

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE ROMA
8
13 — L
16

IOANNIS DRIE DONIS A TVRNHOVT THEOLOGIAE professoris apud Louanienses, de ecclesiasticis scripturis & dogmatibus Libri .4.

Cum priuilegio Cæsareo in sexennium.

Vænundantur Louanii a Bartholomæo Grauio, sub sole aureo.

INDEX Capitum quatuor librorum de ſcripturis & dogmatibus eccleſiaſticis.

Primus liber oſtendit, quinam ſint canonici ſcripturę ſacræ libri, & cõtinet capitã. 4. In primo commõſtratur via, ex qua diſcitur ſcriptura eſſe ſacra, differentia illius ab alijs, & diuiſio, & ordo librorum ſcripturæ ſacræ. In ſecundo cap. enarrantur difficultates vndecim ex ſententijs patrum ſubortæ ſuper canone ſanctarũ ſcripturaꝝ. In tertio cap. tractatur de ſingulorum librorum ſcripturę ſacrę autoribus, & de libris nõ receptis in canonẽ ab Hebręis, & cur epiſtolę Pauli nõ ſint poſitæ ſecundũ ordinẽ quo ſcriptę ſunt, & de alijs quibuſdã generalibus pro diſſolutione prædictarum difficultatũ. In. 4. cap. ſoluuntur eędẽ difficultates ex ſententijs patrum de numero librorum ſcripturæ ſacræ ſubortę, vbi & tractatur an Eccleſiaſticus, Sapientiæ, Iudith, Tobiæ & Machabęorum, & Apocalypſis Ioannis, Epiſtola Iacobi, Epiſtola ad hebręos, Secũda Petri, Secũda & tertia Ioannis ſint libri deſignandi in canone librorũ ſcripturę ſacrę.

Secundus liber tractat de tranſlationũ ſeu æditionũ ac ſenſuũ & expoſitionũ ſcripturæ ſacrę varietate ac multitudine, & cõtinet cap. tria, quorum Primum tractans de multitudine interpretum & interpretationũ diſſerit, vtrum oporteat vnq̃ adhęrere ſcripturę ſacrę verſę in aliam linguã, & vtrũ ſit eadẽ & ęqualis autoritas ſcripturæ verſæ, & ſcripturę æditæ in ſuo fonte, & vtrum æditiõi latinę, qua nũc vtiꝰ eccleſia ſic oporteat adhęrere, vt nõ liceat diſcutere an recte, an minus recte ſit facta, & de autoritate ęditiõis. 70. interpretum ac aliorũ, qui ſcripturam ſacram tranſtulerunt. Secundũ caput demonſtrat eſſe multitudinem ſenſuũ ſcripturæ ſacræ, oſtendẽs quis nam ſit myſticus, quis vero literalis ſit ſenſus, & ſpiritum ſanctum plærumq; ſub vno & eodem ſcripturæ ſermone plures voluiſſe ſignificare ſentẽtias, non ſolum ſubordinatas, ſicut myſticus ſenſus ſignificatur ſub literali, ſed etiã nõ ſubordinatas. Tertiũ cap. oſtendẽs viã ꝑ quã inueſtigandꝰ ẽ verꝰ ſcripturaꝝ intellectus cõmonſtrat falſũ eſſe ſcripturã ſacrã eſſe ꝑ ſe facilẽ, & cõtra hęreticos itẽ pugnãdũ eſſe nõ ſolis ſcripturis ſacris, ſed alijs etiã argumẽtis, quibꝰ vſi, patres ab initio. Soluunꝰ q̃q; multa aduerſarioꝝ argumẽta.

Tertius liber tradit modos quoſdã ſpeciales, locos, ſeu regulas ad intelligendũ locos ſcripturę obſcuros, et ad hauriendũ literales ac myſticos ſcripturæ ſacrę ſenſus. Et diuidiꝰ in tres tractatus, q̃rum primus cõmõſtrans generales quaſdã ſentẽtias ac regulas cuilibet ſtudioſo vtiliſſimas, ac neceſſarias deſumptas ex quatuor libris Auguſt. de doctrima Chriſtiana, diuidiꝰ in. 4. capita ſecundum quatuor eiuſdẽ Auguſt. de doctrin. Chriſt. libros. Secundus tractatus de obſcuritatibus ſeu difficultatibus ſcripturę ꝓpter dictionẽ ſeu ſermonẽ ſcripturę, cõtingentibus, diuidiꝰ in capita quinq;. Primũ tractat de ęquiuocis multis, tam ṽbis q̃ noibus, cõiunctionibus, & prępoſitionibꝰ varie acceptis in ſcriptura ſacra. Secundũ cap. tractans de orõnibus in ſcriptura ſacra ambiguis, & de orationibꝰ reciprocis, & de obſcuris locutionibꝰ ꝓpter variam diſtinctionẽ aut diuiſionẽ, aut ꝓnũciationẽ, multos ſcripturę locos obſcuros reſerat & declarat. Tertiũ caput tractat de loquutiõibꝰ ſcripturę vniuerſalibꝰ aut ſecundũ certũ numerũ expreſſis. Et de locutiõibꝰ hyperbolicis, ironicis, inabſolutis & ſecundum ordinẽ prępoſterum poſitis. Quartũ caput tractat de loquutionibꝰ in ſacra ſcriptura tropologicis ſeu metaphoricis, & de parabolis. Quintũ cap. tractãs de loquutionibꝰ in ſcriptura ſacra obſcuris, ꝓpter mutationẽ tꝑm, ꝑſonarũ, & numeroꝝ, ſub eodẽ ſẽtẽtiaꝝ cõtextu multos ſcripturę locos, tã i veteri, q̃ i nouo teſtamẽto iterꝑtat

Tertius

Tertius tractatus libri huius tractans de obscuritatibus scripturis sacris contingentibus, non propter ipsum sermonem, sed propter res ipsas quæ sunt difficiles etiam quantumuis plano tradantur eloquio, in quinque capita distribuitur. Primum caput tractans scripturas de trinitate personarum in vnitate deitatis, de rationibus ac mysterijs incarnatiōis filij dei, multas scripturas difficiles elucidat & declarat. Secundum caput declarat locos scripturæ, qui obscuri sunt propter transitum literæ ad spiritum. Tertium caput tractat de scripturis obscuris, propter varias res in eodem sermone promiscue positas, vtpote propter aduentum Christi geminum, propter ecclesiam Christi duplicem, militantem & triumphantē, propter geminam desolationem Hierusalem, propter geminam Babylonē terrenam & infernalem, & sic de alijs multis. Quartum caput tractās de apparentibus scripturarum contrarietatibus exponit multos scripturę locos, qui videntur inter se contrarij. Quintum caput elucidans scripturæ sacræ locos, qui sunt obscuri propter numerum annorum, hebdomadaꝝ, & dierum, demonstrat ex scripturis sacris numerū annorum a principio mūdi, vsque ad reditum filiorum Israel ex Babylone & ędificatione tēpli, supputatque numerū annorū a principio mūdi vsque ad Christū, elucidatque scripturā de septuagīta hebdomadib⁹ Danielis, & de genealogia Christi aliter a Mattheo, aliter a Luca descripta, & de duratione regni Antichristi.

Quartus liber de dogmatibus ecclesiasticis extra canonem scripturæ sacræ constitutis, & de libris apocryphis, continet sex capita. Primū caput tractat de scripturis apocryphis, & de autoritate librorum, quos ædiderunt ecclesiastici patres. Secundum caput tractat de vera Christi ecclesia, quemadmodum sit vna, & quę nam sit, & apud quos sit, & qua ratione internosci possit. Tertium caput de ecclesia Petri apud quam est sedes Apostolica, & vtrū necessariū sit eā, quæ est Romana ecclesia, honorare tāquam caput & matrē omnium ecclesiarum. & vtrum oporteat omnes Christianos subesse ecclesię Romanæ episcopo, tanquam pastori vniuersalis ecclesiæ.
Quartum caput est de autoritate & potestate ecclesiæ catholicæ, & vtrū oporteat nos adhęrere definitionibus ecclesiæ tanquā scripturis canonicis.
Quintū caput tractat de multis sententijs ꝓpter autoritatē ecclesiæ orthodoxa fide tenendis, quas ex scripturis sacris euidenter demonstrare non possumus, vt de baptismo infantiū, alijsque ecclesiæ sacramētis, de celibatu & cōtinentia, de votis monasticis, de sacrificio missę, de cultu sanctorum, de purgatorio, de orationibus viuorum pro defunctis, & de orationibus mortuorum pro viuis, & id genus alijs multis. Sextum caput soluit multa aduersariorum argumenta in principio libri adducta.

ILLVSTRISSIMO

AC POTENTISSIMO PRINCIPI IOANNI tertio Lusitaniæ & Algarbiorum citra & vltra mare in Africa Regi, Domino Guineæ & expeditionis, nauigationis, ac commercij Aethiopiæ, Arabiæ, Persidis, ac Indię. &c. Ioannes Driedo,

S. P. D.

Libros quos pro Christiana religione nimium temporibus nostris perturbata, conscripseram Rex inuictissime, cum emittere in publicum, suadentibus id amicis, statuissem, faciendum putaui, vt principi alicui viro nominatim dedicarem, vt hac videlicet via autoritatem simul & gratiam aliquam ipsis compararem apud eos, qui contemnere alioqui possent, vt lectione indignos. Vetus enim hic iam mos est, & consuetudo studiosorum hominum, hoc modo opuscula sua lectoribus commendandi. Cum igitur sperassem, dei præsertim auxilio fretus multa me in libros istos congessisse, quæ vtile esset cognoscere, maxime si animo simplici legerentur, & eo quo me scripsisse confido, putaui & ego simili consilio vtendum mihi esse.

Inter multos autem tua in primis maiestas occurrit, qua ad publicam hominum vtilitatem commodissime vti me posse cum bona tua venia crederē, atq; hoc multis sane de causis. Primū qd' decentissimum esse iudicabā, vt opus instaurandæ Christianæ religioni conscriptum, eius etiam regis nomen pręfixum gereret, cuius pene hæreditarium officium est, Christianam religionem propagare. Nullum autem in tota Europa regnum iam sęculis aliquot fuit, in quo tot reges ordine inuicem succedentes dilatandis finibus Christianis operam dederint, quot fuerunt in tuo isto Lusitanico regno, hanc ipsam ob causam certe nobilissimo. Neq; vero hoc tantummō curę vobis fuit, vt terras nouas & peregrinas ditiones imperio vestro adijceretis, sed magis laborastis homines ipsos Christo lucrifacere, tradita ipsis, & per idoneos viros prædicata fidei nostrę verissima professione. Qua laude certe maxima tu antecessoribus etiam tuis antecellere contendis, maxima diligentia procurans, vt ad infideles nationes regno tuo subiectas e Lusitania proficiscantur homines docti, & in catholicæ fidei rebus bene exercitati.

Atq; hoc

Atq; hoc demum vere est Christianę religionis fines & terminos dilatare. Siquidem de terris ipsis & ditionibus non est curæ ipsi Christo, sed de animabus. Has quicumq; fide Christiana recte atq; legitime imbuendas curat, is reuera dici meretur Christianæ religionis propagator, coronam sine dubio cōsequuturus a Christo deo immortalem. Accedit pręterea causa alia. Nam & alioqui vnice faues omnibus quidem honestis studijs, sed præcipue tamen theologicis, vere ac prudenter cogitans, hoc potissimum modo principatui tuo verum ornamentum te allaturum, si q̄plurimos habeas in regno viros excellenter doctos. Ac propterea non solum in tuæ terrę, & finitimę academijs tuo sumptu benignissime alis plurimos studiosos, verū etiam Parisijs atq; Louanij, tanto licet locorum interuallo a Lusitania dissiti. In quorum numero est doctissimus, vitaq; integerrimus vir, in pręsentiarum conuictor meus Iacobus a Murtia. S. Theologię professor eximius, quem omnino confido magno vsui tibi breui futurū, & patriæ ipsi ornamento. Neq; vero ista facis, quia ita fieri consuetū iam est ab alijs, sed tua ipsius incitatus voluntate & iudicio. Aut nulli enim, aut perquampauci hoc sęculo reges erga studia similiter sunt affecti. Vtinam autem episcopos saltem multos huiusmodi habeamus, quos in primis tamen decebat tales curas suscipere. Verum quominus suscipiunt in causa est, quod de studijs non, vt ęquum est, sentiant. Sentirent autem & de ipsis, vt æquum est, si libris & literis a prima sua ætate ex animo vacassent, & proprio experimento (quo nullum efficacius magisterium est) didicissent quantus fructus & vtilitas ex studijs redire ad Christianam rempublicam posset.

Quo magis tibi gratulandum est Rex serenissime, quod Emanuelis patris tui optimi, optimeq; de religione nostra meriti, & propterea inter Christianos reges famatissimi, contigerit tibi pueritiæ tuę annos in literarum studio consumere, vocatis ad hoc e longinquis etiā nationibus præceptoribus doctissimis. Sic enim narrare apud nos solet, generosus vir, ac literarum cultor fautorq; candidissimus Damianus Goes, puer olim in aula regia diu sub patre versatus, ac nuper ad eandem a tua etiam celsitudine reuocatus, amplissimo functurus apud te munere. His igitur rationibus adductus sum, vt libros hos tuo potissimum nomini dicare non dubitauerim, confidens non ingratos maiestati tuę futuros, si non alio, certe pietatis & Christianæ fidei respectu. Bene vale in Christo Iesu, qui te diu Reip. tuæ Christianæq; fidei tuendę ac augendę conseruet incolumem.

Louanij quinto Idus Iunias, An. M.D.XXXIII.

a 5

AD LECTOREM.

IN hac publica fidei Chriſtianæ turbatione ſpes eſſet aliqua pacis & tran
quillitatis rediturę, ſi duo impetrari ab hominibus poſſent. Vnum
eſt, ſi de dogmatibus, ſuper quibus nunc eſt controuerſia, diligenter in-
quirerent quid antiquitus tradiderint veteres patres, qui iam inde a tempo-
ribus Apoſtolorum continua ſucceſſionis ſerie ſcripſerunt. Comperirent
enim ea quæ nunc reijciuntur vt recenter inuenta & excogitata, vetuſtorum
patrum omnium communes eſſe ſententias. Et ſpero hoẽs nondum eſſe tam
temerarios, vt de dogmatibus, & ſcripturarum vero intellectu, melius ſe
iudicare poſſe putent, q̃ iudicauerint diſcipuli ipſi Apoſtolorum, horumq;
deinceps ſucceſſores, non hi aut illi, ſed vniuerſi pariter. Alterum eſt,
ſi doctores recentiores, quos ſcholaſticos vocamus, diligenter, & cum Chri
ſtiana patientia inſpicere dignarentur, viderent horum doctrinam ſuper re
bus ſerijs & ad ſubſtantiam religionis pertinentibus, per omnia conſenti-
re cum veterum patrũ traditione. Nunc qui eos non legerunt, vel neglig ẽter
legerũt, onerant ipſos manifeſtiſſimis mẽdacijs, imo blaſphemias, quas nũq̃
cogitauerunt, ipſis impingunt, contumelijs, & calumnioſis vaniloquijs exo
ſos & contẽptibiles reddere conanẽ probatiſſimorũ doctorum libros, in q-
bus nuſq̃ reperitur vacillare fidei pietas, in quibus & doctrina veterum ma
giſtrorum aperitur. Qua re fit vt ſimplicium & inexpertorum animos a ta
libus doctoribus auertant, & ad credendum res multas Chriſtianæ religio
nis apud veteres in vſu, recenter eſſe inuentas, aut conſictas inducant, & ad
noua quædam & alia dogmata quærenda impellant. Itaq; excitantur diſſi-
dia, odia, rixę, ſchiſmata, cum vtriq; vnitas & pax conſiſtere poſſet, ſi vnita-
tis & pacis ex animo ſtudioſi eſſemus. His forſitã nouiſſimis tẽporibus, q
bus ſacratiſſima theologia prorſus fuit ſepulta, pręſertim apud eccleſiarum
pręlatos, epiſcopos, paſtores, ad quos maxime ipſa ſpectat, fuerũt quidã tra-
ctatores verbi dei homines leues & doctoris nomine indigni, qui libros ſuos
impleuerunt quæſtionibus ſuperuacuis, inutilibus & nugacibus, ſed ex his
paucis, non ſunt æſtimandi reliqui, qui iam olim in academijs recepti ſtudio
ſiſſime in ſacris literis ſudauerunt, & ad cautelã indicauerunt eccl'æ iã olim
damnatas hæreſes, qui & ſi quæſtiones varias, ſententiaſque multiplices
etiam partim ad philoſophiam naturalem pertinentes introduxerint, neq;
friuole tamen, neq; inutiliter id fecerunt, ſed hæreſes varie ſecundum tem-
porum ſucceſſionem exorientes de his coegerun illos ſcribere, & antiquas
hæreticorum cauillationes diſſoluere, ac ſcripturas concordare.

Et quemadmodum iuſtiſſimis iam olim conditis imperatorum legibus
malicia creſcens ſuper terram, facit vt debeant creſcere leges, & vt im-
perialis poteſtas nouas leges cogatur ędere de contractibus ciuilibus, de
rerum diuiſionibus, de nuptiarum & teſtamentorum diſpoſitionibus,
& hęreditatum ſucceſſionibus, & de puniendis criminibus, pro pacifico &
tranquillo conuictu reipublicę & ſocietatis humanę. Ita hominum hæreti-
corum & ſchiſmaticorum malicia nouas confingens hæreſes, nouaque ar-
gumenta ex ſcripturis praue intellectis præſtitit recentioribus docto-
ribus, fidei zelatoribus occaſionem diſputandi quęſtiones multas, quæ & ſi
prima frõte parum ad rem theologicã videantur pertinere, tamen ſi introſpi
cias, videbis apertiſſimas hęreſes iam olim extitiſſe ſuper huiuſmodi rebus
etiam naturali vel morali philoſophia demonſtratis, quemadmodum lon-
ge lateq;

ge lateq; ostendimus in lib. de natura & gratia. Malicia igitur hominum hæreticorum auxit doctorum libros multiplicesq; & varias fecit esse quæstiones & in rebus ad moralem & naturalem Philosophiã attinentibus auxit etiam argumenta plurima, quæ quatenus sacris literis obuiãt, oportet zelatores Christianę fidei dissoluere. Nũc aũt sufficiat indicare sentẽtias in fide erroneas, quas aduersarij in recẽtiores theologię tractatores confingũt, ipsisq; falso imponũt, conãtes reddere exosos ac contẽptibiles pbatissimos corũ libros.

Errores theologis recentiorib. ab hereticis impositi.

Cauillantur quod de iusticia fidei, omnia templa, omnia monasteria, omnes scholæ, denique libri omnes recentium theologorum antea fuerint muti, & quod de fide, qua appræhendimus propitiatorem Christum nihil diximus, & quod in nostra doctrina pœnitentiæ nusq; tradita fuerit certa & firma consolatio conscientiarum, & quod nemo ex nobis docuerit peccata remitti per fidem in Christum, & quod diximus opera nostra mereri gratiã et iustificatiõem, & quod diximus homines mereri remissionẽ peccatorũ, faciendo qđ in ipsis ẽ, & qđ diximus Christũ solũ venisse in hunc mundũ vt traderet leges, per quas mereremur remissionem peccatorum, & nos nũc non vti Christo vt mediatore, sed fingere nos habere accessum ad ipsum per opera propria, quibus mereamur charitatẽ, et nos nihil curare de prima tabula decalogi, tanq̃ nihil ad nos pertineat, sed tantum externos cultus nos requirere, & nos prorsus, neq; cõsiderare, neq; animaduertere pręceptũ illud, Diliges dñm deũ tuũ ex toto corde, & nos in originali vitio nõ animaduertere grauiõra vitia, scilicet ignorationẽ dei, contẽptum dei, habere fiduciã rerum præsentium. Hos morbos, inquiunt, nõ animaduertunt scholastici, imo tribuunt interim humanæ naturę integras vires ad diligendum deum super omnia. De votis monasticis in ecclesiasticos doctores mendacia cõfingunt, asserentes videlicet eos dicere licitum esse votum, quo is qui vouet, sentit se mereri iustificationem, remissionem peccatorum, & huiusmodi cultus voto designatos magis mereri iustificationem, & remissionem peccatorum, q̃ alia vitæ genera. Cæterum his in rebus non solum mendacia in nos confingunt, sed & omnia vota monastica irrident, eaq; deo displicere contendunt, substantialiaq; vota appellant hypocrisim paupertatis, obedientiæ & castitatis, omniaq; esse plena simulationis. Paupertatem, inquiunt, iactant in summa copia rerum omniũ, obedientiam iactant, cum nullum genus hominum libertatem habeat maiorem q̃ monachi. De celibatu, inquiunt, non libet dicere, qui q̃ purus sit in plerisq;, qui student continere, Gerson indicat. Sed ab huiusmodi calũnijs & mendacijs facile defenditur eorundem eruditissimorum doctorum innocentia apud vniuersos probatæ fidei viros, qui considerant omnes ecclesias tam veteres q̃ recentiores hactenus docuisse, et ex libris relictis ab antecessoribus tradidisse Christianam fidem, esse eam quæ præcipue creditur gratia & remissio peccatorum; seu iusticia fieri per Christum Iesum omnibus quotquot fide receperint illum, & neminem ex fide posse venire ad ipsum, nisi pater cœlestis sua suasione intus suggerens traxerit illum, & nullam esse veram pœnitentiam aut contritionem interiorem, nisi prodeat ex fide Iesu. Proinde & Iudęos atq; gentiles non habentes fidem in Christum nunq; assequi peccatorum remissionem, q̃tumuis ingemiscãt, quantumuis de peccatis suis pœniteãt. Nemo vnquam ex catholicis scriptoribus docuit ecclesiam aut ecclesiarum prælatos imponere hominibus traditiones nouas, vt per eas homines mereantur remissionem peccatorum

torum, aut gratiam iustificantem, sed vt per eas foueantur in fide & charita
te. Fiunt enim ecclesiasticę constitutiones ad lucrum, aut custodiam fidei, &
charitatis, quemadmodum solidissime docuit Bernardus in libro de dispen
satione & pręcepto. Nemo vnq̃ ex doctoribus catholicis docuit nos aut per
opera bona, aut per motum dilectionis internũ, aut per motum fidei inter-
nũ mereri iustificationem, aut gratiam primam. Apud omnes semper fuit
manifesta Augustini sententia ex scripturis demonstrata, opera videlicet bo
na esse non quæ præcedunt iustificandum, sed quæ comitantur iam iustifica
tum. Neq; veterum, neq; recentiorum vllus vnq̃ docuit hominem sine fide
posse aut placere deo, aut bene viuere, aut consequi remissionem peccatorum,
aut assequi vitam ęternam. Adeoq; hactenus fuit hęc sententia apud omnes
nostras ecclesias, & apud nostras academias manifesta, vt etiam pueri ad an-
nos discretionis peruenientes in hanc fidei sententiam sese totos dederint,
scientes Iudęos quantumuis ipsi in synagogis suis ad deum clamauerint,
atq; orauerint deum habere propitium, dicentes, Miserere mei deus, aliasue
veteris legis preces prostrati effuderint, aut gentiles quantumuis vitauerit
adulteria, falsa testimonia, periuria, aliaque contra leges naturę crimina
non posse tamen damnationem euadere, propterea quod fidem in Iesum me-
diatorem non recipientes, suam voluerunt statuere iustitiam, existimantes
sese suis meritis ex impijs fieri bonos, & iustos, deoque gratos, ignorantes
iustitiam eam, quæ a deo est vnicuiq; conuertenti se se ad ipsum ex fide in
Iesum propitiatorem. Videant igitur aduersarij qua ratione, qua pieta
te, ex cuius spiritus zelo moti probatissimos patres, qui multis laboribus
Christianę fidei dogmata illustrarunt, contẽptibiles redddere conati sunt cũ
scandalo tot pusillorum, & cũ iniurijs & cõtumelijs doctorũ scholasticorũ,
in quorum scriptis per omnes academias euulgatis discimus remissionem
peccatorum non posse fieri vlli filio Adę, nisi propter Christum filium Adæ
pro nobis passum & immolatum, qui est propiciatio omnibus ex fide in san-
guinem suum inuocantibus ipsum, & postulantibus sibi deum patrem ha-
bere propitium. Toties in academijs publicis & disputationibus so-
lennibus euentilata, discussa, trita, toties in concionibus & sermonibus
apud vulgus per omnia festa celebrata, prædicata, et inculcata, vt omnibus
fuerit manifestũ Iudæos, Paganos, Gentiles, Turcas, Saracenos quantumli
bet laudabiliter vixerint, quantumlibet vnum deum creatorem cœli & ter-
tę inuocauerint non posse fieri saluos, propterea q̃ nõ crediderunt in Iesum
mediatorẽ, et toti⁹ generis humani, quod in Adam perijt, redemptorẽ, quẽ-
admodum testantur Actuum. 14. Paulus, Barnabas, & Petrus, dicẽtes, De⁹
in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas, nõ ta
men sine testimonio sui semetipsũ reliquit benefaciens & cęt. Proinde & pru
dẽtes verbi dei prędicatores nouerunt accõmodare suos sermones secundũ
personatum audientium conditionem, scientes aliter admonendos esse homi
nes peccatores Christianos iam firma fide credentes Christum in carne
venisse, vt peccatores faceret saluos. Aliter vero admonendos esse, qui hoc
nondum credunt. Illorum corda oportet terroribus diuini iudicij instantis
concutere, humiliare, & excitare, vt ex fide in Christum timeant eum, qui
venturus est iudex, habens potestatem mittendi corpus & animam in gehẽ
nam ignis, conuertantur ad dominum deum suum, quia benignus & mise-
ricors, & prestabilis est super malicia. Istorum autem corda oportet inuita-
re ad fidẽ

te ad fidem, vt credant in Iesum mediatorem & primitus erudiendi sunt, vt credant deum esse, cumq; ab initio hominum genus cōdidisse rectum absq; vllo vitio & miseria, vt sentientes sese iam a tali rectitudinis statu lapsos videant sese iam esse deformes, reos, saucios, & incipiant sibi displicere, sentientes originem suam damnabilem, vt ex his tandem concipiant initia qdā fidei in Christum redemptorem ostensa ipsis ratione & causa incarnationis, passionis, & mortis eiusdem domini nostri Christi, qui sua sponte venit in carnem mortalem ad placandum deum patrem iratum propter maliciam nostram, scilicet & miseriam abolendam. Proinde scripturę nunc fidem, charitatem & dilectionē exigunt, exaggerant, & Quemadmodum Paulus ad Romanos scribens, tradens primordia conuersionis, commendat fidem in Iesū vt redemptorem, propiciatorem, & mediatorem, Ita euangelista Ioannes, tā in suo euangelio, quam in canonica epistola commendat charitatem, & dilectionē, sine qua non potest esse fides iustificās. Omniū scholasticorū doctorū libri habent dilectionem charitatis nō esse sine fide in Iesum pro nobis passū & immolatum, quamuis illa fides in Iesū passum, aut passurum non fuisset necessaria ad dilectionē charitatis sub innocentię statu, in quo si humanum genus permansisset, nobis opus vllo redemptore nō fuisset. Proinde aduersarij falsissimo cauillant scholasticos doctores in originali peccato nō aiaduertere vitia grauiora, in quę lapsū sit hoim genus per Adæ peccatū. Nā de originali peccato tradiderunt oēs scholasticorū libri, qđ si nō fuisset vlla culpa, nō fuisset i humano genere ista miseria, nō fuisset vlla sub lege peccati habitātis in carne nostra captiuitas, nulla mētis cęcitas, nulla talis recte viuēdi impossibilitas, nulla peccādi procliuitas. In corpore nihil sensum mētis internæ deprimēs, nihil i carne mali habitās, nihil aiam aggrauās, nulla carnis aduersus spm̄ cōcupiscētia. Si nō fuisset vlla humanę cōditiōis captiuitas aut miseria, nō fuisset mors Christi necessaria, neq; fuisset vlla mors aut mortuorū resurectio, si nō fuisset vlla diuinę legis trāsgressio. Cęterū nō de fide remissiōis peccatorum loquit̄ scriptura, sed de fide, in sanguinē Christi, hoc est nō de fide, qua quis certo & absq; vlla formidine debeat credere peccata sibi p Christū esse remissa, sed de fide qua quis certo & absq; vlla vacillatione credit Iesum per sanguinē suū, esse causam salutis, oībus obtemperantib⁹, oībus ex recta fide inuocātibus illū in veritate, & desiderātibus remissionē peccatorū p nomē ei⁹. Proinde quod docent eū qui trepidat aut metuit, vtrū peccata sint sibi remissa, afficere Christū contumelia, cū peccatū suū iudicat maius & efficacius esse, q̄ mortē & promissionē Christi. Si qs sentit se ideo cōsequi remissionē peccatorū quia diligit, afficit Christū contumelia, & cōperiet in iudicio dei hāc fiduciā proprię iusticię esse implā & inanē. Insolēter et insipiēter dicūt. Nā absurdissime sūt huiusmōi consequentię. Hic metuit aut trepidat, vtrū peccatū sit sibi remissū, vtrū sit iustificatus & in gratia, ergo iudicat aut peccatū suū maius esse q̄ mortē Christi, aut mortē, & passionē esse insufficientē ad diluenda vniuersa peccata. Nā metus iste, aut mētis trepidatio in hoie nouiter cōuerso emergit, nō propter diffidentiā de sufficientia mortis aut passiōis Christi, sed propter metū de insufficiētia suę fidei i Christū. Nemo eni rectissime aut certo & euidenter scire potest suā fidē & fiduciā, quā habet de Christo, esse verā fidē quæ iustificat, includens veram cordis conuersionem a peccatis in deum. Fidem ęstimabat se habere Pharisæus dicēs, Gratias ago tibi domine, quia non sum sicut cæteri hoim, fidē ęstimabant

mabār se habere Arriani. Verā fidē ęstimāt se habere plęriq; heretici, schismatici, credētes Christū Iesū esse ꝓpiciatorē, firmiter etiā credētes ꝑ illū pec cata sibi esse remissa, sed nō ob id sūt iustificati, quis nihil sibi sint cōscij. Vñ fides illa, qua quis certissimo fidit sibi peccata esse remissa ꝓpter mediatorē Iesum stare potest cum Hæresi aliove peccato mortali. Nemo vnquā sanctorum docuit quod is afficiat Christū contumelia q vacillat, trepidat, aut metu ne forte sit iustificatus aut in statu gratię & remissionem peccatorum assequutus. Vnde anima peccatrix suum iam sentiens peccatum semetipsam spectans conturbatur. Ex fide autem memor diuinæ misericordiæ quam ex fide concipit, deum patrem constituisse in Iesu filio suo consolatur. Proinde in conuersione conscientia peccatrix ex consideratione veteris vitæ suæ pcēdentis sub seueritate diuinę iustitię sit perterrefacta, sed ex memoria Christi mediatoris, qui est propiciatio pro peccatis totius mundi eadem conscientia spe quadam seu fiducia concipiens propositū mutandi vitam in melius in consolationem erigitur humiliter subijciens sese ecclesiæ sacramentis in terra Iordanis & Hermonij a monte modico, quēadmodum ait propheta, Ad me ipsum anima mea conturbata est, propterea memor ero tui de terra Iordanis. Cōsolatio consciētiarum nostrarum debet esse in verbis & in promissionibus Christi in quo dei spiritus pollicetur gratiam, salutē, & remissionem peccatorum oībus inuocantibus illum in veritate, omnibus accedentibus ad ipsum, Adeamus, inquit apl'us, cū fiducia ad thronū gratiæ ei⁹, vt misericordiam cōsequamur. Deinde & hactenus sacrę theologię tractatores ex scripturis sacris & māifeste ex epistola Iacobi edocti distinxerunt inter viuā & mortuam fidem, Appellantes viuam eam quæ vincit mundū, qua renunciat quis veteri vitę, quę dum incipit inesse per dilectionem, incipit operari, secundum quā & ipse credens incipit sibi displicere & sui ipsius accusator esse & resilire a carnali sua vita in misericordiā dei promittentis dare veniam per Christum dominum. Mortuam autem appellantes qua non sic quis veteri seu seculari vitę renunciant. Manifestum est autem hoēs quosdā Christianos præmanentes in proposito peccandi, habere fidē quandā qua credāt peccata remitti gratis per Iesū mediatorē. Sed quia nondū renūciant veteris Adę vitæ, non accipiunt peccatorū remissionem. Fides ex qua quis peccatorum remissionem consequit̄ includit pœnitentiā seu odiū veteris vitę. Pœnitemini, inqt Petrus, & credite euangelio, nō q̄ motus fidei, aut interioris nostrę pœnitentiæ sint meritoria grē iustificātis, aut remissiōis peccatorū, sed q̄ sit dispositiōes diuinitus immissę, ꝑ quas applicat̄ animabus nr̄is fructus passionis Christi, cuius solius meritis nos ex impijs iusti efficimur. Vñ ex scripturis & doctrinis eccl'asticorum patrū manifestissime hactenus didicit tota Christianorū schola in peccatorib⁹ Christianis ꝑ furtū, aut adulteriū, aliudue crimē lapsis remanere fidē quandā, ex qua ipsi coelitus cōpuncti rursus ad thronū grę accedēres impetrare possunt remissionē peccatorū. Sed nemo vnq̄ dixit, q̄ talis eoꝝ orō sit gratię iustificātis meritoria. Nā orō in eo q̄ orō est nō ꝓpriæ iusticiæ, sed liberalitati & clemētię innititur illi⁹ q rogat̄. Nemo est tā stupidi ingenij, q nesciat eum, q suppliciter alterū orat, inniti nō meritis suis, sed grē & misericordiæ illi⁹ quē orat. Eū aūt q opib⁹ suis apud alterū meret̄, inniti iusticiæ suæ. Publicanus, teste Aug. nondū iustificat⁹ incipiens pcutere pectus suū simpliciter in tēplo orans descendit iustificatus in domum suā. Vñ Hiero. in cōmentarijs capitis. 21 Mat. Aliud est offendere Christum ꝑ mala opa, aliud negare Christum. Qui peccat & tñ

in illum

Animę conturbatio et consolatio

Fides viua / Fides mortua — quid dicat.

Fides iustificans includit pñiam.

Fides in peccatorib.

Publicani iustificatio.

in illū credit, reſeruatur ꝑ pœnitentiā ad ſalutē. In eo vero q Chriſtū ꝓrſus negauerit, nec teſta quidē remanet in qua hauriat aquæ puſillū. Aduerſarij ergo q miris modis, verbiſq; multis exaggerāt & inculcāt remiſſionē peccatoꝝ fieri, nō ꝑ dilectionē nō ꝑ īternā pœnitentiā, ſed ꝓpter fidē, inaniter & pręſumptuoſe cōtra eccleſiaſticā traditionē docēt, in hoc volētes nouā doctrinam introducere, & dicere remiſſionē peccatoꝝ, aliter ꝑ fidē fieri, ꝗ hacten⁹ tradidit eccl'a, & aliter ꝗ hacten⁹ docuerūt venerabiles pr̄es etiā recētiores, diu⁹ Thom. Alexander de Hales, Bonauentura, & ſimiles in ſcripturis ſacris eruditiſſimi. Cæteꝝ qđ cauillant doctores ſcholaſticos docere Chriſtū

Chri Aduentus.

ſolū veniſſe in hūc mundū, vt traderet leges, ꝑ quas peccatores remiſſionem peccatoꝝ mererent, hoc ꝗ manifeſte ſit cōfictū, patet oīb⁹ ſacrę theologię ſtudioſis, q libros diui Thomæ Aquinatis, Bonauēturæ, Alexandri de Hales, cæterorūq; recentioꝝ legerūt, ex quibus plane cōſtat Chriſtū veniſſe in hūc mundū, nō ſolū ad erudiendū hoīm genus v̄bo doctrinę & cōuerſatiōe exēplaris vitæ, ſed etiā ad recōciliandū nos deo patri, ad ſoluendū illi pretiū ꝓ nobis, ad ſoluendū ſupplicia peccatis nr̄is debita, ad vincendū diabolū, & ad liberandū hoēm a poteſtate diaboli, a captiuitate & ſeruitute peccati, ad viuificandū, ſanandū, & reſuſcitandū mortalē hoēm in vitā mortalē. Cæteꝝ hoc

[remissio]ne remiſſio quæ ex opere operato.

quod dicimus grām & remiſſionē peccatoꝝ in nobis fieri ex opere opato, nihil eſſe aliud ꝗ eā fieri in nobis, nō propter opus aut meritū hoīs opantis, ſed ꝓpter opus Chriſti ꝑ viſibile aliquod ſacramentū largientis grām, veluti cū infās baptizatus iuſtificat̄, nō per vllū ſuū opus, ſed ꝑ ipm opus operatū, hoc ē ꝑ ipm baptiſmi ſacramentū, grām & remiſſionē peccatorū aſſequitur ꝓpter Chriſtum in illo ſacramento operantē. In meritis aūt ſanctorum con-

ſanctorum merita.

ſentiūt oēs eccleſiaſtici patres, docētes nullū eſſe meritū niſi propter Chriſti meritū in eo, q iā ſpū fidei & charitatis factus filius adoptiōis diuinæ naturæ conſors, & Chriſto cohęres. Qꝫ autem in votis monaſticis pręter me-

vota monastica.

ritū eandē ſcholaſticæ doctrinæ theologiā diffamēt, cōfingentes illā docere perfectionem Chriſtianæ religiōis ſubſtantialiter conſiſtere in monaſtica paupertate, obediētia, & caſtitate, manifeſtū ē oībus ſacræ theologiæ ſtudioſis vl' mediocriter eruditis in libris diui Thomę, & alioꝝ, q apte docēt, neq; illa quæ in votis fiūt neceſſaria eſſe ad ꝑfectionē Chriſtianæ vitę, neq; in illis ꝑfectionē Chriſtianæ vitę cōſiſtere, ſed illa eſſe vias ſeu inſtrumēta, qbus facilius qs & expeditius ad perfectionē Chriſtianę charitatis aſcēdat, quemadmodū et in collatiōibus patrū docet ſanctus Abbas Moſes, ieiunia, vigilię, nuditas, priuatio oīm facultatū, nō perfectio, ſed perfectiōis inſtrumēta ſūt, qa nō in ipſis conſiſtit diſciplinæ illius finis, ſed per illa peruenit̄ in finem. Quemadmodum is, qui ſeſe exonerat, ſarcinas grauiores, veſtes, aliaq; impedimenta remouēs, nō ob id dicit̄ iā aſcendiſſe aut eſſe in culmine mōtis, ſed ſeſe in ſtatu ꝑfecti aſcēſoris cōſtituit, & aſcēdendo de hora ī horā appꝓiquat ipſius mōtis culmini. Ita & is q accepto celit⁹ voluntate perpetuo continēdi ꝓfitet̄ vitā monaſticā nō ex hoc ipſo iā ē ꝑfectus in vita Chriſtiana, ſed ſe poſuit in ſtatu ꝗdā altiori ꝗ facilius ꝓficere valeat in dilectione, abijcēs impedimēta ſeu auocamēta, nō quidē cōtraria charitati, ſed ab vſu charitatis, mētes hominū infirmas auocātia. Vnde & hac ratione ait Chriſt⁹, Qꝫ difficile diuites intrāt in regnū cœloꝝ. Pau. q̄q;. 1. ad Cor. 7. Qui cū vxore, &c. Sed de

lib. de libertate euangelica seu christiana.

his lōge lateq; in lib. de libertate euāgelica ſeu Chriſtiana. Edidi aūt. 4. libros infra ſcriptos de eccleſiaſticis ſcripturis, & dogmatibus, ī qb⁹ de his reb⁹ cęteriſq; ſimilib⁹ generalia quedā poſui documēta ex ſcripturis ſacris, & ſanctoꝝ patrū doctrinis reſeruatis argumētis eorūq; ſolutionib⁹ & difficultatum nodis ad libros poſteriores.

Finis.

¶ Index eorum, quæ in quatuor sequentibus libris maxime annotatione digna visa sunt.

¶ A.

A præpositio .237.
Supputantur anni mundi ab Adam usq; ad desolationem Hierusalem.416. & sequentibus, idq; ex ipsis scripturis sacris.
Aduentus Christi in scriptura duplex.378.
Signa & prodigia futura ante nouissimum Christi aduentum.469.
Loca annotata, in quibus obscuritas accidit ex equiuocatione .138.
Allegoriæ & tropologiæ vocabula quomodo apud veteres accipienda.81.
Allegoriam scripturarum licet videre & ex veteri testamento.121
Ambiguitas ex varia distinctione .256.
Ambiguitas ex varia pronuntiatione .256.
Ambiguitas in scripturis quomodo expedienda.172.
Amphibologia orationis scripturarum .242.
De Antichristi tempore, & regno, & alijs huc pertinentibus.471.
Loca scripturarum quæ explicantur per anticipationem seu recapitulationem .273.
Apocalypsim agnouerunt veteres.10.11.12.13.14.
Apocalypsim Dionysius asserit Ioanni euangelistæ.8.
Idem facit Origenes .10.
Apocrypha vnde dicta. 47.
Quid de Apocryphis libris præceperint Orig. Hiero. & Aug.475. & .496.
Locus de gratia & libero arbitrio .257.

¶ B.

Non esse baptizandos infantes, non est hæresis noua . 570.
Hieronymus Canonicos libros supputans, quomodo accipiendus.19.

¶ C.

Cantus in templis vetus res est.585.
Celibatus sacerdotum.592.
Ceremoniarum triplex genus.595.
Ceremonię, & ritus solennes quibus vtimur in sacris & sacramentis, non nuper sed olim a patribus sunt instituti.572.
Abstinere ab hoc, aut illo cibi genere quale sit iudicandum.588.
Quid sentiēdū secundū scripturas de tpe aduentus Christi i fine mūdi.464.
Quæ in prophetarū libris de Messia seu Christo prænuntiata fuerāt, ea oīa in domino Iesu sunt impleta . 458.
Christum verum deum esse.351.
Christi genealogia.460.
Christi humanitas vnde discitur .358.
Christus quibus, quo ordine post resurrectionem apparuerit.406.
Christus quomodo fuerit triduo in sepulchro. 402.
Confessio etiam occulti peccati.584.606.& .609. & .615.
Quomodo consuetudo aliqua doceatur ab Apostolorum temporibus vsque ad nos profecta.599.
Consuetudinum ecclesiasticarum duplex genus .621.
Nominatim multarum consuetudinum & rituum meminit ab Apostolicis temporibus obseruatorum, quos nouos esse improbi quidam prędicant.600.

Danielis septuaginta hebdomadæ quo modo supputandæ .444. & multis sequentibus.
Dionysium Areopagitam citat beatus Gregorius .493.
Doctoribus scholasticis quanta autoritas tribuenda.498. & 496.
Scholasticis doctoribus vitio vertendum non esse, quod Aristotele multum vtantur.499.
Quo consilio doctores scholastici per propositiones & conclusiones sua conscripserint. 498.
Et in veterib⁹ doctoribus esse quædã quæ cum iudicio sint legenda, propterea quod illa ante natas hæreses scripserint .498.

¶ E.

Autor ecclesiastici.27.43.
An ecclesiæ autoritas minor sit scripturarum autoritate .562.
Quid ecclesia catholica .503 & .505.
Vnam esse ecclesiam Christi.504.
Ecclesia Christiana apud quos sit. 519.& 521.& 527.
Eadem ecclesia Christi est, quę iam inde a mundi principio incepit in Adã, Eua, & Abel, & durat in hæc vsq; tempora.504.&.505.
Alij ritus & ceremonię decuerunt nascentem adhuc ecclesiam, alij adultam iam. 506.
Quo sensu dicitur quis esse in ecclesia.515.
Malos quoq; & peccatores in ecclesia esse, at hęreticos non esse. 516.
Gradus varios, & ordines, & potestates in ecclesia Christi esse ex ipsius Christi institutione.578.&.600.
Scriptura sacra posterior est tempore ipsa ecclesia .560.
Ecclesiasticum citant patres vicini temporibus Apostolorum.9.
Vetus quæstio inter Catholicos & Hæreticos, vbinam sit vera Christi Ecclesia . 503.
Vulgatam ędítionẽ tollere non cõuenit in publicis ritibus ecclesiasticis.85.
Ecclesia diaboli .504.&.506.
Ecclesiam, ecclesiam non esse, quæ instituta non sit & deriuata ab ecclesia Apostolica .528.& sequentibus .
Nõ esse maiorem scripturę sacrę maiestatem quam sit ecclesię maiestas.150.
Ecclesiæ publica autoritas, & communis omnium sanctorum patrum professio tanta est, vt quicunq; eam contemnit, & sacram ipsam scripturam necesse sit contemnat .3.
Presbyterum nihil differre ab Episcopo, vetus hæresis est .569.
Romanam ecclesiam caput esse omnium reliquarum ecclesiarum, & a qua reliquæ deriuari & pendere debeant .535.
Quid sit ecclesia sancta .503.
Ecclesiæ testimonium, testimonium est spiritus sancti .5.
Prępositio ex, varie accepta.227.&.235.
Eucharistię sacramentum .574.&.604.&.606.&.607.&.612.&.614.&.619.

¶ F.

Festa sanctorum quando celebrari vulgo cœpta.586.&.600. De diebus festis &. 607.&.609.

Fides Christiana nūq̄ deficiet a cathedra seu eccl'a Petri.548. & sequētib'.
Sicut ecclesia Christi sua habuit incrementa, ita & fides Christiana.509.
Qua re fides differt a scientia.151.
In rebus fidei percipiendis opus habemus magistris.146.
Fides sola non præstat vt statim in scripturis quiduis intelligas.144.
Quis sit verus fidei spiritus.145.
Absurde non faciunt, qui in scripturis sacris consulunt fontes Græcos aut Hebræos.81.&.82.

¶ G.

Locus de gratia & priuilegio.257.
Græca exemplaria suspecta habere non oportet, sic vt omnia corrupta esse de industria putemus.79.
Absurde non faciunt, qui in scripturis sacris consulunt fontes Græcos aut Hebræos.81.&.82.

¶ H.

Hagiographa quę sint, & quotuplicia.41.
Absurde non faciunt, qui in scripturis sacris consulunt fontes Græcos & Hebręos.81.& 82.
Hebręi varijs literarum characteribus vsi.57.
Hebręę linguę origo.56.
Hebræorum libros suspectos habere non oportet, sic vt omnes de industria corruptos esse putemus.76.
Hæresis & schisma quid differant.613.
Hęreticorum vsq; ad mortem pertinacia, vetus res est.569.
Machina irrefragabilis, qua vsi sunt aduersus hęreticos orthodoxi, quoties de vero scripturarum intellectu ageretur.131.
Qua causa sit, vt scripturas Iudæi non intelligant, eadem fit, vt neq; hæretici intelligant.131.
Quare cum hereticis frustra disputatio suscipitur.135.
Hæreticorum libros, quibus legere permittitur.139.
Notę quibus hęreticos agnoscas.141.
Nominatim multas & maximas hæreses proponit, quas ex scripturis refellere non possis, si ecclesiæ autoritatem, & traditiones contemnas.142.
De authore libri Hester variæ sententię veterum.22. 27.
Hieronymus canonicos libros supputans quomodo accipiendus.19.
Hyperbole in scripturis.265.

¶ I.

Iacobi epistolam agnouerunt veteres.9.11.14.20.
Iacobi epistolam citant patres vicini temporibus Apostolorum.9.
Solennia ieiunia non esse obseruanda, vetus hęresis est.569.
Imagines sanctorum.586. Præpositio in.225.
Iudith historia quo tempore accidit.25. et libri autor 27.
Autor libri Iob.21. Ironia in scripturis.269.
Iudę epistolam citant patres vetustissimi.9.
Quid de iudicij die scripturæ prodiderunt.413.
Iudicium & iusticia in scripturis varie.201.

¶ L.

Lex varie in scripturis.199.
Quatenus necessaria linguarum peritia ad intellectū scripturarū.117.118.
Locutiones inabsolutæ in scripturis.269.
Liber ueteris, xxi. 20.

Locus Lucæ.22.Sed nunc qui habet sacculum tollat, explicatus .216.
Locus de gratia & libero arbitrio .257.
Locutiones reciprocę.234.
Locutiones vniuersales scripturarum.254.
Scripturæ quomodo loquatur de libero arbitrio . 395. &.399.

¶ M.

Machabæorum libri quo tempore conscripti .28.
Machabęorum libros agnouerunt veteres .10. 11.12.15.
Marię ppetua virginitas cum ex scripturis doceri non posset, tamen certa fide creditur.501.
Quemadmodum multa in scripturis ad ecclesiam Christi pertinentia non absurde Marię virgini tribuantur. 303.
Matthęus Hebraice scripsit euangelium.8.10. & 14.& 45.& 495. 32 et [illegible]
Voces per metaphoram acceptæ.195.
Metaphorę exempla.279.& multis sequentibus.
Misericordia & veritas in scripturis varie.703.
Missę sacrificiũ.594.& 592.& 598.& 600.& 606.& 612.& 615.616.
Monachorum status ex Apostolica traditione.602.
Nihil referre,ducãt ne vxores monachi,an nõ,vetus hæresis est.569.
Mors in scripturis varia.197.
Mysticas scripturę interpretationes non esse hominum inuenta,sed sanctissimum spiritus sancti sensum .371.

¶ N.

Necessarium quid in scripturis,& impossibile .211.
Noui testamenti libri quo tpe,& quibus autoribus æditi.30.& sequẽtibus.
Numeri,quibus scriptura vtitur,quemadmodum accipiendi .262.
Numerus annorum ab euersa Hierusalem ad natum Christum.424.
Numerus annorum mundi ex libris gentilium .427.
Numerus annorũ ab euersa Hierusalẽ ad Cyrũ regẽ ex sacris literis .426.

¶ O.

Obediendum esse episcopis.600.& 603.
Loca annotata in quibus obscuritas accidit ex æquiuocatione.158.
Obscuritas ex supputatione temporum,annorum,hebdomadarum.415.
Obscuritas ex varietate affectuum, qui in scripturis exprimuntur .347.
Obscuritas in scriptura ex duabus causis accidit .165.
Obscuritas in scripturis propter verba imperatiui modi.226.
Obscuritas in scripturis ex varia lectione,249.
Obscuritas in scripturis propter mutationem temporis verborum .320.
Obscuritas in scripturis, propterea qđ in ipsis fræquenter videatur aliqua contrarietas .394.
Obscuritas in scripturis, propterea quod in vno loco sæpe non ad vnam rẽ respexerit spiritus,sed promiscue ad multas.378.
Obscuritas propterea quod in scriptura transitur a spiritu ad literam .366.
Obscuritas propter mutationem personarum.319.& plurimis sequentib⁹.
Orandum et sacrificandum pro defunctis.592.& 602.608.& 609.& 611.614.& 615.& 619.
Non esse orandum pro defunctis,vetus hæresis est .569.
Ordinibus ecclesiæ detrahere,non est noua hæresis.570.

¶ P.

An vniuersalis ecclesiæ autoritas sit maior autoritate Papæ .566.
Quid parabola in scripturis .308.
Exempla parabolę .309. & multis sequentibus.
Pauli esse epistolam ad Hebręos testis Clemens Alexandrinus .9.
Ad hebręos Pauli epistolam agnouerunt veteres .10.11.12.13.
Peccatum in scripturis varie .198.
Sacramentum pœnitentię .605. & 609.619.
Prępositio per, varia .233.
Epistolam Petri secundã citat Anacletus Clementis successor .9.
Potestatis ecclesiasticę officium esse non solum docere verbum dei, sed scelerosos etiam pœnis coercere .579.
Prępositio propter .237.
Sunt pręcepta quędam, quibus obligamur non ex scripturis, sed Apostolorũ traditione .611.
Nolle obedire pręceptis episcoporum, vetus est hæresis .570.
Primatus Petri .536.
Psalmorum autor .22.
Purgatorium ignem non esse, noua hæresis non est .570.
Purgatorium ex Dionysio .602. Ex Cypriano .608. & ex alijs veteribus, & 606. & 619. & 620.

¶ Q.

Quadragesima nobis ab Apostolis est tradita .588.597.600. & 615.
Coniunctio quia .240.

¶ R.

Regnum cœlorum quid in scripturis .204.
Duplex Christi regnum in scripturis ponitur .387.
Rhetorica pręcepta quatenus theologo vtilia .150.
Romanam ecclesiam caput esse omnium reliquarum ecclesiarum, & a qua reliquę deriuari & pendere debeant .535.

¶ S.

Peccatores sacerdotes sacra non conficere vetus est hæresis .570.
Sacramenta contemnere, vetus est hęresis .570.
Sacramenta, quamuis corporalia sint, tamen in cordibus hominum salutem operari docet e scripturis, & veteribus .583.
Sacramenta nostra quemadmodum veteres e scripturis intellexerint .573.
Sacrificium pro defunctis .594.
De canonizatione sanctorum, quemadmodum sentiendum .490.
Non esse inuocãdos sanctos, & venerãdos, vetus hęresis est .565.612.614.
De conscriptis vitis & miraculis sanctorum, quemadmodũ sentiendũ .490.
Sapientię libros citant patres vicini temporibus Apostolorum .9.
Sapientiæ liber quando conscriptus .28. & .42.
Quæ humanę scientię conducãt ad intellectũ scripturarũ .187. & sequentib.
Scripturæ sacrę vnicus scopus .3.5.
Vniuersa scriptura sancta in duabus tantum rebus versatur .4.
De singulis sanctę scripturæ libris testimonia vetustissimorum autorum .9.10.11.12.13.14.
Canon librorum scripturę sanctę .7.
Libri scripturæ, de quibus olim a quibusdã dubitatum est .7.
Quod de ijsdem libris dubitari nunc non debeat .7.
Scripturę sacrę qua via demonstrẽtur sacrę esse & diuinæ .2.
scriptura sacra quot modis ab alijs scripturis distinguatur. 3.
Scriptura sacra de quibus tractet. 4.
Scriptura sacra cur dicatur testamentum, et instrumentum 4.

Scripturis sacris autoritatem peperit ecclesiarum autoritas.3.& .5.
Scripturę sanctæ singuli libri quos autores habuerint .19. & sequentibus.
Qui scripturas interpretari dicendi sunt spiritu humano. 148.
Aliud est euãgelium,aliud scriptura euangelij.151.
Cuiusmodi sit eloquentia scripturarum.152.
Extra Christum & ecclesiam Christi scripturæ non intelliguntur.131
Scriptura sancta nequaquam facilis est.129.
Ad scripturam sacram intelligendam non satis est, si linguam, qua ædita est,teneas.153.
Scriptura sacra posterior est tempore ipsa ecclesia .560.
Veteres doctores in scripturis exponendis variant quidem aliquoties, aut errant etiam,sed ita vt vbiq; intra eandem fidei regulã maneãt.154.
Sensus scripturæ historicus & mysticus quomodo accipiendus.73.
Scripturas sacras non sufficere ad refellendas oẽs hæreses .567.
Eiusdem scripturę plures aliquando sensus esse,etiam literales.123
Facta etiã et res quasdam accidisse legimus in veteri testamento significatiuas esse,& habere allegoriã plurimis noui testamẽti testimonijs docet.74.
Spiritus in scripturis quemadmodum vsurpatus .217.
Spiritum sanctum verum deum esse.351.

¶ T.

Cur post septuaginta versionẽ Hieron.vet⁹ testamentũ trãstulerit.70.
Theologię studiosi,quorũ commentarios aut scripturas legere debeant.138.
Theologię studiosus quo modo legere scripturas debeat .132.
Tobię historia quo tempore accidit .25.
Translatio latina,qua publice vtimur hodie,cuius sit.60.
Translatio vtriusq; testamenti,qua hodie vtimur, vt non est mere Hieronymiana,ita reijci,aut contemni merito non debet .50.& 81.
Solœcismos,qui sunt in translatione Latinorum, qua hodie vtimur, veteres tolerauerũt.54.
Translatio septuaginta interpretum quam autoritatem habeat.60.
Iam inde ab Hieronymi tẽpore quadruplex trãslatio Latina Psalmorũ .60.
Qui primi oĩm scripturam transtulerũt ex Hebraico sermone in Grecũ.57.
Quibus translatoribus sit vsa ecclesia in veteri testamento ante natum Hieronymum.55.
Tripartita historia vnde desumpta .462.
Exempla tropicarum loquutionum.278.
Troporum cognitio precipue necessaria.178.

¶ V.

Virginitas.592.& .600.& .609.
Vota esse soluenda .609 & . 610. & 612. & 613.
Coniunctio,vt,varie in scripturis accipitur .219.

¶ Z.

Zelus quemadmodum in scripturis vsurpetur .208.

a A B C D E G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v x y z.
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg.
Oẽs sunt terniões .a.quinternio.S. quatern.b.duern.f.quater.Gg.quater.

Errata ex libro primo sic castigato.

Pagina.xxviii.pro Dauid tanq autore,lege tanq autoris. Pagina.34. linea prima pro affixus est cum capite,affixus est cruci capite c. pagina.35. omissū est verbū fertur,Ephesofertur scripsisse epistolam, pagi.36.pro transiens & perambulans,omissum est erat enim,transiens erat enim.pagi.50.li.14.omissum est, Petri prima, Ioannis prima.Sic enim legendum est. In secūdo Pauli epistolę tredecim, Petri prima Ioannis prima,de quibus &cęt. Ibidem linea .16 .omissa est Epistola ad Hebræos,vt sunt epistola ad Hebræos Apocalypsis Ioannis.pagi.61. Epistolę Pauli quatuordecim,eiusdem ad Hebræos &cæt omissum est,inter quas est,sic etiam legendum epistolæ Pauli.14.inter quas est eiusdem ad Hebræos.

Ex libro secundo.

Pagina.57.linea.32.proAchior lege Iair. pa.91.linea quinta pro non arguit,lege non infert.In prima pagina quinti folij ternonis k pro duplicia fuisse pręcepta, lege triplicia.

Ex libro tertio.

In pagina.169.linea secunda.pro digerentis,lege digerentes. pagina.159.linea decimaquinta habes,secundus fuit Herodes Archilaus, dele Archilaus,quia Herodes decollauit Ioannem,& illusit Christum, non fuit Archilaus.de quo Matthæi secundo,sed post illum extitit non rex, sed Tetrarcha. Deinde linea .15. pro tertius fuit Herodes Agrippa, qui Christum indutum veste alba illusit,sic lege, Tertius fuit Herodes Agrippa,qui occidit Iacobum fratrem Ioānis gladio. Quod in eadem pagina habes,linea.27. alius de quo dicitur Lucæ.22.dele alius, & transpone in locum sequentem, & lege sic, Alius Herodes de q dicitur Matthæi.11..& de q dicit Lucę.12. Alius de quo dicitur Actu.12. Nam vnus & idem fuit Herodes, qui occidit Ioannem,& Christum illusit,videlicet Herodes,qui non rex.sed tetrarcha moriebatur anno sexto a passione domini. Tertius Herodes Agrippa,a Romanis,vt inquit Iosephus,honore regio donatus, occidit Iacobum fratrem domini,eodem tempore quo discipuli ab Antiochia miserunt per manum Pauli & Barnabę collectas eleemosynas ad seniores in Hierusalē, quod accidit temporibus famis iam aduenientis per Agabum prædictæ, tertio videlicet Claudij anno. Et ita Iacobus occisus est circiter annū a passione domini duodecimum,quemadmodum in alijs demonstraui, sed hac in re doctores inter se sunt varij. Vnde & Eusebius in libro suę chronographię dissentit a semetipso in libro ecclesiasticæ historiæ.

Pagina.205.linea.32. pro regni cœlorum lege,regni terrarum. Pagina.210. linea prima,pro qua quis,legendum qua ipse,& ibidem linea 6. pro zelotes non eius,lege zelotes nomen eius. In eadem pagina, linea.3.a fine, Phinees zelum amoris habuit contra deum,pro contra lege,erga deum. Pagin .244. prope finem,seditq supra singulos eorum tanq ignis, legendum est, apparuerunt Apostolis dispertitæ linguę tanq ignis. Pagina. 246. linea .4. a fine,nulli malum pro bono reddentes lege, nulli malum pro malo reddentes. Pagina 251.linea.3. a fine,vbi habes,luce in fine legis,dele in,& lege,luce fine legis. Pagina.252. linea 34. habes supra peccatum impediendum ac destinandum, lege destruendum pro destinandum.

Pagina ducentesima sexagesimaquarta, linea vigesimaseptima, pro septuagita vindictis, lege septẽ. pagina ducentesima octogesimasecunda, lin. penultima, pro secundũ emendationẽ, lege sed ad emendationẽ. pa. ducẽtesima octogesimasexta, pro diruere, lege docere. In eadẽ linea, pro ex ore Hieremiæ, lege ex ore Esaiæ. pag. cclxxxviii. lin. xxxvi. pro sponsa in canticis, lege spõsa in canticis ad sponsam. Et ibidẽ sequitur pro oculorũ meorũ, lege oculorum tuorũ. pag. 299. linea .14. ꝓ oĩs riuus, lege oẽs ruinas. Et in eadẽ pagin, lin. xxxii. ꝓ Christi mysteria, lege Christi ministeria. pag. cccxcii. linea xxv. ꝓ requiescere vos, requiescere eos. Et linea sequenti, super humũ uã, lege humũ suam. pag. ccccxx. lin. vii. a fine, pro hic vides filium, lege hæc videns filiũ. pag. ccccxxiiii. linea. xv. pro quadragintaocto, lege octogintaquatuor. pagi. ccccxxvii. habes bis Ioachim, lege Ioachin. pag. ccccxxviii. lin. xix. pro partim recensens, lege partim ex Menethone recẽsens. pag. 441. linea nona, pro quo dei gens, lege ꝗ die gens. pag. ccccliii. linea. 8. a fine, pro inter secundum Darij annum, lege inter sextũ. pag. cccclxiiii. lin. xix. pro seculis nullis, lege mulris. pag. cccclxv. lin. vi. a fine, loco distantibus, lege distantes. pagina cccclxvi. lin. xxiii. loco Ezechiam lege Ezechia, & pro Iohelem, lege Iohel, & postea pro Micheam, lege Micheas. In ternione. S. folio secundo, pagina quę est sine numero, in oculari demonstratione secundę ętatis, habes decimo septimo anno huius, Noe moritur, dele decimo, & lege sic, completo septimo anno huius, Noe morit̃. In ternione. s. folio. 4. pag. secunda columna. 2. prope finem, habes quinquaginta aut pauciorũ, lege quingentorũ aut paucorũ.

Errata ex libro quarto.

Pagina .497. linea decima pro blasphemia negantis Christum, lege blasphemia Arrij negantis Christum & cęt. Pagina. 496. linea. 32. de collationibꝰ patrum, de gratia Christi, supplendum est verbum errauit, & legatur sic de collationibus patrum errauit de gratia Christi. Pagina. 499. dele totã primam regulam & partẽ secundę vsq; ad, est factꝰ hõ. pagina. 502. linea. 16. ꝓ quemadmodũ docet, lege quemadmodũ recitat. pag. 509. linea. v. a fine, ꝓ post diluuium, lege vsq; ad diluuium ecclesiæ status fuit & a diluuio, & cęt. Eadẽ pa. linea tertia a fine, dele Abel, Enoch, Noe. pag. 597. linea. duodeci. pro ministerij, lege mysterij. pagi. 602. linea duodecima a fine, pro sciat diuũ Gregorium, adde, sciat Ioannẽ Damascenum, & diuum Gregorium. pagi. pag. 606. linea secunda, pro stans, lege scias. pag. 621. linea septima, pro tergiuersari, lege tergiuersatione. In eadem pa. linea .8. a fine, dele mouiter & .

DE CATALOGO

LIBRORVM SACRAE SCRIPTVRAE

Ioannis Driedonis de Turnhout, Sacræ Theologiæ apud Louanienses professoris, liber 1.

TRACTATVRI de rebus fidei, & de religionis Christianæ mysterijs, sacramentis, consuetudinibus, atque dogmatibus, super quibus iã hoc nřo infelicissimo sæculo turbatur Ecclesiæ vnitas, rumpitur pax, soluitur Christianorum concordia (quos oportebat tanquam vnius corporis membra, & tanquam fratres vnanimes habitare in domo Dei, quæ est Ecclesia) hunc modum in omnibus libris per nos edendis in lucem (Deo adiuuante) seruare conabimur, vt sententias & conclusiones colligamus ex scripturis sacris, ex vniuersalibus sacrosanctę Ecclesię concilijs, ex veneranda patrum antiquitate, quibus demonstremus & fidei, & scripturarum, & sacramentorum vnitatem secundum seriem successionis custoditã ab ipsis Apostolorum temporibus ad hęc vsque tempora. Et quia inter tantos dissensionum tumultus, magna sumpsit incrementa temeritas quorundã hominum indoctorũ, qui sacram scripturam in linguã vulgarem suo spiritu transferentes, diuersis annotationibus, præfationibus & prologis contemptibiles reddiderunt plærosque eiusdẽ scripturę libros, ex quibus tanquam canonicis totus antiquorũ patrũ chorus citauit sẽtẽtias, tanquam a spiritu sancto profectas. Quibus factum est vt etiã idiotæ, plebs, indoctæ mulierculę habentes iam sacratissimos libros versos in vernaculam linguã, in tantam proruperint audaciam, vt nihili faciant venerandam patrum antiquitatem, Catholicę Ecclesiæ autoritatem, contemnentes elaboratissimas sanctorum interpretationes. Proinde primum hunc nostrum librum ab ipsis fundamentis exordiemur, ostensuri qui nam sint Canonicę scripturæ libri. Distribuemus autem totam huius libri materiam in quatuor capita. In quorum primo commonstrabimus viam, ex qua discimus scripturã esse sacram & diuinam, insuper & differentiam eius ab alijs & numerum, ordinem, ac diuisionem librorum eiusdem, secundum traditionem Ecclesię, non eius solum quę nunc est, sed & eius quę secundum successionem patrum a temporibus Apostolorum hactenus est continuata. In secundo enarrabimus super hac materia difficultates quasdã ex sententijs patrum emergentes. In tertio pro dissolutione earundem difficultatum, statuemus generalia quædam documenta, de autoribus librorum scripturę sacræ, ac de eorundem autorum temporibus. Postremum ipsas difficultates ex sententijs patrum de catalogo Canonicorum librorũ exortas, absoluemus.

¶ CAPUT PRIMUM.

Quæ scriptura sacra.

Operæpretium est igitur primum tractare de scripturis sacris, & ostendere quęnam sint scripturę sacrę atq; diuinæ, & qua via demonstretur scriptura aliqua esse sacra & honoranda tanquam diuina atq; canonica. Sola illa scriptura est diuina, quæ per spiritum Dei est aspirata, & per eos, qui spiritu Dei sunt loquuti administrata, pura, integra, stabilis. Pura quidem, hoc est absq; commixtione ullius falsitatis. Stabilis, quia uerum Dei verbum permanens in eternum. Integra autem, omnia quæ sunt ad salutem necessaria humano generi commonstrans, aut per seipsam plano sermone, aut per Ecclesiam catholicam, quam vt veritatis magistram indicat, iussitq; audiri, omnium aliarum scientiarum regula, mensura & norma, secundum quam, quicquid vel in philosophicis, vel in moralibus, vel in liberalibus artibus, vel poetarum carminibus, vel in oratorum historijs reperitur, aut cognitiōe dignum, aut humano generi vtile flectere oportet, atq; interpretari, proposita omnibus tanq̃ eiusdem spiritus sancti fidele depositum certissimis suis definitum voluminibus. Ex quibus tota sanctorū schola, tota prophetarum & Apostolorum Ecclesia fidei nostrę assertiones cōstare voluerūt, & quarū sentētias in dubiū reuocare iudicauerūt esse nefariū. Ex quibus tota salutis nr̃ę via discēda est, ex q̄bus quotidianus vitæ nostræ panis est colligēdus, ex quibus hauriēnda sunt sapientię salutaris pocula, ex quibus Dei voluntas, sapientia, misericordia, bonitas & iustitia est inuestiganda, ex quibus & corroborāda est omnis orthodoxę fidei veritas. De quibus vtrum verū & rectum sit, quicquid illic assertum reperitur, omnino dubitare non licet.

Scriptura sacra, Pura, Stabilis, Integra.

Scriptura sacra, est omnium diuinarum scientiarum norma.

De sententiis in scripturis asserta dubitare nō licet.

Est quidem inter ecclesiasticos patres pia quædā diuersitas & disputatio, non de hoc, an in huiuscemōi scripturis assertæ sentētiæ sint verę & rectæ. Sed de hoc q̃ earundem scripturarum verba, vnus sic, alius autem non sic, sed aliter exponit ac interpretatur. Quibus fit, vt fit sancta inter eos quędā altercatio super earundem scripturarum intellectu. Sed hæc in vnitate spiritus, fidei, pacis, & vnitatis concordat, dum pro cōgruentia temporum, locorum & personarum audientium, vnus sententias quasdam catholicas ex propositis scripturis, alius autem sententias alias, tamen cōgruas etiam fidei, & verisimiles, aut catholicas intellexerit, quod in sequentibus, Deo dante, planius ostendemus. Nunc autem ad demonstrandū catalogum seu canonē diuinarū scripturarū accedamus.

Quomodo liceat de scripturis sacris disputare.

Canonicæ scripturæ.

Sciendū est ergo q̃ canonicas scripturas dignoscimus per succedētium sibi inuicem ecclesiarum & sanctorum patrū testimonia. Sunt enim, iuxta Hireneum, quas Apostoli a Christo & ecclesię primitiuę ab apostolis, & cęterę exinde ecclesię per vniuersum orbem ab ecclesijs secundum seriem successionis antiquioribus acceperunt, quas & deinceps nos habemus diligentia patrum secundum seriem successionis in hęc vsq; tempora custoditas, prouidente Dei spiritu, qui olim locutus est populo in patribus & prophetis, nouissime nobis & in Christo filio & in Apostolis spiritu Christi plenis. Scripturæ igitur sacrę cum sint eloquia diuini spiritus loquentis per prophetas & Apostolos sibi inuicem succedētes, & de rebus diuinitus secundum temporum successiones gestis, nō totæ simul,

Hireneus lib. 3. aduersus hæreses Valentinorum.

mul,ſed paulatim per ſuccedentes ſibi inuicem patres , prophetas videlicet & apoſtolos ſunt nobis adminiſtratę,quo fit vt ſecundum ſucceſſiones temporum creuerit canon diuinorum voluminũ,donec conſummarentur reparationis humani generis opera per verbum incarnatum, in quod & pendebant omnia vota prophetarum,& tota tendit materia harum ſcripturarum.

Demonſtramus itaq; ſcripturã eſſe diuinã & canonicam per teſtimoniũ Eccleſię,nõ illius ſoli⁹ quę nũc eſt,ſed intellectę ſecundũ ſucceſſiões Eccleſiarum,ſeriẽq; ipſorum patrum ab initio ad hęc vſq; tempora ſibi ſuccedentiũ.

Quæ ſit Eccleſia cuius autoritate probatur ſcriptura canonica.

Hac via patres qui ante nos fuerunt,vt Dionyſius,Clemens , Policarpus, Ignatius, Hireneus, Tertullianus, Origenes. Cyprianus , Athanaſius,Baſilius,Hilarius,Chryſoſtom⁹,Hieronymus,Auguſtinus ,et cęteri ęſtimarunt doctrinã eſſe ſanctam & canonicã per eaſdẽ eccleſias , quas & ipſi fundauerãt Apoſtoli docẽtes,aut viua voce aut epiſtolis ad illas cõſcriptis. Hęc eſt ſola religiõis Chriſtianę machina, quæ cunctas hæreſes ſemel aboleuit,ipſa inquã cõis omnium ſanctorum patrum Profeſſio ſecundum ſuorũ temporum ſucceſſiones concorditer reddẽtium teſtimonium verbis ſpirit⁹ ſancti ſcriptis in Euangelijs alijſq; libris canonicis vnde & Deus miſericordiæ ſuæ gratiam demonſtrauit Eccleſię etiã per inimicos ipſius Iudęos qui legis & prophetarum codices in hodiernum vſque diẽ proferunt per omnes gentes diſperſi, quod Dei prouidentia factum eſt, vt Eccleſia Chriſti in omnibus gentibus diſperſa haberet teſtes veracium prophetarum , qui de Chriſti aduentu fuerant vaticinati. Bene inquit, Auguſtinus cum Eccleſia actum eſt , quod non vniuerſi Iudæi fuerint occiſi. ſed diſperſi virtute Dei, ne quando obliuio fiat legis & populi dei. Ex hoc itaque fundamento nos tenemus ſcripturas illas eſſe diuinas, quas ab Eccleſijs nos pręcedentibus cuſtoditas accepimus integras & inuiolatas. Eccleſiæ autem quæ nos præceſſerunt tales doctrinas & ſanctas & diuinas tenuerunt, quales a patribus cuſtoditas ab Eccleſijs primitiuis acceperant. Eccleſiæ primitiuæ doctrinas canonicas & diuinas deputarunt eas quas hauſerant ex ore Apoſtolorum, qui a Chriſto teſtes conſtituti in Iudæa.& Samaria , vſq; ad vltimum terrę innumeras fundauerunt Eccleſias, ex quibus cęterę exinde eccleſiæ ſuam fidem mutuabantur. Hactenus de via qua probatur ſcripturã aliqua eſſe canonica,iã de differẽtijs qb⁹ ab alijs diſciplinis differt videam⁹.

Iudæi hoſtes Eccleſiæ Chriſti teſtimoniũ præbẽt ſcripturis Eccleſiæ Chriſti.

Auguſt. ſup pſalmũ quinquageſimum octauum.

Actuum primo.

Diſtinguntur autem hę ſcripturæ ab alijs, multis quidem modis. Primo , quod nulla eſt ſcriptura vllius autoris quãlibet illuſtris, ſic cuſtodita.quemadmodum ſcriptura canonica , tot linguarum literis & ordine & ſucceſſiõe celebratiõis eccleſiaſticę cõſeruata. A patribus vſq; ad nos inquit, Auguſtinus,autoritas ſcripturarum veracium certiſſima & notiſſima ſucceſſione peruenit Deinde non eſt vlla ſcriptura alia quantumuis probati autoris, quam oporteat ſic haberi vt puram & incontaminatam, abſq; vlla ſuſpicione commixtæ falſitatis, tanquam de nulla ſententia illic aſſerta.an falſa ſit liceat ſuſpicari aut dubitare. Vnde diuina Platonicorum philoſophia,quę iuxta ſentẽtiam Auguſtini proxime accedit Chriſtianę philoſophiæ,docens Deum ipſum eſſe rationalis naturę beatificum bonum fontemq; bibẽdę felicitatis, multas habet commixtas falſitates. & neq; viam, qua ad talem beatitudinem perueniamus docet,ignorans Chriſtum.qui dicit,Ego

Multis modis ſcriptura ſacra ab alijs diſtinguitur.

Primo.

Secundo.

Philoſophia Platonica docet Deũ eſſe finem hominis beatificum,

Tertio. cit, Ego sum via veritas & vita. Tertio scripturæ aliæ, quas vocamus liberales artes, quantumuis veritatem quandam doceant, illam tamen, in qua salus est animæ, veritatem non commonstrãt, quæ sola facit animum vere liberum, quemadmodum scripturę nostrę autor ad quosdam ait. Si manseritis in sermone meo cognoscetis veritatem, & vere discipuli mei eritis, & veritas liberabit vos. Quarto omnes philosophorum & sapientum huius mundi disciplinæ, de moribus & virtutibus, & beatitudine hominum, multa quidem tradiderunt, sed veram lucem, sine qua totum corpus est tenebrosum, non inuenerunt. Totum corpus in anima, est tota moralium virtutũ, seu operũ cõgeries, quę absente Christo in anima viuere nõ possunt.

Ioannis 8.

Quarto.

Matthæi 6.

De quibus tractat sacra scriptura.

Tractat totá scriptura sacra de Deo secundum gemina illius opera scilicet humanum genus, conditionis videlicet & restaurationis. De conditionis operibus disseruerunt quidem & gentiles sapientes huius mundi, sed restaurationis opera non cognouerunt. Conditionis opera sunt creatio mundi cum omnibus elementis suis, quæ facta sunt vniuersa propter hominem, quem ab initio condidit Deus rectum, & ad imaginem ac similitudinem suam, vt illi per iustitiam stanti vniuersa subessent, cui & dederat virtutem continendi omnia. Hæc opera in breui tempore, id est, in sex tantum diebus sunt consummata. Homo autem, quia in iustitia, & in veritate quam acceperat non permansit, totus perijt, lapsus in lacum mortis, factus & peccati atq; diaboli seruus, a qua seruitute nequit sese eripere, nisi gratia Dei miserentis illum erexerit. Et ita restaurationis opera sunt, quibus reparatum est hominum genus quod perierat, quæ in longiori tempore, id est, sex ætatibus multifariam, multisq; modis ad preparanda hominum corda sunt prænunciata in corporalium rerum vmbris, & figuris adumbrata, & tandem in fine temporum per CHRISTVM in carne venientem consummata. Et huiusmodi sunt opera, de quibus tractat tota scriptura sacra, per quæ & ab omnibus alijs disciplinis discernitur, quæ tradentes conditionum opera, nihil de huiuscemodi reparationis operibus docuerunt, non fuisset proinde opus hac scriptura si non peccasset humana natura. Hæc est igitur diuinarum scripturarum ab alijs discretio.

Conditionis opa. in sex diebus consummata.

Genesis primo.

Restaurationis opera.

Tota scriptura sacra de operibus redemptionis.

¶ Consueuimus autem hunc scripturarum canonem appellari vetus ac nouum, aut testamentum, aut instrumentum. Testamentum est, quo bonorũ defertur hæreditas, intercedente testatoris morte. Idcirco Moyses & Prophetæ legem Iudæis datam testamentum, inquit Lactantius, vocant, quia nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest, nec sciri quid scriptum in illo sit, cum sit clausum & obsignatum. Itaq; lex testamentum dicitur, quia hęredes ipsa instituit cœlestium bonorum clausa & obsignata, donec Christi morte promissiones cœlestis mysterij fierent apertæ ac reuelatæ, quando velum templi scissum est in duo a summo vsque in deorsum, vt filij adoptionis iam facti spe salui, legant se hęredes Dei esse & cohęredes Christi, cum Christo regnaturi, si tamen Christo obtemperent & cum illo sustineant. Earundem scripturarum canonem eruditissimi viri instrumẽtum vocãt, quia illic instruitur quisq; pro sua salute, quid credere, quid sperare, quid agere debeat. Deinde & nõ absurde forsitan sortitur nomen instrumẽti, ob id quod sit scriptura autẽtica probatissimis scribis ac testibus obsignata.

Cur scriptura vocatur testamentũ.

Lactan. de vera sapientia cap. 20.

Cur scriptura vocatur instrumẽtũ.

gnata non suspectis falsitate vlla.

¶ Ex quibus consequens est canonem diuinarum scripturarum in duos ordines, siue in duo testamenta esse diuisum, quę tamen diuersa non sunt, quia nouum veteris est adimpletio, & in vtroque idē testator Christ⁹, q pro nobis morte suscepta nos hęredes ęterni regni fecit derelicto & exhęredato incredulo Iudæorum populo. Prior ordo est veteris testamenti, continens libros de sapientia & bonitate Dei, vt creatoris omnium creantis vniuersa propter hominem, quem formauit bonum & rectum ad imaginem & similitudinem suam, in principio libri Genesis vsq; ad caput tertium. Item de iustitia Dei vindicantis voluntarium eiusdem hominis peccatum, in capite tertio, & in capitulis librisq; sequētibus, de grā ac misericordia ei⁹ promittentis semen, in quo benedicerentur oēs gentes, hoc est, saluatorem ac liberatorem Christum, sine quo nemo potest fieri saluus. Et est iste scopus in quem tendit totus scripturarum canon veteris testamenti loquentis super aduentu Messię seu Christi olim venturi, & super statu veteris Israhelitici populi, quem certe canonem magna ex parte Iudæi vna nobiscum communem secundum literam, sed non secundum spiritum habent. Alter est ordo instrumenti noui, continens libros super aduentu Christi iam manifestati in mundo, & super statu noui populi Christiani, quorum omnium voluminum finis est, vt doceatur humanum genus in Christiana fide, spe, & charitate, hoc est, vt doceatur humanum genus credere & agnoscere Deum, timere, sperare, atq; diligere illum, non modo vt creatorem aut conditorem, verum etiam vt gratuitum liberatorem per Iesum Christum.

Ordines duo scripturarum.

Prior.

Genesis 1. & 2.

Scopus in quē tendit totus scripturarum canon.

Alter ordo.

Hieremias.

Vtrumq; testamentum designauit Hieremias propheta. Consummabo super domum Israel testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci cum patribus eorum in die qua eduxi eos de terra Aegypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, id est, in lege mea tunc illis data. Testamentum nouum dabo illis, & quodnam hoc sit aperit, subiungens. Legem meam scribam in visceribus eorum. Hæc est lex fidei, seu lex Euangelij, quę nouum testamentum appellatur a Saluatore, cum dicit, Hic est enim sanguis mei noui testamenti, id est, nouæ legis sanguis designatus in sanguine agnorum, vitulorum, cęterorumq; animalium veteris testamenti. Hæc sunt Dei testamenta quę habemus ex certissima Ecclesiarum successione.

Sanguis noui testamenti.

¶ Paganis igitur & infidelibus interrogantibus nos, Qua ratione constat veras Prophetarum, Euangelistarum, & Apostolorum scripturas apud nos esse, cum non habeamus originales eorum codices? Respondemus hoc constare ex ipsius Ecclesiæ testimonio. Verum, inquit Augustinus, Euangelium apud nos esse docet Ecclesia, non hominum eorum solum qui nunc sunt Christiani, sed Ecclesia illa quæ ab ipsis Matthęi temporibus, ad hoc vsq; tempus certa successionum serie declaratur. Etiam si haberemus apud nos verorum Euangelistarum codices descriptos suis ipsorum manibus, illos non alio argumento cognosceremus tales esse, q̄ ex Ecclesiarum sibi inuicem succedentium testimonio, quod sane est & testimoniū spiritus sancti loquentis in Dei Ecclesijs & prophetis. Canonem ergo sacrarum scripturarum nouæ legis cognoscimus ex ipsius Ecclesiæ testimonio. Quemadmodum

Qua ratione constat veras scripturas apud nos esse.

Aug. 18. lib. contra Faustū ca. 4.

Augustinus.

dum & canonem scripturarum veteris testamenti ex traditione habemus Hebræorum, quæ seruabatur, inquit Augustinus, in templo Hebræi po-
Deuterono. 31. puli succedentium diligentia sacerdotum. Vnde Deuteronomij trigesimo primo, sic legimus. Postquam scripsit Moyses verba legis huius in volumine atque compleuit, præcepit Leuitis qui portabant arcam fœderis Domini, dicens, Tollite librum istum, & ponite eum in latere arcæ fœderis Domini Dei vestri.

Iosue post Moy. Sic & Iosue post Moysen omnia verba quæ loquutus est ad ipsum Dominus
scripsit uerba dei. scripsit in volumine legis Domini, quemadmodum legitur Iosue vltimo.
Iosue ultimo. Sic & cæteri secundum successionis seriem, Prophetici viri, diuino spiritu scripserunt volumina, quæ diligentia sacerdotum integra, illæsa, incontaminata custodiebantur, vna cum libris Moysi, in latere ipsius arcæ sepo-
quæ erãt in arca. sitis. Arca aũt ipsa custodiebatur, in secundo tabernaculo, quod sancta sanctorum dicebatur, in qua recondita erãt & aurea vrna habẽs mãna, & virga Aaron, quæ fronduerat, & tabulæ testamenti, quemadmodum dixit ad Hebræ-
Ad Hebræos 9. os nono Apostolus. At vero dum præcedente tempore a Chaldæis Iudæa subuertitur, omniaque templi vasa diripiuntur, templum incenditur, si-
Veteris testamen mul fertur & volumen legis Moysi in arca Dei custoditum, hostili igne
ti codices Babylo consumptum, & postmodum eodem spiritu, quo fuerat scriptum, restitutũ
nico igni cõsũpti. ab Esdra sacerdote, qui sola, vt inquiunt, memoria legem reparat deperdi-
Esdras instaurat tam. Sed hoc verum sic sit, an non sit, ex scripturis sacris videtur incertum,
legem. quemadmodum enim potuerunt plura esse Esaiæ super eisdem rebus volumina scripta. Ita & lex ipsa in quibusdam libris potuit forsitan integra conseruari, consumptis originalibus quæ erant in templo, voluminibus.
Hieronymus ad- Proinde & Hieronymus ambiguis verbis super hac re loqui videtur aduer
uersus Heluidiũ. sus Heluidium. Siue Moysen, inquit, dicere volueris autorem Pentateuchi, siue Esdram, eiusdem instauratorem operis, non recuso. Verũ Hirenæus,
Tertullianus. Tertullianus & plærique antiquorũ, arbitrantur omne instrumentum Iudaicæ literaturæ, in Babylonica expugnatione deletum, & per Esdram restitutum. Proinde qualitercumque hoc sit factum, nihil refert, in hoc vnum consentiunt omnes, etiam ipse Hieronymus, quod Esdras spiritu Dei plenus, post captam Hierosolymam & instaurationem templi scripturas sacras dispersas, vixque Babylonico igne superstites, eodem spiritu quo ante scriptæ fuerant restituit, aliasque literas Hebraicas, quibus nunc vtimur, repperit. Vnde & quod in calce Deuteronomij dicitur de morte & sepultura Moysi & quod sepulchrum eius nemo nouerit vsque in diem illum, & quod filij Israel fleuerunt eum triginta diebus & reliqua in calcem vsque libri, ipse Esdras adiecisse creditur. Neque enim verisimile est, Moysen scripsisse eam historiæ partem, quæ post mortem illius acciderat.
Iusta ergo ratione Esdras scriba, instaurator dicitur veteris instrumenti,
Christ. & Apo. quod & Christus atque Apostoli approbarũt tanquam diuinum & Dei spi-
usi sunt scripturis ritu æditum, citantes in corroborationem suæ doctrinæ Euangelicæ ex eius-
ueteris legis eisdẽ dem instrumenti voluminibus sententias tanquam verissimas & diuinas.
quas nũc habemus. Omnem ergo canonem veteris testamenti, qui a patribus ad nos ve-
Libri canonici ve rissima & certissima successione descendit designamus, Genesim, Exodum,
teris testamenti. Leuiticum, Numerorum, Deuteronomicum, Iosue, Iudicum, Ruth, qua-

tuor

tuor Regum, duos Paralipomenon, duos Esdræ & Hester, Iob, librum Psalmorum, Esaiam, Hieremiam, Ezechielem, Danielem, & libros duodecim Prophetarum. Hæc sunt quæ non simul, sed paulatim secundum successionis seriē sunt ædita, de quibus nulla prorsus est dubitatio, neque in Hebræorum, neque in Christianorum schola. Hebręi quicquid extra hos libros, inquit Hieronymus, est, a canone sacrorum voluminum secant. Ex quo consequens est, Sapientiam quæ vulgo Salomoni adscribitur, & librum, qui vulgo Iesu filij Sirach, item Iudith, Tobiam, & Machabęorum libros, non connumerari ab Hebręis inter canonicas scripturas, quorum sententia vtrum sit approbanda in Christianorum schola iam mox dicem⁹.

Canonem autem qui noui testamenti volumina continet, quem Iudęi, Iesum negantes, prorsus reijciunt, sic designamus. *Libri canonici noui testamenti.* Primum omnium Euangeliorum cœlestis quadriga nobis iungatur, His Actus Apostolorum copulentur, Post hos Pauli epistolæ socientur, Deinde Petri Prima, & Ioannis prima. Hi sunt libri sine contradictione, ab antiqua Christianorum Ecclesia recepti, de quibus nulla vnquam prorsus extitit dubitatio. Sequenti iam loco sunt, de quibus olim a nonnullis dubitatum est, vt reuelatio Ioannis, epistola Iacobi, & epistola Iudæ, Petri secunda, Ioannis secunda & tertia. *A quibusdā fuit dubitatū an Apoca. & epistol. Iacobi una, Iudæ una, Petri secū. Ioan. secū. et ter. sint in canōe scripturarū.* De his autem an sit nunc rationabiliter dubitandum, & vtrum inter canonicas scripturas habendi sint, an non, iam mox ostendemus. Et quia tumultuante hoc sæculo nostro, & hęresibus turbantibus vniuersam Ecclesiam, hæreticorum quisque, aut reprobat, aut approbat quod libet, ductus vel animi sui voluntate, vel sophistica quadam ratione, Alius Sapientiæ & Ecclesiastici libros reijcit, Alius Tobiæ & Iudith, Alius Machabęorum libros, Alij alteram Petri, & Ioannis duas, Alij epistolam Iacobi, Alij epistolam ad Hebræos, Alij Apocalypsim Ioannis, extra sacrarum scripturarum canonem secant; non erit inutile demonstrare etiam venerandam patrum antiquitatem, citasse sententias ex huiusmodi libris tanquam catholicis, Diuino spiritu æditis & super canone librorum scripturæ sacræ dissoluere ingentes quasdam difficultates, quæ possent hac in re sacræ theologiæ studiosis occasionem dare interioris scandali, atque erroris, dum legerint, quod inter veteres scriptores, & sanctos patres alius sic, alius autem aliter supputauerit eandē canonicarum scripturarum, & ordinem, & volumina. Q: q̄ in digno scendis canonicis libris, vnicuiq; sufficere debuit & Ecclesiæ, & sanctæ sedis Apostolicæ autoritas, quæ iam olim ante annos mille per Innocentium & Gelasium Papas per Carthaginense & Laodicenum concilia in ordinem digessit, eosdem libros canonicos, quos in hodiernum vsque diem custodit Christianorū schola, altius tamen & a patribus exordiemur. *Inno. in epistola ad Exuperium. Carth. 4. concilio interfuit Augus.* Et quia ex supra dictis manifestum nobis esse oportet, scripturā sacrā & canonicam esse eā, quā Ecclesia primitiua a Prophetis, a Christo & Apostolis recepiā suis filijs tribuit, & hāc, vt inquit Hireneus oportere esse eā, quā p successiones presbyterorū & episcoporū habem⁹ in Ecclesia fidelis populi custoditā. *Scriptura sacra quæ dicitur. Hireneus.* Idcirco pro huius rei fundamentis stabiliendis, operępretium est primum ostēdere ea quę hodie habemus scripta, tanq̄ diuina testimonia olim sic esse habita a veterib⁹ sacrę theologię tractatorib⁹, q̄ fuerūt vicini Apostolorꝫ temporibus

poribus & illos probasse ea, quæ sunt fidei ex eiusdem scripturis, quas in hodiernum diem vsque per vniuersum orbem Christianorum, Ecclesia honorat & prædicat, quod clara luce deprehendemus, si primum recensuerimus antiquissimorum patrum hac de re sententias, & eorum præcipue, qui fuerunt, aut sub ipsis Apostolorum sæculis, aut illis vicinissimi.

Dionysius. Discipulus Pauli Dionysius tertio capite Hierarchiæ Ecclesiæ, in toti scripturę sacrę textu concludit, arcanam illam & mysticam visionem dilecti discipuli Iesu, hoc est Apocalypsim Ioannis Euangelistę, apte subindicās sanctam Apocalypsim esse Euangelistę Ioannis. Sumit insuper testimonia ex his, quibus vtitur nunc Ecclesia canonicis scripturis. Meminerunt autem huius Dionysij, Ioannes Damascenus ante annos mille, & Gregorius Papa. *De Apoca. Ioan.*

Ignatius. Ignatius amabilis discipulus Ioannis Euangelistę in diuersis suis epistolis, quarum & meminit diuus Hieronymus in lib. de viris illustribus, passim sibi testimonia sumit ex eisdē, quas habemus canonicis scripturis, tā veteris testamenti, q̄ noui. Necq̧ sententias fidei probat scripturis alijs, q̄ his, quas habemus in quatuor Euangelijs, & in Apostolicis epistolis, & in Propheticis scripturis nobis traditis, quas habemus per successiones presbyterorum custoditas. Sumit testimonia ex Euangelio Ioannis, & ex alijs itē Euangelijs, ex epistolis Pauli, ex Act. Apostolorum. Sunt & in eisdē epistolis sententię quędā, quæ videntur desumptę ex epistola Iacobi, & ex epistola Ioannis prima, sed nominatim autores non citat.

Clemens. Clemens vir Apostolicus, qui post Petrum Romanam rexit Ecclesiam, scribens ad Corinthios ad Iacobum fratrem Domini, & ad alios, ijsdem vtitur scripturis, quibus & hodie vtitur Ecclesia, sumens diuersa passim testimonia, ex Euangelio Matthęi, & nonnulla etiam scripta in solo Euangelio Ioannis, quale est illud, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, in epistola ad Iulium & Iulianum, cæterosque cōsodales diuersas citās scripturas, sub eadem sententiarum serie, quam in diem vsque hodiernum custodit tota Christianorum schola.

Papias. Papias sub ipsis Apostolorum temporibus, de quo & Hireneus testatur, quod fuerit Apostoli Ioannis auditor, Policarpi condiscipulus, de Euangelijs Matthæi & Marci sic loquitur. Marcus interpres Petri fuit, & conscripsit quæcūq̧ meminerat ab eo dicta, nō tamen per ordinē cuncta digessit, quia non ipse auditor Domini fuit, sed nouissime Petro adhesit ad vsum & ministerium prædicandi, non ad Domini cōscribendos sermones. Nihil itaque peccauit in eo, quod ita quædam scripsit, quasi quæ passim audita recordari videatur, & hoc solum satis egit, ne aut quid ex auditis omitteret, aut falsum scriberet. Matthæus autem Hebræo scripsit sermone. *Marcus interpres Petri ex auditu Euāgeliū scripsit.* *Matth. Hebraice scripsit.*

Hęc de Marco & Matthęo Papias, qui vtitur scripturis tam veteris quam noui testamenti, sine contradictione receptis ab omnibus Christianorum Ecclesijs, sed & epistola Ioannis prima, & Petri similiter prima.

Post Christi resurrectionem & ascensionem, cum per aliquot annos doctrina Christi cœpisset viuis Apostolorum vocibus crescere in vniuersum mūdū, nondū vllis Euangelijs scripto traditis, spiritu Dei prouidēte, Matthæus prim⁹ oīm in Iudęa scripsit Euangeliū Hebraicū. Deinde Marc⁹ in Italia.

Anacletus, Euaristus, Alexander proximi tpibus Apostolorum usi sunt epistola Iacobi & cæt.

Postea Lucas, Postremo Ioannes in Asia. Preterea beatus Anacletus post Clementem, Romanæ Ecclesię Pontifex in epistola quam scripsit omnibus Ecclesijs. Item successores illius Euaristus & Alexander suis in epistolis, quas diuersis scripserunt Ecclesijs, pluries sumunt testimonia ex epistola Iacobi Apostoli, ex libro Sapientiæ & Ecclesiastico, ex epistola Petri prima, de qua, vt inquit Eusebius, nullus omnino vnquam dubitauit, quis de secunda multis, inquit, incertum est. Verum & Anacletus beati Clementis successor sententias sumit ex epistola Petri secunda, & ex epistola Iudę. Sed de hoc infra latius.

Hireneus lib. 3. capite primo.

Marc. post mortē Petri scripsit Euangelium.

Ioan. in Asia scripsit Euangeliū.

Cæterum antiquissimus Hireneus auditor Policarpi martyris libro tertio, aduersus hæreses Valentini. Matthęus in Hebręis, inquit, ipsorum lingua scripturam edidit Euangelij, cum Petrus & Paulus euangelizarent Romę, & fundarent Ecclesiam. Post horum vero excessum, Marcus discipulus & interpres Petri & Christi, quę a Petro audierat præscripta, nobis tradidit. Postremum Ioannes discipulis domini Euangelium edidit, & Ephesi Asiæ commorans. Hæc Hireneus. Deinde in libro quarto, aduersus hęreses Valentini ostendit, quod neque plura, neque pauciora, quam quatuor possunt esse Euangelia, secundum quaternarium numerum Euangelistarum, qui designantur in animalibus quatuor. Vtitur & scripturis omnibus, & epistolis Pauli, & Apostolorum actibus a Luca descriptis, tanquam diuino spiritu æditis. Insuper meminit primę epistolę Petri. & primæ Ioannis, pluresque sumit ex ipsis sententias. Vtitur & testimonijs de Sapientia Salomonis, & de Apocalypsi, de qua dicit, quod ipsa non ante multum temporis facta est, sed pene iam nostra, inquit, ætate prope finem Domitiani Cæsaris.

Hiren. de Sapient. et Apoc. Io.

Clemens Alexandrinus.

De epistola ad Hebræos.

Deinde Clemens Alexandrinus superstes non longe a temporibus Ioannis Euangelistę. eisdem vtitur veteris & noui testamenti scripturis, quas in hodiernum vsque diem tota Christianorum schola honorat & pędicat, & dum ex scripturis eisdem ad corroborandam fidem, citat testimonia tanquam diuinas & irrefragabiles sententias. Simul vtitur & sententijs ex Sapiētia, quę dicitur Salomonis, & ex Sapientia Sirach, & ex epistola Iudę, & ex epistola ad Hebręos. de qua dicit, quod ipsa manifeste sit Pauli Apostoli, scripta quidem Hebræo sermone tanquam Hebræis, sed a Luca in Grecum interpretata.

Tertullianus.

Ad hęc Tertullianus eisdem vtitur veteris & noui testamenti scripturis propheticis, quatuor Euangelijs, & Apostolorum epistolis, quibus in hodiernum diem vtitur tota Christianorum schola, reijciens alia Euangelia aliorum Apostolorum nominibus inscripta, & in libro de habitu muliebri meminit epistolę Iudę Apostoli domini, quæ ex libro Enoch sumit testimonium. In libro de pręscriptionibus hereticorum, & in alijs quibusdam locis sumit testimonia ex libro Sapientię tanq̄ ędito a Salomone.

Origenes.

Item Origenes in expositione, vt inquit Eusebius, psalmi primi canonem veteris testamenti ab Hebræis designatum explicat, quemadmodum vsque in hodiernum diem custodit Christianorum schola.

Non ignorandum, inquit, est, viginti & duos libros in Canone esse veteris testamenti, qui sunt, Genesis, Exodus, Leuiticus, Numeri,

Origen. ex libris Sapiet., Eccl. Tobiæ, Iudith, & Macha. utitur scri pturis tanq̃ diui nis testimonijs.

Deuteronomium, Iesu Naue, Iudicum, quatuor Regum, Paralipomenon, Esdras primus & secundus, liber Psalmorum, tres Salomonis, duodecim Prophetarũ liber vnus, Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Hester. In hoc canone q̃uis nõ meminit neq; libri Sapiẽtię, neq; Ecclesiastici, neq; Tobię, neq; Iudith, de libris Machabęorum dicens, quod Hebręi libros illos extrinsec° habent, tamen in diuersis voluminibus a se compositis sumit testimonia ex præfatis libris tanq̃ scripturis sacris, & diuino spiritu æditis.

Item in libro Commentariorum super Matthęum, canonem librorum noui testamenti explicans hoc modo scribit. Ex traditione, inquit, didici de quatuor Euangelijs, q̃ hęc sola absq; vlla cõtradictione suscipi debẽt ab omnib° quæ sub cœlo sunt Dei ecclesijs, ita enim tradiderunt patres, quia primum omnium scriptum est Euangelium a Matthęo Hebraicis literis. Secundum vero scriptum est a Marco, iuxta ea quæ ipsi tradiderat Petrus, de quo & in epistola sua commemorat dicens. Salutat vos filius meus Marcus. Tertium secundum Lucam, quod Paulus collaudat, tanq̃ his qui ex gentibus credidere rint scriptum. Super omnia vero Euangelium Ioannis. Pauli quatuordecim solas epistolas suscipit Ecclesia, q̃uis nonnulli de ea quæ ad Hebræos scripta est, dubitauerũt, propterea quod in ea non videatur seruari sententia quam de se pronunciauit, dicẽs, se imperitum esse sermõis. Sed ego, inquit, dico sicut mihi a maioribus traditum est, quod ipsa manifestissime est Pauli Apostoli, & semper omnes antiqui maiores nostri, eam vt Pauli Apostoli susceperunt epistolam. & opinio ad vsq; nos peruenit, quod sermo eius est Gręco sermone compositus, vel per Clementem Romanę vrbis Episcopum vel per Lucam, qui Euangelium & Actus Apostolorum conscripsit, & ita Paulus quatuordecim scripsit epistolas. Petrus vero super quem Christi fundatur Ecclesia duas tantum, super quibus de secunda a nonnullis dubitatur. Ioannes qui supra pectus domini recubuit post Euangelium suum scripsit Apocalypsim, & tres epistolas, in quibus sunt duæ breues, de quibus a quibusdam dubia est sententia. Hęc, vt inquit Eusebius, tradidit Origenes, q & si non meminerit illic epistolarũ Iacobi & Iudę, nec Tobiæ & Iudith, non tamen inde consequens est, libros istos extra canonem esse ponendos, quod ex sequentibus fiet manifestum.

Recitat Eusebius ubi supra.

Euangeliũ Matthæi Hebraice scriptum.

Testimoniũ Origenis de epistola ad Hebræos.

Testimoniũ Origenis de Apocalypsi & tribus epistolis Ioannis.

Cyprianus.

Post hunc Cyprianus passim in diuersis suis epistolis sententias fidei probat ex omnibus scripturis sacris, & solis his quas in hodiernum vsq; diem tota custodit Christianorum schola. Insuper sumit testimonia ex libro Sapientię, Ecclesiastici, quorum sententias plane asserit a Salomone dictas. In epistola ad Rogratianum probat ex Ecclesiastico, tanquam Salomonis libro sacerdotes esse honorandos. Sed & Salomon in spiritu sancto constitutus inquit, testatur & docet quæ sit sacerdotalis dignitas, dicens. Ex tota anima tua time Deum, & sacerdotes eius sanctifica. Rursus in eadem epistola sententias sumit ex Tobiæ & Machabeorum libris, & prima Petri epistola, & ex Apocalypsi Ioannis. In tractatu de singularitate prælatorum, & in sermone de oratione dominica, & in sermone de lapsis, probat ex Apocalypsi Ioannis, iustum posse a iustitia cadere, & rursus per pœnitentiam redire in salutem. Scriptum enim, inquit, est Tene quod habes, ne alius accipiat tibi coronam tuam, pœnitentiam age.

Cyprianus utitur scripturis ex libro Sapien. Eccl. & Tobiæ, et Mach. & Apocalypsi.

Rursus

Rursus ex Daniele 13. & 14. & alijs sequentibus capitulis sumit testimonia de idolo Bel, & de Susanna, cum tamen apud Hebręos non inueniatur liber Danielis nisi vsque in caput decimum tertium. Rursus in libello de exhortatione martyrij sumit testimoniū ex secundo Machabęorum 9. De hoc ipso, inquit, in Machabęis legim⁹, Iustū est subditū esse Deo, et mortalē nō paria Deo sentire. Itē in libris aduersus Iudęos sumit testimonia ex libris Sapientiæ & Ecclesiastici & Apocalypsis, tanquam ex libris inter sacras diuinasque scripturas numeratis. Rursus in epistola ad Pompeianū ex Esdræ tertio libro, qui Apocryphus est, sumit testimonium dicens. Apud Esdram veritas vincit, sicut scriptum est. Veritas valet & vincit in æternum. Deinde ipse in opere quod inscribitur, Expositio symboli, a nonnullis Ruffino attributum, postquam enumerauit libros intra canonem conclusos, ex quibus patres assertiones fidei constare voluerunt, de quibus neque vlla vnquam prorsus extitit dubitatio, dicit & alios esse libros, qui non canonici sed ecclesiastici a maioribus sunt appellati, vt Sapientia Salomonis, & Sapientia filij Sirach, liber Tobię, Iudith, & Machabęorum, quæ omnia quidem patres in Ecclesia legi voluerunt, non tamen proferri ad autoritatem fidei ex his confirmandam, quam sententiam sub eadem verborū forma asseruit & Hieronymus in epistola ad Chromatium & Heliodorū.

Danielis lib. apud hebreos xii capita continet.

Ruffinus de canone sacrarum scripturarum.

Insuper Chrysostom⁹ citat testimonia tanquam diuino spiritu edita ex Apocalypsi Ioānis, ex epistola Iacobi, ex epistola ad Hebręos, quam et suis commentarijs illustrare dignatus est. Citat & Susannę ac Machabęorū martyrū historias. Item Ambrosius in libro de quatuor quęstiōibus difficilibus, librum Sapientię tribuit Salomoni. In libro inquit Sapientiæ, Salomon se dominum deprecatum fuisse commemorat. Adij, inquit, dominum & deprecatus sum illum. Da mihi domine sedium tuarum assistricem sapiētiam. Pluribus in locis tam in epistolis quam in commentarijs. & præsertim super psalmum centesimum decimumoctauum sumit testimonia ex epistola ad Hebræos, ex Apocalypsi Ioannis, ex Sapientia Sirach & ex sapientia Salomonis, ex prima Ioannis, ex prima Petri, ex epistola Iacobi, ex Tobia, vnde sermone 8. super centesimū decimūoctauū psalmū, quid sit sciētia docet. Te Salomon, inquit, qui ait de domino Deo nostro, ipse dedit mihi eorum quę sunt cognitionem verā, quæ sententia ponitur Sapientię primo. In sermone decimooctauo super expositione psalmi centesimi decimioctaui, & in epistola ad Vercellensem ecclesiam, & in epistola ad Clementianum citat Apostolum Paulū tanquam autorem eorū, quę habētur in epistola ad Hebręos.

Chrysostomus.

Ambrosius.

Ambro. citat Sapientiā, tanquam Salomonis doctrinā.

Scientia quid.

Itē Ioannes Damascenus presbyter Gręcus ante mille annos in quatuor suis Theologiæ libris testimonia citat ex epistola ad Hebræos, tanquā ex epistola Pauli. Itē ex epistola Iacobi, ex Apocalypsi Ioannis, ex epistola Petri secunda, ex libro Sapiētiæ tanquam ex diuinis scripturis. Insuper et libro quarto, capite decimooctauo catalogum librorum veteris testamenti diuisit in quatuor Pentateuchos .i. in quatuor quinarios voluminum, & super sunt alij libri duo. In totū itaque sint duo & viginti, vt sint, inquit, libri dispositi hoc pacto. Quinque legales, prima Pentateuchus. Deinde alia Pentateuchus, quę & Hagiographa, id est sanctorum scripta dicūtur, quę sunt hoc modo. Iesus Naue vnus, Iudices cū Ruth vnus, Regnorū primus cum secūdo vn⁹.

Ioannes Damasc. Græcus de canone scripturarum.

Veteris testamenti libri in quatuor pentateuchos diuisi.

Metra seu uersus in his libris apud Hebræ. esse testatur Hier. in præfatiõe Iob.

Damascenus de libris Sap. et Ec.

Damascenus de canone noui test.

do vnus, terti⁹ & quartus liber vnus, duo Paralipomenon liber vnus, & hęc est secũda pentateuchus. Tertia, versu facti libri Iob, psalteriũ, Prouerbia Salomonis, Ecclesiastes, Cantica canticorum. Quarta pentateuchus est prophetica, liber vnus duodecim ꝓphetarum, Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel. Hę sunt quatuor pentateuchi. Postremum liber vnus duorum Esdrę, & Hester vnus. Qui autem omnium virtutum doctrina referti sunt, hoc est, Sapientia Salomonis, & Sapientia Iesu, quam pater Sirach composuit Hebraice, interpretatus est autẽ Gręce nepos Iesu, & filius Sirach. Studiosi siquidem hi libri, pulchriq; & honesti, sed non numerantur in propheticis libris, neq; ponebantur in arca. Noui vero testamenti sunt Euangelia quatuor, Actus sanctorũ Apostolorum Lucę euangelistę, Catholicę epistolę septem, hoc est, Iacobi vna, Petri duæ, Ioannis tres, & Iudę vna. Pauli epistolę quatuordecim, Apocalypsis Ioannis Euãgelistę. Hactenus Damasceni sententia sub ipso Hieronymi sæculo. Prætermisit autem librum Tobię, Iudith, & Machabæorũ ambos.

Hieronymus distinguit totum canonem ueteris testamẽti in tres ordines.

Item Hieronymus in prologo super libros Regum, quem vult quasi galeatum principium omnibus libris canonicis, quos de Hebræo vertit in latinũ, conuenire, imitatus Hebręos facit tres ordines toti⁹ scripturæ canonicę distinguens totum canonẽ, vt primus ordo contineat quinq; libros Moysi. Secundus prophetas complectatur libris octo, quorum primus est Iosue, Secundus Iudicum, Tertius Samuelis, quem appellamus primum & secũdum Regum libros, in vno volumine computatum. Quartus Malachim, complectens tertium & quartum Regum. Quintus est Esaias. Sextus Hieremias. Septimus Ezechiel. Octauus duodecim Prophetarum. Tertius ordo Hagiographa possidet, continens libros nouẽ, q̃ sunt, Iob vn⁹, liber psalmorum vnus, Salomonis tres, Danielis vnus, Dibre Haiomin, id est verba dierum, quod significãtius chronicon totius diuinę historiæ possim⁹ appellare, q̃ liber apud nos Paralipomenon pri. & secũ. inscribitur, apud illos ꝓ vno supputatur. Volumen Esdrę itidẽ diuisum in duos pro vno supputaṫ, & Hester. Qui simul oẽs .i. quinq; in ordine primo, octo in secũdo, et nouem in tertio sunt duo & viginti libri. Quicquid est extra hos, inquit Hieronymus, inter Apocrypha est ponendum. Igitur Sapientia quę vulgo, inquit, Salomonis, et Iesu filij Sirach liber & Iudith, & Tobias & Pastor, nõ sunt in canone. Primũ Machabęorũ Hebraicũ repperi, Secundus Gręcus est, quod ex phrasi probari potest. Tertiũ & quartum Esdrę alibi vocat Apocryphorum somnia. Sciendũ tamen ꝙ antiquissimi patres, vtpote Cyprianus & Ambrosius, interdum reperiũtur ex 3. et 4. Esdrę, sumere testimonia, non ob id probantes alia in ijsdem libris scripta, quemadmodum latius in libro de scripturis Apocryphis, & sanctorũ patrũ dogmatib⁹ ostẽdemus.

De libris Sapientiæ, Ecclesiastici Iudith, & Machabæorum secũdũ Hieronymũ.

De lib. Baruch.

Liber Baruch nomine prænotatus, et oratio Hieremiæ in Hebræo canone non habentur, sed tantum in editione vulgata. Propter notitiam autẽ legentium hic scripta sunt, quia multa de Christo, nouissimisq; temporibus dicũt. Fuit aũt Baruch, teste Hieronymo, discipulus ministerq; Hieremię, cui & ipse Hieremias librum possessionis, aliosq; libros dedit custodiẽdos, vt habet textus Hieremiæ trigesimo secundo. Liber iste Baruch q̃uis non habeatur in canone, cum tamen veteres, vtpote Cyprianus & Ambrosius, cęteriq;

Librũ Baruch citauerũt Cyprianus, Ambrosius cæteriq; ueteres.

cęteriq; patres interdum citauerunt. Hactenus de libris testamenti veteris.

Noui autem testamenti scripturas canonicas supputat Hieronymus in epistola ad Paulinum, quatuor Euangelia, Pauli epistolas, ad septem Ecclesias, & eam quæ est ad Hebręos, quę apud plęrosq; extra numerum poni tur. Item epistolas ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, Actus Apostolorum, item septem epistolas canonicas, hec est Iacobi vnam, Petri duas, Ioannis tres, Iudę vnã, & Apocalypsim Ioannis. In lib. de viris illustribus, de canonicis epistolis sic loquitur. Scripsit Petrus duas epistolas, quę catholicę nominantur, quarum secunda a plerisq; eius esse negatur, propter styli cum priore dissonantiam. Iacobus statim ab Apostolis Hierosolymorum Episcopus ordinatus, vnam tantum scripsit epistolam, quę de septem catholicis est, quę & ipsa ab alio quodam sub nomine eius edita asseritur, licet paulatim tempore procedente obtinuerit autoritatem. Iudas frater Iacobi, paruam quidem, quę de septem catholicis est, reliquit epistolã, & quia de libro Enoch, qui Apochryphus est, in ea sumit testimoniũ a plęrisq; reijcitur, tamen autoritatem iam vetustate & vsu meruit, & inter sanctas scripturas computatur. Ioannes Apostolus & Euangelista, vnam scripsit epistolam, cuius exordium est, Quod fuit ab initio. Reliquę autem duę Ioannis presbyteri esse asseruntur. (Augustinus in secundo, de doctrina Christiana canonicarum scripturarum volumina veteris testamenti supputans, quadruplicem facit ordinem, vt Primus contineat libros historiarum, sibi inuicem succedentium, Secundus libros historiarum non sic sibi inuicem succedentium, Tertius libros Prophetales, Quartus libros eorum, qui proprie sunt appellati Prophetę. Totius, inquit, canon scripturarum his libris continetur, quinq; Moysi, vno Iosue, vno Iudicum, vno Ruth, quatuor Regnorum, hæc historiam, & simul annexa tempora, seriemq; rerum continẽt. Huic ordini non consequẽter, sed quasi a latere volumen iungitur duorum paralipomenon, quod est quasi superiorum librorum epitome, nonnulla etiam quæ in superioribus libris, vel omissa sunt, vel non plene relata breui ter & summatim explicans. Alius est ordo, in quo sunt historiæ tanq; ex diuerso ordine, quę neq; superioribus libris, neq; inter se connectũtur, sicut est Iob, Tobias, Hester, Iudith, Machabæorum duo, & Esdrę duo. Deinde in tertio ordine sunt, inquit, Prophetę, in quibus sunt Dauid liber vnus psalmorum, tres Salomonis, vt prouerbiorum, Ecclesiastes, Canticorũ, duo autem libri, quorum vn⁹ Sapientia & alius Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine, Salomonis esse dicuntur. Nam Iesus filius Sirach eos scripsisse constantissime perhibetur, qui tamen, quia in autoritatẽ recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi sunt. In quarto autem ordine sunt libri reliqui, eorum qui proprie Prophetæ appellati sunt, vt duodecim Prophetarum libri singuli, deinde quatuor prophetę, qui sunt maiorum voluminum. Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel. His quadraginta, inquit, quatuor libris veteris testamenti terminatur autoritas quatuordecim videlicet in ordine primo, octo in secũdo, sex aũt in tertio, & sedecim in ordie 4.

Aug. supputat libros canonicos veteris testamẽti, ac noui.

Quatuor ordines librorũ vete. test.

Sapient. Salo. & libri Eccl. inter propheticos libros sunt numerandi.

Noui autem testamenti libri sunt, inquit, quatuor Euangelia. Apostolorum epistolę, vt Pauli quatuordecim, ad Romanos vna, ad Corinthios duæ, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippẽses, ad Titum, ad Philemonem, ad He

Canon librorum noui testamenti.

brços p singulis vna, ad Thessalonicẽses duę, ad Timotheũ duę, Petri apostoli duę, Ioannis tres, vna Iudę, & vna Iacobi, liber vnus actuum Apostolorũ, & Apocalypsis Ioannis. In his libris omnibus homines, inquit, timentes Deum & mansueti quęrunt volũtatem Dei, in quibus inueniuntur omnia quę continent fidem moresque viuendi, spem & charitatẽ. Plane vides Augustinum, Tobiam, Iudith, Machabęorum libros in eũdem ordinem trahere in quo sunt Hester, duo Esdrę, & Iob. Sapientiam autẽ & Ecclesiasticũ in eundem ordinem in quo sunt psalmorum, prouerbiorum & ecclesiastes.

De Euãge. Mat. hebraice scripto, et de catalogo lib. sacræ scripturæ vide Euseb. lib. 3. Eccl. hist. ca. 24.

Ex supra dictis patet antiqłissimos patres, Papiã, Hire. Tertul. Clemẽtem Alexandrinum, & Origenem illius discipulum, & Eusebiũ, Hieronymũ docuisse Euangeliũ Matthæi Hebraico sermone fuisse scriptũ. Deinde patet hoc infelicissimo sęculo sciolorum hominum temeritas, contra venerandam patrum antiquitatẽ, contẽnentium epistolam Iacobi, tanq̃ contrariam doctrinæ Pauli, epistolam ad Hebręos, Apocalypsim Ioannis, tanq̃ cõfictã & cõtinentem somnia, Sapientiam, Ecclesiasticũ, Iudith, & Tobiam. Ex quibus vetustissimi patres Hirene⁹, Tertul. Cypria. Amb. Hieron. & Aug. citauerũt sententias tanq̃ profectas a diuino spiritu. Fuerũt hoc sęculo scioli, & idiotæ qui in tantã proruerũt temeritatẽ, vt pertinaciter defenderẽt Apocalypsim Ioannis esse fabulam, & ab hęreticis confictam, de qua tamen testantur viri contemporanei Hireneus & Dionysius Corinthiorũ Episcopus, q̃ sit Ioannis Apostoli, & alter posterior Dionysius Episcopus Alexandrinus, q̃ sit diuino spiritu conscripta a Ioanne presbytero, et Orig. q̃ sit a Ioanne discipulo Iesu Christi edita, quam & teste Hieron. interpretati sunt Hireneus & Iustinus martyr. Neq; hacien⁹ repperimus vllos orthodoxos patres noĩatim designatos, q̃ plane asseruerint hũc librũ esse ab hęreticis confictũ, tãetsi fuerint, q̃ aut illũ habuerĩt suspectũ, aut de autore eiusdem dubitauerint, quibusdã dicentibus eam esse Ioannis presbyteri discipuli Iesu Christi in Pathmon relegati. Alijs autem dicentibus eam esse Ioan. Euangelistę, quemadmodũ testatur Euseb. lib. 3. cap. 39. & libro 7. capite vigesimo secundo. Vbi præfatus Dionysius Alexandrinus recitat nonnullos ex prædecessoribus suis Apocalypsim illam penitus a canone scripturarũ abiecisse, & prætitulationem libri esse confictam, & nihil in ea esse, quod Apostolica grauitatẽ dignum censeat, & eam non esse alicuius Ecclesiastici viri, sed Cerinthum quendam esse illius autorem. Et aliquanto post, suam de illa ferẽs cẽsuram. Ego autem, inquit, quantũ ad meã sentẽtiam attinet, spernere aut abijcere scripturam huius libri nullatenus audeo, maxime cum multi ex fratribus ita mecũ sentiãt, sed hoc magis de ipso iudico, q̃ in eo sit arcanus quidam & reconditus atq; admirandus omnibus sensus, quem et ego admiror, ac veneror, etiã si non intelligo. Sancti alicuius est, & sine dubitatione vlla, per Dei spiritum scripta, etiam si non sit ille Apostolus Ioan. filius Zebedei. Et ibidem de autore eiusdem, ex eo q̃ nomen suũ toties inculcat, Et ex ipso scripturæ stylo discretionem faciens, dicit potuisse fieri in illis temporibus fuisse alium quendã Ioannẽ seruũ Iesu Christi, cui hęc reuelauerit Deus. Hactenus Dionysius ille magni Origenis discipulus.

libro Apocalypsis

Dyonysius Alexandrinus ep̃s origenis discip.

Sũt qdem nonnulli arbitrantes Caium quẽdam orthodoxum apud Eusebium eandem Apocalypsim tribuere Cerintho hæretico, tanq̃ ei qui autoritate Ap-

tate Apostolici nominis fuerit abusus, & eidem libro admiscuerit suæ hære sis venena de Christo post mille annos regnaturo in Hierusalem oīm visibilium bonorum copia. Sed hec ex verbis Caij illic ab Eusebio recitatis nō sequitur. quandoquidē neq; Eusebi⁹ asserit Caium attribuisse Cerintho hāc Apocalypsim, neq; eiusdē Caij sermo ab Eusebio recitat⁹ sensum illū subindicat, significans potius Cerinthum hęreticum p reuelatiōes quasdam tanq̄ ab Apostolo magno conscriptas, nobis introducere talem quādam hęresim, regnum videlicet Christi terrenū, in carnis voluptatibus & delitijs post resurrectionem futurū in Hierusalem, contra fidē designans quosdā mille annos. Ex quibus consequēs est, non quod Cai⁹ ille tribuerit Apocalypsim illā Cerintho, sed q Cerinthus, vel prauā habuerit intelligentiam ex illa, vel quandā cōfinxerit reuelationem de regno Christi terreno, post resurrectionē in Hierusalem futuro, quemadmodū et iuxta eundē Eusebiū, ibidē ipse Dionysius, cū de Ioannis reuelatione differeret, & quędā secundum ea, quæ antiquitus Ecclesiæ tradita fuerant, disputaret, mentionem facit huius ipsius viri. In his verbis Cerinthus inquit, a quo & Cerinthiana hęresis oborta est figmentis suis autoritatē magni nominis acquirere secundū scripturæ hui⁹ prauam intelligentiā gestiebat, affirmans terrenum futurū esse Christi regnum. & quia ventri ac libidini deditus erat, ea futura decernebat quę sibi ppria libido dicebat. Hæc Eusebius.

Euse. lib. 3. Ecclesiasticæ historiæ capite 88.

Cerinthiana hæresis.

Fuerunt & idiotæ hoc nostro sæculo, contemnentes Machabęorū libros, pertinaciter asserentes ea. quę illic scribuntur, facta sup oblatione pro animab⁹ defunctis, intra quadringentos annos esse per auaritiā sacerdotum conficta, eidemq; historiæ adiecta quæ tamē venerabilis pater Aug. ante annos mille, in libro de cura pro mortuis agenda, cæteriq; patres ex eadem Machabęorum historia citauerūt. Vnde & ipse in libro 2. de doctrina Christiana ambos Machabęorum libros catalogo sacrarū scripturarū annumerans, suo sęculo censuit illos vna cum Iudith. & Tobia statuendos in eundē ordinē cū libris Iob, Hester, & Esdræ duobus, de quibus nulla vnq̄ extitit dubitatio.

De Machabæorū libris Aug. in li. 2. de doct. Chri.

¶ Sequitur secundum caput huius libri, in quo enarrantur difficultates ex sententijs patrum suborientes super canone sanctarum scripturarum.

EX supra dictis Ecclesiasticorū patrum dogmatibus ingentes nascuntur difficultates, præsertim propter varietates & contrarietates apparentes inter Hieronymū, & Augustinū, & alios quosdam patres, q inter se pugnare videntur.

Primo sup eo quod Hieronymus in galeato prologo docet secundum ordinē possidere prophetas, inter quos supputat Iosue, Iudicū, Ruth. & quatuor Regum libros, qui tñ neq; a Prophetis conscripti sunt, neq; magis futura prenūtiant. q̄ libri Moysi eximij inter Prophetas. Neq; enim prophetias, sed historias, id est, res visas & gestas, & Hebræorum bella continent.

Difficultas pri.

Secunda difficultas. cur resecat ab eodem Prophetarū ordine libros, qui maxime videntur Prophetis annumerandi, vt sunt Iob, Danielis, & liber

Difficultas secū.

Libri Iosue, Iudicū, Ruth. Regum | A. ueri. cur inter prophas numerentur.

Libri Iob, Danielis, Psalmorum | Cur ex prophaz ordine. a. ueri excludantur.

psalmorum Dauid, qui inter Prophetas fuit præcipuus.

Difficultas tert. Tertia difficultas, Cur Isidorus beati Gregorij Papę discipulus, iã ante annos noningentos, in sexto Etymo. dicit, secundũ, tertium, & quartũ Esdræ, non haberi apud Hebręos, sed inter apocryphos deputatos, cũ tñ Hieron. doceat, Hebręos primũ librum Esdrę, & sermões Neemię, quos nos secũdũ librũ facim⁹ in vnum volumen copulare in canone sacrarũ scripturarũ. Deinde cur in prologo galeato Hiero. libros Iudith, & Tobiæ inter apocrypha numerat, quos tñ in prologis super Iudith & Tobiam definit apud Hebræos inter Hagiographa numerari, & nihilo minus de canone sacrarũ literarũ esse separatos. Si tertius ordo voluminũ scripturæ canonicæ veteris testamẽti sit Hagiographorũ, quonam pacto poterit stare, ꝙ Iudith, & Tobiæ libri inter Hagiographa computati, extra canonem scripturarũ numerentur. Deinde cur 9. tantũ dicant̃ Hagiographi. i. sãcti scriptores, vel sancta scripta, cũ hoc nomẽ sit cõe conueniẽs oĩbus canõicis scripturis & autorib⁹ earũ.

Difficultas quar. Quarta difficultas est in eo, qd' Hieron. dicit Samuelis esse quẽ nos primum & secundum Regum dicimus esse, cũ tamen Samuel primi Regũ 25. describat̃ mortuus esse priusquã fierẽt ea, quæ in 2. Re. libro recitant̃ gesta.

Difficultas quin. Quinta difficultas, sup eo quod idẽ Hier. dicit, Sapientiã quę vulgo Salomonis inscribitur, & librum Iesu filij Sirach, nõ esse Salomonis, cũ tñ totus antiquorũ patrũ chorus, vt Hire. Tertul. Cyp. Orig. in suis libris, quos posteris legẽdos reliquerũt plane afferãt Salomonem dicere ea quæ in eisdem libris cõtinentur. recitantes ex Sapientia & Ecclesiastico testimonia, tanꝙ diuinas snãs. & tãꝙ dictas a Sapiẽtissimo Salomõe, ex Dei spiritu loquẽte. Deinde qua ratione Aug. in libro de doct. Christ. cõstantissime tradat illos duos libros, quorum vn⁹ est Sapientia, & alter Ecclesiastic⁹ inscribitur, nõ Salomonẽ, sed Iesum filiũ Sirach scripsisse, cũ longe ante Euseb. doceat, quod oĩs antiquorũ chorus librum attitulatum Sapientię, Salomonis esse dixerit.

Difficultas sext. Sexta difficultas, qua ratiõe diuus Hier. solũ viginti duos libros supputet in canone scripturarũ veteris testamenti, distinguens easdẽ solum in tres ordines, in legẽ videlicet, in Prophetas, & in Hagiographa, cũ tñ Aug. faciat eiusdẽ veteris testamẽti canonis libros 44. distinguẽs eos in ordines quatuor, ita vt Prim⁹ cõtineat libros historiales, cõsequenter se habentes. Secũdus historiales nõ sic se habentes cõsequenter. Tertius prophetales. Quartus nouem libros, eorum qui proprie appellantur Prophetæ.

Difficultas sept. Septima difficultas, sup eo qd' Hier. in epistola ad Chromatiũ & Heliodorũ de libris Salomonis cõcludit. Sicut ergo Iudith, Tobiæ, & Machabæorũ libros, legit quidẽ Ecclesia, sed inter canonicas scripturas nõ recipit. Sic hęc duo, inqt volumina, quorũ vn⁹ ẽ Iesu filij Sirach et alter Pseudograph⁹, q Sapientia Salomonis inscribitur, legat qdem Ecclesia. ad ędificationẽ plebis, nõ ad autoritatẽ Ecclesiasticorũ dogmatũ confirmandã. q̃rum priorẽ. i. Ecclesiasticũ Hebraicum repperi. Secũdus apud Hebræos nusꝙ est. Eandẽ doctrinã habet in galeato ꝓlogo, vbi plane videt̃ Hier. extra canonẽ ponere Sapientiã, Ecclesiasticũ, Tobiã, Iudith, & Machabęorũ libros, q̃s tñ inter canonicas scripturas habẽt, tenẽt reputãt et numerãt Ecclesiastici patres, Tertull. Cyp. Aug. & cæterorũ plurimi, q ꝓmiscue cũ alijs scriptis canonicis citãtes ex huiusmodi libris sententias, tanꝙ diuino spiritu æditas. Si Tobias, Iudith,

Iudith,& Machabæorum ab Augustino supputantur inter canonicas scripturas in eodem ordine, in quo sunt, Iob, Hester, & duo Esdræ, qua ratione Hieronymus istos intra, illos vero extra canonem & inter apocrypha locet, quorum autoritas ad roborandum ea, quæ sunt fidei minime est idonea.

Diuersitas recitatur inter Hiero. & Augustinum.

Rursus libri supradicti, si ad autoritatem Ecclesiasticorũ dogmatum confirmandam non sunt idonei, quã ratione antiquissimi patres, vt Hireneꝰ Tertul. Cyp. Orig. & Aug. ex his libris tãq̃ canõicis, & diuino spiritu ædítis, sententias fidei stabiliri conati sint. An in re tã ardua, tantiq; momenti ambulandũ sit sub diuersis hoĩm opinionibus, & cõtrouersijs: vt incertꝰ nobis relinquat̃ numerus diuinoꝝ voluminũ, et nondũ Eccl'a Christiana certo sciat, q̃ in canone biblioꝝ, qui vero extra canonem libri sint æstimandi.

Argumentũ sumptũ ex diuersitate sẽtẽtiaꝝ patrũ.

Octaua difficultas, qua ratione stare poterit, ꝙ antiquissimꝰ Hiren. affirmat, Matheũ scripturã edidisse Euãgeliȷ̃ Hebraico sermõe, dũ Petrꝰ & Paulus Romæ euangelizarẽt, & fundarẽt Eccl'iam, cũ tñ Eusebius Cęsareensis in chronicis doceat, Matthęũ in Iudæa scripsisse Euãgeliũ anno 3. Caij Cęs. Calig. in quẽ cucurrit annus a morte Christi octauꝰ, q̃ lõge pręcessit secundũ Neronis annum, q̃ fuit 26. a morte Christi, in q̃ Paulus vinctus Romã mittit̃, quẽadmodum Hiero. in lib. de viris illustribus, & Eusebius in chronicis. Vnde & Matthæus añ annũ a passiõe Christi 25. videtur extra Iudæã iã fuisse missꝰ ĩ Aethiopiã, in qua supra 30. annos euãgelizãs, gladio occidit̃. Itẽ si Matthæus suum ediderat Euangeliũ, dũ Paulus pręd icabat Romæ, q̃ mõ Lucas, q̃ post Matthæũ ꝓbat̃ cõscripsisse Euangeliũ, cõmendat̃ a Paulo, tanq̃ Euãgelista, cuiꝰ laus, inq̃t, est in Euãgelio ꝑ oẽs Eccl'as, & id quidẽ in 2. ad Corinthios, quã cõstat Paulũ scripsisse, anteq̃ Romã victꝰ ducerec̃.

Difficultas octa. *Eusebius.*

Deinde q̃ modo stare poterit, ꝙ idẽ Hire. affirmat post excessum seu exitũ, aut mortẽ hoꝝ Pet. & Pau. Marcũ nobis tradidisse pręscripta Euãgelia, quę a Petro annũtiata audierat, cũ tñ Hier. & cęteri patres tradãt Petrum vidisse Euãgelium Marci, suaq; autoritate ꝓbatum Eccl'æ legẽdũ edidisse.

Insup qua ratiõe dicat Orig. Ioannẽ scripsisse Apocalypsim, postq̃ suum scripserat Euangelium, cum tñ ꝓlogus super Ioannẽ, asserat eundẽ Ioẽm in Asia scripsisse Euangeliũ postq̃ Apocalysim iã scripserat relegatꝰ in Patmo insula. Postremũ, q̃ modo stare poterit Euãgelium Mat. esse Hebraice scriptum, cum textus ip̃e nõia Hebraica interpretet̃, dicẽs Emanuel, quod interpretat̃, nobiscũ Deꝰ. Eli Eli lama sabachthani, hoc est, Deus meus, Deꝰ meus & c̃. quæ interpretatiões Hebraici sermonis, in textu Euãgeliȷ̃ Hebraice scripto stare nõ possent. Videt̃ ergo Euãgeliũ Matthęi nõ Hebraice, sed Gręce scriptũ, pręserti etiã cũ Euãgeliũ Hebraice scriptum nusq̃ repiat̃.

Nona difficultas, qua rõe dubitat̃ in Christianoꝝ schola, q̃ nã fuerit autor libri Iob, aut Psalmoꝝ, aut Iudicũ, aut libri Regum, cum tñ doctores tradãt libros eos esse apocryphos, q̃ sunt sine certo autore, vt habet glo. in ca. canones, distinct. 16. Eadẽ ẽ dubitandi rõ de Apocalypsi Ioannis, & de epistola ad Hebræos, de quibꝰ dicit Hiero. in ep̃la ad Dardaniũ ꝙ Gręcoꝝ Ecclesiæ nõ suscipiũt Apocalypsim Ioĩs, quẽadmodum nec epistolã ad Hebræos recipit Latinoꝝ cõsuetudo, de qua & in lib. de viris illustribꝰ. Epistola quæ fert̃ ad Hebræos nõ Pauli credit̃, ꝓpter styli sermonisq; distantiã, sed vel Barnabæ, iuxta Tertul. vel Lucæ Euãgelistę iuxta quosdã, vel Clemẽtis

Difficultas nona. *Hieronymus.*

postea Romanæ Ecclesię Episcopi. Idem in cōmentarijs super Esaiā cap. 6. Pauli quoque idcirco epistolæ ad Hebræos contradicit, quod ad Hebręos scribens vtatur testimonijs, quæ in Hebræis voluminibus non habētur. Item in cōmentarijs super Esaiā, eodem cap. 6. & cap. 8. Epistolam ad Hebræos latina consuetudo inter canonicas scripturas non recipit.

Difficultas deci. Decima difficultas, qua ratione stare poterit, quod apud Hieronymū in lib. de viris illust. dicitur de epistola Iacobi, quod ipsa ab alio quodā sub nomine eius asseritur edita, et paulatim procedente tempore obtinuerit autoritatē, cū tamē neque consuetudo temporis, neque tacitus Ecclesiæ cōsensus, possit efficere, vt vlla doctrina incipiat esse vera, canonica, & diuinę autoritatis. Neque enim est in potestate hominum facere, vt scripta prius, aut nō ædita, aut non reuelata diuino spiritu, postea incipiat eodē diuino spiritu edita esse & reuelata. Eadē dubitādi ratio esse videtur de Apocalypsi Ioannis, de epistola ad Hebræos, de secunda & tertia Ioannis, & secunda Petri.

Difficult. unde. Vndecima difficultas, qua rōe ois illa historia de Susanna, quę vt inquit Ruffinus, iā olim ante multos annos castitatis exemplū pręben at Ecclesijs, a diuo Hiero. abscissa ē, reiecta, et posthabita: Cur triū puerorum hymnus, quę maxime dieb⁹ solennib⁹ in Eccl'a dei canit, ab eodē Hiero. e suo loco penit⁹ erasus est, & inter apocrypha deputatus: An ois q putabat Susannā nuptis, & innuptis exemplū pudicitiæ pręstitisse, decept⁹ fuerit: An ois q putabat, quod puer Daniel spiritu sācto fuerit replet⁹, et arguerit senes adulteros, errauit: Sic olim ante mille annos argumētat⁹ ē contra Hiero. Ruffin⁹. An oīs Ecclesia p orbē terrarū, siue eorum qui in corpore sunt, siue eorum q ad Dñm perrexerunt, q hymnū triū puerorum in Eccl'a Dñi cecinerint, errauerint & falsa cecinerint: Ad hæc difficultas ē, cur sancti patres Cyp. Amb. & alij citauerūt sententias ex libris apocryphis, vt ex Baruch, ex 3. & 4. Esdræ libris, quos tñ extra libros canonicos, et Episcopi et patres posuerūt, Cū nō sint in Eccl'a Christi res vllæ, pter quas tā turbat vnitas fidei, & pax Eccl'ę q̄ in sacris literis cōtrariæ interpretantiū sententiæ. Idcirco ne pter hæc & id genus alia, scandalū occultū patiat mens vere Christiana, nō erit inutile cōsiderare, et examinare huiuscemōi sanctorum patrū apparentes diuersitates, sic p qbus dū ostēsum fuerit, inter ecclesiasticos patres, nullā in re ipsa, aut fidei, aut Christianæ religiōis esse cōtrouersiā, simul & aptus erit quīdā error presumētium hoc nro seculo penit⁹ contēnere autoritatē librorum Sapientiæ, Ecclesiastici, Tobię, Iudith, Machabęorum, Apocalypsis, epistolę Iacobi, epistolæ secūdæ Petri, secūdæ et tertiæ Ioannis, et ei⁹ quę inscribit ad Hebræos.

Ante annos M. hymnus triū puerorū in Ecclesijs canebatur.

Propter diuersas sanctorū interpretātiū sententias, fides Christi nō debet pati ullas calumnias.

Sequitur tertium caput huius libri, in quo recensentur singulorum librorū autores, tam veteris q̄ noui testamēti. Distribuemus aūt caput istud in partes tres, in quarum Prima de libris ueteris testamenti receptis ab Hebræis, et de autoribus illorū tractabimus. In secunda de ueteris test. libris nō receptis ab Hebræis differemus. In tertia uero, de scripturis canonicis noui testamenti.

Hiero. in præfatione super librū Regum. PRO dissolutione ergo oīm harū difficultatū sciendū, quod manifestū ē ex plogi galeati verbis, Hieronymū supputare illic canonē librorum nō Ecclesiæ Christianæ, sed synagogæ Hebræorum. Viginti duas literas esse apud Hebręos, ingt, testat Syrorum & Chaldeorum lingua. Cōsequēter p tertiā personam

Prologi Galeati supputatio quo intelligenda.

psonā loqtur sp tanq̄ recitās Hebręorū sñias, tribuēs ordines, et noīa librorū secundū cōsuetudinē Hebręorū, q sic in triplicē ordinē distinguūt scripturę sacrę canonē, Qd' ergo concludit, quicquid extra hos est, inter apocrypha est ponendum. Et igit̄ Sapientia, quę vulgo Salomonis inscribit̄, & Iesu filij Sirach liber, Iudith, Tobias nō sunt in canōe, intellgere debem⁹, nō sunt in canone, quē Hebręi diligētia succedētiū sacerdotū custodierūt. Nō oportet aūt cōsequens esse, si nō sint apud Hebręos in autoritate, quod ergo nō sint in autoritatē recipiēdi apud Christianā Eccl'am, quæ diuinit⁹ edocta, totū nouū testamentū (qd' Iudęi rejciūt) cū qbusdā libris añ Euāgelia ędītis sub canonica autoritate tenet et pdicat. Sūt qdē eloqa dei ab Hebręis trāslata, et deuoluta ad Eccl'am Christi, & manēt veteris instrumēti scripturę Iudęis & Christianis cōes, etiā i diē vsq; hodiernū. Sed Iudęi iā Christū sinē oīm prophetarū abnegātes, verā earundē scripturarū intelligentiā pdiderūt, & rejciētes oēs iterpretatiōes, expositiōes, doctrinas, et volumīa q̄ palā sonāt Christū, multa in suarū scripturarū canonē nō recipiūt, recepta postmodū ab Ecclesia Christiana, de qb⁹ qd' sint verissima, et diuino spiritu ędita Christianis iā olim Eccl'ijs innotuit. Hęc ergo, vt capiam⁹ facili⁹, operępretiū ē prænoscere, q nā secūdū Hebræorū traditionē phibeanī singulorū librorū veteris testamenti autores. Primū Moyses scripsit libros 5., q cū leges Dei cōtineant, populo per Moysen datas, thorat. i. lex sunt appellati. Añ Moysē nulla habem⁹ diuinarū scripturarū monimēta. Enoch aūt scripsisse quędā añ Moysen epistola Iudæ Ap'li testat̄. Item sub Moyse fuisse librum quendā bellorū Dñi testat̄ ipse Moyses Numeri 21. vbi legimus. Vnde dicitur in libro bellorum Dñi, sicut fecit in mari rubro, sic faciet in torrentibus Arnō. Quis sit iste liber Enoch, vel vbi sit, aut quis sit liber bellorum Dñi, quæ istē sint Domini bella, non aperuit scriptura. Sunt qui dicant librum illum bellorum Domini esse narrationē Dei, quæ reuelata erat Moysi, cui manifestauerat Deus se facturum in Torrentibus Arnon, sicut fecerat in mari rubro. Augustinus autem dicit non esse negandum tunc fuisse libros, siue Chaldæorum, vnde egressus est Abraham, siue Aegyptiorum, vbi, vt testatur Lucas in actibus, didicerat Moyses omnem illorum sapientiam, siue cuiuslibet alterius gentis, in quorum librorum aliquo potuit hoc esse scriptum, sicuit Moysi pleno Dei spiritu, vnde voluit testimonium verum sumere. Sed non ideo omnia quæ ibi sunt scripta confirmat. Amplius Iosuē 10. & in secundo regum capite primo, citatur liber Iustorum Domini, item primi Paralipomenon vltimo, commemorantur liber Samuelis Prophetæ, & liber Nathan prophetę, & volumen Gad videntis. Deinde & secundi Paralipomenon nono memorantur scripturę Nathan, & libri Ahię Silonitis, & visio Ado videntis, reliqua inquit, operum Salomonis primorum & nouissimorum scripta sunt in vbis Nathan prophetę, & in libris Ahię Silonitis, in visiōne q̄q; Ado vidētis. Item secundi Paralipomenon secundo reliqua gestorum Iosaphat primorum & nouissimorum scripta in verbis Hieu. Rursus secundi Paralipomenon 33. memorant̄ sermones Regū Israel & sermōes Osai. Ex qbus manifestū est in scripturis canonicis cōmemorari plura, quæ in alijs libris inueniri dicunt̄, q̄s pphetę scripserūt, nec tñ īueniunt̄ in canōe, quē nūc fidelis popul⁹ recipit. Vide de hęc

Iudæi uerū scripturæ intellectū nō habēt, reijcientes oēs libros, qui Christū palā sonāt, & idcirco reijciūt lib. Sapiēt.

De singulorū lib. veteris testamenti scriptoribus.

Liber bellorū Domini.

Augustinus.

Liber Iustorum Domini.

Libri in scripturis commemorati, qui nunc desyderantur.

Moyses vni voluit ... testimonium verū sumere qui dei spū plenus erat

samuelis
nathan
Gad.
Ahię
Ado
Hieu.
sermo. regū
sermo. osai

Libri in canone citati desyderantur.

Augustinus. si placet, Augustinũ 18. de ciuitate Dei, capite 38. Hiero. in cõmentariis super Ezechielem capite 13. librũ Geneseos dicit appellari librũ iustorũ. Sed in quæstiõib⁹ Hebraicis sup Regũ li. tractãs id qđ ait, ecce scriptũ ẽ in libro iustorũ. Liber, inqt, iustorũ ẽ, liber Samuelis, vbi cõtinent̃ prophetę Iusti, Samuel, Gad, & Nathã. Nõ mirũ ergo, si añ Moysen nullũ habeam⁹ librũ manu scriptũ, et tñ i ipo Moyse legam⁹ cõmemorationẽ fieri libri bellorũ dñi.

Post Moysen vero, Iosue cõscripsit historiã de trãsitu filiorũ Israel p Iordanẽ, & subuersiõe impiorũ regnorũ, & de diuisione terræ sanctę, in qua desi- De autore libri Iudicũ dubia sententia. gnatur spirituale regnũ cœlestis Hierusalẽ. Deinde post mortẽ Iosue, scripta sunt gesta Iudicũ, & principũ in terra sancta, quorum historias sparsas & diuisas, secundũ successionis seriẽ tũc pridẽ ęditas, Samuel collegisse creditur in vnũ volumẽ, qđ vocam⁹ Iudicũ, cui & adiecit historias Ruth Moabitidis. Sunt q Ezechiã, alij Esdrã hos libros edidisse dicãt & post Iudicũ, eundẽ Samuelẽ collegisse gesta Heli, Saul, & Dauid, in 1. libro Regũ recitata, vsq ad suã mortẽ, post quã cętera eiusdẽ Dauid gesta, vsq ad obitũ illius,

Dubia sententia fuit per eo, qsnã fuerit scriptor libri Regum. Nathan, & Gad prophetę scripsisse videbunt̃, ppter id qđ dicit̃ in fine primi Paralipomenon gesta Dauid regis, priora et nouissima scripta sunt in libro Samuelis videntis, & in libro Nathan prophetæ, & in volumine Gad. Ex qua snia consequẽs videtur, Samuelẽ cõscripsisse gesta Dauid, & ita eundẽ edidisse 1. librũ Regũ, saltẽ vsq in caput 25. vbi Samuel morit̃. Deinde Gad & Nathã scripsisse partes sequẽtes, finẽ videlicet libri 1. vsq in finẽ 2.

Libri bibl. non sp intitulantur a suis autoribus. libri. Sed istud nõ oportet. Siquidẽ libri secundũ Hebręos inscribunt̃ hui⁹ vel illius, nõ semp ob id, q is vel ille fuerit illius libri autor, sed interdũ ob aliã causam. Nã secundũ Hiero. & cęteros, prim⁹ & secũdus Regum apud illos inscribunt̃ esse Samuelis. & tñ est manifestũ nõ ambos esse ęditos a Samuele, quemadmodũ ostendit difficultas 3. Vnde Isidorus, & alij antiquissimi patres tradunt Samuelẽ scripsisse primã partẽ primi libri Regũ,

Isidorus.

Gesta regũ Israel a diuersis prophetis in unum volumen collecta. Dauid aũt scripsisse sequẽtia, vsq ad calcem 2. libri. Post mortẽ aũt Dauid, cęterorũ regũ Israel gesta in 3. & 4. libris Regum scripta (quæ & sparsa fuerant p singulorũ regum historias a diuersis prophetis secundũ seriẽ successiõis descriptas) alij Esdrã, alij Hieremiã in vnũ volumẽ collegisse tradũt. Sed q Hieremias id fecerit esse verisimilius, ex eo conijcit̃, q vltimi libri regũ, & libri Hieremię similis est finis. Sed in õibus his doctrina beati Greg. Papę teneat̃. Dei spiritus hęc scripsit, q ad scribẽdũ ĩspirator extitit, & per

De libris Parali. hoĩem forisin mẽbrana scribentẽ, hęc scripta ad nos trãsmisit. Libri aũt 4. pphetarum maiorũ, & 12. minorũ singuli suorũ autorũ nõibus sunt inscripti. Duorũ Paralipomenon, quis in vnũ volumen collegerit a quibusdã incertũ credit̃, q̃q Rabbi Salomon dicat Esdrã prophetam in vnũ volumẽ collegisse singulorũ regũ historias sparsas, & a diuersis prophetis secundũ seriẽ

Hier. de Daniele. successiõis scriptas. Danielis prophetia a Daniele credit̃ esse conscripta, posito in captiuitate Babylonica duarũ tribuũ. Daniel hic (inquit Hieron.) apud Hebręos nõ inter prophetas, sed inter eos, q Hagiographa scripserũt, cõputatur, nec habetur in Hebræo volumine triũ puerorũ hymnus, nec Susannę historia, nec Belis draconisq fabula, quæ vel ex ęditione septuaginta, vel ex Theodotionis translatione sunt desumpta.

Quib⁹ aũt sęculis gesta sint ea quę scribunt̃ ĩ lib. Iob, nõ oportet curiosiꝰ inquire-

inquirere, nisi quatenus ad intellectũ eiusdẽ historię et scripturarum cõducat. *De libro Iob.*
Pro quo nõ erit inutile consyderare caput Genesis .36. vbi reges citantur qui regnauerunt in Edom, in qua & ipse Iob regnasse scribitur. Primus in ea regnauit Balach, filius Beor. Post hunc Iobab, quem Augustinus super Genesim, & Ambrosius in commentarijs ad Romanos dicunt fuisse Iob. *Genesis 36.* Hebręi autem, quos imitatur Hieronymus in libro, de quęstionibus Hebraicis dicunt Iob non de Esau, & Edom, qui sunt de Abraham, sed de Hus, qui de Nachor fratre Abrahę est, descendisse, quemadmodum docet historia Genesis 22. quod Nachor frater Abrahæ ex Melcha vxore genuit Hus primogenitũ, a quo Hebręi dicũt fuisse eũ, q dicitur in libro Iob. Vir erat in terra Hus nomine Iob, eumq; qui in libro numerorum Balaam, ariolus siue diuin⁹ appellaẽ, Hebręi tradunt fuisse eũ, q in libro Iob dicit Helim primo virorum sanctũ, & Prophetã Dei extitisse, postea p inobedientiã & auaritiã muneris dũ maledicere cœpit Israhelẽ, diuini siue arioli vocabulo nũcupatũ. Sed de hac cõtrouersia in alijs. In pręsentiarum sufficiat scire, q et si scriptura ĩ Genesi, enarrans gesta longe ante Moysi tempora, eiusdem Iob meminerit, nõ tamen inde consequens est, quod is longe ante Moysi tempora extiterit. *Hieron. sententia de Iob.* *Numeri 23.*

De autore aũt libri in prologo eiusdẽ libri tradit Orig. ea quę illic scribunẽ, esse interp̃tata a magno illo viro Moyse in Hebraicã linguã, atq; filijs Israel tradita. Iam vero a 70. ex Hebræo in Grecũ translata. Sicut olim Moyses ingt, librũ illũ in Aegypto ex Syro in Hebrẽũ transtulit, ita 70. sub Ptolemæo ipsum ex Hebræo in Grecũ trãstulerant, & inde per vniuersas gentes beati Iob scriptura diuulgata est. Primũ qdẽ Syriace scripta in Arabia, vbi & Iob habitabat. Postea vero & in Hebræis, & in Græcis, & in oibus gẽtib⁹ interpretata. Erat qdẽ historia hæc Syriace ex parte pridem scripta, sed nõ ita diligenter, nen ita vigilanter, quemadmodũ postea a Moyse, Solę ẽm responsiones ac replicationes a primordio scriptę sunt. Nã qs illorum poterat nosse, quo mõ venirent Angeli, & starent coram dño, vel quomodo diabol⁹ venerit, & quid dixerit, quidue responderit, nisi solus Moyses spirit⁹ sancti reuelatione, sicut nemo alius poterat nosse, vel dicere, vel scribere, quæ solus pater ad solũ filiũ loquut⁹ ẽ, dicẽs, Faciam⁹ hoẽm ad imaginẽ etc. Sic similiter nullus illius temporis poterat nosse, quę Deus in secreto ad diabolũ dixerat, nisi Propheta cui cũcta sunt reuelata. Magnus itaq; ille Moyses scripsit passionẽ Iob, & dolorẽ, atq; cõstantiã, & p cõsolatiõe dedit eã filijs Israhel. Hæc Origenes. De hoc aũt & Gregori⁹ sic loqtur. Alij Moysen, alij quẽ libet ex prophetis scriptorẽ huius libri fuisse suspicanẽ. Sed quis hæc scripserit, valde superuacue quęriẽ, cum tamen autor libri spiritus sanctus fideliter credatur. Arbitrari tamen verius possimus, q idem beatus Iob, q certamina spiritualis pugnę sustinuit, etiã cõsũmatę suę victorię gesta narrauit. *Origenes. Moyses transtulit librũ Iob ex Syro in Hebraicum* *Iob primo.* *Gregorius de libro Iob.*

¶ De libro psal. Hiero. ad Sephroniũ. Scio inquit, quosdã putare psalterium in quinq; libros esse diuisum, & vbicumq; apud septuaginta interp̃tes scriptũ sit. fiat fiat, finis librorum sit, pro quo in Hebręo legitur, amen amen. Nos aũt Hebręorum autoritatẽ sequuti, & maxime Apostolorum, q sp in nouo testamẽto psalmorum librũ nominãt, vnũ asserim⁹ esse psalmorũ volumẽ & in eodẽ 5. libros cõtineri, sup q habes Hieronymi sñiam ad Cypri. presbyterum.

De autore libri psalmorum Hiero. in libro ad eundem Cyprianum, Erraẽ inquit, *De Psalterio*

inquit, qui arbitrātur omnes psalmos Dauid esse, & non eorum, quorum nominibus inscribunť, vt Dauid, Asaph, Idithū, filiorū Chore Eman, Esrahitę Moysi & Salomonis, & reliquorum quos Esdras vno volumine cōprehē dit. Nonagesimo octauo psalmo secūdum Hæbraicā veritatē titulus nullus est, & idcirco ait illū esse autoris Moysi, sicut & prǽcedētes illius sunt. Et soluens argumentū q̄ modo possit esse Moysi psalm⁹, q meminit Samuel, q lōgo post Moysen fuit. Moyses & Aaron in sacerdotib⁹ eius & Samuel inter eos, q inuocāt nomē ei⁹. Respondet prophetatū esse nomē Samuelis, sicut & Iosie Quēadmodum est Cyrus proprio noīe vocatus anteq̄ nat⁹.

De Psalterij autore.

Itē psalmos i . . libro psalmoꝝ collocatos docet, Augus. in prologo super Psalterium, non oēs a Dauid esse editos. Ipse enim Dauid ex omni populo quatuor principes spiritu sancto mundatos elegit, quorū noīa sunt Asaph, Emā, Ethan, Idithū, vt in quemcūq; diuin⁹ spirit⁹ intrasset, hymnū Deo caneret. Dauid ergo solus nouem psalmos ore ꝑprio cecinit, reliqui aūt ab illis quatuor principibus iuxta titulorum inscriptionem sunt dicti. Hęc ille.

August. 17. de ciuita. Dei cap. 14. *ipsi Dauid.* *Mathei 22.*

At contra idē August. 17. de ciuitate Dei, Psal. centesimus non⁹ nō ipsi⁹ Dauid tanq̄ autorę, sed ipsi Dauid tanq̄ ei ab alio coaptatus inscribitur, quem tamen ex doctrina Christi constat ab ipso Dauid esse compositum. Quamobrē recitatis opinionibus doctorum, Mihi, inquit, credibilius vidētur existimare, qui omnes istos psalmos operi Dauid tribuūt, eumq; aliquos prænotasse etiam nominibus aliorum, aliqd quod ad rem pertineat figurātibus. Neq; mouere debet ad hoc nō credendū, q̄ nōnulla Prophetaꝝ noīa, q post tempora Regis Dauid fuerūt, qbusdā psalmis in eo libro leguntur inscripta, & quę ibi dicunť, velut ab eis dici videntur. Potuit etiā spirit⁹ ꝓphetanti Dauid, hæc etiā futurorum Prophetarū nomina reuelare, sicut Rex Iosias regnaturus post annos amplius q̄ trecentos, cuidam Prophetę cum suo nomine reuelatus est. Vides igitur q̄ ambigua sit sententia de autore librorum Iob & Psalmorū, de q̄ꝝ tñ libroꝝ autoritate nullū vnq̄ fuit dubiū.

Tertij regum 13. *De libro Hester.* *Isidorus.* *Eusebius.*

Sic & sup autore historię Hester, anceps est inter doctores catholicos sententia. Sunt q Esdram, sunt qui alium quendam posteriorē Esdra illius autorem esse arbitrantur. Isidorus sexto Etymo. Hester librum Esdras scripsisse, inquit, credit. Eusebius aūt alium posteriorem quendā docet edidisse ipsum, existimans historiam illā post mortem Esdrę contigisse. Quemadmodum ergo de tempore sup rebus illius historiæ gestis doctores variant, quibusdam dicentibus Dariū Longimanū fuisse Assuerum illū, sub cuius regni anno 12. Aman suspendiť, sors in vrnam mittitur, Mardocheus liberať. Alijs autē dicentibus Assuerum illū fuisse Dariū Mnemonem. Ita et de scriptore eiusdē historię varia est sentētia. Eusebius in chronicis ęstimans Esdram & Neemiā sub Dario Lōgimano insignes haberi, suasq; historias texuisse, reprobat sententiā opinantiū ea, quę de Hester, & Mardocheo sunt scripta, esse gesta sub Dario isto Longimano. Ea inquit, quæ de Hester & Mardocheo scripta sunt, quidam affirmant sub hoc Rege scilicet Dario Longimano gesta, quod ego nō puto. Nūq̄ enim Esdras de Hester siluisset, q scribit hoc tempore Esdram & Neemiam reuersos ex Babylone.

suerus qui *Varia sentētia de Assuero.* *Varia sententia de autore libri Hest.*

Hic ergo in primis sciendū est, historiā Hester in dieb⁹ Assueri Regis cōpletā esse, neminē dubitare. Sed qs fuerit Assuer⁹, & q̄ itē tēpore regnauerit, incer

rit, incertum est etiam grauissimis viris hac in re dubitantibus. Iosephus hunc Assuerum fuisse affirmat Artaxerxem Longimanũ Xerxis filiũ, inter Persarum reges septimum a Cyro primo supputandum, sub temporibus, quibus & Esdras in libris sibi intitulatis, suam contexuit historiam. Verum Eusebius, vt iam patuit, sententiam istam refellit, ratione motus, quod Esdras nequaquam res suo tempore de Hester gestas prætermisisset. Sed hic sciendum, quod secundum ea quæ refert Ioannes Annius ex Philone, neque Iosephus, neque Eusebius, videntur hac re plene attingere veritatem, consyderata temporum chronographia secũdum probatissimum Metasthenẽ, eũdemque Philonem disertissimum. Verum quidẽ est, quod docet Eusebius, Assuerum illũ & Hester fuisse Darium Artaxerxẽ Mnemonem, sed aberrare videtur, docẽs Esdram & Neemiam, reuersos ex Babylone, sub Dario Longimano, quos ex secundo, & tertio, & vltimo capite, secũdi Esdræ cõstat uixisse vsque ad annum vigesimum & trigesimum regni illius Assueri Artaxerxis, sub quo Eliasis erat sacerdos magnus. Is aũt Eliasis, nõ sub Dario Longimano, sed sub Dario Mnemone magno Artaxerxe summus sacerdos extitit, quẽadmodum Philo in chronographia Põtificum Iudæorum demonstrat. Proinde nobis sequentibus hanc Philonis sententiam, videtur Esdram, & Neemiam sub Dario Mnemone reuersos ex Babylone, illũ quidem anno 7. regni eius, vt patet primi Esdræ septimo. Hũc autem anno 20. regni eiusdem secũdi Esdræ primo. Probatur hoc esse verissimũ 7. & 8. capit. tertij Esdræ, in quibus significatur iste Artaxerxes regnasse post Dariũ Longimanũ. Et primi Esdræ septimo, iste Artaxerxes significatur esse rex regum, qualis fuit magnus Artaxerxes, qui & Mnemon. Quibus diligenter consideratis illustrabitur ingens obscuritas, latens in duobus libris Esdræ, de quo in alijs latius. Ex quibus patet argumentũ Eusebij non concludere opinantis, Esdram non scripsisse librũ Hester, propterea quod nunquam de Hester siluisset, si sub primo Artaxerxe quo se reuersum scribit, res de Hester gestæ essent. Nam & reuera sub Dario Mnemone cõtigit Hester historia, de qua tacuit ipse, qui scribit hoc tempore Esdram & Neemiam reuersos de Babylone. Vnde Darius iste Mnemon, ab Hebræis Assuerus, a septuaginta autem interpretibus Artaxerxes appellatur.

Multi reges communi nomine vocabantur Assueri, Xerxes, seu Artaxerxes. Sunt enim nomina hæc, teste Beroso, non propriæ, sed communis qualitatis significantia bellatorem fortem, seu victorem.

Sed videtur forsitan vtraque harum sententiarum non esse congrua veritati, eo quod Mardocheus patruus Hester, non videtur potuisse peruenire ad tantam annorum ætatem, ad regnum videlicet Mnemonis Artaxerxis. Nam vt dicitur in capite secundo & tertio libri Hester, Mardocheus iste translatus fuerat de Hierusalem, eo tempore, quo Nabugedonosor Rex Babylonis, transtulerat Iecontam Regem Iuda. Vnde sequitur eundem Mardocheum sub Cyri tẽpore, quo laxabatur Iudæorũ in Babylone captiuitas habuisse supra 70. ætatis annos, totidẽ nẽpe annis fuit popul9 Iuda in Babylõe captiuus. A tempore aũt laxatæ captiuitatis, vsque ad regni Artaxerxis Lõgimani annum duodecimũ, defluxerũt anni plures quam septuaginta, quibus si addanẽ, quos habuit cũ ex Iudæa duceref captiuus, fient anni ferme centũ & 50.

Longe

Sententia Iosephi de Assuero.

Euseb. contra sententiam Iosephi.

Sub quo Dario Esdras et Neem. fuerunt reuersi ex Babylone.

Philonis sentẽtia de Assuero in lib. Hester, et de Artaxerxe sub quo ex Babylone reuertitur Esdras.

Obiectio cõtra sẽtentias dictorum.

Assuerus. / xerses. / Artaxerses — nomina pug

Longe autem plures resultabunt, si dicatur historia de Hester, de Aman, & de Mardocheo cõtigisse sub anno duodecimo Artaxerxis Mnemonis, quia inter Artaxerxem Longimanum, & istum Mnemonẽ, teste Philone, intermedius fuit Darius Nothus, qui regnauit annos nouendecim. Cum ergo non sit verisimile Mardocheum, sub quo completur historia Hester, tot annos habuisse, consequens videtur non esse verisimile, eundem Mardochæũ attigisse ad duodecimum annum regni eiusdem Artaxerxis Longimani, & multo minus ad annum 12. Artaxerxis posterioris in quinquaginta annis.

Rabbi Salomonis sentẽtia de Assue ro.

Proinde Rabbi Salomon, & alij quidam asserunt Assuerum hũc fuisse successorem Cyri primi Persarum Regis ante Darium regnantis. Cuius meminit etiam textus primi, Esdre quarto. In regnorum Assueri, inquit, ipse est Artaxerxes, quamuis particulam hanc, ipse est Artaxerxes, in Hebræo minime repertam, credamus ab aliquo fuisse textui insertam. Et iste Assuerus siue fuerit, inquiunt, Cambyses secundus Persarum rex, siue alius quispiam ab Eusebio pretermissus, ante Darium regnauit in diebus, quibus naturali cursu potuit vixisse Mardocheus, quibus, inquiunt, fit vt non sequatur absurditas vlla, si dicatur Esdras historiam Hester ædidisse, & non oportuisse eundem Esdram meminisse Hester, quia propriam & peculiarem historiam de illa contexuit. Verum his non obstantibus, nobis magis videtur esse recipienda Philonis sententia in libro suæ chronographiæ (si tamen liber non mentiatur suum autorem) tradentis historiam Hester completã, sub magno Artaxerxe, Dario, Mnemone, Assuero, sub cuius sæculo fuit Ioachim, summus Iudeorum Põtifex, vsq; ad annum regni Artaxerxis decimũ tertium, qui & gesta Hester, inquit, scripsit. & memoriã Phurim. i. sortium instituit, hortante illum per literas Mardocheo, qui decem & octo annos ætatem Isaac superauit. Hactenus Philo cuius autoritas, supputationibus temporum cæteris omnibus est anteponenda, de qua latius infra. Neq; obuiat Mardochei ætas quia ipse, vt spõte testatur Philo, peruenit ad annos centum & nonaginta octo.

De autore libri Esdræ.

Vides igitur quanta sit inter eruditissimos uiros controuersia de scriptore libri Hester, quem tamen Hebrei certo tenent in sacrarum scripturarum canone, fideliter credentes librum illum nihil aliud continere, q̃ verissimas, diuinasq; sentẽtias. Proinde an is Ioachim, an alius scripserit illam historiã non est curiosius inuestigandum, cum sufficiat scire eam olim in canone diuinarum scripturarum esse receptam consensu totius populi Hebreorum, qui venerabiliter semper usi sunt scripturis in canone superius recitatis. Et cũ tot secula intercesserint, neq; addere quis vnq̃. neq; auferre, aut permutare quid ausus est, sed omnibus gentis Hebree hominibus (si Iosepho credim⁹) insita est hec quodam modo atq; ingenita fides. credere easdẽ scripturas esse diuinitus inspiratas, Deiq; consulta continentes, ac pro ipsis, si ita res poposcerit, libenter & animam ponere.

¶ Due sunt apud Hebreos Esdre libri canonici, in vnũ volumẽ cõputati. Priorem scripsit ipse Esdras de rebus gestis. priusquã ex Babylone in Hierusalem ascenderet Neemias. Hic est Neemias qui secũdum librum scripsit de rebus Iudeorum, & de ædificatione ciuitatis Hierusalem sub suo seculo gestis. Vnde & prefatio libri est, Verba Neemie, qui & in omnibus serme hui⁹.

me huius libri capitulis de se per primam personam loquitur. Sortitur aūt secūdus liber nomen Esdrę ob causas duas. Prima est, quia liber ille cōtinet ea, quæ sub vtrisque simul sunt gesta. Deinde quia secundū Hebræos duo isti libri in vnum librum seu volumen connectuntur, q apud Græcos & Latinos in duos libros diuisus est, vt patet ex prologo galeato. Vnde & ipse Hieronymus i prologo Esdræ, Apud Hebræos, ingt Esdræ Neemięque sermões in vnum volumen coarctantur. Esdras autē quemadmodū & in superiorib⁹ patuit clarius habetr in Babylōe anno septimo Darij Mnemōis magni Artaxerxis, q facultatē dedit illi, vt cum populis & sacerdotibus illic relictis, redire in Hierusalem volentibus, ascenderet in terram sanctam ad explendum omnia ad dei cultum in templo iam ædificato pertinentia, prohibens etiam vectigalia imponi sacerdotibus, dans eidem Esdræ potestatem constituendi iudices ac prę sides, qui reos iudicent, siue in mortem, siue in exilium, siue in carcerem, siue in condemnationem substantię ei⁹. Primi Esdræ septimo. Neemias vero clarus habetur, sub eodem Dario Mnemone anno vigesimo, quo ex Babylone venit in Hierusalem sub Eliasib pontifice, habens a rege facultatē reędificandi muros Hierusalem. Sunt, quemadmodum iam dixi mus, qui credant Esdram & Neemiam reuersos esse, & hanc potestatem accepisse sub Dario Longimano, aut alio quopiā anteriore. Sed hoc videtur non bis stare non posse, ex tertio capite secundi Esdræ, in quo Eliasib sub anno illo significatur fuisse Pontifex magnus, qui non sub illo Longimano, sed sub Artarxerxe Mnemone pontifex extitit, si tamē ea, quam refert Anni⁹, sit vera Philonis chronographia, cui & hac in parte est consona glossa ordinaria Bedæ, primi Esdræ septimo.

Neemię liber est eadem ... (margin, handwritten)

Esdras.

Neemias.

¶ *Secundi capitis pars secunda, de libris ad uetus testamentum pertinentibus non receptis ab Hebræis inter canonicas scripturas.*

HActenus de libris veteris testamenti in canone diuinarum scripturarum receptis ab Hebręis, & autoribus illorum. Nunc autem vi deamus de libris quibusdā ad vetus testamentum attinentibus, apud Hebręos tamen in canonem non supputatis, vt sunt Tobiæ, Iudith, Ecclesiasticus, Sapientiæ, & Machabęorum libri. Vnde sciendum est q Tobiæ, Iudith, Machabęorum libri, quibus autoribus scripti sint incertum est. Creduntur autem nominibus eorū inscripti, non a quibus ęditi sunt, sed quorum gesta continent. Tobię historiam ex ipsa historia plane cognoscimus esse completam in dieb⁹ Salmanazar, & Scenacherib Assyriorum Regum, qui secundum successionem regnauerunt sub temporibus Ezechiæ Regis Iuda, sub cuius regno decem tribus per Salmanazar fuerunt ex Samaria translatæ in Medorum montes, quod ante captiuitatem duarum tribuum in Babylonem accidit annos centū & tres supra quinquaginta aut circiter.

De libris quos Hebræi a canone seperant.

De Tobiæ histo.

Patet quarti Re. 17. & 18. capi.

¶ Historiā Iudith sub temporibus Nabuchodonosor Regis Assyriorū, qui regnauit in Niniue (populo duarum tribuū, iam ex captiuitate laxato) completam nō dubitamus, cum id ipsum testetur ipsius Iudith historia. Sed quis nā fuerit iste Nabuchodonosor, qui regnauit in Niniue, atque Assyria. Et in quib⁹ annis hęc sint gesta, inter catholicos patres ambiguum est, præsertim cū Nabuchodonosor non Assyriorum, sed Chaldęorum rex fuisse legatur, neque in Niniue, sed in Babylone cōperiatur regnasse, idemque in redi

De histo. Iudith.

Qui apud Græ. Cambyses, apud Hebræ. Assuerus & et Nabuchodonosor appellatur.

tu populi Iudaici de captiuitate iã mortuus esse nequaquã dubitatur. Eusebius in chronicis hanc historiam esse completam arbitratur sub Cyri primi regis Persarum successore, quẽ Græci Cambysem, Hebræi autẽ Assuerum, & Nabuchodonosor secundum vocant, qui & populũ Hebræum iam ex captiuitate Babylonica reuersum, in Hierusalem, impediuit ab ædificatione templi, ita vt intermissum fuerit opus vsque ad annum secundum Regni Darij Persarũ. Sed huic sententiæ obuiant alij per ipsius historiæ textum in libro Iudith, vbi recitaẽ hoc vel illud factũ Anno, aut 12. aut 13. regni Nabuchodonosor. Iam ex historijs Græcorum, & Eusebij certo cõstare videtur, Cambysen successorem Cyri, non nisi octo annos regnasse. Deinde videtur, quod neque Esdras suis in libris huiusmodi insignia de Iudith & Nabuchodonosor gestis siluisset, qui historiam de temporibus regum illorum contexuit.

In numeris duorum regum, historiæ Græcorum videtur cõtrariæ scripturis sacris.

Sunt qui hanc difficultatem absoluunt secundum sententiam recitatam superius de libro Hester dicẽtes, quod Nabuchodonosor iste fuerit Cambyses, successor Cyri Persarum regis, quemadmodum & ipse sensit Eusebius, & quod anni ipsius Cambysę in libro Iudith sub nomine Nabuchodonosor designati, computantur a tempore quo regnare cœpit super Assyrios in Niniue adhuc viuente Cyro patre suo, & quod apud Eusebiũ, & alios numerẽtur solum eiusdem Cambysę anni, quibus regnauit post obitũ patris, ques dicunt octo solum fuisse, & ita nõ sunt contrarię scripturarũ sententię. Neque oportet, inquiunt, consequens esse, si Esdras in sua historia nõ meminerit huius rei sub suis sæculis gestę, qđ idcirco hęc nõ acciderũt sub tẽporib⁹ eius, quẽadmodũ & de libro Hester iã dictũ ẽ. Verũ hic sciendũ ẽ, secũdũ supra dictã Philõis supputationẽ, Eusebiũ nõ esse recipiendũ in chronographia monarchię regũ Persarũ, in qua tradit templũ esse consummatũ añ Dariũ Lõgimanum sub Dario q̃dam q regnauerit sex & triginta annos, qđ tñ sub Dario Lõgimano cõpletum fuit, supputatiõem faciẽdo iuxta Metasthenis & Philonis chronographias. Proinde his non obstantibus longe aliter videbitur dicendum nobis, si consideremus quod supra dicti magistri in rationibus temporum imitantur doctrinã Eusebij, Orosij, & aliorum, qui de regibus Persarum eorumque tẽporibus scribentes, suas sententias mutuati sunt a Græcis, q (vt Metasthenes in libro suę Cyrographiæ inquit) de regibus Persarum & de temporib⁹ illorum solo auditu, & per opiniones scripserunt, & pariter se & alios deceperunt, qui & vt demonstrat Iosephus contra Appionem se inuicem de mendacio accusantes, per omnem vitam aberrant. Magis recipiendus videtur Philo disertissim⁹, qui in libro suæ chronographię super ratiõibus temporum regum Persarũ Metasthenem Persam de illis publica fide & auctoritate scribentem sequutus est, qui et sup ratiõibus temporum Pontificum, Ducum, et Regum Hebræorũ, sese sicut septuaginta seniores in scriptis reliquerant, testatur scribere. Is autem & Ioachim filium Iosuæ sacerdotis magni, gesta Iudith scripsisse, & anniuersariam liberationis memoriam quotannis agendam instituisse tradit. sub Rege prisco Artaxerxe Assuero, qui a septuaginta Nabuchodonosor appellatur, qui & regni sui anno decimo tertio audiens Holofernem principem militiæ suæ a Iudæis occisum, publico edicto vetuit templum erigi, cui successit filius eius, nomine Darius Longimanus, sub cuius regni anno primo relaxatum est patris edictum,

Metasthenes.

Philo disertissim⁹

ctum, & regnauit annos triginta septem, cui successit Darius Nothus, regnans annos .19. huic successit magnus Artaxerxes, Assuerus, Darius Mnemon, sub quo historia Hester complet. Et ita Hester posterior Iudith e .74. annis & vltra. Neq; his obstat ætas Mardochæi. Nam iuxta Philonis sententiã, ipse vixit annos .198. Vtriusq; ergo libri, Iudith, videlicet & Hester, idem est autor Ioachim summus Iudæorum pontifex.

Liber Ecclesiastic⁹ apud Hebręos quidẽ reperitur, & ad ędificationem morum legitur, sed inter canonicas scripturas apud eos non supputatur. Ex traditione aũt veterum, vt Eusebij, Hieronymi, Augustini, & aliorum certo cognoscimus, Iesum filium Sirach edidisse librum illum ante natiuitatem Saluatoris nostri, annos ferme ducentos, paulo ante tempora Iudę Machabæi, & fratrum eius, & id quidem, vt ex præfatione quã is per quem sermo libri compositus est eidem libro præscripsit, sub temporibus Ptolemęi Euergetis regis Aegypti, qui regnauit in dieb⁹ Simonis magni pontificis Onię filij, cuius & ipse meminit in vltimo libri sui capite. Verum hic sciendũ, q; secundum sententiam Ioannis Damasceni veteris theologi Gręci, Iesus pater Sirach composuit Hebraice librum istũ, nepos autem eius etiã vocat⁹ Iesus filius Sirach, eundem librum traduxit in linguã Græcam, sup quo vide Damascenum libro 4. capite .13. Quibus consideratis duo soluunt dubia, quæ forsitan videntur obstare, sumpta ex eadẽ pręfatione. Vnum, q; asserit Iesum suum fuisse auum, Alterum q; asserit se non ædere, sed addere laborem diligentiamq; interpretandi librum istum. Ex priore assertione consequi videtur sententia Isidori, & aliorum tradentiũ hunc Iesum filium Sirach fuisse nepotẽ Iesu sacerdotis magni, viuentis sub temporibus Aggei & Zacharię prophetarum. Sed hoc non videtur consonum veritati, cum inter istũ Iesum et illum intercesserint anni trecenti, nisi forsitã appellatiõe nepotis aut abnepos, aut pronepos intelligatur. Ex altera assertiõe conseq videtur, Iesum istum filium Sirach esse non autorem, sed interpretem libri huius. Sed q; prior assertio nõ obuiet nobis, fiet manifestum, si videamus chronographiã Philonis docentis, Iesum sacerdotẽ magnum vixisse annos 100. et 30. vsq; ad vigesimum annũ Longimani. Deinde q; neq; obuiet assertio altera manifestum erit, considerantibus præfatam Damasceni sententiam docentis patrem Sirach cõposuisse Hebraice Sapientiam hanc, quam Græce interpretatus est nepos Iesu, filius Sirach. Et hoc manifestum est ex eadem præfatione, in qua ipse Iesus filius Sirach loquitur. Auus, ingt, meus postq; se amplius dedit ad diligentiam lectionis legis & prophetarum, volui & ipse scribere aliquid, & reliqua, quibus testatur se voluisse scribere aliquid horum quę ad doctrinam & sapientiã pertinent, & se, postq; in Aegypto inuenisset libros relictos neq; paruæ, neq; contemnendę doctrinæ, multa vigilia attulisse huius libri doctrinam. Vnde & Hiero. ad Chromatium, asserit se reppe risse hunc librum Hebraice scriptum. Deinde nõ arbitramur absurdũ, si qs dixerit Iesum filiũ Sirach, ex diuersis libris inuẽtis apud Aegyptios, ibidẽ relictis a Iudęorum populo, transtulisse sententias in vnũ hoc volumen, & ita diligentiã & laborem addidisse ad interpretandum librũ istũ queadmodũ de sententijs scriptis in libris prouerbiorum, & Sapiẽtię, dicet in dissolutione quintæ difficultatis. Hacten⁹ de libro, qui inscribit Ecclesiasticus.

De autore libri Ecclesiastici.

Præfatio autoris libri Ecclesiastici.

Obiectiões duæ.

Iesus sacerdos magnus vixit annos centũ & triginta.

Sapientiæ liber apud Hebræos nusquam est.

¶ Sapientiæ liber apud hebræos nusquam est, hoc est in hebraico volumine apud eos non habetur. Legunt quidem Iudæi istum, librum sed raro, existimantes illū esse Philonis Iudæi Græci. Nam & ipse titulus magis Græcam inquit Hieronymus eloquentiam redolet. Philonem autem hunc esse quidā putant non eum, cuius iam chronagraphiæ meminimus, qui sub Nerone claruit circiter annum a natiuitate Domini quadragesimum quintum, qui & in laudē religiōis Christianę apud primatiuam ecclesiam obseruatę conscripsit nonnulla, quemadmodum testatur Hieronymus in lib. de viris illustribus, sed alium quendam Philonē vetustiorem peritissimum Grecę linguę supra centum & sexaginta annos ante Christi ortum sub temporib⁹ Onię pontificis Iudęorum. Qđ si verum est, videbuntur historici nonnulli ꝑpter æquiuocationem nominis Philonis errasse in scribendis illustrium virorum annis, temporibus, & historijs. Et quia Ecclesiastici patres duos hos libros Sapientiam inquam, & Ecclesiasticum propheticos æstimant, ideo non a Philone, qui fuit post Christum, sed ab alijs ante Christū creduntᷣ æditi. De quib⁹ & Aug. 17. de ciui. Dei, capite 20. sic loquitur. Alij duo libri quoꝝ vn⁹ Sapientientia, alter vero Ecclesiasticus dicitur, propter eloquij nonnullā similitudinem, vt Salomonis dicantur obtinuit consuetudo, non aūt esse ipsi⁹ non dubitant doctores, eos tamen in autoritatem maxime occidentalis antiquitus recipit Ecclesia, quorum in vno, qui appellatur Sapiētia Salomonis, passio Christi apertissime prophetatᷣ capite 2. In Ecclesiastico aūt fides gentiū futura prędicitᷣ, hoc mō. Miserere nr̄i dominator deus oīm, & imitte timorē tuū sup oēs gētes. Vides Aug. plane sentire libros istos spiritu ꝓphetico esse ęditos. Credo igitᷣ illos nō post Christū a Philōe, sed antea scriptos.

Duo uidentur fuisse Philones.

Aug. de ciui. dei.

Passio domini in lib. Sapientiæ ꝓphetatur.

De libro Machabæorum.

¶ De Machabęorū libris sciendum est, ꝙ Machabæoꝝ gesta ac facta in libris Machabæoꝝ descripta habebantur olim, tanꝙ verissima apud veteres Hebræos etiam ante Christum, ꝗuis non ab initio cum supputationibus temporū digesta fuerant, & ordiata, sicut sunt collecta postmodū in duo hæc volumina, non ab eodē, sed a duobus diuersis autorib⁹ nobis quidē incertis, cuius indicium hoc est, quod primus, si Hieronymo credimus, Hebraice, secundus Grece scriptus inuenitᷣ. Item secundus, epitome .i. compendium seu breuiariū quoddam est, cuiusdā voluminis magni editi a Iasone Cyreneo, quemadmodū dicit eiusdem libri autor in cap. 2. Ab Iasone, inqt, Cyreneo quinꝗ libros cōprehensos tentauimus vno volumine breuiare. Quis aūt fuerit abbreuiator, quibus item tpibus scripserit librum istū, certo nō cōstat, nisi forte fuerit Iosephus, qui, vt inquit Hiero. in libro de viris illustribus, conscripsit librum valde elegantē, in quo Machabęoꝝ sunt digesta martyria. Et in secundo contra Pelagianos Iosephus fertur, inquit, Machabęoꝝ scriptor historię. De his Ioannes Annius diligentissimus tpum supputator, sic loquitᷣ. Libri Machabæoꝝ, q absꝗ tpibus scripti erāt, & gesta, & sub quibus regib⁹ acta erant, apud veteres habebanᷣ. Iosephus aūt adijciens tēpora, apocryphos reddit, ponens Antiochum illustrem regnasse anno 137. regni Græcorum, vt primo libro Machabæorum cap. pri. scribitur, qui tamen regnauit anno. 153. vt patet in annalibus Græcoꝝ ꝑ singulos reges Asiæ, & Syrię post Alexandrū, quos Eusebius de temporibus erudite notauit. Hāc difficultatē soluit Eusebius in libro suę chronographię, tradens ꝙ Hebræa Macha-

Hieronymus in ꝓlogo galeato.

Secūdus Machab. Iasonis quinꝗ uoluminib⁹ collect⁹

Soluitur difficultates ab Eusebio.

Machabęorum historia supputat Grę corũ regnum non ab Alexandro, sed à Seleuco qui cognominatur Nicanor. Et regnauit in Syria anno a morte Alexandri exacto vndecimo, cui numero si addãtur quinq; anni, qbus Alexander tanq̃ monarcha imperauit Graecis, cõsurget numerus annorũ .153. Et ita Antioch⁹ regnauit in anno.137.regni Grecorũ,numerãdo initiũ regni Grę corũ a Seleuco,numerãdo aũt initiũ regni Grę corũ ab Alexãdro, regnauit in ãno.153. Verũ tñ Nicolaus de Lyra eandẽ difficultatẽ conatur dissoluere supputando initium regni Graecorum ab Alexandro,sed magis inhęrendũ est sententijs patrum. Sciscitantibus autem,quanam ratione Machabęorũ historiae scriptor nõ ab Alexandro,q iam coeperat regnare in Graecia,sed a Seleuco supputauerit. Deinde cur asseruit eundẽ Alexandrũ Macedonẽ primum regnasse in Graecia,cum Graeci lõge ante habuerint reges, vt Argiui, Lacedaemonij Athenienses. In Macedonia q̃q;, quae pars est Graeciae, Alexãder iste nõ primus,sed .24. rex extitit. Respondeo,q; Machabaeorũ historiae scriptor, annos illi⁹ regni supputauit,quo peruenit ad Antiochũ Illustrẽ, sed illud regnũ non ab Alexandro,q fuit multorũ regnorũ imperator,sed a Seleuco habuit initiũ,q post Alexandrũ sup solã Grę ciã Iudeae vicinã, scilicet Syriã primo regnauit,tandẽq; iunxit Asiam suo regno. Sciendũ est enim q; Alexander Monarchiã imperij sui, pueris suis diuisit, dũ adhuc viueret,q̃ mortuo,per altercatiões varias,Monarchia fuit diuisa in regna multa, quibus vnũ fuit Syriae,qđ anno .12. post eundẽ Alexandrũ,primus obtinuit Seleucus. In hoc regnum reuolutis ab eius initio .137. annis, successit Antioch⁹ Epiphanes.i. Illustris,q Hierosolymã occupauit,ritũ legis Moysi extinxit, & suillã carnem in tẽplo mactari,& simulachra deorũ venerari iussit, omnemq; sacrũ vasorum apparatũ sustulit. Ad aliud respondeo, Alexandrum primũ regnasse in Graecia tanq̃ imperatorẽ,& totius Graeciae dominatorẽ. Vnde fidelissimus historię scriptor Metasthenes tpe illo florens. Magnus,inqt,Alexander transtulit imperium in Graecos. Seleucus Nicanor successit toti Asię & Syriae. Hęc sunt quę respõdebim⁹ calũniantib⁹, Machabaeorũ libros inter apocryphas scripuras esse deputandos, & nonnulla esse asserta illic falsa, de regum & temporum supputationibus.

Nicola⁹ de Lyra. *Quaestio.* *Alia quaestio.* *Responsio ad quaestiõem priorem.* *Respõsio ad aliã quaestionem.*

Amplius aũt est aduertendũ,q; secũdi Machabaeorũ historia nõ cõsequenter se habet,cũ gestis descriptis in lib.pri.sed quasi a latere iungẽda ẽ illi,cõtinẽs qdem prioris libri gesta, vtpote virtutes & bella Iudę Machabaei cõtra gentium principes,conãtes occupare terrã sctãm,destruere Dei leges & diuinũ Iudaeorũ cultũ,sed & diffuse etiã tractans alia multa praeclara eiusdẽ Machabęi fratrũq; eius opa,quę ab autore primi libri nondũ erant scripta, quẽadmodum demõstrari potest ex cap.9.eiusdẽ libri. Caetera ṽba bellorũ virtutũ Iudae,quas fecit & magnitudines eius,non sunt descripta,multa ẽm erant valde. Itẽ quę de zelosissimo Matathia, Machabaeorũ fratrum patre prioris libri narrat historia,praetermisit scriptor secũdi libri,q studens breuitati in .5. cap.pretermissis per Matathiã gestis,& morte illius sese contulit ad Iudã Machabaeum filiũ eius. Deinde in 7. transiens ad inclyta gesta,diraq; martyria,quę Eleazarus,duaeq; mulieres,& septẽ fratres Machabaei,vna cũ matre perpessi sunt p cõseruandis patrijs legibus. Subseq̃ter praeclara facta Iudę Machabaei,vsq; in finẽ libri cõmemorat,tacitis his,quae

De secundi libri Machabaeorum historia.

post mortē Iudę Machabęi cōtigerunt, de qbus tū a cap. 9. vsq; in finē plixe satis tractat prioris libri historia. Hactenus de diuinis veteris testamēti lib.

¶ *Sequitur huius capitis pars tertia, de scripturis canonicis noui testamenti.*

De libris canonicis noui testamē.

IAM de canonicis libris noui testamenti, eorundemq; autoribus, & temporibus, in quibus sunt conscripti videamus. Sciendū est autem, q quemadmodū vetus testamentū nō totum simul, sed a diuersis secundū successiones est Hebraico sermone conscriptū, & ita auctum secundū temporum & rerū diuinarum incrementa. Sic & nouum testamentū non totum simul a diuersis secundū temporum successiones est æditū. Ex libris Ecclesiasticorum patrū ab exordio Ecclesię, secūdum seriem successionis scribentiū ad nos deuolutis certo cognoscimus primitiuā Christi Ecclesiā, immediate a Christo & ab Apostolis edoctā, nōnullis etiā Apostolis adhuc viuentibus, easdem habuisse scripturas. i. eadē quatuor Euangelia, eadē Apostolorū Acta, easdem epistolas Apostolorū. Insup eandē Eccl'am ab initio nō habuisse vnq; nec alia Euangelia, nec alias Apostolorum epistolas. & scripturas tanq diuinas & canonicas, preter has quas nunc in canone testamēti noui, honorat & prædicat tota Christianorū schola. Vnde concors oīm sanctorum patrū professio, secundū successionis seriē vnanimiter vtentiū sacrosanctis quatuor Euangeliis, aliisq; scripturis Apostolicis in nr̄o canone designatis, efficax est argumentū, hunc quē nunc habemus scripturarū canonem, esse verum & Apostolicum canonē, certis suis libris & terminis definitū. Verum hic operęprecium est considerare, in canone scripturarum noui testamenti, quędā esse præcipua, quę semper fuerūt recepta ab omnibus quæ sub cœlo sunt Ecclesiis, cuiusmōi sunt sacrosancta quatuor Euangelia, quę supremū dignitatis apicē, summāq; autoritatē a tota Christianorū schola habere dignoscunt. Vnde & secundū doctrinā antiquissimorum patrū, q vicini fuerūt Apostolorū tpibus, quales sunt Hireneus, Tertullianus, Hieronymus, huiusmodi quatuor Euangelia longe ante erant prenunciata, Ezechielis volumine designata in visione animaliū quatuor, quorū vultus facies hominis, facies leonis, facies vituli, & facies aquilę. Deinde sequunt Actus ab Euangelista Luca descripti. Pauli epistolę nouē ad septem Ecclesias, videlicet ad Romanos vna, ad Corinthios duę, ad Galatas vna, ad Ephesios vna, ad Philippenses vna, ad Collossēn. vna, ad Thessalonicēn. duę. Præterea ad tres discipulos suos, ad Timotheum duę, ad Titū vna, ad Philemonē vna. Item Petri vna & Ioannis vna. Hæc sunt de quibus nulla vnq; extitit dubitatio, quibus & vsi sunt patres, qui aut vixerunt sub Apostolorū tpibus, aut vicinissimi fuerūt eorundē Apostolorū sęculis.

Eccl'a Apostolis adhuc uiuentibus eādem scripturæ canonem habuit.

Quatuor Euāgelia, & non plura fuerunt ab initio recepta.

Alia vero sunt in eodē canone, quę paulo serius ad noticiā totius Ecclesiæ peruenerūt cuiusmōi sunt epistola ad Hebręos, Apocalypsis Ioannis, epistola Iacobi, secūda Petri, secunda & tertia Ioannis. Hęc iā olim cōsensu totius Eccl'æ fuerunt qdem recepta, sed nō sine contradictione, quia non ab initio quemadmodū aliæ scripturæ ad notitiā totius Eccl'ię peruenerūt. Cuius indicium hoc est, q multi pcelebres Ecclesiastici scriptores nō leguntur vsi fuisse testimoniis ex huiuscemodi scripturis. Verū nihil refert qualitercūq; fuerit olim super huiuscemodi libris a quibusdā dubitatū, cū nunc vniuersalis Ecclesiæ candor quemadmodum patet ex prologo Hieronymi ad Paulinū, omnia supra dicta in canonem recipiat diuinarum scripturarum, sequēs nō

solum huius temporis consuetudinem, sed & autoritatē quorundā scriptorū veterum,qui vicini fuerunt Apostolorū tpibus,qd' facile poterit esse manifestū cōsiderantibus sentētias patrū,quas recensuim⁹ in pri.cap.libri huius.
Hireneus de Apocalypsi Ioannis dicit,quod ipsa est Ioannis Apostoli,edita sua etate prope finem Domitiani Cæsaris. De epistola ad Hebreos habet Clemens Alexandrinus,quod ipsa est manifeste Pauli Apostoli a Luca ex Hæbreo in Græcū translata. Idem de eadem epistola ad Hebreos cōcordiť senserunt Origines & cæteri antiquissimorū Patrū Græcorū,quemadmodū in Apocalipsim Ioannis consenserunt antiquissimi scriptorum latinorum. Hireneus. Clemens. Origenes.
Vnde et de vtroq; sic habet Hieronym⁹ ad Dardanū. Epistola quę inscribitur,ingt,ad Hebræos,nō solum ab Ecclesijs Orientis,sed oībus Græci scriptoribus,quasi Pauli apostoli suscipiť, licet plærią; eā vel Barnabæ,vel Clemētis arbitrenť. Verū nihil interest cuius sit, cū sit Ecclesiastici viri, & quotidie Ecclesiarum lectione celebretur. Qd' si eam Latinorū consuetudo nō recipit inter canonicas scripturas, nec Grecorum quidem Ecclię Apocalypsim Ioannis eadem libertate suscipiunt, & tamē nos vtrāq; suscipimus, nequaq; huius tpis consuetudinē, sed veterum scriptorū autoritatē sequētes, q plærūq; vtriusq; vtūtur testimōijs, nō vt interdum de apocryphis solent, sed quasi Ecclesiasticis & canonicis. Hieronymus de epistola ad Heb. & Apoca. Ioan.
Proinde si Tertullianus, Lactantius, Cyprianus, cæteriq; vetustissimi scriptores Latini non inueniuntur vsi testimonijs ex epistola ad Hebræos, nōn oportet inde consequēs esse, eandē epistolā non esse recipiendā inter canonicas scripturas. Vnde et de epistola ad Philemonē sic loquitur Hieronym⁹. De epla ad Philemonem.
Fuerunt, inquit, olim, qui noluerunt inter epistolas Pauli, eam quę scribitur ad Philemonem, recipere, quę & a plęrisq; veteribus repudiata fuit, tanq̄ nihil habens qd' ędificare nos possit, dum commendandi tantum non decēdi officio scribatur. Sed sciendum est, inquit, q̄ nunq̄ in toto orbe, a cunctis Ecclesijs fuisset suscepta, nisi Apostoli Pauli crederetur.
Item epistola Petri prima, Ioannis prima, semper ab omnibus susceptę sunt Ecclesijs. Secunda aūt Petri a plærisq; eius esse negatur, propter styli cum priore dissonantiam, sed ex hoc non esse consequens, eandem non esse Petri epistolam ostendit Hieronymus quæstione vndecima ad Hedibiam. De epistolis canonicis Ioan. et Pe.
Deinde antiquissim⁹ Anacletus beati Clementis successor, q & in epl'a quā scripsit vniuersis Episcopis in Italia cōstitutis, dicit se presbyterum a beato Petro ordinatū. In epistola quā scripsit oībus episcopis, & cūctis fidelibus, vtiť sentētia ex vltimo cap. epl'æ secū. Petri dicēs, sicut charissim⁹ nř Paul⁹ secundū datā sibi sapientiā scripsit vobis sicut et in oībus epistolis, lequēs in eis de his, in qbus sunt quędā difficilia intellectu, quę indocti deprauāt. Sumit & ibidē snām ex epistola Iudæ, qua dicitur. Vos aūt charissimi memores estote vborum quæ prædicta sunt ab Apostolis dñi, q dicebāt vobis, qm̄ in nouissimo tēpore veniēt illusores secundū desyderia sua ambulantes in impietate. Hi sunt q segregāt semetipsos &c. Postremū secundā et tertiā Ioannis, vnā Iacobi, & vnā Iudę, añ lōga tēpora nō dubitauit Ecc'a, esse verorū Apostolorū scripta, cōnumerans easdē cęteris canonicis epistolis, de qbus & Hieronymus in epistola ad Paulinum. Iacobus, Petrus, Ioannes, & Iudas, septem ædiderunt epistolas, tam mysticas, quam succinctas & breues, pariter & longas, breues in verbis, longas in sententijs, vt rarus sit,

qui non in eam cecutiat lectione. Hactenus de canonicis noui testamẽti lib.

Eusebius. Iã fortassis nõ nihil lucis adferri videt̃ sacrę scripturę studioso lectori, si cognoscat annos & tempora, quibus æditi sunt ipsius libri. Proinde sciendũ est, φ in hoc ab initio cõsenserunt vniuersi patres, φ Matthæus primus oim

Hireneus. in Iudęa scripsit Euangeliũ ipsis Hebræis in ipsorũ lingua. De tpe autem quo fuit scriptum tradit Eusebius, & cæteri, dũ Petrus Antiochenę Ecclesię

Matthæus quo tpe euang. scripserit. præsideret. Matthæus primus oim scripsit Euangeliũ in Iudęa .3. anno imperij Caligulæ. Et sic non tempore longo fuit Eccl'a Christi siñe scripto Euãgelico. At vero Hireneus dicit Matthæũ scripsisse Euangeliũ, cum Petrus & Paulus Romæ euangelizarent.

Sed an tam sero scripserit suũ Euangelium Matthęus, explicabitur in dissolutione difficultatis nonę. Nunc aũt sufficiat scire, quæ dicit Hiero. in lib.

Hieronymus de Euangelio Matt. de viris illustribus. Matthęus primus omniũ Hebraice scripsit Euãgeliũ.

Matthæus hebraice scripsit euan. Quis aũt postea trãstulerit in Græcũ, non satis certum est. Porro ipsum Hebraicum in hũc vsq; diem, inquit Hiero. habetur in Cæsareensi bibliotheca, quam Pamphilus martyr studiose cõfecit. Mihi quoq; a Nazareis, q hoc tpe isto volumĩe vtunt̃ describẽdi facultas fuit. In q̃ animaduertendũ, φ vbicũq; Euangelista, siue ex propria p̃sona, siue ex persona Dñi Saluatoris vtitur testimonijs scripturę veteris, nõ sequit̃ .70. trãslatorũ autoritatẽ, sed Hebraicã.

De Euãg. Marci. Post Matthæum aũt Marcus discipulus & interpres Petri, iuxta quod Petrum referentẽ audierat, rogatus Romæ a fratribus, breue scripsit Euangelium. Quod cũ Petrus audisset, probauit, & ecclesię legendũ sua autoritate edidit. Huius Marci meminit Petrus in epistola prima sub noĩe Babylonis figuraliter Romam significãs. Salutat vos Ecclesia, quæ in Babylone

Roma. babylon. collecta ẽ, & Marcus filius meꝰ. Hic Marcꝰ assumpto secũ Euãgelio, qđ ipse confecerat, prexit Aegyptum, & primus Alexandrię Christũ annuntians, constituens Eccl'am, Octauo Neronis anno moritur, & sepelitur Alexandrię, succedẽte sibi Aniano, dũ Petrus adhuc viueret. Postq; iam scriptũ

De Euãg. Lucæ. erat Euangeliũ per Matthęum in Iudęa, per Marcũ aũt in Italia, Lucas quoq; Euangelium scripsit, de q̃ Hiero. Lucas medicus Antiochensis, vt eiꝰ scripta indicãt, Græci sermonis nõ ignarus fuit, sectator Apostoli Pauli, & oĩs peregrinationis eius comes, et vixit .84. annos, vxorem non habens, Cõstantinopoli sepultus. Scripsit aũt Euangeliũ, de quo Paulus. Misimꝰ, inqt, cũ illo fratrẽ, cuius laus est in Euangelio p oẽs Eccl'as. Et ad Colloss. Salutat vos Lucas medicꝰ charissimus. & ad Timo. Lucas est mecũ solus. Euangelizauit, nõ sicut viderat, sed sicut audierat, scripsit qđ didicerat, non solum ab Apostolo Paulo, sed et a cęteris Apostolis, quemadmodum ipse in principio

De libro Actuũ Apostolorum. sui voluminis dicit. Sicut tradiderunt nobis, qui a principio viderunt. Aliud quoq; edidit volumen sicut viderat inscriptũ Actus Apostolorũ, cuiꝰ historia vsq; in biennium Pauli Romę commorantis peruenit, i. vsq; ad annum quartum Neronis. Ex quo intelligimus, inquit, Hiero. in eadem vrbe librũ illum esse compositũ. Quidam suspicantur Paulũ, quotiescunq; in epistolis suis dicit, iuxta Euangelium meũ, de Lucæ dixisse Euangelio. Verũ hic nõ videtur prętereundum, Lucam scripsisse Euangelium priusq̃ cũ Paulo vincto Romam duceretur, qđ hinc possumus colligere. φ in Actuũ Apostolorum procemio Romæ ædito p̃fertur scriptum fuisse suum Euangeliũ,

& φ.

& ꝙ 2. ad Corinthios, in qua testatur laudẽ Lucę in Euangelio esse, iã scri pta erat priusq̃ Paul⁹ & Lucas Romã venissent, qđ patebit ex sequentib⁹.

Cum aũt iam oẽs Pauli, & cęterorum Apostolorũ epistolę scriptæ forẽt, & iam per omnem Asiam, Europam, Africam essent semina fidei sparsa, & Ecclesię cõstitutę, & hęreses in Ecclesia inciperent contra diuinitatẽ Christi pullulare, Cerintheis & Ebionitis, negantibus Christũ hoẽm Deũ esse. Postremus omnium Ioannes solutus ab exilio rogatus ab omnibus tunc pene Asię Episcopis, & multarum Ecclesiarum legationibus postq̃ Apocalypsim iam in Patmo scripserat, vt asserit super Ioannem prologus a quibusdã ascriptus Hiero. in Asia suum ædidit Euangeliũ, de diuinitate Christi, cęteris Euangelistis altius scribẽs cõtra hęreticos, q asserunt Christũ añ Mariam nõ fuisse, & hæc vna est causa scripturæ hui⁹. Sed & aliã, inquit Hiero. eiusdẽ scripturæ cãm ferũt, quod cũ legisset Matthæi, Marci, & Lucę volumina, ꝓbauerit quidẽ textum historiæ, affirmaueritq; illos vera dixisse, sed vnius tantũ anni (in quo & Christus passus est post carcerem Ioannis) historiam texuisse, prætermisso itaq; anno, cuius acta a tribus exposita fuerant superioris temporis anteq̃ Ioannes clauderet̃ in carcerem gesta narrauit, sicut manifestum esse poterit, his q quatuor Euãgelistarum volumina legerint. Quæ res etiam tollit dissonantiam, quæ videtur esse Euangelij Ioannis cum cæteris. Scripsit etiam vnam epistolam, cuius exordium est. Quod fuit ab initio, quæ ab vniuersis Ecclesijs, & eruditis viris ꝓbatur. Reliquæ autem duę Ioannis epistolę, inqt Hiero. a nõnullis Ioannis presbyteri asseruntur. Quarto decimo igitur Domitiani imperij anno, in secunda post Neronem persecutione Ecclesiarum, relegatus in Patmũ insulam, Apocalypsim scripsit, quam interpretantur Iustinus martyr & Hireneus. Interfecto aũt Domitiano, actisq; ei⁹ ob nimiã crudelitatẽ a senatu rescissis, sub Nerua principe Ephesum rediens, totas Asiæ fundauit Ecclesias, cõfectus senio sexagesimo octauo post passionẽ Domini anno mortuus sub Traiani imperio, iuxta eandem vrbẽ sepultus est. Istæ sunt Hieronymi sententiæ de Apostolo Ioanne & illius Euangelio. Hactenus de Euangelijs, sub quibus fuerint temporibus ędita. Iam de Apostolorum epistolis.

De Euãgelio Ioannis.

Apocalypsis scripta ante Euangeliũ Ioannis, iuxta prologum super Ioannem.

Hiero. de viris il.

Quibus aũt annis post Christi passionẽ, qbus ex locis, & causis, Paul⁹ suas scripserit epistolas, videbitur fortassis incertum esse & superuacuũ curiosius inquirere. Vcrũ quia iuxta diuersitates locorum, temporũ, & hominũ, diuersę sumunt̃ scribendi causę & argumenta, nõ erit pro scripturis Apostolicis intelligẽdis inutile pauca quędã inserere de tpibus, locis & rationibus, quibus vnaquęq; epistola sit scripta, & cõsiderare quid proprium habuerint Romani, quid Corinthij, qd Galatę, Philippenses, Tessaloniceñ. Ephesi, Collosseñ. Hebręi. In primis igitur cõsideranda sunt tpa & loca, sub qbus Apostolorum principes Petrus & Paulus euangelizauerint. Ex Actis Apostoloꝝ iunctis Eusebij, Damasi papę, & Hieronymi sententijs, discimus Petrũ post passionẽ Christi multos annos mansisse in Asia, & prędicasse Euangeliũ in Iudęa, Galilęa, Samaria, in Põto, Galatia, Cappadocia, deide post Episcopatũ Antiochẽsis Eccłæ secũdo Claudij anno, ad expugnãdũ Simonẽ Magũ prexisse Romã, ibiq; vigintiquiq; annis cathedrã sacerdotalẽ tenuisse vsq; ad vltimũ annũ, seu .14. annũ Nerõis, a q̃, vt ingunt Hiero. cæteriq;

De Apostolorũ epistolis.

Petrus quibus tpib⁹ et locis euangelizauerit.

Hieronymus. de uiris illustrib. cæteriq; patres, & affixus est cum capite in terram verso, eleuatis in sublime pedibus, asserens se indignũ, qui crucifigeretur, sic vt Dñs suus Christus. Ex quorum patrum sententijs considerata chronographia seu descriptione temporum a 18. anno Tyberij, quo crucifixus est Christus, vsq; in vltimum Neronis annum, consequens est Petrum 12. annos moratum esse post Christi passionem in Asia, exactoq; 12. anno aut circiter, perrexisse Romã, quuis idipsum ex actis Apostolorum nõ pateat. Vnde patet venerabilem Bedam super capite 15. Actuum Apost. quem & imitatur diuus Thomas capite 2. ad Galatas, a sententia patrum deuiasse, dum docet Petrum crucifixum esse exacto quadragesimo anno a Christi passione, eumq; primũ venisse Romã, post annum a Christi morte 14. motus ex verbis Apostoli ad Galatas 2. dicẽtis se post 14. annos ascendisse Hierosolymã, numero illi annorũ quatuordecim, connumeratis tribus annis, de quib⁹ Paulus ipse præmiserat. Verum hoc ex verbis illis Apostoli ex necessitate non sequi hinc patet, q̃ Apost. nõ dicit ibidẽ, post quatuordecim annos se tũc Petrum vidisse in Hierusalem. Quod si forsitã ex doctrina illa cuiq̃ persuadeatur, tunc Paulũ vidisse Petrũ in Hierusalem, non idcirco oportet credere Petrum tunc non præfuisse Romanæ Ecclesiæ, quippe qui potuit ex eadem Roma, pro negotijs fidei spiritu reuelante, & disponente, venisse in Hierusalẽ, quemadmodũ & Ioannes ad Hierusalẽ aliunde ascenderat. Petrus ergo post Christi mortẽ .37. annis Euãgelium prędicauit, ex q̃bus & .25. annis Ecclesię Romanę pręfuit, suãq; scripsit epistolã primã per Syluanum fratrem ex eadẽ vrbe. Illam vt, inq̃t, Papias & Clemens Alexandrinus appellans Babylonẽ, cũ dicit, Salutat vos quæ est in Babylone Ecclesia electa, & Marc⁹ filius meus c̃. pri. Pet. vlti.

Paulus ad Galatas secundo.

Paulus vero a Christi passiõe .2. anno, nondũ exacto ad fidem Christi ex Iudaismo conuersus, supra .24. annos viua voce diuersas in Asia fundauit Ecclesias, ita vt a Hierusalẽ vsq; in Illyricum impleuerit Euãgeliũ Christi, vt patet ex libro Actuum, & ex ipsi⁹ epistolis. Post multos igitur annos, videns easdẽ Ecclesias, aut a se, aut ab Apostolis fundatas, vel deuiare a rectitudine fidei acceptę, vel a falsis p̄phetis subuerti, & in rectitudie fidei nõ perseuerare, dum se illis præsentem exhibere non poterat, tandẽ post .14. a sui conuersione annũ exactum, diuersas incipit scribere epistolas, quibus aut reuocat, aut arguit errantes, aut laudat, commendat, roborat perseuerantes, aut docet ac instruit ignorantes. Anno aũt, vt inquiũt Hieronym⁹ cæteriq; patres, a Christi passione vigesimo quinto, vinctus Romam venit, exacto videlicet .2. regni Neronis anno. Decimo aũt quarto anno regni eiusdem, qui et vltimus erat annus regni illius, capite truncatus est eodem, inquit Hiero, die, quo Petrus est crucifixus, anno videlicet post passionem Christi trigesimo septimo. Ex quibus consequens esse videbitur epistolam quę inscribitur Clementis pontificis Ro. Ecclesię, quę se indicat scriptã post Petri mortem ad Iacobũ fratrem Dñi, non esse reuera ipsi⁹ Clementis. Nã cũ ipse Iacobus 30. annis Hierosolymorũ Episcopus, iuxta diuũ Hiero. & alios, legatur mortu⁹, septio Nerõis anno, adhuc viuẽte Petro 7. annis post mortẽ eiusdẽ Iacobi, stare non potest q̃ Clemẽs, aut alius quisq̃ scripserit post mortem Petri vllam epistolam ad Iacobum illum, sed de hoc latius in libro sequenti. Sufficiat autem nunc scire, Paulum postq̃ vinctus ingressus est Romam vixisse an

Hiero. in libro de uiris illustribus.

Paulus Romæ capite trũcatus eodẽ die quo Petrus ẽ crucifixus.

xisse annos duodecim, ex quibus duobus annis mansit Romæ in libera custodia, libere docere Euangelium omnes ad se venientes nemine prohibente. Effluxo biennio, liber a Nerone dimittitur quo velit ire. Ex quibus conficitur, quod Paulus quasdam scripsit epistolas, priusquam Romam vinctus duceretur, quasdam autem iam, aut in via, aut ex vrbe Roma in vinculis constitutus, aut ex locis Italię iam solut⁹ a vinculis. Epistolā ad Romanos, vtramque ad Corithios, ad Galatas, vtramque ad Thessaloniceñ. & primam ad Timotheum scripsit, priusquā Romam venisset. Ad Philippenses autē scripsit ex vrbe Roma iam vinctus, quo tempore mihi quoque, inquit Hiero, ad Ephesios, ad Collossenses, ad Philemonem epistolæ videntur esse dictatæ. Deinde & epistolā ad Hebræos ex Italia scriptam credim⁹, ꝓpter salutationem fratrum ex Italia in calce adiectam. Secundam ad Timotheum scripsit in fine dierum Romę, secundo coniectus a Nerone in vincula. Sciendū est enim Paulum bis vinctum fuisse in vrbe Roma. Primum, vti iam dixim⁹, ex Hierusalē Romam ductus. Post annum autem duodecimum, a primo ingressu eius in vrbē Ro. rursus Romā veniens, vna cum Petro a Nerone in vincula coniectus, secundam ad Timo. scribit epistolam, in qua et de prima sua apud Neronem defensione, per quam liberatus fuit, & secundo vinctus de sua iam imminentis passionis immolatione indicat, vt patet apud eiusdem epistole caput vltimum, & apud Eusebium libro 2. capite 22. & diuum Hieronymū in lib. de viris illustrib⁹. Epistolam ad Romanos scribit a Corintho in Achia vrbe insigni hospitatus in domo Caij, de quo ad Ro. vltimo, & primę ad Corinthios primo, vbi & euangelizauerat pridē annum integrum, & menses sex, ad tempus aliquod hospitatus apud Aquilam Iudæū, et Priscillam vxorem ei⁹ per Claudium Cęsarem a Roma pulsos, apud quos & ipse eiusdem artis scenofactoriæ operabatur manibus, per omne sabbatum prędicans Euangelium regni Dei. Inde Paulus comitantibus illum Aquila & Priscilla, profectus est Ephesum Act. 18. Primam ad Corinthios scribit ex Epheso, Asię metropoli, vbi trienniū commoratus, cum Aquila & Priscilla hospitatus, nocte & die non cessauit cū lachrymis vnū quemque admonere Act. 20. Vnde in vltimo capite hui⁹ epistolę. Salutat vos multum, inquit, in domino Aquila & Priscilla, apud quos & hospitor. Secūdam ad Corinthios scribit a Troade, quæ & Troia, vbi primum venienti, illi ostensa est visio, vt trāsiret in Macedoniā, vbi & secūdo dū rediret commoratus septem diebus, suscitauit adolescētem mortuum de cęnaculo lapsum Act. 20. Ex supradicta insuper vrbe Epheso, scripsisse epistolam ad Galatas, seu ad credentes aduenas, commorantes in Galatia prouincia sic appellata, quod in eam Galli aliquando venientes, cū Græcis sese miscuerunt, vnde primum illa regio Gallogręcia, post Galatia ē nominata, ꝓpterea quod Gallos tanquam aduenas susceperit, quemadmodū & ipsa Italia a Gręcis populis occupata, quondā maior Gręcia vocabat. Galli, inquit Lactantius, quondā a candore corporis Galatæ nuncupabātur, quos ex Antiochia veniens Paulus cō firmauerat in fide, vt patet Act. 18. Vtrāque ad Thessaloniceñ. Hiero. ęstimat scriptā ab Athenis, vbi oli Euangeliū prędicauerat disputās in medio Ariopagi de ignoto Deo, cū Epicureis, Stoicis, cęterisque philisophis. Vbi & cōuerterat Dionysium Ariopagitam, aliosque nonnullos, vt patet, Actuum 17.

Epistolæ a Paulo scriptæ priusquā vinctus Romam duceretur.

Epistolæ scriptæ ex vrbe Roma.

Paul⁹ bis Romæ vinctus.

Secunda epistola ad Timotheum.

Epistolam ad Romanos ex Corintho scripsit Paul.

Primā ad Corin. ex Epheso scripsit.

Galatia.

Galatæ.

Grecia maior.

Ioannes

Ioannes, Iacobus & Iudas, quibus in locis ac temporibus suas scripserunt epistolas, certum non est. Super ordine epistolarum tradunt communiter omnes doctores sancti, Hieronymus, Augustinus, & cęteri, eas non esse positas in canone bibliorum, secundum ordinem temporum, quibus sunt scriptę, asserentes epistolā ad Corinthios scriptā esse añ epistolā ad Romanos.

Vtraq; ad Corinthios scripta ē ante eā quę est ad Romanos.

Eam, quę est ad Corinthios secunda, scripsit Paulus quatuordecim iā annis a sui conuersione effluxis, ipso dicente in eadem epistola. Scio hominem ante annos quatuordecim &c. Si ergo vtraq; ad Corinthios scripta est ante eam quę est ad Romanos, & hæc scripta est ante cęteras eiusdem epistolas, consequens erit Paulum primum incepisse scribere epistolas post annum a sui conuersione decimumquartum.

Obiectio.

Sed videtur forsitan ordo iste stare non posse, quin potius epistolam illam ad Romanos scriptam esse, ante eam quæ est ad Corinthios. Nam Aquila & Priscilla, quorum meminit in vtriusq; epistolæ capite vltimo, primum Romæ commorantes, per Claudium Cęsarem, vna cū cęteris Iudęis pulsi sunt ab vrbe Roma, qui venientes illinc commorati sunt Corinthi. Tandem Paulo illic prędicanti adhęrentes, & cum eodem inde commigrantes Ephesum, vt patet Actuum 18. Cum ergo epistola ad Romanos scripta sit, Aquila & Priscilla adhuc Romæ commorantibus, quemadmodum patet ex vltimo capite eiusdem ad Romanos, vbi Paulus scribit eisdem verba salutatoria, tanq̄ adhuc degentibus Romæ. Salutate inquit Priscam & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea ceruices suas supposuerunt. Epistola vero ad Corinthios scripta sit eisdem Aquila & Priscilla iā ab vrbe pulsis, vt patet ex vltimo capite eiusdem ad Corinthios, vbi scribit se hospitari apud illos, cum epistolam illam ad Corinthios scriberet. Salutat vos multum, inquit, Aquila & Prisca, apud quos & hospitor. ex necessitate videtur consequens esse epistolam ad Romanos scriptam esse, priusquam scriberetur illa, quæ est ad Corinthios.

Epistola Pauli ad Rom. scripta est Prisca et Aquila Romæ commorantibus.

Solutio.

Sed hanc ratiocinationē non concludere manifestum est cōsiderantibus Paulum scripsisse epistolam illā ad Romanos postquam Priscilla & Aquila fuissent adiutores Pauli in fide Christi, qui & pro anima eiusdem Pauli, suas iam ceruices periculis mortis supposuerant. Postquam & iam Paulus ab Hierusalem per circuitum, vsq; in Illyricum repleuerat Christi Euangelium, ita vt non haberet amplius in illis regionibus locum, in quo non esset Euangelium Christi prędicatum. Ex quibus consequens est, eosdem, Aquilam & Priscillā, postq̄ Corinthi & Ephesi ad tēpus fuissent cōmorati, reuersos esse ī vrbē Romam priusq̄ Paul' Romā vinctus duceretur. Non ergo scripsit Paulus epistolam illam ad Romanos a Corintho, tempore illo quo apud Priscillam & Aquilā hospitaretur, sed illis absentibus, & ī vrbē reuersis, apud Caiū hospitat'. Intelligendum est enim Paulum frequentius fuisse Corinthi, quemadmodum & Ephesi, atq; Hierusalem, transiens, & perambulans de prouincia in prouinciam. Sunt qui dicunt epistolam hanc ad Romanos, scriptam ab Athenis, quemadmodum tradit glossa interlinearis ad Romanos vltimo. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, sumpta forsitan ex doctrina Augustini. Verum hoc non esse verisimile inde patet, quod epistola hęc sit scripta in ea ciuitate vbi habitabat Caius, apud quem Paulus eam scribens

Ep'am ad Rom. scripsit Paul. hospitat' apud Caiū

error. x.

ſcribens hoſpitabatur. Caius aũt Corinthius erat, quem & Paulus baptiza uerat, vt patet primę ad Corin. 1. Vtraq; ergo ad Corinthios ſcripta eſt an te eam quę eſt ad Romanos.

Nunc ergo de ordine epiſtolarum Pauli videamus, & quare Romanorũ epiſtola in primo loco ſit poſita, cum eam non primo ſcriptam ratio manife ſtet, quemadmodum docuimus. Vñ & hanc Paulus ſe iam profectuꝝ i Hie ruſalẽ ſcripſiſſe teſtatur, cum literis ante adhortatus eſſet Corinthios, & ali os, vt miniſterium pauperum quod ſecum portaturus erat colligerent. Soluit autem huius quæſtionis difficultatem præfatio (quæ Hieronymo tribuitur a quibuſdam) ſuper epiſtolas Pauli, Omnes videlicet epiſtolas ita eſſe or dinatas, vt ad Romanos poneretur prima, quamuis poſterior eſſet miſſa, vt per ſingulas epiſtolas gradibus quibuſdam ad perfectiora veniretur. Vn de Auguſtinus in epiſtola ad Sixtum. Paulus ſcribens, inquit, ad Romam caput orbis, gratiam illam commendauit, quæ eſt caput, fundamentum, & initium gratiarum, a gratia fidei exordiens. Credentium Romanorum plæ riq; tam rudes, inquit Hieronymus, erant, vt Dei gratiam, qua ſine meritis ſuis quiſq; iuſtificatur gratis ex fide, non intelligerẽt, & ob hoc duo inter ſe populi conflictarent. Corinthijs autem iam dicit ſcire gratiam conceſ ſam eſſe, & non tam omnes increpat, ꝙ cur peccantes non increpauerint, re prehendit. In ſecunda vero laudantur, & vt magis ac magis proficiant commonentur. Galatę vero iam nullius criminis arguuntur, niſi de hoc tan tũ, ꝙ callidiſſimis pſeudoapoſtolis crediderũt. Eadẽ qdẽ eſt materia epiſtolę Pauli ad Galatas, & eius quæ eſt ad Romanos, ſed hoc differre videtur in ter vtranq;, ꝙ ad Romanos ſcribens altiori ſenſu, & profundioribus vſus ẽ argumentis, docens potius Chriſtianę religionis initia, ꝙ̃ increpans, ad eos loquens, qui ex Iudæis & gentibus collecti inter ſeſe conflictabant de ope ribus fidem præcedentibus. Ad Galatas vero ſcribens, increpat potius, ꝙ̃ doceat, increpat inquam, non criminis illos arguendo, ſed ab errore quo de cepti erant reuocando, loquens non ad eos, qui ex Iudæis in Chriſtum cre dentes, putabant ceremonias paternas eſſe obſeruandas, ſed ad eos, qui ex gentibus primum verbo Euangelij recte inſtructi, poſtea per falſos prophe tas ſunt ſeducti, vt ſimul cum fide Chriſti putarent ſeruandam eſſe legem Moyſi, quorundam autoritate deterriti falſo aſſerẽtium Petrum, Iacobum, totaſq; Iudææ Eccleſias, Euangeliũ Chriſti cum veteri lege miſcuiſſe. Quã obrem Paulus in hac epiſtola tanꝗ medius inter vtrumq; incedens, ita ſer monem temperat, vt nec occaſionem prębeat ex autoritate maiorum creden di quicꝗ, cõtra Chriſti gratiam, nec illis maioribus faciat iniuriã, docẽs Pe trum pro diſpenſatione quadam temporum, locorum, & perſonarum, ad vti litatem Iudęorum in fide adhuc infirmorũ, pie ſimulaſſe, arguens tamen eundem, cui & ſic argui placuit ad inſtructiõem gentium. Et ꝗuis Pau lus in omnibus ferme ſuis epiſtolis doceat, antiquæ legis onera eſſe depoſi ta, & per Euangelium ceſſare. In his tamen duabus, ad Romanos videli cet & ad Galatas, ſpecialiter hoc docet, quod in alijs ex tranſcurſu agit. Galatę igitur nullius criminis arguuntur, niſi de hoc tãtum, ꝙ callidiſſimis pſeudoapoſtolis crediderunt.

Ratio ordinis epiſtolarum Pauli.

Augu. ad Sixtũ.

Idem argumentũ epiſtolæ ad Ro. & eius quæ eſt ad Galatas.

Hiero. in præfatiõe epiſtolæ ad Galatas.

Epheſij ſane nulla reprehenſione, ſed multa laude ſunt digni, quia fidem *Epheſij.*

Apostolicam seruauerunt. Vos, inquit, qui aliquado eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi, iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum. Philippenses vero multo magis collaudantur, qui nec audire quidem falsos Apostolos voluerunt, non solum iam credentes in Christo, sed & patientes, ac certamen habentes pro illo, vobis donatum, inquit, est, vt non solum in eum credatis, sed vt etiam patiamini pro illo. Collossenses autem tales erant, vt cum visi corporaliter Apostolo non fuissent, hac laude digni haberentur. Etsi corpore, inquit, absens sum, spiritu vobiscum sum, gaudens & videns ordinem vestrum. Thessalonicenses nihilo minus duabus epistolis maiore laude sunt digni, eo q non solum fidem inconcussam veritatis seruauerint, sed et in persecutiõe fuerint constantes, perferētes etiam alacriter persequutiones a ciuibus suis. De Hebręis vero quid dicendum est, quorum Thessalonicenses, qui plurimũ laudati sunt, imitatores facti esse dicuntur, sicut & ipse ait. Et vos fratres imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, eadem enim passi estis & vos a contribulibus vestris, quę & illi a Iudęis, apud ipsos quoq; Hebræos cadē commemorat dicens, Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscētes vos habere meliorem & manentem substantiam. Vides igitur ordinem epistolarum Pauli gradatim ad perfectiora ascendentium. Hęc de scriptoribus librorum sacræ scripturæ, & de temporibus quibus scripserint, demonstrata tum ex scripturis ipsis, tum ex patribus, tum ex verisimilibus argumentis dixisse sufficiat.

Philippenses. *Collossenses.* *Thessalonicenses* *Hebræi.*

¶ Sequitur quartum caput huius libri, in quo soluuntur difficultates.

Dissolutio primæ difficultatis.

IAM conuenit dissoluere nodos difficultatum, quas in superioribus recitauimus. Primam difficultatem dissoluimus dicentes Iudicum, Iosue, & 4. Regum lib. congrua ratione ab Hebræis appellari prophetas, & inter prophetas numerari, quia verorũ prophetarum eloquia, & prophetias continent & de propheticis rebus historias contexunt. In Iosue describuntur gesta & opera non solum ea quæ Iosue suo tempore fecerit, sed & prophetica ipsius Iosue eloquia, de statu, victoria, & triumpho Israhelitici populi tunc futuro.

Item in Iudicum & in Regum libris, prophetica describuntur eloquia, Iudicum, vtpote Iudę, Othonielis, Gedeonis, Samuelis, Nathan, Gad, & aliorum, qui erant designati prophetæ in populo Israel, qui & huiuscemodi sua eloquia passim sparsa, posteris legenda reliquerunt, describentes non solum rerum tunc gestarum historias, verum & reuelationes eorum, quæ tunc erant futura simul cũ rebus tũc sensibiliter gestis, vt latius patebit in dissolutione secundę difficultatis. Quemadmodum Esaias & Hieremias vna cum suis prophetijs plerumq; miscent rerum tunc pręsentium seu pręterita rum historias. Deinde secundum doctrinam Apostoli Pauli apud veteres non solum prophetarum & regum verba, sed & eorum gesta ac facta fuerũt prophetica tanq; vmbræ & figurę rerum tunc futurarum. Iosue, inquit Hieronymus, typum Domini non solum in gestis, verum & in nomine

præ se

Iosue / Iudicũ / Regum | Libri, cur inter prophas numerent.

prę se fert. In iudicum libro quot principes ducesque, tot figurę sunt Christi. Ruth moabites Ecclesiã de Gentibus Christo tunc copulandam ꝓnũciat. In Heli mortuo & in occisiõe Saul, vetus lex abolẽda tũc erat figurata. Congrua igitur ratione Iosuę, Indicum, & Ruth, & quatuor Regum libri apud Hebræos numerãtur inter propheticos libros vna cum Esaia, Hieremia, cęterisque prophetis, tametsi contineant rerum gestarum historias.

Solutio secundæ difficultatis.

Ad secundam difficultatem dicimus Hieroymum in prologo illo galeato recitare sententiam Hebræorum sui temporis, diuidentium canonem veteris testamenti in tres ordines, & cuilibet ordini suũ nomen tribuentium. Qđ qua racione ipsi fecerint non oportet curiosius inuestigare, cum sufficiat scire quod in singulis ordinibus singuli libri fuerunt olim apud fidelẽ Hebęrorũ Synagogam signati tanquam sancti, & diuino spiritu conscripti, diligentia sacerdotũ succedentiũ hactenus custoditi, quamuis forsitan conijcere liceat Iudæos iam olim post Christi aduentum huiuscemodi ordinem sacrę scripturæ confinxisse nõ satis rationabiliter in odium Christianorum, librum psalmorum Dauid & Danielem, quos maxime inter prophetas conueuit numerari, separantes ab ordine prophetarum contra doctrinam Euangelij appellantis Dauid prophetã. Et videamus si nõ hæc sit plane Hieronymi sententia in Apologia aduersus Ruffinum. De Daniele autem breuiter inquit respondebo, me non negasse eum prophetam quem statim in fronte ꝓlogi prophetam esse confessus sum, sed quid Hebręi dicerent, & quibus argumentis suam niterentur probare sententiam voluisse monstrare. De Dauid Christopolitanus Episcopus in prologo super Psalterium tradidit antiquos Iudæorum doctores ante Cristi aduentũ, & post vsque ad Cõstantini tempora tenuisse semper, Dauid fuisse maximum prophetarum, eosdem autem sub sęculis Constantini in odium Christianorũ incepisse defendere Dauid non appellandum esse verum prophetam, confingentes rationem, quod verus propheta in scripturis appellatur, qui propheta est officij dignitate seu missione, hoc est, qui diuinitus vocatus est, missus ad aliquem regem vel populum, sicut Moyses a Deo est ad Pharaonem missus pro liberatione populi Israel. Sicut Iosue missus est a Deo, vt ducat populum Israel prænũcians transitum Iordanis, submersionem hostium, & diuisiones terræ sanctæ. Sic & in Iudicum libro missus est Iudas & cæteri iudices diuinitus sunt electi, qui curam haberent & pronunciarent de futuro statu Israeliticæ plebis. Samuel, Nathan, & Gad sunt diuinitus missi futura prænuntiantes. Esaias ad reges, & ad populum mittitur futura pręnuntians, vt patet Esaiæ sexto. Sic Hieremias, Ezechiel, & singuli prophetarum duodecim, leguntur diuinitus missi & vocati, quemadmodum indicant singuli vniuscuiusq; libri.

Cur liber psalmorum, & Daniel nõ connumerẽtur inter ꝓphetas ab Hebræis.

Dauid cur ab Hebræis inter prophetas non numeretur.

Propheta proprie qui.

Sententia Hebræorum.

Ex his conati sunt plurimi Iudæorum magistri docere consequens esse Dauid non fuisse verum prophetam. Non legitur vspiam, inquiunt, ꝙ Dauid fuerit missus ad prophetandum, seu futura prædicandum populo, ꝗuis fuerit diuinitus per Samuelem vnctus in regem, & populo diuina electione prælatus, ꝗuis insuper a Deo reuelationem habuerit de futuris, vt patet secundi Regum .5. & .2. .3. capitulis. Vbi ipse de futuris consuluit Dominum, tamen non legitur ibi missus ad nunciandum hæc populo.

Sic & Daniel, inquiunt, q̄uis spiritum habuerit prophetię, non tamen legitur a Deo missus ad prænunciandum futura. Iudæi ergo videntes prophetias psalmorum, & Danielis conuenire domino nostro Iesu, & adimpleri in Christo, & in Ecclesia illius, posuerunt Dauid, Danielem, & Iob inter Hagiographa, molie͂tes illis auferre honore͂ dignitatis ꝓpheticę, nec mirum cum omnem scripturam, quę Dominum nostrum Iesum Christum, pręsentemq; Christianorum Ecclesiam palam sonat, aut reijciant, aut a sua dignitate diminuant, supprimant, impia etiam interpretatione deprauantes suas ipsorum de Christo prophetias. ¶ Sed erunt forsitan, quibus hæc minus placeant, volentes illam scripturarum diuisionem a Hieronymo recitatam, etiam extitisse olim ante Christi aduentum, apud fidelis populi synagogam, qui illam recepit a patribus, ponentibus librum psalmorum, librumq; Danielis, no͂ inter ꝓphetas, sed inter Hagiographa, id est, sancta quædã scripta. Cui sententiæ & Euangelica nostra veritas adstipulari videtur, quę et si appellauerit Dauid prophetam dicens, scriptum esse per prophetam dicentem. Diuiserunt sibi vestimenta mea. Ipsos tamen psalmos, videtur a prophetis distinguere, cum dicat Christus. Oportet impleri omnia, quæ scripta sunt in lege, & in prophetis, & in psalmis de me. Quo verbo videtur diuidi scriptura in tres ordines, in legem, prophetiam, & in psalmos, sub quibus videntur contineri Hagiographa. i. sancta scripta.

Euangelium appellat Dauid prophetam.

Saluator videtur diuidere scripturas veteris test. in tres ordines.

Porro sic volentibus defendere supra dictam diuisionem, poterimus difficultatem secundam dissoluere ex supra dicta ratione appellationis veri prophetæ, dicentes, quod Hebræi in canone appellabant prophetas eos, qui prophetæ erant officij dignitate, & missione, quales ex scripturis non constat fuisse neq; Dauid, neq; Daniele͂, neq; Iob, qui & si habuerunt spiritum propheticum, & intelligentiam visionum & somniorum, prænuntiantes etiã futura, non sic tamen, quemadmodum cæteri prophetæ erant a Deo vocati, designati, & deputati ad huiusmodi officia. Moyses autem eximius prophetarum, q̄uis fuerit sic populo designatus, quia tamen primus ex ore Dei leges populo dedit, legislator appellatur. Idcirco libros ad illo æditos, lęge ante alios seorsum posuerunt in ordine primo, & eos thorath, id est, legem appellarunt, Statuentes secundo ordine libros subsequenter ędítos, quos appellauerunt prophetas, quod verorum prophetarum eloquia continerent. & de rebus propheticis historias contexerent. Postremo libros non sic æditos ab his, qui fuerunt prophetę officij dignitate, & missione, attamen de rebus sanctis, & ab hominibus sanctis, plenis Dei spiritu, vel conscriptos, vel in vnum collectos, communi vocabulo appellarunt Hagiographa. quos in canonem receptos, in alium quendam ordinem collocarunt, cui cum non esset nomen speciale, tribuerunt nomen generis, appellantes eos sub nomine Hagiographorum.

Dissolutio tertiæ difficultatis.

Vides igitur cur Hebræi a secundo ordine excluserunt Iob, librum psalmorum, Danielem, Paralipomenon, Esdræ, & Hester, quos non inter prophetas, sed inter Hagiographa supputant.

Tertium difficultatis nodum dissoluimus, ostendentes nullam esse contrarietatem inter Hieronymum & Isidorum, sed consonantiam esse sententiarum. Patet ex his, quæ Isidorus ipse illic præmisit dicens. Esdrę liber

De libris Esdre.

autoris sui titulo prænotaē, in cuius textu eiusdē Esdræ, Neemię́q; sermões pariter continentur. Ipse igitur cū dicit, secundus, tertius, & quartus Esdræ non habentur apud Hebræos, secundum librum appellat non illum, quem nos secundum dicimus incipientem, Verba Neemiæ, in vnum volumen cum verbis Esdræ copulatum, sed aliam partem posteriorem non repertam apud Hebręos, quę in cōmunibus biblijs nostris incipit, Et fecit Iosias et c.

Alterum difficultatis nodum, qui est super libris Iudith, & Tobiæ, conatur dissoluere magister in historijs, cuius sententiam sequitur & alius quidam expositor, in proœmio bibl. dicens in prologis illis duobus Hieronymi super Iudith & Tobiam mendosum esse codicem, & in eo loco, vbi legimus Hagiographa, legendum esse Apocrypha. Neque enim Hieronymus potest sibi ipsi esse contrarius, vt doceat in prologo galeato, libros illos extra canonem inter Apocrypha, hic vero eosdem extra canonem inter Hagiographa collocari. Quod si non placeat mendosum esse codicem, quem nec Erasmus emendauit, dicemus duplicia esse apud Hebræos Hagiograpga, sicut & in superioribus diximus, duplicia esse apocrypha.

Hagiographa, id est, sanctorum scripta, quædam sunt, quorum autoritas idonea est ad corroborandum ea, quæ sunt fidei. Huius generis sunt Hagiographa in canone bibl. Alia vero sunt Hagiographa, id est, sancta, vel sanctorum scripta, quorum autoritas, ad assertiones fidei corroborandas, non sic est idonea, q̃uis habeantur vera & sancta, sicut post canonem noui testamenti editum habentur Hieronymi, Augustini scripta, quæ vocantur Hagiographa. Et huius generis apud Hebræos sunt historię Iudith, et Tobiæ etiam, Ecclesiasticus & Machabęorum primus, quos sane libros q̃uis habeant & legant, non tamen inter canonicos libros connumerant, sed inter apocrypha, non quod falsa sint, sed quod tales sint, quorum occulta origo non claruit toti eorum Synagogę. *Duo sunt genera Hagiographorū.* *Apocrypha quæ.*

Tertium autem & quartum Esdrę, secundum Machabæorū, trium puerorū hymnū, Susannę ac Belis Draconisq; historias, aut non habent, aut prorsus reijciunt & confictas tradunt. Sed hanc eorum sententiam non tota approbat antiquorum Christianorum schola, quę ex secundo Machabęorum, tanquam ex libro diuino sumit testimonia, celebrans etiam in quotidiana Ecclesiarum lectione hymnum puerorum, Susannæ, Draconisque historias, quæ tametsi apud Danielem non in Hebraico volumine, sed in sola Theodotionis æditione reperiantur, Ecclesia tamen Christiana propter autoritatem veterum quorundam sanctorum, qui leguntur vsi fuisse testimonijs ex huiusmodi historijs, easdem pia fide legit, & non prorsus reijcit, non contemnit, tametsi non pari autoritate recipiat illos cum scripturis canonicis.

Ad quartam difficultatem dicimus, priores Regum libros inscribi Samuelis, non quod ipse ambos scripserit, sed quod illorum duorum Regum Saul inquam, & Dauid, quorum gesta in libris describuntur, ipse Samuel propheta extitit, qui & vtrumque in Regem vnxit. Vnde manifestum est apud Hebræos inscribi librum esse huius vel illius, non, quod fuerit autor illius, sed ob alias etiam causas. *Dissolutio quartæ difficultatis.*

Ad quintam difficultatem dicimus librum illum Sapientiæ intitu-

Ad sententiam Augustini in libro de doctrina Christiana, constantissime asserentis, Iesum filium Sirach scripsisse librum Sapientiæ, Respondeo Augustinum hoc retractasse in secundo libro suarum retractationum, capite quarto, cũ sic loquitur. Quod dixi de autoribus libri, quem plures vocant vocant Sapientiam Salomonis, quod ipsum etiam, sicut Ecclesiasticum scripserit Iesus filius Sirah, postea didici non ita constare, sicut a me dictum est, & omnino probabilius comperi, non esse hunc illius libri autorem. De hoc autem quod quibusdam visus est Iesus filius Sirach in prologo libri sui, qui inscribitur Ecclesiasticus, insinuasse sese interpretem esse ex libris a populo Hebræorũ relictis apud Aegyptios, & sententias istas in vnum volumen congessisse, & transtulisse potius quam ædidisse, iam diximus supra; addentes etiam, quod vocabulo translationis non semper significatur versio vnius idiomatis in aliud idioma, sed interdum diuersarum sententiarum in diuersis libellis passim sparsarum, in vnum volumen transpositio & collectio, quemadmodum accipitur Prouerbiorum vigesimo quinto, vbi dicitur. Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. Ex superioribus patet, quod Iesus sacerdos magnus libri Ecclesiastici sententias Hebraice edidit, de quo loquitur scriptura Aggei secundo, & Zachariæ tertio, & quod alius Iesus nepos illius filius Sirach, in linguam Græcam interpretatus fuerit illas & quod Ioachim summus Iudęorum Pontifex filius Iesu fuerit autor vtriusque libri, Iudith videlicet, & Hester. Et quod Philo quidam in lege Domini sapientissimus, personam gerens Salomonis, sententias ędiderit libri Sapientię. Hi viri omnes fuerunt profecto spiritu diuino & prophetico pleni. Omnia proinde ab eis conscripta habenda sunt tanquam alta, grandia, & sublimia.

Retractat Augustinus sententiam suam.

Translatio quid.

Sextę difficultatis solutio patet ex supra dictis in solutione difficultatis secundæ, in qua diximus Hieronymum in galeato prologo, triplicem illũ ordinẽ librorũ scripturę sacrę facere, non secundũ suam sentẽtiam, sed secundum Hebręorum traditionẽ, quemadmodum in pręfatione Danielis. Illud, inquit, admoneo, Danielem apud Hebręos haberi, non inter prophetas, sed inter eos, qui Hagiographa conscripserunt. In tres siquidem partes, omnis ab eis scriptura diuiditur in legẽ, in prophetas, & in Hagiographa, id est, in quinq;, & octo, & in vndecim libros. Quam diuisionem, si cõgrua ratione, fecerint, ipsi viderint, ęstimãtes libros primi, & secũdi ordinis esse autoritatis sanctioris, tanq̃ a Deo in ꝓphetis loquẽte æditos. reliquos aũt a sanctis scriptos, separantes a prophetis, Iob, Dauid & Danielem, quos Christus in Euangelijs citat, vt prophetas, & tanq̃ tales, q futura fidei mysteria prędixerũt. Quod si velit quisq; defendere hanc Hebręorum diuisionẽ, vt catholicam, distinguat prophetarũ duplex genus, vt dictum est ibidem.

Dissolutio sextæ difficultatis.

Hieronymi diuisio in prologo galeato qualis.

Ad septimã difficultatẽ dicimus quamuis Iudęi Sapientiam Salomonis Ecclesiasticum, Iudith, Tobiam, & Machabęorum libros inter Apocrypha separent, Ecclesia tamen Christi inter diuinos libros honorat & prędicat. Hæc propositio est Isidori vi etymologiarum secundũ doctrinam Ecclesiasticorum patrum. Et primum venerabilis Augustini decimo octauo de Ci

Dissolutio septimæ difficultatis.

 uitate

uitate Dei, capite trigesimo sexto de libris Machabæorum sic loquentis. Machabæorum libros non Iudæi, sed Ecclesia, inquit, Christi pro canonicis habet, propter quorundam martyrum passiones vehementes, atque mirabiles, qui antequam Christus venisset in carnem, usque ad mortem pro lege Dei sui certauerunt. Unde machabæorum gesta & facta, in eisdem Machabæorum libris conscripta habuerunt, ut verissima etiam Iudæorum Ecclesiæ & ante Christi & post Christi aduentum. Quemadmodum Aug. ex eisdem libris demonstrat Ecclesiam fidelis populi, longe ante Christum pro defunctis orare consueuisse, quę & suo sæculo effluxis annis iam mille, & ferme ducentis, per vniuersum orbem ad altare in communione corporis & sanguinis pro defunctis memoriam faciebat, ut ait secundo de ciuitate Dei, capite nono. Et in libro de cura pro mortuis agenda. Sic & Iudith historiam habuit etiam antiqua Iudæorum Synagoga in autoritate longe antequam Christus veniret, ut patet ex libro Chronographiæ Philonis, quamuis nostri sęculi Iudæi librum illum habeant dubium, propter nomen Nabuchodonosor, non intelligentes Assuerum regem Babyloniæ communi appellatione regiæ dignitatis appellari Nabuchodonosor, sicut in Aegypto rex appellatur Pharao, & Romę Cęsar. Proinde & Nicena Synodus librum illum, inquit Hieronymus, in numero sanctarum scripturarum legitur computasse. Librum autem sapientię ab Apocryphis separat Ecclesia Christi, non dubitans spiritum Salomonis fuisse loquutum in eo qui scripsit librum illum, ex quo iam olim Egesippus, Hireneus, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Ambrosius, & alij patres, sumunt testimonia tanquam profecta a diuino spiritu, commemorantes scripturam dicere ea, quæ in eodem libro continentur. Origenes super epistolam ad Romanos tractans illud, Non sicut delictum ita & donum, De Sapientia, inquit, dicitur. Hęc illum, qui primus formatus est, patrem, cum solus esset custodiuit & liberauit a delicto. Hęc inquit sapientia, quę est Christus dei virtus & cęt. Et quod in eodem libro tenuerit huiusmodi esse Salomonis sententias, patet libro eius octauo, super eandem epistolam, sic loquentis. Sapientia, inquit, per Salomonem dicebat, Corpus quod corrumpitur, animam aggrauat, ita & in libris plærisque suis alijs loquitur. Deinde Cyprianus nõ semel atque iterũ, sed frequentius citat scripturam dicere ea, quę in eodem libro continentur. Eusebius iam ante annos mille & ferme trecẽtos libro quarto Ecclesiasticæ historię sic loquitur. Egesippus, Hireneus, & omnis, inquit, antiquorũ chorus librum attitulatũ Sapientiæ Salomonis esse dixerũt. Hæc qualiter sint accipienda in dissolutione difficultatis quintæ iam diximus.

Machabæorũ libri canonici. Augustinus. Augustinus de defunctis. Origenes testatur Salomõem dicere ea quæ continẽtur in lib. Sapientiæ.

Idcirco Hieronymus & Augustinus, quamuis tradiderunt illum non esse Salomonis, idest, a Salomone in Græco scriptum, utrique tamen crediderunt illum continere sententias diuino spiritu æditas, siue per Salomonem, siue per alium sapientissimum, qui in se personam transfigurauit Salomonis. Unde & de quadam similitudine, dicitur ille liber esse Salomonis. Proinde Ecclesia, cui longo iam tempore certum fuit librum nihil cõtinere nisi diuinas sententias, in canone sacrarum scripturarum veteris testamenti supputauit. De quo Augustinus sic habet, de prędestinatione sanctorum.

Augustinus.

Qui sententijs inquit tractatorum institui volunt, oportet vt librum Sapientię, vbi legitur, Raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, omnibus tractatoribus anteponant. quoniam sibi eum proposuerunt, egregij viri etiam temporibus Apostolorum proximi, scripturæ tractatores, qui cum testē adhibentes nihil se adhibere, nisi diuinum testimonium crediderunt. Et simile est iudicium de Ecclesiastico, de Iudith, de Tobia, & Machabæorum libris. Nam & ex omnibus huiuscemodi libris egregij tractatores, vicini etiam Apostolorum temporibus accipientes testimonia, crediderunt se adhibere diuina testimonia, quod satis ex superioribus est manifestum.

Ex quibus sequitur quod quartus est apud nos ordo veteris testamenti eorum librorum, quos Hebræi in suum canonem non recipientes inter apocrypha supputant, quos Christiana Ecclesia inter diuinos libros honorat, ac prędicat. Hic iam si dixeris nusquam in concilijs pręcipitur huiusmodi libros esse habendos pro canonicis. Deinde si canonici, qua ratione Cyprianus in expositioe symboli separat Sapientiam Salomonis, Ecclesiasticum Tobiæ, Iudith, & Machabæorum lib. & in nouo testamento librū qui dicitur pastoris extra canonem, dicens. Hæc omnia patres in Ecclesia legi voluerunt, non tamen ad autoritatem ex his fidei confirmandam. Ad primū respondeo, neque scripta concilia, neque adscripti Ecclesiastici canones fecerunt scripturas veteris & noui testamenti esse diuinas, aut diuino spiritu editas, sed viuę vocis oracula declarauerūt illas esse diuinas ab initio suscipientibus illas Apostolorum Ecclesijs.

Quartus ordo veteris testam. apud Christianā Eccl.

Obiectio.

Responsio.

Priusquam tradita nobis legimus conciliorum scripta, noui & veteris testamenti volumina credebantur diuinitus & inspirata & edita, ab omnibus que orthodoxæ fidei Ecclesijs absque contradictione erant suscepta, tenta, habita, & reputata tanquā diuino spiritu edita. Et quia ab initio huiusmodi volumina omnes Ecclesiæ receperunt, idcirco pręponuntur cæteris omnibus quæ non sic fuerunt absque contradictione recepta. Sed nōn inde consequens est, quin & mereantur habere in canone locum etiam scripturæ quas non omnes Ecclesię, sed plures & grauioris autoritatis ab initio tanq̄ diuinas receperunt, de quibus postmodum omnibus Ecclesijs innotuit nihil eas continere, nisi veras & Christianæ religionis sententias.

Ad secundum respondeo quod huiusmodi libri tāetsi nō sint idonei ad confirmandam fidem contra Iudæos, qui illos extra canonem locant, vtique tamen in Christianorum Ecclesijs habentur tanq̄ libri diuino spiritu ędití.

Pro dissolutiōe octauę difficultatis sciendū est hic & in omnibus sequētibus, quod non intendimus defendere Ecclesiasticos patres sic in omnibus conuenire, vt non aliquādo cum pace & Christiana fide inter sese ita reuera dissentiāt, vt necessarium sit vnam sententiam atque alteram falsam esse. presertim in his quæ aut facti sunt, aut ex sacris scripturis demonstrari nō possunt, aut si possunt, nondum sęculis illorum neque scripturis sacris, neq̄ experimento, neq̄ autoritate vel ratione certa fuerunt elucidata. In illis enim manifestum est sacratissimę theologiæ interpretes crebro inter se discrepare, cum pace tamen Christiana & fide catholica se inuicem, neq̄ iudicantes, neq̄ a sacra communione separantes. Quemadmodum diuus Cyprianus cum suis collegis quondam in Aphrica dissentiebāt a cæteris, de

Dissolutio octauæ difficultatis.

Patres ecclesiastici cum pace et christiana fide inter se dissentiebant

quo in sequentibus latius. Ex hoc supposito facilis est huius difficultatis solutio. Deinde ex hoc sciendũ non esse contrarietatẽ vllã, si Matthæus dicatur scripsisse prius Euangelium suum in Iudæa, & postea Petro & Paulo prędicantibus Romę edidisse ipsum in lucem, & dedisse legendum omnibus. Donec maneret in Iudæa Matthęus viuis vocibus prædicabat illis euãgelium suum iam scriptum, quod postea inde cõmigrãs omnibus legendum tradidit. De hoc sic loquitur Eusebius lib. tertio, Matthæus primo Hebræis prędicauit euangelium. Verũ cũ pararet transire ad gentes patria lingua scripturã cõposuit, & ea quę prędicauerat cõprehendẽs reliquit his ad memoriam, a quibus proficiscebatur, vt gentibus prædicaret. Sic & Marcum dicimus aut ex ore Petri, aut vt a Petro audierat scripsisse euangelium, & tradidisse illud Petro. Quod cum Petrus approbauit, tum demum Marcus Petro iã mortuo illud oĩbus legendũ tradidit. Sic intellectę patrũ sententiæ inter se non pugnãt. Quę tamẽ pugna hac in re si esset, fidei nõ obesset, qualis est & sententiarum contrarietas inter Originem & autorem prologi in Ioannẽ, super hoc, ꝙ Apocalypsim suam Ioannes scripserat, priusꝗ̃ suum scriberet euangelium, non enim oportet huius generis quæstiones fidei impertinentes curiosius indagare, attamen scire oportet eruditorum quosdam æstimare præfationem illam super Ioannem non Hieronymi, sed alterius esse. Verũ cuiuscũq; auctoris fuerit, antiquissimi patres tradũt Ioannẽ in fine dierum suum edidisse euangelium, de quo Eusebius lib. tertio. cap. vigesimo quarto. Ioannem vero tradunt, inquit, vsq; ad vltimum pene vitæ suæ tempus absq; vllis scripturarum indicijs euangelium prædicasse. Sed cum trium aliorum euangeliorum noticia ad ipsum peruenisset, dicitur quidẽ probasse fidem & veritatem dictorum, deesse tamen vidit aliqua, & ea maxime quę primo tempore suæ prędicationis dominus gesserat. Certũ enim est ꝙ in superioribus tribus euangelijs hęc sola videntur contineri, quę in eo gesta sunt anno, quo Ioannes Baptista est vel coniectus in carcerem, vel punitus. Ad id, quod ex interpretationibus quorundam Hebraicorum nominum Euangelio Matthęi insertis obijcitur, Respondeo argumẽtum hoc non concludere Euangelium non esse Hebraicæ scriptum. Nam potuit contingere ꝙ Gręcus interpres Euangeliũ ex Hebræo transferens, verba illa Hebraica dimiserit in lingua propria, & eorũ interpretationes, vel ipse vel scriptorũ incuria, videntiũ illas in margine notatas textui inseruerit. Neq; enĩ est propter tale argumentũ recedendũ a sententijs patrũ, & a sententia Hieronymi, asserentis in lib. de viris illust. Matthæum Hebraicis literis, verbisq; composuisse Euãgelium, illudq; haberi tempore illo in bibliotheca Cæsareensi, & sibi fuisse facultatem describendi illud, quod & Hebraice scriptum Pãthenius longe ante repperit in India, a beato Bartholomęo, qui illic semina fidei prędicauerat, relictum, recitat Eusebius lib. quinto cap. 10.

Dissolutio nonæ difficultatis.

Ad difficultatem nonam dicimus. Ex supra dictis manifestum est non oportere in canone diuinarum scripturarũ omnino certum, esse cuius vel autoris, vel collectoris siue vnius siue plurium, sit vnus aut alter liber in eodem canone designatus, cum sufficiat certum esse quod fuerit olim a tota fidelis populi ecclesia receptus, tanꝗ̃ liber diuino spiritu editus, & succedentium ecclesiarum diligentia custoditus, ad nos vsq; deuolutus.

Iam si

Eusebius libro tertio Ecclesiasticæ hist. capite. 24.

De euangelio matthei. De euangelio marci. De euangelio Ioannis, et Apocalypsi. Matheum hebraice scripsisse. De autoribus librorum canonis sanctarum scripturarum, certũ esse non oportet.

Iam si dixerimus inter apocrypha librum illum collocari, cuius autor aut dubius est aut incertus, quemadmodum glossa in Decretis .dist. 16.cap. Canones, Apocrypha interpretatur, id est, sine certo autore, vt Sapientia Salomonis, liber Ecclesiasticus, Iudith, Tobiæ, & Machabæorum. Respondeo si hoc pacto intelligeremus Apocryphum, multi libri sacri essent Apocryphi & extra Canonem. Nam & liber Iob tam apud Christianos q̃ apud Hebręos extra canõem esset. Si quidem de autore illi⁹ & inter nos & inter illos quęstio versatur, quemadmodũ docet Isidorus sexto Etym. Librũ Iob quidem Moysen scripsisse arbitrantur. Alij vero vnum ex prophetis, nonnulli eundem Iob post plagam suę passionis scriptorem existimant. Item liber Iudicum secundum illam significationẽ Apocryphus diceretur, vt patet ex supra dictis, quem tamen librũ in Canone locari est manifestum. Deinde de libro psalmorũ incertum est quis fuerit omnium psalmorum autor, & quis fuerit omnium illorum in vnum volumen collector Augustino docente .17. de ciuitate Dei, capite .14. eos credibilius existimare, qui omnes centum & .50. psalmos ipsi Dauid tribuunt, Hieronymus autẽ in epistola ad Cyprianum quẽdam aliter sentiens. Sciamus quoque eos, inquit, errare qui omnes psalmos arbitrantur esse Dauid & non eorum, quorum nominibus sunt inscripti. Alijs aũt aliter sentientibus. Apocrypha ergo si velimus intelligere illa quorum scriptor seu collector incertus est, non oportet omnia apocrypha extra canonem collocari. Si autem velimus appellare ea secundum intentionem eorum, qui de apocryphis loquuti sunt, vt intelligantur esse, quorum autoritas minime idonea est ad ea, quæ sunt fidei roboranda, dicuntur Apocrypha non ea, quorum dubius aut incertus est vel autor vel collector, sed ea quæ sunt occulta seu recondita non confirmata & celebrata communi Ecclesiarum lectone, quod origo incerta fuit patribus, neque certo scientibus diuinum eorum autorem, neque videntibus ea olim communi consensu fidelis Populi fuisse recepta & confirmata. Sic Gregorius in prologo super Iob. Quis enim hęc inquit scripserit valde superuacue quęritur, cũ tamẽ autor libri spirit⁹ sanctus credatur fideliter. Ipse hæc scripsit, qui hęc scribenda dictauit, qui & in illius opere inspirator extitit. Sed quali calamo, seu lingua verba hęc scripta fuerunt, nõ ẽ opus curiosius indagare. Proinde nõ est absurda declaratio venerabilis Hugonis de sancto Victore. Apocryphus, inquit .i. dubius vel absconditus liber duobus modis dicitur, vel quia autor eius incertus, & sic liber Iob Apocryphus diceretur, quia non omnino certum est Ecclesię, an Iob ipse, an Moyses, an alius posterior scripserit historiam illam, vel quia communi consensu fidelis aut synagogę, aut Ecclesiæ non receptus atq; confirmatus. & sic liber Iob nõ apocryphus, sed inter canonicos libros habetur. Neq; enim vllo modo assentiendum est his, qui conati sunt asserere historiam Iob non continere res vere gestas, sed eam exempli causa nobis esse propositam, pro documento patientiæ. Hoc si esset, ipse Iob, neq; ab Ezechiele propheta capite .14. inter sanctos viros Noe & Danielẽ cõnumeraret, neq; a Iacobo Apostolo illius patientia cõmendaret. Quantum ad intellectum sententiarum doctorum attinet, habendus non est incertus autor vllius libri, quẽ cõmunis consensus fidelis populi iã olim firmissime tenuit, habuit & reputauit tanq̃ diuino spiritu editũ, q̃uis forsitan incert⁹

Marginal notes: Obiectio. — Solutio. — De autore libri Iob. — De libro Iudicum. — De libro Psalmorum. — Vide hic que di cuntur apocrypha. — Gregorius. — Apocryphus liber qui. — De libro Iob.

incertus sit autor, per quem ceu calamum sermo eiusdem libri compositus fuerit, & ita non est efficax argumentum, quo propter styli, sermonisq; distantiam, concluditur liber non esse huius, vel illius autoris, quemadmodũ declarat Hiero. quęstione .11. ad Hedibiam sic loquens. Duæ epistolæ quę feruntũ Petri, stylo inter se & charactere discrepant, structuraq; verborum, ex quo intelligimus Petrum pro necessitate rerum diuersis fuisse vsum interpretibus. Hic vides Hieronymum propter diuersitatem styli concludere, non diuersitatem autorum, sed diuersitatem interpretum, sententias ab eodem autore dictatas diuerso stylo scribentium. Sic & demonstrat in lib. de viris illustribus super nomine Paulus, tradens quasdam opinari, vel Barnabam, vel Lucam, epistolam ad Hebręos ædidisse, vel Clementem Romanæ ecclesiæ Episcopum sentẽtias Pauli proprio ordinasse & ornasse sermone. Et quis Paulus ad Hebręos scribens, vtitur testimonijs, quę in Hebręis voluminibus non habentur, non tamen inde oportet consequens esse, epistolã illam non esse Pauli, nam & in Actibus Apostolorum Paulus cum Hebræis disputans, non iuxta Hebraicum, sed iuxta septuaginta interpretes, citauit veteris scripturę testimonium. Actuum .28. Vnde Hieronymus Esaię sexto, sic loquens sententiam recitat aliorum. Ad id quod ex Hieronymo in epistola ad Dardanum obijcitur, Græcorum Ecclesiam non suscipere Apocalypsim Ioannis. Respondeo Hieronymum hoc non sic dicere, sed obijciẽdo loquitur condicionaliter. Nihil, inquit, interest cuius sit, scilicet epistola ad Hebræos, cum sit ecclesiastici viri, & quotidie Ecclesiarum lectione celebretur. Quod si eam Latinorum consuetudo non recipit inter scripturas canonicas, nec Gręcorũ quidem Ecclesię Apocalypsim Ioannis eadẽ libertate suscipiunt, & tñ nos vtrãq; suscipim⁹. Vnde intelligendum est, olim nõ totã Grecorũ Ecclesiam suscepisse illam absq; dubitatione, quemadmodum suscepit Ioannis Euangelium. Origenes Græcus dicit Ioannem post Euangelium suum scripsisse Apocalypsim, cęteriq; Gręci vetustissimi, vsi sunt Apocalypsi Ioannis, tanq̃ scriptura diuina, inter quos sunt Dionysius Areopagita, & Ioannes Damascenus. Anastasius Gręc⁹ affirmat opus hoc receptũ a quibusdam tanq̃ illius opus. Ex hoc libro tanq̃ ex diuina scriptura citaue rũt sentẽtias antiquissimi doctores Hireneus, Cyprianus, Origenes, Ambrosius, Augustinus, cæteriq; patres.

Ad decimam difficultatem, dicimus quis neq; Euangelistæ, neq; Apostoli, neq; Ecclesia, neq; longi temporis consuetudo, faciat doctrinam vllam diuinitus reuelatam, vel diuinam habere autoritatem, vel sancto spiritu ædi tam, vel veram esse, & canonicam, vtiq; tamen Apostoli & Ecclesia, doctrinam quam alioqui ignoraremus diuinam habere autoritatem indicant, cõmonstrant, & declarant nobis esse talem, scilicet diuinam, veram, & canonicam. Proinde ex eo quod apud Hieronymum in lib. de viris illustrib⁹. De epistola Iacobi dicitur, q ipsa paulatim procedente tempore obtinuerit autoritatem, est accipiendum, non q vel cõsuetudo, vel temporum progressus, vel tacita Ecclesię permissio fecerit, hãc epistolam esse diuinam, vel a Iacobo editam, vel veram & canonicam. Sed quod ea quę primum ignorabatur esse, aut Iacobi, aut diuinæ autoritatis processu temporis, inuenta est, aut eius esse, aut talis, quę nihil contineat nisi veram & Apostolicam doctrinã.

Erat

Hieronymus ad Hedibiam.

Hie. ad Dardanũ

Origenes.

Dissolutio difficultatis decimæ.

[handwritten margin notes:] ...autores ex stylo agnosci non pot. / doctrinam aliquam diuinam ee, vnde agnoscam? / e epla Iacobi.

Erat quidem huius epistolę diuina autoritas, sed non omnibus Ecclesijs pri mitus innotuit, procedente tẽpore iã declarata & manifestata. Et huius con sideratione poteris cognoscere iusta ratione quędam post modum in canonẽ esse scripturarum recepta per Ecclesiam, quæ non sic ab initio recepta, sed dubia erant.

Vndecima difficultas rationes assumit, quas iam olim obijciebat Hieronymo Ruffinus in apologia arguens illum, quod Danielem negauerit prophetã esse, quod a scripturis sacris excluderet Susannæ historiam, trium puerorum hymnum, quodq; fabulosam & confictam diceret septuaginta duorum virorum per cellulas interpretantium vnam & consonam vocem. Sed his omnibus respondet ipse Hieronymus in apologia quam de his edidit, cõtra eundem Ruffinum, plane docens se neq; negasse Danielem esse prophetã, neq; asseruisse falsas esse historias Susannę, Belis, Draconisq; fabulas, sed se voluisse mõstrare quid de huiusmodi rebus Hebræi sentirẽt. Dicimus itaque, eundem Ruffinum non iusta ratione carpsisse Hieronymum, qui neq; editionem septuaginta asserit falsam esse, quamuis confictas arbitretur cellulas, in quibus seorsum positi interpretati dicuntur, neq; Ecclesiam errare dicit publice legentem Susannæ historiam, aut trium puerorum hymnum, aut Belis Draconisq; fabulas, sed ostẽdit Danielẽ apud Hebręos nõ habere illas, quas apud nos inqt, quia in toto orbe dispersę sunt, veru anteposito, easq; iugulante subiecimus, ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse. Falsum ergo est, quod Ruffinus Hieronymum calũniatur penitus erasisse a scripturis huiuscemodi historias. Quamuis autem super Susannę historia olim fuerit controuersia in Ecclesia Christi, inter Origenem & Aphricanum, hoc quidem docente historiam hanc esse fabulam, Origine autẽ defendente contrarium. Tamen quia antiquissimi patres etiam ante Christum, vt pote septuaginta interpretes, & post Christum Theodotion, Tertullianus, Origenes, Ruffinus, Hieronymus, Augustinus, & cęteri eiusdem historiæ meminerunt, quam & Ecclesiæ Christi vicinę Apostolorum temporibus publice legendam susceperũt. Idcirco oportet non contemnere illam tanquam prorsus falsam sed honorare eam tanq; ad ędificationẽ Ecclesię vtilẽ, quã quisq; credẽs veram esse perniciose non fallitur quẽ admodũ legimus sanctorũ martyrũ gesta longo vsu recepta in Christianorũ Ecclesia, ex quibus tamen argumentum nõ sumimus efficax ad demonstrãdum ea quę fidei sunt. Sic Cyprianus, Ambrosius, cęteriq; patres citant sententias ex libro Baruch, ex tertio & quarto Esdræ, non tanq; ex canonicis libris, sed tanq; ex libris continentibus dogmata quædam pia iuuantia & & nõ cõtraria, sed consona poti⁹ fidei nrę. Ex supra dictis igit colligimus sententias. Prima est, Scripturæ sacræ sunt, quas ab Apostolis edocta Ecclesia primitiua, suis filijs distribuit, quas & ad hæc vsq; tempora habemus in Ecclesia custoditas per successiões Episcoporũ & presbyterorũ concorditer vtentium eisdem. 4. Euangelijs & Apostolicis propheticisque libris, quos in hodiernũ vsq; diem honorat & prędicat tota Christianorum schola. Deinde constat totũ scripturarum sacrarum canonem duo complecti testamenta, quæ appellamus vetus & nouum testamentum. & veteris esse ordines quatuor, & in ordine primo esse volumen Moysi, continens libros

Dissolutio undecimæ difficultatis.

Ruffini in Hier. arg.

Hieronymus.

Epilogus.

bros quinque, vt Genesim, Exodum, Leuiticum, Numerorum, Deuteronomium. In secundo prophetarum libros, vt Iosue, Iudicū, Ruth, Regum, Esaiā, Hieremiam, Ezechielem, & librum duodecim prophetarum. In tertio Hagiographa, id est sanctorum scripta, quę continent Iob vnum, Psalmorum vnum, Salomonis tres, Danielis vnum, Paralipomenon duos, Esdræ duos, Hester vnum. In quarto esse ea quæ non Hebræorum sed Christianorum schola recipit, vt Ecclesiasticum, Sapientiam, Iudith, Tobiam, & duos Machabæorum libros. Et huius quarti ordinis libros non esse tam amplæ autoritatis, quàm cæterorum ordinum, eosdem tamen in Christianorum schola cęteris omnibus tractatoribus anteponendos. quoniā sibi eos anteposuerunt egregij viri Ecclesiastici, temporibus Apostolorum proximi, qui eorundem librorum scripturas crediderunt esse diuina testimonia. Noui autem testamenti esse ordines tres. In primo esse quatuor Euangelia, & Apostolorum actus. In secundo Pauli epistolas. xiiii. de quibus nulla vnquàm extitit dubitatio. In tertio, qui iam olim sunt recepti, sed non sine contradictione. quia non ab initio innotuerant omnibus Ecclesijs, vt sunt Apocalypsis Ioannis, & epistola illius secunda & tertia, epistola Petri secunda, & Iacobi vna. De quibus iam ante mille annos sine controuersia receptis in Ecclesia catholica, non potest nunc vlla esse dubitatio.

Noui testamenti ordines tres.

Tertio consequens est ex duodecim Apostolorum schola duos tantum ædidisse Euangelia, Matthæum videlicet & Ioannem, & ex omnibus Apostolorum discipulis duos tantum reliqua duo Euangelia scripsisse, Marcum videlicet & Lucam, quorū alter Petri, alter Pauli fuit discipulus. Vnde fit, vt & Euangelium Marci, Petri dicatur. Euangelium autem Lucæ, Pauli Euangelium appelletur. Hi profecto scribę quatuor sermonum, & actorum Iesu Christi, neque eisdem temporibus, neque locis eisdem pariter congregati, neque mutuo conferentes, omnes tanquam vno ore pronuntiant fidei nostræ & præceptorum regulas, & quędam etiam alia, atque inter se diuersa, in gestis & miraculis recitantes, quod sine dubio, vt inquit Chrysostomus, est grande veritatis documentum. Si enim ex toto, & in omnibus consonarent, & cum nimia diligentia, vsque ad omnia tempora, loca, ad singula quæque gesta concurrerent, dixisset aduersarius quisque fidei nostræ, communi eos consilio fuisse congregatos, & humana factione composuisse Euangelia. Rursus, si singuli diuersa scripsissent, ac noua omnia, nullum potuisset conueniens apparere testimonium. Propterea ergo & communiter, atque concorditer dixerunt multa, præsertim in principalibus rebus, in quibus & vita nostra, & fides, & prędicationis summa consistit, & singuli propria quędam ac specialia dixerunt, præsertim in gestis & miraculis Christi, vt neque superflue, neque importune aliquid videretur in sacris literis adiectum. Quarto ex superioribus consequens est, quod non omnes scripturæ etiam verisimiles, de quibus olim fuit dubitatio, sunt receptæ in catalogum sacrarum scripturarum. Nam & post supradictas scripturas iam in canone recitatas, fuerunt scripturæ, de quibus, vt inquit Eusebius, quammaxime olim dubitabatur, veluti actus Pauli, & libellus qui appellatur Pastoris, & reuelatio Petri & Barnabæ, epistola & doctrina, quæ dicitur Apostolorum, quibus & quidam sociabant Euangelium quod

Scripturæ de quibus olim fuit dubitatio.

quod dicitur secundum Hebraeos, quo praecipue vtuntur illi Hebraei, qui Christum suscipere videntur, sed in Ecclesia ei contradicitur. De quo & Origenes homilia octaua super Matthaeum. Scriptum est in Euangelio quod dicitur secundum Hebraeos, si tamen placet alicui recipere illud, sed ad manifestationem propositae quaestionis. & caet. Quę oīa tñ a nobis, inqt Euseb. necessario sunt enumerata, vt absq; vlla ambiguitate clarescerct, quae sint in veteri autoritate, & quae sint, in qbus vel cōtradictio aliqua, vel cunctatio soleat admitti, quum tñ a quamplurimis Ecclesijs recipiantur.

Quinto ex superioribus consequens est, neq; fuisse vnquam recepta in catalogo librorum scripturae sacrae plura Euangelia, quam quatuor supradicta, aut plures Apostolorum seu discipulorum epistolas, vel scripturas, quam eas, quas supra commemorauimus inter canonicas scripturas, neque fuisse dubitatum de alijs vllis recipiendis, praeterquam de his, super quibus recitauimus dubitatum esse. Proinde Euangelia inscripta sub nominibus aliorum Apostolorum, vt Petri, Thomae, Mathię, Andreę, nequaquā inter illa, de quibus olim dubitatio extitit sunt colligenda, sed penitus sunt propellenda tanquam aliena, & a regula pietatis discrepantia, quorum nusquam in scripturis veterum (qui Apostolis successerunt) habetur mentio vlla, aut commemoratio, in quibus & ipse stylus multum ab Ecclesiastica consuetudine deprehenditur esse diuersus. Sensus quoque, & omnia quae his inseruntur longe ab Apostolica fide dissonant. Petri Thomae Mathię Andreę | euang. falsa

Ex quo comprobatur ea esse & figmenta haereticae prauitatis, & indigna, quae numerentur inter illa, de quibus in canonem recipiendis fuit olim dubitatum. Proinde & omnia alia aliorum Apostolorum nominibus inscripta Euangelia, liber quoque de Saluatoris infantia, sunt iamdudum, tanq; ab haereticis conscripta, prorsus extra vsum & manus Christianorum reiecta & deserta, ex quibus, neque patrum quisquam ab ipsis Apostolorum temporibus ad haec vsque tempora corroborauit nostrae fidei sententias. liber de infantia saluatoris.

Super catalogo igitur voluminum veteris ac noui instrumenti, quę secundum maiorum traditionem per spiritum sanctum conscripta creduntur, restat obseruanda conclusio ex concilio tertio Carthaginensi, ante mille iā annos celebrato, cui & iterfuit & subscripsit venerabilis pater Augustinus, vbi sic legitur cap. quadragesimo septimo. Placuit vt praeter scripturas canonicas nihil in Ecclesia legatur, sub nomine diuinarum scripturarum. Concilij Carthaginen decretum de libris Canonicis

Sunt aūt canonicae scripturae lib. Primus, Genesis. Secundus, Exodus. Tertius, Leuiticus. Quartus, Numeri. Quintus, Deuteronomij. Sextus, Iesu Naue. Septimus, Iudicum. Octauus, Ruth. Nonus, Regum quatuor. Paralipomenon libri duo. Iob vnus. Psalterium Dauiticum. Salomonis libri quinque. Libri duodecim prophetarum, Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Tobias, Iudith, Hester, duo Esdrae, duo Machabaeorum. Noui testamenti libri viginti septem. Euangeliorum libri quatuor. Actuū Apostolorū vnus. Pauli Apostoli ep̄lae quatuordecim. inter quas est Eiusdem ad Hebraeos vna. Petri epistolę duae, Ioannis tres. Iudae Apostoli vna. Iacobi vna. Apocalypsis Ioannis liber vnus. Concilium tribuens Salomoni libros quinq; Ecclesiasticum & Sapientiam sub numero illo intelligit esse conclusos.

Hęc a patribus in Ecclesijs legenda suscepimus, sub nomine diuinarum scripturarum. Hoc illius concilij decretum. De catalogo igitur librorum scripturę sacrę, quę nam sint noui ac veteris instrumenti volumina, quę secundum venerandam patrum antiquitatem, per spiritum sanctũ inspirata & conscripta credũtur Ecclesijs Christi tradita, quęq; & Ecclesia catholica, & sancti patres intra canonem concluserunt, ex quibus & fidei nostrę assertiones constare voluerunt, hæc hactenus dicta sufficiant.

FINIS.

IOANNIS

DRIEDONIS DE TVRNHOVT, SACRAE theologię apud Louanienses professoris, liber secundus, de translationibus, expositionibus, & multiplicibus sensibus scripturarum, cuius sunt capita tria.

RAEMISSO in superiori libro catalogo librorũ scripturæ sacræ, operępretium est deinceps differere de trãslationum, æditionum, sensuũ & expositionũ scripturę sacrę varietate ac multitudine. Partiemur aũt librum in capita tria. Primũ erit de versionib⁹, seu translatiõibus scripturarum ex vna lingua in aliam. Alterum de multitudine sensuum scripturæ sacræ. Tertium de via, per quam est inuestigandus verus scripturarũ intellectus. Caput .1.

Primum igitur de multitudine & interpretum, & interpretationum seu translationum dicturi, discutiemus, vtrum oporteat vnquam adhęrere scripturæ versæ in aliam linguam. Et vtrum eadem seu æqualis sit autoritas scripturę interpretatę, seu versę, & scripturę in fonte suo æditę, eademq; autoritas interpretis, quæ est & prophetæ seu Euangelistæ.

Sunt autem difficultates hic duæ pręcipue. Vna de Gręca ęditione veteris testamenti facta ex Hebręa lingua per duos & septuaginta interpretes ante Christum natum, supra annos quinquaginta & ducentos. Vnde Irenæus. Natus est dominus noster circiter primum & quadragesimum annum imperij Augusti. Multo autẽ vetustior fuit Ptolemęus, sub quo interpretatę sunt scripturæ. Altera de ęditione Latina totius scripturæ sacrę, qua vsa est tota Latinorum Ecclesia multis iam sęculis. Difficultates duæ.

Super ęditione septuaginta interpretum, videtur quæstio difficilis, qua ratione diuus Hieronymus post horum ęditionem, tentauit vetus testamentum immediate ex Hebræo in linguam Latinam vertere, & dimissa eadem septuaginta interpretum ęditione suam nouam Ecclesiæ legendam tradere, cũ sub Apostolorum tpibus tota Christi Ecclesia habuerit æditionem eorundẽ septuaginta interpretum, tanq̃ autenticam, & tanq̃ scripturam sacram ęditam in suo fonte, sitaq; origine, quemadmodum videntur probare hæc argumenta. De scripture editione lxx.

Primum, Interpretatio septuaginta duorum consonat, inquit Irenæus, Apostolorũ traditioni. Petrus etenim, Ioãnes, Paulus, & reliqui deinceps, & horũ sectatores prophetica oĩa ita annuntiauerũt, quemadmodum seniorũ .70. duorũ interpretatio cõtinet. Vnus enim & idẽ spiritus, q in ꝓphetis vaticinatus ẽ, in senioribus interpretatus est. Secundũ argumentũ. Argumentũ primum.

Apostoli & Euangelistę passim prætermissis sententijs, quas in Hebręorũ voluminibus legim⁹, citauerunt scripturas veteris testamenti, secundũ ędition ẽ .70. Paulus ad Gala. Scriptũ, inquit, Maledictus oĩs q pẽdet in ligno, sic apud septuaginta, & non apud Hebræos inuenit. Sic & illud, qđ citatur ad Gala. 3. Maledictus oĩs qui non permanserit in omnib⁹, quę scripta sunt Argumentũ secundum.

 in lib.

in libro legis, quod sic apud septuaginta, non apud Hebræos, inuenitur. Item Lucas in suo Euangelio, & in Actis Apostolorū, non iuxta Hebraicā, sed iuxta septuaginta vsus est scripturæ testimonijs, quemadmodum docet idem Hieronymus in commentario super Esaiam, capite sexto.

Argumentum tertium.

Tertium argumentum antiquissimi patres, veluti Irenæus, Orige. August. certo tenent æditionem septuaginta, spiritu sancto & prophetico factam, tradentes septuaginta interpretes, non more humano inter se conferentes, sed seorsum expositos, secundum easdem sententias, easdemq; verba, eorundem verborum ordinē, scripturas sacras ex Hebræo vertisse in Græcam linguā,

Irenæus lib. ter. cap. uiges. quinto.

Irenæus lib. 3. aduersus Valentinum cap. 25. de istis interpretibus asserit, q Ptolemæus volens experimentum sumere, & metuens ne forte veritatem scripturæ per interpretationem absconderent, eosdem a seinuicem separat. Post interpretationem autem conuenientibus, inquit, ipsis in vnum apud Ptolemæum, & comparantibus suas interpretationes Deus glorificatus ē, & scripturæ vere diuinæ sunt creditę omnibus eadem & eisdem verbis, et eisdem nominibus recitantibus ab initio vsq; in finem, vti & præsentes gētes cognoscerent, per aspirationem Dei interpretatas esse scripturas. Eandem sententiam de ipsis interpretibus seorsum interpretantibus, & sic conuenientibus probat Hilarius, item Tertullianus, in Apologia aduersus gētes, quamuis non meminerit cellularum, dicit tamen, q Philadelphus Ptolemęorum eruditissimus ex suggestu Demetrij probatissimi Grammatici libros prophetarum accepit, per septuaginta duos seniores ex Iudæis interpretibus in Græcum stylum versos, addens, illos apud Ptolemæi bibliothecam, cum ipsis Hebraicis literis in suum vsque diem exhiberi a Iudæis, & palam lectitari. Deinde Aug. 15. de ciuit. Dei, cap. 23. plane asserit eosdem interpretes habuisse propheticum spiritum, & . 20. de ciuitate Dei, cap. 29. asserit eosdem prophetice interpretatos esse. Rursum ipse Hieron. ęquis alicubi docet septuginta fuisse non prophetas, sed interpretes, & in multis ab Hebraica veritate deuiasse, & illud de cellulis in quibus fuissent seorsum positi fabulosum esse. Idem tamen in prologo Paralipomenon, eosdē fuisse plenos Dei spiritu tradit, addens se frustra impelli ad Hebræa volumina latino sermone transferenda. si septuaginta editio pura, & vt ab eis in Gręcū est versa, permaneret. Et alibi discrepant, inquit, Euangelistæ, septuaginta interpretum, nostraq; translatio, & tamen sermonum varietas in vnitate spiritus concordat. Item Chrysostomus super Euangelium Matthæi, homilia quinta, ęditionem septuaginta approbans, contra eos qui in Esaia transferunt, non virginem sed puellam aut iuuenculam. Primo quidem inquit, dicemus, quod ad faciendam verę translationis fidem omnibus alijs iure septuaginta interpretes sunt digniores. Siquidem alij post aduentum domini interpretati sunt. Iudæi siquidem permanentes merito suspecti, quippe qui inimice & subdole multa corruperint, & data prorsus opera a prophetis Christi mysteria celauerint. Septuaginta vero ante centum & aliquanto amplius dominici aduentus annos ad interpretandum tot, ac pariter accedentes, ab omni huiuscemodi suspitione sunt liberi, & ex tempore & ex ipso (quod super omnia debet valere) consensu. Item longe ante tempus illud, Origines in epistola ad Africanum de historia Susannæ sic loquitur.

Tertullianus. *Augustinus.* *Chrysostomus.* *Origenes.*

Hoc so-

Hoc ſolum pro vero habendum eſt in ſcripturis diuinis, quod ſeptuaginta interpretes tranſtulerunt. Nam id ſolum eſt, quod autoritate Apoſtolica confirmatum eſt. Ex quibus videtur conſequens adhærendum eſſe æditioni ſeptuaginta interpretum, tanq̃ ſcripturę ſacrę in ſuo fonte ſuaq; origine conſcriptę. Quam ſententiam & ipſe Ruffinus in apologia contra Heronymum demonſtrare videtur ex eo, quod Apoſtoli ſcripturas ſacras veteris teſtamenti Eccleſijs Chriſti legẽdas reliquerunt nõ aliter q̃ ſecundũ editionem ſeptuaginta interpretum, qua & tunc vſa erat Chriſtiana Eccleſia annis quadringentis, aut circiter. At cõtra videtur, quod Apoſtoli & Euãgeliſtæ legũtur multis vſi ſcripturis veteris legis, quas non apud ſeptuaginta, ſed apud Hebraicam veritatem reperimus, quemadmodum mox patebit ex doctrina Hieronymi in libro de optimo genere interpretandi, tradẽtis ſeptuaginta illos non fuiſſe prophetas, ſed interpretes, & in multis deuiaſſe ab Hebraica veritate. Vnde & iã vniuerſalis Eccleſia poſtpoſita editiõe eorundem ſeptuaginta vtitur tranſlatione alia. Et hanc inſuper non videtur Eccleſia recipere tanq̃ autenticam diuinoq; ſpiritu ſic editam, vt prorſus in vniuerſis & ſingulis ſententijs ſit conſona veritati ſcripturę in primario ſuo idiomate, quippe quam & Hieronymus cęteriq; nonnuli eiuſdem Eccleſiæ doctores iã olim oſtenderunt in quibuſdã deuiantẽ a ſuo fonte, quẽadmodũ & latius oſtendemus in ſequentibus. Sũt igitur q dicũt tranſlationẽ hanc latinam, qua cõmuniter vtitur tota Latinorum Eccleſia, neq; eſſe diui Hieronymi, neq; in omnibus conſonã ſcripturæ ſacrę originali, quippe quã Ambroſius & ipſe etiam Hier. quibuſdam in locis & poſt eum Armachanus, Lyranꝰ, & ceteri etiam huius temporis viri vtriusque linguę periti arguunt, emendant, & ex Hebræa vel Græca lingua caſtigant, corrigunt, docentes & in Hebręo codice veteris teſtamẽti, & in Græco codice noui teſtamenti aliter haberi, q̃ nos habeamus, adducẽtes in ſuæ ſententię corroborationem Aug. & ipſum etiam Hieronymum cęteroſq; patres, qui docent ad originales linguas eſſe recurrendum, ſiquando varietas in latinis codicibus reperitur. Sunt alij, qui contra dicunt certo certius tranſlationẽ latinã, qua nunc ab hinc mille annos vſa eſt latinorũ Eccleſia, eſſe diui Hiero. editionẽ, ab ipſo docente ſpiritu ſancto decẽtiſſime factam, vſuq; & autoritate Eccleſiæ probatam, nullo prorſus in loco a ſuo fonte deuiam. Et propterea nos oportere ſtare huic æditiõi Latinæ, tanq̃ ſcripturæ diuinæ in ſuo fonte, ſuaq; origine, præſertim cũ iã ab annis mille & vltra, totꝰ Chriſtianorũ coetus, & vniuerſalis Eccleſiæ ſynodi hac ſint vſi, tanq̃ ꝓbata & autentica, cõfirmantes, et demonſtrãtes, ex ipſa cõtra hæreticos ſententias fidei, nõ habẽtes recurſum ad originalẽ linguã, in qua ſcriptura eſt ędita. Nã ſi quid falſitatis, inquiunt, eſſet in ęditione nr̃a latina, titubaret profecto fides noſtra. Titubat enim fides, ſi diuinarum ſcripturarum a nobis receptarum titubet autoritas. Ex q̃bus inferũt, eos qui dicunt ęditionẽ noſtram latinã, aut non recte factam eſſe, aut in aliqua ſui parte falſam aut deuiam, demoliri fundamentum Chriſtianiſmi, et temerarios eſſe, atq; ꝑuerſos, & hęreticos, ſi adſit animi pertinacia. Hæc & id genus alia ſunt, quæ hac in re difficultates ingerunt propter quas turbatur Chriſtianorum ſchola, dum in ea vnus alium iudicat, alius ſententiam vt hæreſim damnat, quam alius proſequitur vt catholicam & defendit.

Ruffinus.

Opinio de trãſlatione latina, qua vtitur Eccleſia an ſit diui Hieron.

De latina scripturae editione.

Sunt qui dicunt õportere nos prorſus adherere latinæ editioni.

Inter has & similes magistrorum sententias nequaquam vendico mihi autorita tem censorij arbitrij, sed ex visis mihi argumentis aut necessarijs, aut verisi milibus, quid videatur dicendum proponam, interim hortans ad pacem & concordiam sacrę theologię studiosos, vt neque alter alterum iudicet aut a communione separandum æstimet, donec aut iudicio Ecclesiæ catholicæ aut aliorum melius sentientium fuerit aliter definitum. Pro istorum igitur dilucidatione operępretium est quædam premittere. Primum de varietate linguarum, quibus vtitur scriptura. Deinde de multiplicitate textuum scripturæ sacræ, æditionum, interpretationum seu translationum, atque interpretum, plęrumque eundem scripturæ locum ex suo fonte in diuersas sen tentias interpretantium. Tertio de eorundem interpretũ autoritate ac inter pretationum seu translationum mutua collatione seu comparatione. Et vtrũ magis oporteat adhærere scripturis in suo fonte editis quam in aliam linguam translatis. Quibus absolutis, supradictas duas difficultates vna cum factis hinc inde argumentis dissoluemus. Et subijcientes semper omnia nostra definitioni sanctę matris Ecclesię, adferemus quæ videntur ex sententijs patrum verisimilia, neminem iudicantes contrarium sentientem, sed pro viri li nostra solliciti, ne propter diuersas interpretãtium setentias turbetur inter membra Ecclesiæ vnitas, ostendemus (si tñ res patitur) diuersa magistrorũ dogmata, quę & plęrumque videntur inter se cõtraria fidei orthodoxę nõ repuguare.

De varietate linguarum.

Primum igitur sciendum est quod triplex est scripturę sacrę sermo, Hebraicus videlicet, Grecus, & Latinus, quo consueuit Christianorũ schola vti. & demonstrare, atque corroborare contra hęreticos suæ fidei documenta. Vnde & titulus in cruce Iesu, scriptus erat Hebraice, Græce, & Latine. Cęteræ linguę fuerunt quidẽ ad significandũ res humanas inuentę atque institutę, sed nõ sic fuerũt olim a patribus admissę, vt in eas passim verterenť legis & prophetarũ scripturę, ad ea, quę fidei sunt, corroboranda. Manifestũ est totũ veteris testamenti canonẽ, quem Iudæi communem nobiscũ hñt, esse Hebraice ęditum. Totũ autem canonem nouę legis Gręco ser mone cõpositum, excepta (secundũ quosdam) epistola ad Hebræos, excepto etiam Euangelio Matthęi, qđ Hebraice ab oĩbus antiquis patribus scriptũ traditur, tametsi recentiores qdem moliant id vertere in quæstionẽ, de qb' in præcedenti libro. Chaldeorum lingua, in qua scriptus est Tobię liber magna ex parte, inquit Hiero. affinis est Hebrææ linguę. Ex his duabus linguis per Dei ꝓuidentiam ad significandum res diuinas admissis, versus ẽ totus scripturæ sacræ sermo in Latinam linguã. Constat aũt linguã Hebręam, quę vł eadẽ ẽ cũ Chaldaica, vel vicina seu affinis eidẽ, fuisse oĩm primã humano generi cõẽm ab Adã vsque ad Heber. Erat aũt terra, inqt scriptura, labij vnius, & sermonũ eorundẽ. Erat quidẽ añ Heber Hebræa lingua, sed nõ vocabať Hebręa, nec enim opus erat distinctiõe nõis, cũ nulla erat distin ctio idiomatis, tũc opus erat eã distinguere ab alijs linguis noĩe ꝓprio, qñ facta ẽ lingua vni genti ꝓpria. Quando aũt erat vna nihil aliud, inqt Augu. ꝙ humana lingua, humana locutio vocabať, qua sola ipm humanũ genus loquebať. Vnde & ipse Heber nomẽ imposuit filio suo, vt vocareť Phalech, qđ interpretať diuisio, qm̃ tũc ei, inqt scriptura, nat⁹, qñ p linguã terra diuisa est. Idcirco vocatũ est nomen ciuitatis Babel, quia ibi confusum est labiũ vniuersæ terræ, & merito elationis puniti sunt homines diuersitate linguarum.

De lingua Hebræa. Genesi. 11.

rum. Censura itaq; diuinæ iusticiæ ad cohibēdam humanam insolentiam, vnam totius humani generis loquelam duarum & septuaginta linguarum varietate confudit, de quo vide Augustinum decimo sexto, de ciuitate Dei. Et Ambrosium in lib. secundo de vocatione omnium gentium, cap. quarto.

Confusio linguarū ꝑpter peccatū intrauit genus humanum.

Quamuis ergo Hebræa lingua nomen acceperit ab Heber, non tamen ab ipso incepit, sed nec Heber ipse eandem linguam in vniuersam suam progeniem effudit, sed in eam tantum, cuius generationes producuntur ab Abraham. Hactenus de lingua Hebræa, quę est omnium prima.

De characterib⁹ Hebraicis.

Deinde & characteres huius linguę omniū primi sunt traditi ad significādas res diuinas, quæ etiā videntur fuisse in prima mūdi ętate. Siquidem & Enoch scripsisse quædā ante diluuiū videtur ex Epistola Iudę. Verum cum ante Moysen non habemus vlla diuinarum scripturarum monumenta, non absurdum videtur, si noui Hebræorū characteres credātur Hebræis traditi per Moysen, qui scripsit sermones domini in volumine fœderis, qui & accepit a domino duas tabulas, nō solum manu dei factas, sed vtrasq; dei digito scriptas, quibus confractis, non deus, sed Moyses alias duas pręcidit, & in illis rursus non Moyses ex ore dei, sed deus ipse verba scripsit quę habuerunt priores tabulę. Deus qui hebraici sermonis rationem & vocem suę linguę ad loquendum dedit, idem ipse elementorum figuras primus per semet ipsum conscripsisse legitur, nec dum quippe Moyses quicq; scripserat, quando ei dixit deus, Ascēde ad me in montē, dabo tibi duas tabulas lapideas, & leges, atq; mandata, quæ scripsi. In eadem lingua & in eisdē characteribus habebat scriptura vsq; ad captiuitatem Babylonicā. Post captiuitatē fuit quidem scriptura in eadem lingua scripta, sed non eisdem characteribus. Nam certum est, inquit Hieronymus in prologo galeato, Esdram scribam, legisq; doctorem, post captam Hierosolymam, & instaurationem templi sub Zorobabel, alias literas repperisse, quibus nunc vtimur. Ante huiuscemodi scripturas, vel digito Dei, vel manu Moysi scriptas, nulla est nobis certa scriptura diuina, nec vlla prophanarum rerum historia. Literas siquidem Græcas Cadmus primus Græcis tradidisse fertur, quo tempore Othoniel populo Israel pręerat, constitutus dux anno quadragesimo septimo, post scripturam legis Moysi datam. Latinas autem Carmentis repperisse dicitur, quo tempore populum Israel iudicabat Achior, quæ literæ quamuis ad significandas res humanas primo fuerunt inuentæ & institutę, iā tn̄ etiam Dei prouidentia ad significādas diuinas res sunt admissę.

Tabulę legis.

Exodi. 24.

Cadm⁹ Grecorū characterū inuentor.

Hactenus de linguis, iam de interpretibus, & primum de eis, qui vetus testamentum ex Hebręa lingua in Gręcam transtulerunt, differendū ē. Primi veteris legis interpretes fuerunt duo & septuaginta, ex Hebræa lingua in Gręcam vetus testamentum transferētes sub temporibus Ptolemęi Philadelphi, ante Chistum natum annos supra quinquaginta, & ducentos.

Interpretes LXX.

Cum Saluatoris nostri tempora viderentur, inquit Eusebius, aduenire, conueniretq; maxime omnium gentium saluti, intelligere quæcunque de Christo a prophetis scripta erant, per linguam Græcam, quam fere omnes gentes tunc intelligebant, diuina prouidentia Hebræorum scripturam vniuersis proposuit. Post Saluatoris autem nostri tempora, aut non habuissemus scripturas, quippe quas Iudæi aut ex inuidia occultassent, aut corrupti

Eusebius.

ores nos

ctores nobis dedissent, aut si recte potuissent haberi, in suspitionem traductores facile vocarentur. Saluator ergo, qui vt deus omnia præuiderat, optima dispositione vsus diuinorum librorum traducendorū voluntatem inspirat Ptolemęo Regi, qui & pręcepit Demetrio suæ bibliothecę præfecto, de hac re literas scribere Eleazaro Iudæorum Pontifici. Is cum literas recepisset, de singulis tribubus seniores viros legis peritos & probos sex misit vtriusq; linguę peritos, qui scripturam traduxerunt Ptolemęo Regi, qua traductione lecta propositis in medio libris eorumdem seniorum interpretum sacerdotes ac multi Aegyptiorum coram rege congregati magna voce dixerūt probe & sancte diuinam scripturam esse traductam & idcirco decens esse, vt Rex iustissimus caueat ne quisq; peruertere aliquid audeat. quod cum omnes vna voce probassent, iussit rex secundum morem maledicere, si quis aut subtraxerit, aut mutauerit, aut addiderit aliquid. Et cum lecta vniuersa essent, miratus rex legis latorum prudentiam, interrogauit Demetrium qua ratione nemo aut poetarum aut historicorum de tot tantisq; rebus gestis vllam fecerit mentionem, cui Demetrius respondit, diuina, inquit, hæc lex est, & a deo data, atq; ideo si qui attigerunt, a deo percussi resilierūt. affirmauitq; se audiuisse a & Theopompo q cœperat nonnulla a Iudaicis scripturis translata Gręca oratione ornare, & ilico turbatione quadam mentis percussus, magno studio Deum orasse, cuius rei gratia id sibi accideret. Audiuissetq; per somnium, quia res diuinas lenocinio inquinatis hominib' ediderat. Ego quoq; ipse, inquit, a Theodoto tragediarum poeta accepi, qd' cum ipse multa ex Iudaica scriptura ad fabulam quandam transferre vellet, luminibus captus fuerit, qui quando credidit hac de causa id sibi euenisse, magno tempore pœnitentiam egit, & tandem sibi restitutus visus fuerat. Tunc ergo Rex magna cū diligentia scripturam iussit inuiolatam reseruari. Hæc Eusebius de pręparatiōe Euangelica libro octauo. Verū hic sciendū q aliud est, mutare quod propheta vel Euangelista scripsit, & velle simplicitatē sermonis illius corrigere atq; ornare, aliud vero mutare sermonem, quem interpres edidit, eumq; castigare ad veram simplicitatem sermonis, conscripti a propheta vel Euangelista. de quo latius infra.

De. 70. interpretibus.

Aquila. Primi ergo sacræ scripturę interpretes fuerunt septuaginta, deinde Aquila Iudæus natione, Ponticus, secundus Moysaicæ legis interpres, quem & Iudæi cæteris anteponunt, scripta sua ędidit sub ipsis tpibus Sixti, q fuit octauus. post Petrū Romanus Pont. Iste quia Iudæus, odio habēs Christianorū nomen, qd' iam inceperat crescere, multis in locis scripturas, quæ Christum sonāt, praue est interpretatus. Terti' veteris legis interpres fuit Theodotion, sub tempore Soteris decimitertii, qui fuit decimustertius post Petrum Ecclesię Romane Pont. post Christum passum circiter annum quadragesimum supra centesimū. Quartus veteris legis interpres Symmachus, sub temporibus fuit Seuerini decimisexti Pontificis post Petrum. De his trib' interpretibus sic habet Hieronymus. Si apud Gręcos post septuaginta ędítionem, iam Christi Euangelio coruscante, Iudęus Aquila, Symmachus, & Theodotion Iudaizantes Hæretici sunt recepti, qui multa mysteria Saluatoris subdola interpretatione celarunt, & tamen in Exaplis habentur apud Ecclesias, & explanantur ab ecclesiasticis viris, quanto magis ego

Theodotion.

Symmach'.

Hieronym'.

Christia

Christianus, & de parentib⁹ Christianis natus, vexillum crucis in frōte portans, cuius studium fuit omissa repetere, deprauata corrigere, & sacramēta Ecclesiæ puro, ac fideli sermone aperire, vel a fastidiosis, vel a malignis lectoribus nō debeo reprobari. Pręter has quatuor ęditiones, nominibus proprijs secundum suos autores nominatas, sunt ęditiones alię duę, quę cum sint incertis autoribus, quinta & sexta ęditio sunt a diuo Hieronymo appellatæ, quarum omnium & ipse meminit diuersis in locis, & præcipue in explanatiōe psalmi quadragesimi quarti ad Principiam virginē, & in explanatione psalmi octogesimi noni ad Cyprianum. Quintam æditionem dicit Beda inuentam esse Hierosolymis. Sextam dicit esse repertam Nicopoli, sub imperatore Aurelio Antonio. Pręter has sex etiam septimam quandam æditionem apud veteres patres fuisse constat, quam prologus super chronicis Eusebianis commemorat, ita dicens. Quinta & sexta & septima æditio licet quibus censeantur autoribus ignoretur, tamen ita probabilem sui diuersitatē tenent, vt autoritatē sine nominibus tenuerint.

Hieron. meminit septem æditionū veteris testamēti ex Hebræo in Græcum.

¶ Deinde Origenes peritissimus omnium linguarum, diligentissimus sacrarum literarum indagator, consyderans tantam translationum varietatem ex omnibus scripturis ex Hebræo in Græcum versis, fecit volumina Sex quæ appellantur Exapla, id est, ex simplici ordine conscripta in proprijs paginis vel columnellis editiones eorum singulas quasq; describens, & ea quę per alios interpretes, siue perempta fuerant, siue etiam abundantius prolata, proprijs quibusdam notis designauit. Isti omnes interpretes, vetus testamentum in Græcam linguam sunt interpretati. De quibus iam olim añ Hierony. sęcula, loquitur Eusebi⁹ libro 6. Ecclesiasticę historię cap.
12 .31. Origenes inter cætera suarum eruditionum studia, nec illud quidem omisit perscrutari, & addiscere hebręę linguę virtutem, vt agnosceret, vel ea quę Hebraicis literis a Iudæis leguntur, vel qualia sunt cęterorum interpretum, qui præter septuaginta interpretati sunt, quātaq; esset ęditionū diuersitas, ita vt præter istas, quæ in vsu sunt, Aquilę vel Symmachi, vel Theodotiōis, inueniret etiam alias in absconditis, ac secretis latentes, in quibus, ne nomina quidem interpretum repperit scripta. Hoc autē solum dicit de eis, ꝙ aliam quidē in Actiaco littore apud Nicopolim, aliā in Hiericho, atq; aliā in alijs repperit locis. Vñ & illos famigeratos codices prim⁹ ipse cōposuit, in q̄bus per singulas colūnellas, e regione separatim opus interpretū vniuscuiusq; descripsit, ita vt primo oīm ipsa Hebręa verba Hebraicis literis poneret. Secundo in loco Græcis literis e regione Hebręa describeret. Tertiam Aquilę translationē subiungeret. Quartam Symmachi. Quintā .70. interpretum, quę nr̄a est, Sextam Theodotionis collocaret. Et propter huius Sex cemōi cōpositionem exemplaria ipsa nomīauit Exapla .i. ex simplici ordine cōscripta. In Psalterio autem & alijs nōnullis interserit aliqua etiā de cęteris æditionibus istis, quas q̄m sine noīe autorum inuenerat, sextā & sep. ęditionem nominauit. Hactenus Eusebij sententia.

Hexapla.

Origenes de multitudine æditionū

Eusebius

Amplius autem post omnes æditiones supra dictas, diuus Hieronymus septuaginta interpretes emendatos ex Græco in Latinum vertit eloquium, quemadmodum & ipse multis in locis testatur, præsertim in Apologia aduersus Ruffinum.

Cęterum

Hieronymus. Cæterum idem Hieronymus, easdem scripturas veteris legis ex Hebręo in Latinum eloquium conuertit, cuius interpretationem Iudęi, inquit Augu. fatentur esse veracem, contendentes septuaginta in multis errasse. Insuper & nouum testamentum Graecae fidei reddidit, vt & ipse testatur de seipso in lib. de viris illustribus.

Quadruplex latinum Psalterij. ¶ Postremum sciendum, quadruplex esse Latinum Psalterij opus, Vet⁹, Romanum, Gallicum, & Quartum secundum Hebraicam veritatem. Psaltetium Vetus propterea dicitur, quod eo vtebatur Ecclesia ante æditiones a diuo Hieronymo factas. Romanum, quod a diuo Hieronymo Romæ castigatum, Ecclesia Romana in vsum suscepit, vt ipse testatur in prologo. Gallicum, quod idem Hieronymus, ad preces Paulæ & Eustochij secundo correxit, quod & Ecclesia Gallicana in vsum suscepit, quo & in hodiernum vsq; diem, nostra pręsens vtitur Ecclesia. Hanc geminam correctionem habes in eiusdem Hieronymi præfatione, cuius initium, Psalterium Romæ dudum positus & cæt. Hebraicum vero est, quod ipse ad Sophronij preces, ex Hebræo in Latinum, nulla intercedente lingua media, transtulit, quod Ecclesia in suum vsum non recepit.

Vetus. Romanum. Gallicum. Hebraicum.

Gemina olim æditio latina. ¶ Cæterum ex sententijs Hieronymi coarguentis Latinum interpretem, seu vulgatam æditionem, præsertim in nouo testamento consequens videtur geminam olim fuisse ęditionem Latinam, vnam priorem, quam Hieronymus vocat vulgatam ęditionem seu Latinam, quam & corrigit & emẽdat. Aliam iam a Hieronymo correctam & emẽdatam. Editio Latina vulgata, quam Hiero. taxat, an sit hæc qua in nouo testamento nunc vtitur Ecclesia in quæstionem vertitur. Rursus an vera Hieronymi ęditio sit, ea qua tam in veteri, q̃ in nouo testamento, ante mille annos & citra vsa est Ecclesia, inter magistros est controuersia, quibusdam dicentibus, etiam eam esse Hieronymi, & autoritate Ecclesię in omnibus approbatam, Alijs autem contradicentibus eam neq; esse puram, neq; talem, qualem Hieron. ædidit, neq; in omnibus semper attingere verum sensum, quem intendit autor, qui spiritu sancto inspirante scripturam sacram in suo fonte posteris legendam tradidit, quę sane controuersia instigante Sathana iã sua sumpsit incrementa, quæ neq; tanta fuit olim apud Latinos patres, qui non oẽs eadem æditione Latina vsi, magis curauerunt de scripturarum sensu, q̃ de verbis, ordine & compositione verborum, non facientes inter se dissidia propter minuta quædam, aut sic vel aliter versa, aut forsitan magis vel minus congrue posita. Sic Cyprianus, Ambrosius, & Augustinus, suis in commentarijs, ac libris vtuntur solœcismis, notatis in æditiõe nr̃a latina, cõsiderantes scripturę locos, pręferti eos, quibus probãtur fidei mysteria, esse consonos scripturis ęditis in originali lingua, & omnia quę in ęternam salutem hominem dirigunt sufficiẽter expressa, & iterũ atq; iterũ inculcata, de quibus infra lati⁹.

Latina editio dupl.

Propositio de septuaginta interpretum æditiõe. ¶ Hactenus de varietate interpretum, ac ęditionum scripturæ sacrę. Iã de eorundem interpretum autoritate videamus, collationem earundem interpretationum inuicem facientes. Primum de autoritate & ęditione septuaginta interpretum talem ponimus propositionem.

Aeditio septuaginta interpretũ, quę prima est tempore, prima etiam est dignitate cęteris omnibus ęditionibus, ante Hieronymum factis pręferenda,

& id

Aeditio LXX. interpretu quante autoritatis,

& id quidem multis ex cauſis. Primum ꝙ ea vſus eſt Chriſtus, vſi ſunt Apoſtoli & Euangeliſtę, qui prętermiſſis interdum his, quæ habentur in Hebręorum codicibus, ſecundum æditionem ſeptuaginta, ſententias ex veteri teſtamento citauerunt. Deinde quod ad eam faciendam tot ac tanti viri autoritate publica electi deſtinãtur, vtpote ex qualibet duodecim tribuum Iſrael ſex probati, conſtituẽtes numerum ſeptuagintaduoꝝ, qui in illam pariter conſenſerunt. Quod multi conſona voce, conſenſu vnanimi non ſeſe ingerentes, ſed vocati & electi tanq̃ viri fide digni probant, maioris eſt autoritatis, q̃ id quod ab vno hoĩe transferĩ, pręſertim, nõ habente teſtimoniũ diuini ſpiritus in ſe loquentis. Tertio quod ſub Petro Ieſu Criſti vicario, & ſub ſucceſſoribus illius vſq; ad Damaſum Papam in tota Eccleſia iam Gręca q̃ Latina ſcripturæ recitabãtur ſecundum editionem ſeptuaginta interpretum. Quarto quod alij interpretes ante Hieronymi ſæcula fuerunt, aut Iudæi, aut hæretici Iudaizantes, qui multa Chriſti myſteria ſubdola (vt inquit Hieronymus) interpretatione celauerunt. Poſtremum quod ſancti patres vſq; ad Hieronymi tempora honorauerunt æditionem ſeptuaginta, tanquam profectam a diuino ſpiritu, illam omnibus alijs prętereũtes. Quod manifeſtũ fiet nobis eorum ſententias audientibus. De tribus primis ſcripturę interpretibus ſic loquitur vetuſtiſſimus ille Irenæus, interpretans verbum Eſaię, Ecce virgo concipiet. Quidã (inquit) aliter auſi ſunt interpretari ſcripturas, & dicũt. Iuuencula in ventre concipiet, & pariet filium, ſicut interpretati ſunt Theodotion Epheſi⁹, & Aquila Ponticus, ambo Iudęi proſelyti, quos ſequuti ſunt Ebionitæ, qui dicunt Chriſtũ ex Ioſeph ſemine eſſe natũ. Verum longe ante tempus illorum, priuſq̃ Romanorum inualeſceret principatus, cum adhuc Macedones Aſiam poſſiderent, Ptolemęus Lagi filius, volens maiorẽ quęrere gloriã bibliothecę ſuæ, quam apud Alexandriam ex omnium veterũ Gręcorum voluminibus conſtruebat, petit etiam ab Hieroſolymitis, vt Hebręas eorum ſcripturas in Græcam linguã interpretatas acciperet. At iſti, ſubiecti quippe erant Macedonibus, electos in ſcripturis ſacris & ĩ vtraq; lingua peritiſſimos viros duos et ſeptuaginta preſbyteros miſerunt ad Ptolemæum, in quo tamen dei voluntas atq; conſiliũ gerebatur. Ptolemęus autem volens ſingulorum accipere documẽta, & veritus ne forte per interpretationem, occultarent inſertam diuinis voluminibus veritatem, ſingulos a ſe inuicem ſeparat, & eadem ſeorſum poſitos, interpretari iubet, & tunc deus vere glorificatur, & ſcriptura ſancta q̃ vere diuina eſſet agnoſcitur, omnes enim eiſdem verbis, eiſdem nominib⁹, atq; ſententijs ſcripſerant ab initio vſq; in finem, ita vt ipſi, qui præſentes gentiles erant agnoſcerent; quia Dei nutu ſcripturę tunc interpretatę ſunt. Et nihil mirum, ſi diuina prouidentia hęc ita fieri procurauit, cum & in captiuitate, quę populo acciderat ſub Nabuchedonoſor rege, dum corruptis ſcripturis Iudęi poſt ſeptuaginta annos ad patriam ſuam redirent, in temporibus Artaxerxis regis Perſarum, inſpirauerit Deus Eſdram ſacerdotẽ ex tribu Leui, qui omnia prioꝝ prophetarum volumina, ac verba repararet reſtitueretque populo legem, quę per Moyſen fuit data. Vides ſententiam Irenęi docentis ſeptuaginta interpretes ſingulos ſeorſim poſitos, Dei nutu diuinoq; ſpiritu ſcripturas veteris legis eiſdẽ verbis, eodemq; ſtylo in Gręcã

Irenæus lib. tert. aduerſus Valent. capite xxvi.

Aeditio ſeptuag. interp. vere diuina & Dei nutu facta.

sic ostendens vtrosque fuisse prophetas. Isto enim modo, alia per Esaiam, alia per Hieremiam, alia per alium atque alium prophetam, vel aliter eadem per hunc atq; illum dixit, sed ita, vt illi praecederent prophetando, isti non more hominum secum conferentes, & tamen tanquam vno ore cuncta interpretantes, sequerentur illos prophetice interpretando. Proinde & ipsi Apostoli ex vtrisque, id est ex Hebraeis & septuaginta duobus, posuerunt prophetica testimonia, tanquam vtraque scriptura sit vna atq; diuina. Hęc Augu. decimo octauo, de ciuitate Dei, cap. 43. plane docēs aeditionē septuaginta factam diuino spiritu, & Ecclesiam Christi iusta rōe prae ferre illam interpretationi Hieronymi. Item libro decimo sexto, capite 23. Merito, inquit, creduntur septuaginta interpretes accepisse propheticum spiritum, vt si quid eius autoritate mutarent, hoc diuinitus esse doctum non dubitaretur. Insuper Chrysostomus homilia quinta super Matthęum ad faciendum, inquit, verae translationis fidem omnibus alijs iure septuaginta interpretes sunt digniores. ¶ Sed supradictis videtur forsitan obuiare argumentum ex doctrina Hieronymi docentis, Septuaginta interpretes nonnulla praetermisisse, & aliter etiam dixisse q̄ habeat Hebraica veritas, etiam arbitrantis sententiam de cellulis, & fabulosam esse & confictam. Nescio quis, inquit, autor, primū septuaginta cellulas Alexandriae, suo mendacio extruxerit, quibus diuisi eadem scriptitarunt, cum Aristeas Ptolemaei satelles, & longo post tempore Iosephus nihil tale protulerint sed in vna basilica congregatos contulisse scribant, non prophetasse. Aliud enim est vatem, aliud interpretem esse. Ibi spiritus ventura praedicit, Hic eruditio & verborū copia, ea quę intelligit trāsfert. Quanq̄ eruditi solos quinque libros Moysi a septuaginta interpretatos probent, vtpote Iosephus & Hebraei. Nos tamen, inquit, sequuti autoritatem veterum, Irenaei, Tertulliani, Origenis, totum vetus testamentum, per septuaginta translatum dicimus. Item in prooemio quaestionum super Genesim Iosephus, quinque tantum libros Moysi a septuaginta translatos refert, quos nos quoque confitemur plus quam caeteros cum Hebraicis cōsonare. Hęc Hiero. ¶ Ne propter diuersas sanctorū patrū sententias turbentur studiosorum animi, pro concordia dogmatum sanctorum patrum, quātum ad vnitatem fidei, pacemque membrorum Ecclesiae attinet, de quibusdam non est curiose inuestigandum.

Obiectio ex Hieronymo cōtra septuaginta interp.

LXX. Moysi libros V. tantum interpretati.

Primum est sciendum non esse curiose discutiendum, vtrum septuaginta interpretes seorsum in singulis cellulis interpretantes, in vnam communē aeditionē, secundum eadē verba, eundemque verborum ordinem conueniūt, nulla intercedente inuicem conferentia. An potius primum seorsum positi, fuerint interpretati sententias, quas postea conferentes inuicem, communi tractatu cōmuniq; iudicio statuerint in eundem verborum ordinem. Et quia res haec est de numero eorum, quę ad vtramque partem, salua fide & charitate disputari possunt, non est vni aut alteri parti insistendum pertinaciter. Vnde & Augustinus, quemadmodum mox patebit, fauens cellulis, hac de re non prorsus asserendo, sed dubitando loquutus est in secundo libro de doctrina Christiana. Deinde & sciendum, quod etsi septuaginta interpretes, iuxta Augustinum, caeterorumque patrum sententiam,

De cellulis LXX. interpretū.

conuenerint

LXX. interpretū sps propheticus.

tiam habuerint propheticum spiritum non tamen hinc concludi potest, illos interpretando libros prophetarum intellexisse in illis omnia, quę prophetę intellexerunt scribendo. neq; enim fuerunt æqualiter omnes illustrati, qui prophetice sunt loquuti. Et ideo q̃uis quędam prophetice dixerint, quæ in Hebræorum uoluminibus non habentur, non idcirco sequitur quod omnia quæ transtulerunt ex eodem prophetici spiritus lumine attracti cognouerint.

sps. s. ali[ter] p[er] LXX[ta] ali[ter] p[er] ap[osto]los ve[teris] le[gis] testimonia explicav[it].

Tertio sciendum iuxta diui Hieronymi sententiam, q aliter per septuaginta interpretes, aliter per apostolos spiritus sanctus testimonia ex ueteri lege contexuit. Illi eruditione uerborum, et copia ea quæ scripta inueniebãt transtulerunt, et ante aduentum christi interpretantes, interdum id uel quod nesciebant, uel cuius mysteria non plane intelligebant, dubijs protulerunt sententijs. Apostoli uero, quibus Christus post passionem et resurrectionem Longe plenius atq; copiosius aperuit sensum, ut intelligerent scripturas, qui et operibus christi præsentes fuerunt, et non tam prophetiam, q̃ historiam in scripturis propheticis intellexerunt. Aliter audita, aliter uisa narrantur. quod melius intelligimus, melius et proferimus. Rursus et ipsi septuaginta q̃uis quædam, uel prętermiserunt, uel aliter dixerunt, uel adiecerunt, quæ apud Hebræorum codices non reperiantur, non tamen consequens est, eosdem non esse spiritu dei interpretatos. Vnus enim et idem spiritus est, qui nouit se pro loco et tempore personis accommodare, iusta ratione ad tempus, aut tacens, aut præteriens, ac figuris obumbrans, nonnulla suis locis, temporibus et personis reuelanda. Item q̃uis ijdem interpretes fuerint spiritu sancto interpretati, non tamen consequens est, illos fuisse prophetas. Aliud est prophetare, seu per spiritum sanctum mirabili quodam, et ineffabili modo intus loquentem, et illustrantem, futura prænunciare. Aliud est spiritu sancto mouente ea quæ iam sunt prænunciata uertere ex una lingua in aliam. Proinde septuaginta interpretes et si fuerint Spiritu sancto moti ad transferendũ, non tamen inde sequitur diuum Hieronymum semper oportere sequi horum interpretum authoritatem. Siquidem Hieronymus ex Hebræo transferens quod legerat, non curans de syllabis punctisq;, et ordine uerborum, ueritatem quam legerat apud Hebræos, etiam apud quos et septuaginta interpretes non repertam posuit. Neq; inde consequens est, damnabiles et reprehensibiles esse septuaginta duos interpretes, et non spiritu sancto mouente transtulisse. Spiritu enim sancto prouidente factum est, ut ipsi quædam de Christo mysteria non haberent, quæ tamen Apostoli et Euangelistæ ex ueteri testamento de Christo habent. Quædam rursus Apostoli, et Euangelistæ ex septuaginta habent, in quibus et Lucas et Paulus Apostolus interdum non iuxta Hebraicum, sed iuxta septuaginta citant testimonia, quemadmodum docet Hieronymus in commentarijs, capite sexto, super Esaiam. Proinde et ipse, ut testatur in Apologia contra Ruffinum, falsis impetitus calumnijs, quod interpretationem septuaginta duorum contemneret, multis declarat argumentis, se nusq̃ uoluisse aut reprehendere, aut criminari septuaginta interpretum æditionem. Ego, inquit, contra septuaginta interpretes quicq̃ sum loquutus: quos ante annos plurimos emẽdatos diligentissime meæ linguæ studiosis dedi, quos quotidie in conuentu fratrum edissero, quorum psalmos iugi meditatione decanto. Vnde et ibidem prosequitur.

Luce. xxiiii

Spũs sctũs loquẽs in septuaginta interpretibus quędã præterijt, et quædam aliter dixit q̃ hẽtur in hebraica ueritate

LXX[ta] interpretes an proph[et]e.

Hieronymus.

Hieronymi sen[tentia] de LXX[ta].

prosequitur, docens se per singulos bibliæ prologos, respondisse aduersariis calumniantibus, quod editionem septuaginta reprehenderet. Cogor, inquit, per singulos diuinæ scripturæ libros respõdere maledictis aduersariorum, qui interpretationem meam criminantur, esse reprehensionem septuaginta interpretum, quasi mox reprehendat, qui vel restituit & emendat, quod per alios erat vitiatum, vel declarat, elucidat, aperit, addit quod spiritus Dei certis ex causis pro tempore voluit esse clausum. Sic in prologo sup Iob, Audiant, inquit, canes mei, idcirco me in hoc volumine laborasse, non quod antiquam interpretationem reprehenderem, sed vt ea quæ in illa, aut obscura sunt, aut omissa, aut certe scriptorum vitio deprauata, interpretatione nostra fierent manifestiora. Non iccirco arguendus est Hieremias propheta, q mysteria de Christo obscurius, q Esaias intimauerit.

Hic ergo iam si dixeris septuaginta duos interpretes, solũ quinq; libros Moysi ex Hebræo in Græcum transtulisse. Insuper & in multis errasse, scripturam ad alienũ sensum interpretantes, quod non potest esse spiritus sancti opus, qui spiritus est veritatis, q̃uis iusta forsitan ratione diuinitus inspirati, potuerunt quædã præterire, tacere, aut occultare, non tamẽ videtur diuinitus inspirati ad tradẽdũ errores & falsitates, qbus sunt decepti ignorãtes interdum significationem Hebraicorum nominum, quæ Hiero. & alij quidã, in aliam q̃ ipsi significationẽ transtulerũt, qd multis locis posse demõstrari videtur, desumptis ex cõmentarijs Hiero. super prophetas coarguentis interpretatiões eorundẽ. Vnde super capite. 2. Micheæ sic loquitur. Interpretatio septuaginta (si tamen septuaginta est, Iosephus enim scribit, et Hebræi tradunt, quinq; solum libros legis Moysi ab eis translatos, & Ptolemæo regi traditos) tantum discordat in præsenti loco ab Hebraica veritate, vt nec capita possim⁹ ex æquo cõponere, nec eor̃ simul sentẽtias explicare. *Obiectio contra editionem septuaginta.* *LXX. Moysi libros tñ interpretati.*

Respondeo, q̃q̃ Hieronymus plærisq; in locis videatur dubitare, an septuaginta interpretes transtulerint solos quinq; Moysi libros, semper tamẽ in commentarijs supponit alios etiam veteris testamenti libros, ab ipsis esse translatos, & nusquã calumniat̃ eosdem septuaginta interpretes errare, & falsa interpretatos esse, aut significationem Hebraicorum nominũ non intellexisse, sed demonstrat vel quædam ab illis fuisse celata aut tacita, aut etiam ignorata, & non plene intellecta, vel nõia Hebræa etiam aliter potuisse interpretari, vel in ipsor̃ æditiõe, quædã per alios interdũ esse aut adiecta, aut deprauata & corrupta. Vnde in Apologia aduersus Ruffinũ ostendens se non in condẽnationem .70. interpretum scripturas sacras interpretatũ, nec quicq̃ contra illos locutũ esse. Cõmentarij mei in duodecim ꝑphetas, et meã inquit, & .70. editionẽ edisserunt. Item in cõmentario sup Ezechielẽ cap. 5. ostendens Hebræã veritatẽ continere tres partes, vbi .70. habẽt quatuor partes. Addit in defensionem .70. interpretum. Nec hoc dicimus, inquit, ab illis .70. interpretibus factũ, quibus vetustas autoritatẽ dedit, sed p multa sæcula scriptor̃ atq; lectorũ vitio deprauatũ. Et q̃q̃ Aristeas & Iosephus, & oĩs Iudæor̃ schola, quinq; tm̃ libros Moysi a 70. translatos asserant, quos docet & Hiero. plusq̃ cæteros cũ Hebraica veritate consonare. Attamen etiã in eisdẽ libris Moysi magna erat inter Hebræor̃, & .70. interpretũ codices distantia, & præcipue de numero annor̃, quibus vixerũt hoẽs ante diluuiũ, priusq̃ filiũ hũc vel illũ genuisse cõmemorant̃, nã apud Hebræos centũ anni *Solutio.* *Hiero. quid de LXX. interpretib. senserit.* *Hieron. in proœmio quæstionum super Genesim.*

inquit Augustinus pauciores quam apud nostros codices, qui æstimantur secundum septuaginta interpretes, reperiũtur. Verbi gratia ipse Adam antequam inquit gigneret Seth in codicibus nostris, ducentos triginta annos vixisse reperitur. In Hebræis autem centum triginta anni perhibentur. Sed postq̃ genuit, in nostris septingẽtos vixisse dicitur, in illis vero octingẽtos. Atque ita summa vniuersitatis annorũ vitę Adę in vtrisq; concordat, & ita deinceps in secũda tert. quart. quint. generatiõe inuenit̃. Sed hoc, inqt Aug. nec malitię Iudæorum, nec diligẽtiæ, vel prudẽtiæ .70. interpretũ, sed scriptoris tribuat̃ errori, q de bibliotheca Ptolemæi regis codicẽ primũ accepit describendũ, & ex hui⁹ iã occasiõe accidit, tanta inter .70. interpretũ, & Hebręorũ codices diuersitas annorum ab Adam vsq; ad diluuiũ. Secundũ codices .70. cõputant̃, inquiũt Aug. & Euseb. annorum duo milia, ducẽti quadraginta duo. secundũ Hebræos autem mille sexcẽti quinquaginta sex. Item a diluuio vsque Abraam secundũ vulgatam æditionem, hoc est septuaginta interpretũ, inquit Augustinus, sunt anni mille septuaginta duo, in Hebræis autem voluminibus longe pauciores anni perhibentur inueniri. Sed hęc diuersitas in numeris annorum contigit ob id q septuaginta interpretum ędirio fuerat deprauata. Multa istiusmodi, si Hieronymo credimus, in scripturis sacris de numeris annorum sunt, quę difficile est inuenire, tum propter librorũ varietatem, tũ propter errores inolitos, dũ paulatim de inemendatis inemendata describuntur, super quib⁹ rixæ & cõtentiones nec dicẽtibus nec audientib⁹ prosunt. Quid enim, inquit, mihi prodest scire quot annos vixerit Mathusalem, quoto ętatis suæ anno Salomõ sortitus sit cõiugem, ne forsitã Roboam .11. ætatis illi⁹ anno natus esse credatur. Sed hæc de numeris annorum missa faciẽtes, demus nos iã illos septuaginta habere emẽdatos, nihilominus ex supra dictis perspicuũ ẽ, qđ etiã in libris Moysi nõ nulla sint, quę nõ sic habet litera Hebraicę veritatis, vt .70. trãstulerunt, quippe q nõ sensum dei pfecte habebãt, nec enĩ vates sed interpretes erãt. Vñ et hoc qđ legit̃, Maledict⁹ oĩs qui pẽdet in ligno, nõ satis integre trãstulerũt, cũ sic habeat̃ in Hebraico, Maledictus a deo est, qui pẽdet in ligno, & ita tribus mõis discordat in hoc vbo .70. trãslatio ab Hebraica veritate. Quũ enĩ in Hebręo habeat̃, Maledictus ẽ, transtulerũt absolute maledictus, faciẽtes sensũ ambiguũ, vt subaudiri possit, vel vbũ optãtis seu imprecãtis, vel indicãtis seu enũtiãtis. Quũ enĩ dicit̃ absolute, Maledict⁹ q pẽdet in ligno, incertũ ẽ, an sit sentẽtia, Maledictus est, an potius maledictus sit. Item in Hebręo additũ ẽ a deo qđ in .70. deest. Postremũ i .70. additũ ẽ oĩs, qđ in Hebręo nõ habet̃. Itẽ i Euãgeliis, et Apostolorum scriptis. Multa, inquit Hiero. de veteri testamẽto legimus, quę i .70. interpretũ codicib⁹ nõ repiunt̃, cuiusmõi sunt. Ex Aegypto vocaui filiũ meũ. Itẽ, Nazaręus vocabitur. Viderũt in quẽ compunxerũt. Itẽ, Flumina fluẽt de ventre eius aquæ viuæ. Itẽ, Nec oculus vidit, nec auris audiuit. Vñ & ipse Hieron. in pœmio libri .15. comentariorum Esaię, Apostoli & Euãgelistę vbicunq; de veteri instrumẽto, inquit, ponunt testimonia, si inter Hebraicũ & septuaginta nulla diuersitas sit, vel suis vel septuaginta iterpretũ verbis vti solent, sin autem aliter in Hebręo, aliter in veteri æditione sẽsus est, Hebraicũ magis q̃ septuaginta interp̃tes sequũtur. Deniq;, vt nos iquit ostendimus, Apostolos & Euangelistas posuisse ex Hebræo multa, quæ in septuaginta nõ habẽtur. Sic æmuli nr̃i doceant ab illis assumpta esse aliqua de

septuaginta

Annor, nũs varius in hebræo et editione LXX.

Augustinus in libro de ciuit. Dei.

Eusebius.

In multis deficit septuag. interp. æditio ab Hebraica veritate.

Testimonia Euangelij que in editione LXX. non repeviuntur.

Hieron. in commentarijs super Esaiam.

.70. interpretibus testimonia, quæ nō sunt in Hebræorum lib & finita cōtentio est. Vbi Hiero. subindicare videtur Apostolos & Euāgelistas nō assumpsisse ex septuag. interpret. vllū sensum in Hebræorū libris nō significatum.

Sed dices septug. interpretū translatio si nō sit prorsus cōsona scripturis in suo fonte, suaque origine scriptis, quare ergo Paul. hac translatione vsus ē. Sic eni ait ad Gal. Christus nos redemit de maledicto legis, factus ē pro nobis male dictum, quia scriptum est, Maledictus ois homo, qui pendet in ligno. *Obiectiones.* *Pau ad Ca. iii.*

Deinde si ea quę per septuaginta interpretes ędita sunt, a vero suo fonte sint deuia, & nō consona scripturis secundum Hebraicam veritatem ædictis, cur ergo non Augustinus solum, sed & Irenæus, ac alij docent septuaginta interpretes fuisse Dei spiritu plenos. *Obiectio secūda.*

Tertio si septuaginta interpretes minus recte sunt interpretati, & non nulla prætermiserunt, & textus Hebræus manet in suo fonte incorruptus. Cur ergo Apostoli & Euangelistæ, in suis Euangelijs, atque epistolis crebro vtuntur ęditione septuaginta interpretum, & non scriptura, quę nobis proponitur secundū Hebraicā veritatem. Cur denique Euangelistę vtunt interdum æditione septuaginta, interdū vero scriptura secundū Hebraicam veritatē, quæ in septuaginta non reperitur. Cur insuper Hieronymus alibi dicit, discrepat Euangelistarū, septuaginta interpretū, nostraque translatio, & tñ sermonū varietas in vnitate spiritus cōcordat. Quarto, Cur ipse Hiero. in proœmio libri decimiquinti cōmentariorū Esaię, subindicat Apostolos, & Euangelistas non assumpsisse vlla testimonia ex septuagin. quę nō sunt in Hebręorum libris, cum ipse in epistola ad Gala. aperte dicat hoc testimoniū ab Apostolo citatum, Maledictus omnis qui non permanserit in oībus, quę scripta sunt, ita reperiri apud septuaginta, & non apud Hebręorum codices. *Obiectio tertia.* *Obiectio quarta.*

Quinto, Cum Hieronymus in Euangelistarum & Apostolorum scriptis demonstret, multa de veteri testamento legi, quæ in codicibus septuaginta non habētur, qua ratione idem ipse Hieronymus in epistola ad Chromatium, dicit quod superflue impelleretur Hebræa volumina Latino sermone transferre, si septuaginta interpretum in Græcum versa ęditio pura, vt & ab eis ędita est, permaneret, aperte insinuans septuaginta interpretes a veritate Hebraica non deuiasse, sed vitio scriptorum esse deprauatos. *Obiectio quinta.*

Insuper qua rōe Hiero. in multis coarguit æditionē .70. cū longe ante Origenes doceat hoc solū pro vero habendū esse in scripturis sacris, qd'. 70. interpretes transtulerūt, vt recitat Euseb. lib. 6. Ecclesiasticę hist. capite. 23.

Respondet ad primum Hieronymus, hoc exemplo, & multis alijs secundum æditionem septuaginta interpretum, sic vtuntur Apostoli & Euāgelistæ, quia apud Græcos quibus scribebant, fuerat a tempore Ptolemęi vulgata septuaginta interpretum æditio, & nimis importunum erat, vt cū Christus & Apostoli ex scripturis testimonium perhibentes, vix audirentur, ipsas quoque scripturas male interpretatas ostendere conarentur, eis præsertim, apud quos septuaginta autoritas habebatur celeberrima. Maluerunt ergo sententiam cum sensu, qui ędificaret commemorare, quam corrigendo scripturam veteranos lectores offendere, presertim illis in locis, in quibus nihil erat periculi in Christianæ fidei mysterijs. *Ad primum.*

Ad secundum dicimus, quod spiritu sancto loquuti sunt septuaginta interpretes, sed spiritus sanctus multis modis loquitur. Quędā enim ad temp⁹ *Ad secundum.*

tacet & præterit, quædam vero obumbrat & velat, quædam compendio abbreuiat. Sed omnia hæc iusta facit ratione. Septuaginta interpretes, quędam, inquit Hieronymus, ex iusta causa prętererunt, ne sacramenta suæ fidei Ethnicis proderent, quędã ob decoris gratiam, & spiritus sancti autoritatem addiderunt, quæ in Hebręis voluminibus non habentur. Quædam etiam nõ plane intellexerunt, interpretantes ante Christi aduentũ, quæ dubijs protulerunt sentẽtijs. Hęc omnia operatus est in eis vnus & idẽ spiritus, qui pro tempore & loco mysteriorum formas obtectas inesse voluit scripturis diuinis, vt gentibus ac ethnicis non oĩa palam, & in propatulo haberent, quæ postea Christo manifestato, Euãgelistę & Apostoli in eisdẽ scripturis significari declararũt. Vñ August. 18. de ciuitate Dei, vt supra diximus.

Cur septuag. int. quędã prætererunt.

Augustinus.

Spiritus, qui in prophetis fuit, quando suas dixerunt prophetias, idem ipse etiam erat in septuaginta interpretibus, quando illas in aliam linguam sunt interpretati. Et proinde, quicquid est in Hebræis codicibus, quod non est apud septuaginta interpretes, voluit hoc per illos & non per istos dicere dei spiritus. Quicquid vero est apud septuaginta, quod nõ reperitur in Hebręis codicibus, maluit hoc per illos spiritus dei dicere, quã per istos, sic ostendẽs vtrosq; fuisse prophetas. Isto enim modo alia per Esaiam, alia per Hieremiã, alia per alium atq; alium prophetam, vel etiam eadem aliter per hunc, aliter per illum loquitur idem dei spiritus.

Et quamuis Augu. plus debito tribuerit æditioni septuaginta, arbitratus illos seorsum positos, non conferendo eadem verborum serie suam ædidisse versionem, cui opinioni Hieronymus non subscribit, arbitrans eosdem fuisse interpretes, non prophetas. Hieronymus tamen non ob id voluit aut negare eosdem interpretes fuisse interpretatos scripturas inspiratione diuini spiritus, aut asserere falsam & confictam esse illam de cellulis seorsum positis opinionem, tanquam in religione Christianæ fidei suspectam ac periculosam. Neq; Ireneus et Augustinus suã de cellulis seorsum positis sententiam voluerunt defendere tanquã canonicam veritatem, & fide tenendam, sed tanquã sententiam, quam a senioribus hauserant, pie credendã. Vnde Aug. in secũdo libro de doctrina Christiana, quasi vacillando de huiusmodi re, sic loquitur. Quãtum ad vetus testamentum attinet, septuaginta duo interpretum excellit autoritas, qui iam per omnes peritiores Ecclesias tanta pręsentia spiritus sancti interpretati esse dicuntur, vt os vnum tot hominũ fuerit. Qui si, vt fertur, multique non indigni fide prędicant, singulis cellis etiã singuli fuerĩt separati, et cũ interpretati essent, nihil in alicuius eorũ codice inuentum est, quod non eisdem verbis, eodemq; verborum ordine inueniretur in cęteris, quis huic autoritati aliquid præferre audeat? Si autẽ contulerint, vt vna omnium communi tractatu, iudicioq; vox fieret, nec sic quẽquam vnum hominem qualibet peritia ad emendandũ tot seniorum doctorumq; cõsensum aspirare oportet aut decet. Quemobrẽ etiã si aliquid aliter in Hebræis exemplaribus inuenitur quam isti posuerunt, cedẽdum esse arbitror diuinę dispensationi, qua sic illi interpretati sunt, quemadmodum genti illi congruere videbatur. Hactenus ille.

De cellulis LXX. quid sentiendũ.

Vides igitur Augustinum de celullis recitare sententiam, tanquã opinionẽ sibi verisimilem, eosdemq; interpretes fuisse dei spiritu interpretatos, cuius prouidentia, inquit Hieronymus, factum est vt vbicunq; sacratum aliquid

prosequit

Scriptura

scriptura testatur de patre, de filio, et de spiritu sancto, id aut aliter interpretaren- tur, aut omnino tacerent, quatenus et regi Ptolemeo satisfacerent, et arcanum fi- dei Ethnicis non diuulgarent. Apud Esaiam non ausi dicere natum puerum esse deum, pro sex nominibus posuerunt, quod in Hebræo non habetur, appellan- tes illum magni consilij angelum. Ex his iam poteris perpendere qua nam ratione sancti patres interdum sententiam fidei ex scripturis corroborauerunt, intellectis aliter quàm ueritas habet Hebraica, quemadmodum Augustinus ex uerbo prophetæ, Pro nihilo saluos facies illos, contra Pelagianos probat, homines iustificari pro nihilo, idest gratis, hoc est sine operum meritis. Pro eadem quoque sententia citat illud uerbum Hieronymus in epistolam ad Titum, caput secundo, quod tamen secundum Hebraicam ueritatem alij exi- stimant non sic affirmatiuè sed negatiuè esse accipiendum, hoc est non facies illos ullo modo saluos. Vnde et Hieronymus iuxta Hebraicum transtulit, Nullus est saluus in eis. Item ex uerbo Apostoli, Non ego sed gratia dei mecum, pro- bat gratiam dei cooperari libero hominis arbitrio, cum tamen fertur textus Græce scriptus non habere sensum qui sit, gratia Dei mecum, sed gratia Dei in me, ut sic legatur, non ego, sed gratia Dei quæ in me est. Nec ob id calumniandum est patribus illis, quippe qui loquebantur eis, apud quos æditio illa in authoritate erat, qui et huiuscemodi fidei sententias nõ ex illis solum, sed ex alijs etiam scripturis irrefragabilibus probauerunt, qui et interdum ex scripturis concluserunt quasdam fidei sententias, non quod ex necessitate ex illis consequantur, sed tacitè illic intelliguntur, quemadmo- dum Origenes, Hieronymus, Gregorius ex uerbo saluatoris, neque remittitur ei in hoc seculo, neque in futuro, definiuerunt quædam esse peccata, quæ remit- tuntur post hanc uitam, non quod necesse sit id consequens esse, sed quod tacitè sit significatum, et subindicatum.

Hieronymus in cõmẽtarijs super Esaiam

Psal. LV.

Grã cooperans.

prime ad Corin- thios. XV.

Peccata quædã in futuro seculo remitti.

Ad tertium patet responsio ex doctrina Hieronymi in Apologia aduersus Ruffinum. Sicut ego, inquit, ostendo multa esse in nouo testamento posita de ueteribus libris, quæ in septuaginta non habentur, sic accusator ostendat aliquid scriptum esse in nouo testamento de septuaginta interpretum æditione quod in Hebraico non habeatur, et finita contentio erit. Vbicunque septuaginta ab Hebræo non discordant, ibi Apostoli de eorum interpretatione exempla sumpse- runt. Congruum enim erat, ut Apostoli æditione illa uterentur, quæ tunc erat apud gentes celeberrima in usu, et recepta, legentium uetustate fir- mata, præsertim quæ ante Christi aduentum facta ab eis, qui et si ex cau- sa Dei spiritu multa Christi mysteria prætermiserint, nihil tamen subdola interpretatione cęlauerunt. Vbi uero septuaginta ipsi discrepant ab He- braica ueritate, ibi posuerunt Apostoli id in Græco, quod apud Hebræos didice- rant. Quod autem Hieronymus in libro de optimo genere interpretandi dicit uarietatem sermonum inter Euangelistas, septuaginta interpretes, et suam translationem in unitate spiritus concordare, non generaliter, sed secundũ testimonia illic citata loquitur, quorum uarietas in unitate sententiarum concordat, quamquis interdum sit etiam sententiarum uarietas, quæ concordat in unitate spiritus et fidei.

Ad tertiũ.

Ad quartum respondeo, quod Hieronymus dicit utique non ita apud He- bræos hoc testimonium reperiri, sed non dicit alium sensum positũ esse secun- dum

Ad quartum.

dum Hebraicam veritatem plane asserens Apostolum posuisse sensum magis testimonij quam verba. Ad quintum respondeo. Hieronymus in prologo illo scribens ad Chromatium loquitur secundum animum eiusdem Chromatij, qui septuaginta autoritatem reputans vt sanctam, & prorsus Hebraicæ veritati consonã, nõ ipulisset ipsum ad transferẽda Hebræa volumina Latino sermone, vbi credidisset septuaginta editionẽ se habere purã & incorruptã, ac si dicat. Tu qui septuaginta interpretationẽ credis a spiritu sancto pfectã & consonam Hebraicæ veritati, superflue me inpelleres, hoc est æstimares superflue impellere me ad transferendũ, si septuaginta editionem crederes te integram habere. Hieronymus itaque in illa praefatione nequaquam voluit insinuare, quod septuaginta interpretes in sua editione nec adiecerint nec detraxerint quicquam eorum, quæ habentur apud Hebraicam veritatẽ, cũ in eodẽ prologo aliter sentiat de eisdem docens ex Hebræorum libris multa citari ab Apostolis & Euãgelistis, quæ apud septuaginta interpretes nõ reperiunt. Ad verbum Origenis in epistola ad Africanũ dicentis hoc solum in sacris scripturis pro vero habendũ esse, quod septuaginta interpretes transtulerũt. Respondeo, quod Origenes locutus ẽ de interpretib[9] pro suo sęculo, intelligẽs hoc solum inter ęditiones tunc exortas, quales fuerant Aquilę, Symmachi, Theodotiõis, & aliorum, qui post Christum, & Apostolos traduxerunt vetus testamentum in linguam Græcam. Quorũ omniũ editionibus tunc ex Hebręo in Gręcum factis pręferenda erat editio septuaginta interpretũ, quorũ & textus fuit ipsis Apostolis acceptus ac probat[9]. Per quam & corroborata est nascentis Ecclesię fides. Ad illũ insuper sensum loquũtur Chrysostomus, Ambrosius, Augustinus, & ipse etiã Hieronymus, cõferentes inter se inuicẽ ęditiones Gręcas veteris testamẽti factas ante ęditionem hãc latinã nunc ab Ecclesia receptam. Sed nõ inde consequẽs est, editionem septuagita interpretum esse editioni Hieronymi præferendam. Quemadmodum enim secundum temporum incrementa sunt aucta magisque declarata fidei nostræ documenta, Ita & sacræ scripturę mysteria in suo fonte, suaque origine scripta decuit secundum successionem temporum, magis ac magis Ecclesijs gẽtium iam credentibus aperiri, quę primum fuerant cęlanda ipsis adhuc incredulis. Ex præmissis patet, quid sit respondendum ad propositã in principio quæstionem, qua videlicet ratione diuus Hieronymus post ęditionem septuaginta interpretum, qua vsi sunt Christus, & Apostoli, tentauerit vetus testamentum immediate ex Hebræo in Latinũ vertere, et dimissa æditione septuaginta interpretum, suam nouam Ecclesię legendam tradere. Dicemus etenim, quod etsi Ecclesia sub Apostolorum temporibus habuerit septuaginta interpretum ęditionem, tanquam autenticam diuinoque spiritu ęditam, qua & Christus, suique Apostoli sunt vsi, ad demõstranda fidei primordia. Iusta tamen ratione Hieronymus post illorum ac aliorum interpretum æditionem, totum vetus testamentum immediate ex Hebræo in Latinum transtulit, suamque æditionem Ecclesię legendã suasit, ac tradidit. Huius sui laboris causas rationabiles assignans multas.

Quarum prima est, Ne Iudęi Ecclesijs Christi diuti[9] insultarẽt, ipro perãtes in Hebręo nõ ita haberi, quẽadmodũ ęcdẽ Eccl'ę Christi ex 70. interpretib[9] legũt. Deinde ne Iudæi ampli[9] haberẽt subterfugiendi diuerticula, si quando

Marginalia: *Ad quintum.* — *Hieronymi sententia de æditione septuaginta.* — Hieronymus cur post LXX vetus testamentum ex hebræo transtulerit. — *Prima ratio.* — *Secũda ratio*

si qñ Christianis est aduersus eos disputatio,sed ipsi suismet armis feriant. Tertia vt ea quæ apud septuaginta interpretes aut obscura aut omissa fuerant,fierent ex noua interpretatione manifestiora. Quarta,vt ea quæ in septuaginta interpretum codicibus fuerant scriptorum vitio deprauata, fierent pura & castigata,quæ sub Hieronymi sæculis fuerant multis mendis vitiata. Quinta ratio,vt compesceretur tumor superbus Græcorum, qui se Latinis præferebant,improperantes eis,quod nihil diuinarum literarum haberent,nisi per eorum linguam & codices ad se deriuatum.

Tertia ratio. Quarta ratio. Quinta.

Hactenus de interpretibus, qui scripturam veteris testamenti ex Hebræo in Grecũ transtulerunt,& de autoritate & collatiõe eorum ad se inuicẽ.

Iam paucis de Latina nostra æditione differendum est,& de autoritate eius,conferendo illam ad alias æditiones Latinas tam pridem factas, quam faciendas. Et primum discutiendum est, vtrum iam adhuc in hac nostra editione Latina aliquid contineatur, quod sit aut dubium, aut suspectum, aut a suo fonte deuium, pro quo sit recurrendum ad fontem scripturæ, aut Hebraicæ aut Græcę,vel an potius oporteat vnumquemque necessario adhęrere translationi seu æditioni Latinæ,qua iam multis sęculis vsa est Latinorum Ecclesia. Et sunt ad vtranque partem argumenta. Quod standum sit ęditioni Latinæ nostræ, & non amplius iam sit recurrendum ad exemplaria præcedentia,vel Græca,vel Hebrea.

De autoritate trãslationum.

Primum argumentum. Hieronymus hanc nostram æditionem fecit, eodem spiritu sancto, quo & ipsa scriptura in suo fonte ædita est,a prophetis & Apostolis. Deinde ipse Hieronymus negotium egit totius Ecclesię, quæ falli non potest. Fallitur autem Latinorum Ecclesia,si in scriptura Latine data,error vllus esset. Videtur ergo prorsus inhærẽdum esse æditioni Hieronymi, tanquam scripturę sacrę in suo fonte. Secũdo, Si biblia Latina,qua hactenus vsa est tota Christianorũ Ecclesia, in quibusdam deuia sit a veritate, consequens est, nihil autoritatis remanere in illa. Sic enim argumentatur Augustinus de scriptura sacra. Tertio, Si ędítio nostra Latina esset male tradita,& in quibusdam a suo fonte discordaret, consequens esset Ecclesiam hactenus esse delusam, generaliaque concilia errasse, dum ea quæ sunt fidei, consueta sint probari ex hac æditione Latina. Cum ergo hęc omnia sint absurda,consequens videtur esse standum ęditioni Latinę.

Prim. argumen. Secundum argu. Tertium argum.

Quarto,Deus dedit Ecclesię suę Latinę sacrosanctum scripturarum canonem omni errore carentem, alioqui non sufficienter eidem consuluisset, maiusque beneficium præstitisset synagogæ Iudæorum, quam Ecclesię Christianorum,dum reparat illi legẽ puram,& incontaminatam,per Esdram sacerdotẽ.

Quartum argu.

Quinto si Latinis semper esset recurrendum ad exemplaria Gręca,vel Hebræa,sacrę scripturę autoritas penderet a Græcis & Hebraicis voluminibus. Hoc autem videtur absurdum, cum iam Gręci & Hebręi sint hostes nostræ Christianæ fidei, quamobrem & codices eorum videntur suspecti. Sexto, Hebræorum & Græcorum codices varij sunt,& inter se discrepant,& iam olim ęstimabantur deprauati,etiã ante Hieronymi tẽpora. Hieronymus ad Galatas quinto. Sed apud Gręcos, inquit, exemplaria sunt diuersa. Item longe ante Hieronymum, Origenes conqueritur Euangelicos libros apud Græcos plęrisque in locis variare.

Quintum argu. Sextum argumẽ.

Multam

ficiendis vsi sunt hac biblia nostra Latina, dequa & Gregorius iam olim *Gregorius.*
ante annos nongentos in moralibus sic loquitur. Quia hæc noua translatio
ex Hebræo nobis, Arabicoq; eloquio cuncta verius trāstulisse perhibetur;
credendum est quicquid in ea dicitur.

Octauo, Magistri Iudęorum iam olim in talmud meminerunt Tiquy *Octauū argumē.*
sofrim, id est aptationis, seu correctionis sapientum scribarum, secundum *Correctiones scribarum.*
quam scilicet ipsi scribę olim ante Christum natum quędam in libris legis
ac prophetarum immutauerūt nunc scripturam punctis quibusdam distin-
guentes, nunc ponentes aliud in margine, quod loco illius quod in contextu
scribitur causa modestiæ, & vrbanitatis sit legendum & proferendum, pro *Esaiæ .xxxvi.*
coire cum concubina, ponentes, iacere cum illa, & pro fimo seu stercore ho-
minis, proferentes, egestionem (sic enim decreuerunt magistri Hebręorum,
q; scripturę ad vituperium, & contemptibili sermone scriptæ, legerentur cu-
rialiter & vrbane) nunc eradentes id quod erat scriptum a propheta, loco il-
lius ponentes alterū. Quo fit, vt sensus emergat alius, q; fuerat intimatus a
propheta, quemadmodum demonstrat Porchetus libro primo victoriæ, ad-
uersus Hebręos capite decimoquinto, designans ibidem, & vetustos Iudęo-
rum Rabinos, & diuersos scripturæ locos sic immutatos ab eisdem scribis.
Apud finem primi capituli Malachię scriptum erat oti, id est me, correctio
vero scribarum posuit oto, id est eum, seu illum, quo factū est, vt vbi nos iux-
ta correctionem scribarum legimus, Ecce de labore vestro & exufflastis il-
lum. Olim a propheta scriptū erat. Ecce de labore vestro et exufflastis me,
dicit domin⁹, aut afflixistis, vexastis, seu expirare me fecistis, dicit domin⁹.
Michęę primo. Quod nos legim⁹ in domo pulueris, puluere aspergite vos,
hoc, inquit, rabi Selomo, est correctio scribarum, qui puncta facientes, corre-
xerunt, & dixerunt Hitpallassi, id est, inuolue te, vbi a Michęa scriptū erat,
Hitpallasti, id est inuolui me. Sic enim in propheta scriptus erat sensus, In
domo pulueris, puluere aspersi me, vel puluere inuolui me.

Item Oseę .9. quod nos legimus Becuri mehem, id est, in recessu meo, siue
cum recessero ab eis, rabi Selomo, & rabi quimhi dicunt esse tiquy sofrim
.i. correctionem scribarum, tradentes textum prophetę verum olim habuis-
se Besuri mehem, id est incarnatio mea ex eis. Orationes autem, quas scri-
ptura habuit, afflixistis, seu exufflastis me, Incarnatio mea ab eis, In domo
pulueris, puluere aspersi, siue inuolui me, longe differunt ab his, quas nunc
iuxta textum a scribis sic correctum legimus, exufflastis illū, cū recessero ab
eis in domo pulueris, puluere inuolue te. Illis enim orationibus, quas olim
scriptura habuit filius Dei loquens, opus incarnationis suę futurę designat,
quoniam in domo pulueris aspersit se puluere, induens carnem nostram,
quem & Iudæi afflixerunt, & expirare fecerunt. Quæ sane sentētia pror-
sus tollitur, si legatur textus secundum tiquy sofrim. Hęc & id genus
alia multa docent rabi Selomo, rabi quimhi, rabi Simeon, rabi Iohannan, a
sofrim, id est a scribis esse correcta. Vnde & Iudęorum magistri, persua-
dēt etiam discipulis, vt faciant id ipsum quod sofrim, id est scribę fecerunt,
quemadmodum in libro Ieuamoth dixit rabi Iohannan, ex nomine rabi
Symeon bonum esse, vt euellas literam vnā de lege, & significetur nomen
Ceh in publico. Hęc igitur si vera sint, quod videlicet olim scribę, nō

vt his tantum, quæ sensum mutare videbantur correctis, reliqua manere pateretur vt fuerant. Hæc igitur & id genus alia sunt quę in hac re scrupulos ingerunt difficiles. Nam scriptura sacra si sit iā olim in suo fonte suaq; origine corrupta & deprauata, iam non erit vlla in illis canonica autoritas, nec erit opus latinis iam recurrere ad fontem Græci sermonis, quo nouū scriptum est testamentum, aut Hebraicæ linguæ, in qua antiquum est æditum. ¶ Absolutio quęstionis huius, quodam modo ex alia pēdet.

An videlicet in veteri testamento Hebræa exemplaria, & in nouo testamento exemplaria Gręca seruentur ad hęc vsq; sęcula ab illis integra & incorrupta, qualia fuerūt ędita ab initio. Nam si huiuscemodi exemplaria in hodiernum vsq; diem manerent apud eos integra & castigata, qualia crediderunt ea esse Origenes, Hieronymus, Augustinus sub suis sęculis, nihil videbitur absurditatis consequi si fiat recursus ad scripturam in suo fonte suaq; origine æditam. *De fide exemplariū hebreorum et grecorum.*

¶ Pro huius difficultatis solutione pręmittendum primum, quod aliud est codices hos vel illos veteris scripturę Hebraicę esse corruptos ac mēdosos, qued contingit scriptorum vel librariorum inscitia vel incuria. Aliud est illos de industria esse falsatos. Aliud est insuper corruptionē seu falsationē esse generalem factam autoritate totius Synagogæ, quemadmodum testantur Hebræorum magistrorum in talmud olim correctionem quandam scripturarū vtiliter factam esse a scribis & sapientibus, quam corectiōem appelarunt tiquy sofrim, de qua in argumento octauo. Aliud ē de corruptione particulari quorundam codicum & exemplarium, & apud quandam particularem illius populi plebem. Si vnus aut alter sacrę scripturæ liber fuerit corruptus nō ob id vniuersos libros, qui in diuersis locis, & temporibus conscripti custodiuntur, oportet esse corruptos. Aliud insup significam⁹, cū dicim⁹ trāslationē seu interpretationē esse verā. Aliud dicimus codicē secundū suū exēplar emendatū seu rectè transscriptū. Trāslatio seu interpretatio verax ac recta ē, ex vna lingua in aliā facta cōuersio, cuius sensus a suo fonte suaq; originali līgua nō deuiat. Professio interpretis, si Hieronymo credim⁹, ē nō quo ipse disertus appareat, sed quo eum, qui lecturus est sic faciat intelligere, quomodo intellexit, qui scripsit. Et iccirco boni interpretis officium est, vt vertendo vnū idioma in aliud sententias reddat easdem & æquales, nec ampliores scilicet nec strictiores, vt eam orationem, quę in originali lingua est certa & vnica, vertat in aliam certam & vnicam, eam vero quæ ambigua est, varias salutares continens sententias, quę videantur a mente diuini spiritus non abhorrere, vertat similiter in orationem, quæ easdem complectitur. De septuaginta interpretibus, qui in versione librorum veteris legis hanc regulam non obseruauerunt, alia ratio est. Nam quemadmodum ex superioribus patet diuina dispensatione, vt inquit Augustinus, factum esse creditur, vt illi sic interpretarentur, quemadmodum genti illi congruum videbatur. Codex autem incorruptus dicitur, qui vel est veri autoris exemplar, vel a suo vero exemplari, ad cuius similitudinem scribitur non deuiat, quanuis verum illud exemplar non fuerit forsitan recte a suo interprete translatum.

Boni interpretis officiū.

Interpretis boni officiū.

nam ac legem eius ad omnes gentes peruenturam & indoctorum hominū piscationem in nomine eiusdem Messiæ vniuersis nationibus gentium affuturā, & regni illius non esse finem. In quibus etiam & hoc prædicat de populo isto, & quod videlicet sic occisurus esset Christum & dispergeretur, & excæcaretur, & quod perditurus esset Hierusalem, & terram sanctam, & q vrbs eius extrema obsidione caderet, regnumque omnino cessaret, ac ipse omnes gētes dispersus multos dies expectaret Messiam, essetq; vagus sine Rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, & sine viro, non tamen fornicaretur, & quod liber scripturę clauderetur illi. Quibus omnibus fit vt ipsi inimici fidei nostræ, habentes scripturas nobiscum communes, dum non intelligunt eorum veritatem, etiam inuiti testimoniū perhibeant veritati, eosdem codices habendo & seruando. Quamobrem ad confirmandam Euangelicę humilitatis gratiam mirabili & inscrutabili Dei prouidētia non omnes Iudęi fame & gladio Romanorum in famoso illo & horrendo excidio interierunt, sed aliqui superstites manserunt, qui captiui ducti per omnes gentes, eadem captiuitate & dispersione preclarum in toto orbe Euangelicę veritati perhiberent testimonium, secundum psalmi .58. versiculum, quem Christus de inimicis suis Iudæis, & pręsertim iuxta Psalterium Roman. sic loquitur. Dominus ostendit mihi bona inter inimicos meos, ne occidas illos, nequando obliuiscantur legis tuæ. Disperge illos in virtute tua, ac si dicat, Deus etiam inimicis meis ostendit mihi misericordiam tuam. & ideo pro eis rogo, ne occideris eos, qui me occiderunt, sed tua gratia viuere permittat, vt etiam testimonio eorum, fides gētium populiq; mei certior habeatur. Disperge illos in omnem terram, qui tanq capsarij scripturas fidei nostrę circūportent in vsum gentium, quę crediturae sunt in omni loco. Q d' iā factū videmus. per oēs eni gentes dispersi sunt Iudæi testes fidei nostrę, custodientes scripturæ nostrę codices, quibus est & Christus prophetatus, & iniquitas eorum prenunciata, & salus gentium promissa. Cæterum quod post diui Hieronymi sæculum ad hanc vsq; nostram ætatem non fuerit apud Hebræos vniuersalis Hebraicorum exemplariorum corruptio, possimus conijcere ex argumentis quibus & Origenes diuusq; Hieronymus suis vsi sunt sæculis. Conseruant in hodiernum vsq; diem apud Ecclesiam Christi, vetustissimi Hebraicorum & Gręcorum codices, quibus reperimus esse conformes codices, quibus Græci atq; Hebręi nunc vtuntur. Deinde in recentioribus Hebręorum libris castigatis & emendatis reperiuntur testimonia sic scripta, quemadmodū leguntur ab antiquis nostræ fidei patribus recitata. Cōferentes recentiorum Hebręorum & Græcorum codices ad veterum catholicorum commentaria, in his presertim locis, quibus significantur fidei nostrę mysteria, reperiemus hos cum vetustissimis suis ipsorum exemplaribus consentire. Si quę potissimū infideles deprauassent manserunt illibata nec de correctione vlla habentur suspecta, consequens est & cętera in sua origine integra esse seruata. Eisdē argumētis vtentes possumus demonstrare Grecos noui testamenti codices non esse de industria vniuersaliter falsatos, quasi veritas aliqua fuerit erasa simul ab omnibus sacris Græcorum libris tam late dispersis & custoditis non solum apud Græcorū, sed etiā apud latinorū bibliothecas. Gręcorum Ecclesia si suos codices deprauare voluisset, his

Daniel. ix.

Esa. iii.

Oseæ. tertio.

Ps. 58. [illegible]

Iudæi sunt capsarij scripturarum nostrarum.

Grecos novi testamenti codices non fuisse de industria vitiatos.

potiſſimũ in locis deprauaſſet, in qb⁹ ipſa diſſentit a nobis veluti de ꝓceſſiõe ſancti ſpiritus, de primatu Petri, & ſucceſſoꝝ eius. Verũ cum nobis obiicit̃, nũc varios apud Græcos & Hebræos cõſtare codices, variaq; exemplaria.

Reſpondeo nos nũc de varietate exẽplariorum nõ tractare, quæ cõtingit ſcriptoꝝ aut imperitia, aut inſcitia, vel incuria, aut quorundã Hebręoꝝ, aut hęreticorũ maleuolẽtia, vt Manichęorũ, Marcioniſtaꝝ, et aliorum, q ſcripturas deprauare conati ſunt. Sed de vniuerſali ſacraꝝ ſcripturarũ falſatione, aut ab Hebręis, aut a Græcis generaliter facta, tanq; ipſi voluerĩt ſe priuare veritate earum ſcripturarũ, quas prędicãt & honorãt vt diuinas. Deinde & hoc ſciendũ, non oportere, ſi Gręcorum codices quibuſdã in locis ſint ſuſpecti, ꝙ ergo rationabiliter poſſint haberi vt ſuſpecti in ſingulis locis. Nẽpe in quibuſdã locis, & in eis quidẽ pauciſſimis ſunt varii. In cęteris aũt locis, in quibus conſentiunt vniuerſi, habere eos ſuſpectos tãq̃ falſatos magnę dementię eſt. Vñ Aug. 15 de ciuitate dei. Nullus prudens debet, inqt, credere Iudæos tam longe lateq; diſperſos conuenisſe, atq; conſpiraſſe in corruptiõnẽ ſuorũ voluminum, vt ſcilicet dũ aliis inuiderent ſcripturæ veritatẽ, ipſi ſeipſos priuarent veritate. Quamuis igitur apud Gręcos & Hebræos iam forſitan varii reperiãtur codices, qui inter ſe, vel ſcriptorum incuria, vel inſcitia diſcrepant, vniuerſalem tamen corruptionem, per cõmunem eorum ſynagogam nondum fuiſſe factam conĳcimus ex ſuperioribus argumentis.

Augustinus. xv. de ciuitate dei.

Proinde fidẽ habemus noſtrę ætatis Gręcoꝝ ac Hebręorum codicibus hĩs, quos comperimus a vetuſtiſſimis ſuis exemplaribus non diſcordare, quẽadmodũ & ipſis olim fidem habuit Hieronymus, taxans Heluidiũ ſtultiſſime ſibi perſuadentem quibuſdam in locis Græcorum libros eſſe falſatos. Tu mira, inquit, impudentia hæc in Gręcis codicibus falſata contendis, quæ nõ ſolum pene omnes Græci tractatores ſuis in voluminibus reliquerunt, ſed non nulli e latinis ita vt in latinis habentur aſſumpſerunt.

Hieron. aduerſus Heluidium.

Hactenus de argumentis, quibus nobis factum eſt veriſimile Græcorũ & Hebræorũ ſcripturas ſacras nõ eſſe vniuerſaliter de induſtria deprauatas, tametſi eorũ codices inter ſe varii ſint & diſcrepantes. ¶ Reliquũ eſt iã diſſerere de autoritate huius nrę ęditiõis latinę, vtrũ oporteat de neceſſitate adhęrere illi tãq̃ ſcripturę in ſuo fonte ſuaq; origie. Pro cuius abſolutiõe ex ſuperiorib⁹ ſecundũ diui Hiero. doctrinã eſt cõmemorandũ, quod aliud ẽ eſſe ꝓphetã, aut euãgeliſtã, aliud ẽ ꝓphetę, aut Euãgeliſtę eſſe interpretẽ, aliud expoſitorẽ. Propheta vel Euãgeliſta in edẽdo ſcripturas ſacras a veritate deuiare nõ poteſt, Interpres aũt poteſt aberrare a ſẽſu autoris. & plerũq; vel ex obſcuritate, vel ex ãbiguitate vel iperitia liguę originalis fallit̃, ſententiã ꝓphetę aut euãgeliſtę nõ bñ ſibi notã trãfferẽs in ſingnificationẽ, quę a ſenſu ſcriptoris ẽ aliena. Scribere prophetias ſeu edere ac dictare Euãgelia, ẽ ſpiritus ſancti opus, q oim canonicorũ libroꝝ autor eſſe credit̃, qui & ſingula ĩ eis ſcripta dictauit. Quamobrem ſcriptor in eis quæ ſcripſit neq; falli, neq; fallere potuit, cui⁹ lingua calamus fuit eiuſdẽ ſpiritus ſancti, qui ſingulis in rebus etiam minutiſſimis, vt ędeṛentur in ſcriptis, quę poſteris legenda tranſmitterent̃ inſpirator extitit. Eoſdẽ aũt libros ſic iã in vno idiomate ſcriptos, vertere ſeu trãfferre in aliud idioma humanũ, ẽ opus & officiũ ei⁹, qui nouit idiomata, etiã ſi ſpiritu ſancto nõ ſic, vt propheta ad trãfferendum

De autoritate latinæ æditionis.

Prophete Evang. | A veritate deviare non potuit,

Interpretes a sensu autoris aberrare pnt.

moueat̃

mouèatur. Quamobrē Hebręus aut Iudæus in linguis Hebraicis, Gręcis, & Latinis peritissimus magis recte potest vertere, ꝙ Christianus etiā spiritu sancto motus ad uertendum accedēs, q non sic linguarū expertus extitit.

Quemadmodū aūt sancti patres cū exponūt scripturas sacras, nō eo sunt credēdi in omnib⁹ recte exposuisse scripturā, ꝙ sancti spirit⁹ charitate moti ad exponendū easdē scripturas accesserūt. Ita & Christiāi interptes nō idcirco recte oīa dixerunt, ꝙ spiritu charitatis moti, suos cōmentarios ædiderūt. Neq3 enim præstat doctoris sanctitas, vt in suo dogmate sit canonica autoritas, de quo latius in sequenti libro. Hoc præmisso, aliquot statuemus propositiones, pro absolutione huius difficultatis. Prima propositio.

Prima propositio

Interpretatio Latina seu communis æditio vulgata, qua Ecclesia nūc vtitur, tā veteris ꝙ noui testamenti, videt̃ neq3 penitus esse alia ab interpretatione Hieronymi, & prior illa, neq3 penitus esse eadem cū illa. Priusq3 huius sententię probationē afferamus, sciendū. Non omnino certū esse, an Hieron. trāstulerit ex Gręco totū ipm nouū testamentum. Vñ & ipse in lib. de vir. illust. asserit se nouū testamētum Gręcę fidei reddidisse, vetus aūt iuxta Hebraicā transtulisse. Ex quib⁹ verbis consequēs videtur, ꝙ ipse posuerit discrimē inter trāsferre iuxta Græcā fidem. & reddere Græcę fidei, et ita se nouū testamentum ex Græco non transtulisse, sed correxisse. Cui & consonat, quod in pręfatiōe quatuor Euangeliorū ad Damasum Papā dicit, Ita in hac emendatione calamo imperauimus, vt his tm̄, quæ sensum videbantur mutare correctis, reliqua manere pateremur, vt fuerāt. Et ita ex eo, ꝙ in hac nr̃a ęditione quædam sint minus apte posita, nō est consequens, hanc nō esse ęditiōem correctā ab Hieronymo. Ex alijs tamen verisimilibus argumētis colligimus supra dictæ propositiōis veritatem. Nā qd' Hieronymus testatur se emendasse, vt in pluribus habetur in æditione nostra latina, interdum tamen non habetur, & quod interdum in nostra habet̃, testatur se correxisse. Vnde & ipse multis in locis æditionis huius meminit, appellans illam æditionem vulgatam seu latinam, interdum honorans, interdum etiam corrigens, atque emendans, quod nos in hodiernum vsque diem positum habemus in ista. Quod de veteris testamenti æditione manifestum est.

Hieronymus

Nam & in quæstionibus super Genesim, & in commentarijs super prophetas taxat nōnulla, quę nūc leguntur in ęditiōe nostra latina. Pro eo qd' nos legimus Gene. 1. Spiritus dñi ferebatur super aquas. In Hebræo, inquit, habetur vocabulū quod significat incubabat, siue cōfouebat, in similitudinē volucris oua calore animātis. Et quod in nostro. & in Samaritanorum volumine habemus. Transeamus in campum, dicit esse superfluum. Et qd' Esaię. 1. nostra ęditio habet, Vt ambularetis in atrijs meis. Text⁹ Hiero. habet calcare atriū meū nō apponetis. Et vbi ęditio nostra habet. Facti estis mihi molesti, Hieron. textus habet, facti estis mihi in satietatem. & vbi vulgata ęditio nr̃a habet, Eritis velut quercus, Hiero. posuit & eritis velut terebinthus. Item Esaię. 5. vbi nos legimus, iuxta Symmachū. Plātauit vineā electā, ipse habet, plantauit vineā Sorek. Et quod nos legimus, Ve qui dicitis malū bonum, & bonū malum, significantius, inquit, interpretatus est Aquila, Ve q dicūt malo bonus es, & bono malus es. Sunt id genus alia quædā in ęditione nr̃a, quę ipse Hiero. taxat, aut aliter, aut significantius legi apud Hebraicam veritatem. Verūtamen ꝙ hæc nostra ęditio latina in veteri testamento

Genesis primo.

Esaiæ primo

lippenses tertio in nostra æditione. Qui spiritu seruiuimus deo, dicit in Latinis codicibus, falsariorum perfidia fuisse variatum, atque ob id Græcorum autoritati fidendum, in quibus habebatur sensus, Qui spiritui Dei seruiuimus, inde colligens, spiritum sanctum esse Deum, cui cultus debeatur. Ex quibus consequens est diuum Ambrosium æditionem Latinam quibusdam in locis præferre codicibus Græcorum, & insuper alijs in locis, præferre Græcorum codices Latinæ æditioni. Insuper post Hieronymi tempora multi viri Christiani, scripturam sacram exponentes, arguerunt nostrā translationem vulgarem asserentes, alium sensum scriptum esse in Hebræorū codicibus, q̄ habem⁹ in libris Latinis. *Paul. ad Philip. tertio.*

Lyranus dicit in translatione nostra bdellium esse translatum pro cristallum Genesis secundo, Et fraudulenter pro prudenter, Genesis .27. Et centum agnis pro centum obulis, Genesis .33. Et limen pro baccino, quod significat genus vasis. Ex multis pauca recensuimus, breuitati studentes. Sic & Beda Burgensis, & Armachan⁹, quædam taxāt tanquam a suo fonte deuia. Si ergo doctores tam anteriores Hieronymo, quam posteriores, hanc æditionem quibusdam in locis taxauerunt, qui tamen ob id non sunt ab Ecclesia iudicati tanquam hæretici, aut in fide suspecti, non oportet consequens esse interpretem (si vspiam ꝑtendo errauerit a vero sensu quem autor scripturæ intenderit) idcirco errasse in sentētia fidei, dum illa, quā interpres æstimat, intellecta sit, aut itidem sententia fidei, ex alio scripturæ lo lo demōstrabilis, aut de quapiam re gesta, quæ siue sic, siue non sic sit gesta, non præiudicat fidei, quam tamen debemus credere gestam esse, secundum sensum, quem asseruit scripturæ autor, etiam tametsi nos lateat, qui nam sensus ille fuerit. *Genesis secund. Genes. .xxvii. et .xxxiii.*

Propositio secunda.

Quanquam probabile est vulgatam æditionem, qua in nouo testamento Ecclesia nunc vtitur, non esse pure Hieronymianam, ac castigatam ad veritatem Græcæ fidei, sed mixtā quandā, partī ex illa, partim ex æditione quadā olī vulgata, nō sunt tñ vlla neqꝫ euāgelica præcepta neqꝫ fidei mysteria ī hac æditiōe nostra, vel prætermissa, vel obscure designata, quæ nō in eadem apertissimis locis sunt declarata. Quamobrem non oportet æditionem nostram Latinā, ex veris suis exemplaribus Latinis bene castigatam, aut contemnere, aut passim reijciendo, aut improbando contemptibilem in Ecclesia facere, sed honorare antiquitatem, atqꝫ simplicitatem illius iam inueteratæ, atqꝫ receptæ, ex cuius siue solœcismis, siue sententijs minus forsitan apte versis, neqꝫ comprobatꝰ, neqꝫ fouetur vlla hæresis, in qua fidei nostræ mysteria sufficiēter declarantur, in qua neqꝫ est quicquam quod præstet occasionem errandi perniciose. Vnde credimus neqꝫ in Græcis, Hebraicisqꝫ exemplaribus esse vllum Christianæ fidei mysterium, vllumue salutis humanæ dogma necessarium, quod hactenus aut fugerit, aut latuerit Latinorum Ecclesiam, aut sit omissum, aut contrarie positum in æditione nostra Latina, quanuis in ea sint loca nōnulla aut ambigue, aut obscure, aut min⁹ cōgrue posita, quæ hacten⁹ etiā eruditissimi patres tolerauerūt, nō qꝫ ignorauerint, aut approbauerīt errores, sed qa viderint nihil periculi in fide, & moribus pendere ex hmōi locis, vel nō prorsus a suo fonte deuijs, vel etiā aut sic, aut aliter interpretatis. *Secunda propositio.* *Editio latina vulgata non est contemnenda.*

Propositio tertia ex superioribus declarata est. Quemadmodum septuaginta *Propositio tertia.*

Quinta propositio. Ecclesia Apostolica non mox acceptauit æditam Hieronymi æditionem nouam dimissa veteri, sed annis multis etiam post obitum eiusdem Hieronymi, vtraque ęditione vtebatur, vsque ad tempus Gregorij papę, qui in principio moralium, nouam, inquit, translationem edissero. Sed cum probationis causa me exigit nunc nouam nunc veterem per testimonia assumo, vt quia sedes Apostolica, cui autore deo præsideo, vtraque vtitur, mei quoque labor studij ex vtraque fulciatur. Deinde ex superioribus manifestũ est Ecclesiam in libro Psalmorum non vti ęditione Hieronymi secundum Hebraicam veritatem. Quinta propositio. Aeditio hieronymi no statim ab ecclesia suscepta.

Ex superioribus aliquot colliguntur sententiæ. Prima

Quemadmodum Hebraicæ linguæ periti non indigent septuaginta interpretum æditione, si habeant vetus testamentum Hebraico fonte suo ęditum & castigatum. Ita & Græcæ linguæ periti non indigent in Euangelijs in scripturisque Apostolicis translatione latina, habentes nouum testamentum in suo fonte, suaque origine. Prima sententia.

Secunda sententia. Quemadmodum olim latinæ linguæ homines si qua dubitatio in scripturis ex latino sermone emerserat ad exemplaria Græca vel Hebręa recurrebant. Ita etiam nostris sęculis, si quam dubitationem attulerit sermo latinus in nostra æditione latina, non erit absurdum recurrere ad exemplaria pręcedentia, & considerare an in suo fonte absoluatur huius sermonis quęstio & ambiguitas. Nostrorũ multi multa inquit Hieronim⁹ dixerunt & inter se dissonãtia, cogimur ergo ad Hebræos recurrere, & sciẽtiæ veritatem magis de fonte quàm de riuulis quęrere, recitat Gratianus .46. distinctione, cap. Ieiunium. Verum ne ex Huiuscemodi sententijs fallanẽ sacrę theologiæ studiosi, & arbitrentur ad intelligendum scripturas veteris testamenti necessarias sibi esse Hebraicas iudęorum glossas, Sciendum est, quod fons iste, & Hebręorum codices, ad quos Hieronymus, & Augustin⁹ nos mittunt, pro veritate scripturę indaganda, nequaquam sunt huius sæculi Hebręorum in scripturis sacris commentarij, sed sunt veteris testamenti textus veri, ad quos oportet recurrere, cum de textu latino quęstio est, propter varietatem ęditionum exorta (quamuis & hic solicite cauere oporteat, astutiam ipsorum Hebręorum, qui, vt inquit Hieronymus in prophetijs, quæ de Christo sunt, tergiuersari solẽt & veritatẽ cælare mendacio) At vero Rabinorum ac scribarum cõmentarij, expositiones, & glossæ apud eorum Talmud caballistas, cęterosque expositores designata post Christum, iam ab illis ædita, adeo deuiant a fonte salutaris doctrinæ, vt apud prophetas appellentur mendacia, stylusque mendax scribarum, quemadmodum & longe ante de hoc Hieremias olim fuerat vaticinatus. Miluus in cœlo cognouit tempus suum turtur, hirundo, & ciconia, custodierunt tempus aduentus sui, populus autẽ meus non cognouit iudicium domini sui. Quo modo vos dicitis, Sapientes nos sumus, & lex domini nobiscũ est, mendaciũ vere operat⁹ est stylus mendax scribarum, confusi sunt sapientes, perterriti & capti sunt, verbum enim domini id est Christum filiũ dei abiecerit, & sapientia nulla in eis est. Vñ & Hieron. in expositione Psalmi .117. Vos ergo Iudęi habetis, inquit, scripturam, vos legitis libros. paginarum sensum, vos cõplicatis mẽbranas more uorum aĩaliũ, nos possidem⁹ Christũ viuificantẽ. Sed de hoc in sequẽtib⁹ lati⁹. Secunda sententia. Hieremiæ .viii. Stylus scribarum mendax.

Tertia

fructū plus adferat. Adinuicem dicentes. Pœnitemini quòd est verbū latinis inauditum. Deus intentator malorum est. Quos sermones, & id genus alios nonnullos sustinuit Ecclesia ex eisdem plane intelligens verum spiritus sancti sensum in scriptura loquētis, consyderans eiusdem interpretis simplicitatem non voluisse in locis illis aut subdole, aut de industria quicq̄ mutare aut facere alienum a suo fonte, sed eum magis fuisse sollicitum, vt etiam in sermone latino seruaret præcedentis linguæ formam, quam plærumq; non patitur latinę linguę integritas. Vnde etiam sancti patres vetustissimi, Cyprianus, Hieronymus, & Augustinus, in lingua latina eruditi, huiuscemodi solœcismos in scriptura sacra non horruerunt, vtentes verbis ęditionis nostræ. Cyprianus in libro ad Quirinū, neq; nubunt, inquit, neq; nubuntur. Hieronymus in commentariis super Matthęum, vtitur ęditione nostra Latina, vtens verbo nubi. Quamuis Latina, inquit, consuetudo Græco idiomati non conueniat. Insuper locutionem illam Matthęi sexto. Nonne vos magis pluris estis, ipse dimisit vt habetur in æditione nostra. Et illam itē, Pauperes Euangelizantur, dimisit intactam. Vnde neq; Euangelistæ, neq; Apostoli magnopere de ratione sermonis grammatici curauerunt. Sūt etenim in Græco sermone, quem & ipsi Euangelistę, atq; Apostoli & ędiderunt, & scripserunt nonnulla posita pręter rationem grammaticam, quemadmodum testantur viri in Græcis literis eruditissimi. Deinde Latinorum Ecclesia, videns apud Hebręos forsitā & Græcos varia esse exēplaria, & ideo suspectam habens fidelitatem codicum eorum perstitit in æditione Latina inueterata atq; vulgari, iudicans pro illis temporibus esse vtilius manere in æditione recepta legentium vetustate firmata, quam æditionem nouam, etiam magis euidentem & consonam suo fonti publice in Ecclesiis legendam, atq; cantandam recipere, & turbare simpliciū fidem. Interim tamen nō vetuit Ecclesia neq; pia nouorū interpretum studia, neq; nouas eruditissimorum virorum æditiones, ex quarum profecto collatione nostra magis intelligimus, magisque penetramus in sacrarum scripturarum sensus. Cæterum non oportet quod olim sub Hieronymi sæculis, pro conditione illorum temporum Ecclesię fuerat vtile, id etiam nunc vtile esse. Ideo & si olim expediebat Ecclesię æditionem nouam in vsum recipere, non tamen hinc oportet sequi, nunc esse vtile aliam nouam recipere. Olim magna erat Latinorum codicum varietas, & interpretū dissonantia, quę ingerebant multis in scripturę locis de textu scripturę sacrę quęstiōes, sup̄ q̄bus dissoluēdis, Latini patres nihil certi habentes, indigebant aliis duabus linguis, Hebræa, videlicet & Græca. Sed nobis iam in vsu habentibus vnicam æditionem Latinam, ad vetusta Latinorum exemplaria emendatam, etiam olim ex suis fontibus examinatā, non deinceps opus est sic recurrere. Neq; enī possumus iam sic suspectam habere hanc nostram æditionem, quemadmodum illi olim suspectas habere poterant interpretum Latinorum varietates. prę sertim cum etiam temporibus his plęraq; volumina Græca inter se variant & discrepant, quemadmodum & diuus ipse Hieronymus testatur in commentariis super caput quintū, epistolæ ad Gala. Scio, inquit, in Latinis codicibus in eo testimonio, quod supra posuimus. Si tradidero corpus meum, vt glorier, haberi ardeam pro glorier, sed ob similitudinē verbi, qua apud Græ

Ioan.xv. Actuū secundo. Actuū tertio.

Patres sancti scripturæ latinæ solecismos tolerauerunt.

Apli Eu̅te sermonis congruitatem sub aspernant.

Græca exemplaria diuersa.

ctata sermonis elegantia rhetorum ac oratorum huius mundi verbis sua adest eloquentia, suaque vis persuasoria, foris aures demulcens, intusque sensum carnis oblectans & alliciens. Porro diuinæ scripturæ sermonibus adest vis quędam longe præstantior, sublimior ac vehementior, mirabili quadam energia intus penetrans lectoris animum, humiliter, pie, ac studiose intentum. Ad lectionem scripturę sacræ quantumuis humili ac rudi stylo conscriptæ, quis vnquam accessit? qui non inde calorem quendam cœlestis ignis hauserit, suauitatem quandam cœlestis spiritus sentiens, magis intus in secreto cubiculo cordis, quam vllis valeat foris effari sermonibus eloquentię huius mundi. Nec mirū, verba etenim scripturæ huius, eloquia sunt diuini spiritus, qui cum, vt inquit Sapiens, sit disertus, seu facundus omnium artifex, omnis eloquentię fons, reseruauit in suis sermonibus sibi peculiarem quandam sententiarum compositionem, stylique ornatum, congruum viris fide dignissimis, & loquuturis de rebus altissimis, atque verissimis. Vnde August. libro quarto, de doctrina Christiana, quęstionem mouet. Vtrum autores nostri, quorum scripta diuinitus inspirata, canonem nobis saluberrima autoritate fecerunt, sapientes tantummodo, an eloquentes etiam nuncupandi sunt. Respondens. Quæ quidem quęstio, inquit, apud meipsum, & apud eos, qui mecum quod dico sentiunt, facillime soluitur. Nam vbi eos intelligo, non solum nihil eis sapientius, verum etiam nihil eloquentius mihi videri potest. Et audeo dicere omnes, qui recte intelligunt quod illi loquuntur simul intelligere non eos aliter loqui debuisse. Sicut enim est quędam eloquentia, quę magis ętatem iuuenilem decet, est & quę senilem, nec iam dicenda est eloquentia, si personæ non congruat eloquentis. Ita est eloquentia, quę viros summa autoritate diuinos decet. Vbi vero eos nō intelligo, minus quidem mihi apparet eorum eloquentia, sed eam non dubito esse talem, qualis est vbi intelligo. Cui sane eloquentiæ obscuritas quædam miscenda fuerat, in qua proficere noster intellectus, tam inuentione, quam exercitatione deberet. Patres ergo nostri, quorum scripta diuinitus inspirata canonem nobis saluberrima autoritate fecerunt, præditi fuerunt non tantummodo sapientia, sed & eloquentia, non ea quidem, quæ iuuenilem decet ętatem, sed senilem, virosque summa autoritate dignissimos, planeque diuinos, qui spiritu sancto suos libros ita composuerunt, vt eloquentiam ipsam nec improbarent, nec ostentarent, tali quadam eloquentia vsi, qualis personis ipsis congruebat.

Scripture sacræ energia.

Aug.

Autores scripturæ sacræ eloquentes.

¶ Supradictis consideratis facile est intelligere vtriusque partis argumen. Ad primum quod dicitur. Hieronymus hanc æditionem fecit eo spiritu, quo & ipsa est ædita a prophetis in suo fonte.

Solutio argumentorum.

Respondeo. Hieronymus quidem fecit æditionem suam eodem spiritu, quo & prophetę suam scripturam ędiderunt in suo fonte, sed necessariis, aut verisimilibus argumētis superius positis, persuasum est eruditis quibusdā, hāc nō esse eam purā, quā Hieron. castigatam reddidit. Verum demus hanc talem esse, eamque eodem spiritu factam esse, quo & scriptura ipsa est a prophetis in suo fonte ædita, non inde consequens est Hieronymum accepisse mysticam visionum propheticarū intelligentiam tam plene, quam accepe runt prophetæ visiones illas propheticas describentes. Nam secundum do-

...tina editio an hieronymi.

assecutus mentem autoris. Neque inde consequens est, totam huius scripturæ autoritatem corruere. Quemadmodū enim sub sęculis illis, quib⁹ uniuersæ Ecclesiæ vtebantur septuaginta interpretibus, catholici innitebātur eorundem septuaginta interpretū ęditioni, quam quotidie legebant, audiebant, cantabant, atq; in sententijs fidei corroborandis citabant, quę tamē æditio in multis diminuta, in quibusdam superflua, in alijs difficilis, & obscura, non penitus consentiebat cum Hebraica veritate. Sed non inde consequens est in illis scripturis septuaginta interpretum non fuisse quicq; autoritatis. Quādoquidem & Christus, & Apostoli, ad ponēdum primordia Christianę fidei, sunt vsi translatione illa, tanq; recepta. Neq; item sequitur, q᷑ patres illius sæculi vtentes illa, fecerint aut Christianę Ecclesiæ fidem vacillare, aut Ecclesiam vti scriptura Apocrypha, & suspecta. Nam quoties nobis cum hæreticis disputatio est, rara est controuersia de dissonantia æditionis nostrę ab Hebraica aut Gręca veritate. Vnde & hactenus Ecclesia manet contenta ęditione ista, tanq; longo vsu, atq; experimento comperta nusq; pernitiose aut fallaciter deuiare. Quotquot fuerunt hactenus viri linguarum peritissimi, conferentes hanc nostram ęditionem Latinam cū scripturis in suo fonte ęditis, si aliquot in locis, & eis quidem paucissimis, certo demonstrauerint aliquid esse vtcumq; deuium, aut alienum, a veritate Græcę fidei, in qua nouum testamentum est scriptū, nusq; tamen ex Gręcis exemplaribus inuenerunt aliam aut fidei, aut præcepti normam, sed paucis quibusdam exceptis indicauerunt solum, vel solœcismos, vel uoces ineptas Latini sermonis, vel varietates codicum, & exemplariorum, vel locos nunc obscuros seu ambiguos, nunc deprauatos, nunc aliquantulum additione vel subtractione immutatos, secundū eam mutationē, quę sensum in fide & moribus non peruertit. In superioribus recitauimus nonnulles [illegible]les scripturę locos. Vnde & primæ ad Cor. 15. Græcorū codices inter se variant. Quidā habent sensum secundum vulgatam æditionem nostram, Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. Alij aūt sensum longe aliū, Non omnes quidem dormiemus, omnes tamē immutabimur, quem sequuti sunt veteres, Tertul. Origenes. Theophila. & Chrysost. Hieronymus in epistola ad Mineriū & Alexandrum, vtranq; lectionem cōmemorans, pręfert eam qua nunc vtitur vulgata ęditio. Hic & si sint contrarij sermones, non sunt tamen sententię contrarię. Vnde diligenter consyderato ordine sententiarum Apostoli in illo capite. 15. quibusdam magis congrua veritati Apostolicæ videt̄ Gręcorum lectio, vt intelligamus, Nō omnes dormiemus scilicet in puluere, veluti qui in aduentu domini reperiemur viui, omnes tamē immutabimur in incorruptionem & immortalitatem ęternę glorię, intelligendo non omnes absolute, sed eos omnes, qui fuerunt iustificati p Christū, de quibus præmisit, In Christo oēs viuificabunt̄, de quibus & subiungit. Mortui resurgent incorrupti. Rursus sub Hieronimi sæculo Latina exemplaria quibusdā in locis magis q̄ Græca erant cōsona Appostolicæ veritati, quemadmodū ex superioribus patet de verbo Apostoli primę ad Cor. 7. Et diuisus est. Proinde ex eo q᷑ exemplaria Græcorū interdum & id quidē rarissime, nunc aliū habeant sensum, q̄ æditio Latina, non est cōsequens eandem ęditionem Latinam, esse deuiam a veritate suę originis, nisi ex patri

Aeditio septuag. interp. olim habuit autoritatē, qua & usi sunt Christus & Apost.

bus ostendatur, Grçcos codices illis in locis habuisse olim sic vt nunc habēt eosque propterea deprauatos non esse. Deinde hæc cū sint numero paucissima, vel de locis scripturę ambiguis etiam olim notatis a patribus interse nō pēitus conueniētibus, vel de rebus gestis, quę siue sic, siue aliter contigerūt, possunt fidem & mores ædificare, non sunt propter quę oporteat turbari, vel mouere interminabiles quæstiones, suscitare contentiones & rixas, & concitare schismata, & suspectā facere sanctorū patrū autoritatē, vel elaboratissimas scripturarū expositiōes, ac interpretationes reddere contēptibiles.

Argumentum. 3. ¶ Ad tertiū argumentū similiter dicimus, consequentiā esse inualidā. Nā fidei & mo℞ pręcepta aliaq; ad salutē vtilia sufficiēter sunt expressa, & declarata in æditiōe nr̄a Latina, eaq; i qb⁹ discrepat ęditio nr̄a latina a veritate Græca nō multū iuuare possunt hæreticos. Quāobrē nō oportet nos turbari, si quibusdā i locis æditiōis nr̄ę scriptura sit vel ambigua, vel obscura, vel suspecta tanquam aliquantulum deuia a mente scriptoris. Quemadmodum neque oportet nos turbari, si in lege Moysi, in prophetis, in Apocalypsi Ioannis, cęterisq; scripturis dicantur esse sermones quidam difficiles, obscuri, quorum sensus in hodiernum vsq; diem est incertus, & ambiguus, tam Christianæ Ecclesiæ, quam Hebrçorum synagogæ. Modo hoc sciamus omnia saluti nostræ vtilia, quæ significantur in locis illis obscuris, vel alibi lucide et clare explicari, tā fidei nostrę mysteria, q̄ Christianorū morum dogmata, vel non inducere aliam fidem, aut viuendi regulam, vel nō multū facere ad fidei causam, quam Ecclesia habet cum Iudęis & hæreticis.

Hebræa Græca ex[via] nihil magis pro fide et morib. q̄ latina continent.

Proinde pniciose fallitur qsquis ex Hebræo℞, aut Græcorum textu conat̄ se posse vel iuenire aliā fidei regulā, aut alia Christiano℞ mo℞ pręcepta, vł demōstrare i decēdis eisdē morib⁹, ac fidei regulis hactenus errasse Ecclesiā Latinā.

Solutio argumenti quarti. ¶ Ad quartū argumentum, quo dicitur. Deus dedit Ecclesię Latinæ sacrosanctum scripturarum canonem omni errore carentem. Respōdeo. Deus dedit vtique populo suo sacrosanctum scripturarum canonem, celestemque philosophiam omni errore carentem in suo fonte suaq; origine. Sed non est inde consequens æditionem vel huius vel illius interpretis vt talem esse acceptandā. Vnde neq; ipse Hieron. suam æditionem vt talem habere voluit plærisque in locis ambiguam & suspensam tenens sententiā, & relinquens in alterius iudicio siue sic, siue aliter velit interpretari. Tam in Græca quam in Hebrça biblia sunt sermones quidam ancipites non solū secundum ęquiuocationem vocabulorum, sed & secundum casus, tempora, distinctiones, ac pronunciationes, Quibus fit vt plerique sermones scripti i suo fonte suaque origine ambigui & incerti occasionem dederint interpretibus nunc sic, nunc aliter interpretandi. Neque hic sequitur deum aut non satis Ecclesiæ Christianæ consuluisse, aut maiorem curam habuisse de synagoga Moysi, quam de Ecclesia Christi, dum legem a Chaldęis igne consumptam reparat illis per Esdram sacerdotem. Deus nempe sufficiēter prouidit Ecclesię, dum per Christum, Euangelistas, & Apostolos aperuit & reuelauit fidei mysteria clausa & adumbrata i obscurissis locis scripturarū legis veteris, tametsi nō omnes eiusdem legis locos sigillatim in scripturis nouę legis declarauerit. Maioris bn̄ficij ē apire sensū & reuelare internos hoīm oculos, vt considerent mirabilia in lege sub vmbris & figuris velata, q̄ easdē

Sermones ancipites scriptur in omni lingua.

Hiero in epistola ad Sunien.

Ecclię christianæ magis consultum, q̄ hebræo℞ synagoge.

legis

legis umbras, & figuras semel sublatas foris in mẽbrana restituere. Insup maioris bñficij ẽ in scripturis euãgelicis et apostolicis huiuscemõi mysteria declarare, q̃ scripturas ĩ libris legis et pphetaꝝ semel cõsumptas reparare.

Ad quintum & sextũ argumentũ patet respõsio ex supra dictis. Varietas enim codicũ & exemplariorũ, non arguit vniuersalem scripturę deprauationem, quantũ ad vetus testamentum attinet, nõ est verisimile Hebręos Iudæos, tam longe lateq; dispersos conspirasse in corruptionem suorum voluminũ, & se voluisse priuare veritate scripturarũ, ex q̃bus tantope expectant suũ futurum Christũ. Quantũ uero ad nouũ attinet testamentũ, verisimile est, si Græci suos codices noui testamenti voluissent deprauare, id potissimum fecissent his in locis, in quibus res tractantur, super quibus iam olim inceperunt ab Ecclesia Latina dissentire, sed huiuscemodi loca videmus cum vetustissimis exemplaribus conuenire. Ergo neq; alius locus vllus debet haberi suspectus, tanq̃ a cõi Gręcorum schola deprauatus. Ad verbum Origenis, homilia. 8. super Mat. Respondeo vtiq; verum esse, qđ Origi. doceat ibidem suo sæculo multã esse differentiam inter Gręcorũ exemplaria, sed hanc differentiã docet nõ de industria Ecclesiæ Gręcorum, sed ex negligẽtia scriptorum, aut sciolorũ perperam corrigentiũ libros, esse profectam. Quod, vt pateat, eius textum in latinũ uersum adducimus. Multam, inquit, differentiam inter exemplaria inuenimus, siue per negligentiã scribentiũ, siue ex temeritate quorundã, siue propter eos, qui negligunt emendare scripturas, vel ppter eos, qui qđ ipsis videt̃, in emendationibus vel adijciũt, vel subducũt.

Ad ea quę in corroborationẽ argumẽti ex Origene adducunt̃, eundẽ videlicet Origenẽ suo sæculo nõ fuisse ausum in nouo testamento p obelos, & asteriscos pronũtiare, quid apud Gręcã veritatem haberet̃, quod tamẽ erat ausus in veteri testamento facere. Respondeo verbum hoc Origenis vtiq; concludere, Origenem sic opinatum esse, & se non fuisse confisum vl'is exẽplaribus Gręcis tanq̃ prsus integris, puris. nullaq; sui parte vitiatis, & neq; nos sic fidimus, sed non inde consequitur Origenem suis sæculis existimasse Gręcorum codices esse vniuersaliter, & de industria vllis in locis deprauatos, alioqui ipse sibi Orig. foret contrarius. Hierony. quoq; centũ & quinquaginta annis posterior illo fecisset imprudenter, tentans nouũ testamentũ restituere veritati Gręcę fidei. Vnde ex collatis exemplaribus casu deprauatis, sæpe deprehenditur vera lectio, propterea qđ sæpenumero fit, vt quod in vno codice est deprauatũ scriptorum incuria, in alio codice reperiat̃ integrũ. Hunc etiam in modum sententias Ambrosij, & Hieronymi, dicimus superioribus sententijs non obuiare. Neq; enim Ambrosius vniuersaliter loquitur, omnes Latinorum codices esse emendatiores, q̃ Gręcorum, sed particulariter & indefinite dixit quosdam codices Latinorũ esse emendatiores, quos tẽporum simplicitas seruauit incorruptos. Deinde Hieronymus in præfatione super Pentatheucum, nõ asserendo dixit emendatiora esse Latina exẽplaria, q̃ Græca, & emendatiora esse Græca, q̃ Hebraica, sed hoc inducit tanquam absurdum. Vnde & ipse in epistola ad Suniam & Fretelã. Sicut in nouo testamento, si q̃n apud Latinos quæstio exorit̃, & ẽ inter exẽplaria varietas, recurrim⁹ ad fontẽ Gręci sermõis, q̃ nouũ scriptũ ẽ testamentũ, ita in veteri testamento, si q̃n inter Græcos Latinosq;

Argumentum. 5 & sextum

Hebrei | Graeci | codices an deprauati.

Exemplarium differentia vn.

Hier post Orig. annis CL.

Hieronymus

diuersitas ẽ, recurrim⁹ ad Hebraicã veritatẽ. Approbat & hãc sententiã Augustinus libro secũdo de doctrina Christiana capite decimoquarto. Vñ Hebręis scripturis, si Iosepho credimus, nec adijcere nec auferre quisquam presumpsit. Quinimo illustriũ virorum quosdam id tentare ausos legimus aduersa mentis valetudine & languore corporis tam diu conflictatos, donec ab incepto desisterent. ¶ Hic iam sunt, qui dicunt huiuscemodi Hieronymi & Augustini sententias accipiendas secundum tempus, quo erat numerosa latinorum codicum varietas & corruptela, in quo nondum ab Ecclesia erat recepta, qua nunc vtimur, translatio Hieronymi, qui neque vetus testamentum ex Hebræo in Latinum verterat, neque nonum adhuc Grecæ fidei restituerat. Iam autem postq̃ recepta, inquiunt, est Latina nostra æditio, approbata, atq; inuenta, non esse vspiam deuia a veritate suæ originis, nõ amplius est nobis recurrendũ ad Hebræorũ vel Græcorum volumina.

Respondeo vtiq; verũ esse sub illis tẽporibus magis vrgentẽ magisq; necessariã fuisse cãm recurrẽdi ad Hebręorũ vel Grecorũ volumia q̃ nũc est. Tũc erat Latinorum interpretum numerosa varietas, propter quam exoriebãtur inter Latinos quęstiones multæ super vera æditiõe scripturæ sacræ sic translata. Post translata autem & emendata ab Hieronymo exemplaria, cæteris exemplarijs paulatim ab vsu deficientibus, permansit Ecclesia i simplicitate huius æditiõis Latinæ, quæ siue Hieronymi sit, siue alterius, siue mixta, quantũ ad regulas fidei attinet & Christiãos mores, a veritate Gręca & Hebraica nõ discrepat. Quamobrẽ nõ tãta fuit posteris necessitas recurrẽdi ad fontem Græci vel Hebraici sermonis. Vnde Hierony. & Augustinus nõ absolute dicunt sacræ theologiæ studioso semper esse recurrendum ad Hebræa & Græca exemplaria, sed restricte loquũtur. Si quãdo inquiunt apud Latinos quęstio exoritur, & est inter exemplaria varietas, ad fontem est recurrendum. Verum non inde consequens est, quinetiam post Hieronymi secula sacræ theologiæ studiosus possit recurrere ad fontẽ Hebraici aut Græci sermonis ad intelligendum ac interpretandum locos quosdam in æditiõe nostra Latina aut obscuros aut ambiguos minus congrue, vt videt, positos.

¶ Ad argumentum septimum sumptum ex verbo Hieronymi suspicantis veteres Hebręorum libros olim aliter habuisse quam nunc habent. Dicimus Hieronymum suspicatum esse post Christum incarnatum quædã Hebręa volumina esse deprauata in locis qbusdã, et eis quidẽ paucissimis, quæ & in alijs aliter scripta & citata inueniebat. Neq; oportet, si Hebræorum codices quibusdã in locis possint haberi vt suspecti, quod ergo possit rationabiliter haberi tanquam suspecti in locis singulis. Stultum est enim dicere eos esse de falsatiõe suspectos illis in locis, in quibus consentiunt vniuersi tam vetusti quam noui. Vnde Hieronymus ipse tractans illud Apostoli ad Galatas. 3. Quæcunque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt, scriptum est enim. Maledictus omnis qui nõ permanserit in omnibus quę scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Hunc morem habeo, inquit, vt quotiescunq; ab Apostolis de veteri testamento aliquid sumitur, recurrã ad originales libros, & diligẽter inspiciã quommõ in suis locis scripta sunt. Inueni itaq; in Deutero. hoc ipsum apud. 70. interpretes ita positũ. Maledict⁹ ois qui non pmanserit in oibus sermonibus legis, vt faciat illos. Apud Hebreos autẽ

os autem legimus. Maledictus qui non permanet in sermonibus legis, nec eos opere perficit. Vbi nec omnes, nec omnibus legimus. Sic quoque Aquila, Symmachus, & Theodotion sine vniuersalitatis nota sunt interpretati. Ex quo intelligimus, inquit Hieronymus, Apostolum vt in cæteris sensum magis testimonij posuisse, quam verba; & incertum habemus, vtrum septuaginta interpretes addiderunt omnes vel omnibus, an ita in veteri Hebraico fuerit, & postea a Iudæis deletum sit. In hanc suspitionem me, inquit, res illa stimulat, quod verbum omnis & in omnibus, quasi sensu suo necessarium ad probandum illud. Quod quicunque sub operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Apostolus Hebrææ peritiæ, & in lege doctissimus, nunquam protulisset, nisi in Hebræis voluminibus haberetur. Quamobrem Hebræa Samaritanorum volumina relegens inueni Hebraicum verbum, quod interpretatur omnis, siue in omnibus. Frustra igitur tulerunt id Iudæi, ne viderentur esse sub maledicto, non potentes implere, quæ scripta sunt. Ex his igitur consequens est, Hieronymum fuisse suspicatum Iudæos nonnullis in locis deprauasse scripturæ sacræ libros, sed hanc deprauationem non fuisse tam vniuersalem, quin possit emendari collatione facta ad cętera exemplaria. Sed siue sic, siue aliter fuerit factum, certum est ea, quæ etiam in hæc vsque tempora, de inimicorum nostrorum codicibus proferuntur sufficere ad omnia fidei nostrę mysteria comprobanda. Quādoquidem omnia loca ex quibus fidei nostrę argumenta sumuntur, videmus vetustissimis eorum exemplaribus concordare, & sic esse scripta, quemadmodum leguntur ab antiquis fidei nostræ patribus.

¶ Ad aliud, quod in argumento assumitur, Ecclesiam per Damasum Papam æditionem Hieronymi approbasse, satis mihi videntur respondisse, qui dicunt, aliud esse iussu Ecclesię aliquid castigare, seu transferre, aliud est illud, quod castigatum seu translatum est eiusdem Ecclesiæ autoritate sic approbari, vt non liceat vspiam, neque de interpretatione an recte sit facta dubitare, neque quod interpretatum ē, collatione facta ad scripturam originalem, examinare. Ostensum est in superioribus, probabile esse hanc quam habemus æditionem, non esse eam puram quam Hieronymus castigauit. Verum demus nos habere illam, sentiamusque eam ita esse autoritate Apostolica approbatam, vt illi sit standum semper in regula fidei, ac Christianorum morum, sed non inde sequitur, nobis non licere conferendo recurrere ad fontem Gręcę, vel Hebraicę veritatis, & examinare si forte melius valeamus scripturam ex fonte, quam ex riuis intelligere.

Insuper demus autoritatem Ecclesiæ approbasse æditionem Hieronymi in omnibus veram, non tamen inde conficitur, quin vtile sit interdum recurrere ad fontem & originem scripturæ. Tractu enim temporis fieri potest, vt loca quædam tum multorum examinatione, ac discussione, tum hęreticorum perturbatione, tum praua sciolorum expositione reddantur in æditione Latina, vel dubia vel ambigua, vel perperam intellecta ad sensus quosdam alienos, de quibus non cogitauit interpres. Pro quibus absoluendis recurrendum est ad scripturas æditas in suo fonte.

¶ Ad octauum argumentum respondeo non oportere nos recipere, quæ in Iudæorū talmud, aut in tiquun sofrim asseruntur vera esse. Vnde

Solutio argumenti.

Argumentum octauum.

& tiquun

& tiquun ſofrim, & talmud, ſunt mēdacia ſcribarum, de quibus tunc futuris vaticinatus fuerat Hieremias capite octauo, Vere mendacium operatus eſt ſtylus mendax ſcribarum. Ex illis ergo libris non oportet credere Hebraicum textum, olim ante Chriſtum natum fuiſſe falſatum, Iudęoſq; ſub Chriſto non habuiſſe verum ſcripturæ ſacræ textum. Vnde neque Chriſtus in Euangelijs, neq; Paulus ſuis in epiſtolis cæteriue Apoſtoli vſpiam leguntur arguiſſe Iudæos, quod aut falſauerint aut deprauauerint ſcripturas veteris legis, quin potius ad eaſdem ſcrutandas remiſerunt illos, docentes in lectione veteris teſtamenti velamen eſſe poſitum ſuper corda eorum, vt non intelligant illud, donec conuertantur ad Chriſtum. Vnde & in hodiernum vſq; diem crediderunt patres orthodoxi Iudæos eſſe cuſtodes ſeu capſarios librorum, ex quibus adferuntur fidei noſtræ teſtimonia, etiam contra ipſos in ſcripturis exponendis excęcatos. Diuus Thomas in commentarijs ad Romanos nono credidit vſq; in ſua tēpora Iudæos cuſtodijſſe fidei noſtræ libros. Cæterum donemus iſtam tiquun ſeu correctionem ſic a ſcribis eſſe factam ante Chriſtum, nihil inde ſequitur contra ſententias patrum recitatas. Quādoquidem & illa admodum pauca quæ ſofrin ideſt ſcribę eraſiſſe feruntur in ſuis quibuſdam codicibus notantur, & deſignātur. Quo fit vt ipſi rabbini in occulto habeant veram ſcripturam integram, quā ſimplici populo & gentibus propter cauſas quaſdam tradunt alteram, & in quibuſdam immutatam. Quemadmodum ſub Ptolemæo ſeptuaginta dederunt gentibus ſcripturam hanc verſam quibuſdam in locis alteram nonnullis myſterijs ex cauſa tacitis & ſuppreſſis, quod quemadmodum illi iuſta fecerunt ratione, ita & ſofrim, id eſt, ſcribæ, ſapientes iuſta, inquiunt, ratione fecerunt iſtam tiquun, id eſt, correctionem. Videntes enim ſcripturas per ſeptuaginta interpretes in Græcum verſas gentibus publicari. Conſyderantes inſuper prophetas, quibuſdam in locis attribuiſſe Deo nonnulla, quæ æſtimabant, vel dedecoroſa, vel impoſſibilia, quædam etiam riſu digna, & contemptibilia, quibus apud gentes huiuſq; mundi ſapientes, ſimplicemq; populum prophetarum ſcripturæ redderentur contemtibiles, iudicauerunt eſſe vtile de eorundem prophetarum ſcripturis abradere quædam; exiſtimantes illa tanquam abſurda, deoq; indigna. Verum ſcribæ hac in re habentes zelum Dei, legiſq; illius non ſecundum ſcientiam, deprauarunt potius, atq; falſarunt ſcripturas. Ignorantes enim diuini conſilij altitudinem ſtatutam ſuper humanum genus redimendum per Chriſtum verum deum & hominem ſtulte arbitrati ſunt bonum eſſe tollere literam vnam aut alteram de lege pro gloria & magnificentia dei. Et iſte, quemadmodum diximus, eſt ſtylus mendax ſcribarum eradentium ea, in quibus latebant inclyta quędam grandia & ſublimia myſteria, conſona Chriſto, qui pro nobis factus eſt vilis, opprobrium hominū, & abiectio plebis.

Hęc de tiquun ſofrim. Verum quia Eccleſiaſtici patres Hieronymus, Chryſoſtomus cæteriq; non meminerunt huius tiquun, vtentes textu Hebraico ſecundum formam, quam ipſi Hebræi iudicant correctā, videt magis veriſimile hęc a Iudęis eſſe ſubdole cōficta, vt & ipſi deinceps in cęteris ſcripturis, quę de Chriſto ſūt, haberēt occaſiōem ſcripturas prophetarū alterādi. Hæc aūt a Iudæis eſſe facta añ Chriſti aduentum hinc colligitur

ligitur, quod Ionatas Chaldaicus prophetarum & Hagiographorum interpres, centũ ferme annos añ Christũ in sua trãslatiõe sequut⁹ est istã riquun scrim.

Ad Christipolitanum dicentem nullam nunc habendam fidem scripturis Hebraicis sic per puncta descriptis & interpretatis. Dicimus hęc dictum superioribus nõ obstare. Nã & si nunc Hebręi propter pũctã aliter interpretentur aliterque intelligant scripturam quàm debeant, non tamen vniuersaliter illa deprauauerunt. Sublatis enim punctis manet scriptura Hebraica in sua origine.

Ex supradictis facientes Epilogum aliquot colligemus conclusiones. Prima conclusio.

Prima est. Quamuis olimque sub Origenis & Augustini sęculis Ecclesiã catholica non habuerit neque veteres prophetarum et Euãgelistarum codices, descriptos suis ipsorum manibus, neque vllã forsitan designata scripturę sacrę exemplaria, quibus fideret tanquam puris, integris, emendatis, & in nulla sui parte deprauatis, non tamen inde consequitur tunc non fuisse recurrendum ad Hebręorum & Gręcorum exemplaria. Nam & ex exemplaribus aliquã tulum deprauatis & collatis inuicem plærumque deprehenditur vera lectio, propterea quod sępenumero fit, vt quod in vno codice est deprauatum, in aliis multis reperitur integrum. Proinde interrogantibus nos hominibus, vbi namsit illa sacrosancta biblia, cui dicimus inniti fidem Christianam. biblia cui innititur christiana eo que.

Respondemus. Si codices extarẽt Prophetarũ, & Euangelistarum, Apostolorum manibus descripti in vnum volumen collecti, illa foret sacrosancta biblia. Verũ illos codices tales esse non cognoscemus, nisi fide per testimoniã succedentium Ecclesiarum. Ita & nunc dicimus sacrosanctam bibliam apud vnumquemque esse, qui talẽ originalis biblię codicem habet non mendosum, non corruptum, sed transscriptum secundum verissimum illius verę biblię exemplar. Talem autẽ codicem vspiam nunc esse nõ oportet credere, sufficit autem si credimus quod Ecclesia habens codices multos secundum temporum successiones conscriptos, simul, & habeat ĩ illis veram scripturã sacrã, veram prophetarũ, Apostolorum doctrinã. Hãc autẽ in illo codice cõtineri pure & integre vel saltem accedere quãmaxime verisimili colligimus argumento. Si codex ille vetustissimis exẽplariis & recentioribus secundũ successionem temporum scriptis aut penitus consentiat, aut quã minime dissentiat. Neque oportet hac in re Ecclesiæ fidem vacillare, aut scripturarũ autoritatem corruere, vel sacrę theologię studiosos turbari, sicubi codices veteres discrepent inter se, cum paucissima sunt loca, quę quantum attinet aut ad sensum, aut ad fidei ac morum regulam inter se dissideant. Omnis error quamuis ad huius vitę miserias pertinet, nõ omnis tamẽ est malum culpę, etiam plerumque super rebus in scriptura assertis, quę nondum videntur illic asserta esse. Errare in his rebus inquit Augustinus, quibus nihil interest ad consequendum regnũ dei, vtrum credantur aut non credantur, non arbitrãdum est esse peccatum. scripturas, codices discrepantes perturbare non debet. Agustinus in Enchiridio. Error non ois pecc.

In primordiis fidei nonnulla erant Christianę religionis dogmata, quæ vel nondum erãt elucidata, vel nondum in quęstionem venerant, quę accedentibus hęreticorum quęstionibus agitata sunt & declarata apertius. Rursus quędam vel ignorauit vel in dubiis habuit prisca Ecclesia, quę post sunt explanata per concilia, & ex scripturis recentioribus theologis reuelata, quę fugerant veteres. Ecclia prisca multa habuit, et reliquit dubia.

Secunda

Scripturę mutatio quæ subsistit. Secūda conclusio.

Secunda conclusio. Aliud est scripturæ sermo dictatus ab eiusdē scripturæ autore. Aliud interpretis sermo, in quem eadem scriptura est versa. Aliud proinde est mutare quod vel propheta vel Euangelista scripsit. Aliud mutare sermonem, quem interpres ex vna lingua in aliam transferens ædidit.

Tertia conclusio. Hieronymi editio quo ab ecclesia approbata.

Tertia conclusio. Apostolica sedes æditionē Hieronymi vel approbauit, vel acceptauit, non tanꝗ penitus sic consonam scripturis æditionem in suo fonte, & in omnibus sic integram, puram ac restitutam, vt non liceat vlli, vel examinare illam, collatione facta ad suum fontem, vel in locis quibusdam dubitare, si forsitan Hieronymus sit assequutus verum scripturę sensum, sed tanꝗ omnibus ęditionibus tunc factis pręferendam, & in regulis fidei & morum nusꝗ deuiam, & tanꝗ talem, quæ publice legatur, & recipiatur in vsum, quæ & ad scripturas in suo fonte diligēter collata, excussa, & examinata nihil contineat subdole vel adiectum vel inmutatum. Sed non propter hoc Hieronymus vt propheta vel Euangelista est habendus, ꝙ in vertendis sacris literis, & cęterorum consuluit æditiones, & nōnulla dubitando transtulit, non condemnans sensum aliorum interpretum aliter sentientiū. Ecclesiasten transferens ex Hebręo, maxime consuetudini septuaginta interpretū sese accommodauit in his dumtaxat, quæ non multū ab Hebraicis discrepabant. Interdū quoꝗ Aquilę & Symmachi & Theodotionis recordatur, ne nouitate nimia lectoris studium deterreret, quemadmodum ipse testatur in eiusdem libri prefatione In aliis quoꝗ libris testamenti veteris a se versis orthodoxos sequutus adducit autoritatem illorum, interdum etiam æditionem aut Symmachi, aut Theodotionis, pręferens editioni septuaginta interpretū. Vñ tractās verbū illud Daniel. 4. Collega ingressus ē in cōspectu meo. Exceptis septuaginta, inquit, translatoribus, qui hæc omnia (nescio qua ratione) pręterierunt, tres reliqui collegam interpretati sunt. Vnde iudicio magistrorum Ecclesiæ, ęditio eorundem interpretum in hoc volumine repudiata est, & Theodotionis vulgo legitur, quę & Hebręo & cęteris translationibus congruit. Idem Hieronymus tractans verbū Apostoli. Quibus neꝗ ad horā cessimus subiectioni, sic iuxta Græcos codices negatiue dictum in arbitrio relinquit, si iuxta latinos codices velit legere affirmatiue dictum, quibus ad horam cessimus. Ambrosius ibidem recitata vtraꝗ littera, docet magis secundum latinos codices affirmatiue esse legendum quibus ad horā cessimus.

In Ecclesiast. ædi tione Hieronym. præcipue sequutus est septuag. inter.

Quarta conclusio.

Quarta conclusio

Ecclesiastici patres, si propter vitium aut obscuritatem translationis vspiā in scripturis exponendis deuiauerint a vero sensu, quem intendebat eiusdem scripturę autor, non propter hoc sunt superciliosius taxandi, aut tractandi irreuerenter, neꝗ enim perniciose falluntur, neꝗ inputandus ē error ipsis, qui existimantes sese habere verū scripturę textū, lōgo iā vsu receptū, studuerūt ex loco scripturę sic sibi proposito eruere pias quasdā sententias, regulis Christianæ legis comformes, habita consideratione ad ea, quæ & sequūtur & pręmittuntur. Sunt qui taxant insignes theologos, Ambrosium, Augustinum, cęterosꝗ patres, propter vitia interpretationis Latinæ, turpiter & pudendo errore lapsos. Credimus vtiꝗ patres istos insignes, propter Latinę translationis, aut vitium, aut obscuritatem interdum non expressisse sententiam, quam intendebat autor scripturę, sed non inde consequitur, eos esse lapsos

Patres expones in locis male aut ambigue interpretatis, non irreverenter tractandi.

esse lapsos turpiter & errore pudendo. Neq; enim turpis est lapsus, neq; pudendus est error eius, qui ex scriptura quam recepit Ecclesia, ambigue vel obscure positã docet veram, sanctã, & catholicam sentẽtiam etiã per scripturę autorem in illo forsitan loco non designatam. Vnde aliud significamus dicentes æditionem nostram esse falsam. Aliud dicentes, eam non recte esse translatam & traductam. Stat enim sententiam, in quam Latinus interpres vertit, esse veram, & tamen in suo fonte, ex quo est versa, non significatam, interprete seipsum fallẽte, propter linguę imperitiam, vel inconsiderantiã. Deinde aliud est interpretem esse deceptum, aliud cum vel de industria, uel ex penuria linguæ non eandem prorsus sentẽtiam reddidisse. Arduum est, inquit Hieronymus, vt quæ in vna lingua bene sunt dicta, eundem decorẽ in translatione conseruent. Significatum est aliquid vnius verbi proprietate, non habeo meum quo id efferam, & dum quęro implere sententiam, longo ambitu vix breuis vię spatia cõsummo. Accedunt hyperbatorum amfractus, dissimilitudines casuum, varietates figurarum, & infra. Ab adolescentia mea non verba, sed sententias transtuli, cum & septuagita interpretes, Euangelistæ atq; Apostoli idem in sacris literis fecerint. Legimus in Marco, dicẽtem dominum, tabitha, cumi, statimq; subiectum est quod interpraetatur, Puella tibi dico surge. Arguatur Euangelista mendacij, quare addiderit, tibi dico, cum in Hebræo tantum habeatur, Puella surge. Sed vt significantius sensum vocãtis, atq; imperãtis exprimeret, addidit, tibi dico. Interpretandi difficultas.

Quinta. Non oportet studiosum lectorem librorum venerandæ antiquitatis, aut turbari, aut scandalum pati, aut scripturas habere suspectas, dũ apud veteres patres legit eandem scripturarum testimonia, aliter recitari, q̃ nos habeamus nunc in æditione nostra Latina. Nempe illi scribentes ante ęditam & receptam translationem, & correctionem Hieronymi transferentis & emendantis easdem, in veteri testamento, vsi sunt, aut aliis quibusdam ęditionibus Latinis, aut translatione septuaginta, quę vt ex superioribus patet, in multis discrepar a veritate Hebraica, secundum quam Hieronymus vetus testamentum in Latinum vertit eloquium. Patres autem q Graece scripserunt, vt Clemens, & Dionysius Alexandrinus, Origenes, Chrysostomus, cæteriq; patres, in citatis scripturæ testimonijs, non sic sunt diuersi, neq; tam multum sunt varij, vtentes vna veteris testamenti ęditiõe, quę & septuaginta interpretum est, habentes etiam scripturas noui testamẽti in suo fonte, qui tamen rursus efficiunt inter se varij, dum per diuersos interpretes traducuntur nobis ex Gręco in linguam Latinam. Patres autẽ Latini, veluti Tertul. Arnobius, Lactantius, Victorinus, Cyprianus, Hilarius, Ambrosius, Augustinus, non habentes scripturam sacram in suo fonte Latinam, inter se sunt varij propter diuersos interpretes, quibus sunt vsi, citantes scripturæ sacrę testimonia verbis & ordine penitus discrepantia, ab his quę leguntur apud Euangelistas & prophetas scripta in suo fonte. Conclusio .5. Patrũ testimonia aliter posita, q̃ nunc habeamus, vii.

Sic Cyprianus in scripturis veteris testamenti vsus est ęditione alia ab ea, quam nunc habet Latina consuetudo, nimirum qui in veteri testamento vsus est æditione versa ex interpretatione .70. interpretum, tunc forsitan etiam deprauata, & neq; recte in linguam Latinam traducta, qui & in Psalmis non est vsus neq; ęditiõe Gallica, neq; Romana, neq; ea, quæ est iuxta Cyprianus.

Ambrosij, et hieronymi.

Hebraicam veritatē,quod facile patet consyderantibus scripta ei⁹. Vbi nos legimus, Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos. Ipse habet, Venientes autem veniēt colligentes gramina sua,vel vt habet in libello de exhortatione martyrij,tollentes gramina sua. Et Psalmum quē nos habemus septuagesimū primū,ipse citat septuagesimū, quē Hiero. secundum Hebraicam veritatem,dicit esse septuagesimū secūdum. Et Psalmū. Eructauit cor meū & c.quem nos habemus quadragesimū quartū,ipse in lib.aduersus Iudæos,citat vt quadragesimū tertiū, sub alia etiā verborū forma. Eructauit,inquit,cor meū sermonem bonum,dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scriptoris,acute scribentis,decorus specie super filios hoim. Vbi et iterpres errauit vertēs acute,ꝑ velociter,decept⁹ ęquiuocatione nominis Gręci oxys,quemadmodū & alio in loco, interpres quidā errauit,ponens, Acuti pedes eorū ad effundēdum sanguinē eorum,ꝑ veloces pedes eoꝝ. In eodem lib.paucis interpositis,citat versiculū ex eodē Psalmo tanꝗ ex quadragesimo quarto. Item in psalmo,inquit.44. Astitit regina ad dexterā tuam. Verum suspicor codicem esse mendosum. Item in testamento nouo longe aliter citat plærasꝗ scripturas,ꝗ nos habemus in ęditiōe nostra latina. Mat.5.vbi nos legimus, Non iurare omnino,ipse habet, Nō iurare in totū. Vbi nos Mat.5.legimus, Possidebūt terrā,ipse habet, Hæreditabunt terram. Et vbi nos legimus Mat.19. Ibūt in ignem ęternū,ipse habet, in ambustionem ęternam. Secūdę ad Timo.4.vbi nos legim⁹, Secundū sua desyderia coarceruabunt sibi magistros prurientes auribus, & a veritate quidem auditū auertent,ipse habet, Secundum sua desyderia coaceruabunt sibi magistros,prurientes in audiēdo,scalpentes aures,subindicans,prurientes, nō accusatiuum,sed nominatiuum esse. Vbi nos legimus, Sic currite vt cōprehendatis,ipse habet, Sic currite vt omnes occupetis. Actuum.15.vbi nos legimus, Vt abstineatis ab immolatis & c̄. ipse longe aliter citat, hoc videlicet pacto. Abstinere ab idololatrijs, & sanguinis effusione & fornicatione. Sic & ex Apostoloꝝ actibus,alijsꝗ scripturis citat testimonia sub alia verborum forma & ordine,ꝗ habemus in ęditiōe nr̄a Latina. Idem & Ambrosium fecisse patet,inspicientibus cōmentarios eius in Psalmos,in Euangelium Lucæ, & in Paulinas epistolas. Ad Rom.2.vbi nos legimus, Cogitationum accusantium,aut etiam defendentium,ipse habet, Cogitationibus inuicem accusantibus,aut etiam defendētibus. Et quemadmodum ex superioribus patet,nonnulla corrigit, & emendat,quę habemus in nr̄a æditione latina. Sic & alijs in locis plurimis, Ambrosianus textus est diuersus ab ędi tione nostra latina,ꝗuis diuersitas hæc concordet in sententiarum vnitate, paucis admodum exceptis propter quæ,vel sic,uel aliter intellecta, nullum est pietatis fidei detrimentum. Sic & diuus Hiero.in citandis scripturis testamenti veteris,non seruauit vbiꝗ ꝟborum formā, quā nos habemus in ęditione nr̄a latina. Qđ nos legimus Sapien.1. Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictū,hoc ipse in Apolo.aduersus, Ruff.citat. Spiritus sanctus eruditionis effugiet dolū, & recedet a cogitationibus stultis. Talia reperiunt multa apud Hieron.cæterosꝗ patres,qui diuersis vtebantur ęditiōibus, & nunc iuxta.70.nunc iuxta aliam quandam ęditionem citabant scripturę sacræ sermonem. ¶ Ex his iam patet solutio quæstionis,cur videlicet patres,

vsꝗ ad

Matthæi.5.
Mat.19.
Secunda ad Timotheum.4.
Ambrosius.
Ad Roma.2.

Patres cur varie citabant testimonia ve- te.

vſq; ad Hieronymi ſæcula, in ſcripturis veteris teſtamenti a ſe citatis, fuerunt inter ſe tam varij atq; diuerſi, cum tñ oẽs tam Græcorum ꝙ Latinorũ Eccleſiæ vterentur ſcripturis veteris teſtamenti ſecundum ſeptuaginta interpretum æditionẽ tunc receptam. Reſpondendum eſt enim hanc varietatem ꝓueniſſe inter patres latinos, eo ꝙ non omnes ipſi vterentur eadẽ ęditione latina traducta ex æditione .70. Deinde neq; tunc Eccleſia in oĩbus libris veteris teſtamenti ſequebatur æditionẽ .70. quia in libro Danielis magis ſequebatur æditionem Theodotionis, quemadmodũ Hiero. ipſe teſtat̃ ĩ Danielẽ. In opere quoq; Pſalterij alia erat vulgata ędítio, alia .70. interpretũ, quemadmodum teſtatur in epiſtola ad Suniam & Fretelam. In opere Pſalterij, alia, inquit, eſt ęditio quam Origenes, Cęſareenſis Euſebius, omneſq; Græci tractatores vulgatam ſeu communem appellant. Alia eſt ſeptuaginta interpretum, quæ & a nobis in latinum ſermonem fideliter eſt verſa, quę et in Hieroſolymorum & Orientis Eccleſia fideliter decantatur. Inſuper arbitramur Eccleſiaſticos ſcriptores citantes ex ſcripturis teſtimonia, plęrumq; non magnopere curaſſe de verbis, de ordine compoſitiõeq; verborum, ſed fuiſſe ſollicitos, vt ſenſum exprimerent, qui hęrebat memoriæ ipſorum, quemadmodum Apoſtoli & Euangeliſtæ, de veteri teſtamento proferentes teſtimonia, non ỽba. inquit Hiero. ſequuti ſunt, abſq; damno ſenſuum, ſuis ſunt vſi ſermonibus. Erat quidem Hieronymi ſæculis cõmunis quædam ęditio latina, præſertim in nouo teſtamento, quam & Hiero. vulgatam atq; latinã multis in locis appellat. Sed quis fuerit ęditionis illius autor, quo item tp̃e fuerit ædita, aut in vſum recepta, incertum eſt nobis. quę quantumlibet tũc appellabatur vulgata, non tamen erat vlla æditio latina præſertim in veteri teſtamento, per vniuerſas Eccleſias latinas ſic in vſum deducta & accepta, quemadmodum hęc noſtra æditio latina, iam p̃ mille annos fuit recepta, hæreticis atq; ſchiſmaticis nihil cõtra eam obijciẽtibus latinæ Eccleſię. Ex his ergo habes cauſas, cur patres, qui latine ſcripſerunt, citent ſcripturas in latinum verſas ſtylo, cõpoſitione, & ordine verborum diſcrepantes. Quibꝰ cum Hieron. viderit ſuis ſæculis Eccleſiam turbari, ſcripturaſq; ſacras deprauari, ſanctum ſubijt laborem, vt autoritate ſedis apoſtolicę etiã Eccleſia latina haberet ſcripturæ ſacrę textum vniformem, iam correctum & emendatum ex ſuo fonte. Proinde tametſi vulgata ędítio noſtra latina ſit forſitan non tam penſiculate ꝙ congruebat, in quibuſdam ex ſuo fonte verſa, non tñ eſt par ratio, nunc textum quendam latinum innouandi, & in vſum recipiẽdi, qualis erat ratio Hieronymi & Auguſtini tp̃ibus, cum dubitatiões multas afferebat, vt inquit Auguſt. latinorum interpretum numeroſa varietas, per quam turbãtur ſtudioſorum hoĩm ſtudia atq; ingenia. Quãobrem cõueniebat tunc in Eccleſia latina hanc interpretationũ diuerſitatẽ reducere ad quãdam æditionẽ ex ſuis fontibus caſtigatã, vniformem, & in vſum recipiẽdam. Vnde Augu. lib. 2. de doct. Chriſt. de hac diuerſitate latinorũ interpretum, ꝓ ſuo ſæculo ſic loquitur. Qui ſcripturas ex Hebręa lingua in Græcũ verterunt numerati poſſunt, latini autem interpretes nullo modo. Vt enim cuiq; primis fidei temporibus in manus venit codex Græcus, & aliquantulum facultatis ſibimet vtriuſq; linguę habere videbatur, auſus eſt interpretari. Et ꝗꝗ Auguſtini & Hieronymi ſæculis hęc res (quemadmodum &

illic Aug. ipse subiungit) plus adiuuit intelligentiã, q̃ impediuit, si m̃o legẽtes nõ fuissent negligentes. Nã nonnullas obscuriores sententias pluriũ codicũ sępe manifestauit inspectio. Ex alia tñ parte turbabat̃ Ecclesiæ vnitas, propter diuersas latinorum interpretum etiam indoctorũ ęditiões. Et ideo illis sęculis, cum nondũ haberet Ecclesia latina veteris testamenti æditionem, ex suo fonte Hebręo v̄sam & castigatã, congruebat Ecclesię nouã quãdã talem ęditionẽ in vsum recipere, quam nũc inueteratã, & in vsum vniuersaliter p vniuersas Ecclesias receptã, & in cõmentarijs patrum citatam, nõ sic conuenit propter minuta quædam, & forsitan minus recte uersa repudiare, & loco eius nouã recipere. V ñ & iã citra annos mille aut circiter latini scriptores, non sic leguñt in scripturis sacris citatis esse varij atq; diuersi, cõcorditer vtentes hac nr̃a ęditiõe latina, qua & iã sic in vsum atq; autoritatẽ recepta semper deinceps vsa est Ecclesia in publicis lectiõibus, studijs, disputatiõib⁹, & exercitijs scholasticis, et id quidẽ ratiõe iusta. Alioqui si passim censeat̃ publice amplectẽda noua quęlibet ęditio ab erudito quouis ꝓfecta, miris nouitatibus tumultuabuntur latina sacræ theologię publica studia, & exercitia. Non hæc dicimus, q; alias ęditiones ab eruditis intentione pia et non subdola ęditas refutemus, aut cõteptibiles atq; inutiles censeamus, sed q; publicam huius lectionem arbitremur non esse mutandam propter æditiones nouas, etiã a viris quantũuis eruditis profectas, quibus tamen suum honorẽ tribuimus in priuatis studijs legentes illas, tanq; explanatiões quasdam, & elucidationes, magnopere adiuuantes studia nostra ad intelligendũ loca, vel obscura, vel ambigua, vel per scriptorũ incuriam deprauata in æditione nr̃a. Hactenus de varietate ac multitudine interpretum, & translationum scripturæ sacræ, pro pace & concordia omnium pie studentium sacris literis, sub iudicio melius sentientium, dicta sufficiant.

In publicis studiis & lectiõibus uĩdum æditione uulgata.

Ediciones latinæ nouæ quæ admittendæ.

Sequitur secundum huius libri caput, de multitudine sensuum scripturæ sacræ.

NE propter diuersas magistrorum exponentium sententias conturbẽtur sacrę theologię studiosi, operę pretium est iam demonstrare, q; spiritus plęrumq; sub eisdẽ scripturę verbis plures voluerit significare sententias. Spiritu sancto, inquit Augustinus, factum est, vt idem scripturæ locus multis sit sensibus foecundus. In libro Sapiẽtię legimus. Est spiritus intelligentiæ sanctus, vnicus, multiplex.

sensus plures sub eodẽ verbo.

Pro huius intellectu sciendum est, q; sacrę theologię magistri, cum docẽt eundem scripturę locum multos habere sensus, literalem videlicet & mysticum, non accipiunt huiuscemodi sensuum multitudinem, propterea q; nõia & verba in eadẽ scriptura metaphorice, seu tropologice accipiuntur, quibus proprie acceptis, sensum quendã literalem falsum haberet oratio. Neq; enĩ sensum literalem intelligunt eũ, qui verbis & nõibus proprie & non metaphorice acceptis significat̃. Neq; item mysticũ sensum volunt illũ esse, qui designatur sub nominibus & verbis metaphorice acceptis. Sed eum appellant literalẽ sensum, qui v̄bis atq; nominibus, aut proprie aut metaphorice acceptis, a spiritu sancto asseritur. Proinde & literalis sensus semp est verus, plęrũq; p orationem tropologicã aut metaphoricam designatus, qui si fuerit

De sensu literali & mystico.

sensus literalis qui.

sen. literalis semper verus.

fuerit de corporalib⁹ rebus aut gestis, aut gerēdis ad aliqd spirituale figurā
dū asserit̃ nō ꝑpter se, sed quatenus ꝑpter res alias corporales ꝑuehat̃ intel-
lectus in altiorē quendā sensum de sublimiorib⁹ rebus, & geminus erit vni
us orationis sēsus, vnus literalis, alter mysticus, ꝑ literalem sensū adumbra-
tus, veluti cū deus filijs Israel colentibus se ꝑmittit terrā fluentē lac & mel.
Si vero fuerit de rebus mysticis seu cœlestibus, vnica sola erit locutionis sen
tētia, veluti cū dicit Christus. Nemo mittens manū ad aratrū, & respiciens
retro, est aptus regno dei, loquit̃ non de corporali aratro, nō de missione seu
admotiōe carnalis manus, nec de corporali aspectu post tergū, sed de aratro
ꝑfessionis euangelicę, qua terra. i. cor hoīs terrenū arat̃, euersis huius mūdi
desyderijs, ut quempiā admouisse manū ad aratrū, sit iā ipsum semel manci-
passe cor suum negotio euāgelico, et renūtiasse terrenis. Respicere aūt retro,
sit retrorsum ire & rursus apponere ad ea quibus semel renunciauerat. Et
idcirco hui⁹ scripturæ nō geminus, sed vnicus est sensus. Sic & locutiones Io. Locutiones in Apocalypsi.
Ioannis apostoli de cœlo nouo & de terra noua, de oibus innouādis, de Hie Apocal. xxi.
rusalē noua descendēte de cœlo, et de tabernaculo dei cū hoib⁹, de potu aquę
viuę, cęterisq; id genus alijs, de qbus ē scriptura Apocalypsis. 21. nō geminā
habēt sententiā, sed vnicā mysticā, quę et literalis ē, significata ꝑ noīa et vba
metaphorice accepta. Papias Iois apoli auditor, nō satis aduertēs huiuscemōi Papias Io. apli auditor
locutionū metaphoras olim fallebat̃, carnaliter suscipiens huiuscemōi ꝑmis
siones, nō discernens cœlestia premia, quæ apostolus hoibus veluti paruulis
lactātibus in metaphoris loquebat̃. Eidē errori aliqua ex parte assenserunt
multi nostrorū, & pcipue Tertul. Lactan. Victorin⁹, Seuerus, & ex Græcis Patres primitiuæ ecclię iuda
Irenę. & Apollina. qui aliquantulū Iudaizantes cōtenderunt mille annos izantes.
futuros, in qbus Christus sit corporaliter regnaturus in terrena Hierusalē.
De hoc habes testimoniū Hieron. multis in locis, & pręsertim in cōmenta
rijs super caput. 36. Ezechielis. Neq; sunt ob huiuscemōi errores damnādi
patres isti scribentes in primitiua ecclesia, mysterijs cœlestis Hierusalem
nondū eliquidatis plene ex scripturis. Vñ & idē Hiero. in cōmentarijs de
cimi noni capitis Hieremię. Vsq; i cōsummationē sæculi ruinę Hierusalē
sunt ꝑmansurę, quāq; sibi Iudæi aureā atq; gemmatā Hierusalē restituendā
putent, rursumq; victimas, sacrificia, sanctorū coniugia, & regnū dñi salua-
toris in terris, quæ licet nō sequamur, tñ dānare non possumus, quia multi
ecclesiasticorū virorū & martyres ista dixerunt. Vnusqsq; in suo sensu abū
det, & dñi iudicio cuncta reseruent̃. Hactenus ille. ¶ Amplius aūt sciendū Sensus plures ee sub eadē
bifariā posse intelligi, qd' dicimus sub eadē scripturæ sacræ loquutione, plu- scriptura quo intell.
res sensus significari, aut videlicet, q plures significent̃ sensus subordinati,
id est, quorum alter ꝑ alterū significatur, aut q plures sensus significentur nō
sic subordinati. Et primū de priori mēbro dicim⁹. Ex doctrina Christi, euā
gelistarū, ꝑphetarū & apostolorū firmissima fide tenendū esse veteris popu Io. iudeor. ve. opa prophetica
li, nō verba solū, sed & opa, quę in scripturis sacris recitātur gesta, fuisse pro fuisse
phetica. Hęc aūt quis in doctrina Christiana sint manifestiora, q quæ ꝑba-
tione egeant, quia tñ ꝑ huius sęculi conditiōe etiā opus est, satisfacere his, q
nihil absq; testimonio scripturæ volūt credere, scripturas proferemus mani
festas. Sicut Moyses, inquit Christus, exaltauit serpentē in deserto, ita exal- Deuteron.
tari oportet filium hois. Itē sicut Ionas tribus diebus ac noctibus in ventre Serpens
piscis

totus
neomenie fermentum
sabbata Azyma

cibo, vel ĩ potu, vel in parte diei festi, aut Neomenię, aut sabbatorũ, quę sunt vmbra futurorũ, corpꝰ aũt Christi, ac si dicat. Oĩa hęc erãt vmbrę, seu figurę eorũ, quę postea essent exhibenda a Christo, cuius luce apparente euanescunt vmbrę. Christus cum mẽbris suis adhęrentibus est vmbrarũ illarum oim corpus, & oĩm celebritatũ & ciborũ Iudaicorũ veritas, cœlestẽ & mundã ali moniã in oĩa ecclesię suę mẽbra transfundẽs, & faciens sua mẽbra custodi re verũ sabbatũ, verũ neomeniæ .i. nouilunii, & tabernaculorũ festũ, q̃ cessẽt a peccato, vt tãq̃ peregrini & in tabernaculis militãtes, in nouitate vitę ambulẽt de virtute in virtutẽ. Sic et ĩ diuersis suis epistolis, circũcidere præ putia carnis, cõcdere agnũ paschalẽ, abijcere fermentũ, comedere azymos pa nes, abstinere a cibis, quos lex decernit immũdos, obseruare sabbata, nouilu nia, aliaq; festa. Idẽ Paul. docet fuisse vmbras futurorũ. Iã pascha nr̃m, inqt, immolatus ẽ Christus. Itaq; epulemur nõ in fermẽto veteris malitiæ, sed ĩ azymis synceritatis et veritatis. Agnus nr̃ est Christus, q̃ tollit peccata mũ di. Azymus panis est, & Christus innocens absq; fermẽto malitię, & eccle sia Christi ex multis mẽbris tãq̃ massa absq; fermẽto .i. absq; macula & ru ga exhibenda. Si pars historiæ itineris ex Aegypto spiritualiter docẽte Pau lo accipiẽ, & cætera, inquit Hieron. quę ab apostolo præ angustia tpis sunt pretermissa, eiusdẽ esse intelligẽtiæ conuincenẽ. Hæc de q̃bus dubitari nõ potest, quĩ secundũ historiã sint gesta, apostolus suo spiritu magnifico docet esse allegorica, vt nos ex his, quid in cæteris sit faciendum intelligamus.

Spiritus sanctus si in Iudæorum ceremonijs, sacrificijs, legalibusq; præce ptis, nihil aliud intelligi voluisset, quã ad literam obseruare pręcepta, nonne confundimur, dum inimici legis & prophetarum obijciunt nobis, cur olim dederit tales Deus leges? amputare præputij pelliculam, mactare vitulum, iugulare hircum, sanguine beluino cũcta fœdare? An nõ videbitur indigna diuina maiestate huiusmodi lex de agno, de ariete, boue, vitulo, hirco, adipe, armo dextro, iecore, pectore, vẽtre, cęterisq; brutorũ intestinis? Nihil grãde, nihil sublime, nihil dignum deo, continere videbitur, nisi huiuscemodi sacri ficia quę vilia, humilia, & a sapientibus huius mũdi contemnenda videtur, retuleris ad sacrificiũ, qđ factũ ẽ ꝑ nobis contẽptibile, abiectũ, despectũ vsq; ad mortẽ crucis, foris quidem sordida, & vili carnis veste indutum, intus grande, altum, magnificum, speciosum præ filijs hominum. Indignis verbis vilibusq; sacrificijs figurari se patitur, quĩ pro nobis factus est vilis. In carna libus ergo huiusmodi sacrificijs nisi spiritum intelligamus, videbuntur ma gis rationabiles gentilium leges, vel Atheniensium, vel Lacedæmoniorum.

Vetus lex si nihil haberet inscriptum quod per latentiorem sensum foret absconditum sub velamine literę, nunq̃ propheta inter preces & vota deo dixisset. Reuela oculos meos, & cõsiderabo mirabilia de lege tua, tanquam dicat. Amoueas ab oculis meis velamen literæ, vt spirituali sensu legis tuę videam aliud agi, aliud figurari, & sub velamine legis cõsiderabo ma gnalia tua designari. Spiritus sanctus, si in Iudæorũ historijs, bellis, & præ lijs nihil aliud q̃ antiquitatum historias, strages corporum, effusiones hu mani sanguinis nobis legendas proposuisset, quid dignum fuisset visum spiritu sancto, vt hæc humilia supra alia cuncta magnifica rerum & impe ratorum gesta posteris tam reuerenterter legenda relinqueret. Sicut olim dicebat Iosue. Bellũ vobis erit aduersus Amorræos, Iebusæos, Madianitas,

Adversarij legis et prophet.
Sacrificia
Mysteria sub lege latentia
Bella

Paulus ad Ephesios sexto. et id genus cęteros hostes ita Paulus denūciat. Nō ē nobis colluctatio aduersus carnē & sanguinem, sed aduersus rectores & potestates harꝫ tenebrarꝫ. Antiquorum Iudæorum bella scire quid confert carnali Israeli, qui nihil aliud in his nisi strages & effusiones sanguinis intelligit, qui etiam semper bellis & seditionibus olim pascebatur. Quid ad salutem iuuabit scire secundū literam, quod Habrahā duas vxores & duos filios habuit, quod a lacte depulsus sit puer Isaac, quod in die ablactationis cōuiuium sit factum, quod luserit cum Ismael, quod Sara indignatur filium ancillę ludere cum filio liberæ. Quid spiritum nostrum ædificat ad literam scire, quod Noe plantauerit vineam, quod bibens vinum sit inebriatus. Quod duæ filiæ inebriauerūt patrem suum Loth & quod in ebrietate nefario incestu binos genuit filios, Amon scilicet & Moab. In his cæterisꝙ similibus cortex literæ prorsus videbitur insipidus, nisi carnalem historiam retuleris ad mysticam intelligentiā. Quod si feceris, plus saporis & delectamenti senties, ꝙ si sententia mystica nude, & absꝙ velamine diceretur. Si ergo audiuimus Apostolum Paulum p Habraham habentem duas vxores. Vnam ancillam, & alteram liberā, & duos filios ex illis genitos, vt puta Isaac & Ismaelem designare Christū habentem duo testamenta, & duos populos. Vnum carnalē, et alterū spiritualem, a lacte carnalis vitę separatum. Per omnē modū iuuabit historia ad fouendum & nutriendum in nobis fidei & amoris ignem. Facile quoꝙ intelligemus ludum infantiæ, figurare persecutionē carnalis populi cōtra spirituale. Et ob id Saram, id est nouā legē contra Agar veterē legē solum carnaliter sentientē indignari. Insuper magis veneranda magisꝙ admiranda, affectui nostro proderit sententia mystica de Christo & Ecclesia, si Petro Apostolo docente accipiamus in Noe designari Christum, qui arcam fabricauit magnificam, Ecclesiā videlicet catholicam, extra quam nemo saluatur, qui & vineam plantauit, electam domum Israel.

Isaac cum Ismael Lusus infātiæ quid significet.

Ex hac plenus vino charitatis, nudatus in tabernaculo crucis, vsꝙ ad mortē sustinuit opprobria a Chain proprio filio patre canaā.i.a selecto populo Iudæorū. Ad ipsum amoris ignē nutriendū, quo tāꝙ pondere sursum feramur a visibilibus ad inuisibilia. Oīa figurate, inquit Hiero. nobis insinuātur. Plus enī mouēt & accēdūt amorē, ꝙ si nuda & sine vllis sacramentorū similitudinibus ponerētur. Cuius rei cām difficile est dicere, sed tñ ita se habet. vt aliquid p allegoricū sermonē intimatū plus moueat, plus honoretꝰ, ꝙ si ꝟbis ꝓpriis apertissime diceretꝰ. Credo ꝙ ipse animi motus, ꝗ diu adhuc rebus implicatur terrenis, pigrius inflāmatur. Si vero ad similitudines feratꝰ corporales, & inde ad spiritualia dirigatꝰ, quæ nullis similitudinibus figurantꝰ, tāꝙ in pictura rem ipsam magis amplectitꝰ, firmiusꝙ ipsam tenet in memoria, & in ipso quasi trāsitu vegetatur, & tanꝙ in fauilla ignis agitatus accēditur. Atꝙ ita delectatiōe rapitꝰ ardentiori. Nequaꝗ igitur putandum est diuinos libros gentium, Aegyptiorū, & Hebræorū gesta narrare. ꝓ sola antiquitatis narratione. quasi hæc ad historiam dūtaxat sint scripta, & non potius ꝓ doctrina & vtilitate nr̄a ad instructionē fidei, & inflāmationē spei & charitatis. Verū in oībus obseruandū ē diligēter, ne vi vlla faciamus scripturę, ne i singulis scripturę locis ita conemur mysticas inuestigare sentētias, vt auferamus historię veritatē, quę ē fundamentū spiritualis intelligentiæ. Constat

Marginalia (handwritten): Habrahe F. duo; Noe Arca, et ebrietas; Scripturae cur figurate loquantur.; Scripturae vis non inferenda.

Constat literalis sensus etiam in scripturis de prophetarum, & aliorũ hoĩm imaginarijs visionibus & somnijs, veluti de septẽ bobus pinguibus, & septem spicis in Genesi, vbi literalis sensus ẽ etiã de historia, seu rebus gestis, non quidẽ q boues vlli aut ascenderẽt de fluuio, aut comederent, sed q de illis fuerit visio seu somniũ Pharaonis, putantis se stare sup fluuium. Hier. in epistola ad Pãmachium, inter octo errores Origenis, sextum citat, q sic paradisum allegorizet, vt historię auferat veritatem, p arboribus angelos, p fluminibus, virtutes cœlestes intelligens, totam paradisi continentiã tropologica interpretatiõe subuertat. Septimum autem errorem citat, q aquas quæ super cœlos in scripturis esse dicuntur, sanctas supernasq virtutes, quę aũt supra terram & infra terram, contrarias & dæmoniacas esse arbitretur.

Ex supra dictis manifestũ est, quod apud veteris legis populum nõ solum historialiter gesta, & facta, sed & pręcepta fuerunt prophetica. Verum p illius intellectu sciendum est, apud illum populum duplicia fuisse pręcepta, quemadmodũ dicitur deuteronomij. 4. Decem verba scripsit in duabus tabulis, mihiq iniunxit illo tempore, vt docerem vos ceremonias atq iudicia, quæ debeatis facere. Vbi decem verba intelliguntur decalogi pręcepta quæ sunt moralia, quibus mox sequutus adiunxit ceremonias & iudicia. Item deuteronomij. 6. Hęc sunt pręcepta ceremoniæ, atq iudicia. Vbi nomine præceptorum intelliguntur moralia, quæ non ex positiua lege vim habent obligandi, sed ex lumine rationis internę demonstrantis opus legis scriptũ in cordibus, testimonium, vt ait Apostolus, reddente illis conscientia. Et huiusmodi præcepta ligant omnem gentem & populum, nec est inuestiganda vlla in his mystica intelligentia. Cerimonialia vero pręcepta, erant constitutiones seu ordinationes super ritu colendi deum. De quibus exodi. 18. Esto tu populo in his quę ad deum sunt, inquit ad Moysen, vt referat quæ dicuntur ad eum, ostendasq populo ceremonias & ritum colendi. Huiusmodi præcepta habebant geminam causam seu rationem. Vnam literalem, alteram figuralem seu mysticam. Literalis ratio seu causa solemnitatis paschalis conuiuij erat in commemorationẽ mirabilis exitus Israelis de Aegypto. Figuralis aũtẽ seu mystica ratio erat ad significandum mirabilem exitũ de tenebris peccatorũ per agnũ Christũ. Ex quib⁹ sequit̃ ceremoniales leges datas esse Iudęorũ populo nõ solũ ad figurandũ Christũ, aut regnũ eius futurũ, sed etiã ad rememorandũ aliquod illi exhibitũ a deo beneficium, ad vitandum idololatriæ cultum, ad insinuãdũ domini dei excellentiã. Iudicialia aũt pręcepta erant sup causis & cõtrouersijs inter homines, & super voluntarijs eorum contractibus, sup oib⁹ pertinentibus ad populi illius regimen & directionem, quo modo Ezechielis. 18. inter cętera dicit̃. Si iudiciũ verũ fecerit inter virũ & virũ. Huiusmodi præceptorũ genus erat cõstitutũ principali rõe nõ ad figurandũ seu significandum, sed ad illius populi statum dirigendũ secundũ ęquitatem & iustitiã. Tametsi ex cõsequẽti etiã huiuscemõi pręcepta quędã figurabãt, in quãtum totius illius populi stat⁹ pręceptis talibus dispõnẽdus, fuerat pphetic⁹.

Hæc sunt duo pręceptorũ genera, in quibus pręter literalẽ sensum inquirimus mysticũ. Nec obligabatur gens vlla ad illorum pręceptorum obseruantiam præter Iudæorum populum, qui figurabat futurũ Christi regnũ.

Hactenus

Hactenus apertissimis argumentis demonstrauimus ea quę sunt apud veteris legis populum historialiter gesta & facta. Insuper & ceremonialia, ac Iudicialia fuisse signa & figuras spiritualium rerum. Et ita spiritum sanctum sub vno eodem sermone præter literalem sensum voluisse & mysticam docere sententiam. Iam restat considerare quotuplex possit esse scripturę sacræ sensus. ¶ Sciendum est igitur quod Apostolus Paulus, qui spiritu suo magnifico confidenter loquitur. Nos autem sensum Christi habemus, in scripturis sacris veteris testamenti, triplicem intellexit sensum. Vnū literalē, geminū mysticū, tropologicū videlicet seu allegoricū & anagogicū. Quemadmodum & ipsa sapientia per Salomonem, inquit Hieronymus, de sua doctrina loquitur dicens. Ostendi eam tibi hodie dicens, Ecce descripsi eam tripliciter in cogitatione & scientia. Triplex in corde nostro descriptio, inquit, & regula scripturarum est. Prima, vt intelligamus eas iuxta historiā. Secūda iuxta tropologiam. Tertia iuxta intelligentiā spiritualem. In historia, eorum quę scripta sunt ordo seruat̃. In tropologia de litera ad maiora consurgimus. Et quicquid in priori populo carnaliter factum est, iuxta moralem interpretamur locum, & ad animę nostræ emolumenta conuertimus. In spirituali ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futura beatitudie, & cœlestibus disputamus, vt præsentis vitæ meditatio, vmbra sit futuræ beatitudinis. Primum ergo debemus scripturā sacram secūdum literam, seu historiam intelligere, facientes in ethica quęcunq; pręcepta sunt, & credentes quæcūq; testantur aut esse, aut facta esse, aut futura. Secundo iuxta allegoriam, quam in epistola ad Hedibiam vocat tropologiam. i. intelligentiam spiritualem. Tertio secūdum anagogiam. i. intelligentiā superiorū, in qua ad sublimiora transimus. Omniū prophetarum scripta pendebant in Christum olim futurum, & in statum regni eius, qđ est Ecclesia ex gentibus multiplicanda, Iudæorū populo ob ingratitudinē grauiaq; scelera derelicto. Quemadmodū igit̃ geminus est status regni Christiani. Vnus militantium seu pugnantiū, aut peregrinātium in hac vita. Alter triumphātium in cœlo. Ita geminus est sensus mysticus. Vnus dum ex literali historia ducimur in Christū & regnū illius, vt constitutū sub pugna & militia. Alter dum ex literali historia discimus Christū & regnum eius, vt constitutū sub triumpho & corona. Patet ergo triplicē esse scripturę sensum, literalē videlicet, & geminum mysticum. Vnum p allegoriam dictum, alterū per anagogen. Sūt q sensum p allegoriam dictū rursum bifariam diuidūt, in moralē scilicet & intellectualē. Moralē appellātes, q in reb⁹ gestis docet qd agere debeam⁹, qualē Apostl's Paul. intelligit in circūcisiōe carnali, quā significare dicit circūcisionē cordis, docēs oportere nos resecare carnis desyderia. Talē etiā intelligit in ipsis Iudęorū prælijs, qbus docemur oportere nos militare sp in hac vita armis nō carnalibus, sed spiritualibus contra inuisibiles hostes. Sensum intellectualem, quē cōi vocabulo appellant allegoricum, dicunt esse eū, qui vel in rebus gestis, vel ceremonijs designatus est, docens ea quę credimus de Christo, & Ecclesia illius in hac uita. Sic in verbo Hierusalem plęrumq; secundum literam intelligitur terrena ciuitas, secundum allegoriam aut tropologiam Ecclesia militans, seu quęq; fidelis anima. Secundum anagogiam æterna felicitas seu Ecclesia in cœlo triumphans.

Triplex scripturæ sacræ sensus.

Sed hic

Sed hic sciendū, q̃ & ipsi Hebræi docent in hodiernum usq; diem multis sensibus secundum esse eundem scripturę locum, mysticum etiam sensum plęrisq; scripturæ locis tradētes doctrinę Euangelicę congruum, & domino nostro Iesu tacite conuenientē ab antiquis suis patribus designatū, sed ex illo in Christū scripturę finē nō trāseunt. Vnde iuxta Hieronymū ad Fabiolam. In vestibus, in preciosis lapidibus, eorūq; coloribus portatis ab Aaron Pontifice ipsi interpretantur designari quatuor elemēta, corporaq; cœlestia, sydera & astra, eorumq; cursus ac motus in Zodiaco, commemorantes iustū esse, vt pontifex creaturarum omnium portans typum, non solū pro Israel, sed pro vniuerso mūdo roget. Vera quidē sententia. Iustum nempe erat, vt pontifex dei, creaturarum omnium typum portaret, & in vestibus suis indicaret cuncta gubernari diuina prouidentia, vniuersumq; genus humanum indigere dei misericordia, vt cum sacrificaret illi, expiaretur vniuersalis conditio, & non pro liberis, aut propinquis solum, sed pro cuncta creatura, habitu & voce precaretur, & non ingrederetur sancta sanctorum absque tintinnabulis, absq; diuersis coloribus, gemmis & floribus, vt tanta scientia, eruditione, virtutumq; varietate polleret, vt & gressus eius & motus, & vniuersa essent vocalia, veritatemq; mente conceptam, totohabitu atq; ornatu resonaret, vt quicquid ageret, quicquid loqueretur, quicquid indueret, esset doctrina populorū. Verissimę quidē sententiæ a catholicis patribus, secundū mysticam illius scripturę interpretationē expressę ab Hebræis etiā vtcūq; designatę. Verum Hebręi in carnali pontifice suo residentes, qui peccata auferre non potest, veram misericordiam dei non assequuntur, & mysticā suam interpretationem, etiam plærumq; a suis patribus datam, carnaliter intelligunt, nō transeūtes in Iesū, q sol⁹ ē ꝓpitiatio ꝓ peccatis toti⁹ mūdi.

Hieronymus.

Forsitā obiecerit quispiā. Sensus scripturis sacris figurat⁹, seu metaphorica loquutiōe significatus tam de mysticis quam de corporalibus rebus, non alius est quam literalis sensus. Veluti cum Danielis octauo per hircū capr arum significatur rex Græcorum, cum per ligna syluarum, ꝑ vitem, montes, et aquas significantur nō illa corpora, sed secūdum metaphoram homines. Ex quo videtur consequens esse sensum mysticum in figuris veteris legis designatum non alium esse q̃ literalē sensum. Ad hec dicimus id consequens nō esse. Nam figurę veteris legis fuerunt res vere diuinitus pręmissæ, & factæ, tamquam futurorum signa. Idcirco in illis literalis seu historicus sensus alius est a mystico, dum spiritus in vno et eodem sermone sic narrat corporale factum aut faciendum, vt & in illo gerendum vel tacite, vel expresse prodat mysterium. Illa vero, hircus videlicet, capra, ligna, vitis, & alia, quæ metaphorice sunt accipienda, non fuerunt res vere diuinitus gestæ. Veluti cum dicitur, Iuerūt ligna ad vitem, & dixerunt. Impera nobis, non significantur ligna fuisse progressa siue locuta. Sensum itaque literalem dicimus, quem autor scripturæ per verba & nomina, aut proprie, aut Metaphorice accepta, primum voluit significare, aut iubens, aut vetans, aut fidem indicans, aut rem gestam seu gerendam recitans aut promissionibus comminationibus, & terroribus hominum corda concutiens. Vnde sensus verus, qui in locutionibus per hyperbolem, per ironiam, ꝑ antiphrasin, per ænigmata, ꝑ fictiones significatur, nō alius est, quā literalis sensus.

Obiectio de sensu literali.

Solutio.

Mysticus

Sensus mysticus.

Mysticus autem sensus est, quem spiritus sanctus in rebus corporaliter aut gestis aut gerendis voluit significare. Et hic iam historia ipsa aut gesta aut gerenda est fundamentum suppositum tamquam signum eiusdem sensus mystici altioris ac longe sublimioris. Verum quidem est sensuum in vno & eodem sermone, confusionem, parere, deceptionem, & fallaciam, dum propter amphibologiã vocis aut orationis, incertus relinquitur eiusdem sermonis sensus. Sed talis sensuum multiplicitas non est ea, quam docemus nunc esse in sacris literis, quę sic narrant corporaliter aut gesta atque gerẽda, vt his tamquam figuris & speculis quibusdam prouehatur ĩtellectus noster ad intelligendum veneranda quædã mysteria. Cæterum hic ne legendo doctrinas patrum fallaris ĩ vocabulo, scire oportet quod sancti patres interdum vocabulis Allegorię & tropologię generaliter vtuntur, quemadmodũ Augustinus capite tertio ad Honoratum, sub allegoria comprehendit anagogiam, declarat scripturam sacram tradi secundum allegoriam, cum docetur res, non solum secundum literam tantum, sed vt figura alterius esse accipienda, veluti cum factum Ionę in ventre ceti docetur esse signum Christi in sepulchro. Dum historia exodi docetur esse futurę plæbis Christianæ allegoria. Hic sub vocabulo allegoria, intelligit Augustinus omne genus mysticorum sensuum sub literali sensu designatum. Sic quoque videtur vsus vocabulo Apostolus, cum dicit. Quę sunt per allegoriam dicta. Cętera vero tria, vtpote Historia, Etymologia, & Analogia, quæ cõmemorat ibidem Augustinus, pertinent ad vnum literalem sensum. Hoc enim diligenter aduertendum est, quod ibidem Augustinus non dicit, quadruplicem esse veteris scripturę sensum, sed quod ipsa quadrifariam traditur, seu docetur, videlicet secundum Historiam, secũdum Etymologiam, secundum Analogiam, & secundum allegoriam, dicens eam secũdum historias tradi, cum docetur, quod factum sit aut non factum. Secundum Etymologiam, cum ostenditur, qua de causa sit factum. Secundum Analogiam, cum ostenditur scriptura veteris testamenti non aduersari scripturis nouæ legis. In eo autem quod ostendimus vel causam facti, vel scripturam non esse contrariam scripturæ; non indicamus eiusdem scripturæ plures esse sententias. Augustinus itaque sub triplici illa traditione intelligit triplicem modum declarandi literalem sensum. Sub quarta vero traditione, quæ est secundum Allegoriam, intelligit traditionem, quæ fit ex literali historia ad mysticum sensum. Hæc pro discipulis doctrinę Augustini studiosis, ne fallantur arbitrantes Augustinum illic voluisse docere quadruplices esse scripturarum sensus.

Allegoria.

Insuper & hoc sciendum, quod Allegoria secũdum vocis significationem dicitur, cum aliud dicimus, aliud intelligimus. Idcirco interdum etiam sensus ipse literalis sub tropis & figuris designatus a sanctis patribus vocatur sensus per Allegoriam significatus, quem vocãt Allegoricum, veluti cum scriptura dicit, Ligna iuisse ad vitem, mõtes exaltare, terram iubilare, flumina de ventre fluere, manum & pedem scandalizantem abscindere, manum tenere ad aratrum, & id genus alia. Vnde & secundum Grammaticos septem sunt Allegorię species, quarum tres sunt, Ironia, Antiphrasis, & Aenigma. Doctores ergo sic generaliter appellantes allegoriam, cum in scriptura docent sensum aliquem per Allegoriam dici, nõ

voluerũt

voluerunt scripturam illam semper alium habere literalem sensum, sed in-
terdum q talis sit sensus sub vocabulis & orationibus metaphorice acceptis
significatus. Hęc igitur vigilanter sunt cōsideranda, ne videlicet amphi
bologia huius nominis allegoriæ confusionē pariat. Et idem de vocabulo
tropologia credimus obseruandū. At dices forsitan huiuscemodi multipli
ces sententias p translationem, seu assimulationem sensuū, seu (vt ita dicā mo Obiectio.
ralizationem quandā) a solis patribus nouæ legis esse ad instructionem fi-
dei & morum compositas, & non significatas, aut intellectas, nec a scri-
pturarum autoribus, nec a patribus legis veteris. Quemadmodum iam se-
cundum allegoriam quandā exposita sunt gentilium Romanorū gesta, & fa
cta, quæ tamen cōstat non fuisse prophetica. Respondeo q sic opinari hę Responsio.
resis est in Christiana Ecclesia. Nec enim solū nouæ, sed & veteris legis pa
tres et prophetæ intellexerunt illorū temporum legalia pręcepta, insuper &
temporaliter gesta ac facta, temporaliter quoq; promissa & comminata fuis
se figuras, vmbras, & signa futuri Christi regis. Vnde & prophetæ duplici
seu gemino spiritu in suis vaticinijs loquuti esse leguntur, secundum literā
quidem significantes res esse temporaliter, aut gestas, aut gerēdas. secundū
spiritum autem in illis tēporaliter gestis & gerendis significantes alia, quę
futura erāt in Christo & ecclesia. Primo ipsum Dauid sic intellexisse illa in
Psalmis est manifestum, vbi frequenter facit transitum de litera ad spiritū. Psalmo.109.
Ipse in sacerdotio Melchisedec, panem & vinum offerentis, intellexit sacer
dotē Christū. Tu es sacerdos in æternum secūdum ordinem Melchisedec.
Ipse iam in terra promissionis residens, intelligebat nondum se esse in terra
illa, quæ peculiariter erat patribus promissa, sed adhuc gemens in peregri-
natione dicebat, Aduena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei. Psalmo.38.
In pluuia super Gedionis vellus descendente intellexit Christum descensu-
rum in virginis vterum dicens. Descendet sicut pluuia in vellus, orietur in Psalmo.71.
diebus eius iusticia. In Raab meretrice intellexit figurari Ecclesiam de gen Psalmo.86
tibus. In captiuitate autem Aegyptiaca figurari captiuitatem humani gene
ris sub infernalis Pharaonis potestate. In egressu p mare rubrum figurari
liberationem humani generis per baptismi lauacrum in Christi sanguine.
Rursus in trāsitu p desertū de māsione in mansionē. In bellis itē & prelijs
cōtra Cananęū, Eueseum contra Seb & Salmana, contra Madian intellexit
quotidianam militiam & pugnam, nobis iam liberatis necessariam, contra
inuisibiles hostes & cōtra carnis nostræ disyderia. In bellis, quę Gedeon
contra Madian gessit, & in bellandi modo, & in victoria illius Esaias intel
lexit figurari spirituale prelium, spiritualemq; triumphum per Christum
tunc futurum, cap. 9. de militia victoriaque Christiana loquēs. Iugū oneris
eius, & virgā humeri eius, & sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die
Madian. In cæteris quoque bellis & in temporalibus Iudęorum regibus,
ducibus, antecessoribus Esaias, Hieremias, cęterique prophetæ in spiritu
intellexerunt designari fidei nostræ mysteria, crebrum facientes transitum
de litera ad spiritum, loquentes per nomen Dauid, nō de Dauid temporali
rege, non de regno, aut de temporibus regni illius, sed de rege Christo &
illius regno, veluti cum Ezechiel lōge post mortem, Dauid capite .34. dicit.
Suscitabo sup ea pastorem vnū, qui pascat ea, seruum meum Dauid. Patent

ast hęc oĩa latius in sequēti libro. Hęreticum igit̃ est credere huiuscemodi sententias mysticas, solū esse & quasdā transumptiões seu assimulatiões sen suū, & (vt ita dicā) moralizationes, & patres ac ꝓphetas veteris legis, suis in scriptis, suisq̨ gestis & factis, nec cogitasse aut intellexisse eas, nec intendisse sensum alium pręter literalē. Sed, vt paucis huius rei fidē faciam, id ꝗq̨ sciendum, ꝙ non in oĩ scripturę loco quęrendus est, pręter literalē mysticus sensus. Sunt enim scripturę, q̃bus primū significant̃ ipsi sensus mystici, & pręter illos aliud nihil, veluti cū dicit̃. Audi Israel, dominus deus tuus vnus est. Diliges dn̄m deū tuum ex toto corde tuo. Rursus in pręceptis, quæ ad vitā pertinent, & sunt perspicua, nō debemus quęrere allegoriā, ne iuxta comicū, inquit Hiero. nodū quęramus in scirpo. Sunt sermões scripturæ, quibus iubent̃ ea, quę naturalis legis sunt, & charitatis dei & proximorū. Ridiculū foret in huiuscemõi ad aliā superiorē conari intelligentiā. Alia vero gesta pręsertī veteris legis. Insuper & ea q̃ sunt in noua lege p Christū & Apostolos gesta, quorū rationes & causę ignorant̃, quę nec videnť ordinari ad aliquā Christianorum vtilitatem, quibus nec timor vllus incutitur ad correptionem nostram, sunt referenda in mysticam quandam sententiam. Christus Dei virtus, Dei sapientia, nihil necessitate, nihil casu operatus est, oĩa quęcūq̨ locutus ē, quęcūq̨ opatus ē, quæcūq̨ passus est, nō dubites (inquit Bernardꝰ) fuisse voluntaria, plena sacramentorum, plena salutis. Nec enim arbitrandū est quod spiritus sanctus, aut fortuito, aut frustra, aut absq̨ ędificatione fidei, spei & charitatis huiuscemodi gesta in sacris literis voluerit recitare, & posteris corde tam venerando legenda relinquere, veluti quod saluator misit discipulos, iubens ire in castellum quod contra erat, & adduci ad se asinam & pullum cum ea, est quidem secundum historiam factū vt impleretur scriptura, quæ hoc fore prædixerat. Sed & huiuscemodi historia quandam mysticam significat intelligentiam, quam quisq̨ potest concipere, si in animalibus illis propter similitudines quasdam homines intelligat figurari, vt in asina designet̃ Iudæa, & in pullo gētes, quæ ab Apostolis soluuntur, & adducuntur ad Christum, qui inhabitet & sedeat super illos possideatq̨ corda eorum ad introducendum illos in cælestem Hierusalem.

Et recte quidem Iudæa figuratur in asina, gentes autem in pullo, quod Iudæa secundum deum mater est gentium. Item quod saluator maledixit ficum, in qua non repperit fructum, quod illuminaturus cęcum spuit in terrā, & id genꝰ alia multa sup gestis Christi & miraculis sunt mysticis sensibus pleni, nec absq̨ ratione sic facta. ¶ Hic etiā si obieceris, Apostolus Paulus omnia Christi opera, quæ sunt fidei nostrę ad moralem mysticamq̨ intelligentiam traxit, in natiuitate, in passione, in crucifixiõe, in morte, in sepultura, in resurrectiõe, & ascensiõe, significās, vt nos spiritusancto renascamur, & simus quasi modo geniti infantes, & crucifigamus carnem, hoc est vitia, et concupiscentias eius, vt moriamur peccato, & cõsepeliamur cū illo p baptismum, vt & sic resurgentes a morte peccati, ambulemus in nouitate vitę. Si enim conplantati facti, inquit, sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimꝰ. Respõdeo, q̃uis pręcepta, quibus iubemur credere in Christū passum, et mortuū, vt salui simus, nõ cõtineant aliū mysticū sensum, tn̄ scripturę significātes Christū passum, mortuū & resurrexisse,

Obiectio.

Solutio.

pręter

preter historialem sensum continent moralem instructionẽ nostrã. Christus enim caput nostrum huiuscemodi operibus suis erudiuit nos, ut abnegantes sæcularia desyderia, & impietatem, viuamus sobrie, pie & iuste. Ipse opa redemptiõis nrę ita accommodare voluit nostrę miseriæ sanandę, vt & in eisdem operibus proponeret se nobis in exemplum, erudiẽs nos ad contemptũ mũdi, ad patientiam, ad humilitatẽ, atq; iustitiam. Postremũ & hic annotandum, ꝙ per solas scripturas secundum sensum, aut mysticum, aut allegoricum intellectas, non debet quis demonstrare in religione Christiana aliquid esse de necessitate fidei & morum. Hęc enim euidentioribus argumẽtis comprobantur. Impudentissimus, inquit Augustinus, est reputandus, quisquis ꝑ aliquid in allegoria positum quicq; pro se interpretari cõetur, nisi habeat & manifesta testimonia, quorum lumine illustrentur obscura. Vide Augustinũ in epistola ad Vincentiũ.

Hactenus de sententijs subordinatis sub eisdem sacrę scripturę sermonib⁹.

Iam superest ostendere super eisdem verbis scripturæ spiritum sanctũ interdum plures voluisse significare sensus, nũc literales, nũc etiã plures sensus nõ subordinatos, quorum vnus per alterum non significatur. Secundum doctrinas patrum, & pręsertim Augustini .12. cõfessionum, spiritus sanctus ad culmẽ autoritatis, diuinum sermonem cõponens, ita plærũq; sermonẽ eundẽ aptauit, vt intelligentes plures veras possent accipere sententias, maluitq; scripturã sic ꝑ nostra vtilitate esse pluribus sensib⁹ fœcundam, ꝙ eiusdẽ scripturę sic aptare sermonẽ, vt vnã solã verba resonarẽt, cęterasq; veras sententias excluderent. Et ita Deus per sermonem vnum in literis sacris plærumq; non vnam solum, sed plures etiam voluit literales significare sententias, spiritu sancto ita sermonem multorum sensibus temperante, vt etiam eum, qui scripsit dũ scriberet, eodẽ spiritu erudiente has attendisse credamus. Quod si ille, per quem sermo scripturę cõpositus est, vnam fortassis solam sententiam ex multis cęteris cogitauit, illa cæteris est excellẽtior. Quatenus autem quod dicimus fiat manifestum, audiamus doctrinam eiusdem Augustini .3. de doctrina Christiana. Quando ex eisdem, inquit, scripturæ verbis non vnum aliquid, sed duo, vel plura sentiuntur, etiam si latet, quid senserit ille, qui scripserit, nihil periculi est, si quodlibet congruere veritati ex alijs locis sacrarum literarum doceri potest. Id tamen eo, qui diuina scrutatur eloquia, conante vt ad voluntatẽ ꝑueniat autoris, per quẽ scripturam illam sanctus operatus est spiritus, siue hoc assequatur, siue aliam sententiam de illis verbis exsculpat, quę fidei non refragatur, testimonium habens ex alio quocunq; loco diuinorum eloquiorum. Ille quippe autor in eisdem verbis quæ intelligere volumus, & ipsam forsitan sententiam vidit, & certe ipse dei spiritus, qui per eum hęc est operatus, etiam ipsam occursuram pio lectori & auditori sine dubitatione præuidit, imo vt occurreret, & ipsa (quæ subnixa est veritati) prouidit. Nam quid in diuinis eloquijs potuit largius, vberius diuinitus prouideri, quam vt eadem verba pluribus intelligantur modis, quos alia non minus diuina contestantia faciant approbari. Vbi autem talis sensus eruitur, cuius incertum certis sacrarum scripturarum testimonijs, non possit aperiri, restat, vt ratione reddita, manifestius appareat, etiam si ille, cuius verba intelligere quęrimus, eum forte non sensit. Hæc

Augustin. tertio de doctrina Christiana.

Augustinus. Quibus consideratis, nō possumus nō cōmendare labores omnium sacræ theologię tractatorum, qui non temeritate non maligna præsumptione, non animositate superba, non pro aucupanda hominum gloria, sed secundum datum talentum pia fide, reuerentia debita, tractantes sacrosanctas literas pro dignitate elucidant, transferunt, exponunt, interpretanť, & imitantes Christi discipulos spicas manibus confricant, vt & ad latentia grana perueniant, & quasi de obtrusis fauorum cellis mella pferant, allegorias mysticasq; sententias scrutanť, inuestigant, explicant, & legēdas posteritati relinquunt, mercedem procul dubio recepturi a deo. Hieronymus in Lucino viro sancto, qui omnem suā substantiam pauperibus disperserat, magis laudabat feruorē & studiū scripturarum, q̄ largitatem eleemosynarum. Est quidē Ecclesiæ Christianæ omni tpe necessariū, tā firmam de scripturis sacris habere fidem, vt credat totam esse diuinā & salutarem, omniaq; illic esse verissima asserta esse, non tamen de omnibus scripturæ locis, quid senserit ille, qui scripsit cognoscere, & intelligere est semper Ecclesiæ, aut generali concilio, aut aliquibus membris ad salutem necessarium.

Quędam dei spiritus seruat clausa ad tempus, vt desidiam pigritiamq; nostram propellat, vt diligentiam quęrendi excitet, interim sanctum a canibus celet. Deinde & pręter illas causas diuini sermonis obscuritas etiam inquit Augustinus, ad hoc ē vtilis, quod plures sententias veritatis parit, & in lucem notitię pducit, dum alius sic, alius sic, intelligit. Ita tamen vt quod in obscuro loco designať, vel attestatiōe rerū manifestarū, vel alijs locis minime dubijs asseratur, siue cū multa tractātur ad id quoq; perueniatur quod sensit ille qui scripsit. Et cum omnium scripturarum finis sit Christus, qui & verbo & opere, expositor fuit, atq; interpres legis & prophetarum, in huiuscemodi obscuris locis, vbi incertum est in quam partem accipi debeant, non debet absurda videri interpretatio, quę ex ratione aliqua, propositę scripturę congrua, p aliquā fit sententiā, quā & Christus in Euangelicis, Apostolicisq; scripturis, vel docuit, vel consummauit. Sic iam olim Irenęus, Tertul. Cyprianus. & Hilarius demonstrarunt, nullum fidei mysteriū reuelari in Euāgelio, qđ nō in veteri testamento contineatur vmbris & figuris pleno.

Fuerit autem ratio exponendi congrua, dum per expositionem datam, nihil absonum sequitur, in sententiarum cohęrentia, dum insuper & nomina & verba illic translata ostenduntur pro eisdem etiam rebus interdum accepta, in alijs apertioribus scripturæ locis. Vnde omnia quæ in propheticorū librorum contextione narrantur, etiam de rebus tunc gestis, aliquid significant futurorum de Christo, & corpore illius, quod est Ecclesia, vsque in finem sęculi laborans in terra. Aut si nihil tale significetur, cum hęc interponuntur, inquit Augu. vt etiam eis illa, quę significāt tāq̄ lorātia connectanť.

Inter doctores scripturas interpretantes, duo dissensionum genera.

Ex supra dictis est manifestum, inter doctores, qui scripturas interpretanť, duo esse dissensionum genera. Vnum si de veritate rerum est dissensio. Alterum, si de ipsius, qui annuntiat voluntate. De veritate rerum dissensio est, dum vnus sententiam aliquam ex scripturis intelligit vt veram, quam alter nec in scripturis intellectam, nec veram sed falsam esse dicit. Contrarietas talis est inter doctores sanctos admodum rara, pręsertim in his, quę ad fidei & morum spectant necessitatem. Dissensio de ipsius, qui annun

annuntiat scripturam intentione ac voluntate est, dum vnus eum qui scripsit sic sensisse. Alius vero eundē aliter sensisse dicit. Neuter tamen alterius sententiam falsam arguit. Omnes, qui pie legunt scripturas, hoc conant indagare, idq; comprehendere, vt intelligant quid voluerit ille, quē legim9. Et cum omnes sacrę theologiæ interpretes, in quibus pietas fidei non vacil lat, conantur intelligere, quid senserit ille, qui scripserit, nihil periculi est, si diuersa sentiant, modo quisq; sententiam deo dignam, & ab expositarū scri pturarum ordine nō abhorrentem doceat, etiam si ille eam nō sensit, qui scri psit. Quemadmodum Augustinus .12. confessionum multas docet senten tias verissimas pie posse significari per verbum Moysi dicētis. In principio creauit deus cœlum & terram. Terra autem erat inanis & vacua, dum alij in principio intelligunt .i. in verbo tuo, alij in principio .i. primo. Item alij cœlum & terram intelligunt istam vniuersam molem corporei mundi, alij informem materiam corporalis creaturæ, alij corporalem spiritualemq; naturam. Verum in omnibus caueamus oportet, ne ex scripturis sacris plus velimus sapere quam oporteat. Quod si pio interdum studio velimus ex eisdem scripturis spiritualem intellectum atq; mysteria quędā colligere, obseruemus ne cupidi laudis, nostrisq; ingenijs fisi, animositate quadam su perba, velimus nostras etiam quantumlibet veras opiniones præferre ali orum sententijs, & quibuslibet contradicere dicendo, non hoc sentit scriptu ra, quod ille dicit, sed quod ego dico. Nam & si forsitan sic, vt dicis, esset, atta men ista temeritas non sciētiæ, sed audacis & elati animi indicium est, cum non scimus certo rationes & argumenta, quibus alijs fuerit persuasum aliter esse interpretandum. Hoc scientes quod plęriq; sunt, qui amant sen tentias aliquas, non quia verę, sed quia suę sunt, qui de scripturis inter se cō tendunt; qui, vt inquit Hieronymus, athleticum scomma, dei faciūt sermo nem, inuicem prouocant. Et si victi fuerint, inuident. Quid tam dei opus quam scripturas legere, in Ecclesia prędicare, ante altare domini ministrare. Sed & hæc, nisi quis eū diligētia custodierit cor suū, de cupiditate laudis ori unt. Videas plęrosq; (quod etiā Tullius ait) de contēnenda gloria libros su os inscribere, & causa glorię proprij nominis, titulos pręnotare. Interpreta mur scripturas, sępe vertimus stilum, quę digna lectione sunt scribimus, & nisi Christi causa fiāt, sed memorię in posteros, et famę in populos, tot9 labor irritus fiet, & erimus quasi tympanum sonans, cymbalum concrepans.

Hic etiam silentio prætereundū non est, ex eo quod diximus spiritū san ctum per eundem scripturę sermonem plures veras significasse literales sen tentias, consequens est illas sententias inter se non esse contrarias, aut im possibiles, alioqui non essent veræ sententiæ, cum nullum verum sit alteri vero incōpossibile. Et ideo vbi contingit doctores per eundem scripturæ ser monem multas intellexisse sententias inter se pugnantes, dum vnus sic, alius aliter in sensum priori incompossibilē arbitratur exponendū. Dicim9 illam sententiarum varietatem non esse significatam nec a spiritu sancto, nec ab autore, p quē sermo scripturæ cōpositus est, cū nec ille, nec iste, possit esse vllius falsitatis assertor. Nec ob id arguendi sunt doctores sic contrarie interpretantes, quandoquidem in his quę illo tempore sunt vel ambigua vel fidei impertinentia, dissentiunt cū pace & fide catholica. Non sunt igit

Augustinus.

Genesis primo.

Hieronymus.

Non arguēdi do ctores contrarie interpretantes.

 andien

Caput tertium huius libri, de via inuestigandi verum intellectum scripturarum.

O

peræ prætium est deinceps considerare, qua via, & a quibus interpretibus quærendus sit verus sacrarum scripturarum intellectus. An videlicet ex solis scripturis sacris, vt vna intelligatur per aliam, an ex doctrina Ecclesiæ & sanctorum patrum. Possunt autem hic confingi argumenta.

Primum Ecclesia fidelium quę nunc est, habet eundem fidei spiritum, quem in principio sui semel acceperat, qua ergo ratione oportet nos magis stare interpretationibus doctorum veterum, quam nouis eorum qui nunc sunt. Si veteres cum adhuc æditę non essent expositiones vllæ, ex spiritu fidei intellexerunt scripturas, cur non licebit hodie sepositis interpretationibus hominum scripturas sacras per eundem spiritum fidei discere, sicut olim licuit Ecclesiæ primitiuę doctoribus, Apostolorum successoribus, qui nec Hieronymi, nec Chrysostomi, nec ullius alterius interpretationem habuerunt. *Argumentum primum.*

Secundum argumentum. Ea quę sunt fidei & salutis, non oportet ab alio discere, quam a spiritu fidei, dicente Ioanne Apostolo, ad eos qui iam in Christum credebant. Non necesse habetis vt aliquis doceat vos, sed sicut vnctio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Quo sane Ioannis testimonio videtur indicatum, in doctrina fidei non esse opus vllius hominis ministerio. Vnde & hac ratione videtur dixisse Saluator, Vos autem nolite vocari rabbi, vnus est enim magister vester Christus. Quod tractans Augustinus, Nolite, inquit, putare quemquam hominem quicquā discere ab homine, magister qui docet intus est Deus. Magis ergo videtur quærendus scripturarum intellectus simplici oratione, ex reuelatione Dei per spiritum reuelantis, quicquid necessarium est saluti animarum & Ecclesiæ. Quod & Iacobus Apostolus significasse videtur. Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, postulet autem in fide, nihil hęsitans. Saluator quoque, Petite, inquit, & accipietis, quærite & inuenietis, si quid petieritis patrem meum in nomine meo hoc faciam. Humilitèr petentibus, reuelat Deus doctrinæ suę mysterium. Abscondisti hęc, inquit, a sapientibus & prudentibus & reuelasti paruulis. Vnde potest sic formari ex supra dictis ratio. Euangeliis cæterisq; scripturis sacris credere debemus non propter Ecclesiæ, aut vllorum hominum testimonium, sed propter inspirationes Dei intus et docentis, Euangeliis credendū esse, & inspirantis spiritum fidei, qua credim⁹ sic, vt Christiani sumus. Hęc enim fides, est Dei donum, Ecclesia autem, est coetus Christianorum qui hoēs sunt. Hieronymus quoq;, Augustinus, & cæteri patres, fuerunt homines, qui in scripturis exponendis, & falli & hallucinari potuerunt. Neq; oportet nos omnia eorum scripta sic credere, quemadmodum ea, quæ in scripturis sacris continentur, quæ credimus a spiritu sancto esse profecta.

Argumentum secundum. *Primæ Ioan. 2.* *Matthei. 23.* *Ioannis. 13.*

Tertium argumentum. Nemini licet nec secundum suum spiritũ nec secundum sensum humanum scripturas intelligere. Quo enim spiritu, scripturæ, inquit Bernardus, factæ sunt, eo spiritu legi desyderant, ipso etiam intelligendæ sunt. Nunquam ingredieris in sensum Pauli, donec vsu bonæ intentionis in lectione eius, & studio assiduę meditationis, spiritum eius imbiberis. Nunquam intelliges Dauid, donec ipsa experientia ipsorum Psalmorum affectus indueris, sicque de reliquis. Hactenus ille ad fratres de Monte dei. Ex quibus consequens videtur, quod oporteat vnumquemque sacræ theologiæ studiosum intelligere scripturas eodem spiritu quo & æditæ sunt. Hic autem spiritus nusquam præsenti⁹, nusquam viuacius, quam in suis sacris, quas ædidit, literis inueniri potest. Vnde paruifacientes venerandam patrum, & Ecclesiæ antiquitatem, solẽt nobis obijcere hoc pacto. Quicunque innixi doctrinis hominum scripturas secundum Hieronymi, Augustini, aliorumue hominum sententias, & non Augustini, Hieronymi sententias secundum scripturas sacras conantur intelligere, hi proculdubio scripturas torquent secundum hominum dogmata, cum econtrario potius, hominum dogmata oporteat flectere secundum irrefragabiles scripturæ sacræ sententias. Cyprianus errauit in baptismo hæreticorum, imitatus prædecessorum suorum sententias. Consequens ergo videtur, vnumquemque sepositis hominum commentarijs oportere ex scripturis sacris intendere ad earundem scripturarum intellectum. Quod & scriptura significasse videtur. Declaratio sermonum tuorũ illuminat, & intellectum dat paruulis. Optimus, inquit Hilarius, scripturæ interpres, qui sensum potius ex scripturis retulerit, quam attulerit.

Tertium argumẽtum.
Bernardus.
Argumenta aduersariorum.
Psalm. 118.

Quartum argumentum. Maior est scripturæ sacræ autoritas, quam omnium veterum doctorum maiestas, etiam præsentis Ecclesię aut conciliorum Papæ, quod multis rationibus videtur posse ostendi. Primo, quia scripturę sacræ autoritas maior est, quam olim fuerit autoritas Ecclesię Apostolorum, dicente Paulo de sua Ecclesia. Sed licet aut nos aut angelus de cœlo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauim⁹ vobis, Anathema sit, Ad Galatas primo. Cum dicit nos, intelligit aut Apostolos, aut Apostolorum Ecclesiam. Deinde presens Ecclesia in fide & moribus dirigi debet secundum scripturas, nec fas est Ecclesiæ, quæ nunc est, aut vlli hominum congregationi quicquam definire, pręcipere aut docere contra scriptuas sacras. Nec concilium, nec Papa potest extra scripturas sacras articulos fidei nouos condere, nec tota Christianorum Ecclesia potest efficere, vt nouum nunc aut quintum habeatur Euangelium. Nec enim pendet ex arbitrio Ecclesię, aut Euangeliorum numerus, aut fides Christianę religionis.

Quartum argumentum.

Quintum argumentum. Multi errores in omnium patrum scriptis reperiuntur, quorum & interpretationes super scripturas sacras creberrimo inter se variant, adeo vt propter diuersas doctorum interpretantium sententias, tota scriptura videatur conturbata & confusa, quibusdam sic, quibusdam autem aliter interpretantibus, etiam crebro contrarias inter se sententias affeventibus, & sese inuicem arguentibus.

Quintum argumentum.

Origenes

Origenes, Hieronymus, Hilarius, Athanasius, & Ambrosius tractantes verba Apostoli ad Romanos dicētis, Ego autem carnalis sum, venūdatus sub peccato, & reliqua exponunt Apostolum dixisse huiusmodi sententias, non pro sua persona, quæ iam erat sub gratia, sed in persona aliorum, nondum sub gratia constitutorum.

Augustinus autem contra Iulianum omnibus patribus illis contradicens, docet Apostolum pro sua ipsius persona hoc dixisse, & ita huiuscemodi voces esse, voces iustorum, qui in hac vita etiam sub gratia constituti, lugent suam miseriam, & pericula. Insuper Hieronymus & Augustinus interpretantes verbum Apostoli. Oportet episcopum esse vnius vxoris virum sententias contrarias attulerunt, vt recitat Gratianus vigesima sexta distinctione. Cyprianus & omnes collegæ eius, totumque Africanum concilium de baptismo hæreticorum, aliter senserunt, quàm Augustinus, Stephanus. & Cornelius, & Romanorum Ecclesia. Id genus sunt alia in doctrinis Ecclesiasticorum complurima, veluti in supputationibus septuaginta hebdomadarū Danielis temporumque ac regum. Et de quibus loquitur scripturæ sermo, super quibus plęrumque tanta est sententiarum diuersitas, quanta exponentium magistrorum varietas.

Sextum argumentum. Hieronymus ad Galatas dicit. Quicūq; sacram scripturam aliter intelligit, quam sensus spiritus sancti efflagitat, in quo scripta est, licet ab Ecclesia non recesserit, tamen hæreticus possit appellari. Sensum autem aliquem esse, quem spiritus sanctus intenderit, cognoscere non possumus, nisi per aliam scripturam ab eodem spiritu æditam. Hæc & similia sunt, quibus forsitan hęretici suos conantur defendere errores. Pro quibus refutandis primum ostendemus, quod falsum sit scripturam sacram esse per se facilem. Deinde quod accedentibus sacrę theologię studium non sufficit, credere totam scripturam sacram esse verissimam. Tertio quod in scripturis interpretandis contra hæreticos pugnandum est, non solis scripturis, sed aliis etiam armis.

De scriptura sacra Lutheranum dogma prædicat ipsam per se esse verissimam, facillimam, suiipsius interpretem. Et idcirco eandem scripturam addiscendam esse per seipsam, & nō esse opus vllis doctorum aut magistrorum interpretationibus, glossis, aut commentarijs. Sed huic errori manifestissime per se ipsas obuiant scripturæ propheticæ & Apostolicæ, quæ in ipsa sui prima ostensione densissimam secum afferunt caliginem, inuolutæ tropis, parabolis, & figuris, mysticis sensibus sub cortice literalis historiæ tacite insinuatis, quos tametsi ipse Paulus, spiritu sancto illustrante, sit dignatus suis in epistolis aperire, in eis tamen etiam fidei nostræ sacramenta, altaque, grandia, & sublimia legis & prophetarum mysteria, adeo magnifice interpretatur, tractat, & docet, vt & de ipsis attestetur Petrus Apostolus in illis esse quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras scripturas ad suam ipsorum perditionem. In scripturis sacris quantæ sint difficultates, plane ostendit Hieronymus in epistola ad Paulinum. Libri Ezechielis principiū & finem tantis inquit obscuritatibus esse inuoluta, vt apud Hebræos cum exordio Geneseos, ante annos triginta non legantur.

Error aduersariorum

Reprobatio erroris

Principium Ezechielis difficillimum.

Prophetas nemo potest absq; doctore & magno studio intelligere

Esaiam, Hieremiam, Danielem quis potest absq; doctore, & magno studio intelligere? In Actibus Apostolorum sanctus vir Eunuchus cum legeret Esaiam, interrogatus a Philippo, Putas ne intelligis quæ legis? respondit, Quo modo possum, nisi aliquis me doceat? Ego, vt de me interim (inquit Hieronymus) loquar, nec sanctior sum hoc Eunucho, nec studiosior. Vnde & alibi de se loquitur. Ab adolescentia non cessaui, aut legere vnq̃, aut doctos viros ea, quæ nesciebam, interrogare, neq; meipsum tantum (vt plerięq;) habui magistrum. Deniq; nuper ob hanc vel maxime causam, perrexi Alexãdriam, vt viderem Didymum, & ab eo in scripturis omnibus, quę habebam dubia sciscitarer. Hęc ille in præfatione epistolę ad Ephesios. Itẽ in epistola ad Paulinum iam citata. Iacobus, Ioannes, Petrus, & Iudas Apostoli, septem epistolas ædiderunt, tam mysticas q̃ succinctas & breues, pariter & longas, breues in verbis, longas in sententijs, vt rarus sit, qui nõ in earum lectione cęcutiat. Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot verba. Hæc Hieronymus in epistola ad Paulinum dicit, a se perstricta, vt intelligamus nos in scripturis sacris sine præuio & pręmonstrante doctore semitam non posse ingredi. Idcirco autẽ spiritus sanctus mysteriorum formas obtectas esse voluit in scripturis sanctis, & non palam atq; in propatulo haberi, quod non expediebat olim humano generi, cœlestium secretorum margaritas, sanctaq; incarnationis & passionis dominicæ sacramenta manifestari apertis scripturæ verbis, ne sancta publice porcis canibusq; exposita conculcatentur ab indignis, & ne paruuli (quibus adhuc conueniebat, vt ducerentur terrenis promissionibus in altiora prouehendi) interim suo lacte fraudarent. Qualiscunq; fuerit in scripturis sacris obscuritas, ea facta est a spiritu sancto, non quidem inuidente humano generi salutarem scripturæ intellectum, sed medicinaliter prouidente, tum ad nostram edomandam sancto labore superbiam, tum ad remouendum a fastidio humanum intellectũ, cui facile inuestigata, facileq; intellecta plærumq; vilescunt. Sacrę scripturæ vilescerent, si mox omnibus vt leguntur patescerent. Quæ faciliter acquirũtur minus appreciantur, quæ autem cũ labore, plus diliguntur. Verum nõ ob hæc præcepta dogmataq; Christianæ fidei æstimari debent tanq̃ occulta, suspecta, & ambigua, & incerta, & talia, quæ non possunt lucidissime ex sacris literis, & ex autoritate Ecclesię demõstrari. Siquidem in articulis fidei, & pręceptis Dei nihil, vt inquit Augustinus, de illis obscuritatibus eruitur, quod non planissime alibi dictum reperiatur. Proinde nihil inter se pugnant, scripturas esse intellectu difficiles, obscuras, & multis in locis ambiguas, & nihilo minus pręcepta Christi, dogmataq; Christianę fidei aperte & luculenter esse a Christo & Apostolis declarata.

Omnis in scriptura obscuritas a spiritu sancto est.

Iam videndum est qua via quærendus est verus scripturarum intellectus, & quibus armis pugnandum sit contra hęreticos. Quamuis autem omnes hęreses prodeant ex scripturis sacris, quæ sic ex voluntate Dei sunt inspiratæ, vt hæretici inde sumant suorum errorum occasiones non tamen inde consequẽs est scripturas ipsas esse vituperandas, nihil enim tam bonũ in hac vita, quo non interdũ suggerente dęmone abutat peruersa volũtas humana, & id quidem cum in omnibus sit execrandum, longe tamen peruersissimum, & in Ecclesia Christiana perniciosum est, si fiat re saluberrima &

ma & sanctissima qualis est sacrosancta theologia.

Tota scriptura veteris legis & prophetarum, communis est Iudæis & Christianis, sed Iudęi quia in Christum non credunt, idcirco easdem scripturas non intelligunt, quibus & propheta loquitur. Nisi credideritis, non intelligetis. Vsque in hodiernum diem, inquit Apostolus, cum loquitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conuersus fuerit ad dominum, auferetur velamen. secundæ ad Corinthios quarto. Velamen quo velatur eis mysterium legis, est carnalis intelligentia legis, absque scientia gratię Christi in lege abscondita. Quando Christus pependit in Cruce, velum templi est scissum, & patuerunt ipsius templi secreta. Ita vsque in hodiernum diem secreta legis patuerunt quidem Iudæis, verum non omnibus, sed transeuntibus ad Christum. Cum conuersus, inquit, fuerit populus ad dominum scilicet Christum, auferetur velamen. Vnde Saluator Ioannis quinto. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. De me enim ille scripsit. Et Iudæi effuderunt sanguinem innocentis Christi, & in hodiernum vsque diem manus eorum sanguine sunt plenę, quippe qui sunt consentientes in necem illius, et blasphemantes illũ. Idcirco miscuit illis Deus spiritum soporis, id est, alienationem mentis, vt nõ videant veram scripturarum intelligentiam, quemadmodum & prenunciauit de illis Esaias propheta. Erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati, id est, clausi & sigillati, quem cum dederint scienti literas & dixerint, lege librum istum, respondebit, Non possumus, signatus est enim, id est, clausus, de quo & Ioannes Apocalyp. quinto. Quis, inquit, dignus est aperire librum & soluere signacula eius?

Cumq; nullus fuisset inuentus, fleuisse se dicit, & Dei tandem ad se meminisse sermonem. Noli flere, ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid, vt aperiat librum & soluat signacula eius, id est, mysteria pandat legis & prophetarum, vbi significatur Christus verus esse expositor legis & prophetarum, qui & earundem scripturarum intellectum suis tradidit Apostolis, & per Apostolos Ecclesiæ, quæ recte interpretatur scripturas usque in finem sæculi. Iudæi nolunt audire Christianorum Ecclesiam. Idcirco sacra Apostolorum Euangelia, epistolasq; eorum contemnunt, & quantumuis scripturas sacras habeant, quas & verissimas credunt, tamen verum earũ intellectum habere non possunt. Sicut & tota hęc tam veteris, quàm nouæ legis scriptura communis est omnibus Christianis, & multis hæreticis, vtrisque docentibus easdem scripturas totas esse verissimas, diuinas, & a spiritu sancto æditas. Sed controuersia hinc inde. Vbi nam, & penes quos sit earundem scripturarũ intellectus, verus sensus, vera expositio. Hæreticis iactantibus hãc penes se esse, veris Christianis non dubitantib' hanc penes se esse. Quo fit, vt scripturis, quibus Ecclesiastici patres vtuntur, ad demonstrandam Christianæ fidei veritatem, eisdem & hæretici vtantur ad stabiliendum suas hæreses.

Verum hic catholici contra hæreticos habent in scripturis canonicis intelligendis irrefragabilem machinam, qua & ante nos vsi sunt contra eas Irenęus, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Athanasius, Basilius, & cæteri patres Ecclesiastici secundum seriem successionis ab initio.

In scri

In scripturis videlicet interpretandis, seruandam esse Ecclesiæ doctrinam ab Apostolis traditam, & ab eis deuolutam ad patres, a patribus ad successores descendentem, & vsq; ad præsens tempus in Ecclesia permanentem. Hanc machinam docuit beatus Clemens Petri successor, scribens ad fratrē Iacobi Episcopum Hierosolymorum dicens, diligenter esse obseruandum, vt lex Dei cum legitur, non secundum propriam ingenij intelligentiam legatur vel doceatur. Sūt enim multa verba in scripturis diuinis, quę possunt trahi ad eum sensum, quem sibi vnusquisq; præsumit. Et ideo oportet, inquit, intelligentiam scripturarum discere ab eo, qui eam a maioribus secundum veritatem sibi traditam seruat. Hac machina vsus est contra Valentinianum hęreticum, Irenęus. Contra Marchionem, Tertullianus. Contra Celsum, Origenes. Cōtra Nouatum, Cyprianus. Contra Arrianos, Nycenum consilium. Contra Luciferanos & Iouinianum, Hieronymus. Contra Donatistas Augustinus. Sic & cæteri patres ab initio secundum successionis seriem ad hæc vsq; tempora, contra suorum temporum hęreticos, hoc vsi sunt argumento. Quod si quispiā sacras literas tractans, voluerit seponere, & in scripturis interpretandis ex suo capite afferre glossemata, redibunt mox olim damnatæ, & iamdudum sepultæ hęreses. Contra has nō habentibus nobis tam euidentia scripturæ testimonia, vt ex eis conuicti cedant earundem hæresium autores easdem scripturas nimirum aliter q̄ tradidit Christianorum schola interpretantes. Quibus cū dicimus in scripturis sacris interpretandis seruandas esse cautelas, videlicet non ex nostris cerebris afferenda esse cōmenta, sed ex clariori loco illustrandum esse obscuriorem, considerandа esse quæ præmittuntur, quæ sequuntur, & consulendum esse linguarum (in quibus scripturæ primum sunt æditæ) proprietates, pio supplicíq; animo rogandum esse Deum, qui intellectum dat, & reuelat fidei suæ mysteria paruulis, abscondens illa ab huius sęculi sapientibus & prudentibus. Respondent nobis, se seruare hæc omnia, se esse vere pios, humiles, paruules, quos illuminare dignatur Dei spiritus, sese in scripturis interpretandis pio supplicíq; animo huiuscemodi cautelis semper vti, nos autem longe ab illis deuiare. Sed cum obijcimus illis sententiam scripturarum, & expositionem omnium traditionum Ecclesiasticarum quę rēdam esse secundum antiquum Ecclesiæ statum, vbi est veritas disciplinę & Christianæ fidei. Iam mox in nos stomachantur, nihili faciunt Ecclesiam, reijciunt patres, contemnunt omnia, quę nobis ueneranda tradidit antiquitas. Ex quibus intelligere possumus, in primis necessarium quidem esse, vt quisq; sacræ theologię studiosus scripturas sacras totas, etiam nondum intellectas credat esse verissimas, venerandas, diuinas, salutares, non suspectas vlla falsitate, habeatq; omnia in eisdem asserta, tanq̄ maiestatis plena, grandia, & sublimia, quantumuis videantur in superficie literæ parua & contēptibilia. Vsq; adeo, vt nihil in eis contemnat tanquam abiectum, exiguum, aut vile, deoq; indignum, sed omnia colat tanq̄ magnifica, alta & egregia, vt etiam quæ minuta videntur & indigna, quę in diuinis literis continentur veneretur & colat. Sed hoc non sufficit, quandoquidem Iudæi totius legis & prophetarum scripturas credūt esse verissimas, salutares, & diuinas. Deinde hæretici multi, & qui nūc sunt, & qui olim ante mille annos exti-

Irrefragabilis machina qua contra hæreticos usi sūt Ecclesiastici patres.

terunt totum vetus & nouum testamentum credunt esse verissimum, ædi-
tumq; diuino spiritu. Hoc igitur nō sufficit, verū & oportet vt quisq; sacræ
theologiæ studiosus ita intellectum suū captiuum teneat in obsequium fidei,
vt credat eas esse veras non secundum suum sensum, quem sibi presumit, nō
secundum adulterinas interpretationes eorum qui foris, sed secundum anti-
quam Ecclesię traditionem interpretatas. Non sunt credendæ verę scriptu-
rarum sententię quę ab Ecclesiastica traditione discordant, vt omnis super-
bia mētis et ingenij capacitas penitus cedat antiquitati Ecclesiasticæ tradi-
tionis. Non alię veteris atque huius tpis theologiæ sunt sententiæ Chri-
stianę fidei. Verus scripturarum intellectus concordat cum antiquo Eccle-
się statu, conspirat cum matricibus & originalibus Apostolorum Ecclesijs,
quę doctrinam fidei ab Apostolis ipsis acceperunt, prędicantibus viuis vo-
cibus, priusquam quatuor scripta essent Euangelia. Apostoli a Christo, Chri
stus a deo. Vnde & Ecclesię posterius institutæ Apostolicæ dicuntur, quia
cum prioribus eadem fidei doctrina conspirant. Proinde & omnes Ecclesiæ Ecclesiæ Aposto
sunt vna Apostolica Ecclesia, quarū vnitas stat in conmunione pacis appella licæ.
tione fraternitatis eiusdem fidei, eiusdem doctrinę contestatione, eorundē
sacramentorum societate. Solet quidem in sacris literis circunstantia
scriptuę illuminare sententiam, dum ea quę sequūtur & pręmittunt diligen
ti discussione tractantur. Scripturę sacrę mos (inquit Hieronymus) est ob-
scuris manifesta subnectere. Verum hoc nō in omnibus comperimus. Sunt
aliqua in scripturis loca, quorum intellectum pre nimia obscuritate certum
assequi non possumus. Adeo intricata, adeoq; tenebrosa, adeo densitate para
bolarum & figurarum cooperta, vt nec ex ipsis, nec diligenti excussione
eorum & quę pręmittuntur & quę sequūtur, nec ex alijs locis scripturas hu
iuscemodi interpretantibus, nec aliter quam reuelatione diuini spiritus va-
leamus certo mentem autoris deprehendere, quas sacrę theologiæ magistri
interpretantes non pro certitudine definiendo, sed quasi opinando & proba
biliter conijciendo pie, reuerenterque interpretati sunt, relinquētes interim
iudicijs aliorū, q forsitan spiritu dei suggerente meliores, magisq; accōmoda
tas valeant inuenire sententias. Nō quibuslibet ergo interpretibus & magi
stris adhęrendum est. Idcirco, quod se faciant docere & habere Apostolicę fi
dei symbolum, eadem Euangelia, easdem scripturas, & se velle viuere, mori
in vera religione Christiana. Pelles ouium sunt scripturæ sacræ, foris scri
ptæ in membrana. Visibilia fidei sacramenta, Christiani nominis superfi-
cies foris apparentes, quas hæretici & falsi prophetæ, intus lupi rapaces, fo
ris induunt, in quos Christus pastor ouium. i. verorū prophetarū, & Aposto
lorū oīmq; discipulorū magister, futura præuidēs, voluit nos esse præmoni
tos. Attendite, inquit, a falsis pphetis, q veniūt ad vos in vestimentis ouiū, Vestimenta ouiū.
intus autem sunt lupi rapaces. Omnis hęresis sese palliare studet sub prętex
tu doctrinę veri Euangelii, sub titulo Christiani nominis. Nec oboritur
vnq; hęresis, nisi aut ex verarum scripturarum falso intellectu, aut ex falsarū
scripturarum vsu, quæ cum non sint Christi, recipiuntur vt doctrinæ Chri
sti. Proinde vetustissimus ille Tertullianus docuit hæreticos non esse vl-
lo pacto admittendos ad disputationem de scripturis sacris, tum quod or-
thodoxis tantum competit scripturarum professio, tum quod ex congressio

nibus istis plus est mali, quam boni. Paulus qui & hæreses, inquit, inter carnalia crimina, scribens ad Galatas enumerat, Tito suggerit hominem hæreticum post primam correctionem recusandum, quod peruersus sit huiusmodi, & delinquat vt a semetipso damnatus. Ideo a se, inquit, damnatum dixit hæreticum, quia in quo damnatur sibi elegit. Nobis autem nihil ex nostro arbitrio indulgere licet, sed nec eligere, quod quis de arbitrio induxerit. Apostolos domini habemus autores, qui nec sibi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent elegerunt, sed accepta a Christo sententia, fideliter nationibus insinuarunt, ita vt si etiã angelus de cœlo aliter euangelizaret, Anathema diceretur a nobis. Et post pauca, nobis, inquit, curiositate opus non est post Christũ Iesum, nec inquisitione post Euangelium, cum credim⁹ nihil desyderamus vltra credere. Hoc enim prius credimus nõ esse quod vltra credere debeamus, tanquam dicat non aliud credendum quam quod Christus ipse dei filius legis & prophetarum finis, per se & Apostolos docuit, atque instituit, qui legẽ impleuit, & prophetas, ipse ad discipulos ait. Iam non dicam vos seruos, sed amicos, quia omnia quæ audiui a patre meo nota feci vobis, omnia inquam quæ potuistis portare modo .i. quorum fuistis pro imbecillitate vestra capaces. Nam & alias multa habeo vobis dicere, quę nõ potestis protare modo, tanquam dicat. Multa sunt quorum nondum estis capaces. Cum adimpleta videbitis in me ea quę in lege & prohetis sunt adumbrata, ad quę implenda missus sum a patre meo ĩ mundum, tunc aperientur sensus vt intelligatis scripturas. Frustra igitur laborant Hęretici, qui audacias figmentorum suorum hac occasione Euangelicę sententiæ colorare nituntur, quasi sententiæ, quas ipsi confingunt, sint de numero eorum quæ discipuli portare non potuerunt, quæ & spiritus veritatis docuerit illos semper quęrentes & pulsantes. Fallunt insuper hæretici, dum ad ingerendam curiositatem inculcant scripturas. Scriptum est, inquiunt, Quærite & inuenietis, pulsate, & aperietur vobis. Sed quod hanc scripturam detorquent in sensum a veritate alienum, ex illo arbitrantes multa esse credenda alia, quam quę Christus & Apostoli docuerũt, quæ & oporteat quęrere, manifestum erit consyderantibus tempus & personas, pro quibus dominus hanc vocem emisit. Tempus quidem, nam puto dictum pro tempore cum adhuc Christus erat quærendus, in ipsis scilicet doctrinæ suæ principijs, cum adhuc dubitaretur apud homines, an Iesus esset Christus, cũ adhuc nec Petrus illum prænuntiasset Dei filium. Personas autem, nam ad illos pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant vbi Christum quærerent. Habent, inquit, Moysen & Heliam, id est, legem & prophetas, vbi Christum quęrere & inuenire possent, secundum quod alibi aperte dicit. Scrutamini scripturas, in quibus salutem speratis, illę enim de me loquuntur ad Israelem. Ergo loquebatur, quemadmodum ait, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Nondum canibus iactabat panem filiorum, sed filijs, id est, eis qui sciebant deum, a quo erat aliquid promissum, deum scilicet Habraham, Isac, & Iacob, quem nationes gentium nondum nouerant, nondum mandauerat ire in viam gentium, quibus non quęrentibus, non petentibus vltro salus erat obuentura. Quemadmodum, inquit, inuentus sum a non quęrentibus me, palam apparui iis, qui de me non interro

Hæreticus a se damnatus.

Falluntur hæretici per scripturas

N2 terro

terrogabant. Abutebantur ergo hæretici huiusmodi verbis, arbitrantes ex illis consequens esse multa fuisse Apostolis abscondita, & ita semper quęrenda esse a deo alia & alia quę credamus. Omnia quidem verba domini omnibus sunt posita, & per aures Iudæorum ad nos pertransierunt, sed pleraq; in personas directa non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum. Proinde si demus sermonem hunc omnibus nobis dictum, ratio verborum constituenda est, ut quęramus vbi res est, quam inuenire desyderamus, & illic pulsemus vbi verus est Deus, qui audit & aperit. Est qui semper petit, qui semp quærit, semper pulsat, & nunq̃ inuenit, nunq̃ ostium quo intret in domum dei apertum habet, nunq̃ accipit, quia ibi quęrit, vbi veritas nõ est, illic pulsat, vbi nemo audit. Nos dum iam credidimus, non quærimus, vt aliud quod quærimus inueniamus. Sed potius, vt id quod credimus, custodiamus, & magis magisq; habeamus, inueniamus, arripiamus, & intelligamus. Nobis ergo quamuis quærendum est adhuc & semper, non tamen apud hæreticos quærimus nouam fidei regulam, sed ex fide in nostro & a nostris & de nostro, quod in nobis salua regula fidei in quæstionẽ venire potest. Regula aũt est fidei, vt credam⁹ vnum solum deum esse mundi creatorem, qui vniuersa ex nihilo produxerit per verbum suum filium appellatum, visum patriarchis, in prophetis auditum. Postremo ex spiritu dei patris delatum in virginem, carnem factũ in vtero eius, ex ea natum, exinde prædicasse nouam legem, cruci affixum, tertio die resurrexisse, in cœlos erectum, sedere ad dexteram patris, misisse vicarium, vim spiritus sancti, qui credentes agit, venturum cum claritate, ad sumendos sanctos in fructum cœlestium promissorum æterne vitę & ad prophanos adiudicandos igni perpetuo, facta vtriusq; partis resuscitatione cum carnis restitutione. Hęc regula fidei a Christo instituta nullas habet apud nos quęstiones, nisi quas hęreses inferunt, & quas hęretici faciunt. Aduersus hanc fidei regulam quęrendum est nihil. Proinde si doctor quisq; scientiæ gratia donatus, curiosius ex scripturis tecum tractare voluerit, quod hãc regulam vel obtenebrare, vel ambiguã reddere videtur, ignorare melius est quam (quod nõ debeamus) velle cognoscere. Fides tua, inquit, te saluum fecit, nõ exercitatio scripturarũ. Et hæretici, quia de rebus fidei aliunde suadere nõ possunt, nisi ex literis sacris, idcirco cõis hæreticorũ mos est de scripturis agere, de scripturis suadere, ad scripturas puocare, scripturas obtẽdere, clamare Euangeliũ dñi, Euãgeliũ dñi & hac sua audacia aduersus Ecclesiã congrediẽtes, statim quosdã mouẽt orthodoxos, fatigant infirmos, & pusillos capiũt, medios cũ scrupulo dimittunt. Et proinde hic potissimũ gradus in primis est obstruendus, vt non admittamus eos nobiscum ad vllam de scripturis disputationem Apostolo Paulo docente. Hæreticum hominem post vnã & alteram correpionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus. Non dixit post vnam disputationem, sed post vnam, inquit, correpionem. Dũ interdicit nouis eorum vocibus aures accommodare, simul & de scripturis disputationẽ interdixit. Primum quod, vt sępe iam diximus, nihil proficiunt cum huiuscemodi congressibus scripturarum. Deinde quod nullo modo possessio eis competit, Siquidem non Christiani nullum ius habent Christianarum lite-

Nobis iam credẽtibus dicitur.

Quærite & inuenietis.

Ad Titum .3.

tarum, quibus merito dicit Ecclesia. Qui estis vos? vnde & quādo venistis? quid in meo agitis non mei? quo iure syluam meam ceditis? qua licentia fōtes meos transuertitis? Mea est possessio, oli possideo, habeo origines firmas. Ego sum Apostolorum hæres. Ipsi Apostoli, sicut testamento suo cauerunt, sicut fidei commiserunt, sicut adiurauerunt, ita teneo. Vos certe exhæredauerunt semper, & abdicauerunt, vt extraneos, vt inimicos. Vnde autem estis inimici & extranei Apostolis? nisi ex diuersitate doctrinæ, quam vnusquisque de suo arbitrio aduersus Apostolos, aut protulit, aut recepit. Ista hęresis non recepit quasdam scripturas, & si recipit aliquas, adiectionibus, detractionibus, ad dispositionem sententiæ suę interuertit. Et si recepit, non recipit integras, & si aliquatenus integras, nihilominus per diuersas expositiones et commentaria peruertit. Tantum veritati obstrepit sensus adulter, quantum corruptor stylus. Ratio ergo est propositi nostri definire non esse admittendos hæreticos ad ineundam de scripturis prouocationem. Nam & si etiam fueris orthodoxus, in scripturis exercitatissimus, congrediens cū illis, nihil proficies. Quoniā si quid defenderis, ipsi negabunt, si negaueris, defendent, nihil consequeris, nisi vilem de blasphematione laudem. Errare, inquit Hieronymus, existimant corrigentem eos, lucrifacere volunt eum, a quo docentur. Quod si etiam cū illis in congressum descendis scripturarum propter causam alterius, quem dubitantem in via fidei confirmare velis, is cum videbit ex scripturis hinc, inde, altercationes, incertior discedet, nesciens vtram partem esse hęresim iudicet, videns nos in illos retorquere eadem, quę & ipsi in nos. Ergo nec ad scripturas prouocandum, nec in ijs constituendum est certamē, in quibus aut incerta, aut parum certa victoria est, sed illud prius ꝓponendum est, quibus cōpetat fides ipsa, cuius sunt scripturę, a quo & per quos, & quibus tradita sit Christi diuina doctrina, ꝑ quā hoēs sunt Christiani. Vbi eniā apparuerit esse veritatem disciplinę & fidei Christianę, illic erit & veritas scripturarum, & expositionū, & oīm traditionū Christianorū. Hęc est Tertul. doctrina, sine cuius lectione, Hieronymo teste, nec ipse Cyprian⁹ vllum diem ptransisse legitur.

Vox Ecclesiæ in hæreticos.

Obiectio. Sed hic mox occurres dicturus, si non est cum hæreticis disputandū, qua ratione Ecclesiastici patres Hieronymus, Augustinus, tot voluminibus scriptis contra diuersas hæreses cum hæreticis sunt congressi? Deinde cur & ipse Tertullianus cū hæreticis disputauit? & contra illos volumina scripsit? cur Paul. Apostolus inualescebat, & cōfundebat Iudęos, & loquebatur cum gentibus, & disputabat cum Græcis, Actuū. 9.

Solutio. Respondeo aliud est ꝑ Ecclesia cōtra hęreses seu doctrinas hęreticorū scribere, cōfutare errores eorū, & rōes eoꝝ, argumenta cōtra fidē facta ꝑ Christi fidelibus dissoluere, malignas scripturarum interpretationes ab eis datas Ecclesijs manifestare, quemadmodū fecere Ecclesiastici patres in diuersis voluminibus contra hæreticos scriptis. Aliud est disputare cum hæreticis presertim coram plebe & de scripturis sacris, quas malignis iterpretatiōibus deprauāt, quod vt in pluribus non expedit neque ipsis hæreticis, quipe qui pertinaces sunt & superba animositate inflati, nec suasiōibus, vt inquit Bernardus, flectuntur, quia subuersi sunt, nec Christi Ecclesiam audiunt, quia illam apud se esse dicunt, neq; autoritatibus corriguntur, quia non recipiunt, neq; ipsis audiē-

Bernardus.

audientibus, præsertim infirmis in fide, qui & facile aliorsum sunt mobiles, quibus & plærumque hæreticorum rationes, & malignæ scripturarum interpretationes videntur sanctis catholicorum sententijs verisimiliores. Quamobrem frequentius plus mali inde prouenit, quam boni, quãuis & interdum pro loco et tempore expediat quod doctores in sacra scriptura magis eruditi contra illos disputent ad cotroborãdam fidem catholicorum, qui audiunt, qui & alioqui procliues erant propter falsa & verisimilia quædam argumenta hæreticis consentire. Sic & sæpenumero congressi sunt patres cum hæreticis, secundum doctrinam Apostoli Pauli docentis, oportere, vt Episcopus seruet, amplectatur & teneat sermones fidei, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere, vt & iuxta Petri doctrinam paratus sit ad satisfaciendum omni petenti rationem fidei, & spei nostræ. Notanda sunt verba, Potens exhortari, & paratus ad satisfaciendum semper, tamen caueat minus eruditus catholicus, & in sacris literis non satis exercitatus, ne vnquam congrediatur cum hæreticis doctis, in scripturis sacris exercitatis. *Ad Titũ primo.* *Pri.Pe.ri tertio.*

Pro temporibus itaque, personis, causis, & rationibus, interdum licet cũ hæreticis disputare, & interdũ non licet. Et proinde hac in re opus est sale discretionis, & prudentia qua diligenter obseruet quid tempori, loco, personę, spectanti, & conditionibus personarum audientium expediat, Tertullian⁹ autem considerauit ea quę accidunt frequentius & vt in pluribus.

Quamuis ergo catholici nequeant ex scripturis sacris efficere, vt hęretici victi cedant, quandoquidẽ ipsę scripturę sacrę sunt communes hęreticis & catholicis, vtrisque consentientibus eas esse verissimas, diuinas, & a spiritu sancto ęditas, sed dissentientibus in earundem scripturarum expositioni bus, hæreticis præsumentibus veros scripturarum sensus apud se esse, catholicis autem contradicentibus, non tamen reliquit Christus catholicos in se credentes destitutos inuictissimis armis, quibus se contra hęreticos tueanť, verum scilicet scripturarum intellectum in ijs quæ sunt de necessitate salutis & fidei apud Ecclesiam remanere vsque in consummationem sæculi. Hac machina in scripturis (quemadmodum diximus) exponendis contra hęreticos vsi sunt ante nos Irenęus, Origenes, Tertullianus, Cyprianus & cęteri Ecclesiastici patres ab initio. Sunt quidem in scripturis sacris varię & multiplices sanctorum patrum interpretantium sententiæ, sed huiusce modi non aliam fidei regulam superinducunt, dum in his quæ fidei sunt cõueniant omnes. Et quamuis non omnis fidei veritas valeat ex scripturis sacris aut euidenter aut necessario argumento demonstrari, nec rursus omnis hęresis possit ex eisdem necessario argumento confutari, eiusdem tamen scripturę sacræ a nobis (inquit August.) tenetͬ veritas, cum hæc facimus, tenemus, & credimus, quod vniuersæ iam placuit Ecclesiæ, quam scriptura sacra sine vlla ambiguitate demonstrat, quæ & iuxta Apostolum Paulum firmamentum est & columna veritatis, aduersus quam nec portæ inferi, id est hæreticorum doctrinę iuxta Saluatoris prophetiam, vnquam pręualebunt, spiritu veritatis dirigente illam vsque in finem sęculi. Ex antiquorum igitur patrum sententijs discimus, quibus armis pugnandum sit contra hęreticos, & qua via inuestigandus sit verus scripturarũ intellect⁹. *Matthæi .16.*

M 3 Ex supe

Ex superioribus ergo primum sequitur. Quotquot probe, & non arroganter sacras scripturas student intelligere, eos non suis inniti ingenijs, sed pia & sedula inuestigatione intendentes in ea quæ sequuntur & præmittuntur, conferentesque scripturas scripturis, ex manifestioribus locis colligere sensum quendam in locis obscuris designatum, qui non aduersetur vetustis Christianæ Ecclesiæ traditionibus.

Secundo. Secũdo consequẽs est synceros sacræ theologiæ studiosos cõsulere ꝓ loco, & tempore commentarios aliorum, non eorum qui inimici fuerant Ecclesiæ Christi, sed eorum, qui in nullo a sanctæ Ecclesiæ catholicæ consortio deuiauerunt, nec fuerunt ab eius fideli prædicatione seiuncti. Quemadmodum enim nemo sibi vnquam libros Aristotelis, reconditos, atque obscuros ab ei⁹ inimico exponendos putat. Nemo vnquam Geometricas Archimedis literas discere voluit a magistro Epicuro, qui nihil earum intelligens, contra illas pertinaciter differebat. Ita nemo pius Christianæ philosophiæ studiosus, scripturæ sacræ intellectum putat inuestigandum ab inimicis Ecclesiæ Christi, sed studet sese potius condere in eiusdem Ecclesiæ gremio, quæ ab Apostolis fundata hactenus, & vsque in consummationem sæculi, per successiones Episcoporum inter hæreticos circumlatrantes, & inter persecutores seuientes stetit immobilis.

Tertio. Tertio ex his consequens est, verum intellectum scripturarum veteris testamenti non esse quærendum ex Hebraicis Iudæorum glossis & commentarijs. Quamuis enim Hebraicæ Iudæorum bibliæ magis fidamus, quam æditionibus Græcis atque Latinis. Et ideo vbi de vero textu inter nos quæstio versatur, consulimus eorum codices, vt scripturæ sacræ textum verum teneamus ab his, a quibus eundem accepimus, eiusdem tamen sacræ scripturæ sensus & intellectus magis est quærendus ex patrum orthodoxorum commentarijs, quam ex Hebræorum Iudæorum glossis & expositionibus, præsertim æditis post Euangelium ab eisdem, de quibus iam est impleta prophetia Christi dicentis. Auferetur a vobis regnũ Dei, id est, scripturæ sacræ sensus, & dabitur genti facienti fructum eius. Idcirco Hieronymus cæterique patres sancti, cum admonent sacræ theologiæ studiosos, vt vbi quæstio est, recurrant ad Hebræorum codices, & scientiæ veritatem magis de fonte, quam de riuulis quærant. Fontem, & Hebræorum codices, non illic appellant eorundem Hebræorum in scripturas sacras commentarios, vtpote eorum Talmud, & Caballistas cæterosque expositores siue literaliter, siue allegorice, siue anagogice exponentes. Habet quidem Hebræorum synagoga diuersorum generum expositores, habet, qui in literali sensu versantur, habet & alios, qui allegoriam sequuntur, habet & Caballistas, quibus peculiare, omnia in Deum reducere. Hieronymus ad Fabiolam recitat mysticam Hebræorum interpretationem super vestibus, preciosisque lapidibus portandis ab Aaron Pontifice. Verum sensus hos, & si habeant interdum veros, in pluribus tamen habent longe diuersos, longeque abhorrentes a sensibus mysticis, designatis ab Apostolo Paulo, & in commentarijs orthodoxorum patrum, qui a Christo & a Paulo edocti, in exponendis scri

pturis

pturis veteris legis, regulam habent Christum pro nobis incarnatum, passum & mortuum, in quem ceu in scopum tendunt lex & prophetæ. Iudæis autem inimicis crucis Christi hanc regulam contemnentibus, Liber iste legis & prophetarum, attestantibus Esaia, & Paulo Apostolo, clausus est, Mensa verbi Dei, facta est in laqueum, in retributionem, & in scandalum. Vsque in hodiernum diem, inquit Paulus, dum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum, & idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quod in Christo euacuatur, & cum fuerint conuersi ad Deum, per Christum aufertur velamen, secundę ad Corinthios tertio. Sensum quidem literalem nobiscum habent communem, pręsertim vbi historię ordo palam texitur. In multis autem non habent, nonnulla exponentes ad literam, quę propter tropologiam & metaphoras, nō sic ad literam carnaliter sunt accipienda. In lege, in psalmis, et in prophetis prænuntiantur gentes ab extremis terrę fluere, properare, et venire, aut ad montem sanctum Syon, aut ad Hierusalem. Hęc autem non, quemadmodum ipsi Iudæi intelligunt, sunt accipienda de cursu, fluxu, aut corporali gressu ad terrenam Syon, aut Hierusalem in Iudæa, sed de cursu seu fluxu spirituali, qui fit innouatione cordium ex Babylone huius mundi in spiritualem montem Syon, id est, in vnam sanctę Ecclesiæ societatem, qui adorant in spiritu & veritate verum Deum in omni loco & gente, de quibus in sequenti libro latius.

Quarto ex superioribus sequitur. Ea quę sunt ex causis & rationibus generaliter prohibita, esse interdum quibusdam permissa & concessa eisdem causis cessantibus. Quarto.

Proinde Christianus quisque iam in fidei sacris eruditus, potens probanda, vel improbanda discernere, licite interdum legit hæreticorum, & Hæbreorum commentarios, quemadmodū & apocryphos gentiliū ac infidelium libros, & id quidē multis ex rationibus, vt videlicet aut sumat ex eis aliquid, quo ceu proprio mucrone illos iugulet, aut dissoluat argumenta contra veritatem ab illis conficta, aut etiam discat nominum verborum & orationū vires, ac proprietates, & quasdam etiam sententias veras in scripturis sacris ab illis intellectas accipiat. Vnde & Dionysius Alexandrinus magni Origenis discipulus super hac re teste Eusebio septimo libro Ecclesiasticæ historię, capite sexto, sic loquitur. Ego (inquit) tractatus hæreticorum lego, & traditiones eorum perscrutor, etiam si videar ad horam verbis eorum pollui. Sed multum mihi confert, quod ex ipsorum verbis arguere eos possum. Denique cum aliquis ex fratribus & cōpresbyteris prohiberet me, ne hęretica lectione tanquam fœtore cœni alicuius pollueret, visio mihi quædam a deo ostenditur, quæ me confirmaret & sermo ad me factus est, hæc mihi euidenter proloquens. Lege omnia quęcūq; in manus tuas venerint, quia probare singula queque & discernere potes. Quandoquidem ab initio hæc tibi fuit causa credendi. Amplexus sum visionem, quia & Apostolicæ sententiæ concordabat dicenti. Omnia legite, quę bona sunt tenete. Hactenus ille. Vnde & scribunt interdum vtilia quædam hęretici, & ipsi etiam Ethnici. Sic diuus Hieronymus legit hęreticorum & Ethnicorum libros. Sic & ipse in Apologia aduersus Ruffinum loquens, Ego, inquit, in com-

mentarijs ad Ephesios, Origenem, Apollinarē, & Didymum, qui contraria habēt inter se dogmata, sic sequutus sum, vt fidei meę nō amitterē veritatē. Eorum qui commentaria scribunt, officium est etiam hęreticorum & aduersariorum varias expositiones refellere, variasq; & solidas approbare, Commentariorum, inquit, officium est, aliorum explanatiōes edisserere, quæ obscure dicta sunt plano sermone manifestare, multorum sententias replicare, & dicere hunc locum quidam sic edisserunt, alij sic interpretantur, illi sensum suum & intelligentiam his testimonijs & hac ratione nitūtur firmare, vt prudēs lector cū diuersas explanationes legerit, & multorū vel probāda, vel reprobanda didicerit, iudicet quid verius sit, & quasi bonus trapezita adulterinæ monetæ pecuniam reprobet. Cæterum & ipse Origenes, Clemens, Eusebius, ipse etiam Hieronymus, alijq; complures, quando de scripturis aliqua disputant, & volunt approbare quod dicunt, sic solēt scribere. Referebat mihi Hebręus, & audiui ab Hebręo, & Hebræorum ista sententia est. Et scripturā Hebręā interpretantes, interdum non dedignantur per singula loca, quid Hebræis videatur inserere, de quibus ꝓlixe satis Hieronym⁹ in Apologia pręfata.

Hiero. in Apolo. aduersus Ruffin.

Quinto.

Ex superioribus consequens est, Iudæos & Christianos habere easdem veteris testamenti scripturas, sed controuersiam esse, quod ipsi pertinacissime tradunt, & dicunt eas a nobis esse male intellectas, prauecq; expositas. At contra, nos constantissime credimus, nec dubitare debemus easdem male ab ipsis intellectas, illosq; in earundem scripturarum expositionibus falli & hallucinari, quod & ipsi itidem de nobis tradunt q; zelosissime. Verum nos neq; falli, neq; decipi reuera nobis persuasum habemus a Deo intus operante in nobis, & testificante per filium suum Iesum, per quem aperuit Apostolis & Ecclesię suę sanctę verum earundem scripturarum sensum, omnia fidei nostrę mysteria in lege & prophetis designata. Creditis in Deum, inquit, & in me credite, quod consequens nō esset, nisi & sermo illius, Dei sermo esset, & quæ ipse loquitur, Deus ipse, qui falli non potest, loquitur. Qui credit in filium, habet testimonium Dei in se. Quanuis autem scire non possimus hanc persuasionem mysteriorum per Christum, per Apostolos, & per Ecclesiam sanctam catholicam propositorum nobis emanare a Deo intus testificante, & operante in nobis, eoq; q̄ diu hic viuimus, in fide ambulamus, argumentis tamen seu signis quibusdam longe certioribus, magisq; verisimilibus, q̄ sunt ipsorum argumenta humanitus colligimus hanc nostram, quam intus sentimus suasiōem ab infallibili veritate descendere, vidētes ꝓpherarum vaticinia, de lege & iustitia Christi, & Ecclesia illius ex Syon, inter gentes manifestanda in vniuerso mundo iam olim esse adimpleta considerantes veteris testamenti ad nouum tam congruentia testimonia, tam diuturna vetustate firmata, tanta miraculorum maiestate iam olim declarata, tot martyrum & doctissimorum hominum testimonijs corroborata, & quod maius omnibus est, tantis de Domino nostro Iesu Christo perceptis inter huius mundi pressuras experimētis internarum consolationū, quibus pro loco, pro tempore sentit se animus refici, animus vere Christianus, ita gloriatus in cruce Domini, & magistri sui Christi, vt nihili faciat omnia huius mundi, carnisque oblectamenta, quæ longe

absunt

absunt a carnalium Iudaeorum mentibus.

Sexto, Ex superioribus sequitur oportere omnes sacrae theologiae pie studiosos, atque expositores in domo Dei, quae est Ecclesia, habitare vnanimes, concordes, & vt columbas simplices, non morsibus seuos, non vnguibus violentos, & iuxta Pauli Apostoli doctrinam idipsum dicere omnes, & non esse inter eos schismata, & stultas quaestiones, rixas, & contentiones deuitare, & ad aedificationem fidei omnem sermonem componere ob desyderium veritatis, & non gloriari in sententiarum singularitate, praetermissis patrum sententijs. Quandoquidem haereticus est, vt mea, inquit Augustinus, fert opinio, qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriae, principatusque sui gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur. Haeresis ac schismatis mater, superbia est, & gloria vana etiam in viris eruditis charitate vacuis. Nam & Tertullianus, & Nouatianus non paruae, inquit Ambrosius, scientiae fuerunt, sed quia per zelum perdiderunt charitatis foedera in schisma versi ad perditionem sui haereses creauerunt contra inueteratum Ecclesiae morem, confingentes sententias nouas. Hinc dignoscitur haereticorum & schismaticorum dogmata, quod venerandam patrum antiquitatem contemnant, quod dissonantiam quandam prae se ferant a regula et simplicitate antiquae fidei. quod ex diuersis scripturae locis, nouas quasdam sententias apud Ecclesiam, vel inauditas ac insolitas, vel olim euentilatas, suspectas, & contrarias eruant, quod falsitates suas occulte intermisceant inter sanctas & verissimas sententias, quod ipse quoque eorum stylus, modusque docendi deprehendatur esse diuersus ab humili & modesto sermone sanctorum patrum, a quibus cum dissentiunt, non cum ea, quae decet reuerentia, sed contumeliose dissentiunt, atque id ita faciunt, vt venerandam antiquitatem obscurent, atque autoritatem patrum hactenus probatam, faciant contemptibilem, cum nihil magis custodiat Christianae Ecclesiae fidem, quam & declarare omnium sanctorum patrum secundum successionis seriem easdem fuisse regulas & fidei, & Christianorum praeceptorum. & commonstrare sicubi dissenserint, eos vel in rebus fidei non dissentire, vel vnum, aut alterum suam sententiam aut declarasse seu retractasse, totosque in scripturis exponendis omnem nouitatem abhorrentes tradidisse sententias, quibus corroborentur dogmata veteris Ecclesiae, apud quam semper mansit scripturarum veritas, per quam & ad nos peruenit verae fidei regula, veraque viuendi secundum Christum norma, in Euangelicis, Apostolicisque libris designata. Qua seposita in scripturis exponendis, si quisquam voluerit suo inniti ingenio, & elaboratissimas sanctorum patrum expositiones reijcere, mox in Ecclesia Christiana renouabitur omnium antiquarum haeresium ingens aceruus.

Sexto. *Ambrosius super .13. ca. prim. ad Corinth.*

Ex doctrina Euangelica de eunuchis, Matthaei decimonono, & ex Apostolica doctrina, primae ad Corinthios septimo, & ex alijs locis hactenus dicerunt patres ab initio meritum virginitatis, maius esse apud Deum, quam meritum coniugalis pudicitiae. Sic scripturas intellexerunt, Cyprianus, Ignatius, Chrysost. Ambro. Hiero. Augu. Si quis ergo ex sententia Apostoli Pauli dicentis. Hoc autem dico bonum esse propter praesentem necessitatem, ita interpretetur, vt inde concludat non propter regnum coelorum, sed propter solum praesens saeculum virginitatem esse vtilem, tanquam virgines in futu

Prim. ad Cor. 7.

in futura vita nihil amplius sunt habituræ. Is profecto interpretatur scripturas secundum sensum quem sibi præsumit, qui & iam ante mille annos reprobatus est a patribus tanquam prorsus a mente diui Pauli alienus. Virginitas non ob vitanda solum, vel matrimonij onera, vel præsentis vitę incommoda, sed propter futuram gloriam est eligenda. Tractat autē de his latius Augustinus in libro de bono coniugali, & in libro de sancta virginitate. Cyprianus in tractatu de virginitate, & Hieronymus contra Heluidium. Si catholicę Ecclesię antiquitas secundum successiones patrum non sit in scripturis exponendis regula seu norma vnicuiq; sacræ theologię studioso præstituta, atq; prescripta, quibus armis conuincent nefanda hereticorum cōmenta iam olim conficta ex scripturis sacris praue intellectis, & iam olim etiam euersa a patribus ex eisdem scripturis sacris interpretatis secundum catholicę Ecclesię spiritum.

Veteres patres de uirginitat.

In exponendis scripturis, si expositoris seu interpretis intentio non est dirigenda secundum Ecclesiæ catholicæ definitiones. Vnde prohibebitur, quisquis cum Heluidio, cæterisq; hereticis, dixerit matrem Domini Iesu non permansisse virginem post partum, cum adduxerit pro se verbum Euangelicum, & hoc videlicet quo dicitur, Non cognoscebat eam donec peperit filium suum primogenitum. Et illud rursus, quo dicitur Christus habuisse fratres. Quibus argumentis conuincentur Iouiniani ineptię, docentis virgines, viduas & maritatas, quę semel in Christo lotę sunt, si nō discerpent cæteris operibus, eiusdem esse meriti, & eos qui semel plena fide in baptismate renati sunt, non posse subuerti, & inter abstinentiam ciborum et perceptionem cum gratiarum actione nullam esse distantiam. Deinde qua via conuincentur Pelagiani dicentes baptismum non prodesse infantibus, eo quod nondum possunt neq; credere, neq; habere voluntatem vt baptizentur. Hieronymus quidem congessit scripturas contra huiuscemodi errores. Sed quia illis non fatebantur hæretici se victos, aliter interpretantes easdem, & rursus alias pro suis stabiliendis erroribus adferentes, idcirco ipse contra eosdem errores commouet totam veterum scriptorum seriem, Ignatium, Polycarpum, Irenęum, Victorinum, Iustinum martyrem, addens multos alios Apostolicos eloquētes viros extitisse, qui aduersus Hebionem Valentinum, aliosq; hęc eadem sentientes, plena sapientiæ volumina conscripserunt. Quibus armis confodientur, qui voluerunt resuscitare, & Arrij dogma, docentis Christum quidem similem esse patri, & vnum cum patre largitate gratię & concordia voluntatum, non proprietate naturæ. Qua via explodemus impium Macedonij errorem, docentis filium per omnia similē esse patri, spiritum vero sanctū cum patre & filio nihil habere cōmune in substantia naturę. Item qua ratiōe docebimus a fide Christi esse alienos, qui dicunt patrem sic esse vnū cum filio, vt ipse filius sit is qui pater est. Adferebant olim Arriani pro se quadraginta scripturarum capita, quæ nisi intelligātur secundum interpretationem Ecclesiæ loquentis secundum successiones p patres, Ignatiū, Dionysium, Polycarpū, Clemētem cæterosq; orthodoxos, tumultuabitur rursus Ecclesia, & tot fient schismata, quot capita. Poterimus quoq; & nos volentes recedere a sententiis iā olim receptis ante mille annos ex scripturis sacris secundum sensum nostrū

Hieron. aduersus Heluidium.

Arrij heresis.

Macedonij hæresis.

inter-

interpretandis multa noua confingere dogmata deuia ab antiqua fidei regula, ex scripturis positis Matthæi quīto, atq; aliis in locis, & secundū illas literaliter intellectas dicere, in omni casu prohibita esse & iuramenta, & bella etiam defensoria, et nunq̃ esse licitū aut resistere malo, aut in iudicio cōtendere, nr̄aq; repetere. Quod si has scripturas qs dixerit interpretādas esse ciuiliter, & secundū iura quędā naturalis ęqtatis, quemadmodū reuera sunt exponendę, mox quisq; volens esse ptinacior, cōtra Ecclesię decreta instabit, & dicet eadē rōe scripturas sup indissolubili vinculo matrimonij, ad Rom. 7. & 1. ad Corin. 7. & apud Mat. in. 5. & 19. cap. oportere interpretatiōes quasdā recipere secundū rationes quasdam naturalis ęquitatis, quibus videtur expedire matrimoniū consummatum īterdū ita esse dissolutum, vt liceat vtriq; cum altero cōtrahere. Si vba Christi iubētis, vt nō iuremus omnino, & non resistamus malo, & neq; in iudicio cōtendamus, & id genus alia, recipiāt ciuilē intelligentiā, secundum regulas ęquitatis expediētis societati, & paci conuictus ciuiū, cur non & verba Christi dicentis, vt hō nō separet coniuges quos deus coniunxit, aliaq; quibus significare videt matrimonij vinculū esse indissolubile, interpretari possunt secundū talem æquitatē, secūdū quā interdū expedire videt cōitati quorundā matrimonia dissoluere. Pro qua sententia Auicenna Machumetista in vltimo lib. suę Metaphysicę, cap. vlt. adfert rōes quibus pbare conatur hoc expedire interdū ciuitatibus, hanc tñ separationem, neq; esse facile admittendā, neq; pendere ex voluntate mulieris, quæ facilis est ad concupiscendū & irascendū, sed in arbitrio iudicis, q cognoscat cām discordię, ppter quā liceat viro aliqñ dimittere vxorē, alioquin multa damna pueniēt. Et idcirco interdū oportere ex arbitrio iudicis interuenire separationē coniugū, & alia quære re cōiugia, presetim qñ coniuges sese oderunt, & nō se admonent ad generandū. Secundū hæc & id genus alia cōiugij iura, apud infideles, fidei Christianæ psequutores, si velimus sacras literas interpretari, deuiabim9 a regulis Christianæ religiōis. Puto, inquit, Aug. neminē Christianū reluctari, illū adulterum esse, qui vel diu languente, vel diu absente sua vxore, alteri cōmixtus ē fœminę. Interrogatus Christus, an quacūq; ex cā liceret vxorē dimittere. Respondēs secundū vniuersalē sententiam, solā excepit fornicationē, atq; eam quidē sic excepit, vt & simul ostenderet p illam vinculum matrimonii nō dissolui. Proinde patres, q non aliter q̃ secundū coēm, & receptā Ecclesiæ traditionē scripturas sunt interptati, intelligūt vxorē & maritū hac in rē esse pares, vt neuter habeat sui corporis potestatē, & vtrūq; esse in adulterio, si altero viuente fuerit cum alio cōiuge. Oēs causationes, inquit Hiero. Apostolus amputat, aptissime definiens. Viuente viro adulteram esse mulierē, si alteri nupserit, q̃ diu viuit vir, licet adulter sit, licet zodomita, licet flagitiis omnibus coopertus, & propter hæc scelera ab vxore derelictus, maritus reputat suę vxoris, cui alterum virum accipere non licet. quæ etiam si per vim alterum acceperit, non potest absq; poenitentia communicare Ecclesiæ. Quotquot igitur plena humiliq; fide secundum modestiam Christiani pectoris sacras literas tractant, non suę innituntur prudentiæ, sed sequentes autoritatem Ecclesię in omnibus magistram, non eius solum quæ nunc est, sed quæ olim fuit ante annos mille, ex communibus & receptissimis scripturæ locis,

Auicenna contra Ecclesiam de dissolubilitate, matrimonij.

Hiero. in epistola ad Amandum.

frequē

frequenter a patribus discussis & examinatis, non præsumunt inuenire vllas fidei & morum nouas sententias, quæ hactenus aut repudiatæ fuerint, aut fugerint, aut latuerint Ecclesiam. Vnde & consulere student doctissimos & oculatissimos patres, in eorum scriptis considerantes veterem Ecclesię morem. Verum quidem est, quod prætextu religionis Christianę non est turbandus ordo ciuilis iusticiæ, aut pax & tranquillitas reipublicę, sed minus turbanda est a Christo instituta sacramenti Euãgelici sanctitas, quæ in nostris coniugibus, inquit Augustinus, plus valet, ꝙ fœcunditas vteri. Seruanda quidem sunt Christi præcepta, secundum regulas quasdam naturalis æquitatis, sed illis iungenda est modestia fidei, charitatisꝗ Christianæ & Euangelicæ doctrinæ, quæ omnibus naturæ legibus supereminet, ad quam morales philosophi, innixi solius rationis internæ luminis, non peruenerunt.

Solutiones argumentorum.

His præmissis, respondendum est ad argumenta. Ad primũ dicim⁹, admittentes propositionem antecedentem, hanc videlicet. Ecclesia fidelium quæ nunc est, habet eundem fidei spiritum, quem & ea, quæ a pricipio fuit, Ecclesia acceperat. Sed nõ inde consequens est, Ecclesiam quę nunc est posse ex eisdem scripturis discere aliã fidem. Nam si sit idem fidei spirit⁹, is facit & Ecclesiam quę nũc ē, ex scripturis sacris eadem credere, quę Ecclesia olim credidit. Nequaquam ergo fieri potest, vt Ecclesia quæ nunc est ex scripturis aliam habeat fidem, ꝙ olim habuerit ex eisdem scripturis, Apostolorum Ecclesia. Quemadmodum nec Apostolorum Ecclesia ex scripturis propheticis aliam habebat fidem, ꝙ veteris legis patres. Sed quemadmodum non omnes in fide fuerunt pares, ita & in scripturis propheticis et Christi verbis exponendis ac intelligendis, non omnes credentes sunt æquales. Aliud donum fidei, qua sic credimus Euangelijs, cęterisꝗ scripturis, vt Christiani sumus. Aliud donum intelligendi, seu interpretandi Euãgelia, cæterasꝗ scripturas. Manifestũ est veteres iustos habentes fidei spiritum, non omnes scripturas ex eodem fidei spiritu intellexisse. Arbitramur enim sicuti & ante nos venerabiles patres Augustinus, Gregorius, & Bernardus, intellexerunt ex scripturis sacris secundum incrementa temporum creuisse, & fidem et scientiam spiritualium patrum, qui quanto viciniores aduentui domini saluatoris extiterunt, tãto mysterium fidei de redemptiõe humani generis, per Christum plenius perceperunt. Habraham antequam verbum promissionis diuinitus acciperet, ex fide quadam tunc futuræ redẽptionis iustificatus erat prius ꝙ crederet ex semine suo nasciturum redemptorem, in quo & benedicentur omnes gentes. Ita Moyses scribit Deum ad se loquentẽ dixisse; Ego sum Deus Habrahã, Deus Isac, Deus Iacob, & nomen meum Adonai, nõ indicaui eis, subaudis, sicut & tibi. Ostendit ergo se de Dei notitia & fide plus aliquid pręcedentibus patribus accepisse, queadmodum & Dauid cum diceret, Super senes intellexi. Sed & propheta Daniel, Pertransibunt, inquit, plurimi, & multiplex erit scientia. Vides ergo consequentiam in argumento prorsus inualidã esse. Vnde simili argumẽto concluderetur, non magis inhęrendum esse Apostolis, scripturas prophetarum olim interpretantibus, ꝙ alijs eundem fidei spiritum habentibus. Hoc autem cõstat falsum esse; Nam tãmetsi idem sit spiritus in omnibus credentibus,

Non oẽs patres in fide fuerunt pares.

Exodi tertio.

nibus non tñ in omnibus eadem gratiarum distributio, æquale donum intelligendi, ac interpretandi scripturas. quod Apostolis est datum, non omnibus credētibus datur. Vnde & Paulus primę ad Corinthios duodecimo. Donū fidei distinguit a dono prophetię, secundū quam fit occultorum & absconditorum interpretatio. Petrus, Paulus, cæterique Apostoli, de quibus dicit scriptura. Anunciauerunt opera dei, & facta eius itellexerunt, in scripturis propheticis, & doctrinis Christi intelligendis magis fuerunt illuminati, quam nunc sunt Papa, Episcopi, Apostolorum successores, & forsitan q̃ omnia quę nunc sunt membra in Ecclesia Christiana. Obijcientibus ergo nobis, Si veteres cum non essent expositiones vllę ex spiritu fidei scripturas intellexerunt, cur non licet nobis hodie sepositis interpretationibus humanis easdem per eundem spiritum discere. Obiectio

Respondemus. Ex spiritu fidei scripturas nō discit, qui Ecclesiam, per quam spiritus scripturas interpretatur, non audit. In his quę spectant ad fidei & morum necessitatem, spiritus sanctus nunc dirigit Ecclesiam quemadmodum & olim, sed tamen scientiam spiritualium rerum, mysticas intelligencias legis, & prophetarum, percipiebat Apostolorum Ecclesia plenius, quam ea quę nunc est. Proinde generale concilium Papę, Cardinalium, Episcoporum, doctorum in scripturis propheticis intelligendis & exponendis, non est nunc tantæ autoritatis, quantę fuerit olim Apostolorum collegium, quamuis etiam nunc fieri non possit, vt generale concilium, in quo residet totius Ecclesię consensus in fide & moribus ad salutem attinentibus perniciose fallatur. Solutio.

Ad secundū argumentū, in quo assumitur. Ea quę fidei sunt, non oportet ab alio discere quam a spiritu fidei. Respondeo. Antecedens hoc secundum sensum quendam est falsum, & secundum quendam est verum. Nam ea quæ fidei sunt & salutis, non oportet ab alio discere quam a spiritu fidei, qui docet omnem veritatē fidei & salutis, quam credere oportet, proponens vel per semet ipsum sola inspiratione interna, vel per homines prophetas videlicet Christū, Apostolos & Ecclesiam. Vnde spiritus fidei docet, quicquid Apostoli & traditio Ecclesię catholicę, in qua spiritus fidei loquitur, hactenus docuerunt. Omnis vere Christianus ex dono fidei credens ea quę Ecclesia credit, non humano vel spiritui vel testimonio innititur, sed primę veritati intus testificanti ea quæ scriptura sacra & Ecclesia proponunt, dicente Apostolo Ioanne, Qui credit in filium dei, habet testimoniū dei in se. Apostolis & prophetis credenda proposuit deus ore proprio intus & foris reuelans fidei articulos. Prophetę & Apostoli sic a deo doctī absque hominū ministerio nō ideo crediderunt, quia Ecclesia tradidit eis, sed quia ipsi audiuerunt ex ore eius. Nobis autem iam Christus non per os proprium, sed per Ecclesiam & scripturam sacram proponit quæ credere debemus. Ipse tamē est, qui intus per spiritum fidei docet, vt quod Ecclesia & scriptura sacra proponunt, credamus. Ad verbum Ioannis dicentis. Nō necesse habetis vt aliquis doceat vos, quo videtur indicare in mysterijs fidei intelligendis non esse opus vllius hominis ministerio. Solutio secūdi argumenti.

Respondeo. Ioannes ad eos loquebat̃, qui iam instructi erāt de omnibus quæ ad necessitatē salutis pertinebant. Ad verbum Christi nec vocem ma

Matthaei. 23. gistri, quia magister vester vnus est Christus, quod tractans August. inquit, non esse putandum quemquam hominem quicquam discere ab homine.

Respondeo. Non oẽm voluntatẽ vocãdi magistrũ vetuit Christus, sed certã vtpote vanã et ambitiosam, secũdũ quã nõ potest quisq̃ neq; velle se vocari magistrũ, neque velle alium vocare magistrum. Vocare autem vel vocari magistrum tanquam ministrum, aut Christi, aut sub Deo, a quo est omne bonũ, non intelligitur esse vetitũ. Quemadmodũ Christ⁹ ibidem tacite vetuit, ne vocemus nobis magistros dicens. Nolite vobis vocare magistrum super terram, ita vt dicit ibidem, Nolite vocare vobis patrem super terram. Manifestum est autem, nos habere parentes, qui nos in terra genuerunt, sicut & magistros, qui nos docuerunt, sed quemadmodum ea quae generantur in terra, vt proles, segetes, vineas, caeterosque fructus, nõ oportet ab alio sperare, quam a Deo, qui dat, creat, producit, quicquid natura generat, ita & ea quae per vim naturalis industriae, vel rationando, vel inuestigando pariuntur in anima; non oportet ab alio sperare quam a Deo. Veruntamen, sicut in agro non producit fructum Deus, si sit colendi & seminandi negligentia, ita nec ipse docet ea quae nobis vel vtilia sunt, vel necessaria, si sit discẽdi segnitia. Quemadmodum in naturalibus rebus, vinearum, & agri cultores non formatores sunt fructuum, & tamen necessario sua impendunt opera, applicantes semina terris debite praeparatis, sine quibus laboribus, terra non germinaret. Ita & in animabus nostris, magistri qui vocibus suis nostras foris percutiunt aures, non sunt formatores scientiarum, & artium in animabus nostris, & tamen non frustra impendunt suas operas, dum sensibilibus signis exponunt res ipsas intellectui, excitantes illum ad considerandum dependentiam vnius ex altera, vt examinando, discurrendo, ratiocinando, vel ex suasione aliqua credat, veracem esse eũ q̃ loquitur, vel ex ratione ad scientiam illius perueniat, quod ignorabat. Vnde & hac ratione conclusit Apostolus ad Romanos nono, fidem esse ex auditu. Quomodo enim quis posset credere, nisi id quod credendum est conciperetur mente, quomodo mente conciperetur, si non ab aliquo testificante proponeretur. Et quemadmodum in scripturis Deus dicitur facere quicquid corporalis causa sub Deo operans, reperitur naturaliter agere, dicente scriptura. Qui produxit in montibus foenum & herbam seruituti hominum. Ita & Deus in scripturis sacris dicitur facere omnem scientiam, omnem veritatis cognitionem, omnem credulitatem, quam rationalis anima sub Deo operans per lumen rationis internae cooperante libero suo arbitrio in se parit. Et vide, an ne haec sit doctrina Apostoli Pauli dicentis. Nec qui plantat est aliquid, nec qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Attamen & qui plantant, & qui rigant ministri sunt Dei operantis. Ita Paulus & Apollo sunt ministri eius cui credidistis.

Deus dat quicquid natura generat.

Paul. prima ad Corinthios tert.

Intellectus vero doctrinę Christi dicentis, Petite & accipietis, Omnis qui petit accipit, patet ex his, quae Lucę decimo saluator ipse docens discipulos orare, praemisit. Si pseuerauerit, inq̃t, pulsans, dabit illi panes quot quot habet necessarios. Quo verbo Deus significatur exaudire orantes. Primo si perseueranter petant, & deinde si petant pro pane ad salutem necessario. Postremo si etiam secundum talenta desuper data sese laborando accommo-

comodent vt habeant. Frustra orat agricola, ut segetem habeat, qui ociosus & segnis in suo agro non laborat. Manifestum est autem non totius scripturæ intellectum esse ad salutem necessarium. Si quid autem pro qualitate personarum, loci, & temporis, nobis videtur, vt sciamus, necessarium, id etiam oportet nos supplici oratione Deo sisos, vel ab homine, vel studio nostro discere, quemadmodum Cornelius centurio ad Petrum mittitur instruendus. Virtus autem fidei, q̃uis diuinitus vel infundatur, vel inspiretur, ex eaq; habita augmentum eius impetretur sola oratione, vt in nobis abundet, magisq; eam ac magis habeamus. Ea tamen quæ nos ex hac fide oportet credere, non semper a solo Deo nobis proponũtur absq; hominum ministerio. Ex hac eadem doctrina patet solutio ad sententiam Iacobi, Si quis vestrum indiget sapientia, loquitur enim de sapientia ad salutem necessaria, quæ facit animum pudice, humiliter & caste viuere. Pro qua sapiens orauit, Da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam. Hæc autem est increata, quam habentes ex fide postulamus, vt magis magisque habeamus. De his autem in aliis latius.
Deinde & hoc sciendum, quod deus dare dicitur non solũ quod sine ministerio creatæ causæ nobis largitur Nam & sic raro facit, sed & id etiam quod tribuit nobis per causarum naturaliter aut voluntarie operantium ministeria. Ipse dat quicquid natura generat, donat omnem fructum, quem per causas naturales sub ipso operantes accepimus, ita & ipse dat omnem fidem, omnem verarum scripturarum intelligentiam, quam vel per Ecclesiã vel per hominem interpretem, vel per sanctornm patrum scripturas discimus. Ex supra dictis itaq; manifestum est, quemadmodum frustra pro fructibus terrę oraret, qui otiosus in agro suo nec plantaret, nec seminaret; ita & frustra orat pro scripturarũ intellectu, q segniter viuens laborẽ discẽdi non impẽdit. Et quemadmodum agricola, qui iam laborat & seminat iusta ratione etiam Deum orat, vt ad suam salutem quod sperat detur ab illo, qui nisi dederit efficaciã generandi, vacuus & inanis erit omnis labor humanus. Ita & in scripturarum sacrarum agro, qui studio & labore curat proficere, iusta etiam ratione debet orare. Quamuis igitur oporteat vnumquemque sacrę theologię studiosum ad scripturarum intellectum peruenire supplici oratione, spiritus sancti operatione, & collatione scripturarũ inuicem, non tamen inde consequens est eum debere, aut seponere, aut reiicere sanctorum interpretationes, & magistrorum docentium seu interpretantium officia, quin potius sic debet quisque ad intelligendum scripturas accedere; vt primum sese humiliter instituendum submittat ipsi Deo. Deinde homini præceptori magistro & Ecclesiæ, in qua vsque ad consummationem sęculi residet spiritus veritatis docens, in his quę ad necessitatẽ fidei & salutis sunt, omnem veritatem. Vtrunque porinde caueat ne videlicet innixus suæ prudentiæ ita suo fidat ingenio, vt arbitretur non opus esse sibi humano magisterio. Rursus nẽ ita fidat in munere diuĩo, vt arbitretur non opus esse sibi labore suo & studio. Sic olim sancta Apostolorum Ecclesia intellexit magistri sui Christi doctrinam, dum discipuli in Antiochia, non per solum fidei spiritum seposito humano consilio pręsumebant ea, quæ de fide & moribus in quęstionem veniebant a Deo petere, qui non inniten- Actuum. xv.

tes solum supplici orationi, miserũt ad Apostolos & seniores in Hierusalẽ. Sic & Paulus instituendus in fide, missus est ad Ananiam. Sic & ad Petrum Cornelius centurio. Vt quid opus erat mittere, si per solum spiritum supplici oratione poterant discere, cur Deus qui per seipsum fidem inspirat, qui & cuncta cum vult potest reuelare, mittit nos instruendos ad hoẽs, nisi quatenus intelligamus ipsum docere id etiã qđ p hoẽm discimus.

Ad id vero qđ in eodẽ argumẽto assumitur, oportere nos credere Euãgelio, propter testimonium non hominum, sed Dei intus docentis, cum iuxta Apostoli Pauli doctrinam, fides sit Dei donum. Dicimus verum quidem esse, omnes Christianos credere Euangelio, ex inspiratione spiritus sancti intus loquentis & docentis. Sed & hoc sciendum, ꝙ spiritus sanctus multifariam, multisq; modis loquitur, suggerens & testificans, nũc per scripturam, nunc per Ecclesiam, nunc per angelum atq; prædicatorem. Sicut olim Dei donum erat fides veterum patrum, credentium Deum loqui in patriarchis, in Moyse, in prophetis, in quibus reuera spiritus Dei loquebat, ita & nunc Dei donum est, fides Christianorum credentium Deum fuisse loquutum in Christo, in Apostolis, & per Apostolos nunc in scripturis canonicis, & in Ecclesia Christianorum, vsq; in consummationem sæculi.

Spiritus sanctus per multos loquit.

Ad id autem quod vltra assumitur, Hieronymus, Augustinus, & tot Christianorum cœtus, fuerunt homines, qui & falli, & fallere possunt dicente scriptura, Omnis homo mendax. Fatemur homines ex se posse & falli & fallere, sed spiritu sancto viuificante Ecclesiam Christianorum, & habitante in ea, & dirigente eam vsque in consummationem sæculi, in his quæ sunt fidei, & de necessitate salutis, nec fallit nec fallitur vnq̃. Mittam vobis paracletum, inquit Christus, spiritum veritatis, vt maneat vobiscum inæternum. Omnis homo ex se quidem mendax est, Deus autem, q in homine & Ecclesia loquitur, verax. Vnde & simili argumento concluderetur prophetarum & Apostolorum Ecclesiã in docendo fidem potuisse errare, & scripturam eorum a nobis posse haberi tanꝗ incertam, humano spiritu compositam, cum in ea nihil habeamus scriptum Dei digito, quę & tota ẽ nobis administrata p hoẽs, in q̃bus credimus loquutũ esse Dei spiritũ.

Solutio tertij argumenti.

Ad argumentum tertium, in quo assumitur nemini licere secundum suum humanum spiritum scripturas intelligere. Dicimus oportere vnumquemq; sacræ theologiæ studiosum conari, vt scripturas sacras intelligat, eodem spiritu quo scriptæ sunt, sed non inde consequens est, vnumquẽq; in scripturis intelligendis, suę posse inniti prudentię, sepositis sanctorum patrum interpretationibus. Spiritus veritatis olim Ecclesię datus, manens cum eadem vsq; in consummationem sæculi, cum sit spiritus humilitatis, charitatis, vnionis & pacis non suggerit, vt sepositis interpretationibus editis & conscriptis ab hominibus, innitamur prudentiæ nostrę, neq; vt sepositis literis sacris, inhęreamus solis hominum commentarijs, sed suggerit vt scripturas intelligamus, ex scripturis secundum traditionem Ecclesiæ interpretatis. Traditiones autem Ecclesię in his quę spectant ad necessitatem fidei salutaris, aut demonstrantur ex sacris scripturis manifestis, aut traduntur ex scripturis patrũ secundum successionis seriẽ ad nos deuolutis.

Ad id autem quod obijcitur ex quadam erronea sententia Cypriani,

 de baptismo

de baptiſmo ab hæreticis ſuſcepto ſententiis aliter ꝙ debuit. Dicim⁹ hoc non ſolum non obſtare ſupra dictis, ſed magis corroborare. Nam & Cyprianus ſic errans aliter ſentiebat, ꝙ forma & conſuetudo habebat Romanę Eccleſiæ. ſcripturas quaſdam male interpretans, intelligens ex ipſis illos oportere rebaptizari, qui ab hæreticis aut ſchiſmaticis fuerāt baptizati. Error igitur ille non accidit illi propterea, ꝙ innixus fuerat conſuetudini communis Eccleſię, aut antiquis interpretationibus patrum, ſed potius econtrario, quod paucorum Epiſcoporum ſub Agrippino conuenientiū ſententijs adhæſerit, non ſatis ſtudioſe attendens Eccleſiæ & antiquorum patrum morem, deſerens vetuſtam Romanę Eccleſiæ conſuetudinem, ſeruans nihilominus vnitatem pacis & charitatis cum eis, a quibus diuerſum ſentiebat, in ea pręſerti m re, quæ nondum erat tūc vllo manifeſto Eccleſiæ iudicio eliquidata. Vnde de hac Cypriani ſententia ſic loquitur Auguſtinus. Non accipimus quod de rebaptizandis hæreticis & ſchiſmatis Cyprianus ſenſit, quia hoc Eccleſia nō accepit, ꝓ qua Cyprianus ſuum ſanguinem fudit. Correxiſſe iſtā ſententiam Cyprianus non legitur. Non ingruenter tamen, inquit, de tali viro exiſtimandum eſt, ꝙ correxit, & fortaſſe ſuppreſſum ſit ab eis, qui hoc errore nimium delectati ſunt, ꝙꝙ non deſunt, qui hoc Cyprianum prorſus non ſenſiſſe contendant, ſed ſub eius nomine a pręſumptoribus & mendacibus fuiſſe confictum. Nec enim ſic potuit integritas, atꝗ notitia literarum vnius viri, quamlibet illuſtris Epiſcopi cuſtodiri, quemadmodum ſcriptura canonica, tot linguarum literis & ordine, ac ſucceſſione celebrationis Eccleſiaſticæ cuſtodita. Contra quam tamen non defuerunt, qui ſub nominibus Apoſtolorum multa confingerent, fruſtra quidem, quia illa ſic cōmendata, ſic celebrata, ſic nota eſt. Nos tamen duas ob cauſas, inquit, non negamus illud ſenſiſſe Cyprianum, quod & ſtylus eius habet quādam propriam faciem qua poſſit agnoſci, & quod ibi magis noſtra cauſa contra Donatiſtas monſtrat̄, aut ergo Cyprianus non ſenſit quod eū ſenſiſſe recitatur, aut hoc poſtea correxit in regula veritatis, aut hunc quaſi neuum ſui candidiſſimi pectoris cooperuit vbere charitatis, dum vnitatem Eccleſiæ toto orbe creſcentis copioſiſſime defendit, & perſeuerantiſſime tenuit vinculum pacis. Hęc ille in epiſtola ad Vincentium. Humanum ergo ſpiritum ſequūtur, qui exponētes ſcripturas moliuntur ſenſum a ſententijs patrum, & Eccleſiæ alienum in fide & moribus confingere. Id quidem ne fiat, prima ſit cura omnium librorum veteris nouiꝗ teſtamenti ſententias ex priſcis illis interpretibus diſcere. Longe alia & iam ē, et olim fuit oīm hæreticorum conſuetudo, qui ſpretis his, quę veneranda nobis tradidit antiquitas, ſententias in fide & moribus nouas confinxerunt. Nouatiani, Arriani, Pelagiani, Donatiſtę, viri olim in ſcripturis, ſecundum ſuperbiā humani ingenij exercitatiſſimi, idcirco in ſuas ꝓlapſi ſunt hæreſes, quod eaſdē ſcripturas interꝑtati ſunt contra veterē totius Eccleſiæ conſuetudinē & traditionem. Cōtra vero, Eccleſię patres ſemꝑ honorauerunt ſuoꝝ prędeceſſorū ſententias, intellectum quoꝗ ſcripturarum, tū ex ſcripturis lucidioribus, tū ex ſacris interꝑtibus, tū ex antiquis Eccleſię traditionibus ſtuduerūt addiſcere. Irenęus & Tertul. hęreticis ſuorum temporū, antiquam Eccleſiæ conſuetudinē obiecerūt. Cyprianus nullum diē, inquit Hiero. prætermiſerat, quo nō aliquid ex

Auguſtinus epiſtola ad Vincentium.

Cyprianus vnitātē Eccleſiæ perſeuerātiſſime tenuit

commentarijs Tertulliani audiret. Hiero. aūt, Gregoro Nazianzeno interprete, sacras literas didicit. Augustin⁹ in scripturarū expositionib⁹ Ambrosium habuit interpretem. Optima quidē ratio interpretandi seu exponendi literas diuinas est, si locum obscurum ex aliorum locorum collatione reddamus illustrem, & mysticam scripturam, mystica scriptura sacra exponam⁹. Vnde & Ecclesiastici patres semper studuerūt seruare ab initio hāc regulā. Sed sunt quędam in scripturis loca, quorum intellectus nondum Ecclesiæ innotuit, dum in Ecclesia alij sic, alij autem sic interpretantur. Vbi incipiās & vbi finiant Danielis hebdomadæ adhuc incertum esse videtur, q̄uis certum sit eas iam lōgum tempus pręterisse. Huius generis multa sunt in scripturis ꝓpheticis obscura, & ambigua. Quod si Apostoli forsitan habuerunt omnium scripturarum propheticarum sensus, ipsi tamen illos in scripturis nobis non tradiderunt, sed illa curauerunt tradere, quæ ad necessitatem fidei, & morum Ecclesiæ spectant, quorum nihil est in vno scripturę loco obscure dictum, quod non alibi in eadem scriptura planissime dicatur.

Scriptura sacra, inquit Gregorius, tota quidem propter vos scripta est, sed non tota intelligitur à vobis. Multa quidem in illa sunt aperte scripta, vt pascant paruulos. Quædam vero sunt scripta obscurioribus sententijs, vt exerceant fortes, quatenus cum labore intellecta plus sint grata. Quædam vero ita sunt in obscuris clausa, vt dum illa non intelligimus, agnoscentes infirma cęcitatis nostræ, ad humilitatem magis, q̄ ad intelligentiā ꝓficiamus.

Hic iam si obijciatur, In scripturis, si ita quędam sunt clausa, vt quis fuerit sensus ab autore, & spiritu sancto designatus nondum Ecclesiæ innotuit; frustra igitur sunt scripta. Respondeo ex supra dicta Gregorij sententia, consequentiam esse inualidam. Quędam enim sunt obscuritatibus inuoluta, vt agnoscentes cecitatem nostram humiliemur, & ardentius cupiamus intelligere. Verbū aūt Hilarij in argumento corrupte citatur. Primo de trinitate sic admonet, vt optimus diuinorum voluminū lector, dictorum intelligentiam expectet ex dictis potius q̄ imponat, & retulerit magis q̄ attulerit, neq̄ cogitet id videri dictis contineri, quod ante lectionem pręsumpserit intelligēdum. Et ista sententia non solum non obuiat supra dictis, sed magis corroborat illa. Ad id quod argumento adijcitur. Patres in scripturis exponendis esse dissentientes.

Respondeo patres quidem dissentire interdum super scripturarum intellectu, alijs sic, alijs non sic exponentibus. Sed aliud est disputare, disceptare, ac dubitare, qui nā fuerit huius, vel illius scripturę intellectus, aliud dubitare ac disputare, an sensus in scriptura significatus fuit verus. Nam istud minime licet, illud autem pie & frequēter cum pace catholica in plærisque locis obscuris contingit inter sacrę scripturæ interpretes.

Solutio quarti argumenti. Ad quartū argumentū in qua assumit, maiorem esse scripturę sacræ autoritatē, q̄ Eccl'ę maiestatē. Dicimus falsam esse ꝓpositionē hāc antecedētē. Nam scriptura sacra in pargamena scripta, cū sit ipsius Ecclesię testimoniū, posterior est Ecclesia. q̄uis vtrisq̄ secundum naturam, prius sit Euangeliū, seu veritas Euāgelij. Aliud aūt euangeliū, aliud scriptura euāgelij. Dein de aliud ē scriptura euāgelij int⁹ scripta in cordib⁹ Apostolorū, aliud scriptura euāgelij foris scripta corporalib⁹ literis, quemadmodū et in ꝓphanis, aliud

testis,

testis, aliud res quę testatur, aliud de re ipsa testimonium, siue dictum, siue scriptum.

Erat quidem euangelium, cum ad Apostolos loqueretur Christus. Euntes in vniuersum mundum prędicate euangelium vniuersę creaturę. Sed nondum erat scriptura foris in membranis scripta vllius ex quatuor euangelijs, nec scriptum adhuc foris erat euangelium Matthęi. Vnde cum Christus antequam pateretur, cohibebat discipulos Magdalenæ indignantes, dicens. Quid molesti estis huic mulieri? Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit euangelium hoc in toto mundo, dicetur, quod hæc fecit in memoriam eius. Non illic euangelii nomine significatur scriptura euangelij ędita a Matthæo, quæ nondum erat, nisi forsitan dixeris Christum demonstrasse scripturam euangelij secundum Matthęum, quam in spiritu futuram vidit, quod non oportet. Vnde ex Tertulliano vetustissimo, lib. quarto, aduersus Marcionem discimus apud Iudęorum synagogam aliam, quam est apud nos legem fuisse, aliumque sermonem, aliaque documenta, sed non aliam fidem, non alia salutis mysteria, cum nihil in nouo sit instrumento, quod non in veteri, figuris & vmbris plenius significetur. Matthei. 26. Tertullianus.

Aliud ergo euangelium, aliud scriptura euangelij. Quamuis euangelium nomine iterdum sermo ipse euangelicus, siue scriptura euangelij designetur. A cunctis fidelibus euangelium nuncupatur, veneratur, & colitur. Et quia Græcum est vocabulum multis Latinis est incognitum. Proinde nomen istud omnes quidem Latini dicunt, sed non omnes intelligunt quod dicunt. Euangelium est bonæ rei nuntium, a Christo manifestatum in scripturis legis & prophetarum velatum. Vnde dicitur euangelium pacis, euangelium regni cęlorum, euangilium salutis æternæ, euangelium glorię dei, euangelium gratiæ & misericordię, euangelium magni gaudij. Et apud Apostolum Paulum. Euangelium virtus dei est in salutem omni credenti. Euangelista bonę rei nuntius. Euangelizare, est bona hæc annuntiare, regnum videlicet cœlorum pacem, salutem ęternam, gratiam & misericordiam. Quæ sane omnia iam per Iesum Christum sunt facta, & manifestata. Antequam euangelium esset in scripturis reuelatum, angelus pastoribus iam euangelizabat. i. euangelium prædicabat ceu salutis ęternę nuntium illis reuelabat. Ecce, inquit, euāgelizo vobis gaudium magnum, quia natus est hodie vobis Saluator. Patet igitur ex verbo Pauli, Si quis vobis aliud euangelizauerit, &c. non esse consequens scripturam euangelij a Matthęo ęditam esse prius, & maioris autoritatis ac potestatis, quam fuerit primitiua Apostolorum Ecclesia. Vnde non est inutile pro intellectu huius considerare, quid intersit inter scientiam et fidem, inter videre & credere. Quemadmodum ea quę a nostri corporis, mentisque aspectu absunt credimus hominibus dicentibus, aut scribentibus, non propter eorum testimonia, seu dicta, aut scripta in se tanquam illa contineant in se credulitatis suę apparentiam seu rationem, quę ad credendum moueat, sed econtrario potius testimonijs tum dictis, tum scriptis credimus propter homines, ita testificantes, de quibus aliqua ratione persuasum est nobis, eosdem esse probatos, & dignos, quibus fides habeatur, sicut & instrumentis fidem habemus, propter testes fide dignos, quorum chirographis, sigillisque videmus eadem instrumenta esse communita. Et consideratione huius, inquit August. Ego euangelio non crederem nisi me Ecclesię commoneret autoritas, ecclesiam intelligens, non particlarem hanc vel Quid sit Euangelium. Ad Gala. primo.

illam,

illam, sed vniuersalem & catholicam, quæ vna & eadem est secundum membrorum suorum incrementa, de qua in libro contra Manichęos. Palam est, inquit, quantum in re dubia ad fidem & certitudinem valeat catholicæ Ecclesiæ autoritas, quæ ab ipsis fundatissimis sedibus Apostolorum vsq; in hodiernum diem succedentibus sibimet Episcopis secundum seriem successionis, & tot populorum consensiõe firmatur. In hac Ecclesia factis, signis, & miraculis, Deus olim demonstrauit se loqui, in Apostolis primitus a Christo missis, accipientibus visibili signo spiritum dei, spiritum veritatis qui & palam eorum doctrinam approbauit, sub attestatione signorũ & prodigiorum, quemadmodum dicitur Marci vltimo. Illi autem profecti, prædicauerunt vbiq; domino cooperante, & sermonem confirmante sequẽtibus signis. Proinde illius Ecclesiæ veracitas magis erat manifesta, quam veracitas scripturæ euangelicę. Quippe quæ cognoscebatur esse sacra & vera ex ea, quę tunc erat Ecclesia, cui ipse Christus perhibuit testimonium, & viua voce signorum & prodigiorum attestatione. Proinde fides tunc ex psona probanda veniebat. In Ecclesia autem, quę nunc est, Christus nec sic pręsens propria voce loquitur, nec se loqui ostendit sub attestatione prodigiorum & signorum, nec spiritus sanctus in ea iam ita manifestus apparet in signorum, et prodigiorũ attestationibus, quibus nũc non opus ẽ ad corroborandã euangeliorum doctrinam, olim multifariam & sufficientur corroboratam.

Ex scripturis sacris cognoscitur Ecclesia quæ nũc est.

Proinde fides non amplius ex personis probanda venit, sed econtrario ex sua fide probantur personæ, sicuti & ex scripturis sacris cognoscitur ea, quę nũc est Ecclesia. Et idcirco vera Christi ecclesia, quę nũc est, q̃uis habeat eundẽ fidei spiritum, quem habuit & ea, quæ olim fuit, ipsam tamen non sic ex manifestis signis desuper datis iam cognoscimus, nec tamen nobis est occulta & abscondita. Nam & eam manifestius & abundantius q̃ olim ante Christum ex scripturis sacris cognoscimus secundum doctrinam prophetarum & Christi, certo scientes esse eam, quæ ex Iudęorum synagoga deserta creuit in omnes gentes per Apostolorum prædicationem, & ita illam remanere apud eos, qui Apostolicas seruant traditiões sub eadem fraternitate in omni loco & gente, habentes eundem deum patrem iustificantem omnia viua Ecclesiæ membra, eandem symboli legem, eadem sacramenta, easdem scripturas, easdem scripturarum interpretationes in his, quæ ad legem fidei, & morum attinent. Apostolorum igitur Ecclesiæ olim credebat populus, qa dominus illi testimonium perhibebat, signis, prodigijs, & scripturis doctrinam illius approbando. Ecclesiam autem quæ nunc est, eaten⁹ cognoscimus & credimus, quatenus Apostolicas scripturas & traditiones honorat, prædicat secundum præcedentium seriem Ecclesiarum.

Hæc Ecclesia non nouam fidem debet dare, sed potius quod prædicatum ẽ, ad animam & sanguinem confirmare. Et ex huius consideratione dicit Apostolus. Sed licet nos, aut Angelus de cœlo euangelizet vobis præterq̃ quod euangelizamus, anathema sit. Concedimus itaque maiorem esse autoritatem scripturæ sacræ, quam Ecclesiæ, quę nunc est in terris, in se considerata, non habita videlicet consideratione ad priores Ecclesias, ex quibus vna cum ista, quæ iam est constituitur tota Ecclesia catholica, successione temporum continuata, sicut tempus quod

quod nunc est, continuatur tempori præterito, quãuis Ecclesia quæ fuit nõ sic vt tẽpus præterierit, quippe quæ iam in cœlo triumphat expectans donec omnium membrorum integritate fuerit consummata. Quod si velimus Ecclesiam intelligere vniuersalem, quodammodo maior est Ecclesiæ docentis quam scripturæ loquentis autoritas, & quodã modo eadẽ atq; æqualis propter multa. Primum quod scripturam hanc esse sacram atque diuinam habemus ex illius testimonio, quę secundum seriem successionis has easdem scripturas sacras esse docet. Deinde quod eadem Ecclesia docet quædam ad fidem & religionem Christianam attinentia, quę ex scripturis sacris demonstrari non possunt. Postremo quod ex eiusdem Ecclesiæ doctrina attingimus verum scripturarum intellectum, in his quæ ad fidem & mores spectant. Horum itaque consideratione maior est Ecclesiæ quam scripturæ sacræ autoritas. Eadem vero quodammodo & æqualis, quia vtrobiq; est vnus & idem spiritus loquens & docens. Vnde & scriptura nihil aliud est quam testimonium ipsius Ecclesiæ scriptum ex spiritu sancto testificantis & loquentis. Et quemadmodum Ecclesia regitur in fide & moribus secundum scripturas sacras, sic & scripturę sacræ intelliguntur non secundum sensum, quem sibi vnusquisque pręsumpserit, sed secundum sensus quos spiritus sanctus hactenus per Ecclesiã docuit, docet et suggerit dicente magistro Ecclesię Christo. Paracletus quem mittit pater in nomine meo, ipse vos docebit omnia, & suggeret omnia quæcunque dixero vobis, cum venerit ipse spiritus veritatis, manebit vobiscum in æternum, & docebit vos omnem veritatem. Et quamuis Ecclesia non possit nec definire aliquid contra scripturas sacras, nec extra scripturas sacras condere nouũ fidei articulum qui non antea fuerit de veritate fidei, nec discernere quodlibet pro suo arbitrio, nec augere euangeliorum numerũ, Vtiq; tamẽ potest per spiritũ veritatis semper in se habitantẽ docere id quod pridem occultum erat, & ad fidei veritatem pertinebat, declarare & manifestare, vel ex scripturis sacris iam manifestatis, vel etiam traditionibus Apostolicis ad nos serie tracta deuolutis vel alias diuinitus reuelatis. Hic autem si dixeris, Oportet nos credere Euangelio non propter testimonium hominum, aut Ecclesię, sed propter testimonium Dei intus docentis, cum iuxta Pauli Apostoli doctrinam, fides sit Dei donum, non ex operibus. Patet responsio ex his quę diximus in solutione argumenti secundi. Omnes veri Christiani Euãgelio credunt ex virtute spiritus sancti intus operantis fidem in cordibus suis, & loquentis in ipsis. Verum spiritus sanctus multifarie loquitur, suggerens nunc per scripturam, nunc per prophetas, nunc per Apostolos, nunc per Ecclesiam.

Scriptura est testimonium Ecclesiæ.

Ad argumentum quintũ respondeo propositionẽ assumptam esse falsam, qua dicitur in omnium patrum scriptis inueniri errores, intelligendo de erroribus in fide & moribus Christianę religionis perniciosis. In his enim consona voce scripserunt Ecclesiastici patres ab exordio primitiuæ Ecclesię, secundum successionis seriem ad hæc vsq; tempora. Quod si ex propria industria interdum aliquid dicendo errauerint, non pertinaciter id præsumpserunt defendere, submittentes omnia sua Ecclesię iudicio.

Solutio argumenti quinti.

Et cum in argumento assumitur, Sanctorum patrum interpretationes sup

tes super scripturas sæpe variant, & vnus sic, alius autem non sic, sed aliter interpretatur.

Respondeo. Aliud est errare, in expositione, aut translatione scripturarum, & non attingere verum scripturæ sensum ab autore scripturę significatum. Aliud est errare in regula fidei, aut in via morum. Aliud est intellectus scripturarum, aliud fides scripturarum. Nam & credimus vera esse etiā ea quę nondū intelligimus, aut de quibus vel dubitamus, vel pie opinamur. Credimus vera esse omnia, quę asserūtur in Apocalyp. Ioannis, & in libris prophetarum, quamuis non omnia intelligamus. Credo verum esse quod dicit Saluator, Regnum cœlorum simile est grano synapis, quamuis nondum sciam, quid nomine regni cœlorum, voluerit significare.

Item. Credo verum esse, quod in nouissimo die stellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum mouebuntur, quamuis non intelligam, quid Saluator nomine stellarum, & quid per casum de cœlo intellexerit. Vnde scriptura sacra prius est credenda, q̃ intelligenda, dicente Esaia propheta secundum translationem septuaginta, Nisi credideritis nō intelligetis. Fides exercitationi scripturarum est pręferenda. Scripturarum sacrarum expositores discordant crebro in scripturarum intellectu, dum vnus alias sententias, ex eisdem intelligit, q̃ alter. Verum expositiones singulorum sunt consonę regulę fidei & morū. Vñ & ipsi catholici interpretes ex vno idiomate in aliam scripturam transferentes, diuersas quandoq; tradūt sententias, sed nō cōtrarias moribus fidei Christianæ religiōis, cū singulorum sentētiæ, vel ex alijs scripturę sacrę locis, aut ex aliqua traditione Ecclesiæ deduci valeant, vel in rebus gestis factisque consistant, quæ siue sic, siue aliter, siue alia intētione, siue alio tempore aut loco fuerunt facta, nullum est in lege fidei periculum, vbi oportet non pertinaciter vnius, aut alterius sentētijs inhęrere, sed per opinionem & coniecturam potius sententias tradere, donec vel experimento, vel ex alio scripturæ loco, vna aut altera sententia fuerit demonstrata. Et huius distinctionis ignorantia traxit nonnullos a veritate fidei in errorem, qui videntes in scripturis tam varias interpretantium sententias, arbitrati sunt fidem nostram consistere ex solis opinionibus magistrorum interpretantium, in cordibus suis scandalum patientes occultum de religione Christiana.

Esaiæ septimo.

Ad id quod in argumento assumitur. Augustinus est contrarius suis prædecessoribus in exponenda doctrina Apostoli, Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato, non quod volo bonum hoc ago.

Respondeo. Nulla est inter Augustinum & patres contrarietas in sententijs datis, sed in scripturarum intellectu, dum vtriusque partis sententię intellectæ ex verbis Apostoli sunt verissimæ. Nam & verba Apostoli conueniunt homini iam sub gratia constituto secundum sensum quendam, quē magis placuit Augustino in verbis Apostoli intelligere. Secundum alium vero sensum etiam verissimum, quem magis placuit alijs patribus in verbis Apostolicis designare conueniunt homini non sub gratia, sed adhuc carnaliter viuenti. Vnde nec Augustinus voluit ita pertinaciter contra expositiones præcedentes defendere veram suam sententiam fuisse in Apostolo designatam, quin & admiserit aliorum patrum sententias ex

tias, ex verbis Apostoli intellectas, etiam esse verissimas. Nec patres ita pertinaciter asseruerunt veram suam sententiam intelligi in eisdem Apostoli verbis, quin & audientes Augustini expositiones admisissent eas in Apostolicis verbis intelligi potuisse. Vtriusque ergo sententiæ veræ sunt, sed controuersia est, an istas, veras, an potius illas veras voluerit Apostolus designare. Intelligit Augustinus verba ipsa Apostoli secundum sensū quendam proprium & necessarium conuenire etiam homini sub gratia constituto, & ita Apostolum dixisse huiuscemodi verba pro se iam prorsus conuerso. Nam iustus quisque constitutus in corpore mortis huius adhuc carnalis est, venundatus sub peccato, faciens malum, quod odit mente seruiens legi dei, carne autem legi peccati, nō quod ipse secundum carnem ambulet, sed quod ea que carnis sunt sentiat, dum caro cōcupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnem. Patres autem intellexerunt verba illa Apostoli secundum sensum, quem ipsi conceperunt, non posse homini conuenire sub gratia, & ita Paulum hoc dicentem in se transfigurasse personam veteris status, intelligentes hominem carnalem & carne seruientem legi peccati esse, qui secundum carnem viuit, licet mēte sentiat stimulos spiritus, & interioris legis contra carnem.

Ad aliam contrarietatem, quæ recitatur fuisse inter Augustinū & Hieronymum de verbo Apostoli. Oportet Episcopum esse vnius vxoris virū. quo verbo patres isti intellexerunt Apostolum iussisse ne bigamus in Episcopum ordinetur, vbi controuersia est inter Hieronymum & Augustinū, Hieronymo docente eum qui vnam habuit vxorem ante baptismum & secundam duxerit in Christianismo nihilo minus posse ordinari in Episcopū, Augustino vero docente contrarium, talem videlicet ordinari non posse.

Contrariæ inter se sententiæ Hierony. & Augu.

Respondeo, quod huiuscemodi contrarietas erat in re, quæ nondum erat aut per scripturas sacras, aut per vniuersalis Ecclesiæ concilium elucidata. Et ex prędictis patet similiter esse respondendum ad contrarietatem, quę fuit inter Cyprianum & alios patres super baptismo ab hęreticis suscepto. Huiuscemodi errores in altera parte erant sine pertinacia sub sanctæ matris Ecclesię seu Apostolicę sedis iudicio, salua pace & vnitate. Et in his rebus super quibus non erat veritas per vniuersam Ecclesiam manifestata. Vnde sunt nonnulla in quibus olim dubitare fuit permissum, quæ iam firmiter credere & obseruare est necessarium.

Ad illud, quod in argumento adijcitur de contrarijs aut diuersis interpretantium sententijs super hebdomadibus Danielis, & super supputationibus temporum, annorum, & regum, de quibus in scripturis sacris est sermo, similiter dicemus hanc interpretantium altercationem cōcurrere in vnitatem fidei. Nam & omnes catholici sacræ theologię interpretes, quantumuis diffideant in supputationibus regum, & Pontificum, & annorum huius vel alterius regni, conueniunt tamen in vnitate fidei, de Christo iam olim nato, & in illo esse adimpletum Danielis vaticinium, quamuis vnus aut alter errauerit plerumque, aut in numeris annorum regum, aut pontificum Iudæorum, aut super initio hebdomadarum, super his, quę ex scripturis sacris probari non poterant, mutuantes pro sua sententia stabilienda, sententias ex historijs gentilium & Gręcorum, non sic diuino spiritu ęditis.

De hebdomadibus apud Danielem.

Vnde

Vnde & sciendum est, quod Iudęorum rabbini post Christum natū, partim ex ignorantia (mutuātes descriptiones temporum annorum ac successionum regum Persarum a Gręcis, qui sunt in historia fallaces) partim in odium fidei Christianę longe aberrarunt plærumq; in supputationibus annorū gentilium regum, de quibus in sacris literis scribitur fuisse negotij aliquid cum Iudæorum populo. Prouenit & plęrūq; sic aberrandi occasio per multitudinem regum sortientium idem nomen, aut Darij videlicet aut Assueri, seu Artaxerxis, & Nabuchodonosor. Quibus contigit vt septuaginta Danielis hebdomadas reddiderint nobis tam obscuras, vt tanta sit ferme in sumendo illarum hebdomadarum initio sentētiarum diuersitas, quanta sit scribentiū varietas. Super quibus si inspiciam', & ad veram Metasthenis Chronographiam de monarchijs regum publica autoritate scribentis, vsq; ad tempus Alexādri Magni, & disertissimi Philonis chronographiam, hæc ipsa ex successione Pontificum Iudęorum declarantis vsq; ad sua tempora post Christum natum, luce clara deprehendemus septuaginta Danielis hebdomadas concurrere in tempus Christi iam olim nati, quemadmodum latius ostendemus in sequenti libro.

Solutio sexti argumenti.

Ex his patet responsum ad argumentum sextum ex dicto Hieronymi ad Galatas dicentis. Quicunque scripturam aliter intelligit quam sensus efflagitat spiritus sancti, a quo scriptura est, licet ab Ecclesia non recesserit, tamē hæreticus potest appellari. Nam Hieronymus illic tacite occurrit questiōi sibi forsitan obijciendę. Cum alibi ex doctrina Pauli docentis omnem hæreticum post vnam aut alteram admonitionem esse vitandum, & a semet ipso esse damnatum, docuisset hæreticū sua sponte de Ecclesia recedere, hic iam docet hęreticum posse appellari eum, qui secundum opinionem suam de Ecclesia nō recedit, velut q aut pertinaciter suæ prudentię innixus, aut temerarie, aut carnaliter torquet scripturam ad disciplinam quam putat meliorem. Talia sunt in scripturis multa, quæ possunt maligna interpretatiōe torqueri ad vnum sensum, quem sibi vnusquisq; præsumit. Diuersę autem sententię magistrorum dissimiliter scripturas interpretantium, in quorum scriptis fidei Christianę pietas non temperitur vacillare, non sunt carnales & temerarię, nec aliter q; spiritus sanctus efflagitat datæ, dum vnaquæq; pia est, & regulę fidei, & morum consona, non pertinaciter dicta & suis rationibus ac argumentis congrua sententijs cohærentibus. Nihil periculi est in scripturis exponendis, dum vnusquisq; cum pace & fide catholica, quod sibi visum est sonare Christum, & pium esse, & catholicum, depromit, aut ex probabili sententiarum cohęrentium dependentia, aut ex alijs manifestioribus scripturæ locis, aut ex vetustioribus, aut ex alio probabili argumento.

Finis libri.

IOANNIS

DRIEDONIS DE TVRNHOVT, SACRAE Theologię apud Louanienses professoris, liber tertius, de regulis quibusdam compendiosis, & dogmatibus, quibus consideratis iuuantur studiosi ad intelligendum locos obscuros, & ad hauriendū literales ac mysticos sacrę scripturę sensus, in tres tractatus distributus.

De catalogo librorum scripturæ sacræ, & de diuersis eiusdem scripturæ interpretibus, ęditionibus, sensibusq; multiplicibus, & de generali via, in qua oportet permanere vnumquęq; sacræ scripturæ studiosum, ad perueniendum in verum scripturarum intellectum, iam in superioribus libris diximus. Restat in hoc tertio libro tradere modos quosdam, speciales locos, seu regulas, quibus cōsideratis, ambigua, clausa plæraq;, & abstrusa parabolis, ęnigmatibus, allegorijsq; obtecta, fiant apertiora, nec tamen oīa quę in diuinis libris, ita sunt scripta, vt non facile intelligantur, poterunt his regulis inueniri. Sunt nempe innumerabiles obscuritatum, & difficultatum nodi, quos in vnum colligere nimis longum, nimisq; foret operosum. Sufficiet autem pro introductione ad sacrosanctam theologiam accedentibus generalia quædam ex multis collecta tradere. Et quia in quibuslibet disciplinis obscuritas contingit, vel propter sermonē nūc obscure, nūc ambigue positum, vel propter res ipsas difficiles. Secūdum geminam istam causam partiemur librum istum in tractatus tres. In primo generalia quædā desumpta ex libris Augustini, de doctrina Christiana, de vtraq; causa explicabimus. In secundo specialiter de obscuritatibus quibusdam, quæ secundum sermonem seu dictionem contingūt. In tertio, de difficultatibus, quę sunt in scripturis, ꝑpter res ipsas in se difficiles.

Primi tractatus caput primum

PRIMVM igitur sciendum est, quod super his rebus August. ædidit libros quatuor, quos inscripsit, de doctrina Christiana, quorum tres tractāt modos quosdam inueniendi intelligendarum scripturarum sensum. Quartus autē modos tradit docendi ea, quę iam intelligimus, vt quas iā di dicerimus scripturas plane, apte, suauiterq; pronuntiemus, ac doceamus. *Quatuor libri Augustinus de doctrina Christia.*

Quantum attinet ad modos inueniendi scripturę sacrę sententias. Sciendū est, ꝙ omnis scripturarum difficultas seu obscuritas accidit vel propter res ipsas, quę per signa dicūtur, vel propter signa ipsa, aut ignota, aut ambigua, quibus res ipsæ intimantur. Sunt enim res quædam quę sua vi & sublimitate, aut nō intelliguntur, aut vix seu difficulter intelliguntur, quantolibet etiam plano dicantur eloquio. Sunt rursus res aliæ, quę, ꝙ minus, tardiusue intelliguntur in causa est sermo dicentis, & non perspicue eloquentis. *In sacra scriptura obscuritas bifariā accidit*

Proinde sacrę scripturæ studiosus, præter laborem quem præstare habet,

Ad intelligendũ in scripturis obscuritates non sufficit linguarũ peritia

vt intelligat et linguas ac vocum atq; orationum ac rerum secundum literam gestarum significationes, addere debet & laborẽ contra difficultates, quas ingerit ipsa rerum grandiũ sublimitas. Vnde falluntur qui arbitrãtur ad intelligendã sacrosanctam theologiam sufficere vnicuique si vel linguam intelligat, in qua ędita est ipsa scriptura. Psalterium Dauidicum, librisq; prophetarum etiã si versi forent plebi in vulgarem linguam, manerent nihilominus miris difficultatibus inuoluti, propter res ipsas difficiles intellectu, & propter sublimia quędam. Christianæ fidei mysteria etiam quantumuis plano eloquio expressa, propter naturalium rerum, de quibus est sermo scripturę, proprietates, propter varias sententiarũ connexiões, consequẽtias, propter multas contrarietates apparentes. In linguam vernaculam trãslatę etiam planissimo sermone Pauli Epistolæ non intelligerẽtur. Neq; sentẽtię absq; studio magno & labore caperẽtur à crassioribus vulgi animis. Mysteria fidei nostrę in euangelio Ioan. sunt planissimo sermone expressa, sed non inde conficitur eiusdẽ euangelii intellectũ esse apertum omnibus plane intelligentibus liguam, in qua ipsum est æditũ vel conscriptũ. His ceu pręambulis quibusdã pro intellectu dicendorum per nos præmissis, accedimus ad sententias Augustini diuisionem quãdam præmittentes, & ex illa præscribentis tractandi ordinem.

Signa sunt etiam res quædam aliæ præter voces in scripturis.

Omnis inquit doctrina vel rerum est vel signorũ. Sed res p signa discũtur. Proprie nunc res appellamus quę non ad significandum aliqd adhibentur, sicut lignũ, lapis, pecus, atq; huiuscemodi cætera, in se considerata quod sunt, non quatenus ad aliud etiam præter se ipsas ad significandum assumuntur. Vnde illud lignũ quod in aquas amaras Moysem misisse legimus vt amaritudine careret Exodi. 15. Et lapisquẽ Iacob sibi ad caput posuerat, Gen. 28. Et pecus qđ p filio immolauit Habraham, Gene. 22. & id genus alia in scripturis gesta, ad aliquid aliud adhibita, ita sunt res, vt aliarum etiam rerum sint signa. Sunt alia signa, quorũ oĩs vsus in significando est, sicuti sunt verba. Nemo enim vtitur verbis, nisi aliquid significandi gratia. In diuisione nr̃a qua prius de rebus, postea de signis disseremus, res intelligimus ĩ se cõsideratas, signa vero accipimus siue verba sint, siue res aliæ, quatenus assumptę sunt ad aliquid significandũ.

Hac ergo diuisione pręmissa idem venerabilis pater in primo libro de rebus ipsis tractaturus, trifariam diuidit easdem, & alias inquit esse summas, quibus fruendum est, quibus & beatificandi sumus, alias infimas, quibus tanq̃ vehiculis quibusdam vtendum est, vt perueniamus ad ea, quibus fruamur. Nos vero in medio esse qui fruimur & vtimur inter vtrasq; cõstituti.

Ad piarum igitur mentium studia vtcunq; iuuanda, aliquot de rebus scripturæ sacrę sententias ex eodem libro collectas declarare conabimur.

Prima sententia.

Prima sententia de significationibus nominum sit hæc.

Frui est amore alicui rei inhęrere propter seipsam. Vti autem, est id quod in vsum venerit referre ad obtinendum id quod amas, si tamen amandum est. Nam vsus illicitus, abusus potius vel abusio est nominanda.

Quid frui. Quid uti.

Vnde pro huius sententię intellectu sciendum est, quod frui & vti sunt actꝰ solius rationabilis voluntatis. Frui quidem est actus voluntatis, per amorẽ quiescentis in aliquo tanq̃ in fine. Vti autem est actus eiusdẽ voluntatis mouentis, applicantis, seu accommodantis potentiã, mẽbrum instrumentũ, vel

aliud

aliud quippiā in opus ad obtinēdum id quod amam⁹. Volūtas vtitur sensu, intellectu, corporis membro, calamo, gladio, & id genus alijs, sub sua potesta te, dū mouet illa in opus. Deinde & voluntas dicitur etiam vti sole, luna, cæterisq; astris & angelis, nō q̄ moueat illa in opus, sed q̄ de illis, aut super illa moueat in opus aliquam potentiā subiectā suo imperio, veluti cū iuxta Pauli doctrinā, Contēplamur a Deo conditas creaturas, vt perueniamus ad cognoscendam sapientiā conditoris ex conspecta mundi fabrica. *Paul. ad Rom. 1.*

Deinde sciēdum q̄ animus idcirco re aliqua fruitur, nō q̄ in ea delectat, sed q̄ in ea morā faciēs, eiq; inhęrēs finem in ea ponit tanq̄ in patria, & in loco cōseruatiōis & optimæ suæ getis. Secūda sentētia est. Res quibus fruendū ē sunt pater, filius, & spirit⁹ sanctus, vnus deus, summū, ęternū & incōmutabile bonum, quod solum beatos nos facit. Res quibus vtendū, sunt res corporales seu temporales huius mundi. Nos in medio constituti, si hoc mundo rebusq; visibilibus huius mundi, quibus vtendum est, frui volue rimus, impeditur cursus noster, & aliq̄n etiā deflectitur, vt ab his rebus, qui bus fruendum est obtinendis, vel retardemur, vel etiam reuocemur amore vi sibilium rerum præpediti. Posteriorem huius sententiæ partem vulgati declarat exemplo. Quemadmodū in hac vita peregrini, qui æstimāt se beate non posse viuere nisi in patria, in ea peregrinatione sentiunt se miseros, mi seriam peregrinationis suæ finire cupiunt, habentes opus terrestribus mari nisq; vehiculis, quibus vtantur, vt valeāt peruenire in patriā, qua frui desy derant. Qui si forsitan, interdū amœnitate itineris & ipsa vehiculorum ge sticulatione delectati conuertantur ad fruendum his, & morandum in eis, p̄ quę transeundum erat in patriam, peruersa quadā suauitate vel retardantur vel alienantur a patria, deficitq; & perit in eis ipsius patrię amor & desyde riū. Sic filij Adæ per peccatū facti peregrini a dn̄o, eiecti e paradiso, in huius mortalitatis vita constituti, si p̄ Iesum liberati a seruitute peccati, redire in patriā volunt, vbi vere possunt esse beati, vtuntur hoc mundo nō fruuntur, et visibilibus et temporalibus rebus, ceu vehiculis quibusdā aut instrumentis vtētes ex his tanq̄ perituris transitū ad æternam, inuisibilem, & cœlestem patriā faciūt. Hęc patria est deus, locus verę adorationis sempiternus, vbiq; totus, rationali animæ vera delitiarū paradisus. Qui si amœnitate aut volu ptate quadam visibiliū rerū abstracti & illecti, incipiant reb⁹ huius mundi immorari, impeditur cursus eorum, & aliquando etiam deflectitur, vt ab his rebus, quibus fruendum est, obtinendis vel retardentur, vel prorsus alie nentur, inferiorum amore præpediti. Ex his consequens est quod rationalis animus, si recte viuit, hunc mundū non patriam suā, nō mansionē, sed viam & peregrinationē facit, vtens visibilibus creaturis, vt fruatur reb⁹ summis, patre, & filio, & spiritu sancto, vno deo, q̄ nobis in scripturis sacris propo nitur, autor cōditor seu creator oīm visibilium & inuisibiliū, cuius altitudo & sublimitas tanta est, vt non facile habeamus nomen, quod tali excellentię conueniat. Vnde & nominibus multis describitur, esse excellentissima quę dā immortalisq; natura, summa, simplicissima, incōmutabilis & incōpręhē sibilis essentia, fixa & immobilis æternitas, summa potestas, sapientia veri tas, pura, integra, stabilis bonitas. Oēs q̄ pro excellentia dei certatim dimi cant, etiā q̄ multos colūt deos siue in cœlo, siue in terra deū deorū cogitant, *Secunda sentētia.* *Quid Deus.*

quo nihil melius atque sublimius cogitari potest, nec quisq̄ inueniri potest, qui hoc deum credat esse, quo aliquid melius. In hoc omnes consentiunt, vitā incōmutabilem semper, sapientem, a qua pendet omnis vita omnisq; vitę suauitas, esse pręferendam vitę cōmutabili, quę aliqñ potest deficere, aliquādo sapit, aliqñ desipit. Et hoc qui intus non videt per infusum claræ ac præsentis lucis æternę fulgorem, est quasi cęcus in sole. Qui autem videt idipsum, conuertens mentis aciem ad lumen rationis æternæ, sed consuetudine carnaliū umbrarum refugit, is inualidam, ac infirmam aciem mentis gerit.

Tertia sententia. Tertia sententia. Ab ipsa vita æterna, quæ est summa bonitas, incommutabilis veritas & sapientia omnium creaturarum & causa, homines cupiditate fruendi creatura pro ipso creatore, repercutiuntur, iā per Adæ lapsum configurati huic mundo, facti imbecilles & infirmi, mundanarum rerum sequaces. & ideo mundi nomine congruentissime appellati. Proinde purgādus est animus hominis, vt illam lucem perspicere valeat, illiq; inhęrere. Quam purgationem quasi ambulationem quandam & quasi nauigationem ad patriam esse arbitramur, non enim ad eū qui vbiq; pręsens ē, loci propinquitate mouemur sed a cupiditatibus recessu bono studio bonisq; moribus.

Quarta sentētia. Quarta sententia. Sic animum purgare, vt valeamus lucem illam ęternam & incommutabilem sapiētiam perspicere illiq; adhærere, nō possem⁹, nisi ipsa sapientia huic nostrę infirmitati dignata fuisset sese accommodare & infirmitatis nostræ vulneribus mederi per infirmæ carnis susceptionē, & viuendi nobis præbere exempla, & seipsam facere viam nobis ad patriā, vt ipsa esset nobis simul & via & patria. Hac ergo ratione, ęterna illa sapiētia, quæ sano & puro interiori oculo vbiq; est præsens apparere dignata est etiam carneis oculis eorum, qui interiorem oculum infirmum & immundū habent, dicēte scriptura. Verbum caro factū est, & habitauit in nobis. Neq; est qđ sentiētes hāc nr̄am infirmitatē atq; imbecillitatē causemur deū creatorem nostrū. Quandoquidē ab hac ęterna sapientia in initio cōditus sit homo rectus atq; immortalis, liber ab oī infirmitate & miseria, constitutus in delitiarum paradiso, vbi absq; vllo impedimento & difficultate illum suum conditorem etiam nondum facie ad faciem visum intelligeret atq; conspiceret, agnitum diligeret ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente sua, vt illi

Fidei Christianæ fundamenta. obediēs mereretur absq; morte transferri de paradiso terrestri in cœlestem quandā vitā longe suauiorē, vbi iā ppetuo frueretur eodem summo deo facie ad faciē viso. Homo aūt sic in honore constitutus, quia gloria hac immorta

Genesis tertio. litatis cęterisq; donis, quę a deo conditore acceperat male est vsus, serpentis astutia decept⁹. Ideirco iā p inobedientiā & supbiā factus ē filius irę mortalitati & corruptiōi obnoxius, fugitiuus a deo, sequax desyderiorū suę carnis, internę mētis oculis auersis a deo, a spiritualibus ac cœlestibus rebus, & in vmbras carnaliū rerū, quibus peruerse fruatur, aptis atq; cōuersis. Quibus factū est, vt homo sic deiectus in vallē hāc tenebrarum atq; miserię indiguerit. & liberatore, q deum patrem faceret propitium, & illuminatore atq; magistro, q hoēm iam sic factū in cernēdis cœlestibus rebus ęcū carnalē ac miserū erudiret, & odisse atq; abnegare carnalē hāc cupiditatē & diligere deū verū beatificū finem.

Quinta sententia.

Quemadmodū medicus cū sanat corporum vulnera, nō incomposite, sed apte

sed apte id facit adhibendo vulneribus cõtraria quędã,sicuti frigidũ calido, humidum sicco,vel aliud huiuscemodi,& etiã quędã similia,sicut linteolum rotundum,vulneri rotundo,longum oblongo,ligaturamq; ipsam non eandem membris omnibus,sed similẽ similibus coaptat. Sic Christus vera dei patris sapientia per infirmę carnis susceptionem adhibens medicinam nostris vulneribus accommodam. verbi gratia per superbiam homo est lapsus, Christus per humilitatem infirmæ carnis nos sanauit,per serpentis sapientiam decepti sumus,volẽtes esse sapientes,sicut dij. Per crucem,quę gentib⁹ ẽ stultitia,liberamur. Nos ĩmortalitate semel accepta male vsi sumus, ita vt moreremur. Christ⁹ assumpta nostrę carnis mortalitate,bene est vsus,vt viueremus. Per fœminam morbus,per fœminam salus,per hominem mors, per hominem vita, per hominem serui, ꝑ hominẽ liberati. Hæc & id gen⁹ alia,& contraria & similia nostris vulneribus adhibuit sapientia,se viam nobis faciens,& sese in omnibus viuendi speculum, atq; exemplar & figuram rerum expectandarum ob oculos nostros ponens. Cuius in celos ascẽsio magna spe fulcit fidem nostram,cuius & aduentus, in quo iudex mortuorũ & viuorum expectatur e cælo, magnum timorem incutit negligentibus. Quibus verbis dici,aut qua cogitatione potest capi premium,quod ille in fine daturus est,qñ ad consolationẽ huius itineris tantundem nobis dedit de spiritu sancto,vt non solum sine murmuratione, sed etiam cum delectatione patiamur aduersa, & faciamus mandata, exercẽs hoc temporee & purgans electos suos medicinalibus quibusdã molestijs, vt Ecclesiã erutã de hoc sęculo,in ęternũ sibi copulet cõiugem sine macula & ruga. Quid sapiẽtius,quid liberalius,& misericordius facere potuit, ꝙ seipsum nobis quo rediremus substernere? dans per spiritum sanctum claues Ecclesiæ, quibus hic in terra soluti,susciperemur in gremiũ seu consortium corporis eius, qđ est Ecclesia,& participes facti sanguinis illius,habitaremus tanq̃ vnius corporis mẽbra,vnanimes,morientes quotidie huic sæculo,incipientes configurari veritati huius æternæ sapientiæ,certa fide tenẽtes,neq; aĩm nostrũ, neq; corpus humanum prorsus pati interitũ,sed impios resurgere ad inęstimabiles pœnas,pios autem ad vitam æternam. Et tandem venerabilis pater ex supra dictis concludit. In his omnibus rebus illę tm̃ sunt,quibus fruendum est,quas æternas atque incommutabiles cõmemorauimus. Cæteris aũt vtendũ est. Hoẽm aũt in medio cõstitutũ esse,q̃ supiorib⁹ fruif, & his,q̃ infra sunt,vtif.

De Christo in carnem ueniente ut esset humani generis medicus.

Contraria contrarijs curantur.

De clauibus Ecclesiæ.

Sexta sententia.

Sexta sentẽtia. Homo nec altero homine,nec seipso frui potest. Hãc sententiam sic tractat Augu. Magna quædam res, inquit, est homo, factus ad imaginem & similitudinẽ dei,nõ inquantũ mortali corpore includitur, sed in quantum bestias rõnalis aĩæ honore præcellit. Itaq; magna quæstio est. Vtrum frui se debeant homines,an vti,an vtrũq; (præceptum est enim nobis vt diligamus inuicem) Si propter se diligendus est homo a nobis, fruimur illo,si ꝑpter aliud vtimur illo. Videtur aũt mihi homo propter aliud, inquit,esse a nobis diligendus. In eo enim,ꝙ propter se est diligendũ,constituitur vita beata. Vitæ aũt beatę,& si nondũ res,tamen spes nos in hoc tpe consolatur,spem autem in hac vita non possimus ponere in homine, Maledictus enim qui spem suam ponit in homine. Sed neq; seipso quisq̃ frui debet, quia nec sibi potest sufficere. neq; semetipso potest animus hominis perma

Homo sibi nõ sufficit, idcirco nec seipso frui debet.

nere cōtentus. Seipsum ergo non debet propter seipsum diligere sed propter illud quo subsistit, satiatur & beatificatur. Deus autem qui purum, integrū, & stabile bonum est, nullius indigens, seipso contentus, & beatus semper, imo & ipse sua beatitudo tota, seipso fruitur semper, in quo & ipsi nos diligentes semper debemus quiescere. Hæc est enim regula dilectionis diuinitus constituta. Diliges, inquit, proximum sicut teipsum. Deum vero ex toto corde & tota anima & ex tota mente, vt omnes cogitationes tuas & omnem vitam & omnem intellectum in illū conferas, a quo habes ea ipsa quę cōfers, vt quicquid aliud venerit i aīm illuc rapiat, q̄ totius dilectionis impetus currit.

Septima sentētia. Septima sententia. Nō omnia, quibus vtendum est, sunt diligenda, sed ea sola, quæ aut nobiscum societate quadam frui possunt deo, sicuti est homo vel angelus, aut ad nos relata beneficio dei per nos indigent, sicut corpus. Cū ergo quatuor sint diligenda. Vnum quod supra nos est, vt deus, alterū quod nos sumus. Tertiū quod iuxta nos est, vt proximus. Quartū quod infra nos est, vt corpus nostrum. De secundo & quarto nulla pręcepta erant danda, sed modus tantum diligendi erat præcipiendus ita vt & de illo, quod supra nos, & de illo quod iuxta nos est, præceptum sumeremus. Habet hæc sententia quinq; partes, quarum prima docet non oīa esse diligenda quib⁹ vtēdum est, quā probat. Nam martyres vsi sunt scelere tyrannorum persequentium, quod tñ scelus non dilexerunt. Secunda pars docet, quod quatuor sunt diligenda, videlicet deus, nos ipsi, proximus, & corpus. Hæc certe Augustini sentētia, si cum præcisione intelligatur, habet difficultatem, eo q alia multa vidētur ex charitate diligēda, vt scientię & virtutes, & charitas, & gr̄a dei. *Quatuor sunt a hōis diligenda.* Verū ad hoc dices Aug. sumere numerū illū diligendorū de his solū, quæ diligenda sunt secundū dilectionē amicitiæ, qua vult alicui summū bonū, quē admodū patet ex ꝓbatiōe primę partis, quę docet ea solū esse diligēda a nobis, q̄bus summū bonū volumus. Ea quib⁹ volum⁹ beatitudinē aut summū bonū, nō sunt nisi quatuor supra dicta. Charitatē aūt cæteraq; dona diligimus tanq̄ bona, quibus aut quiescimus in summo bono, aut attingimus, seu peruenimus ad ipsum. Tertia pars dicit, de secundo et. 4. pręcepta dāda nō erant, hāc probat. Quantūlibet enī, inquit, homo excidat a veritate, manet in eo dilectio sui, & dilectio corporis sui. Fugax anim⁹ ab incōmutabili bono oīm regnatore id agit, vt ipse sibi regnet & corpori suo, sed neq; corpus suū quisq; odit. Verū enim est quod ait Ap̄ls. Nemo vnq̄ carnē suā odio habuit, sed nutrit & fouet eā, sicut Christus Ecclesiā suā. Quod aūt quidam dicūt, malle se omnino esse sine corpore, oīo fallunt, nō enim suū corp⁹, sed corruptiōes eius & pondus oderūt. Spiritus cū inde māda carne psequitur corpus suū, nō id agit vt nō habeat corpus, sed vt p laboriosam quandā militiā libidines, id est consuetudines & declinationes aīę ad fruendū inferioribus extinguat. Per vinculū quod a parentū propagine inueteratū lege naturæ inoleuit, Caro cōcupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnē. Hæc enim sibi inuicē aduersantur. Hęc enim, dicit Apostolus, propter indomitā carnalē inclinationē & cōsuetudinem, aduersus quā spiritus cōcupiscit, nō vt interimat corpus, sed vt faciat ip̄m spiritui subiugatū, qđ naturalis ordo desyderat, quod post resurrectionē cum quiete summa & pace fiet. Ex q̄bus cōcludit. Nō ergo est opus pręcepto, vt quisq; aut se aut corpus suū diligat. *Ad Ephesios. 4.* Nam dubitare, an quis se diligat, hoc est an sibi & corpori suo velit prodesse demen

se,demētis est. Quod quisq; velit & sibi bn̄ esse,& corpus suū saluū habere atq; integrū,manifestū ex incōcussa lege naturæ;quæ etiā in bestijs promulgata est. Neq; ideo quisq; nō diligit corpus suū,quia aliqd amplius diligere potest quā salutē & integritatē corporis sui,qd' patet in multis qui dolores et amissiōes mēbrorū volūtarias suscepisse inueniunt,vt alia quę ampli⁹ diligebāt cōsequerent,sed nō ,ppterea nō diligebāt salutē et incolumitatem atq; integritatē corporis sui. Nā & auarus q̄uis pecuniā diligat, tn̄ emens panē exponit illam, quā multum amat,& augere desyderat,pluris æstimans salutem corporis sui,quę pane illo fulcitur,q̄ pecuniam. Quarta pars dicit de nobismet ipsis & corpore nostro diligēdis, Modū diligendi fuisse tantū homini pręcipiendū, secundū quē videlicet quisq; et se & corpus suum diligeret, vt illis valeret ordinate prudenterq; consulere atq; prodesse. Hoc aūt facit cū id agit, vt totus hæreat atq; cōstringatur incōmutabili bono. Sanitas animi est firmissime inhærere potiori & conseruatori totius sui esse. Sanitas corporis est incorruptio,& integritas corporis cū summa quiete,obedientis aio,& nullis inquietis motibus spiritui resistentis. Nos ergo tā in nobis q̄ in alijs odientes, non corpus,nō carnē,non mēbra, quæ deus condidit,sed in illis peccatū,corruptionis pondus,iugūque graue super oēs filios Adæ p laboriosam quandā ipsius corporis militiā mortificamus libidines,inclinationes,& desyderia carnis nr̄ę,quibus abstrahitur, & alienat rationalis animus a deo vero suo beatifico bono. Quinta pars sententiæ dicit pręcepta dilectionis tm̄ esse data de illo quod supra nos est,& de illo qd' ē iuxta nos,hoc est,de deo,et de ,pximo. Diliges,inquit Christus,dn̄m deum tuum,ex toto corde tuo,ex tota aia tua, & ex tota mēte tua. & diliges ,pximū tuū tāq̄ teipsū. In his duob⁹ pręceptis vniuersa lex pēdet & pphetę. Quod si te totū intelligis,id est,animā tuā & corpus tuū,et proximū totum, id est, animam & corpus eius,nullū genus rerū diligendarū in his duobus pręceptis pretermissum est. Cū præcipitur tibi vt diligas proximū sicut te ipsum,nō est dilectio tui omnino prætermissa.

De nobis & corporibus nostris diligendis, modus diligendi intimandus erat.

Octaua sententia multas continens partes de ordine diligendorum. Ille sancte & iuste viuit,qui rerū integer est æstimator. Talis aūt est qui ordinatā habet dilectionē,ne aut diligat quod nō est diligendū,aut nō diligat quod est diligendū,aut ampli⁹ diligat qd' ē min⁹ diligendū,aut min⁹ diligat qd' ē āplius diligēdū,aut ęq; diligat,qd' vł min⁹,vel ampli⁹ē diligēdū. Oīs peccator inquantū peccator nō ē diligēdus. Oīs hō inquantū homo,est diligend⁹ propter deū. Et ideo quisque deū magis q̄ seipsum debet diligere. Deus oī homine amplius est diligendus, omnis homo amplius est diligendus, q̄ corpus nostrum. Omnes hoēs æque sunt diligendi. Sed cum omnibus prodesse non possis,his potissimum consulendm est, qui pro locorū vel tpum,vel quarumlibet rerum opportunitatib⁹ cōstrictius tibi quasi sorte quadā iūgunt.

Octaua sententia.

Nona sentētia. Ex supra dictis,Deū ex toto corde diligis,& ex tota aīa, & ex tota mēte, si oēs cogitatiōes tuas,oēm uitā tuā,oēm intellectū cōieras in illum,a quo habes ea ipsa quę confers,& bellum geras cōtra omnia, quę aduersus hanc dilectiōis regulam aliorsum rapiūt animum tuum. Et hoc iā est recte diligere temetipsum,hoc videlicet tecum agere,vt neque in te, neq; in vlla creatura,sed in deo resideas,quiescas,habeasq; illum tanq̄ cordis tui thesaurū optimū. Proximū aūt tāq̄ te ipsum recte diligis,si hoc cū eo,aut

Nona sententia.

velis aut agas, vt etiā ipse ex toto corde, tota aīa, & tota mente deum diligat.

Quis sit p̄ximus noster. Proximus nr̄ est, quisquis fuerit cōsors naturę nr̄ę, q̄ scilicet nobiscū vel particeps est, vel particeps fieri potest dilectiōis huius. Hoc igitur pręcepto, Diliges proximū tuū sicut te ipsum, etiā inimicū nr̄m in hac vita diligere pręcipimur, cui neq; misericordiæ beneficiū possimus negare, dn̄o dicente, Diligite inimicos vestros, benefacite his q̄ oderūt uos. Dilectio p̄ximi nō operat̄ malū in vllū hoēm. Vnde cōcludit August. sub hoc præcepto, q̄ iubemur p̄ximos nr̄os diligere, etiā contineri sanctos angelos, a quibus nobis tanta misericordię beneficia impendunt̄. Ipse etiā Christus docuit se proximū nostrū in parabola euangelica, significans proximum vnicuiq; esse eum, a quo nobis, si indigemus, est misericordiæ beneficiū exhibendū. Vnde cōsequēs ē, vnūquemq; proximū esse cęteris oībus creaturis, quę nobiscū ęternę beatitudinis participes fieri possunt. Proximi enim nomē ad aliquid ē, neq; p̄ximus nobis quisq; esse potest, nisi & econtrario illi fuerimus proximi.

Decima sentētia. Decima sententia. Deus multū nos diligit, & dilectionē ei⁹ erga nos scriptura multū cōmendat, sed diligēdo nos nō fruit̄ nobis, neq; eni indiget bono nr̄o, sed neq; vtit̄ nobis, sic vt nos vtimur rebus, sed tn̄ vtitur. Ille eni vsus q̄ deus vtit̄ nobis, nō ad illius, sed ad nr̄am refert̄ vtilitatē, quę in illius ordinatur bonitate. Nos etiā dū proximū diligimus, nō fruimur illo, sed vtimur, dū miseremur illius, aut cōsulimus illi ad vtilitatē illius, quā et ope nr̄o intuemur, q̄uis etiā nr̄a vtilitas sit inde cōsequens, cū deus misericordiam quā impendimus proximo, non relinquat sine mercede. .11. sententia.

Vndecima sentēt. Omnes q̄ deo fruimur, etiā nobis inuicē in deo fruimur, dū nos in hac vita fessos inuicē consolamur, vt illo pariter fruamur. Fatigant̄ enim sanctorū aīi in hac vita, & reficiunt̄ suauitate quadā delectatiōis seu gaudij in p̄sentia amicorū, parentū, filiorꝝ, consolationē accipientes a dei creaturis, quibus cū delectatiōe vtūtur, vt pueniāt ad illū quo fruāt̄ ppetuo. Ad Philemonē ait Paul. Itaq; frater ego te fruar in dn̄o. Vn̄ consequēs est, q̄ frui interdū accipitur p̄ vti re aliqua cū delectatiōe. Cū enim adest quod infra deū diligit̄, etiā dilectionē secū necesse ē gerat. Per dilectionē ergo creaturę si trāsieris, eāq;

Frui interdū pro uti cū delectatiōe ad illud vbi permanendū est retuleris, vteris illa, & abusiue nō proprie diceris illa frui. Si vero inhęseris atq; p̄manseris, finē in ea ponēs lętitię tuę, tūc vere & p̄prie dicēdus es frui, quod nō ē faciendū, nisi in illa trinitate summa et incōmutabili bono. Nulla res in via tenere nos debet, q̄n nec ipse dn̄s inquantū via nr̄a esse dignatus est, tenere nos voluit, sed transire, quēmadū ait Apl's Pau. Et si noueramus secundū carnē Christū, sed iā non nouimus.

Hæ sunt res, circa quas v̄satur tota scriptura sacra, ad fidē, spē, & charitatē pertinētes de deo summo & beatifico bono incōmutabili, trinitate in vnitate, & vnitate in trinitate. De iudicio dei & iustitia, et gr̄a & misericordia, vtpote de lapsu & damnatione humani generis, & de filio dei, propter humani generis salutem, incarnato, passo, & mortuo, per quem facta est humani generis, quod perierat, reparatio, in veram dilectionem dei, quo solo fruendum est, & in dilectionem proximi, qui nobiscum deo fruatur.

His & id genus alijs tāq; in summa suppositis rebus theologicis illic pręmissis, tradit regulam generalē, quā obseruans quisq; ad sacrę theologię studiū accedēs, perniciose nō fallitur. Omniū igitur, inquit, quę prędicta sunt

ex quo

ex quo de rebus tractamus, hæc summa est, vt intelligat legis & omniū diuinarū scripturarū plenitudo, & finis esse dilectio rei qua fruendū est, & rei quę nobiscum ea re frui potest. Quisquis ergo scripturas, inquit, diuinas, vel quālibet earū partem intellexisse sibi videtur, ita vt in illo suo intellectu non ædificet istam geminā charitatē dei & proximi, nondū intellexit. Quisquis vero talē īde sententiā dixerit, quæ huic ędificandę charitati est vtilis, nō perniciose fallitur, etiā quis forsitan aliter intelligat quam ille qui scripsit, neque oīno mentitur, quis ita deuiet & erret, ac si errore quisq̄ deserēs viā rectā, eo tamen per agrū pergat, quo etiam via illa perducit, corrigēdus tn̄ est error, & demonstrandū est illi, vtilius esse viā non deserere, ne consuetudine deuiandi in peruersum ire cogatur. Asserēdo enim temere quod ille non sensit, qui scripsit plerūq; incurrit in alia, quæ illi sentētiæ contexere nequeat, quod fit, vt amando suam sententiā incipiat magis offensus esse scripturæ, quam sibi quod malum si serpere permiserit euertetur ex eo. Tria sunt quibus & scientia oīs & prophetia militat, fides, spes, charitas. Fide autē & spe decedentibus, cum peruenerimus ad id quod credimus & speramus, charitas nō perit, sed augebitur potius. Si enim credendo & sperādo diligimus id, quo nondum peruenimus, quanto magis dū peruenerimus. Inter temporalia quippe & æterna, hoc interest, quod temporale aliquod plus diligitur antequam habeatur, vilescit autem cum aduenerit. Nō enim satiat animā cui vera & certa sedes est æternitas, ad quam cum peruenerit plus gaudij inueniet, quam de illa potuit cogitare.

Totius scripturæ finis est, dilectio Dei & proximi.

Fides & spes pereunt, sola charitas manet.

Postremum concludens librum. Homo itaq; fide, inquit, spe & charitate subnixus, eaq; inconcusse retinens non indiget scripturis, nisi ad alios instituendū. Multi per hæc tria in solitudine etiam sine codicibus viuunt. Quapropter cū quisq; cognouerit finem præcepti, charitatē de corde puro, conscientia bona, & fide non ficta, omnē scripturarū intellectū ad ista tria relaturus, ad tractationē illorū librorū securus accedit. Hactenus compendium de rebus in quibus versatur scriptura sacra.

Conclusio primi libri Augustini de doctr. Christ.

¶ *Caput secundū huius tractatus, in quo traduntur sententiæ ex lib. secundo Augustini de doctrina Christiana.*

In .2. & .3. libris idem venerabilis Aug. modos tradit inueniendi intellectus scripturarū sacrarū, quę nō facile intelliguntur propter signa, quibus res ipse in diuinis libris insinuātur. Et id quidem decet contingere duabus ex causis, videlicet quia vel ignota sunt signa vel ambigua. Primū enī tradit obseruationes seu instructiones, ne quis propter signa ignota impediatur a vero scripturarum intellectu, & id quidē in lib. 2. Deinde instructiones tradit, ne quis aut impediatur, aut decipiatur propter signa ambigua, & id quidem in lib. 3. Signū definit esse rem quę prǽter speciē, quā ingerit sensibus, aliud aliquid ex se facit in cogitationē mentis venire. At nihil aliud sunt signa data seu imposita, quam ad depromendū seu traijciendum propriā cogitationem seu voluntatem in alterius mentē. Sunt aūt signa quędā naturalia, sicut est gemitus significās mœrorē aī, sicuti fumus faciens ignē venire in cogitationē, sicut vultus irati affectionē indicat aī. Habēt etiā, inquit, bestię quędam inter se signa, quibus produnt appetitū sensus sui. Nā & gallus gallinaceus reperto cibo dat gallinę signū vocis vt accurrat, & columbus gemitu suo columbam vocat, & ab ea vicissim vocatur. Verum hæc & id genus alia naturalia signa sunt nostro negotio impertinentia.

Gemina signa.

Quid signum

Signa naturalia.

Signorū

Signorum quædã visibilia, quædam audibilia non vocalia, quædam vocalia sunt.

Signorũ qbus hoẽs insinuant internas aut cogitatiões, aut volũtates, quędã snut visibilia, quemadmodũ nutus oculorũ, & motus manuũ, vexilla militũ. Quędã aũt sunt quæ auditu pcipiuntur non tñ voce plata, vt tubæ, tibię & cytharæ soni, q plærũq; fiũt non propter suauitatẽ, sed significandi grã. Sed oĩa hęc signa vbis cõparata paucissima sunt. Verũ quia vba prolata statim transeũt, nec diutius manẽt q̃ sonãt, literæ sunt inuẽtæ, p quas ceu per signa quędã pmanentia oculis ostẽsa, voces nobis insinuanť. Signa igiť verborũ quia p literas fiunt, quibus aut proprie, aut translate acceptis, res ipsę diuinę nobis insinuantur. Horũ ignorãtia, facit scripturas sacras esse obscuras, dum propter tropos, metaphoras, aliosq; diuersos loquendi modos, densissimam interdũ secum adferant caliginẽ, quod totũ nõ dubito, inquit Aug. diuinit' esse prouisum, ad edomandã labore superbiã, & intellectũ a fastidio reuocandum, cui facile inuestigata plęrũq; vilescunt, quæsita aũt cũ aliqua difficultate, et p similitudines quasdã sunt deprõpta, gratius sapiũt. Cũ sanctos Apostolos quasi dentes gręgis tonsi, id est, Eccl'ę sęcularibus desyderijs detonsę considero, præcidere errores ab hoibus, & de lauacro baptismi in cœlestia ascendere multos filios pcreare in gemino charitatis præcepto, suauius reficior, q̃ si nulla talis similitudo pmereť. Proinde qđ Ecclesiæ in canticis dicitur. Dentes tui sicut grex tonsarũ ascendens de lauacro, quæ oẽs gemios creant, & non est sterilis in eis, hoc de prædicantibus qui mordent & resecant hoĩm vitia intellectum, sic p simitudĩes pronunciatũ magis delectat, q̃ si nude diceretur, nõ adhibita vlla similitudine. Magnifice proinde & salubriter spiritus sanctus scripturas sacras ita modificauit, vt locis apertioribus fami occurteret, obscurioribus aũt fastidia detergeret, nihil enim de illis obscuritatibus eruiť, quod non planissime dictũ alibi reperiatur.

Cur scripturæ sacræ sunt obscuræ.

Deinde recitatis septem gradibus ascendendi ad veram sapientiã, enumeratisq; canonicis libris, regulã tradit generalẽ ad venãdũ scripturarũ sensum.

Regula generalis

In his omnibus inquit libris vtpote canonicis, timentes Deũ, & pietate mansueti, quærunt voluntatẽ dei, cuius laboris prima obseruatio est nosse libros istos. Diuinarũ enim scripturarũ solertissimus erit indagator, quisquis primum libros canonicos nouerit, totosq; legerit, memoriæq; mandauerit, etiam si nõdum intelligat. Deinde si in eis quæ apte sunt posita studuerit solertius, diligentiusq; inuestigare pręcepta viuendi, regulasq; credẽdi, quę q̃to quisq; plura inuenit, tanto est intelligẽtia capacior. In his enim quę apte in scripturis sunt posita inueniuntur oĩa illa, quæ continent fidẽ moresq; uiuendi, spẽ scilicet & charitatẽ. Tũ vero facta quadã familiaritate cũ ipsa diuinarũ scripturarũ lingua pgendũ ẽ, ĩ ea q̃ obscura sũt apiẽda et discutiẽda, vt ad obscuriores loquutiões illustrãdas, de manifestiorib' sumanť exẽpla.

Post hæc reuertitur August. ad signa, tradens documenta ad inueniendũ sacræ scripturæ sensus, cum accidit scripturæ obscuritas, propter signa incognita, quorum, vt inquit, duæ sunt species. Nam aut ignotum verbum, seu dictio facit hęrere & dubitare lectorem, aut ignota loquutio, & in vtraq; specie signa interdum proprie, interdum vero translate accepta, obscuras reddunt sententias. Propria dicuntur, dum his rebus significandis adhibenť, pter quas sunt instituta, sicut cum dicimus bouem, intelligim' pec', cum dicimus aquã, intelligimus mundi elementum. cum dicimus petram, intelligimus saxum. cum dicimus hysopum, intelligimus herbã. Translata

autem signa, cum & ipse res, quas proprijs vbis significam^us ad alqd aliud significandū vsurpant, veluti Apostolus Paul. cū in boue triturāte, intelligit prædicatorē verbi Dei dicens, Non alligabis os bouis triturantis. Et Saluator. cū in aqua intelligit spiritum sanctum, dicens, Fiet in eo fons aquę saliētis, in vitam ęternam, hoc est, fiet in eo gratia spiritus sancti salientis, siue salire facientis in æternā vitam. Et propheta cū in hysopo intelligit donū spiritus sancti, facientis cor humiliatum, & contritum, & id genus alia innumera. Neq; verba solum aut nomina sic translate accipiuntur, sed & integræ interdum loquutiones, veluti cum dicitur, Nemo mittens manum ad aratrum, & respiciens retro est aptus regno. Documenta igitur generalia, ne quis decipiatur, aut impediatur ab intellectu scripturarū, pp̄ter signorum ignorantiam hęc sunt. Primum necessaria est cognitio artis grammaticæ, in illa lingua, sub qua scriptura nobis discenda proponitur.

Prim. ad Cor. 9. *Ioannis quarto.* *Psalmo quinto.* *Documēta ne quis fallatur propter signorum ignorantiam.*

Insuper & contra eadem ignota signa proprie accepta, magnū remediū est trium linguarum peritia, propterea q̄ scripturę veteris legis ex Hebræa lingua sint in Græcā p .70. interpretes translatę, & rursus ex Græca lingua in linguā Latinam traductę. Noui aūt testamenti volumina Græce scripta, in linguā Latinā sunt versa. Quamobrem multitudo interpretū p̄sertim peritorū, plus iuuat, q̄ impedit scripturarū in Latinū versarū intelligentiā, dum vnius translatio, intelligit̄ esse alteri^9 interpretatio, & expositio, si n̄ ō legentes non sint negligentes, sed in fide Eccl'ę catholicæ stabiles. Cęterū si vspiā propter Latinorū interpretū varietatē occurrerit dubitatio, de signo aliquo, vl' oratiōe, dū vnus sic, alius aliter in Latinā linguā verterit, vtile ē cōsulere duas linguas alias, Hebręam scilicet & Gręcā, vt ad exēplaria, ex qb^9 sacrę scripturę sunt traductę, recurrat. Deinde cōtra signa ignota trāslate accepta p̄ter noticiam linguæ seu idiomatis, inuestigādę sunt rerum naturę, & transactorū tpum ordo, locorum & prouinciarum in orbe situs, numerorum & rerum musicarū rōes. Nam & multa, quę de ordine tpum trāsactorum tradit historia, multa insup quę de locorum, & de animaliū, herbarum, lignorum, lapidūq; naturis sunt scripta, plurimum valent ad soluendū scripturarum ęnigmata. Artes insuper quasdam, & res artibus fabricatas cognoscere, valet nonnihil ad scripturas intelligendas, dū de his artibus aliquas figuratas locutiōes inserit scriptura. Primū ergo naturaliū rerū ignorātia figuratas locutiōes facit obscuras, cū ignoramus animantiū, lapidum, vl' herbarum aliarūue rerum naturas, quę plęrumq; in scripturis alicuius similitudinis grā ponuntur. Multi propter ignorantiam naturę, aut aquilę, aut serpentis, vel aspidis, vel hysopi, nō intelligunt scripturas. Renouabitur sicut aquilę iuuentus tua, Estote prudentes sicut serpentes, Sicut aspidis surdę obturantis aures suas, quæ nō exaudiet vocem incantantis, Asperges me domine hysopo. Insup numerorum, & musicarum rerum ignorātia, multa facit nō intelligi trāslate aut mystice posita ī scripturis. Neq; enim casu aut fortuitu putandus est numerus recitatus, veluti qd' dicitur de piscib^9 centum quinquaginta tribus, ques retia post resurrectiōnē dn̄i in dextram partem missa ceperunt. Item quod dicit propheta ad Naamā Syrū, Vade & lauare in Iordane septies, quod dicitur, In psalterio decem chordarū psallite ei, laudate eū in psalterio & cythara, laudate eū in cymbalis bn̄sonātib^9.

Cognitio artis grammaticæ. *Multitudo interpretum iuuat.* *Ad theologiam utilis naturalium rerū cognitio.* *Quar. Regū .5.*

Tertio

quæ scriptura commemorat de locorum situ, de herbis, arboribus, lapidibus digerentis sola, quę ad scripturarum faciūt intellectū. Propter superstitiosos errores, in poetarum aut gentilium philosophorum libris, non debemus musicam cæterasue artes, quas liberales vocāt, fugere, si quid in eis vtile ad intelligēdas scripturas sanctas rapere potuerimus. Neq; enim ideo mala sunt, quia ab illis aut reperta, aut scripta esse dicunt. Neq; enim & literas discere nō debuimus, quia earum repertorem dicunt esse Mercurium, imo quisquis bonus, verusq; Christianus est, domini sui esse intelligat, vbicunq; inuenerit veritatem. Quicquid autē superstitiosum est repudiet, tanq̄ figmentum prçsumptione humana instigante dçmone confictum. Sed vt totū istū locū diligentius explicemus, nam maxime, inquit Augustinus, est necessarius. Sciendum est duo esse genera doctrinarum apud gentiles, etiam in moribus hoim, Vnum earū rerum quas instituerunt homines, Alterum earum rerū, quas animaduerterūt, aut iam peractas, veluti in historijs, aut diuinitus institutas in ratione rerum perpetua. Illud quod est secundum institutiones gentilium hominum, partim est superstitiosum, partim superstitiosum non est. Superstitiosum est, quicquid institutum est ab hominibus ad faciendā & colenda idola pertinens, vel ad colendam sicut deum creaturam, aut vllam creaturç partem, vel ad consultationes, & pacta quędam significationum cum dæmonibus placita atq; considerata, qualia sunt documēta magicarū artium, quæ quidem commemorare potius q̄ docere assolent poetæ. Ex quo genere sunt aruspicum & augurum libri, omnes etiam ligaturæ atq; remedia, quę medicorum quoq; disciplina condemnat, siue in precationibus, siue in quibusdam notis, quos characteres vocant, siue in quibusdam rebus ligandis & suspendendis in membris corporum, non ad temperationem corporum, sed ad quasdam significationes, sicuti sunt inaures in summo singularum aurium, siue in vanissimis obseruationibus, veluti cum dicitur tibi singultienti, vt dextra manu teneas pollicem sinistrum, aut si amicis iunctim ambulantibus, vel lapis, vel canis, vel puer, medius interuenerit, tanquam ille direptor sit amicitiæ, aut si quis dum calceauerit se, sternutauerit, aut cum vestis a soricibus corrosa deprehenditur, quis plus cœperit timere suspicionem futuri mali, q̄ dolere prçsens damnum. Vnde illud eleganter est a Catone dictum, qui cum esset cōsultus a quodam, qui sibi a soricibus erosas caligas diceret. Respondit non esse illud monstrum, sed vere monstrum habendum fuisse, si sorices a caligis roderentur.

Duo sunt genera doctrinarū apud ethnicos et gẽtiles

Huic etiam generi perniciosç superstitionis iunguntur genethliaci nunc appellati, vulgo mathematici, qui ex stellarum positionibus nascētium mores, actus, & euenta prædicere conantur, qui & si veram stellarum positionem consectentur & peruestigent, secundum naturalem philosophiam, tamen q inde conantur actiones & euenta eorum qui nascuntur prçdicere, nimis errant, quod in geminis fratribus declaratur, q sub eisdē constellationibus nati, dissimillimos comperiantur habere mores, vt patuit in Esau & Iacob. Neq; ad rem pertinet quod dicunt ipsum momentum temporis minimum, quod geminorum partum disterminat, multum valere in rerum natura, & in cœlestium corporum velocitate rapidissima. Et si enim concedam, inq̄t Augustinus, vt plurimum valeat in constellationibus, a mathematico inue-

riri non potest, quibus inspectis, se fata dicere profitetur. Quare istę quoque opiniones, quibusdam rerum signis humana pręsumptione institutis, ad eadem illa quasi quædam cum dæmonibus pacta & conuenta referendę sunt. Verum quidem est quod istis superstitiosis & perniciosis diuinationum generibus multa pręterita & futura dicantur. Sed hoc euenit, inquit Augustinus, illusionibus & deceptionibus angeli mali, qui cupidos malarum rerũ homines conatur facere syderum seruos. Hactenus de genere doctrinarum gentilium superstitiosarum. Deinceps videndę sunt institutiones hominum gentilium non superstitiosę, id est non a dęmõibus, sed cum hominibus institutę. Vnde oĩa quę ideo valent inter homines, quia placuit, vt inter eos valeant, instituta sunt hominum. Huius item generis duæ sunt species. Quædam sunt superflua & luxuriosa, veluti histrionum signa, & fabulę fictæ, quarum mendacijs & nugis, homines vane delectantur. Quædam autem commoda ac necessaria. Et hęc sunt, sine quibus humana societas, aut non omnino, aut minus commode geritur, veluti quæcunque in habitu vel cultu corporis ad sexus vel honores discernendos placuerunt, queque in ponderibus, mensuris, & numorum impressionibus, vel ęstimationibus, sua cuique ciuitati sunt propria. Hæc autem tota pars humanorum institutorum quæ ad vsum vitę necessarium proficiunt, nequaquam est fugienda Christiano, imo quantũ satis est intuẽda, memoriaque retinenda. Hactenus de genere earum rerum, quas instituerunt homines. Iam de altero genere disserendõ est, de gẽtilibus videlicet doctrinis earum, quibus aut transacta, aut diuinitus instituta, in ratione rerum perpetua traduntur. Quicquid de ordine temporum trãsactorum indicat historia, etiam a gentibus conscripta, plurimum nos adiuuat ad sanctos libros intelligendos, etiam si pręter Ecclesiã puerili eruditiõe discatur. Nam & per olympiades, & per consulum nomĩna, multa sępe quæruntur a nobis. Vnde ignorantia consulatus, quo natus est dominus, vel quo passus est, nonnullos coegit errare, vt putarent quadraginta sex annorum ętate, passum esse Christum, quia per tot annos ędificatũ esse templum, dictum est a Iudæis, quod dominici corporis imaginem habebat. Annorum quidem fere triginta baptizatum esse retinemus autoritate Euangelica. Sed postea quot annos in hac vita egerit, quanquam ex textu ipso actionum eius animaduerti possit. Tamen ne aliunde caligo dubitationis oriatur de historia gentium collata cum Euangelio, liquidius certiusque colligit.

Non omnia instituta a gentilibus sunt superstitiosa

Historiæ gentiliũ utiles ad intelligendum sacras literas.

Error Irenæi sup ætate Christi hic insinuatur ab Augustino.

Historię etiã iungendũ est, cũ præterita hominũ instituta narranť. Aliud enim est narrare facta, aliud docere facienda. Libri autem aruspicum & augurum intendunt non recitare facta, sed docere facienda & obseruanda.

In hoc etiã genere sunt, quęcunque de locorum situ, naturisque animalium, lignorum, lapidum & herbarum, aliarumue corporum scripta sunt, de quo genere superius egimus, earumque rerũ cognitionẽ valere ad soluenda ęnigmata scripturarũ ostẽdim⁹. Quemadmodũ liberales disciplinæ non ab hominib⁹ sunt institutæ, sed potius indagata atque inuestigata, ita & veritas connexionum, scientiaque definiendi, diuidẽdique, & partiendi, quanquam rebus falsis plęrunque adhibeatur, ipsę tamen falsę nõ sunt, neque ab hominib⁹ institutę, sed in ratiõe rerũ perpetua, insuperabili lege diuina sic se habẽtia, ingeniosorũ sagacitate cõperta sunt atque inuenta. Ex supra dictis concludit Augustinus.

Quamobrẽ

Quamobrem mihi videtur studiosis & ingeniosis adolescentibus, & timētibus deum, beatamq; vitam quærētibus salubriter præcipi, vt nullas doctrinas, quę præter Ecclesiā Christi exercenť, tāq; ad vitam beatā capessendā secure sequi audeāt, sed eas sobrie diligēterq; diiudicēt, & si quas inuenerint ab hominibus institutas, & modo supra dicto, aut superstitiosas, aut superfluas & luxuriosas, repudient penitus & detestentur. Si vero quas inuenerint ab hominibus institutas, valentes ad societatem hominum conuiuentiū pro ipsa huius vitę necessitate non negligant. Si aūt quas inuenerint doctrinas, nō ab illis institutas, sed vł de rebus gestis historias, vel de naturaliū rerum proprietatibus, vel de situ locorum, vel vtilium rerum artibus, assumāt ex illis, q̄tum vtile est, & ne quid nimis. Philosophi autem, & maxie Platonici, si qua forte vera & fidei nostræ accommoda dixerunt, non solum formidanda non sunt, sed ab eis tanq; iniustis possessoribus in vsum nostrū vendicanda. Sicut enim Aegyptij non solum habebāt idola & onera grauia, quæ populus Israel fugiebat, sed etiam vasa aurea & argentea, & vestimēta, quæ populus Israel exiens de Aegypto ex dei præcepto sibi ad vsum meliorem clanculum vendicauit. Sic philosophorum gentilium doctrinæ habent non solum simulachra, & superstitiosa figmenta, quę vnusquisq; nr̄m debet fugere, sed etiam liberales disciplinas, vsui veritatis aptiores, quæ continēt præcepta vtilissima moribus, & de vno ipso deo colendo nonnulla apud illos vera inueniuntur, quę tanq; aurum & argentum apud eos, non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinæ prouidentiæ, quæ vbiq; diffusa est, eruerunt. Alia insuper quędam ab illis quoq; instituta, si inueninutur accōmoda humanę societati, qua in hac vita carere nō possum⁹, iusta ratione in vsum licitum Euangelicæ doctrinæ ab eis auferuntur, qui bus peruerse atq; iniuriose ad obsequia dæmonum abutuntur. Verum cuncta scientia, quæ est vtilis de libris gentilium collecta, si diuinarū scientiarū scripturę cōpareť, est tanq; arena exigua, & admodū parua. Nā quicquid homo didicerit, si est noxium, in scriptura sacra damnatur, si vtile, ibi inueniť, & cum ibi quisq; inuenerit omnia quæ alibi vtiliter didicit, multo abundātius ibi inueniet ea quę nusq̄ omnino alibi, sed in illarum tantummodo scripturarū mirabili altitudine discuntur. Hæ sunt regulę generales, quas tradit Augustinus in secundo libro de doctrina Christiana obseruandas, ne qs impediatur a scripturarum sacrarum intellectu, propter signa incognita, cū videlicet lector non plene cognoscit, quę res verbis ipsis sunt significatę, aut quæ sunt earum rerum significatarum naturæ.

Philosophi multā vera docuerunt ſt dei nostræ accommoda.

¶ *Sequitur tertium caput huius tractatus, in quo traduntur regulæ intelligendi scripturas, ex tertio libro Augustini, De doctrina Christiana.*

IN tertio autem libro idem venerabilis pater Augustinus, docet quę sunt obseruanda ad inueniendum sententias scripturarum, vbi obscuritas accidit propter signa ambigua, veluti cum incertum est, quo nam modo distinguere oporteat orationem, aut diuidere dictiōes atq; sententias, aut secundū quem casum accipienda sit dictio posita, aut quomodo orationem pronuntiare oporteat, an enuntiando, an potius interrogando & percunctando, an p̄

ironiam, aut hyperbolen, an signis proprie, an metaphorice acceptis.

Prima regula est de ambiguis distinctionibus et pronuntiationibus.

Tradit autem super istis regulas multas. Vnam in primis generalem de orationibus, quę propter diuersitatem tum distinctionum, tum pronunciationum sunt ambiguę. Cum adhibita, inquit, intētio lectoris viderit incertum esse, quomodo sit distinguēda oratio, aut quomodo pronunciāda, consulat regulas fidei, quam de scripturarum planioribus locis & Ecclesiæ autoritate percepit. Nam si talem inde sentētiam intellexerit, quę regulis fidei & charitatis ædificandę consona est, non pernitiose fallitur, etiam ꝙ omnis aliter forsitan, ꝙ ille qui scripsit, intellexerit. Quod si plures ambiguitatis partes secundum fidem sonuerunt, consulenda sunt ea quæ præmittuntur, & quæ sequuntur, vt videatur cui sententiæ illa suffragentur. Quod si neq; præscripto fidei, neque contextu sententiarum antecedentium & sequentium explicari possit ambiguitas, nihil obest, quam velis sententiam veram & catholicam orationē distinguendo colligere. Huius autem regulæ exempla ponit ibidem tria, vbi ambiguitas potest ob diuersitatem distinctionum contingere.

Ioannis primo.

Hæreticorum quorundam nolentium confiteri verbum esse deum fuit distinctio. In principio erat verbū, & verbum erat apud deum & deus erat, vt alius sensus sit, verbū hoc erat in principio apud deum. Sed hęc sententia ex regula fidei est refellēda. Deinde exēplū tradit vbi ambiguitas tolliť ex sententiarum cohęrentia. In verbo Apostoli ad Philippenses primo. Quid eligam ignoro, coarctor autem ex duobus cōcupiscentiam habens dissolui, & esse cum Christo multo magis optimum, permanere autem in carne necessarium propter vos, vbi incertum est. Vtrum locutio illa, ex duobus, iungenda sit, cum verbo concupiscentiam habens, vt dicatur coarctor autem, & deinde sequatur ex duobus concupiscentiam habens dissolui, tanquā dicat. Vtriusq; rei tā vitæ quam mortis desiderio torqueor. An potius ex perspecta sententiarum cohęrentia sit iungēda cum verbo coarctor, vt dicatur, coarctor aut ex duobus, & deinde sequatur, concupiscentiam habens dissolui, & esse cum Christo, multo enim magis optimum, permanere autem ī carne necessarium propter vos. Et hunc sensum dicit Augustinus esse Pauli, quem & noui quoq; interpretes nunc approbant. Tertium exemplum ponit, vbi neq; ex præscripto fidei neq; ex sermonis contextu ambiguitas tolli potest ex secunda ad Corinthios septimo. Mundemus nos ab omni inquinamēto carnis & spiritus, perficiētes sanctificationē ī timore domini. Dubium est, an spiritus iungend⁹ sit inquinamento, vt dicatur, ab inquinanemto carnis & spiritus, vt simus sancti corpore & spiritu, & deinde sequatur, perficientes, & c̄. An potius sit fungendm ad sanctificationnem. Mundemus nos ab omni inquinamento carnis, & deine sequatur, & spiritus perficientes sanctificationem in timore damini capite nos. Id genus sunt in scripturis innumera, quemadmodum latius infra manifestabimus. Amplius autē declarat Augustinus. Quod dictū est de ambiguis distinctiōibus, idem obseruandū esse in ambiguis pronuntiationibus. Nam tales aut regulis fidei corriguntur, aut pręcedentis vel consequentis conceptione sermonis aut præcedentis linguę inspectiōe, aut interpretum collatione tolluntur. Aut si ambiguitas neque præscripto fidei, neq; ipsius sermonis contextu corrigi potest, quolibet

modo pronuntiauerit lector, non est in culpa. De hoc tradit exempla.

Primum in quo ambiguitas tollitur per regulam fidei, Veluti ad Romanos octauo hanc percunctationem, Quis accusabit aduersus electos dei? sub sequitur, deus qui iustificat. Et iterum hanc percunctationem. Quis est qui condemnet? subsequitur. Christus Iesus, qui mortuus est. Hic nisi fides reuocarit nos credentes deum & dominũ nostrum Iesum neq; esse accusaturũ aduersus electos, neq; condemnaturum eos, possent ea quę sequuntur huiuscemodi percunctatiões pronuntiari, tanq̃ essent earum responsiones. Quod dicere quia blasphemum est, Idcirco & ea velut non responsiones, sed sono interrogantis enuntianda sunt hoc pacto. Quis accusabit aduersus electos dei? An deus qui iustificat? vt tacite respondeatur non, & iterum. Quis est q cõdemnet, an Iesus Christus qui mortuus est? vt vbiq; respõdeatur non. Sunt qui huiuscemõi amphibologiã aliter q̃ Aug. absoluunt dicẽtes, ea quę sequunt̃ interrogationes, neq; interrogantis sono, neq; respondẽtis sono, sed pnuntiantis sermone legenda esse, adijcientes copulã est, vt hoc pacto. Quis accusabit aduersos electos dei. Deus est q iustificat, & Christus est qui mortuus ẽ. Deinde tradit exemplum, vbi ambiguitas soluitur ex sententiarum contextiõe, veluti cũ idẽ Apl's ait. Quid ergo dicemus, q gentes, quæ non sectabantur iustitiã, apprehenderũt iustitiã. Hæc locutio ambiguam habere potest pnuntiationẽ, aut vt totũ intelligat̃ pcunctando, aut interrogando dictũ, aut vt solum hoc quod dicitur. Quid ergo dicemus, intelligatur esse interrogatio, et quod subsequitur, videlicet q gẽtes, quæ nõ sectabant̃ iustitiã, apprehenderũt iustitiã, intelligatur esse responsio. Verum hæc ambiguitas tollitur, p sentẽtiarum cohęrentiã, quia nisi post pcunctationẽ illã qua dicit̃, Quid ergo dicemus, intelligatur subsequi responsio hęc, q gẽtes, quæ nõ sectabantur iustitiã, apprehenderunt iustitiã, textus consequẽs nõ cohærebit.

Ad Rom. 8.

Ad Rom. nono.

Tertio ponit exemplum, vbi ambiguitas neq; p regulã fidei, neq; ex sermonis contextione dissoluitur, & idcirco potest oratio pronunciari quomõ libet. Veluti qd' Nathanael dixit. A Nazareth potest aliquid boni esse. Potest pronuntiari, tã interrogantis, q̃ affirmãtis voce. Vterq; sensus fidẽ nõ impedit, neq; liquet ex cõtextione sermonis, q̃ sensu sit pronuntiatũ. Deinde venerabilis pater addit idẽ documentũ seruandũ esse, vbi ambiguitas contingit ex sono dubio syllabarũ, aut ex ignorantia casuũ. Nam quod scriptũ ẽ, Non est a te absconditum os meũ, quod fecisti in occulto. Nõ relucet lectori, vtrum correpta litera os pronunciandũ sit, vt intelligatur in plurali numero habere ossa, an producta, vt intelligatur habere ora. Sed talis ambiguitas linguæ pręcedentis inspectiõe diiudicatur, vbi manifestũ est dici in ea significatiõe qua dicit̃ os ossis. Id quod dicitur ad Thessalonicenses. Propterea cõsolati sumus fratres in vobis, dubiũ est, vtrũ o fratres in vocatiuo, an hęc fratres. Neutrũ horum est contra fidei regulã, sed Gręca lingua hos casus non habet pares, idcirco illa inspecta renuntiatur vocatiuus esse. i. o fratres. Item qd' primę ad Corin. dicitur. Quotidie morior p vestrã gloriam fratres quam habeo in Christo Iesu, ambiguã habet sententiã, sed in Græco vox est manifesta iurantis sine ambiguo sono. Proinde interpres quidam, quotidie morior per vestram iuro gloriam fratres.

Ioannis primo.

Psalm. 138.

Primæ ad Corinthios. 15.

Secundam regulam tradit August. in eodem tertio libro, docens inueni-

re intellectũ scripturarũ, vbi sunt locutiões ambiguę ꝓpter hoc, qđ incertũ ẽ an signa sunt proprie, an translate accepta, & si translate, in quã rẽ significã dã transferãt, & de his tradit generalia documẽta duo. Primũ. In princi pio, inquit, cauendũ est, ne figuratam locutionẽ ad literã accipiamus. Ad hęc enim cauendũ ptinet qđ ait Apl's, Litera occidit, spiritus aũt viuificat. Cum id quod figurate dictũ est, sic accipitur tãq̃ sit proprie dictũ, carnaliter sapit, neq; vlla mors animæ congruentius appellat, q̃ cũ id etiam qđ in ea bestias antecellit carni subijcitur sequendo literã. Qui literã sequitur, translata verba sicut ꝓpria accipit, neq; illud qđ proprio v̄bo significatur ad aliã significationẽ refert, verbi gr̃a, si sabbatũ audierit, intelligit quẽlibet vnũ diẽ de septem, cũ audierit sacrificiũ, nõ cogitat nisi sacrificiũ, quod de victimis pecorum terreniscq; fructibus fieri solet. Et hæc est miserabilis aiæ seruitus huiuscemodi signa ꝓ rebus accipere, in illis non leuare mẽtis oculũ in ip̃m lumen ęternũ, quę tñ seruitus in Iudęo populo lõge a cęterarũ gentiũ more distabat, q̃ñdoquidẽ Iudęi ipsi signis illis tpalibus ita subiugati erant, vt in oĩbus, vnus eis deus cõmendaretur. Et q̃q̃ signa rerũ spiritualiũ pro ipsis rebus obseruarent, nesciẽtes q̃ referrenẽ, id tñ insitũ habebãt, ꝙ tali seruituti vni oĩm placerent deo, quẽ non videbãt. Quã custodiam tanq̃ sub pedagogo paruulorũ fuisse scribit Apl's. Quamobrẽ Christiana libertas, eos q̃s inuenit sub vtilibus signis, ad eas res, quarũ sunt signa eleuauit, liberans eos, interpretatuscq; eisdẽ signa illa quibus subditi erãt. Sub signo eni seruit, q operatur, aut venerat rẽ aliquã significãtem, nesciẽs quid significet. Qui autem opatur & venerat vtile signũ diuinitus institutũ, cuius vim significationẽq; intelligit, nõ hoc veneratur qđ videtur, et transit sed illud potius, q̃ talia cũcta sunt referenda, & talis iã homo spiritualis est & liber, etiã in seruitutis tpe, quo nondũ oportet carnalibus animis reuelari signa illa quorum iugo sunt edomãdi. Tales aũt spirituales erant patriarchę & ꝓphetę, omnescq; in populo Israel, ꝑ quos spiritus sanctus solatia scripturarũ nobis ministrauit. Huic aũt obseruationi, qua cauemus figuratã locutionẽ quasi propriã sequi, adiungenda etiã illa est, ne propriã locutionem quasi figuratã velimus accipere. Sed prius operę pretium est ostendere modũ inueniendæ locutiõis, ꝓpria ne an figurata sit. & pro hoc ponitur secundum documentum.

De loquutionibus figuratis duo documenta.

Paul. ad Gal. 3.

Secundum documentum.

Secundũ documentum, ad inueniendum an propria sit locutio, an figurata, iste, inquit, est modus. Quicquid in sermone diuino, neq; ad morũ honestatẽ, neq; ad fidei veritatẽ proprie referri potest, figuratũ esse cognoscitur. Morũ honestas est ad diligendũ deũ, fidei veritas ad cognoscendũ deũ & ꝓximum. Non præcipit scriptura, nisi charitatẽ, nec culpat nisi cupiditatem, & eo modo conformat mores hoim. Non asserit autem nisi catholicã fidem, rebus præteritis, præsentibus & futuris. Omnia hæc ad eandem charitatẽ nutriendã atq; corroborandam, ad cupiditatẽ autẽ extinguendã aut vincendã valẽt. Charitatẽ aũt dũ ingerũt ais hoĩm aut spẽ aut timorẽ. Ad hoc etiam peccata magnorũ virorũ sunt scripta, vt Apostolica illa sentẽtia, vtiq; tremenda doceatur. Qui stat videat ne cadat. Nulla est eni fere pagina sanctorũ librorũ, in qua nõ sonet, ꝙ deus resistit sup̃bis, humilibus aũt dat gr̃am. Proinde omnia ad corroborandum charitatis regnum valent. Charitatem voco, motum ad fruendum deo, ꝓpter ipsum in se, atq; proximo ꝓpter ip̃m

Quid charitas.

deum

deum. Quod agit charitas,quo sibi prosit,vt animus in deo beatus fiat, vtilitas est, quod autem agit, vt prosit proximo, beneficentia vocatur.

Hæc duo apertis locutionibus præceptiuis passim iubentur in diuinis literis. Cupiditatem vero voco, nutum animi ad fruendum se & proximo, & qualibet re non propter Deum. Quod agit indomita cupiditas, corrumpens seu terrenis immergens hominis animum, vocatur flagitiū. Quod autem agit alteri nocens,facinus dicitur. Hæc duo apertis locutionibus in eisdem diuinis libris vetantur, quibus dicitur. Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Nolite diligere mundum neque ea, quæ in mundo sunt. Et quanto magis regnum cupiditatis destruitur, charitatis augetur. Quicquid ergo asperum, & quasi seuum factu dictuque,aut erga se, aūt proximum in sanctis scripturis legitur, ex persona Dei, vel sanctorum eius,ad cupiditatis regnum, aut destruendum in homine, aut euertendum cum homine valet, vel in bonum eius,in quo destruitur, vt transferatur in regnum charitatis, vel in vindictam eius in quo euertitur. Qui suam cupiditatem in hoc sæculo sequi voluerit, sentiet vltionem diuinæ iræ,periturus æterno igne, vna cum sua cupiditate. Cupiditas.

Et interdum scriptura, vel destructionem hanc, vel euersionem perspicue sonat. Destructionem quidem, veluti cum dicit Paulus, Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Quamuis & illic voces quædam translate accipiantur, sicuti est ira dei, & crucifixerunt, sed non tam multa sunt, vel saltem non ita sunt posita, vt obtegant sensum & allegoriam vel ænigma faciant, quam proprie figuratam locutionem vocant. Supradictum igitur Apostoli verbum destructionem cupiditatis perspicue sonat. Euersionē aūt perspicue sonat quod dicitur indignatio,tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum. Et in talibus non figurata,sed propria est locutio. Interdum aūt scriptura huiuscemodi regni cupiditatis destructionē nō perspicue sonat,sed sub metaphoris,figuris,parabolis,vel ęnigmatibus. Et tunc intelligenda est locutio,tanq̄ figurate dicta. Veluti q̄ apud Hieremiam dicitur. Ecce constitui te hodie super gentes & regna,vt euellas,& destruas & desperdas,& dissipes,non dubium,quin figurata sit locutio tota,referenda ad destruendum in hominibus cupiditatis regnū,& ad ædificandū charitatis imperium. In eo quod subditur. Et ędifices & plantes. Rursus Quicquid in scripturis aut flagitiosum aut quasi ex cupidine seu libidine exortū ex persona dei vel sanctorū eius factū cōmendatur, valet ad ædificādū vel corroborandum in hominibus Christianæ fidei & charitatis regnū, quemadmodum quæ dicuntur in Canticorū libro & in alijs de sponso & sponsa,& quod dominus Iesus vnguento precioso a muliere voluit perfundi non cupiditatis seu libidinis erat, quemadmodum est mos luxuriosorū & nequā hoīm, quorū talia cōuiuia detestamur,sed magnę cuiusdā rei erat signū,odor enī bonus fama est bona,quā quisquis bonæ vitę operibus habuerit,Christi vestigia sequens, quasi pedes eius preciosissimo odore perfudit. Sic & alia est in pditis moribus,alia est in vaticinatione Oseę pphetę,Cōiunctio meretricis non vsus rerum, sed libido vtentis in culpa est. Fieri potest ut

Ad Galat.5. Ad Roma.2. Hieremiæ.1. Oseæ primo.

Genesis 25. test vt sint aliqua libidine præciosissimo cibo vel vnguento sapiens vtatur, insipiens autem fœdissima gulę flamma in vilissimum olus ardescat, quem admodum ex libidine Esau vescebatur lentis edulio. Sic & omnia quę in Canticorum libro videntur carnalem sonare amorem, sanctam spirant charitatem inter Christum & Ecclesiam. Si ergo pręceptiua locutio est, quę videtur aut flagitium aut facinus iubere aut vtilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est locutio, valens vel ad cupiditatis regnum destruendum

Ioannis .6. vel charitatis regnum ædificandum. Verbi gratia. Cum dicit saluator, Nisi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius sanguinem non habebitis vitam in vobis, facinus seu flagitium videtur iubere, videlicet dẽtibus conterendam & manducandam esse carnem filij hominis, sicut manducatur caro, quę venditur in macello, quemadmodũ & Iudęi audientes intellexerunt, dicentes. Durus est hic sermo, quos & arguit saluator dicens. Caro nõ prodest quicq̃, spiritus est qui viuificat. Est igitur figurata locutio pręcipiens ad ędificandũ charitatis regnum, spiritu communicandũ esse passioni domini, & suauiter & vtiliter in memoriam recondendum, q̄ pro nobis eius caro sit vulnerata & crucifixa. Itẽ cũ ait dñs. Qui amat

Ioannis 12. animan suam, perdet eam, flagitium iubere videtur; & vetare vtilitatẽ, q̄a debet quisq̃ conseruare animam suam. Figurata est igitur locutio, pręcipiens destruere cupiditatis seu libidinis regnũ, p̄dat aĩam suã. i. perimat vsum siue amorem, quẽ nunc habet peruersum atq̃ pręposterũ, dũ ipsa ita inuersa iacet temporalibus cõmodis atq̃ delitijs, vt æterna non quęrat. Sic & quod dicit. Si oculus tuus scandalizat te, erue illum. Figurata est locutio pręceptiua, valẽs ad destruẽdũ libidinis regnũ, dũ oculorũ videlicet cõcupiscentiã iubet eruere, & resecare.

Tertia regula. Tertiam regulam tradit ibidẽ de præceptiuis locutionibus, dicens, ad intelligendum scripturas obseruandum esse vt sciamus alia oĩbus cõmuniter præcipi, alia singulis quibusq̃ generibus personarum, quicquid de vxore & diligenda, & regenda sancti libri pręcipiunt. hoc non intelligitur pręceptum ei, qui in superiori gradu spiritualis vitæ

Quarta regula. constitutus, cœlibẽ amplex⁹ est vitã, & sese castrauit propter regnũ cœlorũ.

Quarta regula q̄uis omnia, vel pene omnia, quę in libris testamenti veteris gesta continentur, non solum proprie, sed etiam figurate sunt accipienda, non tamen omnia quæ etiam proprie accepta in illis sunt laudata nobis sunt imitanda. Multa enim in sanctis illis antiquis dispensatione diuina sunt facta officiose, & idcirco sine libidine, quia ex obedientia sunt facta, deo iubente, quę hoc tempore nisi per libidinẽ fieri nõ possent, domino illa nunc vetante. Multa rursus in illis sanctis sine libidine fiebãt cõgrua opportunitatibus illorũ temporũ, & societati illorũ hoĩm, quę nũc sine libidine non fierent, humana institutione, aut consuetudine p̄hibente illa tanq̃ incongrua iam humanę societati, qua in hac vita carere non possumus.

Cur nũquam licitũ fuit vni mulieri plures habere maritos. Suscipiendę p̄lis causa erat vni viro inculpabilis consuetudo plurium simul habendarũ vxorũ, Vnam aũt fœminam maritos habere plures honestum non erat. Vnus vir ex plurimis fœminis potest generare, sed vna mulier nõ potest a pluribus viris simul esse inpregnata. Deinde & meretricia potius turpitudo ẽ mulieris proles esse quasi vulgo quęsitas, seu incertos habere patres. Multa sunt quæ tempore illo officiose sunt facta, quæ non nisi libi

si libidinose fieri non possunt. Quod alijs gentibus alijsq; temporibus & locis, vel in coniugijs, vel in conuiuijs, vel in vestitu, cæteroq; humano victu flagitiosum esse videt', alijs in locis tpibus et gētibus nō videt' flagitiosum.

Qua varietate innumerabilium consuetudinum commoti quidam dormitantes non euigilantes in sapientię luce putauerunt nullam esse iustitiam per seipsam, sed vnicuique genti consuetudinem suam iustam videri, quæ cum sit diuersa omnibus gentibus, arbitrati sunt nullam esse vsquam incommutabilem iustitiam, non intelligentes, non posse vlla gentili diuersitate mutari naturæ iura, quibus pręcipimur colere & diligere Deum supra omnia, & ne alijs fecerimus, quod nobis fieri non volumus. Hęc sunt quæ si secundum legem fidei seruauerimus, tyrannidem cupiditatis euertimus, & ędificamus regnum charitatis dei & proximi. *Error eorum q putauerunt nulla esse p se iustitiā.*

Seruabitur ergo in locutionibus figuratis regula huiusmodi, vt tam diu versetur diligenti consideratione quod legitur, donec ad regnum charitatis interpretatio pducatur. Si autem locutio, hoc regnum proprie sonat, nulla putetur figurata locutio. Ex quibus consequens est, q̄ in scripturis sacris præceptiua locutio, perspicue vel vetans flagitium, aut facinus, vel iubens vtilitatem, & beneficentiam, non est figurata. Locutio autem, quæ aut flagitium, aut facinus videtur iubere, vel vtilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est. Ait scriptura, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, perspicua, & non figurata locutio est. Sed quod sequitur. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius, maliuolentię facinus videtur indicare. Ne igitur hoc putes, regula hæc docet, figurate hoc esse accipiendum, vt intelligas carbones ignis, esse vrentes pœnitentiæ gemitus, quibus superbia sanatur eius, qui dolet se inimicum fuisse eius, a quo miserię suę subuenitur. Nam quæ quibusdam in locis pro vituperatione ponuntur, rem malam, significantes, alijs in locis in laudē dicuntur, rem bonam significantes. Sic fermentum, leo, serpēs, aqua, panis, in malā ponunt' partē, cū dicit scriptura. Cauete a fermento pharisæorum, Aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit, Timeo ne serpens seduxit Euam, Aquæ furtiuæ dulciores, Panis absconditus suauior. In bonā aūt partē ponunt', Quę abscondit fermētum in tribus mensuris farinę, donec fermentaretur totum. Vicit leo de tribu Iuda, Estote prudentes sicut serpentes. Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, Ego sum panis viuus. Sunt etiam quędam, de quibus incertū ē, in quam partem accipi debeant. Sicut, Calix in manu domini vini meri plenus mixto. Incertum est, vtrum iram Dei significet in calice non vsq; ad fecem, id est, nouissimam pœnam, an potius gratiam scripturarum a Iudæis ad gētes transeūtē, quia inclinauit ex hoc in hoc, remanentibus apud Iudæos obseruationibus & scripturis, quas carnaliter sapiunt. Interdum etiam res eadem, non in contraria, sed in diuersa significatione ponitur. Aqua nunc spiritū sanctum significat, ut flumina aquæ viuæ, nunc populū, Apoc. 17. Scutū nunc bonā voluntatē, nūc fidē significat. Dicit enim scriptura vtrumq;, & scutum bonæ voluntatis, & scutum fidei. Sed & aliæ res multę in scripturis ponuntur diuersa in significatione, quod cum sit ex locis apertioribus discendum est, quomodo in locis intelligantur obscuris.

Generalis regula ad inueniendum sensum scripturæ in loquutionibus figuratis.

Ad Rom. 12.

Psalmo 74.

Ioannis septimo.

Sexta

Sexta regula. Sexta regula ex doctrina Augustini ibidem pro inueniendo scripturarum intellectu collecta ē. Quādo ex eisdem scripturæ verbis non vnum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiā si latet quid senserit ille, qui scripsit, nihil periculi est, si quodlibet illorū congruere veritati, ex alijs sacrę scripturæ locis doceri potest. Id tamen eo, qui diuina scrutatur eloquia, conante vt ad voluntatem & mentem perueniat autoris, per quem scripturam illam sanctus operatus est spiritus, siue hoc assequatur, siue aliam sententiam regulis fidei consonam, de illis verbis exsculpat, ille quippe autor in eisdem verbis quæ intelligere conamur, & nostram sententiam forsitan vidit, & certe dei spiritus, qui per eum talem sermonem operatus est, etiam ipsam occursuram pio lectori, vel auditori sine dubitatione prouidit. Nam quid in diuinis eloquijs largius, & fœcundius potuit diuinitus prouideri, q̄ vt eadem verba pluribus intelligantur modis? Vbi autem talis sensus eruitur, qui certis alijs scripturarum testimonijs, non potest demonstrari, periculosus est interpretandi modus, nisi ratione reddita manifestus fiat.

Per scripturas diuinas multo tutius ambulatur, vt dum eas verbis obscuris obumbratas interpretari volumus, eam inde eruamus sententiam, quæ aut non habeat controuersiam, aut si habeat, ex scripturis adhibitis testibus, determinetur.

Septima regula. Septima regula. Tropos loquendi cognoscere in scripturarum ambiguitatibus dissoluendis pręcipue est necessarium. Nam manifestum est autores scripturæ sacrę vsos fuisse omnibus loquendi modis, quos Gręci Græco nomine tropos vocant, quos tropos, qui ex grāmatica nouerunt ad intelligendum scripturas plurimum adiuuantur. Sed hic eos ignaris tradere nō decet, ne artem grammaticam docere videamur. Istorum troporum nō solū exempla, sed quorundam etiam nomina in diuinis libris leguntur, sicut allegoria, ęnigma, parabola, quāuis pene omnes hi tropi, qui literali arte dicūt cognosci, etiam in eorum reperiantur locutionibus, qui nullos grāmaticos audierunt, contenti sermōe, quo vulgus vtitur. Sunt autem tropicę locutiōes species ironia, antiphrasis, hypbole, metaphora, & id gen⁹ alia multa. Ironia pronuntiatione indicat, quid velit intelligi, veluti cum dicitur homini mala facienti, res bonas facis. Antiphrasis vt contraria significet nō voce pronuntiantis efficitur, sed verba habet sic posita, vt a contrario intelligaī qd loquimur, veluti si dicamus, Caue tibi ab illo, quia bonus homo est.

Postremum Augustinus in eodem libro tertio enumerat septem Ticonij cuiusdam regulas, quibus consideratis multæ scripturarum ambiguitates atq; obscuritates dissolui possunt. Ticonius quidam, inquit, qui contra Donatistas inuictissime scripsit, cum ipse fuerit Donatista fecit librum, quē regularum vocauit, quia in eo quasdam septem regulas executus est, quibus quasi clauibus diuinarum scripturarum aperiuntur occulta, quarum

Prima regula. Primam ponit de Christo & eius corpore, quod est Ecclesia, quæ a lisgn̄ in scripturis sacris intimatur tanquam vna persona, cui tribuuntur nunc ea quę Christo, vt capiti cōueniunt, nūc ea quę corpori, quod est Ecclesia, competunt, sed quandoque a capite transitur ad corpus, quandoque a corpore ad caput, & tamen scriptura ab vna eademq; persona non videtur

recede-

recedere. Vna persona loquitur Esaiæ, sic dicens, Sicut sponso imposuit mihi mitram, & sicut sponsam, ornauit me ornameto.

Secunda regula. Secundam regulam ponit de corpore Christi bipartito. Vnde poterat regula ista sic appellari, vt diceretur de permixta Ecclesia Christi, cui tribuuntur nunc quæ zizanijs, nunc quę alijs membris viuis competunt, quēadmodum ipsa Ecclesia in canticis ait. Nigra sum sed formosa, vt tabernacula Cedar, & pellis Salomonis. Vtrumque se esse dicit Ecclesia, propter tēporalem vnitatem intra vnum rete piscium bonorū & malorum. Taberna cula Cedar, pertinent ad Hismaelem, qui non erat hæres cum filio liberæ.

Tertia regula. Tertiam regulam ponit de promissis & lege, quæ alio modo, inquit Augustinus, dici potest de spiritu & litera. Vnde frequens est transitus de litera in spiritum. Proinde vigilare debet studiosi lectoris itentio, vt intelligatur quid secundum spiritum, quid secundum literam sit accipiendum.

Quarta regula. Quartā regulam ponit de specie et genere, id est de parte & toto. Scriptura sæpe parti videlicet Tyro Babyloniæ siue alterius cuiuslibet puincię ciuitati tribuit ea quæ conueniunt omnibus gentibus. Proinde in scripturis intelligēdis vigilare debet lectoris intentio, ne quęrat ī specie seu in parte quod certius & melius potest inuenire in toto.

Quinta regula. Quintam regulam ponit de temporibus, aut quantitate temporum, quæ regula, vt inquit Augustinus, etiam de aliarum rerum numeris est accipienda, vbi vigilare debet lectoris intentio, vt intelligat in scripturis sępe numero aliquid dici secundum totum aliquod tempus, quod secundum partem solum illius temporis, aut præterium aut futurum est intelligendum. Veluti quod Christus dicit tribus diebus & tribus noctibus fuisse in visceribus terræ secundum tropum synecdochen accipiendum est. Et rursus aliquid dicitur secundum certam temporum quantitatem, quod pro vniuerso tempore accipiendum est. Veluti quod dicitur. Septies in die laudem dixi tibi, nihil est aliud quam semper est laus tua in ore meo.

Sexta regula. Sextam regulam ponit de recapitulatione, secundum quam est reditus ad ea quę fuerant ī superiorib⁹ prætermissa. Hic vigilare debet mens studiosi lectoris, ne quis quę posterius in scripturis recitata, intelligat tanq̄ sequātur in ordine temporis, & sint posterius facta, quemadmodum Genesis secūdo quę dicuntur de paradiso, non intelliguntur secundum tempus facta, post illa, quæ scribuntur Genesis primo.

Septima regula. Septimā regulā ponit de diabolo & eius corpore, vbi quemadmodū in prima regula vigilandum est, vt dum scriptura loquitur de diabolo, & Ecclesia eius, tanquam de vna persona intelligatur, quod capiti diabolo, quod corpori eius Ecclesiæ malignantium attributum. Hę quidem omnes regulę diligenter obseruatæ, plurimum quidem adiuuant ad penetranda obscura seu tecta diuinorum librorum eloquia, q̄uis non omnia, inquit Augustin. quę in diuinis libris ita scripta sunt, vt non facile intelligantur, possint his regulis inueniri, sed alijs modis plurimis, vsq; adeo, vt etiam ipse Ticonius multa exponat obscura, in quibus nullam harum adhibet regularū. Et proinde ipse supra q̄ debuit easdem regulas commendauit, tantum eis tribuens, quasi omnia quę in diuinis libris obscure posita inuenimus, eisdē regulis bene cognitis atque adhibitis, intelligere valeamus.

Hactenus ex tribus libris Augustini, de doctrina Christiana generalia quædam dogmata collecta sunt, quibus intellectis diligenterque perspectis & obseruatis quisq; sacræ theologiæ studiosus, multos difficultatis nodos, & obscuritates varias in scripturis sacris poterit dissoluere atque elucidare. Iam vero, vt quod scribimus valeat prodesse etiam min⁹ eruditis, minusq; capacibus, ad quędam magis specialia descendemus. Et cum idem venerabilis pater Augustinus subsequēter in quarto libro suo de eadem doctrina Christiana tradat doctoris, expositoris, seu tractatoris diuinarū scripturarum officia esse, fidem rectam defendere, errores debellare, bona docere, mala dedocere, atque in sermone docendi conciliare auersos, remissos erigere, auditores ac lectores intentos ac beneuolos facere, & cętera quæ agenda sunt ita sapienter dicere, vt prosit audientibus, sententias quasdam ex eodem libro recitabimus.

¶ *Sequitur caput quartum, continens sententias quasdam, ex quarto lib. De doctrina Christiana.*

In superioribus ergo libris tribus Augustinus de rebus & de signis tā proprie, q̃ translate acceptis secundum regulas quasdam, quibus iuuantur sacrarum literarum studiosi hactenus egit. Addens eosdem non solum admonēdos esse, vt in scripturis sacris genera locutionū sciant, vigilāterq; aduertant. Verū etiā, quod pręcipuū & maxīe necessariū est, orēt vt intelligāt, q̄m dn̄s dat sapiētiam, & a facie eius intellectus & scientia. A quo & ipsum studiū piāq; voluntatē discēdi sacras literas acceperunt. Et hęc quaten⁹ attinet ad sacræ theologiæ discipulos, hactenus tradidit Augustinus. Consequēter in quarto libro tradit sententias attinentes ad doctores & expositores, quibus sacrarum literarum docendarum incumbit officium, ad quod apte cōgrueq; exercendum nonnihil vtilitatis habent rhetorica præcepta. Sed seorsum hęc discenda sunt, si cui forsitan bono viro etiam hęc vacat discere. Compendium facientes colligemus ex eodem libro .4. aliquot sententias.

Prima sententia. Prima ē. Rhetorica pręcepta sunt vtilia ad defendendū veritatē. Nā cū per artem rhetoricam & vera suadeantur, & falsa, quis audeat dicere veritatem defensionibus suis aduersus mendacium debere consistere inermem, vt videlicet illi qui res falsas psuadere conantur, nouerint auditorē vel bn̄uolū, uel intētū, vel docilē in procemio facere. Isti aūt defensores scilicet veritatis non nouerint. Et illi falsa breuiter, apte, verisimiliter. Isti vera sic narrēt, vt audire tedeat, intelligere non pateat, credere postremo non libeat.

Illi fallacibus argumentis veritatem oppugnent, animasq; audientiū in errorem mouentes, docendo terreant, contristent, exhilarent. Isti pro ueritate lenti frigidiq; dormitent. Quis ita desipiat, vt hoc dicat? Si ergo mali hanc eloquij facultatem vsurpant in vsus iniquitatis & falsitatis, cur non eā defensores veritatis pro studio sibi comparant, vt deseruiat veritati?

Secunda sentētia. Secunda sententia. Quæcunq; sunt de facundia hac seu eloquentia obseruatiōes atq; præcepta extra istas sacras literas nostras seposito ad hoc congruo temporis spatio, apta & conuenienti ętate discenda sunt eis, qui hoc celeriter possunt. Nam vt ipsos Romanę eloquentię principes non piguit dicere,

cere, quod hanc artem nisi quis cito possit, nunquam omnino possit perdi-scere. Quę etiam si possit a tardioribus tandem aliqñ perdisci, nos tamen eã, inquit Augustinus, non tanti pendimus, vt in eius pręceptis discendis iam maturas, vel graues etiam hominum ætates velimus impendi. Satis est vt adolescentulorum ista sit cura, nec ipsorum omnium, quos vtilitati Ecclesiasticæ cupimus erudiri, sed eorum quos nondum magis vrgens huic rei vlla præponenda necessitas occupauit. Quoniam si acutum & feruens adsit ingenium, facilius adhæret eloquentia legentibus & audientibus magistros eloquentes, q̃ sectantibus eloquentiæ pręcepta.

Tertia sententia. Præter canonicos nostros autores sunt Ecclesiastici viri, qui diuina eloquia non solum sapienter, sed eloquenter etiam tractauerunt, quorum scripturas Ecclesiasticas legendo & exercitatione imitando homines fiunt eloquentes, etiam si non id agant, vt eloquentes sint, sed tantummodo rebus ipsis, quæ ibi dicuntur, sint intenti. *Tertia sententia.*

Sine pręceptis rhetoricis nulla eloquendi arte tradita nouimus plurimos eloquentiores plurimis qui illa didicerunt. Sine lectis vero & auditis eloquentium hominum disputationibus vł dictiõibus, neminem. Nã neq̃ ipsa arte grammatica, qua discitur locutionis integritas, indigerent pueri, si eis inter homines, qui integre loquerentur, daretur & crescere & viuere. Ne sciẽtes quippe vlla nomina vitiorum, quicquid vitiorum cuiusq̃ ore loquentis audirent, sana sua consuetudine reprehẽderent, & cauerent, sicut rusticos reprehendunt vrbani, etiam qui literas nesciunt.

Ex his conclusit Augustinus dogmata quędam, quæ nos includimus in sententia quarta. Debet igitur diuinarum scripturarum tractator, et doctor, defensor veritatis, & rectæ fidei & debellator erroris & bona docere & mala dedocere, atq̃ si opus fuerit in prooemio auditorẽ vel beneuolum vel intẽtum vel docilem facere, & in hoc opere sermonis conciliare auersos, remissos erigere, & cæt. quę agenda sunt in huiuscemodi docendi officio ita tradere, vt res, de qua agitur, innotescat. Si vero qui audiũt monendi potius q̃ docẽdi sint, vt in eo quod iam sciunt agendo non torpeant, maioribus dicendi viribus opus est. Hic enim obsecrationes & increpatiões, concitationes, & coercitationes, & quęcunq̃ alia valent ad commouendos auditorum animos sunt necessaria. Sed cum alij hoc faciant obtuse, deformiter, frigide, alij ornate, acute, vehementer, illũ ad hoc docendi officium iam oportet accedere, qui potest disputare vel dicere sapienter, etiam si nondum potest eloquenter, vt prosit audientibus, etiam si minus, q̃ prodesset, si & eloquẽter posset dicere. *Sententia. 4.*

Sententia quinta. Insipiens, affluens eloquentia, tanto magis cauendus est, quanto magis ab eo in his quæ audire est vtile delectatur auditor, et eum quem diserte dicere audit, etiam vere dicere existimat. Hęc autem sententia nec illos fugit, qui artem rhetoricam docendam putarant. Fassi enim sunt sapientiam sine eloquentia prodesse quidem ciuitatibus, sed parũ. Eloquentiam vero sine sapientia plærumq̃ obesse nimium, prodesse nunq̃. *Sententia. 5.*

Sententia sexta. In scripturis sacris vera est sapientia, & ideo sapiẽter dicit homo tanto magis vel minus, quanto magis minusue profecit in eisdem scripturis bene intelligendis, diligẽterq̃ earũ sensibus indagandis. Ex quibus consequens est, quod doctori, defensori veritatis, qui sapienter de- *Sexta sententia.*

ter debet dicere etiam quod nondum potest eloquenter, maxime necessariū est tenere verba sanctarum scripturarum. Quanto enim quisq; se pauperiorem cernit in suis, tanto eum oportet i istis esse ditiorem, vt quod dixerit suis verbis, probet ex illis. & qui proprijs verbis minor erat, magnorum testimonio quodāmodo crescat, sapientissimorum autorum verba suis locis & tpibus ingerēdo. Porro qui non solum sapienter, verum etiam eloquenter vult dicere, quoniam profecto, inquit Augustinus, plus proderit si vtrumq; potuerit, ad legendos vel audiendos doctores eloquentes eum mitto lubentius q̄ magistris artis rhetoricę vacare pręcipio, si tamen hi qui leguntur, & audiuntur non solum eloquenter, sed & sapienter, vel dixisse, vel dicere veraci prædicatione laudentur. Propter quod non ait scriptura, Multitudo eloquentium, sed multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum. Qui sapienter dicunt, salubriter dicunt, etiam quamuis amara sunt, plærumq; audientibus quæ dicūtur. Sicut aūt sæpe sumēda sunt amara salubria, ita semp vitāda ē pniciosa dulcedo, sed salubri suauitate, vel suaui salubritate quid meli⁹?

Septima sentētia. Sententia Septima, Autores qui scripturæ sacræ nobis canonem fecerunt, non solum sapientia fuerunt prædit, sed etiam sua quadam eloquentia, quę viros summa autoritate dignissimos, planeq; diuinos decet. In q̄rę scripturis ipsa lex artis oratorię, ita plęrumq; seruat̄, vt tamen non ostentetur, multaq; per tropologiam, ita sapienter obteguntur, vt quāto magis trāslatis verbis videntur operiri, tanto magis, cum fuerint aperta, dulcescunt. Nam vbi eos, inquit, intelligo non solum nihil eis sapientius, verum etiam nihil eloquentius mihi videri potest, Vbi vero eos nō intelligo, minus quidem mihi apparet eorum eloquētia, sed eam non dubito esse talem, qualis est vbi intelligo. Octaua sententia.

Octaua sentētia. Huic tali scripturarum sacrarū eloquētię quędā sentētiarę obscuritas congrua ratione mixta est, in qua proficere noster intellectus non solum inuentione, verum etiam exercitatiōe deberet.

Nona sententia. Nona sententia. Quis canonici scripturarū autores nonnulla sub magna obscuritate dixerunt sic obscure locuti vtiliter & salubriter ad exercendas quodammodo legentium mētes ad rumpenda fastidia, ad acuenda ingenia volentium discere, ad celandum & abscondēdum mysteria a superbis huius mundi sapientibus. Non tamen earundem scripturarum expositores nobis iā humiliter credentibus ita loqui debent, tanq̄ ipsi exponendos se simili authoritati proponāt, sed in omnibus sermonibus suis primitus ac maxime, vt intelligantur elaborent ea quantum possunt perspicuitate dicendi, vt aut multum tardus sit qui non intelligit, aut in rerum quas explicare atq; ostendere volunt difficultate ac subtilitate nonin eorum locutione sit causa quo minus tardiusue quod dicunt possit intelligi.

Decima sentent. Decima sententia. Curare debet is qui docet, nō quanta eloquentia doceat, sed quāta euidentia, nō sollicitus quid bene sonet, sed quid bene indicet atq; intimet quod ostendere intendit. Ad vitandum obscuritatem & ambiguitatem consultius est interdum, minus congrue minusq; Latinę dicere q̄ orationem latinam obscurā & ambiguam tradere. Sic non piguit scripturę interpretem pluraliter de sanguinibus dicere, quod in Latina lingua tantūmodo singulariter dicitur. Quid enim prodest locutionis integritas, quam

non se

non sequitur intellectus audientis, cum loquendi nulla omnino sit causa, si quod loquimur, non intelligant illi, propter quos vt intelligant loquimur.

Sentētia vndecima. Tria sunt quæ pfecta oratiōe fiunt, vt doceat, vt delectet, vt animum flectat seu vincat. Alius est modus docendi, alius delectandi, alius flectendi. Docendi modus est, ita dicere, vt is q discit intelligat. Qui docent, res ipsas multiplici varietate dicendi versant, vt faciant eos qui audiunt intelligere. Delectandi autem gratia dicuntur etiam ea quę sūt nota & intellecta, vbi non ipsa quæ dicuntur, sed modus quo dicuntur attēditur. Qui delectant ita eloquenter suauiterq; orationem ædunt, vt alliciant & auditorum animos quadam audiendi voluptate teneant suspensos. Modus aūt flectendi est, vt ea quæ dicuntur intellecta & suauiter dicta ita dicātur vt moueatur is qui audit ad operandū. Qui mouet seu flectit, ita orationē ædit, vt affectibus concutiat audientes, atq; eorum animos transformet, vt vel ament quod odiebant, vel odio habeant, quod amabant. Dixit ergo quidam eloquens, & verum dixit, ita debere dicere eloquentem, vt doceat, vt delectet, vt flectat. Docere necessitatis est, delectare suauitatis, flectere victorię. Horum trium quod primo loco positum est, docendi videlicet necessitas in rebus quas dicimus cōstituta est. Reliqua duo in modo, quo dicimus. Sicut ergo est delectandus auditor, vt teneatur ad audiendum, ita est & flectendus vt moueatur ad agendum. Et sicut delectatur si suauiter loqueris. Ita flectitẽ si amet quod polliceris, timeat quod minaris, oderit quod arguis, amplectatẽ quod commendas, doleat, quod dolendum exaggeras, gaudeat cum quid lætandum prædicas, misereatur eorum, quos miserandos ante oculos dicendo constituis, effugiat, quos vitandos proponis. Sanctus vir Cyprianus tam plano, suaui & viuaci sermone docuit sancta, iusta, & bona, vt & intelligenter, & libenter, & obedienter audiretur. *Sētentia vndeci.*

Sententia duodecima. Doctor Ecclesiasticus, vt sancta & iusta valeat sic dicere, vt libenter & obedienter audiatur, pietate magis orationum q̃ oratorum facultate est opus, vt orando pro se ac pro illis, quos est allocuturus, sit orator anteq̃ dictor. Quis enim nouit quid ad præsens tempus, vel nobis dicere, vel per nos audiri expediat, nisi qui corda omnium videt? Et quis facit, vt quod oportet, & queādmodum oportet, dicatur a nobis, nisi in cuius manu sumus & nos, & sermones nostri. *Sententia duode.*

Sententia decimatertia. Qui docere vult alios, prius oportet eū discere, & nosse omnia docenda, & facultatem docendi sibi comparare, quemadmodum decet Ecclesiasticum virum. In hora vero ipsius dictionis, cogitet illud bonę menti conuenire quod dominus ait. Nolite cogitare, quomō, aut quid loquamini, dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri est, qui loquitur in vobis. Si ergo spiritus sancti⁹ loquitẽ in eis qui psequentibus traduntur pChristo, cur non & in eis, qui tradunt discentibus Christum? Sententia .xiiii. *Sententia decima tertia.*

Ecclesiasticus doctor, qui docendo nititur sua oratione persuadere qđ bonum est, nihil horū trium spernit, scilicet vt doceat, vt delectet, vt flectat, recteq; orat, apte & cōuenienter agit, ut intelligēter, libenter, obediēterque audiatur. Nam & si spiritus sanctus doctores efficit, & vnctio doceat audientes. Non tamen inde consequens est, homines non esse admonendos, vel *Sententia decima quarta.*

instruendos quid, vel quemadmodum doceant, alioqui & simili argumento posset dici, quod nec orandum vobis esset, quia dominus ait, Scit pater vester cœlestis quid vobis necessarium sit, priusquam petatis ab eo.

Primæ ad Timo. quarto et quinto. Deide quod nec Apostolus Paulus debuisset præcipere Timotheo, & Tito quid vel quemadmodum docerent alios. Timotheo præcepit, Annuntia hęc & doce, formam habe verborum sanorum, quæ a me audisti. Satis age, teipsum probabilem operarium exhibens Deo, non erubescentem, verba veritatis recte tractãtem. Prędica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni longanimitate, & doctrina. Item ad Titum dicit, Episcopum iuxta doctrinam, fidem verbi perseuerantem esse debere, vt potens sit in doctrina sana, & contradicentes arguere. Nunquid contra seipsum sentit Apostolus, qui cum docet doctores operatione spiritus sancti fieri, ipse illis præcipit, quid & quemadmodum doceãt. An intelligendum est & hominum officia ipso sancto spiritu largiente in docendis etiam ipsis doctoribus, non debere cessare, & tamen, neq; qui plantat aliquid esse, neque qui rigat, sed Deum esse qui incrementum dat? Sicut enim corporis medicamenta, quæ ab hominibus adhibentur hominib9, non nisi eis prosunt, quibus operatur salutem Deus, qui & sine illis mederi potest, cum sine ipso illa non possunt, & tamen adhibentur, & hoc si officiose fiat, inter opera misericordiæ & beneficentiæ deputatur. Ita & adiumenta doctrinæ tunc prosunt animæ adhibitæ per hominem, cum Deus operatur vt prosint, qui potuit Euangelium dare homini etiam non ab hominibus, neq; per hominem. Igitur in rebus etiam Ecclesiasticis doctor quisq; non ideo suis viribus fidit, quod laborat sancti spiritus monita prudenter & ornate dicere.

Sententia decima quinta. Sententia decimaquinta. Officium diserte loquentis est, nunc submisse, nunc tẽperate, nunc granditer dicere. Sed aliter tria hęc seruanť in forensibus causis a principibus eloquentiæ huius mundi. Aliter in Ecclesiasticis quæstionibus a sanctis patribus. Illi submisse dicunt, quia de rebus paruis, vtpote pecuniarijs, putant se agere. Granditer vero, quia de rebus magnis, vtpote de salute & capite hominum agitur, vbi vero nihil horum agitur, sed tantummodo vt delectetur auditor, temperate seu moderate loquuntur. Isti autem nostri, siue canonici, siue Ecclesiastici patres, referentes omnia quæ dicunt ad hominum salutem, nec temporariam sed æternam, vbi etiam cauendus est æternus interitus, & ignis inextinguibilis, omnia æstimant magna, quæ dicunt etiam in rebus minimis propter fidem, iustitiam, charitatem, pietatem, quæ magna sunt, etiam in rebus quamlibet paruulis. Neq; enim parua est iusticia, quam & in parua pecunia debemus custodire dicente domino. Qui in minimo fidelis est, & magno fidelis est. *Lucæ. 16.* Nã sicut ratio rotunditatis eadẽ est & in magno disco, quæ & in numulo exiguo, vt a puncto medio omnes lineæ in extrema ductæ sint pares. Ita vbi parua iuste geruntur non minuitur iustitiæ magnitudo. De iudicijs secularibus seu pecuniarijs, cum loqueretur Apostolus primę ad Corinthios sexto, granditer loquitur, vt vinceret, & flecteret auersos illorum hominum animos. Audet, inquit, quisquam vestrum, habens negotium aduersus alterum iudicari ab iniquis, & non apud san-

pud sanctos? an nescitis quia sancti mundum iudicabunt? Si in vobis iudicatur mundus, indigni estis, qui de minimis iudicetis. Nescitis quia angelos iudicabimus, nedum sęcularia. Sęcularia igitur iudicia, si habueritis contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, hos constituite ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis loquor. Sic non est inter vos quisquā sapiens, qui possit inter fratrem suum iudicare, sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Iam quidem omnino delictum, quia iudicia habetis vobiscū. Quare non magis iniquitatem patimini, quare non potius fraudamini. Sed vos iniquitatem facitis & fraudatis, & hoc fratres. An nescitis quia iniusti regnum Dei non possidebunt?

Quid est quod sic indignatur Apostolus? sic corrigit? sic exprobrat? sic increpat? sic minatur? Quid est quod sui animi affectum tam crebra, tā aspera vocis mutatione testatur? Quid est postremum, quod de rebus minimis tam granditer loquitur? Tantum negotia sæcularia hoc meruerūt? absit. Sed hoc facit propter iustitiam, charitatem, pietatem. Etiam calix aquæ frigidæ res minima est, atq; vilissima, nō ideo tamē minimum atq; vilissimum est quod dominus ait, quod eum qui dederit discipulo ipsius, non perdet mercedem suam. Quamobrem, quū doctor in Ecclesia facit inde sermonem, non debet existimare se paruum aliquid dicere. Et ideo sibi hoc non granditer, sed submisse esse dicendum. Nonne quando accidit, vt de hac re loqueremur, īquit Augustinus, ad populum, deus adfuit vt non incongrue diceremus, tanq; de illa aqua frigida quędam flamma surrexit quæ etiam hominum frigida pectora ad misericordiæ opera facienda spe celestis mercedis accenderet.

Sententia decimasexta. Ecclesiasticus doctor, cum debeat esse doctor magnarum rerum, & earum quibus liberamur ab ęternis malis, & ad ęterna peruenimus bona, non semper tamen debet res magnas granditer dicere, sed submisse, cum aliquid docetur, temperate cum aliquid aut vituperatur aut laudatur. Cū vero aliquid agendū est & ad eos loquimur, qui hoc agere debent, nec tamen volunt, tunc ea quæ magna sunt, dicenda sunt granditer, & ad flectendos animos congruenter, & aliqn̄ de vna & eadem magna re, et submisse dicitur, si docetur, & tēperate, si prædicatur, & granditer, si auersus inde animus, vt cōuertatur, impellitur. Submisse dictiōis exemplum est apud Paulum. Apud Apostolum ad Galatas. Dicite mihi sub lege volentes esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, vnum de libera & cęt. Temperatę dictionis exemplū ē. Seniorē ne increpaueris, sed obsecra vt patrē, iuniores vt fratres. Grandis dictionis exemplum est. Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis qs contra nos? qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit? Quis accusabit aduersus electos Dei? & cęt. *Sententia decima sexta.*

Sententia decimaseptima. Genus granditer dicendi, neq; debet esse solum neq; prolixum, sed transire in genus submisse aut temperate dicendi. In grādi quoq; genere aut semper aut pene semper temperata debent esse principia. Deinde & genus submisse dicendi aliorum generum interpositione debet variare, vt dictionis impetus, sicut maris æstus alternet. *Sententia decima septima.*

Proinde eum, qui intelligenter vult dicere submisso genere dicendi, etiam in reliqua duo debet intendere Et quantum potest agere, vt etiam libenter & obedienter audiatur, iterponendo singula dicendi genera certis cõgruis aut necessarijs locis. In potestate eloquentis est, vt dicantur non nulla submisse etiam quæ possent granditer dici, vt ea quæ dicuntur granditer ex illorum fiant comparatione grandiora.

Sententia decima octaua. Sententia decimaoctaua.

Omni granditate dictionis vt obedienter audiatur, maius pondus habet vita dicentis. Nam qui sapienter & eloquenter dicit, viuit autem nequiter, erudit quidem dicendi studio, multisque prodest, sed longe pluribus prodesset faciendo quæ dicit. Plærumque fit, vt non obedienter audiant eum, qui se ipse non audit, & Dei verbum, quod eis prædicatur, cum ipso prædicatore contemnant. Paulus ad Timotheum scribens cum dixisset, Nemo adolescentiam tuam contemnat, subiecit, vnde non contemnere
Paulus primæ ad Timotheum. 4. tur, atque ait, Sed forma esto fidelium in sermone, in conuersatione, in dilectione, in fide, in castitate. Talis doctor vt obedienter audiatur, non solum submisse, verum etiam granditer, non impudenter dicit, quia non contemptibiliter viuit, qui etiam in ipso sermone mauult rebus placere, quàm verbis, nec existimat dici melius, nisi quod dicitur verius, neque ipse seruit verbis, sed verba facit seruire sibi. Hoc enim est quod ait Aposto-
Primæ ad Corinthios primo. lus, Non in sapientia verbi, ne euacuetur crux Christi. Ad hoc etiam valet quod ait ad Timotheum, Noli verbis contendere, ad nihil enim est vtile, nisi ad subuersionem audientium. Neque enim hoc ideo dictum est, vt aduersarijs veritatem oppugnantibus, nihil nos pro veritate dicamus, alioqui vbi erit, quod ipse Apostolus ostendens, qualis debeat esse Episcopus, inter cætera ait, vt potens sit in doctrina sana, & contradicentes possit redarguere. Verbis contendere ẽ non curare quomodo error veritate vincatur, sed quomodo tua dictio, dictioni alterius præferatur. Porro qui non verbis contendit, siue submisse, siue temperate, siue granditer dicat, id agit verbis, vt veritas pateat, veritas placeat, veritas moueat, quoniam nec ipsa charitas, quæ præcepti finis est, & plenitudo legis, vllo modo esse recta potest, si ea quæ placent & diliguntur, non vera, sed falsa sunt.
Plurimum ergo prodest & sapienter & eloquenter dicere, sed qui vtrumque non potest, dicat sapienter potius, quam dicat eloquenter, quod non dicit sapienter. Si autem ne hoc quidem potest, ita conuersetur, vt non solum premium sibi comparet, sed etiam prębeat alijs exemplum, & sit ei quasi co-
Sententia decima nona. pia dicendi, forma ipsa viuendi.

Sententia decimanona. Sunt qui bene pronuntiare possunt, quid autem pronuntient excogitare non possunt. Hi profecto si quod dicant, ab alijs sumant, eloquenter, sapienterque conscriptum, memoriæque commendent,
Hieremiæ. 23. atque ad populum proferant, si eam personam gerunt, non improbe faciunt. Nec deterrendi sunt isti voce Hieremiæ prophetæ, per quem Deus arguit eos, qui furantur verba eius, vnusquisque a proximo suo. Qui enim furantur, alienum auferunt, verbum autem Dei non est ab eis alienum, qui obtẽperant. Ille potius dicit aliena, qui cum dicat bene, viuit male.

Hacten-

Hactenus generalia quædam dogmata omnibus sacræ theologiæ studiosis, scitu dignissima. Quę sane ego cernens in ꝓprijs me pauperem, virtutibus & ornamentis eloquendi prorsus vacuū, sumpsi atque collegi ex quatuor libris Augustini illuminatissimi doctoris, cupiens regulis quibusdā atque sententijs, vijsq; ie compendiosis, iterum atq; iterum inculcandis iuuare pia studia adolescentum, quibus forsitan, vel neque suppetit librorum copia, vel neque adsunt singulis sanctorum scriptorum libris legendis, ac perdiscendis congrua temporum spatia, vel neque est tanta ingenij perspicuitas, & exercitatio, vt iam valeant in illis legendis proficere, quibus & his nostris sententijs viam quandam & manuductionem pręparamus ascendentibus ad altiora. Doctis autē & eruditis videbuntur forsitan hæc superflua, habentibus iam exercitatos sensus, tam in scripturis sacris, quam & in Ecclesiasticorum patrum libris.

¶ *Secundus huius libri tractatus, in quinq; capita distributus, de obscuritatibus propter dictionem siue sermonem scripturæ sacræ.*

Primum caput de homonymis seu æquiuocis.

VOluminum obscuritas ex tribus fieri consueuit, vel rerum magnitudine, vel autoris dictione non perspicue eloquentis, quod intendit significare, vel audientis, seu discentis duricia ac tarditate nimia. Quorũ primum magnitudinem inquam, & sublimitatem rerũ inesse scripturis sacris ex superioribus est vtcunq; manifestum, per sententias in primo capitulo præcedentis tractatus recitatas, ex primo libro Augustini de doctrina Christiana. Specialius tamen declarandum in tertio tractatu subsequenti. Secundum etiam, sermonem videlicet obscurum inesse scripturis sacris, patet ex multis æquiuocationibus, amphibilogijs, tropis, parabolis, & sermonum inuersionibus, quibus vsi sunt scripturæ sacræ autores, non quidẽ ex imperitia, quemadmodum plærịq; cæterarum rerum scriptores, sed ex spiritus sancti prouidentia. Quippe qui nõ aliter loqui debuerunt, q̃ spiritus ille veritatis illis eloqui dabat, volens multa in eisdem scripturis esse obtecta, & ad edomandam nostro labore superbiam, & ad velandum Ethnicis sacratissima fidei nostræ mysteria. Tertium, vtpote desidiam & tarditatẽ vincet, quisque sacrę theologię discipulus, intelligendi desiderio, orationũ auxilio, & discendi studio assiduo.

Prosequentes ergo diuisionem Augustini in superioribus traditam, dicimus scripturas sacras bifariam esse difficiles, videlicet, aut propter signa incognita, aut propter res ipsas in se difficiles. De vtrisq; generalia quædam dogmata ad iuuandum studia adolescentum, sumpsimus ex libris Augustini, de doctrina Christiana. Reliquum est iam ad specialia quędam descendere. Seruantes autem ordinem in principio huius libri præscriptum in hoc secundo tractatu speciales quasdam obscuritates & difficultates, quæ in scripturis contingunt propter incognita signa, commonstrabimus. Et primum dictiones quasdã æquiuocas ostẽdemus, propter quarũ incõsiderãtiã solẽt plęriq; lectores, aut turbari, aut deuiare a vero scripturarum intellectu.

Primum in scripturis sacris nomina propria, aut regum, aut locorũ, aut vrbium, aut aliarum rerum solent conturbare lectorem, & magnos ingerere difficultatum scrupulos. Apud Aegyptios Pharao erat nomen proprium regiæ dignitatis, & idcirco apud illos multi reges Pharaones.

De æquiuocis propriorum nominũ.

Apud Persas autem & Medos reges appellabantur Darij, & Xerxes, Artaxerxes, vocati ab Hebræis Assueri. Apud Babylonios multi Nabuchodonosor. Apud Syrios omnes reges Antiochi. Apud Aegyptios multi Ptolemęi. Apud Iudæos sub Babylonijs, multi Ieconiæ reges. Apud Iudæos sub Romano imperio, multi Herodes. Sic & dicuntur duæ esse Galilęę, duæ Bethleem, duæ Salem. Quibus fit vt nomina ęquiuoca tũ vrbiũ, tum regionum, ac prouinciarũ, tũ hominum, multos a vero scripturarum intellectu fecerint deuiare, qui existimauerunt de vno aliquo, aut loco, aut rege, aut homine dici, quæ de pluribus dicta debent intelligi. Quod non solum in sacris

in sacris, sed in alijs quoque rerum prophanarum historijs accidit. Ex chronographia Philonis, & chronographia historiarũ secundum successiõis seriẽ habemus tres Herodes, q̃rum primus Ascolonita alienigena, qui Hircano vltimo Iudęorum duce atq; pontifice a Parthis capto, iubente senatu Romano, inuitis Hebręis, regnũ eorum tyrannice occupauit, qui &, vt inquit idẽ Philo, collegiũ sceptri de domo Dauid deleuit, Hircanũ pontificem a captiuitate reuersum, & filiũ filiosq; filię interfecit. Hic est Herodes alienigena, sub q̃ natus est Christus, qui & infantes iugulauit in Bethleem Iudę, qui, vt inquit Eusebius, anno.6. a natiuitate Christi morbo intercutis, atq; scatẽtibus toto corpore vermibus, miserabili morte perijt. En vides ex testimonio Philõis Iudęi sceptrũ Iudęorum de domo Dauid seu Iudę translatũ esse in ditionem Romanorũ. Habes itaq; argumentũ robustũ contra Iudæos tẽporibus Christi nati, impletam esse prophetiam Moysi. Nõ auferetur sceptrum de Iuda, neq; dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est. Secũdus fuit Herodes Archilaus tetrarcha, superioris filius, qui nõ rex sed quartę partis Iudęę princeps cõstituitur, gubernans annis vigintiquatuor, qui & Ioannem Babtistam decollauit. Hic etiam damnatus perpetuo exilio grauiter cruciatus interijt. Tertius fuit Herodes Agrippa, qui Christum indutum alba veste, illusit, qui & occidit Iacobum fratrem Ioannis gladio & Petrum clausit in carcere, qui & sibi diuinum honorem tribuens, confestim percussus ab Angelo domini, consumptus a vermibꝰ expirauit, vt dicitur actuum duodecimo. Alius ergo Herodes, de quo dicitˀ Matthęi secũdo, alius Herodes, de quo dicitur Matthei.xi. alius, de quo dicitur lucæ .23. & actuũ duodecimo. *Tres in scripturis Herodes.*

Item alius Nabuchodonosor magnus, de quo quarti regum vigesimoquarto, Hieremię vltimo, Danielis primo & secundo, qui destruxit templũ & transtulit Iudã in Babylonem, cuius nepos succedens ei in regnum nomine Balthasar, fuit a Dario & Cyro interfectus. Alius vero Nabuchodonosor successor Cyri, de q̃ Iudith primo, & secũdo, qui primi Esdrę quarto vocatur Assuerus. *Multi Nabuchodonosor.*

Præterea alius est Assuerus, de q̃ Danielis.9. In anno primo Darij filij Assueri, de semie Medorũ. Hic Assuerus. Darij pater fuit alio noĩe vocatꝰ Hystaspes. Alius Assuerꝰ, de quo quarto capite primi Esdrę. Alius vero & posterior ille est Assuerus, de quo in libro Hester, quemadmodũ in primo libro demonstrauimus. *Multi Assueri.*

Alius Ioakim, per kim in fine, qui fuit filius Iosię, qui & Elichachim appellatur, secũdi paralipomenon .36. qui & ducitur in babylonem cum vasis domus domini, & Daniel assarias, & Misael cũ illo, Danielis prim. Vocatus ẽ etiã apud Matthæum Ieconias. Alius Ioachin per chin in extrema syllaba, qui & fuit prædicti Ioakim filius. Alio nomine etiam appellatus Ieconias, vt patet Hieremiæ vigesimo secundo. Si fuerit Ieconias filius Ioakim regis Iuda, annulus in manu dextra mea, inde euellam eum, qui itidem ducitur in Babylonem captiuus cum cęteris vasis. Et hoc quidẽ vt testatur Hieronymꝰ, cum Ezechiele & Mardochæo in cuius locum substituitur Sedechias. Vnde Ieconias sub eodẽ contextu in scripturis ęquiuoce capitur, vt apud Mat. Alius Ieconias, de quo dicitur, Iosias genuit Ieconiam. Alius Ieconias, de quo postea dicitur, Post transmigrationem Babylonis, Ieconias genuit Salathiel, de quo tractat Hieronymus in principio Danielis, tradẽs apud Mat *Multi Ieconiæ.*

apud Matthæum vnam generationem deesse.

Hactenus innumerabiles codices mendose scripti confusionem fecerunt studiosis, habentes duos istos reges similibus nominibus, cum tamē pater scribi debeat per kim & filius per chin. Ioakim est, de quo scribit Danielis .1. Anno tertio regni Ioakim regis Iuda, venit Nabuchodonosor. Ioachin vero superioris Ioakim filius est, de quo scribitur Ezechielis primo. In quinta mēsis quinti anni transmigrationis regis Ioachin, factum est verbum domini ad Ezechielem. Hæc nisi diligens lector obseruauerit, videbuntur scripturę inter se pugnare, quia Ioakim vndecim annis regnauit, priusq̃ contra illū veniret Nabuchodonosor, vt patet secundi Paralip.36. Ioachin autem filius eius tribus mensibus & decem diebus regnauit. Cūq; voluerentur anni circulus, venit contra eum Nabuchodonosor, vt similiter patet secundi Parali. .36. Hæc autem si eadem intelligeretur vtrobiq; persona, non videbuntur posse stare cum eo, qđ in principio Danielis dicitur. Anno tertio regni Ioakim, venit Nabuchodonosor & obsedit Hierusalem, & tradidit dominus in manū eius Ioakim. Nec item cum eo, qđ Hieremię .25. dicitur, q̃ annus quartus regni Ioakim, fuerit annus primus regni Nabuchodonosor. Si aūt ex secundo Paralipomenon .36. consideremus vtrumq; fuisse a Nabuchodonosor captiuum, & Ioakim patrem Ioachin fuisse sub Nabuchodonosor tribus annis regni tributarium in Hierusalem, vt dicitur quarti regum .24. facile intelligem⁹ quid in Daniele dicitur, Anno tertio regni Ioakim regis Iuda venisse Nabuchodonosor, accipiēdū esse de anno.3. regni sui tributarij.

Multi Antiochi. Item alius fuit Antiochus Soter huius nominis primus Seleuci filius, alij cęteri Antiochi quinq; sequentes Syriæ reges, inter quos penultimus Antiochus illustris radix peccati, qui & postq̃ pcussit & subiugauit Aegyptum, ascendit Hierusalem in multitudine graui, intrās sanctuarium in superbia, accipiēs oīa vasa tēpli, & fecit cædē magnam, qui & abiens in terram suam post annos duos misit principem tributorum, qui intrauit ciuitatem sanctam, succendit illam, & destruxit muros, ponens illic gentem peccatricem, cogens Iudæos seruare gentilium ritus, cui & multi ex Israel cōsenserunt, & sacrificauerunt Idolis, primi Machabæorum primo.

Multi in scripturis Darij. Insuper alius fuit Darius Medus, Cyri auunculus, vel vt alij putant patruus, qui cum eodem Cyro Chaldęos, Babyloniosq; superauit, & Balthasarem interfecit, qui & Danielem in lacum leonū iussit mitti, & illesum, prę seruatum extraxit de lacu, decernens vt in vniuerso regno paueant dominū deum Danielis. Sub cuius Darij anno primo regni facta est reuelatio de numero septem hebdomadarum, & visio de nouissimis tēporibus, & de Antichristo. Cui duobus annis regnanti super Chaldęos successit Cyrus, qui dedit Iudęis in Babylone captiuis licentiam redeundi in Hierusalem, & ædificandi templum, qui accusatione aduersus Iudæos ab hostibus Iudæorum accepta, rursus impediuit idem templum ædificari.

De quo Dario & gestis illius habes Danielis quinto & sexto & sequentibus capitulis. Et de Cyro, primi Esdræ primo, secundo, tertio & quarto capitulis. Alius vero Darius Persarum rex longe posterior, vtpote post Cyrum secūdus, qui cognominatur Longimanus, de quo, primi Esdræ quarto, quinto & sexto, & Aggei primo & secundo, & Sacha. primo, et sequentib⁹

quentibus cap. Alij rursus fuerunt Darij successores, vtpote Darius Nothus, cuius scriptura nō meminit, & Darius Mnemon, q iuxta chronogra. Philo. in lib. Hester vocatur Assuerus, & pri. Esdrę.7. vocatur Artaxerxes magnus rex regum. Postremum alius est Darius vltimus, de quo primi Machabæorum primo dicitur, quod interfectus sit ab Alexandro rege Macedonū, qui sane Alexander Magnus, quia transtulit, vt inquit Metasthenes, imperium in Græcos, idcirco primi Machab. 1. dicitur, primus regnasse in Grecia, quia illic primus regnauit, vt Monarcha. Hactenus de Darijs multis.

Iā de Artaxerxibus. Alius Artaxerxes, de quo primi Esdrę quarto. In regno Assueri ipse ē Artaxerxes, qui & Cyro successit, sub q̄ et historia Iudith contigit. Vnde & quemadmodum supra patuit, idem Artaxerxes in eadē historia Iudith, ipse est qui vocatur Nabuchodonosor. Alius vero Artaxerxes illius successor, qui primi Esdrę quarto & quinto, alio nomine vocatur Darius, Alius Artaxerxes Magnus, de quo & primi Esdrę septimo, & secundi Esdræ secundo. Factum est in mense Nisan anno vigesimo Artaxerxis regis & viuum erat ante eum. Iste apud Græcos vocatur Artaxerxes Darius Mnemon, sub quo constructa sunt mœnia ciuitatis Hierusalē. Quod aūt iste Artaxerxes fuerit alius & posterior Artaxerxe Longimano, colligi potest ex duobus. Primū ꝙ ædificatio hęc murorū Hierusalē facta sit ī dieb⁹ Eliasib pontificis, qui tāetsi Euseb. et ipsi⁹ sequaces aliter sentiāt nō sub Artaxerxe Lōgimano, sed sub Artaxerxe Mnemōe pōtificatū gessit. Deinde ꝙ & hoc indicāt ℣ba ipsi⁹ sacræ scripturæ, pri. Esdræ.7. in principio capitis. Post hęc ℣ba, inqt, in regno Artaxerxis apte insinuās aliū fuisse Dariū, de q̄ locutus fuerat, aliū Artaxerxē, de q̄ postea sermonē sit habiturus. Sic & in scripturis Assueri multi. Alius Assuerus, de quo dicit̄ Danielis.9. In anno primo Darij filij Assueri. Alius qui vocat̄ Assuerus, quarto Esdrę primo. Ali⁹ insuper qui vocatur Assuerus in libro Hester, in Daniele Assuerus vocat⁹ est Astyages auus Cyri. In primi Esdrę quarto Assuerus vocatur Darij Medi filius, in regnum successor Cyri. In Hester autem Assuerus est longe posterior Darius videlicet Mnemon. Item alius Nathan filius Dauid, qui & ponitur in genealogia Christi, Lucæ tertio. Alius Nathan propheta, quemadmodum docet Augustinus libro secundo retractationum, capite. xvi. Insuper alia est Salem iuxta Iordanem, pertinēs ad Sychimitas in tribu Effraim, de qua Ioann.3. dicit̄. Erat Ioannes baptizās in Eimon iuxta Salem, de qua & Gen.39. Venit Iacob in Salē vrbem Sychimorum. Alia vero Salem, vbi nunc est Hierusalē, & vtramq; Salē credimus esse sacerdotalem & fundatam ab ipso Melchisedec, qui & ꝓinde rex Salem appellatur. Sic nonnulli patres olim vt concordarent Euāgelistas, suspicati sunt duas fuisse Marias Magdalenas, quēadmodū Ambro. sup Lucā, & ipse itē Hiero. ad Hedibiā recitāt quosdā cōtendere duas fuisse Magdalenas, de eodē vico Magdalo. Item Orig. sup Cantica duas fuisse suspicat̄, vnā quę peccatrix vnguentū super pedes effudit, alteram, quæ nō peccatrix, sup caput Iesu vnguentū effudisse monstratur. Sed hanc sententiā refellit Augu. nec eā approbat Ecclesiastica cōsuetudo. Huius gn̄is sunt multa in scripturis ęquiuoca, quę recēsere ꝓlixū foret. Ex supra dictis patet, ꝙ nō solū multi reges appellāt̄ noīe vno, sed et vn⁹ et idē noīb⁹ multis ē appellat⁹.

Apud Per

Apud Persas idem rex vocabatur Darius, Xerxes, Artaxarxes, qui et apud Hebræos vocabatur Assuerus. Vnde & aliud iam documentum est obseruandum. Quemadmodum lectorem sacræ scripturæ studiosum oportet vigilare, ne fallatur in nomine vno in diuersis locis pro diuersis tebus accepto. Ita & oportet vigilare ne fallatur in diuersis nominibus eandem tem signi ficantib9. Non modo apud Persas, verũ & apud regiones alias, vnus & idẽ rex binominis, trinominis fuit. Vnus & idem rex, vtiam patuit, & Darius, & Xerxes & Artaxerxes, & Assuerus dictus fuit. Sciendum est enim huiuscemodi nomina Xerxes, Artaxerxes, non propriç, sed communis qualitatis esse. Et quemadmodum Berosus in libro suæ chronographię docet, Xerxes interpretatur victor seu triumphator, Artaxerxes, bellator & victor maximus. Artaxerxes ab Hebræis, inquit Hieronymus, appellatur Assuerus. In secũdo Paralipomenon Ochosias rex fuit trinominis. 21. capite appellatur Ioacham, in sequenti capite appellatur Ochosias, & alibi etiã nominat᷑ Asarias. Itẽ qui apud Matthæũ appellatur Iechonias, apud Lucam tertio capite dicitur Neri. In libris Regum & Paralipomenon vocatus Ioachim. Et ꝙ apud Matthæum & Lucam vocatur Sorobabel, in tertio capite Neemiæ vocat᷑ Barachias. Qui autem Salathiel dicitur Mesezebeel. Is autem quem Lucas vocat Resam, secũdi Paralipomenõ capite quarto, & Neemię tertio dicitur Misciolla. Proindẽ quod illic dicitur, Misciolla filius Barachię, filij Mesezebeel, idem est ac si diceretur apud Lucam Resa filius Sorababel, filij Salathiel. Et hæc sic sese habere patet ex chronographia Philonis Iudæi citantis septuaginta seniores.

Solet dici, ꝙ Hiebus, Salem, Syon, Moria, Hierosolyma, Hierusalem, eiusdẽ vrbis sunt nomina. Sed sciendũ est ꝙ Quatri vrbs potius fuit regia Hierosolyma, constans ex Salem Syon Hiebus & Moria. Salem erat iuxta vallẽ Iosaphat, Hiebus in parte superiori, quasi arx, et hęc dicit᷑ secũda vrbs, quarti Regum vigesimo secundo. In qua superanda Dauid vires adhibuit, secundi Regum quinto. Tertia vrbis pars fuit arx Syon, quam cepit Dauid, & ędificauit per gyrum, & vocauit eam ciuitatem Dauid. Quartam partẽ voluit Dauid in colle Moria ędificare cũ tẽplo, vt vrbem Hierusalem faceret tetrapolim, sed prohibuit eum Deus per Nathan. Idem Iacobus Alphæi, Iacobus frater domini, Iacobus cognomẽto Iustus, qui et primus fuit Hierosolymorum Episcopus. Dicitur quidem Iacobus Alphęi, id est filius Alphęi, habens patrem nomine Alphæum. Frater domini, quia filius sororis Mariæ virginis, ꝗuis Ambrosius in commentarijs ad Galatas existimet, quod Ioseph Marię vir, antea habuerat vxorem, ex qua genuerat Iacobum, & idcirco ipsum Iacobum congrua ratione appellatum fratrem domini, propterea quod filius fuit putatiui patris Christi, quam opinionem recitat & Hieronymus, sed eam refellit aduersus Heluidium. Possumus, inqt, hac ęstimatione possibilitatis contendere ipsum Ioseph plures habuisse vxores, quemadmodum & plures habuit Habrahã, plures habuit Iacob, & de his vxoribus esse fratres domini, quod plæriq; non tam pia quam audaci temeritate confingunt. Ego autem mihi vendico etiam ipsum Ioseph virginẽ fuisse per Mariam, eumq; custodem potius fuisse Mariæ quam maritum, ꝙ pater Christi meruit appellari, vt ex virginali coniugio virgo filius nascere tur. Eun

tur. Eundem igitur credimus esse fratrem domini & Iacobum Alphæi.
Vnde sciendum est, q in scripturis frequens est eiusdem rei, seu senten tiæ repetitio, nunc in diuersis locis, temporibus, nunc simul in eodem sentẽ tiarũ contextu, & id quidẽ interdũ per easdẽ voces, interdũ per diuersas. Et idcirco non oportet sacræ theologiæ studiosum vbiq; curiosius immorari ad inueniendum sententias nouas in vocibus seu orationibus multiplicibus.
Quæ in vno scripturę loco vocatur litera & spiritus, in alio vocantur lex & gratia, quemadmodum docet Augu. libro. 15. contra Faustum, capite. 4. Verum quidem est, q in scripturis sacris apex vnus, aut iota vnum nõ præ teribit a lege, donec omnia fiant, quia etiam quæ minima putantur in lege, sacramentis spiritualibus sunt plena. Neq; est quicq; in lege Moysi promis sum aut proditum, quod euangelium non absoluat. Omnia quæ in lege sunt sub vmbris designata, etiam quę minima videntur, recapitulantur in Chri sto. Sed nõ inde consequens est, diuersas orationes in eodem contextu sibi cohærentes, semper oportere diuersas intimare sententias. Nam & species quædam est tropi dicta epimone, quæ exaggerat crebro sententias easdem, tum ad significandum vehementiam, nunc in laudem, nunc in vituperatio nem, tum ad excitandum lectores & auditores. Est autem mos iste freques in Psalmis & Prophetis, in quibus plærũq; non alia, sed eadẽ diuerso mo do, alijs verbis, diuersis tropis, figuris & metaphoris repetuntur. Ideo autẽ frequentius, quia oportet sæpius eadem cœlestia commemorari nobis, quæ mũdus, caro & diabolus cogũt nos obliuisci, conantes de cordibus nostris tollere semen verbi Dei. Deinde & omnia sic multipliciter dicuntur, vt va rietas loquutionum fastidium tollat. Vnde & in psalmis Christus mul ta sortitur nomina. Appellatur verbum Dei, nomen Dei, salutare Dei, bra chium domini, dextra domini, lumen gentium. Insuper & lex Dei dicit in scripturis via, testimonium, iustificatio, iudicium, mandatum, præceptũ, sermo, eloquium, testamentum. Hæc omnia sunt vnius rei nomina multa, rationes autem plures, vnius rei inquam, videlicet legis Dei, accipiendo le gem pro toto sermone, quem loquutus est Deus per Moysem. Vnde & plæ risq; in locis, vbi nos legimus iustificationes, & testimonia tua, Hieronym. habet mandata tua, & iudicia tua, & vbi nos habemus, Vt custodiam ser mones tuos, Hieron. habet vt custodiam verba tua. Vbi nos dicimus, Ad custodiendas iustificationes tuas, Hieronymus habet, ad custodiendum præ cepta tua. Idem proinde est si dixerimus, Lex tua meditatio mea est, & testi monia tua meditatio mea est, & meditabor in iustificationibus tuis.
Idem insuper est, Docebit mites vias suas, & docebit mites sermones seu iu stificationes suas. Verum hęc omnia non de lege sola literaliter intel lecta, sunt accipienda tanq; propheta Dauid in nuda cognitiõe legis veteris consistentis in præceptis & sacrificijs illis scriptis tãtopere sideret aut me ditari desyderaret, sed sunt accipienda de lege secundum spiritum intelle cta ex omnibus illius legis ceremonijs & sacrificijs transiens in Christum, qui finis est legis, & forma & perfectio legis. Proinde non est arbitran da absurda interpretatio eorũ, qui per viã intelligũt ipsum Christũ. Veluti cum dicitur, In via testimoniorũ tuorũ delectatus sum, sicut in omnibus di uitijs, & lex ipsa, ipse Christ9 alibi intelligit, Lex dñi immaculata cõuertẽs

nias. Vñ oĩa sacramenta & mãdata legalia apud prophetam appellãtur fidelia, propterea ꝙ veraciter in Christo adimpleta, confirmata in veritate & æquitate, cuius & causam mox sequutus adiecit, Redemptionem misit dominus populo suo, mandauit in æternum testamentum suum, dedit escã timentibus se, dedit inꝗ institũes calicẽ noui testamenti celebrandi, in cõmemorationẽ mortis suæ, vsꝗ in consummationẽ sæculi. In prophetis igitur & psalmis, sub eodem contextu sententiarum est frequens repetitio eiusdem rei, sub nominibus multis & diuersis, sub tropis ac figuris varijs, tanꝗ sit res alia et alia, quę tamen eadem in omnibus intelligitur, diuersis rationibus considerata. Sic in psalmo sexagesimo septimo, eadem res vtpote Ecclesia Christi, vocatur domus dei, & hęreditas dei, mons dei pinguis, currus decẽ milibus multiplex, & columba deargentata.

Hactenus de nominibus proprijs æquiuocis, pauca quædam & ea quidem generalia, & de multis vocabulis quibusdã tam proprijs ꝙ cõmunibus ad eandem rem pertinentibus, ex quibus lector quid in cęteris similibus sit obseruandum, potest considerare. Iam de nominibus & verbis quibusdam communibus varie in scriptura acceptis videamus. Verum hic duo sunt pręmittenda. In primis sciendum est, Non ideo oportere vocabulum esse ęquiuocum, quia reperitur multis attributum, & nũc in bonam, nũc in malam partem acceptum, dum multa illa conueniunt in generali aliqua ratione substantiæ significateꝗ secundũ nomen illud. Neꝗ enim tristicia est ęquiuocum, qropterea ꝙ Paulus distinguit eã in tristiciam sęculi quę mortẽ operatur, & in tristiciam secundũ deum, quæ pœnitentia in sacris salutem stabilẽ operaŕ, quẽadmodũ neꝗ dilectio aut fruitio ęquiuoce accipiť, ppterea ꝙ alia sit crassa, et carnalis, et vitiosa, alia spiritualis, bona, & laudabilis.

Duo præmittuntur.

Multa sunt finium genera. Est finis temporis, finis operationis, finis motus, finis ambulatiõis, finis spatij. Dabo pacem in finib⁹ vestris. Regina Saba venit a finibus terrę audire sapiẽtiam Salomonis. In omnibus huiusmõi locutionibus, finis est quælibet extremitas rei, quæ res si sit sola duratio, aut motus, dũ finitur perijt ac transijt. Secundum aliam vero rationẽ, finis actionis, aut alterius rei, diciť id cuius gr̃a actio facta ẽ, veluti finis ambulatiõis est sanitas. Sic fidei finis, inquit Ap̃ls, est salus aĩarum, finis legis, Christus. Aliter, inquit Augu. dicitur finis, qui ptinet ad consummationem seu perfectionẽ rei, aliter qui pertinet ad consumptionẽ, aliter finitur tunica texendo, aliter vrendo, sicut cibus finitur dum consumitur. Ap̃ls cum dicit, In Christo omnes viuificabuntur, vnusquisꝗ autẽ in suo ordine. Primitię dormientiũ Christus, deinde hi, qui sunt Christi. Deinde finis cũ tradiderit regnum deo patri, finem appellat. Finem mundi aũt interitum non regni Christi, sed mortalitatis eius, corruptionis, belli, luctę, & militiæ contra aduersarios. Sed non inde consequens est, finem in omnibus rebus illis accipi æquiuoce.

Finis variè accipitur.

Sic solent distinguere doctores aliam esse confessionem laudis, seu gratiarũ actionis, aliã vero cõfessionem peccatorum. Sed nõ ideo æquiuoce ad hæc diciť, cũ vtrobiꝗ significet spõte fateri, affirmare seu agnoscere in laudem eius cui confitemur, siue bonum quod accepimus agentes gratias ei qui dedit, siue malum quod fecimus ad pœnitentiam nostram qui fecimus. An autem scripturæ locus intelligatur de laudis an de pœnitentis

Confessio in scripturis gemina.

tentis confessione, regulariter deprehenditur ex his quæ consequuntur. Veluti cum dicitur, Confitebor aduersum me iniusticiam meam, Confitemini alterutrum peccata, vbi manifestum est confessionem esse gementis. Cum autem dicitur, Cõfitemini domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius. Confitebor tibi domine in toto corde meo, quoniam audisti verba oris mei, manifestum est confessionem esse gratiarum actionis.

Sollicitudo.

Sic alia est sollicitudo prohibita, de qua dicitur, Volo vos sine sollicitudine esse, & iterum, Nolite esse solliciti quid manducetis aut bibatis.

Alia vero præcepta, de qua dicitur. Sollicitudine non pigri, & iterum, Sollicite ambulate cum domino deo vestro, omnem sollicudinem vestram proijcientes in eum. Sed non inde consequens est, quod in huiuscemodi scripturis nomen sollicitudinis, sit æquiuoce acceptum, sed quod sollicitudinis multæ sint species in genere moris videlicet, Bona & laudabilis, cum solliciti sumus supra id quod vere bonum est, aut habendum, aut conseruandum, & cum curam gerimus contra pericula peccati, & æternę mortis. Alia est sollicitudo praua, insuper & mala, quę est de rebus huius mũdi fruendis, & diligendis. Siue in bono, siue in malo sit sollicitudo, non est aliud, quam anxia inquietudo, seu vehemens mentis cura. Qui capit vxorẽ, sollicitus est de his, quę mundi sunt, quomodo placeat vxori, & diuisus ẽ. Qui autem sine vxore est sollicitus est de his quæ dei sunt, quõ placeat Deo.

Hebdomada.

Sic i scripturis sacris gemię sunt hebdomadę. Sũt eni hebdomadę annorũ, quarũ quęlibet continet annos septẽ, quemadmodũ patet Leuitici vigesimo quinto, de quibus & loquitur scriptura, Danielis nono. Sunt & hebdomadę dierum, quarum quælibet continet dies septem, de quibus legitur Gene. vigesimo nono. Nec inde sequitur nomen hebdomadæ æquiuoce acceptum. Significat enim significatione generali septenarium numerum siue dierum siue annorum, siue etiam aliarum rerum, quemadmodum apud Aulum Gellium legitur septuaginta librorum hebdomadas.

Secundo præmittitur.

Secundo sciendum, nos non velle ad locum istius capituli specialiter ptinere vocabula per metaphoram dicta, qui facturi sumus de his caput tertiũ speciale, nam & talium infinita est sylua. Neque est vllum opus corporale, neq; res vlla corporalis, siue substantia sit, siue accidens, siue animata, siue inanimata, quæ non propter similitudinem quandam transferatur interdũ in scripturis sacris ad rem mysticam, siue in anima, siue in Christo, siue in Ecclesia Christi, siue in diabolo & ministris eius. Singula corporis mẽbra tã interna, q̃ externa, vt renes, vẽter, pręcordia, oculi, aures, os, labia, dẽtes, lingua, manus, et pedes. Horũ isup efficia & qualitates, vt videre, audire, gustare, calidũ, frigidũ, tepidũ, in scripturis sacris transferunt̃ ad inuisibilia quędã in aia icorporali inuisibili, quę suas habet partes seu vires, sua ossa. i. potẽtias suas, operatiões suas, qualitates, suis vescit̃ cibis atq; alimẽtis. Singuli corporis morbi ad animæ vitia referuntur, leprosi, hydropici, paralitici, ceci, lusci, lippi, surdi, muti. Claudi in scripturis dicuntur non solum, qui corporibus sic sunt vitiati, sed qui mentibus sunt corrupti, & moribus deprauati. Quod si secundum historiam, vel ad illos, vel de illis, qui tales sunt corpore loquatur scripturæ sermo, in ipsis voluit designare & eos, qui tales sunt mente. Habet os suum anima, habet linguam, labra & den-

De uocabulis metaphorice acceptis

tes, habet suas nares & aures, habet ventrem, ossa, & renes. Insuper & ipsa anima nunc frigida est, nunc calida seu feruida, nunc tepida, nunc cæca, surda, & muta. Et hinc iam intelliguntur scripturæ prophetarum prophetantium sub Christo rege, futurum esse tempus in quo surdi essent audituri, cæci reciperent visum, & claudi ambularent, quæ & si secundum literam sunt per Christum & Apostolos in nomine eius corporaliter adimpleta, magis tamen magnifice spiritualiter sunt adimpleta quotidieque adimplentur, & complebuntur vsq; consummationẽ sæculi. Qui surdi erant ad percipiendum verba salutis quotidie audiunt, cæci quotidie lumen salutis vident. Ad Episcopum Ecclesiȩ Laodiciæ loquitur Deus per seruum

Apocalyp. iii.

Ioannem in Apocalypsi. Scio opera tua, neq; calidus es neque frigidus, sed quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo, quia dicis, diues sum & locupletatus, & nullius egeo, & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cęcus, & nudus. Suadeo tibi emere a me argentum ignitum, probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, & non appareat dedecus nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, vt videas. Ecce ego ad ostium pulso. Si quis apuerueri mihi ianuam & cęt. Facile potest mens studiosi lectoris etiam mediocriter erudita ad harum scripturarum intellectum peruenire, dum ex officijs & proprietatibus corporalium rerum trāsit in cogitationem aut cælestium, aut inuisibilium. Verbi gratia. Auris, oculus, gustus in corpore sunt, quibus sentiuntur ea, quæ foris sensibus nostris obiecta, corpus nostrum vel oblectant vel contristant. De corporis ore loquebatur Christus. Quod intrat in os non coinquinat hominem. Intus

Quid auris & oculus interior.

autem in anima auris, oculus, aut gustus, non est corporeum organum, sed vis ipsius rationalis animę, intendentis in ea quę sibi ostenduntur, proponuntur, suggeruntur, aut immittuntur, vel consentientis in opus quoduis, aut bonum aut malum. De ore sic accepto continuo subiunxit. Quod exit de ore coinquinat hominem. En vides in eodem sermonis contextu transi-

Psalmo. 125.

tum fieri de ore corporis ad os animę. Neque enim voluit Saluator dicere, quando manducas & bibis non coinquinaris, sed quando vomis aut spuis, coinquinatus efficeris, sed significabat hominem coinquinari proprio corde consentiente in furtum vel adulterium, aut aliud malum perpetrandum.

De ore sic accepto per omnem ferme locum scripturæ loquuntur. Os iusti meditabitur sapientiam. Dilata os tuum, & implebo illud. Tunc repletum est gaudio os nostrum, hoc est cor nostrum. Posuerunt in coelum os suum, & lingua eorum transiuit in terra, hyperbolice & metaphorice loquitur, tanquam dicat, Corda sua exaltatione superba statuerunt tanquam essent coelestia numina, blasphemantes Deum, & æstimantes non esse vllam Dei prouidentiam. Et lingua eorum, id est, affectus, & desyderia transeunt in terra, hoc est in carnis, & huius terræ delitias, Psalmo septuagesimo secundo. Ponunt & iusti os suum in coelum, dum sursum habent cor da sua ad dominum. Sic videre, audire, & gustare, quam suauis est dominus, possunt etiam hi, qui sunt corpore surdi, cæci, aut muti.

Quid calidum esse, quid frigidū, quid tepidum.

Sic quoque calidum esse in anima, est feruere igne spiritus dilectionis. Esse autem frigidum, est concuti spiritu timoris diuini iudicij. Tepidum esse, est neque dilectione affici, neque timore conturbari.

Quibus

Quibus consideratis patet supra dictæ scripturæ sensus. Vtinam calidus esses, aut frigidus, sed quia tepidus es, incipiam te, & cæt

In huiuscemodi metaphoris debet quisq; sacrę theologiæ studiosus occupari, aut sollicitus esse, non vt discat a grammaticis tales multas vocabulorum æquiuocatiões aut significationes, sed ut ab eisdem Grãmaticis intellecta re proprie significata secundum vocabulorum vires atq; originem attendat eiusdem rei proprietates, conditiones, qualitates, & actiones. Et ex illis secundum aliquam similitudinem inuentam, quærat propositæ scripturæ sensum, considerans in eodem scripturę loco priora, extrema, & media. Exempli causa diues a diuo appellatur eo quod diues quasi deus nihilo indigere videtur. Hinc diuites in scripturis appellantur in malam partem elati, inflati, superbi, abundantes flatu suo, qui sese beatos æstimant, cum fruuntur bonis huius mundi, aut qui nihil sibi iusticiæ deesse putant, quemadmodũ Pharisęus, de quo in euangelio. Et ideo neq; esuriũt, neq; sitiunt iusticiam, æstimãtes sese nõ indigere vero pane, qui est Christus, tentãtes se fieri iustos suis viribus, suisq; meritis, & operibus. Econtrario pauperes spiritu appellantur, qui sibi sunt pauperculi, & paruuli in oculis suis, qui nõ apponentes corda sua ad huius sæculi bona, sibi multa deesse agnoscunt, qui suam insufficientiam, suam egestatem, captiuitatem sentientes, agnoscunt se suis viribus non posse iusticiam apprehendere sine ipso redemptore, trepidantes sub diuina maiestate, iuxta Augustini sententiam, sic appellati a paruitate proprij spiritus seu flatus, tanquam non inflati aut non elati. Qui tales sunt in hac vita, sentiunt sese imperfectos, dicentes cũ Paulo. Velle mihi adiacet, ꝑficere non inuenio. Quibus consideratis facile intelliguntur scripturæ. Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorũ est regnum cœlorũ. Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Edent pauperes & saturabuntur. Potest & hæc oratio, pauperes spiritualiter interpretari, vt videlicet spirit⁹ accipiat aut ꝑ voluntate spirituali, aut pro spiritu, quemadmodum Hiero. & Bernardus interpretantur, beatum esse, qui spirituali voluntate viuunt tanq̃ nõ habentes in hoc sęculo vlla quibus apponant & occupent prorsus corda sua, et tales quia contemnunt diuitias & gloriam huius mundi sunt humiles, de quibus legimus, Humiles spiritu saluabit. Sed recurrit interpretatio hæc in sententiam eandem.

Appellantur & diuites in partem bonam in diuitijs salutis, quibus habitis efficiuntur homines vere diuini, hoc est diuinitatis participes & consortes, cum vel fruuntur habito iam vero bono beatifico, vel ad ipsum tendunt, vt fruantur. In hac vita dum esurimus & sitimus talem iustitiã per Christum dominum, sumus profecto spe diuites veris diuitijs, quæ non pereunt sed transeunt in melius. Econtrario appellantur pauperes in partẽ malam verę salutis diuitiis vacui.

Cęterum ad specialia quędam vocabula, quibus in scripturis fræquens est vsus, descendamus. Huiuscemodi sunt lex, peccatũ, mors, iudicium, iusticia, misericordia & veritas, regnum cœlorum, & id genus alia quędam. In sacris libris mors, peccatũ, et lex varie inueniuntur accepta. Mors significat nunc corporalem mortem, qua separatur anima a corpore, veluti cum dicitur, Omnes morimur, & tanquam aquæ dilabimur in terram, Et

Mors. hæc est vsitata in scripturis omnibus hominibus, etiam gentibus bene nota, tametsi causa per quam ipsa intrauit in vniuersum genus humanum nō sit omnibus cognita. Nunc spiritualem, qua separatur Deus, qui vita est animæ secundum suam gratiam ab illa, aut perpetuo in geenna, veluti cū dicitur, Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. Si quis manducauerit ex hoc pane, non morietur inæternum. Secundum æquiuocationem hanc acceperunt olim Pelagiani occasionem, vt dicerent per Adam peccantem in hunc mundum non intrasse corporalem mortem, sed mortem solum spiritualem, intelligentes textum Genesis secundo. In quacunque die comederis ex illo, morieris, non de morte corporali, sed de spirituali morte tantū, existimantes hominem fuisse corporaliter moriturum, & si non peccasset. Sed de hoc in sequentibus libris.

Peccatum. Sic & peccatum in scripturis accipitur varie, plærumq; sub eiusdem orationis contextu. Deus pater eum qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit, de peccato damnauit peccatum. Sciendum est ergo, quod peccatum dicitur nunc fomes, secundum quem caro prona est concupiscere aduersus spiritum, veluti cum dicit Apostolus, per vnum peccatum intrauit in hunc mundum, id est in vniuersum genus humanum. Sic capitur in toto capite ad Romanos sexto. Non regnet peccatum in mortali corpore vestro, vt obediatis concupiscentijs eius, scilicet peccati, neque exhibeatis menbra vestra peccato, concupiscentiæ peccati habitantis in carne nostra, motus sunt fomitis. Peccatum vobis non dominabitur, quia non estis sub lege sed sub gratia. Si obeditis peccato, serui estis peccati ad mortem, liberati a peccato, serui estis iustitiæ. Liberati a peccato dicuntur non ideo, quia non habeant vitium fomitis, neq; idcirco, quod semel regenerati sint absoluti a reatu originalis peccati, sed idcirco, quod sic regenerati in Cristo Iesu soluti sunt a reatu illius, non amplius ambulantes secundum peccatum illud, desiderijs eiusdem non consentientes, sed reluctantes. Item ad Romanos .7. Si quod volo malum illud facio, iam non operor illud, sed quod habitat in me pecca-

Ambrosius. tum. Ambrosi⁹ autem in postremis his testimonijs per peccatum intelligit diabolum, qui autor est peccati in nobis habitans. Apostolus ex æquo ponit & peccatum & deum. Existimate, inquit, vos mortuos esse peccato, viuentes deo. Ne exhibeatis mēbra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos deo. Vnde & Christus in Euangelio desyderia peccati, motusq; in nobis illicitos, appellat desyderia diaboli. Sed siue pro fomite, vt vult August. siue p diabolo, quemadmodū vult Ambro. accipiatur, non oportet contendere. Nam & diabolus per peccatū fomitis habitat in nobis, & p motus fomitis illicitos ingreditur ad interiora nostra.

Secundo modo peccatum dicitur motus fomitis, sicut aliud est timidum esse, aliud timere. Ita aliud est concupiscitiuum esse, aliud concupiscere. Et hoc peccatum ab Apostolo vocatur malum, cum dicit. Si quod odi malum, hoc facio, iam non ego operor illud.

Tertio modo peccatū est facere, dicere, vel cogitare aliquid cōtra legē dei, veluti cū qs desyderijs peccati cōsentit, et sic idē sunt peccare et facere peccatū.

Quarto modo peccatum dicitur reatus peccati, de quo reatu dicit Christus, Si quis dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis. Peccata quae

transeunt

transeunt, actu manēt reata. Et huiuscemodi peccatorum reatus in oratione dominica, debita appellantur.

Quinto dicitur peccatum sacrificium, vel oblatio pro peccato. Sic Christus factus est pro nobis peccatum. Sic pastores peccata populi cōmedunt, edentes oblationes pro peccatis populi datas. Ex his cōsequens est, ꝙ aliud ē peccare, aliud peccatū habere. Itē aliud cessare ab actu peccati, aliud surgere a peccato, seu liberari a peccato. Aliud non peccare, aliud non habere peccatum. Si nupserit virgo non peccat, sed tamen nō ob id peccatū non habet. Sic & aliud est in scripturis mori seu mortuum esse peccato, intellecto peccato in casu datiuo. Aliud mori seu mortuum esse peccato, accepto peccato in casu ablatiuo. Secundum priorem modū, bonum est mori & mortuū esse ipsi peccato, hoc est non amplius viuere aut seruire ipsi peccato. Secundum modum autem posteriorem, malum esse mori, vel mortuum esse in peccato. Ignorantia horum in scripturis sacris fecit errare multos. Sed de his latius in sequētib⁹ lib. de natura et grā, & de liberi arbitrij captiuitate et seruitute.

Deinde nōnulla obscuritas nascitur in scripturis ex vocabulo legis, præcipue in epistolis Pauli q capite. 8. ad Rom. triplicem insinuauit legem. Lex spiritus vitæ, inquit, liberauit me a lege peccati & mortis. Nam qđ impossibile erat legi in quo infirmabaẗ per carnem, & cæt. *De nomine lex.*

Primum ibi significatur lex spiritus, quę est lex fidei, seu fides ipsa, vel charitas, aut creata aut increata, de qua lex dn̄i immaculata, conuertens aīas. Vnde sunt qui nō absurde interpretantur, lex spiritus sancti. i. lex quæ est ipse sanctus, sanctificans nos, de qua olim prænuntiatū erat. Scribam legem meam in visceribus eorum. Deinde significatur lex peccati, videlicet lex in membris habitans, quę est fomes derelictus factus in homine per Adæ peccatum, de qua lege præmiserat, Captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis, ꝗꝗ non erit forsitan intellectus absurdus, si lex peccati & mortis, illic appelletur lex Moysi. Verū magis cohæret sententia accepta ꝓ lege, quā appellamus fomitem in membris. Lex spiritus vitę liberauit nos a lege peccati & mortis, nō, vt nō ampli⁹ sit in nobis fomes ille, sed vt nō dominet nobis, neq; secundū reatū æternę mortis, neq; sic vt obediam⁹ desyderijs eius, & ita liberauit nos iā ī Christo renatos, a iure seu dominio peccati.

Tertio & illic significatur lex Moysi, cum dicitur. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem deus filium suum fuit mittēs in similitudinē carnis peccati, & de peccato dānauit, peccauit in carne sua.

Lex Moysi complectitur triplicia, videlicet Moralia, quæ sunt decalogi præcepta. Iudicialia, & Ceremonialia. Et secundum quālibet harum partiū, lex ista vbi existit sine spiritu, occidit, & iram operatur, & virtus seu robur est peccati, non quia lex mala est, non quia efficit aut suggerit vt peccet homo, sed quia legem, quæ vetat concupiscentiam, accipiens homo vacuus spiritu Dei intus adiuuantis, inde occasionem peccati sumit ardētius nitens in vetitum. Res bona etiam plærumque est odiosa, aut damnosa malis, qui ex re illa bona sumunt peccandi occasionem.

Vnde lex occidit, non quia mortem efficit, sed quia mortis occasio existit, non quidem quod ex animabus viuis fiant mortuæ, non quod viuæ animę ex lege sumant sibi occasionem peccandi, quod & si interdum sumerent,

non tamē

ad Corinthios tertio. Epistola, inquit, estis Christi Iesu scripta, non atramẽto, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis carneis, qui et fiduciam talem habemus p Christum, qui idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non litera, sed spiritu, litera enim occidit, spiritus autem viuificat. Præterea in scripturis sacris iudicandi & iudicij vocabula sunt voces ancipites. Iudicare nunc sonat condemnare, nunc statuere, seu decernere. Ad Romanos decimoquarto, vtroq; modo reperitur acceptum, Qui non manducat, manducantem non iudicet, id est, non condemnet. In eo autem quod postea dicit, Hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri. Iudicate, videtur acceptum non pro condemnare, sicut antea, sed pro statuite, decernite. Iudicium pro condemnatione plærumque ponere, & iudicare pro condemnare est peculiare Hebręis. Non misit Deus filiũ suum in mundum vt iudicet mundum, id est vt condemnet mundum. Hoc est autem iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem, iudicium pro condemnatione est positum, quemadmodum primæ ad Corinthios vndecimo. Qui manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit. Si quis esurit, domi manducet, vt non in iudicium conueniatis, id est ad condemnationem vestram.

De acceptione iudicij, & multiplici mõ iudicandi.

Verum in omnibus sermonibus meo quidem iudicio conuenit communem quandam rationem iudicij considerare secundum vim & proprietatem dictionis appellatę a nomine ius & verbo dicere. Est enim iudicare aliquem vel alicui ius dicere seu decernere quid iustum & æquum ferendo sententiam de illo siue in absolutionem a calumniatore iuxta innocentiam illius, siue in condemnationem supplicij iuxta meritum iniustitiæ illius. Sũt qui has significationes distinguũt dicentes iudicare accusatiuo iunctũ esse acceptum pro condemnare, iunctũ autem datiuo pro sententiã ferre, veluti cum dicimus, iudicare pupillo & viduæ. Verum hæc differentia nõ est vniuersalis. Nã et cõsiderata supra dicta iudicij significatiõe generali in scripturis etiã sancti, & iusti orant deũ vt ipsos iudicet, queadmodũ & impij timẽt, ne iudicentur. Reperitur igit in sacris literis verbum iudicare etiam accusatiuo iunctum non semper pro condemnare, sed interdum pro ius dicere seu sententiam pro aliquo ferre acceptum, quemadmodum apud prophetam sanctus orat. Iudica me domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum. & iterum, Iudica me deus, & discerne causam meam.

In omnib⁹ sermonibus communis quædam iudicij ratio.

Decernere quid iustum est de aliquo fieri siue iuxta innocẽtiam, siue iuxta iniquitatem eius, est quidem iudicis, causam examinantis officium, hoc tamen ab vnoquoque nostrum nunc licite nunc illicite fieri contingit à ratione nostra intus præsidente, & occulta mentis sententia decernente aliquem cõmendabilem esse vel condemnabilẽ. Et de hoc iudicio secundum speciem iudicij condemnationis accepti ait Christus. Nolite iudicare, & nõ iudicabimini, pro eo quod est, nolite condemnare, & non condemnabimini. Secundum codices nostros vtrumq; dixit Christus per posteriorẽ sermonẽ indicans priorem de iudicio condẽnationis esse accipiendũ. Vñ in multis scripturæ locis Iudicium & iusticia, misericordia & veritas simul iuncta reperimus, ita videlicet, vt quemadmodum veritas passim misericordiæ iuncta est, ita vt iusticiam iudicio reperimus sociatam, Vniuersæ viæ, miséricor

sericordia & veritas. Misericordia et veritas obuiauerūt sibi. Septies in die laudē dixi tibi super iudicia iusticiæ tuæ. Item, Didici iudicia iusticiæ tuę. Quatenus ergo magis penetremus intellectum scripturarum, non est inutile interpretationes horum nominum quantum ad intellectum scripturæ attinet, hic inserere. Iudicium proprie, vt iam patuit, est actus mentis decernentis aliquid esse iustum. Iusticia autem est rectitudo voluntatis viuentis conformiter iudicio mentis. Iudicij finis, inquit Ambrosius, est iusticia. In iudicio est veritatis custodia; in iusticia fructus æquitatis.

Quid iudicium.
Quid iusticia.

Iudicium inquit Augustinus est discretio boni & mali. Iusticia autē est prosequutio boni, & fuga mali. Facimus iudicium, discernentes bonum a malo, Iusticiam autem facimus, facientes bonum & declinantes a malo. Et quia mens creata iam post Adæ peccatū vanitati subiecta, potest errare iudicando, idcirco iudicium tam in malam partem quam in bonam reperitur acceptū, Et quoddā dicit iudiciū bonū & æquū, quoddam vero iniquum. In deo, qui errare non potest, iniquitas iudicij reperiri non potest. Proinde in scripturis omnia illius iudicia seu decreta dicuntur veritas, ęquitas, iusticia, quia discernens vnumquodq; secundum veritatem sibi consubstantialem errare non potest. Sicut ergo iusticia in homine est rectitudo voluntatis operantis conformiter legi mentis, quę sane rectitudo est genus omniū virtutū in voluntate. Ita & iusticia in deo est rectitudo diuinę voluntatis operantis conformiter veritati suę & legi suę, quam seruat siue in adimplendo promissa, siue in retribuendo vnicuique secundum ipsius opera. Et quia gratiam & misericordiam promisit dare in Christo salutari suo, idcirco sancti plerūq; in sacris literis postulantes iusticiam dei, non ex confidentia meritorū cupiunt retributiōem fieri sibi, sed desiderāt gratiam & misericordiam promissam omnibus sperantibus in salutari illius, veluti cum orat propheta, In tua iusticia libera me. postulauit supra se non iusticiam dei retribuentis secūdum merita, sed gratiam secundū fidem verbi ipsius promittentis misericordiam in salutari suo. Hæc autem iusticia non est aliud quam fides in deo, quā seruat implendo promissa. Ab hac iusticia deus est iustus, quia verax in promissis seu fidelis in oībus verbis suis, quæ iusticia etiam alio nomine veritas appellatur. Reperitur rursus quædā iusticia dei in scripturis sacris, nō quę in deo, sed quę a deo ē in nobis, qualis est iusticia fidei seu rectitudo, qua nos iustificati ab illo sumus iusti seu recti corde, quæ iusticia in nobis est dei iusticia. Sicut domini est salus, quia salus est nobis a domino. Nec te fallant noīa in multitudis numero attributa Deo, quia hæc non multos in deo actus, sed in creatis reb⁹ multos designant effectus. Et quemadmodum opera, quę ipse Deus facit, & fieri vult, dicuntur voluntates Dei, ita & iudicia Dei appellantur, quæ sunt ab ipso Deo iudicata, decreta, tanq; iusta disposita seu ordinata, siue sint martyria, siue flagella, quibus flagellat iustum & impium, siue opera, quibus saluat electos, siue rationes omnium, quæ facit secundum suæ sapientiæ consilium, quę maxima ex parte sunt nobis occulta. Quamobrem & iudicia Dei dicuntur abyssus multa, incomprehensibilia, inuestigabilia; omnia tamen ęqua, iusta, ac rationabilia.

Iusticia dei, quæ in deo est.
Iudicia Dei.
Voluntates Dei.

Proinde in huiuscemodi dei iudicijs discutiēdis & cognoscēdis non debet occupata esse mens nostra. Iudicia vero oris Dei sunt eloquia, quæ ipse in scriptu

in ſcripturis nobis reuelauit per os prophetarum, quæ & a nobis diſci & ſciri voluit, quibus ꝓmittit grãm & miſericordiã, admonẽs mẽtes nr̃as ſperare ſuper miſericordia ſua, & formidare ſuper iuſticia ſua, quibus & docet quid credere quid diligere, quid facere debeamus. In his vult mẽtes noſtras occupari, his immorari, his delectari. De quibus & propheta paſſim loquit̃, In labijs meis, inquit, pronũtiaui omnia iudicia oris tui. Os dei eſt propheta quiſq;, per quem deus loquutus eſt nobis, Iudicia tua iucunda, deſiderabilia ſuper aurum & lapidem pręcioſum multum, dulciora ſuper mel & fauum. Iudicia domini appellat decreta ſacro ore in ſcripturis nobis reuelata, quib⁹ Pſalmo.118. gratiam & miſericordiã pollicetur filijs iræ, promittens ſalutem omnibus credentibus & ſperantibus in illum, & confugientibus ad illum omnibus inuocantibus nomen eius. Hęc ſunt iudicia iucunda ab Angelis, a Chriſto, ab Apoſtolis nobis reuelata, a prophetis expectata, & pręnuntiata, quæ ſunt verba ęternę vitę, verba regni cæleſtis, verba pacis. Sunt etiam iudicia quędam oris dei, terribilia, veluti eloquia quibus comminatur mortem ęternam omnibus incredulis, omnibus adulteris, fornicarijs, periuris, ſuperbis propter quæ & dixit. A iudicijs tuis formidauit cor meũ. A iudicijs tuis timui. Vbiq; quale iudiciũ velit intelligere Dauid, cautiſſime oportet obſeruare. Alioquin videbũtur ſcripturę inter ſe eſſe contrariæ. Orat propheta. Secundum iudicium tuum viuifica me. Alibi autem orat non intres in iudicium cum ſeruo tuo domine & cęt. Eſt iudicium quoddã, quo deus retribuit nobis ſecundum opera noſtra quę a nobis ſunt, de quo dictum eſt. Nõ intres in iudicium cũ ſeruo tuo. Eſt rurſus iudicium quo decernit deus ſecundum verbum ꝓmiſſionis ſuæ facere ſibi filios hęredes regni ſui ex ſeruis irę. Et hoc eſt iudicium ſeu propoſitum prędeſtinationis diuinæ. Iudicio ſic accepto orat. Secundum iudicium tuum viuifica me, ac ſi dicat ſecundum decretum miſericordię tuę ſaluum me fac. Hoc iudicio iudicari poſtulat, qui nihil de ſuis viribus, nihil de ſuis ex ſe meritis pręſumit, totum bonum ſuum tribuẽs diuinæ miſericordiæ. Eſt inſuper iudicium ſeu decretum, quo retribuit ſecundum vniuſcuiuſque opera bona, quæ præparauit ipſe in vnoquoque præſtans gratiam bene operandi in hac vita, & mercedem cœleſtem omnibus credentibus & inuocantibus nomen eius, omnibus ambulantibus in lege illius, de quo dixit. Aſpice in me & miſerere mei ſecundum iudicium diligentium nomen tuum, hoc eſt miſerere mei ſecundum decretum, quo iudicas diligentes nomen tuum hoc eſt Chriſtum.

Hactenus de ſignificatione nominum iudicij & iuſticiæ, iam de miſericordia & veritate videamus, quæ etiam multis in locis ſimul iuncta reperimus in ſcripturis. De miſericordia & ueritate. Interdum veritas pręcedit et ſubſequitur miſericordia. In veritate tua, inquit, propheta humiliaſti me, Fiat miſericordia tua, vt conſoletur me ſecundum eloquium tuum ſeruo tuo. Interdum vero miſericordia pręcedit, & ſubſequitur veritas. In domino ſperaui, inquit, nõ infirmabor, quoniam miſericordia tua ante oculos meos, & complacui in veritate tua. Veritas in huiuſmodi ſcripturis eſt fides, ſeu vt ita dicã fidelitas, quam ſeruat deus implendo ꝓmiſſiones ſuas & cõminationes. Vñ Hiero. quod vulgaris tranſlatio dixit, In generatiõe & generationẽ veritas tua, ipſe ſecũdum Hebraicã veritatẽ dixit, In generatiõe et gñatione fides tua, qua ſcilicet

fidelis es in omnibus verbis tuis. Et huiuscemodi veritas in geminis dei verbis consistit. Nā est veritas, qua deus agit conformiter verbis suis praenuntiantibus vindictam suam super eos qui peccauerunt, cuiuscemodi est veritas vbi dei, vt iudicis punietis hoim genus secundū eloquiū suum, quod loquutus erat. Quocunq; die comederis ex eo, morte morieris, de qua loquitur propheta. In veritate tua humiliasti me. Fiat misericordia tua super me, vt consoletur me secundum eloquium tuum . Hic primo veritatem posuit, qua sumus humiliati in miseriam & mortem secundum verbum quod supra hominem, si peccaret, praedixerat. Deinde posuit misericordiam, qua deus subuenit miseriae nostrae. Fiat, inquit, misericordia tua super me. Haec sunt misericordia & veritas in deo, quę obuiauerunt sibi. Sequuta est autem consolatio, seruata vtrinq; concordia, dum veritas promittitur a coelo in terram descendere, & misericordiam simul atque iusticiam seruare pro liberando homine, quę consolatio fuisset abscondita ab hominum oculis, nisi accessisset verbum promissionis, cuius promissionis memoriale secundum successionis seriem fuit super omnes patriarchas & prophetas a generatione in generationem. Est rursus, Veritas quędam, qua deus agit conformiter verbis seu eloquijs suis, pollicentibus Christum mediatorem, autorem gratiae & misericordiae. De hac misericordia & veritate loquitur in domino sperans. Nō infirmabor, quoniam misericordia tua ante oculos meos, & cōplacui in ueritate tua, & rursus. Confitebor nomini tuo super misericordia tua, & veritate tua, quoniam magnificasti sanctum tuum .i. Christum super omne nomen, misericordia dei super nos miseros a nostris miserijs subleuandos non sit nobis, nisi per Christum salutare domini, nobis promissum. Veniat, inquit, Propheta super me misericordia tua domine salutare tuum secundum eloquium tuum, & respondebo exprobrātibus mihi verbum, quia speraui in sermonibis tuis

In scripturis sacris nonnulla difficultas seu obscuritas nascitur ex nomine regni coelorum, quod multifarie, & non eundem in modū videtur acceptum, etiam plaerumq; in vno, in eodemq; scripturae sacrae capitulo veluti cum Matthęi decimotertio, Regnum legitur assimilatum nunc homini, qui seminat bonum semen in agro, nunc grano sinapis, nunc sagenae missae in mare, nunc thesauro abscondito in agro, nunc fermento. Item alibi decem virginibus, quarum quinq; sunt fatuę, quinq; prudentes. Alibi homini regi, qui fecit nuptias filio suo. Vnde Ambrosius. Regnum coelorum vim patitur. Hic regnum coelorum (inquit) non nisi Christus intelligitur, qui regnat in coelis. Erasmus autem, Primum opinor, inquit, illud liquet hoc in loco regnum coelorum dici nouam euangelij doctrinam.
Hieronymus in cōmentarijs super caput decimū tertium Matthęi, Regnū coelorum est prędicatio euangelij, & noticia scripturarum, quae ducit ad vitam, de qua dicitur ad Iudaeos, Auferetur a vobis regnū dei, & dabitur genti facienti fructum eius. Simile est, inquit, Regnū grano sinapis, prędicatio euangelij minima est omnib⁹ disciplinis, quę parua videbatur in principio, creuit in arborem dilatata per mundum vniuersum. Vnde & eadem prędicatio similis dicitur fermento, in quo iuxta Euangelistae interpretationem, significatur doctrina, cum dicitur. Cauete a fermento pharisęorum, Mat. 16.

Hilarius

Hilarius autem & Remigius Regnū cœlorum appellant filium dei, qui se ipsum comparauit, & homini qui seminauit bonum semē, & grano sinapis, cuius virtus pressuris accensa, sepulta in terris, resurgendo creuit in vniuersum mundum, & fermento, quod mulier, id est Ecclesia accipiens cōmiscuit farinæ satis tribis scilicet legi, psalmis, & prophetis, dum ad Christum, & ad doctrinam eius, & ad regnum illius cœleste refert omnia in his scripta. Ex Christo & ex euangelio eius fermentata est tota legis & prophetarum doctrina. Chrysostomus tractās, Simile est regnum cœlorum decem virginibus. Regnum cœlorum (inquit, præsentis temporis Ecclesia dicitur, sicut & ibi, Colligent de regno eius omnia scandala. Remigius, regnū cœlorum, inquit, quatuor modis dicitur, Christus secundum illud. Regnum dei intra vos est. Sancta scriptura secundum illud, Auferetur a vobis regnum dei. Sancta Ecclesia secundum illud, Simile est regnum cœlorum decem virginibus. Supernum solium secundum illud, Recumbent in regno cælorum. Hilarius. Regnum cœlorū secundum Remigiū quatuor mōis.

Ex Grammatica discimus quod Regnum proprie est possessio regis. Vnde & rex dicitur esse in regno, & in possessione. Sicut regnum Romanorum dicitur ipse cœtus seu communitas Romanorum, qui gubernantur & diriguntur in pace & tranquillitate sub rege suo, Ita regnum cœlorum dicitur cœtus seu communio cœlorū, qui hic appellantur non inanimati, sed viui ciues, qui facti sunt mentibus cælestes, de quibus & dicitur. Annuntiauerunt cœli iustitiam eius, congrua ratione sic appellati. Fulgebunt enim iusti, sicut sol in regno patris sui. Sciendum est ergo qđ Regnum cœlorum noua vox est in primordio euangelicæ prædicationis a magno illo præcursore domini Ioanne Baptista primum nuntiata nomen prioribus sæculis inauditum, sonans magnum aliquod gloriosum, iucundū regnum aliquod fixum, perpetuum, stabile & incorruptibile, sic appellatum ad differentiam regni terrarum siue regni huius mūdi qđ est regnum infirmū, & caducum. Vnde de hoc regno loquens rex noster Christus, Regnum meum, inquit, non est de hoc mundo. Non negat regnum suum esse in mundo isto. Nam ad quosdam loquebatur ipse, Regnum Dei intra vos est. Regnum Christi est quidem hic, sed non est hine.

Quæcumq; intimantur in voce, Regni cœlorum, tam rex ipse ꝙ regnū eius, & pax, & copia diuitiarum eius sunt caduca, vana & transitoria. Sed omnia quæ significantur voce, Regni cœlorum, tā rex ipse ꝙ possessio, seu regio, & ciuitas, super quam regnat. Lex insuper sancta, per quam regit & gubernat. Pax item & tranquillitas, & securitas sunt fixa, stabilia, & perpetua. Et si quę in hac vita sunt, aut imperfecta, aut diminuta, mutabuntur in melius, cum tradiderit regnum istud deo patri, & euacuauerit omnem principatum, potestatem, & virtutem. Vnde & regnum cœlorum in hac vita domus Iacob appellatur, & soliū, thronus, seu sedes Dauid, domus Israel, ciuitas dei in monte sancto eius, dispersa per vniuersam terram.
Iacob autem luctator seu pugnator & bellator. Quemadmodum de Christo rege nostro dicit scriptura, Regnabit in domo Iacob. In domo Iacob habitant, quotquot supplantant diabolum de cordibus suis, quotquot luctantur cum vitijs, & concupiscentijs, vt non peccatum ipsis dominetur, sed regnet in cordibus eorum Christus Iesus rex pacis, nūc per fidei, spei, & charitatis

gratiam, donec perueniant ad visionis gloriam, vbi erunt plena iam pace securi, hoc est regnum cœlorum, id est eorum, qui facti sunt regeneratione cœlestes, vt angelorum & hominum eorum, qui exuti veterem hominē, seu carnalem vitam ex Adam, luctantur contra libidinem, luxuriam, ambitionem. Hoc regnum cœlorū, seu dominus Iacob a Iudęis repulsum ingentes & in fines orbis terrarum creuit, in quod principes populorum congregati sunt cum deo Abraam, vbi reges conueniunt ad laudandum & glorificādū dominum deum Israel. Vnde & regnū hoc a Christo nomē accepit, & dicitur Christianorum regnum, vt sicut sunt hęredes nominis, ita sint & imitatores sanctitatis. Veri regis officium est regnū suum dirigere in iusticia, in pace, tranquillitate, in bonorum copia & affluentia, perfectiones suas, vtpote sapientiam, bonitatem etiam deriuare in eos, qui subijciūtur ei, & non tam imperare illis, quam pascere & dirigere, vt & ipsi non coacti ab ipso, sed voluntarij sub eo etiam cum eo in iucūditate conregnent, & impent supra hostes. Vñ Apocal. 5. Fecisti nos deo patri regnū & sacerdotes, & regnabimus super terram. Qui sunt nunc reges, oli vocabanē pastores, Dominus regit me, iquit ꝑpheta, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit.

Quid nomen regni. His pręmissis ad intelligendum scripturas, sermonem facientes de regno cœlorum oportet considerare communem quandam rationem duorum nominum, regni videlicet & cœlorum. Et per regnum, a regno appellatum intelligere, vel eum qui regnat, vel id super quod regnat, vel ipsum dominatum & principatum, potestatem, legem, vim seu virtutem & directionem, quibus regnat & gubernat. Sigulum horū secundum vulgarē loquendi vsū, congrua ratione appellatur regnum per reductionem, ad propriam significationem verbi regno. Vnde dicimus initium esse aut finem regni huius regis, quia est initiū aut finis iperij principat⁹, & dominatus illius. Dicim⁹ etiam in his pagis aut oppidis esse initiū aut finem alicui⁹ regni, quia est initium aut finis regionis. Et vbi ē potestas regis, illic dicimus esse & regnum eius. Dicimus etiam regnū Francorum esse in hac ciuitate, dū rex illic est. Et hæc de noie regni.

Quid nomen cœlorum. Cœlos autē intelligere oportet, non huius mundi elementa, non solem, lunam & stellas, sed eos qui sursum habentes corda incorruptibilem expectant vitam, qui non cordibus suis versantur in terrenis huius mundi bonis cito perituris. Proinde non oportet studiosum sacrę theologiæ lectorē turbari in æquiuocatione vocis regni cœlorum. Nam etsi in sermone regni cœlorum diuersa quędam intimentur, ipse videlicet Christ⁹, et dominatus ac principat⁹, potestas, virtus, operatio, protectio illius in nobis, doctrina & lex euāgelij ac prędicatio, Et cœli ipsi, hoc est sancti, spiritu cœlestes, sub ipso Christo regnantes & dominantes, omnia tamē spectant ad vnum regnum Christi, ab ipso tradendum deo patri, sic appellata secundum communem quandam significationem intellecta in verbo regnare. Vnde cum dicit Baptista Ioannes, Pœnitentiam agite, appropinquauit eni regnū cœlorum significauit iam instare, & appropinquasse regnum cœlorum, secundum corporalem ipsius Christi præsentiam, simul & secundum principatum & dominatum illius, olim promissi & iam dudum expectati ab omnibus patriarchis & prophetis. Recte proinde Orige. Hiero. cęteriq; sacræ theologiæ interpretes dicunt in scripturis Regnum cœlorum appel

pellari nunc patrẽ,qui propterea ꝙ ſuper Eccleſiã ſuã regnat congrue regnũ regnans appellatur,nunc filium,qui illi cõregnat,nunc præſentis temporis Eccleſiam,ſuper quam regnat,quæ adhuc luctatur & militat,nunc futuri ſęculi Eccleſiam,quæ triumphat,nunc fidem vel ſcripturam ſacram aut fidei & Euangelij prædicationẽ,nunc regnationem in ſuorum electorum cordibus,nũc cœleſtẽ beatitudinem,quæ eſt vita æterna,de qua Chriſtus,Hæc ẽ vita ęterna,vt cognoſcant te verum deum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtũ.

Quomodo multis ſint intellecta in voce regni cœlorum.

Cœleſte regnum complectens ſuum regem & regnum & legem, atq; directionem ſecundum aliquid ſui dicitur eſſe ſimile,aut huic aut illi. Vnde regnum iſtud cœleſte ſecundum principale membrum ſuum dicitur,aut deus pater,aut Chriſtus qui regnat. Tota vis regni eſt in rege,ideo ipſe rex regnum dicitur,quemadmodum de capite ciuitatis dicimus, hic eſt ciuitas tota,ſignificantes,quod in illo pendet ciuitas tota. Congrue dicimus. Similis eſt ciuitas hæc homini regi,intelligendo hanc locutionem, ſecundũ eum,qui regit ciuitatem. Sic olim Origenes homilia .22. ſuper Matthęum interpretatur. Regnũ cœlorum,inquit,ſecundum eum qui regnat,ſimile ẽ homini regi,ſecundum eum aũt qui conregnat,ſimile eſt filio regis,ſecundũ ea vero quę ſunt in regno aſſimulatum eſt ſeruis,& inuitatis ad nuptias. Hactenus ille. Secundum hanc ergo conſiderationem, idem regnum cœlorum, ſecundum id quod regitur,vtpote cœtum ſanctorum, conſortium iuſtorum,in hac vita zizanijs commixtũ, ſimile ẽ decem virginibus, quarũ quinq; ſunt fatuæ,quinq; prudentes. Simile etiam eſt ſagenę miſſæ in mare, ſagenę, hoc eſt,piſcatorio reti diſperſo per totũ mundum congreganti piſces bonos & malos. In conſummatione autem ſæculi,idem regnum conſtituetur Eccleſia,ſine macula & ruga, cum ſeparabit Chriſtus bonos a malis, quemadmodum ait ipſe, Mittet angelos ſuos,& colligent de regno eius oĩa ſcandala. Deinde Regnum cœlorum ſecundum aliquid ſui,videlicet ſecundum virgam directionis,& vim ſeu virtutem,per quam regitur et gubernatur,eſt intellectus legis & prophetarum,noticia ſcripturarum, doctrina ſeu lex Euangelij,ſeu prædicatio eius,aut fidei,ſpei,& charitatis gratia. Vnde Origenes homilia prima ſuper Matthęũ, Forſitan autem vnaquęq; virtus regnum eſt cœlorum, & omnes virtutes ſimul ſunt regnum cœlorum. Sicut ait Apl's, Regnum dei,eſt iuſticia & pax. Ex huius cõſideratione homines,qui conuerſantur ſecundum virtutes, dicuntur eſſe in regno cœlorum,dicitur & regnum cœlorum eſſe in ipſis. Et ſecundum hunc forſitan intellectum dicitur, Pœnitentiam agite,appropinquauit enim regnum cœlorum,vt non ad tempus,ſed ad actũ & propoſitũ hoīs referatur, quemadmodũ dicitur Matthæi .15. Peruenit in vos regnũ dei. Et quẽadmodũ dicitẽ Lucæ .10. Appropinquabit in vos regnũ dei. Et Lucę .17. Regnum dei intra vos eſt. Regnum dei hic eſt Chriſti virtus in cordibus noſtris operans iuſtificationem,ſanctificationẽ,remiſſionẽ,imo eſt ipſe Chriſtus, virtus increata omnium virtutum in nobis fons & origo,mirabili quodã & ineffabili mõ regnans ſupra corda ſuorum electorũ. Et ſic regnum cœlorum, ſecundum legem dirigentẽ,quę eſt doctrina ſeu prædicatio Euangelij,dicitur eſſe ſimile fermẽto,quod acceptũ mulier abſcõdit in tribus ſatis ſeu mẽſuris farinę. Oĩs homo doctus in regno cœlorum,ſimilis eſt homini patrifamilias, qui ꝓfert

de thesauro suo noua & vetera. Doctus in regno cœlorum, id est, in Ecclesia iustorum dicitur quisquis doctus est in lege iustorum. Thesaurus iste intelligitur euangelium Christi, in quo sunt poma vetera & noua, id est, veteris & noui testamẽti inter sese consona documẽta, de quibus in Cãticis, Oĩa poma vetera & noua seruaui tibi delecte mi. Ex his facilis potest esse intellectꝰ scripturarũ loquẽtiũ de regno cœlorũ, aut de regno dei. Si primũ intelligamus nõ multa, sed vnũ regnũ dei esse regnum cœlorum appellatum, quod partim in terris militat, partim triumphat in cœlis, partim nobiscum in terris visibile spiritualiter regnans, & colluctans non in ferro & gladio, sed armis spiritualibus, vt pote fide, spe, & charitate, contra inuisibiles hostes, contra inimicos domesticos, contra carnis & sæculi desyderia, quę militant aduersus animam, partim remotum a nobis fruens æterna pace, vna cum angelorum consortio, videns regẽ in decore suo. Vnde & in oratione dominica, regnũ cœlorũ secundũ eã partẽ quę est adhuc in terris sub lucta, militia, in bello & prælijs constitutum, orat vt fiat regnum triumphãs, Adueniat inquit, regnũ tuum. Hactenus de sermonibus nominis regni cœlorum.

De Zelo, Zelare, æmulari & æmulatione.

Iam videamus de vocabulis, zelus & ęmulatio, zelare & æmulari, quorum frequens in scripturis vsus, variaq; significatio, nonnullos scripturę locos facit obscuros. Quod Græce zilos dicitur, latine æmulatio dicitur. & quod Gręce zelare, aut zelari deponẽtaliter dicitur, latine ęmulari dicitur. Et quẽadmodum a nomine zelus, zelare, ita & a nomine ęmulus, ęmulari deriuatᷣ. Aemulum tradunt Grãmatici ab amore esse deriuatum, & præter significationem, secundum vim nominis significantis studiosum quemq; eiusdẽ rei ex amore sectatorem, interdum per antiphrasim, contrariam habere significationem, secundum quam æmulus dicitur inimicus, seu aduersarius. quemadmodum bellum dicitur, quod minime sit bonum.

Proinde vbicũq; in scripturis zelus dicitᷣ, ibi & nos ęmulationẽ nõ inepte possimus dicere. Et vbicũq; zelare, illic ęmulari possimus ponere, & ecõtrario. Et multis latinis nomẽ zelus magis, q̃ nomẽ ęmulatio est cognitũ. Vñ Hiero. in cõmentarijs ad Gala. cap. 5. Aemulatio, inquit, græco sermone zilos significãtius & notius appellatur. Pro eo quod in æditiõe Latina nostra legimus ad Rom. 10. Aemulationẽ quidem dei habent, alij legunt, Zelum quidẽ Dei habent. Qđ Esaiæ. 9. legimus, Zelus dñi exercituũ hoc faciet, alij legunt, Aemulatio dei exercituum. Et quod. 2. ad Corin. 7. legimus, Vestram æmulationem pro me, alij habent, Vestrũ zelum pro me. Et ibidẽ cap. 9. pro eo quod dicitur, Vestra æmulatio prouocauit plurimos, alij legũt vester zelus. Et quod in secũda ad Corin. legimus, Aemulor enim vos dei ęmulatione. Ambro legit, Zelans enim vos, dei zelo. Pro eo qđ in libro Numerorum Moyses ad quendam dicit, Quid æmularis pro me, alij legũt, Quid zelas aut zelaris pro me. Itẽ ad Gala. 3. verbum æmulari ter positũ reperimus sub eodem sententiarum contextu. Aemulantur, inquit, vos non bene, sed excludere vos volũt, vt ipsos æmulemini, bonũ, aut æmulemini in bono. In singulis locis istis Gręca lingua originalis, in qua scriptũ est testamentum nouum habet verbũ zilo. Cõmunes Grãmatici facile transeunt in significationibus horum vocabulorum, dicentes ęmulatiõem & zelum nomina synonyma plura significare, nũc amorẽ seu desyderiũ, nũc imitationẽ

tationē nunc iram, nunc tristiciam, dolorem seu inuidiam. Et secundum tria hec zelare & ęmulari significare videnē feruenter amare aliquid aut desiderare seu affectare seu imitari aut irasci aut inuidere. Addunt & ęmulari iterdū acceptum esse pro irritare seu prouocare ad zelum, ęmulationem seu iram. Verum hic sciendum, quod his omnibus non satis indicantur horum noīm & verborum vires. Neq; poterit sacrę scripturę lector ex solis huiusmodi interpretationibus haurire sanctarum sententiarum medullas. Proinde de huiuscemodi vocabulorum viribus dißeruerunt prolixius doctores antiqui, & Gręci & Latini, vt Orige. in expositione psal. tricesimi sexti, & Hieronymus in cōmentarijs epistolę ad Galatas .4. & alijs in locis nonnullis. Aug' item quibusdam i locis & Suidas, & alij multi vtriusq; linguæ periti, qui nō habentes Latinum vocabulum, quo vim verbi zilo sufficientur explicarent, ad declarandā significationē eius, multis vsi sunt verbis, rebus etiam corporalibus atq; exemplis studuerūt illustrare scriptuтas ex huiuscemodi verbis compositas. Quatenus ergo ex consyderatis noīm & verborum viribus cōcipiamus generalem quandam rationem in omnibus scripturæ locis vtentibus verbis aut nominibus istis. Sciendum quod zelus secundum primariā significationē videtur sonare feruorem quendam seu vehementiā animi ex amore sollicite, studiose, aut ferueter intendētis in eū quē amat, solicitus vt Ꝑ possideat vel acquirat, vel custodiat id quod amat i ipso. Proinde qui zelatur & ęmulatur non solum amat, sed ex amore studiosus & sollicitus est, aliquid etiam agens pro eo quod amat. Et quia is qui amat reamari cupit, & id quidem plærumq; adeo, vt & interdum non patiatur consortium in eo quem amat. Hinc fit, vt ex tali amore plærumq; nascatur vehemens ira, nunc contra eum qui aduersatur, aut impedimentum præstat ne fiat mutuus & reciprocus amor, nunc contra eum quem amat, dum is violat id quod amatur in ipso. Quemadmodum ex amore quo quis ob castitatem amat cōiugem suā, ira nascitur si coniunx alienum amare, aut cōiugalem castitatem violare deprehenditur, hęc ira transit in zelum, dum corruptio castitatis impunita esse non sinitur. Nascitur & inuidia, atq; odium contra omnes qui amantur, ab eo, a quo solus amari desiderat, hæc etiam inuidia transit in zelum, dum incipit insectari eum cui inuidet. Omnis ergo ira, odium & inuidia ex amore nascitur, sed non omnis ex amore bono. Omnis insuper zelus ex amore, ira, vel inuidia gignitur dum affectiones illę transeunt in feruorem animi suis quibusdam studijs & operis foris exęstuantis, in id quod amore, ira vel inuidia prosequitur. Omnis proinde zelus, aut mediate aut immediate ex amore trahit origenem. Hæc facile possunt esse manifesta considerantibus, & zelum, quo deus dicitur zelans, zelator, zelotes, aut erga populū suū, aut contra populū, aut Ꝑ populo, & multiplicem zelum, quo iusti dicuntur zelare Ꝑ deo suo, aut pro lege, atq; honore illius, aut pro Ecclesia eius. Dominus deus q̄uis nulla suspitione, sic vt homo zelotypus cōmoueatur nulla vicißitudine affectionum transmuteē, tamen & zelans & zelator erga populū suū in scripturis dicitur secundū metaphorā sic appellatus a zelo maritali, quo zelotypus maritus solicitus est, curās de custodia castitatis vxoris. Diligit deus plebē suam, & toto corde ab illa vult diligi, neq; patitur amorē suū transferri ad amatores alienos. Ex hoc dei zelo secundū effectus varios in plebe sua,

Quid Zelus.

nascitur zelus iræ, qua quis incipit prosequi suam plebem semel sibi despõsatam, & non impunem dimittit illam super alienos deos fornicãtem, Zelatus ego sum, inquit Syon, & Hierusalem zelo magno, Zacharię .1. Amans deus Syon & Hierusalem, castigauit peccata eorum, quod ex amore prodijt, quemadmodum & ira, qua populum illum afflixit. Exodi. 34. Dominus zelotes, non eius dominus æmulator. Et Iosue. 24. Non poteris seruire domino deo tuo, ipse enim sanctus & fortis ęmulator, dominus vlciscens, & æmulator. Quibus scripturis significatur, q̃ dominus deus est tanq̃ zelotypus amator erga nos, id est, solus vult a nobis amari, non sustinens nos aliud amare extra ipsum, quod non diligamus propter ipsum. Ex his igitur sciendum, q̃ nominibus zeli & ęmulationis non indicatur nudus amor, aut simplex desyderium, aut ira sola, neq̃ solus animi feruor ex amore commoti, in desyderium, iram vel inuidiam. Neq̃ enim omnis, qui aut amat, aut desyderat, aut irascitur, aut inuidet, propter hæc zelare dicitur. Neq̃ enim zelat, q non ex amore, ira vel inuidia, sollicite aliquid sectatur, p̃ eo quod amat. Nõ proprie ob salutem zelat me quisquam, qui non p̃ salute sollicite seu studiose aliquid, aut conatur, aut sectatur, aut nititur, vt scilicet vel ego custodiam aut acquiram illam, vel ipse eam habeat me imitãdo. Aut frigidus, aut nullus est in corde tuo zelus, si non cor tuum ex amore, ira, vel desyderium adeo ferueat, vt prodeat in opus. Qui zelat aut æmulatur, is ex amore alicuius adeo feruet, id est, adeo vehementer accenditur, aut commouetur desyderio, ira, vel inuidia, vt in opus transeat, pro eo quod amat. Ex supra dictis ergo est manifestum, q̃ zelus non est nudus amor, ira, vel inuidia, sed ex amore, ira, vel inuidia nascitur. Sic loquitur Augustinus, Zelus bonus de amore veniens, non de liuore. Secundo manifestum est, quod zelus & æmulatio dicunt tam de bona re, q̃ de mala. Reperiuntur tam apud reprobos ac impios, quã apud iustos ac rectos, quemadmodum & amor, ira, & desyderium. Habent Iudæi, & pagani suos zelos, suasq̃ æmulationes, pro lege sua, pro idolis suis, & ceremonijs. Neq̃ oportet hęc nomina æquiuoce accipi, propterea quod tam in malam q̃ in bonam accipiuntur partẽ. Vnde & apud Apostolum æmulationes ab inuidijs distinctim nominata, & tanq̃ aliæ sint æmulationes, aliæ inuidiæ, numerantur inter opera carnis. ad Galatas tertio. Aemulationes, irę, rixæ, & dissentiones, inuidiæ, & cæt. Et alibi, Cum sit inter vos, inquit, æmulatio, & contentio, nonne carnales estis. Aemulationem appellat feruorem inuidiæ, qua alter aliquid nititur contra alterum ex amore alicuius, quod solus habere desyderat. Et alibi, Non in contentionibus & æmulationibus. In his omnibus zelus & ęmulatio in malam partem accipiuntur, quemadmodum filij Iacob æmulabantur Ioseph fratrem suum. Maria quoq̃ & Aaron Moysen amicum domini. Vnde & apud eũdem Apostolum, Est zelus quidem dei non secundum scientiam. Malus Pauli zelus persequẽtis ecclesiam dei, Bonus autẽ zelus est Phinees transfodientis fornicarios, de quo & dicitur Numeri .25. Phinees zelo meo cõmotus est contra eos, vt non ipse delerẽ filios Israel in zelo meo. Bis zelus ponitur, semel pro vehementia amoris. Phinees zelum amoris habuit cõtra deũ, zelum autem irę contra peccantes, & talis generis zelus significatur in loco secundo, vt non eos delerem in zelo meo, id est, in feruore irę meæ. Deus

Quid significetur nomine Zeli.

irascendo

irascendo & castigando peccata suorum electorum, ita irascitur vt etiam diligat, & irascendo diligit. Proinde ad quosdam iratus ait, Recessit a te zelus meus, non irascar vbi amplius. Bonus zelus Heliæ occidentis prophetas Baal, bonus zelus Matathiæ pro lege patrum suorum.

In primo versiculo psal. tricesimisexti, vtrūq; verbū ęmulari scilicet & zelare ponitur in æditione nostra Latina. Noli, inquit, æmulari in malignantibus, neq; zelaueris. & cæt. Magna est interpretum ex Hebręa lingua varietas. Aeditio nostra vulgata habet, Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem. Romana habet, Noli æmulari inter malignantes, neq; ęmulatus fueris facientes iniquitatem. Hieronymus habet, Noli contendere cum malignis, ne æmuleris facientes iniquitatem. Alij vertunt. Ne te conmoueat in iram vel ne irascaris in malignantibus. Sanctes Pagninus vertit. Ne misceas te cum malignis, neq; zelaueris facientes iniquitatem. Vnde sciendum, aliud verbum Hębraicum esse positū loco illius, ne æmuleris, aliud loco illius, neque zelaueris. Vbi nos habem⁹ ęmulari Hebręi habent verbum futuri temporis titthar quod secundum Græcum & Chaldęū interpretem deriuatum a tachar Latine prouocare, significat quis alij putēt ipsum esse deriuatū ab charah quod significat irasci. In secundo autē loco. vbi nos habemus, Neque zelaueris, originalis lingua Hebręa habet verbum futuri temporis tekanneh quod est synonymum cum eo quod nos dicimus ęmulari, aut zelari extensis vocibus ęmulari & zelari pro eo, quod est ad æmulationem adducere. Nam & illam significationem habet etiam verbum Hebraicum tekanneh, quod & apud Hębreos tam in bonā quam in malam partem accipitur, quemadmodum zilo apud Gręcos, & æmulari apud Latinos tam in bonum quam in malum inueniūtur accepta. Quia ergo in Hebręo textu aliud verbum Hæbraicum ponitur priori loco, aliud vero in loco secundo, idcirco tam Græci quam Latini interpretes alia voce sunt vsi in priori parte versiculi, alia in posteriori. Hieronymus iuxta Hæbraicam veritatem interpretans, vt iam patuit vertit hoc pacto. Noli contendere aduersus malignantes, neq; ęmulatus fueris facientes iniquitatem. Idem insuper verbum priori loco positum in duobus versiculis sequentibus bis repetitum eadem voce Latina est a diuo Hieronymo interpretatum. Noli, inquit, contendere aduersus eum, qui proficit in via sua. Noli contendere, vt malefacias. Sic & Gręci interpretes, verbū Hebraicum titthar, verterunt per verbum parazilo. Verbum autem secundo loco positum per verbum zilo transtulerunt. Zilo autem verbum simplex, & parazilo compositum, non idem prorsus significant.

In omni ferme scripturæ loco parazilo in malam partem accipitur, significans ad zelum seu ad æmulationem adducere, aut prouocare seu irritare seu contendere aduersus alios, zilo aūt verbum simplex tam in bonā partē, quam in malā inuenitur acceptum. Vnde & hac ratione Origenes exponens pręfatum versiculum primum. Secundum simplicem, inquit, intellectum literę, hoc videtur indicare sermo diuinus, ne inter malos & pessimos homines quis existat ęmulator malitię eorum, hoc est, autor & ductor eorum, velut formam flagitij cæteris præbens. Aemulari vero eos, qui faciunt iniquitatem illud est, si imitetur quis eos, & discat agere iniqua.

Hoc ergo est in vtroq; quod dicitur, vt neque exemplum maliciæ cæteris præbeas, neque ipse tu malorum aliorum sequaris exempla. At vero consyderatione habita intrinsecus ad rationem sermonis dat aliam etiam interpretationem dicens, quod sermo ipse Grecus parazilo priori loco positus significantius in Latino exprimi videtur per verbum in zelum concitauerunt seu irritauerunt me, sed & in Apostolo, inquit, vbi scriptum est, An æmulamur dominum, nunquid fortiores illo sumus? in quibusdam exemplaribus scriptum est, An irritamus dominum? Ex quibus concludit, q æmulari aliquem interdum accipitur pro eo quod est irritare eum. Aemulari autem inter aliquos est, cum incitamenta alicuius maliciæ ipsis præbemus. Et secundum has nominum significationes, etiam aliam quandam supra dicti versiculi tradit sententiam, hanc videlicet. Noli aduersum te prouocare zelum malignantium, Neq; tu maliciam æmuleris alienam Hic profecto sensus alius ab eo quem dicimus. Noli inter malignantes esse ęmulator, hoc est, prouocator ad imitandum, aut ductor seu autor maliciæ ipsorum, vtrobique est prouocare. Sed aliud est prouocare aliquem ad imitationem; aliud prouocare eum ad iram contra se, quod est irritare. Hi autem qui verbum Hebraicum titthar primo loco positum ab harah, quod significat irasci deriuatum putant, talem tradunt ex illius verbi sermone sententiam. Non te conturbes, non te in zelum, aut iram prouoces, cum videris malignos prospere vitam ducere. Noli excandescere contra Dei prouidentiam, vt dicas, quid amplius iusto q impio, cum in hoc sæculo videamus magis prospere succedere impijs q iustis, quid prodest iuste viuere? Quia ergo in nonnullis scripturæ locis interpres Latinus parazilo cōpositum verbum & zilo simplex, vertit in eandem Latinam dictionem æmulor. Hinc est, vt æmulor in sacris literis interdum exponendum est per irritare, prouocare seu adducere ad zelum, æmulationem, vel iram, quemadmodum ibi. An ęmulamur dominum? prime ad Corinthios decimo, Et ad Romanos. Illorum delicto salus est gentibus, vt illos æmulentur.

Quod Deuteronomij tricesimo secundo in nostra ędítione iuxta Hebraicam veritatem Hieronymus transtulit. Ipsi me prouocauerunt, in eo qui non erat deus, & irritauerunt in vanitatibus suis, & ego prouocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos.

Hæc secundum posteriorem partem, in qua videlicet dicimus, ego prouocabo eos, & cętera. Paulus ad Romanos decimo citauit. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.

In omnibus supra dictis locis pro eo quod est ad æmulationem adducere, seu concitare ad iram, vna vox Græca est, videlicet parazilo, quod eruditi interpretes verterūt per prouoco ad iram seu zelum, & æmulationem. & id quidem significantius, q per ęmulor.

Quia ergo in quibusdam scripturæ locis, interpres Latinus parazilo compositum verbum & zilo simplex, vertit in eandem dictionem Latinam æmulor. Hinc factum est, vt æmulor in sacris literis interdum sit exponendum per irritare, seu in zelum irę concitare.

Eius ergo quod dicitur, In zelum me adduxerunt, & cætera, hoc significat

quod

quod colentes non Deum, sed idola, in iram me concitauerunt. Quisquis peccat, is Deum in iram seu zelum contra se prouocat.
Eius vero quod dicitur. Ego vos ad æmulationem adducam in non gentem, sensus est. Ego vos in zelum, iram, seu inuidiam inducam contra non gentem, contra populum stultum, id est, contra populum a vobis nihili reputatum. Quę prophetia impleta est, dum in hodiernum diem Iudæi videntes, & multitudinem gentiū congregari cum Deo Abraham, & Christi Ecclesiam crescere, suam autem synagogam diminui, æmulantur nos, id est, æmulatione nos persequuntur, hoc ē, incessabili odio & inuidia, nobis indignari, & nos insectari non cessant. Contra gentes autem, qui vel blasphemant Deum Abraham, vel idola colunt, non sic, inquit Origenes, concitantur.

In omnibus ergo scripturis, qualis sit zelus, qualis æmulatio, quale zelari, & ęmulari, ex circumstantia literę, & sententiarum cohęrentia est considerandum. Nunc enim est zelus erga quempiam, nunc contra aliquē, nunc pro aliquo, nunc zelus malus, nunc bonus. Est & forsitan, vt inquit Hieronymus, zelus quidam medius, omnis tamen zelus qualiscumq; fuerit, ex amore nascitur, & amori coniungitur, & ex amore illo, nunc erga aliquem, nunc contra aliquem sectatur aliquid. Quibus fit, vt zelus & æmulatio dicantur tam in bonā, q̄ in malā partē, & tam apud improbos, ac impios, quam apud iustos ac rectos dicuntur homines zelosi ac zelatores. Suus cuiq; nationi zelus, suaq; æmulatio pro lege sua, pro ceremonijs, pro idolis, pro filijs, & parentibus. Neque oportet hæc nomina æquiuoce esse accepta, propterea quod nunc in bonam partem, nunc in malam partem reperiuntur accepta, ad Galatas quarto, verbum ęmulari ter repetitum, non ob id oportet variam habere significationem, quod accipiatur duobus prioribus locis in malam, in postremo autem loco in bonam partem.

Ex supra dictis patet magna sententiarum ambiguitas, emergens ex verbis zelari, æmulari, zeli, & æmulationis.
Sermo quo dicitur quispiam ob aliud zelare aut æmulari alium, quadruplicem potest habere sensum.

Primus est, quo significatur is vehementer illud desiderare ei quem amat solicitus nitens vt ille sectetur ipsum, & acquirat vel custodiat illud. Et secundum hunc modum contingit & bene & male æmulari. Vnde Ecclesiastici nono dicitur, Non zeles gloriam & opes. Et in Psalmo. Neque zelaueris facientes iniquitatem. Ex bona æmulatione ait Paulus, Aemulor vos Dei æmulatione, despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Quo verbo significat Paulus sese castitatem, quę est in Christo Iesu, vehemēter desyderare in Corinthijs, & desyderando etiam solicitus curare & conari, vt Corinthij tales sint, & permaneant. Sic ad Romanos loquitur, Ministerium meum honorificabo, si quo modo prouocem carnē meam ad æmulandū, supple, et Christum, & oēs

nos in Christum credentes. Mala æmulatione ęmulabantur Galatas pseudoapostoli, de quibus ad Galatas quarto. Aemulantur vos non bene, quo verbo significat illos falsos Apostolos vehementer desyderare Galatis cultum legis Moysi, sollicitéque conari, vt Galatę imitarentur ipsos & tales fierent, quales erant ipsi, alieni scilicet a Christo, custodes legis Moysi. Sic & Paulus ante conuersionem suam, zelum Dei habens, non secundum scientiam legis Moysi æmulabatur fratres suos, secundum carnem volens illos, & facere alienos, ab Euangelio Christi, & pertrahere ad ritum legis Moysi.

Secundus sensus est, quo significatur is vehementer desyderare sibimet ipsi acquirere illud, quod in altero amat solicitus, vt imitetur illum, & sit talis, qualis est ille. Sic nos qui minores sumus æmulamur viros sanctos, dū ex amore virtutum, quas spectamus in illis, desyderamus tales esse, solliciti etiam imitari vestigia, vt tales virtutes acquiramus. Secundum hanc significationem Suidas, Zilos, inquit, est boni alicuius desyderium, sine aliqua inuidia quæ inest animæ, veluti, habet aliquis fortitudinem, hūc zelo ob virtutē, hoc est, desydero possidere & acquirere hoc bonū, nō quidē inuidēs possidenti, sed quod & velim esse fortis. Sic loquitur Apostolus ad Corint. Aemulamini spiritualia, magis autem vt prophetetis. ac deinceps. Sic vos, quoniam æmulatores estis spiritualium ad ædificationem. & cæt. Sic & contingit vnumquemque alienum a Christo male zelari & ęmulari eos, qui in lege mala, aut cultu falsi dei habentur duces seu exemplares.

Suidas de significatione Zeli.

Tertius sensus est, quo insinuatur is qui amat, aliquid vel in altero, vel in semetipso vehementer irasci, aut ei, quem amat, dum ille non curat habere, seu custodire, quod eum habere vehementer desyderat, aut alteri, qui aduersatur, aut impedit hoc quod amat. Sic Deus ęmulatur electos suos peccantes, dum corripit. Sic bonus pater diligens in filio suo timorem Dei, obedientiam, & iusticiam, bene zelat, filium suum peccantem & bene æmulatur in zelo seu feruore irę suę, non sinēs peccatū illud pmanere inpunitū. Tali zelo ęmulatur Christus pro honorificentia domus Dei, eijciens ementes & vendentes de templo. De hoc zelo ipse loquitur, Zelus domus tuę comedit me, hoc est, feruens amor & desyderium ad honorificentiam domus tuę & cultus tui, totam animam meam in se traxit, igniuit & inflammauit, & ad vltionem concitauit, aduersus eos, qui prophanant ipsam. De hoc etiam zelo dicit, Tabescere me fecit zelus me⁹, qa obliti sunt ṽba tua inimici mei.

Quartus sensus est, quo significatur talis ex inuidia studiose niti contra eum qui habet, quod se potius, q̄ illum habere desyderat, dolens illum haberi talem, qualem non illum, sed seipsum potius haberi desyderat. Et hic zelus semper est malus, de quo Apostolus, Charitas non ęmulatur. Sic zelati sunt filij Iacob Ioseph fratrē suum, propterea quod a patre plus q̄ ipsi, diligebatur. Extra istos quatuor sensus, alium quendam sensum facit verbum ęmulari, acceptum pro irritare, prouocare, seu adducere in æmulationem, zelum, seu iram & odium, quemadmodum accipitur primę ad Corinthios decimo, An ęmulamur dominum? Sic qui peccat Deum ęmulatur, id est, ad ęmulationem & iram contra se prouocat. Verum hęc quinta significatio, quamuis respondeat verbo Hebraico kanneh, quod apud

Hebręos

Hebræos omnes hos quinque sensus reperitur facere. Impropria tamẽ videt esse dictioni Latinæ æmulor & verbo Græco zilo, quis verbum compositũ parazilo, sic reperiatur acceptum, quemadmodum ex superioribus patet. Et hæc de zelo & æmulatione dicta sufficiant.

Amplius autem sunt in scripturis diuinis considerandi sermones significantes necessitatem quãdam, aut impossibilitatem. Huiuscemodi sunt. Primæ ad Corinthios nono, inquit de semetipso Paulus, Si Euangelizauero, nõ est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit. Et primæ ad Corinthios .11. Oportet hæreses esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant. Item Matthæi decimooctauo inquit Christus. Ve mundo ab scandalis, necesse enim est vt scandala fiant. Insuper Lucæ decimoseptimo, ait ipse discipulis suis. Impossibile est vt non veniant scandala. Et apud Ioannem de Iudæis inquit. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias, Excæcauit oculos eorũ. Qui ex deo est non potest peccare, quoniam ex deo natus est. Primæ Ioannis tertio. Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati rursus renouari per pœnitentiam. Insuper & apud prophetam legimus, quasdam esse nobis necessitates, a quibus cupimus liberari. *De necessario et impossibili.*

Pro huiuscemodi ergo scripturis intelligendis. Sciendum quod necesse secundum communem nominis rationem appellatum, quasi nõ cedens, seu non cessans, quemadmodum cœlum necessario mouetur. Vnde & necessarij dicuntur inter se cognati, quod nulla sit inter eos cessatio ab officijs vinculi sanguinis. Vnde & ipsum quod impedire non possumus necessarium dicitur. Hinc necessitas ex communi quadam nominis ratione dicitur, secundum quam res non potest non esse. Est autem multiplex. Nam est necessitas naturæ seu essentiæ absoluta. Est necessitas ad aliud. Est insuper necessitas rei ex suppositione suæ causæ, aut efficientis, aut finalis. Est & necessitas quædam miseriæ seu per violentiam, qua premitur quis contra desiderium suum. Est necessitas legis seu præcepti. Est item necessitas causæ necessario agentis, seu mouẽtis. Postremũ est necessitas propositionis, & necessitas cõsequentiæ, de quibus disputãt Dialectici, quæ in multis scripturæ sacræ locis designatur. Necessitas essendi absoluta est cuius nulla est causa vt sit necessitas, quæ cum non dependeat ab vlla superiori potestate, non potest impediri ab vlla potestate. Sic solus deus est necessitas absoluta. Solus deus necessario est viuens, imortalis, intelligens, sapiens, & omnipotens, in quo omnes necessitates absolutæ compositionum, connexionum, consequentiarum sunt, vna immutabilis & inuariabilis necessitas. Necessitas ad aliud est, secundũ quam res aliquæ dicuntur necessariæ ei quod nõ potest sine ipsis permanere. Et hæc insuper est gemina. Aliter enim corpus & anima sunt homini necessaria, Aliter respirare & alimenta sunt eidẽ homini necessaria. Nã potestas quædã superior est, quæ potest facere quod homo sine respiratione & alimẽtis viuat, quemadmodum põst resurrectionẽ homines victuri sunt, sed nulla est potestas, quæ potest facere quod homo sine corpore & anima permaneat. Necessitas ex suppositione est secundum quã aliquid argumento irrefragabili, sequitur ex re aliqua, vel sententia præsupposita, veluti cũ dicimus, Si sic male vixeris necessario damnaberis. Talis necessitas est, secundum quã aliquid non potest non esse, supposita actione causæ efficientis, ad quam necessitate *Multiplex necessitas.*

tate naturæ hoc sequitur, quemadmodum dicimus, Necesse est hunc, qui tali vtitur diæta, ægrotare. Ad hanc necessitatem reducitur, & necessitas ex suppositione finis, secundum quam, videlicet effectus aliquis est necessarius cõsecutioni alicuius finis, quemadmodum dicimus ꝙ bibere medicinam necessarium est homini ęgroto vt sanetur, & nauigare mari, necessarium est homini vt sit in patria, & hæc est necessitas conditionata. Si vis ad vitam ingredi, necessarium est tibi seruare mandata. Sic & in scripturis sacris multa dicuntur necessaria ad aliud, propterea ꝙ alicui sunt necessaria vt sanitati corporis, aut saluti animæ, aut alteri fini. Hęc necessitas ex suppositione causę, non est aliud, ꝙ necessitas consequentiæ causalis propositionis. Necessitas miseriæ seu angustiæ est, quam qs ꝑ violentiam patitur inuitus, quemadmodum dicimus, necessitas famis, necessitas carceris, necessitas mortis. Et hæc rursum est gemina. Vna dum is qui patitur, non potest vllo pacto hæc mala impedire, quēadmodũ adiudicat⁹ morti, velit nolit mortem patitur. & hæc est necessitas coactiõis & violētię. Altera dũ hoc malũ quis potest aliq̃ pacto impedire, aliud aliquid aut faciẽdo, aut patiẽdo, sicuti cũ quis famē, aut carcerem, aut mortem impedire potest, aut furando, aut Christum negando, aut euangelizando, aut laborando. Vnde dicimus, necessitas famis, aut mortis, aut cruciat⁹ coegit me, aut euãgelizare, aut laborare, audire sacra, aut furari, & adulterari, quia hæc mala videlicet famem, aut mortem, & cruciatum aliter vitare non potui. Est rursus & legis seu præcepti, aut iustitiæ necessitas, quam quis non potest impedire, cum non possit eam tollere, secundũ quã & necessariũ est viuere. si velit seruare iustitiam, et nolit pœnam luere. Necessitas causę necessario agentis est, secundum quam sic agit causa ex vi & inclinatione sibi impressa, vt non posset cessare ab actione, quemadmodũ ignis ex necessitate vrit & calefacit corpus sibi proximũ. vis in homine digestiua, aut nutritiua ex necessitate operatur. Cuilibet necessitati sua quædam respondet impossibilitas. Si enim necesse est deum esse veritatem, & fidelem in verbis suis, impossibile est deum mentiri. Si necesse est hominē qui intēperata dięta vtitur, ægrotare. Impossibile est eum qui tali vtitur dięta non ęgrotare. Si bibere medicinam necessarium est homini ægroto vt sanetur. impossibile est hominem sanari si non biberit medicinam. Si necesse est vt scandala fiant, impossibile est vt scandala non fiant. Priorem sententiam expressit Christus apud Matthæum, posteriorem apud Lucam.

Si necessitate legis aut iustitię seruandę, oporteat hominē legem seruare, consequens est eũ non posse legē transgredi, quia non licite nec iure potest.

His consideratis aperitur via intelligendi scripturas, in quibus significatur aliquid necesse vel impossibile aut fieri, aut esse. In omnib⁹ scripturis illis cõsiderare oportet. qualis & quid sit huiuscemodi necessitas. Apostol⁹ cum ad Gala. 4. dicit, Testimonium perhibeo vobis, quoniam si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis eos mihi, significat Corinthios non potuisse sibi eruere oculos, sed hęc erat impotentia, secundum quam nõ poterat eis fas esse aut licitum hoc facere. Est posse per potentiam, est & posse per iustitiam. Hoc possumus facere, qđ iure possumus, quod autem iniustum est, facere non possumus, de qua impossibilitate loquitur & Paulus, Non possumus aliquid aduersus veritatem.

De necessi

De necessitatibus meis erue me, Saluasti de necessitatibus animam meã, De necessitatibus eorum eripuit eos, & liberauit illos. Vbi Hieron. vertẽs pro necessitatibus posuit angustias seu tribulationes dicens, De angustijs meis eripe me, Saluasti de tribulationibus animam meam. Vnde necessitates hic appellantur omnia mala quæ impedire non possumus, vt omnes vitæ huius miseriæ & persequutiones. Proinde inter has necessitates sunt motus concupiscentiæ, quos etiam pius animus plærumque sentit inuitus, quemadmodum ignis ex necessitate inclinationis vrit & calefacit.

Ita plærumq; & caro per peccatum in illo habitans, suos agit motus concupiscentiæ, etiam voluntate inuita. Ab his necessitatibus liberari cupiebat Paulus. Infelix homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Sunt qui dicunt Apostolum Paulum de huiuscemodi necessitate famis fuisse locutum, primæ ad Corinthios nono. Si euangelizo, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit. Ve enim mihi si non euangelizauero intelligẽtes. Ego si euangelizo, sic scilicet quemadmodum pseudoapostoli propter corpus fulciendum & sustentandum, non est mihi gloria. Necessitas enim sustentãdæ vitæ huius incumbit mihi, dum vnde viuam aliunde non habeam. Ve enim mihi si non euangelizauero, quia fame cruciabor, & vnde viuam non habeo. Si autem volens ad lucrifaciendum Christo animas, & non propter sustentandum vitam corporalem euangelizo, mercedem habeo.

Alij interpretantur Apostolum illic esse locutum, de pręcepti aut legis necessitate, secundum quam oportet hominem aut operari, & secundum legem viuere, aut pœnam luere. De tali necessitate loquitur scriptura multis in locis. Oportet Episcopum esse sine crimine, pudicum, sobrium, non vinolentum. Oportet nos semper orare, & non deficere. Necesse erat occidi pascha. Oportet vos nasci denuo, Accedentem ad deum, oportet credere, Vobis oportebat primum loqui. Paulo in nocte apparuit Iesus dicens, Sicut testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet & Romę testificari. In huiuscemodi scripturis per verbum oportet, significatur non absoluta necessitas rerum, aut euentuum, sed legis aut iusticię debitum, quo quis sic necessitate constringitur, vt hęc faciat, si velit seruare iusticiam, vitare peccatũ, & euadere supplicij reatũ. Aut ergo de priori, aut de hac necessitate secũdũ aliorũ sententiã, loquitur Apostolus in supra dicto cap. 9. primę ad Corint. vt sensus sit. Si euangelizauero, supple, vel sic vt alij pro quęstu & cibo sustentandæ vitæ, vel sub pręcepto coactus timore seruili, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incũbit, hoc est, præcepti necessitas mihi imposita est, vt merear pœnam magnã, si non euangelizauero. Vnde subdit. Ve enim mihi si non euangelizauero. Si autem non necessitate famis ductus, neq; timore pœnę coactus, volens & spontanee ex amore iusticię ad pascendum gregem Christi euangelizo, mercedem habeo. Vtraq; expositio continet sententiam Paulo viro sancto dignã. Secundum vtranq; insuper interpretationem designatur necessitas, hæc nõ auferre liberam potestatem volũtatis. Nam in eo quod subiungit, Ve mihi si non euangelizauero. Si autem volens hæc ago, mercedem habeo. Aperte insinuat se habuisse liberam voluntatem & euangelizare & tacere.

Vnde & sciendũ est quod ipse Apostolus in capite illo nono, primũ omnibus modis docet quid sibi liceat, ostendens videlicet se habere potestatem

Actuum. 23.

acci-

Matthaei.18. accipiendi vitæ suæ sustentationem ab his, quibus euangelizabat, iuxta ordinationem Christi, qui ordinauit his, qui euangelium annunciant, licitum esse de Euangelio viuere, dicens, dignus est operarius cibo suo. Et alibi, dignus est operarius mercede sua. Vnde & naturalis ratio hoc habet, vt quis inde viuat vbi laborat. Cibus quidem est merces debita Euangelizanti, sed non est merces, propter quam quis potest Euangelizare.
De necessitate ex suppositione causæ efficientis, quam præuidet futuram, loquitur Christus cum dicit, necesse est, vt veniant scandala, quemadmodum, si medicus videns hominem vtentem mala diæta, dicat, necesse est hunc ęgrotare. Ita stante lapsu, imbecillitate, peruersitate humani generis, Christus præuidens zizania inter electos crescere vsq; in consummationē sęculi, dicit, Necesse est, vt interdum scandala fiant, & hoc indicat sententia immediate præmissa, Ve mūdo inquit ab scandalis, hoc est male erit mūdo ob scandala, & tunc subiungit, necesse enim est vt scandala fiant, aperte insinuans necessarium esse vt in mundo fiant scandala, in mundo inq̃, de quo Ioann. Mundus totus in maligno est positus. Sed non inde consequens est, hominem per sus inuitum & inuoluntarium scandalizare & peccare. Vnde & continuo adijciens, Veruntamen ve homini illi, per quem scandalum venit. Satis docuit hanc necessitatē neq; cogere, neq; excusare eum qui scandalizat. Loquitē aūt illis Christ⁹ de scādalo gemino, tā passiuo videlicet q̃ actiuo, palā insinuās hoēm habere in potestate nō solū, ne sit alteri offendiculo, verū etiā ne ruat ex alterius offendiculo. Si manus tua, inq̃t, aut pes scandalizat te, abscinde, & c̄. Deinde & si necesse sit, vt stantibus naturæ inclinationibus in mūdo fiāt & generationes & commixtiones coniugum. Non tamen inde consequēs est, q̄ homo quispiam interdum ex necessitate, aut generet, aut suæ vxori cōmisceatur. Nam super aliud hic, super aliud illic designatur necessitas. Sic alia designatur necessitas cum dicitur, Necesse est, vt in mundo scandala veniant, alia cum dicitur, Necesse est hūc hominem scandalizare. Nam in priori propositione significatur necessitas veritatis propositionis eius qua dicitur, In mundo scandala veniunt. In posteriori autem designatur peccare vel scandalizare necessario cōuenire rei quæ subijcitur. Q̃uis ergo necesse est vt veniant scandala in mundo, non tamen oportet per te scandala fieri. Nam si vis vt te nō tangāt scandala, exi de mundo, vt sis in societate eorum, quibus Christus dicit. Ego elegi vos de mundo. Nā & si mille sint scandala, nō tāgent eum, qui non fuerit de hoc mundo, in quem intrauit peccatum per vnum hominem. Deinde etiam hoc considerandum, quanuis homo iustus non potest diu viuere quin interdum peccet, tamen non inde consequens est, vllum hominem vnquam, aut inuitum, aut ex necessitate peccare. Sed de his in sequentibus libris latius plano lucidoq; sermone de huiuscemodi consequentiarum inualiditate tractat Origenes, homilia. 5. super Matthęū, addens hanc impossibilitatem viuendi prorsus sine peccato, & necessitatem veniēdi scandala in hoc mundo, non esse in natura aliqua, a deo sic instituta, sed ortum esse ex arbitrij libertate. Amplius autem tradit ibidem, aliud esse ipsa scandala, aliud homines per quos veniunt scandala. Venientia scandala sunt, inquit, angeli sathanæ, & malignus dęmonū chorus, qui hominibus de mundo scandala, seu impedimenta ponere non cessant

fant, quęrentes organa, per quos operentur, & ita scandala venire necesse ē, sed non per illum hominem, per quem veniunt, necesse est venire illa. De necessitate medij necessarij ad consequutionem finis loquitur script ura, Non qui sani sunt, sed qui male habent necesse habent medico. Si vis ad vitam ingredi, necessarium est tibi seruare mandata.

In eo autem quod scriptura dicit, Propterea non poterant credere, quia Esaias dixit, Excecauit deus oculos eorū, significatur non absoluta impossibilitas credulitatis Iudæorum, sed impossibilitas connexionis illius credulitatis, cum veritate prophetiæ, qua præuisum erat illos non esse credituros, impossibile est deum pręuidere Iudæos non esse credituros, & tamen Iudæos esse credituros. Quemadmodum si diceremus, Propterea non potest iustus electus transgredi, quia pręuidit eum deus non transgressurum, non significatur ꝙ iustus transgredi non possit, quia contra hoc loquitur scriptura, Potuit malum facere & non fecit. Ex quo concluditur infallibile dei praescientiam ac prouidentiam non adimere homini potestatem, & bene & male operandi, quod adiuuante deo, infra latius in lib. de concordia praedest. & lib. arbi. argumentis sumus ostensuri.

Eius quod Paulus dicit, Oportet hęreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant, primę ad Corinthios .11. sententia est accipienda ex sententiarum cohærentia. Pręmiserat, Audio scissuras esse inter vos, & ex parte credo. Nā oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt manifesti fiant. Loquitur enim non de absoluta necessitate criminis hęresis, tanꝗ illud futurū sit, ex causa sua necessario agente, sed de necessitate ex suppositione, extante videlicet hoīm de hoc mundo existentium peruersitate, & malignorum dęmonū, quęrentium deuorare filiū Marię in credentium cordibus infestationibus, quas electi prius impedire nō possunt, & ex suppositione diuinę prouidentiæ ita gubernantis hominū genus, vt etiam mala hæc fieri permittat, quæ cedunt in bonum electorū, quibus causis stantibus fieri non potest quin hæreses oriantur. Vnde & ex rebus contingentibus, quę a suis causis libere et contingenter oriunt̄ secundū successiones temporum vsque in finem sæculi constituitur ꝓpositio necessaria, quemadmodū si dicam, necesse est homines comedere, bibere, generare, seminare, plantare, & tamen nullus homo necessario cōmedit, bibit, plantat & seminat. Quemadmodū declarat Origen. in homilia supra dicta. Iā si dixeris, Apostolus necessitatem illā essendi hęreses significat esse propter finē, vt qui probati sunt, inquit, manifesti fiant. Videtur igitur hęc necessitas declaranda ex suppositiōe finalis causę potius ꝙ efficientis, quēadmodum si dicam, Necesse est medicinas esse, vt qui ęgroti sunt, sani fiant. Respondeo. Malitia hæresium a sua causa non ꝑ se, sed per accidens & occasionem est ad finem talem. Neꝗ enim hęretici hanc suam hęresim, ad illum finem ordinant, neꝗ deus hęreses fieri vult ꝓpter talem finem, sed permittens hęreses esse per malas hominum voluntates, etiam illas facit esse vtiles, & proficere in salutem electorum. Proinde et diligenter annotauit Chrysost. coniunctionem, vt in sententia illa Apostolica, non finalē causam, sed euentū designare, vt sensus sit, necesse est hæreses in mundo esse, ita vt qui probati sunt manifesti fiant. Hactenus de necessario & impossibili in sacris literis.

Lucæ 22. Christus cũ ex discipulis suis interrogasset, Quando misi vos sine sacculo & pera, nunquid aliquid defuit vobis? & illis respondentibus, nihil. Continuo sequutus adiecit, Sed nunc qui habet sacculum tollat, similiter & peram, & qui non habet, vendat tunicam suam & emat gladium. Lucæ. 22.

Sermo scripturæ ambiguus est, tum propter variam acceptionem verbi tollat, quod vno modo potest intelligi acceptum, p secũ deportet, altero modo pro abijciat & venundet. Tum propter incertitudinem accusatiui casus subintellecti in verbo non habet, vbi incertum est, an hoc pacto debeat oratio impleri, qui non habet, supple, sacculum & peram: an potius hoc pacto, qui non habet, supple, gladium. Geminus ergo emergit illius scripturæ grammaticalis sensus, Vnus, agnoscitis hactenus vobis nihil defuisse, sed ego dico vobis nunc, qui habet sacculum vel peram tollat, id est, abijciat, vænundet, vt scilicet distracto pretio gladium emat, & qui non habet sacculum vel peram vendendam, vendat tunicam suam & emat gladium. Secundum hunc sensum Christus non de portando sacculo & pera, sed de solo gladio deinceps portando est locutus, ita vt velit etiam sacculum, & peram, & tunicam, si necesse fuerit venundari potius, quam carere gladio. Alius sensus est. Nunc qui habet sacculum tollat, id est, secum portet, similiter & peram, & qui non habet, supple, gladium, vendat potius tunicam suam, & emat gladium. Secundum hunc sensum Christus non solum de habendo gladio, sed & de sacculo & pera portandis, locutus est. Prior sensus cuidam expositori adeo placuit, vt secundum prorsus tanq̃ ridendum, & a Christiana philosophia alienum, abijciat. Verum si ratione iusta pensemus, videbimus istum non esse sensum a veritate doctrinę Euangelicæ alienum, præsertim cum & veteres patres, Chrysostomus, Basilius Magnus, Beda, cæteriq; nonnulli intellexerunt posteriorem hunc sensum, Christum videlicet sermonem illum pronuntiasse, non solum de gladio, sed & de pera & sacculo portando, & par ratio ex cohęrentia scripturarum videatur esse de portando sacculo & pera, & de portando gladio. Quemadmodum in portando gladio, non est carnalis inspicienda litera, vt videlicet Apostolis intelligatur Christus dedisse pręceptum, de vendendo corporali vestimento, ad emendũ corporalem gladium, sed consideranda est locutio hyperbolica, seu parabolica, secundum sensum & voluntatem Christi loquentis. Ita & in portando sacculo & pera oportet verbum Christi non ad crassam literam accipere. Relinquatur igitur nobis hac in re geminus sensus, & cum vterq; sit pius, & catholicus, satius est nobis neutrum tractare contumeliose aut irreuerenter, presertim cum Christus huiuscemodi verbis, neq; pręceptum vllum, neq; consilium dare voluerit, aut de sacculo, vel portando, vel abijciendo, aut de tunica vendẽda, & de gladio emẽdo, aut de cibis & pecunijs, et de armis defensorijs procurandis. Quandoquidẽ nec gladij multi sufficerent Apostolis nudis, & inermibus, contra Iudæorum & principum huius mundi tyrãnidem, sed prænuntiare voluit instare tempora, sub quibus & indigerent huiusmodi adminiculis, & relaxatus esset rigor prioris legis eis datę, Lucę. 10. De non portando sacculo, pera, & baculo, manifestum est & in rebus alijs Christum primitus dedisse pręcepta quædam, quæ postea relaxauit, qui primus dixit, In viam gentium ne abieritis, post resurrectionẽ dixit, Ite & docete oẽs

Christus nõ precipere, sed prædicere voluit.

te omnes gentes. Non ergo iubere voluit Christus Apostolis, vt deinceps in peris & sacculis thesaurizarent, vt gladios, lanceas clypeos, cæteraue arma ad bellandum præpararent, sed denunciare voluit illis futurorum periculorum necessitates, tanquam dicat. Hactenus me præsente non defuit vobis quicquam congruum seruandis corporibus vestris, cũ omnia vobis in pace affluxerint abunde. Iam deinceps non sic vobis nihil deerit, non tali pace fruemini, sed grauis erit vobis vita inter hostes, qui etiam alimenta necessaria nõ administrabunt, sed & ĩ mortẽ ducent propter nomẽ meũ, ita vt etiam si velitis seruare vitam opus sit sacculis, peris, & gladiis. Quamobrẽ hac in re non est quod indigne tractentur expositores, docentes Christum huiuscemodi verbis subindicasse, laxatum esse prioris legis rigorem deportando sacculo & baculo, & ea quę eo vsque vetita fuerant Apostolis, facta esse ꝓ loco & tempore licita ꝓpter necessitates quibꝰ occurrentibꝰ astringerent etiã legis naturę vinculis secum interdum portare cibaria & defensoriũ quendam gladium aut baculum, non quod velit eos de his rebus prospiciendis esse sollicitos hominum more, sed ne post hac, vt Theophilactus exponit, toti pendeant a præsidio Christi, qui hactenus eos non secus ac pueros curę habuit. Hunc sensum sunt qui sic explanent. Olim cum misi vos sine sacculo & pera nihil vobis defuit, non victus, non vestitus. Post hęc duriora imminent tempora, quibus huiuscemodi auxilijs indigebitis propter odiũ nominis mei, dum ego ipse relinquar, cum iniquis deputatꝰ. Hactenus nec fames nec persecutio propter nomen meum contigit, sed cuncta satis prospere affluxerunt vobis euntibus sine pera & sacculo. Nunc autem vobis prædicaturis nomen meum instant tempora famis & persecutionis. Vnde & iuxta Basilij sententiam, Christus hęc verba non iubẽdo sed futura prædicẽdo locutus est. Sæpius enĩ scriptura vtitur imperatiua sermonis specie loco prophetię. In pluribus tamen libris non inueniuntur imperatiua. Accipiat, tollat, emat, sed indicatiua accipiet, emet, tollet. Quod si quis dixerit Christum certi mysterij gratia hoc de vendẽda tunica & emendo gladio dixisse. Cur non & allegoria recipietur in portãdo sacculo & pera, vt quemadmodũ gladium euangelicum intelligimus. Ita & peram euangelicam, & euangelicum sacculum. Verum propter allegoriam non oportet contemnere literalẽ sententiam, quæ ex sentẽtiarum coherentia videtur desumpta. Neq; ex illa sequitur quod Christus aut hortatus fuerit Apostolos, aut iusserit seu consuluerit eis portare perã & gladium ad defensionem vel prouisionem alimonię, aut relaxauerit præcepta euangelicę mansuetudinis de non resistendo malo, aut cõcesserit Apostolis vel bellare vel parare arma ad bellandũ, tñetsi ex eadẽ consequens sit Christũ satis indicasse portare sacculũ ꝓ necessitate alimonię, et gladium seu baculũ pro defensione naturæ nõ semp illicita fore.

Theophylactus.

Basilius.

De significatione nominis spiritus in scriptur. s.

Iam de varia significatione spiritus in scripturis sacris videamus. Spiritus & ventus apud Hebręos, inquit Hieronymus, eodem appellantur vocabulo zuha. Et pro sensu loci, nunc, spiritũ, nunc ventum solemus accipere. Spiritum autẽ non pro vento acceptum, nunc Angelum bonum, nunc Angelum malum, nunc animam hominis solemus intelligere, vt in oratiõe Saluatoris, In manus tuas pater commendo spiritum meum, id est animam meam. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in pulueream suum reuertẽ

tur. Ecce vniuersa vanitas & afflictio spiritus. Vnde origenes, Sicut in Epistola ad Romanos diuersæ significantur leges sub vno legis vocabulo, & diuersę mortes sub vna mortis appellatione. Ita & in eadem epistola diuersos videmus spiritus, sub vno nomine spiritus indicari. Capite octauo ad Romanos nomen spiritus supra sexies & decies repetitum, semper pro spiritu sancto accipitur, prętereꝗ in eo loco, vbi dicitur, spiritui nostro, orationes de spiritusancto illic legimus, Lex spiritus vite, secundum spiritum ambulamus, Qui secundum spiritum sunt, quę spiritus sunt sentiunt. Prudētia spiritus, pax, & vita, vos in carne nō estis, sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in vobis. Spiritus viuit propter iustificationem. Viuit inꝗ, id est, nos viuere facit, aut vitam nobis præstat, aut nobis vita est. Vnde in Gręcis ꝓ viuit est vita. Sic habet Ambrosij text⁹, Sic & Hilarius, Athanasius, & Augustinus interpretantur. Secundum nostram ergo æditionem exponitur, Spiritus sanctus viuit, supple in nobis. Vnde sequitur apud Paulum, Quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum a mortuis habitat in vobis, et cętera. Item si spiritu facta carnis mortificaueritis. Quicunque spiritu dei aguntur, hi sunt filij dei. Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis, primitias spiritus habentes. Spiritus adiuuat infirmitatem nostram, spiritus ingemiscit pro nobis, spiritus desiderat & postulat pro nobis. His omnibus in locis spiritus intelligitur pro spiritu sancto acceptus, qui habitat in nobis ad iuuandum imbecillitates nostras, q per omniū iustorū labia sonat, qui & pro vniuscuiusque necessitatibus ipsum clamorem cordium ad deum i singulis formans congrua ratione postulare ingemiscere. & orare in nobis dicitur, quia ipse operatur in nobis vt hęc faciamus. Proinde idem spiritus sanctus, dicitur spiritus timoris, spiritus sapientię, & intellectus, spiritus fidei, charitatis, & pacis. In eodem vero capite. 8. cum dicit, Ipse spiritus reddit testimoniū spiritui nostro ꝙ sumus filij dei Manifestum est ex ipso sermone spiritum nostrū accipi, non ꝓ sancto spiritu, sed pro nostro aīo. Videtur ꝗꝗ: spiritus, pro aīo nr̄o accipi, cū dicitur, Corpus mortuum est propter peccatum, spiritus vero viuit propter iustificationem. Verum huic expositioni nō conueniūt neꝗ codices Græci, neꝗ prædictorum sanctorū interpretationes, quemadmodum iam patuit. Sic apud Apostolū ad Gala. 5. dicentem, Caro concupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnem. Credimus spiritū accipi pro sancto spiritu ꝓpterea ꝙ illic dicitur, Spiritu ambulare, spiritu duci, spiritu viuere, & fructū spiritus esse charitatē, gaudium, pacem, patientiā. Spiritus sanctus in nobis concupiscit aduersus carnē, dum facit spiritum nr̄m aduersus carnem concupiscere. Proinde nō multum refert, si quis dixerit illic, spiritū accipi ꝓ spiritu humano, siue hoīs animo, qui ꝑ spiritū sanctum inhabitantem, factus iam est spiritualis, cœlestia amplectēs, crucifigens carnem cū vitijs & concupiscentijs suis. Sic diuus Hieronymus docet animam simul esse carnem & spiritum, id est, carnalē & spiritalē, secundū diuersas in ipso leges, hoc est, secūdum legē mentis, quæ est lex dei, seu lex fidei. & charitatis, & secundū legē carnis. De significatione noīs spiritus, in sacris literis positi, tractat August. copiose. 13. de ciuitate Dei, primū tradens differentiā inter duo noīa Græca pnoen & pneuma, dicens, Quod Græce pnoe dicit, Latini aliqando fla-

flatum, aliquando spiritum, aliqñ inspirationem, vel aspirationem, aliquādo
etiam aīm sunt interpretati. Pneuma vero nūq̄, nisi spiritū siue hoīs, de q̄ ait
Apl's, Quis enim hoim scit, quę sunt hois nisi spirit⁹ hois, q est in ipso, siue pe
coris, Sicut Eccl's. 3. Si spiritus pecoris descēdat deorsum in terram, siue istū
corporeum, qui etiā ventus dicitur, vt in psalmō, Spiritus procellarū seu tem
pestatis, siue iam non creatū, sed creatorem, de q̄ dicit dominus in Euange-
lio, Deus spiritus est. His quippe oibus, alijsq; plurimis testimonijs scriptu
rarum, q̄tum ad Graecos attinet, non pnoen vidimus scriptū esse, sed pneu-
ma, q̄tū autē ad Latinos, non flatum sed spiritū. De acceptione aūt nomi- *Regula Augus. de signif. catione spiritus.*
nis spiritus in scripturis sacris idē Augu. tradit regulam lib. 2. ad Simpli-
cianum quęst. pri. & alijs in locis, Vbiq;, inquit, spiritus dñi, vel spiritus
dei, vel spiritus Christi, in scripturis sacris sine additamento inuenitur spi
ritus sanctus esse a nullo sensu sano dubitatur, vbicunq; vero cum additamē
to dicitur esse spiritus dñi malus, vt in lib. Samuelis intelligit' diabolus, qui
spiritus domini propter ministerium appellatur, malus autē propter vitiū.
Primi Regū. 16. Spiritus domini recessit a Saul, & exagitabat eum spiritus
neq; a dño. & infra. Quādo spiritus domini malus arripiebat Saul, tollebat
Dauid citharam, & percutiebat manu sua, & refocillabatur Saul, leuiusque
habebat, recedebat enim ab eo spiritus malus. Verū sciendum est, q̄ spirit⁹
domini bonus, qui in prophetis loquebatur, etiā locutus est interdum in ma
lis hominib⁹, vt ī Balaam & ī asina eius. in Saul pri. Reg. 19. & in Caypha
pontifice. Insuper & spiritus dei malus etiā interdū in scripturis secundum
quendā prophetię modū prophetas facit, quēadmodum pri. Reg. 18. Post diē
aūt alterū spiritus dei malus inuasit Saul, & prophetabat in medio domus
suae. De spiritu vero cū singulariter dicitur, & non additur vel sanctus, vel
domini, vel dei, vel Christi, vel aliud quod ad expresse signandū spiritū san-
ctum ptinet. Iam olim patres in scripturis sacris exercitati considerauerūt
nomē spirit⁹ semp acceptum p spiritu sancto. De q̄ Orig. lib. 1. peri archon.
Quidā sane, inquit, ex predecessoribus nr̄is ī nouo testamento obseruant, q̄ *Regula Origen. de spiritu.*
sicubi spiritus nominat' sine adiectione ea, quae assignet qualis sit spiritus,
de spiritu sancto debere intelligi, vtputa, Cum ceperitis spiritu, nunc carne
perficimini. Item ductus est Iesus a spiritu in desertū. Spiritus vbi vult spi
rat. Quis sint in hoc postremo loco, qui dicant spiritum pro flatu accipi, de
q̄ infra. Hanc regulam extendit illic Orig. etiā ad scripturas veteris legis.
Nos vero, inquit, etiā in veteri testamento putamus distinctionem istā pos-
se seruari. Spiritus sanctus qui sup aquas ferebatur, puto, inquit, quod nō sit
alius, q̄ spiritus sanctus, qui & si modo quodā peculiari foueat, ac teneat in
ęqtate & iusticia rationales spiritus, & iustorū hoim corda, ipse tamen etiā
oia creata tam inanimata q̄ animata, tā irrationalia q̄ rationalia sustentat,
suoq; fluxu cōseruat. Proinde & de spiritu sancto intelligitur v̄bum pphetę,
Emitte spiritū tuū & creabunt', Auferes spiritū eorum & deficient. Sic in
eo qd' dicitur Gene. 8. Adduxit dominus spiritū sup terrā & iminutę sunt
aquę. Spirit⁹ p spiritu sancto accipit', q̄uis sint alij qui dicāt ipm p vēto seu
flatu illic acceptum esse, verū hoc nihil refert, nā spiritus dei p ventū operat'
suū opus. Secundū hanc cōsiderationē, in eo quod dicitur Gen. 6. Nō perma
nebit spiritus meus in hoīe in ęternum, quia caro est. Nomen spiritus pro

ſpiritu dei bono videtur acceptū. Vnde & in quæſtionib⁹ sup Geneſim hoc tractās Hiero. In Hebræo, inquit, ſcriptū ē, Non iudicabit ſpirit⁹ meus homines iſtos ī ſempiternū, qm̄ caro ſunt, tanq̄ dicat, Quia fragilis ē humana conditio, nō hoēs ad æternos ſeruabo cruciatus, ſed hic illis reſtituā qđ merētur. & ita verbū hoc non ſeueritatem, inquit Hiero. vt in nřs codicibus legitꝰ, ſed clementiā dei ſonat, dum peccator hic pro ſuo ſcelere viſitatur. Verū deꝰ ne videretur in puniendo eſſe crudelis, q̄ peccantib⁹ locū pœnitentiæ nō distulerit, adiecit, ſed erunt dies illoꝝ centum viginti anni. Quia vero pœnitentiā agere contēpſerunt, noluit deus tēpus expectare decretū, ſed viginti annorū ſpatijs amputatis induxit diluuiū anno centeſimo agēdæ pœnitentiæ deſtinato Hactenus ille. Videtur itaq; ſenſus illius ſcripturæ talis eſſe, Nō ꝑmanebit ſpiritus me⁹ cōtra hoēs, quia caro ſunt. Vñ ſciendū eſt, quod ſpiritus dei in ſcripturis nō ſolū ad beneficia, ſed etiā ad vindictā memoratur & nominatur ſpiritus iræ diuinæ, ſpiritus timoris. Exodi. 15. cōtra Aegyptios, Flauit ſpiritus tuus & cooperuit eos mare. Ira, ſpiritus boni eſt, de qua dicitur. 1,. Ab increpatione tua domine, ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ. Idem ipſe ſpiritus, q primū eſt ſpiritus timoris, terroris, indignationis & iræ, incipit per Chriſti charitatem eſſe ſpiritus adoptionis, & paracletus, id eſt, cōſolator. Sic & Hiero. multis in locis docet quod ſpiritus peruerſus, nunq̄ niſi cum additamento in ſcripturis ſacris ſit lectus. Vbicunq; autem ſpiritus in ſcripturis abſolute id eſt ſine additamento ponitur, ſpiritus ſanctus intelligitur. Vnde in commentarijs Michee capite ſecūdo. Quod autem ſpiritus tam in nouo, inquit, quam in veteri teſtamento vbicunq; ſine additamento ponitur, in bonam partem intelligatur. Et ſepæ diximus, & nunc ex parte ponemus, necui dubium ſit. Fructus autem ſpiritus charitas, & gaudium, & cætera. Et ſi ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus. Et alibi. Si autem ſpiritu facta carnis mortificaueritis. Et in veteri teſtamento dans flatum populo, qui eſt in terra & ſpiritum his, qui calcant eā, id eſt ſpiritū ſanctum his qui terrena pedibus ſuis ſubijciunt. Et Michee. 3. Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potius loquerer. Et econtrario, malus ſpiritus ſemper cum additamento legitur. Item Abacuc ſecūdo, tractans illud, Ecce iſte coopertus eſt auro & argento, et oīs ſpūs nō ē in eo. Si quis oppoſuerit, quomodo ſpiritus in idolis, inquit, non eſſe dicatur, cum omnibus ſimulachris aſſideant inmundi ſpiritus, diſcat ſcripturæ ſacræ conſuetudinem, nunq̄ ſpiritum peruerſum abſolute, ſed cum additamento aliquo ſpiritum nuncupari. Spiritus autem vbicunq; ſolus & abſq; aliquo additamento legitur, ſemper refertur ad bonā partem, id eſt ad ſpiritum ſanctum, vt eſt illud. Qui ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam. Secundum hanc conſiderationem, in eo quod dicitur, Pauperes ſpiritu, ſub nomine ſpiritu videtur ſpiritus ſanctus eſſe ſignificatus, vt intelligantur eſſe beati qui ex ſpiritu ſancto ſunt pauperes, hoc eſt puſilli & parui in oculis, & in æſtimatiōe ſua, qui nō ī ſe, nō in ſuis viribus, virtutibus, aut operibus, aut diuitijs, aut in hominibus, ſed in domino deo confidunt. & gloriā... amus & hic poſſemus dicere, ſpiritum non abſolute poſitum, ſed cū additamento pauperes, quod a paruo appellatum, ægeſtatem quandam indicat. Vnde non erit forſitan abſurda interpretatio, ſi intelligatur ſpiritu acceptū

Regula Hieron. ad ſciendum pro qua re ſpiritus in ſcripturis accipiatur.

ceptum pro animo seu spiritu hominis,qui sæpe in scripturis,nomine spiritus appellatur,vt pauperes spiritu intelligantur pusilles animo,sine pausi, non tumore,aut fastu animoso. Sic Esaiæ quinquagesimoseptimo pro eo, quod Hieronymus transtulit,Pauperes spiritu, septuaginta transtulerunt pusillanimes.,id est pusilles animo,non superba animositate tumidi aut inflati. Huic interpretationi congruit doctrina Augustini homilia festiuitatis omnium sanctorum,& doctrina Bernardi interpretantis spiritu,id est spirituali voluntate. Verum siue sic,siue aliter interpretetur sub eo quod dicimus,pauperes spiritu,in scripturis sacris intelliguntur humiles secundum eam humilitatem quæ est spiritus sancti opus,quæ & iuxta diui Bernardi sententiã duplex est. Altera cognitionis, Altera affectionis. Priore cognoscimus,quod nihil sumus,& hanc discimus a nobis ipsis,& ab infirmitate propria,posteriore calcamus gloriam mundi, & diuitias huius seculi. Contra vero diuites spiritu sunt,qui multitudine diuitiarum suarum gloriantur,qui cupidi sunt honorum & diuitiarum. Fuerunt quidam philosophi voluntarie relinquentes omnia huius mundi bona, contẽnentes etiam gloriam eius,sed tamẽ non pauperes spiritu,quia suis viribus sisi suã volue runt coustituere iusticiam, arbitrantes suis studijs se fieri iustos & bonos a semetipsis,interim etiam sibi placentes, & sibi viuere cupientes, proinde non secundum spiritum pauperes.

Secundum pręmissam considerationem, spiritus apud Euangelistas, & apud Paulum Apostolum multis in locis absolute positus, spiritum sanctum significat,vt apud Ioannem. Quod natum est ex spiritu, spiritus est, Ioannis tertio. Item spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam. Verba quę ego locutus sum, spiritus & vita sunt, Ioannis sexto. tanquam dicat. Spiritus rectę fidei de manducando carne mea, & bibendo sanguine meo est, qui viuificat, id est, vitam adfert spiritualem, seu iustificat. Caro autem,supple,in se accepta,seu sumpta sine spiritu fidei,quemadmodum vos Iudęi intelligitis, non prodest quicquam. Caro autem cum spiritu fidei accepta, plurimum prodest. Nam panis quem ego dabo,inquit Christus,caro mea est pro mundi vita. Verba quę ego loquutus sum vobis, spiritus & vita sunt,hoc est,verba mea non secundum carnem, sed secundũ spiritum fidei intellecta,sunt verba spiritus viuificantis.

Cęterum supra dicta magistrorum regula de spiritu posito sine additamento, est intelligenda consideratione habita ad qualitatem scripturę, & ad ea,quę pręmittuntur & sequuntur. Nam & quibusdam in locis spiritus absolute positus,non spiritum sanctum,sed aut animam, seu spiritum hominis,aut flatum,seu impetum atque impulsum diuini spiritus indicat.

Cum dicitur Lucę decimo. In hoc nolite gaudere, quia spiritus subijciuntur vobis. Spiritus absolute positus ex prioribus sententijs colligitur, pro spiritu malo acceptus. Item cum dicit Euangelista, Iesus emisit spiritum,non sanctum spiritum,sed animam significauit. Facile enim intelligitur,quod emiserit spiritum suum,id est,animam,quemadmodum in eo,quod Lucę octauo de puella resuscitata dicitur, Reuersus est spiritus eius, facile accipitur dici,de spiritu seu anima puellę. Neque enim spiritus absolute dicitur, Cum dicitur spiritus puellę,aut spiritus illius,vel

stitius. Saluum me fecit a pusillanimitate spiritus, supple mei, id est a pusillitate animi mei. In psalmo septuagesimo septimo cum dicit, Spiritus vadēs & non rediens, spiritus absolute positus pro spiritu seu animo hominis accipitur, qui per se vadit tā a carne in mortem corporis dissolutione, quam a semita iusticiæ in peccatum, non rediens per se ad vitam, non potens videlicet resuscitare sese, neque ad vitam corporis, neque ad vitam animæ.

Item cum dicit Christus, Spiritus quidem promptꝰ est, caro autem infirma, de spiritu seu animo hominis videtur loqui, & id quidem non de cuiuslibet hominis spiritu, sed de spiritu hominis credentis, quem inhabitat spiritus sanctus, quales erant spiritus Apostolorum. Omniū caro infirma, sed nō omniū spiritus promptus, Christus non ad eos tunc, sed ad Apostolos loquebatur, tamquam dicat, Spiritus vester est promptus, sed caro est infirma,

In eo quod dicitur in prima canonica Ioannis, capite quinto. Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, pater, verbum, & spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt. Tres sunt, qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis, Manifestum est spiritum sanctum in priori parte nominatum, pro spiritu increato acceptum esse. In posteriori autem parte, spiritum absolute positum indicare creatum Christi spiritum, id est, animam Christi. Quemadmodum de diuinitate Christi, testimonium dant in cœlo pater, & filius, & spiritus sanctus. Pater quidem dicens, Hic est filius meus dilectus, & cæt. Filius autem de semetipso in transfiguratione, alijsque multis operibus, ostendens potentiam diuinitatis suæ. Et spiritus sanctus descendens & manens super ipsum, & insuper ab illo missus visibiliter in discipulorum corda. Ita tres sunt, qui testimonium dant in terra, super vera Christi humanitate. Spiritus, id est vera anima, quam emisit in cruce, aqua & sanguis fluens de carne eius, & hi tres vnum sunt, id est, consentientes testimonij vnitate & concordia.

Spiritus ergo in scripturis pro locorum qualitate intelligitur, vel spiritus, id est, substantia incorporalis, vel donum seu operatio, vel impetus seu impulsus eius in nobis, tanquam flatus animo hominis inspiratus, siue per bonum, siue per malum spiritum, vel homo per spiritum Dei iam factus spiritualis corde, vel anima, vel ventus accipitur. Ventus, In spiritu vehementi conteres naues Tharsis. Et alibi, Spiritus procellarum.

In eo quod dicit Propheta, Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem. Spiritus, inquit Augustinus, apellat spirituales, seu spiritu cœlestes.

In eo quod dicitur, Spiritus vbi vult spirat. Spiritum iuxta Chrysostomi, Cirilli, & Theophylacti sententiam, accipit Christus, pro flatu huius aeris, vt ex huius efficacissimi flatus impetu, cognoscas efficaciam diuini spiritus.

Pro operatione, inspiratione, impetu, impulsu, seu effectu spiritus, siue boni siue mali, multis i locis accipitur spiritus, veluti cum dicit Apostolus, Aemulatores spirituum. Sic & in scripturis appellatur impijs immissus spiritus vertiginis, spiritus erroris, spiritus zelotypiæ. Sic spiritum huius mundi Theophylactus interpretatur humanam sapientiam, secundum

quam

quam arbitrantur philosophi huius mundi,omnia esse stulta, quæ probari ratione non possunt, nolentes admittere quicquam per fidem & credulitatem, æstimantes sibi sufficere ad iustitiam legem naturæ per lumen rationis internæ. Sic Hieronymus quęstione secunda ad Hedibiam, tractans verba Apostoli, primæ ad Thessalonicenses. Spiritum nolite extinguere. & infra. Integer spiritus vester, & anima, & corpus, sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur. Hoc in loco, inquit, non substantiam spiritus sancti, quæ non potest interire,quæ neque instar flammæ extincta desinit esse, sed gratias eius,donationesque accipimus,quæ nostra, vel virtute,vel vitio, & accenduntur in nobis, & extinguuntur. Sic & Theophylactus interpretatur hoc in loco, Spiritum nolite extinguere, id est, spiritus sancti gratiam, vt integer spiritus vester, id est, donum, quod per spiritum sanctum iam accepistis. Neque tamen absonus erit intellectus, accipiendo spiritum pro ipso spiritu sancto, interpretando eum extingui, aut conseruari, non in se, sed in nobis, dum repellimus, vel inuitamus illum.

At vero Augustinus in libro ad Victorem Vincentium, Apostolus spiritum hoc in loco, non ipsam animam, sed aliquid eius vocat, hoc est, ipsum lumen rationis internæ, qua ratiocinamur, intelligimus & sapimus. Quēadmodum & illic accipi potest, Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Vnde anima est tanquam in medio constituta, inter hunc spiritum & carnem seu carnis appetitum, quemadmodum & in medio constituitur inter spiritum sanctum suggerentem ad ea, quę dei sunt, & carnem inuitantem ad ea, quæ mundi sunt.

Rursus sunt quædam scripturæ loca, in quibus ambiguum est, an pro natura spirituali, an pro effectu illius, an ꝑ vento, an in bonā, an in malā partē spiritus accipiať. Quę sane loca varie proinde a patribus interpretantur. quemadmodum recitat Hieronymus in commentarijs super Ezechielem, capite primo tractans illud, Et vidi, & ecce spiritus turbinis veniebat ab aquilone, & nubes magna, & ignis inuoluens. Spiritus, inquit, hic ab alijs in bonam, ab alijs in contrariam partem accipitur.

Sunt qui dicunt in toto capite decimoquarto, primæ ad Corinthios, acceptū esse spūm pro spiritu vocali, intelligentes Apostolum illic pro eodem accipere, loqui spiritu, & loqui lingua. Iste enim spiritus vocalis, loquitur mysteria, & orat etiam, cum mens nostra sine fructu est, non intelligens, quid huiusce modi spiritus seu lingua loquatur. Tali spiritu homo loquitur mysteria, tali spiritu orat, tali spiritu quisque habens scientiam linguæ, seu idiomatis loquitur, vtiturque officio doni linguarum. Talis spiritus subiectus est prophetis, quippe in quorum potestate est ipso vti, & non vti, tacere & loqui, secundum quem sensum expressius est illic & sermo Apostolicus. Spiritus prophetarum subiecti sunt prophetis. Talium spirituum vocalium æmulatores erant Corinthij, desiderantes his spiritibus loqui varijs linguis. Qui loquitur lingua, inquit Apostolus, non hominibus loquitur, sed Deo, nemo enim audit seu intelligit, sed spiritus loquitur mysteria, & qualis sit ille spiritus, quibusdam interpositis indicat. Si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est, tanꝗ dicat, Qui solum spiritu vocali seu lingua loquitur, absque prophetia videlicet

licet, seu interpretatione vocum & rerum, non hominibus loquitur, quibus aut lingua, aut res est ignota, sed Deo, qui scientiam habet vocum, a nobis non intellectarum. Nemo enim audit, id est nemo intelligit. Audire in scripturis pro intelligere, patet ex verbo Christi, Qui habet aures audiendi audiat, sed spiritus meus vocalis loquitur mysteria etiam a me non intellecta. Vnde & postea subdit. Si orem lingua, spiritus meus orat, hoc est, si lingua solum orem, spiritus meus vocalis orat quidem pia verba sonans, sed mens mea est sine fructu spiritualis intelligentiæ earum rerum, quæ voce proferuntur. Ex quibus consequens est, apud Apostolum idem esse orare spiritu, & orare lingua, psallere spiritu, & psallere lingua, benedicere spiritu, & benedicere lingua. Vnde hanc posteriorem sententiam exponens Ambrosius. Si benedixeris, inquit, spiritu, hoc est, si laudem Dei lingua loquaris ignota audientibus. Secundum interpretationem hanc, spiritus per omnem locum huius capituli acciperetur pro vocali spiritu, id est, pro spiritu, quo vox formetur, quo & quisque per linguam loquitur.
Vera quidem est hæc expositio, veraque sententię ex doctrina Apostolica illic tradita consequentes, sed non videntur expresse secundum vires & significationes sermonum Pauli, qui ab initio capitis duodecimi, vsque in finem capitis decimiquarti, inter sese comparat dona spiritus sancti, intimās nobis, quę nam sint charismata spiritus sancti pręstantiora, qui & postquā in capite decimo tertio demonstrauerat inter eadem dona, charitatem summum tenere locum. Deinceps in capite sequenti, donum linguarum cum dono prophetię conferens, ex aduerso statuit & proponit vtriusque doni officia, ostendens donum prophetiæ longe esse prestantius, quam alia dona, & præsertim quam donum linguarum. Aemulamini, inquit, spiritualia, magis autē vt prophetetis, hoc est, post charitatem æmulemini spiritus sancti dona, sed magis donum illud, quo valeatis prophetare, per prophetiam intelligens interpretationem scripturarum.

Sciendum est enim, quod voces propheta, & prophetare, varie in scripturis accipiuntur. Prophetæ nunc appellantur hi, qui futura, quæ nesciuntur, prædicunt, nunc qui in hymnis & canticis psallunt Deo, nunc qui prophetas, aliasque sacras literas explicant, exponunt, & interpretantur ad ædificationem audientium. Apostolum autem accipere verbum prophetare hoc pacto, manifestum est ex processu textus. Qui prophetat, hominibus, inquit, loquitur ad ędificationem, exhortationem, & consolationem. Et infra palam per verbum interpretatur, explicat sensum, Qui lingua inquit, loquitur oret, vt interpretetur. Et postea etiam prophetiam, appellat interpretationem, & prophetam interpretem, inteligens per interpretationem, non tam actum, quam ipsum donum interpretandi. Cum conuenitis, inquit, vnusquisque vestrum habet doctrinam, habet apocalypsim, habet linguam, habet interpretationem, omnia ad ędificationem fiant.
Prophetas, inquit Ambrosius, interpretes dicit scripturarum. Sicut enim propheta futura pędicit quę nesciuntur, ita hic dum scripturarum sensum, qui multis occultus est, manifestat, prophetare dicitur.

Ex his consideratis, videntur nobis sententiæ Apostolicæ magis cohærere, si per spiritum in singulari numero accipiamus

ipsum

ipſum ſpiritum ſanctum, aut ſpiritaale donum eius. Per ſpiritus autem in numero plurali, ipſa dona ſpiritualia, nobis eodem diuino ſpiritu afflata inſpirata ſeu indita.

Sic & vos, quoniam æmulatores, inquit Apoſtolus, eſtis ſpirituum, ad ædificationem Eccleſiæ, quærite vt prophitetis. Aemulatores ſpirituum, id eſt, donorum ſpiritualium, hoc pacto interpretatur Theophylactus. Si benedixeris ſpiritu, hoc eſt, ſi ſpirituali gratia per linguam laudem dixeris, & cæt. Item ſpiritus meus orat, hoc eſt, gratia quæ linguam agitat. Orare ſpiritu, Orare mente.

Parum autem refert, ſiue ſpiritum pro ipſa perſona ſpiritus acceperis, ſiue pro dono eius. Nam & manifeſtum eſt interdum effectus, nominibus cauſarum appellari. Sic & Ambroſius tractans illud. Si orauero lingua, ſpiritus meus orat, mens autem mea ſine fructu eſt. Spiritus, inquit, qui datur in Baptiſmo, ſcit quid oret animus, dum loquitur aut perorat lingua ſibi ignota, mens autē quę eſt animus, ſine fructu eſt. Ideo qui loquitur lingua, id eſt, qui donum linguarum, vel habet, vel habere deſiderat, oret vt interpretetur, id eſt vt donum accipiat interpretandi, quo ſtudium eius proficiat cæteris. Sic benedicere ſpiritu, eſt laudem per ſpiritum ſanctum loqui lingua ignota audientibus. Secundum vtramque interpretationem oportet concordare in eodem capite ſententias quæ inter ſe pugnare videntur.

Primum dicit. Qui ſpiritu loquitur, ſemetipſum ędificat. Deinde paucis interpoſitis dicit. Si orem lingua, ſpiritus meus orat, mens autem mea ſine fructu eſt. Tandem ait, Cæterum ſi benedixeris ſpiritu, idiota neſcit quid dicas. Tu quidem bene gratias agis, ſed alius non ædificat. Quomodo ædificat ſemetipſum is, cuius mens ſine fructu eſt, cuiuſmodi eſt mens eius, qui lingua loquitur id quod non intelligit. Concordat autem hæc Ambroſius hoc pacto. Apoſtolus, inquit, cum dicit. Cæterum ſi benedixeris ſpiritu, & cæt. tu quidem bene gratias agis. Item, Qui loquitur lingua, ſemetipſum ędificat, hęc inquit, de illo Apoſtolus dicit, qui cognita ſibi lingua loquitur, qui ſane per id, quod ſolus ſcit quod loquitur, ſe ſolum ędificat. Cum autem dicit. Si orauero lingua, mens mea ſine fructu eſt, de eo dicit, qui loquitur lingua ſibi ignota, ſicut aſſolent Latini homines Græce cantare, oblectati ſono verborum, neſcientes tamen quid dicant. Hæc Ambroſi⁹. Verumtamen mentes eorum, quæ in Eccleſia Latina canunt pſalteria, & orant, non intelligentes verborum ſenſus, non eſſe prorſus ſine fructu, dum deſiderijs & ſuſpirijs rapiuntur in ipſarum orationum finem, hoc eſt, in deum ipſum, tanquam ſaluatorem, aut protectorem, aut propiciatorem, dicetur in alijs libris latius.

Ex his ergo patet Apoſtolum Paulum in ſupra dicto loco diſcrimen ponere, inter officia doni linguarum, & doni prophetiæ, explicans vtriuſq; doni officia, Prophetiæ quidem, per hæc verba, quæ ſunt prophetare, interpretari, loqui audientibus ad ædificationem, ad exhortationem, ad cōſolationem, mente ſeu in ſenſu loqui, orare, benedicere, gratias agere ad ædificationem aliorum. Doni autem linguarum officia expreſſit per hæc verba, quæ ſunt loqui lingua ſeu ſpiritu, orare ſpiritu, orare lingua, benedicere ſpiritu, benedicere lingua, ſeu gratias agere ſpiritu, intelligens eum loqui lingua ſeu ſpiritu, qui abſque interpretatione ex

ſpiritu

spiritu sancto loquitur varijs linguis, aut pia & sancta verba profert. Insuper patet, quod sic loqui aut orare, aut benedicere spiritu, bifariā accidit. Vno quidem modo, dum is qui loquitur orat aut benedicit spiritu, intelligit id quod dicit. & tū loquens lingua seipsum ædificat, sed nō ædificat audientes, nisi & interpretetur volēs vti prophetiæ dono. Altero autem modo, cum is, qui aut loquitur, aut orat spiritu non intelligit, & tunc mēs est sine fructu spiritualis refectiōis orientis ex sensu eorū quę proferuntur.

De verbis imperatiui modi. Amplius autem sciendum est quod non nihil est obscuritatis ac difficultatis propter verba modi imperatiui, quę ambiguum faciūt sensum, ppterea quod eadem verba in sacris literis non semper habent significationem imperij, sed interdum significationem desiderij, aut consilij, interdum neque præcepti, neq; desiderij neq; consilij, sed iræ & indignationis. Interdum vero prophetię seu vaticinij. In eodem loco dicit Apostolus Paulus, Alligatus es vxori, quærere noli solutionem. Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. Vbi manifestum est harum sententiarum priorem pertinere ad preceptum, contra quod non licet facere, alteram ad consilium. Nā & de hac continuo adiecit. Si autem acceperis vxorem, non peccasti. Si nupseris virgo, non peccat. De priori sentētia dicit ibidem, His q matrimonio iūcti sunt, precipio, non ego, sed dominus, virum non dimittere vxorem. Quod dicit ibidē Apostolus, propter fornicationē vnusquisq; vxorem suā habeat, quidam dicunt habere significationem imperij, His enim inquiunt qui sibi permissi, ruituri essent in foedum aliquod libidinis genus, imperat Apostolus, vt potius ducant vxorem. Contra vero sunt, qui dicunt sermonem Apostoli, esse permissiuū, non imperatorium, vt exponatur, habeat .i. habere liceat. Nobis autem videtur Apostolus esse locutus non de ducēda vxore, nā paucis iterpositis de nō nuptis & viduis subiūgit, Bonū esse si sic p maneāt, sed de vxore iā ducta nō dimittēda. Quod si velimus etiā de ducēda vxore applicare, quēadmodū diuus Thomas interpretatur, & veteres multi, non imperando loquit Apl's, sed quid liceat ad vitandā fornicationē, insinuādo, neq; cogitur quis necessitate præcepti ducere vxorem, propterea quod castitas virginalis, aut coelibatus sit dei donum. Nam & iuxta Paulū Apost. ibidem, castitas coniugalis est dei donū, fides insuper, humilitas, patientia, et māsuetudo sunt dei dona, sed ī huiuscemōi, Vnusquisq;, iquit, A mb. iuxta votū suū dei donū habet, vt si velit ipsius dei nutu possibilitatē cōsequatur. Sapiens sciens continentiam esse dei donum, adijt dominū, & deprecat⁹ est illum ex totis præcordijs suis. Itē qđ dicit Christus, Nolite portare ęs in zonis vestris, exponit Aug. Christum non præcipiendo, sed permittendo dixisse, vt sensus sit. Permitto vos ire sine auro & argento, quia expensę debent vobis a populo, dignus est enim operarius mercede sua. Vnde Paul. hoc non seruauit. Deinde & Christus ipse loculos habuit, quib⁹ necessaria emeret. Qđ dicit propheta, Veni ad liberandum nos domine deus virtutum, ostende nobis domine misericordiam tuam, & salutare tuū da nobis, osculetur me osculo oris sui. Vox erat ecclesiæ veteris legis aduentum Christi in carnem assidue desiderantis. Quod in psalmo centesimo octauo Christus dicit, Constitue super eum peccatorem, diabolus stet a dextris eius, fiant nati eius, fiant cōtra dominum semper. Et reliqua, quæ sequūtur, accipienda sunt

tanq;

tanquam dicta non execrantis, aut maledicentis affectu, sed prædicentis seu prænuntiantis spiritu. Neque enim Christus optauit malū inimicis suis. Et hęc sic se habere patet ex Hebraica veritate,& loquitur per futurum modi indicatiui, Constitues, inquit, super eum peccatorem, & diabolus stabit a dextris eius. Sic qđ Esaias secundum veritatem Hebraicam loquitur per verba imperatiui modi. Auribus audite & nolite intelligere, excęca cor populi huius. Hoc in noua lege Euangelistæ citauerunt per futurum indicatiui, dicentes. Auribus audietis, & non intelligetis. Et quod apud Zachariam deus pater loquitur per verbum imperatiuum ad frameam seu mucronem, Framea suscitare super pastorem meum. Christus apud Matthęum significat scriptum esse, Percutiam pastorem,& dispergentur oues, cum tamē in Zacharia, tam apud septuaginta, quam apud Hebræos, hæc sint scripta per verbum modi imperatiui. In canticis dicitur, Si ignoras te, o pulchra inter mulieres, abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hedos tuos. Duo illic verba modi imperatiui, abi & pasce, verba sunt dei non præcipientis, neque suadentis bonum aliquod, sed permittentis, & quasi pœnam peccati prænuntiantis, ac comminantis, tanquam dicat, O pulchra inter mulieres, si cognoueris temetipsam conditam esse ad imaginem & similitudinem dei, vt illo solo fruaris, recede a me, a societate mea, & abi post vestigia gregum, id est, iam non digna es loco pascuæ meę, sequere vestigia gregum tuorum, id est, hominum carnaliter viuentium, & pasce iam non agnos & oues, sed hedos a sinistris statuendos. Item in sermonibus prophetæ. Vouete & reddite domino deo tuo. Primum scilicet, vouete, non ex autoritate iubentis est, inquit Augustinus, sed ex animo consulentis. Alterum autem quod addit, & reddite, iam ex autoritate est imperantis. Et hoc aperte scriptura docuit. Si votum voueris domino deo tuo non tardes reddere. Indicans vouere esse libertatis, reddere autem necessitatis.

Esaiæ sexto.

Matthæi.xiii.

Psalmo.75.

De uirtutibus præpositionum.

Iam de viribus præpositionum in, a, ab, de, ex, per, & similium dictionum obiter pauca videamus pro intellectu scripturarum. Propter ignorantiam virium ac modorum significandi harum dictionum multi errauerunt a vero scripturarum intellectu. In multis scripturæ locis diuinis, sermo videtur discrimen ponere inter præpositiones, ex, per, & in. Ad Romanos vndecimo. Quoniam ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt oīa, ipsi gloria in sæcula sęculorum. Item primæ ad Corint. 8. prępositiones, ex, per, & in, diuersas designantur habere significationes. Nobis, inquit Paul. vnus est deus pater, ex quo omnia, & nos in illo. Nobis vnus est Christus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum. Insuper præpositionem, ex, aliam habere vim significandi, quam præpositionem a, vel de, ex grammatica est manifestum. Siquidem aliud significamus, dicentes, Audiui aut locutus sum hoc de te. aliud vero dicentes, Audiui vel locutus sum hoc ex te. aut a te. Nam priori oratione significo te esse, de quo mihi aliquis loquutus est, de quo vel audiui aliquid ab alio dici, aut recitari. In posteriori autem sermone significo te esse principium & causam, ex qua, vel a qua, aut locutus sum, aut audiui quicquam. Sic & Hieronymus discrimen ponit inter orationes, Dominus deus locutus est ad Osee prophetam, & dominus deus loquutus est in Osee propheta. In cōmentarijs sup caput. prim. Osee.

Amplius

Amplius autem manifestum est præpositionẽ, in, non in omnibus scripturæ locis eandem habere vim, neq; item præpositionem per, neq; præpositionem ex, neq; præpositionem de, neq; præpositionem a, vel ab.
Aliud significat in, cum dicit scriptura. In sanguine Christi salui sumus ab ira Dei. aliud cum dicit, Donec formetur Christus in vobis. aliud cum dicit, Omnia in gloriam Dei facite. aliud, Omnia in nomine domini nostri Iesu Christi facite. Item aliud significat, ex, cum dicit, Auferte malum ex vobisipsis. aliud cum dicit, Vnus est Deus ex quo omnia. Vnde & occasione harum dictionum diuersimode consignificantium, hauserunt hæretici occasionem quarundam suarum hæresium, definientes in diuinis personis naturarum diuersitatem, sumentes suorum errorum seminaria, a rebus externis, & a philosophis huius mundi. Proinde etsi hoc in loco nõ contendimus docere artem grãmatices, neq; existimare tamen debemus esse absurdũ istarum dictionum varias proprietates ac distinctiones quasdam ex transcursu catenus tradere, quatenus ad intelligendas sacras literas attinent. Nam & id fecerunt sancti patres, Basilius, Hieronymus, Augustinus, nonnullorũ vocabulorum vires docentes, etiam in libris res diuinas tractantibus. Basilius in libro, de spiritu sancto, de præpositionibus ex, in, per, cum, nonnulla disseruit. Augustinus in libro de natura boni, aduersus Manicheos, inter esse ex deo, & esse de deo ponit differentiam. Magna ex parte scripturarum difficultates oriuntur ex vocabulorum & orationum ambiguarum ignorantia. Insuper & aliarum scientiarum autores suis in libris passim dictionum & orationum significationes sunt interpretati, extra grãmaticam artem, etiam in scientijs rerum, quemadmodum patet consideranti physicam & metaphysicam Aristotelis. De præpositione in Aristo. in quarto physicorum, volens ostendere quo nam modo res sint in loco, & in tempore, octo tradit modos, quibus aliquid dicit̃ esse in altero. Cõsiderauit qdẽ ille diuersas significationes illius prepositionis in, subseruientis verbo esse, sed & alijs quibusdam verbis iuncta præpositio illa alias forsitan etiam habet significandi vires. Vnde frequens est in scripturis sacris huius præpositionis vsus. Ad Ephesios primo, sub eodem sententiarum contextu præpositio hęc supra sexies & decies repetita, non eandem habet vbiq; significationem. Benedixit nos, inquit, in omni benedictione, in cœlestibus in Christo, sicut elegit nos in Christo ante mundi constitutionem, vt essem' sancti & immaculati, in conspectu eius in charitate, qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum in ipsum, secundum propositum voluntatis suę, in laudem gloriæ, gratię suę, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem eius in remissionem peccatorum. En vides in, prępositionem toties repetitam. In omni benedictione, in cœlestibus, in Christo, in ipso, in conspectu, in charitate, in adoptionem, in ipsum, in qua, in dilecto filio, in quo, in remissionem peccatorum. Aliter accipitur in, cum dicitur, in omni benedictione, aliter cum dicitur, in Christo, aliter cum dicitur, in conspectu eius, aliter cum dicitur, in adoptionem filiorum, & in ipsum. Significationes secundum quas res aliqua dicitur esse in altero, aut sicut in toto suo est pars, aut sicut aliquid est in multitudine aliqua, id est, sicut aliqd inter multa, vel ex multis ẽ, aut

De præpositione in.

aut ficut in fubiecto fuo eft accidens, aut ficut in loco, vel tempore, ex fe funt vulgares & manifeftæ. Interdum, in, defignat cafum cui fubferuit effe inftrumentum, veluti cum dicit fcriptura, Domine fi percutimus in gladio, Circũcidit in cultris petrinis filios fuos. Interdum vero defignat formam, feu finem operationis, quemadmodum dicimus, Præuenit nos deus in donis fuis, Et fecundum vtrumq; modum, præpofitione illa fublata, non mutatur fententia. Vnde Augu. homilia, de verbis domini, Præpofitio in, interdum adijcitur iuxta idioma Hebraici fermonis, quæ prætermiffa fi fuerit, nihil refert ad fenfum. Quemadmodũ dicit Apoftolus, Benedixit nos deus in omni benedictione fpirituali, hoc eft, oĩ virtute fpirituali benedixit nos. Interdum autem, effe in, defignat mirabilem quendã ineffendi modum, fecundum quem loquitur Chriftus Ioannis decimofeptimo, Ego in patre, & pater in me eft. Pater in filio, quia totum id quod eft pater, videlicet diuina effentia feu natura eft in filio, imo eft & ipfe filius. Sic & ipfe filius in patre, & in fpiritu fancto, propter naturæ vnitatem. Nec; aliam habet præpofitio fignificationem, cum dicitur, pater effe in filio, & cum filius dicitur effe in patre, aut fpiritus fanctus in patre, & in filio, quia non aliud fignificatur, q̃ tres illas perfonas inter fe difcretas effe, fibi confubftantiales. Et ifte eft fingularis quidam ineffendi modus in creaturis non reperibilis, quem non cognouit vllus huius mundi philofophus. Interdum vero fignificat cafum cui fubferuit, effe caufam, aut primam, aut mediam, & non inepta erit interpretatio facta per præpofitionem per, quemadmodum in loco fupra dicto. Apoftolus cum dixiffet, Benedixit in omni benedictione fpirituali, continuo fequutus adiecit in Chrifto, hoc eft, per Chriftum. Et poftea fequitur, Sicut elegit nos in ipfo ante mũdi conftitutionẽ. In ipfo. i. p ipm, tãq̃ dicat, Sicut benedixit nos, id eft, benefecit nobis per Chriftum. Ita & elegit nos p Chriftum, vt effemus fancti in confpectu eius, id eft, coram confpectu ipfius. Gratificauit nos deus pater in dilecto filio fuo, hoc eft, nos fibi gratos fecit per dilectum filium fuũ. Nouiffime locut⁹ eft nobis in filio, id eft, per filiũ, Olim locutus eft deus patribus in prophetis, id eft, per prophetas. In femine tuo benedicentur omnes gentes, id eft, per femen tuum. Verum hic ne fallamur in fermone, quo dicimur deum elegiffe nos per Chriftum, tanquã per mediam caufam. Sciendum eft, in eo quod dixit Apoftolus. Elegit nos ante mundi conftitutionem in ipfo, id eft, per ipfum fcilicet Chriftum, vt effemus fancti & immaculati corã ipfo. Sermo ille per ipfum Chriftum, determinat verbum, elegit, ratione temporalis effectus inclufi, quem Deus ftatuit dare nobis per Chriftum dominum. Vnde eligere defignat fempiternum actum diuinę voluntatis, proponentis feu ftatuentis vnumquemq; electũ ex Adam in ira dei ac perditionis maffa nafciturum fuo tempore ex huiufcemodi perditionis maffa fegregare, & id quidem per Chriftum præuifum & præparatum humano generi mediatorem, id eft, propter præuifum ipfius meritum, quemadmodum & ipfe ab æterno voluit vnicuiq; electo dare gratiam primam, propter Chrifti meritum. Eius ergo fegregationis, qua quifque irę filius fuo tempore fegregatur a maffa pditionis, & trãsfertur in regnum charitatis Chrifti, eft quidem meritum non liberi arbitrij illius qui fegregatur, fed ipfius Chrifti, p quem vnicuiq; electo a patre cœ-

Iesu gratia, & remissio peccatorum datur. Eius autem quod est gratiam & remissionem peccatorum dari nobis per Iesum, seu per ipsius Iesu meritum, nulla est alia causa media, nullum est aliud meritum, sed hoc fit secundum beneplacitum diuinæ voluntatis, talem mediatorem Iesum humano generi præparantis, quod & Apostolus illic intimauit, cum continuo sequutus adiecit. Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suę. En vides deum prædestinasse nos in adoptionē filiorum per Iesum Christum, & id quidem, nō p aliam causam, sed secundum propositum voluntatis suæ. Et ne quis arbitretur hoc propositum dei sic volentis, propter Christi meritum, vnumquemq; electum segregare a reliquis in massa perditionis derelictis, nō esse rationabile, mox adiecit in laudem glorię gr̃ę suæ. V ñ secundū beneplacitū voluntatis diuinæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ est, quod ipse deus suis electis ita reuelet Euangelium salutis huius, & ita notum faciat sacramentum Christi incarnati, vt ipsi credant, & credentes salui fiant dimissis cæteris. Quemadmodum in sequentibus sententijs eiusdem capitis, docet Apostol᷒. Vt nobis, inquit, notum faceret sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum eius, quod proposuit. Et infra. Prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, vt simus in laudem gloriæ eius. Eo tendit Apostoli doctrina, vt nos, qui eramus filij iræ, sicut & cæteri, sciamus præter diuinam misericordiam non esse inuestigādas rationes, propter quas nos, qui eramus mortui peccatis, sicut & cæteri, sumus per Christi meritum viuificati. Declarantur autem hæc in sequentibus libris, de gratia & prædestinatione diuina latius. Hactenus de præpositione in, pro per accepta.

Interdum vero, in, significat finem, vt in eo quod sequitur, in adoptionem filiorum, in ipsum, in laudem glorię suę. Vnde præpositio in, finem designans, nunc accusatiuo casui iungitur, nunc ablatiuo, secundum diuersitatem appositi verbi, quo intimatur nunc motus quidem animi tendentis in finem, nunc quies in fine. Ad Romanos vndecimo. Ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso tanquam ex creatore, Per ipsum, tanquam per suam sapientiam, non indigentem vlla causa media. Et in ipso, tanquam in fine. Quo pacto autem deus est finis omnium, tractatur in libro, de diuina prouidentia. Ex superioribus patet, quod hęc oratio. Sancti & fideles in Christo Iesu, geminum habet sensum, Vnum, vt præpositio in, designet causam, per quam. Alium, vt designet finem in quo.

In nomine Iesu facere.
In gloriam Iesu facere.

Insuper aliud est in gloriam Iesu facere, aliud facere in nomine Iesu. Nam in eo quod dicimus in gloriam Iesu facere, præpositio in, finem designat, vt facere in gloriam Iesu sit facere propter gloriam Iesu, vt videlicet Christus, ex eo quod facimus glorificetur, quemadmodum ipse ait. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum. In eo autem quod dicimus, facere in nomine Iesu, præpositio in, causam designat efficientem, quemadmodum Apostoli cum dicebant, se in nomine Iesu dæmonia eijcere, languores curare, baptizare, & peccata remittere; significabant nomen Iesu, seu verbum Dei patris esse, ex cuius virtute & potestate nominata, inuocata, seu professa eijciebantur dęmonia, &

come

commissione seu legatione remittebantur peccata. Verum hic sciendum, quod in sermone quo dicor aliquid facere in nomine Iesu, plus est energiae, efficaciae, & virtutis, quam in eo quo dicor aliquid facere in virtute, seu potestate Iesu. Nam in voce illa, quę est in nomine Iesu, praeter potestatem, & commissionem a Iesu acceptam significatur seu intimatur, & confessio huius potestatis, virtutis, seu commissionis acceptę ab ipso Iesu.
Tunc enim proprie in nomine Iesu agimus aliquid, cum intus & in corde agnoscimus seu profitemur Iesum esse autorem boni operis quod facimus.

Proinde Apostolus cum iussisset omnia fieri in nomine Iesu, continuo adiecit, gratias agentes. Gratias autem agimus alicui super his, quae agimus, cum non nosmetipsos ex nobis, sed alium profitemur autorem eorum quae agimus, & nos ab illo accepisse virtutem vt agamus.
Vnde Theophylactus tractans verbum illud Apostoli ad Colossenses tertio. Omnia quae facitis in nomine domini nostri Iesu Christi facite, hoc est, Illum, inquit, vt adsit inuoca, & vt opem ferat illum praecare. Sic dicit Paulus, Ego si quid donaui, in persona Christi donaui, hoc est, velut Christi vicem gerens, eoque iubente donaui. Ambrosius. In persona Christi, id est, pro vice Christi.

Quod ipse Christus, Ego veni in nomine patris mei, & opera quae ego facio, ipse faciet, hoc significat. Ego veni nominatus, missus legatus, & potestatem habens a patre, qui per me operatur, quaecumque ego operor.
Alius veniet in nomine suo, id est, tanquam a seipso nominatus, aut potestatem habens a seipso, & non ab alio missus. Vnde Actuum quarto. Iudaei interrogauerunt Apostolos. In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos. Et infra, Denuntiauerunt ne omnino loquerentur, aut docerent in nomine Iesu.

Verum hic sciendum est, quod in scripturis nomen domini, non est aut vox, aut sermo transiens, sed interdum est fama, aut noticia Domini dei, interdum, & id quidem communiter, est ipse Iesus Mariae filius, vnus cum patre et spiritu sancto, Deus homo factus pro homine, vt mediator inter Deum & hominem esset, cuius meritis, & intercessione, & pretij exolutione, homo assequeretur remissionem peccatorum, vitam ęternam. *In scripturis, nomen domini quid.*
Proinde in nomine Iesu habere gratiam & remissionem peccatorum, aliquid plus designat, quam a Iesu esse gratiam & remissionem peccatorum. Est gratia & remissio peccatorum a patre, est a filio, est a spiritu sancto, sed per Iesum hominem tanquam mediatorem, cuius solius meritis, operibus, & passionibus gestis in carne ipsius pro nobis, Deus pater ipsius, & spiritus sanctus dant nobis gratiam & peccatorum remissionem. Proinde ipse Christus vnicus intermedius reconciliator est, in quo omnis creatura nisi sperauerit, peribit. Proinde & ipse pater remittit nobis peccata in nomine Iesu. Rursus ipse Iesus remittit nobis peccata in nomine patris sui.

Sed sunt considerandi huiusmodi sermones, secundum regulam fidei de loquutionibus reciprocis, datam in capite sequenti.

Augustinus super Ioannem tractans verbum Christi dicentis. Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo. In illo die petetis in nomine meo. Sic Chri-

ctus non literarum, inquit, sonum, sed quod sonus ipse significat, & quod in eo sono recte ac veraciter intelligitur accipiendus est dicere. In nomine enim illius petimus, quem cogitamus cum petimus, de quo & taliter sentimus, qualiter sentiendum est. Hæc ille. Multa igitur simul includit ille sermo, quo dicimus quempiam petere a patre aliquid in nomine Iesu. Significat enim illum ex cogitatione, seu intentione secundum rectam fidem in Iesu petere, & insuper sibi id donari a patre per eundum dominum Iesum, hoc est ex ipsius dignitate ac merito. Vnde in sermone illo. Si quid petieritis patrē in nomine meo, vox illa, in nomine meo, potest referri ad verbum petieritis, vt scilicet significet, Si quid ex fide, seu ex virtute secundū nomē meū petere inceperitis. Potest & referri ad accusatiuū quid seu aliquid, seu potius ad verbum subintellectum, dari, seu donati. Vnde fiet sensus illustrior, si suppleatur hoc pacto. Si petieritis patrem dare vobis aliquid in nomine meo, hoc est si petieritis vt pater det vobis aliquid in nomine meo, seu per nomen meum.

Quid sit petere in nomine domini.

Ad explicandam vim sermonis Christi dicentis, Si quid petieritis patrem in nomine meo, satius est nobis sic intelligere, vt vox illa in nomine meo, intelligatur ad vtrumque esse relata. Nam & vere in nomine Iesu a patre aliquid petimus, dum ex Iesu intus i corde nostro nominato, seu recta fide cogitato petere incipimus, desiderantes id quod postulamus per eundē dominum Iesum, tanquam mediatorem seu virtutem & meritum ipsius donari nobis. Vnde Augustinus super Ioannem. Quod dicit Christus, vsque modò non petistis quicquam in nomine meo, Duobus, inquit, modis in est intelligendum, vel quia non in nomine meo petistis, quod nomen non sicut cognoscēdum est, cognouistis, vel nō quicquam in nomine meo dignum dari vobis. Ego veni vt per me pater det vobis, non huius mundi bona, sed salutem, remissionem peccatorum, & vitam æternam. Hoc significat per omnem locum scripturæ. Deus in nomine tuo saluum me fac, Adiutorium nostrum in nomine domini, Turris fortissima nomen domini, Ad eam cōfugiet Iustus. In nomine dñi saluus esse cupit, quisquis id cupit ex fide in Christū, qua credit, quod nomen sit illi Iesus, id est qua credit, ipsum esse redemptorem ac mediatorem, per quem a Deo accipimus, quicquid boni ad salutem pertinens accipimus.

De sermone, in nomine domini.

Amplius autem & sermo ille quem dicimus in nomime alicuius, alias quasdam habet significationes non vno sermone facile explicabiles. Veluti cum dicit Christus. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet, Matthęi primo. Hic non est sensus, Qui recipit prophetam tanquam nominatus, legatus deputatus, aut virtutem ac potestatem habens, vel a propheta vel a iusto, sed significatur, Qui recipit prophetam aut iustū, vt prophetam aut iustum, hoc est, quia propheta aut iustus est, non quia cognatus aut affinis est.

Deinde Christus cum dicit, Post resurrectionem, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eas, in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Pręcepit quidem Apostolis, vt baptizarent in nomine patris, & filij, & spiritus sancti, sed tamen ex verbis illis, secundum rigorem forsitan sermonis, non sequitur

sequitur hanc,quā vtitur Ecclesia,esse baptismi formam. Vnde & Christ⁹, vt inquit Thomas Aquinas in quarto sententiarum, non principaliter intendebat dare baptismi formam, sed præcipere ipsis voluit actum baptizandi in professione patris, & filij,& spiritus sancti, secundum formam prius datam. Quemadmodū enim ex eo quod præcipitur nobis,vt in nomine Iesu comedamus,& bibamus , non est consequens , vt comedentes & bibentes foris exprimamus , & verbum comedendi aut bibendi, & vocem illam, in nomine Iesu. Neque enim est opus,vt dicamus,ego comedo & bibo in nomine Iesu,sed satis est,quod ex Iesu nominato,seu a nobis inuocato, tanquā omnis boni operis autore,incipiamus comedere & bibere. Ita ex eo q Christus Apostolis præcepit,vt baptizarent gentes in nomine patris,& filij,& spiritus sancti,nō ex necessitate sequitur præceptum fuisse Apostolis, vt baptizantes exprimerent,& verbum baptizandi,& sermonem illum, in nomine patris, & filij,& spiritus sancti,sed satis videtur fuisse,quod ex inuocatione patris,filij,& spiritus sancti baptizarent,seu foris aqua tingerēt. Aliud significatur,cum dico,Docete omnes gētes,baptizantes eas in nomīe patris & cę. Aliud vero cum dico. Docete omnes gentes,& baptizantes dicite. Ego vos baptizo in nomine patris & filij,& spiritus sancti.Christum tamen illam formam docuisse,actum videlicet baptizandi foris debere fieri sub expressione tam verbi significantis actum baptizandi, quam orationis significantis hunc actum fieri in nomine patris, & filij,& cęt. hauserunt patres ab ecclesia Apostolorum. Et ab initio Doctores Irenæus, Tertullianus & Origenes sic tradiderunt. Vnde Origenes in primo libro peri archon. Salutare baptisma non aliter,nisi excellentissimę trinitatis autoritate.i. patris filij, & spiritus cognominatione completur, vt ingenito deo & vnigenito eius filio nomen quoque Spiritus sancti copuletur his. Ex his nota interpretationē eius,quod dicit̄ ī nomine patris,& filij,& spiritus sancti,id est autoritate,seu cognominatione harum trium personarum. Actus baptizādi,in se nullam habet vim,seu efficaciam in diluenda peccata, nisi accedat verbum dei ad elementum ex virtute Christi,hoc totum instituentis,tanquam suę gratię sacramentum,Et idcirco in ministerio sacramenti est opus expressione verbi. Alij autem actus,quibus iuuatur vniuscuiusq operantis natura vel proximus,vt docere,comedere,bibere,habent efficaciā & vtilitatem ex ipso exercitio actus. Et ideo non est opus,vt in nomine Iesu docentes aut comedētes verba exprimamus,sed satis est quod actus illos incipiamus facere,intus in corde inuocantes Iesum,vt ipse nobis adsit, quatenus ad salutem nostram illa quemadmodū oportet faciamus. Possumus quidem in nomine Iesu balneare forisq lauare aut tingere corpus non exprimendo foris illa verba,sed non erit illa lotio sacramentum a Christo institutum. Dicetur autem de his latius in libro,vbi tractamus de Ecclesię sacramentis.

Baptizare in nomine patris.

De præpositione per.

Præpositio per , solet designare interdū causam mediā,aut instrumētum, queadmodum rex operatur per præfectū,anima loquitur per linguam. Interdum vero causam primam,seu principalem,veluti cum dicimus præfectū operari p regem,& linguam loqui per animam,quia præfect⁹ a rege,& lin

V 3 guam

quia ab aīa accipiūt operādi vim seu potestatē. In diuinis ergo personis, cũuis nō sit vna alterius causa, quippe cū tres personę sint vna simplicissima substātia, oīm causa, quia tamē inter eas vna est ab alia, accipiens ab illa & substantiam & potentiam operandi, ideo inter eas sunt reciprocæ loquutiones, & dicimus quod pater per filium operatur, filius autem per patrem est sapiens & potens. Verum cum dicimus, Pater operatur per filium, de quo & Apostolus dicit. Per quem fecit, & sæcula. & in symbolo, Per quem omnia facta sunt, præpositio per neque causam, neque instrumentum notat, sed personam, quæ virtutem accepit operandi a patre, quemadmodum dicitur Ioannis quinto. Non potest filius a se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Pater diligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse fecit. Neque tamen inde consequens est, filium esse patre minorem. Nam eandem potestatem, virtutem, substantiam accepit filius, quam habet & pater. Vnde quemadmodum dicimus regem per præfectum operari, & econtrario præfectum operari per regem, præpositione per diuersimode accepta. Ita apud sanctos inuenimus patrem operari per filium, & filium item operari per patrem, seu per voluntatem patris. Rursus dicimus filium agere per se, id est, per suam propriam naturam, propriamque potentiam, quam habet eandem cum patre. Et quia accepit hanc a patre, ideo secundum sensum quendam dicitur agere per patrem, id est, per acceptam a patre potestatem. Vnde quamuis falsum est patrem esse per filium, verum tamen est patrem operari per filium. Sic Hilarius nono de trinitate. Filius per se, inquit, agit, sed non agit a se. Insuper quamuis admittimus patrem operari per filium, nequaquam tamen admittere possumus patrem esse sapientem, & potentem per filium, tametsi dicamus filium esse sapientem, & potentem per patrem. Vnde solent sacræ theologiæ magistri talem tradere regulam. Præpositio per, cum verbo absoluto designat accusatiuum, cui seruit, esse principium a quo. Veluti cum dicimus, Iste est bonus, sapiens, diues aut potens per illum. Et idcirco non concedimus patrem esse sapientem per filium, tametsi filius sit sapientia patris, non per quam pater est sapiens, sed tanquam originem habens a patre.

Hilarius de præpositione per.

Eadem autem præpositio cum verbo transitiuo, designat rem, cui seruit, nunc esse vt accipientem, nunc vt dantem virtutem seu potestatem. Quemadmodum nos vincimus hostes Christi per voluntatem dei patris. Ita vt econtrario dicimus, quod voluntas dei vincit hostes Christi per nos.

Verum & hic sciendum est, quod præpositio hæc, etiam filio iuncta, interdum causam significat, aut mediam, aut meritoriam, quæ reducitur ad genus efficientis causæ, veluti cum pater legitur dare nobis aliquid per filium, secundum humanam naturam deitati vnitam. Quemadmodum scriptura tradens fidei nostræ principia, docet deum saluum facere genus humanum, dare gratiam, remissionem peccatorum, & salutem nobis per filium, per quem, vt inquit scriptura, gratia & veritas facta est, per quem accepimus remissionem peccatorum & vitam, qui ait de semetipso, Nemo venit ad patrem nisi per me. Vnde & hac ratione Ecclesia omnes orationes

suas

suas concludit, Per dominum nostrum Iesum Christum. Ex his ergo patet, quod i scripturis sacris præpositio per interdum secundam seu mediã causam, interdum omnino primam designat.
Consueuit scriptura, inquit Chrysostomus, per quem, nonnunquam dicere pro a quo, veluti quod Genesis quarto dicitur, Possedi hominem p deũ. i. a deo.
Fidelis deus per quem vocati estis in societatem filij eius id est, a quo vocati estis. Ve homini per quem scandalum venit, id est, a quo scandalum venit. Habet & prępositio hęc interdum iurantis significationem, vt in eo quod dicit Apostolus, Quotidie morior per vestram gloriam fratres. Significationes quibus dicimus, per vicos, per loca, per tempora, per sæcula, sunt ex Grammaticis manifestæ. Sunt tamen considerandæ loquutiones reciprocæ, secundum hanc præpositionem expressę. Dicimus enim, Sanctos per deum vincere hostes, & deum insuper vincere hostes per sanctos suos.

Præpositiones, in, per, ex, primę ad Corinthios .8. diuersas designãtur habere vires. Nobis, inquit, vnus deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso, & nobis vnus est Christus Iesus, per quem omnia, & nos per ipsum. Omnia sunt ex deo, sed non omnia sunt in deo. Paulus cum dicit, Omnia esse ex illo, & nos in illo, discernit, inquit Ambrosius, nos a cæteris, qui cum ex illo sint, non tamen sunt in illo, dum adhuc non credunt. Vnus dominus Iesus per quem omnia, supple, sunt condita, & formata, sed nos per ipsum, supple sumus reformati.

De præpositionibus ex & de, in scripturis.

Præpositiones ex, & de, apud Gręcos vna sunt prepositio, nunc pro de, nunc pro ex, accepta. Vnde apud Latinos has prępositiones non esse dictiones prorsus synonymas, ex vsu loquendi videtur manifestum. Neque enim idem videtur sensus, si dixero quempiam loqui de Deo, & illum loqui ex Deo. Nam quod dico hominem loqui ex Deo, significo illum loqui seu sermonem facere, deo autore, & mouente illum ad loquendum. Quod autem illum dico loqui de deo, significo illum recitare aliqua, seu sermonem facere de illo, etiam quamuis non ex deo, sed a diabolo moueatur ad loquendum. Proinde neque præpositio ex, in significando videtur esse magis generalis, quam præpositio de. Neque enim possumus præpositionem, ex, ponere, vbicumque ponimus præpositionem de, seruata sententiarum identitate. Neque enĩ idẽ est sensus, vt testimonium perhiberet de lumine, & vt testimonium perhiberet ex lumine. Vnde Apostolus primę ad Corinthios tertio. Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex synceritate, sicut ex deo, coram deo in Christo, aut de Christo loquimur, tanquam dicat, loquimur ex syncera intentione, sicut a deo autore accipientes, tam ea quæ loquimur, quam hoc quod loquimur, & sicut coram deo. In Christo, hoc est, vel per Christum, vel in eius gloriam, & honorem. Vnde sciendum, quod præpositio de, non solum iungitur rebus, circa quas versatur actio animi nostri, quemadmodum loquimur de aliquo, seu docemus, seu tractamus de re aliqua, sed &
alias

alias multas habet significandi vires ex grammatica manifestissimas. Nunc significat principium a quo aliquid est, nunc locum vel tempus, vnde progressum est, nunc multitudinem de qua aliquid sumitur. Vnde dicimus Christum esse de tribu Iuda, & lucem aut vocem venire de nube aut de cœlo. Et sicut dicimus de loco in locum, ita dicimus de die in diem. Dicim⁹ insuper, exire de terra, aut de cognatione. Dicimus etiam, Vnum de mercenarijs, Quendã de hic stantibus. Easdem ferme significandi vires habet prępositio ex. Dicimus enim Christum esse ex tribu Iuda. & hominem venire ex loco. & esse vnum ex mercenarijs. De huiuscemodi significationibus, quia sunt ex grammatica manifestæ, non est opus vt hic multa dicamus.

De præpositione ex in scripturis. Quantum autem attinet ad intelligendum scripturas, Sciendum quod præpositio ex, communiter subseruit ei a quo est exitus seu egressus quidam seu fluxus, qui sane fluxus, seu egressus, aut est secundum locum, aut secundũ tempus, veluti cum dicimus aliquem aut venire ex Aegypto, aut incepisse aliquid facere ex illo die, aut est secundum elementa, ex quibus aliquid cõponitur, veluti dicimus hominem esse ex terra, aut est secundum fontem, aut originem, quemadmodum dicimus filium genitum esse ex patre, et spiritum sanctum ex vtroque procedere, non tanquam ex causa efficiente, sed tanquam ex emanationis seu fluxus incomprehensibilis origine. Secundum hunc modum dicitur apud Michęam capite quinto. Egressus eius ab initio a diebus æternitatis, exitus filij a patre est, secundum modum processionis interioris, perinde atque cognitio exit a corde, & manet in eo, sicut candor solis manet in sole. Vnde filius exiens a patre, manet in patre. Aut est secundum causam efficientem, veluti cum dicit scriptura, Vnus Deus pater ex quo omnia, id est, a quo sunt omnia. Et hæc significatio frequens est in scripturis, veluti cum dicit Paulus. Gratia saluati estis per fidem, & hoc nõ ex vobis, id est, hoc non est a vobis, tanquam dicat, saluatum esse per fidem, non est opus prodiens a viribus vestris. Vnde subdit, Dei enim donum est, non ex operibus, hoc est, donum hoc non est vobis datum propter opera seu merita vestra. Vnde causa meritoria, quia reducitur ad genus causæ efficientis. Hinc fræquens est scripturæ vsus, præpositionem ex designare meritoriam causam, quemamodum dicimus mercenarium acquisiuisse denarios, ex suis viribus & operibus, quos tamen ab alio accepit, sed suis meritis. Hoc pacto scriptura vtitur præpositione ex, dicens, Non ex operibus iusticiæ, quæ fecimus nos, ipse saluos fecit nos, hoc est, non ex merito, seu debito operum nostrorum sumus iustificati, sed ex misericordia illius per meritum Christi. Quod si placeat, erit & consonus gratiæ Christi intellectus. Si dicatur. Non ex operibus, hoc est, non ab operibus nostris parta est in nobis iusticia hæc, qua sumus iusti coram Deo. Non enim hæc iusticia nascitur, perinde atque apud philosophos moralis virtus, quæ nascitur ex assuefactione operum naturalis aut ciuilis legis, sed iusticia hęc fit gratis per spiritum fidei gratis nobis datum, gratis inquam, hoc est, absque meritis nostris. Secundum hunc sensum in vtraque parte orationis, qua dicimus, Non ex operibus, sed ex spiritu fidei sumus iustificati, Prępositio ex causam notat efficientem.

Quid sit ex operibus, aut non ex operibus.

Augusti-

Augustinus in libro de natura boni, aduersus Manichæos, capite vi gesimo sexto, & sequenti, considerans huiuscemodi præpositiones ex, & de, quatenus designetur principium a quo aliquid est, ponit inter illas differentiam. Deus, inquit, de se non fecit ea quæ condidit, sed de his quæ omnino non erant. Sunt quidem omnia ex Deo, sed non de Deo, dicente scriptura. Ex ipso, per ipsum, & in ipso sunt omnia. Quod dicit ex ipso, non hoc significat quod de ipso. Ex ipso cœlum & terra, quia ipse fecit illa, non autem de ipso, quia non de substantia sua, quemadmodum homo si gignat filium, & faciat domum, dicimus filium ex ipso esse, dicimus & domum ex ipso esse, sed filium de ipso, domum autem non de ipso, sed de terra, & ligno. Vbi aperte insinuat Augustinus ablatiuum cui subseruit præpositio ex, generaliter indicare omne principium, a quo aliquid est, siue fuerit ex consortio substantiæ ipsius, siue de substantia alterius. De autem indicare principium a quo aliquid est particeps substantiæ eius, sic dicimus, Filium Dei esse de deo patre, & spiritum sanctum esse de vtroque. Et secundum hanc considerationem præpositio ex, est communior seu amplior, quàm præpositio de. Quemadmodum pater genuit filium de sua substãtia, ita & ipse in psalmo ad eundem filium loquens ait, Ex vtero ante luciferum genui te.

Differentiam ponit Augustinus inter ex & de.

Verum hæc differentia, non per omnem locum seruatur in sacris literis. Nam Matthæi primo legitur. Quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est. Item in symbolo. Qui conceptus est de spiritu sancto. Et incarnatus est de spiritu sancto ex Maria virgine. Quod in Maria natum seu conceptum est, secundum carnem non est conceptum, natum seu incarnatum de spiritu sancti substantia, sed est a spiritu sancto tanquam ab autore natiuitatis illius secundum carnem, non tanquam a causa de substantia sua id generante, sed tanquam a conditore, de castissima carne virginis Mariæ id formante. Proinde & spiritus sanctus, quamuis formauerit corpus Iesu in sacratissimo virginis vtero, non tamen pater Iesu congrua ratione potest appellari, quia ipsa virgo non de spiritus sancti substantia semen partus accepit, tametsi de sua purissima carne substantiam, spiritui sancto in se operanti, ministrauerit.

Præpositiones a vel ab, multifariam accipiuntur. Nunc causam designant, per quam, vel propter quam, vt Ve mundo a scandalis. Quæ oratio similis huic est, Mors mihi est a peccato meo. Nunc significat rem aliquam præsidere rei per ablatiuum significatæ, vt Iosaphat erat a commentarijs, id est præerat commentarijs, quemadmodum dicimus, est mihi a secretis. Quandoque significat comparationem, veluti cum Paulus dicit, Nihil minus feci a magnis Apostolis, hoc est, nihil minus, quam Apostoli magni.

De præpositionibus a vel ab.

In eo quod Lucæ decimooctauo dicitur. Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo, scilicet Pharisæo. Præpositio ab non efficientem causam designat, sed respectum & comparationem denotat, significans idem cum præpositione præ, vt sit sensus, Descendit iustificatus ab illo, hoc est, descendit iustificatus præ illo, hoc est, iustificatus plus quam ille, quemadmodum diuus interpretatur Hieronymus.

Præpositio propter multifariam in scripturis reperitur accepta. Nũc causam

De præpositione propter.

causam designat, siue efficientem, siue meritoriam, per quam aliquid factũ, & conuenienter exponitur per præpositionem per, veluti cum dicit Apostolus. Propter peccatum corpus est mortuum. Propter peccatum mors intrauit in hunc mundum, id est per peccatum. Ad Philippenses primo, inquit Paulus, Quidam propter inuidiam & contentionem, quidam autem propter bonam voluntatem Christum prędicant, hoc est, per inuidiam, contentionem, seu bonam voluntatem, id est, ex inuidia, aut contentione, aut ex bona voluntate prędicant.

Frequenter etiam propter, nota est finalis causę: Vnde ęgrotus ambulat propter consilium medici, ambulat & propter sanitatem, intellecta prępositione diuerso modo, ambulat ex consilio medici, & id quidem eo fine, vt sanitatem assequatur. Omnia propter semetipsum operatus est Deus, quia ipse est omnium finis & efficiens causa. Vnde cum ipse ait Ezechielis trigesimo sexto. Non propter vos ego faciam, sed propter nomen meum sanctum, quod polluistis in gentibus siue inter gentes, hoc est, non ex operibus, seu meritis vestris, dabo vobis cor nouum, sed ex misericordia, & clementia mea, & hoc propter nomen meum, id est, Christum Iesum, propter cuius merita parcam vobis. Propter vos tamen hęc faciam, id est, propter salutem animarum vestrarum, vt finem eorum operum quæ faciam. Vnde & ipse omnia quę in mundo sunt operatus est propter nos, id est, propter vtilitatem & salutem nostrã, vt nos intelligamur esse finis non ipsius dei operantis, sed eorum quæ operatus est deus. Deus autem finis noster, in quo quiescamus. Interdum hæc prepositio propter valet pro. Christus est passus propter nos, & propter peccata nostra, id est pro nobis, & pro peccatis nostris passus est, & poenitentiam egit, & mortem suscepit. Potest & in illis loquutionibus finis designari passionis Christi aliquid subaudiendo. Christus passus est propter nos, supple, liberandos aut redimendos. Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, supple, tollendas. Esaię. 53. A peccato liberari finis est passionis Christi. Frequens est huius prępositionis vsus designantis causam finalem, nõ rem per accusatiuum significatam, sed aliud in re illa subintellectũ, quemadmodum cum ait Apostolus primę ad Corinthios septimo. Propter fornicationẽ vnusquisque vxorem suam habeat, suppletur, propter fornicatioem, supple, vitandam ita propter peccata nostra, supple, tollenda Christus est mortuus. Neque enim quisq; debet habere vxorem suam propter fornicationẽ, perinde atque seruare debet diætam in cibo & potu propter sanitatem. Vnde honorari debet medicus propter morbos pellendos, & propter sanitates conseruandas. Interdum etiam propter non causam designat, neq; finalem, neq; meritoriam, neq; efficientem, sed euentum seu consequutionẽ, veluti ad Romanos vndecimo Paulus ad gentes iam conuersas loquitur. Nunc autem vos misericordiam consequuti estis propter incredulitatem eorum, scilicet Iudęorum, hic propter nõ causam designat, sed euentum seu consequutionem, hoc est, per incredulitatem eorum sequutum est, vt assequuti sitis misericordiam.

De coniunctionibus causalibus in scripturis. Amplius autem sciendum, quod coniunctiones causales, quia, quoniã, vt, & id genus alia, non semper in scripturis sacris designant essendi causam, hoc est, non semper notant vnam rem esse alterius causam, aut efficiẽtem,

tem, aut finalem, aut meritoriam, sed plærumque ordinem vnius sententię, ex altera, vel dependentiam, habitudinem, seu consequutionem, aut rerum, aut sententiarum. Et primum de coniunctione, vt, videamus.

Cum dicit in scripturis Christus, Attendite ne iusticiā vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. Coniunctio, vt, causam finalem designat, prohibet enim Christus ne hoc fine faciamus iusticiæ opera, cupientes ab hominibus laudem, tanquam mercedem nostrorum operum. *De coniunctione ut in scripturis.*

Cum autem dicit scriptura. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona. Hæc autem facta sunt, vt implerentur scripturę prophetarum. Cum crucifixissent eum, diuiserunt sibi vestimenta, mittentes sortem, vt impleretur quod dictum est per prophetam. Diuiserunt sibi vestimenta mea. Item, Lex subintrauit, vt abundaret delictum. Oportet hęre ses esse, vt qui probati sunt, manifesti fiant. Malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis. In huiuscemodi loquutionibus cōiunctio, vt, non causam finalem, sed consequutionem, aut euentum, seu sequelam designat, quemadmodum dicimus, Ita euenit, vt putaui. Neque enim deus homo est, vt agat pœnitentiam. Venerunt dies eius, vt moreretur. Post hæc factum est vt moreretur. Prædictarum loquutionum sensus est. Hęc sic facta sunt, vt implerēt scripturę. Lex ita subintrauit, vt abūdaret seu augmentum sumeret, delictū hoc est ex lege subintrante delictum abūdauit. Malum coram te feci ita vt iustificeris, id est iustus & verax appareas in sermonibus tuis. Sic quod dicit Esaię. 9. de puero Iesu. Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum, significat non quod puer comedet butyrum & mel eo fine vt sciat reprobare malum, sed quod puer ita comedet butyrum & mel, vt etiam in comedēdo sciat reprobare bonum, & eligere malū. Vnde Athanasius tractans illud, vt implerentur scripturę prophetarum. Multi cum audirēt, inquit, id quod scriptum est vt implerentur scripturę, existimabant ea quę fiebant in Christo passo, non ob aliud fieri, quam vt implerentur ea quæ scripta erant, ob id arbitrantur eos, q hęc faciebant non solum in culpa nō esse, verum etiam potius laude dignos, quippe qui his quæ scripta erant subseruirent. Nam prophetarum verba nō futura fuissent vera, nisi illi hęc egissent. Deinde, si, vt Esaię sermo impleret, non crediderunt Iudæi, non ipsi accusandi propter incredulitatem, sed is potius, qui hęc prędixit, propter quem completa sunt. Verum huiuscemodi obiectio multum, inquit Athana. abest a veritate. Neq; enim propheta his causam præbuit, sed pręuidens quę futura fuerant annūtiauit, neque ipsi Iudęi tanquam subseruientes propheticis sermonibus facinus perpetrarunt, sed propria sponte fecerunt vt ipsi magis fuerint in causa, ꝑpter quā hęc de illis mala loqueret propheta. Dn̄s noster Christus passus est non propter seipsum, nec propter hoc, vt impleretur sermo prophetæ, sed propter nos liberandos, pro peccatis nostris induit carnem nostram, in qua pateretur pro nobis, & sanguinem, seque ipsum totum offerret deo patri. Et hoc prophetę futurum prædixerunt, figurantes hæc omnia in ceremonijs & sacrificijs suis. Quemadmodum in agnis, arietibus, vitulis, columbis, cęterisq; veteris legis sacrificijs oīa erant plena sanguinis. Ita & in agnō nostri, q est dn̄s Iesus, immolatiōe oīa plena erāt sanguinis. Claui in manibus ac pedibus, in capi

In capite spinarũ aculei, in corde cruenta lancea, a planta pedis vsq; in verticem vulnera, & guttæ decurrentis sãguinis. Omnia quidem sponte a domino Iesu suscepta, sed crudeliter a Iudęis illata. Neq; ergo causa incredulitatis Iudæorum reijcienda est in sermonem prophetæ, sed in malam eorũ voluntatem, neque causa, propter quam passus est Christus, est sermo prophetę, sed totius humani generis salus. Neq; propter hoc solum hęc. Omnia facta sunt in domino Iesu, vt sermo prophetæ verus esset, sed vt homo saluus fieret. Et dum hæc omnia in Christo sunt adimpleta, simul euenit vt & prophetę sermo verus esset. Sic & lege subintrante sequuta est delicti abundantia, non lege operante, sed mala hominis voluntate per legem peccandi grauius occasionem accipiente.

Iã de coniunctionibus quia, & q̃m, videamus. Quoniã, & quia, in scripturis sacris nõ semp causales sunt cõiunctiones, sed plęrumq; pro quod accipiuntur, veluti quod in Matthæo legitur. Vidẽs Herodes, q̃m illusus esset a magis. Interdũ sunt solius affirmantis indicia, quamobrem & cõgruẽ interdũ possunt prætermitti, permanente sententia salua, quemadmodum in verbo Christi ad mulierem Samaritanam, Bene dixisti, quoniam virum non habeo. Interdum etiam neque causam designant, neque pro quod accipiuntur, neq; sunt solius affirmationis indicia, sed consequutionem notant cum prioritate quadam, secundum nostrum modum concipiendi, intelligendi, seu cognoscendi, quemadmodũ dicimus. Hoc quia fugit de loco in locum, animal est. Manifestum est multis in locis coniunctiones istas veram causam designare, veluti cum dicitur, Confidite, quia ego vobiscum sum, ne timeatis, quia ego tecum sum, noli timere, quia redemi te, Christus oblatus est, quia ipse voluit, Ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Vigilate, quia nescitis horam, Euge serue bone, quia super pauca fuisti fidelis. Confitebor tibi domine in toto corde meo, quoniam audisti verba oris mei. Frequenter tamen scripturæ sermo vtitur coniũctionibus huiuscemodi non sic, vt causã designent, sed pro coniunctione quod, veluti cum significãt id, quod sequitur, esse vel dictum vel auditum, vel scitum, cognitum ac cogitatum, aut scriptum. Per prophetas dictum est, quoniam Nazaræus vocabitur, Nonne scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur. Tunc confitebor illis, quoniam nunquam noui vos. Creditis quia hæc possum facere vobis. Scitis quia pharisęi audito hoc verbo scandalizati sunt. Scitis, q̃a prope est ęstas. Dicite quia dominus his opus habet. Magister scimus, quia verax es. Scitis quia post biduum pascha fiet. Dixi vobis, quia ego sum. Tu dixisti quia ego sum. Putatis, quia ego accusaturus sum vos apud patrem. Tu scis domine quia amo te. Multi venient in nomine meo dicentes, quia ego sum. Cõfitebor tibi domine pater coeli & terrę, q̃m abscondisti hęc a sapiẽtib⁹ & prudẽtibus. Nescitis q̃a modicũ fermentũ totã massam corrũpit. Scimus quia bona est lex. Et nunc scio fratres quia per ignorãtiam fecistis. Nunc scio vere, quia misit dominus angelum suum. Quia nemo est in cognitione nostra, qui vocetur hoc nomine. Scientes quoniam hora est iã nos de somno surgere. Scientes quoniam qui suscitauit Iesum a mortuis, & nos cum Iesu suscitabit.

In omnibus huiuscemodi locutionibus, coniunctiones hæ, quia, & quoniã

quoniam, non causam designant, sed notant id quod sequitur ipsas, esse dictum, scriptum, aut scitum, secundum significationem personę, & verbi antecedentis. Et poterunt huiuscemodi scripturę sermones interpretari, per coniunctionem ꝙ, mutatis verborum sequentium modis, secundum eiusdē coniunctionis exigentiam, etiam interdum mutata verbi persona. Quemadmodum sermo Christi ad mulierem Samaritanam, Bene dixisti, quia virum non habeo, interpretandus est, bene dixisti, ꝙ virum non habeas, mutato non solum verbi modo, sed & persona verbi mutata. Interpretatur sermo Christi ad Pilatum. Tu dixisti, quia rex sum ego, hoc est dixisti quod rex sim ego, seu dixisti me regem esse, Pilatus enim non se, sed Christum dixit regem esse, mulier autem non Christum, sed se dixit non habere virū. Talis autem sermonis vsus non solum in lege noua, sed & in veteri est frequens. In exodo legimus, Scient Aegyptij, quia ego sum dn̄s, hoc est scient ꝙ ego sum dominus, Nunc cognoui, quia magnus dominus noster. In Iob legimus, saltem nunc intelligite, quia deus non ęquo iudicio afflixerit me. Quod autem supra dictę coniunctiones interdum, neq; causam designent, neque pro quod accipiantur, sed necessitatem quandam notent consequentię cum prioritate quadam secundum nostrum modum cōcipiendi, cognoscēdi, seu intelligēdi patet. Quia plerumque ex effectibus venimus in cognitionē causę, & inde prouenit, vt propter effectum, cognoscamus causam esse, veluti cum videmus aliquid moueri a se, dicimus hoc esse animal, quia mouetur. Sic in verbo Christi, propterea non poterant quia Esaias dixit, coniunctio quia, non causam designat. Nam incredulitatis Iudaeorum causa fuit, non Esaię prophetia, sed mala volūtas eorum. Proinde coniunctione quia, sic large accepta vtrumque sermonem reperimus apud sanctos. Iudęi non crediderūt, quia Esaias praedixerat eos non credituros. Esaias predixerat Iudaeos non credituros, quia Iudaei non eranr credituri.

Solent autem sacrę theologię magistri inuestigare, Vtrum deum pręscire aliquid aut velle, aut voluisse aliquid, possit esse consequens propositionis causalis verę. Verbi gratia, vtrum sit sententia vera, Pharao, quia voluit pmanere in peccato vsq; ad mortem, ideo voluit deus damnare illum. Et difficultas hinc oritur, quia deo nihil potest esse causa, vt aut sciat, aut velit aliquid, sed de his in sequentibus libris latius. Nunc autem quantum ad vires coniunctionum causaliū attinet, sufficiat scire, qđ & si nihil possit esse deo causa, ex qua incipiat aut scire aut velle aliquid, quippe qui vnico, simplicissimo & incomprehensibili nobis actu ab ęterno sciuit & voluit, quicqđ nunc scit & vult. Ipse tamen illo actu sempiterno in creaturis suis, vult vnā rem alterius esse causam. Proinde vere dicimus deum velle vnum esse propter aliud, & deum velle dānare Antichristū, quia ipse in peccato est moriturus, quis neq; Antichristi peccatum, neq; praescientia illius in deo, fuerit ipsi deo causa, ex qua incepit voluntas illa, qua voluit damnare ipsum. Antichristi peccatum erit quidem causa damnationis suae, non tamen erit causa voluntatis diuinae, quippe quę ęterna est atq; intransmutabilis, tamen volūtas illa non modo non est irrationabilis, verum est & rationabilissima, quia illam damnationem vult ipsi Antichristo in poenam sui peccati, ne q; eā voluisset, si non ipsum in peccato moriturū pręuidisset. Et idcirco sententiae

X 1 sancto-

sanctorum, super huiuscemodi rebus ex huiuscemodi coniunctionibus causalibus constitutæ conceduntur, habita consideratione non ad diuinam voluntatem increatam, vt illi aliquid significetur esse causa, sed ad res ipsas quarum vnam vult deus esse propter aliam, hoc est vult vnam esse alterius causam. Quod si ad diuinam voluntatem habeatur consideratio, coniunctiones illæ non causam, sed consequutionem quandam designant secundum modũ cognoscendi nostrum. Quemadmodum dicimus, quia deus vult huic dare vitã æternam, ideo vult ei dare gratiam finalem. Et econtrario, quia deus vult ei gratiam finalem dare, ideo vult ei dare æternam vitam, non quod vna voluntas in deo sit alterius in eo causa quemadmodum in nobis, sed quod ex eo quo ipse vere significatur aliquid velle necessario, sequit & ipsũ velle aliud. In quibusdam scripturæ locis sermo est ambiguus, neque multũ refert siue causaliter, siue pro quod, dixeris coniunctionem quoniã aut quia esse acceptam. Veluti cum dicitur, Confitemini domino quoniam bonus, quoniam in sæcula misericordia eius, tametsi particula sequens, qua dicitur, Dicat nunc Israel, quoniam bonus, magis indicet coniunctionem quoniam, pro, quod, esse intellectam. Tales sunt in scripturis loci multi. Hactenus de prepositionum & coniunctionum causalium viribus ac significationibus dicta sufficiant. Sunt & aliæ voces ac dictiones in scripturis multæ æquiuoce & multifariam acceptæ in diuersis scripturæ locis, quas vniuersas operosum foret numerare, sed ex harum consideratione poterim⁹ attendere, quid in cæteris quoq; sit faciendum. Cæterum in omnibus vocibus ambiguis varieque acceptis in diuersis scripturæ locis obseruanda est regula, vt in sermone diuino ex huiuscemodi vocibus ambiguis & incertis consideratione habita ad ea quę premittuntur & sequuntur talẽ studeamus trahere sententiam, quę regulis fidei sententijsue datis in alijs scripturę locis non repugnet.

Caput secundum de loquutionibus in scriptura sacra ambiguis.

Iam de orationibus ambiguis videamus. In omnibus quam maxime potest interpres scripturę sacræ vitare debet sermonem ambiguum incertum, & ancipitem, quem tametsi Euangelistę atque prophetę in scripturis a se æditis, non semper vitauerunt, quod certe creditur factum esse Spiritu sancto id ipsum prouidente ad exercitium aut vtilitatem nostram. Inter pres tamen cauere debet ne interpretando scripturas, reddat nobis obscuriores. Non satis igitur consideranter Interpres Latinus vertit, dum quosdam scripturæ locos fecit obscuros & ambiguos, qui in suo fonte suaque origine scripti omni carent amphibologia, nisi forte id egerit mouente Spiritu sancto ad occultandum mysteria, quemadmodum patuit in interpretibus. Sed de hoc in superioribus libris.

Amphibologia in scripturis sacris, quemadmodum & in alijs scientijs, multis fit modis.

Primum propter incertitudinem, aut casuum, aut numerorum, aut temporum

porum, aut modorum, aut suppositorum, vel incertum est ad quod antecedens, aut ad quam rem demonstratam sit relata dictio, aut qualis sit, a quo verbo, aut nomine cadat. Frequenter enim cõtingit diuersos casus & numeros, diuersas dictiones eisdem syllabis scribi & literis. Et ex horum omnium occasione in scripturis interpretandis error contingit, cum intelligitur casus pro casu, genus pro genere, tempus pro tempore, numerus p numero, relatio ad antecedens aliquod pro antecedente, signum pro signo & cæt.

Deinde in scripturis contingit obscuritas amphibologiæ, dum incertum & dubium est, quonam pacto oporteat orationem distinguere, hoc est diuidere dictiones atq; sententias. Tertio distinctione certa intellecta, interdum etiam diuersus pronuntiandi modus facit errare lectorē, veluti cum assertiue pronuntiatur, quod vel interrogando, vel percontando dictum intelligitur, aut simpliciter & nude accipitur, quod tamen aut per ironiam, aut per hyperbolen, aut per emphasim, aut alium quemuis loquendi tropum est intelligendum.

Casus in scripturis multis est ambiguus; Et quia prolixum foret omnia huiuscemodi ambigua ex scripturis recensere, sufficiat ex multis pauca colligere, vt ex illis quid in aliis sit faciendum, valeat studiosus sacræ Theologiæ lector considerare. In psalmo nono cum dicitur, Inimici defecerunt, frameę in finem, & ciuitates eorum destruxisti. Ambiguus est sensus, dum videtur nomen inimici esse nominatiuus pluralis numeri suppositus verbo defecerũt, & antecedēs esse relationis eorum, sed id non sic esse constat ex originali lingua, qua significatur frameę, id est arma seu vires seu potētiæ ipsius inimici nostri defecisse. Item in psalmo.126. Ecce hęreditas domini filii merces fructus ventris. Nomina illa filii, & merces intelliguntur esse nominatiui pluralis numeri, vt sensus sit. Ecce hęreditas domini sunt filii, qui sunt merces Iesu fructus ventris Marię, id est merces, quas filius fructus ventris Mariæ suo sanguine mercatus est, quamuis & secundum Hebraicam veritatem possit legi mercis in genitiuo pro eadem sententia. Quod si merces intelligatur nominatiuus singularis mercedem significans, stabit etiam sensus catholicę fidei consonus. Hęreditas domini sunt filii & merces eorum ē fructus ventris, scilicet Iesus Marię filius. Quemadmodum & ipse ad Abraham ait. Ego merces tua magna nimis. Verbum prophetę, Propterea vnxit te deus, deus tuus oleo lętitię. Primum nomen deus secundum Hieronymum ad Principiam in vocatiuo casu est accipiendum, vt sic dicatur. Propterea o deus te vnxit deus tuus oleo letitiæ. Et in hoc psalmo sunt loci peculiares, quibus contra Iudæos demonstratur Messias esse verus deus.
Primus in quo loquitur propheta in spiritu ad Christum dominum dicens, Sedes tua deus in sæculũ sęculi. Secundus in quo loquitur ad eundem. Propterea o deus vnxit te deus tuus. Tertius in quo loquit̃ ad Ecclesiam, Audi filia, & vide, & cęt. Et concupiscet rex decorem tuum, quoniã ipse est dominus deus tuus. Sic quod dicit Apostolus secundę ad Thessalonicenses tert. Propterea consolati sumus fratres in vobis. Dubium est an, o fratres an hos fratres sit intelligendum, sed Græca lingua hos casus pares non habet, & ideo illa inspecta soluitur ambiguitas, renuntiaturq; vocatiuus o fratres. Item primæ ad Timotheum quarto, Erit tempus, cum sanam doctrinam

non sustinebunt, sed secundum sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus, Ambiguus est sensus in eo quod prurientes potest esse casus, aut nominatiui, aut accusatiui, sed inspecta originali lingua videbit̃ nominatiu⁹ esse pluralis, non accusatiu⁹, quemadmodum & ex diui Ambrosij interpretatione est manifestum. Et ita significatur quod ipsi sanam doctrinam non sustinentes, sed prurientes auribus coaceruabunt sibi magistros.
Item quod apud Paulum dicitur, Verbum consummans & abbreuians in iniquitate, ambiguum habet sensum propter incertitudinem casuum, sed diligẽter inspecta lingua Græca videbitur vox illa verbũ, esse casus accusatiui, consummans autem, & abbreuians nominatiui masculini generis, vt sensus sit deus consummans est, & abbreuians verbum suum scilicet Christum vel doctrinam suam. Vnde subditur, quia verbum breuiatum faciet domin⁹ super terram. Sic quod dicit Apostolus primæ ad Corinthios primo, Quod stultum est dei, sapientius est hominibus, & quod infirmum est dei, fortius est hominibus, incertum est, an hominibus sit datiui an ablatiui casus, sicut dicimus, hoc est quid sapientius mihi, & hoc est quid sapientius me. Et huiuscemodi amphibologia vitari poterat, si vertisset interpres, Quod stultum est dei, sapientius est quam homines, & quod infirmum est dei, fortius est quã homines, ac si dicat. Stulticia & imbecillitas dei, vtpote prędicatio crucis Christi, quæ stulta & imbecillis videtur impijs, fortior & sapientior est quam homines huius mundi, dum ipsa etiã homines fortes reges & sapientes huius mundi transfert in obedientiam Christi.
Sic & in cantico Marię quod dicitur, Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ, Nomen Israel nõ intelligit̃ esse ñtũs suppositus verbo suscepit, tãq̃ significaret̃ populus Israel suscepisse puerũ suũ Iesum, quia illa sententia sequẽti non cohæret, qua dicitur, recordatus misericordiæ suę, sed intelligitur esse accusatiuus, vt sensus sit, Dominus de⁹ qui in superioribus versibus legitur respexisse humilitatem ancillæ suæ, & fecisse magna & exaltasse humiles, & diuites dimisisse inanes, suscepit Israelẽ puerũ suũ, seu populum Israelẽ, recordatus misericordiæ suę olim promissæ.
Sic quod dicitur, Potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, intelligitur Abrahæ esse datiui casus, nõ genitiui, vt sensus sit, potẽs est de⁹ ipsi Abrahæ suscitare filios de istis lapidibus. Sic & Israel intelligitur datiui casus, in illa Apostoli interrogatione, qua dicitur, Si in tempore hoc restitues regnũ Israel, hoc est ipsi Israel, seu populo Israelitico. Item in Hieremia, qđ Christus loquit̃, Foderunt foueam animæ meæ, datiuus casus non gtũs intelligitur, qđ dicitur aię meæ, ac si dicat, Parauerũt aię meę tollendę foueã mortis. Et qđ in Actis Apost. dicitur, Seditq̃ supra singulos eorũ, tãq̃ ignis, genitiui casus intelligit̃ esse ignis, non nominatiui. Quod dicitur in psalmo. 118. Pręueni in maturitate & clamaui, non distincta prępositione legendũ est, sed vna voce immaturitate a noie immaturitas, tanq̃ dicat, præueni tp̃e immaturo seu intẽpesta nocte. In psalmo. 9, legitur, Incensa igni & suffossa, ab increpatiõe vultus tui peribũt. Secundũ psalteriũ vetus & secundũ diuũ Hiero. aliosq̃ habentes recursum ad originalem linguã, noia illa incensa & suffossa intelligunt̃ fœminini generis casus ñti, q̃rum substantiuũ est vinea, vt intelligat̃ vinea esse succęnsa igni, & suffossa, & incensores significẽ

gnificent pituri ab increpatiõe vultus. Verū Aug. Cassiodor⁹ innixi trāslationi vulgari, intellexerūt ea esse pluralis numeri supposita ỽbo peribunt.

Cęterum quemadmodū incerta & ambigua fit sententia, dum vna dictio in diuersis casibus, aut temporib⁹, aut numeris parē habet sonū, literas, ac syllabas. Ita fit sensus ambiguus seu obscurus, dū diuersæ dictiones in aliquo casu, vel tempore, aut numero parē habent sonum, parē literas aut syllabarum ordinem. Aliud nomen est os ossis, aliud os oris. aliud verbū queritur a deponenti verbo queror, aliud verbum quęritur passiuū a verbo actiuo quæro. Aliud ỽbum vęnit passiue significationis a væneo, quod significat vænundari, aliud verbum venit neutralis significationis a venio. Item alia sunt nomina iustū, bonum, malū, neutraliter et substantiue accepta, pro iustitia, bonitate, & malitia seu peccato, alia vero adiectiue accepta, pro iusta, bona, & mala persona. Sic & in alijs multis, quorū occasione potest in scripturis exponendis error contingere, veluti cum dicit propheta in persona Christi loquentis ad patrem. Non est a te absconditum os meum, quod fecisti in occulto. Incertum est an os ossis intelligatur, an os oris, sed hæc ambiguitas soluit̃ ex perspecta originali lingua, quę nō oris, sed ossis significationē habet. Proinde Hieronymus hanc incertitudinē sustulit, trāsferens pluraliter. Non sunt operta a te ossa mea, quibus factus sum in abscōdito. Loquitur filius de ossibus formę humanę formatę spiritussancti operatiōe in occultis Marię castis & virgineis visceribus. Sic quod dicit Apostolus ad Rom.9. Dicis itaq; mihi, quid adhuc queritur, ambiguum est, dum incertum relinquitur, An verbum illud queritur a verbo deponenti queror, an potius passiuum sit a verbo actiuo quærere, sed hanc amphibologiam sustulerunt probati interpretes, transferentes, Dicis itaq; mihi, quid adhuc conqueritur? ac si dicat, Si deus cuius vult miseretur & quem vult indurat, quid adhuc fit querimonia contra hominem peccantem? Cur accusatur, culpatur, reprehenditur peccator, qui non potest resistere diuinæ voluntati. Cum dicit Apostolus primę ad Corin.4. Hic iam quęritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur, verbum quæritur, passiuum est a quæro, vt sensus sit, Hic iam quęritur, id est requiritur, exigitur. Sic & in verbo Apostoli primæ ad Corin.x. Omne quod in macello vænit manducate, significatur, omne quod in macello vęnundatur, manducate, Sic & orationes quibus dicitur. Auferte malum a vobismetipsis, primę ad Corin.5. Væ qui dicitis bonum malum, & malū bonum, ponentes lucē tenebras, et tenebras lucem, Esaiæ.5. Noli vinci a malo, sed vince in bonū malum, ad Romanos.xii. Vix pro iusto quis moritur, Nam pro bono forsitā quis audeat mori, Libera nos a malo, similesq; locutiones sunt ambiguę, dum incertum relinquitur lectori an hęc omnia iustum, bonum, & malū substantiue intelligantur accepta, pro rebus ipsis, ꝓ iusticia inquam, bonitate, & malitia seu peccato, An potius adiectiue pro ipsis personis bonis, aut malis. Vnde & Augustinus huius occasiōe primum deceptus in verbo Apostoli, primę ad Corin.5. dicentis, Auferte a vobismetipsis malum interpretans malum acceptum esse pro malitia seu peccato sententiam retractauit, docens malum adiectiue illic esse acceptum, vt sensus sit, auferte eum qui malus est a vobis met ipsis, & ille est sensus, quē Apost. ex superioribus cōclusit ibidē, de hōibus fornicarijs, adulteris, alijsq; criminosis,

extra cōmunionem Ecclesię eijciendis. Quod apud Esaiam legimus, Væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum, vtrolibet mō intelligi potest, quamuis significantius, si Hierony. credimus, hoc interpretatus sit Aquila, Ve qui dicunt malo bonus, & bono malus es. Contra vero Augustinus in enchiridio, non de homine, sed de re ipsa docet intelligendum esse. Voce enim prophetica arguitur, inquit, non qui hominem malum, vtpote adulterum, quem putat castum dicit bonum, sed qui adulterium ipsum dicit bonū esse. Verū in scripturarū versionibus seu interpretationibus magis valet Hieronymi, quam Augustini autoritas. Neq; tamen falsam dedit Augustinus sententiā sed veram, licet Apostolico sensui impertinentē. Alius est modus dicendi, malo bonus es q̄ prohibeť. Alius modus quem docet Augustinus non esse arguendum. Sic diuus Hieronymus ad Algasiam quęstione septima, in verbo Apostoli ad Romanos quinto, Vix ꝑ iusto quis moritur, Nam pro bono forsitan quis audeat mori, iustum & bonum non masculine ꝑ persona iusta aut bona, sed ī neutro substantiue pro ipsa bonitate & iusticia docet esse accepta. Origenes aūt vtroq; modo differit. & ꝑ iusto videlicet & bono viro, & pro iusta & bona causa. Ambrosius iusti vocabulum retulit ad personam.

Pro intellectu autem sermonis illius Apostolici, Sciendum sermonem Apostoli in eodem capite præmissum, Vt quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus, pro impijs mortuus est, habere amphibologiam, in eo quod particula hæc, secundum tempus, potest referri, aut ad id quod præcessit, vt dicatur, vt quid cum adhuc infirmi essemus secundum tēpus, nondum scilicet confortati virtute Euangelij ad aliquid bene operandū Christus pro nobis impijs mortuus est, aut ad id quod sequitur, vt dicatur, secundum tempus pro impijs mortuus est, quo significatur Christus ad tēpus solum breue fuisse mortuus, quippe qui die tertio resurrexit. Vterq; sensus est Apostolicus, suosq; probatos habet autores. Voluit enim text⁹ significare Christū ꝑ hominibus adhuc impijs mortuum esse, vt spes nos nō confunderet. & ipse suam eximiā exga nos charitatem declararet, quamobrem subiunxit, Vix enim pro iusto quis moritur, tanq̄ dicat, rarus est inter homines, qui pro iusto seruando velit subire mortem, nam pro bono forsitan quis audeat mori, tanq̄ dicat, nam demus ꝙ pro bono forsitan quis audeat mori, sed Christus tamen charitatem suam magis quam ille erga nos commendat, sua sponte amplectens mortem pro nobis malis & impijs. Neque oportet hic sollicitum esse lectorem ad inueniendum discrimen inter bonū & iustum, tametsi differant in rationibus secundum nomina sua.

Secundum Tertull. & Chrysostomū, malum in oratione dominica accipitur masculine, pro maligno seu diabolo. Alij vero contendunt illic malum accipi pro re mala seu malitia hui⁹ mūdi, seu malo quod habitat in carne nostra. In verbo Apostoli ad Rom. 12. Noli vinci a malo, sed vince malum in bono, bonum pro ipso beneficio, malum vero pro iniuria esse accipiendū, patet ex serie textus. Vnde præmisit, nulli malum pro bono reddentes, sed prouidētes bona, & cęt. Mihi vindictam & ego retribuā. Si esurierit inimicus, ciba illum, & sic vince malum, id est, iniuriam eius, & malitiam voluntatis ipsi⁹ in bono seu beneficio tuo, hoc est per tuum beneficium illi exhibendum.

Item.

Item hic pronomen, id est iste, et hic aduerbium, id est, in hoc loco, in scripturis sacris interdum fecerunt errare expositores. In verbis Christi, Ecce plusquam Salomon hic. Ecce plusquam Ionas hic, maior templo dei hic, annotauit Hiero. in oībus istis loquutionibus, hic, esse aduerbiū non pronomē, vt significetur in hoc loco persona esse dignior & maior, quàm fuerunt Salomon & Ionas. Itē ambiguus ē sermo Apostoli. 2. ad Corin. 12. dicētis, Ne magnitudo reuelationū extollat me, datus ē mihi stimulus carnis meę angelus sathanæ, qui me colaphizet, propter quod ter dominū rogaui, vt discederet a me, & dixit mihi. Sufficit tibi Paule gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Multiplex hic est amphibologia. Primū propter nomen, stimulus carnis, qui secundum interpretationem doctorum veterum intelligitur, aut aduersa corporis valetudo, vt capitis dolor, quemadmodum sentiūt Hieron. & Theophylactus, aut pressura aduersariorum, quemadmodū sentit Amb. Vterque sensus consonus est sententijs consequentibus. Secundum quosdam autem intelligitur stimulus esse motus libidinis, qui est ex lege membrorū seu ex peccato fomitis in carne ad illicita stimulans. De qua dicit ad Rom. Inuenio legem in membris meis repugnantem legi mentis meę. Sed huic sententiæ non sic cohærent ea quę sequuntur & præmittuntur, quibus significat se gloriari in infirmitatibus, & placere in contumelijs, persecutionibus & angustijs pro Christo. Deinde obscuritas est in eo quod dicitur, Nam virtus in infirmitate perficitur. Hoc enim accipi potest tāquam dictum Pauli, quod alij vere & recte sentiunt accipiendum esse non tanquam sit verbum Pauli reddentis causam responsiōis Christi, sed tanquam pars eius, quod Christus ipse Paulo respondit, dicens totum hoc. Sufficit tibi Paule gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Tertio est obscuritas in nomine virtus, quod ex originali lingua discimus acceptum esse, non pro virtute cōtraria vitio, sed pro virtute contraria infirmitati, id est, pro potentia, robore, seu fortitudine, & non pro virtute Pauli, sed pro fortitudine Christi, vt sensus responsionis Christi sit talis. Sufficit tibi Paule gratia mea, nam in infirmitate tua seu imbecillitate ac impotentia tua, virtus seu potentia mea perficitur, hoc est, perfectior, probatior fit in te illustriorque tibi videt. Et huic sentētiæ cohærere videt cōclusio Pauli ex respōsione sibi a Christo data concludentis. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Verum quia virtus seu robur Christi inhabitans nos est, qua nos sumus potentes, fortes, alacres. Idcirco nihil detrahitur sensui scripturæ, si dicatur virtus etiam accipi pro virtute, quę in nobis a Christo est, qua & nos fortes sumus. Vnde subdit, Quando enim infirmior, tunc fortior & potens sum.

Amplius & hic sciendum. Quemadmodum ambiguus seu obscurus sermo contingit in scripturis propter incertitudinem casuum aut dictionum. Sic & multi sunt in scripturis sermones ambigui, propter incertitudinem antecedentis, & propter incertitudinem rei suppositę verbo.

Percussisti caput de domo impij, denudasti fundamēta eius vsque ad collū, ambigue dicitur eo quod incertum relinquitur, ad quodnam antecedēs pertineat relatiuum eius, an videlicet ad domum cuius sunt fundamenta, an ad caput, vel ad impium cuius est collum.

Similis

Similiter qđ dicitur, Egredietur diabolus, ante pedes stetit, & mensus ẽ terram, incertum est quis steterit, an videlicet diabolus, de q̃ immediatus erat sermo antecedens, an potius ad deum mediate antecedentem, sed hęc obscuritas absoluetur infra in expositiõe Cantici Abacuc. Qđ Ioan. 8. dicit, Diabolus cũ ex proprijs loquitur, mendaciũ loquitur, quia mẽdax est & pater eius, sermo ambiguus est etiã in originali lingua Græca, cũ incertũ est, an eius referatur ad diabolum, an potius ad mendaciũ. Sed Ecclesiastici patres, Chrys. Hiero. Augu. & cęteri, ad mendaciũ retulerunt, vt diabolus esse nõ mendax solũ, sed & mendacij pater esse significaretur. Manichæi autẽ stulte æstimantes diabolum habere patrẽ, qui est oĩm malorũ principiũ, retulerunt ad diabolũ. Sic in eo quod dicit Apost. primę ad Corin. 2. Aĩalis homo non pcipit ea, quę sunt spiritus dei. Stultitia enim est illi, & nõ potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Obscuritas contingit, per quã & falluntur plæriq; lectores non accipiẽtes verũ suppositũ verbi examinatur, qđ sane verbũ pertinet non ad hoẽm carnalem seu animalẽ (vt ille homo animalis intimetur spiritualiter examinari) sed ad id qđ est stultitia homini animali, hoc ẽ, ad id quod est spiritus sancti mysteriũ, seu beneficiũ nobis collatum p Iesum Christũ, vt videlicet hęc mysteria & beneficia per spiritũ fidei in Iesum exhibita nobis intimẽtur ab Apostolo Pau., examinari seu diiudicari spiritualiter, id est, p spiritũ, qua cognoscemus ea, quę a deo p Christũ crucifixum donata sunt nobis. Vnde & coniunctio quia, in verbo illo Apostoli, non causaliter, sed pro quod videtur accepta, animalis homo existimans mysteriũ fidei nrę esse stultitiã, non potest intelligere seu cognoscere, quod hoc spiritualiter examinetur seu diiudicetur. Proinde & interpretes quidã tollentes hanc obscuritatem, reddiderunt sensum Apostoli apertiorẽ, hoc pacto, animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei, stultitia enĩ sunt illi, & non potest intelligere, quod illa spiritualiter examinentur seu diiudicentur. Si tamen placeat cuiq; coniunctionẽ quia, causaliter accipere, nõ erit absonus sensus, modo tamen verbũ examinatur non intelligatur appositum esse homini animali, sed ei quod est homini animali stultitia, quale est id, quod spiritu fidei in Iesum crucifixũ credimus. Animalẽ hoẽm, inquit Theophylact. appellat Apostolus hominem naturalem, qui suo sensu fertur, qui nolens admittere quicq; per fidem & credulitatẽ, existimans omnia naturali quodam cursu fieri, arbitratur oĩa esse stulta, quæ naturali ratiõe probari non possunt. Sic quod dicit Apostolus ad Ro. 7. Lex in homine dominatur, q̃to tempore viuit, ambiguũ habet sensum, propterea quod incertum potest esse, vtrũ accipiendũ sit, q̃ diu ipsa lex viuit, an poti⁹, q̃ diu ipse homo viuit. Verũ considerantibus ea, quę sequũtur, videbitur sensus esse, q̃ diu viuit ipsa lex. Nã Paul. posuit legẽ loco viri, & hoẽm vice vxoris, quẽadmodũ enĩ mortuo liberatur vxor a debito viri, ita mortua lege Moysi, liberat⁹ ẽ hõ a lege illa. Viuit aũt lex illa, q̃ diu statũ & vigorẽ habet, mortua aũt dicit, quando desijt habere vigorem, & secundum hunc sensum interpretatur glossa marginalis simul & interlinîaris, & Theophylactus, qui sic loquitur, Lex ipsa viro similis potest videri, vos vero similes fœminę. Proinde vt ita prosequeretur Paulus, exigebat oratio. Itaque fratres nihil amplius vobis lex dominatur quod mortua sit, sustinuit tamen huiuscemodi dicere, ne Iudæos offende

offenderet, sed sensum illum tacite expressit dicens, Itaq; fratres mei & vos mortificati estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius, scilicet Christi, qui ex mortuis resurrexit, debuit dicere, mortua est lex vobis per Christi incorporationem, sed ne Iudęos offenderet maluit dicere, mortificati estis legi, p Christi corpus, hoc est, per corpus Christi pro vobis in mortem traditum liberati estis a dominio legis. Moritur vxor viro suo, quando vir suus moritur, quia tunc a dominio viri liberatur. Et secundum sensum quendam dicitur vtrumque. Vir mortuus est vxori, & vxor item mortua est viro. Ita vtrũque dicimus, lex vobis mortua est, & vos mortui estis legi.

Amplius autem sciendum est, Quemadmodum apud Latinos plerũq; diuersæ dictiones eisdem scribuntur literis, ita & tale quid reperitur etiã apud Hebręos, quemadmodum testatur Hieronymus ad Damasum quæsti. secunda. Omnis, inquit, Iudæa conclamat, & synagogarum subsellia consonant vniuersa, eundem sermõem Hebraicis literis scriptum, diuersas apud eos & voces & intelligentias habere. Ex quibus exempli causa vnum ponimus, vt quod dicimus perspicuum fiat, duo nomina Hebraica, quorum vnũ significat pastores, aliud vero amatores eisdem literis apud Hebræos scribuntur, sed pastores roin, amatores vero reim, & leguntur & proferuntur. Vnde & sacræ theologię magistri, plærumq; in suis falluntur cõmentarijs, non recte assequuti sensum autoris, & id quidem interdum ob ignorantiã vocabuli, interdum ob vitium interpretis, interdum ob deprauationem codicis. In vocabulo melotes, quo significantur pelles ouillæ, dum intellexit diuus Thomas camelorum pelles, fallitur quidem, sed non perniciose fallitur. Præterea & interdum est in eodem scripturæ loco incertitudo diuersarum sententiarum, propter diuersitatem interpretum, & codicum diuersis patribus etiam orthodoxis & catholicis eundem scripturæ locum diuersimode interpretantibus, propterea q diuersis vsi sunt codicibus, diuersis interpretibus, quemadmodum in superiori libro declarauimus. Prim. ad Corin. 15. Gręcorum codices inter se discrepãt, & contrarios habent inter se sermones. Quidam habent, Ecce mysterium vobis dico, omnes quidẽ dormiemus, sed nõ omnes immutabimur. Hic sensus non est contrarius sensui vulgatę ędi tionis nostræ. Neq; enim repugnant sermones, omnes quidem resurgem9, omnes quidem dormiemus. Alij vero habent contrarium sermonem. Ecce mysterium vobis dico, non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur. Et hunc sensum secuti sunt veteres Tertullianus, Chrysosto. & Teophylactus. Vnde & hanc Gręcorum codicum varietatem fuisse etiã ante mille annos sub Hieronymi sæculo patet ex epistola eiusdem ad Minerium & Alexandrum ostendentis præfatum Apostoli locum sic bifariã legi apud Gręcos, pręferẽtis quidẽ hãc, qua nũc vtitur Ecclesia, non dãnantis tamen alteram tanq; hæresim, aut contrariã fidei orthodoxę. Ex recentioribus diuus Thomas, vtramq; cõmemorans, neutram reijcit vt hæreticam.

Deinde & Augustinus de ciuitate dei, hoc in loco tradit etiam Latina exemplaria esse varia, & in quibusdam esse, Omnes quidem resurgemus, In alijs autem, Omnes quidem dormiemus. Sed ne propter hanc varietatẽ quis arbitretˀ fidei articulos fuisse ambiguos apud antiq̃s patres catholicos, & alios q̃dẽ sic, alios aũt aliter ea q̃ i resurrectiõis articulo sũt fidei, docuisse.

Sciend

Sciendum est, quod neq; in hac, neque in priore lectione est quicquam propter quod aut conturbetur Christiana fides, aut negetur mortuorum resurrectio, cum vtraque lectio suum habeat sensum catholicum, aut pium saltem, & orthodoxis patribus nondum damnatum. Prior, Omnes tam reprobi scilicet quam electi, resurgemus ad vitam corporalem incorrupta quidem integritate membrorum, sed non omnes immunes a dolore pœnarū, quia non omnes immutabimur in melius, seu in immortalitatis gloriam.

Posterior autem lectio sensum habet hunc, Non omnes dormiemus in puluere, veluti qui in aduentu domini reperiemur viui, omnes tamen immutabimur in melius, intelligendo omnes, non absolute, sed eos omnes, de quibus illic loquitur sermo Apostolicus, Qui videlicet sunt Christiani fratres, seu per Christum facti cœlestes, de quibus & præmiserat. In Christo omnes viuificabuntur, de quibus & subiungit. Canet tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur, hoc est, mortui in puluere resurgent incorrupti, & nos qui reperiemur viui in aduentu domini immutabimur in statum felicis immortalitatis absque dormitione in puluere.

Vtrum autem hi qui in aduentu domini reperientur viui, sint subito morituri, & in momento reuicturi in quæstionem vertitur apud patres, quibusdam dicentibus, quod sic, propter scripturas Statutum est omnibus semel mori. In Adam omnes moriuntur. Item, quod seminas, non prius viuificatur, nisi prius moriatur. In omnes homines mors pertransijt. Alijs aūt contrarium asserentibus, propter hunc sermonem Apostoli, secundum Græcorum codices intellectum. Et propter verba eiusdem in prima ad Thessalonicenses. Hoc vobis dicimus in verbo domini, quod nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentu domini, non præueniemus eos qui dormierunt, sed mortui, qui in Christo sunt, resurgēt primi, deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo. Ex quibus arbitrantur Apostolum asseruisse eos, qui in aduentu domini reperientur viui, non morituros. Cui sententiæ conuenire videtur, quod in regula fidei confitemur Christum venturum esse, & iudicaturum viuos & mortuos. Qui & scripturas loquentes de omnibus semel morituris interpretātur esse accipiendas secundum legem communem, id est secundum debitū naturæ ex Adam propagatę, quemadmodum beata Maria si fuerit sibi dimissa, hoc est per dei gratiam in præuiso merito filij sui, non præuenta aut pręseruata, vtiq; fuit cōcepta sub originali culpa. Ita & q in aduētu domini reperientur viui, vtique morientur, si dimitterentur suæ naturæ, secundum cursum seu periodum suę naturę debitum, & non præuenirentur bonitate dei rapientis & præuenientis. Vtriusque sententię meminit Hieronymus, meminit Augustinus, meminit & Ambrosius in commētarijs primę epistolę ad Corinthios capite. 15. neutram damnās. In quarto tamen capite ad Thessalonicenses, docens eos in ipso raptu morituros, quam sententiam etiam pręferunt Hieronymus & Augustinus. Vnde neq; oportet de hac re facere rixas & contentiones, aut pertinaciter vnam aut alteram sententiam defendere, donec pia hæc magistrorum dissensio ex scripturis orta, per iudicium Ecclesiæ, aut per scripturas fuerit definita. Dominus in Euangelio dicit, Hora veniet in qua omnes, qui in monumentis sunt audient

audient vocem filij & procedent, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero male egerunt in resurrectionem iudicij, Ioannis quinto.
Ex quo verbo discimus, quod omnes qui in monumẽtis sunt, & iusti, & iniusti, sunt resurrecturi, capite quinto. Item capite sexto. Omnis qui videt filium, & credit in eum, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die, vt omne quod dedit mihi pater, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die. Ex his verbis consequens videtur, omnes iustos esse in nouissimo die resuscitandos, & ita omnes morituros. Quam sententiam videtur & approbare verbum Apostoli. Insipiens tu quod seminas non viuificatur, nisi prius moriatur. Verum possent huiuscemodi scripturæ limitationem recipere secundum sensus supra dictos. Similis interpretum & codicum varietas est in eo quod legitur ad Romanos quinto, Regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem prævaricatiõis Adæ. Vbi Origenes, Ambrosius, & Augustinus magis probant, quod in alijs codicibus latinis legitur absq; negatione, hoc pacto, Ab Adam vsq; ad Moysen, etiam in eos qui peccauerunt in similitudine prævaricatiõis Adæ. Sed de hoc in alijs, nũc sufficiat obiter indicasse ne turbẽtur studiosi, q legũt, vel Ambrosij, vel Origenis, vel Augustini commentarios. Talis fuit quibusdam in locis inter sanctos doctores diuersitas, ob codicum varietatem, cum pace tamen & vnitate catholicæ fidei. Scientes ex alijs scripturæ locis deũ conclusisse omnia sub peccato, & omnes peccasse, & egere gloria dei, & neminem neq; infantem vnius diei posse saluum fieri absque sanguine Christi. Et idcirco Apostolum Paulum hic non dixisse vllos homines, non habuisse vnquam peccatum, aut non peccasse, sed quod non peccauerint ad illi᷒ similitudinem, hoc est, quod non grauiter, neq; accepto mandato, cuius trãsgressio, proprie prævaricatio dicitur. Item quod nostri codices apud Marcum habent, Surgens autem Iesus, mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia, Hoc Hieronymus quest. tertia ad Hedibiam dicit, a plærisque non recipi, propterea quod in raris fertur Euangelijs, omnibus pene Græcis libris, hoc capitulum in fine non habentibus, præsertim cum diuersa atque contraria Euangelistis cæteris narrare videatur. Sed de hoc in tractatu sequenti in capitulo, de apparentibus scripturarum contrarietatibus.

Sic quod nostri codices communes secundæ ad Corinthios habent. Et non quemadmodum Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt nõ possent intendere filij Israel in faciem eius quod euacuatur. Veteres codices Latini habent finem pro faciem, vt non possent intendere filij Israel in finem eius quod euacuatur. Sic legit Ambrosius, & Chrysostomus, et Theophylactus. Sic vniuersi interpretes ex originali docẽt vertendum esse. Relatiuum autem, quod, refert non accusatiuum finem, sed genitiuum eius scilicet testamenti. Christus est finis eius, scilicet veteris testamenti, quod tanquam vmbra seu figura perit, Christo vera luce in fine legis illius apparente. In hodiernum vsque diem non potest carnalis Iudæorum populus intelligere, quod vetus lex finem habeat in Christo.

Vnde

Vnde ambiguitas interdum soluitur ex inspecta originali lingua. Interdū autem etiam ex illa lingua solui non potest, veluti quod dicit Apostolus, primæ ad Corinthios sexto. Sæcularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles, qui sunt in Ecclesia, illos constituite, seu vt alij habent, constituitis ad iudicandum. In lingua Græca, secundum quam factus est ab Apostolo Paulo scripturæ sermo anceps, est sententia, propterea quod verbum illud, constituitis, potest verti, aut per imperatiuum, vt dicatur, constituite, aut per indicatiuum, vt dicatur, constituitis. Et hinc iam prodeunt diuersæ Ecclesiasticorum patrum sententiæ. Ambrosius intelligens verbum esse præsentis temporis, interpretatur Apostolum non iubentis aut consulentis, sed obiurgantis animo loquutum esse, secundum quam interpretationem pronuntiabitur oratio, sono Corinthios obiurgantis, quod negotijs iudicandi præficerent quaslibet, etiam viles personas. Augustinus vero, Theophylactus, cæterisq́ intelligentes verbum esse imperatiui modi, exponunt Apostolum imperare Corinthiis, etiam contemptos Christianos huic negotio potius esse præficiendos, q̄ ad infideles, seu ethnicos iudices ire. Sunt & aliæ orationes innumeræ in scripturis sacris secundum sensum grammatices ambiguæ, quarum veras sententias prudens quisque lector ex alijs scripturæ locis, & ex circunstantia literæ, facile poterit deprehendere, habita consideratione ad fidei regulas, veluti in eo, quod dicit Euangelista de Apostolis. Dedit eis Christus potestatem spirituum immundorum, Non intelligitur potestas, quam habent spiritus immundi, sed potestas, ius, seu autoritas aduersus spiritus immundos. Quemadmodum Lucas plano sermone expressit, Dedit eis potestatem super omnia dæmonia. Fræquens est in scripturis vsus orationis huius, secundum sensum talem, vt potestas vitæ & mortis, id est, potestas supra vitam & mortem, dedit ei, scilicet Christo, potestatem omnis carnis, id est, supra omnem carnem, dedit ei potestatem eorum, id est, supra ea, quæ sunt super terram. Secundum alium vero sensum accipiuntur oratiōes, quibus dicitur. Virtus altissimi obumbrabit tibi. Item, Vt inhabitet in me virtus aut potestas, seu fortitudo Christi. Neq; enim hic potestas, aut virtus, aut fortitudo altissimi, aut Christi, intelligitur potestas, aut virtus aduersus Christum, aut supra Christum, sed ea potestas & virtus, quæ est a Christo. Item eius quod dicit Apostolus. Virtus peccati lex, non est sensus, quod virtus aduersus peccatum supra peccatum impediendum, ac destinandum sit lex, neq; quod lex sit virtus a peccato, sed quod lex sit virtus, q̄dammodo effectiua peccati, hoc est, robur seu potestas ad peccatum, vt genitiuus peccati, intelligatur magis esse rectus ex vi causæ efficientis, secundū eum modum causæ, per quem aliquid est causa per occasionem, perinde atq; salutaris correptio, seu admonitio, est homini contumaci causa peccandi. Causam dico per occasionem. Causa vero peccati proprie dicta, est peccatum habitans in carne nostra, nos ad peccatum stimulans. Vnde considerādi sunt sermones Apostoli ad Romanos septimo, non dixit, Mandatum occidit, aut seduxit me, aut operatum est in me omnem concupiscentiam, sed hęc omnia tribuit peccato. Peccatum, inquit, per mandatum operatum est in me omnē concupiscentiam. Et infra declarans & interpretans, quomodo per mandatum. Peccatum, inquit, occasione accepta, per mandatum seduxit me,

& per

& per illud occidit. Vnde & huius cōsideratione, lex iram operatur. Sic in eo quod dicitur, Domini est salus, significatur vno modo salus, quę in deo, imo quę est ipse deus, qui salus nostra. Alio modo salus quę est nobis a deo, quemadmodum dicit propheta, Domini est salus, hoc est, a domino est nobis salus. Similiter charitas dei bifariam. Vno modo increata, quæ est in deo, qua scilicet ipse nos diligit, quæ est ipse deus, quemadmodum ait Apostol⁹ Ioannes, Deus charitas est, & qui manet in charitate in deo manet. Sunt q̄ hoc pacto accipiunt, quod dicitur in fine octaui capitis ad Rom. Quis nos separabit a charitate, quæ est in Christo Iesu domino nostro? Alio modo, charitas dei intelligitur ea quæ est a deo in nobis creata, qua nos diligimus illum, de qua loquitur Apostolus, Charitas dei diffusa est in cordibus n̄ris p̄ spiritum sanctum, qui datus est nobis, tametsi & illic iuxta vnā Aug. expositionē posset intelligi increata charitas, deus spiritus sanctus a deo missus ad inhabitādum corda n̄ra. Item iustitia dei bifariā accipit̄. Vno mō in deo iustitia est, qua ipse iustus ē, & nō modo iustus, sed & ipsa iustitia. Alio modo iustitia dei est, quę a deo est in nobis, qua videlicet nos sumus iusti, de qua & Apostolus loquitur, Ignorantes dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitię dei non sunt subiecti, hoc est, ignorantes iustitiam, quę a deo est per fidem in Iesum, & volentes constituere iustitiam suam. i. iustitiam a semet ipsis fieri a suis liberi arbitrij viribus per opera legis, hi non sunt subiecti iustitiæ dei. Iustitię etiam dicuntur opera legis, ad Rom. 2. Si pręputium iustitias legis custodiat, id est, opera legis. Iusti seruant quidem iustitias legis decalogi, sed facti sunt ex impijs iusti per fidem & Iesum, non p̄ opera legis decalogi. Vnde iudicium & iustitia interdum accipiuntur pro ipsis virtutibus, quas deus operatur in nobis sine nobis, interdum pro harū virtutum operibus, veluti in eo quod ait propheta, Feci iudicium & iustitiā, hoc est, feci iudicij & iustitiæ opera, non ipsas virtutes ego feci, quemadmodum declarat ibidem Augustinus, Diximus autem de iudicio & iustitia in superioribus. Insuper & hic sciendum quod Græci carentes ablatiuo casu pro illo vtuntur datiuo, & idcirco sunt apud eos orationes nōnullę ambiguę, propterea quod datiuus nunc significat instrumentum, nunc commodum vel incommodum. Mortuum esse peccato, ambiguū habet sensum, propterea quod incertum est, an peccato, sit casus datiui an ablatiui. Si sit casus datiui, significat mortuum esse ipsi peccato, hoc ē, nō viuere secundū peccatum, seu desideria peccati, & hoc pacto accipitur ad Roman. 6. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo. Qui enim mortuus est supple peccato, iustificatus est a peccato. Et infra de Christo legitur. Qd̄ enim mortuus est peccato, mortuus est semel, quod aūt viuit, viuit deo. Quæ oratio secundum Theophylactum distinguitur hoc pacto, vt primum dicatur, Quod enim mortuus est, supple Christus, ac deinde subsequitur, peccato mortuus est semel, tanquam dicat. Quod Christus mortuus ē corporaliter, semel solum mortuus est peccato, supple, nostro tollendo, & non amplius moritur, vt nos semel in baptismo commortui Christo, non amplius moriamur per peccatum, nihil tamen ad sensum Apostolicum refert, si distinguatur secundum communem intellectum & dicatur, Quod Christus mortuus est peccato, mortuus est semel. Secundum hunc sensum

loquitur Apostolus ad Galatas secundo . Ego per legem, legi mortuus sum, vt deo viuam, hoc est, Ego per legem Christi, quę est gratiæ & Euangelij lex, sum mortuus legi Moysi, non amplius viuo secundum præcepta legis illius, quę finem habet in Christo. Sic & ad Roma. 7. Itaq; fratres, & vos mortui estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius . Sicut tibi mortuus sum, dum nō amplius viuo in corde tuo, aut in æstimatione tua, aut secundū desideria tua, Sic scriptura loquitur, mortuum esse huic mundo, quemadmodum & Paulus ait, Mihi mūdus crucifixus est, & ego mundo, hoc est, in corde meo mundus nihil ęstimatur aut contemnitur, & despicitur quemadmodum & ego crucifixus sum, seu mortuus sum mundo, id est, in æstimatione hominum, hunc mundum diligentium nihil sum reputatus, sed contemptus potius, & abiectus, æstimatus tanquam ouis occisionis. Si autem peccato sit casus ablatiui, significat sermo ille mortuum esse propter peccatū, aut per peccatum, quemadmodum ait Apostolus ad Ephesios. 2. Cum essetis mortui peccatis. i. in peccatis vestris, seu per aut propter peccata. Vñ vicissim dicim⁹ peccatum esse mortuū nobis, & nos esse mortuos ipsi peccato, & legem Mosi mortuam esse nobis, & nos item esse mortuos legi, quemadmodum loquitur Apostolus ad Romanos septimo.

De loquutionib⁹ reciprocis. Occasione prędictorum hic iam considerandæ sunt loquutiones, in scripturis sacris reciprocæ per omnes casus. Dicimus enim quod deus est sedes nostra, est & locus ac templum nostrum, & nos itidem sumus sedes, & templū dei, Insuper dicimus pax dei, & deus pacis, Dilectus meus mihi, & ego illi. Nos benedicim⁹ deū & benedicit nos deus, deus habitat in nobis, & nos habitamus in deo, pater in filio & filius in patre. Vnde effectus regit causam in genitiuo, & econtrario causa regit in genitiuo effectum, hinc iā & amphibologia exoritur. In quibusdā autē loquutionib⁹, huiuscemōi ambiguitas, nō facile est dissolubilis, nec facile ab intellectu depręhēditur, veluti quod dicit Apostolus, Stimulus mortis peccatum, virtus peccati lex, nominatiuus vtrobiq; intelligitur tanq; efficiens causa, genitiuus autem tanquam effectus, peccatum est stimulus faciens mortem, hoc est, stimulus quo facta est mors, lex autem est virtus, seu robur faciens augmentum, seu incrementum peccati, homine prauo occasionem peccandi accipiente per legem.
In quibusdam loquutionibus facile est ambiguitas dissolubilis, veluti cum dicitur, salus dei, pax dei, gratia dei, iustitia dei, & salutare dei, posset quidem lector falli & accipere sermones illos, tāquam illis significetur, salus in deo, iustitia, pax, & virtus in eo, sed in plęrisq; scripturæ locis non hoc significari indicat sententiarum series, & declarant sancti intelligentes, quod salus sit nobis a deo, gratia, pax, iustitia, & virtus a deo, qui nos facit saluos, iustos, gratos, & studiosos. Vnde & econtrario dicimus, quod ipse est deus salutis, & virtutis nostræ, & gratiæ, & pacis, & iustitiæ, & fidei, spei, & charitatis, quia ipse est omnium horum autor, ipse seminator casti consilij, a quo & sancta sunt desideria, Deus patientię, & solatij, inquit Apostolus det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum, vt vno animo & vno ore honorificetis deum, deus spei repleat vos omni gaudio, hoc est, deus a quo vobis in passionibus est tolerantia, solatium, spes, largiatur vobis vt vnum sapiatis in alterutrum.

Itemq

Item secundæ ad Corinthios, Habemus, inquit Apostolus, thesaurum istis in vasis fictilibus, vt sit sublimitas virtutis dei, & non ex nobis, genitiuus virtutis causam designat efficientem, vt significetur sublimitas nostræ virtutis esse a deo & non ex nobis. Vnde redditur sermo manifestior, si genitiuus dei, construatur post verbum sit, hoc pacto, vt sublimitas virtutis, supple nostrę, sit dei, hoc est a deo esse cognoscatur. Dicimus ergo quod nostra virtus, sit virtus dei, & econtrario, deus ipse est deus virtutis nostræ. Tales sermones reciprocos reperimus & in casibns cæteris. In Canticis, inquit sponsa, Dilectus meus mihi, supple intendit, & ego illi. Ego dilecto meo, supple intendo, & ille mihi. Sermo iste, dubium non est, mutuum flagrat amorem, Iesus noster sponsus amat sponsam, et sponsus amatur ab ipsa, Sic primæ ad Corinthios sexto reciproce loquitur Apostolus, Esca ventri, et venter escis, deus autem & hanc & hunc destruet. Corpus autem non fornicationi, sed domino, & dominus corpori, vbique subauditur verbum deputatur, vt dicatur, esca deputatur ventri, & venter escis, corpus autem deputatur domino ad obsequium, non fornicationi aut meretrici, & dominus corpori, suscitando & remunerando. Item tenemus nos deum & ipse rursus tenet nos. Nos benedicimus, glorificamus, magnificamus, & sanctificamus deum, & ipse itidem benedicit, glorificat, magnificat & sanctificat nos.

Pascit nos deus, & nos vicissim pascimus ipsum, quippe qui pascitur inter lilia. Nos habitamus, manemus, delectamur, & quiescimus in deo, habitat, manet, & quiescit deus in nobis. Sed in omnibus loquutionibus istis alius est intendendi, pascendi, benedicendi, diligendi, manendi, habitandi modus, secundum quem deus intendit nobis, pascit, benedicit, tenet, & diligit nos, aut habitat, manet, & delectatur in nobis, alius secundum quem iustus quisque, & intendit deo, pascit, benedicit, tenet, & diligit illum, habitat, manet, & delectatur in ipso. Nos sumus prædium, hæreditas, & agri dei, non quibus ipse fruatur, non a quibus ipse fructum, commodum, aut emolimentum accipiat, qui bonorum nostrorum non eget, sed in quibus ipse non propter suam, sed nostram vtilitatem plantat virtutes, & bonorum operum semina, quibus fruamur ipso, & delectemur in ipso. Nos sumus sedes, domus, habitacula, & templa dei, non quibus ipse contineatur, & ab vllo incommodo ꝓtegat̃, sed quos ipse possideat, contineat, seruet, & tueatur. Ipse qui nusquam abest pro sua misericordia dignatur per suã gratiam habitare in nobis, tanquam medicus sanans & lucerna illuminans tenebras cordium nostrorum, tanquam rex liberans nos, custodiens, & dirigens. Ipse nos benedicit, dum suæ gratiæ dona nobis impartitur. Ipse nos magnificat, glorificat & sanctificat, dum nos magnos sanctos & iustos facit. Nos autem benedicimus deum, dum illum dicimus & prædicamus esse bonum, nos illum magnificamus, glorificamus & sanctificamꝰ, dum illum extollimus preconijs, magnum & sanctum esse prędicamus, vt ab omnibus magnus, sanctus & super omnia dignus gloria ac laude habeatur. Sic nomen Iesu colit, magnificat & sanctificat, qui odorem bonæ famæ Iesu & notitiam ac fidem eius ampliat, dilatat, & spargere desiderat in omnem gentem ac locum, vt omnis qui gloriatur non in suis viribus, tanquam ipse absque dei miserentis gratia valeat

quicquam boni agere, sed in domino glorietur. In domino inquam, cuius misericordia a progenie in progenies, qui & potentiam, id est robur seu fortitudinem fecit in nobis in brachio suo, id est per brachium suum Christum vincens fortem, armatum, principem huius mundi diabolum. Deus dilectis suis ita intendit, ita illos pascit, ita illos tenet ac diligit, vt ipsi prorsus non possint subsistere, erigere se, & stare ac permanere in iustitia, nisi ipse pro sua misericordia præueniens illos erexisset, & iam erectos quotidianis suis auxilijs adiuuaret sanctis inspirationibus, cogitationibus, meditationibus & desiderijs pasceret. Nos intendimus deo, & tenemus ipsum, & habitamus in illo, dum innitentes illi solliciti sumus per fidem, & amorem manere in ipso, hoc est adhærere illi, quiescere & delectari in illo tanquam in fine nostro beatifico, sed vt hæc faceremus ipse prior intendit nobis, excitãs nos & præueniẽs nos in donis suis. Hactenus de loqutionibus reciprocis.

De ambiguis orationibus propter varietatem distinctionum & pronuntiationum.

Cęterum aut fallitur plærumque lector, aut non peruenit ad scripturæ sensum, dum non satis attendit quemadmodum distinguere, diuidere aut pronũtiare oporteat dictiones & orationes. Nimiũ aũt fastidiũ afferret lectori de hac re omnes scripturæ locos afferre. Ex multis tamen paucos ponemus. Exempli causa, Hieronymus quæstione tertia ad Hedibiam verbum Marci Euangelistę. Surgens Iesus mane prima sabbati apparuit primo Mariæ Magdalenæ, de qua eiecerat septem dęmonia, docet hunc in modum distinguendum esse & pronuntiandum, vt mane prima sabbati construatur, non cum participio surgens, sed cum verbo apparuit, vt hoc pacto pronuntietur oratio. Surgens Iesus, & deinde pronuntietur, Mane prima sabbati apparuit primo Marię Magdalenę. De hac sententia latius in tertio tractatu de apparentibus scripturarum contrarietatibus. Sic in epistola ad Sunniã, in eo quod dicitur in psalmo centesimo trigesimo septimo. Confitebor nomini tuo super misericordia tua & veritate tua, quoniam magnificasti super omne nomen tuum, distinctionis nota facienda est, vt sanctum tuum substantiue intelligatur esse accusatiuus, rectus a verbo magnificasti, vt sic dicatur, Magnificasti sanctum tuum, scilicet Christum super omne nomen, iuxta illud Apostoli, Dedit illi deus nomen quod est super omne nomen.

Sic quod dicitur in psalmo centesimo tertio. Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem, secũdum geminum potest accipi sensum. Vnus est, Qui facis angelos tuos, id est, nuntios verbi tui, esse spiritus, id est, spirituales & spiritu feruentes. Alius sensus est, Qui facis spiritus, id est, eos qui spirituales sunt, & spiritu feruẽt esse angelos tuos, id est, esse nuntios tuos. Angelus enim nomen officij est, non naturæ.

In Canticis sermo sponsæ dicentis, Indica mihi quem diligit anima mea, ambiguus est sensus. Vnus est, Indica mihi eum, quem diligit anima mea, & hunc non esse intellectũ per scripturã illam demonstrat sermo qui sequitur, vbi pascas, vbi cubes in meridie. Ordinanda est igitur sic constructio. O dilecte quem diligit anima mea indica mihi, vbi tu pascas seu pastũdes, & vbi cubile quietis habes in meridie, id est, sub ardore solis meridiani & æstu mundi huius.

Quod dicit Apostolus primæ ad Corinthios octauo. Non sum Apostolus? Non sum liber? interrogatiue legendum est, secundum eam interrogationis

tionis speciem, quæ vehementius affirmet contrarium eius quod interrogatur, tanquam dicat. Nonne ego sum Apostolus sicut & cæteri? Nonne ego sum liber, neminem habens, qui me victum capere & viuere de lacte gregis quem pasco, prohibeat. Sic & in eo quod in sequenti capite dicitur. Quæ est ergo merces mea? interrogantis sono legendum est. Quod autem mox sequitur, vt Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium, respondentis voce pronuntiandum est. Item quod primæ ad Corinthios vndecimo dicitur. Laudo vos, in hoc non laudo, secundum Theophylactum, totum pronuntiatiue dicitur, intellecta tamen particula in hoc cum verbo sequenti, sic distinguendo orationem, laudo vos, tunc sequitur, in hoc non laudo, sub hoc sensu. In cęteris collaudo vestrum officium, in hoc vno vos non laudo. Secundum alios prior huius orationis particula, interrogatiue est pronuntianda, & sequens est responsiua, vt interrogatio præmissa vehementiorem faciat sensum, hoc pacto, An laudo vos? in hoc certe non laudo. Item in eo quod dicit Apostolus secūdæ ad Corinthios primo. Quotquot enim promissiones dei sunt, in illo est, verbum sunt, non cum his quæ præmittuntur, sed cum his quę sequuntur est pronuntiandum, supplendo aliud verbum sunt, vt dicatur hoc pacto, Quotquot enim sunt promissiones dei, sunt in illo est, hoc est, sunt esse seu veritas in illo. Sic in eo quod dicit Apostolus ad Galatas tertio. Quid ergo lex? propter transgressionem posita, donec veniret semen cui promissum est. Irenæus docet interrogationē illic fieri. Quid ergo lex? id autem quod sequitur, Propter transgressionem posita est vsque quo veniret semen, esse responsionem. Hęc autem responsio bifariam potest intelligi, Vno modo, quod lex sit posita propter trāsgressionem cohibendam, dum lex ipsa punit transgressores. Altero modo, propter transgressionem occasione inde accepta promouendam, quia virtus peccati lex, & lex subintrauit, vt abundaret delictum, non vt hoc fine lex sit data, sed quia lege data, sequuta est delicti abundantia, ex praua hominum concupiscentia. Permisit autem deus ex lege data sequi illam delicti abundantiā, propter finem bonum, vt videlicet homines superbi absque vllo timore peccantes, fierent propriæ infirmitatis conscij, videntes se legem non seruare & inde magis humiliati discerent confugere ad gratiam sanantis & erigentis medici. Alia sunt id genus multa in scripturis, quæ plærumque potest studiosus lector considerare. Verum hic non prætereamus locum vnum difficilem, de gratia & libero arbitrio, qui propter variar interpretantium sententias turbauit plurimos. Ea quæ dicit Apostolus ad Romanos nono. Igitur non est volentis, neque currentis, sed dei miserentis. Dicit enim scriptura Pharaoni. Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam & annuntietur nomen meum in vniuersa terra, ergo cui vult miseretur, & quem vult indurat. Hęc oia secundum diuum Augustinū, Gregoriū, & Thomam, & cæteros plærosque expositores enuntiatiue, seu assertiue sunt dicta, quibus scripturis & ipsi contra Pelagianos vtuntur ad demonstrandum, quod deus non ex operibus seu meritis hominum, sed secundum propositum misericordiæ suæ, quorum vult miseretur, quos vult indurat . Indurat quidem, id est, deserit & in massa perditionis derelinquit, quorum vult miseretur, id est ex massa pditi humani generis

De grā et Lib. arb.

alios eligit & prędestinat, nō ꝓpter vlla opa seu merita in ipsis pręuisa. At vero secundū Chrysost. homilia. 42. ad populū, & diuū insup Hie. in quęst. prima ad Hedibiam, supra dicta Apostoli verba interrogantis & contradicentis ac redarguentis potius ꝙ enuntiantis voce sunt pronuntianda vsque ad eum locum, o homo tu quis, vt ibi primum intelligatur respōsio. Nam si non est, inquiunt, volentis neq; currentis, quare ergo ipse Paulus cucurrit dicens, Cursum consummaui, Cur & alios, vt currant hortatur? Sic currite, inquit, vt comprehendatis. Non tollit ergo, inquiunt, hoc in loco, quod in ꝓpria voluntate habemus, qui superius dixerat, Ignoras quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te adducit, qui & ad Timotheum scribit. In magna domo esse vasa in contumeliam, sed si quis sese emundauerit ab illis, erit vas in honorem. Apostolus ergo hæc dicens, non est volentis neque currētis, & cæt. Personam, inquit Hieron. de contrario venientis assumit, ac si dicat, Si hoc recepimus vt deꝰ faciat quæcūq; voluerit, & absq; merito & operibus, vel eligat, vel condēnet. Non est ergo volentis et currentis, sed dei miserentis, maxime cum hoc idem loquatur deus ad Pharaonem. In hoc ipsum excitaui te. Ergo deus miseretur & indurat pro sua voluntate. Hæc si ita se habent, quid de hominibus adhuc conqueritur deus, cuius voluntati nemo potest resistere. Sed has aduersariorum obiectiones scripturarum ratione cō textas, breui, inquit Hieronymus sermone dissoluit Apostolus dicens, O homo tu quis es, qui respondeas deo, & sensus, inquit, est. Ex eo quod respōdes deo, & calumniam facis, & de scripturis tanta perquiris, ostendis te liberi esse arbitrij, & facere quod vis, vel tacere, vel loqui. Si enim in similitudine vasis fictilis, tu te a deo creatū putas, & illius non posse resistere voluntati, hoc considera, quod vas fictile non dicit figulo, quare me sic fecisti. Figulus enī habet potestatē de eodem luto, aut eadē massa aliud vas in honorem facere, aliud in contumeliam. Deus autem æquali cunctos sorte generauit, & dedit arbitrij libertatem, vt faciat vnusquisque quod vult, siue bonum, siue malum. En vides pręclarissima Ecclesiæ luminaria Hieronymum, Chrysostomum, & Augustinum in scripturis exponendis diuersas habuisse sententias. Sed ne hic aut offendatur infirmus, aut turbetur mens studiosi lectoris, Sciendum est, quod diuersæ eorum sententiæ, in vnitatem fidei conspirant, modo Chrysostomi & Hieronymi sententiæ recte intelligantur, queadmodū & ipsi intelligūt multis in locis dei gratiā cōmendantes, vt et in cursu bono, & in volūtate bona, dei grā nō habeat exclusa, sed intellecta, secundū ea quę docet idē venerabilis Hiero. in libris a se æditis, cōtra Pelagianos. Vnde nostrū est incipere, nostrū est velle, nostrum est quærere, pulsare, & orare, quia in scripturis hæc deus a nobis exigit, dei autem est perficere, & manifestare sese & aperire pulsantibus, & dare postulata, quia hæc deꝰ in eisdem scripturis volentibus, petentibus, pulsantibus, & orantibus sese daturum pollicetur. Sed ꝙ ex mala voluntate ita mutemur, vt incipiamus bene velle, seu habere bonam voluntatem, qua oramus, pulsamus, & petimus, Deus operatur in nobis sine nobis, suo tractu voluntatem nostram preueniens. Et horum consideratione, vtrumq; verum est. Nostrum est velle & currere, non est volentis neque currentis, sed dei miserentis, quibus fit, vt supradicta Hieronymi & Chrysostomi interpretatio non repugnet in

terpretationi Augustini, & cæterorum dicentium hunc sermonem Aposto li, Non est volentis, neq; currentis, esse pronuntiatum assertiue seu enuntia tiue, quia ipsi nos præuenire non possumus, sed deus, qui neminem, vt inquit Bernardus, bonum inuenit, neminem saluat, quem non præuenit. Sed de his in sequentibus libris de gratia & libero arbitrio latius.

Tertium caput.

Tertium caput de loquutionibus vniuersalibus, & de his, quę secundum certum numerum sunt expressæ, & de hyperbolicis lo quutionib⁹, ironicis, & inabsolutis, & de ordine prępostero.

Loquutio vniuersalis in scriptura sacra plærumq; accipitur non simpliciter, pro singulis rebus termini vniuersaliter accepti, sed pro singulis ex vna parte aliqua, seu multitudie eiusdē generis, vel moris, vel qualitatis. Huiusmodi loquutiones sunt. Qui de cœlo venit, quod vidit, & audiuit testificatur, & testimonium eius nemo accipit. Deinde sequitur. Qui autē accipit testimoniū eius signauit quod verax est deus, Ioannis tertio. Apud Hieremia legimus. Tunc omnes insurrexerunt in prophetam, volentes occi dere eum. Deinde sequitur. Omnis autem populus non permisit. Apud ꝓphetam in psalmo legimus, Non est intelligens quisq;, nō est requirens deū. Oēs inutiles facti sunt, non est q faciat bonū, nō ē vsq; ad vnū. Et tandem ī eodem psalmo deus dicit quandam esse plebem suam & quandam iustorū generationē. Apud Paulum legimus, Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt, primę ad Corin. quinto. Omnes quę sua sunt quærunt, non quę Iesu Christi, ad Philippenses Secundo. Sicut in Adam omnes moriuntur, Ita in Christo omnes viuificabuntur. *De loquutionib⁹ vniuersalibus.*

Quomodo nemo accipit testimonium eius, si aliquis accipit quomodo non est intelligens quisq; qui faciat bonum, si est aliqua plebs dei & Iustorū generatio, quomodo omnia licuerunt Apostolo, cum manifestum sit ex scripturis sacris multa esse illicita. Quomō omnes quę sua sunt quęrūt, cum Apostolus in eodem loco dicat. Itaq; charissimi, sicut semper obedistis, non in præsentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea cum metu & tremore vestram salutem operamini, Si in Christo omnes viuificabuntur, qua ratione dicit Apostolus ibidem, Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur, supple ad vitam immortalem ad Christum, vtpote hi qui Christum noluerunt recipere.

In huiusmodi ergo loquutionibus interpretandis considerare oportet duo hominum genera, & easdē scripturas secundum vnam partem intellige re de omnibus seu singulis vnius generis, secundum alteram autem partem de alio hominum genere, siue de hominibus alterius generis seu moris.

Sic quod dicit Christus. Testimonium eius nemo accipit, intelligitur neminem, qui adhuc de terra est, terrena loquens, nondum factus per Christum

Christum cœlestis. Nam & de illius generis hominibus præmiserat ibidẽ. De alio autem hominum genere subdit. Qui autem acceperit testimonium eius silicet Christi, qui de cœlo venit, signauit, supple in corde suo, quod deus est verax, & ꝙ vera sunt verba illius, qui de cœlo missus super omnes est. Nã is silicet filius, quem misit deus, verba dei loquitur. Neq; enim ad certam mensuram dat illi deus spiritum, id est virtutes & acti ones spiritus sui, sed omnia dedit in manu eius. Sic quòd apud Hieremiã legimus, Oẽs in eum surrexerunt, & omnis populus non permisit, duo significantur hominum genera, omnes silicet hostes prophetę, & omnis populus, id est totus populus prophetæ amicus. Sic & in psalmo, Non est inilligens quisquam, supple inter eos q manent filij hominũ, quales fuerant ex Adã nati, & per Christũ nondum viuificati. Item quod dicit Christus, Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum omnes intelligũtur extra societatem seu Ecclesiam eorum ad quos loquebatur. Sic eius, quod dicit Euangelista Ioannes, Erat lux vera, q illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, facilis est interpretatio, omnem hominem recipientem illum aut aperientẽ oculos suos, vt illuminentur ab ipso, quamuis aperire oculos ac recipere illũ nemo possit, nisi cœlitus a patre cœlesti inuitatus, sed multi inuitãtur, vocationem contemnentes, & id circo merentur non illuminari.

Vnde de his qui non illuminantur per illum subditur, sui eum non recepe runt. Pari forma intelligitur. Sicut in Adam omnes moriuntur, Ita & in Christo omnes viuificabuntur, vt sensus sit. Sicut per Adam moriuntur quotquot moriuntur, ita per Christum viuificabuntur, qnotquot viuificabuntur, quemadmodum conmuni sermone dicimus per hanc ianuam omnes homines intrant in domum istam significatur, nõ quod omnes homines intrant domum hanc per hanc ianuam, sed quod omnes, qui intrant domum istam, per hanc ianuam intrant in ipsam.

Sic quod dicit Christus, Venit princeps huius mundi, & in me non inuenit quicq̃, intelligendum est, nihil inuenit, subaudi eorum quæ sunt, nihil sui operis, aut vestigij. Vnde per Salomonem dicitur, quod serpentis vestigia non inueniantur in petra. In reliquis autem hominibus omnibus serpens iste inuenit peccatum sui operis vestigium. Sic in eo quod dicit Apl's Ioannes in prima sua canonica, secundo capite. Si quis diligit mundum, nõ est charitas patris in eo. Quoniam omne quod est in mundo, vt cõcupiscentia carnis, concupiscentia oculorum & superbia vitæ, non est a patre, non significatur aliquid horum trium esse, quicquid in visibili mundo cernimus, sed significatur omne quod in homine est, quatenus mundum diligit, vtpote concupiscentiam carnis, concupiscentiam oculorum, & superbiam vitæ non esse in eodem homine insitum a deo patre humanum genus instituente. Sic apud Apostolum. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt, Omnia munda mundis, Omnes quę sua sunt quærunt, suos habẽt sensus vniuersales, secundum res illas, de quibus est Apostolicus sermo.

Apostolus cum dicit. Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt, discrimen vult ponere inter licita, & expedientia, in eo ꝙ licita sunt illa, quę per iustitiã qdẽ, quę corã deo ẽ, sũt pmissa seu cõcessa, sed ꝑpter offensionẽ hoim sunt vitanda. Intelliguntur ergo ad mentẽ Pauli, omnia esse licita, quę in se considera-

confiderata nullo præcepto domini perhibentur, siue sint cibi & potus, siue repetere sua in iudicio, de quibus præmiserat, siue sumptus accipere ab his quibus prędicabat. Hęc enim sunt tria in se licita, super quibus Paulus pręcipue admonere & docere voluit Corinthios in hac epistola.

Quibusdam videtur Apostolus dixisse, Omnia mihi licent propter arbitrij libertatem, tanquam voluerit intimare omnia prædicta peccata, de quibus fuerat locutus, esse in sua potestate. Vnde & e Græco in Latinum quidam vertunt secundā partem, dicentes, Omnium mihi potestas est. Probant hanc suam expositionē, Præmiserat enī inquunt Apl's, Nolite errare fratres, neqȝ fornicarí, neqȝ idolis seruientes, neqȝ molles, neqȝ masculorum cōcubitores, neqȝ fures, neqȝ auari, neqȝ ebriosi, neqȝ maledici, neqȝ rapaces regnum dei possidebunt. Et tādem paucis interpositis sequitur, Omnia mihi licent sed non omnia expediunt. Videtur ergo Apostolus voluisse dicere, omnia hæc mala esse in sua potestate, non autem expedire propterea, quod contraria sint suæ saluti. Et illum sensum obiter tangit Ambrosius .1. officiorum capite .9.

Verum hanc expositionem ipse idem Ambrosius in commentarijs primæ ad Corinthios coarguit, propterea quod modus talis loquendi de hoc, quod mala licerent, aut licita essent, alienus est, a scriptura sacra. Interpretatur ergo Ambrosius Apostolum significare, quod omnia sibi liceāt, ea scilicet quæ coapostolis eius licuerunt de cibis scilicet, seu sumptibus sumendis a Corinthijs, quibus prędicabat Euāgelium. Et huic expositioni conuenit quod subdit, sed ego sub nullius redigar potestate. Theophylact⁹ autem interpretatur Apostolum voluisse dicere omnia ciborum genera in se licita esse. Alij exponunt de repetēdis rebus suis in iudicio, quemadmodum insinuant interlineares, & marginales glossæ. Nos autem credimus Apostolum generaliter esse locutum, non de omnibus absolute, sed de omnibus in se non malis, sed permissis & concessis. Vult enim differentiam ponere inter licita seu concessa in se & expedientia. Quod habet Apostolus ad Titum primo, Omnia mūda mundis, de escis dicit Mosi lege prohibitis contra hęreticos arbitrantes quędam esse in se immunda & non condita a deo bono, de quibus & pręmiserat in superioribus sententijs. Quod dicit ad Philippenses .2. Omnes quę sua sunt quęrunt, non de omnibus absolute loquitur. Nam & Timotheum ibidem vult exemptum esse. Hoc igitur excepto de omnibus alijs loquitur, quos tunc secum ad manum habens poterat ad Philippenses mittere.

Vnde pręmisit, Spero autem in domino Iesu Timotheum ad vos mittere in breui, Neminem enim habeo tam vnanimem qui synceram erga vos sollicitudinem gerat. Vnde omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Iesu Christi, Probationem autem eius scilicet Timothei nostis.

Similiter quod dicit primæ ad Thessalonicenses quinto. Omnia probate, quod bonum est tenete. Non de omnibus rebus absolute, sed de omnibus quibusdam superius illic dictis accipiendum est. Præmiserat Apostolus, Prophetias nolite spernere, id est, reuelationes, & interpretationes scripturarum propheticarum, nolite passim contemnere sed nec omnes illas ab omnibus passim datas nolite acceptare, sed omnia huiuscemodi dicta probate, id est, examinate, hoc est vera & falsa examinando decernite, quod bonum est tenete, hoc est, quod bene & recte dictum inueneritis admittite.

Quæcunqȝ

Quæcumq; enim congruunt doctrinis Apostolorum & ipsius Iesu tanquã bene dicta habenda sunt. Solent autem spiritus immundi bona quædam p imitationem ex scripturis dicere, & inter hæc superinducere praua, vt per hæc quæ bona sunt fallantur incauti. Nolite proinde omni spiritui, inquit Ioannes, credere, sed probate spiritus, qui ex deo sunt. Item quod dicit scriptura, Effundam de spiritu meo super omnem carnem, conclusit deus omnia in incredulitate, vt omnium misereatur, ad Romanos vndecimo.

Hæc & id genus alia in scripturis, testimonia nõ ideo sunt dicta, quod deus omnium tandem miserebitur, & neminem sit in perpetuum damnaturus, quemadmodum credit Origenes ex scripturis male intellectis, sed omnes intelligit omnis generis homines vniuersæ ętatis, vniuersi ordinis, gradus, & professionis, tam ex gentibus, quam ex Iudęis.

Scripturæ cum interdum generaliter dicunt, omnem terram, omnem populum, omnes habitationes terræ, omnes tribus terræ, & id genus alia, quantum ad historiã attinet, intelligũtur de omni terra, & de omnibus habitatoribus terrę, de quibus in superioribus ęędem scripturæ locutæ fuerant, vt omnem terram Iudęorum, omnem terram Babyloniorum, quod consyderare poteris ex Esaię decimotercio, & Soph. primo capite, Nihilominus tamen & hoc sciendum, quod vbi sermo propheticus ab aliqua particulari terra, aut ab aliqua prouincia ad totam terram, aut totum orbem, illic & citra hyberbolem explicantem historicum sensum, simul intendit & generalem indicare totius mundi deuastationem futuram in diebus nouissimus sub Antichristo, per quem diabolus totus viribus ẽ ſęuiturus in particulari desolatione Babyloniorũ, Aegyptiorum, aut Iudęorum designatam, habita cõsideratione ad proprietates locutionum, quibus populus ille appellatur aut terra, aut habitator terrę, qui terrena huius mundi bona diligens hunc mundum, habitationem ac patriam & finem sibi constituit, secundum quem sensum terra in oratione dominica (vt Cyprianus docet) accipitur, cum dicitur, Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra, & in Euangelio cum dicitur, In illa die scilicet iudicij plangent omnes tribus terræ, vbi terra vel tribus terrę appellantur non omnes homines, sed homines qui hic viuunt tanq̃ terrę habitatores, qui neglectis cœlestibus vere bonis, mansionem faciunt in huius mundi bonis caducis, & fallacibus. Cæterum hic sciendum est, Quemadmodum in scriptura multa dicuntur aut vniuersaliter, aut indeterminate, seu in genere, quæ non sic vniuersaliter, sed secundum speciem, & certam multitudinis partem intelliguntur, Ita in eisdem scripturis multa sunt quę aut secũdum speciem, aut certam quantitatem temporum, seu numerorum exprimũtur, quæ tamen non sic secundum certam quantitatem, sed generaliter & indeterminate sunt accipienda. Veluti quod in psalmo dicitur, Memor fuit in seculum testamenti sui verbi, quod mandauit in mille generationibus, numerus millenarius indeterminate accipitur, vt significet generationes multas sibi vsq; in finem succedentes. Item milia milium ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei, numerus certus pro incerto in nobis est intelligendus.

Sic Apocalypsis secundo, Totum tempus a primo aduentu Christi, vsq; ad tempus secundi aduentus, mille annorum numero appellatur, quibus diabolus est

bolus est ligatus, vt non permittatur sæuire, quantum sæuiturus est per Antichristum & satellites eius. Item Christus cum in parabolis vtitur numeris certis & distinctis, vtpote de fructu centesimo, sexagesimo, & trigesimo, de talentis decem, quinqꝫ & vno, Distinctionem illorum assumit docēdi, & exempli gratia ad insinuandum distinctionem graduum, siue in gratijs, & meritis, siue in premijs. Et idcirco vbi ipse non est interpretatus, nō oportet nimium sollicite inquirere, quid in centesimo, quid in sexagesimo, & trigesimo, quid in decem, quid in quinque, quid in vno talento significetur. Sufficiat intelligere in maiori numero plura operandi dona accipere, aut plura merita, aut præmia plura. Vnde numerus septenarius apud Hebræos est numerus consummationis, quia septimo die consummauerat deus vniuersa. Sic quod dicitur Leuitici, vigesimo sexto. Adam correptiones vestras septuplum propter peccata vestra, illic per septenarium nō illa determinata, sed multiplex & consummata punitio intelligitur. Septies in die cadit iustus & resurget, hoc est quotidie cadit & resurgit, manens tamen in die exorbitans quidem in via, non extra viam. Donec sumus in carne positi, ad liquidum puri esse non possumus, nisi octauus venerit dies, id est, futuri sæculi requies. Septies in die laudem dixi tibi, id est tempore toto vitæ meç, quod alibi alio, inquit Augustinus, modo dictum ē, Semper laus eius in ore meo. Redde vicinis nostris septuplum in sinum eorum, psal. 78. hoc est, integra & consummata vltione retribuēs pœnā illis. Argētū igne examinatum, probatum, terrę purgatum septuplum, psal. 11.

Et septenario numero intelliguntur dona gratiarum spiritus sancti, quo requiescimus in deo. Vnde Hieron. in commentarijs super Amos, capite quinto, Septenarium numerum esse sanctum etiam sabbatum ꝓbat, in quo requieuit deus ab omnibus operibus suis, iubens etiam, ne quid operis seruilis in illo fiat, vt mēs deo vacet. Mulier quę in solitudine die sabbati ligna collegerat quę arsura sunt, sententia domini condemnatur. Septem quoque hebdomadæ complent hebdomadam sanctæ Pentecostes, in quo spiritus ē datus. Et iubileus remissionis annus, hoc numero texitur, & Hebręus cum sex annis seruierit, anno septimo liberať. Nouit & hoc sęcularis philosophia & medicorum libri, quorum Galenus disertissimus atqꝫ doctissim⁹ scripsit tres libros, in quibus ipse septenarij numeri potentiam ostendens, ardētissimas febres septimo dicit solui die, aut si tāta humoris noxij & pituitę fuerit magnitudo, vt primę hebdomadis nequaqꝫ feruore cōsumpta sit, secūdæ hebdomadis vltim⁹ dies expectať. i. quartusdecim⁹. Qđ si hūc (vt iuxta Hippocratē loquar) hi nosos vicerit, transeūt ad vigesimā primā diē, hoc est, ad finē tertię hebdomadis. Deniqꝫ Chaldęi climateras appellāt pericula vitæ, fortunarumqꝫ hominum, quæ fieri grauissima in septenarijs annis dicuntur, existimantes septimum quemqꝫ annum periculosum esse, & in septimo quolibet anno periculum, aut vincere, aut vinci. Et inter hos annum maxime sexagesimum tertium. Vnde Augustinus ad Caium Nepotem. Nam vt vides climatera communem seniorum omnium, tertium & sexagesimum annum euasimus. Vnde in nonnullis scripturę locis septenarius numerus in mysterio tempus vitæ præsentis significare videtur. In septenario etenim dierum consummatus est mundus.

Quod

Quod Gene.4. Dixit deus ad Cain, Omnis qui occiderit Cain septuplū punietur, In septupla punitione, pœna per totam hanc vitam intelligitur. Qui occiderit Cain, septuplum punietur, id est, insolubili pœna, seu in æternum punietur. Subauditur, nisi pœnitentiam egerit. Et ibidem Lamech bigam⁹, qui primus legitur duas habuisse vxores, ad easdem suas vxores dixit. Quoniam occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meum, septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies, In punitione quę fit septuagies septies significatur, punitio illa debita peccato Lamech esse grauior, vtrobiq; tamen septupla est, æterna & insolubilis subaudiendo semper, nisi pręcedens pœnitentia in hac vita fecerit ipsam pœnam esse solubilem, & temporalem. Proinde pœna Cain iuxta diui Chryso. sententiam mansit insolubilis, & æterna, Lamech vero pœna temporalis est facta, quia Lamech hic pœnitentiam egit, Cain vero non egit pœnitentiam. Verum hic sciendum, quod diuersi interpretes hunc locum aliter, & aliter ex Hebręo in Grecum, & in Latinum transtulerunt, quibus factū est, vt ipse locus secundum varias translationes, varijs sententijs sit expositus a patribus. Vnde attenta varietate interpretum & expositorum, videtur nobis iste esse vnus de obscuris & difficilibus scripturæ locis, ꝓpterea quod ambigu⁹ sensus variusq; intellectus etiam ex originali lingua dissolui nō potest. Et credimus hāc et similes difficultates factas diuini spiritus inspiratione ad exercitium studiorum, quemadmodū supra diximus, & in libro de editionibus scripturarum in aliam linguā declarauimus, spiritu sancto non solū prę uidente, sed & prouidente factum esse, vt vnus & idem scripturæ locus sit fœcundus sensibus multis, non modo subordinatis, verum etiam non subordinatis. Locus iste secundum septuaginta interpretum & Theodotionis æditionē sic habet, Omnis qui occiderit Cain septē vindictas exoluet, quod exponitur non quod ipse qui occiderit Cain sit subijciendus septuaginta vindictis, seu vltionibus, sed quod ipse interfector illas septem vindictas eousq; currentes super Cain dissoluet, quasi beneficium pręstans ipsi Cain, dum liberat ipsum ab huius vitę cruciatibus, quibus pro peccatis suis affligebatur. Secundum hunc intellectum deus significauit ipsum Cain illis septem vindictis esse subiectum, quemadmodum postea testantur verba Lamech. Sic exponentes putant peccatum Cain esse sua ipsius morte deletum, & in hac vita esse punitum septem vindictis, id est, consummate & sufficienter, sed huic sententiæ cōtradicit scriptura secūdum æditionem nostram, cum de illo iam interfecto, dicat ipse Lamech, Septuplum vltio dabitur de Cain, quamuis & illic habeant quod dicant, aliter textū ex Hebraico in Latinū transferētes. Hanc sententiam vna cum reliquis quibusdam alijs magistrorum expositionibus recitat Hieronymus quæst. prima ad Damasum papam. Nos autē innitentes æditioni nostrę vulgari, secundum communem doctorum expositionem, intelligimus sermonem dei ad Cain, significare quod omnis qui occiderit Cain septuplum punietur. Sermonem autem Lamech ad vxores suas significasse, quod septupla vltio dabitur de ipso Cain interfectore. De Lamech autem interfectore dabitur vltio septuagies septies. Sic interpretātur Chrysostomus & Ambrosius, intelligentes tam in punitione septupla, ꝙ in punitione, quæ fit septuagies septies, punitionem consummatam, & eā quidem

quidem grauiorem in ea, quæ significatur in punitione quæ fit septuagies septies, subaudiendo tamen vtrobique punitionem toto ęuo sempiternam, nisi præcedens pœnitentia fecerit eam temporalem. Tres homines fuerant Abel, Cain, & Lamech, vnus iustus, alius peccator & impœnitens, tertius peccator quidem, sed confitens. Quibus diuisionibus ex tunc vsque hodie vniuersi homines distincti sunt. Vnde Chrysostomus super Genesim. Ipse Lamech in idem & grauius peccatum lapsus nullo accusante, vel arguente semetipsum manifestum fecit sui accusator, sic confessus est vulnus suum, & liuorem animæ suę, & conferens ea quę a se facta erant, cum his quæ a Cain, pœnam sibi definit grauiorem, quoniam occidi, inquit, virũ in vulnus meũ, & adolescentulum in liuorem meum, septuplum vltio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies, hoc est de me, q occidi virũ & adolescentulũ q añ oculos habẽs ipsius Cain pœnã, nõ sum factꝰ emẽdatior et cautior, ꝓpterea licet septuagies septies magis ꝙ Cain punirer, attamẽ neqꝫ sic dignã pœnam luerem. Proinde ex verbis Lamech pœnitentis, non oportet consequens esse suum peccatum fuisse septuagies septies grauius peccato Cain. Nam illa est consuetudo hominis vere & humiliter pœnitentis & in seipso & in peccato suo attendere circunstantias quasdã, secundum quas peccatum suum est longe grauius, quam sint peccata aliorum, & ita ratione illarum agnoscere se esse reum pœnę lõge grauioris. Grauitas peccati Cain patet ex his quæ solent sancti patres adducere, dicentes Cain iusta ratione septuplum puniri, quia septuplum peccauit. Primum inuidet alteri, qui nullam ipsi iniuriam irrogauerat. Deinde peccatum aggrauat, quod fratri inuiderit, & id quidem in re sancta, propterea videlicet, frater plus ꝙ ipse diuina gratia potiebatur. Tertio peccatum aggrauat, quod dolos contextuit, & in campos traxit ex voluntate occidendi. Quarto quod occiderit ipsum. Quinto quod occiderit non alienum solum, sed fratrem. Sexto quod deo omnium rerum conscio ad pœnitentiam vocanti, & interroganti, Vbi est Abel frater tuus? procaciter mentiri sit ausus dicens, nescio, Nunquid custos fratris mei sum ego? Septimo, quod desperauit & impœnitens manere voluit dicens, Maior est iniquitas mea ꝙ vt veniam consequar. Ex horum respectu Cain grauius peccauit. Ex aliorum autem consideratione, Lamech grauius. Vnde Ambro. In Lamech septuagies septies vindicatur, qa grauior culpa est eius, qui nec se post damnationem correxit alterius. Cain impetu quodam improuido ante peccauerat, Lamech vero quod in altero reprehensum, & punitum aduerterat, cauere debuerat, neqꝫ debuit occidere eum, qui vsqꝫ ad naturalem terminũ mortis suæ habebat agendę pœnitentię spatium, in quo & dñs signũ posuerat, ne interficeretur. Chrysostomus dicit, ꝙ Lamech interfecerat duos, virum scilicet & adolescentulum ductorem eius, Alij dicunt eundem nominatum esse virum & adulescentulum. Sunt qui dicunt, quod Lamech neque interfecerat Cain, neqꝫ alium hominem. Sed de hac varietate non est curiosius inuestigandum, manentibus nobis in editione nostra vulgata. Hactenus de loquutionibus vniuersalibus, ac alijs certo numero expressis. Iam de loquutionibus hyperbolicis, & imperfectis seu inabsolutis videndum est.

Fræquens est in vnoquoqꝫ idiomate vsus hyperbole, quod interpreta

tur eminentia, seu excessus. Et est figura secundum quam dictio vel oratio excedens fidem, ponitur vel augendi, vel minuendi gratia. Augendi, vt niue candidior, id est multum candidus. Minuendi, vt volātis folij te sonitus terret. Huiuscemodi locutiones hyperbolicæ sunt in scripturis fræquētes, veluti quod dicitur Genesis sexto, Rupti sunt omnes fontes, & abyssi magnę, & cataractæ cœli apertę sunt, per hyperbolen est accipiendum, & sic dictum est ob insinuandam inundationis magnitudinem, quę tanta fuit, vt fundamentum cœli videretur secundum vulgarem opinionem dissipari. Cataractę cœli, sunt fenestrę, aut viæ occultæ, per quas de cœlo ęreo secundū opinionem plebis, pluuia venit, quibus secundum stultam rerum opinionē apertis, deorsum funditur aqua, quæ clausis eisdem sursum continetur. Item Deuteronomij nono, Vt possideas ciuitates ingentes, & in cœlū vsq; muratas. Item Numeri. xiii. Vidimus ciuitates pertingentes vsq; ad cœlos, vidimus viros & eramus sicut locustæ coram eis. Item in psalmo. Ascendunt vsq; ad cœlos, & descendunt vsq; ad abyssos, vbi vehementem inundationem intelligi voluit propheta. Sic enim absq; mendacio profert oratio, vt vehementior sit atq; ardentior. Facilius est camelum intrare per foramen acus, q̄ diuitem in regnum cœlerum, nihil aliud intelligi voluit, q̄ esse difficile, vt diues obtemperet Euangelicæ doctrinę. Vbi Christus prohibet Apostolis, ne quem salutent in via, hortari vult, vt nihil committāt quod ob humanos affectus Euāgelicum negotium vllis dispendijs remoretur. Vbi iubet præberi alteram maxillam, vult tantam in illatis iniurijs haberi tolerantiam, vt pro illa custodienda etiam pro tempore & loco, altera maxilla sit offerenda, & nunq̄ esse retaliandam iniuriam. Sic, si Cyrillo & Chrysostomo credimus, per hyperbolen Ioannis vltimo dicitur. Multa quidem alia fecit Iesus, quæ si scribantur per singula ipsum arbitror mundum nō posse capere eos, qui scribendi sunt, libros. Huius generis sunt loquutiones. Multiplicabitur semen tuum sicut arena in littore maris. Et itē ea quę dicuntur Esaię. 13. & 14. Et Iohelis. 2. & Sophon. 1. Quibus in locis historicus sensus, quem intendit spiritus sanctus est de captiuitatibus, desolationibus, & deuastationibus regnorum & prouinciarum. Et quia figuratę locutiones, & tropi, quibus huiuscemodi destructiones intimantur duriora atq; eminentiora videntur significare, q̄ fuerunt ea quæ tunc contigerunt, ideo pro illis rebus propheticus sermo ad literam dictus, per hyperbolen est accipiendus, ita tamen, vt & in illis destructionibus ac desolationibus temporalium regnorum spiritus sanctus etiam voluerit duriorem quandam indicare desolationem futuram sub Antichristo, aut in fine sęculi super omnem terram. Esaiæ. 14. dicit. A facie eius scilicet exercitus Babylonis contremuit terra. Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorē suū, quæ sane omnia accipiuntur tanquā hyperbolice dicta. Neq; enim tanta fuit Babyloniorum vis, vt possent mouere cœlos & terram concutere, sed aduersa patientibus præ terroris magnitudine tam dies erunt tristes quam noctes. Vnde sol & luna obtenebratur. Secundum eum locutionis tropum, quo dicimus tempora alicui esse obscura, nubila & tenebrosa, & dicuntur similia augendi gratia, præsertim ad significādam magnitudinem tribulationum, quę in illis temporibus sunt figuratę. Omnia enim mala quæ in veteribus

sacræ scripturę historijs aut inundatione maris, aut pestilentia, morbis, & fame, aut vastitate hostium leguntur alicui particulari genti, aut prouinciæ accidisse, non possunt his supplicijs comparari, quæ futura sunt super homines in aduentu Antichristi, & super impios in die domini magno, cum venturus est iudicare. Vnde & hic sciendum est, quod mos scripturæ sacrę est ruinas virorum illustrium, qui in hoc mundo æstimantur tanquam luminaria magnifica, appellare casum stellarum. Hoc manifeste patet ex Esaia decimo quinto capite, secundum historicum sensum, per casum luciferi de cœlo, intelligit mortē regis Babylonis. Quomō cecidisti lucifer de cœlo, qui mane oriebaris corruisti in terrā, qui vulnerabas gētes, quasi dicat, qui i hoc mūdo eras potestate illustris, honore et gloria splendidus, similis lucifero in cœlo, quomodo cecidisti de cœlo, id ē, de sublimitate & altitudine tua deiectus in terrę puluerem. Et hic quidem literalis est sensus hyperbolice designatus, sub quo & mysticam voluit designare ruinam Luciferi angeli. Sic Apocalyp. sexto, & Matthæi vigesimo quarto, legimus stellas de cœlo cadere in terram, quod accipiendum est, non quod cœlestia sydera sint lapsura de cœlo, quippe cuius magnitudini vnius ex eis, non sufficiat terra tota, sed intelligendum est, quod aut videbuntur igneę impressiones, tanquam stellę cadentes, aut ipsę stellæ non dabunt lumen suum deo impediente.
Bifariam enim possumus accipere lunam, solem, & stellas obtenebrari, aut cadere, vel vt in illis intelligantur homines in hoc mundo illustres, qui cadere & obscurare dicuntur, dum tribulationibus & angustijs & morte perit gloria eorum in hoc mundo. Antichristo & eius satellitibus supra modum contra Ecclesiam sæuientibus, homines etiam illustres deficient a pristina sua claritate. Vel vt in illis intelligantur corpora illa cœlestia, quę obscurabuntur non in se, sed quia hominibus non fulgebunt ad vllam consolationem. Si quis percusserit te in maxillam tuam, præbe ei alteram, hyperbolica locutio in præcepto patientiæ propter nomen Christi, quemadmodū iam patuit. Vnde hyperbole figura, qua explicatur historicus sensus, plerū φ adeo est alta, tanφ magnificis tropis & metaphoris expressa, vt cuique planum esse possit spiritum sanctum sublimiorem atφ grandiorem, quam historialem intendisse sententiam. Veluti cum ex phrasi orationis, aut onerosius aliquid, aut lætius prænunciari videtur, sensusφ intimatus excedere videtur modum & ordinem rei gestæ aut gerendæ, veluti dum in captiuitatibus seu deuastationibus, super quas cadit literalis seu historicus sensus, non sic prorsus contigerunt singula, non sic funditus euersa sunt omnia, quēadmodum indicare videtur loquutio ipsa. Et vt huius regulæ clarior fiat veritas, ex superioribus, Videamus textum Esaię decimotertio & decimoquarto, vbi historicus sensus, quem intendit spiritus sanctus, est super destructionen Babyloniorum per Medos, nam & sic exposuit seipsum propheta in corpore eiusdem capituli. Figuratæ tamen locutiones & tropi, quibus huiuscemodi destructio futura intimabatur, videntur eminentiora, & duriora, φ quę tunc contigerunt per Medorum regem, veluti cum dicit, Dominus exercituum præcepit militiæ belli, venientibus de terra procul a summitate cœli dominus, & vasa furoris, vt disperdat omnem terram, vlulate, quia prope est dies domini, omnes manus dissoluētur, & omne cor ho

minis tabescet, quasi parturientes dolebunt, facies combustæ vultus eorũ. Quia ecce dies veniet crudelis, & indignationis, plenus ad ponendam terram in solitudinem, & ad peccatores conterendos, de ea, quoniam stellę coeli, & splendor earum non expandet lumen suum, obtenebratus est sol in ortu suo. Et Babylon illa gloriosa, in regnis inclyta, erit subuersa, sicut subuertit dominus Zodomam & Gomorram, & non habitabitur vsque in finem. Hæc omnia videntur excedere modum seu conditiones desolationis Babyloniorũ per Medos olim factæ. Neque enĩ Babylon tunc prorsus perijt, neq; deuastata fuit in sempiternum, neque facta est prorsus inhabitabilis. Nam & postea legitur habitata esse multis annis, etiam post Alexandrum rursus desolata. Et quamuis sententię per figuram hyperboles accommodari possint eidem captiuitati, in qua & stellæ coeli & splendor earum non extẽderũt lumen suũ super Babylonios, propterea quod nulla stella fulserit illis ad consolationem, sed eis fuerint aduersa omnia, tamen huiuscemodi locutionibus duriora insinuauit, & non ita voluit nos spiritus sanctus illam historiam per hyperbolen dictam intimare, quin & in illa altiorem voluerit indicare desolationem totius mundi. Et idcirco hyperbolicis vtitur sermonibus, id est, sententijs duriora & terribiliora significantibus, vt studiosus lector illam Babyloniorum captiuitatem intelligat esse vmbram & figuram durioris sequentis in fine mundi. Proinde & in capite decimoquarto finiẽs Babylonis onus, generaliter loquitur. Hoc consilium, inquit, quod cogitaui super omnem terram, & hæc est manus extensa super vniuersas gentes. Proinde & idem Esaias post omniũ particularium prouinciarum onera tandem capite vigesimoquarto generale describit onus futurum super omnem terram, volens indicare non esse futurum, vt prophetia sua sit omnino completa, nisi in fine mundi facta desolatione totius terræ. Sic & saluator Matthæi vigesimoquarto destructionem Hierusalem per Romanos, quę fuit vmbra simul iungit cum desolatione totius terræ futura in die Iudicij, de qua Petrus, Terra, & quæ in ea sunt, exurentur.

Ad hæc videamus & textum Iohelis secundo, vbi sic legimus. Canite tuba in Syon, vlulate in monte sancto meo, Conturbentur omnes habitatores terrę, quia venit dies domini, quia prope est dies tenebrarũ & caliginis, dies nubis et turbinis, Quasi mane expensum super mõtes, populus mult⁹ & fortis ante faciam eius, ignis vorans, & post eum exurens flamma, & infra. A facie eius cõtremuit terra, moti sunt coeli, sol & luna obtenebrati sunt, & stellę retraxerunt splendorem suum, & dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra eius, quia fortia & facientia verbum eius. Magnus enim dies domini, & terribilis valde, vbi propheta secundum Historiam & literam loquitur de desolatione terræ Iudææ, & de captiuitate Iudęę & Hierusalẽ per Babylonios, a quorũ facie contremuit Iudęorum terra, moti sunt coeli, sol & luna obtenebrati sunt, & cæt. quæ vt inquit Hierony. hyperbolice dicta sunt. Neque enĩ Chaldęorum, seu Babyloniorum tanta vis erat, vt possint mouere coelos, & terram concutere, sed significatur q; omnia hæc elementa, corporaq; coelestia non poterunt consolari illos, prę tribulationum magnitudine, nisi velimus terram, coelos, solem, lunam, & stellas, per metaphoram accipere, pro ordinibus seu gradib⁹

popu

populi, vt terra intelligatur esse populus, vt cœli intelligantur sacerdotes, stellę prophetę, sol rex, vt significetur populus timore concutiendus, sacerdotium conturbandum, maiestas regia peritura, & cultus iustitiæ in templo, & terra Iudæa defectura. Sic & per hyperbolen Christus in passione loquitur, Ego sum vermis & non homo, ad insinuandam abundantiam contemptus sui & opprobrij.
Hactenus de hyperbole, Nunc de ironia, cuius ē in scripturis frequens vsus.

Cum sancta trinitas dicit Adæ post peccatum. Ecce Adam factus est quasi vnus ex nobis per ironiam loquitur, cum reuera post peccatum Adā potius sit comparatus iumentis insipientibus. Augustinus libro primo cōtra aduersarium legis & prophetarum admonet hoc verbum ad Corinthios duodecimo. Donate mihi hanc iniuriam, non simpliciter dictum a Paulo, sed ironia potius exprobrantis. Cur enim rogaret sibi ignosci, qui profuerit officio. Talē loqnutionē illic dicit esse, & illā in genesi iam dictam, Ecce Adam factus est quasi vnus ex nobis, Ironice locuta est ad Iob vxor sua. Benedic deo, & morere, De pretio triginta argenteorū, quib⁹ venditus est Christus grauissima est ironia. Decorum, inquit, pretium quo apprætiatus sum ab eis, tanquam dicat ꝙ vilissimo pretio populus meus me vendendum & emendum iudicauit.

Tertij regum vigesimooctauo, Helias irridens prophetias Baal ironice loquitur. Clamate voce maiore, Sic in parabola Christi, quod virgines sapientes dixerunt ad stultos. Ite potius ad vendentes, & emite vobis, non sunt putandę consilium dedisse, sed crimen earum ex obliquo commemorasse, & p Ironiā quandam dixisse. Ita nunc ad adulatores, qui vos beatificāt. Theophylactus in Marcum docet verbum Christi ad Apostolos dicentis, Dormite iam & requiescite esse per Ironiam pronunciatum. Sic enim cogruit qđ sequitur, Surgite, ecce appropinquat. Hactenus de ironia.

Amplius autem sunt in scripturis plærisq; diuinis interdum orationes inabsolutæ, quibus oportet sermonem quendam supplere aut intelligere, vt sententia perficiatur. Quod Paulus ad Romanos dicit, Abraham si ex operibus legis iustificatus est habet gloriam, sed non apud deum. Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraam deo, & reputatum est illi ad iustitiam, nō est absolutus sensus, nisi intelligatur hęc particula esse interposita, aut similis, sed Abraam habet gloriam apud deū, vt sic dicatur. Abraham si ex operibus legis iustificatus habet gloriam, sed non apud deum, sed Abrahā habet gloriam apud deum, dicit enim scriptura, Credidit Abraham deo, & cæt. *De sermonibus inabsolutis.*

Sic quod dicitur ad Galatas quarto. Si ex lege hęreditas, iam non ex pmissione. Abrahę enim per repromissionem donauit deus. Post hoc quod dicitur, iam non ex promissione supplendum est, hęc oratio, hoc autē falsum, aut hæc, sed ex promissione est hęreditas, & tunc sequitur, Abrahæ enim p repromissionem donauit deus. Verum in omnibus loquutiōibus istis, si nō esset coniunctio causalis enim, sed coniunctio autem, quemadmodū codices multi habent, lector facile deprehendet sentētiarum seriem. Idem ad Ro. 6. dicens. Propterea sicut p vnum hoēm peccatum in hunc mundū intrauit, & p peccatū mors, & ita in oēs hoēs mors pertransijt, in quo oēs homines, peccauerunt, non absoluit sermonis ordinem, non adijciens, inquit Origen.

partem eam, quae respondet aduerbio sicut, vt sensus habeatur propterea sicut per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransijt, in quo omnes peccauerunt, iam supplendum est, Ita & per vnum hominem iusticia intrauit in hunc mundum, & per iusticiam vita. Sunt qui facilius hic se absoluunt, dicentes coniunctionē, &, in hac oratione & ita in omnes homines, & cęt. superfluam esse, & ita primum aduerbium sicut, cum sua oratione haberc respondentem sententiā, Ita in omnes homines mors pertransijt. Rursus imperfectae sunt ibidem orationes. Sed non sicut delictum, ita & donum, & infra, Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum, In huiuscemodi orationibus oportet quędam supplere, vt habeatur sermo absolutus & debita sententiarum cohaerentia hoc pacto, Non sicut fuit delictum Adę, Ita fuit donū Christi, ac si dicat, non eiusdem sunt efficaciae, siquidem donum Christi potentius est ad saluandum alios, q̄ peccatum Adę ad perdendum multos. Itē non sicut per vnum peccātem siue peccatum mors transijt in alios, ita donū vitę per vnum transijt in alios, per vnum saluatorem. Nam iudicium ex peccato vno in condemnationem, donum autē ex multis delictis in iustificationem, tamquam dicat ad condemnatiōnē sufficit vnum originale peccatum, quod in omnes homines pertransijt. Gratia vero non solum illud vnum soluit quod originaliter trahitur, sed etiam caetera quae in vnoquoque homine, motu propriae voluntatis adduntur. Sunt qui haec interpretantur de peccato per imitationem, sed ad magis illuminandam Christi gratiam, super vniuersum genus humanum, etiam erga paruulos, videntur nobis expositiones venerabilis Augustini in hoc capitulo ad Romanos magis seruientes doctrinae Pauli, qui in epistola tota ad Romanos peculiariter intendit Christi gratiam declarare.

Item quod dicit Apostolus ad Romanos octauo. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem deus, mittens filium suum in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne sua. Imperfecta est oratio, perficeretur autem, si loco participij mittens, poneretur verbum praeteriti temporis misit. Nunc autem perficienda est oratio, subaudiendo verbum fuit, vt sic ordinetur, Deus fuit mittens filium suum, in similitudinem carnis peccatricis, & de peccato, id est de filio suo, quem pro nobis peccatum, seu sacrificium pro peccatis fecit, damnauit peccatum nostrum, quod scilicet damnare aut tollere impossibile erat legi, quae ad hoc erat inualidā, impotens, & infirma.

Item quod dicitur ad Romanos nono. Non autem quod exciderit verbum dei, imperfectus est sermo, & supplere oportet, quod facile intelligitur, hoc pacto, Supra dicta de fratribus meis alienis a Christo, non ita dico, quod verbum dei, seu promissio dei facta Israhelitis, & filijs Abrahae, de benedictione obtinenda exciderit seu irrita fuerit. Nam viri Israhelitae non omnes sunt, qui ex circumcisioue sunt, Neque omnes sunt filij Abrahae, qui secundum carnem sunt filij eius, sed qui sunt sicut Isaac, qui fuit imitator fidei Abrahae, sicut in Genesi ad Abraham loquitur deus, In Isaac vocabitur tibi semen. Quod verbum exponens Apostolus. Hoc est, inquit, non q̄ filij carnis sunt, hi sunt filij dei, sed q̄ filij p̄missiōis, ēstimanē in semine,

Pro-

Promissionis eni verbũ, hoc est, secundũ hoc tẽpus veniã, & erit Sarę filius.
Deinde imperfectus est sermo qui sequitur, Non solum illa, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri, cum enim nondum nati fuissent, Hoc in loco erit oratio imperfecta, nisi suppleas quæ facile intelliguntur, vt talis intelligatur ordo. Non solum illa, scilicet Sara, habuit promissionis filium, sed & Rebecca ex vno concubitu Isaac patris nostri habẽs subaudi geminos filios, quorum vnus erat secũdum carnem solum, alter pro missionis. Sunt qui ex originali lingua, concubitum in accusatiuo ponunt, intelligentes ex vno Isaac patre nostro concubitum habens. Nos autem interpretamur innitentes ędition nr̃æ vulgatæ, subaudientes ea quę glossa et interliniaris & merginalis olim adijcienda notauerunt.
Rursus in eodem capite. Quod si deus volens ostendere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ in vasa misericordię, quę apparuit in gloriam. Imperfecta est oratio, & subaudiri debet, quod intendebat probare, videlicet nihil ergo habes o homo, quod contra respondeas deo, qui potestatem habet ex eadem vili massa facere vnum vas in honorem, aliud in contumeliam. Sic olim annotauit Origenes. Rursus imperfecta est & obscura oratio ad Romanos decimo. Moyses enim scripsit, quoniam iusticiam, quæ est ex lege quã fecerit, homo viuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum, id est, Christum deducere, aut quis descendet in abyssum, hoc est Christum a mortuis reuocare, sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est, verbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo dominũ Iesum & corde credideris, quod deus suscitauit illũ a mortuis saluꝰ eris, Sensus apud nos est obscurus, ob id quod Apostolus magnifico suo spiritu ex lege Moysi geminam intellexit vitam, & geminam iustitiam, Vnam quæ legis est per obseruationem operum legis, Alteram quæ ex fide est, quę Christus est, quæ & sic loquitur, Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in cœlum, & cęt.
De priori ergo citat testimonium Leuitici decimo octauo. De posteriori autem citat scripturam Deuteronomij trigesimo.
Ne dixeris in corde tuo, id est, ne cogitaueris apud temetipsum. Quis ascendet in cœlum ad deferendum iustitiam ad nos, hoc est Christum ex alto deducere, subaudiendum est. Nam hoc scilicet in corde cogitare, Quis ascẽdet in cœlum ad portandum nobis iustitiam est deducere Christum ex alto, id est, detrahere Christum e cœlo in terram, ac dicere, eum nondum e cœlo ad nos iustificandos in carnem venisse. Aut ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reuocare, tanq̃ dicat, Cogitare in corde, quis ascendet in abyssum, ad afferẽdum verbum iustitię, est rursus vocare Christum ex mortuis, vtrumque est errare in iustitia, quę ex fide est. Nam Christus vera iustitia, & verum salutis verbum, iam olim de cœlo descendẽs in carnem mortalem, & ex mortuis resurgens, operatus ẽ salutẽ in medio terræ, & sic factus est prope, vt ad hanc iustitiam assequendam, non sit opus laboribus, operibus, aut meritis nostris, sed prope est verbum hoc salutis & iustitiæ, vt si credamus, & ore confiteamur ipsum propter nos homines, & propter nostram salutem venisse in carnem, & resurrexisse a mortuis, salui erimus ab ira per ipsum.

Vnde lex

Vnde lex vetus diuinitus erat illi populo data, vt populus illam accipiens fieret iustus, nón quidem per legem, id est, non per legis opera, sed vt ex lege illa, tanꝙ ex pędagogo duceretur in Christum totius legis finem. Vnde præmiserat, Finis legis Christus ad iustitiam omni credenti. Ex huiuscemodi ergo declarationibus, locus Pauli obscurus, factus est clarus.

Sic ad Romanos decimoquinto, Christus nō sibi placuit, sed sicut scriptum est cum improperia, & cæt. oratio est imperfecta, nisi suppleueris contrariam partem, vt sic dicas, Christus non sibi placuit, sed sibi displicuit. Sicut scriptum est in psalmo vbi loquitur ad patrem improperia improperantium tibi ceciderunt super me. Quod dicitur primæ ad Corinthios septimo, De quibus autem scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non tangere, imperfectus est sermo, & facile subauditur verbum respondeo, vt sensus sit, De quibus scripsistis mihi, respondeo, quia bonum est homini mulierem non tangere. Quod dicit primæ ad Corinthios decimoquarto. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, vt & alios instruam, ꝙ decē milia verborum in lingua, supplenda est dictio potius, hoc pacto, Sed in Ecclesia volo quinque verba potius sensu meo loqui, vt & alios instruam, quā decem milia verborum in lingua, tanquam dicat. Volo potius pauca verba per mentem meam loqui, ita vt intelligam & intelligar, quam multa verba sub miraculo doni linguarum ab alijs non intellecta. Item ad Thessalo. secundo, Paulus de tempore aduentus Antichristi loquens orationem non absoluit, sed reliquit sensum imperfectum, cum dicit. Quoniam nisi venerit discessio prima, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur, ita vt in templo dei sedeat ostendens se tanquam sit deus. Hic iam interijciendum est, non veniet dies domini.

Sic quod dicit Apostolus secundę ad Corin. 3. Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in finem eius quod euacuatur, & cęt. non est sensus perfectus, nisi suppleas aliquid, & dicas hoc, vel simili modo. Et non, supple ponit spiritus Christi velamen nobis in sua lege Euangelij, quemadmodum Moyses ponebat velamen suū super faciem suam, sic vt non possent intendere filij Israel, in finem eius qđ euacuatur, tanquam dicat, Non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ita vt non intenderent in eum, Ita Christi spiritus ponit velamen seu vmbras & figuras in Euangelio, vt non possimus penetrare gloriam spiritualis intelligentiæ. Vnde coniunctio vt, hic non finem designat, sed consequutionem potius. Ideo ponebat Moyses velamen, quoniam splendorem vultus eius, inquit Ambrosius, filij Israel ferre non poterant, causa peccati, quo sublato, potestas datur videndi gloriam dei.

Item secundæ ad Corinthios quinto. Siue mente excedimus deo, siue sobrij sumus vobis, sunt oratiōes imperfectæ, nisi intelligantur verba esse repetita, hoc pacto, Siue excedimus mente, deo excedimus, siue sobrij sumus, vobis sobrij sumus, hoc est, si elate, & superbe, seu iactāter, aut per excessum quendam mentis putamur loquuti, deo hoc remittendum est tanquam iudici, qui nouit abscondita cordium. Si autem sobrie & sapienter locuti sumus vobis, id est ad vtilitatem vestram loquuti sumus.

Sic ad

Sic ad Galatas. Ab his qui videbantur aliquid esse, quales aliquando fuerint, nihil mea interest, Deus enim personam hominis non accipit. Orationem inceptam Paulus non absoluit. Videtur enim adijciendum esse ab his, q videbant aliquid esse, supple nihil adiut⁹ sum, nihil dedi, nihil accepi.

Hactenus de loquutionibus vniuersaliter aut secundum certum numerum dictis, & de sermonibus, scripturis imperfectis, seu inabsolutis. Iam de ordine in scripturis præpostero & recapitulatione.

Sciendum est primum, quod prophetæ & Euangelistæ suis in historijs non seruauerunt rerum gestarum ordinem, sed plęrumque quod prius est factum, posterius narrant, & quod posterius est factum, prius recitant. Beatus Petrus in itineratione Clementis, magnificentia prophetiæ, in hoc maxime comprobatur, quod prophetę non secundum consequentiam rerum de futuris dixerunt, ne viderentur potius ex sapientia humana dictasse, quã prophetasse. Ordo præposterus cum sit in prophetis vsitatissimus, in Euãgelicis tñ literis est manifestissimus. Lucas ante sermonem domini in monte narrat multa, videlicet paralyticum sanatum, Matthęum publicanum vocatum, Discipulos sabbato vellere spicas, Sanatam hominis manũ aridam, Leprosum mundatum, cui præceperat Iesus ne cui diceret, & alia quædam, quę sane vniuersa Matthæus post sermonem illum domini in monte recitauit. Sed in omnibus his regula est obseruanda.

Quę vnus aut alter Euangelista narrat sine vlla temporis consequentis differentia, ea intelliguntur facta secundum ordinem, quem trahere possumus ex alio Euangelista. Quæ si apud omnes Euangelistas recitentur facta non intimata temporis consequentis differentia, pro certo credantur facta, quamuis factarum rerum series sit nobis incerta. Quo ordine vocati sunt duodecim Apostoli non apparet, inquit Augustinus, in Euangelistarũ narrationibus, quandoquidem non ordo solum vocationis, sed nec ipsa singulorum vocatio est commemorata, sed tantum Philippi, & Petri, & Andreę, & filiorum Zebedei, & Matthęi. Supra dicta quæ Lucas recitat ante sermonem domini in monte, ea sine temporis differentia narrat. Factum ẽ, inquit, cum esset Iesus in vna ciuitate, Ecce vir plenus lepra videns Iesum, dixit, Si vis potes me mundare. Et infra, Factum est, inquit, in vna dierum, Ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus. & post hæc vidit publicanũ nomine Leui. Et tandem veniens ad sermonem domini. Factum est, inquit, in diebus illis. Exit in montem orare, & erat pernoctans in oratione, & cum dies factus esset, vocauit discipulos suos, & cæt. & descendens cum illis de monte, stetit in loco campestri. En vides quam prouide Lucas narrat facta & gesta Christi sine temporis differentia. Sciamus ergo nihil deperire veritati, si quod prius prætermittitur, postea recitetur. Et hęc iam regula diligenter est in scripturis propheticis & Euangelicis obseruanda contra hæreticos & Iudæos, cęterosq; Euangelio Christi inimicos, qui curiosius, contẽtiosiusq; pscrutantes Euangelicos libros sese incõuenientia, repugnantia, & contraria in illis existimant deprehendisse, dum eadem Christi gesta & facta, neq; eodem ordine, neque eisdem sententijs considerant

ſiderant recitata non intelligentes, nihil eſſe contrarium veritati, ſi quod prius eſt prætermiſſum, & etiam prius factum, poſtea legatur expreſſum eſſe quod ſit factum, ſed non quod ſit poſtea factum. Credendum eſt Matthęum fuiſſe vocatum ante ſermonem domini in monte.
Nam in monte Lucas commemorat omnes duodecim electos, quos Apoſtolos nominat. Item inter tentationes tres, quibus Chriſtus tentatus eſt in deſerto, Eam quam Matthęus recitat loco ſecundo, Lucas recitat loco tertio, ſed non eſt contrarietas, dum alter non aſſerit vnam poſt alteram poſterius factam, ſed geſta recitant ſine temporis differentia. Quod Marcus capite tertio recitat Ieſum aſcendiſſe in montem & impoſuiſſe Simoni nomē Petrus, non tunc, ſed prius factum erat, & idcirco illud quaſi recapitulando Marcus commemorat. Sic & quod Matthęus narrat dominum dixiſſe, Tu es Petrus, & ſuper hanc petram, & cæt. non intelligendum eſt Petrū hoc nomen tunc accepiſſe, ſed tunc potius, cum alius Euangeliſta commemorat, ei dictum eſſe, vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Tunc enim ei nomen illud impoſitum eſt, cum antea vocaretur Simon. Vnde & apud Matthęum non ait illi Chriſtus, Tu vocaberis Petrus, ſed tu es Petrus.
Marcus pluribus in locis non ſeruat rerum geſtarum ordinem, neque commemorat ſermonem domini in monte, neque aliquid eius ſimile dixit, niſi quaſdam ſententias ſermonis illius, non contextim, ſed ſparſim, & ferme abſque ordine, vt ſolet pętermiſſa recordari, vł poſterius facta pręoccupari, ſicuti diuinitus ſuggerebatur memorię.

Item apud Matthæū Capite vigeſimoſexto Ieſus dixit diſcipulis ſuis. Scitis quia poſt biduū paſcha fiet, & filius hominis tradetur & conſequenter, paucis interpoſitis, commemorat. Cum autem eſſet Ieſus in Bethania in domo Simonis leproſi, acceſſit ad eum mulier habens alabaſtrum vnguenti precioſi, & effudit ſuper caput ipſius recumbentis. Tali ordine narrat & Marcus. Matthæus ergo & Marcus poſtq̃ dixerunt paſcha futurum poſt biduum. Deinde commemorauerunt. Cum eſſet Ieſus in Bethania, vbi de vnguento illo precioſo dicitur. Ioannes autē dicit Ieſum ante ſex dies paſchę veniſſe in Bethaniā de vnguento illo precioſo eadē narrans. Sed vbi Mattheus & Marcus dicunt vnguento illo perfuſū eſſe caput Ieſu, ipſe Ioannes, dicit Mariam vnxiſſe pedes Ieſu, & extersiſſe eos capillis ſuis, & domum impletam eſſe ex odore.

Sed in his nihil eſt contrarium alteri. Ex hac regula & ex aliis manifeſtum eſt conſiderantibus vtrumq; eſſe factum & mulierem videlicet perfudiſſe, non ſolum caput ſed & pedes Ieſu, Matthæum inſuper & Marcum de hac muliere dixiſſe quaſi recapitulantes ea, quæ fuerant prius facta. Matthæus enī & Marcus dicunt, Cū eſſet Ieſus in Bethania, non dixerunt poſtea iuit Ieſus ad Bethaniam, aut cum tunc Ieſus eſſet in Bethania, ſed abſolute dixerūt. Deinde & hoc recolendum, Mariam bis vnxiſſe pedes Ieſu, ſemel cum remitterentur ei peccata in domo phariſæi, cuius nomen erat Simon, ſicut recitat Lucas capite ſeptimo, alia vice in domo Simonis leproſi ante ſex dies paſchæ. Et vtrumq; factum recitat Euangeliſta Ioannes. vnum, capite vndecimo, alterum vero capite duodecimo, cuius meminerunt Matthæus & Marcus.

Item Lu

Item Lucas capite.13.de calice dato discipulis bis commemorauit, semel an teꝗ discipulis panem daret, & anteꝗ acciperet panem & gratias ageret. Ex hoc(inquit) Augustinus intelligendū Christū bis sumpsisse calicē, Primum non consecratum, vt finiret veteris paschæ calicem. Postea autē nouę paschæ calicem instituendo. Amplius Hiero. ad Marcellam. Quod eadem mulier diuersis in Euangelijs post resurrectionem Iesu tenuisse pedes Iesu, & non tetigisse referatur, facilis est solutio, cum primum nondum credens Iesum resurrexisse, potuerit corrigi, & tamꝗ incredula rejci. Postea vero non repelli. Quod & de latronibus intelligi potest, cum vnus Euangelista latrones blasphemasse narret, alius alterum latronem esse confessum. Sed de his, quę post resurrectionem contrarietatē habere videntur, infra latius.

Hic iam si roges, cur spiritus diuidens singulis, vt vult, mentesquæ sanctorum Euangelistarum sine dubio gubernans, & propter libros in tanto autoritatis culmine collocandos in recolendo quæ scriberent dirigens, alium Euangelistam sic, alium autem sic narrationem suam ordinare permiserit. Cur non ita direxit illorum scribentium mentes, vt rerum gestarum seruarēt ordinem, & vnamquamꝗ sententiam suo loco accommodarent.

Respondeo, Satis probabile est, quod vnusquisꝗ Euangelistarum, eo se ordine credit debuisse narrare, quo voluit spiritussanctus ea ipsa quę narrabat eius recordationi suggerere, vt nō ex arte, nō ex comunicatione humani spiritus, sed sicut suggerebatur diuinitus Euangelia sancta haberentur scripta. Proinde, quod Euangelistæ suas sententias continuantes dicunt, in illo tēpore, aut in illis dieb⁹, aut tunc, aut postea, aut simile quid, indicāt quidē ea quę narrant cōsequēter gesta, sed non semper indicāt ea esse post cōtinuo gesta. Secundum præposteram locutionis seriem intelligitur, quod in capite decimo, libri Sapientię de Adam est scriptum. Hæc videlicet sapientia, illum ꝗ primus creatus est, pater orbis terrarum, cū solus esset, custodiuit & eduxit illum a delicto suo, & dedit illi virtutem continendi omnia. Hæc non tali ordine, quo recitantur sunt facta. Nam Sapientia primum ipsi Adæ, iā creato dedit virtutem continendi oīa. Eundem Adam postea peccantem eduxit a delicto permittens sapientiam de cœlis, qui in carne sua placaret deum patrem, exoluens stipendium commissi delicti. Vnde & hunc ordinem diligenter obseruauit interliniaris glossa ibidem, quo fit vt Rubertus Tinceñ. tertio libro in Genesin nō iusta ratione fuit motus, asserens scripturam illā libri Sapientię non esse de canone. Et hoc quod dictum est, Dedit ei virtutē continēdi omina, nullum certum sensum præsentare, cum nullus homo præter vnicum Christū habuerit virtutē cōtinendi omnia. Sed de his in alijs. Sufficiat autem in præsentiarum scire, ꝙ scriptura cum explicat aliquid factum, & non exprimit post quid, vel ante quid sit factum, non est necesse, vt factum esse intelligatur post quod, aut ante quod in scripturis recitatur. Quod cap.10. libri Gene. dicitur, de filijs Noe. Ab his diuisi sunt in insulis gentiū in regiōib⁹ suis, vnusquisꝗ secundū linguā suā. Itē hi sunt filij Cain in cognominationib⁹ suis et linguis, & gñationib⁹. Sequenti autem capite legitur, Terra autem erat labij vnius & sermonum eorūdem. Ex quo consequēs ē, ea quę in superiori capite præmissa sunt de diuersitate linguarū esse ꝑ anticipationem intelligenda. Huius generis multę sunt in scripturis loquutiones

loquutiones, sic per prolepsim præoccupationibus, seu anticipationibus dictæ. Sic scripturæ sermo loca Bersabeæ & Bethel, & Galgala nominauit inter res gestas ante tempus quo ita sunt appellatæ. Genesis. 12. Sic multis in locis oues dei, siue filij Israel, aut filij Abrahæ, secundū spiritum appellantur pro tempore, quo nondum tales erant, sed futuri erant tales, & in prędestinatione diuina semper fuerunt tales, quemadmodū ait Christus, Alias oues habeo, quę nō sunt ex hoc ouili, loquēs de gētib⁹ tūc nondū credētib⁹.

Et his iam superioribus adijciendum est aliud documentum diuersis modis recitandi sub diuersisq; verbis, & sub verborū ordine diuerso plærumque eandem intimari sententiam, veluti de voce, quę in baptismo Christi de cœlo facta est, Euangelistæ locutionem variant. Matthæus narrat de cœlo fuisse vocem auditam, Hic est filius meus dilectus, vt pater intelligatur astantibus locutus esse de filio suo. Alij duo narrant factam de cœlo vocem dicentem, Tu es filius me⁹ dilectus, vt pater intelligatur locutus ipsi filio. Item alius dicit, vocem factam, In te mihi complacui. Ali⁹ dicit, In te mihi complacuit. In huiusmodi sententijs Euangelistæ non voluerunt significare vocem de cœlo esse factam, aut auditam, nunc per tertiam personam, nunc per secundam, id est, de filio suo ad filium, sed voluerunt narrare factam, vtpote de cœlo auditam vocem esse a patre intonante, & testimoniū his qui aderant ferente, Christum esse filium suum dilectum, quem ipsi pro salute sua debeant audire, per quem & deus gerere cōstituerit, quod sibi placitum esset. Loquutio illa siue facta sit ad Christum, Tu es filius meus dilectus, siue ad populum, Hic est filius meus dilectus, testimonium est dei patris testificantis de filio suo. Neq; enim propter Christum facta est vox illa, sed propter eos, qui aderant, & ꝓpter nos qui hisq aderant fueramus credituri. Item de verbis quæ Ioannes Baptista respondit turbis, cogitantibus in cordibus suis, an ipse esset Christus, Euangelistæ variant. Nam Matthæus recitat Ioannem de Iesu dixisse. Qui post me venturus est, fortior me est, cuius non sum dignus calciamenta portare. Lucas recitat eum dixisse, Venit fortior me, cuius nō sum dignus corrigiā soluere calciamētorū ei⁹. Ibi non in verbis solū, neq; in verborꝫ ordine solū, sed & in sentētijs ipsis videtur esse dissonantia. Aliud enim est calciamenta portare, aliud corrigiam calciamentorum soluere. Interrogantibus ergo quæ verba poti⁹ Ioannes dixerit, vtrū, quæ Matthæus recitat, an quę Lucas, an quę Marc⁹.

Respondemus Euangelistas recitare nobis, non quæ verba & nomina vel Christus, vel Apostoli, vel Iudęi loquuti sunt, sed quas res, atq; sentētias enuntiauerint. Euangelistarum officium fuit recitare non nomina aut verba, ordinemq; verborum, vel a Christo, vel ab alijs prolata, sed res ipsas. Quis igitur oporteat omnem falsitatem ab Euangelistis procul abesse non solum eam, quę mentiendo promitur, sed eam etiam quæ obliuiscendo asseritur. Non inde tamen consequens est, eosdem Euangelistas non potuisse absque mendacio dicere aliquid aliter, quam ille dixerit de quo aliquid narrant. Qui diuerso narrat modo, diuerso verborum ordine, & numero, non aberrat a voluntate sententiæ illius, de quo narrat. Quamobrem Ioannes Baptista, si aliud intellexerit in eo quod dicitur, calciamenta portare, aliud autem in eo quod dicitur, calciamenti corrigiā soluere, quid aliud existimāt

existimandum est, quam Ioannem vtrumque dixisse, siue diuersis temporibus, siue contextim. Potuit nempe sic dicere, Cuius non sum dignus corrigiam calciamentorum soluere, nec calciamenta portare. Si autem ipse Ioannes cum de calciamentis Christi diceret, nihil aliud intendebat, nisi & excellentiam illius, & propriam suam humilitatem indicare, quodlibet horū siue de soluenda corrigia calciamentorum, siue de protandis calciamentis dixerit, eandem profecto sententiam tenuerunt Euangelistæ per calciamentorū commemorationem metaphorica locutione exprimentes propriæ indignitatis significationem, & Christi Iesu excellentiam. Hunc in modum Euangelista cū recitat vocē patris e cœlis auditam, Hic est filius meus, et cē. res ipsas voluit nobis intimare, scilicet vocem e cœlis lapsam, qua significatur Christus esse filius dilectus, quem audire debeamus, & Ioannem dixisse vocem, qua suam agnoscens indignitatem, Christiq; excellentiam ingenue professus est adeo, vt nec dignus esset calciamenta, aut corrigiam eius at tingere. Constat eos, qui non eiusdem idiomatis locutione, nec eodem genere, aut ordine, aut numero verborum vtuntur plerumq; in rebus & sententiis non discrepare. Quemadmodum & in oratione dominica Christus docuit nos, non voces aut verba quibus orare debeamus, sed res ipsas, quas debemus ab ipso petere & desiderare, vtpote sanctificationem nominis sui, & aduentum regni sui, & res cæteras in illa domini oratione recitatas, & has quidem nobis intimauit sermone oris sui quo sibi placuit vti.
Proinde neq; oportet nos orantes talis linguę vel idiomatis genus exprimere, quale Christus orare nos docens expressit, sed res ipsas debemus petere, quas docuit. Vnde cum ait, Sic autem orabitis, Pater noster qui es in cęlis, non hęc iussit, certum verborum, & genus & ordinem explicaremus, sed vt quibus velimus verbis aut linguis peteremus res ipsas, hoc est, sanctificationem nominis eius, aduentum regni eius, īpletionem voluntatis eius in terra sicut in cœlo, largitionem panis quotidiani, remissionem peccatorum, cęteraq; in oratione hac designata. Secundum huius insuper dogmatis considerationem, dissoluunt quęstiones difficiles. Cur uidelicet Euangelistę plerumq; citant quędam testimonia ex lege, psalmis, aut ex prophetis, quæ tamen non sic reperiuntur apud ipsos conscripta. In huiuscemodi quæstionibus dissoluendis sciendum est canonicos scriptores eandem rem plerumq; inuersis, imo pene diuersis verbis atq; præposteris explicare, prouidente spiritu sancto, cui, vt inquit Hiero. curę fuit non verba aut syllabas aucupari, sed sententias dogmatum ponere. Sic quod apud Matthæum Christus dicit, scriptum esse, Percutiam pastorem & dispergentur oues gregis, non voluit Matthæus asserere id scriptum esse sub tali verborum ordine ac forma, sed intimare voluit sententiam, qua significaretur quod deus pater percussurus esset filium suum. Vnde pro documento tenendum est. In scripturis sacris & pronunciari & significari quicquid ex necessitate consequens est ex scripturis eisdem. In eo igitur quod deus pater apud ꝓphetā alloquens gladium suum dixit, Percute pastorē, satis intelligitur scriptum esse deum patrem percussurum esse filiū. Vere igitur dixit Matthæus scriptum esse, percutiam pastorem, volens hoc in scriptura esse significatum.

Sequitur caput quartum de tropologicis loquutionibus in sacris literis.

IN superiori capite de quibusdam speciebus tropicę loquutionis disserui mus, vtpote de hyperbole & ironia, Iam superest generaliter de vocibus & orationibus tropologicis, seu translate acceptis considerare.
Scripturæ sacræ plærisq; in locis sunt difficiles, ambiguę, & obscuræ, eo q in eis est magna copia loquutionũ secundũ tropos. Nam ex superioribus iu xta Augustini sententiam manifestum est prophetas, Christũ, & Apostolos fuisse vsos omnibus loquendi modis, quos grãmatici Gręco nomine tropos vocant. Et cum vnaquęque lingua suis vtatur tropis, super omnes tamen ser mo scripturæ sacræ magis est ex huiuscemodi tropis cõtextus. quo fit, vt ma gna pars intelligẽtię scripturarũ in tropis, in similitudinib⁹ in parabolis sit sita. Ego dominus deus tuus, inquit, loquutus sum super prophetas, & ego visionem multiplicaui eis, & in manu prophetarum assimulatus.
Loquutionũ modos Gręci, inquit Augustinus, tropos vocant, eoque vocabu lo Gręco etiam nos, inquit, vtimur pro Latino. Sicut enim schemata vsitatius dicimus, quam figuras, ita vsitatius dicimus tropos, quam modos. Singulorum autem troporum nomina vt singula singulis referantur, difficillimum est & insolentissimum Latine enuntiare. Vnde quidam interpretes nostri quod ad Galatas ait Apostolus, Quę sunt in allegoria, uolentes Gręcum ver bum ponere, circũloquendo interpretati sunt dicentes, quę sunt aliud ex alio significantia. Hęc Augustinus decimo nono de trinitate capite nono.

Tropus autẽ iuxta Quintiliani descriptionẽ, est verbi vel sermonis a pro pria significatione ad aliam cum virtute mutatio, a vertendo appellatus, eo quod dictio a propria significatione vertitur in aliam non propriam aut decoris, aut necessitatis, aut cultus, aut emphaseos gratia. Iuxta Augustinũ au tem, Tropus est modus loquutionis aliud ex alia significantis, Cuius plures inquit sunt species, in quibus sunt, ironia, hyperbole, ęnigma, & id genus alia. Aenigma est obscura allegoria, sicuti est prouerbiorum .30. Sanguisu gæ duæ sunt filię, dicentes semper affer, affer, quod Hiero. interpretatur, diaboli duę sunt filiæ ĩsatiabiles, luxuria videlicet & auaritia. Pro rebus his la tius intelligendis est sciendum, quod in scripturis sacris non solum voces, sed & res ipsæ significant & figurant plęrumq; res alias, ita vt eis excellentior & multiplicior sit rerum quam vocum significatio, quia significatio vocum est ex placito hominum quam & vsus et hominum approbatio instituit. Significatio rerum est ex voluntate dei per spiritum suum res quasdam per alias significantis. Et id quidẽ bifariam. Vno modo secundum tropologiam seu per translationẽ dũ nõ de rebus quas proprijs verbis significamus volumus dicere sed earum rerum nomina ad aliud significandum vsurpamus secundum aliquas earundem rerum similitudines, veluti dum sub nomine aquarum aut arborum non res illas sed homines significamus. Secundo modo contingit in scripturis res ipsas aliud significare, dũ author de rebus quas proprijs verbis intelligit vult aliquid dicere & per illas rursũ alias res mysticas intimare. Et hinc iã oritur geminus scripturę sensus, vnus literalis, alter mysticus ꝑ literalem sensum designatus. Vnde Augu

August.15.de ciuit.dei. In scripturis allegoria interdum reperitur i verbis seu vocabulis translate acceptis. Interdum autem in facto, veluti cũ Apostolus e duobus filijs Abrahę, vno de ancilla, & altero de libera (quod non solũ dictum sed etiam factum fuit) duo testamenta intelligenda monstrauit. Huius generis facta sunt oblatio Abel pastoris ouium, offerentis de primogenitis gregis, & occisio ipsius per Cain fratrẽ eius agricolam. Arca Noe, Sacrificium Melchicedec offerentis panem et vinum, Sacrificiũ Abrahę, natiuitates, pugnę quoq; seu luctę Esau & Iacob, Ingressus filiorũ Israel in Aegyptũ, liberatio & miraculosus egressus eorundẽ ex Aegypto, Transitus maris rubri, lex data supra montem Syon in tabulis lapideis, protectio eorũ in deserto, per columnam ignis in nocte & per columnam nubis in die, manna pluens de cœlo omne delectamẽtum habens, petra percussa scaturiens aquis, sacrificia Iudæorum in agnis, vitulis, hircis, cæterisq; animalibus, bella & prælia contra gentes, exaltatio serpentis in deserto, promissio terræ fluentis lac & mel. Hęc & id genus alia non voluntas aut interpretatio humana, sed Christus per se et suos Apostolos docuit secundũ allegorias & figuram mysticarum rerum esse dicta, gesta, & facta ad intimandum videlicet mysteria redẽptionis humani generis ab Aegyptiaca peccati seruitute, quæ erat sub infernali Pharaone, quẽ suo sanguine vicit Christus, factus agnus pro nobis sacrificium & victima. In eo quod Moyses Aethiopissam ducit vxorẽ, significatur quod lex dei, & vetus eius intellectus transeat ad gẽtes, super quo murmurat Aaron Iudæorum sacerdotium, & soror eius Maria *id est synagoga, quemadmodum & saluator in eo quod regina Austri venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, docuit significari Eccl'am de gentibus a finibus terræ venientẽ ad audiendã sapientiã veri Salomonis. Vtroq; genere tropi spiritus sanctus in scripturis sacris dignatus est vti ad vtilitatem nostram, qui ex rebus sensibilibus, tanq̃ ex speculis quibusdã, figuris seu picturis citius ad inuisibilia dirigimur, & in ipso transitu delectatione rapimur ardentiore. Ea quę figurate nobis insinuantur plus mouent, plus admirantur, magis accendunt amorem, q̃ si nude, inquit Hieronym9, proprijsq; verbis, sine vllis sacramentorum simi!itudinibus dicerentur. Vñ & in vtroq; genere tropi, mos est scripturæ loquutionibus secundum tropũ significantibus, miscere plærumq; & adijcere loquutiones proprias, vt intẽtio studiosi lectoris sobria, cum quodam vtili & salubri labore perueniat ad intellectum spiritualem. De priori tropi genere latius in tractatu sequenti dicitur cum tractatur de transitu literæ ad spiritum. De vocibus autẽ trãslate acceptis nunc dicendum.

Potest autem dictio aut oratio a propria significatione ad tot significationes aliarum rerum accommodari, quot conditiones & proprietates proprium illius dictionis significatum habet cæteris rebus apte & congrue accommodabiles. Quamobrem in scripturis sacris eadem dictio reperitur ad diuersas res etiam contrarias vsurpata. Veluti cum in leone propter eximiam fortitudinem nũc Christus significatur, qui sua sapientia diabolũ vicit, dicẽte scriptura, Vicit leo de tribu Iuda. Nunc vero diabolus, propter iram & furorem suum. Circuit, inquit Apostolus, tanq̃ leo rugiens, & cætera. Ignis, vulnus, & gladius, interdum accipiuntur in re bona. Nam ignem se

mittere in terram Christus dixit. Sermonem dei scriptura dixit gladiũ bis acutum, propter duorum testamentorum aciem. Et in canticis se dicit Ecclesia vulneratam charitate velut amoris impetu sagittatam, vbi autem hęc in malam partem accipiuntur, facile est considerare ex sententiarum ordine. In fermento interdum intelligitur nunc oẽ prauum bono commixtũ, vt pote peruersa interpretatio, aut falsitas scripturis bonis intermixta, vt Cauete a fermento pharisæorum, aut prauus & contagiosus homo in Ecclesia, vt Expurgate vetus fermentum, primæ ad Corin. 5. Interdum autem in fermento intelligitur res bona, noticia videlicet & intelligentia scripturarũ, vt apud Matthęum. Simile est regnum cœlorum fermento, qđ acceptum mulier abscondit in tribus farinæ mensuris, donec fermentaretur totũ. Sic in montibus intelliguntur, nunc superbi, tumidi, nunc humiles, sedula deuotione habitantes in cœlestibus, quæ terrena didicerunt contemnere, & ea quę sursũ sunt quęrere ac sapere. Item in calice, nunc voluntarium amaritudinis poculum, vt passionis martyrij, mortis, nunc inuoluntarium supplicium diuinæ vltionis, nunc poculum dulcedinis lętificantis intelligitur. In quibusdam vero scriptura ita est obscura, vt non facile queas discernere in quā rē intelligatur vocabulum esse trāslatum, veluti cum dicitur: Sicut calix in manu domini vini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc, veruntamen fex eius non est exinanita, bibent oẽs peccatores terræ, de quo verbo iam in superioribus Augustini sententias recitauimus. Et in huiuscemodi tunc hæc obseruanda est regula. Quando ex eisdem scripturæ verbis, non vnum aliquid, sed duo vel plura sentiuntur, etiam si lateat quid senserit ille, qui scripsit, si quodlibet congruum veritati ex alijs scripturæ locis doceri potest, nihil est periculi scrutantibus & conantibus, vt ad veritatem & intentionẽ perueniant autoris, per quem locutus est dei spiritus. Spiritus enim sanctus qui & spiritus est veritatis, sic obscure in nostram exercitationem & humiliationem locutus est. Etiam pręuidit aliam sententiam occursuram esse pio lectori, imo vt occurreret præuidit & operatur. Et hæc est laudanda scripturæ sacræ fœcunditas, vt sub eisdem verbis plures salutares plærumq; intelligantur sententiæ, quæ singulæ ita cæteris sententijs cohærent, vt nescias quam praeferre debeas. Studiosus igitur scripturæ sacræ lector hoc obseruare debet, vt vocabula a propria significatione ad aliam rem significandam vsurpata, pro causis & rebus, de quibus agitur, aptare & accõmodare discat. Vnde multi propter ignorantiam virium, & proprietatum rerum, veluti dum nesciunt quas vires habeant vel aquilę vel aspides, non intelligunt omnino cur dictum sit, Renouatur vt aquila iuuentus tua. Sicut aspidis surdę obturantis aures suas. In omnibus loquutionibus figuratis vigilare debet mens studiosi lectoris, & cauere ne figuratam loquutionem ad literã accipiat, & ne rursus loquutionem non figuratam accipiat solum vt figuratam, excludens veram literalem sententiam. Sed hic in primis oportet ostendere viam quandam, quà cognoscitur aliquis scripturæ sacræ sensus esse figuratus, aut metaphorice accipiendus, secundum doctrinam superius traditam. Deprehenditur locutio esse figurata seu metaphorice dicta tali consideratione. In scripturis sacris omnis locutio quæ ad literam accepta videtur, aut malũ aliquod, seu crudele, aut molle, seu carnale aliquod iubere, aut bo

aut bonum aliquod, vel beneficium proximo impendendum vetare ac prohibere accipienda est tanquam figurata & metaphorica. Ex hac iam regula duæ sunt considerandæ sententię. Vna, In scripturis sacris quicquid asperum, aut seuum, & crudele sonat, & commendatur a sanctis factum, aut iubetur vt faciant, hoc non ad literam, sed ad cupiditatis regnum, & ad vincendum animę hostes intelligitur esse scriptum. Veluti quod dicit Christus de odio patris & matris, & propriæ animæ seu vitæ corporalis.

Alia regula. Quicquid in scripturis molle & carnale sonans commendatur a sanctis factum, aut iubetur vt faciant, hoc non ad literam, sed ad charitatis & amoris Christiani regnum promouendum intelligitur scriptum. Huius generis sunt ipsius sponsæ oscula, tactus, amplexus, accubitus sponsi inter vbera in scripturis commendata, & præsertim in canticis canticorum, quæ non carnaliter, sed spiritualiter sunt accipienda de charitatis amplexibus, quibus anima prorsus exuta amore carnali, adhærens Christo suo sponso, veris fundata virtutibus, efficitur sancta & casta. Huiuscemodi casti amoris officia, quanto magis translatis verbis opperiri videntur, tanto magis cum fuerint aperta dulcescunt animis nostris iam cœlestia suspirantibus. De eo quod iussum est Abrahæ, vt immolaret suum filium. Et de eo quod Osee præcipitur, vt acciperet sibi vxorem fornicariam, alia est ratio, quia hæc & id genus alia quędam in scripturis sacramenta, significandi gratia sunt facta.

Ex huiuscemodi ergo regulis patet, quod sermo Christi dicentis, Si manus tua, aut pes tuus scandalizat te, abscinde eũ & proijce abs te, & ad literã acceptus malum videtur præcipere. Idcirco methaphorice est accipiendus, non vt corporis nostri membra præscindamus, sed vt vsus eorum peruersos atque præposteros abscindamus. Insuper considerata illic sententiarum cohęrentia, per manum & pedem possimus intelligere amicos & propinquos quorum auxilio quotidiano opus habemus, tales si nos scandalizant, id est, ruinam in causa animæ faciant, excludendi sunt a societate nostra, melius enim est nos debiles & claudos, id, est solatio, adiutorio, & communione talium cognatorum destitutos, ire in vitam quam illis iũctos ire in gehennã. Hac enim ratione dicit ibidem Christus, Non veni pacem mittere in terrã, sed gladium, veni enim filium separare aduersus patrem, & filiã aduersus matrem, & inimici hominis domestici eius, quamquam & hoc a quibusdam interpretetur esse dictum a Christo prænunciantis animo, nõ hortantis aut iubentis lege, sed recurrit in priorem sensum, etiam quãuis intelligatur esse prænuntiatum. Quod dicit Christus, Qui venit ad me & non odit patrem & matrem & cęt. non est me dignus, nõ iubet vt maleuoli simus aut seuiamus in parentes aut cognatos, neque vt odiamus illos aut fugiamus ab illis, quatenus sunt nobis sanguine iuncti. Nam contrarium huius præcipit nobis, vt videlicet patrem & matrem honoremus. Vnde & sub innocentiæ statu etiam fuissent, inquit Augustinus, naturalia iura cognatorum societasque necessitudinis, communionis, venerationis & amicitiæ erga parentes, sed voluit Christus, vt odiamus & in illis, & in nobis, de illis quicquid amorem Christi aut extinguit, aut minuit, hoc est odi-

re, & blandimenta & affectiones, quibus obsistunt nobis in via Christi, ab amore illius nos auocantes. Non iussit Christus, vt aut carnem, aut membra corporis nostri odiamus, sed vt membrorum vsum, & erga carnem nostram affectiones, quas hactenus habuimus peruersas ac pręposteras mortificemus, destruentes in nobis regnum diaboli, id est cupiditates, concupiscentias, quibus diabolus in nobis regnare desiderat, qui semper molitur rationalem mentem auertere, & alienam facere a deo vero suo. Sic enim ait Apostolus Paulus, Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt, cum vitijs & concupiscentijs suis. Ad eundem sensum cōmendat Christus Eunuchos, Qui semetipsum castrauerunt propter regnū cœlorum, non quod corporis membrum sibi pręsciderint. Nam & de illis in alia parte illic loquitur. Sūt eunuchi sic facti ab hominibus, sed ꝙ vsum illius membri prorsus propter sequelam Christi abiecerint, vt celibes in carne & animo seruiant deo.

Sic quod in psalmo centesimo primo, Christus ad patrem loquitur, In matutino interficiam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate domini omnes operantes iniquitatem, accipiendum est non de corporali occisione, sed de spirituali, quę non ferreo gladio, sed spirituali perficitur, de quo ait, Posuit os meum quasi gladium acutum. Neque enim Dauid, neq; Christus per Dauid figuratus legitur peccatores secundum corpus interfecisse, & perdidisse de ciuitate domini, sed Christus fecit peccatores esse mortuos peccato & mundo, vt viuerent deo in ciuitate domini, quæ est Ecclesia.

Deinde vt & vniuersalis loquutio demonstretur vera esse, Sciendum est ꝙ Christus de ciuitate sua, id est de qualibet anima, & de Ecclesia sua disperdit omnes operantes iniquitatem, aut in primo suo aduentu, ex sua misericordia faciens, vt peccatores de cordibus suis hostes suos internos pellant, crucifigant, mortificentque carnem cum vitijs suis, prauisque desiderijs, aut in secundo aduentu ex sua iustitia ab electis suis segregans peccatores incorrigibiles, & impœnitentes in mortem gehennæ ignis. De regno suo tollet Christus omnia scandala, quæ in hoc mundo prorsus tolli non possunt.

Sic de occisione spirituali accipitur, quod in Esaia de Christo dicitur, Spiritu oris sui interficiet impium, hoc est, spiritu verbi sui destruet ipsam impietatem. Dauid iniquos homines odio habuit, odiens in eis, non quod homines erant, non naturam quam deus dedit, sed iniquitatem & impietatem in eis. Sic iustus quisque iniquos odit, dum admonitionibus & correptionibus adhibitis studet erigere illos, vt ex impijs iusti fiant. Scripturis igitur quibus legitur deus conterere omnes gentes, euertere impios, humiliare omnes colles, confundere scelestos & peccatores indicant interdum dei misericordiam, lenitatem, & clementiam super impios & peccatores, veluti dum pro sua bonitate conuertit corda eorum ad fidem, & charitatem, dum etiam in hac vita flagellat omnem filium, quem recipit. Interdū vero indicant dei iusticiam, vltionem & vindictam, veluti dum eis pœnam peccatis dignam reddens tollit de medio. Sic quod apud Zachariā dicit, In die illa quæram conterere omnes gentes, quę veniunt contra Hierusalem, Exponit Hieronym. conterere non in perditionē secundum emendationē vt adiuersus Hierusalem, id est sanctam Ecclesiam militare desistant & incipiant

cipiant esse ciues Hierusalem qui fuerant aduersus eam, alij vero interpretã tur de contritione in perditionem. Et vtraq; expositio ẽ sancta, & catholica, Nam & temporibus Antichristi futuri, quæret dominus omnes nationes gentium trahere ad fidem, quęret & perdere omnes, qui cõuerti noluerunt. Vnde in .21. de ciuitate dei Augustinus, Euertuntur, inquit, peccatores duobus modis, aut sicut Sodomitę, vt prorsus pereant pro peccatis, aut sicut Niniuitę, vt ipsa impietas euertatur & destruatur pœnitendo. Secundum hunc sensum verificata est sentẽtia Ionę dicentis, Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Verte impios, inquit Salomon, & non erunt, euersa enim est ciuitas, quę mala erat, & facta est ciuitas bona, quę mala erat euersa est in perditis moribus. Sic plane dicit scriptura, Spiritu oris sui interficiet impium significans hoc non de corporali morte, sed de destructione impietatis. Deinde & in huiuscemodi loquutionibus, quibus comminantur supplicia certo hoĩm generi in peccatis ambulantium, tacite intelligĩt condĩtio, si tales manserint, quales nunc sunt. Ex his itaq; pspicuũ ẽ conturbari, confundi, & erubescere in scripturis bifariam accipi. Nam alij conturbantur ad salutem & pœnitentiam, alij ad mortem & confusionem sempiternam. Ex horum consideratione soluit Augustinus quæstionem, Cur electi a deo martyres occisi propter verbum dei, Apocalyp. septimo, se vindicari deprecentur clamantes voce magna, & dicentes, Vsq; quo domine sanctus & verus non iudicas, & non vindicas sanguinẽ nostrum de his, q habitant in terra. Cur hæc, inquam, rogant & desiderant, cum apertissime moneamur, vt pro inimicis nostris & prosequutoribus oremus. Intelligendum est, inquit, iustorum esse vindictam, vt omnes mali pereant. Pereunt autem duobus modis, aut conuersione ad iustitiam, aut amissione potestatis nocendi, qua nunc aduersus bonos grassantur. Sic Christus conquassauit & conquassat quotidie inimicorum suorum seu superboꝝ capita.

Ex his diligenter consideratis ostenduntur verissimæ esse locutiones vniuersales, olim de regno Christi tunc futuri prænunciantes, quod omnis vallis exaltabiť, ꝙ omnis mons, & omnis collis humiliabitur & videbit omnis caro pariter, quod os domini locutum est, quibus significatur quod omnis qui vallis est, id est qui se humiliat, exaltabitur, & omnis qui mons est, hoc est, tumidi, & alti cordis, id est qui se exaltat, humiliabitur humiliatione quadam vel in hac vita voluntarie ex superbia in salutarem pœnitentiam, vel in die iudicij coactus in gehennam.

Sic omnis caro videbit Christum, communem salutis autorem, & in die iudicij iustum iudicem secundum humanam formam. Omnes erũt Christo subiecti, id est sub eius dominio, Nã oẽs homines, tam reprobi ꝙ electi videbunt Christum esse dominum, vel coacti in pœnis, vel voluntarij in sempiternis gaudijs. Hac ratione implentur scripturæ prophetarũ, de Christo rege dicentium, ꝙ ipse in fortitudine veniet, & ꝙ brachium eiꝰ omnibus dominabitur. Huius gnĩs scripturæ sacrę sunt carnalibus Iudæis in laqueum, & in scandalum, dum ea quę de Christo rege, & illius regno, et de monte Syon, & Hierusalem, & de domo Iacob, ac de solio Dauid sunt a prophetis pręnuntiata, accipiunt secundum literam, terrenum regnũ

quod

quoddam in terrena Hierusalem futurum, concipientes ex huiuscemodi scripturis, quæ tamen sunt accipienda, neque de illa terrena Hierusalem, quæ est in Iudęa, quod illa sit futura caput omnium regnorum huius mūdi, neq; de vllo temporali regno, sed de spirituali regno, quod est Ecclesia iustorum in omni loco & gente collocanda, futura quidem, atq; habitatura initiū terrena Iudæa, & in terrena Hierusalem, in qua Christus secundum dispēsationem visibilis apparuit, non aureū aūt atq; gemmatū huius mundi regnum exercens, sed mysticum in animabus hominum, vincens tyrannum peccati, eiiciens principem huius mundi foras, extra corda filiorum Adæ, vt non amplius viuant diabolo, qui humano generi inimicus quærit a deo cōditore vero rege, pacis ac vitæ auertere, & indesinenter trahere illos ad ęternę mortis interitum non cessat, suggerens semper, vt ea quæ carnis sunt sapiamus & ambulemus secūdum desideria sæculi huius, vt teneamus in hoc sæculo mentes nostras auersas & alienas a creatore, redemptore, & beatificatore nostro. Ob hoc regnum diaboli in cordibus nostris destruendum & ad reconciliandum nos deo patri, qui eramus filij iræ, venit Christus in carnē mortalem, vt essemus mortui peccato, & desyderijs huius sęculi, & viueremus deo, & per spiritum fidei, amoris, & charitatis, illi iugiter studeremus adhærere, gerentes luctam, bellumq; assiduum contra inuisibiles hostes animarum nostrarum, & contra inimicos nostros domesticos, qui habitant in carne nostra. Proinde in regno Christi qui militant, ea quæ carnis sunt odiunt, mortificant, destruunt, vt solo fruantur deo. In regno autem diaboli gentes, carnalesq; Iudæi, ea quæ carnis sunt sapiunt, cupiunt, desiderant, & futura per regem suum Messiam expectant, & quæ sub tropis & metaphoris in sacris literis de regno Messiæ intimantur carnaliter intelligunt, quærunt dominatorem vrbium terreni imperij sceptrum, sperant futurum auri & argenti largitorem Christum ducem, qui per mille annorum sæcula satisfacturus sit eorum carnalibus desiderijs & luxurijs, & ita aberrantes a vero scripturarum intellectu, quo magis ea quæ carnis sunt expectant, quo magis hęc diligunt, eisq; frui desiderant, eo magis elongant suas mentes a vero regno Christi, qui in propheticis eorum scripturis pręnuntiatur venturus pauper & humilis, abiectus tanq; leprosus & omnium hominum nouissimus, talisque futurus, qui hunc carnalem amorem, desideriaque huius mūdi docet contemnere, & viuere in humilitate, mansuetudine, sobrietate, castitate, & iustitia, vt mens hominis, soli deo vacare, illumque diligere ex totis viribus discat. Omnia prophetarum & vota & vaticinia tendebāt in Christum, qui iuxta Paulum Apostolum, est dei virtus & sapientia.

Proinde qui Christum nesciunt, quantumuis sese in Moyse, in lege, et prophetis, sapientes, exercitatos, & doctos putent, veram dei sapientiam, scripturarumque scientiam non habent, quemadmodum ad Iudæos ipse ait. Erratis, nescientes scripturas neque virtutem Dei.

Quæ in lege, in psalmis & prophetis de Messia, id est, Christo rege legunt, q multiplicabitur eius imperium, & q pacis eius non erit finis, super soliū Dauid sedebit, & super regnum eius, vt confirmet & corroboret illud a modo vsq; in sempiternum, & q eleuabitur vt mons super omnes colles, & q

ad eum

ad eum fluent omnes gentes, & q in diebus eius erit abundantia pacis sup terram tanta, vt homines sint conflaturi arma bellica in vasa pacis, vtpote gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces, & q non leuabit vltra gens gladium contra gentem. Item q dominabitur a mari vsq; ad mare, & a flumine vsq; ad terminos orbis terrarum, & q omnes gentes venient et adorabunt eum, & q ædificabit Hierusalem ciuitatem, & conuertet captiuitatē Syon, & q Hierusalē dispersum in omnem terram colliget & diliget portas Syon super omnia tabernacula Iacob. Hæc & id genus alia Iudæi in hodiernum vsq; diem carnaliter sapientes, videntes non esse carnaliter impleta sub temporibus illis, quibus dominus noster Iesus in carne visibilis apparuit in Hierusalem, alium expectant Christum, qui corporaliter sit in hoc mundo regnaturus in Hierusalem terrena, tanq rex regum & dominus dominantiū, quem oēs reges gentiū sint adoraturi corporaliter residentē in terra Iudæa, in monte Syon, in gaudio, pace, & tranquillitate oībus gentibus voluntarie sibi subiectis imperantem. Quatenus igitur valeamus propheticas scripturas de vero rege Christo, & de regno illius vaticinantes, intelligere operę pretium est voces quasdam & loquutiones tropologicas translate acceptas apire, et id quidem ex locis scripturæ aptissimis.

In tota ferme scriptura docet spiritus res corporales ad res mysticas accommodare vbiq;, sumptis similitudinibus & parabolis a rebus cōmunissimis, & apud commune vulgus manifestissimis, quemadmodum saluator semen iactum in terram, piscatores iacientes retia in mare, vitē & palmites abscissos, arescentes, morbos corporis, & id genus alia, quę visibilis hic mundus offerebat corporeis Iudęorum oculis, transferebat ad res ipsas animarum & ad regnum illius. Nunc autem, operosum foret de singulis vocibus in scriptura translate & varie acceptis disserere. Quandoquidem & huiuscemodi methaphoris tota scriptura testamenti veteris est plena. Neq; est vlla ferme res quę non translate accommodatur ad aliud ex alio propter similitudinē aliquam significandā. Quæ in vno aut altero scripturæ loco ad literam secundum propriam significationem intelliguntur accepta, in alijs scripturæ locis non proprie, sed translate a propria significatione vsurpantur metaphorice intellecta. Et hoc quidem diligenter est obseruandū, nō modo in omnium rerum generibus, sed & in operationum, motuum, passionū, & affectionum qualitatibus, in cœlestibus & terrestribus elementis, & in corporibus tam a natura, quam ab artifice confectis. Item in cœlo, sole, luna & stellis, In terra, in fluminibus, in mari in Iordano, in insulis maris, in diluuijs, in desertis, in vento, pluuia, in grandine, in montibus, campis & vallibus, in arboribus, in cedro, cupresso, libano, in ficu, in vinea in vite, in palmite, in palma. In rebus aromaticis, vt in vnguentis, in thure, in myrrha, ī cynamomo, balsamo, cypresso. In cibo, in potu, in pane, in vino, in calice. Itē in nationū, regnorum, locorū, ciuitatū diuersitatibus. in Babylōe, in Aegypto, in Moab, ī Aethiopia, in Iudęa, in Hierusalē, ī mōte Syon. Itē in rebus propriorū noīm, vt in Abel, in Iosue, in Abrahā, ī Isaac, in Iacob, in Moyse, in Dauid, in Salomone, in Sorobabel, in Cyro, in Pharaone. Item in pecorum & armentorum & volatiliū generibus, vt in boue, in hinnulo, asino, in agno, lupo, leone, ceruo, cane, in aquila, in passere, gallina, gallo, in

lo, in pelicano. Item in vasis seu armis, aut noibus rerum bellicarum, vt in arcu, sagittis, iaculis, hastis, gladio, lorica, galea, in tentorijs, tabernaculis, & acie castrorum, i cornibus, vexillis, tubis. Item in generibus indumentorũ et ornamentorum humani corporis, in vestitu, in stola, in barba, in corona, in fimbrijs aureis, in ora vestimenti, in calceis, in bysso, in purpura. Itẽ i mẽbris & organis humani corporis, vt in capite, in ore, in oculis, in genis in dentibus, in auribus, in labrijs, in lingua, manib⁹, vberibus, viscerib⁹, in dorso, in ventre, in renibus, lumbis, & pedibus. Item in oĩm operationum tã inanimatorum, quã animatorum generibus, vt in gressu, cursu, volatu, visu, locutione, vrere, dormire, vigilare, esurire, sitire, manducare, bibere, viuificare, inebriari, occidere, mori. Oĩa hæc & alia multa in scripturis sacris propter aliquã similitudinem aut proprietatẽ transferuntur ad rẽ mysticã, siue in Christo & mẽbris corporis eius, quod est Ecclesia, siue in diabolo, & ministris eius. Vñ in scripturis sacris, duo leguntur reges, duo principes inter se contrarij, Christus & diabolus, q & in eisdem scripturis reperiuntur appellari variarum rerũ noibus translate acceptis. Insuper & vterq; suã legitur habere Ecclesiam, suũ corpus, variaq; in corpore suo membra, sua officia, suũ cibũ & potum, suas ciuitates, suas domos & habitacula, suã possessionẽ, suũ semẽ & filios, sua castra, suas turres & ꝓpugnacula, sua vasa & arma bellica, suas sagittas, sua iacula, suos equites, & quadrigas, sua fulgura, tonitrua, & coruscationes, suam terrã, suas aquas, sua fulmina, suũ ignem, suos cãpos, suaq; diuersorũ generum aialia. Harum oĩm rerũ noĩa, tam in specie, quã in genere reperiuntur in scripturis sacris translate accepta, tam in bonã partẽ in regno Christi, quã in malam in regno diaboli, & eadem plæraq;, nunc in bonã, nũc i malã rẽ inueniunt accepta. Christus est agnus propter innocẽtiã, leo, propter potentiam & fortitudinẽ. aquila, propter sublimitatẽ. capra quæ in summis pascitur, propter contemplationem. petra propter stabilitatẽ. cornu ꝓpter fortitudinẽ, et vim insuperabilẽ. mons propter eminentiã et excellẽtiã. Id gen⁹ alia sunt innumera, quibus in scripturis reperitur Christus assimulatus. Diabolus est leo propter ferocitatẽ. mons, propter tumorem & superbiã. serpens & coluber, propter insidias. princeps mundi huius, propter dominiũ in corda eorũ, qui mundũ diligunt. rex Aegypti, & rex Babylonis, propter potestatẽ quam habet in hoẽs tenebrarum & cõfusionis. Sic & horũ duorũ regum seu principũ regna sub varijs tropis intimantur. Quemadmodũ fideles Christo adhærentes sunt vnus populus, vnũ mysticũ corpus Christi, Sic impij & infideles, sunt vnũ mysticũ corpus diaboli. De vtroq; populo loquitur scriptura, tãq; vterq; populus esset vna quędã persona, habẽs caput, cor & pedes. Esaię. 1. Oẽ caput languidum, & omne cor merens, a plãta pedis vsq; ad verticem non est in eo sanitas. Illic per caput, princeps quisq; in Iudęorum populo, per cor autem, doctor quisq; & sacerdos, cuius est alios diruere. Per pedes aũt, plebs intelligi͂t, vbi spiritus sanct⁹ ex ore Hieremiæ ꝑ metaphorã asserit, quꝙ a principibus, vsq; ad extremã plebẽ, a doctorib⁹ vsq; ad imperitũ vulgus nulla sit sanitas, sed oẽs pari ardore i ipietate cõsentiũt. Ad facilius autem intelligendum huiuscemodi loquutiones translate in scripturis significantes, Sciendum est quod regnum Christi quod est in Ecclesia in scripturis sacris, quemadmodum latius declaratur in sequenti capite, intima

intimatur vt res vna, & id quidem varijs nominibus translate acceptis, & nunc quidem intimatur, vt corpus vnum veluti sponsa, virgo & mater, vel regina, vel mulier, aut columba aut turtur, Nunc vt ciuitas vna vel ædificatio seu domus vna ædificata, Nunc vt castra seu exercitus militantium, Nunc vt ortus conclusus seu ager plenus fructibus, cui benedixit dominus. Nunc vt vinea, nunc vt terra manans lac & mel, nunc currus dei decem milibus multiplex, nunc arca. Ecclesia corpus dicitur propter fidelium vnionem, in vinculo vnius fidei, spei & charitatis. Sponsa propter fidem Christo in baptismate datam. Amica propter mutuum amorem, Columba propter simplicitatem, & gemitum & luctum in hac peregrinatione. Turtur propter castititatem, suspiriumq; ac desiderium cœlestis patriæ. Ciuitas qualis est ciuium multitudo, propter vinculum societatis in vnum sub vno rege Christo, & sub vna lege Euãgelij. Ciuitas etiã qualis est vrbs, hoc est ipsa mœnia & ædificia propter structuram ordine debito factam viuis ex lapidibus. Castra seu exercitus propter militiam eorum, qui in præcinctu semper debent vigilare, & stare parati ad prælium contra inuisibiles animarum hostes. Ortus ab oriendo propter arbores, herbasq; viuas, quotidie nouas in eadem orientes. Vinea propter rationales palmites fide adhærentes Christo viti, proferentes vuas, id est, opera cœlestis vitæ. Singulis rebus sic ad significandum Ecclesiam translatis respondent, & sua queq; propria, quibus intimantur eiusdem Ecclesię partes, aut membra, aut officia, aut vestimenta, seu ornamenta, seu tempora, & ętates & incrementa. Ecclesia cum assimulatur corpori, sua habet membra, suum caput, suos capillos, suam faciem, genas, oculos, aures labia, dentes, guttur, linguam, ventrẽ. Huiuscemodi nominibus etiam translate acceptis Ecclesiam eiusq; mẽbra in scripturis sacris appellari, patet ex libro Canticorum, in quo Christ⁹ vt sponsus & dilectus loquitur ad Ecclesiã suam tanq; ad sponsam atq; dilectam, pulchram, quę habeat genas, oculos, dentes, labia, nasum, quibus significantur diuersa eiusdem Ecclesię membra, secundum diuersa gratiarũ dona propter aliquam similitudinem sic appellata. Eadem Ecclesia dum appellatur ciuitas aut domus dei ędificata, suum legitur habere fundamentum, suos lapides, suas turres, & propugnacula, suos parietes, sua tigna, suum cubile regium, suam vinariam cellã, suum lectulũ. Huiusmodi nominibus translate acceptis, Ecclesiam eiusq; membra, ornamenta, & officia appellari, patet ex libro eodem Canti. & libro psalm. & ex prophetis. Vnde & Esaię. 54. ad Ecclesiã dicitur. Paupercula ciuitas, & tempestate conuulsa absq; vlla consolatiõe, Ecce ego sternam per ordinẽ lapides tuos & fundabo te in saphiris, & ponam iaspidem ꝓpugnacula tua & portas tuas in lapides sculptos. Harum diuersarum rerum noĩbus significantur lapides in Eccl'a viui, hoc est, Ecclesiæ mẽbra diuersis gratiarum donis prędita, de quibus dicitur, Vrbs beata Hierusalẽ, dicta pacis visio, cõstructa viuis ex lapidibus. Eadẽ Eccl'a dũ dicit̃ esse exercit⁹ seu castrorũ acies, suũ legit̃ habere equitatũ, suos curr⁹, suas quadrigas, suos duces et principes, sua tabernacula, sua tẽtoria, suaq; bella & pręlia, suũ apparatũ bellicũ, enses, gladios, scuta. Vñ in Cant. de Eccl'a dicit̃, Terribilis vt castrorũ acies ordinata. Ad Eccl'ã Esaię. 54. dicit̃, Dilata locũ tẽtorij tui, tabernaculorũ tuorũ pelles extende longos fac famulos tuos.

Eadem

lum fundamentũ aut lapis angularis dicitur, sed & fundator, & custos pro tector turris fortitudinis, arx, porta, & ostium, dies, & lumen illuminans tenebras eius Christ⁹ in hac sua domo est, in imo est & in summo. Ipse est, q ait, Ego sum ostium, per me si quis introierit, egredietur & ingredietur, & pascua inueniet. Ipse est, quem propheta appellat lapidem, dicens, Lapidẽ quẽ reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, quem sane lapidẽ idem propheta continuo sequutus appellat diẽ, & dominũ deum, qui illuxit nobis. Hęc inquit est dies, quam fecit dominus, exultemus & letemur in ea. Ipse est qui iuxta prophetam fundauit hanc Ecclesiã suam & simul natus est in ea. Ipse est sapientia, de qua in prouerbijs, Sapientia ædificauit sibi domũ, excidit columnas septẽ, immolauit victimas, miscuit vinũ, proposuit mẽsam, misit ancillas. Hęc sapientia dei et patris est dominus noster Christus, qui ædificauit sibi domum aut humanam, videlicet carnem diuinitate plenam, aut Ecclesiam viuis ex lapidibus, excidit columnas septem, Apostolos videlicet & doctores septiformi spiritu illustratos, sęcularibus disiderijs excisos ad portandum eiusdem Ecclesię fabricam imolauit victimas, carnem videlicet suam, & sanguinem, seq; ipsum totum, & proposuit scripturę sacrę mẽsam. Eadẽ domus ista, quę est Ecclesia secundum aliquã sui ętatem considerata. Apud Ioannem vocatur mulier amicta sole Apocalyp. 12. Signum magnum apparuit in cœlo mulier amicta sole, & luna sub peditus eius, & ĩ capite eius corona stellarum duodecim, & in vtero habens, clamabat parturiens, et cruciatur vt pariat. Et visum est aliud signum in cœlo, Et ecce draco rufus & magnus habens capita septem, cornua decẽ, & in capitibus eius septem diademata, & cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram & stetĩt ante mulierem, quæ erat paritura, vt cum peperisset, filium eius deuoraret, & peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea, & raptus est filius eius ad deum, & ad thronum eius, & mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum a deo paratum, vt ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta. Hæc mulier est Ecclesia, dũ adhuc erat paruula, nondũ habens vbera, id est, vtriusq; testamenti scripturas, quibus lactaret gentes, quæ in principio amicta sole iustitię Christo, habens in capite coronam stellarum duodecim. i. ornata fide Apostolorum duodecim, designatorum in duodecim patriarchis, seu tribubus filiorum Israel, subijciens lunam, id est omnem huius mundi mutabilitatem sub pedibus suis, dum adhuc sterilis erat in partu gentium deside rabat parere deo filios spirituales ex earundem gentium nationibus, quæ & per gloriosam dominam Mariam virginem peperit filium, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea. Sed draco magnus diabolus & rufus, hoc est, sitiens sanguinem martyrum, habẽs capita septem, id est, omnes huius mundi principes, & cornua decem, hoc est, omnia eorundem principum regna, cupiuit huius gloriosę virginis filium deuorare, vt non conciperetur in cordibus gentium, per spiritum fidei. Has & id genus alias loquutiones tropicas, poterit studiosus quisq; scripturæ sacræ lector ex his quæ præmittuntur & sequuntur intelligere & formare sibi sententias ad ædificandum regnum charitatis Christi, destruendum regnum cupiditatis diaboli. Huiuscemodi tropis liber Apocalypsis est plenus, qui, vt inquit Hiero

nymus ad Paulinum, tot habet sacramenta, quot verba, quę & varie a varijs inueniuntur exposita. In scripturis sacris multa sub vmbris, & figuris, metaphoris inuoluta, Christum sonant, quæ & de Christo intelligunt Ecclesiastici patres, quæ tamen sicut & aliter recte possunt intelligi, ita fuerunt ab alijs sanctis patribus etiam aliter intellecta, sed cum cæterorum pace & vnitate catholica. Quod ex scripturis declarat Augusti. libro. 16. contra Faustum, capite vigesimo secundo, dicens verbū hoc Deuteronomij. 28. Videbis vitam tuam pendentem, & non credes vitæ tuæ, aliter q̃ de Christo posse intelligi, de Christo autem non posse intelligi, nec ipse Faustus ausus est dicere.

Cęterum & hic sciendum est, quod Ecclesia cum appellatur exercit⁹ seu castra, suum legitur habere equitatum, suos currus, suam aciem, suum ordinem, suos principes, suum apparatum bellicum. Sponsus ad sponsam seu Ecclesiam in Canticis ait, Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea, non dicit curribus Pharaonis assimilaui te, sed equitatui meo in curribus, id est, exercitui meo inter currus Pharaonis. Ac si dicat, Assimilaui te equitatui meo, populo videlicet Israhelitico, assumpto ex curribus Pharaonis demersis in profundum maris. Sunt equi in hoc mundo quos ascendit Christus, sunt equi quos ascendit Pharao, aut rex Babylonis. Equi & quadrigæ Pharaonis sunt, quos aduersarius noster diabolus trahit, & ducit ad persequendum Ecclesiæ membra. Equi in Ecclesia, super quibus equitat rex noster Christus, sunt fideles animæ, quæ frenū ipsius & iugum suauitatis sua sponte suscipiunt, qui non secundū sua ipsorū desideria præcipites currunt, sed vinculo charitatis dei, sua agunt mysteria, secundum Christi spiritum aguntur, de quibus in Abacuc. Qui ascendis super equos, & quadrigæ tuæ saluatio. Præuidit quidem Abacuc propheta suo tempore, quod deus ascenderet per principes Cyrum & Darium, quib⁹ ceu equis, id est, ministris vteretur ad perdendum Babylonios, qui captiuū detinebant populum Iudæorum, Præuidit etiam, quod ipse deus ascenderet super equos irrationales in multitudine exercituum ipsorum ad diuidē dum fluuios inanimatos, quos exercitus transeunt ad deuastandum eosdem Babylonios, & temporaliter liberandum Iudæos. Verum non solum ob huiuscemodi carnalem historiam, liberationemq; temporalem contexuit Abacuc prophetiam istam, quam vsq; in finem sæculi voluit dei spiritus posteris legendam relinquere, volens in illa intimare, quod deus ascensurus esset super equos rationales, id est, Apostolicos viros, qui quadrigas, id est, Ecclesias in vita & moribus quatuor Euangelistarum fide ducerent.

De huiuscemodi generis equitatu etiam legitur quarti Regum sexto, vbi Helisęus loquitur ad puerum suum. Ne timeas, quia plures nobiscum, quā cum illis sunt. Et orauit Helisęus, Domine aperi oculos pueri huius, vt videat, & aperuit dominus oculos eius, & vidit, & ecce mons plenus equitibus erat, & currus igneus in circuitu Helisęi. Vbi in equis & igneis curribus intelliguntur angelici spiritus, cœlitus missi ad protectionem populi dei. Vnde & ipsa Ecclesia, currus est Christi, quippe quæ regitur & dirigitur eiusdem Christi gubernaculis. Nec oportet hic studiosum sacræ theologiæ turbari, si in Ecclesia, quæ vnus est exercitus, vnus est currus, vna

vna domus, vna vinea, legat multos esse currus, multas domos, & vineas multas. Nam Ecclesia quatenus est exercitus, multos habet currus. quatenus est ciuitas, multas habet domos. quatenus est regnum, multas habet ciuitates. quatenus est oliua, multos habet ramos. quatenus est vitis, multos habet palmites. quatenus est ortus, multas habet vineas, & varij generis arbores, sed omnes in Ecclesia currus, omnes domus, omnes ciuitates, oẽs rami, omnes palmites, omnes vineæ sunt vnus dei currus, vna dei domus, vna dei ciuitas, omnes rami, omnes palmites, vna oliua, in vna vite, propter vnitatem fidei & baptismi in vna fide vocationis secũdum vnum spiritum dei in vinculo pacis. Vnde & in huiuscemodi tropis considerandę sunt loquutiones reciprocę. Sunt etenim iustorum animæ, equi ipsius Christi, vt equitis & sessoris, quas videlicet ipse Christus tanq̃ sessor ducit, dirigit, & gubernat. Sunt & equites Christi, tanquam fortissimi equi portantes ipsos. Portant iustorum animæ Christum, portat & Christus iustorum animas. Sedet super corda nostra Christus, sedemus & nos in Christo, tanquam in sede quietis, & conseruationis nostræ. Ecclesia proinde ratione congrua, sedes, solium, lectulus Christi veri Salomonis appellatur, & ipse item Christus est Ecclesiæ lectulus, locus & delitiarum paradisus. Sic in Canticis. Sexaginta fortissimi ambiunt lectulum Salomonis, & vniuscuiusq; ensis su per femur suum propter timores nocturnos. Sexaginta fortissimi custodientes lectulum Salomonis intelliguntur vel angeli spiritus, missi ad Ecclesiæ custodiam, vel martyres & vigiles prædicatores fidei, tenentes gladium verbi dei, in præcinctu semper parati occurrere aduersarijs. In huiuscemodi ergo loquutionibus translate significantibus, conari debet sacræ theologiæ studiosus, vt deprehendat scripturæ sacræ sensus, consideratis similitudinibus sumptis ex rebus ipsis corporalibus. Neq; turbari debet mens studiosi lectoris, si per domũ Israel aut per vineam, interdũ plebs Iudaica intelligatur, veluti cum dicitur, Quid vltra debui facere vineę meæ, & non feci. & infra, Auferam ab ea sepem, & cęt. Et in Canticis inquit Ecclesia Apostolorũ, iam segregata ex synagoga Iudæorum, Vineam meã non custodiui, tanquam dicat, Ego Ecclesia Christi, ex Apostolis congregata, non custodiui vineam meam, synagogam Iudæorum, quippe quæ custodiri aspernabatur a se, expellens me Euangelizantem ipsi regnum dei. Vnde & præmiserat, filij matris meę, hoc est, Iudæi, filij matris meę synagogę pugnauerunt contra me, posuerunt me custodem in vineis, hoc est, eijcientes me a se fecerunt me custodem in vineis Christo collectis, & colligendis ex gentibus.

Cæterum & hic sciendum est, quod quemadmodum sermo diuinus sub vna voce metaphorice accepta, non vnum & idem in omnibus scripturæ locis significat, sed nunc vnum, nunc aliud, nunc in bonam partem, nunc in malã, pro locorũ & personarũ qualitate designat. Ita & plærumq; significatur vna & eadem res sub diuersarum rerum nominibus translate acceptis, secundum diuersas rerum similitudines, & idcirco non debet quispiam absurdum arbitrari, si diuersa corporis membra ad eosdem homines in Ecclesia, diuersis considerationibus transferantur, vt videlicet in Ecclesia prædicatores, seu Apostolici viri, dicantur nunc oculi, nunc dentes, nunc labia, &

genæ, os, cor Ecclesię. Oculi quidem, quia per illos Ecclesia videt. Os quidem, quia per illos cibum spiritualē conterit & loquitur. Dentes, quia per illos duritiam peccatorum morsibus prædicationum conterit.

Amplius autem sciendum, quod nominibus metaphorice acceptis, designantur interdum Ecclesiæ membra, interdum eius ornamenta, aut vestimenta, aut decor, aut pulchritudo. Interdum eiusdem Ecclesiæ, & membrorum eius officia. Vestimenta Ecclesiæ, sunt opera iustitiæ. Ornamenta vero, diuersaque vnguenta, sunt varia gratiarum & virtutum dona, vt fides, charitas, humilitas, mansuetudo, & id genus alia. Tota Ecclesia secundum successionis seriem, suas habet ætates, sua incrementa, suam noctē, suam auroram, suum mane seu diluculum, suum diem. Paruula erat Ecclesia, quando in Iudæa solum erat deus notus, quando Iudæorum synagoga nondum pariebat deo gentes. Vnde in Canticis, Soror nostra paruula, nondum habet vbera. Vbera Christi Ecclesia nondum habebat, quando in solis Apostolis Ecclesia erat, quando sedens in ciuitate Hierusalem nondum induta virtute ex alto nondum lacte prædicationis filios nutriebat. Sub nocte Ecclesia erat, nam & nox intrauit in vniuersum genus humanum per Adæ peccatum, quo facta est nox vna & continua, incipiens ab Adam, & a filio eius Cain, & ab imitatoribus illius super omnes gentes, donec irradiauerit & illuxerit in cordibus eorum Christus verus sol iustitiæ, & fidei lumen, iuxta Esaię vaticinium, Populus gentium, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, Habitantibus in regione vmbrę mortis, lux orta est eis. Quemadmodum autem in visibili mundo dies est pręsente sole, in cuius lumine videmus viam, qua sit corporali gressu ambulandum. Nox vero est, absente sole, cum non possimus progredi absq; offendiculo. Ita & in vniuscuiusq; hominis anima dies ē, orto iā in ipsius corde spirituali lumine, quo valeat videre & ambulare verę salutis viam. Hoc lumen est fides in Christum Iesum, qui est via, veritas, & vita, absq; hoc lumine habet quidem rationalis animus, naturale lumen rationis internæ, per quod discernit quādam naturalis legis iustitiam, Sed per hanc absq; spiritu fidei non poterit vnquam assequi remissionem peccatorum, & peruenire ad vitam ęternam. Fuit quidem Ecclesia iustorum ab initio illustrata lumine eiusdem fidei in Christum saluatorem etiam sub lege Moysi, sed fides illa adhuc sub vmbris & figuris erat latens, nondum etiam verbis apertis declarata. Insuper & de Christo in carnem venturo erat, qua videlicet credebatur promissioni dei pollicentis se daturum, missurum Christum dominū, qui cœlestem paradisum aperiret, cæteraque impleret, quæ lex promittebat. Fides autem nostra est de Saluatore iam dato, & iam toti mundo verbis & eloquijs apertis manifestato. Ad hunc sensum inquit Apostolus de synagoga sua Iudæorum, Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ reuelanda erat. Nam lex pędagogus noster fuit in Christo, id ē, ad Christum nos ducens. Idcirco Ecclesia ante Christum dicitur mansisse in nocte quadam sub lege Moysi, donec vmbræ & figuræ transirent in veram lucem in Christum scilicet visibiliter apparentem in carne, in omnib⁹ gentium nationibus manifestatum, qui ad inferos descendens, suosque captiuos redimens, & a mortuis resurgens pandit & aperuit cœli ostium. Et

hinc

hinc iam perijt nox Ecclesiæ, & incepit aurora sub Christo iam nato prædicante, & gloriam suam manifestante. Dies autem est a resurrectione Christi, vsq; ad consummationem sæculi. Sic olim pollicitus est per Esaiam prophetam, Prope est salus mea vt veniat, & iusticia mea vt reueletur. Vnde Apostolus, Nox, inquit, præcessit, dies autem appropinquat, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis .Esaię temporibus, iam quidem venerat salus secundum fidei spiritum in iustis, reuelataq; erat in credentiū cordibus iusticia fidei, sed non sic venerat, non sic reuelata, non sic data fuerat, quemadmodum in lege & prophetis promissa fuerat. Deinde & hoc sciendum, ꝙ totum tempus mortalitatis, & afflictionis huius vitę, plęrumq; in scripturis nox appellatur, quia nox in aduersitate ponit̄, dies in prosperitate. Proinde & Ecclesia etiam sub Christo iam nato, ꝙ̄ diu in hac valle lachrymarum varijs aduersitatibus & pressuris concutitur, lamentatur sese esse in nocte & in captiuitate, in carcere, in vinculis, in periculis, in fluminibus maris. Cęterū in scripturis sacris secundū metaphorā accipiendus ē sensus, cum sermo fit ad elementa, vel ad corpora inanimata, seu ad bestias terræ. Aut dum illis attribuuntur ea, quæ sunt rationalis creaturæ officia. Vnde interdum officiorum seu operationum voces proprie accipiuntur, sed ipsorum elementorum nomina, metaphorice vsurpantur pro hominibus, aut contentis in illis aut intellectis, secundum similitudinem quandam repertam in illis. Veluti cum dicitur. Audi cœlum, & auribus percipe terra. Item, Audite cœli quę loquar, & audiat terra verba oris mei. Item, Iubilate deo omnis terra, Domin⁹ regnauit, exultet terra. Facile quisq; sacrę theologiæ studiosus intelligit in huiusmodi loquutionibus cœlum & terrā non proprie, sed metaphorice accipi, vt videlicet vel hæc accipiantur, tanquam per hyperbolem dicta ad magis commouendos auditores, dum omnis creatura dei ad audiendum conuocatur. Vel vt in nomine cœli & terrę intelligantur omnes rationales creaturę, siue quæ in cœlo, siue quæ in terra contineantur, vel vt in nomine terræ accipiantur homines, qui, vt inquit Paulus, terrena sapiunt, quorum deus venter est, nondum per spiritum facti cœlestes. In nomine cœli autem intelligantur homines, quorum conuersatio in cœlis est, qui sursum habentes corda, terrenis desiderijs sic sunt exuti, vt non obediant illis iam renati in cœlestem vitam. Sic venerabilis Cyprianus interpretatur cœlum & terram in oratione dominica, Fiat voluntas tua sicut in cœlo & in terra. Interdum vero ipsa elementorum nomina proprie accipiuntur, sed officia illis attributa translate vsurpantur, veluti cū de his quę acciderūt in exitu Israel de Aegypto dicit̄, Mare vidit & fugit, Iordanis conuersus est retrorsum, montes exultauerūt vt arietes, colles sicut agni ouium, A facie domini mota est terra, a facie dei Iacob, qui conuertit petram in stagna aquarum, & rupem in fontes aquaꝝ. Verū & hic scire cōuenit, Dauid huiuscemodi gesta tunc pręterita suo populo nō sic narrasse, quin & illis rebus sic gestis simul voluerit futura quędam intimare. Egressus enim ille Israhelitici populi ex Aegypto ꝑ ducem Moysem, prophetia fuit liberationis humani generis exeuntis de tenebris peccatorum ꝑ Christum regem. Aegyptus, figura erat regni diaboli. Domus Iacob, designat genus humanum. Moyses, Christum. Virga Moysi, crucem Christi. Mare rubrum, baptismum in sanguine eius. Vnde & super hac liberatione ex

ne ex Aegypto, peccatorum peculiariter gratias agere intendebat, subdens, Non nobis domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, Super misericordia & veritate tua, ne quando dicant gentes, vbi est deus eorum? Item quod in prophetis Christus prænunciatur regnaturus super omnem terrã, & super insulas maris, et dominium habiturus a mari vsq; ad mare. Hic & si non carnale regnum huius mundi, non temporale dominium sit, sed spirituale sit accipiendum, non aliam tamen terram, non aliud mare, non alias insulas, q̃ has corporales oportet intelligere. Voluit enim propheta intimare spirituale regnum Christi, quo regnat per fidem & charitatem in cordibus hominum esse futurum super omnem terram vsq; ad insulas maris.

Ex superioribus possumus colligere sententias.

Prima est. In scripturis sacris omnis loquutio rebus corporalib⁹ dicta de magnificẽtia regis Messię, de pugnis, de prę̃lijs, & de victoria ipsius contra hostes, de specie & pulchritudine eius intelligenda est, vt sit figurata quædam locutio, veluti cum dicitur, quod Eleuabitur mens domus domini super omnes colles, & sedebit super solium Dauid, & super regnum eius, & quod deus posuerit super caput eius coronam de lapide precioso, & quod accinctus fuerit gladio super femur suũ, & quod fuerit myrrha & gutta & casia a vestimentis eius a domibus eburneis, & quod contriuerit arcum, confregerit arma, & quod scuta comburet igni, & quod tunc exultabunt omnia ligna syluarum a facie eius, & quod lętabuntur cœli, & exultabit terra, & gaudebunt campi, & quod nubes & caligo erunt, in circuitu eius, & quod alluxerunt fulgura eius orbi terræ, Vñ Christus est mons, domus dñi, eminẽs super omnes colles, id est, presidens super omnes reges, & principes, quia dedit illi pater nomen, quod est super omne nomen, in cuius nomine tandem omne genu flectatur, dum vel voluntarie vel coacte omnia subiecta erũt sub illius iusticia, vel misericordia, ita eadem ecclesia est solium Dauid, & regnũ eius, & corona de lapide pretioso in capite eius, de gentibus aucta & multiplicata, de qua canit Ecclesia, Filiæ Hierusalem, venite & videte martyrem scilicet Christum cum corona, qua coronauit eum dominus.

Possimus etiam per coronam auream, aut coronam de lapide pretioso intelligere honorem & gratiam eius & summam puritatem, simplicitatẽ, fortitudinem ipsius, quemadmodum & ipsa scriptura coronam in alio loco interpretatur, Corona aurea super caput eius, expressa signo sanctitatis glorię & honoris & opus fortitudinis. Vnde in omnibus locutionibus translate significantibus non oportet neque curiosius inquirere, omnes eiusdem locutionis particulas, neque in singulis exactam & specialem inuestigare significationem, sed poterit quisque sacræ Theologiæ studiosus corporales res mysticis rebus accommodare cum fuerit intellectum, quod tota locutio sit methaphorice pronunciata, non de carnalibus aut corporalibus, sed mysticis ac spiritualibus rebus, aut in hominum mentibus, aut in dotibus corporis post resurrectionem mortuorum, cum vniuscuiusque iusti & anima & caro exultabunt in deum vnum, & satiabuntur ab vbertate glorię eius.

Proinde, quemadmodum & sæpe iam diximus, non debet turbari mens studiosi lectoris, cum viderit in huiuscemodi tropis varias sanctorum patrum interpretãtium sentẽtias, cum singulę commemorent vel regnum cha

ritatis

ritatis & gloriǽ Christi, vel regnum cupiditatis & afflictiōis diaboli, quorū vtrumq; suas habet sagittas, sua iacula, quibus vulneret hominum corda. Sagittǽ & iacula Christi sunt verba ipsi⁹ ignita & inspirationes sanctǽ. Insup & Apostolici viri ab ipso missi, atq; destinati, non quibus interimantur animæ, sed quibus extinguantur cupiditates, & fiant hominum corda vulnerata charitate & amore flammantia, de quibus sagittis & iaculis bonis est sermo in multis scripturis. Sagittæ tuæ acutæ in corda inimicorum regis, quibus iactis populi sub te cadent hoc est tuæ se subijcient legi, Sicut sagittǽ in manu potentis, Ita filij excussorum. Diaboli autē sagittǽ sunt consilia & verba pessima impiorum hominum, inspirationes & machinationes eius, quibus conatur instillare in mentes hoīm omnem huius mundi cupiditatē, & ambitiōem, donec miseras animas ad æternum trahat interitum. Sic & de armis & gladijs est accipiendus methaphoricus sermo. Sunt arma quibus munimur, sunt arma, quibus percutimus inimicos, bona volūtas, scutum est bonum, bona item lorica est fides. Verbum dei, bonus est gladius, penetrans audiētium corda, quibus & interficimus hostes nostros. Sic & sua habet diabolus arma, de quibus dicitur, In Israel magnum nomen eius, ibi confregit potentias, arcum, gladium, & bellum, id est Christ⁹ destruxit vires, potestates, & insultationes, & cupiditates ac concupiscentias huius mundi, comburens omnia hæc in suis electis igni charitatis.

Secunda sententia. Omnis scripturæ sacræ sermo, sub corporalib⁹ rebus dictus de victu & vestitu iustorum in hac vita, & de semine & partu filiorum, aut de gloria beatorum, veluti de pane, de cibo & potu, & de vestimentis, coronis aureis, & ornamentis, & de sessione sup duodecim sedes, metaphorice est accipiendus. Christ⁹ est vestis candida, quam iusti induūt, exuentes veterem hominem. Ipse item est panis, de quo inquit deus ad filios Israel, Pones super mensam meam, panes in conspectu meo semper. Nam & ille panis erat panis huius typus, qui olim Iudæorum scelere pollutus est, dicente domino apud Malachiam, Offertis super altare meum panem pollutum, at deinceps de manu vestra non suscipiam. Ab ortu enim solis magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, tanq̄ dicat, Desijt a vobis panis ille typicus, & transijt ad gentes verus panis in illo designatus. Ille panis est Christus Ecccelesiæ gentium datus, qui offertur in omni loco Ecclesiæ. Comedere aut bibere ad animam translatum est per spiritum fidei in verbo dei meditari deū ipsum & Iesum eius filiū, & spiritum desup missum, viuū deum in ventrem animæ traijcere, ipsum mente sobria & casta diligere, esurire & sitire iusticiam eamq; iugiter petere per Christum domimum donari sibi, & ꝓximo desiderare ipsū, & sperare in ipso, delectari, gaudere tanq̄ in summo & beatifico bono, hoc est operari cibum qui non perit. Panis ergo verus qui de cœlo descendit est ipse Christus, quem manducamus dū per fidem illi adeo incorporamur, vt & manducemur ab ipso, transformati in amorem eius, quem nisi per fidem manducauerit anima, manet in morte. Rursus ipse est aqua, calorem & ęstum voluptatis mundi huius restinguēs. Ipse est vinum lætificans cor, inebrians, plenum spiritualis iucunditatis & inebrians animam amore charitatis.

Tertia

Tertia sententia. Oīs scripturæ sacræ sermo metaphorice est accipiendus, qui deo tribuit carnalia quædam, seu corparalia, vel membra, vel officia, vel passiones, vel affectiones. Vbiq; scriptura de deo sermonem faciens, vmbris, parabolis, tropis, & figuris est plena, & ideirco quæ in scripturis de deo carnaliter dici videntur, translate, & tanq̃ digna deo debem⁹ intelligere, veluti cum ipse legitur, aut dormire, aut vigilare, aut expergisci, aut sedere, aut stare, aut deambulare, aut volare, aut irasci, commoueri, conturbari. Nec mirum, si deo in scripturis huiuscemodi opera tribuuntur, cū & ipse secundum tropologię leges, omnia humani corporis membra habere dicatur. Idcirco autem scriptura huiuscemodi metaphoris, de deo loquens, vtitur, vt imbecillitati intellectus humani consulat, vt ipsa in commune oībus proposita, omnibus prosit. Varios effectus operatur deus in nobis, nō secundum varias in se affectiones aut voluntates, sed propter varia merita nostra, aut propter suam bonitatem & misericordiam. Proinde in huiuscemodi sermonibns translate de deo acceptis, oportet intelligere scripturæ sē sus secundum effectus, quos ipse immota, tranquilla, & immutabili sua voluntate in nobis operatur, irascit̃ dum nos punit, miseretur, dum nobis parcit, dum peccata nobis remittit. Dormit, dum nos relinquit, dum nos dimittit ire secūdum consilia nostra. Expergiscitur, tanq̃ a somno excitatus, aut a vino crapulatus, dum iudicio vel misericordiæ suæ, vel iustitię erga nos incipit operari. Eadem insuperabilis & omnipotens dei virtus attingens a fine vsq; in finem fortiter, & disponens omnia suauiter, dicitur auris eius omnia percipiens, oculus eius, omnia videns, os eius, lingua eius, cor eius, manus eius, digiti eius, vterus eius, quia nihil absconditum est a cognitione eius, nihil alienū est a potestate eius. Item quod ipse in libro Gene. dixerit, Fiat lux, & appellauerit lucem, diem, & tenebras, noctem, & ꝙ ambulauerat post meridiē in paradiso, & quod Adæ & Euę nondum eiectis de paradiso, legitur fecisse tunicas pelliceas. Hæc & id genus alia, non sunt accipiē da tanq̃ palato plectro linguę & dentibus formauerit voces, aut transierit de loco in locum, sed intelligendus est dixisse ṽbo suo æterno, qn̄ æterna sua voluntate, meridie toto dormiuisse dicitur non sibi, sed primis nostris parē tibus, quando illo ꝑmittente ipsi sunt dimissi in manu consilij sui. Quamobrem non est culpandus deus, ꝙ ipso sic dormiente lupus tulerit oues, quandoquidē culpa tota fuit in ipsis, qui deum suū custodē dormire ꝑmiserunt, q ipsum deum ne dormiret ipsis, excitare debuerant, quemadmodum & per prophetā dicit spiritus sanctus. Qui reminiscimini deū ne taceatis, neq; detis silentium illi, non ꝙ deus possit ab hoībus pati vllū quietis suæ impedimentum, sed ꝙ ipse rogari vult, ab hominibus vult quæri, & amari, non ꝓpter suam, sed propter hominum vtilitatem. Quod fecit primis parentibus pelliceas tunicas, intelligendū est secundum modum quendam, nō quē rident praui & increduli homines, sed quem flere debent ipsi tunicati. De⁹ etenim non tanq̃ sutor aut pellifex, impensa artis opera, detractis animantium mortuorum pellibus, tunicas fecit pelliceas, fecit tamen dum vindicās ipsorum peccatum, faciendi necessitatem illis imposuit, volens tam misera esse illorum corpora, quæ sine tunicis durare non possent, quibus non solū tegi propter turpitudinem, sed etiam calefieri opus esset ꝓpter infirmitatē.

Stult⁹

Stultis igitur interrogantibus qualiter vel quo operante pelles ab animalibus detractæ sunt, Respondendũ est, qui ex nihilo omnia condidit, quomodo & qualiter sibi placuit, hoc fecit. Sicut Adam preter necessitates animæ in geminam lapsus est miseriam corporalem, in necessitatem videlicet quærendi victum, & in necessitatem quærendi vestitum. Ita & deus illis duo preuidit solatia, docens quærere panem in sudore colendo terram, & vestitũ mentis opera. Deinde non solum ipsa diuina locutio & indignatio, ira, & deambulatio translate sunt accipienda, sed & nomina rerum, quibus ipsæ significatur aut loqui, aut irasci, aut indignari, sunt translate intelligenda. Veluti cum ipse dicitur loqui, irasci, montibus, collibus, fluminibus, aquis, aut conterere aut conturbare illos, non rebus ipsis inanimatis, sed hominibus designatis per nomina translate accepta aut loqui aut irasci intelligitur. Quod Abacuc propheta semel interrogauit, Nunquid in fluminibus iratus es domine, aut in mari indignatio tua? hoc in cæteris quoq; similibus interrogari potest. Nunquid in leopardis, aut vrsis, aut in montibus, aut collibus, aut arboribus irasceris domine? Nunquid de illis cura est tibi? quemadmodum Paulus interpretans verbũ legis, per bouem intelligit verbi dei predicatorem, Nunquid de bobus, inquit, cura est deo?

Quemadmodum autem membra corporis humani, & eorum officia translate attribuuntur deo, Ita & translate attribuunt rationali animę, quę intus suas legitur habere aures, oculos, labia, nares, liguam, ventrem & ossa, quæ & preter actus, qui foris sunt, legitur etiam habere intus omnium mẽbrorum officia, & priuationes, vt esse surdum, cæcũ, & mutum. Christus cũ dicit, si oculus tuus fuerit simplex, aut, Quid vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non vides? Non de corporali oculo, sed de oculo animæ locutus est, Tanquam dicat, vt quid iudicas aut consideras festucam esse maculam in intentione fratris tui operantis, trabem autem seu grãde peccatum non cõsideras in oculo animæ tuæ. Preter cæcitatem & surditatem eam quæ foris est in corpore est & cęcitas ac surditas quædam animæ, & hęc quidem omnia interdum in bonam interdum in malam partẽ reperiuntur accepta. Cæcitas animę bona est, quæ priuat visum in anima superbum. Cæcitas mala est, quæ priuat visum bonum & humilem. Visus superbus erat, quo Iudęi arrogabãt se recte videre & sapere, & habere lumẽ veræ scientiæ legis & prophetarum. Bona est cæcitas, quæ superbum talem priuat in anima visum. Visus animæ bonus & humilis est recta cognitio sui, qua quis videt tenebras peccatorũ suorũ propriã miseriã et captiuiattẽ. De bona quadã cæcitate, inquit Christus ad Iudęos. Si cęci essetis, peccatum non haberetis. Nunc autẽ quia dicitis, videmus, peccatum vestrum manet. Ego, inquit, in iudicium veni in hunc mundum, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. Vnde superbia inflati Iudęi dicebant, Nunquid & nos cæci sumus? quibus Christus dixit. Si cęci essetis & cet. tanquã dicat, Si essetis cęci cęcitate opposita visioni vestrę superbę, peccatum nõ haberetis, quia cognosceretis infirmitatẽ, captiuitatem, & miseriam vestram, quęreretis animarum vestrarũ medicũ. Nũc aũt qa dicitis vos habere veræ salutis vestrę lumen, peccatum vestrum manet. Sic & in cęteris sensibus bene intus surdi sunt, qui non prębent mẽtem ad audiendum suasiones diabo

 li, Bene

li, Bene muti, qui non dant mentẽ suam ad loquẽdum verba maliciç. Vnde orat propheta, Muta fiant labia dolosa.

Quarta sententia. Ois scripturæ sermo metaphorice est accipiend⁹, qui vaticinatur in corporalibus rebus, de magnificentia terrenç Hierusalẽ, ꝙ videlicet ipsa sit instauranda & ædificanda in delitijs saphyris, & futura tanꝙ oim regnorum & gentiũ domina, ad quam & sint ascensuri oim gentium populi, veluti quod dicit propheta, Diligit dñs portas Syon, sup oia tabernacula Iacob, Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Super omnes ciuitates Iacob seu Iudę diligit dominus portas Syon, non illas terrenas, quas videmus corruisse, sed portas Syon, Apostolos videlicet & eorum doctrinas Euãgelicas, quibus patet ingressus in spiritualẽ Syon, id est in Ecclesiam fideliũ seu credentium. Legamus apocalypsim, Ioannis capite. 21. & Esaiam capite 62. Vbi ędificatur ciuitas Hierusalem. Et duodecim portę eius dicuntur esse de lapidibus præciosis constructæ, & ipsa ciuitas de cœlo descendit. Et dicuntur muri eius aurei, & dicuntur plateæ stratæ smaragdo. Nunquid dominus deus voluit nos carnaliter hęc aut diligere aut desiderare, ꝗ prohibet nos ab omni auaricia, vt ipsum solum diligamus, illum speremus & desideremus tanꝙ premium nostrum. Diligit ergo dominus portas illius Syon, quæ est Ecclesia super montem Christum fundata, in quam quis ingreditur per duodecim Apostolorum doctrinas Euangelicas, quas doctrinas diligit dominus super omnia veteris testamenti vmbras & figuras. Vnde Syon & Hiersalem quatuor modis, inquit Hieronymus accipi. Vno iuxta Iudæos, quuã plangit Christus, dicẽs Hierusalẽ Hierusalem, quæ occidis prophetas. Et alibi, Cum videris ab exercitu circumdari Hierusalẽ, hęc iã facta est habitaculum infidelium, cubile draconũ, Sodoma & Aegyptus, plena sanguine Christi & prophetarũ, quemadmodũ olim de illa prędixerunt prophetę. Secundo vocatur congregatio sanctoꝝ, qui in virtutũ specula sunt constituti, de qua dicitur, Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit dominus portas Syon, Fundamenta eius scilicet spiritualis ciuitatis Syon, sunt patriarchæ, prophetę, & Apl'i, fundati super lapidides pretiosos, patrem filiũ & spiritum sanctum. Tertio appellatur Hierusalem, triumphans Ecclesia, quæ sursum ẽ Hierusalem, mater oim. Quarto appellaẽ Hierusalẽ cõficta, quã Iudæi carnaliter expectãt futurã, quę nuſꝙ ẽ, nec erit vnꝙ. Proinde i lege, i psalmis, & i prophetis, cũ prænuntiaẽ gentes ab extremis terrę ascendere, accedere, properare, aduolare, currere, aut venire ad montem sanctum Syon, aut ad Hierusalem, aut ad domum, hęc non sunt accipienda, neq; de Hierusalem terrena, aut de monte aliquo in Iudęa, aut de domo, tẽplo, ciuitate corporali, neꝙ de cursu, fluxu, aut etiã corporali motu ad vnũ aliquem locum secundum pręsentiam corporum, sed de cursu seu fluxu spirituali, qui fit mutatione cordium in vnam sanctę Ecclesiæ societatem in Hierusalẽ, & monte Syon designatã, in quam cũ intrat gentiũ multitudo, adorat de loco suo Christũ verũ deũ Iudæoꝝ, in spiritu, in veritate, nõ in mõte Syon terreno, nõ in Hierusalem terrena, sed in ciuitate Hierusalẽ. i. in vnione ciuiũ cœlestis Hierusalẽ, & in societate fideliũ posita in oi gente & loco, quemadmodum & ipse deus promisit olim, Ponã, inquit, Hierusalẽ in oib⁹ gentibus, & adorabunt eũ vnusquisꝙ de loco suo oẽs insulę gentium. Vnde

cum inquit, Quis dabit ex Syon salutare Israel? significanter ait, Ex Syon, vt ostendat non aliud illis aut illis hominibus dandum esse salutare, nisi Iesũ ex Syon visibilem, apparentem in carne, non aliam legem, nisi eã quæ in Syon est data, in omnes gentes promulgata. Secundum hanc regulã interpretandæ sunt scripturæ multæ. Ad Hierusalem dicitur, Ad te omnes gentes venient, hoc est omnes gentes de loco suo credent, & adiungenẽ cum deo Abraham & cum Ecclesia tua, quæ significatur ĩ Hierusalẽ. Super omnem terram erit gloria tua, Notum fecit dominus salutare suum, In conspectu gentium reuelauit iustitiam suam, Viderunt omnes fines terræ salutare dei nostri, Esaiæ.49. Ecce ego leuabo man⁹ meas ad gentes & ad populos exaltabo signum meum, scilicet Christum crucifixum, Et afferet filios tuos vlnis, & filias tuas super humeros portabunt, dicetis, Augustus est locus meus & consolabitur dominus Syon, & consolabitur oĩs riuus eius. Quemadmodum autem ascensiones, gressus, seu accessus ad deum intelligũtur non carnaliter, non secundum literam, sed spiritualiter, sic & pedes, & pennæ, & alę ac scalę, quibus propinquamus deo non corporaliter, sed secũdum spiritualem quendam sensum sunt accipienda. Verum ĩ corporalibus rebus aliud sunt pedes, aliud scalæ, aliud pennę. Intus autem non oportet sic pedes & pennas, & scalas mysticas distiguere. Sufficiat scire & pedes & pennas, & scalas istas esse affectus, aut bona desideria, & virtutes desuper acceptas, quibus alacres sumus & ascendimus & ambulamus, transeuntes non locorum spatia, sed carnis & mundi blandimenta seu desideria. Et quemadmodum ascensum ipsum, & ea quibus ascendimus oportet spiritualiter intelligere, Ita oportet & ea quibus ascendimus & illa insup per quæ ascendimus, & ad quæ ascendimus, nõ carnaliter sed spiritualiter accipere. Tanto plus ascendis, quãto plus contẽnens terrena, deũ amaueris. Sic & diuersi generis vehicula, non carnaliter sed mystice sunt accipienda, de quib⁹ Esaiæ vltimo dicitur de legatis ad gentes tunc mittendis, qui de cũctis gẽtibus fratres adducent donum domino, in equis & in quadrigis, & in lectis, in mulis, in carrucis, ad montem sanctũ Hierusalẽ, hæc enim vehicula sunt diuersa Apostolorũ discipulorumq; Christi mysteria.

Quinta sententia. In doctrinis prophetarũ, semen Abrahæ, aut Israel, aut filij Israel, & filij Iacob, non secundũ carnalẽ generationẽ sunt accipienda. Neq; item loca Syon, Hierusalẽ, domus Israel, sunt intelligenda in sola Iudæa tanq; soli ex illis patribus propagati designarentur in semine, & in filios, & tanq; hi soli, aut habitãtes, aut habitaturi in terrena Hierusalẽ, aut essent subiecti & subijciẽdi filijs Israel illic habitantib⁹, aut essent accepturi promissum Christi regnũ, sed accipienda sunt oĩa spiritualiter, vt intelligant̃ esse filij Abrahę, filij Israel, q fidẽ habẽt qualẽ in Christũ habuit Abrahã, cui deus ait, Faciã semen tuũ sicut puluerem in littore maris. Sic Paulus ad Rom.4. interpretatur semen, citans ex libro Gene. scripturã hoc ipsum testificantẽ, vbi deus ad illum loquitur, Patrẽ multarũ gentiũ posui te ante deũ, cui credidisti. De huiuscemodi filijs ẽ Esaię vaticiniũ, Filij tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent. Ex Apostolicis scripturis manifestissimũ ẽ filios Israel, & semen Abrahæ esse, qui fidẽ Abrahæ & Iacob habẽt, & illorũ opera ex fide imitantur. Verũtamen & ex circumstantia scripturę

est huiuscemodi seminis & filiorũ acceptio cõsideranda. Nã & plærisq; in locis scripturæ, etiã vbi de regno Christi fit sermo, semen Abrahæ, aut filij Israhel, vel Dauid, non sic mystice, sed & proprie pro filijs secundũ carnem hæc sunt accipienda. Ipsi enim Abrahę, ipsiq; Israheli, et ipsi Dauid promissum est regnũ Christi futurum esse ex semine illorũ secundum carnẽ, gentibus autẽ hoc regnum nõ sic promissum est, tãetsi de illis sit prænuntiatum idipsum regnũ ad ipsos esse deriuandũ ex dei misericordia, queãdmodũ ait Apl'us Pau. Dico Christũ Iesum ministrũ fuisse circũcisionis propter veritatẽ dei ad cõfirmandas ꝓmissiones patrũ, gentes autẽ super misericordia honorare deũ, ad Rom. 15. Veritas olim Iudæis promissa de Christo dando iã est exoluta, et prophetia de regno Christi in gentes transituro est adimpleta, qđ licet olim fuerit de gentibus prænuntiatũ, nõ sic tñ fuit gentibus iure iurãdo ꝓmissũ, vtriq; tñ tã gẽtiũ q̃ Iudęorũ populo, regnũ Christi misericorditer datˀ, ꝗa ipsis Iudęis & idipsũ regnũ ex misericordia promittitˀ, et fides qua particeps efficiãtur regni illiꝰ gratis exhibetˀ. Et hæc ẽ misericordia & veritas in scripturis sacris deo attributa, de quibus supra latius. Sic & domus dei in scripturis prophetarũ, iterdũ localiter aut materialiter ẽ accipienda pro tẽplo ĩ Hierusalẽ, iterdũ pro Ecclesia quę olim prænũtiabatur esse dilatanda in oĩ gente, & gente de qua locutus est Esaias propheta, Domus mea, domus orationis vocabitur in oĩbus populis, apte significans domũ hãc nõ in Iudęa solum, sed in oĩbus gentibus esse prænuntiatã, quę domus dei ẽ Ecclesia sancta catholica. i. societas Christianorũ viculo fidei & charitatis in vniuerso mundo, quæ nõ peribit vnq̃, sed ex hac vita cõmigrans mutabitˀ in melius, in cœlestẽ Syon & Hierusalẽ, de qua Iohelis vltimo, Iudęa in æternũ habitabitur, & Hierusalẽ in generatione & generationẽ. Vnde & Esai. cap. 60. Ab Hierusalem sancta, quę militat in terris, sermonẽ incipit finiẽs illum in Hierusalem sanctam, quæ militat in cœlis. Neq; potest vlla esse excusatio carnali Iudęorũ populo scripturas legis & prophetarũ in huiuscemodi locutionibus tropicis carnaliter interpretantĩ. Nã & huiuscemodi loquutiones non carnaliter, sed secundũ hũc sensum mysticũ esse accipiendas, demonstrari potest ex innumeris locis scripturæ veteris legis. Vnde Esaię, .11. Spiritus sanctus ex ore prophetæ, tradens ortum Messiæ tunc futuri natiuitatem, conuersationem, ac conditionem regni eius in hoc mundo vaticinatus est, quod ipse nasceretur ex radice Iesse, & quod super eum requiesceret spiritus domini septiformis, & quod argueret populum æquitate, & esset percussurus terram virga oris sui, & interfecturus impios spiritu labiorum suorum, & quod lupus habitaret cum agno, & pardus cum hœdo, & quod vitulus, leo, & ouis simul morarentur, & quod puer paruulus minaret eos, & quod neq; nocerent, neq; occiderent in vniuerso monte. Deinde & quod terra foret repleta scientia domini, & quod gentes in die illa essent deprecaturi illum, qui progenitus ex radice Iesse staret in signũ populorũ, & quod sepulchrum eius esset gloriosum, & ꝙ in die illa dominus secundo adijceret manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod relictum esset ab Assyrijs, & ab Aegypto, & ab Phetro ab Aethiopia, & ꝙ leuaret signũ istud in nationes, & quod congregaret profugos Israhel, & ꝙ dispersos Israhel colligeret a quatuor plagis terrę. Quod autem non de congergatione

vlla futura ex hac diſperſione, in qua ſunt nunc Iudæi, ſtulte expectantes fu turam congregationem in terrena Hieruſalem, propheta loquatur manifeſtum eſt ex diuerſis ſcripturæ locis, quibus intimatur hęc diſperſio & capti uitas ſeu eiectio extra Iudęam eſſe ęterna, & uſq; in ſæculi conſummationē duratura, multis prophetis idipſum ſignificātibus, & domino noſtro Ieſu ante 40 annos priuſq; fieret, idipſum prædicēte ipſis. Manifeſtę ſunt de hoc prophetarū ſcripturæ docētes ſepem a vinea .i. a Iudęorū ſynagoga auferen dam, & populū illū nolentem recipere Chriſtū, eſſe execrandū propterea ꝙ abijcerent legem domini, & quod eloquiū ſācti Iſrahel blaſphemarēt. In his omnibus ſcripturæ locis ipſe ſententiarum cōtextus plane intimat, quod ipſe Chriſtus non cruētis gladijs aut haſtis, ſed virga oris ſui, hoc eſt uerbo euā gelico ab ore ſuo tradito interficeret impios, & quod tota terra repleta eſſet ſcientia domini, adeo vt etiā ipſę gentes deprecarenẽ ipſū vnuſq́ſq; de loco ſuo, & ꝙ lupi atq; leões .i. feroces, & crudeles, ſanguinarij pſequtores māſue ſcerēt, aggregantes ſe ouib⁹ ſeu filijs dei Abrahā ī vnitatē fidei ſperātes bñdi ctionē p ſemen Abrahæ promiſſū, in q̄ benedicerenẽ oēs gentes, & ꝙ ī die illo poſtq; ſcilicet ſepulchrū eius eſſet glorioſum, dñs ruſ⁹ apponeret manū auxilij ſui ad poſſidendū filios Iſrahel ex diuerſis captiuitatib⁹ diſperſos in nationes multas, & ꝙ ad hoc perficiendū leuaret ſignū illud in nationes, & quod ex filijs Iſrahel credentes volarent in humeros Philiſtijm per mare, ce leri curſu omnē terram pambulantes, & ꝙ predarenẽ, hoc eſt, ex faucibus diaboli eriperēt filios orientis, ac eos facerēt eſſe ſub Chriſto ſpolia ſancta ac libera, & ꝙ in die illa Eccleſia caneret, Cōfitebor tibi domine, q̄m mihi qui irā merui, cōuerſus ē furor tu⁹ in miſericordiā, & cōſolatus es me. Ecce de⁹ ſaluator meus, & ꝙ in die illa diceẽ Eccleſiæ, Haurietis nunc aquas in gaudio de fontib⁹ ſaluatoris, Cantate domino quoniam magnifica fecit, annunciate hoc in vniuerſa terra. In eo ꝙ de radice Ieſſe quę ſtat in ſignū popu lo quam & gentes deprecabuntur dicitur, Et erit ſepulchrum eius glorioſum, plane intimatur tam mors illius quā regnum eius poſt mortem, & ꝙ ex tunc cum videlicet factum fuerit ſepulchrum eius glorioſū, hoc eſt poſt re ſurrectionem ſuam dñs leuabit ſignum illud, hoc eſt ipſum Chriſtum crucifixum in nationes. Eleuatio ſigni eſt prædicatio Chriſti crucifixi quæ iam olim poſita eſt procul in omnibus nationibus. Ex his ergo conſideratis iam apta ē via ad intelligēdū ſcripturas de Eccleſia ſermonē faciētes, aut de mō te Syon, aut de Hieruſalē, & de domo domini ędificanda nunq; interitura, ad quā gentes conuolarēt, de qua pnuntiatū fuerat, ꝙ in illa grandis futura eſſet gloria, & de Dauid rege ſuſcitando vt paſtore vero, & de regno illius futuro, & de ſolio illius ſempiterno, & de ſeruo dei Iacob, & de ſemie Abra hæ aut Iſrahel. Sub his etenim noībus ſcriptura ſacra deſignat Eccleſiā, quæ primū de ſemie Abrahæ, & de populo Iudaico congregata, & multis annis ſterilis in pariendo gentes, pmanens, tandē creuit in gentē magnā, trāſmittens fidei lumē, p Apoſtolos in omnem terrā. Proinde et deus in eiſdem ſcri pturis loquens ad populū ſuū ſub his vocibus, Syon aut Hieruſalem. Seru⁹ meus Iacob, aut ſeruus meus Abrahā, aut filij Iſrahel, aut ſemen Abrahę intelligit nō vnā quandā rem aut ciuitatem, nō vnā pſonā, ſed ipſam cōgregationem, hoc eſt, ipſam Eccleſiā, veluti cū dicitur Eſaiæ. 41. Et tu ſerue meus, quem elegi ſemen Abrahę amici mei ne timeas, q̄m ego tecū ſum, ecce cōfun

dentur & erubescent omnes, qui pugnant aduersum te, peribunt omnes, qui contradicunt tibi. Et Esaiæ quadragesimo quarto, Audi serue meus, me audi Israhel, quē elegi, noli timere. Effundā spiritū meū sup semen tuū, & benedicā stirpē tuā. Et Esa. 45. Israel saluatus est in dño salute sempiterna, non dixi semini Iacob frustra, Quærite me, in domino iustificabit̃ & laudabit̃ oē semen Israhel, cōsolabit̃ dñs Syon, & cōsolabitur oēs ruinas eius. Et Esa. 6. Surge illuminare Hierusalē, quia venit lumē tuū, Ecce tenebræ operiēt terrā, & caligo populos, sup te aũt orieẽ dñs. Filij tui de lōge veniēt, tūc videbis & afflues, & dices, Qui sunt isti, q vt nubes volāt, & sicut colūbæ ad fenestras suas, tūc apientur portę, etc̄. Hæc carnales Iudæi in hodiernū vsq diē arbitrāt̃ ad se dicta, et sibi pmissa, & suo tpe adiplēda, seq ex hac dispersiōe in qua nūc sunt, liberādos tādem in terrenā Hierusalē aureā atq gemmatā, nō aduertentes mysticā ciuitatē Syon & Hierusalē in oī gente et loco positam esse. Populus gentium incipit esse semen Abrahę quando incipit se iungere cū semine Abrahā quod est Christus, in quo solo data est gētibus benedictio, populus gentiū incipit esse in Syon, quādo incipit credere in Christū, & iungere se ecclesię Apostolorū credētium. Incipit esse Hierusalem aut in Hierusalē quādo incipit esse in visione quadā verę pacis ęternę & iungere se ecclesię Christi quę a Hierusalem cœpit.

Sexta sententia. Ex superioribus manifestum est quod scripturę plerūq videntur lectori obscuræ, dum non satis considerat, & attendit Ecclesiam, quę est congregatio multorum, frequenter intimari, vt vnā quandam personam cui plęrumq diuersa & varia, imo & cōtraria interdum atq pugnantia tribuuntur propter diuersa illius mēbra, pter diuersas illius ętates, pter quorū varietatē nūc intimat̃, vt spōsus, nūc vt spōsa, nunc vt soror Christi propter natiuitatē ex eodē parēte Adam, nunc vt partiula nondum habens vbera vtriusq scilicet testamenti, quib9 lactet gentes. Et ita adhuc mōs paruus, nūc arbor magna & mōs pinguis, mons decēmilib9 multiplex, nūc vt sterilis cupiēs parere in gentiū natiōib9, nūc vt fœcūda in multis filijs, Nunc vt adhuc in nocte atq in hyeme & sub imbribis degens videlicet adhuc sub frigore, rigore, & obscuritate veteris legis, Nunc vt delectata in diebus vernis, cū flores apparent, & vox turturis auditur, & vineæ florentes odorē suū spirant, qualis fuit Apostolorū temporib9, iā inter gentes versantium, nunc vt ascendens per desertum, vt virgula fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris & vniuersi pulueris pigmentarij, nūc tanq amica, electa, quę progredit̃ quasi aurora, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata, Nunc sicut dilecta ascendens de deserto, delitijs affluens, innixa super dilectum suum, suscitata sub arbore malo, id est sub lingno crucis, suscitata a morte in æternæ salutis vitā, sub qua etiam arbore corrupta intimatur mater ipsius & violata genitrix eius.

Ex huiuscemodi locutionibus sic translate significantibus, non modo ducitur intellectus in mysticarum rerum cognitionem, sed & in earundem rerum amorem vehementius trahitur affectus, ex corporalibus rebus excitatus quam si nude & aperte res illæ dicerentur. Proinde in omnibus tropis oportet considerare naturas rerum tanquam vestigia quędam diuinitatis. Loquitur Christus ad sponsam, Sub arbore malo suscitaui te, vbi corrupta est mater tua, vbi violata est genitrix tua. Pone me vt signaculum

lum super cor tuum, vt signaculum supra brachium tuum.
Sermo iste sic translate significans deum fecisse eximiam illam suscitationem generis humani, sub arbore crucis, vim habet quandam excitandi affectum, si consideretur natura speciosę arboris, quæ vocatur malus, quę fragrātissima qdem est, & pulcherrima fronde, flore, germine, & ex illa intelligamus arborem illam crucis inter omnes vnam illam nobilem, decorā, & fulgidam, in qua pependit pomum illud benedictum fructus Mariæ virginis. Sub hac arbore Christus Ecclesiam suam suscitauit a morte æterna in vitam sempiternam. Sub hac etiam arbore corrupta est, & extincta Iudæorū synagoga mater Ecclesię, dum illic simul lex Moysi sit crucifixa ac mortua & perdita Iudęorum synagoga, crucifigens Christum saluatorem suum. Sub arbore etiam quę visu erat delectabilis in paradiso terrestri corrupta ac violata est mater nostra Eua, quæ illic deuians a deo vero suo sponso adhæsit diabolo. Sic & in cæteris locutionibus tropologicis faciendum est. Vnde sciendum est, quod vniuersa sapientum tam Hebræorum, q̄ Christianorum schola interpretatur hunc dilectum aut sponsum i libro Canticorū, ad literam esse non Salomonem, sed deum, sponsam vero seu electam, amicā esse non vxorem Salomonis, sed plebem Israhel, prę cęteris nationibus electam a deo consideratam, secundum diuersa ipsius tempora.

Verum hic operæ pretium est aduertere, quod quę sub tropis & metaphoris, aut etiam aperte de magnificentia, decore, pulchritudine, & sanctitate Ecclesiæ in sacris literis dicuntur, ea omnia non absurde, in vniuersis Ecclesijs, p̄ vniuersum orbē gloriosę dn̄æ virgini attribuūtur, propterea q̄ inter oīa Ecclesiæ mēbra sit excellentissima, cui totū ē collatū, quicquid grāæ cæteris mēbris p̄ partes est distributū. Ipsa est virgo primū sterilis, deinde & mater fœcūda parēs filiū, in q̄ bn̄dicuntur oēs gentes. Ipsa ē, per quā Ecclesia habuit, quicqd boni habuit, dū ipsa virginitatis gl'a permanenti huic mundo in tenebris sedenti, lumen æternū effudit. Ipsa est vitę genitrix, mater salutis nr̄ę, mater misericordię, quippe quę ædidit nobis Christū, qui est vita nr̄a, salus nostra, & misericordia, & iusticia nostra. Ipsa est propter quā solā ad Eccl'ā in hac vita olim dictū est, Ecce tu pulchra es amica mea, & macula nō est in te, ipsa sola mulier est plena gratiaꝝ, & inter oēs mulieres benedicta, & grę inuentrix, angelo attestante, Aue gratia plena, dominus tecū benedicta tu in mulieribus, inuenisti grām apud deū. Ipsa inuenit gratiam quā olim per mulierē Euā pdidit humanū genꝰ, Eua dedit nobis pomū de ligno mortis, comedimus, & facti sumus mortui oēs. Maria dedit nobis fructū de radice Iesse fructū ventris sui Iesum, comedimꝰ & factū est dulce sup mel ori nr̄o. Maria inuenit gratiā, nō quia ipsa est grę in humano genere reparatrix, sed qa est eius, qui gratiā humano generi reparauit, genitrix benedicta est plus q̄ mulieres cæterę Maria, benedictus est & fructus ventris eius. Veꝝ nō quia ipsa benedicta, ideo benedictus ē fructus ventris sui, sed quia ille fructus benedictus eā pręuenit in benedictionibus, ideo ipsa benedicta. Ipsa ergo, quia mater est eius a quo venit, & in se, & in cæteros oēs benedictio. Hinc sancti patres nō horruerūt appellare illā mediatricē nr̄am, nō q̄ nos deo pr̄i recōciliauerit, et redemerit, sciētes vnū solū esse mediatorē Iesum, p̄ quē ipa Maria filia Adę fuit a peccato libera sanctificata, et deo pr̄i recōciliata, sed talem p̄ quā salus venit i mundū, p̄ quā descendit grā et misericordia

ſericordia in vniuerſum genus humanũ per quã gratia habuit ad nos acceſſũ, quæ & aſſidua eſt aduocata noſtra apud filiũ ſuũ Ieſũ, qui vnus eſt aduocat⁹ apud deũ patrem. Hinc ergo factũ eſt, vt antiqu⁹ Eccleſię ritus in honorem huius glorioſæ dominæ recitat, canit, & prædicat ſcripturas, quas ſecundũ literalẽ ſenſum ipſa ſacrę ſcripturæ ſeries indicat eſſe dictas de tota Eccleſia Chriſti. Neq; negandũ eſt, etiã ſpiritum ſanctum de hac locutũ eſſe, cũ appel lat arcã ſanctificationis, tabernaculum dei, domũ dei, ciuitatem dei, ortũ con cluſum, vnicã dei amicam, ſpõſam, colũbam electã, quę cõſurgens, quaſi auro ra aſcendit per deſertũ ſicut virgula fumi cũ aromatibus myrrhę, thuris de litijs affluẽs. De qua & in Gene. ad ſerpentẽ loquitur deus, Inimicitias po nã inter te & inter mulierẽ, inter ſemen tuũ & ſemen illius, & ipſa cõteret caput tuum. Codices quidã, qui ſecundum Hebraicã veritatẽ dicuntur cor recti, hñt in genere neutro, Ipſum ſcilicet mulieris ſemen, vtpote Chriſtus, conteret caput tuũ. Sed hic ſciendũ, ꝙ & ſi ſolus Chriſtus ſerpentis caput cõ triuerit pro vniuerſo genere humano, tamẽ & ipſa mulier mater Chriſti hu ius ſui ſeminis benedictione pręuenta, ſuo q̃dam modo cõtriuit caput illi⁹. Eua de latere Chriſti formata iuxta Apoſtolũ Pau. typus eſt Eccleſiæ, quæ & ſponſa eſt & mulier illa, inter quam & ſerpentẽ iuges ſunt inimicitiæ. Huius ſerpentis caput, tãetſi oĩs Eccleſię mẽbra p grãm Ieſu conterant, ipſa tamen virgo peculiari quadã ratiõe præ cęteris dicitur caput ſerpentis con triuiſſe, quippe quę peperit nobis illum, qui pro nobis oĩbus ſerpentẽ illum vicit, cõtriuit, et eiecit, ꝓ quẽ et ipſa virgo fuit ab oĩ cõtagiõe ſerpẽtis libera. Amplius autẽ & in honorem glorioſæ virginis, ꝑ vniuerſum orbẽ Eccleſię canunt ea, quæ in pſalmis, prouerbijs, & in Eccleſiaſtico legunt̃ de æterna dei patris ſapientia, vtpote de Ieſu ipſius filio, Si quidẽ ea, quæ Chriſto ſunt propria, ſunt participatione quadã cõmunia Eccleſię, & huic glorioſæ dñę, quæ eiuſdẽ Eccleſiæ conſtituta eſt mater & regina. Quod in pſalm. 44. dicitur, Specie tua & pulchritudine tua, intende proſpere, procede & regna, ſecundum literalẽ ſenſum eſt ſermo dei loquentis ad Chriſtũ filiũ ſuum, qua tenus ex huius glorioſæ virginis thalamo tunc proceſſurus erat in mundũ ad regnandũ cõtra diabolum. In ſequenti pſal. quod dicit̃, Fluminis impe tus lætificat ciuitatẽ dei, ſanctificauit tarbernaculũ ſuũ altiſſimus. Adiuua bit eam deus vultu ſuo, deus in medio eius non cõmouebitur. Secundũ lite rã de Eccleſia intelligitur, quæ ẽ ciuitas impetu fluminis ſpiritus ſancti læ tificata, & tabernaculũ ſanctificatum, in cuius medio deus manet immotus tanq̃ fundamentũ ſtabile, cui & deus eſt auxiliatus mane et in ſui ortus pri cipio. Dũ hæc oĩa competãt Eccleſię ſecundũ illius membra, maxime tamen cõpetunt Eccleſię ſecundum nobiliſſimum eius mẽbrum, qđ poſt Chriſtum eſt beata virgo Maria, quę ẽ tanq̃ ciuitas & domus dei, ſup oẽs eiuſdẽ ciui uitatis ciues, letificata & ſanctificata, & auxiliata mane, ab initio cõceptio nis ſuę. Inſup quæ Eccle. 24. Sapiẽtia deſemetipſa loquit̃, In Syon firma ta ſum, & in ciuitate ſanctificata, ſimiliter requieui, & in Hieruſalẽ pote ſtas mea, & radicaui in populo honorificato, et reliqua illic recitata. Hęc oĩa loquitur filius dei ſapientia, quę ẽ mater pulchrę dilectionis, id eſt, caſti a moris, quæ ex ore altiſſimi dei patris prodiens in Syon, in Hieruſalẽ, i hęre ditate domini, hoc eſt, in Eccleſia moratur, et tanq̃ vitis fructificat, largiens cunctis Eccleſiæ mẽbris ſanctorũ virtutũ ſuauitatem, in qua eſt oĩs ſpes vi

tæ &

tę & virtutis, quę licet sic increata secūdū diuinitatē, secūdū carnē tamē ipa est creata nobis sapientia sanctificatio & iustitia, transiens in hunc mundū per gloriosam dominā nostram Mariam. Quamobrē & ex illis scripturis, quibus prędicatur dei filius factus esse homo, suū sortitur honorem virgo beata, quæ talē ędidit filium ipsi Syon, ipsi Iacob, ipsi Ecclesię. Et ideo in oībus huius virginis sacræ solennijs hæc canit in Ecclesijs vniuersus popul⁹ Christianus. Neq; hic Ecclesia honorē minuit filij, neq; spē ponit in homie, sed apud iudicem cupit fautricē & aduocatā habere eam, quæ mater est largitoris gratiæ. Talē fiduciā de illa habuit Ecclesia Christi semp. In ventis tentationū, in superbiæ vndis, in concussione ad iracundiā, ad carnis illecebrā, respice, inquit Bernardus, stellam, voca Mariā, quę ē huius maris pro cellosi stella. In periculis, in augustijs, in rebus dubijs Mariā cogita, Mariā inuoca, non recedat ab ore tuo, nō recedat a corde tuo, & vt impetres eius orationis suffragium, non deseras conuersationis exemplū. Ipsam cogitās nō erras, ipsam rogās nō desperas, ipsa tenente nō corruis. Hęc Bernardus homilia. 2. super Missus ē. Sed de his, & inuocatiōe sanctorū, in libro sequenti latius. Ad id vnde digressi sumus reuertamur, de loquutiōibus scripturę sacræ tropologicis. Quēadmodū in oībus scripturæ locis obseruare oportet ne locutionē translate significantē accipiam⁹ secundū literā, ita in eisdē oportet obseruare ne locutionē aut vocē nō translate sed proprie acceptā intelligamus metaphorice esse positā. Verbi gratia, Sermonē Christi dicētis, Ego sum vitis vera, non ad literā, sed metaphorice esse accipiendū, indicat sermo qui sequitur, Vos autem palmites. Quemadmodū enī Christus illic non significauit Apostolos esse ligneos palmites, ita nec Christus significauit se esse ligneam vitem. Contra vero qd' dicit Christus, dum accipiens panem benedictum dixit, Hoc est corpus meum, non metaphorice esse accipiendum intimat particula sequens, quod pro vobis tradetur.

Iam vero si causeris & dicas. Sic poterat Christus vere dicere, Ego sū vitis vera quę pro vobis tradetur. Sicut & petra illa in deserto fuerat signū Christi, q nobis se daturus erat ī potū. Non oportet igitur ex illa particula, quod pro vobis tradetur, consequens esse, hoc quod Christus tenebat in manibus, esse verū ipsius corpus, cum ad veritatē videatur sufficere, quod panis ille fuerit signum & figura illius. Certe huic obstat interpretatio Pauli primæ ad Corinthios, arguentis eos qui panem illum non diiudicabant a cæteris cibis, concludens tales iudicium sibi manducare, & bibere, & reos esse corporis & sanguinis domini. Nō sic de aqua illa quæ exibat a petra in deserto, de qua bibebant pecora et iumenta. Sed de hoc postea latius.

Cęterum multę sunt locutiones tales & in prophetis & in Euangelijs de regno Christi in genere accipiendę tam corporaliter quam spiritualiter, Verbi gratia, In prophetis legimus, Ecce deus noster ipse veniet & saluabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt, tunc saliet, sicut ceruus claudus, & aperta erit lingua mutorum. Derelinquetur filia Syon sicut vmbraculū in vinea, & sicut vastitas quę vastatur. Itē Aggęi. 2. Adhuc vnum modicū, & ego cōmouebo cœlū & terram mare & aridam, & mouebo oēs gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus, & implebo domū istā gloria, dicit dominus. Hæc oīa nō modo spiritualiter

liter, verum & corporaliter sunt sub Christo facta, q cæcos illuminauit, surdos, & claudos atq leprosos sanauit. Insup & tpe Christi motum est cœlũ, dum tenebræ factæ sunt ab hora sexta vsq in horã nonã per vniuersam terram, mota est terra, qñ saxa sunt scissa, & sepulchrũ reseratũ, & terræ motus factus est magnus, cũ resurgeret deus, motũ est mare, quando draco, qui in eo erat, est interfectus. Mota est arida. i. infructuosa gentiũ solitudo, motę sunt gentes, qñ in oẽm terrã exiuit Apostolorum sonus. Hæc sunt facta corporaliter, non mõ p Christum in carne mortali, in hoc mundo conuersantẽ, sed et post mortem ipsius per Aplos & discipulos in nomine illius p vniuersum orbem, & quotidie etiã spiritualiter fiũt, dũ in animabus cœlestibus & terrestribus spiritussanctus mirabili & ineffabili mõ affectiões sanctas opat. Sic in eo quod dicitur Esaię. 6. ad Ecclesiã. Aedificabunt filij peregrinorũ muros tuos, & reges eorꝫ ministrabunt tibi. Reges, inquit Hier. vel carnaliter accipiũtur vel spiritualiter. Si carnaliter videmus Cęsares Rom. colla submittere Christi iugo, & coędificare Ecclesias expensis publicis. Si spiritualiter, quicũq aiæ imperio carnis seruitutem subiugant, reges sunt.

Insuper & hic sciendũ, ꝙ aliud est locutionẽ esse translate seu metaphorice significantem, aliud vero locutionẽ esse per similitudiem seu parabalã dictã. Locutio translate significans, dum res ipsa non sub proprio noĩe intimatur, sed sub voce metaphorice accepta. Locutio vero per similitudinẽ dicitur, dũ res ipsa sub proprio noĩe intimatur, & alteri cuidã rei cõparatur, seu assimilatur, ꝙuis plærũq & in ipsa locutione per similitudinẽ dictę, multę voces acceptę sunt translate. Prioris gnĩs locutiones absolute exprimunĩ sine aduerbio similitudinis aut cõparationis, cuiuscemodi sunt, In diebus illis stillabunt montes dulcedinẽ, & colles fluẽt lac & mel. Suscipiãt montes pacẽ, & colles iusticiã. Tange montes & fumigabũt. Alluxerunt coruscationes tuę orbi terræ; vidit & cõmota ẽ terra, tunc exultabũt oĩa ligna syluarũ a facie dñi, commota est & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt, cõmota sunt, qm iratus est eis. Eleuauerunt flumina domine, eleuauerunt flumina voeẽ suã, eleuauerũt flumina fluctus suos, a vocib⁹ aquaꝝ multarum, Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis dominus, Vocẽ dederunt nubes, Etenĩ sagittæ tuæ transeunt, vox tonitrui tui rota, Placebit deo sup vitulum nouellũ cornua producentẽ & vngulas. Huius generis locutionum in scripturis sacris immensus est cãpus. Posterioris generis locutiones intimantur sub voce similitudinis, aut cũ aduerbio vt, sicut, quemadmodũ. Huius generis sunt, Fluet vt ros eloquium meum, Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussoꝝ, Quẽadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat aĩa mea ad te deus, Qui sunt isti, qui vt nubes volãt, & tanquam columbæ ad fenestras, Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Sicut pullus hirundinis, sic clamabo, Meditaber vt columba, Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. Huius generis sunt & omnes parabolę Euãgelij quibus regnũ cœlorũ, vel aliud quippiã dicitur esse, aut huic, aut alteri sile. Prioris generis loquutiones obscuriores sunt, quia in illis nõ intimatur, qd in voce translate accepta intelligatur, fierent aũt apertiores si fuerint ad loquutiones secũdi generis reductę expressis rebus significatis sub vocibus illis translate acceptis, intimando videlicet, qui sint mõtes & colles, quę coruscati

ruſcationes,quæ terra,quæ ſyluarum ligna,quę montiũ fundamẽta,quæ flu mina,qui fluctus,quę voces aquarũ multarum,quæ elationes maris,quę nu bes,quę ſagittæ,quod tonitruũ in rota,quis vitulus cornua producẽs & vn gulas. Ex ſuperioribus patet,plurima hęc nõia in ſcripturis bifariam accipi,& nũc in rebus bonis,nũc in malis reperiri. Boni montes & colles, ſunt cæleſtes animi terrenis deſiderijs exuti,e quibus ſtillat ſuauitas ſalutaris ſa pientiæ & doctrinę. Montes ſunt eminentioris virtutis ac ſanctitatis Eccleſiæ membra, Colles aũt ſunt membra ſanctitatis aut dignitatis inferioris. Bonę coruſcationes,bonaq; fulgura,bonę ſagittæ, ſunt voces quę tonãt de nubibus,ad quas peruenit veritas Euãgelica, quales nubes ſunt ꝓphetæ & Apoſtoli, cęteriq; viri dantes pluuiam cœleſtis doctrinę,qui ſuis verbis flammantibus,ſeu tonitruis quibuſdam concutiũt terrã,ſeu terrena hominũ corda ad gemitum,ad pœnitentiã,ad deſideriũ cœleſtis vitæ; de quibus ſane nubib⁹ inquit Eſaias, Qui ſunt iſti,qui vt nubes volant? Bona ſunt ſyluarũ ligna olim in oleaſtro ſylueſtri ſteriles gentes,iã inſita in oliuam bonã. Neq; enim poſſunt mala eſſe ligna,qualiacũq; intelligantur, quæ gaudent a facie domini. Mala ſunt montium fundamẽta,quib⁹ iraſcitur deus,quę & diſſipat atq; humiliat,qualis oĩs humani cordis tumor,ſuperbia,elatio,arro gantia in viribus proprijs,& in bonis huius mundi, ſpes vana & fiducia. Bona flumina ſunt Apoſtoli,qui euntes in vniuerſum mundũ, eleuauerunt vocẽ ſuam,& fluctus ſuos irrigantes arida gentiũ corda,prędicantes Euãge lium ſalutis oĩ creaturę. Malæ ſunt aquę, & malę elationes maris mirabiles, quę abſorbere flumina bona conanť,quales ſunt huius mundi crudeles tyranni pſequentes regnum dñi,qui regnauit in ligno,ſed magis mirabilis in altis dominus,qui contra huiuſcemodi maris elationes, firmauit orbem terræ.i. Eccleſiã ſuam,ſupra firmã petrã,vt non deficiat vnq̃. Bona eſt vox tonitrui Euangelici in rota,ſeu in circuitu orbis terrarũ. Vitulus ꝓducens cornua & vngulas,non poteſt eſſe malus ſuper quem placet deo. Placet deo patri ſup vitulũ Chriſtũ,q ſeipſum obtulit ſuo genitori ꝓducentẽ cornua.i. dantem Eccleſię fortitudinẽ & vngulas,quibus ſacrilega & terrena populo rũ corda diuellat & effodiat. Loquutiones ſecũdi generis apertiores ſunt,ꝓ pterea,q illis intimatur res ipſa ſub voce tranſlate accepta,veluti cũ dicitur, In illis diebus ſup terram fluet vt ros eloquiũmeũ, apertius dicitur q ſi dicatur, In illis diebus ſuper terrã fluet ros, quia iã ambigua fit ſententia, an ros proprie an tranſlate accipiatur. Sicut ſagittę acutę in manu potentis,ita filij excuſſorũ. Hic filii excuſſorũ compatãtur ſagittis acutis. Oratio aũt illa Ita filij excuſſorũ,more Hebraico poniť pro hac, Ita filij excuſſi. Hi aũt ſunt filij deſtinati ac miſſi a Chriſto in iuuentute & tanq̃ accincti & expediti ad penetrandum hoſtium corda, & ſubijciendũ ea dño ſuo Chriſto. Sunt autem inter dũ loquutiones p ſimilitudinẽ dictæ obſcuriores,dũ res ipſa quæ alteri cõparatur non ſuo noĩe,ſed alieno tranſlate accepto ſignificatur,qualis eſt quę in Canticis legitur, Capilli tui ſicut greges tonſarũ. Verũ in vtroq; lo quutionis genere,operę pretium eſt ſtudioſo lectori proprietates rerum illarum,ſecundum quas fit comparatio vel tranſlatio conſiderare,vt in loquu tiõibus ſupradictis,naturã aquilę,quatenus iuuẽtus eius renouať,pulli hirũ dinis quaten⁹ ad matrẽ clamat,et naturã colũbę, quaten⁹ gemit et meditať.

Aquila secundum physicos illiso, vt inquit Hieronymus, ad cilicem rostro, vetustate nimia aduncato innouatur, & mutatione pennarum, senectus ei⁹ reuirescit, & sola est, quæ splendorem solis micantibus oculis potest intueri. Sic peccator alliso ad petram Christum corde suo vetustate incuruato, & in terrenas res suppresso innouatur, assumptis pennis fidei & charitatis, quibus aspiciat in Christum solem iusticiæ, & ascendat in deum reiectis terrenis huius mundi desiderijs. Huius similitudinis consideratione, intelligit illud verbum propheticum, Renouabitur vt aquilę iuuentus tua. Sic qđ Ezechias rex in ægritudine inquit, Quasi leo sic contriuit omnia ossa mea. Sicut pullus hirundinis sic clamabo, meditabor vt columba, per similitudinem est accipiendum. Quemadmodum leo conterit prædam, nullam habēs misericordiam, sic morbus contriuit omnia ossa mea. Sicut pullus hirundinis supple clamat ad matrem suam quærens cibum, sic ego clamabo ad dominum deum, quęrens ab eo auxilium, & meditabor vt columba supple meditatur, hoc est, quemadmodum columba ingemiscens meditatur aut sedet, sic ego infirmus ingemiscens, non valens præ magnitudine morbi alta voce respirare, meditabor ad dominum deum meum. Infirmati sunt oculi mei suspicientes in excelsum, ergo tu domine responde pro me, quia vim patior. Hactenus de loquutionibus in scriptura sacra translate significantibus. Et quia huiuscemodi loquutiones sunt accipiendæ secundum similitudinem quandam inuentam in corporalibus rebus, congruum est huic loco de parabolis in Euangelio positis quædam tradere.

Sequitur secunda pars huius capitis.

QVIA in scripturis nonnulla difficultas est ex parabolis, iam est de his differendum. Sciendum est ergo, ꝙ turba cui loquutus est Christus, non vnius est sententię, sed diuersarum in singulis est voluntatū, Ideo loquitur ad illā in multis & diuersis parabolis, vt iuxta voluntates diuersas reciperent disciplinas, & quisꝗ ex rebus quę versantur in corde suo posset adiuuari ad intelligentiam cœlestis regni. Hæc omnia, inquit Mat. loquutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis. Mat. 13. Non dixit ꝙ Iesus omnia quę loquutus est, sit loquutus in parabolis, sed ꝙ hæc omnia, quę scilicet illic præmiserat, & id quidem ad turbas, & sine parabolis non loquebatur tunc eis scilicet turbis, nam & alijs temporibus & ad discipulos multa loquutus est Iesus sine parabolis, vt patet apud Matthęum ex sermone domini in monte.

Parabola in scripturis sacris est diuersarum rerum collatio seu comparatio sic vocata, ꝙ vna res est alteri aut assimilata, aut comparata, quasi pręuia veritatis vmbra. Quod enim parabola Græco vocabulo appellatur, hoc Latine similitudo dicitur, quę est discrepantium rerum sub aliqua similitudine facta collatio seu comparatio. In scripturis sacris parabolę sunt, quando scripturæ autor id quod in rebus spiritualibus, aut diuinis, aut mysticis intimare voluit, per comparationes aliquas significauit, quas dei spiritus in scripturis ipsis composuit, vt per terrenas similitudines, facilius cœlestia capiamus. In omnibus parabolis, siue innitantur argumento per locum

a simi

a similibus, siue argumento per locum a dissimiliqus, res corporales, rebus diuinis, de quibus agitur, propter similitudinem aliquam comparantur.

Ad intelligendum autem vires & significatiões parabolarum, id prę cipue in omnibus obseruandum est, vt diligenter consideremus intentionē propter quam parabola ipsa est assumpta, scientes non esse necessarium, vt omnes illius partes gerant similitudines earum rerum, propter q̃bas ipsa est, compasita. Omnis parabola oblique & figurato modo rerum quarundam naturam manifestat. Et ideo non oportet, iquit Chrysostomus, neq; nimia cura in singulis parabolarum verbis anxium esse, neque ea, quæ in illis sunt, secundum totum quod dicitur, inuestigare, neque omnia opera & officia ad imitandum sumere. Sicut in scripturis veteris legis hi qui typum gerunt Christi, vt Iob, Sampson, Dauid, Salomon, nō in omnibus, sed in certis quibusdam gestis, personam significant Christi saluatoris. Sed cum id, quod per parabolam autor ipse cōponens intenderit didicerimus, inde vtilitate collecta & intentione, propter quam assumpta est, intellecta generali quodā modo, eatenus debemus aptare oĩa, quatenus conueniant intentioni propositæ, vt finiatur, quæ deinceps super singulis parabolę particulis fieri posset, curiosa inuestigatio. Verbi gratia in parabola de patrefamilias qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam, oportet considerare causam propter quā dicta est. Præmiserat Saluator, Multi erunt primi nouissimi, & nouissimi primi. Et hinc sequitur. Simile enim est regnū cœlorum homini patrifamilias, qui exijt primo mane, Hic ergo regno cœlorum intellecto secundum eum, qui regnat assumitur parabola ad cōmonstrandum, quod deus multis sero conuersis tardeq; pœnitentibus sit daturus aut gratiam aut mercedem ęqualē illi gratię seu mercedi quā daturus est mane veniētibus diutiusq; laborantibus. Et ne ob id deus existimetur esse iudex iniquus ita composita est parabola, vt & in huiuscemodi dispensatione doceat deum esse iustum & æquum, figurali exemplo declarans diuinam bonitatem affuisse & adesse omni generi ętatis hominum ad consequendum regnum cœlorum, & non esse prima ætate conuersis futuram in die iudicij vllam murmurandi causam contra bonitatem aut iustitiam dei largientis tantam gratiam tantamq; gloriam sero pœnitenti, quantam largitus est mane venienti, quia vbi fit vni gratia, non fit alteri iniuria. Et hic est scopus in quem tendit parabola tota.

Proinde ex hac parabola non oportet colligere, quod sicut in hac vita contra patrem familias murmurant mercenarij primi, videntes nouissimos æqualem mercedem recipere, ita & in die iudicij, primi qui a prima ætate in senectam vsque perseuerauerunt, murmurabunt videntes nouissimos recipere mercedem æqualem, cum contrarium potius intendat Saluator, parabolæ autor, volens quod sicut in hoc mundo paterfamilias iusta ratione arguit carnales homines primos, habentes oculum nequam, & docet neque eos habere causam murmurandi contra nouissimos, neq; se facere iniuriam illis. Ita in vespera, id est, in die iudicij deus reddens æqualia primis, & nouissimis premia, illustraturus est primorum mentes, vt plane videant se non habere iustam rationem murmurandi contra voluntatem dei æqualiter facientis primis atq; nouissimis. Verum quia sunt expositores g

In hac parabola, per sero, seu vesperam, intelligunt tempus sub aduentū Christi in carnem. Sciendum, quod etiam iusti boniq; Iudæi gratiā Christi ex parte quidem, sed non ex toto intelligentes, primum murmurabant aduersus gentes, quod ex idololatris orti, incircumcisi, a lege Mosaica prorsus alieni, subito admitterētur ad Euangelij gratiā, murmurabant quidē non attendētes ad scripturas propheticas de misericordia dei erga gentes donec instruerent, q lex Moysi haberet finem in Christo, cuius gratia & in nationes diffunderetur. Vnde & Actuum decimo dicitur, Obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro, quia & in natiōes gratia spiritus sancti effusa est. Huius quoque consideratione, etiam ipsi Iudæi in primordijs fidei, habuerunt oculos, vtcumq; nequam. Sic & in tribus parabolis, quas posuit Lucas capite decimoquinto, videlicet de oue ex centum vna, quę aberrauerat, & est reducta. Et de drachma ex decem vna, quæ fuit perdita, & est inuenta. Et de duobus filijs inter quos vnus perierat, & reuixit, causas oportet considerare propter quas fuerant assumptę vt intelligamus, quare dominus Christus huiuscemodi parabolas proposuerat. Pręmiserat autem Euangelista scribas & pharisęos murmurasse contra Christum, quod peccatores & publicanos reciperet, & manducaret cum eis. Christus ergo, exemplis, figuris seu parabolis docuit illos non habuisse super hoc iustā murmurandi causam, sed potius gaudendi & congratulandi insinuans se, vt pium pastorem & veram sapientiam, ac bonum patremfamilias aduenisse in hunc mundum, vt saluaret atq; reduceret ouem, quæ perierat inueniretq; drachmam perditam & susciperet perditum filium ad cor redeuntem ac resipiscentem, hoc est, vt saluum faceret genus humanū, quod perierat. Totus ergo illarum parabolarum trium contextus aduersus pharisæos obmurmurantes prolatus ē, et ꝑpter nos positus est, vt in illis discamus nos non debere ægre ferre susceptionem hominum peccatorum, sed gratum & acceptum habere, si peccatores resipiscant, & recipiantur in gratiam. In huiuscemodi parabolis, nihil quidē est frustra aut superuacue positū, nō tñ oportet nos circa singula esse sollicitos. Nā si velimus singulas particulas habere suā expositiōem exactā & specialē significationē, volētes inuestigare, quid intersit inter hominē vnū habentem centum oues, & inter mulierem habentē drachmas decē, & patrē habētem duos filios. Quid insuper sibi velit quod centū nominentī oues, & non plures. & quod decem drachmę & nō quinq;, & qd significet quod in prima parabola cōuocant amici & vicini, In secūda vero amicæ & vicinæ, Et quid in tertia parabola significetur, quod senior filius fuerit inuidus de beneficio fratris, quod fuerit contristatus, cum tamen ille filius personam gerat iustorum, beneplacens patri, fruens & bonis illius, ad quem & pater dixit. Fili tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt.
Hæc & huiuscemodi, si velimus singula exacte perscrutari, & similia prorsus inuenire in rebus propter quas assumuntur parabolæ, laboriosa res erit, & nimis forsitan curiosa. Cum sufficiat scire dominum saluatorem assumpsisse res illas ad confutandum Scribas & Pharisæos murmurantes contra ipsum, quod peccatores susciperet, & ad persuadendum eisdem per certas & manifestas similitudines, q tantæ bonitatis suæ effusionem erga eos qui perierant, deberent non solum non ægre ferre, sed lætanter suscipere, & gau

gaudere potius, ac gratulari tantę clementię illius, qui vt bonus medicus, & diligens pastor, & pius pater venit sanare, inuenire, suscipere, quod perierat. Oportet igitur ex nouissima parabola intelligere, non ꝙ filius senior iustus, murmurando inuideat conuersioni impiorum, sed ꝙ non habet de hoc iustam murmurandi aut inuidendi causam, tanꝙ dicat, Esto, vos scribæ & pharisæi iusti sitis, sicut filius ille carnalis bene placens patri, non tamē cōtra me habetis vllam murmurandi rationem, ꝙ fratres vestros, qui perierāt, suscipiam. Deinde & hoc sciendum, ꝙ in parabolis sunt posita quædam, non vt significent aliquid, sed vt series corporalium rerum constet, iuxta Augustini sententiam dicentis. In parabolis quædam admiscentur, vt expleatur narrationis ordo. Sic præceptum Christi dicentis, Tu autem cū ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua, metaphorice dicitur, pro eo quod est, humanā laudem in tuo ieiunio studeas contemnere, vt cū ieiunas lętum & festiuum te esse monstres. Hic iam si vltra progrederis inquirens, quid nam per faciem Christus intellexerit, quid per vngere, quid per caput, non est quidem improbanda pia & studiosa sciendi indagatio, sed tota propositio intellecta in omnibus, quæ scriptura per se singulatim exposuit, cauenda est curiosa perscutatio & defensio pertinax, in eo quod pia quadam ratione inuentum fuerit. Habes autem super hac sententia Christi geminam expositionem apud Bernardum, sermone primo, in capite Ieiunij, vbi per caput intelligit aut Christum, quem nostro ieiunio vngimus, dū sic abstinemus a cibis, vt ipse in nostro ieiunio glorificet tanꝙ bonus odor, aut mētem nostrā, quā vngimus, cum conamur vt ipa suauiter delectetur in deo.

Item in parabola de decem virginibus considerare oportet principium, ex quo dominus huiuscemodi parabolā induxerit, & finem in quem conclu serit. Vnde præmiserat parabolam de seruo vigilante, ex illa docens & monens, ne nos dominus inueniat dormietes, & ponat nos cū hypocritis, illic erit fletus & stridor dentium, & continuo subiungit. Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus. Proposita autem parabola tota conclusit, Vigilate itaque, quia nescitis diem neq; horam. Non oportet igitur ex hac parabola intelligere, quod in die iudicij virgines fatuæ, id est, reprobi Christiani sub vlla spe salutis, sunt & paraturi lampades suas, & postulaturi a sapientibus oleum, seu charitatis pinguedinem, & ituri ad emendum & oraturi ad dominum dicendo, Domine domine aperi nobis, quandoquidem etiam reprobi, iuxta Pauli Apostoli doctrinam, in momento, in ictu oculi reprobi, corporibus resumptis, prorsus relinquentur destituti spe uenię, sed sufficit ex huiuscemodi parabola intelligere in die iudicij fatuas virgines præ angustia spiritus gementes, & nullum inuenientes auxilium misericordiæ, etiam a bonis prorsus deserendas extra regnum dei sublata omni spe venię. Vñ aduentus Christi comparatur nocturno furi suffossori domus, non quod per omnia quadret furis & Christi aduenientis similitudo, sed ad id congruat, quod vterq; & fur, & Christus adest ea hora, qua non putabat.

Item parabola Matthæi decimooctauo. Simile est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis, totus scopus propter quem assumitur est, vt nos contra legem dei peccantes si velimus

misericordiam a deo expectare, demus & veniam conseruis in nos peccantibus, praesertim si illi veniam a nobis petant, sicut & deus misericors est nobis suppliciter rogantibus. Si vero in illa parabola velimus exacte singula scrutari, quid videlicet significet decem talentorum milia, cur decem milia nominentur, & non in alio numero, quae rursus sit vxor, & liberi, quae iubentur venundari, quis conseruus debitor, & qui centum denarij, curiosa forsitan magis erit quam inuestigatio vtilis, Cum scire sufficiat quod in debito decem milium talentorum tam magnum debitum intelligamus quantum deo soluere nobis impossibile est, etiam venundatis nobis vxore & liberis, quia nihil a se homo habet, per quod se a peccati debito redimat. In debito centum denariorum intelligitur offensa, quam fecit homo in hominem. Haec & si maior sit quam homo soluere posset homini, longa tamen est distantia, & maior quam est differentia decem milium talentorum, et centum denariorum. Oportet ergo in omnibus parabolis, considerare scopos, propter quos magister noster Christus assumpserit illas. Et haec omnia ex sequentibus fient vtcunque apertiora.

Sciendum est autem duo esse parabolarum genera. Nam ex Euangelijs manifestum est spiritum sanctum in scripturis sacris adhibere parabolas seu rerum comparationes, interdum secundum aliquam similitudinem, argumento sumpto per locum a similibus, quemadmodum volentes persuadere solent vti huiuscemodi dialecticorum regula, Sicut illud ita & illud. Interdum vero ex dissimilitudine, argumento sumpto per locum a minus inesse ad magis inesse, affirmando, aut a magis inesse, ad minus inesse negando secundum has regulas. Si hoc, quanto magis & hoc, aut si non illud, quanto minus istud. Primi generis parabolae ex rebus corporalibus assumuntur, interdum ad persuadendum regni coelorum valorem, seu pretij magnitudinem, veluti cum dicitur regnum coelorum esse simile thesauro. Interdum vero ad declarandum eiusdem regni incrementum, vim, efficaciam, & augmentum, veluti cum dicitur esse simile grano sinapis, quod licet in principio paruum & exiguum sit quantitate, grandis tamen est virtutis, qua crescit in arborem. Interdum vero ad intimandum eiusdem regni transmutationem, in alium statum, in aliam gentem, aut populum. Interdum ad declarandum in regno illo malos esse commixtos bonis. Interdum ad declarandum ipsius regis in regno illo prouidentiam, bonitatem, & tolerantiam, & iusticiam. Interdum ad intimandum eiusdem regis aduentum ex improuiso esse venturum ad ingerendum nobis vigiliae, & sollicitudinis assiduae curam. Huius primi generis primum sunt parabolae septem, Matthei decimotertio, Prima parabola est de seminatore, qui exijt seminare, & inter seminandum, alia iuxta viam ceciderunt, et a volucribus coeli deuorata sunt, alia in terram petrosam, alia inter spinas, alia in terram bonam, & dederunt fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum. Hanc parabolam ipse Christus nobis exposuit, ex cuius interpretatione patet collationem seu comparationem in hoc consistere. Quemadmodum materiale semen facit fructum non in quauis terra seminatum, sed in terra bona, ita semen verbi Euangelici seminatum, fructum facit in hominibus, qui audiunt, intelligunt, & custodiunt illud, sed non in quibuslibet fructum facit,

cit. Et id quidem accidit non ex ſeminantis culpa, non ex ſeminantis malo, ſed ex audientium vitio, vtpote propter craſſitudinem cordis & grauitatem aurium. Et ne arbitraremur hæc vitia naturę eſſe, non voluntatis, ſubiungit culpam arbitrij, & dicit, Et oculos ſuos clauſerunt. Vnde ex ſermone Chriſti hanc parabolam interpretantis & dicentis, Omnis qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus & rapit quod ſeminatum eſt in corde eius, hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt. Diſcimus ſeminatum hic bifariam dici, & hominem videlicet eſſe ſeminatum, eo quod ſemen ſuſceperit, & verbum regni ſeminatum eſſe in homine ſeu in corde eius, quẽadmodum dicimus & agrum ſeminatum eſſe, & ſemen ſeminatum eſſe in agro. Secundam parabolam propoſuit eis dicens, Simile eſt regnum cœlorũ homini, qui ſeminat bonũ ſemen in agro ſuo, cum aũt dormirent homines, venit inimicus homo, & ſuperſeminauit zizania in medio tritici, & reliqua. Hanc quoq; parabolam & ipſe dominus aperire dignatus eſt, & intentionem propter quam aſſumpſerit intimare, argumento ſumpto a ſimilibus, ita concludens. Sicut ergo, inquit, colliguntur zizania, & igni comburuntur, ſic erit in conſummatione ſæculi, mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciũt iniquitatem, mittet in caminum ignis, ac ſi dicat. Sicut homo qui ſeminat bonum ſemen in agro, permittit zizania ab inimico ſeminata creſcere vſq; ad meſſem, ne in eradicandis zizanijs triticũ conculcetur, & in meſſe iubet meſſoribus cõgregari triticum in horreũ, zizania vero alligare in faſciculos comburendos. Sic & regnum cœlorum ſecundum eum qui regit, eſt Chriſtus filius hominis, qui bonum ſemen, id eſt filios cœleſtis regni Apoſtolos & iuſtos ſeminãs in mundo, permittit filios nequitię a diabolo ſuperſeminatos in medio tritici, id eſt in ſocietate Chriſtianorum creſcere vſq; ad meſſem, id eſt conſummationem ſęculi, ne in ejiciendis iniquis Chriſtianis boni Chriſtiani, aut turbentur, aut ruinam patiantur. In conſummatione ſæculi colliguntur impij comburendi in caminum ignis. Vides argumentũ ſumi a ſimilibus. Tale quid accidit & ĩ duabus parabolis ſequentib⁹, vt Simile eſt regnũ cœlorũ grano ſinapis, quod minimum omnibus oleribus accipiens homo ſeminat in agro ſuo. Item, Simile eſt regnum cœlorum fermẽto, quod acceptum mulier abſcondit in ſatis farinæ tribus, ac ſi dicat, Sicut granum ſinapis minimum in omnibus ſeminibus ſeminatum in terra, creſcit, fitq; arbor magna, in cuius ramis habitẽt volucres cœli, Ita & regnum cœlorum tam ſecundum eum qui regit ſcilicet Chriſtum crucifixum, quam ſecundum ſocietatem ſeu Eccleſiam, quæ regitur, & ſecundum fidem, ſeu doctrinam Euangelij per quam regitur. In principio modicum, paruum, atq; in mundo contemptibile creuit in arborẽ magnam, extendens propagines ſeu palmites ſuos in omnes gentes, ita vt volucres cœli, id eſt, ſancti, per vniuerſum orbem pennis virtutum volantes in cœlum habitent in eo, adhærentes ſocietati Apoſtolorum & doctrinæ ſeu profeſſioni fidei illorum.

Sic & apud Danielem, lapis in initio humilis & paruus pręciſus de mõte ſine manibus, id eſt, ſine virili opere conceptus creuit, & factus eſt mons magnus, & impleuit vniuerſam faciem terræ.

Item quemadmodum fermentum transmittũt in sui virtutem tria farinæ sata, id est magnam farinæ conspersionem, Sic & regnum cœlorum, siue intelligatur secundum eum, qui regit, id est, Christum, siue secundum Ecclesiam Apostolicam, quæ regitur, siue secundum Euangelij doctrinam, qua regitur, transformauit in sui virtutem totum mundum, id est, homines ex omnibus locis mundi ac regionibus, cum iam olim Christi professio, & Apostolorum Ecclesia, & Euangelij fides creuerit per vniuersam terram.

In similem modum assumuntur & reliquæ tres parabolæ, vt Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro. Iterum, Simile est regnũ cœlorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas. Rursus, Simile est regnum cœlorum sagenæ missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti. De his in quantum similia sunt, ducitur intellectus in notitiam alicuius mysterij de regno cœlorum.

Quemadmodum est thesaurus in agro absconditus, quem si quis forte inuenerit occultum seruat, diligenter custodiens ne perdat, & gaudens vendit vniuersa, quæ habet, conflatoque omnium possessionum suarum pretio abit ad illius fundi dominum emens agrum illum, in quo iam nouit latere thesaurum. Sic & in agro absconditum dicitur esse regnum cœlorum, siue ipsum intelligatur sanctorum ac cœlestium ciuium, rex Christus velatus fragili carne, siue societas ipsa, id est, Ecclesia, secundum interiorem vitam, abscondita in Christo Iesu, siue cœlestium sacramentorum sapientia, sub vmbris atque velamine legis & prophetarum latens. Hunc agrum si quispiam inuenerit, id est, recte intellexerit incipiens, credere illic veram esse sapientiã, quæ ducit ad vitam perpetuam gratulanter & veraciter domino dicet. Bonum mihi lex oris tui super milia auri & argenti, venditisq; vniuersis quæ habet, hoc est renuntiatis omnibus, quæ possidet emit agrum illum, id est vel Christum vel Ecclesiam eius vel scripturas legis & prophetarũ, vt exoneratis sęcularibus negotijs intendere posset verbo dei, certo sciens animum non posse terrenis simul & cœlestibus diuitijs occupari.

Quemadmodum negotiator delectatur bonis margaritis, vbi inuenerit vnã valde bonam, quam nouerit omnium margaritarum & possessionum suarũ superare pretium ilico venditis omnibus, mercatur illam. Sic & regnum cœlorum, id est Ecclesia sanctorum Iudęorum ante Christi aduentum delectatur bonis sapientum doctrinis, eruditionibus legis ac prophetarum, vbi autem inuenit vnam sapientiam Christum, plenum gratię, & veritatis, & scientię legis & prophetarum complementum, renuntiat omnibus & suæ voluntati, & suis, quę possidet & ceremonijs legis, vt vnica hac sapientia, in qua omnis inuenitur scientia, libero & expedito animo frui valeat, certo sciens illam quamlibet in hoc mundo exiguam, & contemptam valere omnes diuitias. Homo iste negotiator intelligitur sanctus Iudęorum populus, expectans Christum dominum, neq; oportet in negotiatore intelligere Christum. Nam in scripturis sacris Ecclesia plærumque intimatur vt vna quędam persona.

Rursus quemadmodum sagena iacta in mare congregat omnis generis pisces bonos inquam & malos, quos commixtos tolerant piscatores, do-

nec

nec impleatur sagena, quam, cum fuerit impleta, ad litus pertrahentes segregant bonos in vasa sua, malos vero & inutiles reijciunt, Sic & regnum coelorum, seu Ecclesia Christi iacta in mare huius seculi complectitur omne genus hominum vsque ad lit⁹, id est, vsque in diem iudicij, tolerans malos seu iniustos simul & iustos, donec impleatur electorum numerus.

Si quis vero in huiuscemodi parabolis, quas ipse Saluator per se non exposuit, aliud sese inuenisse dixerit, putans nominibus thesauri, & negotiatoris, & margaritæ aliud quam diximus significari, non est improbandus, modo sententias doctrinæ coaptet Euangelicæ.

Eiusdem generis est & in parabola apud Matthæum in superioribus recitata, qua dicitur. Simile esse regnum coelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum seruis suis. Ex rebus prophanis sumpta similitudine ad spiritualem intellectum transit. Sic pater meus coelestis faciet, inquit, vobis, si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris. Et stat in hoc similitudo. Quemadmodum rex huius sæculi miseretur plærumque serui sui suppliciter rogantis. Vbi autem viderit eundem seruum erga conseruum suum inexorabilem, & non præstare vllam misericordiam implacabiliter iratus, tradit ipsum seruum, cui debitum remiserat, tortoribus, donec soluat vniuersum debitum. Sic regnum coelorum intellectum secundum eum, qui regit, id est, pater noster coelestis nobis, quibus peccata remisit, facturus est, si non remiserimus fratribus in nos peccantibus. Hac intentione intellecta, poterit quisque sacræ theologiæ studiosus ad instructionem morum & fidei accommodare ceteras parabole eiusdem partes, & pie interpretari, quis rex, qui serui, & quod sit incipere ratiõem ponere cum seruo, quis debitor, quæ decem milia talentorum, quæ vxor, & qui filij, quæ sint omnia quæ rex vendi præcepit, vt reddatur debitum. Quid est eum, qui acceperat indulgentiam decem milium talentorum, egredi, quis conseruus, quid debitum centum denariorum, qui centum denarij, quid sit suffocare, & dicere, redde quod debes, & qui conserui videntes, ac contristati, & domino nunciantes omnia quæ facta erant, qui tortores.

Eiusdem generis est parabola Matthæi secundo. Simile est regnum coelorum homini patrifamilias, qui exijt primo mane conducere operarios in vineam suam, vbi regnum coelorum intelligitur comparatum secundum eum qui regnat, & ita similitudo accipitur hoc pacto. Quemadmodum paterfamilias bonitate sua, aut liberalitate adueniente vespera, potest etiam nouissimo operario, qui circa vndecimam venerat dare denarium, sicut primo qui mane venerat conductus denario. Neque enim fit primo iniuria, si fiat alteri gratia. Sic regnum coelorum, quod secundum eum qui regit, est de⁹, adueniente vespera, id est, aut tempore aduentus mediatoris in carnem, aut consummatione seculi plerosque nouissimos, id est, sero ad Ecclesiam venientes, in gratijs & premijs equat his, qui primi venerunt. Quemadmodum ergo illic scilicet in rebus prophanis multi nouissimi sunt sicut primi, & primi sunt sicut nouissimi, quia primis recipientibus, quod sibi debetur, non fit iniuria per id, quod nouissimis, id est, sero venientibus fit gratia.

Sic in ve

Sic in vespera consummationis saeculi, idem aeternae vitae denarius datur, tam sero, quam mane in vineam, id est, in Ecclesiam Christi venientibus.

Sic & Matthaei vigesimo primo, Aliam parabolam, inquit Christus, audite, Homo erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ędificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregre profectus est. Cum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Agricolae autem apprehensis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium lapidauerunt. Iterum misit alios seruos, & illis fecerunt similiter. Nouissime misit & filium, quem videntes dixerunt, hic est hęres, venite occidamus eum, & habebimus hęreditatem eius, & apprehensum eiecerunt extra vineam, & occiderunt. Hac parabola sic scribis & pharisaeis proposita interrogauit illos. Cum ergo venerit dominus vineę, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi, Malos male perdet, & vineam suam locabit alijs agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis. Dicit illis Iesus, Nunquam legistis, lapidem quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli, a domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris, ideo dico vobis, quod auferetur a vobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructum eius. Varijs similitudinibus, diuersisque figuris res ęędem contexunt. Quos in superiori parabola operarios & vinitores appellabat, in hac nunc agricolas, nūc ędificatores, seu cementarios vocat, consideratione habita ad Ecclesiam, quę nunc vinea, nūc ager domini, nunc domus domini appellatur. In hac parabola, argumento sumpto a simili ex ipsorumque pharisaeorum & scribarū responsione conclusit Christus, regnum dei iusta ratione auferendum esse a Iudaeis, qui inutiles serui, & infideles domino suo extiterant, & transferendum esse in alium populū, scilicet in gentes, quae faciant fructum eius, & manifesta est similitudo, siue regnum dei intelligatur, secundum id quod regnat, vt est Christus, siue secundum id, supra quod regnat, vt est Ecclesia, siue secundum actum, id ē, regnationem quae est in cordibus hominum per Christum regem, siue secundum id per quod regnat, vt est scripturarum intelligentia. Omnia enim hac iusta ratione parabola indicat esse ablata a Iudaeorum synagoga, iusta, inquam ratione, dum palam ostendit dei prouidentiam, secundum temporum successionem illis affuisse, & ab ipso, quod ad salutem eorum pertinet, non esse pretermissum. Eos autem inaudita nequitia & crudelitate, hac dei clementia contumaciter fuisse abusos. Sic & in parabola Matthaei, vigesimo secundo. Simile est regnum coelorū homini regi, qui fecit nuptias filio, mittens seruos suos vocare ad nuptias, illi autem neglexerunt, & cęte. Per similitudinem subindicat Iudaeos ratione iusta, propter inobediētiam, propter homicidia, & atrocia scelera perdendos & excludendos a nuptijs. Gentes vero assumendas, sed & inter has esse nōnullos, qui sint & ejciēdi, & in ignē mittendi, veluti quę fuerūt inuentae non habere vestē nuptialem, id est candorē coelestis habitus, seu gratiā sancti spiritus, q est charitas erga deum & proximū. Nisi enim quis purā habuerit vitam, indutus viscera miserationum, hoc est fraternitatē, benignitatem, nihil ei proderit nuda fides.

Hic autem sciendum est, quod haec parabola, est alia ab ea, quam recitat Lu

rat Lucas,qua dicitur, Homo quidam fecit cœnã magnam, & misit seruos suos hora cœnæ dicere inuitatis vt venirent. Nam hic apud Lucam per cœnam intelligitur ęternum & vltimum conuiuium,intra quod si quis semel fuerit ingressus nunquam eijcitur. In superiori autem parabola,per nuptias intelligitur præsens Ecclesia Christo sociata ex Iudæis gentibusq; collecta.

Eiusdem generis est parabola quæ assumitur Matthæi vigesimoquinto. Tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus,quæ acceptis lampadibus suis,exierunt obuiam sponso & sponsæ,& reliqua. Vbi in decem virginibus intelligitur Ecclesia, quæ complectitur tam malos, quam bonos Christianos per fidei sacramentum vni viro Christo desponsatos, qui acceptis lampadibus,hoc est visibilibus fidei tum sacramentis,tum operibus externis,in vasis,hoc est,in corporibus suis professione quadam, exeunt de mundo in occursum sponsæ,id est, Ecclesiæ sanctorum venturæ ad iudicium vna cum sponso Christo, quo tardante suum iudicium somno mortis dormierunt omnes, sed prudentes qui sibi de oleo charitatis in deũ, & proximum in vasis suis prouiderant vna cum lampadibus de somno mortis excitatæ sub aduentũ Christi paratæ ingrediuntur ad nuptias cœlestis gaudij,vbi in sempiternum fruantur sponso suo Christo, vna cum sponsa,quæ ẽ cœlestis societatis exercitus. Fatuæ autem expergefactæ, tunc de somno mortis suscitatæ, sentientes se oleo indigere, præ angustia spiritus consternatę,desiderabant quidem liberationis auxilia, destitutæ tamen omni spe obtinendi,certo videntes iam transijsse benefaciendi tempus, perpetuo excluduntur a nuptijs.

Similis generis est parabola, quam assumpsit Saluator contra Simonem quendam pharisæum,qui despiciebat non solum pœnitentẽ mulierem peccatricem, sed etiam reprehendebat dominum eam suscipientem. Est autem hæc parabola de fœneratore, cui duo erant debitores, & cum donasset debitum vtrisque,plus est ab eo dilectus cui plus donauit,Lucę septimo. Ex qua concluditur,Mariam plus dilexisse Christum, per quem nouerat plura sibi remissa esse peccata, cui autem minus remittitur,minus diligit. Sic & secundum similitudinem sunt parabolæ de homine habente centum oues, & de muliere habente decem drachmas, & de homine habente duos filios,Lucæ decimoquinto. Item duæ similitudines, quæ adhibentur in fine capituli Lucę decimoquarto.vna de eo qui proponit ędificare turrim, altera de rege,qui vult ire ad bellum, ad hoc pertinent, vt quisque volens esse discipulus Christi,militare Christo, & templum sanctum ędificare suo Christo,priusquam accipiat hanc militiam, hanc disciplinam, supputet vires animi sui,ne ad obiectam occasionem deficiat ab incepto. Deficiet autem,nisi priusquam profiteatur,renuntiet omnibus, quę possidet,& odiat patrem suũ & matrem,id est & in se,& in suis parentibus,& cognatis contemnat humanum affectũ,quo cũ impedimento futurę uitę,pręsens vita delectat,ne in illius confusionem dicant transeuntes, hic homo cœpit ædificare,& non potest perficere. Cœpit in vita Euangelica militare Christo,& non potuit vsque in finem perseuerare.

Et similis generis parabolæ fieri possunt ex prophetarum & psalmorum

meta

methaphoris, veluti cum Apostolorum prædicatio significatur in sonitu & eleuatione seu impetu fluminum, quibus fremunt maria, cōturbantur montes, confringuntur cedri, letificatur ciuitas. Sicut enim aquæ dum plurima confusione turbatę deijciuntur in maris viscera, grandem reddunt sonitum, deijciuntque montes & arbores, Sic grandisona Apostolorum prædicatione gentes conturbatę intremuerunt. Hactenus de parabolarum quibus adhibentur similia ad insinuandum Euangelicæ veritatis mysteria, seu officia. Alię vero sunt parabolæ in quibus talia quædam insinuantur non secundum similitudinem, sed per dissimilitudinem, ex qua cognoscere possimus, quid sit in re dissimili. Quemadmodum Christus docens, quod ad resistendum hostibus & superandum inimicos oportet nos semper orare, & non deficere, de iniquo iudice sumpsit parabolam, qui & si neq; timeret deum, neq; reuereretur hominem, tamen importunitate quadam impulsus tandem cessit assiduis eiusdem viduæ interpellationibus, ne sibi ab illa tedium fieret, ne veniens inquit, suggillet me. In hac parabola iniquus iudex nec deum nec hominem timens, nullatenus personam dei gerit, sed per ipsum coniici potest, quantū deus iustus & bonus curet deprecantes, cum nec homo potest contemnere eos, qui illum assiduis precibus tundunt, tanq; diceret. Si apud iniquū iudicē vsq; ad effectum implendi desiderij valuerat perseuerātia viduæ deprecantis, quanto certiores esse debemus apud deum fontem iusticię & misericordię valere orationem Ecclesię in tribulatiōe suppliciter & perseueranter deprecātis.

Eiusdem generis est parabola Lucæ vndecimo, ad quem venitur media nocte, vt mutuet tres panes, comparatio est a minori. Si enim amicus homo surgit de cubili, & dat non propter amicitiam, sed molestia & tedio cō pulsus, quanto magis petentibus dabit bona deus, qui diligens nos filios suos, vt petamus hortatur. Talis est & parabola Lucę decimosexto, de villico, qui vt iniquus dissipator bonorum eiectus a dispensatione laudabatur a domino, non de fraude, sed de prouidentia, quod prospexerit sibi in futurum, dum falsatis chirographis relaxauit singulis debitoribus, quantum sibi commodum visum fuerat. Laudauit dominus, inquit scriptura, villicum iniquitatis, quod prudenter fecisset, quia filij huius sæculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Ex hac similitudine conclusit Saluator, Et ego dico vobis, facite ergo vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis recipiant vos in æterna tabernacula. Mammona iniquitatis, seu opes nequitiæ dicuntur, quas cum dominus dedit ad impendia necessitatis fratrum ac cōseruorum nostrorum, nos tenemus nobis. Quod Hebræi iuxta linguam Syriacam vocant mammona, Latine appellatur diuitiæ, vt inquit Augustinus in libro de verbis domini, atque hinc magis sunt opes iniquitatis, si illas nobis faciamus diuitias, in ipsis constituentes nobis spem atque copiam nostræ beatitudinis. In hac ergo parabola, villicus in eo quod falsatis chirographis fecit sibi amicos de bonis domini sui personas iustorum non gerit. Non enim iusti domino suo aut proximo in aliquo faciunt fraudem, vt de ipsa fraude eleemosynam faciant.

Proinde econtrario dicuntur huiuscemodi parabolæ, vt intelligamus si lau

si laudari potuit is, qui domino suo fraudem faciens, in futurum sibi prouiderit, quanto magis a domino deo, qui nullum damnum sustinere potest, & pronus est in clementiam, laudari merebitur, quisquis secundum illius præcepta sibi amicos faciat de diuitijs sibi creditis.

Tales igitur sunt parabolæ, quæ probant secundum huiuscemodi principia, Si illud, quanto magis istud. Aut si nō illud, quanto minus istud. Et talib⁹ pricipijs innituntur ea, quæ in nouissima parabola Saluator continuo subiecit, Qui fidelis est in minimo, & in maiori fidelis est, & qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis. Si in alieno fideles non fuistis, qđ vestrum est, quis dabit vobis? Ac si dicat, Quisquis in rebus sibi a domino creditis dispensandis est tantæ fidelitatis, ac sollicitudinis, vt etiam in his quæ modica sunt, & parui pretij, sit sollicitus & fidelis domino suo, is magis erit sollicitus & fidelis domino suo in rebus maioris ponderis.

Rursus quisquis tam iniquus est, vt etiam in rebus parui pretij, ex parua videlicet vndecumq; nacta occasione, aut ex modica tentatione fit infidelis domino suo, is & multo magis infidelis erit in rebus magni pretij. Qui pro re vili, & parui pretij, vult præterire iusticiam, & legem dei transgredi, is multo magis idipsum pro rebus magni pretij facturus est. Si ergo in iniq̃ mammona fideles non fuistis, quod vestrum est, quis credet vobis? hoc est, Si in vilibus, vanisq; diuitijs, quas dominus inæqualiter dispensat, in eisdem constituens alios abuntantiores, ad impendia necessitatis fratrum, fuistis non fideles dispensatores, sed auari detentores, quo nam pacto constituemini dispensatores in veris ac preciosis bonis. Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? hoc est, Si in re transitoria, quam vobiscum ferre non potestis, non fuistis fideles, quis dabit vobis id quod vere vestrum est, quod & vobiscum potest esse perpetuum.

Experimur quidem plerosq;, qui paruis in rebus fidem seruant, tenentes iusticiæ normam, qui tamen pro magnis lucris & commodis violant & fidē, & iusiurandum, quemadmodum de pharisæis ait saluator, liquantes culicē, camelum autē glutientes, hoc est, obseruantes minima, contemnentes maiora. Sed hæc nihil contra sententias Christi, quippe qui loquitur de fideli & iniquo, quatenus vt tales operantur, hoc est quatenus operantur secundum affectionem, aut fidelitatis, aut iniquitatis. Vnde bonus & iust⁹ homo, ex virtute iusticiæ, disponitur ad vigilandum magis in rebus magni pretij, quam in rebus vilioribus & minutis, quæ quasi pro nihilo reputantur. Attamen si virtus iusticiæ in eo sit tanta, vt faciat animum eius vigilare, & custodire iusticiæ normam in rebus paruis, multō amplius disponitur ad vigilandum in rebus magni pretij. Potest tamen fidelis & iustus secundum arbitrij libertatem transgredi tam in paruis, quam in magnis, quemadmodum ait de illo scriptura, Qui potuit transgredi & non est transgressus. Ex supra dictis igitur manifestum est, quod regnum cœlorum, cum dicitur esse simile huic, aut illi, non oportet ex hoc intelligere similitudinem assumptam in omnibus suis partibus conuenire mysterijs regni cœlorum, cui adhibetur, cum sufficiat similitudinem esse in ea regni cœlorum parte, aut conditione, propter quam declarandā erat assumpta.

Hoc patet primum in parabola de decem virginibus, & in parabola de duobus filijs, & in parabola de patrefamilias, q cōduxit operarios in vineā suā. Manifestū ē, ꝙ hęc nouissima parabola non in oībus partibus conuenit, siue exponatur de vespera. i. de fine mundi, quemadmodū interpretatur Chryso. Grego. Rabanus, & cęteri antiquiores, siue vt Nicolaus de Lyra, & alij q̄dam de vespera, id est, de tempore sub gratia primi aduentus Christi distribuentis gentibus gratiam Euangelicam parem Iudæis, qui sub onere & æstu legis diu laborauerant. Hactenus de parabolis, quas dominus noster Christus diuersas proposuit populo Iudęorum, vt iuxta vulnerum varietates, sit & medicina diuersa. Quemadmodum diuersus est hominū stomachus, alij amaris, alij dulcibus, alij austerioribus, alij leuibus delectantur cibis. Ita & varius est hominum animus, alij duris comminationibus, alij consolationibus, alij correptionibus indigent, & secundum varios hominū animos, varias proposuit Christus parabolas ex rebus corporalibus, & visibilibus sumendo similitudines, quibus vel timore, vel amore moueatur animus super rebus spiritualibus.

Sequitur caput quintum de obscuritatibus, quæ contingunt in sacris literis, propter mutationem temporum, personarum, & numerorum sub eodem sententiarum contextu.

QVemadmodum olim docuit veneranda patrū antiquitas, sacrę theologiæ studiosus ad intellligendum scripturas considerare debet, nō solum quid dicatur, sed & eum a quo, & ad quem, vel de quo dicatur, pro q̄ tempore, & quo affectu, vel qua occasione.

Primum autem frequens mutatio temporum in scripturis reperta, non nihil difficultatis ingerit. Nam hæc est consuetudo in omnibus scripturis propheticis, sub eadem scripturarum cohærentia, facere transitum de verbis præteriti temporis, ad verba præsentis temporis, aut futuri temporis, & econtrario. Nam quæ spiritu prophetico pronunciantur futura, illa iam in præsentia & prędestinatione diuina sunt præsentia, adeoq; certa, tanquā iam transierint in præterita. Neq; enim est vlla temporis differentia in diuinitate, quæ est vnica, fixa, stabilis, & vniformis æternitas immota, atque æterna visione conspiciens in omnium temporum vicissitudinē. Sic Christus nondum incarnatus apud Esaiam loquitur per verba prętetiti temporis, de rebus quæ tunc futura erant. Dedi, inquit, caput meum percutientibus, genas meas vellētibus, et faciē meā nō auerti a conspicientibus in me. Rursus in psalmis ad patrem ait, Domine quid multiplicati sunt qui tribulant me. Et propheta, Quare fremuerūt gentes, & populi meditati sunt inania. Vbi propheta non rem tunc gestam, sed futuram voluit intimare. Vnde & postea in eodem psal. ex pręterito in futurum transijt. Postula a me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, reges eos in virga ferrea. In psal. 96. propheta de regno Christi tunc futuri loquens, transit ex verbo præteriti tēporis in futurum, & denuo in pręteritum reuertitur. Dominus regnauit, exultet, inquit, terra. & infra, Ignis ante ipsū pręcedet, & inflāmabit in circuitu inimicos eius. Et rursus in præteritum transijt, Alluxerunt fulgura eius

eius orbi terræ,vidit & commota est terra,Montes sicut cera fluxerunt a fa
cie domini,Annuntiauerunt cœli iusticiam eius. Talis temporum mutatio
reperitur,& fræquens in cæteris psalmis. Item in prophetis. Esaiæ nono,
de eo quod futurum erat,primum per tempus præteritum dixit,Primo tē
pore alleuiata est terra Zabulon. & cæt. Populus gentium,qui habitabat in
tenebris,vidit lucem magnam,multiplicasti gentem,& non magnificasti læ
ticiam,hinc in futurum transiens subdit,Lætabuntur coram te,sicut qui læ
tantur in messe,sicut exultant victores capta præda, quando diuidūt spolia.
Ex his rursus in pręteritū trāsit,Iugū enī oneris ei⁹ & virgā humeri ei⁹,&
sceptrū exactoris eius supasti,sicut in die Madian,& cęt. Paruul⁹ enī natus
est nobis,& factus est principatus super humerum eius. Hinc rursus in fu
turum transit,Et vocabitur nomen eius admirabilis, multiplicabitur eius
imperium. Item in capite Esaię sexagesimo,de pręterito in futurum trāsit,
& rursus ex futuro in pręteritum tempus reuertitur.Surge illuminare Hie
ru salem,quia venit lumen tuū,& gloria domini super te orta est. Huc vsq;
per præteriti temporis verba loquitur, post sequitur futurum tempus , quia
ecce tenebræ operient terram & caligo populos,super te autem orietur do
minus,& ambulabunt gentes in lumine tuo. In Cantico Abacuc pro
phetæ vide quoties mutata sunt tempora. Per futurum tempus pręmisit,De
us ab austro veniet, & sanctus de monte Pharaan,continuo ad preteritum
transit,Operuit cœlos gloria eius,& laudis eius plena est terra. Et rursus
ad futurum tempus reuertitur,Splendor eius vt lux erit,& cornua in mani
bus eius. Ante faciem eius ibit mors,egredietur diabolus ante pedes eius.
Hinc mox ad præteritum transit,Stetit,inquit,& mensus est terram,aspe
xit & dissoluit gentes. Deinde futuro tempore vtitur.Suscitans suscitabis ar
cum tuum,& fluuios scindes terrę,& repente incipit rem agere verbis prę
teriti temporis , Viderunt te aquę & doluerunt montes,gurges aquarū trā
sijt. Postea denuo ad futurum reuertit. In luce sagittarum tuarum ibunt in
fremitu conculcabis terram,in stupore obstupefacies gentes. Hinc iterum
ad pręteritum transijt. Egressus inquit es in salutem populi tui,in salutem
cum Christo tuo. Ex huiuscemodi temporum mutatione turbabitur lecto
ris animus,aliorsumq; rapietur intellectus,nisi in rebus illis prophetiæ enū
tiatis intelligat verba tanq; pronuntiata sub eadem temporis differentia,
& concipiat ea quæ per verba preteriti temporis pronuntiantur tanquam
dicta per futuri tēporis verba. Minus turbabit lector si in psalmo nonagesi
mosexto pręcipiat tanquā pronuntiatur sub verbis futuri tēporis, hoc pacto,
Dominus regnabit, exultet terra. Ignis ante ipsum pręcedet. Allucebūt ful
gura orbi terrę,videbit & commouebitur terra,Montes sicut cera fluent a
facie eius, & anuntiabunt cœli iusticiā eius. Sic & in reliquis quoq; scriptu
rę locis. Sed dices nunquid putandi sunt prophetæ tempora sic variare casu,
& absq; vllius rationis intuitu. Huius ratio & si nō omnino & ad liquidū
nobis pateat,dulce tamen & iocundum est nobis aliquid inde persentire.
Quamuis enim verum sit quod propheticus sermo, propter certitudinem
prophetiæ,tempore pręterito vtatur pro futuro,sunt tamen viri non paruæ
autoritatis scripturarum expositores, qui etiam aliam quandam rationem
assignarunt dicentes,quod sermo propheticus,dum verbis præteritis vtit,

regulariter explicat ea, quę certo quodam tempore ita futura erant, vt postea fieri desinerent. Ea vero quæ sic futura erant, vt vsq; in consummationem sęculi non desinerent, enunciat per verba futuri temporis. Certo quodam, & breui tempore futura erant, ea quę Christus passus est in carne sua mortali, idcirco pręterito tempore dixit, Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerũt omnia ossa mea, hoc semel completum est. Quod autem sic futurum erat, vt fieri non desineret, consequenter per futurum dixit, Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. Edent pauperes & saturabuntur, adorabunt in conspectu eius omnes familię gentium, quamuis et hęc regula, non in omnibus scripturis propheticis videat̃ obseruari. Nã in operibus Christi semel in carne illius factis Esaias propheta olim transijt de præterito in futurum, cum dixisset, Vere languores nostros ipse portauit, oblatus est, quia ipse voluit, tandem in eisdem operibus manens, transit ad futurum, Sicut ouis ad occisionem ducetur. & cæt.

Nihilominus & hic sciendũ est, ꝗ & si secundũ morẽ loquutiõis scripturæ sacrę Christ⁹ dicat̃ facere & pati ea quæ facit & patit̃ ĩ mẽbris corporis sui, qđ est Ecclesia. Nã quę semel est passus in carne sua, ea & vsq; in cõsummationem sæculi patitur in membris suis. quemadmodum ipse ad reprobos dicturus est in iudicio, Esuriui, & non dedistis mihi manducare, ad electos autem, Esuriui & dedistis mihi manducare. Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Et ad Paulum, Saule Saule quid me persequeris? Attamẽ ea, quæ ipse in carne sua pro peccatis nostris egit, cuiuscemodi sunt, portare peccata nostra, & infirmitates nostras, & pretium soluere deo patri pro peccatis totius mundi, emere nos, & redimere nos, solum conueniunt ipsi, quia non hæc egit, nisi in corpore suo mortali. Neq; in martyribus emit & redimit nos quotidie a peccatis. quẽadmodũ in martyrib⁹ legit̃ ꝑsecutionẽ pati. Ex his ergo consideratis, possimus probabiliter cõijcere prophetas nõ absq; ratiõne, futura quędã intimasse per verba pręteriti, quędam vero per verba futuri temporis, sed de hoc hactenus, ad mutationem temporum redeamus.

Esaię primo sub eodem sententiarum contextu de præterito in tempus præsens & futurum transijt. Filios enutriui, & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me, dereliquerunt dominum, blasphemauerunt sanctũ Israel, a planta pedis vsq; ad verticem non est in eo sanitas. Terra vestra deserta, ciuitates vestræ succensę sunt igni, & regionem vestram alieni coram vobis deuorant. Esaias propheta, dum ista super Hierusalem diceret, Nondum erat deserta Hierusalem, nondum alieni deuorabant regionem illam, sed per illa pręteriti temporis, quod futurum erat, intimauit. Vnde & mox ad futurum tempus transit. Et desolabitur terra vestra, inquit, sicut in vastitate hostili, et derelinquetur filia Syon, vt vmbraculum in uinea. Le inde paucis interpositis rursum transit ad verba præsentis & præteriti temporis, tanquam loqueretur ad solam plebem sui tẽporis, Nisi dominus reliquisset nobis semẽ, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorra, similes essemus. Audite verbum domini principes Sodomorum, quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, plenus sum, holocausta, arietum adipem pinguiũ nolui. Cũ veneretis ante conspectum meum, quis, quę sunt hęc de manibus vestris. Ne auferatis vltra sacrificium frustra incensum, abominatio

strę

est mihi, Neomeniam,& sanctũ,& festiuitates alias non feram,iniqui sunt coetus vestri,calendas vestras & solennitates vestras odit anima mea, & cum multiplicaueritis orationes vestras,non exaudiam. Manus enim vestræ sanguine sunt plenę,lauamini,mundi estote,auferte malum cogitationum vestrarum. Esaias ergo dum in hoc primo capite loquitur per verba præsentis & præteriti temporis de malis super Iudam & Hierusalem intelligitur,non quod hæc illis Esaiæ temporibus prorsus fuerunt completa. Ipse enim huiuscemodi sententijs præteriti temporis non solam rerum tunc prǫsentium gestarum historiam,sed visionem,id est prophetiam rerum tunc futurarum voluit intimare,quemadmodum & ipse in prǫfatione eiusdem libri testatur. Visio Esaiæ prophetę quam vidit super Iudam & Hierusalem. Vnde quod ait ibidem. Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen ad tempus sub Christo inquit Hieronymus,tunc futuro,est referendũ, quod & testimonio probatur Pauli ad Romanos, citantis hanc scripturã, tanquam propheticã sub Apostolis completam. Et sicut prædixit, inquit Apostolus, Esaias, Nisi dominus reliquisset nobis semen. Ex quo ostenditur, inquit Hieronymus, quod superiora,quę scilicet Esaias in eodem capite primo contra Iudã & Hierusalẽ est comminatus,nõ esse referenda ad tempus Babyloniæ captiuitatis,sed ad vltimam Romanorum,quando in Apostolis & paucis credentibus ex populo Iudæorum saluæ factæ sunt reliquiæ, & vna die crediderunt tria milia,altera vero milia quinq;. Proinde deus cum in medio eiusdem capitis per verba prǫsentis & præteriti temporis dicit se noluisse holocausta eorum,& se abominatũ esse incensũ,& odisse calendas, & solennitates prǫnuntiare videtur testamentum nonum,sub quo iam illa sacrificia vetera cessauerunt,cum iam manus Iudæorum sunt plenę sanguine Christi crucifixi in sacrificijs illic designatis. Quo fit,vt quod per verbũ prǫsentis temporis ad illos loquit̃,Manus enĩ vestræ plenę sunt sanguine, coaptandum sit ad ea quę tempore Christi tunc erant futura.

Sic & sub Christo iam passo futurum erat,quod sequitur ibidem per verba prǫteriti & præsentis temporis. Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis,plena iudicij. Iustitia habitauit in ea,nunc autem homicidę, Argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aqua, principes tui infideles,socij furum, omnes diligunt munera. Hæc omnia non ad Esaiæ tempora sunt referẽda,tanq; sub illis homicidę habitassent in ciuitate illa, sed ad tempora post Christum in ciuitate illa occisum. Proinde eadem sunt,quę deus pro tempore,& diligit, & fieri vult. Pro alio tempore, odit siquidem sacrificia illa diligit quę fieri iubet,odit vero cum fieri vetat.

Vnde in exodo,Leuitico,& Deuteronomio,huiusmodi sacrificium vocat̃ odor suauissimus domino,ac suauissimi odoris holocaustum. Quod autẽ dicit deus Ezechielis vigesimo. Dedi eis prǫcepta non bona, & iudicia, in quibus non viuent, Respondet Hieron. bifariam, Primũ prǫcepta illa erãt non bona, sed non inde consequens est,præcepta fuisse mala,nõ enim statim sequitur,vt quod bonum non est,sit malum. Deinde prǫcepta illa erant nõ bona,non simpliciter in se,sed ipsis Iudæis prauis, & in nationes dispersis, non valentibus seruare illa. Insuper & huiuscemodi prǫcepta erant non bona eis,scilicet transgressoribus,qui puniendi erant grauius post agnitã dñi

volunt atem. Cæterum præcepta illa de primogenitis, alijsq; animalibus offerendis, erant non bona ipsis offerentibus illa idolis suis, quæ deo debebant, vt patet ex his quę sequūt ibidē in textu. Vnde deus hostias ac victimas in veteri lege exigebat non principaliter propter ipsas, tanq; illę in se, aut aliquam iustitię rationem, aut vtilitatem continerent, sed tanq; protestationes quasdam & excitationes interioris fidei de Christo tunc futuro, & pro nobis immolando, vt his tanq; vmbris & figuris populus ille transiret, & duceretur ad offerendum veras hostias corda sua, non idolis, sed domino in holocausta incensa igni charitatis dei & proximi. Postremū ad sciendum qua ratione præcepta illa ceremonialia legis Moysi erant nō bona, potest & hoc etiam, inquit Hiero. dici, q filij Israhel in deserto ante offensam vituliq; aureum acceperāt decalogum tantum. Post idololatriam vero & blasphemiam supra decalogum receperunt istas multiplices ceremonias, vt deo potius offerrent victimas, quas dæmonibus parati erant offerre, & in comparatione leuius fieret, quod non erat per se bonum, & nequaquam malum, quia deo offerebatur, & tamen non bonum, quia boni autorē offenderant. Ex lege Moysi discimus, quod de holocaustis sacrificijsq; offerendis, non præceperat deus plebi, cum daret in monte legem decalogi, quē admodum & ipse testatur per os Hieremiæ. Non sum, inquit, locutus cū patribus vestris, & non pręcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti de verbo holocaustomatum & victimarū, Hieremiæ septimo. Ex quibus, inquit Hieronymus, manifeste intelligitur, q primum dederit decalogum in tabulis lapideis scriptū digito dei, & post offensam idololatrię caputq; vituli postea iusserit sibi magis fieri q dęmonibus. Hactenus pro intellectu eius, quod dicit deus apud Ezechielem, Dedi eis præcepta non bona. Iam ad id vnde digressi sumus, ad ipsam scilicet mutatiōem temporū, quæ in scripturis sacris fræquens est, redeuntes dicimus verbum dei, apud Esaiam prophetam loquentis per verba pręteriti aut præsentis temporis, Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea, incensum abominatio est mihi, coaptanda esse non temporibus Esaiæ hæc loquentis, sed temporibus Christi, per quem sacrificia illa sunt iam mortificata prorsusq; extincta. Ex quibus consequens est hoc, quod in Esaia dixit deus, Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea, non esse dictum eadem prorsus ratione, qua ipse locutus est apud Ezechielem dicens, Dedi eis pręcepta non bona. Si autem velimus verba illa Esaiæ referre ad peruersam Iudæorum offerentium voluntatem, & dicere q deus pro temporibus Esaię odiebat peruersam Iudęorum offerentium voluntatem, & q propterea ipse dicit se odisse eorum sacrificia, quia non acceptauit illa tanq; sibi grata & placita, pręsertim cum neq; ipsa sacrificia in se poterant homines iustificare. Cur non ratione simili ipse dicetur odire naturalis legis officia externa, vt defendere viduam, subuenire oppresso, quę in hominibus a deo alienis non placent ipsi deo, neq; ex se possunt homines iustificare absq; fide. Sunt ergo sententiæ illæ apud Esaiam capite primo expressę per verba præsentis aut pręteriti temporis accipiendę, tanquam prophetię coaptandæ tempori Christi tunc futuri. Sic & antiquissimi patres Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, prophetiam hanc ad tempus sub

Christo referunt pertinere. Vnde Tertullianus libro aduersus Iudęos. Q uod propheta, inquit, per verba prçteriti temporis dicit, Terra vestra deserta, ciuitates vestræ incensæ sunt igni, regionem vestram alieni coram vobis deuorant, dicit completum esse sub Christi regno iam in gentibus prædicato Euangelio. Tale quid refert & Cyprianus, nimirum studiosus Tertulliani lector. Sed hic obseruandum est, ne in vniuersum omnia prophetarum dicta & facta, ita referamus ad tempora futura, vt interim negligamus historiæ veritatem, quam propheta nunc, vt præsentem, nunc vt prę teritam insinuat. Mos est prophetarum spiritu prophetico transire de litera ad spiritum, & recitare historiam rerum tam prçsentium, q̄ gestarum, velut vmbram, typum, seu figuram eorum quę futura sunt. Neq; enim ex his arbitrari debemus eos ita suas prophetias de futuris per Christum cōtexuisse, vt interim negligerent prorsus sua sæcula, & non gererent curam pro salute populi suorum temporum. Quemadmodum enim Christus & Apostoli comminationibus futuri iudicis, & gehennæ ignis intendebant reuocare a peccatis ad timorem dei, & verum illius amorem. Sic prophetæ, inquit Hieronymus, ita dicunt futura, vt interim prçsentia non negligant. Rursus prophetiæ sub eodem contextu, serieque sententiarum conscriptæ, non semper totæ, eodemq; tempore complentur, sed paulatim & secundum temporum successiones, & plærumq; multæ res futuræ, multęq; captiuitates, diuersis longisq; temporum interuallis gerendę, simul a prophetico spiritu promiscue dicuntur absq; vlla temporum differentia, absq; vllo earundem rerum ordine, & interdum etiam ordine prępostero, veluti cum ea quę prius sunt futura, posterius recitātur, quemadmodū & in primo Esaiæ cap. multa dicuntur, quæ ita possunt accipi, vt videantur completa saltem ex parte, aut sub Esaię tēporibus, aut sub Babylonica captiuitate. Quo fit vt prophetia illa nō simul tota, sed paulatim sit cōpleta. Sicut enim Iudaici populi peccata suos habuerūt ꝓgressus, suaq; vsq; ad Christū & Apostolos eius cōplementa, de idololatria in prophetaꝝ homicidia, de ꝓphetaꝝ homicidijs in grauissimam Christi necem, & de hac in persequutionem Apostolorū & Ecclesiæ, quam Christus acquisiuerat sanguine suo, non cessantes, donec per Romanum imperium prorsus deijcerentur in hanc longam captiuitatem, in qua neque amplius potestatem habent persequendi Christianam Ecclesiam extra locū suum eiecti, sine lege, & sine sacrificio, & sine sceptro. Ita & dei flagella super eundem populum Iudęorum suos habuerunt progressus, suaque in multiplicibus flagellis & percussionibus incrementa, vsq; ad nouissimam eorum exterminationem. Secundum horum considerationem, apud Esaiam prophetam ait deus. Quo percutiam vos vltra addentes præuaricationem prçuaricationi? Præcipuam causam cur oderit calendas, holocausta & solennitates Iudæoꝝ, oblationesq; eoꝝ despexerit, assignans, non idololatriam, sed effusionem sanguinis innocentis, Manus, inquit, vestræ sanguine sunt plenę, non prętermittens tamen idololatrię peccatum in calce capituli, vt simul insinuet atque prçnunciet populum propter idololatriā etiam atterendum, & id quidem Babyloniorum flagellis propter idololatriam prçcipue irrogatis. Ab his autem Babyloniorum plagis, idem popu

lus suum peccatum agnoscens, liberatus per Cyrum, iudicibusq; restitutis, reuersus est in Hierusalem. His consideratis, non turbabit animus studiosi lectoris, propter varias magistrorũ exponentiũ sententias datas supra eundem propheticæ scripturę locum. Et cũ plærũq; diuersæ magistrorũ glossæ in eadem textus serie suas habent rationes & causas exponentiũ, prudentis lectoris est considerare sententias singulas, & meminisse propheticum textum non semper seruare rerum gestarum ordinem, & discernere quid cuique sæculo conueniat, quę captiuitati & deuastationi sub Babyloniis, & quę deuastationi nouissimæ sub Romanis competant, quæ item tempori prioris aduentus Christi, quæ tempori posterioris sint coaptanda, & non esse absurdum id, quod in capitis principio dicitur fuisse adimpletum post ea quæ vel in medio, vel in fine eiusdem capitis futura describuntur.

Vnde & apud prophetas comperimus plærumq; sub eodem sententiarum contextu ea, quæ futura erant sub aduentu Christi primo esse promiscue posita, cum his quæ futura erant sub aduentu illius secundo, & crebrum etiã transitum occulte fieri de rebus gerendis, sub Christi regno militante, ad ea quæ futura expectantur sub regno Christi triumphante, quemadmodum videre possumus in multis Esaię capitulis, & pręcipue capite sexagesimo, & capite vltimo. Proinde interrogantibus nos, cui vel tempori, vel ætati, vel captiuitati, aut desolationi sit coaptanda hęc vel illa scriptura prophetica. Oportet nos non semper responsionem dare absolutã, assignando vnũ aut alterum tempus, sed plærumque dicere ea, quæ prænuntiantur futura, partim huic, partim illi tempori conuenire, & prophetiam ex parte completam esse, ex parte non esse completam. De quo latius in tractatu sequenti in capite de transitu literę ad spiritum. Hactenus de mutatione temporum in scripturis sacris, Iam de mutatione personarum videamus.

Secunda pars huius capitis, de mutatione personarum.

Mutatio personæ est, dum mutatur vel persona loquens, vel persona cum qua, vel de qua, vel ad quam antea loquebatur. Nam altitudo prophetica, dum vel de illo, vel ad illum loquitur plerumque, inquit Augustin. ita latenter transit ad alium, vt adhuc de illo vel ad illum loqui videatur, nõ quasi intellectum scripturarum nobis hostiliter inuidens, sed medicinaliter exercens cor nostrum. In psalmis & prophetis sunt verba nunc Christi hominis, nunc dei patris, nunc Ecclesiæ, nunc prophetæ, nunc sathanæ. Et id rursus in singulis personis loquentibus, multis contingit modis, secundum

cundum quod vniuscuiusque sermo, nunc ad vnum dirigitur, nunc ad aliū. Christus in forma serui loquitur, nunc pro carne sua propria, nunc pro mēbris suis in Ecclesia, nūc vero pro sua diuinitate sermonē cōponit, & nunc quidem ad patrem suum, nunc ad Ecclesiam Iustorum, nunc ad Antichristū aut dęmonem, aut ad satellites eius, nunc vero non ad aliquem horum, sed de aliquo horum sermonem facit. Hic ergo vigilare debet lector scripturæ sacrę studiosus, vt consideret tam personam quę loquitur, & personā de qua, vel ad quā sermo dirigitur. Verbi gratia, In scripturis ipsis propheta dum loquitur, nunc sermonem dirigit ad deum patrem, nunc ad Christum hominem, nunc ad Ecclesiam, nunc ad diabolum, & nunc rursus non ad aliquem horum, sed de aliquo istorum sermonem facit. Sic & deus cum in psalmis & prophetis loquitur, nunc ad filium loquitur, nunc ad Ecclesiam, nunc ad alium quempiam. Deus etiam in scripturis reperitur loqui ad deum tanquam ad alterum quendam, & tunc intelligere oportet personarum discrimen in vnitate deitatis, & considerare filium loqui ad patrem, aut patrem ad filium vel spiritum sanctum.

Ad penetrandum igitur scripturę intellectum oportet studiosum lectorem considerare & personam quę loquitur & personam, ad quā, vel de qua sermo dirigitur. Vnde spiritu prophetico dixit Esaias. Domine quis credit auditui nostro? & brachium domini, cui reuelatum est, sermo iste significās paucos esse credituros de Iudæis loquitur, quibus primum prædicauerunt Apostoli. Nam de gentibus prę miserat. Ipse asperget gentes multas & sup ipsum continebunt reges os suum. Ex hac consideratione patet quod non ex quauis sententia personæ loquentis in scripturis autoritas ad probandum veritatem sumitur. Vnde ex eo quod cęc⁹ in Euangelio dicit. Scimus quia deus peccatores non audit, non sumitur ad probandum autoritas, nam cecus ille, vt inquit Augusti. loquebaẗ adhuc inuictus. In libro Iob sententiæ nō omnes sunt ipsius Iob, sed nominibus aliorū illic sunt multa asserta. Siquidem amici Iob loquunẗ vel cum Iob, vel contra Iob, quemadmodum in Euangelio Iudæi contra Christum, aut cum Christo. Amici contumelijs & probris ipsum Iob innocentem afficientes, vmbræ erant & figurę Iudęorum exprobrantium Christo domino. De his sic loquitur diuus Gregorius, Amici beati Iob & si bona intentione ad eum venerint, hæreticorum tamen speciem tenent, quia ad culpam indiscrete loquendo dilabuntur. Vnde & illis ab eodem beato Iob dicitur. Disputare cum deo cupio, prius ostendens vos fabricatores esse mendacij, & cultores peruersarum dogmatū. Vnde ad eos dicitur, Nō estis locuti coram me rectū, sicut seruus meus Iob. Vñ ipsi dū percussionū genera distinguere nesciūt, ipsum Iob pro culpa esse percussum crediderunt, & dum deum conantur asserere iustum in sua percussione, beatū Iob conati sunt de iniusticia reprobare, nescientes distinguere diuersa percussionum genera. Alia namque est a deo percussio, vt diuinæ gloriæ lumen crescat, non vt peccatū puniatur, aut percussus corrigatur, sed salutis virtus cognita ardētius ameẗ. Eosdē tñ amicos p ignorantiā quādā potius & per malitiam peccantes in dictis suis non per omnia reprobamus. Nam quia tanti viri, inquit Gregorius, amici erant multa mystica ex eius familiari

familiaritate didicerant. Vnde & eorum verbis etiam Apl's Paul. vtitur.

Deinde & is qui in scriptura loquitur, interdũ transfigurat in se aliorũ personas, quemadmodum fecit Salomon in libro, quem prẹnotauit Ecclesiasten, loquens nunc in persona hominis stulti, nunc in persona vani, aut ambitiosi, aut alterius cuiusquam eorum, qui prẹsentia solum cogitant & amant. Verum quidem est, quod ipse Salomon nullas in hoc libro sententias falsas afferat. Nam vbicumque agit personam cuiuspiam ẹstimantis bonum hominis esse secundum corpus viuere, delitiari, & animam perire cũ corpore, loquitur hoc vel simili modo. Dixi in corde meo, Sicut euentus stulti, ita & sapientis erit. Hanc sententiam corrigens subdit, Et loquutus sum in corde meo, quoniam hoc quoque vanitas. Item dixi in corde meo de filijs hominum, vt probaret eos deus, & ostenderet similes esse bestijs, idcirco vnus interitus hominis & iumentorum, & ẹqua vtriusq; conditio. Sed hanc corrigit subdens, Quis nouit, si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, tanquam dicat, Pauci hoc sciunt, rari sunt, qui hoc considerant & animaduertunt. Vnde Hieronymus hoc in loco, Quis non impossibilitatem, inquit, sed raritatem indicat. Clarior esset sententia si coniunctio si, in quod transmutaretur & diceretur, Quis scit quod spiritus filiorum Adam ascendat sursum, quemadmodum Lyra docet ex Hebrẹo idiomate textũ potuisse trãsferri, quis & hæc sentẽtia posset intelligi cũ superioribus tãq; erronea pnuntiata in persona hominis stulti putantis nihil interesse inter homines & bestias post hanc vitam. Beatus Gregorius quomodo hic liber sit legendus & exponendus sic dicit. Ecclesiastes autem proprie dicitur concionator. In concione vero sententia proponitur per quam tumultuosæ turbæ seditio exprimatur. Et cũ multi diuersa sentiunt, per concionantis rationẽ ad vnã sententiã reducuntur. Hic igitur liber ideo concionator dicitur, quia in eo Salomon tumultuantis turbæ sensum suscipit, vt ea per inquisitionem dicat, quæ fortasse per tentationem imperita mens sentiat. Nam quot sentẽtias per inquisitionem mouet, tot personas in se suscipit. Sed concionator verax velut extensa manu omnium tumultum sedat, & ad vnam reuocat sententiam, eum in fine ait. Finem loquendi omnes pariter audiamus. Deum time, & mandata eius obserua, Hoc est omnis homo. In hoc autem quod dicit finem loquendi omnes pariter audiamus, innuit, quod solus locutus nõ est. Sunt ergo alia in hoc libro quæ p inquisitionẽ mouentur, alia quæ per rationem satisfaciunt, alia quæ profert tentantis animo, alia in quibus ea quẹ rationis sunt differit, vt animum a delectatione compescat. Nam quum ait. Hoc itaq; mihi visum est bonum, vt commedat quis, bibat & cẹt. Et postea, Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum comuiuij. Illud ex infirmi persona, hoc ex ratione. Similiter etiam diuersas cogitationum tentationes exponens ait. Vnus interitus hominis est & iumentorum, & cẹt. Quid habet amplius sapiens stulto, nisi vt pergat illuc vbi est vita. Has autem personas diligenter lectoṛ inspiciat, ne in Epicuri dogma incurrat.

Ad scripturas igitur intelligendas oportet considerare non mõ quid dicatur, sed a quo, qua occasione, affectione, & intentione, ad quem, & de quo dicatur. Et quia persona loquens in psalmis & in scripturis propheticis,

quis

quamuis sæpe variatur manifeste & aperte, veluti cum dicitur, Hæc dicit dominus, & dixi ego ad dominum, fræquens tamen tam tacite & occulte fit huiuscemodi variatio, vt turbetur plærumque, & aliorsum rapiatur lectoris intentio. Et quia generales regulæ magis illustrantur, cum ad particulares locos applicantur. Apud Esaiam locos aliquot, in quibus est personarum mutatio, videamus.

In capite primo præfatio totius libri, vox est Esaiæ de se, tanquam de altero loquentis. Visio, inquit, Esaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam & Hierusalem in diebus Oziæ, Ioathan, Achan, & Ezechiæ regum Iuda. Hac præfatione præmissa, idem ipse hortatur populum ad audiendum sermonē, quem dominus ipsi loquutus est, Audite, inquit cœli, & auribus percipe terra, quoniā dominus loquutus est. Deinde Esaias post sua hæc verba, subiungit sermonem quem dominus loquutus est, & ita quod sequitur, vox est dei loquentis ad populum Hierusalem, Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Cognouit bos possessorem suum Ve genti peccatrici, qui dereliquerunt dominum, super quo percutiam vos vltra omne caput languidum, & cetera. Terra vestra deserta derelinquetur filia Syon vt vmbraculum, & reliqua post hunc sermonem domini rursus ipse propheta interposuit suum sermonem ad populum dicens, Ni dominus exercituū reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus. Audite igitur verbum domini principes Sodomorum. Post hæc iam mox quednam sit verbū domini subiungit, Quo mihi multitudinem victimarū vestrarum, illic iam continuatur sermo dei ad Syon, siue Hierusalem vsque in finē capituli, in quo sermone, dominus deus primo intimat se Iudæorum victimas, hostias, sacrificia, & festiuitates respuisse, propterea quod manus eorum plenæ sunt sanguine. Deinde transit ad euangelicā puritatem, & quid pro sacrificijs illis fieri cupiat, expressit. Lauamini, inquit, mūdi estote. Auferte malum cogitationum vestrarum, subuenite oppresso, defendite viduam. In principio secundi capitis est vox prophetæ, Verbum, inquit, quod vidit Esaias filius Amos super Iudam, & Hierusalem, Deinde recitat prophetiam quam vidit super Iudam & Hierusalem hanc videlicet, Erit in nouissimus diebus præparatus mons domus domini in vertice montium, & eleuabitur super omnes colles, & ad eū fluent omnes gentes & dicent, Venite ascendamus ad montē domini. Post hanc prophetiam recitatam propheta conuertit sermonem ad populum suum inuitans eos ad legem seu ad lumen illius montis dicens, Domus Iacob venite ambulemus in lumine domini dei nostri. Deinde mox facit Apostrophen, & conuertit sermonem ad deum ipsum. Proiecisti enim populum tuum domum Iacob, quia repleti sunt vt olim, tanquam dicat Ideo hortor populum tuum, & dico eis, Venite ambulemus in lumine, quia pro merito peccatorum eorum proiecisti populum tuum domum iacob, quia repleti sant, vt fuerunt in principio, auguribus & somnijs. Ne ergo dimittas eos, scilicet qui tanta mala fecerunt. Post quæ rursus propheta conuertit sermonem suum ad populum impœnitentem prænuntians vniuersum Iudææ statum subuertendum, & omnia conterenda. Ingredere in petram, & abscondere in fossa, humo, a facie timoris domini, & reliqua vsque in finem capituli, vbi iam propheta eundem populum monet,

vt quiescat ab homine, id est, a Christo, & non offendat eum, quoniam magnus & excelsus reputatus est apud deum, licet in pręsentiarum videatur, vt homo, & spiramen habere in naribus.

In principio capitis tertij propheta prænuntiat multa futura contra Hierusalem nolentem quiescere ab homine illo excelso, & dicit. Ecce dominus exercituum auferet ab Hierusalem & ab Iuda fortem & virum bellatorem, & iudicem, & prophetam, & hariolum, & senem principem, supra quinquaginta honorabilem vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici, quæ sane omnia, iã post Christum passum sub Tito & Vespasiano completa videmus.

Deinde Esaias seruans consuetudinem prophetalem, repente mutat personã, cũ supra fuerat vox prophetę contra Hierusalẽ, quę Christũ persequuta est, mox subiungitur vox dei per prophetam dicentis, Dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis, & corruet populus, vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum. Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem, & reliqua quæ sequuntur sunt quæ deus loquutus est vsq; in eum locum, vbi dicitur. Ruit enim Hierusalem & Iuda concidit, quia lingua eorum, & adinuentiones eorum contra dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius. Quam sententiam rursus propheta loquitur, reddens causam, cur nullus volet esse princeps populi Hierusalem, quia tota, inquit, Hierusalem corruit propter blasphemias & adinuentiones eorum contra Christum dominum. Deinde paucis interpositis mox subsequitur vox dei dicentis, Populum meum exactores sui spoliauerunt. Et post pauca repente mutata persona dei, subijcitur vox prophetæ ibi, Stat ad iudicandum dominus, ipse ad iudicium veniet cum senibus populi. Post quæ iterum deus loquitur. Vos enim depasti estis vineam meam, & rapina pauperis in domo vestra. Et deinceps vsque in finem capitis est vox dei prænuntiantis interitum populi Hierusalem, & desolationem pulchritudinis vrbis, atque omnium ornamentorum eius. Hanc sane desolationem iam olim completam, vsque hodie cernimus oculis nostris super Iudam & Hierusalem, videntes in Iudæa ex Iudæis neque ducem, neque quinquagenarios principes, neque consiliarium, neque prophetas, neq; prudentes eloquij mystici relictos esse. Ex quib⁹ luce clara deprehendimus prophetiam Gens. quadragesimo nono esse completam, Non auferetur sceptrũ de Iuda, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Deinde & hoc peculiariter ex hoc capite considerandum, quod ipse Esaias huius desolationis causam intimauit, quia linguæ eorum & adinuentiones eorum contra dominum seuierunt, vt prouocarent oculos maiestatis eius blasphemantes, in filium dei dixerunt, Dæmonium habet, reus ẽ mortis, crucifige, tolle eum, adinuentiones quoque & falsa testimonia composuerunt aduersus eum.

Deinde in capite quarto propheta loquitur, prædicens in illis diebus tantam futuram esse virorum Iudæorum raritatem, vt septem mulieres vix valeant habere virum vnum, omnibus viris Iudęis aut interfectis, aut in captiuitatem ductis, & tunc erit, inquit, germen domini scilicet Christi, in magnificentia, & exaltatio his, qui fuerant saluati ex Israhel.

Postea in capite quinto, super prędicta desolatione Hierusalē, cantat propheta carmen lamentabile populo Israhel. Primum pręfatione quadam pręmissa, dicit se cantaturum dilecto suo scilicet patri, canticum patruelis sui (quem intelligens Christum) vocat patruelem seu cognatum, propter humanam carnem assumptam ex omnium parente nostro Adam, & hoc canticum est de vinea eius scilicet patruelis, nempe de plantatione vineæ illius, & sterilitate, & de direptione seu demolitione ipsius.

Porro Ecclesiæ ex hac reproba vinea segregatę ad generandū filios spirituales de populo gentiū. Aliud est carmen æditum a David plenum iocunditatis & gaudij, de quo in psalmis, Cantate domino canticum nouum, quia mirabilia fecit. Notum fecit dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iusticiam suam, hoc est canticum lætitię ipsis gentibus, quibus dicitur, Omnes gentes plaudite manibus. Istud autem Esaiæ canticum, erat carmen lamentationis & flet⁹. Hoc carmen sic recitat. Vinea facta fuit dilecto meo in cornu filio olei, hoc est, vinea fuit plantata dilecto meo in cornu filio olei, hoc est in regno forti, quod est filius olei, id est pinguedinis, tanq̃ dicat, Vinea hæc fuit plantata in agro pingui & fertili. Deinde paucis interpositis mutatur persona, & sequitur vox dei, Expectaui vt faceret vuas & fecit labruscas. Iudicate ergo inter me & vineam meam, quid vltra debui facere vineę meæ & non feci? Et deinceps vox dei est, prædicentis mala super Hierusalem futura, Ve qui coniungitis domum ad domum, ve qui consurgitis mane ad ebrietatē sectandam, Ve qui dicitis malum bonū, & bonum malum, ponentes lucem tenebras, & tenebras lucem, Ve qui sapientes estis in oculis vestris. His omnibus similibusq; sententijs domin⁹ deus causas exprimit desolationis huius vineæ, siue Iudæorum synagogæ, quia videlicet veram dei patris sapientiam, veram lucem contempserunt.

Proinde & inter cætera illic contexuit, Propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. Continuatur autem dei sermo, vsque ad versiculum, Abiecerunt enim legem domini exercituum, & sermonem sancti Israhel blasphemauerunt. Et hic iam est vox prophetæ reddentis causam, propter quam deus sit facturus omnia hęc mala. Sed ne in his & in similibus sermonibus veteris scripturę prophetice dictis, aliorsum rapiatur studiosus scripturæ lector, oportet ea quę dicuntur per verba præteriti temporis, secundum consuetudinem propheticalem intelligere, tanq̃ tunc scilicet sub Esaiæ sæculo adhuc futura, & tanquam prophetice dicta, intelligendo verbum præteriti temporis, pro verbis temporis futuri.

In capite sexto, est vox Esaiæ testificantis se post mortem Osię vidisse dominum sedentem super solium excelsum, & iubentem ipsi, vt annuntiaret populo Iudæorum excęcationem & desolationem totius status populi Iudaici. Neque est in hoc capite vlla propter mutationem personarum obscuritas, cum ipse Esaias plano sermone explicet personarum sequentium distinctionem dicens, Dixit dominus, aut, dixi ego.

In septimo capite obscuritas quędam potest apparere studioso lectori consideranti textus seriem totius capituli. Contingit hæc obscuritas partim propter suppressionem sententiæ subintelligendæ, partim propter mutationem personarum, ad quas fit sermo.

Sentētia

Sententia quædam subaudienda est ante hoc quod dicitur. Et adiecit dominus loqui ad Acham dicens, Pete tibi signum. In superioribus locutus fuerat dominus ad Esaiam, iubens illi vt occurreret regi Acham, metu hostiũ duorum regum consternato, & ex ore dei diceret ipsi, Ne timeat, sed confidat & credat deo pollicenti, se ab illis regibus liberandum, & ꝙ si non credat non intelliget. Hic iam vt series sententiarum magis appareat subintelligendum Esaiam fecisse hęc omnia, & dixisse ad Acham verba, vt præceperat ei dominus, Acham vero perseuerasse in incredulitate, & neq; fisum fuisse deo, neq; credidisse verbis prophetæ de liberatione ab illis regibus. Ex illis iam intellectis, est introductio quædam ad intelligendum prophetiam quæ sequitur, hoc modo. Et adiecit dominus loqui ad Acham dicens, Pete tibi signum, siue in cœlo, siue in terra, tanquam dicat, quia neq; credis, neq; fidis verbo meo, quod locutus sum tibi de liberatione illorum duorum regum, Pete tibi a domino deo tuo liberationis tuæ signum, quo discas esse futura quæ dico. Potestatem habeo tam in cœlo, ꝙ in terra, ex miraculo ergo discas me esse veracem & potentem. Impius autem Acham his verbis adhuc incredulus, neq; fiduciam habens in deo suo, sed magis in Idolis, & aut desperans, aut cupiens humanum auxilium, superbe respondet, non petam, & non tentabo dominum. Deinceps dimisso rege impio ad domum Dauid dei verba vertuntur, & promittitur illi domui, Virgo paritura filium, cuiꝰ nomen sit Emanuel, qui tametsi sit Emanuel .i. deus nobis cohabitans, tamen cibis vtetur infantiæ, videlicet butyro & melle, qui nondum puer natus, sed inuocatus, solum liberat eos, qui credunt in ipsum. Ad hoc propositum sequitur in textu, Et dixit, Audite ergo domus Dauid, Nunquid parũ est vobis molestos esse hominibus, quia molesti estis & deo meo. Hic iam textus habet, Et dixit, sed non exprimit quis dixit. Sed sciendum est, quemadmodum superiora verba dñs dixit per Esaiã, ita & hic ex ore dñi ꝓpheta loquit̃, sermonẽ conuertens ad familiã regis, quę erat de domo Dauid, Audite ergo domꝰ Dauid, nunquid parũ est vobis molestos esse hominibus, quia molesti estis & deo meo, tanꝙ dicat, Nunquid parum est vobis superbire contra homines prophetas, quorum verba despicitis, & prophetias contẽnitis, nisi & superbiatis contra deum meum quem loquentem audire non vultis. Propter hoc, ꝙuis sitis indigni, tamen dominus pro sua bonitate dabit vobis signũ, signũ inꝙ salutis & liberationis ab oĩ malo, quod tñ signũ nisi credideritis, non permanebitis. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emanuel, quod interpretatur, deus nobiscum, quo indicatur, ꝙ deus erit homo, & ꝙ homo ille velut puer, butyrũ & mel comedet, ita vt sciat reprobare malũ, & eligere bonum, & quod adhuc butyro & melle pastus, pannis infantię inuolutus habebit boni & mali iudicium. Quia antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, terra quam tu domus Dauid detestaris, seu odis & abominaris derelinquetur a facie seu præsentia duorum regum illorum, tanquam dicat, Etsi puer iste Emanuel vẽturus moram per tempus aliquod fecerit, & non iam mox natus fuerit, nolite diffidere, quia etiam priusꝙ nascetur, & priusꝙ in tempus illud veniet, quo sciat sic in puerili ętate sua reprobare malum, & eligere bonum, terra illorum duorum regum, quam tu odis & formidas, erit derelicta & de

solata

solata illis duobus regibus in captiuitatem deductis per Assyrios. Super te autem non credentem, adducet dominus malum, quod non formidaueras, & idcirco non hi duo reges sunt tibi metuendi, sed alij hostes, de quibus nõ cogitas, & hoc est quod dicit, Adducet dominus super te, & super populum tuum, & super domum patris tui dies qui non venerunt a diebus separationis Ephraim a Iuda cum rege Assyriorum.

In capite octauo nonnulla est obscuritas in contextu sermonis propter mutationem personarum. Vnde in superiori capite ꝓmissa est domui Dauid virgo paritura filium, cuius nomen Emanuel, in quo salutem pollicetur & liberationem ab hostibus. Iam rursus in hoc capite ex occasione eorundẽ duorum regum, contra Hierusalem sese preparantium, partus describitur virginalis eiusdem filij, cuius nomen erit velox, spoliorum detractor. In principio autem capitis Esaias testatur, ꝙ dominus ad ipsum dixerit, Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis. Hoc autem quod sequitur, Velociter spolia detrahe, cito predare, est sermo quem propheta debebat scribere, estq; vox patris ad filium, vt ipse filius descendat in carnẽ, & velociter spolia detrahat a potestate diaboli, & ne vltra patiatur ipsum habere potestatem supra electas animas. Facit ergo propheta quod sibi est iussum, & subiungit, Et adhibui mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & accessi ad prophetissam, & concepit & peperit filium. Hic sciendum est, ꝙ ista testiũ adhibitio, & accessus ad prophetissam, non est accipienda tanquam realis, sed secundum visionem imaginariam, in qua intellexit prophetiæ suæ certitudinem, & virginem gloriosam ex spiritu sancto concepturam, & parituram esse filium. Et dixit mihi dominus, Voca nomen eius, accelera, spolia detrahe, festina predari, rationẽ nominis adijciens, Quia anteq̃ puer sciat vocare patrem suum, aut matrẽ suam auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum, quasi dicat, congrua ratione nomen pueri est, velox predator, quia etiã hostes spoliat predis suis nondum natus, aut infantulus, priusq̃ sciat dicere pater meus. Deinceps in eodem capite deus loquitur ad prophetam solito charactere vsq; in eum locũ, Cõgregamini populi & vincemini, confortamini & vincemini, accingite vos & vincemini, inite consilium & dissipabitur. Hic iam est sermo prophetæ ex fiducia in Emanuelem insultãtis hostibus, ꝙ nihil valeat eorum potestas contra populum Emanuelis. Deinde rursus consueto more ait propheta. Hæc enim ait dominus ad me, Sicut in manu forti erudiuit me, ne irem in via populi huius dicens, Ibi hoc totum est vox prophetę, tanquam dicat, Hęc ait dominus erudiens me, sicut in manu forti, ne irem in via populi huius. Et quid nam sit dominus locutus ipsi subiungit, Non dicatis coniuratio, & totum quod sequitur, est sermo dei loquẽtis ad prophetam, & ad populum suum, vsq; in eum locum, Et expectabo dominum, qui abscondit faciem suam a domo Iacob, & pręstolabor eum, ego & pueri mei quos dedit mihi dominus, in signa atq; portenta Israhelis. Ille iam sermo vox est Christi aut prophetæ gerentis typum Christi, & loquentis in persona Christi, quemadmodũ Apost. Paul. ad Hebr. 2. docet hoc testimoniũ ex persona debere intelligi domini nostri saluatoris.

Initium capitis noni, vox est prophetę spiritu prophetico vaticinantis

de tempore Christi, vt patet Lucę. 4. Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Neptalim, & nouissimo aggrata est via maris trās Iordanē Galilęæ gentiū, Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam, habitātibus in regione mortis, lux orta est eis. Hactenus est vox prophetę. Deinde ad lucem ipsam quæ apparuit populo in tenebris constituto, id est, ad dominum saluatorem fit apostropha, & dicitur ad eum, Multiplicasti gētem, sed non magnificasti læticiam. Ne prolixitas fastidium ingerat studioso lectori, multa capita in Esaia prætermittimus, in quibus studiosus lector potest ex supra dictis repentinas quasdam mutationes personarū considerare. Quemadmodū initia quędam ex primis capitulis libri Esaiæ, ita et ex eiusdem libri posteriorib9 capi. de hac psonarūmu tatione aliqua videamus. Principiū capitis. 45. plane explicat dñm loqui ad Christum suū Cyrum, & quid nam ad eum loquatur, sequitur, Ego ante te ibo & gloriosos terræ humiliabo, & cæt. Et dabo tibi thesauros absconditos, & reliqua quæ sequunē, sunt vba dñi ad Christū Cyrū vsq; ad versiculum, qui incipit, Rorate cœli desuper, & nubes pluāt iustū. Iā est vox pphetæ desiderantis aduētū domini nr̄i Christi p Cyrū significati. Vnde optātis affectu ppheta loqē, vt cœli, hoc ē, cœlestes spiritus ac nubes. i. Apostolici viri rorē cœlestis Euāgelij desup annuntiēt, & pluuiā administrent salutaris doctrinæ. Post quæ rursus mutaē persona, & incipit esse vox domini dei, qui fauens desiderio pphetę, mox loquiē, Ego dominus, inquit, creaui eū scilicet iustū Christū, & saluatorē. Deinde intimaē esse vox domini ad populū, Hęc dicit domin9 sanctus Israhel, Plastes eius, ventura interrogate me, & reliqua quę sequuntur, sunt verba dei ad populū, vsq; in eū locū vbi diciē, Hęc dicit dominus deus, Labor Aegypti, & negotiatio Aethiopię, & viri Samaī sublimes ad te trāsibunt, & reliqua, sunt verba dei loquētis ad Christū filiū suū, quēadmodum plane indicāt vba, paucis interpositis, sequētia, Vere tu es de9 abscōdit9. ē.

Principium capitis. 49. Audite insulæ, attendite populi de longe, dominus ab vtero vocauit me, est vox Christi filij dei & hominis, qui & in calce præcedentis capitis loquitur, Accedite ad me, & audite me, non a principio in abscondito locutus sum ex tempore, anteq; facerent, ibi eram, & nunc dominus deus misit me, & spiritus eius. Insuper & idem filius est, q in principio quinquagesimi appellatur dominus, qui & loquitur ibidem ad populum, dicens, Quis est hic libellus repudij matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, quo vendidi vos? Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris, dimisi matrem vestram, & quænam sint scelera subiecit, Quia veni, inquit, & non erat vir, & infra, Domin9 dedit mihi linguam eruditam, Corpus meum dedi percutientib9, & genas meas vellentibus. Ex his patet, q pro alia persona accipitur dominus in medio capitis. 49. vbi dicitur, Hæc dicit dominus, Formans me ex vtero seruum sibi, vt reducam Iacob ad eum. Pro alia in principio capitis sequentis, quia dominus hic pro filio, illic pro patre intelligitur.

Principium cap. 53. Quis credet audiiui nr̄o, vox est Aplorum de paucitate Iudęorū credentiū. & de passionibus Christi filij dei, vsq; in locū illum, vbi dicir, In scientia sua lætificabit ipse iustus seruos meos multos, & iniq;tates eorum ipse portabit. Ideo dispertiā ei plurimos, hoc iā totū est vox dei patris

tris ad populũ testificantis de filio suo vsq; in finẽ capitis, quę sane vox pr̃is continuatur per totum caput sequens, simul & per totum caput quinquagesimumquintum, quod incipit, Omnes sitientes venite ad aquas, vbi est vox dei patris excitantis populũ ad ꝓperandũ in Christi grãm, hoc totũ esse vocẽ patris indicat hoc qđ tandẽ seqr̃, Ecce testẽ populis dedi, eũ scilicet Christũ Dauid, ducẽ, & preceptorẽ gẽtibus. Hęc diligenter cõsiderata magnã faciunt lectori illustrationẽ in sententiarũ coherentia. Per totũ .60. caput, ẽ vox Christi ad Eccl'am segregatã de synagoga Iudęoꝝ deserta et reprobata, Surge, inquit, illuminare Hierusalẽ, qa venit lumẽ tuũ, & ambulabũt gentes in lumine tuo, & cõtinuatr̃ vox Christi in caput sequẽs, Spiritus dñi sup me, eo ꝙ vnxerit me, & illic ꝑ totũ caput vox est Christi. Prope finẽ capitis loquẽs ꝓ se & ꝓ Eccl'a sua, Gaudens, inquit, gaudebo in domino, & exultabit aĩa mea in deo meo, quia induit me vestimẽtis salutis, indumẽto iusticię circũdedit me quasi sponsum decoratũ corona, & quasi sponsã ornatã monilibus suis. In principio cap. 63. Quis ẽ iste q venit de Edom tinctis vestib⁹ de Bosra, vox est aut angeloꝝ admirantiũ, aut ꝓphetę in spiritu interrogantis seu admirantis Christũ incarnatũ crucifixũ & passũ, triumphantẽ & in cœlo ascẽdentẽ. Cui sciscitatiõi respõdens, ipse inquit, Ego sũ q loquor iusticiã, & ꝓpugnator sum ad saluandũ. Rursus sciscitanr̃ angeli aut ꝓphetæ & dicunt, Quare ergo rubrũ ẽ indumentũ tuũ? Quib⁹ respondet. Torcular solus calcaui, et de gentib⁹ nõ ẽ vir mecũ. Circũspexi, & nõ erat auxiliator, & reliqua, vsq; ad ꝟsiculũ, vbi dicit̃. Miserationũ domini recordabor, ibi ẽ vox ꝓphetæ in ꝑsona Eccl'ę seu populi agnoscẽtis, tã grande beneficiũ misericorditer præstitũ domui Israhel, Miserationũ, inquit, domini recordabor, laudẽ dñm sup oĩbus quę reddidit nobis, & sup multitudinẽ bonorũ domui Israhel, quę largitus est eis, secundũ indulgentiã suã, & secundũ multitudinẽ miserationũ suaꝝ, & dixit, scilicet dñs ille, q sic misericorditer largitus est domui Israhel, Vere populus meus est filij nõ negantes me, & ipse factus ẽ saluator ipsis, scilicet nõ negãtib⁹, & reliqua quę sequunr̃ vsq; ad ꝟsiculũ illũ qui incipit, Adduxisti populũ vt faceres tibi nomẽ glorię, hic iam est vox ꝓphetę loquẽtis ad deũ ipsum, & reliqua vsq; in finẽ capituli.

Principiũ cap. 64. Vtinã dirũperes cœlos dñe & descenderes, vox ẽ Ecclesię veteris populi desiderantis aduentũ Christi in carnẽ, quẽ & ꝑ omnẽ locũ in scripturis desiderauerũt sancti reges & ꝓphetæ. Post hęc paucis interpositis, Eccl'a tanꝗ̃ audita esset, infert, Descẽdisti, & a facie tua mõtes defluxerũt, tanꝗ̃ dicat, Tu de cœlo descendẽs verbũ factũ es caro, & habitasti in nobis, & ideo a facie tua mõtes defluxerunt, a sęculo hoẽs, neq; audierũt, neq; auribus perceperũt, neq; oculus vidit ea, quę tu deus præparasti expectantib⁹, & desiderantibus misericordiã tuã, Ecce tu iratus es, qa peccauim⁹ tibi, & in peccãtis fuimus semp, facti sumus immundi oẽs, & quasi pãnus menstruatę vniuersæ iustitiæ nr̃æ, & reliqua in finẽ vsq; capituli, sunt voces populi. Principiũ .65. est vox Christi ostẽdentis vocationẽ gentiũ, & derelictionẽ Iudęoꝝ, & illã quidẽ fieri ex misericordia, hanc aũt ex iusticia, ꝓpter eorundẽ Iudęorũ superbiã & incredulitatẽ, addẽs tamẽ nõ totam plebẽ Iudaicã perituram, sed de Iacob & de Israhel esse semẽ relinquendum, qđ hæreditabit mõtem sanctũ dei ĩ q̃ lupus & agnus pascentur simul, &

leo & bos comedent paleas. Initiū .66. & vltimi capituli, vox ē prophe tæ recitantis sermonē domini, declarantis montē istū Syon & templū in Iudæa non carnaliter, sed spiritualiter esse intelligendū. Hæc, inquit, dicit dominus, Cœlum sedes mea ē, & terra scabellum pedū meorū. Quæ est ista domus, quā ædificabitis mihi? & quis est iste locus requietionis meæ? Ad quē autem respiciam nisi ad pauperculū & contritū spiritu, & trementē sermones meos, & reliqua sequentia vsq; finem libri, sunt verba domini dei docē tis nos vt intelligamus mōtē sanctum Syon seu Hierusalem, & omnia quę ipse pollicetur non carnaliter secundū delitias mundi huius, sed spiritualiter explenda esse. Carnalia quoq; sacrificia esse reijcienda. Et eos confundēdos, qui abijciunt seu odiunt fratres confitentes nomen domini & Hierusalem seu Ecclesiam fore fœcundā parituramq; filios multos eam q; die vno, hoc est breuissimo tempore crescere in gentē magnā, & se in igni, & quadriga venturū esse ad iudicandū oēm carnē, seq; ex his, q fuerint saluati, Ex Hierusalem missurū esse legatos ad gentes & ad insulas longe, qui adducant fratres in montem sanctū Syon donum domini, futurūq; esse mensem nouum sabbatūq; nouum spirituale ex mense & sabbato Iudæornm carnali, & oēm carnem, hoc est hominū genus venturū esse, vt adoret corā facie domini, oēsq; homines visuros esse cadauera eorum qui præuaricati sunt in dominum deum, quorum præuaricatorum neq; vermis morietur, neq; ignis extinguetur. Similes personarū mutationes inuenimus & in alijs prophetarū libris, rarius tamen. Frequentissim⁹ autē in psalmis, ex quibus locos aliquot hic annotabim⁹, ex quib⁹ cōsideratis attēti magis poterimus esse in cęteris.

Aū nos docuerūt cōcorditer pr̄es Ecclesiastici, nō oportere semp ī psal. historiā cantari, quā titulus psalmi præfixus indicat, sed oportere nos historiā illā intelligere fuisse vmbrā & occasionē, in qua, spiritu sancto illustrāte, propheta intellexit futura sibi mōnstrata, & hoc verę esse, demōstrari potest, nō solū ex patribus, sed & ex ipsis scripturis sacris, seu doctrina Apostolorū de Christo domino exponentiū psalmos, quibus titul⁹ præfigit, indicās, aut psalmū esse Dauid, aut historiā de reb⁹ a Dauid gestis, vt patet in psal. 2. et 15. quos beatus Petrus in actis exposuit de Christo domino. Manifestū est psalmū. 3. psal. 21. & 68. & 87. esse voces Christi secundū dispositionē carnis infirmæ orantis patrē, quib⁹ tamen psalmis, tituli præponunt indicātes historiā eam de Dauid. Psalmi trigesimi titulus ē, Psalmus Dauid quādo fugit a facie Absolon filij sui. Psalmi. 88. cuius initiū est, Domine de⁹ salutis meæ, titulus est, Canticū psalmi filijs Chore in finē, p Mahaleth. Sed propositum Dauid. inquit Hiero. erat, nō tm̄ de se aut de rebus in titulo prænominatis, quid corporaliter actū sit referre, sed ex his velut exemplis & speculis quibusdā instituere hoēs ī Christū finē tūc futurę. De his autē lati⁹ in sequēti tractatu de trāsitu literę ad spm̄. De mutatiōe personarū in psal. videam⁹.

Totus psal. 1. est vox prophetæ loquentis ex spiritu in laudē veri beati q est Christus, & in reperhensiōem impiorū. In psal. secundo, qui incipit, Quare fremuerunt gentes, quatuor primi versus sunt voces prophetæ mirantis quare temeritas gentium & populorū fremuerunt aduersus deum & aduersus Christum eius, & hos versiculos interpretatur Petrus actuum quarto de Christo domino. Ab illo autē loco. Ego aūt cōstitut⁹ sum rex ab eo & cęt.

est vox

est vox Christi ad populũ indicãtis patrẽ ad se loquutũ esse, qđ sequit, Filius
meus es tu, ego hodie genui te, & ideo hic incipit vox patris ad Christũ vsq;
ad .10. ỽsiculũ, q incipit, Et nũc reges intelligite, ibi est vox prophetę cohor
tantis reges terrę, vt disciplinãChristi recipiãt, vsq; in finẽ. Tertius psal.
est vox Christi loquentis ad patrẽ, & explicantis Iudęorũ contra se persecu
tiões, Dñe, inquit, quid multiplicati sunt, qui tribulãt me, multi insurgũt. c̃.
. Totus. 4. psal. vox est Eccl'æ dirigẽtis sermonẽ suũ, nũc ad Eccl'ę mem-
bra, nunc ad deũ ipsum, veluti cũ dicit, In tribulatiõe dilatasti mihi. Nũc ad
gẽtes, quę nondũ sunt Ecclesiæ mẽbra, veluti cũ dicit, Filij hoĩm vsq; q̃ gra
ui corde, vt qd diligitis vanitatẽ. Nũc denuo ad Ecclesię mẽbra, Irascimini
& nolite peccare. Nũc rursus ad ipm deũ, veluti cũ dicit, Signatũ est super
nos lumẽ, c̃. Similiter totus psal. 5. vox ẽ Eccl'ę deũ orantis, prædicantis
q; malignos & iniustos, & mẽdaces excludẽdos ab habitatiõe dei, sperantes
aũt in deo, & diligẽtes ỽbũ illius in ęternũ exultaturos. Psal. 6. q incipit,
Dñe ne in furo. c̃. siue dicatur esse vox Dauid pœnitẽtis, siue vox Ecclesiæ
ad deũ patrẽ pœnitẽtis, siue vox Christi patrẽ orãtis, & ea quæ mẽbrorum
suorũ in corpore, qđ ẽ Eccl'a, sunt, sua faciẽtis, nõ refert ad sensum. Psal. 7.
q incipit, Dñe deus meus, est vox Dauid postulantis liberationẽ ab psecu-
tiõe hostiũ, declarãtis suã innocẽtiã sup crimie falso corã Saul sibi imposito.
Ex hac aũt re gesta, Dauid pphetico spiritu trãsit ad Christũ, cui plebs Iu-
dęorũ imposuit falsa crimĩa corã inuidis Iudęorũ põtificibus, cũ dicit, Exur
ge domine in ira tua, & exaltare in finibus inimicorũ meorũ, & reliqua, Iu
dica me secundũ iusticiã meã, & secundũ innocentiam meã super me. Hæc
Dauid loquitur in psona Christi. Psal. 8. qui incipit, Domine dominus
noster, est vox prophetę de noĩe domini, qđ ẽ Christus Iesus admirabilis in
vniuersa terra. Vnde & Christus testatur hãc prophetiã, Ex ore infantiũ &
lactentiũ pfecisti laudẽ, in se esse cõpletã. Apl's itẽ ad Heb. citat ỽsiculum
in hoc psalmo de Christo domino, vbi dicit, Minuisti eũ paulo minus ab an
gelis, intelligẽs Christũ hoĩem paulo minus ab angelis diminutũ. Totus
psal. 9. q incipit, Confitebor tibi in toto corde meo, est vox pphetę, aut Eccle
siæ cõfitentis deo, q aduẽtu suo in carnẽ, destruet diaboli potestatẽ, & nunc
sermonẽ dirigit ad deũ patrẽ, vt in primo ỽsiculo, & ad Christũ q vnus est
deus cũ patre. Qm̃ fecisti, inquit, iudiciũ meũ & cãm meã, hoc ẽ inter me &
aduersariũ meũ diabolũ egisti causam p me, & psperã mihi fecisti sentẽtiã &
secundũ iustũ tuũ iudicium, destruẽs aduersarij mei potestatẽ. Nunc sermo-
nem dirigit ad populum liberatum, Psallite, inquit, domino qui habitat in
Syon.. Nunc rursus ad dominũ conuertit contra Antichristum, Miserere
mei domine, & vide humilitatẽ meã, Exurge domine, nõ cõfortet homo sci
licet pditiõis, q ẽ Antichristus, de q̃ sermonẽ psequit, ipsum vocãs impium
peccatorẽ, qui laudat in desiderijs aĩę suę, cuius os plenum ẽ maledictione,
& dolo, qui sedet in occultis cũ diuitibus. Hic aũt sciendũ est, q̃ iste psalm. 9.
quẽ nos habemus vnicũ, Hebręi in duos psalmos diuidũt, incipientes decimũ
psal. ĩ ỽsiculo illo, Vt quid domine recessisti lõge, & despicis ĩ oportunitati
bus, & ita psalmum quẽ nos facimus decimum, ipsi faciunt vndecimũ, con
sentientes tamẽ nobiscũ in vnum psalmorũ numerum. Nã psalmum, Lauda
Hierusalẽ dominum, quem nos facimus centesimum quadragesimũ septi.

ipsi non faciunt psalmum nouum iungentes illum tanq̄ partem psalmi. 46. & ita concordat cum Ecclesia Latina in psalmo centesimo quadragesimo octauo. Totus psalmus decimus, qui incipit. In domino confido, est vox prophetæ in persona Christi vel Ecclesiæ loquentis ad eos, qui aut ex affectione quadam humana, aut ex maleuolentia contra bonum aī propositum suggerunt, In domino, inquit, confido, quo modo dicitis animæ meæ? transmigra in montem sicut passer, tanq̄ dicat, quo modo vos dicitis animę meę vt transmigret in montem solitudinis, propterea q̄ peccatores intenderunt arcum contra me, certe frustra id suadetis & suggeritis mihi, quia ego confido in domino. Principium psalmi. 11. qui incipit, Saluum me fac domine, quoniam defecit sanct⁹, quoniā diminutę sunt veritates a filijs hoīm, est vox Christi pro parte suæ carnis & membrorum orantis patrem, vsque ad locum illum vbi dicitur, Propter miseriam inopum & gemitū pauperū nunc exurgam, vbi est vox patris pollicentis filium suū salutare se missurū. Deinde sequitur vox Ecclesiæ supplicantis & commendantis eiusdem salutaris eloqa, Eloquia dn̄i, eloquia casta. Tu dn̄e seruabis nos, & custodies nos a generatione hac. Sunt qui dicunt initium huius psalmi, esse vocem Ecclesię Christum desiderātis, sed nihil refert, quia eadē est vox Ecclesiæ & Christi p̄ Ecclesia orantis. Totus psalmus. 12. qui incipit. Vsq; quo domīe obliuisceris me in finē, est vox Ecclesiæ veteris legis aduentum Christi magno desiderio postulantis, & p̄pter longam illius moram suspirantis & ingemiscentis. Vnde & hic psal. potest esse oratio deuotissima cuiuslibet fidelis animæ constitutæ in periculis huius vitę, & in corpore mortis huius, Vsq; quo domine obliuisceris me in finem, vsq; q̄ auertis faciē tuam a me? Vsq; quo ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo? Vsque quo exaltabitur inimicus meus super me? Illumina oculos meos ne vnq̄ obdormiam in morte, ne quando dicat inimicus meus, præualui aduersus eum.

Totus psal. 13. qui incipit, Dixit insipiens in corde suo, non est deus, est vox prophetæ declarantis vniuersos filios hoīm declinasse a via dei, & oēs factos esse inutiles, donec fiat generatio iusta per fidē & spem in Israel. Vn̄ & postulat ex Sion dari hoc salutare. Quis dabit, inquit, ex Sion Israel salutare dei. Totus psal. 14. qui incipit, Dn̄e quis habitabit in tabernaculo tuo, & cæt. est vox prophetæ constituta ex interrogatione vna posita in versiculo primo, & sua responsione sex versibus sequentibus contenta.

Totus psal. 15. qui incipit, Conserua me domine, est vox domini nr̄i Saluatoris loquentis ad patrem secundū formā serui, quemadmodum exponit Petrus Apostolus actuum secundo, citans ex hoc psalmo versiculum de Christi resurrectione. Totus psalmus decimus sextus qui incipit, Exaudi domine, iusticiam meam, itidem est vox Christi secundum formam humanam orantis pro se & pro corpore suo quod est Ecclesia. Soli nempe Christi conuenit dicere, Exaudi me domine secundum iusticiam meam, & non est inuenta in me iniquitas. Decimus septimus psalmus, qui incipit, Diligam te domine fortitudo mea, dominus firmamentum meum, est vox Christi agentis gratias deo, quod liberauerit ipsum, & Ecclesiam suam ab omnibus inimicis suis. Vnde & ea quę in hoc psalmo loquitur propheta soli cōpetunt Christo videlicet, Retribuet mihi dominus secundum iusticiam meam, & secūdum puritatem manuum mearum retribuet mihi. Neque persona quæ loquit̄

quitur, neque persona ad quam loquitur in toto psalmo mutat̃. Proinde vox
Christi ad deũ est versiculus ille, Cũ sancto sanctus eris, & cũ viro innocen
te innocens eris, & cum peruerso peruerteris, hoc est tu domine sanctis & in
nocentibus beneiacies, peruersis autẽ & impijs eris peruersus, hoc est vltor
eris. Sicut alibi Iudeis ipse loquitur. Si incesseris peruerse coram me, incedã
& ego peruersus vobis. Totus psal. 18. qui incipit, Cœli enarrent glori
am dei, vox est prophetæ prẹnunciantis publicationem verbi incarnati seu
Euangelij Christi per vniuersum mundum, per cœlos, per firmamentum
translate accepta intelligens Apostolos & doctores sub Euangelio Christi, q
olim fuerant in nocte gẽtilitatis, aut in obscuritate veteris legis. Nã & ad
illũ intellectũ ex hoc psalmo citat ỽsiculũ Apl's ad Rom. dicens, In oẽm ter
ram exiuit sonus eorũ. Psal. 19. q incipit, Exaudiat te dñs in die tribula
tionis, est vox prophetẹ loquentis ad Christũ, vt ad regẽ pariter & sacerdotẽ
optãtis simul & prẹnuntiãtis oia ipsi Christo a deo patre venire ad vota seu
desideria sua in die tribulatiõis seu passiõis eius. Vnde nunc p verba opta
tiui modi, nunc per verba præteriti temporis, nunc per verba futuri tem-
poris loquit̃, Exaudiat te dñs in die tribulatiõis, mittat tibi auxilũ de sãcto,
memor sit ois sacrificij tui, lẹtabimur in salutari tuo .i. in saluatiõe a te no-
bis futura, & reliqua hæc sunt ỽba pphetẹ ad Christũ, vsq; in eũ locũ, vbi di
cit̃, Nũc cognoui, hic iã est vox pphetẹ, nõ ad Christũ, sed de Christo loquẽ-
tis aiẹ suæ, & in illa oibus nobis, ppheta præuidẽs oia pspere Christo esse
futura, Nũc, inquit, cognoui, qa dñs saluũ fecit Christũ suũ, exaudiet illũ de
cœlo sancto suo, exaudiet, inq̃, illũ p humano gñe supplicantẽ. Vñ & in fi
ne psalmi inqt, Dñe saluũ fac regẽ & exaudi nos in die qua inuocauerimus
te, Exaudi, inq̃, nos, supple in noĩe ipsi⁹ supplicãtes. Et illũ esse hui⁹ ỽsiculi
intellectũ patet ex Hebraica veritate, quẹ, vt inqt Hier. in cõmentarijs ha-
bet, Dñe saluũ fac regẽ q exaudiat nos in quacũq; die inuocauerim⁹ eũ. Ex
q̃ ỽsiculo patet luculẽter psalmũ istũ esse de rege Christo, q iuocat⁹ exaudit
orones nr̃as, ex q̃ cõsequẽs ẽ pphetã intimasse Christũ dñm, esse verũ deum
inuocandũ & adorandũ. Psal. 20. q incipit, Dñe in virtute tua, seu &c.
est vox pphetæ loquẽtis ad p̃rem de domino nr̃o Iesu, quẽ vocat regẽ & sa-
lutare, exprimẽs dona quẹ accepit a deo p̃re. Psal. 21. qui incipit, Deus
deus meus, quare dereliquisti me, vox est Christi in cruce loquẽtis ad p̃rem,
vt patet ex Euãgelio Mat. recitantis Christũ in cruce clamasse, id qđ ẽ ini-
tiũ huius psal. Itẽ et i Euãgelio Ioan. ex hoc psal. citãtis, Foderũt man⁹ meas
& pedes meos, diuiserũt sibi vestimẽta mea, & sup vestẽ meã miserũt sortẽ.
In principio psalmi ad patrẽ loquit̃ Christ⁹, nõ quasi nescius interrogãs pa
trẽ quare ab ipo fuerit derelictus, sed suã exprimẽs passionẽ, humanã suam
formã nobis intimauit mortalẽ. Vñ post interrogationẽ a se factã, quasi sibi
ipse respondẽs, cãm reddit, cur fuerit a patre sic in passiõe derelictus, Lõge,
inqt, a salute mea ỽba delictorũ meorũ, clamabo p diẽ & nõ exaudies, & no
cte, & nõ ad insipientiã mihi, ac si dicat, delicta seu peccata membrorũ corpis
mei fecerunt me derelictum esse in passione mea, quemadmodum ipse apud
Esaiam loquitur ad hoim genus, Laborare me fecisti in iniquitatibus tuis.
Deide idẽ fili⁹ mutata psona ad quã loquebat̃ in versiculo. 24. dirigit verba
sua ad populũ suũ, Qui timetis dñm laudate eum vniuersum semen Iacob,
glorificate eũ. Et post rursus loquit̃ ad patrẽ, Apud te laus mea in Ecclesia
magna

magna. Psal. 22. qui incipit, Domin⁹ regit me & nihil mihi deerit, vox est iusti populi iã p Christum ex aqua & spiritu sancto regenerati, cõstituti in Eccl'a sancta, vbi sunt pascua vberrima, Euãgelica Apostolorum dogmata. In psal. 23. qui incipit. Domini est terra & plenitudo eius, titulus pręponit̃, psal. Dauid prima sabbati. In scripturis prima sabbati significat diem primũ post sabbatum, qui est dies dominica, in quo deus creauit cœlũ & terrã, in quo & Christus resurrexit a mortuus. In principio psal. propheta ex spiritu loquitur omnibus nobis, & dicit. Domini est terra, & plenitudo eius, & vniuersi qui habitant in eo, quibus excitat nos vt vigili semper mente agnoscamus dominum deũ esse vniuersi orbis dominũ & neminẽ exemptũ ab imperio eius, sed tamen neminem habitaturũ in monte sublimitatis gloriæ eius, aut accepturum benedictionem regni eius, nisi qui innocens fuerit in operibus, & mundo corde, & talis qui non in vanum acceperit ãnimã suã. Et quia inter filios hominũ non est talis, non est vsq; ad vnum solũ Christũ, qui pro se & pro sua generationem accepit benedictione & gratiam a domino deo patre suo. Idcirco solus ipse meretur ascendere cœlum cũ corpore suo, quod est Ecclesia collecta ex omnibus per nomen eius quærentibus faciem dei Iacob. Proinde & propheta mox sermonem conuertit ad principes habentes potestatem sibi datã supra portas aut vitæ aut mortis, iubens ipsis quatenus tollant has suas portas, & eleuentur portæ ęternales, vt introeat rex glorię vna cũ toto exercitu suo. Cui respondentes principes interrogant, Quis est iste rex glorię? Huic interrogationi respondet spiritus prophetę, Dominus fortis & dominus potens in pręlio. Solet inter expositores hic locus haberi ambiguus, dũ incertũ est, cui tempori debeant hæc coaptari, & in cuius persona loquatur propheta, qui nã sint principes, ad quos loquitur & quæ sunt portę tollendę, & quæ portę æternales. Vnde sunt hoc in loco varię magistrorum expositiones. Hieroni. multos proferens sẽsus sanctos & catholicos, nullũ pręfert, nullum damnat. Rabbi Salomon & Lyra literalem sensum referunt ad tempus quo portæ templi vltro fuerant apertę, cum primum sub Salomone arca introducitur in templum. Sed hæc portarũ aptio, ex scripturis autoritatẽ nõ habet. Alij autẽ referũt ad diẽ palmarũ, Alij ad tẽp⁹ q̃ Christ⁹ descẽdit ad ĩferos, Alij ad tẽp⁹, q̃ ascẽdit in cœlũ. Nobis aũt cũ sanctis patrib⁹, cõsideratione habẽtib⁹ ad ea quę pręmittunt̃, videt̃ esse vox Christi hominis innocẽtis, cuius in superiori versiculo ꝓpheta meminerit, qui & cum angelis descendẽs ad infernum, & ascendẽs cum generatione sua ad cœlum, iussit vtriusq; ciuitatis portas inferni videlicet, & regni cœlorum aperiri. Quando Adam peccauit, tunc aduersus genus humanum portæ inferorum preualuerunt, & portę paradisi fuerunt clausæ & data est ignea rõphæa ãgelo seraphin, qui ingressũ paradisi custodiret, ne ad illum admitteretur vllus filius Adę. Quo facto designatur cœlestis regni ianua fuisse clausa vniuerso generi humão. Sed cum Christ⁹ venit in mundũ, tanq̃ leo fortis, & in prælio contra diabolum potens, penetrans claustra inferni, anĩas sanctorum educẽs, & cum iustis inde liberatis ad cœlestia remeans, tunc apertę sunt cœlestis regni portę impedientes ingressum. Quamobrem non erit absonus intellectus, si intelligatur prior versiculus, q̃ dicit̃, Attollite portas, esse vox Christi aut angelorũ, ad portarũ inferni principes qui

portas

portas .i.clausuras aperiunt seu tollunt,cum potestatem illic detinendi aĩas
habere desinũt.Secundus aũt versiculus q̃ dicit̃,Attollite,& c̃.sit vox Chri
sti aut angelorꝶ ad principes portarꝶ cœli,hoc est ad angelos,qui portas cœ-
li apiũt,cũ sua exhibẽt ministeria,introducẽtes ĩ regnũ cœleste iustorꝶ aĩas.

Psal.24.totus,q incipit,Ad te dñe leuaui aĩam meã,est vox fidelis popu-
li ad Christũ quęrentiũ dñm,quærentiũ faciẽ dei Iacob,de qbus in psal.su-
periori,nec ẽ in hoc psal.ꝓpter psonarꝶ mutationẽ obscuritas. Psal.25.&
26.&.27.sunt voces Christi orantis p̃rem,nũc ꝑ se secundũ dispositionẽ car
nis assumptę,nũc pro corpore suo qđ ẽ Ecclesia. Psal.28.q incipit,Affer-
te dño filij dei,est vox ꝓphetæ in spiritu mirabilia quæ facturus erat Messi
as,pręuidentis,& inuitantis oẽs,vt sequant̃ eũ in aduentu ipsius,& offerãt
sacrificia,quę sane mirabilia nos iã videmus adimpleta,& q̃tidie impleri ꝑ
Ecclesiã,qñ offerunt̃ dño filij arietũ,hoc est,agni sancti, scilicet martyres,in
qua & vox seu sermo dñi mirabilia olim operabat̃,& nunc operat̃,& vsque
in cõsummationẽ sęculi operabit̃ sup aquas in baptismo, & super cedros li-
bani cõfringens elatas superborꝶ voluntates. Initiũ psal.29.qui incipit,
Exaltabo te dñe qm̃ suscepisti me, nec delectasti inimicos meos sup me, est
vox Christi secundũ humanã naturã ad p̃rem agentis ipsi gr̃as post cõsum
mationem operis redẽptionis nr̄ę.Neq; erit absonus sensus,si dicat̃ esse vox
Ecclesię ad Christũ,q suscepit ipsam Ecclesiã suã.Deinde ꝓpheta Apostro-
phã faciẽs,cũ ad deũ locut⁹ fuerat,deinceps ad sanctos iã per Christũ libera-
tos sermonẽ cõuertit,Psallite,inquit,dño sancti eius,& cõfitemini memo-
rię sanctitatis eius,qm̃ ira in indignatione ei⁹,& vita in voluntate ei⁹, Ad
vesperũ demorabit̃ fletus,& ad matutinũ lætitia. Vñ ira.i.vindicta est fa-
cta in indignatiõe dei,qñ Adam peccauit electus de paradiso post meridiẽ
ad vesperũ,& facta est nox,tpsq; fletus toti humano generi, sed & vita hoĩs
fuit in voluntate ei⁹ mittẽtis filiũ suũ,qui ꝑ eodẽ hoĩe in meridie,vsq; ad ve
sperã passus est,sub cuius passionis tẽpore,tenebris obtecta erãt etiã elemen
ta.Apostoli q̃q; in fletu morabant̃,donec veniret lux matutina,quę est Chri
stus resurgens ex mortuis.Deinde is,sub cuius noĩe propheta loquit̃, rurs⁹
cõuertit sermonẽ ad dñm. Ego,inquit,dixi in excessu meo,non mouebor in
æternũ, Dñe in voluntate tua præstitisti decori meo virtutẽ, Auertisti fa-
ciẽ tuã a me.&c̃. Sic & psal.30.qui incipit,In te domine speraui, nõ con
fundar inęternum,est vox Christi orantis patrẽ secundũ dispositionẽ assum-
ptæ carnis,vsq; ad eũ ỽsiculũ in q̃ dicit̃,Diligite dñm oẽs sancti eius , ibi ẽ
vox prophetę alloquentis & adhortantis populũ.Neq; turbari oportet pro-
pter aliorꝶ sententiam dicentium,hunc psal.& similes esse voces Ecclesiæ,
aut fidelis populi orantis ad deum.Nam & quæ orat Ecclesia,ea ipsa orauit
& Christus,qui tanquam caput Ecclesiæ miseriam & peccata eiusdem Ec-
clesiæ,tanq̃ sua reputauit.Vnde & versiculum in hoc psalmo positum di-
xit Christus in cruce,In manus tuas domine commendo spiritum meum.

In psal.31.q incipit,Beati q̃rũ,prima ẽ vox prophetæ ostendentis hoĩem
nõ proprijs meritis,sed dei gr̃a fieri beatũ seu iustificatũ,si cõfiteatur admis-
sa.Hũc psal.asseruit Paul.ad Rom.4.in laudẽ gr̃æ Christi,in versiculo il-
lo,Intellectũ tibi dabo & instruã te in via hac,qua gradieris, mutat̃ psona,
quia iã nõ propheta aut Eccl'a,sed deus ipse ad prophetã seu Eccl'am loquit̃

vsq; ad

vsq ad eũ versiculũ in q̃ dicitur, In chamo & freno maxillas eorũ cõstringe, q nõ approximãt ad te, hic iã rursus ẽ vox Ecclesię ad deum patrẽ, rogantis ipsum, vt in chamo & freno cõstringat rebelles hoim voluntates. Deinde sequitur vox Ecclesię, non iam ad deum patrem, sed ad filios suos, quos tanq pia mater hortatur lætari in spe vitæ æternæ, Lætamini, inquit, in domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde.

Per totum psal. 34. qui incipit, Iudica domine nocentes me, & expugna impugnantes. Apprehende arma & scutum & exurge in adiutorium mihi, & reliqua omnia sunt verba domini nostri Iesu Christi secundũ dispensationẽ carnis, quam assumpsit nunc patrem orantis, nunc gratias illi agentis, nũc recitantis afflictiones & persecutiones, quas ab inimicis semel in persona sua est passus, & quas patitur sẽper in membris corporis sui, quod est Eccl'a. Proĩde & hic psal. est vox Christi & vox Ecclesię i tribulatiõe. Nã qđ Christus in carne sua mortali orauit pro Ecclesia, hoc et ipa Eccl'a vsq in cõsummationẽ orat p se p Christũ donari sibi. Manifestum est in hoc psal. Christũ dicere, Surgentes testes iniqui, quæ ignorabã, interrogabant, Retribuebant mihi mala pro bonis. Ego autem dũ mihi molesti essent induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animam meam, quasi proximum & quasi fratrem sic cõplacebam. Sed hic sciendũ q i hoc versiculo deficit vox vna, quã oportet subaudire, vt sit sensus orõne latina expressus, & dicatur hoc pacto. Quasi erga fratrẽ & proximũ sic cõplacebã deo pro ipsorũ salute sollicitus, & quasi lugens & cõtristatus de malis seu peccatis eorũ sic humiliabar, & aduersum me lætati sunt & cõuenerunt. Cõgregata sunt sup me flagella, & ignoraui, hoc ẽ, nõ fui cõscius vllius mali, propter quod debui flagellari. Totus ergo psal. vt inqt Hier. ex psona Christi ẽ, q̃uis et p Christũ ad oẽs sãctos referri possit.

In psal. 35. qui incipit, Dixit iustus, vt delinquat in semet ipso, nõ est vlla occulta personę mutatio. In psal. 36. qui incipit, Noli æmulari in malignãtibus, non est vlla personę mutatio. Totus psal. est vox aut prophetę, aut Ecclesiæ hortantis, seu erudientis populũ ad seruandã constantiã, & patientiã inter malignantes ad spẽ, ad fiduciã in domino. Noli, inquit propheta æmulari in malignantibus, hoc est, Noli prouocari ad zelum prauæ indignationis, seu iræ in malignantibus, tanq dicat, cũ videris homines in hoc mũdo esse malignantes seu impie agere, florere, seu prospere viuere, & opprimere iustos, noli impatienter ferre, noli turbari, noli a recta fidei via deficere, noli contra deũ murmurare, Neq zelaueris facientes iniquitatẽ, hoc est, neq feruore amoris sequaris & imiteris facientes iniquitatẽ. Vnde prioris partis sententia clarius in sequentibus versiculis exprimitur, Noli æmulari in eo, q prosperaẽ in via sua, noli ęmulari vt maligneris. Eadem vox Hebraica in trib9 illis versiculis est posita, alia vero in. 2. particula versiculi. 1. vbi nos legim9, neq zelaueris. Diximus aũt de his in. 1. capite huius tractatus.

Totus psal. 37. q incipit, Dñe ne in furore tuo arguas me, neq in ira tua corripias me. Quoniã sagittę tuæ infixę sunt mihi, vox est pœnitẽtis hominis ad deũ, & confitentis illi miserias, calamitates & peccata sua. Et quia multa quę in hoc psalmo leguntur, maxime conueniunt Christo domino, Veluti quod dicit, Amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt, & steterunt, & qui iuxta me erant de longe steterunt & vi faciebãt,

qui quę

qui querebant animam meam,& qui quærebant mala mihi,locuti sunt vanitates,& dolos tota die meditabantur. Ego autem tanquam surdus non audiebam,& sicut mutus non aperiens os suum, Quoniā ego in flagella paratus sum,Qui retribuebāt mala pro bonis,detrahebant mihi. Hæc omnia tametsi & Dauid ipse post persecutionē Absolon,& post Adæ peccatum iam humanum genus secundum modum quendam dicere potest, magis tamen proprie hæc omnia passus est Christus pro nobis. Idcirco totus psalmus videtur ad ipsum pertinere,tanquam ad personam quę omnia in hoc psalmo expressa loquitur. Alia quidem ꝑ se,alia vero pro Ecclesia sua, queādmodū declarat Augustinus,& alij sancti patres. Vnde in omnibus psalm. & prophetis,in quibus sunt voces Christi,oportet animaduertere, & cognoscere totum & plenum Christum,id est caput,& corpus eius,quod est Ecclesia. Cum eni Christus loquitur, aliquando ex persona solius capitis loquitur, Veluti quod ipse est natus de Maria virgine,crucifixus & mortuus,aliquādo ex persona corporis sui quod est Ecclesia, secundum quem modum psalmus iste est vox Christi confitentis peccata humani generis vt sua.
Caput & corpus vnum constituunt hominem,sed capiti proprium est loqui pro se & pro membro in corpore,nunc pro vno,nunc pro altero,quemadmodum lingua mea pro omnibus membris officio suo fungitur, & tanquā faciat aut patiatur, ipsa loquitur quicquid membrum vllum aut agit aut patitur. Ita caput Ecclesiæ Christus in psalmis & prophetis actiones passionesq; & infirmitates membrorum tanq̄ suas dicit, Christus voluntarie ꝑ nobis factus est maledictum,& peccatum,& mortalis,& stulticia,sed illius iniuria, nostra est gloria, illius maledictio similitudoq; peccatricis carnis eius,illius mortalitas, & stultitia nostra erat, maledictio nostrum peccatum nostra mors, nostraque insipientia, quæ sane omnia sunt pro illius iniuria commutata in benedictionem nostram, in vitam & sapientiam nostrā. Vnde & titulus psal.68. continentis vocē Christi ad passionē venientis,hanc commutationem nostram per Christum nobis factam,sermone plano expressit, In finem,inquit,pro his qui commutabuntur psalmus Dauid. Hunc psalmum orauit verus Dauid Christus,pro omnibus Adæ filijs,qui ex maledictionibus veteris Adæ commutantur in melius.
Proinde quemadmodum Christus caput suum noluit separare se a suis mēbris, sic & nos debemus non separare nos ab ipso Christo capite nostro,passiones illius debemus facere nostras,& peccata quæ ipse confessus est ore suo,debemus & nos cofiteri esse nostra,quemadmodum,& reuera sunt nostra. Idcirco congrue iste psalmus legitur,& decantatur sub persona hominis pœnitentis,& totius populi veteris Adæ. Psalmus.38. qui incipit, Dixi,custodiam vias meas,vt non delinquam in lingua mea, est vox fidelis populi ad deum, iam ex peregrinatione huius vitę in cœlestia suspirantis, & deliberantis seruare linguam suam,& cor suū a murmuratione. Neq; est in hoc capite vlla propter personarum mutationem obscuritas.
Principium psalm. trigesimi noni,qui incipit, Expectās expectaui dominū, & intēdit mihi,iuxta diui Hieron. doctrinā,vox est fidelis populi iā liberati,& vocati in Ecclesiā Christi. Deinde est occultus a populo transitus in personam Christi loquentis ad patrem ita exorsus, Multa fecisti tu domine deus meus mirabilia tua,& cogitationibus tuis,non est qui similis sit tibi,
Annun

Annunciaui, & locutus sum, & multiplicati sunt super numerum. Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. Tunc dixi, ecce venio, & reliqua vsq; in finem psalmi sunt voces domini nostri Iesu Christi. Ex quibus & Paulus Apostolus ad Hebræos partem aliquam citauit, introducens Christum loquentem. Principium psalmi quadragesimi incipientis. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, vox est prophetæ prænuntiantis de Christo Domino, quem in hoc psalmo appellat egenum & pauperem optantem benedictionem & salutem super populum intelligẽtem & credentem in ipsum. Deinde secundum censuram diui Hieronymi fit in hoc psalmo occultus transitus ad personam Christi loquentis ad patrẽ. Et hæc personæ mutatio potest intelligi esse in illo versiculo, Ego dixi domine, miserere mihi, sana animã meã, quia peccaui tibi, & sic Christus dominus delicta populi dicit sua quemadmodũ & in psalmis, vbi & caput pro membris loquitur, Aut in versiculo sequenti, Inimici mei dixerunt, inquit, mala mihi, quando morietur, & peribit nomen eius, & reliqua, vsq; in finem psalmi, sunt domini nostri Iesu Christi voces. Ex quibus citatur sententia in Euangelio. Ipse enim est, qui dicit. Etenim homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationẽ. Psalmus quadragesimus primus, qui incipit, Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarũ, vox est Ecclesię, aut fidelis populi, ex hac valle lachrymarum inter multas tribulationes & persecutionem suspirantis ac cupientis dissolui, & esse cum deo salutari suo.

Psalmus quadragesimus secundus, qui incipit, Iudica me deus, & discerne causam meam de gente non sancta, vox est fidelis populi petentis deũ habere iudicem pro se, & desiderantis lucem & veritatem ipsius, quibus ducatur in montem eius sanctum, & ascendat ad altare, ad locum scilicet altũ & sublimem, vbi faciat sacrificium deo salutari suo, qui renouat vitam hanc veterem, corruptibilẽ, lętificans eam in vitã florentis iuuẽtutis immortalẽ. Psalmus quadragesimus tertius, qui incipit, Deus auribus nostris audiuimus, patres nostri annũtiauerunt nobis, vox est sanctorum martyrum, clamantium ad deum pro salute omnium. Ex hoc psalmo assumit testimoniũ Apostolus. Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut ouis occisionis. Psalmus quadragesimus quartus, qui incipit. Eructauit cor meum verbum bonum, non vnius personę vox est. Et idcirco ad intellectum eius oportet obseruare locos, in quibus fit personę mutatio. De principio psalmi, Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi, sic habet Augustinus. In hoc principio, inquit, intelllexerunt q̄dam patris personam dicentis, Eructauit cor meum verbum bonum, commendantis nobis natiuitatẽ vbi sui ineffabilẽ, et sic consequenter oĩa tanq̃ dicta a persona patris accipiant vsq; ad eum locum, Audi filia & vide. Sunt qui omnia hęc tanquam ex persona prophetę dicta accipiant intimantis nobis verbum quod ipse in lingua spiritus sancti, tanquam scribæ velociter scribentis loquutus est ad regẽ nostrum Messyam, quem propheta in spiritu alloquitur dicens, Speciosus forma præ filijs hominũ, diffusa est gratia in labijs tuis, Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, Specie tua & pulchritudine tua, intende, prospere procede & regna. Hæc & reliqua

liqua quę sequuntur sunt verba prophetę ad Christum, vsq; ad eũ versiculũ, qui incipit, Audi filia & vide, inclina aurem tuam, obliuiscere populũ tuũ, hic iã est vox ꝓphetæ ad ipsam regis huius filiã seu Ecclesiã, quę vt ex superioribus patet, & soror, & regina, & sponsa illius appellatur. Vides igit̃ in psalmis & prophetis fieri mutationes personarum repentinas. Si quis aduertit, inquit August. plenæ sunt his mutationibus personaꝶ diuinę paginæ. In psal. 119. orat ꝓpheta, Dñe libera animam meam a labijs iniquis, & a lingua dolosa, & statim mutata persona, respondet illi deus. Quid detur tibi aut quid apponat̃ tibi aduersus linguam dolosam, interrogat deus exercens illũ, simul respõdens sibi ipsi interroganti, Sagittę potentis acutę, inqt, cũ carbonibus desolatorijs, tanq; dicat, aduersus linguã dolosam apponendæ sunt sagittæ acutę cũ carbonibus desolatorijs, quibus transfodiant̃ iniquorum corda. Post hęc rursus a persona dei loquentis, fit transitus in vocem prophetæ loquentis, Heu mihi, quia incolatus meus ꝓlongatus ẽ. Ecce in tam paucis verbis, tam crebra est personarum mutatio, & non exprimit̃ locus vbi mutatur. Non enim dicitur, hoc dixit deus, hoc dixit homo, sed ex ipsis verbis colligimus, quid pertineat ad deum, quid ad hominem.

In psalmo cẽtesimo nono, vox prophetę est, Dixit domin⁹ domino meo, hoc est dominus pater, dixit domino meo Christo, dixit inq; hoc, scilicet qđ sequit̃, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorũ. In illo ergo loco, Sede a dextris meis, incipit vox dei patris ad Christum filium suum, vsq; in eum locum, vbi dicitur, Dominus a dextris tuis confregit in die irę suę reges, hic iam est vox prophetę loquentis ad deũ patrem de Christo domino sedente a dextris ipsi⁹, tanq; dicat propheta, O domine deus dominus meus, cui dixisti, sede a dextris meis, is cõfregit in die iræ suę reges, Iudicabit in nationibus, & cętera vsq; in finẽ psalmi. Vnde consequens est, aliam personam esse dominum, de quo dicitur, Iurauit dominus, aliam de qua dicitur, Dominus a dextris tuis confregit in die irę suę reges, tametsi posset secundum aliũ quendam sensum etiam textus interpretari, hęc tamen sententiarũ series magis respondet ei, qđ in calce psalmi dicitur, De torrente in via bibit. Sunt & in cæteris psalmis mutatiões ꝑsonarum frequentes, sed ex his potest studiosus lector cautus esse, ne fallatur in alijs. Hactenus de personarum mutatione in psalmis.

Totus Canticorum liber in personarum mutationibus agitur. Sunt autem illic personæ colloquentes, sponsa & sponsus, adolescentulę seu filiæ Hierusalem cum sponsa. Sunt in hoc libro quæ dicuntur a spõso, sunt quæ a sponsa dicuntur, nõnulla ad adolescentulis, seu a sodalibus spõsę. Primus sermo est vox sponsæ desiderantis aduentũ sponsi sui in carnem & nunc sibimetipsi loquentis in secretis animæ suæ, nunc ad ipsum sponsum verba dirigentis, nunc apostrophen ad filias Hierusalem facientis. Sibi loquitur, Osculetur me osculo oris sui, desiderans sponsi sui pręsentiã, ad ipsum, sponsum verba conuertit, cõtinuo adijciens, quia meliora sunt vbera tua vino, flagrantia vnguentis optimis, oleum effusum nomen tuum, ideo adolescentulę dilexerunt te. Trahe me post te, & reliqua quæ sequunt̃ sunt verba Ecclesiæ desiderantis sponsum suũ Christũ, & simul intimantis obscuritatem, atq; nigredinẽ persecutionum, quas ꝓpter amorẽ sponsi sui dile

cti patitur in hoc mundo vilis aestimata, secundum stultã huius mundi sapientiam, de qua re eadem Ecclesia sponsa sermonem dirigit ad filias Hierusalem. Nigra sum, inquit, sed formosa filiae Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pellis Salamonis. Nolite me considerare, quod fusca sum, quia docolorauit me sol, filij matris meae pugnauerunt contra me. Post haec rursus eadem sponsa ad sponsum vocẽ conuertit. Indica mihi domine quẽ dili git anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie, vsq; ad versiculũ illũ. Si ignoras te o pulchra inter mulieres, vbi incipit primus sermo sponsi ad sponsam, qui increpantis et benigne obiurgantis sono pronũtiandus est. Si ignoras, inquit, te o pulchra inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hœdos tuos, tanquam dicat. Si ignoras, quod ego per tribulatiões pulchriorem te facere constitui, si non aduertis, quod nemo coronabitur, nisi qui legitime certauerit, egredere a me, id est a meo consortio, & abi post vestigia gregum tuorum. Assimilaui te equitatui meo Israelitico inter currus Pharaonis, qui sane equitatus postquam varijs tribulationibus attritus fuit in Aegypto cum gaudio & triumpho, egressus est inde, & reliqua quae sequntur, verba sunt sponsi vsque in eum locum, in quo dicitur. Dum esset rex in accubitu suo, qui est secundus sermo sponsae protractus ad eum vsque locum, vbi dicitur. Ecce tu pulchra es amica mea, qui est secundus sermo sponsi ad sponsam. Postremum sequitur vox sponsae ad sponsum. Ecce tu pulcher dilecte mi. In principio capitis. 2. Ego flos campi, sicut liliũ inter spinas, c. est vox sponsi. Deinde sub eodẽ contextu sequit vox sponsae, Sicut malus inter ligna syluarum, sic dilectus meus inter filios. Tandem sponsa iam quiescente ac dormiente inter brachia sponsi, sequitur vox eiusdem sponsi ad filias Hierusalem. Adiuro vos filiae Hierusalem per capreas, ceruosque camporum, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam meam, donec ipsa velit. Hinc mox sequitur vox sponsae, Vox dilecti mei pulsantis, Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles. Vnde hoc totum, Ecce iste venit saliens in montibus, non est accipiendum tanquam vox dilecti, sed tanquam vox sponsae loquentis, sed sermonem interrumpentis, tanq; indicantis se audire dilectum loquentem. Et ita quod hic dicimus, vox dilecti mei, Ecce iste venit saliens in montibus, longe est dissimile ei quod dicitur Canticorũ. 5. Vox dilecti mei pulsantis, Aperi mihi soror mea. Nam quod in isto capite quinto dicitur, accipiendum est, Vox dilecti mei pulsantis, & dicentis, Aperi mihi soror mea. Quod autem dicitur in in secundo capite, non sic est accipiendum, vox dilecti mei, & dicentis, Ecce iste venit saliens in montibus, quemadmodum superius dictum est.

In Canticis canticorum neq; sponsam, neq; sponsum, neq; os, neq; osculum, neq; vbera, neq; amplexus, neq; dexteram, neq; leuam, neq; adulescentulas, neq; filias Hierusalem, neq; vnguenta, neq; odorem vnguentorũ, neq; ornamenta, neq; vestimenta, neq; lectulum & flores, neque ventrem, neque tactum, neque amantium colloquia, & amores carnaliter aut corporaliter cogitare debes, sed suauitates quasdam spiritales habentes in se omne delectamentum super omnia quae sunt in carne, super omnia quae sunt in hoc mundo debes meditari in sponso tuo Christo, quo cum frueris, prorsus castus & mundus es, verisque fœcundaris virtutibus. Sponsa ad literam intelli-

gitur

gitur Ecclesia, Sponsus dominus noster Iesus, Vbera duo sunt vtriusq; testa menti eloquia ore dei pronuntiata, Mater sponsæ Ecclesia ab initio, vtpote Abel, Seth, Noe, Abraam, Isaac, Iacob, adolescentulæ suauitate odoris captæ, intelliguntur animę iam pridem renatę. Filiæ Hierusalem, est gens Iudaica, quę pugnat contra Ecclesiam. Cubiculum regis, est arcanus scripturæ sensus. Vnguenta, sunt charismatum dona. Odor est fama seu nomen charismatum & gratia Christi quæ per vniuersum mundum diffunditur.

De mutationibus affectuum.

Quemadmodum in scripturis obseruare oportet mutationes temporum, & personarum, ita & in eisdem operæ pretium est obseruare frequentes mutationes affectuum & passionum, secundum vicissitudines spiritus sancti euntis & redeuntis, hominis animam multipharia visitantis.

Est affectus dilectionis ex commemoratione diuinę charitatis exoriens, dum mens concipit deum, vt bonū & beneficum. Ex hoc affectu canitur, Diligam te domine fortitudo mea. Est affectus admirationis, dū magna quędā & grandia dei opera mēs cōtemplata in stuporem excitatur. Ex hoc affectu canitur, Domine dominus noster, quā admirabile est nomen tuum. Est affectus congratulationis, ex quo canitur psalmus. Omnes gentes plaudite manibus. Est affectus desiderij esurientis, & sitientis beatitudinem, ex quo canitur. Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum. Est affectus humiliationis, quo ex consideratione proprię imbecillitatis mens ab elatione cōprimitur. Multum conducit ad intellectum scripturarum, si lector cōsideret in scripturis sacris alia dici sciscitantis seu percunctantis animo, alia vero admirantis, alia deprecantis, alia gratias agentis, alia peccata deplorātis affectu. Scripturam vtiliter legis, si vniuscuiusq; sancti loquētis affectu induaris. Talis affectuum mutatio frequens est in psalmis, in prophetis, & pręsertim in pręfato Canticorum libro, quod Origenes Cantica exponens, diligenter notauit homilia tertia. Primum igitur intelligenda est sponsa non domi, sed foris stare, & amore videndi sponsi huc atque inde prospicere, si forte appareat, & dū ignorat unde magis veniat non velle vnā aut alterā viā ingredi, sed expectare & expectando eructare in verbum hoc, Osculet me osculo oris sui. Vbi autē iam sponsus aduenerit desideriū sponsę transit in fruitionem, quo fit vt sponsa iam habens quem desiderabat, sentiens castissimos illius amplexus, iā veris fœcundata virtutibus, conuertit sermonem ad sponsum dicens, Bona sunt vbera tua super vino, & reliqua vsque ad eum locum, vbi ait. Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum, vbi intelligendum est esse vicissitudines sponsi suis internis consolationibus euntis & redeuntis, quibus fit, vt in hac vita sponsa Christi nondum sic ex omni parte beata, nunc quęrit absentem, nunc inuenit redeuntem, nunc in cubiculum regine, nunc in cellam vinariam plenam spiritualis iocunditatis, & dilectionis vino introducitur. Rursus mutatio numeri singularis in pluralem, & econtrario fræquens in scripturis plerūq; turbat lectorem, & scripturas facit esse obscuras, dū sub eodem contextu, quędam nunc pluraliter, nunc singulariter ita designantur, vt nulla videatur esse

tur esse rerum consequentia, & alia videantur esse, quæ pluraliter, alia quę singulariter prędicantur, quemadmodum videre licet in psalmo, Deus laudem, & capite vigesimoquarto Iob. In psalmo, Deus laudem, singulariter primum loquitur os peccatoris, & os dolosi super me loquutum est. Post mox ad pluralem numerum transit, Loquuti sunt aduersum me lingua dolosa. Post pauca reuertitur ad numerum singularem, Constitue, inqt, super eũ peccatorem, non dixit super eos, sed super eum. In singulari numero significatur Iudas caput infidelis synagogę Christum persequentis. Per ea quæ multitudinis numero dicuntur, significantur Iudæi Iudę traditoris imitatores, in necem Christi consentientes. Iob. 24. Oculus adulteri obseruat caliginem dicens, Non me videbit, & operiet vultum suum. His singulari numero dictis, ad pluralẽ ascendẽs subdit, pfodiũt in tenebris domos, sicut in meridie condixerant sibi, si subito apparuerit aurora, arbitrantur vmbram mortis. Hinc rursus in singularem numerum reuertitur, Leuis est super faciem aquæ, maledicta sit pars eius in terra, nec ambulet per viam vinearum ad nimium calorem transiet ab aquis niuium, & vsque ad inferos peccatum illius. En vides transitum a singulari in pluralem, & denuo a plurali in singularem reditum, & rursus a singulari in pluralem, q̃a vno mala inchoante, plures imitantur, sed pręcipue eius culpa est, qui præcedit, & ideo crebro sententia redit in eum qui est autor mali. Iob cum dixisset singulari numero, Oculus adulteri obseruat caliginem, pluraliter subdit, perfodiunt in tenebris domos, intelligens iam fodientes omnes adulteros, & ipsum adulterum simul cum adultera, qui odientes lucem, auroram subito apparentem fugiunt tanq̃ vmbram mortis. Sunt & alij in scripturis loci multi, in quibus est transitus de singulari in pluralem & econtrario, sed exempli causa sufficiunt ista. Hęc ergo sunt quę secundum dictionem seu orationem scripturas faciunt ambiguas aut obscuras, atq̃ difficiles, quę sane aut ambiguitas, aut obscuritas, multis in locis non propter interpretis imperitiam aut incuriam, sed & spiritu sancto prouidente (vt in superioribus patuit) constituta est multis in locis sub originali lingua, in qua scriptura est ędita, in qua & dictiones & orationes multæ sunt incertę, ambiguę, & obscurę, quas vniuersas nominatim designare fuisset difficile, sed ex multis paucos locos designauimus, ex quibus consideratis, lectoris intentio potest vigilare in cęteris, & cauere ne propter amphibologiã, diuersam pronuntiationẽ aut tropos & metaphoras, fallat incaut⁹.

Sequitur

Sequitur tractatus tertius in quinque capita distributus.

Primum caput de mysterijs trinitatis & incarnationis filij dei.

S VPEREST iam paucis disserere de obscuritatib⁹ & difficultatibus cæteris, quæ contingunt propter res ipsas difficiles. Nam vt donemus totam scripturam sacram in locis propter amphibologiam aut propter tropum obscuris reductam esse ad certum & manifestum sermonem, nihilo minus multis in locis remanebit ipsa sacra scriptura difficilis, & obscura propter res ipsas in se difficiles, quales sunt trinitas personarum in vnitate deitatis, verbum æternum incarnatum, forma serui assumpta per filium in forma dei permanentem, duæ in eo voluntates, creata & increata, captiuitas & seruitus hominis sub peccato simul stans cum libertate arbitrij, gratia dei & prouidentia ac prædestinatio diuina cum libera hominis voluntate, modus liberandi, emendi, redimendi genus humanũ a captiuitate diaboli, bellum, triumphus, & victoria Christi contra diabolum. Hæc & id genus alia sunt res propter quas scripturæ sunt in se difficiles, quantumlibet plano dicantur eloquio. Deinde propter sententiarum dependentiam, cohærentiam, & consequentiam, propter ignorantiam proprietatum naturalium rerum in locutionibus figuratis, propter multitudinem sensuum, literalis videlicet et mystici, quę designantur per vnum & eundem scripturæ sermonem, Propter occultum transitum de litera ad spiritum, & econtrario, propter multas apparentes cõtrarietates & propter causas alias, & rationes multas, quas & si nequeamus vniuersas in specie perstringere, non erit tamen inutile generalia quędam documenta explicare, quæ faciemus magis manifesta per speciales regulas & sententias in diuersis scripturæ locis. Faciunt quidem hæretici et sapientes huius mundi argumenta fortia, rationesque difficiles humanæ rationi, contra personarum trinitatem in vnitate deitatis, contra incarnationem filij dei, per assumptionem humanæ naturæ a diuina in vnitatem personæ, contra gratiam, præscientiam, & prędestinationem ęternam, stantem cum libertate arbitrij, contra captiuitatem humani generis, sub diaboli potestate, contra liberationem eiusdem per mortem filij dei, contra emptionem, redemptionem, & pretij exolutionem, & satisfactionem factam per Christum dominum. Verum animus syncere Christianus, vere per gratiam Christi redemptoris sui humiliatus, hæc omnia, quantum sat est,

Intus sapit, intus intelligit, & gratias agit, neq; curiosius quicquam de iudiciis dei perscrutatur, neque contendit, sed firma fide iam credit hominem ab initio conditum esse a deo bonum, & rectum & iam vniuersum genus humanum propter peccatum protoplastę in apostatica radice esse damnatū iusto dei iudicio a paradiso in vallem lachrymarum & miseriæ eiectum, agnoscens & suam miseriam, & captiuitatem, seq; sine Christo debuisse manere semper miserum & vniuersas vias domini super genus humanum esse misericordiam, & iusticiam.

Porro hęc vniuersa in sacris scripturis elucidare & hæreticorum atque aduersariorum argumenta ex scripturis sacris praue intellectis conficta dissoluere, & ostendere scripturas sacras hisce in rebus esse sibi cōsonantes & non esse contrarias, altioris est negotij, requiritq; ingenia in sacris literis iam longo vsu exercitata. Ne huius igitur compendij limites transgrediamur, pauca quædā de his icb^9 generalia in hoc capite declarabim^9, quæ etiam ad intellectum eorum, quę in sequentibus libris traduntur, non erunt inutilia. Et primum regulas quasdam fidei generales explicabimus de incomprehensibili personarum trinitate, de filij dei incarnatione. In primis igitur quisq; volens locos in scripturis sacris difficiliores intelligere debet discere vt sciat ex locis scripturę manifestis principia fidei demonstrare, & ex his secundum catholicæ Ecclesię sententiam interpretatis firmissime credere, & nullatenus dubitare patrem, & filium, et spiritum sanctum, tres personas coęquales, vnum esse deum omnipotentem, creatorem coeli & terrę, visibilium & inuisibilium, neq; filium esse patrem, neque spiritum sanctum esse patrem aut filium, sed harum rerum esse solum personarum discrimen in deitatis seu diuinæ essentię veritate, & filium a patre ab æterno genitum, spiritum sanctum ab vtroque procedentem, & vtrumque esse patri consubstantialem, in æternitate, in gloria, in voluntate, in sapientia, in bonitate & in maiestate ab eodem patre non discrepantem.

Sciendum est autem hanc esse antiquam fidei regulam, neque esse nouam, neque recentem, neque per opiniones magistrorum ex scripturis sacris inuentam, sed & apud prophetas traditam, & ab exordio Ecclesiæ Christianæ ab ipsis Apostolorum temporibus euulgatam in Euangelijs, & in Apostolorum scripturis luculentissime expressam, etiam ante concilium Nicenum, & añ Arriū hæreticum deuiantem super huiuscemodi ineffabili personarum trinitate, apud Ecclesiasticos patres non ambiguā, sed certam, constantem, indubitatam, propter hęreses exorientes secundum temporum successiones magis ac magis declaratam, & non inuentam aliam, ac nouam. Vnde ipsis Apostolorum adhuc viuentium temporibus super hac fidei regula de tribus personis in vnitate deitatis fuit hęresis exorta nondum scriptis quatuor Euangelijs, contra quam hęresim Ioannes Apostolus rogatus a fratribus suum pręcipue Euangelium in lucem ædidit, hanc personarum trinitatem in vnitate deitatis luculenter explicans in toto suo Euangelio, & pręsertim in capite primo, & maxime in sermone quem fecit discipulis suis iam passione imminente, post lotionem pedum, quem sermonem habes apud Ioannem capitulis .13.14.15.16. & .17. vbi Christus multis sententijs intimat se esse deum patri ęqualem & simul se esse

hominem

hominem mortalem.

Præterea Christum filiũ dei esse deum & omnipotẽtem dominum testantur prophetæ & Apostoli in scripturis, quibus significatur Christus peccata remittere, viuificare, suscitare, mittere spiritum sanctum, dare claues regni cœlorum, exaudire & saluos facere nos clamantes ad se. Hæc & id genus alia multa, quæ non possunt nisi soli deo conuenire, scriptura sacra tribuit regi Christo. Deinde Apostoli & prophetæ diuersis in locis plane expresserunt, & nominauerunt Christum esse deum. Prophetę quidem, nam apud Esaiam capite quadragesimoquinto, deus pater ad Christum loquitur. In te est deus, & non est deus pręter te, vere tu es deus. Apud eundem Esaiam, capite quadragesimooctauo. Qui fecit cœlum & terram, dicit se missum a domino, & a spiritu eius, Ego, inquit, ipse, ego primus, & ego nouissimus, & manus mea fundauit terram, & infra. Ego loquutus sum, ego vocaui & adduxi eum. Accedite ad me, & audite. Hæc non in occulto ab initio loquutus sum ex tempore antequam fierent illic eram, & nunc dominus misit me, & spiritus eius Christus. Igitur qui fecit cœlum & terram, a patre, & a spiritu eius missus est in mundum ad reparandum genus humanum.

Insuper & Dauid propheta multis in locis intimauit Christum regem, & spiritum sanctum esse deum. In psalmo quadragesimo quarto, significans vtrumque esse deum, videlicet & eum, qui vnxit, & regem qui vngitur, loquens ad regem nostrum Christum, Propterea vnxit te deus tuus o deus. Sunt & alia in psalmis loca multa, ex quibus patet Christum esse deum ab æterno genitum a patre. Dominus, inquit propheta, dixit domino meo, & infra, Ante luciferum genui te.

Sic in Genesi legimus, Pluit dominus a domino. Audiamus & in Zacharia Christum loquentem capite secundo. Hæc dicit dominus omnipotens. Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliauerũt vos. Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi eius, quia ecce ego leuo manum meam super eos, & erunt prædæ his, qui seruiebant sibi, & cognoscetis quia dominus exercituum misit me, lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait dominus, & applicabuntur gentes multę ad dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui. Nullus tropus, nullum sermonis ænigma clara voce pronuntiatur, dominus exercituum, seu omnipotens, tam ille qui mittitur, quam ipse qui mittit. Cognoscetis, inquit, quia dominus exercituum misit me, ait dominus, omnipotens. Præterea in Euangelio baptismus in remissionem peccatorum constitutus æqualiter in nomine patris, & filij, & spiritus sancti fieri præcipitur. Quo sane intimatur, nõ solus de⁹ pater, neq; sol⁹ filius, sed & pater, & filius, & spũs sanct⁹ esse baptismi autor. & proinde verus deus. Item Apostolus ad Romanos nono, Christum deũ expresso nomine appellauit. Ex quibus inquit est Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus deus in secula. Item primę Ioan. vltimo, vt simus, inquit Ioan. in vero filio eius, hic est verus deus & ęterna vita. Item Esaię nono inter nomina pueri nati ponitur nomen deus, vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, deus fortis.

Insuper eadem gratia a patre, filioq; deposcitur. Vnde nomen eius est Iesus, id est,

se habet. Et idcirco quemadmodum ab æterno genuit ita nunc gignit, nec gignere cœpit, nec gignere desijt, nec vnquam gignere cessabit. Et quemadmodum filius est semper æternus, ita & generatio eius est sempiterna, nec præterit vnquam.

Generauit quidem pater filium sibi æqualem, filius autem nec generauit, nec generare potest, sed non ideo minus potens est filius, quam pater, nec ideo minus habet pater, quod filius non est, neque rursus ideo minus habet filius, quod pater non est. Eadem enim potentia est qua pater generat, qua & filius generatur. Nam & vna patris filijque natura, quę in patre est voluntas, qua pater ipse ab æterno vult generare filium, eadem omnino voluntas est, qua filius ab æterno vult esse a patre. Proinde in diuinis personis posse generare, explicat quidem originem, sed non excellentiorem aut sublimiorem exprimit potentiam, quam posse generari. Nam et si filius acceperit a patre vitam, sapientiam, voluntatem, virtutem, potestatem, & gloriam, non tamen accepit aliam, sed eandem ipsam vitam, sapientiam, virtutem, & gloriam, quam habet pater ipse, ab ipso accepit semper. Proinde quemadmodum pater ex sua voluntate, suaque sapientia virtute, potestate, quos vult viuificat, ita & filius, quos vult viuificat ex sua sapientia, suaque voluntate, potestate, & virtute. Quod autem ipse filius non potest a se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, neque imperfectionem vllam intellectus, neque subiectionem personæ filij, neque defectum potestatis in filium significat, sed æqualitatem vtriusque personæ in vna simplicissima & indiuisibili vita, sapientia, & potestate. quæ omnia pater habens ab æterno, eadem dedit filio, dedit quidem non munere gratiæ & largitatis, sed iure generationis. Et quia filius sic a patre potestatem operandi accepit, ideo filius non potest facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem. Verum quia pater nihil operatur, nisi per eandem potestatem, quam filius habet, idcirco quemadmodum filius non potest facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, ita & pater non potest facere quicquam, nisi quod viderit filium facientem, quamuis filius neque demonstret patri, quæ faciat, neque doceat patrem, propterea quod demonstrare & docere significant per modum dationis, quæ conuenit non filio, sed patri danti filio intellectũ & sapientiã. Verbũ autem videre, nõ sic donationẽ importat, & ideo dicitur nõ absurde quod pater videt filium facientem auditque eundem filium loquentem, quia vis vna & indiscreta secundum quã pater & facit & loquitur est eadem, secundum quam filius videt & audit patrem facientem, atque loquentem. Ex quibus sequitur quod hæc impossibilitas, secundum quam filius non potest a se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem est non propter imperfectionem, aut infirmitatem naturę filij, non propter imperitiam, impotentiã, aut indigentiam personę. Neque enim filius ex sese est aut impotẽs, aut imperitus, aut indigens, aut talis quæ ex se habeat opus eruditione, aut disciplina, neque tanquam discipulus acquisiuit a patre scientiam, neque tanquam seruus a domino potestatem, sed sapientiam, potestatem, virtutem, gloriam, cæteraque omnia, quæ pater habet ipse vt iam patuit dedit filio iure generationis, non liberalitate gratiæ, non potestate creationis, aut dominationis, aut factionis, seu mutationis in filio.

Similiter

Similiter omnia quę spiritus sanctus habet a patre & filio, hęc habet ab ipsis nō secūdū gratiæ beneficiū, aut liberalitatē aduēticij muneris, sed iure processionis & emanationis. Proinde filius, & spiritus sanctus sunt vnum cum patre, non per gratiæ vnionem, aut voluntatū ac animorum consensum siue concordiam, de qua vnitate loquitur & ipse Christ⁹ in eodem scripturæ loco, vbi de hac vnitate naturæ, & personę suæ discretione loquutus est, vt mox patebit. Alia igitur est vnitas, secundum quam pater & filius sunt vnus deus. Alia vnitas est, de qua loquitur scriptura, Multitudinis erat cor vnum, & anima vna in domino. Item qui plātat & qui rigat vnum sunt, homines in Christo Iesu sunt vnum, per fidei et charitatis gratiam, sed inter diuinas personas, neq; est vlli⁹ gratię donatio, neq; vllius aduenticij muneris largitas, sed omnia sunt vnum secundum naturam, quam impossibile est aliter habere sese. Apud sapientes huius mundi nota est quædam vnitas secundum naturam inter eiusdem speciei indiuidua, quorum ratio substantiæ secundum nomen speciei est vna, sed illic singula sunt discreta accidentibus, loco, tempore, ætate, potestate, alijsque etiam proprietatibus, quibus vnumquodq; illius speciei indiuiduum secernitur habere suam propriam, singularemq; naturam, suam animam, suum corpus, suamq; operationē. Proinde & illic tres homines non vnus, sed tres sunt homines, propter tres formas humanas, vbi & singuli habent suas (vt ita dicam) humanitates ex anima rationali & carne, sed longe alia est vnitas inter tres personas diuinas, vbi tres personæ sunt vnus deus, secundum vnam & eandem numero deitatem. Docuit autem Christus hūc diuersum modum essendi, vnum in eo loco, vbi se & patrem vnum esse dixit, vt omnes, inquit, vnum sunt, sicut tu pater in me, & ego in te, nō dixit, sicut tu pater in nobis, & nos in te, sed tu in me & ego in te, vt a creaturis separet se. Vnde & continuo adiecit, & isti in nobis, vbi etiam suam, patrisq; potentiam a nobis secernit, & orat vt nos vnum simus cum ipso in patre suo, sed nequaquam orat, vt ipse vnum sit cum patre, plane intimans nos in patre & filio, vnum esse per gratiam, non per naturam. Ipsum autem & patrem esse vnum non per gratię copulam, sed per naturalem generationem, æternamq; originem seu emanationem, quam in alijs scripturæ locis docet esse ineffabilem & incomprehensibilem.

Ex his ergo manifestum est primo, ꝙ in hac personarum trinitate nihil maius aut minus, nihil prius aut posterius, nullus inter eas ordo, aut dominationis, aut dignitatis, aut excellentiæ. Nam de filio, vt inquit Ambrosius, loquitur Apostolus, Quis prior dedit illi, & retribuetur illi. Est quidem inter easdem personas originis ordo, secundum quem altera est ab altera. Verum non est vlla inferior altera, in dignitate, in sempiternitate, in sapientia, in potestate & virtute. Totum quod est pater, hoc est filius, & spiritus sanctus. Totum est spiritus sanctus, quod est pater & filius. Sic ab initio etiam ante concilium Nicenū, & anteq; Arrius hæreticus nat⁹ esset, locuti sunt sancti patres, docētes, ꝙ in hac ineffabili & incōprehēsibili deitatis essentia est quidē alter & alter, quia alter pater, alter fili⁹, alter spirit⁹ sanctus, sed in ea, neque est alterum & alterum, neq; aliud & aliud. Qui pater est, filius non est, & qui filius est, non est spiritus sanctus. Per

aliud, & aliud, inquit Bernardus, nouit pietas fidei caute inter personarum proprietates, & indiuiduam essentię vnitatem discernere, & medium iter tenens via regia incedere, vt nec declinet ad dexteram confundendo personas, nec respiciat ad sinistram, substantiam, sapientiam, virtutem, potestatē, voluntatē, aut operationē diuidēdo. Proinde ꝙ patres orthodoxi attribuere solēt pr̄i oīpotentiā, filio sapientiā, spiritui aūt sancto bonitatē et clementiā, nō hoc dicunt tanꝙ horū singula sint suis psonis propria, & nō communia vniuersis & singulis, neq; enim in patre omnipotentia est sine sapientia & bonitate, neq; in filio sapientia est absq; omnipotentia & clementia, sed vt pater omnipotens, sapiens, & bonus, & clemens, ita & filius & spiritus sanctus omnipotens, sapiens, & bonus. Quemadmodum, pater, filius, & spiritus sanctus sunt tres personæ vnius naturæ & deitatis, ita & sunt vnius potestatis, maiestatis, sapientiæ, bonitatis, voluntatis, & operationis indiuisæ, sicut ostendunt scripturæ, quibus demonstratur filius esse deus, & spiritus sanctus esse de᷒. Cuiusmodi sunt scripturę de filio, Deus erat verbum, quod factum est caro, Omnia quæ habet pater, mea sunt, & quęcunq; pater facit, hęc & filius similiter facit, Qui videt me, videt & patrem meum. Pater in me est & ego in eo. Item de spiritu sancto, Omnia operatur vnus, & idem spiritus, diuidens singulis pro vt vult. Quod aūt apud Marcū capite. 13. dicit, De die autem illo nemo scit, neq; angeli cœlorum, neq; filius, nisi solus pater, se negauit scire non sibi, sed nobis, quod ita secretum atq; arcanum apud se fuerit, vt nobis ipse diem illum reuelare non debuit, quippe qui venerat in mundum, vt nos instrueret, vtiliaque manifestaret magis, quam vt suam potentiam demonstraret. Et quemadmodum nos interrogati plærumque recte dicimus nos nescire hæc, quę nobis sunt sub secreto commissa, quæ nec expedit interrogantibus esse cognita. Ita & Christus interrogatus, hunc diem nescire se dicit. Sunt tamen plæriq; freti eo, quod scriptum est. Et Iesus proficiebat etate & sapientia & gratia apud deum & homines, qui dicunt confidenter, quod secundum diuinitatem quidem ea quę futura sunt non potuit ignorare, sed secundum nostræ carnis assuptionem ignorare se, quasi filium hominis dixit, de quo Ambrosius libro quīto de fide, capite octauo.

Secundo. Ex supra dictis est manifestum, ꝙ in hac personarum trinitate, neq; sunt nuda & sola nomina, neq; relationes solę, vel naturæ deitatis inhærentes, vel secundum humanam rationem solum fabricatæ, aut conceptæ, aut distinctæ solius mentis nostræ conceptibus, quemadmodum secundum philosophos intellectus est, qui facit vniuersalitatem in rebus, vniuersaliter concipiens eiusdem speciei indiuidua, sed vere sunt tres personæ inter se distinctæ, vere res subsistentes, vnius tamen & eiusdem substantię. Est inter patrem & filium generationis expressa distinctio, secundum quā verus deus est de vero deo genitus, lumen verum de vero lumine. Est inter patrem, & filium, & inter spiritum sanctum processionis differentia, secundum quam spiritus sanctus a patre filioq; procedit, sed quemadmodum genitor & genitus est vnus deus secundum vnitatem indifferentis deitatis, ita spiritus sanctus procedēs a patre & filio, vnus est cum patre & filio de᷒ secundum vnitatem eiusdem deitatis indiuiduæq; substantiæ.

Tercio

hæc sacratissima fidei nostræ sacramenta sub incerto in vagis ac varijs magistrorum opiniõibus. Sed antiquum est in his eiusdem fidei nostrę dogma nihil in ea dubia æstimatione pendulum, totum quod est in ea, est solida & certa veritate subinxum, in prophetis & in euangelijs demonstratum miraculis & oraculis ante sæcula longe toti Ecclesiæ gentium persuasum, partu virginis consecratum, incarnatione redemptoris & gloria resurgentis & sanguine martyrum comminutum ita vt testimonia Christi super omnibus his mysterijs facta sunt credibilia nimis.

Secunda paers huius capituli, de rationibus & mysterijs incarnationis filij dei, quatenus necessaria sunt ad intellectum scripturarum.

TOTA lex & prophetæ nunc in scripturis & in vmbris, nunc in sermonibus planis loquuti sunt de Christo domino, & de regno eius, & de misericordia liberationis per eum futura plebi Israel, & omni populo in fidem Israelis transeunti. Et ideo ad intelligendum locos scripturę difficiliores, quisq; sacræ theologię studiosus, secundũ Ecclesiæ catholicæ fidẽ, ex Apostolica doctrina (in qua discim⁹ ꝙ p vnũ hominẽ peccatũ intrauit in hũc mũdũ, & per peccatũ mors) ex alijsq; scripturis firmissime debet credere, et nullatenus dubitare, ꝙ primus parens noster Adam ab initio conditus ad dei imaginem & similitudinem rectus in paradiso delitiarum per dei bonitatem positus, vbi fuisset immortalis & futurus semper beatus, propter peccatum suum, seu inobedientiam sit deiectus in hanc vallem miseriæ, factus mortalis & carnalis, secundum naturam deprauatus, ad malum pronus, sub potestate diaboli captiuus, in ira dei & inimicitia constitutus, in qua dei ira nascimur vniuersi filij in eodem primo parente nostro eiecti extra eandem paradisum, facti mortales, nobismetipsis graues, & contrarij ætatis accessu nobis permissi paternorum scelerum imitatores, factiq; sic miseri ex iustitia dei peccatum vindicantis, non possimus rursus ab hac miseria & captiuitate sub diaboli potestate, liberari, absq; dei miserentis gratia, quæ per dominum nostrum Iesum iam est facta, olim patribus, prophetis, cęterisq; iustis promissa, in quam Christi gratiam tendunt vniuersa lex & prophetæ. Et inde iam considerанda est ratio incarnationis domini nostri Iesu Christi, secundum quam filius dei ab æterno in forma dei genitus ex deo patre sine matre, humiliatus descendens ad liberandum genus humanum in terram, non horruit virginis vterum, natus ex eadem virgine matre, sine patre, formam serui accipiens, vt in ea pro peccatis nostris pœnitentiam ageret, pœnasq; exolueret peccatis nostris debitas, in eaq; nos deo patri recõciliaret, orando, monendo, & seipsum offerendo in sacrificium. Ex quibus cõsequens est, Christũ non fuisse in carne moriturum, si hoĩm genus non fuisset lapsum. Nulla enim Christo fuit ratio in carne moriendi, nisi cã humani generis redimendi. Sic hactenus ex scripturis docuerunt patres, ꝙ Christũ vnicũ filiũ in mortem pater nõ tradidisset, neq; eũ in carne moriturũ humano generi præparasset, si nemo peccasset. Christus ꝓ hoĩe factus est paruul⁹,

stās ex vera carne mortali,suos habet motus ex perceptione sensibilium rerum,tū in carne sua,tum in imaginatione sua. Quāobrē verus fuit in Christo dolor,verus pauor & tremor mortis,& quædā etiā voluntas seu desiderium non moriendi,sed hæc voluntas non erat in illo proprie voluntas, quia non ex iudicio rationis elicita,sed ex imaginatione sensibilium rerū naturalis fuga mortis,tanq̃ appropinquantis mali,verū tamen erant omnia hęc in Christo sub dominio suę rationalis voluntatis,in cuius potestate erat sitū horribilia mortis tormenta amouere & excludere tam foris a carne sua quā intus ab imaginatione,& stante etiam imaginatiōe sensibilium causarum naturaliter agentium coniunctione suspendere nihilo minus illa ab actione sua. Vnde ipse ait, Nemo tollit animā meā a me,sed ego pono eam. Proinde cœpit timere,pauere,mœstus esse,dolere,& pati,quando voluit, & quā diu voluit. Tunc cœpit (inquit scriptura) pauere,tedere,& mœstus esse indicās initium pauoris,& tedij esse in dominio sui arbitrij. Ex his iā intelligunt scripturę,quibus Christus diuersas explicat in se voluntates. Ipse secundū voluntatem quandam carnis voluit non mori, secundū volūtatem autē rationis mori voluit. Vnde ad patrē loquit, Nō mea voluntas fiat,sed tua,nō sicut ego volo,sed sicut tu vis. Tanq̃ dicat, Ego secundū rationalem voluntatem volo fieri,non sicut ego volo secundum voluntatem carnis naturaliter mortem fugientis. Quicquid Christus secundum rationalem voluntatē petiuit a deo patre,impetrauit, Pater scio,inquit,quia semper me audis. In omnibus,inquit Apostolus,exauditus est ꝑ sua reuerentia, Voluntate labiorum eius non fraudasti eum,sed cicatrices, vulnera & mortis passionem nō euasit,quę in eo natura humana horruit,et naturali quodā appetitu refugit. Vñ & horrorē hunc, timorē,naturaleq̃ fugam,dolorē,& id genus alia, in carne sua esse voluit,quę & ꝓ nobis assumere dignatus fuit. Proinde in his quæ secundum voluntatem carnis petiuit, exauditus non fuit,quia exaudiri noluit,sicut nec pro carne sua,vt exaudiret orauit,sed desiderium infirmitatis carnis suæ,tanq̃ aduocat⁹ ad nr̄am instructiōnē et salutē ꝓposuit atq̃ expressit. Vñ ait, Clamabo ꝑ dies,et nō exaudies in nocte,sed nō ad insipiētiā mihi,q̄a ego volo,vt fiat,nō sicut ego secūdū carnē volo,sed sicut tu vis. Fuit ergo in Christo aliquid creatū quod mori voluit, fuit & aliquid creatum,qđ mori nō voluit. Rursus, fuit aliquid in Christo, quod deo potuit obedire,orare,sacrificare gratias agere, ieiunare,pauere,dolere,& mori. Aliquid etiam fuit in ipso,qđ propter suam immēsitatem,hæc aut pati,aut facere nō potuit,quia impossibile est deitatem obedire,gratias agere, orare, aut mori. Sunt enim hæc inferioris ad solum superiorē officia. Quicquid operis supra creaturā cōpetit patri & spiritui sancto,hoc competit & Christo domino,& econtrario. Quicquid ratione solius naturæ diuinæ competit Christo,tribus ꝑsonis est cōmune. Quēadmodū & ipsa diuina natura cōmunis est tribus ꝑsonis,patri,filio, & spiritui sancto. Eadē est,vt iā patuit, in vniuersis & singulis deitas,eadē increata sapientia.eadē increata,sempiterna,& immutabilis voluntas,& potestas patris,& filij,& spirit⁹ sancti. Proinde,quemadmodum deus ipse redemit nos,liberauit nos in Christo Iesu domino nostro,sic & non fuerit sermo absurdus si dixerimus, Christus Iesus redemit nos,liberauit nos in Christo Iesu domino nostro. Si quidem

neq; cuiusquã creaturæ virtus,nec angelus poterat adiuuare. His regulis fidei intellectis ex locis scripturę manifestis firmaq; fide constitutis in aio studiosi lectoris intelliguntur prophetarũ & Apostolorum scripturę,quę alioqui videbuntur difficiles,quibus Christo domino tam diuersa, & tam inter se pugnantia tribuuntur, vtpote,quod immortalis sit, & mortalis, quod sit dominus omnium & seruus,quod sit salus omnium,saluator,& salnum faciẽs,& nihilominus orans,vt saluus fiat. Rursus ex his intelliguñt scripturæ,quibus significatur Christus offerendo se in mortem, esse nobis redemptor,reconciliator,propitiatio,sacrificium, victima, oblatio pretium & satisfactio. Ipse factus est nobis hæc omnia,non secundum naturam diuinam,sed secundum humanam formam. Secundum hanc(inquit Augustinus .10. de ciuitate dei) est caput Ecclesię,secundum hanc sacerdos factus est,secundum hanc oblatus est,secundum hanc voluit esse mediator & sacrificium,secundum hanc orauit pro nobis,& satisfecit pro nobis,qui & ob id hanc nostram induit formam,vt in ea nostram susciperet causam ,in eaque sentiret pœnas peccatis nostris debitas. In ea ipse prorsus innocens est tanquam reus iudicatus pro nobis,factus inglorius,contemptibilis, qui intus erat speciosus forma per filijs hominum, plænus gratia & veritate, obscuratus in cruce tanquam nouissimus esset virorum. Secundum formam serui pendebat in cruce, Secundum dei formam regnabat cum patre, & cum vt homo moreretur in ligno simul vt deus triumphabat in cœlo. Secundum formam serui dicebat Petro, Ego ꝓ te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua. Secundum formam dei dicebat eidem,Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, Tibi dabo claues regni cœlorum. Vox Christi hominis est totus psalmus octogesimus septimus, vbi in forma serui loquitur, Repleta est malis anima mea,& vita mea appropinquans erat in inferno,æstimatus sum cum descendentibus in lacum. Factus sum sicut homo sine adiutorio,inter mortuos liber. De ipso etiam Christo secundum formam serui loquiť deus pater, Posui adiutoriũ super potentẽ,& exaltaui electum de plebe mea,psalm. 88. Adiutorium secundum formã serui Christus habuit,dum diuinitas ipsũ a morte suscitauit. Ipse autem idem secundum formam serui solus inter mortales a reatu mortis liber factus est sine adiutorio,dum pendens in cruce, Deus deus meus,vt quid dereliquisti me, dum neq; per nuntium,neq; per legatum,neq; per alterius auxilium ipse ꝑ seipsum opus nostrę redemptionis impleuit,pœnamque peccatis nostris debitam pro nobis sustinuit. Foris vt Esau,indutus vestimento peccato,intus vt Iacob,in cuius labijs diffusa est plenitudo gratiarũ. Vox quidẽ,vox dulcis erat,tanq̃ vox Iacob,plena charitatis & mansuetudinis. Manus autem & omnia membra eius tanquam membra erant Esau hispida in similitudinem carnis peccatricis,infirma,squalida,& amaritudinibus plena. Suum erat quod audiebatur in eo, Nostrum erat quod videbatur in eo. Quod loquebatur spiritus & vita erat,quod videbatur caro erat infirma,sed sub pelle Esau dilectus Iacob pulcher & decorus, plenus diuinitatis, quem Isaac pater suus osculatus est osculo oris sui,acceptus ab illo cibis, quibus libenter vescitur. Vnde & benedixit eum,vt fieret odor eius sicut odor agri pleni,quem benedixit dominus,cuius suauitate totus mundus impletur. Hæc

quæ sic olim de Christo sub gemina forma venturo fuerant figuris adumbrata, sunt in psalmis & prophetis longe antequam fierent expressa, quemadmodū ex superioribus patet cōsiderantibus ex cap. de mutatione psonarū. Voces, quas loquutus est ipse dñs noster Christus nūc secundū dispensationē assūptæ carnis, nūc secūdū formā deitatis, sunt & ab Apl'is & Euāgelistis, & a Ioanne, & Paulo clarissimis sententijs expressæ, quemadmodum ex superioribus est manifestum. Quibus consideratis habemus clauem ad aperiendum, & ad ingrediendum in multarum scripturarum intellectum, sciētes quod Christus secundum formam vnam, vtpote diuinam, secundum quam est æqualis patri, suū ipsius sacrificiū acceptauit vna cū patre & spiritu sancto, orationemque suam exaudiuit. Secundum alteram autem naturam, videlicet formam serui, in qua minor est patre, mœruit, orauit, postulauit, & pro peccatis nostris pœnitentiam egit atque satisfecit, reconciliauit, obediuit patri, & toti trinitati vsque ad mortem. Demonstrantur autem hęc omnia scripturis manifestissimis in libro de captiuitate & redemptione generis humani, in capitulo de bello, victoria, merito, satisfactione, & sacrificio in passione Christi.

Ex supra dictis primum sequitur, non alteram personam esse ex patre æternaliter genitam, Alteram ex virgine temporaliter natam, sed eandem personam. i. eundem dei filium aliter esse ex patre, aliter ex virgine matre, aliter, hoc est, alia & alia generatione ex patre accipiens esse diuinum, seu formam dei, hoc est deitatem, æterna generatione. Ex matre accipiens esse hominis seu humanam naturam, conceptione virginali ex tempore.

Secundo sequitur. Quemadmodum in generatione filij dei a patre nō recipitur forma dei in vllo subiecto, ita in generatione filij dei ex matre humana natura non recipitur in filio dei, aut in diuina natura, vt in subiecto, sed totam humanam naturam, hoc est carnem & ratiōalem animam, vniuit sibi ipse dei filius in vnitatem suæ personæ, totaque trinitas formauit eandē humanam naturam in virginis vtero faciens eandem, mirabili quodam, & ineffabili modo vnitam esse personæ filij secundū incomprehensibilē vnionem quandam, qua non est vnita patri aut spiritui sancto.

Tertio sequitur, quod & si pater & spiritus sanctus in illa vnione fecerūt, quicquid filius fecit, eo quod indiuisa sunt trinitatis opera. Solus tamen filius indutus forma humana factus est homo, veluti cum pater quispiā & mater formant vna cū filio tunicam, simul etiā operantes, vt ipse filius hanc induat semetipsum, solus filius est tunica indutus, quamuis nihil fecerit filius, quod pater vna cum matre non fuerit operatus.

Ex his sequitur quarto, quod dum hoc opus incarnationis domini nostri Iesu Christi, spiritui sancto tribuunt scripturæ, quales sunt, Maria inuēta est in vtero habens de spiritu sancto, Quod in ea natum est, de spiritu sancto est, Spiritus sanctus superueniet in te, & reliquæ similes, non excludūt ab operatione patrem & illius filium, sed tribuentes hoc opus spiritui sancto, intimant opus illud maxime esse opus diuinę bonitatis, amoris, charitatis & gratię. Opus charitatis, amoris, gratię, & sanctificatiōis spiritui sancto appropriatur, quemadmodū opus potentię patri, & opus sapientię filio.

Quinto ex scripturis sacris discimus processionem illam, qua filius procedit

procedit a patre esse generationẽ,& idcirco esse filiũ genitũ,congruaq; ratio ne appellari filium. Processionem autem illam, qua spiritus sanctus procedit a patre,non esse generationem,sed processionem,& idcirco spiritum sanctum neq; esse genitum a patre,neq; appellari filium patris,quia ex fide certum est non esse nisi vnum filium in trinitate,iuxta illud Ioannis, Sic deus dilexit mundum,vt filium suum vnigenitum daret. Cur autem datio illa,qua pater sua fœcunditate dat vitam filio,sit vera generatio, & non vera generatio sit datio illa,qua idem pater dat eandem vitam spiritui sancto, difficile est concipere. Cum enim secunda in diuinis persona dicatur filius patris,propterea φ accepit a patre vitam intellectualem eiusdem naturę,cõsequens videtur eadem ratione & spiritum sanctum posse appellari filium patris,quia accepit a patre intellectualem vitam eiusdem naturæ. Scrutari ergo,quemadmodum ex natura rei differant generatio filij a patre, & processio spiritus sancti a patre,grandius & sublimius est,φ vt ab vlla humana mente possit in hac vita cõprehendi. Ex scripturis credere oportet filium procedere a patre,vt genitum a genitore,spiritum autem sanctum a patre & filio,non vt genitum,sed vt spiritum vtriusq;, sed quemadmodum sit natus filius a patre,& quemadmodum ab vtroque procedat spiritus sanctus,sanctius est humili fide cõfiteri, φ quęstiõibus multis velle discutere.

Sexto ex superioribus patet, quod processionem hanc in diuinis personis nan debeamus intelligere talem, qualis est processio, secundum quam effectus procedit a sua causa,quemadmodum docere præsumpsit Arrius hęreticus contra prædecessores patres orthodoxos,dicens filium procedere a patre,tanquam primam eiusdem dei patris creaturam, & spiritũ sanctum ab vtroq;,tanφ creaturam vtriusq;. Neq; item intelligere debemus processionem hanc,quemadmodum intellexit hæreticus Sabellius, ponens eundem deum esse trinominem,absque personarum discretione,docens patrem & esse & appellari filium,inquantum carnem assumpsit ex virgine, & eundem patrem esse spiritum sanctum,inquantum viuificat & sanctificat rationalem creaturam. Vtraq; hæresis pullulare longe ante Arrium cœpit ipsis Apostolorum temporibus, quamobrem & Ioannes in suo Euangelio contra vtramque luculentissima scripsit testimonia, quibus intimatur Christus esse verus deus deo patri coæternus & ab eodem deo patre in carnem missus. Vnde & vtriusq; testamenti pagina Christũ expresso noĩe deũ appellat,quemadmodum in superioribus ostensũ est. Item apud prophetas scripturæ multis in locis Christo domino tribuunt nomen dei tetragrammon,quod secundũ Hebręos soli deo est propriũ, quemadmodum patet Hieremię vigesimotertio, vbi secundum omnes etiam Hebręos,prophetia de Christo domino,Ecce inquit dies veniẽt,dicit dominus,& suscitabo Dauid germen iustum,& sapiens,& rex erit,& faciet iudicium & iustitiam in terra,& hoc est nomen, quod vocabunt eum dominus iustus noster. In eo loco,vbi dominus ponitur in textu Hebraico, ponitur nomen dei quatuor litterarum.

De mysterijs igitur trinitatis personarũ in vnitate deitatis, & de sacramento incarnationis filij dei,est antiqua fidei regula,etiam ante Nicenum cõcilium a tota Christianorum schola credita & euulgata. Vnde gloriosus Ignatius

Ignatius martyr, Ioannis Apostoli discipulus, post Petrum Antiochię episcopus, vna cum fratribus in Troia, in epistola ad Philodelphienses, cuius epistolę meminit & Hiero. in lib. de viris illustribus, plano sermone explicat hæresim esse Ebionis, dicere Iesum Christum nō esse deū vnigenitum, sed hominem purum. Si quis, inquit, dicit vnum deum, confiteturque Christum Iesum, sed putans illum purum hominem, & non deum vnigenitum & sapientiam, & verbum dei, sed existimans eum esse solum ex anima & corpore, huiusmodi serpens est & seductor, errorem prædicans ad perditionem hominum, & pauper est sensu, sicut & est, & vocatur adinuentor huius erroris Ebion. Rursus in epistola ad Trallianos ex Smyrna, eius epłæ meminit & Hiero. inter pernitiosas hæreses, recenset errorem eorum, qui dicebant, aut Christum dei filium esse purum hominem, aut ipsum patrem esse filium & spiritum sanctum, addens ibidem, Deus verbum ex virgine, sine peccato vere corpus induit, vere conceptus est in vtero, formans sibi corpus ex virgine sine semine, portatus in vtero, sicut nos portati sumus, vere lactatus, & nutritus, sicut & nos, cibo & potu, sicut & nos, vsus est, triginta annos agens baptizatus est a Ioanne in veritate & non in phantasmate, & tribus annis prædicauit Euangelium, faciens signa & prodigia coram falsis Iudęis, & a præside Pilato iudicatus & flagellatus, colaphis cęsus, cō sputus, coronam spineam, purpureamque vestem portauit, condemnatusq; vere est crucifixus voluntarie, vere mortuus & sepultus, sicut ipse alibi orās patrem, dicebat, Tu autē domine resuscita me & retribuam eis, Cui pater, qui semper eū exaudit respondens, ait, Exurge deus, iudica terram, quoniā tu hæreditabis in omnibus gentibus. Hactenus fidei regula tradita a beato Ignatio, & tota Smyrneorum & Ephesiorum Ecclesia. Deinde Irenęus episcopus, qui ante Arrium floruit centum annis & vltra, libro primo aduersus Valentium, capite. 19. contra hæreticos, fidem totius Ecclesię prædicat, qua Christus credebatur esse verus deus. Neq; enim dominus, neq; spiritus sanctus, neq; Apostoli eum qui non esset deus definitiue & absolute deū nominassent, nisi esset verus deus. In psalmo vtrumq; esse deum significauit spiritus prophetæ, & eum videlicet, qui vngit, & eum qui vngitur. Sedes tua deus in sęculum sęculi, propterea vnxit te deus.

Septimo ex superioribus consequens est, qua nam ratione filius in scripturis sacris appelletur speculum & imago dei patris, & quasi verbum, & quasi splendor seu candor lucis ęternę. Speculum quidem & imago, quoniā in ipso relucent omnia quæ pater habet, vtpote summa maiestas, sapientia, bonitas, cæteraq; omnia quæ habet pater, qui nihil habere voluit, quod nō eidem filio suo cōmunicauerit, quemadmodū ipse filius in Euāgelio ad eūdem patrem suum loquens, inquit, Omnia mea tua sunt, & omnia tua sunt mea, Ioan. 17. Proinde qui videt filium in ipso filio tanquā in speculo, & in propria imagine videt & patrem, sicut ipse ad Philippum dicentem, Dn̄e ostende nobis patrem & sufficit nobis, loquitur, Philippe qui videt me, videt & patrem meum. Non credis, quia ego in patre, & pater in me est. Dicitur etiam filius splendor seu candor patris, vt lucis æternę, quia lux simul cum est, operatur splendorem, neque momentum est vllum, in quo sine splēdore lux est, sic & sine filio nunquam pater est.

In huiusce-

In huiuſcemodi fidei regulis deſiſtit oĩs humanę indaginis inueſtigatio, ac inferior longeq́ diſpar eſt ex corporalibus rebus oĩs cũ huiuſcemodi myſterijs collatio, comparatio ac ſimilitudo. In myſterio trinitatis locũ nõ habet dialecticorũ regula. Quęcũq́ ſunt eadem vni tertio ſingulari, ſunt eadem, inter eadem nẽpe ſingularis deitas, Pater eſt & filius, neq́ tamen pater eſt filius. Neq́ enĩ in his diuinarũ perſonarũ ꝓceſſionibus cõprehendit humanus intellectus, quemadmodum filius habens eandẽ vitam, eandemq́ numero deitatem & eſſentiã cũ p̄re, ſit alia perſona a patre, & quemadmodũ ipſe procedat a patre vt filius ſeu natus, vt verbum. Spiritus autem ſanctus accipiens ab eodẽ patre eandẽ vitã & deitatem, procedat ab illo, non vt genitus ſeu natus, non vt filius, non vt verbũ, ſed vt ſpiritus & donũ, qđ pater & filius ſeſe amando producũt, nõ penetrat hoĩs intellectus. quare filius ꝓcedit a patre, quo modo natus, non ſic autẽ ſpiritus ſanctus. Neq́ item comprehendit, quemadmodũ ſpiritus ſanctus procedit a patre, q̃ modo datus &c. nõ q̃ modo filius. Item cur proceſſio ſpiritus ſancti a patre & filio, nõ ſit ab vtroq́ generatio, quemadmodũ proceſſio patris a filio generatio appellatur. Rurſus in ſacramẽto incarnationis filij dei, humanus intellectus nõ capit admirabile illud creatoris cũ creatura commercium, duarũq́ naturarum in Chriſto concurſum illum efficacẽ atq́ ſublimẽ, ſecundũ quẽ natura humana in Chriſto eſt ſic deificata .i. deitati vnita, & exaltata atq́ ſublimata, vt filius dei ſit verus homo, non æquiuoce aut metaphorice, ſed propria loquutione, accepto hoĩe, vt ſignificet perſonam in qua exiſtit vera natura humana, conſtituta ex vera carne, & vera rationali anima. Quemadmodũ in reb⁹ creatis nihil eſt quod tantę conueniat perſonarum trium æqualitati & vnitati, ita nihil eſt in rebus ſub ſole ortis, qđ conueniat tantę vnioni, ſecundũ quam naturæ in infinitum diſtãtes, deitas videlicet & humanitas vniunt, ſic vt natura humana exiſtat, non propria perſonalitate, ſed in perſona verbi dei. Exiſtat, inq́, non ſecundum vllum ineſſendi modum cognitum a ſapientibus huius mundi, non per eſſentiam, quemadmodum ipſa eſt in hoĩe. Neq́ per inhærentiam, quemadmodum albedo in corpore. Natura enim humana, neq́ eſt de eſſentia filij dei, neq́ eſt accidẽs eius, ſed exiſtit in illa ſecundum ſingularem quendam ineſſendi modũ admirabilemq́ vnionẽ talẽ qualis nõ eſt reperibilis in vllis creaturis. Proinde neq́ conari debet ſacræ theologiæ ſtudioſus, vt huiuſcemodi myſteria ſecundum indaginem humanæ rationis concipiat, aut ex ſimilitudinibus & exemplis corporaliũ rerũ intelligat, quippe quę ſublimia & grandia omnem ꝓrſus humanam rõem tranſcendunt. Et ideo ſacræ theologiæ diſcipulum oportet fidem ante rationem adhibere, & contra humanę ratiõis indaginem intellectum captiuare in obſequium fidei. Neq́ ideo debet ad diſcendum ſacras literas accedere, vt ex his ſacratiſſima hæc trinitatis & incarnationis myſteria rõcinando ꝑ lumẽ rõis internę videat, aut vt ea quę prius crediderat tandem intelligat. Solent quidem ſacrę theologię magiſtri ſacratiſſima hęc trinitatis & incarnationis myſteria declarare & manifeſtare ſimilitudinibus quibuſdam & exemplis naturalibus rationib[illegible]s & argumentis, quemadmodum & ſcriptura ſacra generationem filij [illegible]mparauit proceſſioni candoris a luce, non vt ex his intellectus ex fide in v[illegible]ionem perueniat eorum, quæ ſunt credenda, ſed

exponentium varietas, dum psalmum eundem, vnus sic exponit, alter verò sic, interdum etiam vnus & idem, nunc sic, nunc aliter interpretatur. Verū in omnibus caueamus oportet ne literalem sensum intelligamus esse carnalem sensum Iudæorum, qui diuinos hymnos Dauid, maxima ex parte exponunt de ipso Dauid, & de pressūris eius, & persecutione a Saul, aut de filio suo Absolon. Vnde secundum psalmum, Quare fremuerunt gentes, & tertium, Domine quid multiplicati sunt, Iudęi exponunt secūdum literam de hostibus, qui insurrexerunt aduersus Dauid Christum, id est, vnctum domini. Cui expositioni & cōsonus videtur esse titulus eidem tertio psalmo prę fixus, in quo dicitur, Psalmus Dauid cum fugeret a facie Absolon filij sui. Petrus vero & Apostoli iam pleni diuino spiritu, in die Pentecostes, exponunt de hostibus contra Christum dominum, intelligentes psalmos illos esse ꝓpheticos, & nō solas recitare historias, seu res gestas in Dauid. Psalmum.15. qui incipit, Conserua me domine, exponunt Iudæi de persona Dauid, in persecutionibus Saul & Absolon filij sui. Petrus vero, Actuum.2. de Christo domino interpretatur, exponens versiculum illum, Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem, esse vocem non ipsius Dauid pro sua persona, sed Christi loquentis de sua resurrectione per prophetam Dauid. Sic & psalmum .17. qui incipit, Diligam te domine virtus mea, decent Hebræi esse gratiarum actionem ipsius Dauid in fine dierum suorum laudantis deum, ꝙ liberatus sit de manu Saul, & aliorum inimicorum suorum. Patres autē Ecclesię Christianę, tradunt psalmū hunc esse vocem Christi in forma serui, in quantum homo, & caput Ecclesiæ loquentis ad patrem, nō pro se solum, sed & pro membris suis. i. credentibus in illum. Neq; enim oia quæ narranť in hoc psalmo, conueniunt Dauid filio Isai, qui neq; secundum puritatē manuum suarum, neq; secundum suam innocentiam & iusticiam, cupiuit fieri retributionem sibi. Neq; ipsi conueniunt, quæ dicuntur, Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium, populus quē nō cognoui, seruiuit mihi. Propterea confitebor tibi in nationibus domine. Oia hæc, voces sunt Christi domini. Vnde & secundi Regum.23. Dauid filius Isai, appellatur egregius psaltes Israel, cui constitutum est de Christo dei Iacob. Dauid ergo hunc psalmum loquens, in die qua liberauit eum dñs de manu inimicorū suor; psonā gessit Christi deo patri exponētis suas passiones in carne mortali, quas intelligit ꝑ dolores inferni, laqueos mortis, torrentis iniquitates & inundationes peccatorum generis humani, ꝓ quibus diluendis voluit mori. Vox Christi secundū humanam carnē patientis erat, qđ illic dicitur. In tribulatiōe mea inuocaui dominū, & exaudiuit de tēplo sancto suo vocē meā, Cōmota est & contremuit terra, fundamenta mōtium conturbata sunt, tanq̄ dicat me, a patre meo exaudito, cōmota sunt & contremuerunt terrena hoīm corda, & fiduciæ ac præsumptiones hoīm superborū innitentium huius mundi bonis, ceu fundamentis, quibus perierūt, vt spes huius mundi non habeat fundamentum in cordibus eorum iam credentium, & pœnitentium, quoniam iratus est eis scilicet fundamentis & montibus, Ideo deus destruit peccata & altitudines montium, quia irascitur illis castigans & conturbās eos, vt nō maneāt mōtes. i. elati & superbi.

Ascendit fumus in ira eius, & ignis a facie eius exarsit, & carbones succensi sunt ab eo, hoc est, in hac ira ipse tāq̄ sufflans sup eos, eduxit fumū compūctionis, & lachrymosæ deprecationis de cordibus eorum, quo ascendente, ignis charitatis exarsit a facie ipsiꝰ accendentis eos, qui antea fuerant tanq̄ carbones mortui ac frigidi. Inclamauit cœlos, id est, cœlestes spiritus .i. filium suum, & angelos, & sanctos homines, mittens eos in terram ad salutē humani generis promouendā. Et caligo, seu aer tenebrosus sub pedibus eiꝰ, hoc ē, inter nos & ipm est, vt nequeamus cōprehendere maiestatē eius, quia ascēdit super cherubin habitans lucē inaccessibilē, volauit sup pennas vētorum, hoc est, supra omnes virtutes ventorum ipse est, sua virtute attingēs a fine vsq; in finem fortis. Tenebrosa aqua in nubibus aeris, hoc est, obscura doctrina est in prophetis inuoluta vmbris & figuris, sed præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt, dum ablato velamine per Christum manifesta sunt salutis nostræ mysteria, euanuerunt nubium tenebrę, grando, & carbones ignis transierunt super illos, & intonuit de cœlo dominus, & misit sagittas suas, hoc est, ignita Euangelistarum & Apostolorum iacula. Hæc & reliqua sub tropis dicta, sunt verba Christi.

Rursus decimioctaui psalmi contextum exponunt Hebręi de prima datione legis in monte Synai. Paulus vero ad Rom. non de illa, sed de prędicatione legis Euangelicæ per Christum & Apostolos interpretatur. Itē vigesimum primum psalmum ad literam exponunt Iudæi de afflictione sua, quam sustinuerūt sub Artaxerxe Assuero tempore Hester, Euangelistæ vero docent hunc psalmum esse vocem Christi pendentis in cruce. Psalmū centesimum octauum, qui incipit, Deus laudem, Hebræi secundum literā exponunt, de destructione domus Saul peccatoris, qui concepta iniquitate & inuidia, dolose persequebatur ipsum Dauid, cui debuit beneficium tanq̄ liberatori, qui liberauerat eum de manu Golię, regnum Saul populum vide licet israelem. Verum huiusmodi expositio non prophetia, sed historia, & secundum Iudæorum sensum intellecta, falsitatem contineret, Nam ipse Dauid nunq̄ maledixit ipsi Saul, sed fleuit mortem eius. Proinde Psalmū istū de Christo habere prophetiam, quisquis actus Apostolorū fideliter legerit, agnoscit, vbi de Christi traditore Iuda prophetatum est, quod hic scriptū est, Fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter. Quod si etiam de vno homine omnia, quę in malo hic dicta sunt, intelligere conemur, expositionis ratio nonomnimodo aut vix valebit occurrere. Si autem in Iuda intelligamus tale genus malorum hominum, id est, ingratorum Iudęorum, inimicorū Christi, omnia mihi, inquit, Augus. videntur posse clarius aperiri. Sicut enim quędam dicuntur quę ad Apostolum Petrum proprie pertinere videantur, nec tamen habent illustrem intellectum nisi cum referūtur ad ecclesiam, cuius ille agnoscitur in figura gessisse personam, propter primatum quem in discipulis habuit, sicuti est, Tibi dabo claues regni cœlorum, Ita Iudas personas quodāmodo sustinet ingrati populi Iudaici. Vnde & psalmus transit de singulari numero ad pluralem, rursus de plurali in singularem. Os, inquit, peccatoris & dolosi super me apertum est, & mox transit in plu ralē, Loquuti sunt aduersum me lingua dolosa, & paucis interpositis, rursū transit in numerum singularem, Constituit, inquit, super me peccatorē, fiant

dies

dies eius pauci, episcopatū eius accipiat alter, fiant filij eius orphani &cet. Hic oīa per verba imperatiui modi pronuntiata non imprecando, non malum optando, sed prophetice sunt dicta, & vxor Iudę & filij eius intelligun tur Iudæorum synagoga, & omnes quotquot Christum persequuntur, qui constituunt vnum corpus diaboli. Sicut enim Christus est omnium Christianorū caput, ita & Iudas traditor est omnium Iudęorum caput, qui persequūtur Christum. Proinde & Iudæi post Christū appellandi sunt Iudæi, non tam a Iuda Iusto, filio Iacob, quam a Iuda proditore, qui primum tradidit & vendidit Christum Iudęis, qui deinde eundem Christum crucifigendum Pilato tradiderunt, & sententiam damnationis ferentes contra se metipsos, dixerunt. Sanguis eius super nos, & super filios nostros, non habemus regem nisi Cæsarem. Et sic verus episcopatus, & verum sacerdotiū, vera lex, verum regnum a populo Iudæorum transierunt in populum alterum, & ita vxor Iudę, id est synagoga Iudæorum manet vidua, orbata vero Christo rege & sacerdote. Quod si Iudas habuerit carnales filios & vxorem, mala hæc super eos prænuntiata solum vmbræ fuerunt, & figuræ malorum, quæ tunc futura erant super populum Iudæorum per Romanum imperium, per Titum & Vespasianum. Et filij eius, id est, Iudæi sequaces & imitatores criminum eius, in hodiernum vsq; diem consentiētes in occisionē Christi, facti sunt, in interitū & trāslati de habitationib⁹ suis de terra Iudęa, mendicantes, id est sub tributo dispersi in omnē terrā.

Totus psalmus. 77. ea continet, quę in testamento veteri populo acta narrantur in Aegypto, in mari Rubro, in deserto, recentior autem & posterior populus admonetur, vt caueat ne sit ingratus beneficijs dei. Quanta, inq̄t, mandauit patribus nostris, nota facere illa filijs suis, vt cognoscat generatio altera, ne fiant sicut patres eorum generatio praua, & exasperans, hæc est, inquit Augustinus, huius psalmi intentio & vtilitas. Verum ne hæc mirabilia in Aegypto & beneficia de liberatione ipsorum ex Aegypto, & de diuisione maris Rubri, & de deductiōe per desertum in nube per diem, & in illuminatione ignis per noctem, solum carnaliter, & secundum res solum in Aegypto factas intelligeremus, sed ex illis ascēderemus ad beneficia magnifica redemptionis nostræ per ipsum dominum Iesum. Primū prǫmonuit se, in parabolis loquuturū .i. in similitudinibus ad aliud referendis. Est ergo in principio psalmi vox Christi dicentis, Attendite popule meus legē meā, inclinate aurem vestram in verba oris mei, aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio. Hactenus sunt verba Christi domini, quemadmodum & Euangelista Matthæus testatur cap. 13. Quę autem sequunt̄, Quanta audiuimus & cognouimus ea patres nostri narrauerunt nobis. Et reliqua sequentia vsq; in finē psalmi, sunt verba prophetę in spiritu loquentis ex persona fidelis populi, seu Apostolorū, qui ex spiritu Christi mirabilia commemorando retexunt, quæ fecit in Aegypto, & in campo Thaneos. Et q̄uis in hoc psalmo populus fidelis, aut Apostolorum chorus qui loquit̄, prosequatur historiam veteris populi, vsq; in finem psalmi, neq; videatur in vllo versiculo palam transire de litera ad spiritum, Spirit⁹ ꝓpheticus tū in principio psalmi, dicēs se loquuturū in parabolis, satis docet nos ex historia hac debere transire ad mysticam intelligentiā Christi domini & regni ei⁹.

Propheta ergo qui loquitur in persona fidelis populi, terram Aegypti intelligit, tanquam figuram huius mundi ambulantis in tenebris peccatorum, caeteraque omnia tanquam figuras accipit, Christum dominum intelligens per Dauid seruum suum quem elegit, regnum autem Christi intelligens per tribum Iuda, & per montem Sion quem dilexit, & per Iacob seruum suum, & per Israel haereditatem suam. Per tabernaculum autem Ioseph repulsum, & per tribum Effraim non electum, intelligens vniuersum populum Iudaicum carnalem, a domino deo nihil aliud quam terrena premia requirentem. Sic totum psalmum, De exitu Israel ex Aegypto, August. sensum sequens, quem propheta principaliter intendebat, interpretatur de spirituali exitu populi ex Aegypto, id est de egressu humani generis ex tenebris peccatorum per Christum dominum. Et hac in re Augustinum non esse digressum a mente prophetici spiritus, patet ex supra dicta doctrina Saluatoris, apud Matt. capite. 13. citantis testimonium ex praedicto psalmo, Aperiam in parabolis os meum, Eructabo abscondita a constitutione mundi. Vbi considerandum est, inquit Hiero, in illo psalmo describi egressum Israelis ex Aegypto, & omnia signa narrari, quę Exodi continentur historia. Ex quo intelligimus vniuersa illa quae ibi scripta sunt, parabolice sentienda, & manifestare abscondita sacramenta. Haec enim saluator editurum se esse promittit, dicēs, Aperiam in parabolis os meum.

Ex his iam primum est considerandum, non oportere nos omnia, quę in psalmis secundum historiam recitantur, ita spiritualiter accipere, vt historię gestę intellectum negligamus, sed historiam primum debemus discere tanquam materiā, de qua spiritualis intelligentia formatur. In psalmis dum historia, inquit Augustinus, refertur, noui testamenti gratia declaratur.

Secundo ex supra dictis patet, diligenter esse obseruandum, ne volentes psalmos intelligere, fallamur in titulorum pręnotationibus, accipientes titulum secundum putam literam, quae occidit. Nam multi sunt psalmi, in quorum titulis, contextuque sermonis, plana historia & res gesta, magna ex parte canitur, sed quae vel intermiscentur, vel sequuntur, neque illustrem, neque propheticam habebunt intelligentiam, nisi in historia intelligant mystica sacramēta, vel de Christi miserētis gratia, si bona sunt quae recitant, vel de iusto illius iudicio, si quę recitant sūt mala. Veluti cū in psal. aliquando prenotant nomina propria, et designāt quędā aut de Dauid, aut a Dauid, aut a filijs Chore, aut ab alio quis gesta, oportet quod illic intelligamus literalē psalmi sensū esse, non de rebus illis, tanquam videlicet illę solū sint a spiritu sancto illic designatę, sed de illis, tanquam de speculis, vmbris & figuris, sub quibus propheta spiritu sancto illustrante, intelligens sacramenta Christi & Ecclesiae ipsius, ducere voluit populū in Christū oīm illarū rerū gestarū finē. Deide et sub noie proprio in titulo non semper intimat eiusdē psalmi autor, sed interdū persona cātoris, interdū vero psona, de qua est psalmus, veluti cū dicit, Oro Moysi viri dei, nō oportet quod significet Moyses aedidisse psalmū illū, cū ad veritatem sufficiat, quod factus sit a Dauid in persona Moysi, aut loquentis, aut sacramentū aliquod figurantis. In titulo psalmi. 3. cum dicit, Psalmus Dauid cū fugeret a facie Absolon filij sui, nō significatur principalis sensus esse de persecutiōe illa, Nā ad Christū pprie ptinet, quod in eo dicit, Ego dormiui et

soporatus

soporatus sum, Exurrexi, & adhuc sum tecũ. Deinde & psalmus ille tertius est posterior sequentibus multis, qui ad Saul videntur historiam pertinere Ante siquidẽ Dauid a Saul est passus insidias quam Absolon aduersus eũ arma corriperet. Sed quia propositum (inquit Hieronymus) ei erat, vt nõ tam de se referret quæ passus est, quam vt per exemplum sui omnes ho mines institueret. Ideo primis secunda preposuit, vt tentationum ordinem doceat. Siquidem ante propter peccata corripimur, & postea propter virtutem probamur. In Dauid vero tentationum ordo mutatus est. Sub Saul psecutione innocens fuit, Sub Absolon manifestissime tenetur criminis reus. Proinde & psalmus quinquagesimus editus interfecto Vria, prior est psal mo isto. Et idcirco in psalmi istius titulo pręnotatur materia, non de qua est principalis intentio, sed ex qua tanq̃ ex figura sumitur eiusdem psalmi prophetia adimplenda in Christo domino. Et idcirco psalmus iste est vox Christi in sua passione a populo seu filio suo Israel illata, quam spiritu prophetico vidit Dauid in sua hac persequutione, per filium suum Absolon illatã figurari. Tertio ex his manifestum est pro intellectu tituli vniuscuiusque psalmi, quod aliud significatur dum dicitur, Canticum Dauid cum fugeret a facie filij sui Absolon, Aliud si dicatur, Canticum Dauid de hoc quod fugit a facie filij sui Absolon. Nam priori sermone non perinde atq; in posteriore significatur materia psalmi esse de historia illa, sed significatur psalmus esse dictatus aut factus seu cantatus, cum Dauid fugeret, & hoc est obseruandum in titulo tertij psalmi vbi legitur, Cum Dauid fugeret, & non dicitur, de hoc q fugeret. Sic & psalmi decimi septimi titulus est, In finem puero domini Dauid, qui loquutus est verba cantici huius in die, qua eripuit eum dominus de manibus inimicorum omnium. Verum donemus illius psalmi titulum esse, Canticum Dauid de hoc vel super hoc, quod fugit a facie Absolon, vel super hoc quod liberatus est, non inde consequens esset psalmos illos non esse principaliter interpretandos de Christo domino, nam tum intelligendus esset transitus fieri de litera in titulo intimata ad spiritum seu mysticum sensum in psalmo expressum.

Titulus psalmi septimi est, In finem psalmus Dauid, quem cantauit domino pro verbis, vel super verba Chus filij gemini, nihilominus tamẽ Dauid, loquens in psalmo isto intelligitur Christus dominus.

Quarto ex his manifestum est, q̃ temeraria sit sciolorum quorundam præsumptio, qui scandalum accipiunt propter diuersas patrum psalmos interpretantinm sententias, qui Iudaizantes arbitrantur expositiones psalmorum datas de Christo domino ex historijs veteris populi esse extortas, violentas, & non esse literales, neque intentas a Dauid, sed adinuentas p opinionem magistrorum, qui vim faciant scripturarum verbis. Nempe et Christus, & Apostoli talem mysticum intellectum ex historijs recitatis in psalmis habuerunt. Deinde sacramenta hæc in historijs illis figurata, atque velata, non modo in lege noua, sed & in veteribus libris sunt reuelata. Nam Micheas propheta capite septimo, ita loquitur, Iuxta dies antiq̃s secundum dies egressionis tuæ de Aegypto ostendam ei mirabilia, videbũt gentes & confundent super omni fortudine sua, & reliqua. Hic propheta pręnuntians aduentum Messię tunc futuri, plane insinuat egressum illum

de Aegypto olim sub Moyse fuisse vmbram & figuram exitus illius, quo nos iam in Ecclesia liberamur, per Christum dñm q nobis egredientib⁹ de Aegypto spiritualis Pharaonis, id est, de ignorantię tenebris, frontibus nostris signatis ipsius sanguine, & transeuntibus nobis mare baptismi submergit Pharaonem infernalem, deponitq; quemadmodum Micheas paucis interpositis, subiungit iniquitates nostras, & proijcit in profundum maris omnia peccata nostra. Non debet igitur studiosus sacræ theologiæ lector turbari, si videat in psalmis diuersas magistrorum expositiones, dum vnus exponit sensum historiæ ac rei gestæ, quæ est tanquam materia, ex qua sumitur prophetia rerum mysticarum, alius vero prȩsupposita historia rei corporaliter gestę rerum mysticarum prophetiam interpretatur. Verbi gratia psalmos decimumsextum, decimumseptimum, & quinquagesimū octauū, cæterosq; multos Lyranus, & alij exponunt literaliter de ipso Dauid & de rebus in eum vel per eum gestis. Hieronymus, Augustinus, cæterisq; interpretes de Christo domino interpretantur, adijcientes non omnia, quæ in illis literaliter continentur ipsi Dauid conuenire posse. Sed sciendum est illos intendisse in materiam, de qua sumpta est prophetia. Sanctos autem magis in prophetiam ipsam tacita literali historia, & id quidem iusta ratione, aut ex alijs videlicet libris historialibus præsupponentes illā tanq̃ huius rei mysticæ figurā, aut cōsiderantes ea quæ recitant in psal. excedere modū et cōditionē rei gestę. Vñ et ipse Lyran⁹ qbusdā in psalmis conatus literalē de Dauid histotiā, tanq; materiam tradere innixus expositionī Rabbinorū Iudęorū, interdum vim facit verbis scripturę, ꝑpterea quod & si in psalmo tali plurima conueniant rei gestę, quędam tamen intermiscentur, quę commode applicari non possunt ad consequentiam historiæ, quæ vel in titulo vel in quibusdam psalmi versiculis videtur intimari. Quod sane factum est prophetico spiritu ad vtilitatem nostram, vt discamus ex rebus in Dauid gestis ascendere ad sacramenta cœlestia. Quibus commoti sancti patres, totum psalmum sub nomine Dauid intitulatum, aut etiā in contextu sermonis, sub nomine Dauid pronuntiatum exposuerunt de Christo domino, intelligentes in voce Dauid significari non ipsius Isai filium, sed Christum dominum, quod non modo patres post Euangelium, sed & prophetæ Christo nondum nato cognouerūt, intelligentes sub voce Dauid, non ipsum, sed Christum, vt patet Hiere. trigesimo. Ezechielis .34. & 35. & Osee tertio. Proinde in psalmis sub voce Dauid aut Salomonis expressis, non omnis expositio de Christo domino est mystica per alium sensū literalē designata, sed plærūq; ipsa mystica est literalis sententia, veluti dū in nomine Dauid non ipse, sed Christus significatur. Vnde psalmus secundus, tertius, octauus, nonus, decimusquintus, decimus octauus, decimusnonus, vigesimus primus, & alij multi, quos Iudæi carnaliter intelligunt de Dauid, aut de synagoga Iudæorum, intelliguntur literaliter de Christo domino, nec videntur posse sensum habere alium, præter mysticum.

Psalmus septuagesimus primus, qui incipit, Deus iudicium tuum regi da, habet titulum, Psalmus Dauid in Salomonem. Proinde & Iudæi carnaliter intelligentes, interpretantur psalmum illum esse orationem Dauid orantis, pro filio suo Salomone, & pro prosperitate regni illius. Sed ea quę

sequūtur

sequuntur, & prenuntiantur in filio regis adimplenda, videlicet permanebit cum sole, & ante lunam dominabitur a mari vsque ad mare, longe excedunt conditionem regni Salomonis. Ideo non de Salomone, sed de Christo intelligenda est prophetia. Quamobrem in huiuscemodi psalmis exponendis, talis consideranda est regula. Quotiescumque in titulo vel versiculo alicuius psalmi explicantur ea quæ videntur temporaliter gesta, vel in Abraham, vel in Iacob, vel in Israel, vel in Ioseph, vel in Moyse, vel in populo Israel, vel in Aegypto, vel in Dauid, vel in Salomone, vel in bellis ducum Israel, sed quæ consequenter in alijs eiusdem psalmi versiculis dicuntur aut intermiscentur, excedunt modum, qualitatem, & conditionem rei gestæ, tum intelligendus est propheta vel transire de litera ad spiritum, vel sub voce translate accepta significare rem mysticam, cũ sub voce Dauid translate accepta secundũ literalẽ sensum significat Christus, non est absurda neque violenta expositio, si in persequutoribus Dauid, vt in Saul, in Absolone, cæterisque inimicis intelligamus Iudęos, & gentes Christum crucifigentes, & in actionibus ac passionibus Dauid intelligamus domini nostri Christi sacramenta. Verbi gratia, psalmi quinquagesimi octaui titulus, nomina inscripta habet Dauid, & Saul. Sed quia in illo psalmo Dauid multa dicit, quæ ipse de se, vt inquit Hieronymus, dicere non solet, quale est, Neque iniquitas mea, neque peccatum meum domine, supple fuit vllum, propter quod irruerent in me fortes. Nam sine iniquitate cucurri & direxi. Idcirco totus psalmus, Eripe me domine de inimicis meis deus meus, & ab insurgentibus in me libera me, & reliqua vsque in finem psalmi, accipienda sunt tanquam dicta ex persona Christi, persequutionem patientis a Saul, id est, a Iudæorum rege, & populo, tametsi interpretatio fieri posset secundum literam de gestis in ipso Dauid, tanquam de materia huius prophetiæ figuratiua, quemadmodum exponit postillator.

Verum hic sciendum, quod sacrę theologiæ expositores, aliud significant, dicentes scripturam transire de litera seu figura ad spiritum, seu rem mysticam, figuratam. Aliud vero significant, dicentes scripturam in litera, in figura seu tropo significare rem mysticam, seu spiritualem sententiam. Nam in scripturæ loco, vbi est transitus de litera ad spiritum, primum datur literalis sensus de rebus corporaliter gestis, aut gerendis, quibus tanquam figuris præmissis subiungitur res mystica in illis, aut ex illis designata, veluti dum primo recitantur ea, quæ vel in Aegypto, vel in mari Rubro, vel in deserto, vel in Iudæa, & terrena Hierusalem, vel in Babylone, vel in Dauid, aut Salomone sunt gesta. Deinde subijciuntur res mystice de Christo, aut de corpore eius, vel de diabolo, vel ministris eius, aut in illis gestis figurate, aut ex illorum occasiõe intelligendę. Verbi gratia in psalmo supra dicto septuagesimo primo, si principium psalmi diceretur oratio esse Dauid orantis pro se & Salomone, oportet consequenter dicere in eodem psalmo fieri transitum de litera ad spiritum, de carnali Salomone ad Christum, veluti cum peruenitur ad ea quæ Salomoni conuenire non possunt. Et quia omnes versiculi post primum sibi connectuntur verbis appositis eidem personæ, videlicet filio regis, idcirco totus psalmus coaptãdus est Christo domino absque vllo tali transitu, quemadmodum exponunt ipsi sancti

patres, Hieronymus, & Augustinus. Quę dicuntur in principio psalmi secundi, possent vtcunque coaptari ipsi Dauid, sed quæ sequūtur, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te, Postula a me & dabo tibi gentes hęreditatem tuam, possessionem tuam terminos terræ, ipsi Dauid conuenire non possunt. Ex quibus possumus aduertere psal. totum de Christo esse intelligendū, etiam ipsius psalmi principiū, quemadmodū Petrus in Actis exposuit. Initium psalmi. 17. posset quidem intelligi, vt sit oratio Dauid gratias agentis deo pro liberatione ab inimicis suis, sed ea quæ sequuntur grandiora & sublimiora videntur, quã ea quæ solet Dauid humilis pro sua persona sibi tribuere, veluti quod dicitur, Retribuet mihi dominus secundum iusticiam meam, & secundum puritatem manuū mearum, constituet me in caput gentium. Deinde quod in fine psalmi dicitur, Propterea confitebor tibi in nationibus domine, & nomini tuo psalmum dicam, magnificans salutes regis eius, & faciens misericordiam Christo suo Dauid, & semini eius vsque in sæculum, secundum proprietatem sermonis non potest esse nisi vox Christi hominis & dei, qui quatenus homo confitetur domino deo, & gratias illi agit, quatenus autem est æqualis patri magnificat salutem Christi regis, & misericordiam facit Christo suo Dauid, & semini eius. Et quemadmodum ipse Christus homo natus est in Sion, & ipse, vt deus altissimus, fundauit Sion, sicuti & antiqui patres Irenęus, Ambro. Hieronymus & cęteri notauerunt ex psalmo octogesimosexto. Ita & in hoc psalmo ipse Christus simul deus & homo dicere potest, Confitebor tibi in nationibus domine, magnificans salutes regis eius, & faciens misericordiam Christo suo Dauid, loquens in secunda parte, vt deus misericordiã faciens de semetipso vt hoīe rege, tanquã de altero ꝓpter humanã naturã secundũ quã ipse idẽ misericors & salutis autor misericordiã accipit & salutem. Et nisi sic dixerimus, vt sensus sibi cõstet, oporteret vel mutare textum, quemadmodum Hieronymus facit, hoc pacto. Psalmum dicã nomini tuo magnificanti salutes regis, & facienti misericordiam Christo suo Dauid, vel oporteret subaudire verbum cum mutatione personæ hoc pacto, magnificãs est salutes regis eius, faciens ẽ misericordiã Christo suo Dauid & semini eius vsque in sæculum. Vnde Dauid cum persecutiõem pateretur, vel a Saul, vel a proprio filio, vel a suo populo, aut cum ab inimicis suis esset liberatus, cecinit quidẽ psalmos, & nunc implorat auxilium & liberationem, nunc exponit suas passiones & inimicorum persecutiones, nunc liberatus in gratiarum ascendit actionem. Sed quemadmodū Dauid ipse spiritualiter vnctus, & nomine, & opere, & ipso sui regni principatu, Christū figurabat, sicuti docuerunt Hieremias, Osee, et Ezechiel prophetę Christū sub nomine Dauid appellantes, ita & res per eūdem Dauid gestæ in regno illius figurabant res gerendas per Christum in Ecclesia eius.

Proinde quæ Dauid ipse scripsit, cecinit & orauit in persecutionibus suis a Saul, ab Absolone proprio filio suo, & a cæteris inimicis suis præfigurant ea quæ ipse Christus locutus est, docuit, & orauit in carne sua pauper, & in laboribus a iuuentute sua, a proprio suo discipulo, & a suo populo traditus, passus & derelictus. Neque in Dauid solum, sed & in Abel, in Isac, in Iosue, in Esaia, Hieremia, cęterisque prophetis Christum figurari est ex do

est ex doctrina sanctorum manifestissimum. Hieremias typum gerit Christi, dum vaticinatur populum Iudęorum esse vsque in finem deserendum, & legem, consilium, & prophetiam ab ipsis transferendum. Vox populi contra Hieremiam, vox est Iudæorum, contra Christum, vox Hieremię ad deum, vox est Christi ad patrem. Venite, inquit, populus ille Iuda, cogitemus aduersus Hieremiam cogitationes. Non enim peribit lex a sacerdote, neq; consilium a sapiente, neque sermo a propheta. Venite ergo et percutiamus eum lingua, & non attendamus ad vniuersos sermones eius. Deinde sermo eiusdem Hieremię in hac persecutione ad deum loquentis. Attende domine ad me, & audi vocem aduersariorum meorum, nunquid redditᵕ pro bono malū, quia foderunt foueam animæ meę, recordare quod steterim in conspectu tuo, & loquerer pro eis bonum, & auerterem indignationem tuam ab eis, Hieremię decimo octauo. Hæc quidem ad literam sunt in Hieremiam gesta, sed vt gerentem typum Christi. Proinde & Ecclesia vniuersis huiuscemodi prophetijs vtitur in officio dominicę passionis. Vox Iudęorum contra Hieremiam, Venite cogitemus contra Hieremiam cogitationes, figura est sermonis Iudęorum, qui contra Christum dominum inierunt consilium, vt eum dolo tenerent & interficerent. Huiusmodi ergo, quę sunt corporaliter in Hieremiam gesta, dum coaptamus Christo domino de litera ad spiritum facimus transitum.

In cæteris quoque prophetis consuetudo est spiritus prophetici, ea quæ sūt corporaliter aut gesta, aut gerēda pręmittere, vtpote reditū ex captiuitate Aegypti, aut Babylonię, vel reędificationem templi, vel ciuitatis Hierusalem, & cætera id genus alia corporaliter facta, & ex his ad sublimiorem quandam intelligentiam mysticam ascendere. Neque sufficeret temp⁹ ad commemorandum omnes scripturæ locos, in quibus talis est ex corporali re transitus ad rem mysticam in Christo aut in Ecclesia eius. Ex multis sufficiat paucos quosdam locos exempli gratia recensere. In Aggeo & Zacharia prophetis reædificatio templi (quę illic recitatur fieri per Zorobabel ducem, & Iesum filium Iosedech sacerdotem magnum, adiuuantib⁹ Aggeo & Zacharia prophetis) erat vmbra & figura ædificationis Ecclesiæ per Christum dominum futuræ, quæ & in scripturis sacris Hierusalem appellatᵕ, & domus dei in Hierusalem, aut in monte Sion, quemadmodum ex superioribus patet. Et idcirco in eisdem prophetis de corporali illo ædificio fit transitus ad ædificium spirituale Ecclesiæ tunc ædificandæ per Christum dominum.

Et quia carnales Iudęi eundem Christum dominum abnegantes, nolunt animaduertere huiusmodi transitum fieri in scripturis prophetarum, idcirco ad verum eorundem prophetarum intellectum non perueniunt.

In capite primo Aggei præmittitur materialis templi iamdudū p Babylonios destructi in Hierusalem reędificatio, quę & fiebat illius & Zacharię temporibus per Zorobabel ducem, & Iesum sacerdotem magnum. In capite sequenti transit Propheta ad Christum, & Ecclesiam illius in illo templo materiali & Hierusalem designatum, loquens ad illius templi ædificatores, Cōfortare Zorobabel dicit dominus, confortare Iesu fili Iosedech, confortare omnis populus, quoniam ego vobiscum sum, dicit do

dicit dominus, &c cæt. Nolite timere, quoniam ego vobiscum sum, dicit dominus, Adhuc vnum modicum, & ego mouebo cœlū, & terrā, & mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus. Et implebo domum istam gloria, dicit dominus exercituum. Meum est aurum, meum est argentum, magna erit gloria domus istius nouissimę plusquā primæ, & in loco isto dabo pacem. Hic iam plane vides ea quæ futura dicuntur pertinere ad Christum, quæ & videmus iam adimpleta in eodem Christo. Ex cuius presentia in templum venietis fuit gloria illius secūdi templi maior ꝙ gloria templi primi per Salomonem ædificati. Excessus gloriæ, in hac domo secunda, est accipiendus non secundū splendorem, & triumphum huius sęculi in structuris, ædificijs, & ornamentis. Fiebat enim templū ferme duplo minus quam prius, sed secundum gloriam spiritualem quæ in illa domo futura erat vero Israeli expectanti recta fide Christū dominū. Vnde & iustus Simeon hanc prophetiam de gloria & pace spirituali in loco illo spiritualiter intellecto, de commotione gentium spirituali insinuat esse cōpletam in Christo domino, quē suscipiens in vlnas cecinit. Nunc dimittis seruum tuum domine secundum verbum tuū in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuū. Lumen ad reuelationem gentium & gloriam plebis tuæ Israel. Gloria vera fuit illi templo & loco illi, quia in eo deus homo factus, offerri dignatus est, & in loco illo fuit mirabiliū operum effector, in signis atq; prodigijs, & in illo viam salutis ęternę docuit, inde egressam in oēs gentes, & in illo seipsum obtulit in cruce, vt suscipientes misericordiam eius in medio templi sui, assequeremur remissionem peccatorum, & haberemus pacem cū deo. Vnde August. decimooctauo, de ciuitate dei, cap. 47. Quod deus per prophetam Aggeum dixit. Dabo pacem in loco isto, per significantem, inquit, locum is qui significatur locus est intelligendus, id ē, Ecclesia per Christum ædificanda, cuius singuli, & omnes simul templū sumus. Sic in capite eodem, ex Zorobabel temporali duce, transit in Zorobabelem Christum, in die illo designatum. Et factum est verbum domini secundo ad Aggeum in vigesimoquarto die mensis, dicens, Loquere ad Zorobabel ducem Iuda dicens, Ego mouebo cœlum pariter & terram, & subuertam solium regnorum, & quibusdam interpositis, In die illo dicit dominus exercituum, assumā te Zorobabel fili Salathiel serue meus, & ponam te quasi signaculum, quia elegi te, dicit dominus exercituum, non ad ipsum Zorobabel temporalē ducē, sed ad Christū ducē ęternum in illo designatum sermo dei patris directus intelligitur, quemadmodum Hierem. tricesimo in Dauid, non ille qui iam erat mortuus, sed Christus tunc nasciturus est intelligendus. Seruient, inquit propheta, domino deo suo & Dauid regi suo. Sic & Osee tertio, Reuertentur filij Israel, & quærent dominum deum suum, & Dauid regem suum. Vnde Zorobabel dux filiorū Iuda, reędificator templi nomine & opere, & ipso principatu suo typum gessit domini nostri Iesu. Nomine quidē, quia Zorobabel interpretatur natꝰ in Babylone. Opere, quia manus eius fundauerunt domum, & manus eius perfecerunt illam. Principatu, quia princeps & dux fuit filiorum Iuda.

Vniuersa hęc suo mō cōpetūt Christo, q cū ī forma dei esset, natꝰ ē ī mūdo q et tēplum corpis sui fūdauit ī virginis vtero, et domū suā, quę ē Eccl'a cōstruxit

struxit viuis ex lapidibus princeps & dux omniũ filiorum credentium.

Apud Zachariam, cum in capite primo de corporali ædificio dixisset ꝓpheta in.2.cap. occulte transit inde ad spirituale ędificiũ, videlit ad spiritualem Hierusalem, quæ est Ecclesia Christi. Zacharias cum in visione imaginaria vidisset virum habentem funiculum ad metiendum Hierusalem, audiuit vocem angeli dicentis ipsi. Absque muro habitabitur Hierusalem prę multitudine hominum & iumentorum in medio eius. Hæc & reliqua quæ sequuntur de Christo domino, & Ecclesia eius intelliguntur.

Sic & in cęteris prophetis frequens est huiuscemodi transitus. Apud Esaiam capite septimo, post historiã sui sæculi de liberatione a duobus regibus, transit ad liberationem futuram per Emanuelem Christum dominum, qui etiam nondum natus, & a populo inuocatus populum liberat, ex cuius virtute & fiducia pendet omnis salus & liberatio salutatis, tam in hoc sæculo, ꝙ & in futuro. Capite quadragesimoquinto, de Cyro rege tunc futuro, qui subiecturus erat sibi gentes Babylonias, & populum Iudæorum temporaliter liberaturus, transit ad Christum, qui saluaturus erat populum salute sempiterna. Sic & in singulis ferme Esaię capitulis, est commixtio quędam literalis cuiusdam historiæ cum spiritu. Et Ezechielis.36. Factum est verbum domini ad me dicens, Domus Israel habitauit in terra & polluerunt eam in vijs suis, & in studijs suis, & effudi indignationem meam super eos. Pro sanguine quem fuderunt in terram, & ventilaui eas in regiones secundum vias eorum, & secundum peccata eorum iudicaui eos, &c. Facile est hęc intelligere de populo Israel, secundum carnem propagato, et de terra Chanaan illis data, & de illa domo Israel, de qua dicit Apostolus, Videte Israel secundum carnem, quia hęc omnia mala populus Israel carnaliter & fecit, & passus est, corporaliter captus & dispersus, secundum locorum spacia, sed cum incipit dicere de liberatione eorum. Idcirco hæc dices domui Israel, non propter vos ego faciam, sed propter nomen meum sanctũ quod polluistis inter gentes. Tollam vos de gentibus, & cõgregabo de vniuersis terris, & adducam vos in terram vestram, & effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum, & faciam, vt in præceptis meis ambuletis, & habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris, & eritis mihi in populum, & vocabo frumentum, & multiplicabo illud, & reliqua. Hic iam hanc terram & Israelem, & habitationem, & fructum terrę non carnaliter, sed spiritualiter debemus accipere Christi Ecclesiam ex Iudæis credentem. Sic & in scripturis propheticis plerũꝗ fit transitus de parte alicuius aut regni, aut prouincię, aut terræ, ad totum regnum, aut prouinciam, aut terram, veluti cum ea quæ de Tyro, vel Babylonia, vel alia gentium ciuitate, & de onere, vltione, seu desolatione primum intimantur, tandem in prosecutione textus modũ & qualitatem illius gentis, aut ciuitatis excedunt, ita vt ea quę sequũtur, conueniant potius omnibus gentibus vel vniuerso orbi. Ibi vigilare debet lectoris intentio, ne citra hyperbolem, quęrat totum in parte, quod melius & certius potest inueniri in toto. Sic desolationi Babyloniorum conueniunt quidem ea, quæ dicuntur Esaię.13.et.14. capitulis, hyperbolice tñ accepta.

Proinde quod dicitur vasa furorum domini, & deperdat omnem terram secundum historicum sensum intelligitur, non de omni terra, sed de terra Babyloniorum solum. Verum citra hyperbolem metaphoræ ipsæ terribiliorem quandam videntur explicare desolatiouem, quæ futura est generaliter super omnem terram. Vnde & idem Esaias postquam descripserat onera, id est desolationes spirituales super Babylonem, Moab, Damascum, Aegyptum, Idumæam, Tyrum, reliquasque prouincias florentissimas, tandem capite vigesimoquarto, quasi transiens de partibus ad totum, potius de vmbris atque figuris ad veritatem, describit desolationem totius mundi (quē appellat ciuitatem vanitatis in babylonijs, Aegypijs, cęterisque gentium ciuitatibus figuratam. Sic & econtrario fræquens est in scriptura transitus de genere ad partem, Veluti cum post generale iudicium generalemque sententiam super omnem prouinciam, aut terram transit ad partē illius, quasi coarguens populum sui temporis, tanquam illi dicatur. Cum deus totum mundum sit iudicaturus, quo tu sub tanto pondere peccatorum poteris effugere iudicium eius?

Sequitur caput tertium de gemino aduentu Christi alijsque rebus diuersis sub eodem sententiarum contextu promiscue positis.

PROPHETAE multa, variaque, promiscue, mixtimque tradunt, & sub vno contextu sermonis de vno transeunt in aliud, & rursus ad id, vnde digressi sunt redeunt, & secundum varium tactum prophetici spiritus, crebro id quod prius futurum erat, posterius recitant, & rursus transeunt in aliud, absque vllo rerum ordine, & hinc iam turbatur lectoris animus, quod res diuersæ longis temporum interuallis futuræ recitantur, sic promiscue absque vlla temporis differentia. Diuersæ captiuitates Iudæ & Hierusalem geminique aduētus Christi. Insuper Ecclesia in hoc sæculo militans & in futuro triumphans plærumque ita cōmiscentur, vt in contextu nulla videatur esse sermonis in sententijs cohærentia. Vnde propter ignorantiam gemini aduentus Christi, Iudęi scripturas prophetarum, neque intelligunt, neque recte interpretantur, quemadmodum ostendit vetustissimus Irenæus libro quarto aduersus hæreses Valentini, capite quinquagesimo sexto, Iudicat, inquit, Iudæos deus, neque cognoscentes, neque intelligere volentes, quod prophetæ duos annuntiauerunt Christi aduentus. Vnum quidem, quo homo factus est in plaga, sciens ferre imbecillitatem, in pullo asini sedēs, lapis ædificantibus reprobatus, ouis ad victimam ductus. Secundum autem, quo super nubes veniet superducens diem, qui erit sicut clibanus ardēs, percutiēs terrā virga oris sui, & spiritu labiorū suorū interficiēs impium

impiũ, ventilabrũ in manu his & mũdãs areã suã, cõburens paleas igni inextinguibili. Scripturas ergo veteris legis facit obscuras, φ in eis frequẽs ẽ trãsitus de pri. aduẽtu ad secũdũ, et ecõtrario, et id qdẽ interdũ tã occultus, vt cũ de vno aut altero ꝓpheta loqr̃ adhuc de eodẽ in sequẽtib⁹ loq videaẽ.

Sic Malachiæ tertio capite, vox Christi est de priori suo aduentu prophetantis, Ecce ego mittam angelum meum (quem ipse dominus in Euangelio testatur esse Ioannem Baptistam) & præparabit viam ante faciẽ meã. Deinde ipse filius dei de se quasi de altero, iuxta scripturam loquens subdit, Et statim veniet ad templum suum dominator, quem vos quęritis, & angelus testamenti, quem vos vultis. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis stabit ad videndum eum, tanq̃ dicat, rarus ex vobis erit, qui oculis fidei in illũ aspiciet, veniet enim occultus sicut mitis & humilis nulla pręcedente põpa, veniet quasi ignis, faciens terrena corda cœlestiũ amore feruere, & colabit filios Leui, id est sacerdotalem dignitatem Ecclesiæ suæ, purgans & segregans a carnali Iudæorũ sacerdotio, eruntq; eiusdem Ecclesię suę sacerdotes, domino sacrificia offerentes in iusticia, & placebit domino sacrificium Iuda & Hierusalem, non carnalium quidem Iudæorum in terrena Hierusalem, sed spiritualium filiorum Iudę in spirituali Hierusalẽ. .i. in Eccl'a, quę nõ suis, sed Christi meritis fisa i oĩ loco et gẽte offert sacrificiũ. Ex his transit in aduentũ eius secundũ, Et accedam ad vos in iudicio, & ero testis velox maleficis adulteris. De hoc aduentu in principio capitis quarti. Sic & apud Esaiã cap. vltimo mixtim loquiẽ de primo & secundo aduentu. Cum multa dixisset de futuris per primum, transit ad ea quæ sunt in secundo aduentu futura, tanq̃ retributiones eorum, quæ egerunt impij, non recipientes aduentum illius primum. Quia ecce inquit dominus in igne veniet reddere in indignatione furorem suum. Deinde paucis interpositis ad ea, rursus transit quę futura tunc erant in aduentu primo, videlicet ad vocationem gentium, quæ crediturę erant per Apostolorum prædicationem ibi. Et ponam in eis signum, & mittam ex eis qui saluati fuerint ad gẽtes in mare, in Aphricam & Lydiam, tenentes sagittam, in Italiam, & Gręciam, ad insulas longe, ad eos, qui non audierant de me, & annuntiabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum domino in equis & in quadrigis, & in lecticis ad mõtem sanctum meum in Hierusalem, nõ terrenam intellige, sed spiritualem, hoc est in Ecclesiam fide ambulantem, vt ex illa perueniant ad Hierusalem in cœlo triumphantem, vbi cœlum nouum, et terra noua, & erit, inquit, sabbatũ ex sabbato, hoc ẽ, sabbatũ ꝑpetuũ succedet sabbato i hac vita celebrato, & ita prope finem libri transit in ea, quæ in die iudicij sunt futura super bonos & malos. Item Zachiæ undecimo ab eis, quę futura sunt suis aduentu primo transit ad ea quę futura sunt propinquante iam secundo sub idolo pastore stulto Antichristo. Sic & psalm. 49. principium est de aduentu primo. Deus deorum dominus locutus, vocauit terram a solis ortu & occasu ex Sion species decoris eius. Hinc transit ad secundum, cum dixit. Deus noster manifeste veniet & nõ silebit, Ignis in conspectu eius exardescet. Et paucis interpositis, rursus transit loquens populo sub statu Ecclesiæ aduentus primi cum dicitur, Audi populus meus & loquor.

Interdũ

Interdum etiam scripturæ sensus est ita ambiguus, vt non facile discernas, an de rebus tunc futuris primo aduentu, an de rebus in secundo intelligatur, veluti psalmus 96, Dominus regnauit, exultet terra, lætentur insulæ multæ, Nubes & caligo in circuitu eius, iusticia & iudicium correctio sedis eius. Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Illuxerunt coruscationes tuę orbi terrę, Montes sicut cera fluxerunt a facie domini. Annuntiauerunt cœli iusticiam eius. Hęc & id genus alia, quidam exponunt per Christum in tempore hoc primi sui aduentus olim facta & quotidie fieri, vt August. Cassio, Isidorus. Sed Lyran⁹ ex verbo Apostoli ad Hebræos. 1. docet de secundo aduentu hæc esse interpretanda.

Et prouenit hinc difficultas, quod in vtroq; aduentu narrantur grandia, gloriosa, & sublimia de Christo, & regno eius, quod est Ecclesia, vtpote φ ipse vt rex exaltabitur, & sublimabitur super omnẽ terram, & quod regnũ eius erit inclytũ & gloriosum. In vtroq; etiã aduentu legitur Christus sup impios & peccatores facere ea quę videntur sæua, aspera, & crudelia, vtpote euertere impios, dissipare, fugare, et interficere de ciuitate domini omnes operantes iniquitatem. Rursus in vtroq; aduentu leguntur elementa & cœlestia turbari, commoueri, & prodigia fieri in cœlo sursum, & in terra deorsum, sol obscurari, & stellę non dare splendorẽ suũ, & id genus alia. Nec mirum. Nam & similibus locutiõibus hyperbolicis etiam vtitur scriptura, prænuntians grandia quædam futura per alium temporalem regẽ. Vnde quod dicitur Iohelis. 2. A facie eius cõtremuit terra, moti sunt cœli, sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, ad literam exponendum est non de primo aduentu, neq; de secundo, sed de alia quadam deuastatione anteriori, per impetum Chaldæorum, tunc futura tanquam figura aduentus domini, a facie eius, scilicet Babylonij populi multi & fortis, terra contremuit, cœli moti sunt, luna obtenebrata est, & cæt. quæ omnia, vt inquit Hieronymus hyperbolice dicuntur pro eo, quod Iudęis a populo illo aduersa patientibus, & in miserabilem captiuitatem deductis, cœlum ruere, & terra fluctuare videatur, & non esse vllum solatium ex splendore stellarum. Deniq; φ ob multitudinem locustarum inter cœlũ & terram, lumen lunę & solis non dabit Iudęis ipsis captiuis solatium.

Vnde ex his, quæ in superioribus de metaphoris diximus, patet loquutiones illas, quibus a facie alicuius regis dicitur terra contremere, cœlum moueri, sol & luna obtenebrari, bifariam secundum literalem sensum posse interpretari. Vno quidem modo secundum metaphoram, nominibus videlicet translate acceptis, vt terra intelligatur populus communis, Sol pontifex, qui lucere debet populo, Cœli sacerdotes, rex, luna, stellę prophetæ. Vnde a facie castrorum hostilium populus timore concutitur, sacerdotium conturbať, prophetia siluit, maiestas regia deperijt, cultus iusticiæ euanuit. Quod aũt huiuscemodi noĩa, terra, cœlũ, sol, luna, & stellę interdũ in scripturis ad talia referanť, patet ex cõmẽtarijs Hier. Vñ & Esaię. 14. vbi secundum literalẽ sensum rex Babyloniæ, lucifer appellať, qui mane velut stella oriẽs prænuntiatur lapsurus esse de cœlo, id est, de altitudine & sublimitate gloriæ suę. Vnde & Hiero. imitatus suorum prædecessorum sententias docet res tales huiuscemodi noĩbus metaphorice acceptis esse significatas.

Secundo

Secundo sensus literalis huiuscemodi nominibus expressus, accipi potest secundum hyperbolem, seu loquutionem hyperbolicam, vt talia sic dicantur augendi gratia, & res in cœlestibus illis corporibus designatæ intimentur esse grandes, non q a præsentia vllius exercitus temporalis regis, elementa & cœlestia corpora huius mundi contremiscant aut moueantur, sed q pre magnitudine potestatis illius, cœlum & terræ tremere videantur. Ex quibus patet scripturas secundum huiuscemodi loquutiones expressas, non semper esse intelligendas de nouissimo Christi aduentu, in quo cœlum & terra, cæteraq; huius mundi elementa non metaphorice, sed proprie intellecta realiter mutabuntur. In vtroq; insuper aduentu Israel seu semen Abrahæ legitur dispersum in nationibus gentium, & inde congregari in vnum, hæc omnia secundum modum sunt communia vtriq; aduentui. Nam & in primo inuentus est Israel dispersus in nationes gentium ex diuersis bellorum tempestatibus, & captiuitatibus antecedentibus, tum p Salmanasar regem Assyriorum, tũ p Nabuchodonosor regem Babyloniorum, tum per Antiochum regem Græcorum, quibus contigit vt sub aduentu Christi plæriq; Iudæorum inuenirentur alienati a terra sua Iudæa. Vnde post ascensionem Iesu in die pentecostes conuenerant in Hierusalem viri religiosi Iudæi ex diuersis nationibus, sicut dicitur actuum secundo. Erant autem in Hierusalem viri Iudæi religiosi ex omni natione, quæ sub cœlo est. Et ita non est arbitrandum absurdum esse, si quis ea quæ Esaiæ.41.&.43. loquitur deus ad semen Abrahæ, In quo apprehendi te ab extremis terre, & a longinquis eius vocaui te. Item afferam filios meos a longinquo, & filias meas ab extremis terre. dixerit esse adimpleta & quotidie adimpleri in primo illius aduentu, secundum quem modum sunt qui intelligunt illud quod dicitur Ioannis.11. Iesus moriturus erat pro gente, & non tantũ pro gente, sed vt filios dei, qui erant dispersi, congregaret in vnũ, quamuis & hec secundum aliam regulam probabiliorem, recipiant expositionem, secundum quam, vt ait Augustinus in libro de prædestinatione diuina, appellantur filij etiam hi, qui secundum præsentem iusticiam nondum sunt filij. In omnibus igitur scripturis propheticis facientibus commemorationem de venturo Christo vigilare debet mens studiosi lectoris ad sententiarum coherentiam, sciens quod aliter grandia magnifica & sublimia per Christum & super eius Ecclesiam fient in primo illus aduentu vsq; in finem seculi, aliter fient in secundo aduentu. Manifestum quidem est quod in aduentu secũdo implebunt prophetie, veluti quod cælum & terra cõmouebuntur, lætabuntur insule multæ, nubes & caligo in circuitu ei⁹ ignis ante ipsum præcedet super inimicos eius, illucescent coruscationes orbi terræ, montes terræ sicut cera fluent a facie dei, montes stillabunt dulcedinem, colles fluent lac & mel, & per oẽs riuos Iude ibunt aquæ. Aegyptus, id est, populus tenebrarum, in desolatione erit. Iudæa, in qua significatur credẽtis populi Ecclesia, in eternum habitabitur, & annuntiabunt cœli iusticiam eius, & videbunt omnes iusti gloriã eius, & plangent omnes tribus terræ, confundentur omnes qui adorãt sculptilia. Hæc omnia secundũ sensum quẽdam expectantur futura sub aduentu Christi tunc ventũri in carnem. Sed interrogantibus nos, an sub primo illius aduentu, an sub secũdo,

Respondebimus, partim sub primo, partim autem perficientur omnia sub aduentu illius secundo. Multa hæc secundum sensum quendã facta sũt sub aduentu illius primo, & quotidie fiunt vsq; in consummationem sęculi, dum ipse Christus in carne mortali mirabilium extitit operum effector, in signis & prodigijs, tandem voluntarie passus in cruce, cœlestibus & terrestribus conturbatis, dum sol est obscuratus, & terra contremuit, & scissę sũt petræ, & in tertia die resurgens a mortuis post resurrectionem suam omnibus discipulis manifestus apparuit, mittens spiritum sanctum desuper sonitu & igni visibili conturbantibus totam ciuitatem Hierusalem, ascendens quidem in cœlum, & tamen nobiscum inuisibiliter manens, regens & gubernans mirabili & ineffabili modo intus immutans corda hominum, qui regnum mundi, & omnem ornatum sęculi contemnant, subijciens suo Euãgelio nationes gentium, corda regum, & principum in toto mundo, ita vt lætatæ sint maris insulę multę, adiũgentes se societati Christianæ, per ignẽ charitatis inflammantis corda eorum. Illuxerunt coruscationes orbi terrę, dum ignita Christi eloquia innotuerunt toti mundo. Montes, hoc est, sancti Apostoli a terrenis cupiditatibus segregati, stillauerunt dulcedinem salutaris doctrinę, & colles, id est, successores Apostolorum fluxerunt lac & mel salutaris sapientię diuini spiritus, per quem dulcis fit consolatio in omni amaritudine & aduersitate huius sæculi.

Scripturam igitur propheticam, cũ est obscura, vt non facile queas discernere, an de primo aduentu, an de secũdo prophetia sit accipienda, propterea ꝙ in illa nonnulla ponũtur, quæ videntur pertinere ad primũ, nõnulla quæ ad secundum, non oportet referre ad vnius duntaxat aduentus tpa, sed vbi oĩa absq; temporis differentia intimanĩ, teneas potius propheticũ spiritum de vtroq; aduentu esse loquutũ. Proinde non debet turbari mens studiosi lectoris, si videat sanctos Ecclesię doctores in exponendis scripturis, inter se varios esse, alijs de priori, alijs de posteriori aduentu eandem scripturã interpretantibus, hac ratione commotis, ꝙ cœli & terrę, cæteraq; similia, quę attribuuntur aduentui secundo, leguñ etiam interdũ attributa aduentui primo. Ex his enim fit, vt multa sint in scripturis prophetarũ loca, quæ coaptari possunt vtriq; aduentui, in quibus neq; absurdum est dicere spiritũ sanctum de vtroq; per prophetam loqui, quemadmodũ Hieron. tractans illud Aggei. 2. Factum est verbum domini secundo ad Aggeum vigesima quarta die mensis dicens, loquere ad Zorobabel ducem Iuda dicens, Ego mouebo cœlum pariter & terrã, & subuertam solium regnorũ. Hoc in loco, inqt Hiero. apud plærosq; diuersa sententia est, alij suspicantur de primo eius aduentu dici, alij de secundo, quãdo in sua maiestate futurus est, nos vtrumq;, inquit, suscipimus. Deinde quę in eodem capite præmittuntur, Adhuc vnũ modicũ, & ego commouebo cœlũ & terram, mare, & aridam, & mouebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus, & implebo domũ ista gloria, & magna erit gloria domus istius nouissimę plusq̃ primę. Hęc & si maxime sunt adimplenda & consummanda in aduentu secundo, in q̃ domus ista, quę est Ecclesia implebiĩ gloria magna, prius cõmotis cœlestibus & terrestribus. Plurima tñ & iã secundum sensum literalem impleta sunt in aduentu primo, de q̃ & secundũ literam illic loquebaĩ prophetia.

Siquidẽ

Siquidem & in hoc aduentu cœlum & terram commouit dominus, tum in natiuitate eius, tum in conuersatione, tum in morte, & resurrectione & missione sancti spiritus. In natiuitate quidem, quando de cœlo audita est vox exercitus Angelorum, & circumfulsit lux pastores, quando stella apparens in Chaldæa traxit Magos in Hierusalem, quando turbatus est Herodes, & omnis Hierosolyma cum eo. In conuersatione sua cum hominibus sæpe mouit cœlum, & terram, quando vox patris de cœlo audita est, quasi tonitruum, vtpote in baptismo & in transfiguratione, in conuersatione vitæ, vt quando mortuorum fuit suscitator, & curator omnis languoris. In passione insuper & resurrectione terra contremuit, Angeli de cœlo apparuerunt sicut fulgura coruscantia, sol obscuratus est, factæ sunt tenebræ super vniuersam terram, secundum metaphoram etiam mota est arida infructuosa, quondam gentium solitudo. Et quamuis hoc tempore Christus neque erat adhuc desideratus cunctis gentibus, quippe a quibus ignorabatur, tamen vere dixit propheta. Veniet desideratus cunctis gentibus, hoc est veniet qui erit desideratus gentibus cunctis, iam tunc accepturis celitus illius spiritum. Et ita commotio cœlestium & terrestrium, quæ pronũtiatur futura, magna ex parte cœpit compleri in aduentu primo, consummabitur autem & in totũ completa erit in aduentu illius secundo. Proinde, quod dicitur Iohelis secundo. Effundam de spiritu meo super omnẽ terrã, ex Petro Apostolo docete manifestum est de primo aduẽtu accipiendũ esse, sed non ita manifestum, an ea quæ sequuntur vsq; ad finem libri ad primũ aduentum pertineant, an potius ad secundũ, ob id quod quędam illic posita videntur ad primum, quædam vero indistincte intermixta videntur prorsus ad secundum aduentũ pertinere. Ad primum aduentũ videntur spectare, quę dicuntur de inuocatione nominis domini, de saluatione quæ erit in monte Sion, & in Hierusalem, & de montibus qui in die illa stillabunt dulcedinem, & de fonte egressuro ex domo Dauid. Ad secundum aduentum videntur omnino pertinere, quę dicuntur de pdigijs in cœlo, & in terra, & de congregatione gentium in vallem Iosaphat, de obscuritate solis & lunę, & quod Hierusalem erit sancta, & quod alieni non transibunt per eã amplius. Magni autem est laboris, ostendere sequentia superioribus esse coaptata. Et idcirco quidam omnia simul ad primum aduentum pertinere tradunt ex Petri Apostoli sententia actuũ secundo copulantis ea quæ sunt in calce secundi capitis, videlicet prodigia in cœlo & in terra cum prioribus ad primum aduentũ pertinentibus. Proinde eidem interpretationi magis adhærere videtur diuus Hieronymus. Nam si omnia quæ dicuntur in fine capitis secundi ad primum aduentum referantur, necesse est vt & ea quę dicuntur in principio capitis tertij de congregatione gentium in valle Iosaphat ad eundem aduentum referantur. Neque enim, vt inquit Hierony. fieri potest, vt superiora a tempore passionis, & quæ sequuntur in tempore iudicij, intelligamus maxime cum sequatur, quia ecce in diebus illis & in tempore illo, vbi vno & eodem tempore hęc indicat futura. Si vero in cauda eiusdem capitis quædam ad primum aduentum, deinde sequẽtia vsq; in finem capituli ad secundum aduentum dicanẽ pertinere, iã stabit sententiarum cohęrentia. Sic Nicolaus de Lyra & alij dicunt transitum ex primo

aduentu in secundum fieri ante principium tertij capitis, vbi dicitur, Et dabo prodigia in cœlo. Sed illis obuiare videtur, quod Petrus, vbi diximus, Actuum secũdo huiuscemodi prodigia in cœlo & in terra sub vno contextu iungit prioribus, videlicet somnijs, prophetijs, seu visionibus super filios & filias, tanq̃ & illa, & ista pronunciata fuerint eodem tempore futura. Deinde quod sequitur, Et omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit. Apostolus Paulus ad Roma. decimo refert ad tempus passionis dominicæ. Et ita sunt illic diuersæ interpretantiũ sentẽtię, sed sub spiritu pacis omnes verę & eiusdem fidei catholicæ. Non erit igitur absurda interpretatio, si dicamus prophetiam illam non esse coaptandã tempori vnius aduentus dũtaxat, sed vtriusq; aduentus tẽpibus, & illic promiscue esse posita, quę tũ futura erant p̃ Christũ dñm, totũq; tps a primo aduentu vsq; in secundũ appellari in ꝓphetis nouissimos dies, et reputari vt tps vnũ. Verum hic sciendum, q̃ ea quę terrorem & conturbationẽ iudicij manifestã sonãt magis, si tamen litera patiatur, sunt ad secundum aduentũ referenda, quia Christ⁹ in primo aduentu per scripturas manifestas prænuntiatur futurus misericors, humilis, mansuetus, consolator, & liberator, q̃ infirmos, languidos, & pauperes sit suscepturus. In secundo autem prænuntiatur fore, iustus, horribilis, & omnibus manifestus. Annus placabilis, aduẽtus primus, dies vltionis, aduentus secundus. Tempus miserendi, aduentus primus, tẽpus vltionis & retributionis aduentus secundus. Neq; hinc turbari oportet lectorẽ q̃ tristia simul & lęta prenuntiantur futura in aduẽtu secundo. Nã & dies illa iudicij erit desiderata, expectata, & lęta iustis, habentibus fiduciã in die illa per Christum dominum, impijs autem et reprobis dies illa erit dies irę, calamitatis & miseriæ, dies magna & amara valde. Sic & aspera, seua atq; crudelia, quæ leguntur facta in Christo & Apostolis eius in aduẽtu primo non semper ad literam, sed figurate sunt accipienda, vt illa non seueritatem, sed clementiam potius insinuent. Christus in primo suo aduentu venit, nõ vt iudicaret, sed vt saluaret mundum, id est, vt peccatores saluos faceret. Vñ Christus & sancti eius dicuntur euertere impios, interficere & dissipare gladio oris sui, dum agunt, vt ex impijs fiant iusti. Ita & in primo aduentu prodigia facta, videlicet cœlum & terram conturbari, solẽ obscurari, stellas de cælo cadere, montes liquescere, in quibusdam scripturę locis non tam ad literam, q̃ metaphorice sunt accipienda, sicut quadragesimo quinto psalmo est manifesta prophetia de primo Christi aduentu, in quo propheta vtitur metaphoris, Montes transferentur in cor maris. & sonuerũt aquæ eorum, quæ prophetia impletur, dum in prædicatione Christi & Apostolorũ conturbatæ sunt gẽtes, & inclinata sunt regna. i. humiliata sub Euãgelio Christi. Deinde & secundũ literam sub primo aduentu etiam ipsa elementa obediebant Christo, qui imperabat ventis & mari, & facta est trãquillitas, sol fuit obscuratus, terra cõtremuit, & petrę sunt scissę. In psal. quadragesimo nono vbi dicitur, Deus manifeste veniet, deus noster, & non silebit. Ignis in cõspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida. Aduocauit cœlum de sursum, manifesta est prophetia de aduentu secundo. Ex quibus patet ea quæ in primo, quæ & in secundo aduentu fient, eiusdẽ verbis esse pronũtiata. Vnde Hieron. super Nahũ capite .1. tractans illud,

Monteſ

Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt, & contremuit terra a facie eius. Ante faciem indignationis eius quis stabit? & reliqua. Possunt hec, inquit, simpliciter accipi, quod in consummatione mundi, cum in maiestate sua saluator venerit, & montes & colles, & orbis, & terra, & cũcta moueantur. Si enim in passione domini sol fugit, saxa sunt scissa, terra contremuit, multomagis in consummatione mundi in claritate maiestatis illius montes & colles, sol & luna mouebuntur. Sed figuraliter montes & colles intelliguntur sublimes quiq; & potentes, qui in aduentu domini prosternentur. Et ita non debet quis arbitrari absurdum, si quæ apud Iohelem capite secundo nunc sunt recitata intelligantur vsq; in finem eiusdem capitis omnia pertinere ad primum aduentum, vt sub metaphoris dicta referantur in tempora, quando passus est dominus & resurrexit. Nam & in hoc deus dedit prodigia in cœlo, & in terra saguinem, & ignem, & vapores fumi, dum terra tam vehementi, & & insolito motu tremuit, vt monumenta sint aperta, & saxa dirupta, dum sol obscuratus est, quando pendentem dominum non ausus videre retraxit splendorem suum. Verum & hic sciendũ, ꝙ prim⁹ aduẽtus quia fuit in carne mortali gerente similitudinem carnis peccatricis, quæ tamen diuinitati vnita fuit absq; macula & ruga ꝑ mortem triumphans ad resurrectionis & ascensionis gloriam. Idcirco pro illo aduentu vtrumq; verum est, videlicet & id qđ dicitur, Speciosus forma prę filijs hominum, accinctus gladio super femur suum potẽtissime, & quod dicit, Vidimus eum, & non erat ei species neq; decor. Proinde in scripturis sacris aduentu primo sub eodem contextu sententiarum, alta & grãdia simul atq; abiecta Christo tribuuntur, quemadmodum patet Esaiæ. 52. & 53. capit. vbi Christum nunc seruum vocat, & mox valde exaltatum & sublimem. Deinde paucis interpositis, valde despectum & contemptibilẽ. Postea iterum gloriosum, ita vt reges contineant super illo os suum. Et postremum rursus reuertitur ad despectissima, significans Christum ita esse vilificatũ, vt ipse propheta in persona Apostolorũ dicat. Domine quis credit auditui nostro? Vidimus eum, & nõ erat ei species, neq; decor. Et nos reputauimus eũ quasi leprosũ, sed ipse vulneratus est ꝓpter peccata nostra. Quæ prænunciantur futura Sophonie primo, partim pertinẽt ad captiuitatem Iudæ & Hierusalem per Babylonios, partim ad captiuitatem eorũ per Romanos, partim ad vltimi iudicij diẽ. De prima desolatione transit in secundam, de secunda in tertiam. Sciendum est enim primam desolationem esse typum secundæ perfectę euersionis Hierusalem. Secundam autẽ typum esse tertię, quæ erit super omnem peccatorem in die de qua dicit ibidem, Iuxta est dies domini magnus, dies iræ, dies illa, dies tribulationis, & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, & reliqua.

Deinde apud Matth. capite vigesimoquarto a desolatione seu destructione templi atq; Hierusalem tunc futura per Romanum exercitum fit transitus ad desolationem totius orbis futuram in fine sæculi per Antichristum & satellites eius. Et iste transitus ibidem adeo est occultus, vt non omnino certum videatur, quo in loco incipiat Euangelista sic transire ad ea quę in consummatione sęculi sunt futura. Diuus Hieronymus in epistola ad Algasiam, quęstione quarta, hoc quod dicit saluator apud Matthæũ, Cũ

ergo videritis abominationẽ desolationis, quę dicta est a Daniele propheta stãte in loco sancto, qui legit intelligat, exponẽs hoc inquit iuxta literã de aduentu Antichristi prædicari nulli dubium est, de quo Paulus Apostolus dicebat, quod homo iniquitatis & aduersarius eleuat se contra omne quod dicitur deus, ita vt audeat stare in templo dei. Idem sentit diuus Hilarius, Non pretermittit tamen Hieronymus ibidem aliorum sententiam, licet quidam, inquit Titi & Vespasiani aduersus Iudęos & præcipue pugnam, obsidionemq; illic significari velint. At vero Chrysostomus, Augustinus, Remigius, cæteriq; non nulli probatissimi expositores, docent sententiam illam saluatoris quemadmodum & Danielis prophetiam esse referendam ad desolationẽ terrenę Hierusalẽ, & hanc esse sententiã probant ex Lu. Sic enim, inquit, habet Lucas, Cum ergo videritis Hierusalem circumdari ab exercitu, tunc scitote quoniam appropinquat desolatio eius. Hierony. in commentarijs super Matthæum, commemorat sententiam illam saluatoris ad vtramq; desolationem referri posse, vsq; ad illud quod sequit̃. Sicut fulgur exit ab oriente & patet in occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Obscuritas videtur magna in sententiarũ cohærentia, Verũ totus Euangelistæ pcessus fiet illustrior, si cõsideremus q̃ saluator in principio eiusdẽ capituli discipulis interrogantibus tria videlicet, quo tempore Hierusalem esset destruenda, quod signũ futuri aduentus eius, quod insup signum esset futurę consummationis sęculi, Responderit nõ mox ad ea quę interrogabatur, sed dirigens sermonem ad ea quæ ipsis erant vtilia, Primum hortatus fuerit eos ad perpetuam vigilantiam, in Apostolorum collegio cui loquebatur designans non ipsos solum, sed Ecclesiam seu omnium credentium personas, volens docere non solum Apostolos, neq; eos solum qui erunt aut sub destructione Hierusalem, aut sub sęculi consummatione victuri, sed omniũ temporum & ętatum homines pręmonens ipsos vt sint vigilantes orantes, & parati hinc migrare in aliam vitam, vt cum Christus aduenerit, valeant euadere omnia quæ futura sunt super impios in consummatione sæculi. Proinde & Lucas eundem domini sermonem tali fine conclusit, Attẽdite vobis ne forte grauent̃ corda vr̃a ebrietate, crapula, & curis huius vitę. Vigilate itaq; oĩ tp̃e orãtes, vt digni habeamini fugere oĩa ista, quę futura sũt, et stare añ filiũ hoĩs. Christ⁹ ergo vt discipulos redderet magis sollicitos, et ad p̃secutiões ferendas magis paratos eosdẽ, et in illis oẽs Christianos, vsq; in consummationem sæculi voluit esse præmonitos. Videte, inquit, ne quis vos seducat, Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus. Vnde ab initio Christiãæ fidei, vsq; in consummationẽ sęculi, sunt pręcursores Antichristi, hęretici, pseudoprophetę, pseudoapostoli, & osores nois̃ Christiani, volentes docere alium Christum. Quatenus igitur omnium temporum hoẽs faciat esse attentos atq; sollicitos, p̃nuntiat multa futura mala anteq̃ veniet consummatio sęculi, videlicet pręlia gẽtium contra gentes, pestilentias, famem, terrę motũ, pseudoprophetas, apostasias multorũ a fide, persecutiones & prædicationes Euangelij in vniuerso regno. Hęc cum facta fuerint, veniet, inquit, consummatio, quod sane de consummatione sęculi prędicari nulli dubium est. Deinde vertit sermonem super destructione Hierusalem, quia de illa intelligit̃ prophetia in

Daniele

Daniele. Cum ergo videritis, inquit, abominationẽ desolationis, quę dicta est a Daniele propheta, stante in loco sancto, qui legit intelligat, intelligat inꝗ, prophetiam scilicet Danielis in hoc facto adimpletam, vt deficiat a tẽplo in Hierusalem Iudæorũ hostia & sacrificium vsqꝫ ad consummationẽ. Tunc qui in Iudæa sunt fugient ad montes præ terrore Romani ducis, totam Iudęam deuastantis. Ve autẽ pregnantibus, & nutrientibus in dieb⁹ illis, & hæc verba referenda esse ad dies desolationis Hierusalẽ, patet ex ꝓcessu quẽ seruat Lucas Euangelista. Sequit̃ apud Mat. Orate vt nõ fiat fuga vr̃a in hyeme vel in sabbato, Tropologice loquitur, ac si dicat, Cauete ne tẽpora illius tribulationis sint vobis importuna ad fugiendũ .i. talia, in quibus non erit vobis facultas aç permissio fugiendi, erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsqꝫ modo, neqꝫ fiet. Hic iã Lyranus dicit saluatorem transire de desolatione Hierusalem, ad desolationem totius mundi, sed id nõ oportere, docet Augu. p ea quæ sequunt̃ ex processu Lucę Euangelistæ. Intelligit̃ eni secundũ sermonẽ Lucę tũc erit tribulatio & pressura magna populo huic Iudęorũ, qualis neqꝫ fuit, neqꝫ sic particulariter fiet vnꝗ super populum illum. Nam tribulatio illa quæ erit sub Antichristo, erit vniuersalis, & nisi fuissent dies tribulationis ex diuina dispensatione facti pauciores, nullus Iudęorum superesset saluus, sed ꝓpter electos abbreuiatum est tempus persecutionis illius. Tunc ergo, id est, post illã desolationem Hierusalem, Si quis dixerit vobis, hic est Christus, aut illic, nolite credere Christi aduentum iam esse in foribus, quia secundus aduentus Christi, nõ erit sic occultus vt fuit prim⁹. Siquidẽ primũ surgẽt pseudoprophetæ, qui dabunt signa, & prodigia, vt in errorem inducantur etiam, si fieri potest, electi, & tunc demum sicut fulgur exit ab oriente, & reliqua, quæ manifeste intelliguntur de futura desolatione in fine mundi, & huiusce modi obscuritates apud Mat. satis elucidant̃ ex processu Lucæ cap. 21.

Hactenus de gemino Christi aduentu in eodem scripturæ sacræ contextu promiscue posito. Deinde & hoc ex superioribus patet, fræquentem esse in scripturis sacris transitum occultum de regno Christi in hoc sæculo militante, ad regnum Christi in cœlis triumphans, & hinc iã in scripturis nascitur obscuritas, quę lectorem plærumqꝫ aliorsum rapit, dũ non satis aduertit, ꝙ ea quę propheticus spiritus pręnuntiat de regno Christi futura, sunt accipienda non tanꝗ omnia simul complenda sub Christo in primo ipsius aduentu visibiliter in carne apparente, sed tanꝗ talia, quæ tunc cœperunt fieri, & paulatim sunt complenda, in fine sæculi consummanda, cum tradet regnũ suum deo patri, auferens ab illo scandala, abstergens oẽm lachrymam ab oculis suorũ electorum. Sic Esaię. 35. propheticus spiritus de Christi regno, seu de Ecclesia Christi, permixtim loquit̃, & ea quæ illic pręnuntiantur futura, partim in hac vita, partim in die iudicij, & in futuri sæculi vita adimplentur. Nã milites Christi ex gentibus conuersi, venientes in Sion. i. in Ecclesiã credentiũ, licet adhuc sint sub pugna in hoc mundo, tñ postqꝫ sęculũ vicerint, gaudiũ & lætitiã obtinebũt, & fugiet ab eis oĩs dolor & gemitus, quẽadmodũ ibidẽ dicit̃ in fine cap. Sic & apud eundẽ in .60. cap. Spirit⁹ ꝓphetic⁹ icipit de regno Christi militãte videlicet, de Eccl'a Apl'orum ex Hierusalẽ orta, et i gẽtes trãsmissa, finit aũt per ea quę pleni⁹

complebũ

complebuntur in consummatione mundi in secundo saluatoris aduentu.

Sic & apud eundem Esaiam, capite vltimo, idem dei spiritus mixtim loquit de Ecclesia, nunc de Ecclesia secundũ eam partẽ quæ est sub pugna i hoc mundo, nũc de Ecclesia secundum eam partẽ quæ triumphat in cœlo. Vnde August. 18. de ciuitate dei, cap. trigesimoquinto, tractans illud Agg. primo, Adhuc vnum modicum & ego commouebo cœlum & terram, mare & aridam, & mouebo omnes gẽtes, & veniet desideratus cunctis gentib⁹. Hæc prophetia, inquit, partim iam completa cernitur, partim speratur in fine complenda. Mouit deus cœlum & terram, quando incarnatus ẽ Christus. Iã vero qđ sequit, & veniet desideratus cunctis gentibus in nouissio eius aduentu expectatur, quis & iuxta sententiam eiusdẽ August. in alio loco, vtrumqꝫ referri possit ad primum Christi aduentum. Ex supra dictis ergo possumus considerare, ꝙ in scripturis sacris transit⁹ iste de vno in aliud, variarumqꝫ rerum commixtio multis modis contingit, nũc de litera ad spiritum. i. de re temporali gesta aut gerenda, ad rẽ mysticam, nũc de primo aduentu in secundum, & econtrario, nunc de regno Christi seu Ecclesia Christi militante in hac vita ad regnũ Christi iam triumphãs in cœlo, & econtrario, nũc de rege Babylonio ad luciferũ, de regno Babyloniorum, aut Aegyptiorũ, ad regnũ diaboli, vel Antichristi satellitis eius, nunc de desolatione Babylonis ad desolatiõem totius mũdi, nunc de Iacob aut Israel, aut de Dauid, Hieremia, aut Zorobabel ad Christum, nunc de Iudæa terrena, & Hierusalẽ terrena ad Iudæam spiritualẽ. i. ad Ecclesiã Christi quæ in æternum habitabitur, nunc de tẽplo ac domo manu facta, ad tẽplum et domum nõ manu factã, nunc de captiuitate Iudæorũ ac desolatione Hierusalẽ p Babylonios ad extremã captiuitatẽ & desolationẽ eorundẽ Iudæoꝝ, et hic etiam plærũqꝫ ad desolationẽ oĩm reproborum in consummatione sæculi. Multa huiuscemodi sub eodẽ scripturæ contextu promiscue seu permixtim posita absqꝫ vllo rerũ futurarũ ordine, & absqꝫ vlla tẽporis differẽtia plerũqꝫ mentẽ lectoris turbant, & a vero scripturæ sensu alienãt, si non prædictarum rerum, aut aliarũ rerum commixtionẽ in scripturis esse aduertit, diligenterqꝫ obseruet, vt ex alijs manifeste scripturæ locis, sciat singulas sententias, singulis suis accommodare temporibus. Ex his iam consideratis, soluitur argumentum qđ solent nobis obijcere contra dominũ nostrum Christum fidei nostræ hostes. Ea, inquiunt, quæ prænuntiant sub aduentu Messiæ futuro, non sic vt prænuntiantur futura, per vestrum Christũ fuerunt adimpleta. Nam de diebus Messiæ prædicitur, ꝙ futura esset abundãtia pacis, & ꝙ ipse auferret bella vsqꝫ in fines terræ, & ꝙ ad eum fluerent oẽs gẽtes, & ꝙ dominaret a mari vsqꝫ ad mare, & a flumine vsqꝫ ad terminos orbis terrarum, & quod ipse filios Israel dispersos in quatuor angulis terræ, congregaret in vnum, & ꝙ ipse missurus esset legatos ad gentes in mare, in Africam, in Lydiam, in Italiam, in Græciam, & ad insulas maris, & quod hi legati essent omnes fratres de cunctis gentibus adducturi atque portaturi in equis, in quadrigis, in lecticis, in mulis, alijsque diuersi generis vehiculis ad montem sanctum dei in Hierusalem, quemadmodum dicit Esaiæ vltimo, & ꝙ filij Hierusalẽ, & populus de lõge venturi essent, & quod multitudo maris, & fortitudo gentium esset conuertenda & ventura ad

ra ad

ra ad Hierusalem,& quod omnes de Saba venturi essent aurũ,thus, & myrrhã deferentes, laudem deo annunciantes,& quod filij peregrinorum essent ędificaturi muros Hierusalem,& reges eorum essent ministraturi eidẽ,& ꝙ portæ Hierusalem essent aperiendæ iugiter,& non clauderentur die aut nocte,& quod omnes qui detrahebant ipsi Hierusalem,essent venturi & ad oraturi vestigia pedum plebis illius , & quod nec esset amplius ei sol per diem, neque splendor lunæ ad illuminandum, sed quod dominus esset ei in lucem sempiternam,& quod dies luctus eius essent tunc completi,vt patet Esaię.60. & quod regnum Messię contereret ac cõminuret quatuor regna sibi inuicem succedentia,vt pote Assyriorum,Chaldęorum,Gręcorum, & Romanorum. Hæc & id genus alia in scripturis propheticis de regno Christi olim prænũtiata carnales Iudæi obijciunt nobis dicentes,quod temporibus domini nostri Iesu non fuerit tanta pax,tantaꝗ bonoꝝ copia,quanta prædicetur futura. Proinde ipsi cupientes viuere in pace huius mundi, in diuitijs, in delitijs huius carnalis vitę,hæc oĩa in scripturis prophetarũ vaticinata expectant futura per regem suum Messiam ,qualem sibi confingunt ex eisdem scripturis praue, carnaliterꝗ intellectis, non aduertentes geminum Christi aduentum , vnum in humilitate ad Euangelizandum pauperibus & saluandum peccatores , alterum in gloria cum potestate magna ad iudicandum & ad retribuẽdum vnicuiꝗ secundum opera,non attẽdentes scripturas plęrasꝗ transitum facere de vno in alium , & promiscue loqui de vtroꝗ aduentu,& in primo aduentu nõ simul adipleri oĩa,sed paulatim secundum successionis seriem,vsꝗ in consummationem sæculi.

In diebus domini nostri Iesu fuit quidem & vsꝗ nunc est abundantia pacis in monte Sion,seu in Hierusalem spirituali,hoc est in Ecclesia,nõ quomodo mundus dat pacem, sed quomodo Christus dedit,faciens veram ęternę salutis pacem cum deo patre operans remissionẽ peccatorũ & largiens spiritũ charitatis inhabitantem corda credentium , qui facit multitudinis credentium esse cor vnum , & animam vnam in domino , dum principes populorũ sanguinarij omni crudelitate semota, depositis armis & gladijs, quibus vtebantur contra populum dei congregantur cum deo Abraham,iũ gentes se societati ac vnitati Ecclesiæ Christi in vnitatẽ fidei. Et sic ex parte adimpletum est,ꝙ dominus noster Christus cõmouit oẽs gentes,& ꝙ regnum eius creuerit,& dilatatum fuerit in omnem terram,dum Christus in omni loco & gente per spiritũ suum cœlitus in Apostolos missum subiecit Ecclesię suę gentes non corporalibus armis aut prælijs,sed gladio Euangelij sui destruens Idolorum cultum. Vnde regnum istud Christi congruo nomine appellatur Ecclesia , quod interpretatur communitas seu cetus a coeundo seu conueniendo in vnum. Ecclesia enim Christi sancta vnione lætatur, vnione intellecta, non secundum corporalem præsentiam aut congregationem in vnũ aliquem locum,in vnam aliquam prouinciam, aut terram secundum certos ullius spatij terrę fines aut terminos,sed secũdum compaginem signaculi eiusdem fidei,charitatis vnius spiritus Christi Iesu,vnius spei ęternæ vitæ,vnius religionis cum vno deo patre oĩm creatore,in omni gente & loco,siue facie se nouerint,siue non nouerint.

Proinde quemadmodum & in superiorib⁹ diximus,esse in hac Hierusalẽ,

esse in hac

esse in hac domo, esse in hac ciuitate, & properare seu aduolare ad montem sanctum Sion, non vllum certũ exigit locum, nõ tempus aut patriam suis ti nibus terminatam, non cognationem vllam secundum propagationem carnis & sanguinis, sed ex oĩ natione & familia quisquis se iunxerit Ecclesiæ Christi, olim ex Sion & Hierusalẽ ortę, is incipit & esse, & habitare in Hierusalem in monte sancto Sion, incipitq; esse filius Israel spirituali generatione secundum fidei spiritum, genitus ab Israel.i.a populo Israelitico, videlicet ab Ecclesia Christi & Apostolorum, qui etiam secundum carnem descenderunt a Iacob patriarcha, qui alio nomine vocabatur Israel. Quamobrem & omnes Christiani ex gentibus credentes, quatenus Christiani sunt prętet alias causas congrua ratione in scripturis appellantur filij Israel & filij Abrahę & populus Iacob, propterea ꝙ secundum spiritualem generationem geniti sunt ab Ecclesia Christi, quæ secundum successionis seriem originem habet ab Ecclesia Christi & Apostolorũ secũdum carnẽ ex Israel descendentium. Vnde his consideratis intelliguntur scripturę multæ, quibus etiam sub priori aduentu Christi prenuntiantur filij Iacob, & filij Israel dispersi in quatuor angulis terrę adducendi in Hierusalem, & in montẽ sanctum Sion. Nempe ad hoc fuerunt Apostoli a Christo legati ac missi in omnem terram, vt spirituales filios Abrahæ, Iacob & Israel generarent in Christo Iesu, vt ex gentibus in omni terra facerent homines in Christũ credere, docendo, exhortando, admonendo, & consolando. Proinde & huiuscemodi diuersa Apostolorum ministeria sunt, quæ appellantur apud Esaiam capite vltimo nominibus vehiculorũ diuersi generis. Deinde & hoc considerandum, ꝙ secundum Euangelium Lucę de ędicto egresso a cæsare, vt describeretur vniuersus orbis, ac etiam secundum Ethnicorum historias, supputationem faciendo sub temporibus Christi nascentis, corporaliterq; conuersantis in hoc mundo, fuit olim abundantia quædam pacis, prioribus sæculis inaudita. Hæc autem ꝙuis non erat pax illa, quæ promissa erat per Christum futura in vniuerso mũdo, quæ & iam perijt vniuersis ferme regnis contra Cæsarem belligerantibus, erat tamen vmbra & excitamentũ quoddam diuinitus præparatum carnalibus Iudæis pacem hanc corporalẽ expectantibus, vt inde commouerentur & excitarentur ad intelligendum iam aut instare, aut appropinquasse dies Messiæ, de cuius pace futura tanta fuerant prophetæ vaticinati. Vnde & Iudæi nisi Christũ verę pacis autorem interfecissent, etiam pacem quandã forsitan in sua terrena Hierusalem possedissent, neq; tã atroci, atq; immani bello fuissent eiecti extra terrã illam. Nam & temporalia bona idcirco illi genti pollicebantur, quatenus ex illis promouerent ad diligendũ deũ ꝓpter verã pacem salutis ęternæ, ꝓpter cœlestia & sempiterna bona, quæ non pereunt vnꝙ. Proinde & huiuscemodi spiritualis pax, spiritualisq; cõgregatio in spirituali Hierusalẽ, spiritualia insuper bona futura in cœlesti Sion, sunt multis scripturæ locis designata, intellecta & figurata in tpli pace, in corpali cõgregatiõe ad terrenã Hierusalem, in corpalibusq; bonis, quibus fruebatur populus in terra illa. Et quia scripturę hęc carnalia & temporalia bona frequenter promiscue atq; permixtim ponunt sub eodem sermonis contextu, & interdum de his, interdum vero de illis intelliguntur verbis, & nominibus translate acceptis.

ptis. Idcirco vigilare debet mens studiosi lectoris ad sententiarum cohęrē- tias, ne vel ad literam spiritualiter exponat, quod secundum literam corporaliter est accipiēdum, vel econtrario. Vnde quod in vno aut altero scripturæ loco de terrēna Hierusalem, aut de terrena Babylone, & de pace huius mundi, & de liberatione a seruitute corporalis captiuitatis ex manibus hostium, ad literam intelligitur, hoc plęrumque in alijs scripturæ locis non sic carnaliter, sed spiritualiter est accipiendum. Quod ex duobus iam locis scripturæ sufficiat demōstrare. Caput Hieremiæ tricesimumsecundum ad literam intelligitur partim de corporali liberatione & reductione Iudęorū ex captiuitate Babylonia in terrenam Iudæam, partim de spirituali, & permixtim nunc de vna intelligitur dei sermo, nunc de altera. Nam quod dicitur, habitare eos faciam confidenter, & feriam eis pactum sempiternū, non videtur, inquit Hieron. posse coaptari liberationi corporali ex captiuitate Babylonis. Talia igitur ad aduentum sunt referenda saluatoris. Quod aūt in fine eiusdem capitis dicitur, Quia hæc dicit dominus, Sicut adduxi sup populum istum omne malum hoc grande, sic adducam super eos omne bonum quod ego loquor ad eos, & possidebuntur agri in terra ista, & reliqua hæc iuxta literam, licet in typo, inquit Hieronymus, pręcesserint post reditum de Chaldęis, quando ad Cyri regis imperium populus est reuersus in Iudæam, tamen spiritualiter in Christo & in Apostolis verius pleniusque complentur. Caput etiam trigesimumtertium eiusdem Hieremiæ secundum partes multas, sicuti & vltimum caput Esaię ad literam intelligitur de spirituali adductione in spiritualem Iudæam, & in spiritualem Hierusalem non de corporali adductione gētium in terrenam Iudęam, aut Hierusalem, quippe quę non capax est multitudinis tantarum gentium, quemadmodum declarat Esaias capite quinquagesimoquarto. 1

Amplius autem in scripturis sacris fræquens est transitus de temporalibus principibus huius mundi ad insanientem dæmonem, quo aguntur ac ꝗ ducuntur, quotquot sunt populi Israel. i. Ecclesię Christi persequutores. Scriptum est in Esaia de Nabuchodonosor rege Babylonis, quod se dei potētiæ coęquauerit, in tantam elatus arrogantiam, vt auderet dicere, Super sidera cœli ascendam, & ero similis altissimo, & quod propterea pręcipitat⁹ de solio meruerit audire, Quomodo cecidisti lucifer, qui mane oriebaris? Esaiæ. 14. Rursus scriptum est de principe Tyri, quod elato corde dixerit arrogāter, Deus ego sum, & in cathedra dei sedi, in corde maris. Ezechielis. 28. Item de Pharaone Ezechielis. 29. scriptū ē quod dixerit, meus est fluuius, & ego feci memetipsum. Hæc & id genus alia, quamꝗ videantur nō tam hominum verba esse, quam insanientium dęmonum, tamen Hyperbolice (inquit Hieronymus) debemus accipere, quod in tantum principes hi intumuerint, & nescierint mensuram suam, vt elati fœlicitate sæculi regnique potentia, dum præsentia bona habent tanꝗ perpetua, homines se esse nō attenderint, & æternum sibi imperium vendicarint. Verum non ita hæc hyperbolice sunt accipienda, tanquam sint dicta de illis solum principibus, sed & sub typo principum illorum aduersarię intelliguntur potestates, quæ ab Apostolo vocantur principes tenebrarum, habentes videlicet regnū & inperium super omnes homines in tenebris peccatorum habitantes.

Vnde

Vnde Esaiæ.13.& .14.capitulis, quuis multa narrentur de rege Babylonis quæ videntur excedere modum, qualitatem, & conditionem oneris terrenę Babylonis, & regis illius, multa tamen etiam illic intermiscentur, quę planc videntur intimare Babylonem illam terrenam per Medos destruendã, quę capite.13.dicuntur, Ecce dominus veniet crudelis, & indignationis plenus, iræ, & furoris, ad ponendum terram in fortitudinem, & ad conterendũ peccatores de ea, quoniam stellæ cœli, & splendor earum non expandent lumen suum, obtenebratus est sol in ortu suo, & luna nõ splendebit in lumine suo, & visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum. Hęc & id genus alia excedere videntur illam Babyloniorũ desolationẽ, quæ facta est per Medos & Persas. Deinde multa quæ illic sequũtur, plane vidẽtur indicare hęc prænuntiari de terrena Babylone a regibus Medorum & Persarum destruenda, quę videntur non posse congrue coaptari ad desolationem eam, quæ futura est in fine mundi, veluti quod in eodem capite paucis interpositis subditur, Ecce ego super eos scilicet Babylonios suscitabo Medos, qui argentum nõ quærant, nec velint, sed sagittis paruulos interficiẽt, & erit Babylon illa ciuitas inclyta in superbia Chaldęorum subuersa, sicut subuertit dominus Zodomam & Gomorram. Hic plane videtur esse prophetia de desolatione terrenæ Babylonis per Medos destruendæ. Verum quod iam mox sequitur. Non habitabitur vsq; in finem, & non fundabitur vsq; ad generationem & generationem, & reliqua vsq; in finem capitis nõ videntur conuenire terrenę Babyloni, quę post desolationẽ a Medis factam rursus ẽ ædificata & habitata. Deinde quę in principio capit.14. sequũtur, Prope est vt veniat tempus eius, & dies eius non elongabuntur, miserebitur enim dominus Iacob, & eliget adhuc de Israel & requiescere vos faciet super humum. Nam hęc & alia quę sequuntur multa, videntur pertinere ad liberationem domus Iacob e potestate Babylonica, quę tunc, scilicet Esaię temporibus futura prænuntiabatur destruenda, vt ipsa destructa Israel liberetur. Sed quę illic sequunẽ de destructione Babylonię, vidẽtur grãdiora, quã ea quę super regem Babylonis per Chaldęos acciderunt, veluti qđ dicit illic spiritus propheticus ad populum Israel tunc a Babylonijs captiuandum, & a potestate illius liberandum. Et erit in die illa cum requiem dederit tibi deus, & cæt. assumens parabolam istam contra regem Babylonis, & dicẽs, Cessauit exactor, quieuit tributũ, & siluit omnis terra, & cęt. Quomodo cecidisti lucifer, qui mane oriebaris, corruisti in terram, qui vulnerabas gentes, qui dicebas in corde tuo, In cœlum ascẽdam, super astra dei exaltabo solium meum, & sedebo in monte testamenti in lateribus aquilonis, super altitudinem nubiũ, & ero similis altissimo. Veruntamen ad infernum detraheris vsq; ad profundum laci. Hęc iã videntur grandiora esse quã quę cõueniant Babyloniorum regi, sed videntur potius esse verba insanientis dęmonis, qui de cœlo ob superbiam cecidit, & detractus est ad infernum, quuis & his aliquid intermisceatur, quod angelo illi primo non videtur posse coaptari, veluti quod dicitur, qui vulnerabas gentes, quod regi Babyloniorum videtur tribuendum. Verum omnia hæc etiam sic prenuntiata videntur congrue posse coaptari angelo de cœlis lapso, qui & ipse gentes vulnerabat secundum naturalem quendam ordinem, priusq; de cœlo corrueret

ruerct si per gentes intelligamus Angelos cæteros de cœlo lapsos, quibus & ipse fuit ruinę occasio. Vnde Angeli in sacris literis interdum viri appellantur. Ecce duo viri steterunt iuxta illos. Insuper & ipse diabolus in Euangelio vocatur inimicus homo. Proinde doctores sancti in his duobus Esaię capitibus dicunt propheticum spiritum tam de rege Babyloniæ quã de aduersaria potestate, quæ & operabatur & figurabatur in illo, permixtim loqui & transitũ facere de vna potestate in aliam, rursusq; in priorem redire, vt illa videlicet quę videntur modum & conditionem regis Babylonis excedere ad literam intelligantur dicta de Angelo lucifero, qui est caput super omnes filios superbiæ, cuius capitis membra sunt omnes iniqui. Vnde iuxta Tychonij regulam septimam scriptura loquens de vno proptẽ connexionem capitis ad membra transit ad loquendum de alio. Sic loquẽs de rege Babyloniorum in supra dicto capite Esaiæ decimoquarto de rege Babylonis, qui erat diaboli membrum transit ad loquendum de principe dęmonum cũ subditur. Quomodo cecidisti de cœlo lucifer qui mane oriẽb. & cęt. Item apud Ezechielem capite vigesimooctauo loquens de principe Tyri transit ad loquendũ de diabolo, dũ subiũxit. Hęc dicit dominus deus, Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, & perfectus decore, in delitijs paradisi fuisti, omnis lapis preciosus operimentũ tuum, & reliqua quæ sequuntur ibidem. Verum non hęc sunt ita prorsus aliena a rege Nabuchodonosor & a rege Tyri, quin & principibus illis scriptura hæc conueniat per figuram hyperbolen locutionibus intellectis. Proinde & diuus Hieronymus dum in libro quinto commentariorum Esaię capitula decimumtercium, & decimumquartum cũ sequentibus vsq; in vigesimumterciũ inclusiue historica expositione disseruisset, In sexto & septimo libro eadem capitula iam secundum spiritualem intelligentiam interpretatur docens oĩa quę contra Babylonem dicuntur, ad confusionem & interitum huius mundi pertinere, probans ex textu sensum illum spiritualem a spiritu sancto etiam per literam esse intellectum, propterea quod illic dicitur ad Israelem, In die illa cum dederit tibi dominus deus requiem a labore tuo, sumes parabolam istam contra regem Babylõis. Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum, & cæt. Si res, inquit, in rege Babylonis gesta sit accipienda vt parabola, est ergo alteri rei comparata, res autem cui parabola comparatẽ videtur esse quę sequitur, Quomodo cecidisti lucifer, & cæt. Illic ergo sub litera occultus insinuatur transitus de litera ad spiritum.

Item quę de Gog & Magog Ezechielis. 38. & . 39 dicunẽ, Iudæi carnaliter interpretantur dicentes, q; temporibus Messiæ, quẽ sibi confingunt futurũ, Gog & Magog in pręliũ contra Messiã & Hierusalẽ sint venturi, & q; illic principes illi, cũ exercitibus suis sint vincendi ac subijciendi dominio regis Messiæ in terra Hierusalem, quam arbitrantur fore totius orbis metropolim. Hiero. autem relinquens carnalem Iudæorũ interpretationem, aliasq; fabulas generaliter interpretatẽ esse prophetiam omniũ aduersariarũ potestatum huius mundi aduersus Ecclesiam Christi, intelligens p Gog, peruersæ doctrinæ principẽ, per Magog aũt oẽs q imitanẽ illũ. Ex lib. Apocal. cap. 20 didiscimus pphetiam hanc esse referendã ad nouissimã psecutioẽ, quę fiet in fine mundi sub Antichristo, queadmodũ docet Aug.

20.de ciuit.dei,cap.11.dicens,gentes quas scriptura appellat Gog & Magog,nō sic esse accipiēdas,tāq̄ sint aliqui in aliqua parte barbari cōstituti, siue q̄s quidā suspicanť Getas & Massagetas, propter literas hoꝝ oīm primas,siue aliq̄s alios alienigenas,& a Romano iure semotos, sed toto terrarū orbe significati sunt isti esse.Sicut eni Hierusalem sine dilecta ciuitas,cōtra quā veniēt Gog & Magog,nō ē secundū aliquē vnū locū accipiēda,sed ē Eccľa i toto terrarū orbe diffusa.Ita et pſecutio Eccľę a Gog et Magog erit, vbicūq; fuerit Eccľa ab Antichristo & satellitibus eius persecutionē passa. Hacten⁹ de duobus Christi aduētibus,aliisq; reb⁹ in scriptura sacra promisſcue positis.

Quartum caput de dissoluendis apparentibus scripturarum contrarietatibus.

MVLTIS prætérea in locis scripturæ sunt difficiles & obscurę,propterea quod in eis multiplex videtur esse contrarietas,in pręceptis, in historiis,cæterisq; sententiis. In huiuscemodi ergo cōtrarietatibus cum ipsę occurrere videnť studioso lectori,talis obseruanda est regula.

Quæ in scripturis inter se videnť esse contraria,nō cōsiderantib⁹ causas ,personas,tempora,& rationes,hæc propter tacitam vel expressam diuersitatem aut causarum aut rationum,locorum,aut temporum, aut personarū, inter se non pugnant.Sunt diuinę quędam prohibitiones & præcepta,quę suas habent rationes,sua tempora,suos fines,suasq; personas & personarum ætates.Aliud magister adulescenti,aliud puero solet imponere,aliud agricola iubet in æstate,aliud in hyeme.Sic Salomon in prouerbiis docet vt respondeamus stulto iuxta stulticiā,& item prohibet ne respondeamus stulto iuxta stulticiā.sed illud faciendū esse docet,ne stult⁹ videať sibi sapiens esse. Vetat autem facere,ne similes ipsi efficiamur. Respōde(inquit)stulto iuxta stulticiā suā,ne sibi sapiēs videať, Ne respondeas stulto iuxta stulticiā,ne similis ei fias .Hic vides ea quæ apparent inter se contraria pręcepta , pro diuersitate rationum inter se non pugnare,neq; sibi inuicem contradicere. Nouerunt dialectici contradictionem esse vnius & eiusdem ,non nominis tantum,sed nominis & rei simul,ad idem,secundū idem,similiter,& in eodem tempore.Sic olim Tertullianus in libro de pręscriptione hęreticorum docuit Apostolos pro temporibus , personis,& causis quędam reprehendisse,quæ & ipsi pro respectu personarū custodiebant & obseruabant. Sic diuersa sunt tempora,pro quibus Christus suis Apostolis præcepit contraria. Quod ante passionem eis dixit. In viam gentium ne abieritis, sed ite potius ad oues quę perierunt domus Israel , videtur contrarium ei quod post resurrectionem dicit .Ite in mundum vniuersū,docete omnes gentes. Sic & gesta operaq; sanctorum reperiuntur interdum contraria,quæ tamē recte & sapienter sunt ab eis facta. Moyses & Hieremias recusant mitti. Moyses ait,Obsecro domine mitte quē missur⁹es,tanq̄ dicat.Prouide aliū quem mittas.Hieremias quoq; mitti recusans ait,A a a domine nescio loq. Contra vero Esaias mitti desiderabat dicens ,Ecce ego domine,mitte me. Sed habet rationem Esaias se offerens vt mittatur,habēt & rationes Moyses & Hieremias mitti recusantes.Sic & Apostolus Paulus, dum Antiochiæ re

chię reprehendit simulationem Petri, subtrahentis se a communione gẽtilium propter metum Iudæorũ, videt̃ fecisse illi doctrinæ contrariũ, dũ ꝓpter metum Iudæorꝫ & circuncidit Timotheum, & rasit sibi caput, & obtulit legis sacrificia. Item pręcepta quibus dicitur nolite eradicare zizania, sed sinite crescere, contraria vident̃ ei, quod dicitur, Expurgate vetus fermentũ, auferte malũ a vobismetipsis. i. hoĩem malũ a vestro consortio separate. Sed nulla erit cõtrarietas, si cõsideremus huiuscemodi prohibitiones vel pręcepta gestaq; Apostolorum contraria, habere rationes vel causas, quibus cessantibus cessant obligationes. Vnde Tertullianus in libro de fuga in persecutione tractans verbum domini ad suos discipulos. Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam, & verbum domini de non resistendo inimicis. Item ego dico vobis nõ resistere malo. Qui voluerit tecum in iudicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & palliũ, et cętera quę dicuntur Matthæi quinto. Omnium (inquit) dominicarum sententiarum sunt causæ, & regulę, & termini, & non in infinitũ nec ad omnia spectant. Et quamuis Hieronymus in libro de viris illustribus testetur hoc Tertulliani opus & alia quædam, ei⁹ opera esse aduersus Ecclesiam scripta, in hac tamen interpretatione scripturarum nihil asserit contra Ecclesiastica dogmata Saluator, cum dicit. Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehẽnæ ignis, nõ intelligit vniuersaliter secundũ omnium dicendi modum, sed de illo qui quadam ex causa id dixerit, qui videlicet contumeliæ causa id fecerit, alioqui Christus & Apostoli essẽt rei, appellantes discipulos suos stultos & insensatos. Deinde Tertullian⁹ in libro de monogamia discutiens intellectum sententiarum Pauli primę ad Corinthios. 7. Interpretatio (inquit) capituli de hoc erit examinanda an & tempori, & causę, & exemplis ac argumentis, & sententijs tam præcedentibus quam sequentibus & ipsius, inquit, Pauli consilio proprio congruat. Nec ob id falsa putãda ẽ hæc regula ꝙ illic eadẽ regula ipse Tertul. abus⁹ sit, scripturas aliter ꝙ̃ oportuit exponens, ęstimans illicitas esse secundas nuptias. Nam & hæretici multa dogmata de scripturis exponendis obseruare se putant, quæ tamen non seruant. Quisquis ergo integer & fidelis fuerit scripturæ sacræ expositor, is pręcipue scripturas, quæ videntur contrarias intimare sententias, in vnum fidei dogma conuenire declarat, ostendens non esse vllam in scripturis contradictionem. Hęreticus autem qui scripturas deprauare conatur in diuersos sensus vnum fidei dogma disrumpens, illa tantum de diuinis scripturis testimonia colligit, quibus proprium suũ dogma sibi constituat tacitis scripturis, quæ contrariam sententiam videntur comprobare. Et ꝙ̃uis operosum foret singula, quę in scripturis cõtraria inter se videntur, explanare, tñ vt supra dictæ regulę euidentior clarescat assertio, colligemus pauca quędã ex scripturis contrarietatũ genera, quibus ad concordiam reductis, facilius videbitur quid in cęteris & similibus scripturis faciendum erit. Primũ videntur contrarietates in scripturis explicantibus nobis diuinas voluntates, ac operationes supra humanũ genus. Sunt etenim scripturę tribuentes salutem & perditionem seu indurationem, cęteraq; omnia diuinæ voluntati, tanꝙ̃ illi nemo possit resistere, & eandem diuinam voluntatem tota esse causam vitę & mortis, salutis & perditionis, & hominem esse in

monia nolebat sequi discipulos, ait nolite prohibere eum. Qui non est aduersus vos pro vobis est. Quomodo non est aduersus Christum qui noluit esse in societate discipulorum Christi? Sed nullam in his sermonibus esse contradictionem satis plane indicat diuinus ipse sermo. Quod dicit Christ⁹, Mea doctrina non est mea, intelligit, mea doctrina nō est mihi a memet ipso, sed a deo patre, a quo accepi quicquid habeo. Quod dicit, Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, habebit vitam ęternā, ex sententiarum cohęrentia intelligitur acceptum, non de omni, sed de quodā manducādi modo, secundum quem habet vitam ęternam quisquis manducat carnis & sanguinis sacramentum in spiritu fidei, & i commemorationem passionis dei mortui pro peccatis mundi. Scripturæ iubentes patrem, matrē, & vxorem dimittēdos esse intelligunt, quod sunt dimittendi in causa fidei, et moręhoc est secundū ea in quibus obsistāt Christo, aut retrahūt nos a Christo. Et secundum huiuscemodi causas sunt odiendi. Non prohibuit diuinus sermo parētes & vxores diligere, sed plusq̃ Christū diligere prohibuit. De hora crucifixionis differentiam inter Marcum & Ioannem concordat Augustinus dicens, quod Marcus occulte voluit ostendere eos magis cruci fixisse, qui hora tertia clamabant, vt crucifigeretur quam Pilati milites, qui hora sexta nudum exhibuerunt ministerium suo pricipi. Sententias apud Mar. & Mat. non discordare manifestū ē. Nā de q̃ loqr̄ Christ⁹ apud Mar. dicens, Qui non est aduersum vos, est pro vobis, id est, is, inquit August. intantum erat pro discipulis Christi, in quantum operabatur virtutes in nomine Christi. In quantum vero societati eorum noluit adherere aduersus eos erat, non tamen sic erat aduersus societatem discipulorum, vt eam ipse tanquam inimicus & hæreticus improbaret, aut blasphemaret, nō sic aduersabatur Christo, quemadmodum apud Matthæum pharisæi dicentes, Iesum eijcere dæmonia in Beelzebub principe dęmoniorum, sed sicut solēt homines non audere suscipere baptismum Christi, & tamen fauere nomini Christiano, ita vt etiam obsequantur Christianis. Et idcirco cum dixisset, Nolite prohibere eum; qui enim nō ē aduersus vos, pro vobis est, continuo subiecit. Qui enim dederit potum aquæ frigidæ in nomine meo, non perdet mercedem suam. Ex hac erga Christianos beneuolentia etiam homo nōdum baptizatus, ita misericordia dei gubernatur, vt ad baptismū quoq; & societatem Ecclesię perueniat. Et idcirco talis etiam vtilior est Ecclesię, q̃ hi qui cum Christiani appellentur, scandilizant Christianos, vt ruant in ea, quibus eant in gehennam, q̃s & Christus illic paucis interpositis appellat nomine manus & pedes, in quibus intelliguntur hi quorū in rebus huius vitæ quotidiono egemus auxilio, q̃s tamen sic nos scandalizantes, a societate nostra debemus reijcere. De libello repudij videt̄ contrarietas inter Euangelistas. Nam apud Mat. cum Christ⁹ doceret non esse relinquendā vxorem, pharisęi leguntur eum interrogasse, Quid ergo Moyses mandauit dare libellum repudij & dimittere? quibus Christus, non ait Moysen man dasse, sed ad ad duriciam cordis permisisse vt vxores dimitterent. Apud Mar. aūt pharisęis dicentibus Moysen permisisse libellū repudij. Respondet Christus ad duriciam cordis permisit Moyses preceptū hoc. Sed diligēter verba Christi ponderantes videbimus nullā esse contrarietatem. Nam

aduentu in secundum fieri ante principium tertij capitis, vbi dicitur, Et dabo prodigia in cœlo. Sed illis obuiare videtur, quod Petrus, vbi diximus, Actuum secũdo huiuscemodi prodigia in cœlo & in terra sub vno contextu iungit prioribus, videlicet somnijs, prophetijs, seu visionibus super filios & filias, tanq̃ & illa, & ista pronunciata fuerint eodem tempore futura. Deinde quod sequitur, Et omnis qui inuocauerit nomen domini saluus erit. Apostolus Paulus ad Roma. decimo refert ad tempus passionis dominicæ. Et ita sunt illic diuersæ interpretantiũ sentẽtię, sed sub spiritu pacis omnes verę & eiusdem fidei catholicæ. Non erit igitur absurda interpretatio, si dicamus prophetiam illam non esse coaptandã tempori vnius aduentus dũtaxat, sed vtriusq; aduentus tpibus, & illic promiscue esse posita, quę tũ futura erant p Christũ dñm, totũq; tps a primo aduentu vsq; in secundũ appellari in pphetis nouissimos dies, et reputari vt tps vnũ. Verum hic sciendum, q̃ ea quę terrorem & conturbationẽ iudicij manifestã sonãt magis, si tamen litera patiatur, sunt ad secundum aduentũ referenda, quia Christ⁹ in primo aduentu per scripturas manifestas prænuntiatur futurus misericors, humilis, mansuetus, consolator, & liberator, q infirmos, languidos, & pauperes sit suscepturus. In secundo autem prænuntiatur fore, iustus, horribilis, & omnibus manifestus. Annus placabilis, aduẽtus primus, dies vltionis, aduentus secundus. Tempus miserendi, aduentus primus, tẽpus vltionis & retributionis aduentus secundus. Neq; hinc turbari oportet lectorẽ q̃ tristia simul & lęta prenuntiantur futura in aduẽtu secundo. Nã & dies illa iudicij erit desiderata, expectata, & lęta iustis, habentibus fiduciã in die illa per Christum dominum, impijs autem et reprobis dies illa erit dies irę, calamitatis & miseriæ, dies magna & amara valde. Sic & aspera, seua atq; crudelia, quæ leguntur facta in Christo & Apostolis eius in aduẽtu primo non semper ad literam, sed figurate sunt accipienda, vt illa non seueritatem, sed clementiam potius insinuent. Christus in primo suo aduentu venit, nõ vt iudicaret, sed vt saluaret mundum, id est, vt peccatores saluos faceret. Vñ Christus & sancti eius dicuntur euertere impios, interficere & dissipare gladio oris sui, dum agunt, vt ex impijs fiant iusti. Ita & in primo aduentu prodigia facta, videlicet cœlum & terram conturbari, solẽ obscurari, stellas de cælo cadere, montes liquescere, in quibusdam scripturę locis non tam ad literam, q̃ metaphorice sunt accipienda, sicut quadragesimo quinto psalmo est manifesta prophetia de primo Christi aduentu, in quo propheta vtitur metaphoris, Montes transferentur in cor maris. & sonuerũt aquæ eorum, quæ prophetia impletur, dum in prædicatione Christi & Apostolorũ conturbatæ sunt gẽtes, & inclinata sunt regna. i. humiliata sub Euãgelio Christi. Deinde & secundũ literam sub primo aduentu etiam ipsa elementa obediebant Christo, qui imperabat ventis & mari, & facta est trãquillitas, sol fuit obscuratus, terra cõtremuit, & petrę sunt scissę. In psal. quadragesimo nono vbi dicitur, Deus manifeste veniet, deus noster, & non silebit. Ignis in cõspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida. Aduocauit cœlum de sursum, manifesta est prophetia de aduentu secundo. Ex quibus patet ea quæ in primo, quæ & in secundo aduentu fient, eiusdẽ verbis esse pronũtiata. Vnde Hieron. super Nahũ capite .1. tractans illud,

Montes

erat virga Euangelica,seu potestas viuendi ex Euangelio. In virga quam portare non poterant ,intelligitur virga corporalis reponenda & custodiē da pro defensione , iussit enim vt nec minimum quid pro suę vitæ præsidio seu sustentatione deferrent.

Aliā difficultatem soluit,dicendo,aliud esse calciamenta possidere,aliud esse calciatum sandalijs , vt neque pes sit desuper tectus, neque nudus super terram. Vnde hæc omnia præcipit Christus , vt sursum esset affectus, non super terram,vt absq; sollicitudine temporalium de crastino pręter necessitatem pręsentis temporis nihil possiderent,necq; duas tunicas haberēt, si vna sufficeret. Qui habet duas tunicas,det alteram non habenti . Quicquid nostro corpori, inquit Hieronymus, sufficere potest, & imbecillitati succurrere hominum, quos natura nudos profūdit, hoc vna appellanda est tunica,& quicquid in pręsentibus alimentis necessarium est,hoc vnius diei victus appellatur. Vnde præcepta omnia,quę dure sonare videntur,& esse contra humanitatis officia, quemadmodum ex superioribus patet,ciuiliter sunt interpretanda secundum rationes & causas,aut secundū tropos & metaphoras ad mysticum quendam sensum sunt intelligenda.

Quod saluator discipulis iussit,Neminem salutaueritis in via,durum, & superbum,nec mansueti & humilis domini pręcepto conuenire videtur, cum iste communis gratię sit vsus. Nam & gentiles cum Christianis habēt huiuscemodi officiorū cōmercia. Proinde considerādum est,q; dominus hoc præcepto non simpliciter voluit hunc vsum humanitatis auellere. Nec hoc solum dixerit,neminem salutaueritis,sed adiecit in via,vt significetur, inquit Ambrosius,non salutatiōis officium aut sedulitas,sed obstaculū impediendæ deuotionis auferri,vt quando diuina mandantur, paulisper sequestrentur humana,vt dum sumus in certa in executione diuini ministerij, non retardemur confabulatione alicuius obuij. Sic & Helizęus, cum mitteret puerum suum, qui baculum ipsius poneret super corpus mortui pueri, mandauit ei ne quem salutaret in via. Quod Christus Matthęi decimo sexto,præcepit discipulis vt nemini dicerent, quod ipse esset Iesus Christus, videt esse contrariū ei,quod ipse miserit discipulos ad prædicandū aduentū suum. Sed hoc non esse contrarium intelligimus ex diuersitate temporum & rationum,quibus fit,vt non sit absurdum diuersis temporibus,vnum & idem ex alia ratione nunc præcipere & vetare. Deinde aliud erat ad quod prædicandum ipse misit discipulos, Matthæi decimo,aliud quod prędicari vetuit Matthæi decimo sexto. Illic enim misit discipulos vt prædicarent regnum dei, & vt prædicarent ex autoritate,dedit illis potestatem curandi omnem languorem. Petro autem vetuit ne cui diceret, quod ipse esset Christus filius dei viui,addens causam, quia oportet filium hominis multa pati, ac si dicat,inutile adhuc est meam diuinitatem manifestare turbę,quæ mox me sunt visurę flagellatum, crucifixum & morientem. Postquam autem filius hominis a mortuis resurrexit, tempus erit manifestandæ diuinitatis.

Cæterum difficiles & inter se contrariæ videntur scripturæ de gratia & libero arbitrio,quibusdam significantibus deum expectare impios , vt ipsi sese conuertant,vt ipsi cor nouum faciant &,iniquitates abijciant. Pro-

pterea

nondabitur ei, nisi signum Ionę prophetæ. Hæc ipsa & alibi aliocp tēpore Christū dixisse ad scribas & pharisęos, patet ex cap. 16. apud eundē Matth. Sic & verbum illud, Multi sunt vocati, pauci vero electi, concludit parabolam saluatoris de operijs denario diurno in vineam, Matthæi. 20. quod itidem est finis parabolę alterius, quæ est de inuitatis ad nuptias venire nolētibus, Matthæi. 22. Deinde Mariam Magdalenam bis vnxisse pedes Iesu, semel in domo pharisæi, cuius nomē Simon, vbi remittebantur ei peccata, anteq̄ Lazarus esset mortuus, vt patet Lucæ. 7. & Ioannis. 11. Semel in domo Simonis leprosi, qui alius videtur fuisse a Simone pharisęo, quod accidit Lazaro iā mortuo ante sex dies paschę. Sic & parabola præfata, quā assumit saluator Matthæi. 22. de homine rege qui fecit nuptias filio suo, mittente seruos suos inuitare ad nuptias, videtur aut esse eadem, aut prorsus significare idem cum parabola quam recitat Lucas de homine, qui fecit cœnā magnam. Sed hanc non esse eandem patet in eo q̄ hic per nuptias præsentē Ecclesiam, extra quā eijciēdus ē quisquis sine nuptiali veste inuētus fuerit, illic vero per cœnā magnam, futurā Ecclesiā designet, quā quisq; semel intrauerit, vlterius repelli non poterit. Item bis accidit, q̄ Petrus cum filijs Zebedęi piscantibus per totam noctem nihil prendiderunt. Semel aū passionem secus stagnum Genazareth, vbi Christus dixit, Dūc in altum, & laxate retia vestra in capturam, cui Petrus, Præceptor per totam noctē laborantes, nihil cepimus, in verbo autem tuo laxabo rete. Secundo aūt ad mare Tyberiadis post resurrectionem, vbi ascenderunt in nauim, & tota nocte nihil prendiderunt, sed hoc factum longe diuersū est, non solum secundum locum & tempus, sed & secundum res ipsas. Nam hic retia in dextram partem missa, centum quinquaginta pisces magnos ceperunt, & nō sunt confracta. In facto autem recitato a Luca ante resurrectionem, retia prę multitudine piscium rumpebantur. Alio tempore factum est, quod recitat Ioannes Iesum apparuisse discipulis, & dixisse illis, Sicut misit me viuens pater, & ego mitto vos. Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Alio autem tempore quod recitat Matthæus Iesum apparuisse discipulis, & dixisse illis, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Nam illud apud Ioannem dictum est Apostolis ipso die resurrectionis, vt patet ex Ioannis Euangelio. Istud autem apud Matthęum longe post dictum est eis, iam ex Hierusalem profectis in montē Galilææ, vbi cōstituerat eis Iesus. Bis ergo Iesus discipulos misit, semel vt peccata remitterent, semel ut docerēt oēs gētes, & vt baptizarent. Sic & in libris Moysi discimus, q̄ deus bis aquas de petra duxerit filijs Israel præ siti murmurantibus, semel ante legem datam, vbi Moyses virga iubetur percutere petram Oreb, Exodi decimoseptimo. Secundo post legem, vbi Moyses virga sua bis silicem percussit in loco, quem vocauit aquas contradictionis, Exodi vigesimo. Quod Paulus dicit, Sicut ego per omnia omnibus placeo, videtur esse contrarium illi, quod dixit, Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Sed nō est dissonantia, si intelligamus Paulū per omnia sua opera placuisse omnibus, qa omnia sua sic faciebat, vt omnib⁹ placere debebāt, dū oīa suo sic faciebat, vt nulli auç

nulli aut scandalum aut offendiculum præstarent.

Super his quæ circa tempus resurrectionis acciderunt, videntur contrarietates & difficultates esse inter Euangelistas. Primum, quod Matthæus dixerit, Vespere sabbati illucescente, in vna sabbati dominum surrexisse, cum Marcus resurrectionem eius mane esse factam cōmemoret, ita scribens, Surgens autem Iesus mane prima sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenę, de qua eiecerat septem dæmonia. Secundo, Quomodo secundum Matthæum angelus super lapidem sedebat foris scilicet reuolutū a monumento, Secundum Marcum autem angelus in specie iuuenis sedit intus in dextris, coopertus stola candida. Præterea quomodo singuli angeli visi sunt sedentes, vnus secundum Matthęum foris super lapidem, alter secundum Marcum intus a dextris, cum secūdum Lucam angeli in specie virorum in veste fulgenti leguntur stetisse secus mulieres. Tertio, Quomodo secundum Marcum mulieres exeuntes, fugerunt de monumento, inuaserat enim eas timor, & nemini quicq̄ dixerant, Cum dicat Matthæus easdem mulieres exijsse cū timore gaudioq́; magno, currentes nuntiare discipulis. Quarto videtur cōtrarietas super hora, qua mulieres venerāt ad monumentū, Cū Mat. dicat, Vespere sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalena & altera Maria videre sepulchrum, & Mar. dicat eas venisse valde mane vna sabbatorum, orto iam sole. Ioannes autem dicat eas venisse mane, cum adhuc essent tenebrę, quę non stant cum orto sole. Quinto videntur esse contrarietates super Magdalena. Nam Ioannes describit Mariam Magdalenam venisse ad monumentum, & nondum angelo viso, cucurrisse ad Simonem Petrum, ac indicasse Iesum esse sublatum, Matthæus autem indicat Magdalenam vidisse angelum & exisse de monumento cum gaudio, & cucurrisse ad Apostolos ac nuntiasse ipsis dominum surrexisse. Sexto apud Ioannem dictum est eidem Magdalenę, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum. Matthęus autem describit Iesū occurrisse Magdalenę, alijsq́; mulieribus, & easdem tenuisse pedes eius & adorasse. Si Magdalena secundum Matthęum admittitur pedes domini tangere, quomodo secundum Ioannem prohibetur, & audit a domino, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad patrem meum.

Septimo, Quomodo Christus Matthęi. 12. dixit, Sicut fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus, Cum tamen Christus solum vna die & duabus noctibus fuerit in sepulchro. Octauo, Quomodo Mat. & Marcus scribant Apostolis mandatum esse per mulieres, vt irent in Galilæam dominum reuisuri, Cum ipsū Lucas & Ioannes Hierosolymis ab illis visum esse perhibeant. Si Matthęus insinuat dominum post resurrectionem primum in Galilęa esse visum a discipulis, Cur Lucas & Ioannes testantur Iesum esse a discipulis visum ipso die resurrectionis. Rursus, Quomodo Ioannes & Lucas testātur Iesum in Hierusalem illo die scilicet resurrectionis stetisse in medio discipulorum & dixisse, Pax vobis, & iuxta Ioannem ostendisse eis manus & latus, & insufflasse atq́; dixisse, Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, cum Matthæus nihil tale dicat, sed cum insinuasset quid ab angelo,

& a

& a domino Iesu sit mulieribus dictum, & illis abeuntibus, subiecisset, quid de corruptis ad mētiendum custodibus sit gestū, cōtinuo subiecit, Vndeci aūt discipuli abierūt in Galilęā, i montē vbi cōstituerat illis Iesus, & vidētes eū adorauerunt, quidā aūt dubitauerūt, & accedēs Iesus locutus ē eis dicēs, Data est mihi oīs potestas ī cœlo & ī terra. Eūtes ergo docete oēs gētes, babtizantes eos in noīe patris, & filij, & spiritus sancti, docentes eos seruare, quæcūq; mandaui vobis. Et ecce ego vobiscum sum oibus diebus vsq; in consummationem sęculi. Ita Mat. conclusit suum Euāgelium. Ex q̄ videtur consequens esse dominum post resurrectionem in Galilęa primum esse a discipulis visum, quod contrarium est his, quæ Lucas & Ioēs docent ipso die resurrectionis domini esse visum a discipulis in Hierusalē, quæ ita longe est a Galilęa, vt vno die ab ipsis in vtroq; loco videri non possit. Si ergo Iesus iuxta Luc. & Ioā. fuerit visus a discipulis sub initio noctis, ipso die resurrectionis, non igitur ipso die, quo resurrexit viderunt dominū in Galilæa, neq; in sequentibus octo diebus apparuit vndecim in Galilęa. Nā Ioā. dicit dominum apparuisse discipulis octauo die, vbi primū vidit eum Thomas, qui non fuerat cum alijs discipulis, dum eis appareret Iesus ipso die resurrectionis. Nono, quomodo Ioan. docet Iesum ad mare Tyberiadis a septē piscantibus esse visum, & hoc ipso iam tertio se manifestasse suis discipulis, cum ex alijs Euangelistis sit manifestū plures q̄; duas antecessisse hāc manifestationem. Nam ex Euangelio claret, q; ipso die resurrectiōis pręter q̄; , q; a mulieribus visus est, ter se manifestauit, semel Petro, iterum duob⁹ discipulis euntibus in Emaus, tertio pluribus, inter quos nō erat Thomas. Quomodo ergo manifestat se tertio, & hoc iuxta mare Tyberiadis. Postremum autem obscuritas est, quomodo ea quæ de manifestatione resurrectionis recitant Euangelistæ, consonant his quæ Paul. tradit primę ad Cor. 15. dicens, Christus resurrexit tertia die & apparuit Cephe, & postea duodeci. Deinde apparuit plusq̄; quingentis fratribus simul, ex quibus quidam manent vsq; ad huc, quidam autem dormierunt. Postea apparuit Iacobo, deinde Apostolis omnibus, nouissime autem omnium tanq̄; abortiuo mihi. Hunc ordinem nullus Euangelistarum tenuit, sed aduersari videtur eorundem Euangelistarū contextui. Neq; enim potuit quingentis fratribus simul sese manifestare ante suam ascensionē Christus, & pręcipue ante apparitionem, qua apparuit Iacobo, & omnibus Apostolis, cum nondum tantus erat credentium numerus, qui Actuum primo describitur fuisse centum & viginti hominum. Sed in his non esse vllam contrarietatem manifestum erit, Primum si intelligamus vnum Euangelistam tacuisse, quod alter expressit. Matthæus tacuit de angelo, quem mulieres intrantes viderāt. Marcus vero de illo tacuit, quem foris viderant sedentem super lapidem, & ita duos viderunt, & duos sigillatim audierunt de Iesu loquentes, aut si vnus & idem angelus apud Matthæum & apud Marcum intelligatur esse designatus, necesse est vt vnus & idem intelligatur secundum aliquem sensum esse & foris, & intus. Foris qdē. i. ante locū saxei sepulchri, q𝔡 fossum erat in petra. Intus tn̄. i. in orto quodā secundū macerię distincto, in quo & constitutus erat locus ille saxei sepulchri, sic enim habet Euangeliū Ioan. Erat aūt ortus in loco, vbi crucifixus est Iesus, & in orto monumentum nouum,

Deinde

Deinde & sciendum est secundum diuum Hieronymum in epistola ad Hedibiam, quęstione. 4. Sanctas fœminas Christi absentiam non ferentes, per totam noctem non semel, nec bis, sed crebro ad sepulchrum domini cucurrisse, pręsertim cum terræ motus, & saxa diruta, & rerum natura turbata, & quod his maius est, desiderium somnũ ruperit fœminarum, & ita Maria Magdalena nunc sola, nunc cum altera, siue cum alijs mulierib⁹ memor beneficiorum, quæ in ipsã dominus contulerat, ad sepulchrum eius fræquenter cucurrit, & nunc fleuit quẽ quęrebat absentem, nunc adorabat quẽ videbat pręsentem. Ex concordia igitur scripturarum, quæ falsę esse nõ possunt, credimus ꝙ Maria Magdalena iterum atq; iterum venit ad sepulchrũ semel sicut Ioannes recitat, dum adhuc sub tenebris videns lapidem semotum, cucurrit ad Petrum credens dominum sublatum, nondum consolata angelorum visione. Vna sabbati, inquit Ioannes, Maria Magdalene venit mane cum adhuc tenebrę essent ad monumentum. Cũ adhuc tenebræ essent tales, inq̃, quales sunt orto iam sole, id est, cũ sol in ortu suo incipit illuminare terram, vsus enim loquendi est, vt dicamus, sole oriẽte, aut subortu solis quid fieri, cum lumen eius incipit nobis apparere, & hoc est quod Mat. ait. In vespera sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, id est, in vltima parte noctis cum incipit lux solis apparere. Venit, inq̃, cum cæteris mulieribus, & videns lapidem reuolutum, cucurrit ad Simonem Petrum, & ad Ioannem, dicens, Tulerunt dominum meum & nescio vbi posuerunt eum. Ioannes ergo & Petrus currere cœperunt ad monumentum, & Ioannes pręueniẽs inclinauit se, & videt posita linteamina, nec tamen introiuit. Petrus autem secutus intrauit in monumentum, & vidit linteamina posita, & sudarium quod fuit super caput eius, non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutũ in locum vnũ. Deinde & Ioẽs intrauit & vidit similiter, & credidit. Credidit inq̃ quod Maria dixerat, scilicet sublatũ esse dñm, nõdum enĩ sciebat scripturam, quia oportebat eum a mortuis resurgere. Abierunt ergo discipuli iterum ad semetipsos, sed Maria sollicita de corpore Iesu domini sui ad sepulchrum reuertitur. Et dum staret, vt inquit Ioannes, ad monumẽtum foris plorans, inclinauit se, & prospexit in monumentũ, & vidit duos angelos in albis sedentes, vnum ad caput, alterum ad pedes. Hic iam intelligendi sunt angeli apparuisse sicut Lucas eos visos fuisse commemorat, & dixisse, Quid quęritis viuentẽ cũ mortuis? nõ est hic, sed surrexit, ite et nuntiate discipulis eius & Petro, quia præcedet vos in Galilæam. Et dum Magdalena apud monumentum maneret plorans, alijs mulieribus sine dubio non longe inde distantibus, conuersa est retrorsum, & vidit Iesum stantem, nesciens quia Iesus est. Et ita mulieres iterum atq; iterum habuerunt angelorum visiones, bis apud sepulchrum, & tertiam semel in via. Apud sepulchrum quidem viderunt angelos semel sedentes, secundo autem stantes, qui dixerunt ipsis, Quid quæritis viuentem cum mortuis? non est hic, sed surrexit, tanq̃ dicat, Quem mortuum creditis, viuentem tangere non meremini, corpus quæritis occisi hominis, qđ quia viuit & surrexit, mortuum inuenire non potestis. Deinde & bina fuit allocutio domini ad Magdalenam, semel dum ad monumentum staret foris plorans, vbi prohibetur tangere pedes Iesu, & dicitur ei, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad pa

trem

trem, sed hominum fraude sublatum, & idcirco indigna es, quę tangas me, qui tibi aut in corde tuo nondum ascendi ad patrem meum, nondum credis mortalitatem carnis meæ in gloriam immortalitatis esse mutatam, nondũ credis me spiritualiter regnare cum patre, & ideo non mereris salubriter me tangere, quia mea pręsentia frui cupis secundũ carnẽ & corporale solatium magis, q̃ secundum spiritualem charitatem frui mea diuinitate. Secundo dum ei vna cum mulieribus alijs occurrit Iesus in via, vbi mulieres accesserunt & tenuerunt pedes eius, Eadem Magdalena primũ potuit corrigi, inquit Hiero. quasi incredula, & postea non repelli, quasi quę errorem confessione mutauerat. Quod & de latrõibus intelligi potest, cum ali⁹ Euangelista vtrumq; blasphemasse, alius narret alterum esse confessum. De quo vide Hieronymũ in epistola ad Marcellam. Magdalena igitur cum mutauerat errorem, ait illi cęterisq; mulieribus, Nolite timere, ite, nuntiate fratribus meis vt eant in Galilęam, vbi me videbunt. Venit ergo Maria Magdalena annuntians discipulis, quia vidi dominum, & hęc dixit mihi, & nõ solum ipsa, sed & aliæ mulieres nuntiauerunt hęc discipulis, & visa sunt añ eos, sicut deliramentũ verba ista. Non oportet igitur ex Euangelijs asserere plures fuisse Magdalenas, quanq; Ambro. super Lucam ad concordandum quatuor Euangelia dicat, sicut plures sunt Marię, ita fortassis etiam plures sunt Magdalenę, quam opinionem recitat Hierony. quæstione quarta ad Hedibiam dicens, eandem Magdalenam sæpe ad sepulchrum cucurrisse, licet quidam duas, inquit, Marias Magdalenas de eodẽ vico Magdalo fuisse contendant. Ex his consideratis, non est difficile supra dictas nouem apparentes contrarietates concordare. Primã contrarietatẽ soluit Hier. quæst. 3. ad Hedibiã, Huius, inquit, quæstionis duplex solutio ẽ. Aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur Euangelijs oĩbus Gracię libris, pene hoc capitulum in fine non habentibus, præsertim cum diuersa atque contraria Euangelistis cæteris narrare videatur. Aut hoc respondendum, q̃ vterq; verum dixit, Matthæus, quãdo dominus resurrexit vespere sabbati, Marcus autem, quando Maria eum viderit. i. mane prima sabbati. Ita enim distinguendum est, Surgens autem Iesus, et parumper spiritu coart[illegible]nferendum, Mane prima sabbati apparuit Mariæ Magdalenæ, vt qui vespere sabbati iuxta Matthæum surrexerat, ipse mane prima sabbati, iuxta Marcũ apparuit Mariæ Magdalenæ, Quod quidẽ & Ioan. Euangelista significat mane eum alterius diei visum esse demonstrãs, Hæc Hieron. Potest autem hęc quæstio aliter dissolui ex dictis Hierony. ibidem in solutione quæstionis quartę. Matthęus enim non scribit absolute, vespere sabbati, sed addit, quæ lucescit in primam sabbati, hoc est, sero nõ incipiente nocte. Sed iam profunda & magna ex parte transacta, apparuisse dominum Mariæ Magdalenę, & mulieribus cęteris. Seipsum interpretatᷓ Mat, dum vespere sabbati adiecit, illucescẽtis in primã sabbati. i. appropinquante iam luce diei sequentis sabbatum. Vna enim sabbati, siue prima sabbati, dies dominica est intelligenda, quia oĩs hebdomada in sabbatum, & in primam, & in secundam & tertiam, & quartã, & quintã, & sextã sabbati diuiditur. Vñ qđ Apost. Paul. collectam pecuniã quę indigentibus pręparabaᷓ in vna sabbati præcepit colligendam die dominico significauit eã

 esse cõ

esse colligendam. Vnde & Apostolorum temporibus die prima post sabbatum solet populus in templũ conuenire. Pars ergo illa noctis, in qua iã lux sequentis diei appropinquat, potest esse mane illud, cum adhuc sunt tenebræ, de quo Ioannes vna sabbati, Maria Magdalene venit mane cum adhuc tenebræ essent ad monumentum, & vidit lapidem sublatum. Hoc idẽ tempus significauit forsitan & Marcus, Valde mane vna sabbatorum veniunt ad monumentum orto iam sole, hoc est, lumine solis iam incipiente sub tenebris apparere, quemadmodum supra expositum est. Et per hæc patet responsio ad quęstiones cęteras, & non esse vllã inter Euangelistas cõtrarietatem. Iam ergo considerandus est apparitionum ordo, secundũ quem Christus manifestauit se suis discipulis.

Omnium virorum primo Christus apparuisse intelligit Petro ex his duntaxat omnibus quos Euangelistę quatuor & Apostolus Paulus commemorauerunt. Nam si apparuit alicui eorum priusquam Petro, quod omnes tacuerunt, quis vel dicere audeat vel negare. Neq; enim Paulus dixit, apparuit primo Cephe. Nam esset contrarius Euangelistæ. Surgens Iesus apparuit primo Mariæ Magdalenæ, & ita ante Petrum cęteris mulieribus, sed apparuit inquit, Cephe, & postea duodecim, id est collegio seu societati duodecim Apostolorum. Quamuis enim non omnes illi fuerant pręsentes, tamen numerus duodenarius illi collegio asscribitur, cum & alius erat in locum Iudæ surrogandus. Nonnulli autem codices habent vndecim, sed siue illũ verius, inquit Augustinus, habeant, siue alij nihil deperit veritati. Rursus neq; dicit Paulus Christum in apparitione secunda apparuisse duodecim, sed post hoc, inquit. Nam ex scripturis colligitur Christum posteaq; Petro apparuit, apparuisse duobus discipulis euntibus in Emaus, quod Lucas narrat eadem hora in ipso die resurrectionis postq; Christus in panis fractione esset cognitus, & euanuisset, regressos esse in Hierusalem, & inuenisse congregatos vndecim eosq; qui cum ipsis erant dicentes. Surrexit dominus vere, & apparuit Simoni. Et ita iam erat fama, & ab illis mulieribus, & a Simone Petro facta, quod Iesus resurrexisset. Dũ ergo discipuli hæc loquuntur, vt recitat Lucas, Iesus stetit in medio eorum & dixit eis, Pax vobis, ego sum, nolite timere. Videte manus meas, & pedes, palpa[illegible] videte, quia ego ipse sum, spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Adhuc illis non credentibus, & præ gaudio mirantibus dixit illis, habetis hic aliquid, quod manducetur, & cum manducasset, aperuit illis sensum, vt intelligerent scripturas, dicens, quoniam sic scriptum est, quoniam oportebat Christum pati, & resurgere a mortuis tertia die, & prædicare in nomine eius pœnitentiam, & remissiõem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma, Vos autem sedete in ciuitate, donec induamini virtute ex alto. Et hanc apparitionem scribit & Ioannes. Et die illo vna sabbatorum cum fores essent clausę, vbi discipuli erant congregati propter metum Iudęorum, venit Iesus, & stetit in medio eorum dicens, Pax vobis, ostẽdens eis manus & pedes. Gauisi sunt ergo discipuli viso domino. Dixitq; eis iterum, Pax vobis, sicut misit me pater ego mitto vos. Hęc cum dixisset, insufflauit & dixit, Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt. Thomas autem

non erat cum eis, quando venit Iesus, id est illa die qua intrauit domum, Thomas nõ erat intus. Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus dominũ, Ille dixit, nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, nõ credam. Hæc ergo de apparitionibus trib⁹ factis die Paschę ipsis viris. Et post dies octo, inquit Ioannes, iterũ erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit ergo Iesus ianuis clausis & stetit in medio eorũ dicẽs, Pax vobis. Deinde dicẽs Thomę. Infer digitũ tuũ huc, & vide man⁹ meas & noli esse incredulus, & reliqua. Postea manifestauit se Iesus ad mare Tiberiadis, vbi erant simul Simon Petrus, Thomas, Nathanael, & filij Zebedęi, & ex discipulis eius duo, & tota nocte illa piscantes nihil prændiderũt. Mane autẽ facto stetit Iesus in litore, sed non cognouerunt illum, & dixit eis. Mittite rete in dexteram nauigij, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant trahere rete prę multitudine piscium. Et dicit Ioannes Petro, dominus est. Simon cũ audisset, dominus est, succingẽs se misit se in mare, & ascendens in terram traxit rete in terram plenum piscibus centum quinquaginta tribus. Hoc iam tertio(inquit Ioannes)manifestatus est Iesus discipulis suis cum surrexisset a mortuis. Ioannes Euangelista si hoc quod dicit Iesũ tertio se manifestasse, referat ad vices seu numerum manifestationum, tanꝗ ante hanc duæ tantũ fuerint discipulis factæ manifestationes, & post illas hæc sit tertia, consequens erit ꝙ Ioannes contrarius erit cęteris Euangelistis. Non sic ergo accipiendum est, sed intelligendus est ad numerum retulisse dierum quibus per interualla se manifestauit discipulis. Primũ in die resurrectionis, secundo in octauo die resurrectionis, tertio ad mare Tiberiadis, quarto in monte Galilæę, vbi constituerat illis Iesus. Neꝗ ex vllo Euangelistarũ consequens est, quod aut Angelus vllus, aut Iesus ipse ꝑ mulieres nũtiauerit discipulis, vt irẽt in Galilæã, & ꝙ illic Iesus vellet primũ se manifestare illis. Si angelus dixisset, Ite in Galilęam vbi primum videbitis eum, aut ibi eum solum videbitis, cæteris Euangelistis sine dubio Matthęus repugnaret. Cum vero dicit, ibi eum videbitis, neꝗ diem expressit, neꝗ ordinem vllum temporis contexuit. Idcirco autem illius manifestationis tam peculiariter meminit, quia huiusmodi manifestationem ad literam voluit intelligi vt vmbram & figuram transmigrationis futuræ ex Iudæa ad gentes, ex fide in claram visionem post hanc vitam. Deinde Hieronymus in epistola ad Hedibiam, quęstione septima, hanc apparentem cõtrarietatem etiam aliter dissoluit. Inuenimus itaꝗ, inquit Augustin⁹, apud quatuor Euãgelistas decies commemoratum dominum visum esse ab hominibus post resurrectionem. Semel ad monumentum Magdalenæ, vel soli, vel vna cum mulieribus. Secundo eisdem regredientibus de monumento in itinere. Tertio Petro. Quarto duobus discipulis euntibus in Emaus. Quinto discipulis pluribus in Hierusalem, vbi non erat Thomas. Et quia hę quinꝗ factę sunt eodem die, scilicet paschæ, ideo hoc totum factum ad vnum intelligens Ioannes semel computat, id est pro vna vice manifestationis. Sexto vbi eum vidit Thomas. Et hoc apud Ioannem dicitur iterum, id est alio die. Septimo ad mare Tiberiadis, & hoc iam alio die dicit Ioannes ipsum tertio se manifestasse. Octauo in monte Galilææ, quã manifestationẽ recitat Matthæus. Nono vndecim nouissime recũbẽ-

lib. Decimo in ipso die in nube eleuatum in cœlo, & ascendentem. Toties ergo in euangelicis libris commemoratus est ab hominibus visus antequã ascendisset in cœlum, sed non omnia scripta sunt, sicut Ioannes fatetur. Nã post manifestationem ad mare Tiberiadis nihil repugnat si quotidie dicit eis apparuisse, loquens de regno dei. Apparuit etiam plusq̃ quingentis fratribus, simul & Iacobo & Paulo, vt ipse testat in capite decimoquinto prime ad Corin. vbi tradens ordinem quendam apparitionum sic loquitur. Tradidi vobis in primis quod & accepi, quoniam Iesus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas, & quia visus est Cephe, & post hoc vndeci. Deinde visus est plusq̃ quingentis fratribus simul, ex quibus multi manẽt adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Iacobo. Deinde Apostolis omnibus. Nouissime autem omnium tanq̃ abortiuo visus est & mihi, ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus & cæt. Ex hoc textu Pauli obscuritas nascitur, propterea q̃ Christus dicitur apparuisse plusq̃ quingentis fratribus simul. Deinde Iacobo. Postea omnibus Apostolis. Sunt qui dicunt q̃ Christus quemadmodum non manifestauit se ante suam ascensionem Paulo nondum credenti, ita neq̃ manifestauit se quingentis fratribus ante suam ascensionem, cum nondũ extitit tantus credentium fratrum numerus, qui non maior fuisse videtur, q̃ centum & viginti hominum, quemadmodum indicare videtur historia in actibus Apostolorum cap. 1. Erat turba hominum fere centũ & viginti, supple, simul cum Apostolis a die ascensionis vsq̃ in diem Pentecostes vnanimiter in orationem perseuerantium. Vnde consequens videtur hanc apparitionem quingentis fratribus simul esse factam post ascensionem, & sancti spiritus missionem. Sunt qui dicunt hanc apparitionem fuisse, de qua loquitur Dionysius in tertio cap. de diuinis nominibus, quando oẽs discipuli conuenerunt ad videndum corpus quod portauerat principem vitę, quod communiter intelligitur factum ipso die dormitionis Marię, cui aderant oẽs Apostoli tunc viui & fratres multi anno duodecimo post Christi mortẽ, secundum chronographiam Eusebij. Sed contra hoc videtur series textus Apostolici supradicti, Visus est, inquit plusq̃ quingentis fratribus simul, deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus, Iacobo autem & Apostolis oĩbus visus ante ascensionem, ergo & quingentis fratribus simul ante ascensionem fuit visus, quia post illam visionem secundum ordinem temporis recitat cum visum fuisse Iacobo. Vnde sciendum, q̃ & si ante ascensionem non erant discipuli in Hierusalem supra centum & viginti, multi tamen alij poterant esse in Galilęa & alijs in locis, quibus simul congregatis Christus potuit ante suam ascensionem apparere. Ista apparitio, inquit Postillator, facta est Matthæi vltimo in Galilæa, in qua Christus manifestauit sese Apostolis & multis alijs. Sed hic rursus videtur aduersari quod adijcitur, deinde, seu vt alij codices habent, postea visus est Iacobo, quæ manifestatio dicitur facta in ipso die resurrectionis, iurauerat Iacobus se non comesturum, inquit Hieronymus, panem ab illa hora qua biberat calicem domini, donec videret eum resurgentem a mortuis. Verum hoc soluitur per hoc quod Christus potuit se bis manifestare eidem Iacobo, semel ipso die re-

surrectiõis

surrectionis,& postea iterum aut iterum,quemadmodum & Apostolis ite rum atq; iterum se manifestauit. Vnde Actuum primo dicit textus,Per dies quadraginta apparens eis & loquens de regno dei. Dicere ergo hanc manifestationem quingentis fratribus esse factam ante Christi ascensiōem nō repugnat scripturæ,Actuū primo. Neq; vspiam docet scriptura, quod turba omnium fratrum credentium in Christum, fuerit fere centum & viginti hominum, aut quod Christus iniunxerit Apostolis,vt a die resurrectionis vsq; ad ascensionis diem sederent,aut manerent in ciuitate Hierusalē, sed contrarium potius præcepit,vt videlicet visuri ipsum irent in Galilçā. Nouissime autem recumbentibus vndecim apparuit illis Iesus, videlicet ipso die cum esset ascensurus præcipiens ab Hierosolymis ne discederent. Vnde post ascensionem reuersi sunt in Hierusalem,verum non erant in societate illa omnes fratres tunc credentes in Christum. Vnde verisimile est Christum a die resurrectionis vsq; in diem ascensionis sæpe apparuisse suis electis,quibus,quemadmodum testatur historia in Actis,prębuit seipsum viuum post passionem suam in multis argumentis per dies quadraginta apparens eis,& loquens de regno dei. Sed in his & in cæteris oībus ad intelligendum scripturas,quæ inter se pugnare videntur attente oportet consyderare quæstiones,opiniones,sententias personarum,aut gentium aut Iudæorum,contra quas aut ad quas,vel de quibus diuinus sermo dirigitur, & exinde eiusdem diuini sermonis doctrinas & argumenta accommodare & intellectum sumere,& non aliorsum atq; ad impertinentia, diuinum aptare sermonem,quemadmodum doctrinam & sententias Christi Matthęi quinto,Iustitiam scribarum & pharisęorum coarguentis non crude & ad literam oportet accipere, Veluti quod dicitur de maxilla altera offerenda & obuertēda ei qui nos iniuriose percusserit,& de pallio etiam dimittēdo ei qui nos vult in ius trahere tunicāq; tollere,& de itinere duorum miliariū cū aduersario,qui nos ad vnū miliare coegerit, & derelinquēdo munere ante altare,vt priusq; offeras,ad fratrē ꝓ reconciliatiōe vadas,& de nō iurando oīno. Hæc & id genus alia multa,nisi hyperbolice acceperis dicta tāq̄ documēta quędā vitę mysticę tradita,& dicta contra iustitiā quā scribę & pharisęi pręsumebant,absonus erit intellectus,& videbimus neq; Christū,neq; Apostolos hæc sic obseruasse. Accipiendus est ergo horū intellectus ex beatitudinibus, quas tanq; fundamēta quædam veræ Christianę philosophiæ præmiserat,quę sunt paupertas spiritus,māsuetudo,patientia, tolerantia in iniuriis & aduersitatibus,de odio & rancore amouendo. De quibus sane beatitudinibus scribæ & pharisęi nihil curabāt. De pharisęis ergo huius generis non resecantibus de cordibus suis cupiditatem, auaritiam,superbiam,odium,inuidiam,iram, ambitionem loquitur Christus ad discipulos suos dicens, Nisi abundauerit iustitia vestra plusq; scribarū, & pharisæorum,non intrabitis in regnum cælorum. Ex causa & ratione dicti debent scripturę inuestigari,quemadmodum eius quod dicit Apostolus. Non vos defendentes charissimi. Item si esurierit inimicus tuus, ciba illū, intellectus est accipiendus ex causis adiectis. Prioris sententiæ causa subditur,Scriptum est enim,Mihi vindictam,& ego retribuam. Intelligitur ergo non vos defendentes,retaliando iniuriā,aut ex appetitu vindictæ,

tibus. Sed quemadmodum est quidam manducandi & bibendi sanguinē domini modus, secundum quem qui manducat & bibit, non morietur in æternum. Ita est modus quidam dimittendi alijs peccata, & dandi eleemosynam, secundū quem modum qui remiserit peccata, & dederit eleemosynam, remissionem peccatorū consequitur, alioqui scriptura erit contraria scripturæ. Nā si distribuero in cibos pauperum oēs facultates meas, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.
Item quod dicit Apostolus, Iusto non est lex posita, contrarium videtur ei, quod orat Dauid, Legem pone mihi domine viam iustificatiōum tuarum, sed nullam in his esse contrarietatem patet considerantibus & vnum quendam modum, secundum quem lex non est imposita iusto, tanq̄ ipse coactus sit sub lege, & alterū modum, secundum quem iustus optat sibi legem poni id est intus scribi in visceribus animę suæ. Item aliam esse legem, quæ non est iusto posita, Aliam quam orat sibi iustus poni in corde suo, viam iustificationum domini, vt fidei, spei, & charitatis augmentum, vt diligendo faciat quod lex iubet. Deinde videntur contrariates esse in scripturis sanctoꝝ, Quibusdam dicentibus, quod dei est incipere, vt velimus, credamus, vt bona desideria habeamus, alij vero contra dicentibus, quod nostrum est velle & petere, & quęrere, & desiderare, dei aūt perficere, & dare postulata. Sed in his nullam esse contrarietatem videbimus si consideramus regulam beati Augustini docentis, q̄ scripturæ & sancti patres cum tribuunt opus aliquod nostræ voluntati, non excludunt gratiam dei, & dum tribuunt opus aliquod diuinæ gratiæ, non volunt illud esse alienum a nostra voluntate, gratia enim dei adiuuat nos vt volūtarie, libere, & recte velimus, & operemur. Dei inspirantis motio antecedit nostram voluntatem. Proinde & ipse deus quædam operatur in nobis sine nobis, quędam autem cooperantibus nobis. Sed de his latius in sequentibus libris.

Cęterum videntur contrarietates in scripturis de nouissimo dei iudicio differentes, quibusdum docentibus, q̄ dies illa veniet inopinatus & inprouisus tēpore pacis & securitatis, & quando omnia putahuntur esse in tuto. Alijs vero contrarium docentibus, signa & prodigia multa in cœlo & in terra, & tribulationes in vniuerso mundo pręcedere diem illum. Vnde Paulus primę ad Tessal. quarto, cum præmisisset de iudicij die, q̄ ipse dominus cum iussu & voce archangeli descendet de cœlo, capite quinto subiungit. De temporibus autem & momentis fratres non indigetis vt scribam vobis, Ipsi enim diligenter scitis, quia dies domini in nocte sicut fur ita veniet. Cum enim dixerint, Pax et securitas, repentinus eis superueniet interitus, cui et conuenit verbū Christi dicentis, Sicut erat in diebus Noe homines edentes & bibentes, sic erit aduentus filij hominis. His autem cōtrariant scripturæ multæ, quibus de nouissimo die iudicij prophetę & Apostoli, insuper & ipse Christus sic prophetauerunt, vt mirabilia quoq̄ opera, signa insuper & prodigia prius in vniuerso mundo pronūtiauerint esse vētura. Sed nō esse in his vllam contrarietatem docent sancti patres Hieron. & Augustinus, exponentes scripturas in istis rebus apparenter contrarias propter personas diuersas & tempora diuersa non discordare ex scripturis probantes ante iudicium illud nouissimū futurū esse tps aliq̄t dierū in quo vide-

Sequitur caput.5.de obscuritatibus in scriptura sacra emergẽtib⁹ ex numero tpum & supputatiõe annoꝝ & hebdomadaꝝ.

In primis igitur sciendum est, quod inter supputatores temporũ ab initio mundi vsq; ad Christũ natũ ẽ magna differentia & ea quidem tanta, quod numerus designatus ab aliis sit in mille annis maior numero ab aliis supputato. Sunt probatissimi doctores tam vetustiores, quam recentiores, veluti Eusebius, Origenes, Chrysos, Alfonsus, & alij supputantes numerũ annorum a principio mundi vsq; Christum quinq; milia centum & nonaginta nouem. Sunt alij tam vetustiores quam recentiores supputantes a principio mundi vsq; ad Christum natum annos ter mille nongentos & quinquaginta duos, secũdum quorũ sententiam hac nostra ætate anno videlicet a natiuitate Christi.1533. nondum in septimo, sed in sexto sumus millenario Secundum supputationem vero priorẽ transiuimus iã dimidiũ septimi millenarij, cõpletis iam.6729. vbi est differentia in mille ducentis & triginta sex annis plus minus. Fuit autem hęc inter Hebræos & .70. interpretes differentia etiã veteribus notissima, vt Eusebio, Hieronymo & Aug. vtrãq; sententiam recitantibus. Ne quis ergo propter diuersitatem numerandi annos vel a principio mundi vel a qualibet ætate in ętatem conturbetur in sacris literis intelligendis, scire debet eandem hanc differentiam prouenire ex translatione .70. interpretum, qui super annorum numero in prima & secunda ętatibus, videlicet a conditione mundi vsque ad diluuium. Et item a diluuio vsq; ad Abrahæ ortum non cõueniunt cum Hebraica litera. Nam a principio mundi vsq; ad diluuium numerus annorum secũdum ędi tionem septuaginta interpretum supputatus, est duorum milium ducentorum & quadraginta duorum annorum. Secundum literam autem Hebraicam supputatus est numerus mille sexcentorum & quinquagintasex annorum, vbi annorum numerus iuxta septuaginta interpretes supputatus, superat in quingentis octogintasex annis numerum supputatum iuxta textum Hebraicæ autoritatis. Et hoc iuxta Eusebium. Nam Sabellicus substrahit huic numero centum annos. Deinde numerus annorum a diluuio vsq; in natiuitatẽ Abrahæ secundum translationem .70. interpretũ supputatus est annorum nõgentorum & quadraginta duorum, vel adiectio Caynan, quem codices quidam secundum .70. interpretes non posuerunt est.1000. &.72. Secundũ textũ vero Hebræorũ supputatus, est annorũ.292. & sic numerus annorum a diluuio vsq; ad Abraham iuxta.70. interpretes in sexcentis & quinquaginta annis superat numerum annorum computatum iuxta textum Hebræorum. Quibus fit vt numerus annorum a principio mũdi vsq; ad natiuitatem Abrahæ iuxta autoritatem septuaginta interpretum calculatus in mille atq; ducentis & trigintasex annis superet numerum supputatum iuxta Hebręorum autoritatem. Et hoc est quod maxime facit hac in re diuersitatẽ inter veteres sacræ theologiæ tractatores inter chronographos & tẽporũ supputatores. Propterea ꝙ alij nũc secũdũ autoritatẽ.70. interpretũ suas faciũt supputatiões, alij vero secũdũ Hebræoꝝ autoritatẽ. In numero aũt annorum post Abrahæ tempora est admodum parua differẽtia inter temporum supputatores. Vnde Eusebius ab orto Abrahæ, vsq;

hę,vsque ad Christi natiuitatem ponit annos .2025. quæ sane annorum sum ma,aut omnino nō dissonat,aut parum admodum,vtpote in tribus vel qua tuor annis discordat ab illa annorum summa, quæ demonstrari potest ex scripturis sacris , vsq; ad solutionem captiuitatis Babyloniæ , & deinceps vsq; ad Christum ex probatissimis chronographis. Ante ortum aūt Abrahę prouenit differentia ex diuersitate facta a septuaginta interpretibus,qui in sua æditione habent numerum annorum alium , q̄ reperimus in litera Hebraica,qua & hac parte(Hieronymo interprete)tota Ecclesia nunc vtitur. Nam in generationibus ante diluuium,antequam quisq; generaret reperimus iuxta Hebraicam veritatem centum annos pauciores , quam re periamus in æditione secundum septuaginta interpretes facta. Verbi gratia,vbi nos iam vtentes translatione secundum Hebręorum autoritatem, le gimus genesis quinto. Vixit autem Adam centum & triginta annos,et ge nuit Seth. Et facti sunt dies Adam postquam genuit Seth,octingenti anni. Septuaginta interpretes habent, Vixit autem Adam ducentis & triginta annis,& genuit Seth. Et facti sunt dies Adam postquam genuit Seth septin genti anni,& ita summa vniuersitatis annorum totius vitæ Adam in vtris que concordat. Deinde vbi nos habemus, Vixit quoque Seth centum & quinque annis,& genuit Aenos,illic septuaginta interpretes habēt, Vixit quoque Seth ducentis quinq; annis,& genuit Aenos, & ita in generationi bus reliquis quę sequuntur. De hac autem differentia annorum inter Hebręam & septuaginta interpretum autoritatem , Hieronym⁹ in libro quæ stionū Hebraicarū,& Augu.15.lib. de ciuit. dei, cap.10. & .13. planissime disputant. Vnde in decimosexto,de ciuitate dei,capitulo decimo , de annis post diluuium hoc modo conclusit . Fiunt itaque anni a diluuio vsq; ad Abraham , mille & septuaginta duo anni secundum vulgarem, hoc est, septuaginta interpretum æditionem. In Hebręis autem codicibus longe pauciores annos,perhibent inueniri,de quibus rationē aut nullam,aut difficilem reddunt. De numero autem annorum ab Abraham ad sequentium ducum,iudicum,& regum Hebræorum tempora, modica inter Hebræos, & .70. est differentia. Verum & hic sciendum q; secundum diui Augustini sententiam,in cap.13. supra dicto diuersitas numerorum in annis a principio mundi vsq; ad Abrahā inter Hebræos codices,& Græcos atq; Latinos ex Græcis translatos,nō est tribuenda nec Iudæorum malitiæ aut diligentiæ, nec .70. interpretū errori,sed negligentiæ scriptoris,qui de bibliotheca Ptolemæi regis codicē describendū primus accepit. Vbi aūt ꝑpter codicū diuersitatē colligunt aliqua simul stare non posse,opinemur potius in huiu scemodi numeris vnum aut alterum codicem facillime potuisse corrūpi, nō ob id tamen ęstimare oportet inutilē aut vanum esse laborem studiosorum, conantiū intelligere probatorū autorū chronographias & cosmographias.

Deinde hic silētio prætereundū non est,in rationibus seu supputationi bus tpum,in ętatibus aut genealogijs regū,sacrę theologiæ studiosum non oportere inniti Gręcorū aut historijs,aut chronographijs. Nā vt docet Metasthenes Persa,publica & probata fide scribēs,Gręci q solo auditu,& p opi niões chronographiā scribūt cū ipsis pariter se & alios decipiunt. Qui de tē poribus,inquit,scribere parant,necesse est illos non solo auditu & opinione chronogra

chronographiam scribere, ne cũ per opiniones scribunt, vti Græci, cũ ipsis pariter & se & alios decipiant, & per omnem viam aberrent. Verum absq; vllo errore fiet, si solos annales duarum monarchiarum assequuti cæteros omnes vt fabulatores reiecerimus. In his enim tam liquide atq; vere digesta sunt tempora, reges & nomina, q̃ apud eos regnatum est. Neque tamen omnes, inquit, recipiendi sunt, qui de his regibus scribunt, sed solũ sacerdotes illius regni, penes quos est publica & probata fides annalium suorum, qualis Berosus. Nam is Chaldæus omne tempus Assyriorum digessit ex antiquorum annalibus, quem solum vel maxime Persæ nunc sequuntur. Itidem asseruit noster Eusebius de temporibus, & Iosephus contra Appionem Grammaticum. Omnes Græcæ historiæ de temporibus a Nino vsq; ad Olympiadem primam sunt incertę, imo & sępe falsæ, & per opiniones scriptę, quarum & scriptores sæpę sibi mutuo contradicunt, & se inuicem de mendacio accusant. Epaphorus in pluribus ostendit Hellanicum esse mendacem. Epaphorum vero Timęus, Timęum posteri. Herodotum arguunt cuncti. Proinde nõ iniuria dixit Iuuenalis, Et quicquid Græcia mendax Audet in historia. Et nõ solum apud Græcos, sed & apud Aegyptios mendacissimæ sunt historiæ, commemorantes res gestas ante multa annorum milia. In Timęo Platonis dicitur, quod Sami ciuitas Aegypti tunc literat octo milibus annorum. In alijs legimus Astrologiam apud Aegyptios quattuor milibus annorum viguisse. Ergo illis dictum fuerit, si tot milibus annorum fuerint hominum regna, quo nam modo verum sua ipsorum loquatur historia? narrans, quicumque fuerint quarumque rerum inuentores, qui primi liberalium disciplinarum instructores, vel a quibus primum illa vel illa regio, aut insula incoli cœperit. Respondẽt diluuijs & conflagrationibus per certa temporum interualla plurima terrarum ita deuastari, vt redigantur homines ad exiguam paucitatem. Recitat Augustinus decimotertio de ciuitate dei, quod sua ætate ab institutione hominis nondum completa erant sex milia annorũ, & tamen secundum epistolam Alexandri ad Olympiadem matrem, ex narratione sacerdotis Aegypti, regnum Assyriorum quinq; milia annorum excedere, Persarum autem & Macedonum imperium, plusq; octo milia annorum continere. In huiuscemodi ergo rationibus temporum, credendum est non quibusuis scriptoribus, sed his qui publica fide & autoritate in sua monarchia successiones regum ac rationes notauerunt, penes quos fuit publica probataq; fides annalium suorum, qualis (vt inquit Metasthenes) fuit Berosus Chaldæus in descriptionibus temporum & regum Assyriorum. Metasthenes Persa in descriptionibus temporum & regum monarchiæ Persarum, Philo Iudæus, & Eusebius in descriptionibus temporum & regum, & monarchiarum Gręcorum & Latinorum. Horum enim vnusquisque in supra dictis monarchijs, digessit tempora ex annalibus antiquorum, quibus publica & probata fides data erat, breuiter scribere res gestas singulorum annorum, seruato vniuscuiusq; ordie & tempore. Hos chronographos videbis a rationibus temporum ac regũ in sacris literis designatorũ non dissonare, & idcirco nõ oportet sequi cęteros ab his discordantes quales sunt Herodotus, Agesilaus, Iustin⁹, Orosius, in supputatioib⁹ tẽporum &

rum & regum Assyriorum, Iosephus Africanus, Eusebius, in supputationibus temporum & regum Persarũ, Iosephus & Talmudistæ in monarchijs Græcorum & Romanorum. Philo autem Iudæus (vt ipse inquit) vsus septuaginta seniorum testimonijs, non per opiniones ex diuersis Græcorum historijs sumptas, sed aut ex sacris literis, aut ex singularum monarchiarum annalibus certissima colligens, ab omnibus est recipiendus. Non oportet igitur sacræ scripturę studiosum turbari, si videat theologiæ magistros in rationibus temporum, ętatis, annorum mundi inter sese & discrepare & dubitare, interdum quibus temporibus, & sub quibus regibus completa fuerit historia digesta in sacris literis. Alij nempe in huiuscemodi supputationibus ætatum & temporũ secuti sunt istos, qui aut mēdaciter, aut p opiniones scripserunt. Alij alios, alij ab isto tēpore computare cœperunt, Alij a tēpore alio, & ita scripturam sacram multis in locis reddiderunt obscuram. In primis igit ex sacra scriptura, quę falli non potest, ętatē & mundi annos & tempora supputaturi a principio mundi vsq; ad Christum colligemus certos annorum numeros certaq; tempora simul demonstrantes scriptores etiam ethnicos & a fide Christi alienos vtpote probatissimos Assyriorum & Persarum scribas, publica fide scribentes ab hac annorum supputatiōe non deuiare, quibus consideratis multum per omnem modum iuuabitur sacræ theologię studiosus, ad intelligendum scripturas in quibus designanē certi annorũ numeri, veluti de .430. annis peregrinationis Abrahæ in Aegypto, de septuaginta annis desolationis sub Babylonijs, de .70. hebdomadibus Danielis. De Assyriorũ, aut Persarũ, aut Babyloniorũ regibus, cũ quibus fuit aut bellũ, aut negotiũ aliquod cum Iudęorum regibus & ducibus.

Prima conclusio, Ab Adam vsq; ad diluuium fluxerunt anni mille sexcenti & quinquaginta sex. Ista sententia demonstratur ex quinto capite libri Genesis, hoc pacto, Adam triginta & centum annorum genuit Seth, Seth quinq; & centum annorum genuit Enos, Enos nonagenarius genuit Caynam, Caynā septuagenarius genuit Malalehel, Malalehel sexaginta quinq; annorum genuit Iareth, Iareth centum & sexaginta duorum annorum genuit Enoch, Enoch sexaginta quinq; annorum genuit Mathusalem, Mathusalem centum & octogintaseptem annorum genuit Lamech, Lamech centum & octoginta duorum annorum genuit Noe, Noe cum quingentorum esset annorum genuit Sem, Cain, & Iaphet. Anno autem sexcentesimo vitæ Noe, terra fuit inundata per nouem menses integros, decimo mense cacumina montium apparuerunt, sed vsq; in finē duodecimi mensis expectauit Noe exsiccationem terrę. & præceptum egredīdi ex arca. Patēt hæc omnia Genesis quinto & sexto, & septimo, & octauo capitulis. Ex quibus colligitur numerus annorum vsq; ad diluuium Noe supra dictus, scilicet mille sexcentorũ, quinquaginta sex annorum. Insuper patet Moysen in supradictis scripturis annos intelligere solares, annos duodecim mensium. Tertio patet ędítionem septuaginta interpretum longe a veritate Hebraica deuiasse in supputationibus temporum & annorũ mundi. Ex quib⁹ consequēs est in supputatiōibus annorũ mũdi nō esse innitendũ patribus antiquis innitentibus nimirũ ęditioni .70. interpretum.

Conclusio secunda. A diluuio vsq; ad ortum Abrahę fuerunt an

runt anni duo & nonaginta supra ducentos. Ista sententia demonstratur ex capite vndecimo libri Genes. hoc pacto. Sem biennio post diluuium genuit Arphaxat. Arphaxat cum esset trigintaquinq; annorum genuit Sale. Sale, triginta annorū genuit Heber. Heber trigintaquatuor annorum genuit Phalech. Phalech triginta annorum genuit Reu. Reu triginta duorum annorum, genuit Saruch. Saruch triginta annorum, genuit Nachor. Nachor viginti nouem annorum. genuit Thare. Thare septuaginta annorum genuit Abraam, Nachor, & Aram. Hæc in genesi capite supra dicto. Iūge annos hos simul omnes, & habebis ex scripturis sacris collectos a diluuio vsq; ad ortū Abrahæ annos ducētos & nonagīta duos. A pricipio itaq; mūdi vsq; ad ortū Abrahæ anni sunt mille nongēti quadragintaquatuor.

Tertia conclusio. Ex scripturis sacris ab ortu Abrahæ vsq; ad mortem Ioseph fuerunt anni trecenti & sexaginta. Ista cōclusio demonstratur ex libro genes. per generationes patrum hoc pacto. Abraam centenarius genuit Isaac, Genesis vigesimo primo. Isaac sexagenarius genuit Iacob, genesis vigesimoquinto. Iacob nonagenarius genuit Ioseph. Nam Iacob cum iam primum ingressus Aegyptum staret coram Pharaōe ait, Dies peregrinationis vitæ meæ centum triginta annorum sunt, parui & mali, genesis: quadargesimo septimo. Erat autem Ioseph tunc quadraginta annorum. Nā triginta annorum erat, quando primum ingressus Aegyptum stabat coram Pharaone Genes. quadragesimo primo, & postea sequuti sunt septem anni fertiles & duo steriles priusq; Iacob pat ipsi⁹ descenderet ad ipsū in Aegyptum. Genes. quadragesimo quinto. Ioseph ergo fuit quadraginta annorum, cum Iacob esset annorum centum & triginta. Ex quo consequens est Iacob nonagenarium genuisse Ioseph. Ioseph autem vixit centū & decem annis, & mortuus est in Aegypto, Genes. vltimo. Iunge simul omnes annos, & habes ex scripturis sacris a natiuitate Abrahæ vsq; ad mortem Ioseph annos trecentos & sexaginta. Quarta conclusio. A morte Ioseph vsq; ad exitum de Aegypto, seu vsq; ad legem datam in monte Sinai, fuerunt anni cētum & quadriginta quinq;. In præsentiarum autem vim non facimus de quinquaginta diebus ab exitu de Aegypto vsq; ad datam legem. Patet hec cōclusio. Quia ipse Abraam septuagesimo quinto suę ætatis anno ex iussu dei cœpit primū in terram Chanaam, & in Aegyptum peregrinari, vt legit Genes. duodecimo, in quo sane anno & promissionem accepit a deo. Ab illo autem anno vsq; ad legem in monte Sinai datam, sunt quadringenti & triginta anni. In hanc annorū summā consentiunt passim in hodiernum vsq; diem omnes chronographi, qui sequūtur editionem septuaginta interpretum, iuxta illud exodi. 12. Habitatio filiorum Israel, qua habitauerunt in Aegypto, & in terra Chanaam ipsi & patres eorum, anni quadringenti triginta. Secundum hanc autem æditionem necessario interpretandū esse textum exodi duodecimo, docentem filios Israel mansisse in Aegypto quadringentis triginta annis ostendit & ipsa veritas hebraica, quæ narrat Caath filium Leui natū in terra Chanaam vixisse annos centū triginta tres, & filium eius Amram patrem Moysi annos centum triginta septem, & ipsum Moysen fuisse annorum octoginta, tempore exitus filiorum Israel de Aegypto, quorum annorum summa implere non potest quadringentos

triginta annos. Sup oĩa sufficiat nobis Christianis, interpretatio Pauli ad Gala.3. textũ Exodi duodecimo sic intelligentis, legẽ datam esse post qua dringentos triginta annos a promissione Abrae facta. Abraæ (inquit) factę sunt promissiones, & semini eius, qui est Christus. Quæ vero post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritam facit promissionem. Secundum hanc igitur apostolicam sententiam a promissione Abraæ vsq; ad legem datam in monte Sinai sunt quadringenti triginta anni. Insuper & huic conclusioni consentiunt Hebræi in hodiernum vsq; diem, secundũ hunc sensum exponentes textum exodi duodecimo, vbi dicitur, Habitatio filiorum Israel qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorũ triginta annorũ, itelligũt eni de habitatiõe qua manserunt in Aegypto a prima uice in qua (ut legit Gene. duodecimo) Abraã descẽdit in Aegyptũ quę fuit qua dringentorum triginta annorum. Hanc sententiam quoq; sanctus protomartyr Stephanus Actuũ septimo confirmat dicens. Locutus est deus ad Abraam, Accola id est peregrinum erit semen tuum, & in terra aliena & seruitu ti eos subijcient, & male tractabunt eos annis quadringentis & triginta. Substrahas ergo ab illo numero vigintiquinq; annos vsq; ad numerum annorum Abraæ centenariũ in quo genuit Isaac & sexaginta annos in Isaac generante Iacob & nonaginta in Iacob generãte Ioseph, centũ & decẽ a natiuitate Ioseph vsq; ad mortẽ eius, remanẽt anni centũ quadragintaquinq;, a morte Ioseph vsq; ad legem datam. Et ne quis propter scripturas quibus significatur quod habitatio filiorum Israel in Aegypto fuit quadrigentorũ & triginta annorum, & quod accola esset semen Abraæ futurum in terra aliena seruitutiq; subijceretur annis quadringentis triginta, arbitretur lõge plures annos intercessisse a morte Ioseph vsq; ad legem datam. Sciendũ est quod mater Moysi Iocabeth nomine erat filia Leui, quę nata erat ei in Aegypto. Leui autem, cũ discenderet in Aegyptum, erat ferme quadraginta quinq; annorum. Anni autem vitæ Leui fuerũt centum triginta septem, vt dicitur exodi sexto. Ex quo consequens est Leui in Aegypto vixisse annos nouagintaduos. Generationẽ Mosi habes in libro numerorum. Leui genuit Caath, Caath genuit Amram, qui habuit vxorẽ Iocabeth filiã Leui, quæ nata est ei in Aegypto. Hæc genuit ipsi Amram viro suo filios Aaron & Moysen & Mariam, eorum sororem, numeri vigesimo sexto. Ex quibus consequens est Amram duxisse vxorem suam amitam, qua de re loquitur Hieronymus in quęstionibus primi paralip. Traditur inquit Moysen post acceptam legem in eremo patri iniunxisse, vt matrem dimitteret eo q; illius amita esset, Filia enim fuit Leui, post cui⁹ dissidiũ Amrã duxisse vxorẽ aliã, ex qua suscepit filios duos, Eldad & Medad, & cęt. Hęc Hiero. Ioseph post ingressum Leui in Aegyptum vixit annos vnum & septuaginta. Ex quibus consequens est a morte Ioseph vsq; ad natiuitatem Moysi nõ potuisse annos esse multo plures quam sexagintaquinque, alioqui Iocabeth in sterilem iam venisset ętatem. Vnde & Philo cæterique Hebræi a morte Ioseph vsq; ad mortem Moysi computant annos sexagintaquinq;. Cui sententiæ consentiunt & Christiani interpretes. A natiuitate autem Moysi vsq; ad legem datam sunt anni octoginta, Exodi septimo. Fuerunt ergo a morte Ioseph vsque ad legem datam anni centum & quadraginta quinq;, quibus

quibus si iungent anni iuxta tertiam hanc & quartā cōclusionē collecti, habebis ab ortu Abrahę vsq; ad legē datam annos quinq; supra quingentos.

Quinta conclusio. A lege data seu ab egressu filiorū Israel ex Aegypto, vsq; ad templū inchoatū sub anno quarto regni Salomonis, sunt anni quadringenti & octoginta, vt patet.3.Reg.sexto, vbi sic dicitur. Anno quadringentesimo octogesimo egressionis filiorū Israhel ex Aegypto in quarto anno regni, in mense secundo, Salomon cœpit ædificare domū dñō. Potest & numerus iste annorū ex scripturis libri Iudicū, & pri Reg. demōstrari, pręsupposito ex traditiōe Hebręorū numero annorū, qb⁹ populo illi pręfuerunt Iosue, Samuel, Saul, quorū triū hoīm annos, quibus præfuerūt scriptura sacra non tradit. Cæterorum aūt annos sacra designat historia, & id quidem hoc pacto. Moyses præfuit annis quadraginta. Iosue vero præfuit annis .26. Hūc aūt numerū annorū ducatus Iosue, vt iam patuit, habemus ex traditione seniorum. Nā scriptura sacra q̄t fuerūt anni ducatus hui⁹ tacet. Mortuus est Iosue famulus domini centū & decem annorum, Iosue vltimo, & Iudicum tertio. Post mortem Iosue consuluerunt filij Israhel dominum dicentes. Quis ascendit ante nos contra Chananęum & erit dux belli. Dixitq; dominus, Iudas ascēdet, Iudicum primo. Iudas itaq; in tribu Iuda, ex consilio domini primus expugnauit hostes in terra sancta. Verum & iste & cęteræ tribus cito deseruerunt viam domini, ineuntes fœdus cum hostibus suis, & neq; subuertentes aras eorum, seruierunt dijs alienis. Ideoq; alienigenę primum tenuerunt filios Israel subiectos annis octo. Sed pœnitētibus, orantibus, & clamantibus eis suscitauit saluatorē nomine Othoniel, qui præfuit annis quadraginta, vt patet Iudicū tertio. Sed in his .40. annis iuxta Hebræorum traditionem includuntur anni octo supra dicti, quibus filij Israhel alienigenis seruierunt. Testis est huius rei Eusebius in chronicis. Tēporibus huius Codmus Thebarū rex, Gręcas literas adinueuit, post Othonielem Aioth ambidexter præfuit annis octoginta, Iudicum.3. Delbora & Baruch præfuerūt annis quadraginta, Iudicū.5. Deinde et Gedeon annis .40. Iudicum.8. & huius tpe Tyrus est condita, vt inquit Iosephus. Abimelech præfuit annis tribus Iudicū.9. Thola item præfuit annis tribus & viginti, Iudicū.10. Post illū Iair habens triginta filios, præfuit annis viginti duobus, Iud.10. Huius temporibus Carmentes literas Latinas adinuenit. Iepte qui & filiā immolauit, pręfuit annis sex, Iudi .12. Abessan de Bethleem qui triginta filios, & totidem filias generauit, præfuit annis.7. Iud.12. Post hūc pręfuit Archialon Zabulonites annis decē, Iudi.12. Iste in.70. interpretibus cū suis decē annis non habet, sed neq; Eusebius illius meminit, pro cuius annorū damno, vt inq̄t Beda supplendo, Eusebius plures annos q̄ in Iosepho legebat, ipsi Iosue, Samueli, & Saul assignauit, quatenus ab egressu filiorū ex Aegypto vsq; ad ædificationē tēpli quadringentorum & octoginta annorū summā, quam scriptura prædicat haberet. Labdon, qui habuit. 40. filios, præfuit annis.8. Iud.10. Sampson fortissim⁹, qui multo plures interfecit moriens, q̄ ante viuus occiderat, præfuit annis viginti. Iud.16. Heli sacerdos annis quadraginta, pri.Reg.4. Samuel & Saul annis triginta duobus iuxta supputationē Iosephi. Ex sacra autē scriptura q̄ diu hi duo præfuerint non patet. Dauid primus ex tribu Iuda re-

gnauit annos quadraginta. Salomon itẽ filius eius regnauit annis quadraginta. Collige annos hos simul oẽs, & videbis ꝙ quartus annus regni ipsius Salomonis fuerit quadringẽtesimus octogesimus ab egressu filiorũ Israhel ex Aegypto. Ab inchoato itaq; ligneo tẽplo i deserto vsq; ad inchoatũ lapideum tẽplum sunt anni. 480. In deserto cũ daretur lex, inchoatũ fuit taberna culũ fœderis vice tẽpli stabilis. Verũ quia populus stabilis nõ erat i deserto in vna mansione, & nondũ ad regnum stabile in terrã promissionis peruenerat, ideo templũ portatile ac mobile iussu diuino fabricatũ fuit, vt popul⁹ ille ad idololatriam inclinatissimus, vtcũq; religione teneretur.

Conclusio. 6. A quarto regni Salomõis anno, sub q̃ fuit templũ inchoatũ vsq; ad Ioas, qui iuxta Philõem & septuaginta seniores Hebræos, fuit primus rex Hierusalem, ex linea ipsius Nathan fratris Salomonis fu erunt anni octo & triginta supra centũ, qui colligũtur ex tertio & quarto Regum, & ex secundo paralipomenon, hoc modo. Salomon a quarto anno regnauit annis trigintasex. In anno quarto huius fundata ẽ domus domini mense. 310., ipse est mensis secundus & in anno vndecimo mense Eluil ipse est mensis octauus perfecta est domus in omni opere suo, & in omnib⁹ vtensilibus suis ædificauitq; eam annis septẽ, tertij regum. 6. Roboam filius eius regnauit annis septendecim. Sub hoc, seditione orta, regnum Israel est bipertitum. Apud decẽ tribus Israel in Samaria regnante Hieroboam seruo Salomonis. Roboam autem regnante in Hierusalem super tribũ Iuda, fuitq; bellum inter Roboam & Hieroboam cunctis diebus, tertij regum. 14. Abias filius Roboam regnauit annis tribus, Asa filius eius regnauit annis vno & quadragĩta. Iosaphat regnauit annis vigintiquinq;. In annis regni huius regnauit Achab super Israel, sub cuius regis tempore extiterunt Helias, Helizæus, & Abdias prophetæ in regno Israel, Filiusq; viduę Sareptanę qui fertur fuisse Ionas propheta a morte suscita tur per Heliam prophetam. Pluuia quoq; tribus annis & mensibus sex per eundem Heliam continetur atq; impeditur propter peccata Achab & populi Israel, tertij regum. 17. & 18. Ioram regnauit annis octo, ambulauit Iorã in vijs Achab regis Israel. Filia quippe Achab vxor erat Iorã. Iste occidit oẽs fratres suos gladio & quosdã de principibus Iuda, secundi Paralip. 21. Prædicti Iorã filius noĩe Occhosias qui & Ahazias appellaẽ, in quo iuxta Philonẽ Salomonis linea fuit extincta, regnauit anno vno. Sub hoc Helias curru igneo rapitur. Attalia vero Occhosiæ mater regnauit annis septem, connumerato anno in quo ipsa interficitur. Nã secundi Paralippo. 22. ipsa legitur regnasse annis sex, sed quarti Reg. 11. textus cõmunis solet habere Attalia regnauit super terrã annis. 7. Verũ hic sciendũ hoc q́d dicit, annis septẽ, nõ haberi in codicibus emendatis, neq; reperitur in Hebræo textu, q̃ uis in. 70. interpretibus annis. 7. regnasse perhibeatur. Hic vides filiũ suũ Occhosiã mortuũ interfecit oẽ semẽ regiũ. De hoc sic loqtur scriptura. 2. Paralip. 21. Ambulauit Iorã in vijs regũ Israel, faciens malũ in cõspectu dñi, sicut egerat domus Achab, filia quippe Achab erat Attalia vxor ipsius, q́d (vt inquit Hiero. in quęst. super. 2. Paralip.) intelligendũ est secundũ imitationẽ & educationem filia non secundũ generationẽ. Nã in cap. 22. secundi Paral. Attalia hic appellatur filia Amri patris Achab. Quæstio valde

perplexa:

perplexa ex cap. 21. & 22. secundi Parali. oborirē occasione horū duoū regū, Iorā videlicet & Occhosię, dicit enī illic scriptura Iorā regnasse annis. 8. & vixisse annis. 40., & Occhosiā filiū ei⁹ cū regnare cœpisset, fuisse. 42. annorū. Quod si ita est, consequitur vel Occhosiā duobus annis natum esse priusq̄ Iorā ipse illū generauit, qđ ridiculū ē, vel longū tps intercessisse inter mortē Iorā et initiū regni Occhosię. Neq; enī potuit Iorā generare Ochosiam añ ãnū suū. 12. Occhosias ergo si regnare cœpit ãno ętatis suę. 42. quēadmodū scriptura dicit, cōsequens ē inter mortē Iorā & initiū regni Occhosię inter cessesse ad minus tēpus annorū quatuordeci. Et ita sentētia huius conclusionis de annorū numero videtur non solū non esse in scripturis fundata, sed & scripturis ipsis cōtraria. Soluit hanc perplexitatē D. Hiero. in quęstionibus secundi Paralipomenon dicens, collationē libri regum, huic quęstioni soluendæ magnum præbere auxilium, Dicitur enim quarti Reg. 8. Viginti duorū annorū erat Occhosias cū regnare cœpisset, & vno anno regnauit in Hierusalē. Ipse aūt Iorā pater eius vixit annis quadraginta, & regnauit. 18. octo autē anni, qui & in regno tribuuntur ipsi sunt anteq̄ fratres occideret, cū adhuc innocenter viueret. 20. vero anni, quibus regnauit, ideo a numero regni eius auferunť, quia in languore, & tribulatione deduxit eos. Ideo filio eius tribuuntur, qui non amplius q̄ viginti duos annos habens regnasse perhibeť. Sed ex hac conclusione videtur nasci contra supradictam conclusionē scrupulus vrgentior. Nam Iorā si regnauit annis viginti octo post mortem Iosaphat patris sui, consequens videť numerum in hac conclusione collectum, esse diminutum & breuiorē in viginti annis. Sed hoc nō sic esse colligitur ex numero annorū, secundū quē, scriptura designat regnasse reges Israel præfatis regibus Iudę contemporaneos. Omnes ergo annos collige simul, & habebis a quarto Salomonis anno vsq; ad finē vltimi anni regni Attaliæ annos centū & trigīta octo ex scripturis sacris demōstratos.

Septima conclusio. A primo anno regni Ioas, qui iuxta Philonem primus regnauit in linea ex Nathan vsq; ad desolationem Hierusalem destructioneq; templi sunt anni trecenti & duo. Patet. Nā a principio regni Ioab vsq; ad spontaneā transmigrationē Ioachin ex scripturis sacris colliguntur vnus & nonaginta anni supra ducentos, connumeratis annis decē, quibus regnauit Amō captiuo patre suo Manasse, q alio noīe vocabať Her. A trāsmigratiōe aūt illa vsq; ad desolationē Hier̄lm & destructionē tēpli anni vndecim. Ex quibus cōsequens ē, q a Ioas vsq; ad desolationē fluxerint anni duo & trecenti, q colliguntur ex scripturis sacris in. 4. lib. Reg. &. 2. Paralip. Ioas regnauit annis. 40. Iste bonus fuit in principio, pessim⁹ in fine, īter cætera q̄q; facinora Zachariā filiū Ioade summi sacerdotis interfecit, secundi Paralip. 24. Is credič esse Zacharias filius Barachiæ, qui a Christo in Euangelio recitatur occisus inter tēplum & altare. Post Ioas regnauit Amasias annis viginti nouem. Pro intellectu scripturarum hic sciendum est, quod tres reges supradictos videlicet Occhosiam (qui & secundi Paralipomenon. 21. & 22. vocatur Ioacham & Ahasias) Item Ioas & Amasiam Euangelista Matthæus in Christi genealogia tacuit dicens, Ioram genuisse Osiam, iste Osias qui fuit Amasiæ filius, alio nomine vocatus Asarias, lepra percussus regnauit annis quinquaginta duobus. Sub

hoc prophetauit Amos, Ionas quoque ad Niniue mittitur, & Sardanapalus vltimus Assyriorum rex in prælio ab Arbase victus semet incendio concremauit. Post Osiam filius eius Ioathan regnauit annis sedecim. Sub initijs regni huius Olympias prima numeratur, vt tradunt Africanus, & Eusebius. Post Ioathan filius ipsius Achā regnauit annis sedecim. Sub hoc condita est Roma, post quem filius ipsius Ezechias regnauit annis viginti nouem. Sub Ezechia hoc extinctum est regnum Israel, & decem tribus ab Assyrijs ducunt in captiuitatē. Insup sub his regibus Osia videlicet Ioathan, Acham, et Ezechia prophetauerunt Esaias, Osee, Iohel, Micheas. Post Ezechiam regnauit Manasses annis .55. Hic Manasses (vt Hebræi tradunt) interfecit Esaiam prophetam. De hoc Manasse scribitur secundi Paralipomenon. 33. quod fecerit malum coram domino iuxta omnes abominationes gentium, instaurans excelsa, quę pater ipsius Ezechias destruxerat, construens Aras Baalim, adorās omnem militiam cœli, faciens transire filios suos ignē in valle Behennon, quę (vt inquit Hieronymus) alio nomine Gehennon dicitur, id est vallis filiorum Ennō, quę non procul est ab Hierusalem, de qua & in Hieremia, & in Regum libro plene scribitur. Ab ea enim originem accepit nomen Gehenna. Hęc Hieronymus in calce quęstionum secundi libri Paralipomenon. Principes exercitus regis Assyriorum eundē Manassem vinctum catenis, & compedibus captiuum duxerunt in Babylonem, vbi iuxta septuaginta seniorum sententiā captiuus est detent⁹ annos decē. Qui postquam sic est coangustatus, deprecatus est deum, & egit pœnitētiam, cuius orationem exaudiuit dominus, & reduxit ipsum in Hierusalē. Post quē filius ipsius Ammō cōnumeratis decē absente patre regnauit .12. Sciendum est enim, quod ex scripturę sacræ textu habemus annos solum duos regni Amon, reliquos autem decem septuaginta seniores tradunt adijciendos, quibus pater captiuus fuit, sic recenset Philo, Eusebius quoque sequutus, vt ipse inquit, septuaginta interpretationem. Beda insuper in libro de temporibus, recitat septuaginta interpretes sic dicere, quamuis numerum annorum non supputet secundum illorum sententiam. Iosias regnauit annis vno & triginta Deinde Ioacham filius eius mensibus tribus. post quē alter filius noīe Ioakim annis .11. Post quē filius eius noīe Ioachin mēsibus trib⁹. Post quē Sedechias Iosię filius, cuius anno regni vndecimo facta est desolatio. Sed hic sciendum quod in septuaginta interpretibus Iosias triginta duobus annis regnasse legitur. Vnde & Eusebius, vt & Beda inquit, & in Chronicis ipsius Eusebij videre licet inter regnum illius, & Ioakim aliū de suo adiecit annum propter menses bis ternos quib⁹ Ioacham & Ioachin regnauerunt. Verum quid veritas habeat, Hieremias capite. 25. pandit, perhibens a decimotertio anno Iosiæ, vsque in annum quartum Ioakim, qui est & primus annus Nabuchodonosor, se prophetasse viginti tribus annis annis, & Nabuchodonosor incepisse regnare quarto anno Ioakim. Decimonono aūt anno regni eiusdē Nabuchodonosor Hierosolymam fuisse destructam. Sub anno ergo decimotertio regni Iosiæ Hieremias prophetare cœpit, prophetauitque vsque in desolationem Hierusalem, in qua & ipse captus est. Post Iosiam filius ipsius Ioacham regnauit mensibus tribus, quem Pharao Nechao victum & captiuum duxit in Aegyptū, constituens

constituens Ioakim fratrem eius Iosiæ filium regem in Hierusalē. Iste autē qui & Eliachim dicitur, regnauit annos vndecim. Contra hunc ascendit Nabuchodonosor, & vinctum catenis duxit in Babylonem, & cum eo transmigrauerunt Daniel, Ananias, Asarias. Post Ioakim regnauit tribus mensibus filius eius Ioachin, alio nomine dictus apud Matthæum Iechonias, apud Lucam autem capite tertio vocatus Neri, alibi etiam vocatus Elih, qui & quarto mense dum exercitus Babyloniorum veniret contra ipsum vltro se dedidit, & in Babylonem transmigrauit. Cum hoc, secundum Hieronymi sententiam Mardocheus iuxta historiam Hester & Ezechiel propheta in Babylonem adducuntur. Nemo igitur putet eundem in Danielis principio esse Ioakim, qui in Ezechielis exordio Ioachin scribitur. Post Ioachin est Sedechias constitutus rex, qui regnauit in Hierusalem annis vndecim, & facta est desolatio dum templum per exercitum Chaldęorum est igni consumptum, ciuitas, muri, & domus Hierusalem subuersa, principes & nobiles, potentes & diuites, aut interfecti, aut vincti sunt ducti in Babylonem. Sedechias rex filijs occisis oculisq; effossis est in Babylonem tractus, quarti Regū vigesimoquinto, completurque in ipso vaticiniū Hieremiæ, qđ canebat, Intrabis in Babylonem, & non videbis eam.

Sub hac desolatione ipse quoq; Hieremias in Babylonem captiuus ducitur. Collige simul annos omnium omnium regum, a Ioas vsq; in annum vndecimum Sedechiæ, & habebis ex scripturis sacris collectos trecentos & duos annos. Hactenus numerus annorum a principio mundi vsq; ad desolationem Hierusalem collectus ex scripturis sacris, in quo conueniunt catholici tractatores cum Hebręorum chronographis. Ratio autem differētiæ, quæ modica est, patebit in sequentibus. Quæ autem a desolatione Hierusalem vsq; ad Christum sequuta sunt tempora, ex scripturis sacris colligere non possumus. Nam etsi post desolationem seu destructionem Hierusalem historiam rerum gestarum contineant libri Esdre vsq; in tricesimum annum illius Artaxerxis, sub quo muri Hierusalem sunt rędificati, ex illis tamen libris non possimus sic certum annorum numerum colligere, neq; item in Christum vsq; in ipsis protenditur historia. Ex supra dictis conclusionibus recapitulantes, possimus colligere numerum annorum ab ætate qualibet, vel a regno quolibet, vsq; in tempus desolationis huius seu destructionis templi & ciuitatis. A principio mundi vsq; in hanc desolationem, seu destructionem sunt anni. 3373. A diluuio vsq; in hanc desolationem sunt anni. 1717. Abortu Abrahæ vsq; in hanc desolationem sunt anni. 1425. Ab egressu filiorum Israel in anno, quo & tabernaculum seu templum ligneū est inchoatum vsq; in hanc desolationem sunt anni. 920. A quarto anno Salomonis, quo inchoatum est templum lapideum, vsque in destructionē eiusdem templi sunt anni quadraginta supra quadringentos. Et quia vndecimo anno Salomonis perfectū & consummatum est templum in oī opere suo, & in vniuersis vtēsilibus suis, vt dicitur. 3. Re. 6. consequens est ipsum stetisse in sua perfectione annis quadringentis, & triginta tribus. Cæterū & hic sciendū ē, a principio mundi vsq; in hāc desolationē tēpli defluxisse quatuor ætates mūdi inter. 7. quę solēt assignari. Aetas prima a principio mundi

mūdi vsq; diluuium, continent annos mille sexcentos & quinquaginta sex, & in hoc annorū numero cōcordes sūt Hebręi & Latini chronographi, cōputatiōe facta secundū textū Hebraicę veritatis, secundū quā reperiemus Mathusalem ipsum esse mortuū eodē anno, q̄ venit diluuiū, vt ex scripturis demonstrat Hiero. in quest. super Genesim. Secundū .70. vero interpretum æditionē, si supputare velis conuinceretur Mathusalē quatuordecim annis vixisse post diluuiū, quo concesso, nō videbitur stare scriptura docens octo tm̄ animas per archam Noe fuisse seruatas. Aetas secunda, a diluuio vsq; ad ortū Abrahę, est annorum ducentorū & nonagintaduorum. In hoc item numero, qui & ex scripturis demōstratur, consentiūt vniuersi probati chronographi. Tertia ætas ab ortu Abrahę vsq; in primū annū regni Dauid, cōtinet annos duos & quadraginta sup nongētos. Hic etiā annorū nmer⁹ ex scripturis patet, & ideo consentiūt vniuersi. Quarta ætas a principio regni Dauid vsq; in regni Sedechiæ annum vndecimū, in q̄ subuersum est templū & Hierusalē, fluxerūt anni quadringenti & quadragintaocto. Ratio aūt propter quā Beda & cæteri recenseant in hac ętate annos solum quadringentos, & septuaginta tres, patet ex supra dictis. Nā ipsi numerant Amon regnasse annis solū duobus, q̄rum meminit scriptura, tacentes decē annos, quibus secundum septuaginta seniores regnauit idem Amon absente patre captiuo. Attaliam quoque supputant regnasse annis sex, quam septuaginta censent regnasse annis septem. Quinta ætas a desolatione seu destructione tēpli & Hierusalem, vsq; in annum natiuitatis Christi, est annorū quingentorum & nonaginta sex. Beda vero recenset hanc ætatem esse in septem annis breuiorē, ponēs eam esse quingentorū & octogintanouē annorū. Huius ætatis annoꝝ numerū nō ex scripturis sacris, sed ex probatis chronographis in conclusionibus sequentibus demonstrabimus, coassumptis etiam scripturis sacris de .70. annis desolatiōis, & de .70. Danielis hebdomadibus, vsq; ad Christum ducē. Sexta munndi ætas, quę nunc agitur, cuius & initiū Christus suo aduentu cōsecrauit, nulla tēporum serie nobis certa, sed vt ætas decrepita, ipsa totius sæculi morte finienda est. Insup ex superioribus cōclusionib⁹ potest demōstrari, q̄tū annoꝝ numeꝝ contineat vnus aut alter scripturę sacrę liber. Historia libri Genesis a principio mūdi, vsq; ad mortē Ioseph cōtinet annos .2308. Historia vero Exodi post numerū filioꝝ Israel, qui cū Iacob seu Israel ingressi sunt Aegyptum in capite libri pręmissum incipiens a morte Ioseph protensa vsq; ad diē qua Moyses cōpletum tabernaculum in deserto mōtis Sinai erexit, vnxit & sāctificauit cum oībus vasis inferens i illud arcā fœderis, cōtinet annos .100. & .46. Nā per conclusionem .4. superius positā a morte Ioseph vsq; ad exitum filiorum Israel de Aegypto, sunt anni .145. Ab egressu autē vsq; ad erectionem tabernaculi, est annus vnus, quia primo die mensis filij Israel sunt egressi, & .1. die mēsis secūdi āni erectū ē tabernaculū, Exo. 40. Tradit aūt Exodi liber ingressum Iacob in Aegyptū cū septuaginta aīabus de fœmore eius. Tractat & de morte Ioseph & de multiplicatione & oppressione filiorū Israhel post mortē ipsius, & de ædicto imperij Pharaonis occidendi Hebręorū masculos īfanies, & de natiuitate Moysi, & de missione eius ad Pharaonē de plagis decē, & de exitu filiorū Israhel de Aegypto per

pto per mare rubrū, de subuersione Pharaonis atq; Aegyptiorū a die egressionis ex Aegypto, recensens mansiones duodecim, in quibus castrametati sunt filij Israel peregrinantes in deserto, donec mense tertio egressionis ve nirēt in desertū montis Synai, vbi & Moyses ascendēs in montē, audit legē dei iubentis audita referri ad populū, & eundē populū sanctificari in diē tertiū, in q̄ auditis tonitruis sonituq; fulgurum & buccinarum, tradit deus Moysi decalogi legē, aliaq; praecepta quędā iudicialia & ceremonialia. Itē de altari construendo & de tabernaculo ligneo vice templi construendo, de archa, de vasis, instrumentis, cultu & ornatu, archae, & tabernaculi, de vestibus Aaron & filiorum eius, & de erectione tabernaculi cum oibus ad se ptinentibus, & de vnctione tabernaculi, vasorum ac ministrorum eius.

Liber aūt Leuiticus ab illa erectione tabernaculi, vsq; in diē, quo pręcepit deus Moysi, vt filios Israel a vigesimo anno & supra ad bellū aptos nu meraret, continet tempus vnius mensis. Nā in primo die primi mensis an ni secundi egressionis de Aegypto tabernaculū est erectum, & tū (quemad modū tradit initiū libri Leuitici) dominus deus de tabernaculo testimonij vocauit Moysem, tradens illi holocaustorum ritum, alia quoq; quae spectāt ad ministros tabernaculi, vsq; ad primum diē mensis secundi. Patet, Nam primo die mensis secundi anno altero egressionis de Aegypto iussit domin⁹ Moysi, vt numeraret summam vniuersae cōgregationis a vigesimo anno et supra, vt patet Numeri. 1. Congruo igitur ordine post erectionē tabernaculi, tractat Leuiticus de ritu holocaustorū, oblationum, festorū, coniugiorum, puerperarū summi sacerdotis, & vestimentorū eius, tradens scilicet praecepta, ceremonias atq; iudicia, quae praecepit dominus per Moysen referri ad populum. Liber autem Numerorum, a primo die secundi mensis, anni secundi egressionis de Aegypto protensus vsq; ad mansionem in campestribus Moab super Iordanem, vbi & mortuus est Moyses, cōtinet annos ferme trigintanouē. Quod hinc patet. Nā quemadmodū est ex scripturis manifestum, Moyses eductum ex Aegypto populū in deserto regit annis quadraginta, ex quibus Exodus & Leuiticus, cōtinent primi anni acta, sicuti iā patuit. Et quia liber Numerorū cōtinet ea quę sub Moyse sunt acta, vsq; ad vndecimū mēsem quadragesimi anni, cōsequēs ē eundē librū Numero. complecti seriem tpum triginta nouē annorū, incompletis tñ mēsibus duobus, q̄rum duorū mensiū acta, hoc est, vndecimi & duodecimi mensis eius dē vltimi anni, q est quadragesimus ab egressu filiorū Israhel de Aegypto continet liber Deuteronomij, vt patet Deut. 1. Designat aūt liber iste filiorū Israhel numerum, aliaq; multa in deserto Sinai acta de ritibus & officijs Leuitarū, & de leprosis ejciēdis extra castra, de lege zelotypię, tabernaculi erectione, de ordine mouendi castra, & alijs quibusdā in Exodo descriptis. Vñ inter oēs mansiones, ea quae est duodecima fuit maxima, ibi loquitur deus cum Moyse facie ad faciē, sicut homo solet loqui ad amicū suū, ibi quinquagesimo die ab egressu de Aegypto lex est accepta, ibi tabernaculū erectū, ibi Exodus, Leuiticus, & Numerorum, vsq; in caput decimum descript⁹. Nam vt scribitur Numeri decimo, Anno secundo, mense secundo vigesimo die mensis eleuata est nubes de tabernaculo foederis, profecti sunt filij Israel per turmas suas de deserto Sinai, & recubuit nubes in solitudine Pharan, Et

tam. Et quia filij Israhel primo die mensis tertij egressionis de Aegypto venerunt in hanc solitudinem Sinai, consequens est eos vndecim mensibus et viginti diebus commoratos esse in mansione ista, quæ & inter quadraginta duas mansiones descriptas, Numeri trigesimotertio, duodecima computatur. Idem autem liber Numerorum a capite decimo vsq3 finem designãs & mansiones reliquas triginta, & ea quæ in illis sunt gesta protensus vsq3 ad primum diem mensis vndecimi anni quadragesimi egressiõis de Aegypto continet annos triginta octo, menses nouem & dies viginti. Liber qui Deuteronomium .i. secunda lex inscribitur, continet acta duorum mensium nouissimorum anni quadragesimi in campestribus Moab contra Iordanẽ, in quibus Moyses ea quæ prius in diuersis mansionibus dicta sunt ac gesta explanat, quibus cõpletis Moyses moritur. Vnde liber iste est recapitulatio seu explanatio breuis & lucida eorum, quæ sparsim prius dicta & gesta sunt recollectio, quemadmodũ in pri. cap. eiusdẽ libri dicit. Quadragesimo anno mense vndecimo, primo die mensis loquutus est Moyses ad filios Israhel oĩa quę præceperat illis dñs, vt diceret eis postq3 percussit Seon regẽ Amorreorũ, qui habitauit in Esebon & Og regẽ Basan, cœpitq3 Moyses explanare legem & dicere, & cęt. A morte itaq3 Ioseph descripta in principio libri Exodi, vsq3 ad mortem Moysi designata in fine Deuteronomij sunt anni .135. Continent ergo quinq3 libri Moysi tempus annorum .2493. Quot aũt annorũ historias contineãt reliqui scripturæ libri, vt Iosue, Iudicũ, Regũ, & Paralip. potest facile ex superioribus cõclusionibus supputari. Hactenus ergo ex scripturis demõstratus est annorũ numer9 a pricipio mũdi vsq3 ad desolatiõnẽ Hierusalẽ p Nabuchodonosor Babyloniorum regẽ.

Octaua cõclusio. Ab hac desolatione seu subuersione templi & vrbis & populi Hierusalẽ vsq3 ad primũ annũ Cyri, sub quo soluta est Babyloniorum captiuitas sunt anni septuaginta. Huic cõclusioni consentiunt Iulius, African9, Philo, & septuaginta seniores. Ab euersione Hierusalem vsq3 ad initium Cyri regis Persarum supputantes annos septuaginta, dissentit quidem ab horum sententia Eusebius, & ipsius sequaces in temporum libro triginta solum annos supputantes a destructione Hierusalem vsq3 ad Cyri regis Persarum initium. Sed non est quod rationabiliter nos in huius sententiam moueat. Nam & de supra dicta conclusione videtur esse textus satis expressus secundi paralipomenon vltimo, et primi Esdrę primo. Hunc insuper numerum desolationis annorũ expresserunt Hieremias & Daniel prophetę, Daniel quidem capite nono. In anno, inquit, primo Darij de semine Medorum, qui imperauit super regnum Chaldæorum anno regni eius, Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo domini ad Hieremiã prophetam, vt complerentur septuaginta anni desolationis Hierusalem. Ad idem Hieremias capite vigesimoquinto, Adducam (inquit Nabuchodonosor regem Babylonis seruum meum contra ciuitatem istam, & contra habitatores, qui in circuitu illius sunt, & interficiam eos, & ponã in solitudines sempiternas, & erit vniuersa terra eius in solitudinem, & in stuporem, & seruient omnes gentes istę regi Babylonis septuaginta annis. Cumq3 impleti fuerint septuagĩta anni visitabo iniquitatẽ regis Chaldęorũ. Ecce plane vides septuaginta annos finitos esse, dum regis Babylonis iniquitas

quitas vindicata est diuinitus, & hanc vindictam esse factam in Baltasare interfecto per ministerium Darij, manifestum est ex scriptura Danielis capite. 5. Vnde Baltasar ipse irritam putans dei pollicitationem, falsumque promissum versus in gaudium, fecit grande conuiuium insultãs quodammodo spei Iudæorũ, & prophanans sacra templi dei vasa. Sed statim vltio sequuta est. Deniq; & eandem sententiam qua dicitur ab euersione templi facta anno decimo nono regni Nabuchodonosor, vsq; ad initium regni Darij & Cyri interficientium Baltasarem in Babylone fluxisse annos septuaginta, approbant & Ethnicorum chronographię, vt mox patebit.
Ex his manifestum est annos septuaginta desolationis, de quibus loquunt prophetæ, supputandos esse non a spontanea transmigratione Ioachim, qui primo anno regni sui vltro & se, & matrem suam, & seruos, & principes, & eunuchos, & thesauros domus domini, cæteraq; omnia dedit in manus Nabuchodonosor in Babylonem transmigrans, vt dicitur quarti Regum, vigesimo secundo. Sed a destructione templi & desolatione Hierusalem facta sub Sedechia vndecim annis post eiusdem Ioachim trãsmigrationem.
Hactenus ergo habes annorum supputationem a diluuio vsq; ad Cyrum ex sacris literis demonstratam.

Sequitur pars huius capitis secunda de supputatione temporum ex monarchijs ethnicoaum conformiter ad sacras literas. Reliquum est iam ostendere per ipsas monarchias quo nam pacto hanc annorum supputationem a diluuio in Cyrum approbent & ethnici scriptores probatissimi, Berosus, & Manethon, & Metasthenes chronographi veteres, quorum meminerunt Iosephus, Eusebius, Hieron. cæteriq; patres. Verum hic in primis sciendum, quod is quem appellat scriptura Noe apud Berosum & alios ethnicos vocatur Ogyges & Ianus, quæ nomina eiusdem esse personæ ipse Berosus etiam exprimit, appellans ipsum Noam. Qui autẽ in scripturis sacris vocatur Nymbroch robust⁹ venator coram deo, apud ethnicos dicitur Saturnus, qui fuit pater Beli seu Iouis, & auus Nini. Hic sane Ninus ambitione dominandi, cupiditateq; monarchiæ viriare cœpit aureum sæculum. A diluuio ipsius Noe vocati, seu, vt inquiunt, Ogygis, vsq; ad regnum prefati Nini regis Assyriorum, supputant præfati Berosus & Metasthenes annos durentos quadraginta nouem. A Nino vsq; ad finem regni Sardanapali, Metasthenes supputauit annos mille ducẽtos triginta quinq;, numerãs annos in singulis regibus Assyriorũ, a Nino vsq; ad Sardanapalũ, in quo sane Sardanapalo extincta fuit Assyriorũ monarchia. Prosequutus est Berosus tempora decem & octo regum Assyriorum, deinde Manethon, vbi Berosus reliquit, prosequutus est cęteros Assyriorũ reges. Post Sardanapalũ, vt tradit Metast. monarchia fuit bipertita in duo regna, vnũ Medorũ ac Persarũ, alterum Babyloniorũ, vtroq; regno trecentis & quatuor annis suos ꝑprios reges tenẽte, donec pręfatus Cyrus Medorũ ac Persarũ rex Balthasarẽ regẽ Babyloniorũ iterficeret, factusq; Babyloniorũ rex trãsferret monarchiã illã, sic bipertitã rursus vnitã in Persas & Medos. Sciendũ est enĩ quod a Nino vsq; ad Sardanapalũ, rex Assyriorũ vn⁹ erat monarcha, & Medorũ, & Persarũ, & Babyloniorũ. Post Sardanapalum ergo monarchia sic in duo regna mansit diuisa annis trecentis & quatuor vsq; ad Cyrum.

Collige

Collige omnes annos simul per Berosum & Metasthenem designatos a diluuio vsq; ad Cyrum, & habes octogintaseptem annos supra mille & septingentos, quæ summa prorsus est eadem cum summa annorum ex sacris libris collecta. Colligit autem Metasthenes numerum istum annorum per numeros annorum, quib⁹ reges primū apud Assyrios in monarchia vnita, deinde apud Babylonios in monarchia bipertita regnauerunt. De numero annorum, quibus regnatum est a diluuio vsq; ad Ninum, & a Nino in monarchia apud Assyrios vsq; Sardanapalum, Metasthenes in sua Chronographia sic loquitur. Berosus apud quem, inquit, fuit apud Assyrios publica & probata fides, omne tempus Assyriorum digessit ex antiquorum annalibus, quem solum vel maxime vnum Persæ nunc sequimur, is tradit ante Ninum ducentis & quadraginta nouem annis regnatum fuisse sub tribus dijs regibus, quorū qui primus vniuerso imperauit orbi, fuit Ogyges, qui præfuit inundationi terrarū. Deinde Saturnus fundata Babylonia, regnauit annis sex & quinquaginta. Belus Iuppiter eius filius duobus & sexaginta. Ninus eius filius, qui primus monarchiā cepit, annis quinquaginta duobus. Semiramis quadraginta duobus, & cæt. Et cæteros sic consequenter secundum successionis seriem supputat Metasthenes, partim ex Beroso, partim recensens singulorum regum & nomina & annos, quibus regnauerunt vsq; ad Sardanapalum, colligens a Nino vsq; in finem imperij Sardanapali, annos mille ducentos triginta quinq;. Et quia Eusebius noster eosdem reges, eorumq; tempora ad longum a Nino vsq; ad Sardanapalū supputat, colligens a Nino vsq; in finem imperij Sardanapali, mille ducētos & quadraginta annos, nō est opus hic prolixius immorari, præsertim cum Eusebius non deficiat in numero isto annorum a Nino vsq; in ipsum Sardanadalum. In numero autem annorum regni ipsius Sardanapali deuiat a Beroso & Metasthene in annis quinq;, describens Sardanapalum regnasse annis viginti, quem Metasthenes scribit regnasse solum annos quindecim. Secundum Berosum ergo & Metasthe. Manethonem supputādo annorum numeros, omne tempus a diluuio vsq; ad finem Sardanapali, est mille ducentorum trigintaquinq; annorum. De numero annorum a finē regni Sardanapali, vsq; ad Cyrum sic loquitur Metasthe. Interfecto, inquit, Sardanapalo ex ipso flammis iniecto monarchia bipertita fuit inter Phul Belochum, & Arbacem, ea lege vt Arbaces Mediam & Persas regeret, Phul Belochus Babyloniam. Apud Medos hi regnauerunt annis. 4. et trecentis. Arbaces viginti octo, Mandanes quinquaginta, & sic consequenter recitat singulorum regum nomina & annos vsq; ad Cyrum. Et quia scriptura sacra meminit eorum regum, qui in monarchia bipertita apud Babylonios regnauerunt, idcirco scire nomina, & numerum annorum, q̄bus regnauerunt plurimum per omnem modum cōfert ad intellectum scripturarum. Et ideo hic textū ex chronographia Metasthe. inserimus. Apud Babylonios, inquit, annis quatuor & trecentis hi regnauerūt, primus Phul Belochus annos quadraginta octo. Phul Assur viginti quinq;. Salmanasser decem & septem. Sennacherib septem. Assar Adon decem. Merodach duos & quinquaginta. Benmerodach vnum & viginti. Nabuchodonosor prim⁹ triginta quinq;, Nabuchodonosor Magnus quinq; & quadraginta. Amilinus

nus Euilmerodach triginta, filius huius primus Regassar tribus. Secundus Lab Asserdach sex. Tertius Balthasar quinque, quem interfecit Cyrus Medus. Post Sardanapalū ergo apud Babylonios primus regnauit Phul Belocus annis quadragitaocto. Iste Phul sic à Metasthene designatus ē, cū quo componere debuit rex Israel argento dato, quarti regum decimoquito. Post hunc regnauit Phul Assur vigintiquinque annis. Iste est, qui transtulit partem decem tribuum videlicet, Galilæam & vniuersum populum Nepthalim in Assyrios, tūc regnante Phacee filio Romilie super decem tribus in Samaria in diebus Acham regis Iuda, vt dicitur quarti regum decimoquinto & decimosexto. Post istum Phul regnauit Salmanassar decem & septem annis. Huius quoque meminit scriptura. Nam iste est qui Osee regē Israel decemque tribus Samarie transtulit captiuas in ciuitates Medorum, in diebus Acham regis Iuda, quarti regum decimoseptimo. In diebus hui⁹ Salmanassar captus est Tobias de tribu & ciuitate Neptalim, q in captiuitate positus viam veritatis non deseruit, omnia quę habere poterat quotidie fratribus concaptiuis impartiens, Tobiæ .1. Post hunc Salmanassar regnauit Sennacherib annis decē & octo. Iste Sennacherib anno .14. regis Ezechię asdendit contra Iudam & Hierusalem, & cepit ciuitates vniuersas, præter Hierusalem, deditque ei Ezechias rex Iuda centum talenta argenti, & triginta talenta auri, omneque argentum quod poterat inuenire in domo domini. Sennacharib autem nihilominus contra Hierusalem insaniens noluit pacem dare, blasphemans deum Israel, quamobrem & percussit deus exercitum eius centum & octogintaquinque milia hominū nocte vna ipso rege Sennacharib in templo domini sui, tandem iugulato a proprio filio suo, vt habet scriptura Esaię trigesimoseptimo. Iste est qui propter plagam a deo factam in exercitum eius ob blasphemiam, a Iudæa fugiens multos filiorum Israel occidebat, quorū corpora Tobias dum sepeliret iussus occidi, cum vxore sua, & filio fugit. Rege autem post quadraginta quinque dies occiso a proprijs filijs, Tobias reuersus est in domum suam, Tobię. 1. Post hūc regnauit Assaradon annis decē, qui interfecto Sēnacharib patre successit ei in regnum, quarti regū. 19. Huius meminit Esdras capite quarto. De hoc & de patre illius interfecto sic habet historia, quarti regum .19. Sennacherib cum adoraret in templo deum suum, Adramelech, & Sarasar filij eius percusserunt eum gladio, fugeruntque in terram Armeniorum, & regnauit Assaradon filius eius pro eo. Post hunc regnauit Merodach annis quinquagintaduobus. Huius meminit scriptura quarti regum vigesimo. Ipse est qui misit literas & munera regi Ezechiæ, vt habetur Esaiæ, 39. Post hunc regnauit Benmerodach annis viginti & vno. Isti⁹ non meminit scriptura sub nomine proprio. Ipse tamen est, qui principes suos misit contra Iudæos, qui & Manassem regem vinctum catenis duxerunt in Babylonem, vbi Manasses coangustatus vinculis & carceribus humiliauit semetipsum, orans dominum, qui & liberauit ipsum e Babylōe, secundi Paralip. 33. Post Benmerodach regnauit Nabuchodonosor primus trigintaquinque annis. Huius non meminit scriptura, regnauit enim diebus Iosię regis Iuda, sub quo regnū Iuda nihil passum legitur a Babylonijs. Post hunc Nabuchodonosore, regnauit Nabuchodonosor Magnus

simul & numerum annorum, quibus regnauerunt designauit, cuius Metasthenis sententiam magister quoque historiarum scholasticarum repetit, quã & Philo in sua temporum descriptione sequutus est. Postremum chronographia sic designata, magis videt esse conformis scripturæ sacræ, q̃ distinguens transmigrationem Ioachin a desolatione Hierusalem supputat .70. annos, non a transmigratione ipsius Ioachin, sed a desolatione Hierusalem, qua vniuersa Iudæorum terra facta est in solitudinẽ & stuporem, vt patet Hiere. 29. & secundi Paralip. vltimo. De qua & Hieremias in lamentationibus. Quo modo sedet sola ciuitas plena olim populo. Supputandi sunt ergo anni illorum regum duorum fratrum, secundum successionem regnantiũ. Post illos regnauit Baltasar tertius, præfati Euilmerodach filius annis quinque, quem interfecit Cyrus rex Persarum, simul factus Babyloniorũ rex: de quo Danielis quinto. In hoc itaque Cyro, iuxta Danielis testimonium, reunita sunt Persarum & Babyloniorum regna in vnam monarchiam, quemadmodum & ipse Metasthenes tradidit. Ex hac ergo Berosi et Metasthenis chronographia iuuatur sacrę theologię studiosus ad intelligendas scripturas prophetarum, easdemque illo vel illo tempore impletas esse, ex hac luce clara videns a decimonono anno Magni Nabuchodonosor, vsque in vltimum annum regni Balthasaris, esse tempus annorum septuaginta pręcise, quos & scripturę prophetarum passim commemorantes, vocant annos desolationis. Vnde & ex scripturis sacris ipsa chronographia Metasthenis demonstratur esse verissima, dum in illa a vigesimonono anno Nabuchodonosor, vsque in primum annum Cyri, intimantur esse septuaginta anni, quemadmodum & eædem scripturę sacrę docent. Secundo ex chronographia hac plane videmus in primo anno imperij Cyri (qui interficiens Balthasarem soluit captiuitatem Iudæorum, vt patet primi Esdræ primo) impletum esse vaticinium Hieremiæ, qui prędixerat. Seruient omnes gentes istę Iudæorum regi Babylonis septuaginta annis. Tertio ex hac videmus in nece Balthasaris Babylonij impletam esse prophetiam quã dicit, Cum impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, & super gentẽ illam, iniquitatem eorum, & ponam terrã Chaldęorum in solitudines sempiternas, Hieremię. 25. Quarto ex hac chronographia videmus veram fuisse prophetiã Hieremiæ .27. in qua dicitur, Seruient oẽs gentes istę regi Babylonis & filio eius, & filio filij eius, donec veniat tempus terræ eius .i. donec veniat tempus vltionis etiam super terram ipsius Babylonis. Seruierunt Iudæi captiui, primum regi Nabuchodonosor. Deinde et ipsi Euilmerodach, Seruierunt & tertio filijs ipsius Euilmerodach, donec veniret vltio super ipsos. Vnde tres filij ipsius Euilmerodach, secundum successionis seriem regnauerunt, quorum tertius Balthasar, vt inquit scriptura, & iam sæpe diximus, est interfectus. Et quia sunt, qui inter Nabuchodonosor & Balthasarem non ponunt reges vllos intermedios, propterea quod in capite Danielis Balthasar dicitur esse filius ipsius Nabuchodonosor, & ipse Nabuchodonosor pater ipsius. Sciendum est, inquit Hieronymus, hunc Balthasarem non esse filium Nabuchodonosor, vt vulgo legentes arbitrantur. Sed iuxta Berosum, qui Chaldæam scripsit historiam, & Iosephum, qui Berosum sequitur. Post Nabuchodenosor, qui regnauit qua

Darium & Cyrum annos quatuor & tercentos. Quemadmodum ergo sup putantes annos simul omnes a diluuio vsq ad imperium Cyri & Darij,col ligimus mille & septingentos, & octoginta septem annos, per nomina regum & per numerum annorum,quibus regnauerunt, descriptos per ethnicos scriptores Berosum & Metasthenem. Sic & hunc eundem numerum collegimus ex sacris literis,quemadmodum in superioribus est demonstratum. Patet. Nam a diluuio vsq ad ortum Abrae sunt anni ducenti nonaginta duo per conclusionem secundam. Ab ortu Abrae vsq ad mortem Ioseph in Aegypto sunt anni trecenti sexaginta,per conclusionem tertiam. A morte Ioseph vsq ad legem datam in deserto seu ad egressum filiorum Israel ex Aegypto sunt anni centum quadragintaquinq,per conclusionem quartam. A lege data vsq ad inchoatum templum anno quarto regni Salomonis sunt quadringenti octoginta,per quintam conclusionem. A quarto anno regni Salomonis vsq ad desolationem & destructionem templi sunt anni quadringenti & quadraginta,per conclusionem sextam & septimam. A desolatione vsq ad Cyrum & Darium,qui captiuitatem relaxauerunt,sunt anni septuaginta. Iunge simul annos omnes, & habebis mille septingentos octoginta & septem annos a diluuio vsq ad imperium Cyri & Darij. Huic annorū numero si iūxeris mille sexcētos quinquagintasex annos a principio mundi vsq diluuium,habes a principio mundi vsq ad Cyrum ter mille quadrīgentos & quadragintatres annos. Neq turbari oportet in eo quod Beda & cæteri a diluuio vsque ad Cyrum habeant breuiorem temporum seriem. Nam & ratio huius differentiæ est ex superioribus manifesta.

Ex his ergo cum pateat chronographiam Berosi & Metasthenis,hac in parte esse veram & conformem annorum numeris descriptis in scriptura sacra, consequens est reijciendos esse omnes chronographos ab istis ita discrepantes,vt temporibus in scriptura sacra designatis nequeant coaptari. Nam in sacris scripturis intelligendis etiam ab ethincis est accipiendū presertim in historijs,& temporum suputationibus, quicquid scripturæ sacre consonum est & conforme,quicquid autem ab hac dissentit, est reijciendum. Insuper & ex his manifestum est,quod ea quæ docet sacra historia in libro Genesis de vniuersali diluuio sub Noe, aliaque multa illic recitata,etiam fuerint vtcunque ethnicis cognita. Neque deus absque sui ipsius cognitione prorsus reliquit gentes. Vnde & præter naturæ talenta ipsi nature insita, velut semina quędam,quę auditu & voluntate exculta fructificant testimonium creatoris etiam multa gesta & miracula in sacris literis designata, quæ sola fide ex auditu cognoscuntur, non fuerunt illis prorsus abscondita. Sed de his in alijs. Hactenus ergo tam ex scripturis sacris,quam ex probatissimorum ethnicorum chronographijs habes certum annorum numerum conformiter traditum a diluuio vsq in primum annū imperij Cyri,qui interfecto Baltasare,regnare cœpit super Babylonios. A Cyro autem vsq ad Alexandrum Magnum, & ab Alexādro consequenter vsque ad Christū non habemus scripturas sacras,ex quibus colligamus certum annorum numerum,sed oportet huius temporis annos mutuare ab alijs scriptoribus,& eis quidem probatioribus. Vnde præfatus Metasthenes in supputatione temporum probatus, vsque ad sua tempora, videlicet

nõ, seu a pri.anno ducatus Iudæ Machabęi vsq; ad Iulium Cæsarem, sunt anni.115. A primo autem anno Iulij Cæsaris vsq; in Christũ,sunt anni 46. Patet hæc conclusio ex chronographia Eusebij,p Olympiades supputando, demonstraturq; in parte sequenti latius.

Tertia pars huius capituli de regum ethnicorum, quos scriptura cõmemorat,temporibus collatis ad gesta in eisdem scripturis recitata.

PRO intellectu scripturarum,operæpretium est horum ethnicorum regum tempora conferre ad gesta in scripturis sacris recitata. Sciendũ est ergo quod in principio primi anni regni illius Darij, qui cum Cyro simul regnauit Daniel est honoratus,sed per satraparum inuidiam accusatus in lacum tandẽ leonũ missus,Danielis .6. Insuper & in principio eiusdẽ anni ostensum est Danieli tẽpus instare q̃ implerent anni desolatiõis Hierusalem,in quo & eidem Danieli intimatus est numerus septuaginta hebdomadarum vsque ad Christum,Danielis nono. Deinde & in eodem anno primo Darij,facta est Danieli visio de nouissimis temporibus,& de Antichristo,Danielis vndecimo. Eiusdem Darij anni primo,Cyrus dedit in Iudæis in Babylone captiuis facultatem redeundi in Hierusalem,soluens captiuitatẽ & restituẽs vasa sacra. Secũdo regni huius Darij & Cyri anno Iesus filius Iosedech,& Sorobabel iecerunt templi fundamentã,prophetantibus Aggæo & Zacharia prophetis,primi Esdræ secundo. Deinde mox ipsis per hostes vicinos impeditis cessatum est ab ædificando vsque in secũdum annum Darij Longimani. Cæterum vt magis elucidentur scripturæ ex supra dictorum regum ethnicorum temporibus, & annorum numeris habita consideratione & collatione ad nomina & ad tempora regum in sacris literis designata,operæpretium est de his hic inserere septuaginta seniorum sententiam,iuxta disertissimi Philonis sententiam. Populo, inquit, Iudæorum præfuerunt duces ex domo Dauid, & sacerdotes ex Leui seorsum,vsque ad tempora Machabęorum,& de his septuaginta seniores in scriptis sic reliquerunt. Iesus filius Iosedech magnus pontifex cum Barachia,Sorobabele,filio Mezebelis anno primo Cyri venit Hierosolymam,et dum hi secundo anno iacerent fundamenta templi, prophetantibus Aggæo & Zacharia prophetis ob mortem Darij Hystaspis, impeditum est opus, nec adiri potuit Cyrus, qui bello Tamirico erat impeditus.
Successit interfecto Cyro, Priscus Assuerus Artaxerxes, qui bellum parabat contra Artaxat,factionis Tamiricæ fautorem.Ad Assuerum qui intra Babyloniam sese continebat Iesus pontifex, quia duces Syrię contra Hebræos scripserant,se contulit,relicto in pontificatu, anno duodecimo Assueri,filio suo Ioakin,qui & Elih.Ergo quia eo anno erat Assuerus occupatus bello

tum & vectigal non dabunt. Quibus rescripsit ipse, vt prohiberent illis ne ædificarēt, & tum intermissum est opus vsque ad annum secundum Darij regis Persarum, primi Esdræ quarto. Tertio patet, quod qui in libro Iudith appellatur Nabuchodonosor, is primi Esdræ quarto vocatur Assuerus atq; Artaxerxes, ab ethnicis vocatus etiam Cambyses. Insuper patet Iesum summum sacerdotem, posteaquam sub Cyro venit in Hierusalem, rursus ex Hierusalem reuersum esse in Babylonem, vt illic apud regē sollicitaret pro amouendis impedimentis, quæ præstabant hostes Iudææ, impedientes ædificare templum, quod & ipse Assuerus in principio regni sui, suggerentibus aduersus Iudæos hostibus, ædificare prohibuerat, vt patet primi Esdræ quarto. Quod autem Iesus ipse primum sub Cyro, deinde sub Dario isto ex Babylone ascenderit in Hierusalem, patet tertij Esdrę quinto. Quinto patet, quod ex huius Assueri regis anno duodecimo vsq; in vigesimum regni eiusdem annum, Ioakin filius Iosue pontificatum vice patris gessit, qui & historiam conscripsit Iudith viduę commorantis in Betulia ciuitate, quę anno decimotertio regni eiusdem Assueri occidens Holifernum principem exercitus Nabuchodonosor, liberauit populum Israel, cuius liberationis anniuersariam diem quotannis celebrandam instituit ipse Ioakin, qui & capite quarto libri Iudith Eliachim appellatur. Vnde ex libro Iudith patet, quod rex iste Assuerus deuicto Artaxat eleuatus in superbiam, cogitauit suo imperio subiugare oēm terrā, mittēs Holifernū principē militię suę, Assuerus aūt audiens, vt inquiūt septuaginta seniores, tādem eundem Holifernum principem suū occisum esse a muliere Hebręa, edicto publico vetuit templum erigi. Sexto patet, quod Assuero illo Artaxerxe mortuo, duo filij eius pro imperio dimicauerunt mēsibus septē, & quod victoria cessit Dario Longimano, qui votum deo cœli fecerat relaxādi edictum patris si victor euaderet, de quo voto habes in prędicta sententia septuaginta seniorum & tertij Esdrę tercio & quarto capitulis. Vnde adulescens nomine Ioachin filius Sorobabelis coram rege isto anno regni eius secundo, loquens sermones mirificos, demonstrauit veritatem super omnia vincere, qui & ideo vnus inter tres iuuenes inuentus est sapientior. Vnde & rex ait illi. Inuentus es sapientior, pete quod vis & dabo tibi. Cui adolescens, Memor esto, inquit, voti tui quod vouisti ædificare Hierusalem in die qua regnum accepisti, & remittere omnia vasa quæ ex Hierusalem sunt. Impleas o rex votum quod vouisti regi cœli ex ore tuo. Tum surgens rex Darius scripsit literas ad oēs dispensatores & præfectos, vt eum deducerent in Hierusalem. Et tum ascenderunt Iesus filius Iosedech, & Ioakin filius Sorobabelis. Patent hæc tertij Esdræ quarto & quinto capitulis. Hic sane tertius liber, hac in parte de voto Darij emisso conformis est sententiæ septuaginta seniorum & Philonis, quamuis sit aphocryphus & in multis deprauatus, veluti cum in quarto capite dicitur. Tertius qui dixerat de mulieribus & veritate, hic est Sorobabel, cœpit loqui, & cętera. Hoc quod dicitur, Hic est Sorobabel, per sciolum quendam adiectum est, Nam sub secundo anno Darij huius, ipse Sorobabel non potuit esse adulescens. Deinde & in capite sequenti. Hic qui loquutus est mirifica coram Dario isto, plane asseritur esse Ioachin Sorobabelis filius.

Darius

mensis Adar pro festis susciperent, & reuertente semper anno solenni cele-brarent honore, quia in ipsis diebus se vlti sunt de inimicis suis, dum Amã & filij eius molientes vniuersum genus Iudęorum extinguere, suspenduntur in patibulo, vt patet in libro Hester capite nono. Instituit itaq; Ioakim põtifex summus diem Phurim quotannis solenniter celebrandam, hortante illum per literas Mardochęo. Post Ioakim extitit Eliasib pontifex annis vno & viginti vsq; ad trigesimum tertium annum præfati Darij Mnemonis Magni Artaxerxis. Sub hoc põtifice vrbs Hierusalẽ muris & portis clauditur, secundi Esdrę tertio. Sub hoc pontifice fuit Neemias, qui anno vigesimo Artaxerxis venit in Hierusalem ad muros instaurãdum, qui rursus & anno trigesimo secũdo eiusdem Artaxerxis venit in fine dierũ suorũ ad regem ipsum, cupiens habere facultatem redeundi in Hierusalem, vt patet Neemię decimotertio. Et quia secundum superiores sententias a principio imperij Cyri, vsq; in trigesimum secundũ annum Artaxerxis Mnemonis, sunt anni centũ & trigintaduo, consequens est Neemiã istum vixisse circiter annos centum quadraginta, si tamen ipse est idem Neemias, qui primi Esdræ secundo recitatur. Primo anno Cyri reuersus esse in Babylonẽ cum Sorobabel & Iosue. Vnde & Africanus non multum ab hoc annorum numero discordat, ponens ab initio Cyri vsque in vigesimum annum illius Artaxerxis, quo muri sunt constructi annos quindecim supra centũ. Post Eliasib extitit Ioada in pontificatu annis quatuor & viginti vsq; ad annum secundum Artaxerxis Ochi. Hic Ioada iã habebat filios natu grandes, ex quibus poterat fieri gener ipsi Sanabalath, secundi Esdræ vltimo. Post Ioatham extitit Ioathan pontifex annis totidem, id est quatuor & viginti vsq; in finem regni Artaxerxis Ochi. Post Ioathan fuit Iaddoa pontifex annis decem vsq; ad Alexandrum Magnum. Collige simul annos oẽs, & habebis summam annorum centum nonaginta & vnius, quæ summa resultat ex temporibus regum secundũ Metasthenẽ, supputatis a Cyro vsq; in eundẽ Alexandrũ. En vides summã annorũ designatorũ p. 70. seniores, et p disertissimũ Philonẽ a Cyro vsq; ad Alexandrũ prorsus conuenire cum summa, quam in sua chronographia Metasthenes designauit. Octauo patet & eadem annorum summa, supputando tempora ducum, qui post solutionem captiuitatis præfuerunt populo Iudæorum vsq; in tempus eiusdem Alexandri. Vnde Ioachin rex Iuda captiuus alio nomine (vt inquit Philo) vocatus Neri per Euilmerodach solutus & liberatus e carcere in Babylone genuit Salathiel vocatum alio nomine Mesezebel, Salathiel genuit Sorobabel. Sorobabel autem alio nomine appellatus Barachias primus dux in solutione captiuitatis præfuit annis octo & quinquaginta vsq; ad decimumquartum annum Darij Longimani. Post Sorobabelem filius eius vocatus Misciolla, secũdi Esdræ tertio, apud Lucam vocatus Resa, pręfuit annis sex & sexaginta vsq; ad vigesimum sextum annum Darij Mnemonis. Hic anno. 20. Artaxerxis ędificauit muros Hierusalẽ vna cũ Eliasib, alijsq; principibus, vt patet Neemię tertio. Post Resam Ioanna filius eius dux, pręfuit annis tribus & quinquaginta, vsq; in annum vigesimum Artaxerxis Ochi. Post Ioannã dux fuit Iudas primus cognomine Hircanus, qui dux præfuit annis 14. vsq; in annum primũ regni monarchię Alexandri,

Hactẽ

mille sexcenti octogintasex. Nono patet alium fuisse Darium & Artaxerxem, sub cuius anno regni sexto consummatum est templum, Aliū Darium Artaxerxem, sub cuius anno regni vigesimo construuntur muri & portę Hierusalem, & ita alius Artaxerxes, de quo primi Esdræ septimo, & Neemię primo & secundo. Decimo patet Neemiam & Esdram sub Dario Mnemone ascendisse ex Babylone in Hierusalem. Sub anno duodecimo huius Darij Mnemonis contigit historia Hester, periclitata ē tota gēs Iudæorum, Aman iussu regis a cunctis genibus flexis adoratur, Mardochęus non adorans illum, accusatur, Sors in vrnam mittitur, quo dei gens Iudæorum fit prorsus delenda, Hester ieiunium & orationem a populo fieri postulat, & induta regalibus vestimentis regi grata quicquid vult ab eo impetrat, Mardochęus exaltatur, Aman suspenditur, gens Iudæorum liberat. Patent hæc omia ex scriptura sacra in libro Hester. Vndecima cōclusio. A principio imperij Alexandri vsq; tricesimū secundū annū principatus Herodis, sub quo natus est Christus, sunt anni trecenti & trigintaquinque. Ista conclusio per chronographos probatæ fide scribentes admittitur. Vnde Philo ab Alexandro vsq; in Iudam Machabæum per vndecim duces ex domo Dauid vsq; ad Iudam Machabæum supputat annos centum & septuaginta quatuor. A Iuda autem Machabæo, qui primus simul dux & pontifex, ducatum a domo Dauid surripuit vsq; ad Herodem per septem duces vnamq; ducem Alexandram nomine supputat annos centum & viginti nouem. Ab Herode autem vsq; ad natiuitatem Christi sunt anni trigintaduo. Iunge simul ab Alexandro annos vsq; in Christi natiuitatem, & habebis annos trecentos trigintaquinq;. His sic positis, si annos omnes a prīcipio mundi vsq; in Christi natiuitatem simul digesseris, habebis annos ter mille nongentos & sexagintanouem. Quod autem Beda minorem numerum ponat recensens a principio mundi vsq; in natiuitatē Christi ter mille annos nongentos & quinquagintaduos, supradictis non obuiat. Nam hæc differentia in septendecī annis, quos ipse a principio mundi vsq; in Christū pauciores habet prouenit de industria Bedę, qui sequutus textum Hebraicum ponit Aman filium Manasses regnasse annis solum duobus, prętermittens annos decem, quos regnauit absente patre, quos tamen nos adiecimus sequuti .70. seniorū traditionem iuxta Philonis chronographiā. In reliquis autem annis septem differentia ꝓuenit in supputatione vnius anni regni Artalię, & in supputatione tpum ab euersione Hierusalem vsq; ad Christū, in quibus temporibus supputandis sacra deficit historia, & ideo in horum temporum supputatione sequuti eam (quæ visa est ꝓbatior) sententiā, iuxta Philonē & Metast. & in monarchia Grecorū ipsum etiā Eusebiū, cęterosq; probatos annoꝝ numerū recensuimus. Secundum has ergo conclusiones, a principio mundi vsq; ad Christum sunt anni .3969. A diluuio autem vsq; ad Christum habebis annos bis mille trecentos & tredecim. Ab ortu vero Abrahæ vsq; ad Christum bis mille & viginti vnum. A desolatione Hierusalem, seu templi destructione vsq; ad Christum habebis annos quingentos & nonagintasex. A Cyro seu solutiōe captiuitatis Iudęorū vsq; in Christū quingentos & viginti sex. A .2. anno Darij Longimani, q obtenta victoria satisfaciēs voto suo facto deo oīpotēti, dedit Iudęis facultatē pficiendi tēplū

olim sub Cyro inchoatum, vsq; ad Christi natiuitatem, habebis annos quadringentos & octoginta vnum, qui faciunt sexagintaocto annorum hebdomadas, & annos quinq;. Vnde secundus annus Darij Longimani ē in q̄ de consummando templo pridem fundato, & de Hierusalem reędificanda prophetauerunt Aggę⁹ & Zacharias ex ore domini dicentis, Reuertar ad Hierusalem in misericordia, domus mea ædificabitur in ea, & perpendiculum extendetur super Hierusalem, Zacharię primo. Et quia ab illo anno numerantes vsq; ad Christum venimus in sexagesimam nonam hebdomadam, consequens est in secundo illius Darij anno factum esse exitum sermonis, de quo scribitur Danielis nono, vt mox patebit. Item a vigesimo regni Darij Mnemonis anno, vsq; in annum natiuitatis Christi vigesimum nonum, si computaueris, habebis annos quadringentos triginta quatuor, q̄ pręcise cōstituunt hebdomadas sexagintaduas, post quas occisus est Christ⁹. Vnde cōsequens est ab illius Darij anno vigesimo supputandas esse Danielis hebdomadas sexagintaduas, de quibus dicit̄. Rursum ędificabitur platea & muri in angustia temporum, & post hebdomadas sexagintaduas occidetur Christus. Ex supradictis videri potest nostrum Eusebi. ab ortu Abrahæ vsq; Christi natiuitatem in numero hoc annorū non discordare, nisi in annis quatuor recensentem ab ortu Abrahę vsq; ad Christum, annos bis mille & vigintiquinq;. Vnde & annos istos quatuor propter dies & menses in tanto annorum numero ab ortu Abrahę vsq; ad Christū excrescentes, credimus numero annorum ex supra dictis conclusionibus collecto, esse adijciēdos, vt a diluuio vsq; ad Christum supputētur. 2317. Ab ortu autem Abrahæ vsq; ad Christum. 2025. Quod autem ipse a principio mundi vsque ad Christum supputet. 5000. annorū & ferme ducentos, his quę supradicta sunt nō obuiat, ꝓpterea quod differētia illa in annis mille & ferme trecētis, ꝓuenit ex annis supputatis añ ortū Abrahæ secundū ęditionē vulgarē, hoc ē. 70. interpretū, secundū q̄rum textū a principio mundi vsq; ad ortū Abrahæ inueniunt̄ āni lōge plures q̄ habeat Hebraica veritas, quēadmodū supra patuit. Nobis aūt stādum & ꝑmanendū est in æditione diui Hiero. & aliorū patrū iuxta Hebraicā veritatē nobis proposita, qua & Eccl'a per vniuersum orbē iā vtitur. Neq; tn̄ ob id sancti patres in cæteris suis dogmatibus sunt arguendi a principio mundi vsq; ad ortum Abrahæ, & vsq; ad Christum ex textu. 70. interpretū longe maiorē numerū supputantes, quippe qui textu a veritate Hebraica alieno vsi numeꝝ annoꝝ sic maiorē ex illo textu didicerunt. Vn̄ & Hiero. & Aug. suspicātur æditionē. 70. oli fuisse deprauatam, de q̄ in superiori libro. De hoc habes Aug. censurā. 15. de ciui. dei, ca. 13. Quod insup Euseb. & oēs qui sequuntur chronographiā ipsius, vt Hier. Aug. & Beda, lōge a supra dictis in monarchia secunda, quæ ē Persarū & Medorū dissentiār, describentes lōge aliū numerū annorum, quibus regnauerunt tales & tales reges ethnici, vsq; ad Alexandrū, hoc superioribus nō repugnat. Nam & ipse Euse. in illa monarchia, vt iā est demōstratū aliorū sententiā tradit, sequutus eos, qui in supputatiōe tpm monarchiæ Medorū & Persarum, & Babyloniorū nō sunt recipiendi. Sciendū ē tamē quod & si plærīq; patres catholici longe dissentiant interdū in numeris annorū, vel regni alicui⁹, vel imperij aut Persarū, aut Græcorum, aut Romanorū, nō sic multū tamē dissentiunt in summa annorū, vel ab ortu Abrahę, vel a desolatiōe tēpli vsq; a

natiu

natiuitatē Christi ex superioribus collecta. Nā quod in vno regno aut imperio minus ponūt, in altero regno vel imperio plus ponūt. Quod Eușeb. à destructiōe tēpli vsq; ad Cyrū minus ponit, hoc supplet in tpibus a Cyro vsq; ad Alexandrū. Itē q; Euse. a Cyro vsq; in natiuitatē Christi plus ponit, hoc min⁹ ponit a destructiōe tēpli vsq; ab Cyrū. Vñ sciendū, q; & si annorū numerus ab ortu Abrahæ vsq; in natiuitatē Christi secūdū Eusebij chronographiā supputatus, nō nisi in. 4. annis supradictis excedat numerū annorū ex supra dictis cōclusiōibus ab ortu Abrahæ vsq; in Christū collectū. Attamē annorū numerus secundū Euse. chronographiā, vel a Dario, vel ab Artaxerxe, vel ab alio quopiā supputatus, longe distat ab annorum numero supputato ab eodem rege Cyro, vel Dario, vel alio secundum prædictas conclusiones, q; certe euenit propterea q; Eusebi⁹ ponit reges illos regnasse sub hac vel illa olympiade, et sub tali vł tali sęculo, et sub vno aut altero annorū numero, sub quo non regnauerunt, designans etiā nunc breuiorē, nunc longiorem numerū regni vniuscuiusq; q̄ habeant conclusiones supradictæ, & id quidem in monarchia Medorum ac Persarum, quæ est a fine regni Sardanapali vsq; ad Alexandrū Magnum. Et iccirco Euse. q̄uis in numeris annorum supputatis vel ab ortu Abrahę, vel a lege data, vel ab ædificatiōe templi Salomonis, vel ab alia qualibet ætate ante euersionem Hierusalem primā ichoata vsq; ad Christū, vel euersionē Hierusalē sub Tito factā in paucis admodum, vtpote in quatuor vel .5. annis solū discordat a numero colligendo secundum conclusiones supra positas, multum tamen discordabit, si fiat cōputatio ab aliquo rege in regno Persarū, vtpote a Dario, sub quo construcū est templū, vsq; ad Christū, vel ab Aataxerxe, sub q̄ reædificati sunt muri Hierusalē, qa Euse. reges supra dictos Persarū sub alijs ponit olympiadibus, q̄ ponunt Philo & Metast. aliter etiā q̄ isti, recēset illorū Persarū regum annos. Secundum Eusebium a Darij .2. anno, sub q̄ rursus tēplum est ædificatū, vsq; ad tēpli destructiōem .71. anno a Christi natiuitate sub Tito factā, sunt anni. 591. Secundum conclusiōes aūt supra dictas a. 2. anno Darij Longimani vsq; ad præfatam templi destructionem sunt anni .552.
Ab ortu autē Abraæ & a Nino vsq; ad finē regni Sardanapali vel etiā vsq; ad Christū aut vsq; ad euersionē templi sub Tito factā, & ab initio imperij Alexādri vsq; ad Christum nō sic discordat Eusebianus calculus. Proinde Euseb. a diluuio vsq; ad monarchiā Assyriorū, & deinceps in monarchia Assyriorū, vsq; ad Sardanapalū recipiendus est, modo fiat a diluuio vsq; ad ortū Abrahę calcul⁹ secundū Hebraicā veritatē. Accipit etiā ab Alexādro, vsq; ad Christū. A Sardanapalo autē vsq; ad Alexādrum nō ē recipiēdus ꝓpter supra dictas rationes. Et qa patres veteres in descriptiōib⁹ regū Ethnicorū plærumq; secuti sunt Eusebij chronographiam, aut Iosephi, aut aliorū aliter scribentiū, idcirco in suorum tēporum descriptionibus nō sunt recipiendi si discordēt a calculo secundū ꝓbatos chronographos designato, & cōformiter scripturis sacris demonstrato. Sunt aūt hęc summopere consyderāda sacræ theologiæ studioso, ne turbet ex diuersitate & varietate magistrorum i hoc numero regum & annorū varie loquentium. Euseb. ponit Cyrū regnasse annis. 30. Post illū aūt Cābysem annis. 8., & post illum duos fratres Magos menses .6. Post illos Darium. 36. & sub anno regni. 6. templum esse cōsummatum.

matū. Post illū autē Xerxē filū Darij annis viginti, Post illum autem regnasse Dariū Longimanū annis quadragīta, & sub huius regni anno vigesimo muros & portas Hierusalē esse reædificata. Post Longimanū autē regnasse Xerxem & Sogdianū mensibus decē, post illos Dariū Nothū Artaxerxē Mnemona annis. 40. Sub q̄ inquit historiā Hester contigisse, & sic cōsequenter supputans noīa regū & numerū annorum eorū, qui post Cyrum regnauerunt vsq; ad Alexandrū longe alio mō recitat q̄ Metasth. Philo, cęteriq; probati chronographi nomina regū & annos eorū descripserunt. Alij vero etiam aliter atq; aliter designant numerū, diuersiq; inter se sunt etiam catholici tractatores, & a desolatione Hierusalem vsq; ad Cyrū, & a Cyro vsq; ad initium imperij Alexandri, aliū numerū Iosephus, aliū Iulius Africanus, alium Euseb. alium Hippolytus, alium Apollinaris, aliū Clemens Alexandrinus, alium Origenes. Proinde & in supputatione. 70. hebdomadarū Danielis longe sunt inter se dissentientes, quemadmodū videre licet ī commentarijs Hierony. super Danielē capite nono. Iosephus in. 10. antiquitatum libro centum fere annos recenset ab euersione Hierusalem vsq; in primum annum Cyri facientis euersionē regni Chaldæorū. Africanus aūt recenset solum annos. 70. Euse. vero annos solum triginta. Et hic iā prouenit inter chronographos varietas magna in numeris annorū ab ædificatione tēpli sub Dario, vsq; ad euersionē illius sub Tito factā, quia illum sub q̄ templum est ædificatum, vnus sub vna statuit olympiade, alius sub alia, vnus ponit illū regnasse tot annis, alius tradit illū aū illū, alius post illū regnasse. Quibus factum est vt multis in locis textus scripturæ sacræ adeo factus sit obscurus, & difficilis, vt non facile valeat & explicari sententia, & concordari sacra scriptura cum Regum Ethincorū temporibus designatis a probatis Persarū & Chaldęorum chronographis. Secundum chronographiā autē Metasthenis, Philonis, & aliorum probata & publica fide scribentium de regibus istis, & de numero annorum, quibus regnauerunt supputantes videbimus scripturas magis sibi esse consonas, prophetiasq; suis temporibus adimpletas. Quod vt pateat euidentius operæ pretium est ostendere exemplis per septuaginta hebdomadas Danielis.

Quarta pars de septuaginta hebdomadibus Danielis, cæterisq; prophetijs de Messia per dominum nostrum adimpletis.

PRimum igitur sciendum est, q̄ appropinquante iā Christo, & præsertim sub eo sæculo, q̄ Herodes alienigena regnabat, & deinceps vsq; in Christi tempora erat fama & opinio publica apud Iudæorum scribas, sapiētes, & sacerdotum principes iā instare, & prope esse in annis tempus quo Christus nasceret oībus Iudæorum sapiētibus peritis in lege Moysi, & in prophetis plane conijcientibus, tunc aut finitas esse, aut prope finē esse. 70. Danielis hebdomadas, prophetiā q̄q; Iacob adimpletā qua dicit. Non auferet sceptrum de Iuda, neq; dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gētium dum Herodes. 30. principatus sui anno Zanedrim (vt inquit Philo) .i. collegium sceptri de domo Dauid delēs. Deinceps anno regni sui tyrānici. 32. receptus est in regē Iudęorum, q̄ sane Iudæi tum fessi eiusdē Herodis tyrannide vltro se dederant ipsi, præstātes eidem,

dē, & posteris suis iuramentum fidelitatis, quemadmodum noster scribit Euseb. cæteriq; catholici patres. Vñ Aug. 18. de ciuita. dei capit. 45. Iudæi post solutionē captiuitatis de Babylonia reuersi in Hierusalem non reges, sed duces vel principes habuerunt vsq; ad Aristobolū, qui sūpto diademate & rex & pontifex factus est. Cui successit Alexander etiā ipse rex & pontifex, qui crudeliter in suos regnasse traditur. Post hunc vxor eius Alexandra regina Iudæorum fuit, ex cuius deinceps tempore mala sunt sequuta, eis grauiora. Filij quippe hui⁹ Alexandræ Aristobolus, & Hircan⁹ inter se de imperio dimicātes vires aduersus Israeliticā gentē ꝓuocauere Romanas. Hircanus namq; a Romanis contra fratrē poposcit auxiliū. Tūc iā Roma subiugauerat Africā & Græciā lateq; etiā imperans alijs orbis partibus. Pompeius ergo populi Romani præclarissim⁹ princeps, Iudæā cū exercitu ingressus ciuitatē capit, templū reserat, & ad sancta sanctorū, quo nisi summū sacerdotē nō licebat intrare, vt ꝓphanator accedit, Confirmatoq; Hircani pontificatu, & iposito subiugatę Iudæorꝫ gēti custode Antipatro vinctū adducit secum Aristobolū. Et ex illo die Iudæi etiā tributarij Romanorū esse cœperunt. Postea Cassi⁹ etiam templū expoliauit. Deinde post paucos annos etiam Herodem alienigenam regem habere meruerunt, quo regnante natus est Christus. Iam enim venerat plenitudo temporis significata ꝓphetico spiritu ꝑ os patriarchę Iacob, vbi ait. Nō deficiet princeps ex Iuda, neq; dux de fœmore eius, donec veniat, cui repositū est, & ipse erit expectatio gentium. Non ergo defuit Iudæorum princeps ex Iudeis vsq; ad istū Herodem quem primum acceperunt alienigenam regem. Tempus ergo iā erat vt veniret ille, cui repositum erat quod nouo promissum est testamento, vt ipse esset expectatio gentium. Fieri autem non posset vt expectarent gentes eum venturum, sicut eum cernimus expectari vt veniat ad faciendum iudicium in humilitate patientiæ. Hactenus Augustinus.

Et vt hisce in rebus fides nostra, intellectusq; noster in scripturis sacris intelligendis adiuuetur, etiam ex scripturis eorum qui sunt a Christo alieni, Sciendum est ꝙ Philo temporū & historiæ Iudæorum supputator, in libro suæ chronographię recitat quod Hircanus ex Hebręis fuerit vltimus dux & pontifex Iudęorum, & ꝙ dum is a Parthis esset captus relicta vxore, filia, & eius fratre Aristobolo. Mox Herodes alienigena Idumęus, iubente Senatu Romano, inuitis Hebræis tyrannice regnum arripiens, sumpserit sibi vxorem prędicti Hircani filiam, & ꝙ Aristobolum eiusdem Hircani filium declararit pontificem, vt Iudęorum animos ad se inclinaret, & quod dum anno vigesimo sexto regni sui aduerteret Hircanum reuersurum interfecerit illum sibi socerum, & socrum, & filiam eorum sibi vxorem, & duos insuper ex ea susceptos liberos, & Aristobolum, & quod ipse anno trigesimo principatus sui tyrannici deleuerit Zanedrim, id est, collegium seniorum, siue publicę potestatis de domo Dauid, & quod proprium filium quē suscitauit ex vxore de tribu Iuda interemerit, propterea quod diceretur natus iam Christus in lege promissus & quod fessi tandem Hebræi, multisq; calamitatibus affecti, vltro sese obtulerunt eidem Herodi, ac posteris eius regnum, iurantes se permansuros in fide ipsius ac posterorum. Habes igitur testimonium Iudæi Philonis, quod hoc tempore defecerit a Iudæis

pontificum principatus, & ꝙ super eos regnauerit Herodes alienigena, & ꝙ defecerit sceptrũ a populo Iudæorũ. Ex quibus ipsi Iudæi certis argumẽtis poterant colligere tunc tempus, ꝗ nasceretur illis Christus in lege promissus, aut adesse, aut vicinum esse, completamq́ esse prophetiam, quæ per Moysem loquitur, Non auferetur sceptrum de Iuda. Cum igitur ex his testimoniis sanctorum patrum, ac Iudęorum chronographia clara luce pateat primum annum quo Herodes susceptus est Iudæorum rex, consentiente & iurante populo Iudaico in sceptrum eius, fuisse & primum annum domini nostri Iesu Christi nati, consequens est prophetiam Iacob de non auferendo sceptro esse completam in domino nostro Iesu. Cęterum de tyrannide Herodis in socerum, in socrum, in filios & cognatos, partim in Iosepho, partim in Eusebio, partim in aliis legimus. De Zanedrim vero deletiõe (vt inqt Anneus) Hebręi scribũt in Talmud, et c. vbi sic legit̃. Herodes Ascolonita seruus fuit Asmanaym, q suscepto p vim regno, interfecit vniuersos Zanedrim. 70. iudices, vno reseruato Baba filio Bota cui eruit oculos. Porro de filio interẽpto Macrobius in Saturnaliũ. 2. meminit dicẽs, August⁹ cũ inter pueros, ꝗs in Syria Herodes rex Iudęorũ ĩtra bimatũ iussit iterfici, filiũ ꝗq́ ei⁹ occisũ audisset, ait, Meli⁹ ẽ porcũ Herodis esse ꝙ filiũ.

Cęterũ prophetia Danielis, quia sese extendit vsq́ ad nouissimam Iudęorum exterminationem, pro intellectu eorũ, quæ in scripturis ꝓpheticis olĩ pręnuntiabantur futura sup populum Iudęorum considerãdæ sunt quatuor monarchię, seu quatuor generalia regna sibi succedentia. Prima monarchia est Assyriorum a Nino inchoata, sub cuius anno imperii quadragesimotertio nascit̃ Abrahã, durauit vsq́ ĩ finẽ regni Sardanapali annis. 1235. Euseb. in Sardanapalo plures habet annos. 5. Secunda monarchia ẽ Chaldęorum, quę est Medorũ simul cum Persis & Babyloniis, incipiens ab Arbace & Phul Beloco in diebus Osiæ regis Iuda prophetante Esaia, durauit annis. 495. vsq́ ad imperium Alexandri Macedonis, qui interfecto Dario Persarum ac Medorum rege, trãstulit imperium in Gręcos, vt patet primi Machab. 1. Tertia monarchia quæ est Græcorũ, incipiens ab Alexandro, paulatim defecit p Romanos. Vnde post mortẽ Alexandri monarchia hæc diuisa est in regna multa. Nã mox Philippus præfati Alexandri frater successit in regnũ Macedonũ. Seleuchus aũt Nicanor successit tandẽ toti Asię, & Syriæ. Macedonũ vltimus rex noĩe Parsis, fuit per Romanos superatus. Ab initio autem imperii Alexandri, vsq́ in huius Parsis finẽ, qui & initiũ est principatus Iudę Machabæi, recte supputat Eusebi⁹ olympiades. 43. & annos duos, qui constituunt annos. 274. A principio autem imperii eiusdem Alexandri, vsq́ ad Philippum vltimum Syriæ regem, etiam per Romanos superatum, in quo & Syria transiit in ditionem Romanorum, recte supputat Euseb. Olympiades vnam & sexaginta, & annos duos, qui constituunt annos. 246. Ab isto anno quo Syria tota & Asia sunt translata in ditionem Romanorum, poteris computare initium imperii Romanorum, & ab illo vsq́ ad Christum recte supputat Eusebius olympiades. 22. & vnum annum, qui constituunt simul annos. 89. Hęc quatuor regna sibi succedentia ratione congrua, intelliguntur in quatuor bestiis apud Iohelem designata. Residuum erucę cõmedit locusta, residuum locustę cõmedit bruchus, residuum

siduum bruchi cōmedit rubigo. Regnum Assyriorum in eruca designatū, decē tribus per Salmanasar captiuas trāstulit in ciuitates Medorū. Deinde idem regnum per Sennacherib illius successorem ascēdit ad vniuersas ciuitates Iudæ & vastauit eas, cui & Ezechias dedit oē argentū qđ erat in tēplo, quarti Reg.18. Regnū secundū in locusta designatum per Nabuchodonosor Babyloniorū regē cōmedit seu vastauit residuū Hierusalē, faciens captiuitatem vniuersalē, demoliēs tēplum & ciuitatē, quarti Reg.25. Monarchia tertia designata in bestia tertia, id est, in brucho p Antiochum Epiphanem seu illustrē, cōmedit seu vastauit reliquias Hierusalem, exurens templum & ciuitatē, prim. Machab.1. Postremum monarchia quarta, quę ē Romanorū in rubigine designata, per Titū & Vespasianū anno a passiōe domini quadragesimo secundo fecit vniuersalē Iudeorum euersionem oīm maximam, vsq; in finem sæculi duraturam sine tēplo & sine sacrificio vero in Hierusalē. Trium deuastationū harum causa fuit peccatū idololatriæ, vt patet in quarto lib. Reg. & in secūdo Paralip. Causa vero desolatiōis nouissimę, fuit cōtemptus Christi, occisio illius, & Apostolorū, quā causam assignauit & Christus in Euangelio, cum videns ciuitatē super illam fleuit. Post multa adijciens, Non relinquet in te lapis super lapidem, eo q non cognoueris tempus visitationis tuæ. Et de hac desolatione loquitur Danielis prophetia. Ciuitatē & sanctuariū dissipabit popul⁹ in duce venturo, et erit in tēplo abominatiō desolatiōis, & vsq; ad consūmationē et finē pseuerabit desolatio. Capitulū hoc Danielis de.70. hebdomadib⁹ multa mirabilia cōtinet nulliq; dubiū, quin prophetia sit de aduentu Christi qui post septuaginta hebdomadas apparuit. Et quemadmodum incarnatio dominica annūciata est virgini Mariæ per Gabrielem Archangelum, Ita & eiusdem incarnationis tunc futurę tempora sunt Danieli reuelata per eundem Gabrielem dicentem ipsi Danieli. Nūc egressus sum, vt docerē, & intelligeres. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo. Ego autem veni, vt indicarem tibi, quia vir desideriorum es. Tu ergo animaduerte sermonē, & intellige visionē, Septuaginta hebdomades abbreuiatę sunt super populum tuum & super vrbem sanctam tuam, vt consummetur præuaricatio & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur iustitia sempiterna, & impleatur visio, & prophetia, & vngatur sanctus sanctorum. Scito ergo & animaduerte ab exitu sermonis, vt iterū ædificetur Hierusalē vsq; ad Christum ducem hebdomades septem & hebdomades sexagintaduæ erunt. Et rursus ædificabitur platea, & muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexagintaduas occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum negaturus est. Et ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce vēturo, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomoda vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia, & sacrificium, & erit in templo abominatio desolationis, & vsq; ad consummationē & finem perseuerabit desolatio. Hactenus Grabrielis Archangeli ad Danielem prophetica verba. Pro quorū intellectu præmittēda ē terminorū expositio. Primū igiř sciendū est p hebdomadā in hac pphetia significari septenariū annorū numerū, q̄ sit vt .70. hebdomadę cōstituant annos nonaginta supra quadrigētos. Septē hebdomadę cōstituunt annos quadraginta nouem. Sexagintaduę hebdomadæ faciūt annos.34. supra
quadringen

quadringẽtos. Sexaginta nouẽ hebdomadæ annos faciũt octogintatres supra quadringentos. Dimidiata hebdomada cõstituit tres annos & semis. Dicunẽ aũt hebdomadæ istæ abbreuiatę, nõ ꝙ earũ anni sint aut breuiores solaribus annis, aut secundũ lunæ cursum supputãdi, sed ꝙ talis illarũ hebdomadarũ numerus diuinitus sit decisus, definit⁹ seu cõstitutus sup populũ dei. Et qa sũt venerabiles patres, q has hebdomadas tradũt, ppterea dici abbreuiatas, ꝙ anni earũ sint accipiendi lunares, & nõ solares, quemadmodũ sunt Iulius Afric. & Beda, eorũq; sequaces. Sciendũ ẽ ꝙ ann⁹ lunaris cois est cõstitutus ex. 12. mensibus lunaribus, sicut annus solaris ex. 12. mensib⁹ solaribus. Mẽsis aũt lunaris continet dies. 29. & semis. Mẽsis vero solaris acceptus vt ẽ duodecima pars anni solaris, est triginta dierũ, & horaꝶ decẽ. Ex quib⁹ sequiẽ annũ coẽm lunarẽ cõtinere dies. 344. annũ vero solarẽ. 365. & horas. 6. ex qbus sex horis, quarto qq; anno cõstituiẽ dies vnus, q intercalatur. 6. Calend. Martij, & vocatur annus ille bisextus, ppterea ꝙ litera sub per quã in Calẽdario assignaẽ sextus dies añ Calendas Martij illo anno bis numereẽ, duosq; cõtineat dies. Ex his consequens ẽ coẽm annũ lunarẽ esse breuiorẽ anno solari in diebus vndecim, quę sane annorũ diuersitas in. 70. hebdomadibus, & anno vno, hoc ẽ, in annis. 15. Nã anni lunares. 490. coẽs faciunt solum. 975. annos solares. Verũ hic sciendum est, ꝙ Hebręi supputãtes ętates hoĩm & tpa, non secundũ lunares annos supputant, sed secundum solares, quẽadmodum & nos. Nã & si menses initiaq; mensiũ supputẽt secundum lunæ cursum, in supputandis tñ annis obseruant solis introitũ in vernale ęquinoctiũ, numerũq; dierũ vndecimi ab vno anno solari deficientiũ, in vno anno lunari cõstituto ex duodecim mensibus, lunaribus, supplẽt p embolismos. i. per augmenta, intercalatiõe scilicet, seu interpositione debito ordine interserentes annos quosdã maiores etiam solaribus annis, ad supplendum ea quæ in alijs coibus lunę annis fuerãt diminuta a numero dieꝶ solaris anni, apponentes embolismum. i. augmentum vnius mensis triginta dierũ, cõficientes scilicet annum illũ embolismi ex tredecim mensibus constituentibus dies. 384. Quibus fit, vt sicut annus lunaris cõmunis, breuior est cõmuni anno solari in diebus vndecim, Ita & annus lunaris auctus per suum embolismum, longior est anno solari in diebus nouendecim. Vnde et ipsi secundum menses lunares mensurantes anni tẽpora in nouendecim annis solaribus, septem faciunt embolismos. i. septem annos auctos, constitutos scilicet ex trecentis & octogintaquatuor diebus, reliquos vero duodecĩ annos ex illis nouendecim conficiunt cõmunes ex duodecim lunaribus mẽsibus, ex quibus conficiuntur dies. 354. & ita quod in illis cõmunibus duodecim annis deest, per septem embolismos supplent, interserentes illos vel tertio vel secundo, vbi decet, anno. Hinc & circulus decem nouenalis, quẽ designat numerus, qui vulgo appellatur aureus, compositus est protensus ad numerum vsq; nouendecim, qui sane numerus propter multa inuentus est, Primum ad coęquandum nouẽdecim annos solares, nouendecim annis lunaribus debito ordine dispositis, cum septem suis embolismis. Deinde ad inueniendum nouilunia & initium primi mensis lunaris, quem Hebræi faciunt primum, considerationem habentes ad anni solaris initium, quo videlicet sol ingreditur vernalis æquinoctij gradum.

Vnde ipsi secundum legē Moysi maxime student legittimo tpe obseruare Pascha'ē solēnitatem, cuius obseruatio ex duobus pendet pricipijs, ęquinoctio scilicet vernali, & nouilunio, pximo illi, q̃rum vtrunq; in Romano Calendario de cursu tpis defluxit a sua sede propter fractiões quasdā, quę longis annoꝝ curriculis faciūt errorē sensibilē. Aequinoctiū olī a patrib⁹ cōstitutū tāq; esset fixū. 12. Calen. April. iā diē illū añcedit decē vel. 11. dieb⁹. Similiter noua quælibet luna p aureum numerū certo die designara, nō illo die contingit, sed. 5. diebus diem illū pręuenit, quæ sane diuersitas & in ęquinoctijs & nouilunijs cōtingit, ppterea, q̇ neq;. 19. anni lunares cū septē suis embolismis constituūt precise. 19. annos solares, neq; medius lunę mot⁹ sit præcise. 29. dieꝝ & semis, &. 44. minutaꝝ, neq; itē sol cursum suum meadiū cōplet præcise in. 365. diebus & horis sex, sed in tpe breuiori, videlicet in tot diebus, horis. 5. & quadragītanouē minutis, quę hore quinq; earū q̇ fractiões simul collectę in annis quatuor non possunt constituere diem, qui vocatur bisextilis. Quo fit vt anni. 4. solares, secundū rōnem Calendarij supputati sint maiores, q̃ quatuor anni solares secundum cursum solis in cœlo supputatum, adeo vt singuli centum & triginta quatuor anni secundum Calendarium cnostituant vnum diem integrū supra centū & triginta quatuor annos solares, et ita pter huiuscemodi fractiões cōtingit diē illū ęquinoctij olī fixe designatū. 12. Calend. Aprilis iā diē illū antecedere diebus decē & vltra, qbus fit vt Romana Eccesia plærūq; celebret solēnitatē Paschalē in mēse anni secūdo. Sed de hisplura sunt dicta in, de correctiõe Calendarij Romani. Sufficiat aūt in pręsentiarū p intellectu hebdomadaꝝ Danielis hoc scire, q̇ Iudęi p annos solares, sicut & nos numeros annorum supputant, obseruāt qdē in mensibus anni circuitū lunæ, ponētes vniuscuiusq; mensis initiū in nouilunio, sed cum hoc obseruāt etiā anni solaris initiū, q̃ sol ingrediť arietē, tradētes primū anni mēsem semp inchoari in ea cōiunctiõe lunæ cū sole, cuius decimaquarta dies vernale ęquinoctiū vel attingit, vel pxime sequiť. Proinde decimoquarta lunæ præueniēs initiū illud ęquinoctij, etiā etsi ad vnū tantummō diē fiat pręuentio vltimi mēsis, & nō primi mensis anni est plenilūniū. Vnde ipsi Hebręi si numeros annorum supputarēt secundū lunares annos coēs, facerentq; vnumquēq; annum solū ex. 12. mensibus lunaribus, non apponentes in certo ordie vnq̃ embolismos, 70. hebdomadæ annorū lunariū essent breuiores. 70. hebdomadibus annoꝝ solariū in duabus annoꝝ hebdomadibus & vno anno, hoc ē, in numero annorū quindecī. Nūc aūt qa Hebręi nō sic cōputant annoꝝ numeros secundum. 12. menses lunares solum, sed congruo ordine faciunt embolismos, qui cæteroꝝ annorum cōmunium dāna supplent, nō ē putādum angelum ī sua tpm supputatiõe voluisse intelligere. 70. hebdomadas annorum lunarium. Vñ & scriptura sacra recensens annum aut, 20. aut. 30. aut alium quēuis annum Artaxerxis aut Nabuchodonosor, siue alterius, nō lunares annos intelligit, sed vulgares, hoc est, q̃s vulgus ęstimat secundū solis cursum, ac reuersiõem in eundē cœli locū. Falluntigiť, inqt Beda, q putāt Hebręos annis lunarib⁹ solū vsos, alioq tota veteris testamēti series vacillaret, nec vlli⁹ ętas tāta, q̃ta scripta ē deberet itelligi, sed ad lunę cursū strigi. Hacten⁹ de acceptiõe nois hebdomadę et mēsura seu q̃titate āni, et cur hebdomadę dicāť abbreuiatę. Deinde

Deide sciendū q in hac prophetia in cæterisq scripturis Christus appellat iustitia sempiterna & sanctus sanctorū, sine cuius grā & redēptione, nemo ex Adā propagatus potest fieri neq iustus, neq liber a peccato, neq dignus vita æterna, & ita peccatū p Christū finē accepit, & cōsummata seu consum pta, i. terminata ē prævaricatio, nō q hæc amplius post Christi aduentū nō sint in mundo isto, sed q p ipm vt mediatorē inter deū & hoim genus ois prævaricatio, oēq peccatū remittit oibus q inuocāt illū, et oibus q p lauacrū sanguinis eius regenerant, vt efficiant mēbra in corpore ipsius. Hoc insup sciendū, q q dicit Hebraice Messias, is dicit Græce Christus, & vnctus Latine. Filius aūt Mariæ, vt dicit Christus aut vnctus, nō indiguit vlla visibili vnctiōe, aut sacramento lauacri seu baptismi, sed ipse a suæ conceptiōis exordio vnctus fuit in virginis vtero inuisibilis grę & lętitiæ oleo, & ideo in Christi incarnatiōe vnctus ē sanctus sanctorū, tūq impleri cœpit visio & prophetia. Nā & oēs prophetę tendūt in Christū, & in opa redemptiōis nrā p ipm exhibenda pro nobis in carne sua mortali. Postremū pro intellectu prophetiæ huius secundū eā partē qua dicit, Scito ergo et aiaduerte ab exitu sermōis, &c. Operæ pretiū ē cōsiderare, quisnā fuerit sermōis exit⁹, a q angelus intimat esse sumendū initiū harū hebdomadarū. Nā tota obscuritas hic nascit, q angelus Gabriel nō expresserit nobis tps vllū sub q factus sit exitus iste. Intimauit qdē exitū sermonis esse ad faciendū populū reuerti, & ad rędificādum Hierl'm, sed sub q tpe, sub q rege, aut propheta exitus ille aut fieret, aut factus esset, tacuit. Quatenus ergo habeat rō tantæ inter expositores varietatis de re ista, Sciēdum ē q in scripturis sacris multiplex reperit exitus sermonis de captiuitate. 70. annorū, & de reuersione populi i Hierl'm, & de rędificatiōe tēpli ac ciuitatis. Anno regni Ioakim. 4. q, vt dicit Hiere. 25. fuit ann⁹ prim⁹ regni Nabuchodonosor, nōdum vlla transmigratiōe in Babylonē p Nabuchodonosor facta, fuit exitus quidā sermōis ex ore Hiere. pphetę loquētis de captiuitate Iudęorū tunc futura p regē Babyloniorū, & de seruitute Iudæorum. 70. annis i Babylone duratura, & de Babyloniorum desolatiōe cum ipleti fuerit. 70. anni, vt patet Hiere. 25. sed qa in illa cap. nihil dicit, neq de rędificatiōe ipsius. Idcirco nō ē illic accipiēdus sermōis exitus in Daniele designatus, neq legi vllos expositores q exitum sermonis ab hoc tpe supputāt. Deide. 12. anno sequēti, hoc ē, ano. 4. regni Sedechiæ, q fuit & . 12. regni Nabuchodonosor, tēplo i Hierl'm adhuc stāte, sed Ioakim & Ioachin filio ipsius iā in captiuitatē deductis, fuit exit⁹ quidā vbi dñi ad Hiere. loquētis de reditu ex Babylonia post. 70. annos, vt patet Hier. 29. Iste exitus. 6. ānos antecessit destructionē tēpli, vrbisq Hierusalē. Sunt q existimāt exitum sermōis, initiumq hebdomadarum Danielis sumēdum esse ab hoc tpe. Cuius sententię sunt Nicolaus de Lyra, et Raymundus, cæteriq nōnulli. Sed huic sentētiæ nō cōsentiunt veteres vlli, neq tpa cōcurrēt. Nā ab hoc exitu, seu a. 4. anno Sedechiæ vsq in annum natiuitatis Christi secundum pbabiliorē calculum colligunt anni. 603. q lōge excedūt numerū. 70. hebdomadarū. Tertio de reuersiōe in Hierl'm & reædificatiōe illi⁹, fuit exit⁹ sermōis angeli Gabriel ad Danielē pphetā loquētis. Ab hoc exitu Tertul. & Euseb. tradunt sumendū esse hebdomadarū initiū, supputantes. 70. hebdomodas vsq ad initium regni tyrannici Herodis, qui

constituit

cõstituit põtifices alienigenas, nequaq; ex successiõe sacerdotalis generis assũptis põtificib⁹, neq; ppetuitate vitę secũdũ legẽ Moysi, deo seruiẽtib⁹. Sed neq; ab hoc exitu supputatis vsq; ad Christũ annis, concurrent (vt inquit Africanus) tpa, & multa reperientur contraria. Verũ quidẽ est, q exitus sermonis angeli ad Danielẽ loquentis de hebdomadibus, præcesserit exitũ sermonis Cyri laxãtis captiuitatẽ, sed non præcessit in annis, quia primus annus Darij Medi regnantis super Babylonios, fuit prim⁹ annus Cyri laxantis Iudæorũ captiuitatẽ, & ideo p eodẽ accipimus exitũ sermõis ab angelo ad Danielẽ, & exitum sermonis Cyri laxantis captiuitatẽ, tametsi sint, qui inter exitus illos ponãt longã annorũ distantiã. Quod aũt Tert. ab hoc exitu sumat harũ hebdomadarũ initiũ, patet ex eo libro, quẽ cõtra Iudęos scripsit, vbi exponit Danielis propheriã, hoc pacto. O Daniel scito q a die hac, qua tibi nũc loquor. Erat aũt annus. 1. Darij, qui occidit Baltasarẽ, regnũq; Chaldęorũ in Persas & Medos transtulit vsq; in septuagesimã annorũ hebdomadam, hęc per partes populo tuo accident, & reliqua. Quarto de reuersiõe Iudęorũ, & instauratione tẽpli, tunc añ. 44. annos sub Cyro fundati, et per Samaritas hostes impediti, fuit exitus sermonis Darij in principio regni sui hoc impedimentũ per edictũ publicũ auferentis, confectis desuper literis ad vniuersos Iudęę hostes, sub cõminatione confiscationis bonorũ, & mortis eorũ, qui populũ Israelẽ ab hac ędificatione ipedirent, de q .1. Esd. 5. & .6. capitulis. Eodẽ insuper anno fuit exitus sermonis Aggæi & Zachariæ prophetantiũ de hac ædificatione, iudæos q; ad hoc opus adhortantiũ, vt patet in Agg. & Zacha. prophetis, & nõ solũ de templo reędificãdo fuit hic sermonis exitus, sed & de ciuitate Hierusalẽ reędificanda, vt patet Zachariæ. 1. Adhuc perpendiculũ extendet sup Hierusalẽ, adhuc affluent ciuitates meę bonis. Zach. 1. Q uis & in libro hoc Zacharię nõnulla sit obscuritas, propterea q Darius ille sub cuius anno. 2. prophetauerit Zacharias, videt esse nõ illius Darij, q iuxta Metasth. 20. annos a morte Cyri regnare cœpit, sed Darij Medi, qui simul cũ Cyro Baltasarẽ interfecit, sub cuius anno. 1. iam erat septuagesimus annus desolatiõis, vt dicit Zach. 1. & insinuari videtur Zach. 7. Sed ex superiobus patet solutio huius. Aggęũ videlicet & Zachariã prophetasse sub vtroq; Dario, videlicet et anno. 2. Darij Medi, & anno. 2. Darij regis Persarũ. Deinde patet Zachariã non intellexisse tũc primũ fuisse solũ septuagesimũ annũ desolatiõis impletũ, sed q tũc diu fuerat transactus. Vñ & ex eã consideratiõe, qua videbat septuagesimũ desolationis annũ diu esse transactũ clamat ad dñm. Domine exercituum vsquequo nõ misereberis Hierusalẽ & vrbiũ Iuda, quib⁹ iratus es, iam septuagesimus annus transactus est. Quinto fuit exitus sermonis, de reuersione in Hierusalẽ, & de reędificatione illius, sub anno. 20. Artaxerxis præficientis Neemiã pincernã suũ ad reędificandũ Hierusalẽ, mittentisq; illũ ex Babylone in Iudæã, vna cũ principibus militũ & equitib⁹, cõfectis desup literis publicis, de nõ prestãdo ipedimẽto opi istauratiõis, et portarũ vrbis Hierusalẽ, Neemię. 2. Audita muri ędificatiõe Sãbalach et Tobiah cõiuratiõe facta clã venerũt pugnare cõtra Hierl'm. Sed detecto eorũ cõsilio iubet Neemia, vt gladios, arc⁹, lãceasq; capiãt, et media pars iuuenũ op⁹ faciebat, altera pars armis instructa faciebat opus manu vna, gladium aũt tenebat manu altera.

Et quia

Et quia erant ædificantes a semet remoti, iussit Neemias, vt vbicunque sonitum buccinę audierint, conueniant, positis custodibus in medio ciuitatis Hierusalem, Neemiæ quarto. Completi sunt muri & portę Hierusalem in quinquaginta duobus diebus, Neemiæ sexto. Africanus in quinto temporum volumine tradit ab hoc exitu septuaginta hebdomadas habere principium, hoc est vigesimo Artaxerxis anno, quo egressus est sermo, qui extruēdæ vrbis & circūdandæ muris daret facultatem. Ex hoc, inquit tempore, si numerare velis hebdomadas vsque ad Christū poteris inuenire. Quod si hastum, inquit hebdomodarum principium ab alio tempore voluerimus sumere, & tempora non concurrent, & multa reperiemus contraria. Nam si a Cyro & prima eius indulgentia, qua Iudæorum est laxata captiuitas, septuaginta numerentur hebdomadæ, centum & eo amplius inueniemus annos, qui statutum septuaginta hebdomadarum numerum excedant, & multo magis si ex die, quo loquutus est angelus Danieli. Additurque amplior numerus si captiuitatis exordium volueris hebdomadarum habere principium. Permāsit enim, inquit, regnū Persarū, vsque ad initium Macedonum ducentis triginta & ipsi Macedones regnauerunt annis trecentis, atque exinde vsque ad annum decimumquintum Tyberij Cæsaris, quando passus est Christus, numerantur anni sexaginta, qui simul faciunt annos quingentos nonaginta, ita vt centum anni supersint. A vigesimo autem anno Artaxerxis regis, vsque ad Christū, cōplentur, inquit, hebdomadæ septuaginta, iuxta lunarem Hebræorum supputationem, qui menses non iuxta solis, sed iuxta lunę cursum numerant. Hæc Africanus, qui & reliqua ad longum prosequitur, vt recitat Hieron. in commentarijs noni capituli Danielis. Similiter Eusebius & Beda de initio & fine harum hebdomadarum, suas prosequuntur sententias secundum chronographias sibi propositas vt verisimiles. Et quia periculosum est, vt inquit Hieron. de magistrorum Ecclesię iudicare sententijs, & alterum pręferre alteri, lectoris arbitrio relinquo, cuius expositionē sequi debeat. Interim tamen sub iudicio sanctę matris Ecclesiæ, & omniū melius sentientium, prosequar harum hebdomadarum declarationem secūdum chronographiam Metasthenis in superioribus recitatam, quæ in monarchia Assyriorum & Persarum, cęterisque Græcorum chronographijs videtur probatior, quam & sequutus est in supputationibus temporum ipse Philo Hebræus. Anno sexto Darij, multis annis post Cyrum, consummatum esse templum in Hierusalem, olim sub eodem Cyro fundatum. Sub anno item vigesimo Artaxerxis portas, murosque Hierusalem in quinquaginta duobus diebus esse instauratos, est ex scripturis sacris in libris Esdrę manifestissimm. Sed quisnam fuerit Darius ille, an videlicet is, quem historię vocant Longimanum, an alius, & si fuerit alius, an posterior, an anterior illo. Et quisnam fuerit Artaxerxes, sub cuius anno vigesimo, muri Hierusalem sunt reædificati, an videlicet idem ipse sit qui Darius, sub quo templū est consummatum, an alius posterior illo, & quantis annis alter alterū pręcesserit, & sub quota olympiade vterque regnare cœperit, non est sic ex scripturis manifestum. Quæ tamen scire est necessarium ad hebdomadarū numeros, a secundo Darij, & a vigesimo Artaxerxis anno supputandos vsque in Christum. Vnde Eusebius & Beda docuerunt septuagesimum Babylo-

nicę captiuitatis annum, fuisse secundum annum illius Darij, sub cuius an no sexto templum est consummatum, defluxis annis .46. a fundatione ipsi⁹ sub Cyro facta, propterea quod in Zacharia dicitur de secundo anno Darij, iste septuagesimus annus, sed hanc sententiam neq; esse verisimilem, neq; probabilem in superioribus ostendimus. Et quia in rebus istis de successio ne regum ethnicorum, & numero annorum quibus regnauerunt, non habe mus historiam sacram & canonicam, oportet horum regum annos & tem pora quibus regnauerunt mutuare ex historijs verisimilibus, & eorum prę cipue autorum, qui probatiori fide comperiuntur scripsisse. Sciendum est ergo q̃ etsi fuerint qui docuerunt Darium, sub quo templum est consum matum, fuisse eundem qui Artaxerxes est appellatus, sub cuius anno vigesi mo, portæ & muri Hierusalem sunt consummati, vt videre licet in commē tarijs super capite septimo primi Esdrę, & secundi Esdræ secundo. Hæc ta men sententia non ē consona, neq; his quę scribuntur in libris Esdrę, neq; temporibus & numeris annorum, quibus Philo & septuaginta seniores, post solutam a Cyro captiuitatem designant præsedisse ac pręfuisse Iudæo rum duces & pontifices. Proinde & patres ferme omnes, vt Africanus, Eu sebius, & Beda, alium ponunt regem Darium, sub cuius anno sexto templū est consummatum, alium Artaxerxem, sub cuius anno vigesimo vrbs Hie rusalem est rędificata. Africanus ab initio imperij Persarum Cyri vsque in vigesimum annum Artaxerxis, sub quo portę & muri Hierusalem fue runt extructi, ponunt annos centum & quindecim, & hæc annorum sum ma, non longe distat a Philonis & Metasthenis chronographia, secundum quam a Cyro vsq; ad annū vigesimum Artaxerxis Mnemonis, colliguntur anni centum & viginti. Longe autem ante sub Dario quodam templum e rat consummatum, vtpote quadraginta sex vel septem annis post fundatio nem illius sub Cyro factam, quo fit vt secundū sentētiā Africani, inter annū consummationis templi sub Dario, & annum consummationis murorum Hierusalem intercesserint anni plures q̃ septuaginta. Item Eusebius in chronicis q̃uis ponat muros Hierusalem fuisse instauratos, anno vi gesimo Darij Longimani, & illo anno Eliasib fuisse summum Iudæo rum pontificem, longe tamen ante sub alterius cuiusdam Darij anno sexto ponit templum fuisse consummatum, recenses septuaginta annos inter illi⁹ Darij annum sextum, & vigesimum illius Artaxerxis annum, sub quo mu ri Hierusalem sunt reædificati. Vnde secundum Eusebianum calculum supputando a primo anno Cyri soluentis captiuitatem, vsq; in vigesimum annum Darij Longimani, in quo, vt ipse arbitratur, muri Hierusalem sunt reædificati, recensentur anni centum & quatuordecim, aut quindecim sup putatis mensibus. Sic & Beda sequutus Eusebium inter secundum Da rij annum, in quo templum est consummatum, & vigesimum Artaxerxis Longimani annum, quo muri Hierusalem sunt extructi, ponit interuallū annorum septuaginta. Idem quoque annorum numerus colligitur secun dum chronographiam Metasthenis & Philonis, supputando a sexto Artax xerxis Longimani anno vsque in annum vigesimum Artaxerxis Darij Mnemonis. Hoc ergo communi consensu nunc sit pręsuppositum, q̃ & in libris Esdrę satis est intimatum, alium fuisse Darium Artaxerxem, in cui⁹

anno sexto templum est constructum & perfectum, alium vero Artaxerxē posteriorem, in cuius anno vigesimo vrbs Hierusalem est muris circundata. Annum insuper septuagesimum seruitutis aut desolationis seu captiuitatis Babylonicæ, de quo loquutus est Hieremias, esse accipiendum non iuxta secundum annum Darij, sub cuius anno sexto templum est consummatum, sed iuxta primum annum Cyri laxantis captiuitatem, vt patet ex primi Esdræ primo, & ex Hieremiæ vaticinio, in quo significatur, quod seruitus illa septuaginta annorum esset futura sub rege Babyloniorum, & sub filio eius, & sub filio filij eius, & quod deus post septuaginta annos esset vindicaturus peccatum regis Babylonis, quæ sane omnia sunt sub Cyro adimpleta per Darium Medum Cyro conregnantem. Post Cyrum autem non legitur populus Iudęorum fuisse in seruitute vlla vllius regis Babylonis, neque filij videlicet Nabuchodonosor, neque filiorum filij ipsius. Proinde & eorū sententia qui a destructiōe Hierusalem tradunt vsque ad Cyrum fuisse septuaginta annos, videtur omnino magis consona sacris literis, quam sententia eorum qui dicunt a destructione Hierusalem vsque ad Cyrum defluxisse annos solum triginta, quemadmodum tradiderunt Eusebius & Beda, docentes annum illū septuagesimum fuisse quadraginta annis post Cyrum, sub secundo videlicet anno illius Darij, in cuius anno sexto templū est consummatum. Quibus præmissis secundum conclusiones supra dictas de numero annorum a Cyro vsque ad Christum, videtur initium harum hebdomadarum esse sumendum in regno Darij Longimani, & id quidem a quarto sermonis exitu superius recitato, qui factus est secundo anno eiusdem Darij dantis Iudęis facultatē ad iterum ædificandum templum, quod olim sub Cyro fundatum fuerat. Nam si ab hoc anno numeres septuaginta annorum hebdomadas, vsque in Christum iam tunc incarnatum peruenies, videbisque non frustra harū hebdomadarum diuisionem ab angelo esse factam. In primis ergo accedentibus ad expositionem prophetiæ per angelum Gabrielem reuelatæ Danieli, operę pretium est & septem illius particulas considerare, simul & harū hebdomadarum diuisionem, quam in suo sermōe fecit angelus. Prima pars habet septuaginta hebdomadas abbreuiatas esse super vrbem sanctam, vt finem accipiat peccatum, & adducatur iusticia sempiterna, & impleatur prophetia, & vngatur sanctus sanctorum. Secunda pars habet, ab exitu sermonis, vt iterum ędificetur Hierusalem, vsque ad Christum ducem hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt, hoc est, hebdomades sexagintanouem. In hac ergo iam parte angelus hebdomadam vltimam seu septuagesimam non supputauit. Tertia pars habet, Et rursum ędificabitur platea, & muri in angustia temporum. Quarta pars habet, Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum est negaturus. Quinta pars habet, Ciuitatem & sanctuariū dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finē belli statuta desolatio. Sexta pars habet, Confirmabit autem pactum multis, hebdomada vna, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium. Septima pars dicit, Et erit in templo abominatio desolationis, & vsque in consummationem & finem perseuerabit desolatio. Veritas primę partis prophetię patet, nam ab anno secūdo Darij huius Longimani supputantes iuxta chro

nographiā

nographiam superius positam hebdomades septuagita, hoc est, annos .49. concurrimus in tempus Christi iam tunc incarnati, videlicet in nonū annū a natiuitate ipsius. Vnde ne quis arbitretur has septuaginta hebdomadas, vsq; in primum annum natiuitatis Christi integre & cum precisione futuras esse continuo, adijciens partem secundam posuit hebdomadas solum sexaginta nouem, dicens. Scito ergo quod ab exitu sermonis, vt iterum ędificetur Hierusalem vsq; ad Christum ducem hebdomades septem & sexaginta duæ erunt, hoc est hebdomadæ sexaginta nouem, quæ constituunt annos .483. Patet ergo veritas partis secundæ. Nam hoc secundo anno inclusiue supputando tempora vsq; in annum natiuitatis Christi colliguntur anni .482. qui constituunt hebdomadas sexaginta nouem, & quod in hoc anno fuerit exitus sermonis de reuersione, & reædificatione non solum tēpli, sed & ciuitatis Hierusalem, patet ex supra dictis. Vnde iuxta septuaginta seniorum sententiam Iesus per hostes ab ędificando impeditus ex Hierusalem reuersus fuerat in Babylonem, & sub huius Darij anno secundo, impetrata facultate perficiendi opus templi olim per ipsum sub Cyro fundati, reuertitur in Hierusalem vna cum Ioakin Sorobabelis filio, alioq; comitatu. Vide historiam tertij Esdræ quarto & quinto capitulis. In hac igitur parte secunda quā dicit. Scito ergo & animaduerte, ꝙ ab exitu sermonis, ē. angelus ꝑ partes incipit recitare quænā mirabilia in istis hebdomadis .70. sunt futura super populum Iudęorum interponens atq; adijciens etiam illa quę sunt futura post .70. hebdomadarum cōplementū. Nā primū intimat ꝙ in istis .70. hebdomadibus Christus dux sit venturus in vltima, hoc est in septuagesima hebdomada. Deinde infra istas .70. hebdomades, rursusq; ędificabitur platea, & muri Hierusalem in angustia temporis .i. breuissimo tpe, quia completus est murus in quinquaginta duobus diebus .20. anno Artaxerxis, quemadmodum dicitur Neemię .6. Et post hebdomadas sexaginta duas, supputatis videlicet ab ædificatione plateę & murorum occidetur Christus. Hanc partem quartam esse adimpletam, patet. Nā a vigesimo anno Artaxerxis Mnemonis cōputando hebdomadas sexaginta duas, hoc est annos .434. iuxta cōclusiones in superioribus positas concurrimus in annū vigesimū nonum ętatis Christi, q & in hebdomada sequenti, hoc est in hebdomada annorum sexagesimatertia, supputatis hebdomadis ab ędificatione illa Hierusalem est occisus, & id quidē in dimidio hebdomadis illius. Glossa interliniaris hāc partē interpretat⁹, post hebdomadas sexagintaduas subaudi & septem, vt sensus sit, Post hebdomadas sexaginta duas & septē, occidet Christus. Sed hæc supputatio innitit alteri chronographiæ, supponens muros & portas Hierusalē extructas esse sub anno .20. Darij Lōgimani, & ideo patet huius diuersę expositiōis rō. Secundū superiores aūt conclusiōes, supputatis annis, nō ē op⁹ additiōe ista. Nā .20. Artaxerxis Mnemonis anno vsq; in annū .29. natiuitatis Christi, sunt 62. hebdomadæ, post quas occisus est Christus. Vñ annus natiuitatis Christi (quemadmodū a patribus accepimus) fuit annus .32. regni Herodis, q fuit annus 42. Octauiani Cęsaris, sicut & testat Irenæus lib.3. aduersus Valentinū cap.25. Natus ē, inquit, dñs noster Christus circiter annū .41. imperij Augusti. Dicit signanter, circiter primū & quadragesimū, quia tū annus ille .41. creditur fuisse cōpletus, quo

tempore exijt ab eodem Cęsare edictū, vt describeretur vniuersus orbis, vt testať Luc. Euangelista. Ascendit aūt tum & Ioseph a Galilaea de ciuitate Nazareth in Iudęam ciuitatē Dauid, quę vocatur Bethleē, eo ꝙ esset de domo & familia Dauid, vt profiteretur cū Maria despōsata sibi vxore pregnāte. Factum est autē dum essent ibi, impleti sunt dies Mariae vt pareret, & peperit filium suū primogenitū, & pannis eū inuoluit & reclinauit eum in presepio. Anno aūt .15. Tiberij Cęsaris, vt inquit Lucas, Ioannes Zacharię filius in deserto iuxta Iordanem prędicat baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum. Et factum est cum baptizareť omnis popul⁹, ipse ꝗ̃ꝗ Ies⁹ ē baptizatus. Et ipse erat incipiens quasi annorū triginta, Lucae tertio. Ex Euangelio igitur Lucę patet, ꝙ Christus circiter annum ętatis suae trigesimum fuerit baptizatus, quod tempus concurrebat in annum circiter decimum quintum Tiberij Cęsaris, quod & facile ex chronographia Eusebiana calculari potest. Tempus autem passionis & mortis Christi, fuit annus Tiberij decimus octauus. Computātes autem a decimoquinto anno Tiberij Caesaris, in quo Christus praedicare coepit vsq; in annum eiusdē Tiberij decimūoctauum, comperiemus Christū prędicasse annis tribus, & ꝑ tempus aliquod in anno decimo octauo. Quinta pars prophetię huius habet, Ciuitatem & sanctuariū dissipabit populus cū duce venturo, & finis eius vastitas, & post finē belli statuta desolatio. Haec pars non ad .70. hebdomadas, sed ad posteriora tempora pertinet, scilicet ad ea quę futura erāt super Hierusalem, postq̃ occisus esset Christus. Populū enim intelligit Romanorum exercitū, Ducē autē venturum intelligit Titum cum Vespasiano, q anno a morte Christi .42. venientes contra Iudęos vrbem Hierusalē, olim sub vigesimo anno Artaxerxis instauratā, & sanctuarium, id est templum olim sub sexto Darij anno consummatū expugnarunt, atq; ita demoliti sunt vniuersa, vt non relinquereť lapis super lapidem, q̄bus facta est vastitas, id est desolatio ciuitatis vsq; in finē. Supra dicta quinta parte per anticipationē interposita in parte sexta, reuertitur ad ea quae futura erant post hebdomadam sexagesimam secundā, supputādo eā ab ędificatiōe murorū & portarū Hierusalem, Confirmabit, inquit, pactū multis, hebdomada vna & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiū, secundū hanc sextam partē esse impletam huius prophetiae ꝓmissionem, patet ex ipso Euangelio. Nā ipse Christus iam baptizatus circiter annū eius trigesimū, ductus est a spiritu in desertum, & post ieiuniū .40. dierum, consummata & superata oī tentatiōe diaboli, coepit praedicare in synagogis, & dicere, Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorū, & electis Apostolis, fama exijt de illo per vniuersam regionē, vt patet Matth. 4. & Lucae .3. ac .4. capitulis. Christus ergo baptizatus incipiens annū ętatis suę trigesimū, & id quidem inchoato anno decimoquinto Tiberij Cęsaris confirmauit pactū olim patribus promissum .i. legem Euangelicę gratiae hebdomada vna, & in dimidio illius hebdomadis cōpletis scilicet annis tribus & mensibus tribus deficiet hostia et sacrificium. Vnde Euseb. de hoc sic loquiť. Christus tribus annis & sex mēsibus, iuxta Euangelistā Ioan. Euāgeliū prędicauit, & confirmauit veri dei cultū multis haud dubiū quin Apostolis & credentibus, q̄n post passionem in dimidia rursum hebdomada deficit hostia & sacrificiū. Quicquid enī in templo

templo post Christum semel in cruce immolatum factum est, nõ fuit sacrificium dei, sed cultus diaboli cunctis in commune clamantibus, Sanguis eius super nos & super filios nostros. Septima vero huius prophetię pars, quę apud eundem Danielem sequitur, Et erit in templo abominatio desolationis, & vsq; ad consummationem & finem perseuerabit desolatio. Non ad illud dimidium hebdomadis, sed ad sequentia tempora pertinet, cuius prophetiæ veritatem, & historię veterum, & nostrorum hodie temporum testatur euentus. Cernimus vsq; nunc desolationem templi & vrbis Hierusalẽ sub Tito & Vespasiano factam. Hęc autem dicta sint non tanq̃ præiudicantia aliorum patrum interpretationibus, sed tanq̃ documenta quędam consequentia ex pręsupposita chronographia Metasthenis & Philõis de numero annorum regum ethnicorum in monarchia Persarum. Si quis aũt in hac monarchia probatiorem temporum descriptionem scripturis sacris consonam inuenire valuerit, secundum eam poterit etiam alijs modis hãc prophetiam hebdomadarum interpretari. Ex supra dictis patet primũ non frustra esse factam harum hebdomadarum diuisionem per angelum Gabrielẽ, vt primum diceret hebdomadas.70. deinde hebdomadas septem, & sexaginta duas. Tertio hebomadas sexagintaduas. Postremũ hebdomadam vnam, & eam in duas partes sectam. Secundo iuxta hanc interpretatiõem, patet tres nouissimas hebdomadas ex illis sexaginta duabus, post quas occisus ẽ Christus, esse extra numerũ.70. hebdomadarum, de quibus in principio prophetiæ. Quibus fit vt secundũ hanc computatiõem aliud initiũ habeãt sexaginta duæ hebdomadæ, post quas Christus designat̃ occidendus. Aliud aũt .70. hebdomadæ, vsq; ad finẽ transgressionis, seu vsq; ad Christũ ducẽ. Nã .70. hebdomę habẽt initiũ sub impio Darij Lõgimani. Sexaginta vero duę hebdomadæ initium habent sub anno.20. Darij Mnemonis. Tertio patet non valere argumentum aliorũ contra sententiam istam opponentium, nõ posse videlicet harũ hebdomadarũ initium assignari, in aliquo anno sequenti, tempus, illud sub q̃ Danieli facta est reuelatio, ꝓpterea ꝙ hinc, vt inquiũt, sequeret̃ ꝙ Daniel per hanc reuelationẽ sibi factã non fuisset certificatus de tpe q̃ implenda fuerant ea quę petebat. Pręterea si exitus ille sermõis futurus erat post Danielis mortẽ qua, inquiũt, ratiõe dixisset ei angelus. Scito ergo & animaduerte ꝙ ab exitu sermõis, c̃. Hęc, inq̃, argumenta nõ concludere, hinc patet. Nã deus reuelauit hæc Danieli, tanquam gerenti personam fidelis populi, vt & clauderet sermones, signaret in libro, traderetq; illos posteris legendos. Vnde & de temporibus Antichristi reuelauit eidem Danieli, ꝙ tribus annis cum dimidio esset regnaturus, non tamen reuelauit ei tẽpus certum, in quo tres anni illi cum dimidio suum haberent principium. Hæc omnia de septuaginta annis desolationis, & de septuaginta hebdomadibus vsq; ad Christum ducem, & de initijs & finibus eorum, sub iudicio melius sentientium sint dicta, & collecta tanquam conclusiones consequẽtes ex collatione scripturę sacrę, cum his quę de temporibus, & regũ ethnicorũ chronographia Berosi, Manethonis, & Metasthenis. Isti enim ethnici chronographi inter cæteros sunt probatiores, nempe cum in supputationibus temporum, & annorum, quorum sacra meminit historia inueniantur probati, et scripsisse conformiter numeris annorum designatis in eadẽ sacra scriptura,

quemadmodum supra ostendimus, consequens est & illos etiam habendos esse, vt probatiores in numeris annorum illorum, qui post æditum veteris scripturæ sacræ canonem supputantur, quales sunt anni inter desolationẽ Hierusalem & Christum dominum. Proinde in monarchia Medorum & Persarum omissis sententijs Græcorum & Talmudistarum, insuper & Latinorum sequentium ipsos (qui & longe super annorum numeris inter se sunt diuersi) supra dictum calculum recensui. Siue iste calculus sit verus, & secundum scripturæ sacræ sensum designatus, siue alius quispiam, secundum aliam chronographiam probatiorem, aut inuentam, aut inueniendam putetur probatior, & propheticis dictis conformior, non multum refert ad rem gestam, id est, ad Christum iam incarnatum, præsertim cum interpretes vniuersi consentiant has septuaginta hebdomadas iam diu esse transactas. Demum & illas adimpletas esse in domino nostro Iesu, ex duobus præcipue commonstratur. Primum, quod omnia quæ in prophetis de Messia, seu de Christo domino sunt prænuntiata, videmus ex ipsis rerum factis adimpleta in domino nostro Iesu, & in Ecclesia illius. Secundo quod omnia quæ Christus in carne visibili ore proprio futura prædixit, ab Euangelistis lucidissime expressa, comperimus sic euenisse, & quotidie euenire, quemadmodum ipse illa prædixerat. Primum prædixerunt prophetæ natiuitatem domini Messiæ, & aduentum eius in carnem futurum in humilitate, & locum in quo nasceretur, & tempus quando nasceretur, & virginem, ac tribum de qua nasceretur designantes, & templum per Sorobabelem ædificandum, in quo conuersaretur, & conuersationem vitæ illius in prodigijs & miraculis, quibus præstaret cęcis visum, surdis auditum, claudis gradum, infirmis sanitatem. Insuper prædixerunt, quod & populus ipsius, pro his omnibus beneficijs retributuri essent illi mala, & quod perforaturi essent manus & pedes illius, & potaturi cum felle & aceto, missuri super vestem ipsius sortem, & quod illusuri essent illum opprobrijs & ludibrijs, quibus reputatus esset tanquam leprosus, & nouissimus virorum expresserunt, & genus mortis ipsius, cum iniquis reputandus, & sepulturam illius, resurrectionem, & ascensionem eius, missionem Apostolorum in omnem terram, euersionem reipublicæ Iudæorum, & dispersionem eorum extra Iudæam in omnem terram sine altari, sine templo, sine sacrificio, vsque in consummationem sæculi, congregationem gentium futuram cum deo Abraham, qui olim in oibus gentibus fuerat incognitus. Hæc & id genus alia prophetarum vaticinia videmus adimpleta per aduentum domini nostri Iesu in carnem. Deinde & omnia quę prædixit Christus ore proprio, & de semetipso, & de sua ipsius traditione a discipulo suo, de sua passione, morte, & resurrectione, de Apostolorum suorum dispersione ac fuga, de Petri negatione, de facto mulieris fundentis alabastrum, publicando in vniuerso mundo, de subuersione Hierusalem, & euersione templi, & de illa ciuitate non amplius futura Iudæorum ciuitate, de Ecclesia sua, & fide Euangelij sui dilatanda in omnes gentes per vniuersum orbem, vsque ad insulas maris, de persequutionibus, varijsque tormẽtorum generibus aduersus Ecclesiam suam futuris, & quod inter hęc omnia portæ inferi non essent superaturi eandem suam Ecclesiam, vsque in consummationem sæculi. Vniuersa hęc adeo lucide, adeoque aperte olim

Prophetia adimpleta in Christo

Ecclesias

Ecclesiastici patres Ireneus, Cyprianus, Ambrosius, Chrysostomus, aduersus Iudæorum incredulitatem demonstrauerunt esse adimpleta, vt nulla valeant tergiuersatione celari. Tres fuerunt crucifixi eodem tempore, eodem in loco, sub eodem iudice, Christus vnus solus in medio duorum latronum, in vniuerso mundo adoratur. Euangelium huius & doctrina eius in vniuerso mundo annuntiatur, veneratur & colitur. Iudas indigne ferens mulierem, quæ effudit alabastrum vnguenti pretiosi super caput Iesu, reprehenditur & dicitur ei, quod Euangelium facti huius in toto mundo publicabitur. Euenit quod prædixit. In omnibus, inquit Chrysostomus, Ecclesijs appellari audiuimus mulierem hanc. Sunt reges, consules, duces, nobiles, illustres, splendidi, in quamcumque orbis partem veneris, summo cum silentio, magnaque cum veneratione, audiunt officium mulieris huius. Neque est vlla mundi plaga, quæ ignoret factum istud, toto terrarum orbe mulier hæc decantatur, neque persona erat celebris, neque factum ipsum insigne, neque locus publicus, neque enim hoc fecit per theatrum, sed in domo paucis duntaxat præsentibus, attamen neque personę vilitas, neque testium paucitas, neque loci obscuritas, neque vlla res alia potuit huius mulieris abolere memoriam.

Christi Prophetiæ omnes adimpletæ

Ipsa igitur rerum a Christo prędictarum veritas contra Iudęos clamitat, ex ipsis factis & euētibus declaratur ipse verus esse agnus pro nobis immolatus in agno veteris legis cæterisq; sacrificijs designatus. Ipse suo diuino & incōprehensibili cōsilio disposuit, vt sacrilegi Iudęorum principes & impij sacerdotes, qui sęuiendi in ipsum sæpe occasiones quęsierant, non nisi in solemnitate paschali, qua solet agnus immolari furoris sui acciperent potestatem, vt ipse sua sponte in cruce tum immolandus ostenderet se verum esse agnum in agno illo paschali figuratum, vt agnum significatiuum agnus verus remoueret, & omnia quæ de immolatione agni erant instituta, doceret in se fore completa. Ex quibus omnibus nisi essent cæca & pertinacia Iudęorum corda, certis argumentis conuicerentur septuaginta annorum hebdomadas designatas a Daniele vsq; ad Christum ducem esse adimpletas in domino nostro Iesu, per quem peccatum habet finem, & deleta est iniquitas, & adducta est iusticia sempiterna, impleta est visio & prophetia. Vnde & sub temporibus Christi adeo publica erat apud Iudęos fama, Regem Messiam, aut tum venisse in carnem, aut tempus eius prope esse, vt Herodes veritus, ne rege nato, propelleretur a regno, occiderit nedum infantes alienos, a bimatu & infra, sed & proprium suum filium, quem ex vxore de tribu Iuda suscitauerat, quemadmodum in superioribus patet ex dictis Iudęi Philonis alieni a fide Christi. Cęterū in ethnicorū cōmētarijs miracula in Christi passione facta ad verbum scripta reperim⁹. De his, inqt Euseb, scripsit Phlegon olympiadū egregius supputator in. 14. lib. ita dicēs. Quarto autē anno. 202. olympiadis magna & excellens inter oēs quę añ eā acciderāt, defectio solis est facta, dies hora sexta ita in tenebrosam noctem est versus, vt stellę in cœlo visę sint, terræq; motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes subuerterit. Insuper & Iosephus Iudæus a fide Christi alienus scribens temporibus illis de eodem domino Christo in decimooctauo libro antiquitatum capite nono sic loquit. Fuit aūt ijsdē tpibus Iesus vir sapiens, si tamen virum eum nominare fas est, erat enim mirabilium opum effector

Christus uerus Messia

effector & doctor omnium eorum hominum, qui libenter audiunt veritatem, & multos quidem Iudæorum, multos etiam ex gentibus sibi adiunxit. Christus hic erat, hunc accusatione primorum nostræ gentis virorum cum Pilatus cruci agendum decreuisset, non deseruerunt hi q ab initio eũ dilexerũt. Apparuit enim eis tertia die iterum viuus secundum quod diuinitus inspirati prophetæ, vel hęc, vel alia de illo innumera miracula futura prędixerant. Sed & in hodiernũ diẽ Christianorũ, qui ab illo nuncupati sunt, & nomen perseuerat, & genus. Hęc ille. In eodem libro capite decimoquarto de sanctitate & morte iniuriosa Ioannis Babtistæ sic loquitur. Quibusdã Iudæorum videbatur ideo perisse Herodis exercitum, quod in eum satis iuste indignatio diuina commota sit, pro vindicta Ioannis, qui vocabatur Baptista. Hũc enim Herodes occidit virum valde bonum, qui præcipiebat Iudæis virtuti operam dare, Iusticiam colere, in deum seruare pietatem, per baptismum in vnum coire. Quę cum ab eo pręcepta huiusmodi docerentur, atq; ad audiendum eũ ꝙ plurima multitudo concurreret, veritus Herodes ne forte persuasione doctrinę ipsius populi a suo regno discederẽt, in castellũ Macheruntа vinctum adducit Ioannem, eumq; gladio iussit occidi. Demũ in vndecimo antiquitatum libro capite vigesimo de Iacobo fratre domini sic loquitur. Ananus pontifex credẽsse inuenisse tempus opportunũ Festo mortuo. Albino in itinere constituto concilium fecit Iudicum, & quosdam deducens ad semetipsum, inter quos & fratrem Iesu, qui dicitur Christus, nomine Iacobum quasi contra legem agentes accusans tradidit lapidandos. Hæc sunt Euangelij nostri testimonia etiam a fide Christi alienis descripta. Omnibus igitur prophetarum vaticinijs, & septuaginta Danielis hebdomadibus luce clarius adimpletis in Christo domino nostro, frustra Carnales Iudęi expectant alium Carnalem Messiam in terrena Hierusalem. Dominus noster Iesus Christus de virgine natus, ẽ verus Messias in lege ꝓmissus de tribu Iuda de domo & familia Dauid ortus. Tẽporibus eiusdẽ domini nři Christi in carne visibiliter cõuersantis creditũ & manifestũ erat omnibus Apostolis ac alijs etiã Iudæis, Mariã matrẽ ipsius esse de familia & progenie Dauid. Vnde & Ioseph ibat in ciuitatem Dauid, vt profiteretur cum eadem Maria sibi desponsata pregnante. Manifestum est, inquit Apostolus, quod ex tribu Iuda dominus noster ortus est, ad Hebræos septimo. Deinde omnes Iudæi admittebant Christum Mariæ filium esse ex semine Dauid, interrogantibus eis, cuius filius ipse Christus esset, Responderunt esse Dauid. Sed ex genealogia Christi aliter a Luca, aliter a Matthæo descripta, ingentes nascuntur difficultates. Primum, quod alius pater, alius auus, alius abauus ipsius Ioseph recitatur a Matthæo, alius autem a Luca. Quomodo vnius Ioseph possunt esse duo patres, id est, Heli & Iacob. Quomodo etiam duo paterni aui, Nathan & Melchi. Deinde quam obrem Matthęus transit a Dauid ad Christum per Salomonem, Lucas autem ascendit a Christo ad Dauid per Nathan. Insuper quomodo potest Maria mater Christi esse de tribu Iuda, cum fuerit cognata Elizabet, quæ vt dicitur Lucæ primo, erat vna de filiabus Aaron de tribu Leuitica, quę erat sacerdotalis pręserti cũ apud Iudęos tribus, nõ poterãt ꝑ cõiugia cõmisceri.

solvuntur obiecta contra Christi genealogiam.

Tertio quomodo stare potest, ꝙ Sorobabel, Salathiel, & Neri. i. Ioachin

ponant

ponãtur in vtraq; genealogia, cum Matthæus tractat seriem ipsius Salomõ nis, Lucas vero seriem generationis ipsius Nathan. Fieri autem nequit, vt hi tres a Dauid descenderint per Salomonem, & simul per Nathan Salomõ nis fratrem. Quarto, quomodo pater & auus & abauus Neri, id est Ioa chin recitantur apud Lucam. Melchi addi Thosan, & sic consequenter, cũ Matthæus alios parentes nominet, quos neq; liber Paralipomenon, neq; li ber Reg. commemorat. Quinto, qua ratione Matthęus a Sorobabel vsq; ad Ioseph recenseat vndecim duntaxat generationes cum Lucas ab Soroba bel vsq; ad eundem Ioseph Mariæ virum, ponat generatiões octodecim.

In his soluendis olim occupati fuerunt patres Euseb. Hieron. Ambro sius & Augustinus, & quamuis plęrique inter se sint varij, consentiunt ta men vniuersi, quod Ioseph duorum filius est dictus, non ab vtroque ge neratus, sed ab altero generatus, ab altero autem secundum rationem ali quam legis filius appellatus. Et quia sunt modi multi, propter quos quis piam filius solet alicuius vocari. Primus scilicet secundũ adoptionis legem, quæ cum non valeat ad demonstrandum originem aut genus, non cõducit, huic proposito. Alter secundum legem coniugij. Tertius per suscitationem seminis fraterni secundum legem Moysi iubentis, vt frater accipiat relictã fratris sine liberis defuncti ad suscitandum semen defuncto fratri. His mo dis duo sunt vnius filij patres. Vnus, lege cõiugij aut Mosi, alius iure gene randi. Secundum hunc postremum modũ appellandi filiũ, soluunt Ambro. & cęteri patres obscuritates in genealogia ista. Sunt alij, qui dicunt Matthæum recitare genealogiam Ioseph, qui descendit a Dauid per Salomo nem, Lucam vero recitare genealogiã ipsius Marię, quæ descendit a Dauid per Nathan Salomonis fratrem. Ioseph (inquiũt) fuit filius Iacob, generatio nis natura. Idem autem Ioseph fuit filius Elih, id est ipsius Ioachim patris Mariæ lege vxoria, secundum quam consuetudo est filium meũ appellare, etiam qui maritus est filię meæ. Cum enim vir, & vxor sint vna caro, qui pater est vxoris meæ, is congrua ratione dicitur & pater meus esse. Secũ dum hanc ergo sententiam Ioseph Marię vir de Iacob generatus, appellatur filius Annæ, & Ioachim patris Mariæ, qui alio nomine vocabatur Elih. Secundum istam autẽ legem coniugij sufficienter ꝓbatur origo sanguinis vxoris per generationem mariti apud Iudæos, qui cogebantur vxorem acci pere, de sanguine cognationis suę. Sunt alij q̃ dicunt in Ochosia Salo monis lineam extinctam esse, inter quos est Philo Iudæus. Secundum hũc dicendi modum neq; Christus, neq; Ioseph descendisset secundum carnẽ de Dauid per Salomonem, sed per Nathan ipsius Salomonis fratrem.

Secundum modum istum Sorobabel, Salathiel, Ioachim, & Ioachin, non ex linea Salomonis, sed ex Nathan descendissent, quod videtur esse contra textum scripturę Paralipomenon tertio. Vbi dicitur filius Salomonis Ro boam, cuius Abia filius genuit Asa, de hoc natus est Iosaphat pater Ioram, qui Ioram genuit Ochosiam, ex q̃ ortus est Ioas, eius filius Amasias genuit Asariam. Porro Ioathan Asarię filius procreauit Acham patrem Ezechię, de quo natus est Manasses, qui Manasses genuit Amon patrem Iosię. Filij autem Iosiæ fuerunt primogenitus Ioanna, secundus Ioakim, tertius Sedechias, quartus Sellim. De Ioakim natus est Iechonias & Sedechias. Fi lij Iecho

ui, & Lucam scripsisse familiam Christi sacerdotalem, per Nathan sacerdotem atque prophetã Matthæum vero familiã Christi regalẽ per Salomonẽ, ex quibus cõsequens esset Christũ esse de familia sacerdotali simul & regali. Huius sententiæ sunt Ambrosius & Beda, sed eis non consentiunt cæteri, multis ex ratiõibus, neque enim Nathan propheta filius Dauid erat. Iã si dixeris, In historijs quibusdam legimus Leui genuisse Melchi, & Melchi genuisse Panther, hunc autem Barpanther, a quo natus sit Ioachim pater Mariæ. Respondet Annius, Iudæos quosdam in primatiua Ecclesia fingẽtes se Christianos ad obscurandum genealogiam Christi, quam & Lucas claram ponit ex linea Mariæ, & Matthæus itidem claram tradit ex linea Ioseph, transmutatis nominibus dixisse Panther pro Melchi, & Barpanther pro Leui, & quod Heli quasi alter a Ioachim fuerit pater Ioseph legalis per suscitationem fraterni seminis. Contra quos, inquit, scribens beatus Hieronymus de ortu beatæ virginis. Quid, inquit, Pantheris & Barpantheris, & fraterni seminis suscitatore opus fuit ad genealogiam Mariæ? quæ clara est, nisi quia falsi fratres sub specie angeli lucis ad eludendum Euangelia quasi illa expositura hæc finxerunt. Vide & reliqua apud Ioannem Anneũ in commentarijs chronographiæ Philonis. Verum hic sciendum quod liber iste Hieronymi de ortu beatæ Mariæ virginis nobis nõdũ prodijt in lucẽ. Quod aũt Matthæus dicit Sorobabelem genuisse Abiud, hoc in Paralipomenon nõ sic legit. Sed hic sciendum Abiud fuisse filium Sorobabelis binominem, qui dictus est Ananias, in Paralipomenon, is & appellatur Abiud apud Matthæum, Sicut primogenitus Sorobabelis Misciolla appellatus est Resa quod Lucas posuit, & Philo expressit. Sunt rursus alij, qui dicũt alium fuisse Sorobabelẽ expressum a Matthæo, alium a Luca. Sorobabel (inquit) quem designat Matthæus duabus generationibus, post transmigrationem est natus, is autem quem commemorat Lucas & Zacharias, ante transmigrationem natus est, quod patere inquiũt ex verbis domini ad Aggæum prophetam secundo capite dicentis. Loquere ad Sorobabelem filium Salathiel ducem Iuda, & ad Iesum filium Iosedech, & ad reliquos populos. Quis est ex vobis derelictus qui vidit domum istam in gloria sua prima. Ex quibus videtur Sorobabelem vidisse domum istam. Sed hoc argumentum nihil concludere manifestum est, fit enim sermo non solum ad Sorobabelem, sed ad plures inter quos poterant alij esse qui olim viderant domum primam. Vnde a destructione templi vsque in annum secundum Darij Longimani sunt anni centum & sedecim. Longioris autem vitæ poterunt sub illo secundo anno Darij homines inueniri, quemadmodum & ipse Iosue filius Iosedech vixit annos cẽtum & triginta, vt testatur Philo. De Ioiada põtifice ante captiuitatem legitur, quod fuerit centum & triginta annorum, secundi Paralipomenon vigesimoquarto. Quod autem fuerit idem Sorobabel, qui in captiuitate genitus fundauit templũ sub Cyro, qui & sub Dario ipsum consummauit, patet Zachariæ tertio. Ex eo item quod apud Lucam plures generationes interponunẽ, quam apud Matthæum non est cõsequẽs, nõ esse eundm Sorobabelem, ab vtroque designatũ. Nam secundum consuetudinem coniugij, aut legẽ Moysi pauciores personæ recitatæ in genealogia Matthæi potuerũt lõgeuã vitã trãsigere, plures aũt apud Lu. immatura ætate decedere.

Sequitur

Sequitur pars vltima huius quinti capitis, pro intellectu scripturarum de rebus & temporibus futuris in nouissimo Christi aduentu.

Ex superioribus recapitulandū est regnum domini nostri Messiæ, id est Christi in scripturis propheticis prænuntiatum olim a patriarchis expectatum, non esse accipiendum tanq̄ durans eo solum tempore, quo Christus secundum visibilem carnem in Iudea mirabilia operaturus erat, nascendo, euangelizando in prodigijs, in miraculis, eligēdo Apostolos, & mittendo, resurgendo, & ascendendo, vt tunc intelligatur regnum etiā extinctū in hoc mundo, cum iam euanuit ex corporalibus oculis mundi huius & intelligantur tunc omnia esse impleta quæ in prophetis de ipso ac regno eius sunt prophetata, sed accipiendum est regnum illud tunc incepisse manifestari, & crescere, & permanere, & secundum successionem transire de progenie in progeniem vsq; in consummationem sæculi, & ipsum Christum non desijsse regnare vnq̄, sed in suum omnipotentem regem, veram vitem, verum caput suę Ecclesię, & regnare in hoc suo regno tanq̄ ducem & bellatorem fortem per spiritum sanctum desuper missum, qui & tandē in resurrectione in nouissimo die tradet id ipsum suum regnum deo patri, absorpta iam prorsus morte, tribulatione & angustia ab omnibus eiusdem regni membris. Ex hac iam consyderatione contra carnales fidei nostræ hostes, qui ex prophetis suo sensu intellectis arbitrantur Christum in terrena Hierusalē regnaturum sæculis nullis habeatur clauis quædam ad aperiendū multa scripturę claustra in lege & prophetis de Christo & regno illi⁹ vaticinantib⁹. Nam & ex ipsis prophetis discimus ipsius Messię natiuitatē temporalem, & conuersationem vitę eius in paupertate & humilitate prædicationē, operationē miraculorum eius, mortem eius & ascensionem, & desup missionē sancti spiritus in Apostolos, qui in omnem terram erant Euangelizaturi. Ex quibus consequens est ea quæ per prophetas prænuntiata sunt super regno Christi militante in hac vita, vsq; in consummationem sęculi ex parte impleta esse in primo aduentu illius, dum in carne mortali nobiscum vsq; in mortem conuersatus est, & tunc completa fuerunt omnia redemptionis humanæ generis officia, quę prænuntiata erant per ipsum futura in carne sua mortali, quemadmodum ipse priusq̄ in cruce emitteret spiritum ait, Consummatum est. Deinde ipso sic per mortem contra diabolum triumphante, omnia quæ de regno eius, seu Ecclesia futura pronuntiantur, quotidie implentur & implebuntur vsq; in finem sęculi, & tunc demum in secūdo scilicet aduentu prorsus consummabuntur, cum non erit ampli⁹ in vllo regno Christi neque militia, neque tentatio, neque bellum, neque gladius, sed pax sempiterna. Vnde prophetia de regno illius, secundum primū aduentum eius quod tanquam mons eleuandus super omnes colles, id est super omnes terræ principes in fortitudine venturus esset, & quod regnaturus esset in Hierusalem & sederet super sedē Dauid patris sui, & in domo Iacob in ęternum, & quod de monte Sion lex illius esset transitura in oēm terram, & q̄ idola essent pœnitus conterenda, & quod ad eum fluerent oēs gentes, & populi multi, & q̄ dominaretur a mari vsq; ad mare, & q̄ ad illius im

illius imperium tacerēt insulę maris. Huiusmodi prophetię siue falso intelligantur ad literam, quemadmodum accipiunt Iudæi vane expectātes Messiam regnaturum in terrena Hierusalem, siue vere intelligantur secundum spiritualem sensum, quemadmodum intellexerunt prophetæ, & exposuerūt eas Christus & Apostoli, non sunt adimpletæ tempore primi aduentus intelligēdo primi aduentus tempus illud solum, quo Christus cœpit in terra conuersari vsq; ad mortem, resurrectionem, & ascensionem solum. Christ⁹ enim dum viueret, & Apostoli ante resurrectionē non prædicauerunt nisi in Iudęa, & finibus eius. Vnde neq; tunc ad legem eius fluebant gentes. Postq; autem morte sua triumphabat super diabolum, exoluēs deo patri pœnam debitā pro peccato humani generis resurgēs a mortuis, regnare cœpit super gentes, & crescere cœpit regnum eius. Hac ratione & Christus ipse, qui erat prænuntiatus, quod esset expectatio gentium, q a deo patre missus ad hoc venit in mundum, vt esset saluator totius mundi, vere dicit, Nō sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel, qui dum in mortali carne adhuc viueret, suis discipulis præcepit, In viam gentium ne abieritis, & in ciuitatē Samaritanorum ne intraueritis, sed ite ad oues quę perierunt dom⁹ Israel. Post resurrectionem aūt in carne gloriosa manifestans se suis discipulis, & fratribus multis numero pręcepit Apostolis, vt euntes in vniuersum mundum docerent omnes gentes, & prędicarent Euangelium regni sui omni creaturę. Non oportet igitur ex scripturis concludere, q Christ⁹ in terrena Iudęa secundū mortalē carnē visibilitet habitans, & Euangelij legē constituens, fuerit mille annis & vltra, aut diebus suis fuerit dominatus amari vsq; ad mare, & q eisdem temporibus confluxerint omnes gentes ad obedientiam Euangelij eius, & q omnia idola fuerint in nationibus gētium contrita, sed q tunc incœperit regnum eius, sub quo paulatim hæc oīa complentur in Christo per mortem, & per resurrectionem contra diabolū triumphante, iuxta Danielis vaticininm cap. 2. Lapis abscissus de monte sine manibus percussit statuam, in pedibus suis ferreis, & cōterens quatuor prefatę statuę mēbra, factus ē mons magnus, q impleuit terram vniuersam. Vnde regnum Christi per fidē Euangelij ipsius cœpit crescere in vniuerso mundo, in omni loco et gente Terrena principum ac ducū corda cœperunt transferri in regnū charitatis Christi, cœpit & idololatria paulatim comminui inter gentes, quę licet magna ex parte per Apostolorum prædicationē in vniuerso mundo fuerit comminuta, non tamen penitus fuit contrita. Nā & vsq; ad Constantini tpa regnabat idololatria sub Romano imperio, cui restiterūt sancti martyres, Sixtus, Laurentius, Vincenti⁹, cæteriq; vsq; ad mortē. Deinde ad hęc vsq; sęcula putanē esse in Asia quędā regna quę colūt idola. Cæterū prophetarū sermo crebro cōmiscet duas vniuersales Iudęorum captiuitates longis temporum interuallis, videlicet .670. annis a se distantibus, vnam videlicet sub Babylonijs, alteram sub Romanis Tito & Vespasiano, intermiscens etiam eam, quæ fuit sub Gręcis ab Antiocho illustri, ex quibus plerumq; transit ad nouissimam persequutionem aduersus populum dei futuram in regno Antichristi. Et ideo cōsiderare tpa regum sub qbus vnusquisq; propheta suas prophetias loquutus est, multū lucis adfert ad intelligentiam scripturarum & ad intelligendum numeros annorū

deſignatos in libris prophetarum. Duodecim ſunt prophet r, quos vocam minores, quatuor autem quos vocamus maiores. Horum autem prophetarũ ordo in libro bibl. non texitur ſecundum ordinem ſucceſſionis temporum quibus prophetauerunt. Nam Abdias qui poſt quatuor maiores prophetas, quartus inter minores ponitur, longe ante Eſaiam, cæteroſꝙ omnes prophetauit. Itē Oſee, Iohel, Amos, Micheas, ꝗuis poſt Hieremiam, Ezechielem, Danielem, inter duodecim minores prophetas ſunt collocati, ante illos tñ ſunt vaticinati. Abdias, Ionas, Amos, Eſaias, Oſee, Iohel, & Micheas prophetauerunt ante captiuitatem populi Iſrael, & non ſolum ante captiuitatem populi duarum tribuum, Iuda videlicet & Beniamin, ſub vndecimo anno Sedechiæ factam, ſed & ante decem tribuum captiuitatem, quæ illam anteceſſit annis .156. quemadmodum ex ſuperioribus concluſionibus demonſtrari poteſt. Abdias in diebus Achab, regis Iſrael, & in diebus impijſſimę Ieſabel prophetaſſe tradit̃. Ex regibus qui ponũtur in titulis cognoſcimus tres propheras, videlicet Eſaiam, Oſee, Amos incepiſſe prophetare ſub vno atꝙ eodem rege, videlicet ſub Oſia rege Iuda. Micheam autem incepiſſe prophetare ſub rege ſequenti, videlicet ſub Ioathan, nondum decem tribubus tranſlatis per Aſſyrios. Nahum vero iã decem tribubus in captiuitatem ductis per Aſſyrios ad earundem decē tribuum conſolationem prophetare cœpiſſe aduerſus Niniuen Aſſyriorum metropolim Ezechiæ temporibus. Eſaiam quoꝙ & Oſee ſub eiſdem quatuor regibus ſecundũ ſeriẽ ſucceſſionis in regno Hieruſalem ſuccedentibus, videlicet ſub Oſia, Ioathã, Acham, & Ezechiam prophetaſſe. Iohelem quoꝙ quia mox abſꝙ titulo vllius regis, ſequitur Oſee prophetam, iuxta regulam Hebręorum prophetaſſe intelligitur, ſub eiſdem regibus, quibus & Oſee prophetauit. Amos vero quemadmodum & titulus indicat in diebus ſolius Oſie regis. Micheam vero in diebus Ioathan, Acham, & Ezechiæ regum Iuda. Poſtea vera Sophonias & Hieremias ante trãſmigrationem Ioachin prophetare cœperũt in diebus Ioſie regis Iuda, quemadmodum & ipſi teſtantur in ſuis librorũ præfationibus. Finem regni duarum tribuum quę vocantur Iuda & Beniamin, iam inſtare ſub Ioſia ex quarto libro Regum eſt manifeſtum. Illo enim interfecto, filij eius & nepotes qui poſtea regnauerunt, vt Ioacham, Ioakim, Sedechias & Ioachin, non tam regnaſſe credendi ſunt, ꝙ ludibrio habiti fuiſſe ab Aegyptio rege, & Chaldæis, & varijs captiuitatibus mortibuſꝙ cruciati, vt patet quarti Regũ .23.24.& .25. Quia igitur populus poterat ſe excuſare in regibus malis, & dicere nos volumus ſeruire deo, ſed prohibemur a regibus, iam inſtante regni fine datur populo Ioſias rex iuſtus, quo zelante zelum domini & populo nihilominus in idolorum cultu perſeuerante, iuſta iræ cauſa profertur a domino & incipit Sophonias prophetare de euerſione Hieruſalem & victoria Nabuchodonoſor, quam & Hieremias paſſim in ſuis vaticinijs interſerit, Ezechiel autem paululo poſt, iam ſcilicet tranſmigratione Ioachin facta, prophetare cœpit ante deſolationem ſeu euerſionem Hieruſalem. Hieremias ergo & Ezechiel imminente iã euerſione Hieruſalem, & regni Iuda texuerunt vaticinia, ſed Hieremias in terra Iuda. Ezechiel autem in Babylone. Hieremias cum eſſet adhuc puer, cœpit prophetare anno decimotertio Ioſię, prophetauitꝙ in imperio eius

annis

annis decem & nouem, & postea sub Ioachim filio eius annis vndecim, vsq; ad quintum mensem, quando a Babylonijs capta est Hierusalem. Ioachā autem & Ioachin terni menses, quorum alter in Aegyptum, alter cum matre ductus est in Babylonem, in supra dictis annis computantur, ac per hoc Hieremias ab exordio prophetiæ suæ vsque in captiuitatem Hierusalem, in qua & ipse captus est, prophetauit annis quadraginta & vno, præter illud tempus, quando ductus est in Aegyptū, ibiq; prophetauit in Taphnis. Patent hæc omnia ex Hieremiæ volumine. Ezechiel autem prophetare cœpit in anno transmigrationis Ioachin quinto, qui fuit & quintus imperij Sedechiæ annus, trigesimusq; ætatis eiusdem Ezechielis. Insuper & trigesimus supputatione facta ab anno Iosiæ regis decimooctauo, sub quo inuent⁹ est liber Deuteronomij in templo, quarti Regum vigesimo secundo.

Ex his colligendus est intellectus exordij libri Ezechielis, vbi dicitur. Et factum est in trigesimo anno. & cæt. Daniel iam cum Ioakim in Hierusalem translatus ante euersionem templi & Hierusalem prophetare cœpit, vsq; in annum tertium Cyri. Computantur autem a transmigratione Ioachim vsq; in tertium annum Cyri, anni octoginta quatuor, secundum conclusiones supra dictas supputatione facta. Abacuc autem iam duabus tribubus in captiuitatem deductis prophetauit, vt patet ex Danielis historia. Quemadmodū enim Nahum propheta, quem Abacuc sequitur in consolationem decem tribuum positarum in captiuitate Assyriorum, vaticinium habuit contra Niniuen metropolim Assyriorum, qui vastauerunt decem tribus, quas scriptura vocat Israel. Ita & Abacuc in consolationem duarum tribuum (quas scriptura vocat Iuda) iam in captiuitate Babylonica existentium, prophetiam habuit aduersus regem Babyloniorum, a quibus Iuda, Hierusalem, & templum sunt subuersa. Postea vero eisdem tribubus duabus per Cyrum a captiuitate solutis, prophetare cœperunt Aggæ⁹, Zacharias, & Malachias, quem Hebræi (vt inquit Hieronymus) arbitrātur fuisse Esdram. Ordo igitur prophetarum, si secundum seriem tēporum, quibus prophetauerunt statueretur, hoc pacto recenserentur prophetarum libri, Abdias, Ionas, Amos, Esaias, Osee, Iohel, Micheas, Nahum, Sophonias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Abacuc, Aggæus, Zacharias, Malachias. Recitant quidem singuli prophetarum libri reges, sub quibus prophetauerunt, præterquam Iohel, Abdias, Ionas, Nahum, Abacuc, & Malachias. Verum hic sciendum, quod non absq; ratione prophetarum ordo in libro bibliæ aliter q̄ secundum ordinem temporum designatur. Nam & si in scripturis sacris non semper gestorum aut temporum ordo, aut successionis series seruetur, in eis tamen non est superuacuum considerare piam quandam ordinis rationem, secundum quam placuit spiritui sancto, vnum alteri præponere, quemadmodum conuenit ex rebus in scriptura sacra, etiam absque temporum ordine recitatis considerare ordinem diuinæ prouidentiæ, omnia secundum suam sapientiam in bonum suorum electorum dispensantis. Verbi gratia, in Esaia cum describuntur bella gesta, & onera, id est, plagæ super ethnicorum regna videlicet, aut super Damascum, aut super Aegyptum, aut super Assyrios, aut Babylonios, Persas, ac Medos, & id genus alias superbas nationes, non est arbitrandum spiri-

 tum san

tum sanctum pro sola rerum gestarum historia noscenda hæc nobis legenda proponere, sed ad consolationem aut commonitionem nostram hæc esse descripta, ne confidamus in principibus, neue spem ponamus, aut in hominibus, aut in vllo temporali rege, sed in Christo rege iusticiæ, vero saluatore, sine quo neque salus vlla est, neque fortitudo. Contra dei iram, Israel sperauit in Damasco, diruatur ciuitas, quæ aduersus dei voluntatem impijs præstat auxilium. Iuda sperauit in Aegyptijs, destruatur Aegyptus. Aegyptij confisi sunt in Aethyopibus, Aethyopes quoque vincātur ab Assyrijs. Assyrij superbierunt, non dei sed suarum virium arbitrantes esse victoriam, & ipsi vincātur a Babylonijs. Babylon eleuauit contra deum caput, seque dei potētiæ coæquauit, in tantam elata arrogātiam, vt auderet dicere, Super sidera cœli ascē dam, ipsa quoque a Medis & Persis superetur. Persę & Medi in sua sunt fortitudine gloriantes, veniant Macedones & conterant illos sub pedibus suis. Macedones supra modum sunt erecti, veniāt Romani & eos sibi subijciāt. Et hæc nisi studiosus sacræ scripturæ lector animaduerterit in prophetarū libris, turbabitur super sententiarum contextu, nesciens ad quid pertineant quorsumue tendant ea, quæ de oneribus aut Babylonis, aut Moab, aut Damasci, aut Aegypti, aut Tyri iter prophetias de Christo interserunt, vt videre licet apud Esaiā a capite .13. vsque in caput .33. Vñ cap.31. spiritus sanctus coarguit eos, qui descendunt in Aegyptum in equis sperantes, & fiduciam habentes super quadrigis & equitibus, quia multi & prævalidi sunt, & nō sunt confisi super sanctum Israel, id est super Christum sanctificantem Israel. Christus enim est scopus & finis, in quem tendit omnium prophetarum spiritus. Proinde & passim interserit ea, quæ ad Christum, & ad regnum ipsius, & ad principatum, potestatem, iusticiam, æquitatē, legem, & ad futurum illius iudicium pertinent, cuius regnum est stabile, forte, sempiternū, & regnum omnium sæculorum. Quotquot aut olim fuerunt, aut in posterū futuri sunt huius mundi reges, siue Pharaones, siue Darij, siue Artaxerxes, siue Alexandri, siue Nabuchodonosor, suos habuerunt regni atque imperij terminos ac fines. Desijt Assyriorū regnum in Sardanapalo per Belochum suum clamdestinum hostem, militię suę pręfectum, qui Sardanapalo interfecto cum Arbace Medorum principe monarchiam partitus est ea lege, vt ipse Mediam & Persas, Belochus vero Babyloniam regeret. Desijt Babyloniorum regnum in Baltasare interfecto per Cyrum Medum, qui rursus monarchiam Babyloniorum vniuit Persis & Medis. Medorum autē, & Persarum imperium tenens Babyloniam sibi vnitam, perijt in Dario per Alexandrum Macedonem victo. Macedonum vero, quod est Gręcorum regnū, perijt per Romanum imperium. Sic & cętera huius mundi regna suos habent fines ac terminos. Solum autem Christi regnum non concluditur vllo locorum aut temporum termino, sed est æternum, quod vbique dilatatur, vbique porrigit Christus, vbique regnat, vbique colitur, & adoratur in omni loco & gente, quę fidem habet in illum. Proinde omnia illorum ethnicorum regum & gesta & onera, & bella & prælia sunt nobis proposita tanquam exēpla & specula, quibus & perueniamus & permaneamus in regno Christi, quod est regnum iusticiæ sempiternę, in consummatione sęculi transferendū in regnū plena pace securū. Quibus prçmissis ad intelligendū scripturas

comme-

commemorantes opera & tempora futura in fine mundi. Sciendum est q prophetę & Apostoli, insuper & ipse Christus omnium prophetarum & & Apostolorum dominus, de nouissimo aduentu & de nouissimo Christi iudicio sic prophetauerunt, vt mirabilia quoq; opera, signa, & prodigia prænunciauerint in vniuerso mundo prius esse ventura. Verũ inter signa dię illũ nouissimi iudicij pręcedentia, quædã longius diem illũ præcedunt, quę iã oculis nostris cernimus, aut impleta, aut quotidie impleri, quędã autẽ vicinius & proximius, alia vero proximis temporibus, & iã die illo instante sunt præcessura. Primi generis signa, vtpote diem iudicij præcedentia, quę & iã cernimus, aut impleta, aut quotidie adimpleri hæc sunt, destructio templi Iudęorũ in vrbe Hierusalem, euersio reipublicę, ablatio sacerdotij & sacrificij a loco sancto secundum legẽ Moysi ad sacrificandũ deputato, eiectio eorum extra Iudęam, dispersio eorum in omnem terram, excecatio credentium mendacio, iugiter vsq; in finem seculi vana fide expectantium terrenum quendam Messiam, absq; tamen idololatria credentium scilicet in vnum deum cœli & terræ creatorem. Deinde in nouissimis temporibus, cõuersio eorum ad Christum. Insuper & pędicatio euangelij crucifixi in vniuerso mundo vsq; ad insulas maris fideiq; in eundem Christum crucifixũ incrementum, per omnes gentes prælia, terrę motus, seditiones. Rursusq; declinante ad vesperam mundo, atq; senescente decrementũ eiusdem fidei deficientis & transeũtis de regno in regnũ. Hæc & id dignus alia prænunciantur esse ventura, priusq̃ veniat dies domini magnus, & horribilis. Hæc sunt & per prophetas, & per apostolos prænuntiata multis in locis, quæ & Christus in euangelio apostolis interrogantibus, quodnam esset signum instantis seu appropinquantis aduentus domini, & consummationis sæculi ipse expressit respondens Matthęi vigesimo quarto, præmonẽs nos ne seduceremur, quasi tunc instaret dies domini, Oportet enim (inquit) hęc fieri, sed nondum statim finis, multi pseudoprophetæ surgent & seducent multos, quoniam abundabit iniquitas & refrigescet charitas multorum. Qui autem perseuerauerit vsq; in finem, hic saluus erit. Et prædicabitur hoc euangeliũ regni in vniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio id est finis mũdi, tunc (inquit) veniet tanq̃ dicat non ante veniet, sed quando post (inquit) Agu. veniet incertum est nobis, ante tamen non esse eum venturum dubitare non debemus. Proinde & ipse Christus apud Lucã vigesimo primo capite, loquens de tempore post euersionem Hierusalem per Titum & Vespasianum factam, Cum videritis circundari ab exercitu Hierusalem, tunc scitote quia prope est desolatio eius. Erit pressura magna super terram, subaudi illam Iudæam, & ira populo huic, & cadent in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes, & Hierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora nationum. Hæc & olim sic futura esse plano sermone prænuntiat spiritus propheticus ex ore angeli ad Danielem, Ciuitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis eius vastitas, & post finem belli statuta desolatio, & infra, In dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium, & erit in templo abominatio desolationis, & vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio, Danielis nono. Idem spiritus propheticus loquens ad populum Israel, Osee tertio. Dies

tio. Dies multos expectabis me, nō fornicaberis, & non eris viro, sed & ego expectabo te, quia diebus multis sedebunt filij Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & post hæc reuertentur filij Israel, & quęrent dominum deum suum, & Dauid regem suum, & pauebunt ad dominum, & ad bonum eius in nouissimo die. Hæc omnia sic olim prænuntiata cernimus, oculis nostris partim esse adimpleta partimq; adimpleri quotidie, partim vero expectamus adimplenda. Augustinus in epistola ad Hesitium ostendit suo sæculo nondum fuisse Christi euangelium in toto mundo prædicatum. Sunt enim (inquit) apud nos, hoc est in Africa barbare gentes innumerabiles, in quibus euangelium nondum est prędicatum, ex his quæ ducuntur inde captiui quotidie nobis addiscere in promptu est. Ambrosius vero in commentarijs ad Romanos decimo, innuit hoc signum per apostolos esse adimpletum, Vbi enim, inquit, præsentia hominis prædicantis deficit, sonus tamen & fama peruenit, sicut opinio factorum miraculorum in Aegypto longe ad gentes peruenit, quemadmodum testatur Raab meretrix. Audiuimus, inquit, quod domin⁹ deus vester siccauerit aquas maris ad introitum vestrum, quando egressi estis ex Aegypto, & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum nec remansit in nobis spiritus, ad introitum vestrum (dominus enim deus vester ipse est deus in cœlo sursum & in terra deorsum). De hoc & Hierony. loquitur in commentarijs super Matthæum capite vigesimo quarto. Cętera vero signa prædicta de euersione terrenę Hierusalem, & de ablatione altari & iudaici sacrificij sine Rege & principe videmus adimpleta esse. Aliud signū aduentus domini ppiu pinquius instantis tradit, dū vtriusq; testamēti scripturis passim pręnuntiatur ante nouissimum dei iudicium impius Rex Antichristus esse venturus non occultus sed manifestus, Christo & ecclesiæ ipsius aduersarius. Insuper & in eisdem scripturis explicatur, qualitas & conditio regni ipsius, quibus videlicet modis, quibus officijs, quibus legibus & viribus sit regnum suū instituturus. Deinde & locus in quo regnaturus est, postremum & quantitas durationis regni ipsius & finis eius. De qualitate & cōditione Antichristi regis & regni ipsius expressa est sententia prophetarum, insuper & doctrina domini nostri Christi, quam & Paulus plano sermone explicat secunda ad Thessalonicenses secundo, præmonēs eos ne leuiter & facile recipiant opinionem quamlibet de hoc nouissimo iudicij die, tanq̄ iam prope imminente & instante, neue terreantur, Rogamus vos fratres, inquit, per aduentum domini nostri Christi, & nostræ congregationis in ipsum, vt non cito moueamini a sensu vestro, & non terreamini, neque per spiritum, neq; per sermonem, neque per epistolam, tanq̄ per nos missam, quasi instet dies dn̄i. Ne quis vos seducat vllo modo, quia non veniet dies domini, nisi venerit Apostosia seu discessio & defectio primum, & reuelatus seu manifestatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur deus, & supra omne quod colitur, ita vt in templo dei sedeat ostendens se tanquam sit deus, & paucis interpositis, Eius aduentus est secundum operationem Sathanæ, in omni virtute, in signis & prodigijs mendacibus, in omni seductione iniquitatis his qui pereunt, quem dominus deus interficiet spiritu oris sui, destruens ipsum illustratione aduentus sui

tus sui. De regno Antichristi, quale nam sit futurum, ostendit Daniel capite septimo in visione prophetica, qua vidit quatuor regnorum monarchias de terra ortas id est terrena cupiditate imperantes, sibi inuicem succedentes, designatas in quatuor bestijs magnis, inter quas quarta erit fortis & terribilis nimis, habens cornua decem, & vltra hæc aliud paruulum cornu ortum de medio eorum, in quo (vt inquiunt sancti doctores, designatur Antichristus ignobili & obscuro loco nasciturus, qui crescet & potentior erit prioribus. & sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret, & putabit, quod possit mutare tempora & leges, & tradentur in manum eius vsq; ad tempus & tempora, & dimidium temporis. De hoc quoque eodem rege loquitur in finem capitis sequentis. Post regnũ (inquit, eorum cum creuerint iniquitates, consurget rex impudens facie, & intelligens propositiones, & roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus suis, & supra q̃ credi potest, vniuersa vastabit, & interficiet robustos, & populum sanctorum secundum voluntatem suam, & dirigetur dolus in manu eius, & magnificabit cor suũ, & in copia rerum omnium occidet plurimos, & cõtra principẽ principũ consurgent, et sine manu conteretur, Danielis octauo. Quod tractãs Hieronymus, Antichristus (inquit) per insidias & fraudulentiam obtinebit principatũ, & expugnabit brachia regnantis populi Romani, qui & conterentur ab eo. Et hoc faciet, quia simulabit se ducem fœderis legis & testamenti, multa quoq; per se deceptis largietur munera, & terrã diuidet gratis, & quos terrore vincere non poterit, subiugabit auaritia. Hęc omnia sceleratissimi regis opera, insuper & mortem eius absq; contritione manuũ sermone plano expressit & Apostolus Paulus, secundę ad Thessalonicenses secundo, vt supra iam patuit.

Ex his ergo scripturis patet qualitas & conditio futuri regni Antichristi, quod videlicet impium eius regnum non erit occultum, sed manifestissimum secundum operationem Sathanæ in omni virtute, in est in omni potestate, in signis & prodigijs, & mendacijs supra omnem huius mundi potentiam, etiam supra ipsum Romanum imperium, quemadmodum sancti intelligunt ex supra dicta Pauli doctrina ante nouissimum dei iudicium futurum esse discessionem seu defectionem Romani imperij. Non veniet dominus nisi venerit, inquit Paulus, defectio primũ, siue vt alia litera habet, discessio, vbi originalis lingua, quę Græca est, habet apostasia. p quam Lactantius, Origenes, Chrysostomus, Hierony. Ambrosius, Augusti. cæteriq; patres tradunt Romani imperij abolitionẽ esse intelligendã. Nã apostasia est, cum quis desciscit a suo duce. Significatur ergo Christus non esse ad iudicium venturus, nisi Romanum imperium fuerit ante desolatum. De hoc habes Ambrosium, & Theophylactũ in commentarijs, August. 2. de ciuitate dei, cap. 19. Vnde Hieronymus in epistola ad Algasiam, in solutione quęstiõis vndecimę. Nõ vult Apost. apte, inquit, dicere, Romanũ impium esse destruendũ, quod ipsi æternũ putãt, sed adumbrate, vt ingt, Theophyl. dicit, Non enim temere voluit sibi Romanorum inimicitias vendicare.

Locum in quo futurum est regnum ipsius, explicat scriptura vniuersum mundum. Nam sub temporibus Antichristi prænuntiatur futura tribulatio, & persecutio sanctorum in orbe vniuerso, quemadmodnm externa mi

explicat Daniel propheta cap. vndecimo, de Antiocho illustri, id est insigni & impio tyranno transiẽs ad Antichristũ futurũ oim tyrannorũ principẽ. Ipse, inqt, faciet iuxta voluntatẽ suã, eleuabit, & magnificabit aduersus oim deũ, aduersus deũ deorũ loquet magnifica, & dirigetur, donec impleat iracundia. Deum patrũ suorum nõ reputabit, nec deorũ quencꝙ curabit, & erit in concupiscentijs fœminarum, & aduersus vniuersa consurget. Et paucis interpositis, capite sequenti, Veniet tps quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt, vsqꝫ in tempus illud. Quantitatem durationis tyrãnidis eius qua regnaturus est, explicat scriptura triphariam. Primum per tempus, & tempora, & dimidium temporis. Secundo per menses. Tertio per dies. Per tempus qdem & tempora, & dimidium temporis Danielis .7. Tradẽtur in manu eius vsqꝫ ad tẽpus, & tempora, & dimidiũ temporis. Per tempus, & tempora & dimidiũ temporis secundum oim doctorum interpretationem, tã Hebræorum ꝙ catholicorum intelligunt vnus annus, duo anni, & dimidius, hoc est tres anni & semis, in quibus diabolus est soluendus .i. permittendus sæuire totis viribus suis per ipsum Antichristũ, & satellites eius, vt reprobi, qui in sordibus erunt, sordescant adhuc, quibus eo ꝙ charitatem non receperunt, vt salui fierent, vt inquit Apostolus Pau. mittet tunc deus spiritum erroris, vt credant mendacio. Secundo scriptura eandem tpis quantitatem explicat per menses quadraginta duos, Apocal. 13. de Antichristo loquens. Quis similis bestiæ huic, & quis poterit pugnare cũ illa? Datũ est ei os loquens magna & blasphemias, & data est ei potestas facere bellũ menses quadragintaduos. Menses aũt quadragintaduo cõstituunt præcisẽ annos tres cũ dimidio. Tertio hanc quantitatem temporis, qua regnaturus est Antichristus, explicat scriptura per dies mille ducentos & nonaginta, supputando a tempore, quo ablatum erit iuge Christi sacrificium, & abominatio cultus Antichristi posita fuerit in desolationem Ecclesiæ, vsqꝫ ad mortem Antichristi, vt patet Danielis duodecimo. Idem patet per dies mille ducentos, & sexaginta, quibus prophetabunt Enoch & Helias contra Antichristum, vt patet Apocalyp. vndecimo. Aliud signum proximius imminentis aduentus Christi, est Enoch & Helias sublati ab hominum oculis, qui adhuc viui seruantur in corpore, ante nouissimum dei iudicium venient prędicaturi dominum nostrum Christum fuisse verum Messiam, regnumqꝫ eius in scripturis prophetatum, esse non carnaliter, sed spiritualiter intelligendum, secundum sanctificationem spiritus in vitam cœlestem, & immortalem. Quod autem hi prophetæ adhuc viui seruentur in corpore patet. Nam de Enoch est scriptura Genesis . Facti sunt omnes dies Enoch trecenti sexaginta quinqꝫ anni, ambulauitqꝫ cum deo, & non apparuit, quia tulit eum dominus. Et ne quis hanc scripturam aliorsum interpretetur, Sciendum, quod secundum hunc sensum exponit eum nobis Apostolus ad Hebręos vndecimo. Fide, inquit, Enoch translatus est ne videret mortem, & non inueniebatur, quia tulit eum dominus. Ob quem autem finem sit translatus ne videret mortem, significauit spiritus, Ecclesiastici quadragesimo quarto. Enoch placuit deo, & trãslatus ẽ in paradisũ, vt det gentib⁹ sapiẽtiã. De Helia est scriptura, Malachiæ quarto, Ecce ego mittam Heliam Thesbitem prophetam, anteꝙ veniat dies domini magnus & horribilis. Hæc

est &

est & omnium catholicorum sententia, quod Helias Thesbites curru igneo raptus de rebus humanis, venturus sit in nouissimis diebus, qui conuertet corda Iudęorum ad Apostolos, faciens vt Iudęi & Christiani, qui nunc inter se discrepant, pari religione consentiant. De hoc ē Hiero. libro .1. aduersus Iouinianum. Augustinus libro primo de mirabilibus sacræ scripturæ, libro item primo contra aduersarium legis, & prophetarum. Vnde & postquam transfiguratus est Christus apparentibus Moyse & Helia, discipuli hac opinione de Helia ante Christum venturo suffulti interrogauerunt. Quid ergo scribæ dicunt quod Heliam oportet venire primum. Helias cū venerit, restituet oīa iuxta sentētiā Christi apud Malachiā dicētis. Ego mittā vobis Heliā, q conuertet cor patris ad filiū, & cor hominis ad proximū, neforte veniens percutiam terram penitus. Vnde & in hodiernum vsq; diem Hebręorum traditiones habent. Priusq; veniat Messias, Heliam esse venturū, ī restituat eis oīa tpalia, pręparetq; corda ad Messiam suscipiendū. Vñ & dñs vt Christus apud Ioan. in Apocalyp. cap. 11. de his duobus testibus suis loquitur. Dabo (inquit) duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis, & sexaginta, amicti saccis, & cum finierint (inquit) testimonium, bestia quę ascendet de abysso faciet aduersus eos bellum, & vincet eos & occidet illos, per bestiā intelligens Antichristum. De qua sane bestia alio in loco commemorans. Vidi (inquit) bestiam ascendentem de mari habētē capita septē, & cornua decē, & super caput eius nomen blasphemię, & dedit illi draco virtutē suā & potestatē magnā, & admirata est vniuersa terra post bestiā, & adorauerunt bestiā, dicentes, Quis similis bestię huic, et quis potuit pugnare cū ea? & datū est ei os loquens blasphemias, & data ē ei potestas facere menses quadraginta duos, q faciunt annos tres cū dimidio. Hæc bestia est cornu paruulum, quod in quarta bestia vidit Daniel oriri de medio decem cornuum, vt patet Danielis septimo capite.

Pro cuius prophetiæ intellectu sciendum est, quod ipse Daniel per bestias quatuor significauit (sicuti & ipse in textu interpretatur) quatuor monarchias, siue quatuor regna. Primum est Assyriorum, quod possumus protendere vsq; ad Sardanapalum, quemadmodum supra dictum est, vel potius conformiter visioni Danielis vsq; ad Cyrum, qui regnans super Persas & Medos, vniuit sibi Babylonios, Baltasare Babyloniorum rege interfecto, Danielis quinto. Secundum est regnum Persarum & Medorum, in quo regno Cyrus, vt iam patuit, Babyloniam sibi vniuit.

Tertium est Gręcorum ab Alexandro ortum. Quartum est Romanorū, ex quo sunt cornua decem orta, & de medio eorum cornu paruulum, quod quemadmodū Hiero. cæteriq; Ecclesiastici scriptores tradiderūt, intelligit Antichristus hō ignobilis, in q tot⁹ Sathanas corporaliter est habitatur⁹, q sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret, & putabit q possit mutare tempora & leges. Regnum autem quintum in fine regnorum illorum suscitatum est Christi regnum, de quo commemoratis quatuor regnis supra dictis Daniel subiunxit. Suscipient autem sancti regnum dei altissimi, regnum sempiternum, cui seruient omnes reges, & id quidem in nouissimo die cum throni ponentur, & antiquus dierum sederit, & libri aperti fuerint ei, cui assistent decies centena mi

tena milia, vt traditur in prçfato capite Danielis septimo. Vnde & regna ista quatuor Danielis secundo designantur in statua cui⁹ caput aureum, pectus argenteum, venter çreus, tibię ferreæ. Regnum Christi æternum ibidem in fine quatuor regnorum suscitatum, in eodem capite secundo designatur per lapidem abscissum de monte sine manibus, qui in fine mundi percutiet, conteret, atq; comminuet regna hæc omnia de terris orta. Danielis ergo prophetia capite septimo, manifesta ē de Antichristi regno futuro añ diē iudicij nouissimum, in quo & aperti erunt conscíētiarum libri. Vnde secūdum omnes doctores catholicos, diabolus in Antichristo, suisq; satellitibus, tres annos & sex menses totis suis viribus est sęuiturus in Ecclesiam Christi, quemadmodum demonstrant Augustinus, & Hieronymus, Augustinus quidem vigesimo de ciuitate dei validissimis scripturæ testimonijs ꝓbat in diebus nouissimis sęuissimum ac crudelissimum regnum Antichristi esse futurū aduersus Ecclesiam Christi, sed breui tempore sustinendum. Premissa signa in scripturis sacris designata, suis temporibus tam manifeste videbuntur adimpleri, vt ex ipsis iustus quisq;, & fidelis Christianus poterit intelligere, tum illud nouissimum dei iudiciū instare, & prope esse. Increduli aut reprobi, & quotquot impie viuunt secundum desiderium sæculi huius, hoc neq; intelligent, neq; aduertent, nimirum non habentes fidē, neq; de vllo hoc iudicij die, neq; de illius Euangelio, aut cœlesti regno. Patet hęc sententia Danielis capite duodecimo. Et ex hac sententia iam intelliguntur scripturę, quę de fine huius mundi sequentes, videntur inter se pugnare, quibusdam docētibus, in temporibus illis tribulationes prope finem mundi esse futuras, easque tam grandes, vt nisi breuiati essent illarum persecutionum dies, nemo permaneret saluus. Vnde apud Matthęum (inquit Christus) erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, vsq; nunc, neq; fiet, et nisi breuiati fuissent dies illi, non fuisset salua omnis caro, sed propter electos breuiabuntur dies illi. Et ne quis arbitretur post tribulationes illas futurum esse tempus quietis & pacis, paucis interpositis adiecit, Talem post tribulationem illorum dierum, sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suū, & stellę cadent de cœlo, & virtutes cœlorum cōmouebuntur, & apparebunt signa filij hois in cœlo, & plangent oēs tribus terrę. Item apud Lucam cum dixisset Christus. Erunt signa in sole, & luna, & in stellis, continuo adiecit, & in terris pressura gentium præ cōfusione sonitus montiū & fluctuum, arescentibus hominibus præ timore & expectatione, quæ superueniet vniuerso orbi. Alijs vero econtrario docentibus in temporibus prope finem mundi pacem, & securitatem omnium rerum copiam esse futuram. Vnde Apostolus Paulus primæ ad Thessalo. quinto. De temporibus autem & momentis fratres non indigetis vt scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis quoniam dies domini sicut fur in nocte ita veniet. Cū enim dixerit, Pax, & securitas, tunc repentinus eis superueniet interit⁹, sicut dolor in vtero habentis non effugient, quibus verbis significatur diuini iudicij interitus super impios venturus inopinate, & ex improuiso. Cui & consonare videtur verbū Christi apud Matthęū similitudinē subijciētis. Sicut erant (inquit) ī nouissimis diebus Noe, edentes & bibentes & nuptui tradentes, & non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes. Ita

erit ad

erit aduentus filij hominis. Sed hęc inter se non pugnare demonstrat Augustinus docens quod tribulatio quæ ventura est vniuerso orbi in fine mundi futura est super eos qui ad Ecclesiam Christi pertinent, non super eos, qui pertinent ad Ecclesiā Antichristi, & satellitum eius, qui interfectis Enoch & Helia dicent, Pax et securitas, & mittent inuicē munera, quibus dum putabuntur omnia esse in tuto interfectis sanctis superueniet repentinus interitus, quemadmodum deducunt Hieronymus, Ambrosius & Augustin' ex vndecimo capite libri apocalyps. Vnde Augustinus in Epistola ad Hesitium. Tribulatio quę ventura est in fine sęculi orbi vniuerso ad Ecclesiam pertinet, quę in orbe vniuerso turbabitur non ad eos qui tribulant, qui dicēt, Pax & securitas, edentes, & bibentes, quibus repentinus superueniet interitus. Item Ambro. tractans illud verbum Apostoli. Qm̄ dies domini in nocte sicut fur veniet. Subito (inquit) & ex insperato apparebit Christus iudicaturus, habens militiam dei patris ad perditionem Antichristi & satellitum eius. Cum enim illi perfidi fuerint securi de regno diaboli, interfectis sanctis Enoch & Helia, lęti de victoria inuicem sibi mittentes numera, sicut dicit Apocalip. tum repentinus illis veniet interitus. Hæc ille. Nobis ergo expectantibus beatā spem & aduentum glorię magni, sit conclusio libri huius ea, quam Christus Lucæ .21. prænuntians omnia mala hæc futura tradidit dicens. Vigilate omni tempore, orantes vt digni habeamini fugere omnia mala ista quę futura sunt, & stare ante filium hominis.

Ex supra dictis epilogum seu conclusionem compendiosam facientes possumus colligere multis ex causis scripturas sacras studioso lectori sacræ theologiæ esse difficiles, seu obscuras. Primum q in eis sunt æquiuocationes multæ dictionum, propriorum, locorum, aut personarum, aut communium rerum, & variæ vnius & eiusdem præpositionis, aut coniunctionis acceptiones, quæ sane æquiuocationes sunt etiam in vocabulis originalis linguæ, quibus ædita seu composita est scriptura sacra. Secundo quod in eis sunt multæ loquutiones ambiguæ, tum propter casuum, numerorum, aut temporum, aut modorum, aut suppositorum incertitudinem, tum propter multiplicem distinctionem, aut pronuntiationem. Tertio quod in eis sunt multæ loquutiones vniuersales, aut secundum certum numerum expressæ, hyperbolice, ironice, & inabsolute atque præpostere, aut secundū recapitulationem pronuntiatæ. Quarto quod in eis sunt varij sermones tropologici, id est per metaphoram accipiendi, multaq; religionis Christianę dogmata parabolis designata. Quinto quod in eis est fræquens mutatio temporum, personarum, & numerorum, sub eodem sententiarum contextu, fræquens insuper affectionum varietas. Sexto quod in eis sunt res fidei sublimes, & de trinitate personarum in vnitate deitatis, & de filij dei incarnatione, secundum quam duę naturę vniuntur in vnitate personæ, quibus fit vt vnus deus sit tres personæ, & vnus filius dei, sit immortalis deus simul & mortalis homo. Septimo quod in eis occultus sit transitus de litera ad spiritum, de historia ad mysticum sensum, & q in eis Christus & Ecclesia intimantur vt vna persona, sub qua occultus sit transitus nūc de Christo ad corpus eius qđ ē Ecclesia, nūc de Ecc'a ad Christū, cū tñ scriptura videatur sermōem facere secundum vnā & eandē psonā.

Deinde

Deinde quod in eis diabolus & satellites eius intimantur, plerumque vt vna & eadem res sub qua occultus fit transitus, nunc de diabolo ad membra ei9, nunc de membris ad diabolum. Octauo, quod in eis promiscue seu mixtī sunt posita, ea quę ad primum Christi aduentum cum eis, quę ad secundum aduentum illius pertinent. Et ea item quæ fiunt in Ecclesia militante cū his, quę fiunt in Ecclesia ipsius regnante in plena pace. Nono, quod in eis sunt apparentes contrarietates multæ in sententijs, pręceptis, & prohibitionibus, quæ tamen propter tacitā diuersitatē causarum, rationum, locorum, aut temporum inter se non pugnant, & quod istę cōtrarietates apparentes inde oriuntur quod plerumque contraria tribuantur ei, quod vel habet diuersas in se partes seu naturas, vel intimatur vt vna quędam res, quæ tamen non est vna, sed res multæ, quę propter vnionem quādam intimantur vt res vna. Decimo multę nascuntur ex scripturis difficultates ex numero temporum & annorum, ex supputatione mensium, hebdomadarum, atque dierum.

Finis libri tertij.

Eorum quę in nouissimo capite superioris libri de numero annorum a principio mundi, vsq; ad dominum nostrum Iesum dicta sunt, ocularis demonstratio.

Prima ętas a principio mundi vsq; ad diluuium cõtinens annos .1656.

Adam	.130.	genuit Seth.
Seth	.105.	an. ge. Enos.
Enos	.90.	ge. Caynan.
Caynan	.70.	g. Malalehel.
Malalehel	.65.	genu. Iareth.
Iareth	.162.	genu. Enoch.
Enoch	.65.	g. Mathusalē.
Mathusalē	.187.	gen. Lamech.
Lamech	.182.	genuit Noe.
Noe	.600.	vsq; diluuiū.

Summa omnium .1656. quę demonstratur ex capite quinto lib. Genes.

Secunda ętas, a diluuio vsq; in ortum Abrahæ continens annos .292.

Sem post diluuium.	.2.	g. Arphaxat.
Arphaxat	.35.	genuit Sale.
Sale	.30.	genu. Heber.
Heber	.34.	gen. Phalech.
Phalech	.30.	genuit Zeu.
Zeu	.32.	genu. Saruch.
Saruch	.30.	gen. Nachor.
Nachor	.29.	genu. Thare.
Thare	.70.	gen. Abraam.

Supradictus annorum numerus secundæ ætatis .292. annorum demõstratur ex scriptura Genes. vndecimo. Potest & numerus iste annorū ętatis secundę per scriptores ethnicos, Berosum, Metasthenem, & Manethonē demonstrari, vt infra patebit.

Tertia ætas ab ortu Abrahã vsq; in regnum Dauid continēs annos .942.

Abraham	.100.	genuit Isaac.
Isaac	.60.	genu. Iacob.
Iacob	.90.	genu. Ioseph.
Ioseph	.110.	vixit et mortu⁹ ē.
A morte Ioseh	.65.	vsq; ad natiuitatem Moysi.
Moyses	.80.	vsq; ad exitū Israel de Aeg.
Moyses	.40.	dux fuit ī deser.
Iosue	.26.	dux fuit.
Othoniel	.40.	Iudex in Israel.
Aioth	.80.	iudex in Israel.
Delbora et Baruch	40.	duces.
Gedeon	.40.	iudex in Israel.
Abimelech	.3.	iudex in Israel.
Thola	.23.	iudex in Israel.
Iair	.22.	iudex in Israel.
Iepte	.6.	iudex in Israel.
Abesan	.7.	iudex in Israel.
Archialō	.10.	iudex in Israel.
Labdon	.8.	iudex in Israel.
Sampson	.20.	iudex in Israel.
Heli	.40.	sacerdos ī Israē.
Samuel & Saul	.32.	præfuerunt in Israel.

Collige annos simul omnes in ætate hac tertia, & habebis annos .942. Supradictus numerus annorum in hac ætate tertia demonstratur, partī ex libro Genes. partim lib. Exodi, partim ex libris Iosue, Iudicum & primi Regum, sicut & in superioribus per diuersos scripturę sacrę locos ostensum est.

Quarta ętas a principio regni Dauid vsq; in subuersionẽ tẽpli & vrbis Hierusalem per Babylonios cõtinens .484. annos.

Dauid regnauit	.40.	tertij Re.2.
Salomon	.40.	tertij Reg.xi.
Roboan.	.17.	tertij Reg.xiiii.
Abias	.3.	tertij Reg. xv.
Asa	.41.	tertij Regũ.xv.
Iosaphat	.25.	ter. Re.vltimo.
Ioram	.8.	quar. Reg. viii.
Ochosias	.1.	quarti Regũ.x.
Attalia	.7.	quarti Reg.xi.
Ioas	.40.	quarti Reg.xii.
Amasias	.29.	quar.Reg.xiiii.
Osias seu Asarias	.52.	quarti Re.xv.
Ioathan	.16.	quarti Re. xv.
Acham	.16.	quart. Re. xvi.
Ezechias	.29.	quar. Re.xviii.
Manasses	.55.	quar. Reg.xxi.
Amon	.12.	quar. Reg.xxi.
Iosias	.31.	quar. Re. xxii.
Ioacham mensibus tribus.		
Ioakim	.11.	quarti Reg.24.
Ioachin mensibus tribus, & facta ẽ transmigratio		quar. Re. xxv.
Sedechias	11.	quar. Reg.xxv.

Hic facta ẽ euersio templi & vrbis Hierusalẽ in anno.19.regni Nabuchodonosor regis Babylonię, quar. Reg.xxv. Demonstrat igitũ numerus annoꝝ ętatis quartę ex scripturis sacris esse.464.annorũ a principio regni Dauid vsq; ad euersionẽ Hierusalẽ. Huc vsq; Hebræorũ diuinæ scripturę annales temporũ cõtinent. Ea vero quæ post hac apud illos sunt gesta, partim in Hierem. parti ĩ libris Esdrę, vsq; ad.32.annũ regni Artaxerxis, in q̃ muri Hiẽlm sunt reędificati, cõtinentũ. Quæ aũt post Alexandri imperiũ sunt facta, ĩ libris Machab. recitantũ, sed neq; ꝑtenduntũ vsq; ad Christũ, neq; ex illis potest sic colligi cert⁹ annoꝝ numer⁹ secundũ seriem successionis.

Quinta ætas ab euersiõe Hierusalẽ vsq; ad Christũ continet annos .596. Hic aũt annorũ numerus, q̃q̃ vt iã patuit ex scripturis sacris demonstrari nõ possit, vtiq; tñ probari potest, tã ꝑ ethnicos, q̃ ꝑ catholicos probatę fidei chronographos, collatiõe facta cũ scripturis sacris, & id qdẽ triplici via. Primũ ꝑ duces, deinde ꝑ pontifices, q pręfuerũt populo Iudęorũ, tertio ꝑ tpa Regũ Persarũ, Gręcorũ & Romanorũ ab euersione Hierusalem vsq; ad Christũ.

Seqũ tabula ꝑ duces Iudæoꝝ.

Ab euersione vrbis vsq; ĩ solutionẽ captiuitatis.	.70.	Hiere. 25. et.29.et Dani.9.1.Es.1.
Sorobabel prim.dux post captiuitatis solutionẽ prę fuit annis	.58.	
Resa qui & Miskiola	.66.	
Ioanna præfuit	.liii.	
Iudas Hircanus	.xiiii.	

Post hunc incipit monarchia Alexãdri. A solutione igiũ captiuitatis vsq; ad Alexandrum ꝑ duces, quorũ tpa Philo recenset, sunt anni .191.

Iudę Hircano succedit Ioseph⁹	.pri.
Iosephus primus	.vii.
Abner Semei	.xi.
Elich Matathias	.xli.
Asar Maath	.ix.
Nagid Artaxat	.x.
Agai Hell⁹	.viii.
Masloth Naum	.vii.
Amos Scyrach	.xiiii.
Matathias Siloa	.x.
Iosephus iunior Arses honoratus a Ptolomęo	.Ix.
Ianeus Hircanus secundus	.xvi.
Per fratres Hircani turbatur principatus annis	.x.
Summa annorũ a Iosepho duce pri. vsq; ĩ principatũ Machabęoꝝ	.174.

Sequiũ principatus Machabæorũ.i pugnantiũ. Iudas Machabęus q simul cũ pontificatu, etiã ducatũ, vt inquit Philo, a domo Dauid surripuit

ripuit

ripuit, correptis armis cõtra Antiochũ illustrem, & filiũ ei⁹ Eupatorẽ, atq; Demetriũ, pręfuit annis quinq;.
Iudas Machabæus .5.
Eusebius aũt ponẽs solũ annos tres prætermittit annos duos qbus pugnauit cum Antiocho illustri.
Ionathas frater ei⁹, de q̃ pri. Machab. nono, & .10. & 12. .19.
Simõ frater ab Antiocho .8.
Sedete imunitatẽ accipiẽs, de q̃ pri. Mach. 15: Ad finẽ vsq; pricipat⁹ huius ptendit Machabęorũ liber. Nã de fratribus istis tribus, Iuda, Ionotha, Simone, q secundũ successionis seriẽ fuerũt duces & pontifices annis .32. est historia primi lib. Mach. Inter Ionathan & Simonẽ Egesyp p⁹ ponit Ioannẽ seniorẽ frẽm natu & Elcazarum iuniorẽ cęteris p religiõe in mortẽ vsq; certasse.
Ioannes Hircanus Priscus .26.
Aristobolus, q Antigonũ fratrẽ interfecit, vt tradit Egesip. .1.
Alexander .27.
Alexandra vxor eius .9.
Hircanus vltimus .34.
Iste Hircanus & Aristobolus frater eius, filij Alexandræ cõtra se de imperio dimicantes, occasionẽ præbuerunt Romanis, vt Iudęã iuaderẽt. Dũ esset Hircanus a Parthis capt⁹, relicta vxore ac filia, & eius fratre Aristobolo. Mox Herodes, iubẽte senatu Romano, inuitis Hebræis regnũ tyrannicũ inijt, sumpta sibi vxore Hircani filia, declarato Aristobolo pontifice. Herodes iste alienigena regnauit tyrannico principatu annis. .31.
Idẽ Herodes legitimo principatu, vt loquitur Philo, hoc est, Iudęis in eũ consentiẽtibus & adiurantib⁹, regnauit annis .6. In primo legitimi principatus sui anno, q ẽ trigesim⁹ secũdus regni ei⁹, nat⁹ ẽ Chist⁹. Summa annorũ a Iuda Machabæo vsq; ad Christũ est .161. annorum.

Collige simul annos oẽs ab euersione Hierusalẽ vsq; ad Christũ, & habes annos .596. in quinta mundi ætate p duces Iudæorũ supputata.

Eadem quinta mundi ętas supputata p tpa pontificũ a Philone, a .70. seniorib⁹, & alijs probatę fidei autoribus designata.

Ab euersiõe Hierusalẽ vsq; ĩ solutionẽ captiuitatis, sunt an. .70.
Iosue filius Iosedech, pontifex primus in solutione captiuitatis, pręfuit annis .64.
Ioakin filius illius .48.
Eliasib .21.
Ioada .24.
Ioathan .24.
Iaddua .10.

Post hunc incipit monarchia Alexandri.

Imperante Alexandro, Manasses frater Iadduę præfuit an. .20.
Istũ ptermisit Philo icipiẽs ab Onia q sexto anno a morte Alexandri põtificatũ accepit, vt patet ex Euseb.
Onias priscus .27.
Simon Priscus' .12.
Eleazarus Antiochi, Theos inimicus .20.
Manasses Seleuco Gallinico amicus .27.
Simon iustus honoratus a magno Antiocho. .28.
Onias filius eius per Seleucum tẽplo spoliatus .39.

Sequitur Iudas Machabæus, q simul, vt ingt Philo, cum pontificatu etiã ducatũ a domo Dauid surripuit

Sunt aũt anni a Iuda Machabęo vsq; ad tyrannicũ principatũ Herodis secũdũ Philon. supputati .129.
A tyrannico aũt principatu Herodis vsq; in annũ natiuitatis Christi sunt anni .32.

Collige annos simul oēs ab euersiōe Hierusalē vsq; ad Christū per pontifices Iudęorū a Philone designatos, & habebis annos .596. Bifariā ergo ostendit numerus annorum huius ętatis quintę. Potest & tertio demonstrari p ethnicos ,pbatę fidei scriptores, vt patet sequenti pagina.

Præfatus annorum numer⁹ a diluuio vsq; ad Christū p ethnicos ,pbatæ fidei autores, Berosum, Metast.

Aetas secunda.

Ogyges, alio noīe appellat⁹ Noam, q prǫfuit inundatiōi aquarū, imperauit vniuerso orbi an. .131.

Saturnus vocatus Nymbroch, fundata Babylonia regnauit an. 56.

Belus qui & Iupiter .62.

Ninus filius eius, q primus monarchiā cœpit, regnauit annis .52.

Semiramis vxor Nini .42.

Sameis .38.

Decimoseptimo anno huius, Noe moritur, viuens .350. annis post diluuium, Genes. 9.

Arius .30.

Anno nono huius succēsæ sunt Soddoma & Gomorra.

Aralius	.40.
Xerxes	.30.
Armatrites	.38.
Belochus Priscus	.xxxv.
Baleus Iunior	.52.

Anno .27. huius Iacob cū filijs suis ingredit Aegyptū, nat⁹ annos .130.

Atadas	.32.
Mamutus	.30.
Mancaleus	.30.
Esphereus	.20.
Mamelus	.xxx.
Sparetus	.40.
Ascades	.40.
Amyntes	.45.
Belochus iunior	.25.
Bellepares	.30.
Lamprides	.xxxii.
Sosares	.20.
Lampares	.xxx.
Pammas	.45.
Sosarmus	.19.
Mytreus	.27.
Tantanos	.xxxii.
Teuteus	.40.
Tyneus	.xxx.
Dercylus	.40.

In vigesimonono anno hui⁹ Dercyli, Dauid regnare cœpit.

Eupales	.xxxviii.
Laosthenes	.45.
Pyrithidias	.xxx.
Ophiateus	.20.
Ofragancus	.50.
Oescrazapes	.42.
Sardanapalus	.15.

Hucusque Berosus de verbo ad verbū de trigintasex regibus Assyriorū a Nino, quorū annos recēsuit & Euseb. nec defecit in anno vllo, prætercꝗ in Sardanapalo, quemadmodū ex superioribus patet. Collige annos a diluuio, vsq; in finē Sardanapali, & habebis annos .1454.

Quæ hic sequunt ex Metasth. desumpta sunt.

Post Sardanapalū apud Babylonios regnauit Phul Belochus an. .48.

Iste Phul venit cōtra Manahen regem Israel, quarti Regum. xv.

Teglat Phul Assur .xxv.

Iste est q venit contra Phacee regē Samarię. Ad quē & Acham misit vt iuuaret ipsum cōtra regē Samariæ, quarti Regum .xv. & .xvi.

Salman Assur .17.

Iste cepit Oseā regē Samarię anno sexto Ezechiæ, quar. Reg. 17. qui et trāstulit decē tribus in Assyrios.

Sennacherib .7.

Iste est qui ascēdit ad vniuersas ciuitates Iuda munitas, & cepit eas, quarti Regum decimooctauo.

Assaradon

Assaradon .10.
De quo pri. Esd. 4. & quar. Re. 19.
Merodach .52.
Benmerodach .21.
De quo quar. Reg. decimo.
Nabuchodonosor primus .35.
Iste regnauit tempore Iosue regis, q nihil mali passus ē a Babyloniis.
Magnus Nabuchodonosor .45.
Huius diuersis in locis meminit scriptura.
Euilmerodach .xxx.
De quo Hieremię quinto.
Regassar filius eius .iii.
Labassardach .vi.
Tertius filius Baltasar .v.
De quo Danielis vltimo.
Baltasare interfecto regnauerunt simul Darius, & Cyrus ann. .2.
Cyrus solus .xxii.
Priscus Artaxerxes Assuer⁹ .20.
Iste est de quo in libro Iudith.
Darius Longimanus .xxxvii.
De quo pri. Esdræ quar. & quin.
Darius Nothos .19.
Magn⁹ Artaxerxes Mnemon .lv.
De quo pri. Esd. 7. & secun. Esd. 2.
Artaxerxes Ochus .26.
Arxes .4.
Darius vltimus, quē magnus Alexander percussit .6,
de quo primi Machabæorū primo.

Huc vsq; Metasthenes de verbo ad verbū sup numeris annorꝫ.

Collige annos a Phul Belocho vsq; ad Alexandrū, & habebis an. 495.

Quæ sequuntur ab Alexandro vsq; ad Christum ex annalibus Græcorum & Latinorum probatæ fidei autorum desumpta sunt.

Magnus Alexander, de quo Machabęorum primo, qui transtulit imperium in Græcos, regnauit an .12.
A morte Alexādri vsq; ad Seleucū Nichanor, qui successit toti Asię & Syriæ, sunt anni .12.
Seleucus Nichanor .32.
Antiochus Soter .19.
Antiochus Theos .xv.
Seleucus Gallinicus .xx.
Seleucus Ceranneos .iii.
Antiochus Magnus .36.
Seleucus Philopater .12.
Antiochus Epiphanes .11.
id est illustris. Hic est qui templū expoliauit, atq; prophanauit, primi Machabæorum primo.
Antiochus Eupator fili⁹ ei⁹ .2.
Contra istos duos Antiochos pugnauit Iudas Machabæus, primi Machabæorum sexto.
Demetri⁹ Soter Seleuci fili⁹ .12.
De quo primi Machab. 7. & .10.
Alexander Antiochi filius .10.
qui prędictum Demetrium interfecit, prim. Machab. decimo.
Demetrius pręfati Demetrij .iii.
filius, captus ponit in custodia, primi Machab. xiiii.
Antiochus Sedetes præfati Demetrij filijs .9.
Demetrius .4.
Antiochus Grippus .12.
Antiochus Ciriceus .18.
Hic Antiochus in Parthos fugiēs, Pompeio se deinceps tradidit.
Philippus .2.
Hoc Philippo captiuo Syria in Romanorum ditionem cessit anno primo olympiadis cētesimę septuagesimæ secundæ.

Ab hoc anno vsq; ad primum annum Iulij Cæsaris, sunt olympiades vndecim, quæ cōstituunt simul annos .44.

A Iulio Cęsare vsq; in quadragesimum secundum Octauiani annū, quo natus est Christus, anni .47.

Collige summā annorū ab Alexandro vsq; ad Christū, & habebis annos. 335. Collige annos simul oēs ab Ogyge, sub q̄ fuit diluuiū, vsq; ad annū natiuitatis Christi exclusiue, & habebis annos .2313

Ex supra dicta chronographia partim per Berosum, partim per Metasthenem descripta.

Primum sequitur a diluuio usque ad primum annum monarchiæ Nini, esse annos .249. In quo annorum numero conueniunt Berosus, Metast. Xenophō, Fabius pictor, & Cato.

Secundo sequitur a diluuio usque in .43. annum imperij Nini, esse annos .292. Et quia in superioribus ex scripturis sacris ostensum est a diluuio usque ad ortum Abrahæ tempus secundæ ætatis mundi esse annorum .292. consequens est Abraham natum esse in quadragesimo tertio anno Nini, & ab illo anno incipere tertiam ætatem.

Tertio sequitur a quadragesimo tertio anno Nini usque ad .29. annum Dercili esse annos .942. Et quia in superioribus demonstratum est ex scripturis sacris tēpus ætatis tertiæ, ab ortu Abrahæ usque ad primū annum regni Dauid esse .942. annorum, consequens est Dauid incepisse regnare vigesimonono anno Dercili, quemadmodum & Eusebius erudite notauit.

Quarto sequitur ex supradicta ethnicorum chronographia a vigesimo nono Dercili usque in annum regni Magni Nabuchodonosor decimumnonū, sub quo iuxta historiam scripturæ sacræ euersa est Hierusalem, defluxisse annos .484. Et quia in superioribus ex scripturis sacris demonstratum est tempus quartæ ætatis mundi ab initio regni Dauid usque in euersionem Hierusalem esse annorum .484., consequens est euersionem illam esse factam decimo nono anno Nabuchodonosor, quem admodum & sacra testatur historia, quarti Regum vigesimoquinto.

Quinto ex supra dicta ethnicorum chronographia sequitur a decimo nono an. Nabuchodonosor, in quo Hierusalem est euersa usque ad quadragesimumsecundum Octauiani Cæsaris annum, quo natus est dñs noster Iesus, defluxisse annos .596. Et quia in superioribus demonstratum est per probatos Hebraicæ veritatis autores, tempus quintæ ætatis mundi ab euersione Hierusalem usque ad Christum esse .596. annorum, consequens est numerū annorum ab ethnicis probatæ fidei scriptoribus designatum, esse consonum annorum numeris, quos ex patribus & probatæ fidei autoribus acceptos collegimus. Unde secundum Eusebianum calculum, per olympiades supputando ab euersione Hierusalem usque in annum natiuitatis Christi, sunt anni .592. Nam ipse ponit euersionem Hierusalē in tertio an. olympiadis quadragesimæ septimæ, natiuitatem autem Christi ponit in tertio anno centesimæ & nonagesimæ quartæ olympiadis. Unde consequens est secundum Eusebianā chronographiam ab euersione Hierusalem usque in annum natiuitatis Christi esse olympiades .148. quæ constituunt annos quingentos nonaginta duos, qui numerus quatuor annis breuior est numero collecto secundum descriptiones supradictas. Neque enim hic est difficultas ingerenda propter .4. aut quinque annos. Nam huius differentiæ ratio est in superioribus declarata. Nam & ipse Eusebius in olympiade .149. summam faciens ab ortu Abrahæ usque ad Christum, colligit annos .2025. Neque hic Eusebius sibi aduersatur in olympiade .202. dicens ab Abraham & regno Nini, & Semiramidis usque in trigesimum annum natiuitatis Christi, esse annos bis mille quadragintaquatuor, quia illic non dicit ab ortu Abrahæ, sed a regno Nini

Nini et Semiramidis, hoc ē, a fine regni Nini, seu pri. regni Semiramidis anno, q erat nonus ætatis Abrahæ. Cōputando aūt ab ortu Abrahę vsq; in .30. annū natiuitatis Christi, sunt anni .2055. si recta fuerit cōputatio per eundē facta ab ortu Abrahæ vsq; in Christū .2015.

Sexto ex supra dicta ethnicorū chronographia potest quisq; deprehendere tpa ethnicorū, quoꝝ sacra meminit historia, omnino inter se cōsona esse & coaptata sententijs in sacra scriptura designatis.

Septimo patet sacræ theologię lectore in huiusmodi supputatiōibus tpm, nō debere inniti varijs aliorū sententijs, q huiusmōi numeros tēporū atq; annoꝝ, & noīa regū mutuauerunt, vel a Gręcis, vel ab alijs, q p solas opiniōes, & nō probata & publica fide scripserūt historias, frequenter etiā vsi codicibus mēdosis & deprauatis in huiusmodi annoꝝ numeris. Noster Hiero. in huiusmodi annoꝝ ethnicorum regum numeris & noībus sequutus est Eusebiū. Eusebius aūt in monarchia Persarum & Medorū, nō Manethonē, nō Metasthenē, q publica fide annales apud Persas descripserunt sequut⁹ est, sed Gręcos, q inter sese dissentiētes scripserunt de regibus Persarū, & Medorū, atq; eorū tpibus p solū auditū, & per opiniōes. Proinde in monarchia hac, aliter Ioseph⁹, aliter Egesippus, aliter Eusebius sentit, ppterea q alios Græcos autores sequutus ē hic, alios ille. Euseb. a pri. anno Cyri vsq; in annum .6. Darij Xerxis, in q regnū Persarū destructū fuit, recenset annos .231. aut circiter, si menses cōputanť, & ita habet .40. annos plures, q designanť ī supra dicta descriptiōe, sed .40. annos quos in hac serie regū Persarū plures habet ipse, q habeāt Philo et Metasthenes, hos minus habet ab euersiōe Hierusalē vsq; ad Cyrū, ponēs illic solū annos .30. q fit vt sūma annorū ab euersiōe Hierusalē vsq; in monarchiā Alexādri cōcordet, quāuis discordet ab euersiōe Hierusalē vsq; ad Cyrum, & a Cyro vsq; ad Alexandrū. Proinde q̄uis numerus annorum ab Eusebio designat⁹, vel a principio mundi, & a diluuio, & ab ortu Abrahæ vsq; ad Christū cōcordet cum descriptiōe supra dicta, non tamen inde cōsequens ē, numerum annoꝝ ab Eusebio designatū ab euersiōe Hierusalē, vsq; ad Cyrū, vel vsq; ad Dariū, vel Artaxerxem, aut aliū quemlibet persaꝝ regē consonū esse numero secundū prędictas descriptiōes designato. Item Egesippus lib. 1. de excidio Hierosolymitano. A solutiōe captiuitatis vsq; ad Aristobulū Ioannis Hircani filium, qui imponens sibi diadema, principatum sacerdotij vertit in potentiam regni, recenset annos .475. cum tamen secundū descriptionē supra dictam, sunt anni solum .423. Et vt videas errorem contra scripturam manifestum a tempore, quo patres egressi sunt de Aegypto, vsque ad ædificationem templi, qđ Salomon condidit per tredecim principes sacerdotum (si tñ codex mēdosus non sit) supputat annos .212. cū tamen scriptura tertij Reg. 6. plane tradat tps illud fuisse .480. annoꝝ. Idem Egesippus lib. 2. tradit q Cyrus permiserit Iosedech, qui simul abductus fuerat in Babylonem redire in Hierusalem, vt solennitas ritus veteris per assueti sacerdotis sententiam reformaretur, cum tñ scriptura non doceat Iosedech, sed Iesum filium Iosedech a Cyro remissū in Hierusalem. Iosephus, q̄tum in numeris

numeris annorum regum Persarum ab aliis dissentiat, facile consideraũ a studiosis lectorib⁹ historię ipsius. Vnde in libro vndecimo antiquitatis enumerando reges Babylonis ab euersione Hierusalem vsq; ad euersionem regum Chaldæorum colligit annos circiter centum.

Secundũ autẽ descriptionẽ supra dictam, sunt anni solũ.70. ab euersione illa Hierusalem vsq; ad Babyloniorum deuastationem, quemadmodum Hieremias propheta designasse videtur.cap.25. Idem Iosephus in septimo lib. de bello Iudaico, ca.16. A prima structione templi, quã Salomon inchoauerat, vsq; ad excidiũ, quod euenit secundo anno principis Vespasiani. Eodẽ, vt inquit, mense & die quo primum templum a Babyloniis erat incensum, recenset annos.1030. menses septẽ, & dies quindecim. Secundum chronographiam autem in superioribus demonstratã a prima illa templi constructione vsq; in hanc nouissimam incensionem eius sunt anni .1108.

Insuper idem Iosephus a posteriore templi constructiõe, quã secundo, inquit, Cyri regis anno Aggęus fecerat vsq; ad excidium, quod Vespasiano imperãte sustinuit ciuitas, anni, inquit sunt.639.dies.25. Secundũ descriptionem autem supra dictam ab hac secunda constructiõe templi, fundati in anno.2. Cyri vsq; in hãc nouissimã euersionẽ illi⁹ sũt an.597.

Item Hieron. in libro commentariorum Aggæi ab anno octauo post secundum Darii annũ, quo Sorobabel & Iesus cœperunt ædificare templum vsq; ad Iulium Cæsarẽ supputat annos.464. secut⁹ Eusebiũ, Secundum supra dictã autem descriptionem, est breuior annorũ series annis .38. Proinde, si veri sunt Romanorum annales, quibus eorũ respublica post Tarquinium Superbũ a Bruto expulsum designatur. 464 annos esse per consules administrata tum initium Romanorum consulum, non sub regno Darii dantis Iudæis facultatem templi ædificãdi, sed sub Cyri imperio est statuendum. Sunt rursus q pro hac ætate quinta, vtpote ab euersione Hierusalem vsq; in annum regni Herodis.32. qui est.42. Octauiani Cęsaris, in quo natus est Christus, cõputant solũ annos.500. Sunt qui pauciores. Sed hos deuiare & crebro etiã nõ cõstare sibimetipsis demõstrari hoc pacto potest. Quadragesim⁹ secundus Octauiani annus, in q̃ iuxta coẽm oĩm sententiã Christus nascitur, est tertius annus olympiadis centesimę & nonagesimæquartę, vt recte notauit Euseb. & tradunt cõmuniter oẽs q annales Romanorũ regũ descripserũt. Olympiades aũt .194. (quarum quælibet complectiĩ tempus annorũ quatuor) constituũt simul annos.776. Si ergo prim⁹ annus olympiadis primæ, recte designatur in anno quinquagesimo regis Osię, sicuti notauerũt African⁹ & Euseb. consequens est ab euersione Hierusalem, vsq; ad Christũ esse annos.592. aut circiter, quandoquidem numerus annorũ a quinquagesimo anno regni Osiæ, vsq; in euersionem Hierusalem, ex scripturis sacris colligitur esse.184. annorum, quibus detractis a.776. annis remanent.592. anni. Longe igitur deuiant, qui tradunt ętatem quintã, quę est ab euersione Hierusalem, vsque ad Christum esse solum annorũ quĩquaginta, aut paucioꝝ. Præterea in centum annis & supra errant neoterici Iudęi, q dicunt templum secũdum durasse in perfectione sua solũ annos

annos. 420. quod secundū descriptiones supra dictas in sua perfectione stetit circiter annos. 548.

Octauo ex superioribus patet, ꝙ in annorum numeris a principio mundi vsq; ad euersionem Hierusalem per Babylonios factam, non est vlla inter magistros diuersitas, nisi ea quam in superioribus diximus contingere, aut propter. 70. interpretes, de annis ante diluuium, & de annis vsq; ad ortum Abrahæ, aut propter annos Amon, quib⁹ regnauit absente patre. Deinde ab euersione Hierusalem vsq; ad Christum, aut nulla, aut admodum modica ē inter Eusebium, & prędictā descriptionem varietas in annoꝝ numeris, Et ideo in annis ab initio mundi vsq; ad Christum conuenimus cum Eusebio, modo fiat supputatio secundum textum Hebraicæ veritatis. Proinde si placeat studioso lectori ab euersione Hierusalem vsq; ad Alexandrum, Eusebium sequi non immobiliter reluctamur, Sed quod visum fuit in his ꝓbabilius & textui sacræ scripturæ conformi, hoc studui aperire. Sufficiat dedisse studioso lectori rationes, propter quas est tanta magistrorum varietas.

Nono patet, ꝙ & si Iudas Machabæus de genere sacerdotali sustulerit, vt inquiunt Hebræi, ducatum simul cum pontificatu a domo Dauid existentis de tribu Iuda, non tamen consequens est sceptrum esse ablatum a tribu Iuda. Nā sceptrum erat in collegio seu consistorio Iudæorum, quod dicitur Sanedrim, ad quod pertinebat iudicandi & constituendi ducem potestas. Quod sane collegium, vt ipsimet Iudæi fatentur, Philoq; testatur, sublatum est prorsus per Herodem alienigenam Idumęum, qui primus Iudæis inuitis regnare cœpit, Romanorum auxilio fretus, depellens Antigonum regem Iudęorum de genere Machabęorum, occidens etiam doctores qui erant in templo, & cōburens libros de genealogia regum, vt sic auferret a Iudæis omne medium recuperandi sceptrum.

Deinde eo quod Philo dicit Machabęos de genere sacerdotali surripuisse ducatum a domo Dauid, non ab omnibus approbatur. Sunt enim qui dicunt Machabæos fuisse de domo Aaron, simulq; de domo Dauid, quæ erat de tribu Iuda, quia poterant tribus sacerdotalis, & tribus regalis commisceri, vt patet de Ioanne Baptista, qui de domo Aaron erat cognat⁹ Marię de domo Dauid.

FINIS.

Liber quartus de dogmatibus extra canonem scripturæ sacræ constitutis, & de libris apocryphis.

IN hoc libro differendum est de dogmatibus, & traditionibus Ecclesiæ, & conciliorum, de canonibus, constitutionibus & decretis pontificum & de libris sanctorum, & doctorum patrum doctrinis, extra canonem scripturæ sacræ constitutis, quam vim, efficaciam, & autoritatem habeant, an apocryphum sit, quicquid est extra canonem scripturæ sacræ. Et vtrum hęreticū sit omne tale reijcere, an potius oporteat alijs quibusdā doctrinis adhibere fidem tanquam canonicis literis. Sunt his in rebus argumenta, quibus probari videtur vnumquemque absque temeritatis vitio posse reijcere omnē fidei & morū doctrinam, quæ ex scripturis sacris, ex necessitate nō consequitur.

Primū, doctrina Christi & Apostolorum in canonicis sufficiens esse videtur ad salutem. Neque eni aliud Christus suę iniunxit Ecclesiæ in Apostolorum collegio designatæ, quam vt Euangelium prædicarent omni creaturę. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit, hoc est qui crediderit Christi Euangelio, & Baptizatus in nouitate vitæ perseuerauerit, saluus erit. Si doctrina Euangelij sufficiat cuilibet ad salutem, continet ergo omnia dogmata ad salutem hominum necessaria, non videntur igitur necessaria vel Ecclesię vel cōciliorū vel sanctorū patrū dogmata. Neque videbitur hęreticū reijcere quicquid ex illis, pro fide & moribus adducitur, si nō in canonicis libris habeatur.

Secundum argumentum, Apostolus Paulus docet non aliud esse prædicandum quam euangelij doctrinam semel acceptam, Sed licet, nos inquit, aut Angelus de cœlo Euangelizet vobis, pręterquam quod Euangelizamus vobis, anathema sit, sicut prædiximus vobis & nunc iterum dico. Si quis Euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit, Item Deuteronomij decimo ait deus ad populum per Moysen. Et nunc Israel audi præcepta & iudicia, quæ ego doceo te, non addetis ad verbum, quod ego vobis loquor, nec auferetis ex eo. Itē Deuteronomij duodecimo. Quod ego præcipio tibi, hoc tm̄ fac, nec addas quicquam, nec minuas. Ex quibus cōsequēs videtur nulla veritas canonica quęrēda esse i lib. sanctorum patrum extra scripturā sacrā cōstitutis.

Tertium argumentū sumitur ex eo quod doctores sancti, etiā in his quę ab illis ęstimantur esse ad salutē necessaria inueniuntur contrarij. Quemadmodum docet August. contra Petilianum, cap. 14. Duo, inquit, erant eminētissimarum Ecclesiarū, Romanę scilicet, & Carthaginensis episcopi, Stephanus & Cyprianus, ambo in vnitate catholica constituti. Quorum alter Stephanus scilicet, non solū nō rebaptizabat hęreticos, verū etiam hoc facientes vel vt fieret decernentes excommunicandos esse censebat, docens baptismū Christi in nullo iterandū esse. Cyprianus autem in hęresi vel schismate baptizatos tanquam non habētes baptismū Christi baptizandos in Eccl'a catholica existimabat, multi catholici cū illo, multi cū isto sentiebāt. Hęc Augustinus. Ex quibus consequens est, doctores sanctos errasse, & inter sese contrarias docuisse sententias, etiā in his quę fidei sunt, vtpote de baptismi sacramēto. Nulla igitur videtur autoritas danda doctrinis sanctorum patrum, si in libris

libris patrum reperiatur vlla falsitas, nulla est igitur earum auctoritas. Sic enim arguit in epistola quadam ad Hieronymum de scripturis sacris. Si ad illas, inquit, fuerint admissa, vel officiosa mendacia, quid in eis remanebit autoritatis? Et vide an non hoc quoque manifestum sit ex sententia eiusdem dicentis. Solis eis scripturarum libris, qui canonici appellantur, didici hunc honorem deferre, vt nullum eorum autorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. Alios autem ita lego, vt quantumlibet præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita sentiunt, sed quia mihi vel per illos canonicos autores, vel probabili ratione persuadere potuerunt. Idem docet libro secundo contra Donatistas, & in epistola ad Vincentium, tradens episcoporum scripturas, & Hilarij, Cypriani, atque Africani literas, nō sic esse legēdas, vt aut contra sentire non liceat, aut testimonium ex eisdem sit proferendum. Et in epistola ad Fortunatū, Neque quorumlibet disputationes, quamuis catholicorum vel laudatorum hominum, veluti scripturas canonicas habere debemus, vt nobis non liceat salua honorificentia, quę hominibus illis debetur, aliquid in eorum scripturis improbare. Et tertio de trinitate, Noli inqt meis literis, quasi canonicis deseruire. Et alibi. In scripturis sacris, quicquid ē vtile inuenitꝰ, & quicquid est noxiū, damnatꝰ. Ex quibꝰ videtur consequēs esse extra scripturas sacras nō esse vllam fidei Christianę veritatem, & in libris sanctorum patrum aut conciliorum non esse vllam canonicam auctoritatem. Quod & palam sententia indicat Hieronymi in commentarijs super Matthæum. Quicquid de scripturis sacris autoritatē non habet, eadem facilitate contemnitur qua probatur. Item in prologo galeato docet inter apocrypha ponendum esse quicquid extra canonem scriptę fuerit. Quartum argumentum quo comprobari vidētur hæc omnia. Nam Ecclesia est societas hominū, qui & falli & fallere possunt, dicente scriptura Omnis homo mendax, Deus autem verax, ergo quicquid Ecclesia docet, potest haberi tanꝙ incertum seu despectum, si non verbo dei seu scriptura sacra fuerit cōprobatum. Præterea totius Ecclesiæ consensio residet in generali concilio, sed generalia concilia leguntur interdum errasse, dicente Austustino libro secundo, contra Donatistas, Plenaria, inquit, concilia priora sæpe a posterioribus emendantur, dum aliquo rerum experimento aperitur quod clausum erat, & cognoscitur quod latebat. Amplius autē patribus in concilio inter sese differentibus, non potest nobis esse certum, in vtra illarum partium maneat vera Christi Ecclesia, præsertim cum spiritus veritatis fidei Christianæ non semper residet in omnibus, quæ forinsecus habentur, vt Ecclesię membra non semper in clero, non semper in turba, in multitudine, non semper in maiori parte. Vnde oportet nos magis rustico credere, aut mulieri vetulæ scripturam sacram alleganti, ꝙ toti concilio extra scripturam aliquid definienti, cum Paulus doceat magis credendum esse Euangelio, ꝙ sibi cęterisque Apostolis, etiam angelis de cœlo, licet nos, inquit, aut angelus de cœlo euangelizet vobis præter id qdꝰ accepistis, anathema sit. Vnde & in concilio Niceno vnius Paphnucij sententia præualuit supra cæterorum patrum sententias. Sed pro contraria parte videntur scripturæ. Christus ad Apostolos loquitur, Qui vos audit, me audit, & qui vos spernit, me spernit, Super cathedram Moysi

Moysi sederunt scribę & pharisei, quęcunq; dixerint vobis, seruate & facite. Item qui Ecclesiam non audit, habendus est tanq̃ ethnicus & publicanus. Item August. ad Casulanum in his rebus, de quibus nil certi statuit diuina Ecclesia, mos populi dei, & instituta maiorum pro lege tenenda sunt. Et sicut præuaricatores diuinarum legum, ita transgressores Ecclesiarum consuetudinum coercendi sunt, dicit Gregorius. Sicut sancti Euangelij quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere et venerari me fateor Nicenum, Constātinopolitanum, Ephesinum primum, & Chalcedonense. Item Leo, eius nominis papa quartus, distinctione .20. capite de libellis. Luculentius, & magna voce pronuntiare non timeo, quod qui illa quæ prediximus sanctorum patrum instituta, quę apud nos canonum nomine prætitulantur, siue episcopus siue clericus, siue laicus non indifferenter recipere conuincitur nec catholicam & Apostolicam fidem, nec sancta quatuor Euangelia vtiliter & ad effectum suum retinere vel credere probatur.

In hac materia quinq; per ordinem sunt consideranda, secundū quę et præsentem librum in sex capitula diuidemus. Primum de scripturis apocryphis & de auctoritate librorum, quos in Ecclesijs legendos ediderūt Ecclesiastici patres. Secundum de vera Christi Ecclesia, quemadmodum sit vna & quænam sit, & apud quos sit & qua ratione internosci possit. Tertiū de Ecclesia Petri, apud quam est sedes Apostolica. Vtrum necessarium est eam, quę est Romana Ecclesia, honorare tanquam caput, & matrem omnium Ecclesiarum, & an oporteat omnes Christianos subiacere Romanæ Ecclesiæ episcopo, tanq̃ pastori vniuersalis Ecclesiæ.

Quartum de auctoritate & potestate Ecclesiæ catholicæ, & vtrū oporteat nos adhęrere definitionibus Ecclesię perinde atq; canonicis scripturis. Quintum de multis sententijs propter autoritatem Ecclesiæ orthodoxa fide tenendis, quas ex scripturis sacris demōstrare non possum⁹, & de multis erroribus propter autoritatem Ecclesię refutandis, pro hæresibus, quas neq; ex eisdē scripturis possumus efficacibus argumētis refutare. Sexto ad argumenta iam facta respondebitur.

Primū igitur differendū est de scripturis apocryphis & de autoritate librorū, quos ediderunt Ecclesiastici patres. Sciendum est ergo quod omnis liber apocryphus extra canonem est, sed non econtrario. Neq; enim consequens est mox librum, si sit extra canonem scripturarum, apocryphū esse. Apocrypha consueuerunt patres appellare; quę recondita sunt, occulta, & suspecta falsitatibus, non ædita ab his, a quibus ędita designātur. Vnde Origenes homilia prima super canticum. Scripturę, inquit, apocryphæ appellantur eo quod multa in eis corrupta sunt & contra fidem inueniuntur tradita. Idcirco non placuit Ecclesijs dei locum dare illis, nec admittere in autoritatem. Illud tamen est palam, multa vel ab Apostolis, vel ab Euangelistis extra esse prolata et nouo testamento inscripta, quæ in scripturis canonicis a populo Hebræorū ad nos deuolutis nusq̃ legimus, In apocryphis tamen inueniuntur & euidenter ex eis ostenduntur esse assumpta, sed nō ob id apocryphis dand⁹ ē in canone loc⁹. Neq; enī transeundi sunt terminī, q̃s statuerūt p̄res nr̄i. Potuit enī fieri qđ & Apostoli & Euāgelistę dei spiritu sumerēt, qđ ex illis sumendū esset, et refutarēt quod refutādū. Nobis aūt

non est

non est absq; periculo aliquid tute præsumere, quibus non est tanta spiritus abundantia. Hactenus Origenes.

Item Hieronymus ad Lętam, postq; tradidit ei de studio diuinæ scripturæ, quam canonicam appellamus, saluberrima præcepta tandem de fugiendis apocryphis, & de legendis sanctorum patrum libris, sic loquitur. Caueat omnia apocrypha, & si quando ea, non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reuerentiam voluerit legere, sciat non eorum esse, quorum titulis prænotatur, multaque his admixta vitiosa, & grandis esse prudentię aurum in luto quærere, Cypriani opuscula semper in manu habeat, Athanasij epistolas, & Hilarij libros, inoffenso decurrat pede, illorũ tractatibus, illorum delectetur ingenijs, in quorum libris pietas fidei non vacillat, cæteros sic legat, vt magis iudicet q̃ sequatur. Hic Hieronymus scripturas diuinas separat a scripturis sanctorum patrum, Scripturas insuper eorundem patrum diuidit ab apocryphis. Et ideo quod alibi dicit. Quicqd extra hos est, id est, extra canonicos libros, inter apocrypha ponẽdũ ẽ. Hoc accipere oportet secundum sensum loco illi, vbi dictum est, conuenientem. Proinde in apocryphis, vt inquit Augustinus, & si inueniatur aliqua veritas, tamẽ propter multa aut falsa aut suspecta, nulla est canonica autoritas, quę ideirco, iquit, apocrypha appellãtur ꝙ occulta eorum origo non claruit patribus, a quibus variarum scripturarum autoritas ad nos certissima & notissima successione peruenit. Scripsisse nõnulla diuina, Enoch illum sextum ab Adam negare nõ possumus, cum hoc in epistola canonica dicat Apostolus Iudas, sed idcirdo quę illius scripta feruntur, non sunt in canone, qui diligentia succedentium sacerdotum seruabatur, quod ob antiquitatem suspectę fidei iudicata sũt, nec reuera hęc vtrum essent, quę Enoch ille scripserat, poterat inueniri, cum patres secundum seriem successionis non reperiantur vllum talem librum Enoch custodijsse. Sic multa sub nominibus prophetarum & Apostolorum scripta sunt, quæ per patres diligenti examinatione præmissa sunt remota ab auctoritate canonica, cuiusmodi sunt Euangelia, quæ falso ascribuntur Apostolis cæteris, vt Euangelium Andreę Apostoli, Euangelium Thomę, Euangelium Bartholomęi, libellus de saluatoris infantia, Itinerarium Petri Apostoli, quod appellatur sancti Clementis, & id genus alia a sacro canone separauit Ecclesia, quod nullus antiquorum sanctorum meminerit huiusmodi Euangeliorum, nullus scriptorum veterum reperiatur ex eis probasse fidei testimonia, omnibus Ecclesijs Apostolicis ab initio celebrantib⁹ solum hæc quatuor, quę habemus Euangelia, & alia sacra Apostolorum volumina recepta in canone, & ad hęc vsq; tempora per seriem successionis ad nos deuoluta. Apostoli & Apostolorum discipuli missi inter gentes viua voce magis quam scriptis prodesse studuerunt. Ad fundandum enim Ecclesias nouas & semina fidei inserendum gentilium & paganorum cordibus non scripturas, quas nullas habebant sacras, sed viuis spiritus sancti vocib⁹ erat opus. In Euangelio legitur Christum misisse discipulos, non ad scribendum, sed ad prædicandum aut docendũ Euangelium. Et ita non oportet opinari cęteras Apostolos quędam etiam scripsisse Euangelia, & hæc esse deperdita, aut ab hæreticis deprauata. Cęteri Apostoli, si quibus sunt Euãgelijs scriptis vsi, non alijs extra quatuor hæc sunt vsi.

Iacobus Zebedęus duodecim tribubus,quæ erant in dispersione prędicauit Euangelium,gladio ab Herode occisus,anteq̃ vllum esset scriptum euangeliũ, Simon Petrus scripta euangelia secundũ Matthęum, Marcum,& Lucã ecclesijs legenda tradidit,affixus cruci,priusq̃ Ioannes suum scripsisset euangelium,nec aliud vllum ipse edidit euangelium. Sed euangelium secundum Marcum, qui & auditor eius & interpres fuit,huius dicit. Libri autem nomine eius inscripti,quorum vnus,inquit Hieronymus,actorum,vnus euangelij,tertius prędicationis,quartus Apocalypsis,quintus iudicij inscribitur, inter Apocryphas scripturas reputantur. Bartholomęus iuxta Sophronij sententiam,profectus ĩ fortunatã Indiam euangelium,quod est secundum Matthęum tradidit,vt habetur apud Hieronymum in de viris illustribus,sic & cæteri apostoli atq; discipuli ab initio extra hæc quatuor non inueniuntur vsi vllo euangelio,viua voce prædicantes euangeliũ in prouincijs dei proui dẽtia deputatis,Andreas Scythis,Sohẽdianis,et Saccis. Philipp⁹ Phrygijs, Thomas Parthis. Medis,Persis,Germanis,Hircanis,Bactris, & Magis. Simon frater Iacobi episcopi succedens eidem in episcopatum in Iudæa prędicauit euangelium,viuens annos viginti supra centum. Mathias in altera Aethiopia,Cresceñs Enuch⁹ Candacis reginæ Aethiopiæ in felici Arabia & Taprobona prædicauit. Et singuli horum non leguntur vspiam edidisse aliam vllius euangelij scripturam,nec inueniuntur sancti patres ab exordio vsi fuisse testimonijs ex vllo euangelio sub nomine alterius Apostoli inscripto. Proinde quotquot euangelia iam olim fuerint sub nominibus aliorum Apostolorum inscripta,ea habuit ecclesia Christi vt apocrypha, & rang̃ ab hæreticis conscripta. Sic argumentatur August. libro primo contra aduersarium legis & prophetarum capite vigesimo. Euangelia sub nominibus Apostolorum, Andreæ aliorum ve conscripta,si re vera illorum essent, receptæ essent ab ecclesia quæ ab illorum temporibus,per episcoporum successiones certissimas vsq; ad nostra,& deinceps tempora perseuerat, & immolat deo in corpore Christi,sacrificium laudis, quæ sane ecclesia est Israel secundum spiritum distincta,ab Israele secundum carnem. Veteres patres orthodoxi sumunt interdum sententias ex ethnicorum libris,non q̃ illos aut comprobent, aut autoritatem habere velint, sed quatenus nos doceant aut arguant super his quę etiam ethnici agenda vel omittenda considerant,non tamẽ leguntur assumpsisse vlla testimonia ex aliorum Apostolorum euangelijs,quẽ admodum Apostolus Paulus ex gentilium scriptis citat testimonia. Sic Ambrosius super Lucam in fine capitis primi,ex capite septimo quarti libri Esdræ reuelatur filius Iesus cum his qui cum eo iocundabuntur. Etiam morietur filius meus Christus & sęculum conuertetur, Et tamen diu⁹ Hieronymus tertium & quartum libros Esdræ appellat somnia,hortans ne quis de lectetur eisdem. Sed in huiuscemodi,vt iam diximus,considerandum est.q̃ dicit Augustinus in Apocryphis reperiri aliquam veritatem, sed non esse ĩ eis aliquam canonicam autoritatem. Oportet enim aduertere quod aliquid significamus dicentes. In Apocryphis non esse vllam canonicam autoritatem. Aliud autem dicentes in ipsis non esse vllam canonicam veritatem. Et ita nec oportet mox aliquid falsum esse,si fuerit aut in Apocryphis libris scriptum, aut ex Apocryphis desumptum.

Ex supra

loquuti. Quemadmodum enim prophetæ tametsi nihil in scripturis sacris asseruerunt quod non spiritu sancto dictatum fuerit, non tamen sēper potestatem habuerunt quodlibet dicendi ex prophetico spiritu, quorum neq; mētes semper prophetico tangebantur lumine. Ita & mens doctoris sancti ex spiritu charitatis scripturas sacras interpretantis non semper tangitur instinctu diuini spiritus erudientis, & docentis ad cognoscendum & dicendum veritatem. Vnde & ipse Helizæus ait, Dominus celauit verbum a me. Et Nathan loquens Dauid de ædificādo templo non ex prophetico spiritu, sed potius sensu suo humano id dixit. Sancti ergo patres referantes scripturarū ęnigmata & obscuritates q̄uis in omnibus quæ dixerint, seruauerint spiritum fidei, & charitatis, non oportet tamen inde consequens esse, quod in omnibus ex eodem spiritu docentes, semper attigerint veras scripturarum aut aliarum rerum sententias. Verum quidem est, quod spiritus sanctus, qui & spiritus est non mendacij, sed veritatis, neq; mētiatur vnq̄, neq; doceat falsum, sed nihilominus etiam manet plerumq; veritatis iste spiritus in eo, qui quod falsum est, credit esse verum. Spiritum sanctum habens Augustinus nō vult fidem haberi omnibus suis dictis tanq̄ prolatis reuelatione & instructione diuini spiritus. Et ita ecclesiastici patres, quæ suis in scriptis docuerūt tametsi omnia ex spiritu charitatis scripserūt, non tamen consequens est eos omnia aut ex vertute fidei Christianæ tradidisse, aut ex reuelatione diuini spiritus illustrantis mentes earum ad cognoscendum & loquendum veritatem, loquutos esse. Sunt quædam, inquit Augustinus, in quibus inter se aliquando etiā doctissimi atq; optimi fidei catholicæ defensores salua fidei cōpage & spiritu charitatis dissonāt, alius alio melius de aliqua re dicit, in quibus non immobili sententia definendo loquuti sunt. Quemadmodum ex imperio voluntatis quandoq; mouentur mēbra in opus aliquod perficiendum, quod deus non vult fieri, ita & intellectus plerumq; ex imperio charitatis mouetur ad opinandum vera esse, quæ tamen falsa sunt. Exemplum habes scripturę de Abraham, qui & voluit & opinabatur offerre filium suum vnigenitum, quem deus offerri noluit. Doctores igitur sancti, præsertim in his, quę sunt facti, nonnulla ad fouendam fidem & charitatem loquuti sunt, aut conijcientes, aut opinantes, aut tecitantes pias aliorum sententias magis q̄ immobili atq; inflexibili sententia definentes. Quędā, vt inquit Hieronymus, sunt de quibus satius est pie dubitare quam temere definire. Quædam sunt quæ non tanq̄ conficta prorsus irridere, contemnere, reprobare aut reijcere debemus, quibus neq; tā firmiter & immobiliter q̄ scripturis sacris debemus adhærere, neq; item tam firmiter & pertinaciter q̄ cōpositis fidei nostrę dissentire, sed in quibus oportet via media incedere, pie sentiendo de veracitate sanctorum virorum, quibus sic visum fuit. Quæ tā etsi Ecclesia sancta nobis legenda reliquerit, non tamen tanq̄ cononicas scripturas haberi voluit, sed tanq̄ sententias quasdam, fidem promouentes, & aut attestationibus hominū, aut rationibus argumentorum olim vel probatas, vel factas probabiles & verisimiles, & idcirco non temere reijciendas. Et ita non oportet consequens esse, si Ecclesia non velit aliquid tanq̄ canonicam scripturam accipi, quod idcirco quisq; rationabiliter possit aut negare aut contēnere illud. Neq; enim de omnibus quæ extra canonicā scripturā

ſunt, dubitare licet. Eccleſia nobis quædã proponit tanq̃ veriſſimorũ homi num teſtimonijs ſufficienter comprobata. Quædam vero proponit tanq̃ ſe miplene probata, & tanq̃ veriſimilia, aut probabilia. Quædam tanq̃ non cõ temnenda & reijcienda. Et hic iam aperta eſt via quædam recte pieq; ſen tiendi de canonizatione ſanctorum, & de rebus geſtis, & de miraculis eorũ. Vnde quædam leguntur per vniuerſam Eccleſiam cœlitus ex ſcripturis ſa cris edoctam, veluti ſunt geſta ſanctorum in ſcripturis ſacris, quales ſunt be ati Stephani, Iacobi Apoſtoli hiſtoriæ. Quædam vero leguntur quidem per vniuerſam Eccleſiã non ſic ex ſcripturis ſacris, ſed aliter edoctam, veluti ſunt hiſtoriæ quas de geſtis, miraculis, & glorioſis triumphis ſanctorum ſcripſe runt probatiſſimi patres, Athanaſius, Baſilius, Hieronymus, Ambroſius, Auguſtinus, & alij probatiſſimi viri, in quibus fidei veritas non vacillauit. Huius generis ſunt ſancti, quorum memoriam agimus in canone ſacrificij miſſæ, vt Sixti, Laurentij, Agnetis, Ceciliæ, & aliorum poſt editum canonẽ miſſæ, quorum glorioſę vitę conuerſatio & exitus ſanctus innotuerunt toti mũdo, ſicuti beati Martini, Nicolai, Benedicti, Bernardi & aliorum. Quæ dam autem leguntur non ſic generaliter per vniuerſam Eccleſiam ſed per lo ca & prouincias, in quibus ipſi ſancti miraculis & ſanctimonia vitę clarue runt. Et ne per Angelũ Sathanę, qui ſeſe nonnunq̃ transfigurat in Angelũ lucis, populus illuderetur, aut falſis teſtimonijs aut cõfictis miraculis, Eccle ſiæ cenſura moderamen canonizationis adhibuit. Et q̃q̃ cenſura tales ca nonizandi nõ antiqua ſed noua ſit obſeruatio, cultus tamẽ & memoria ſan ctorum, vt infra videbit, antiqua res eſt. Antiquitus ex certiſſima vitę ſan ctitate, prę ſertim atteſtantibus plęrũq; miraculis publicis incepit populus colere & venerari ſanctos & celebrare diem glorioſi exitus eorum, quemad modũ patet ex diuerſis Cypriani epiſtolis, & aliorũ antiquorũ patrũ ſcriptis.

Quidam ergo ſunt ſancti in cœlo, de quibus ꝙ ſint ſancti iam in cœlo re gnãtes oportet credere, ex fide Chriſtiana, reuelatione deſup facta in ſcriptu ris ſacris. Abel, Noe, Abraham, Iſac, Iacob, cæteroſq; multos patriarchas & prophetas, Ioannem Baptiſtam, Stephanum, & duodecim Apoſtolos, La tronem in cruce morientem, cui dicit Chriſtus, Hodie mecum eris in pa radiſo. Paulum & alios multos iam ſanctos in cœlo viuere & regna re credimus eadem fide, qua credimus articulis cæteris in ſcriptura ſacra ex preſſis. Alij autem ſancti ſunt in cœlo, de quibus ꝙ ſancti ſunt oportet credere, ſed nõ ſic ex reuelatione deſuper facta in ſcriptura ſacra, quo rum laudabilis vita, & glorioſus exitus illuſtrauit iam olim totam Eccleſiã in vniuerſo mundo, idcirco de illis ꝙ ſancti ſunt rationabiliter, aut negare, aut dubitare nõ poſſimus. Si ſtupidus & temerarius cenſeretur quiſquis ne gare pręſumeret res prophanas de Regibus, Ducibus, Principibus, aut phi loſophis huius ſæculi in toto mundo vulgatis, quãto magis temerarius erit, qui vniuerſalis Eccleſiæ iudicium iam olim tot Epiſcoporum, tot doctorum, tot hominum, ſecundum ſeriem ſucceſſionis ſuccedentium conſenſu firma tam negare pręſumpſerit. Alij ſunt ſancti qui in diuerſis regnis & prouincijs claruerunt mirabili vitæ ſanctimonia, quorum vita laudabilis, glorioſus exitus innotuit toti, aut regno, aut prouinciæ, ſuper quibus & Ec cleſia ex fidelium hominum teſtimonijs alijſue indicijs cenſuram ſuæ cano

nizatio

nizationis adhibuit. Et hic sunt gradus multi, secundum quos vitæ sanctitas sub miraculorum attestationibus in alijs plus, in alijs minus emicuit. Et quis non oporteat nos omnium horum sanctitatem iam firma, tamque immobili fide credere, quam credimus sanctitatem eorum, qui in canonicis scripturis describũtur. Super istis enim credere aut dubitare Ecclesiam posse fuisse delusam, hæresis est. Nam hoc est dubitare de autoritate scripturæ canonicæ, ne forte ipsa possit nos fallere, super illis autem credere aut dubitare, Ecclesiam potuisse deludi & decipi, non est hæresis. Neque tamen possumus aut contemnere, aut nihili facere obseruationem Ecclesiæ, quasi olim ipsa fuisset aut delusa, aut leuitate vsa instituens celebrandam huius, vel illius sancti memoriam. Verum quidem est Ecclesiam in his quæ sunt facti errare posse, & angelum Sathanæ sese interdum transferre in angelum lucis, aut simulatione sanctitatis, aut miraculis falsis, signisque mendacibus, qualia prænuntiat Christus per Antichristum futura. Sed hæc oĩa p satellites suos, vtpote hereticos, aut hypocritas iã olim & fecit Sathanas, & nũc facit, & facturus est per Antichristũ, vt fidelẽ populũ fallat, deludat, a fide, & a charitate Christi auertat. Ecclesię autem instituenti sanctum aliquem colendum aut ex necessarijs, aut ex verisimilibus argumentis iam olim psuasum erat sanctos canonizandos nihil tale fecisse, sed vsque ad exitũ permansisse in professiõe fidei & charitatis, in pace & vnione totius Ecclesiæ. Proinde nostri iudicij non est secundum humanas nostras fantasias contra piam fidem quam habuit Ecclesia de sanctimonia vitæ sanctorum canonizandorum, pręsumere quicquam definire, nisi aliquo rerum experimento error qui latebat, nobis fuerit demonstratus, & compertum fuerit Ecclesiam in his quæ facti sunt fuisse delusam, alioquin in huiusmodi sanctius esset cum Ecclesia, & cum fideli populo errare, quam aut temerarie pręsumere, aut quod latenter verum est irridere.

Iam olim Ecclesiastici patres & pontifices vtique nouerãt scripturas, quibus dicitur, Qui cito credit leuis est corde, non omni verbo credas, innocens omni verbo credit, Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex deo sunt. Angelus sathanæ sese transfigurat in angelum lucis. Verũ Ecclesiam Christi sic honorare debemus, vt sentiamus eam hactenus neque cito, id est, absq; prouida circumspectione, neq; omni spiritui credidisse, sed vigilem fuisse contra angelum Sathanæ transfigurantẽ sese in angelum lucis. Proinde omnibus modis est pręsumendum eosdem patres in celebrandis quorumlibet sanctorum memorijs, nihil temere aut instituisse, aut admiscuisse, sed matura deliberatione præhabita, & diligenti examinatione sufficienter pręmissa confisos diuino adiutorio, quod videbatur pro deuotione fidelis populi amplianda statuisse. Qui hunc in modum de prouidentia & circumspectione Ecclesię, in qua & habitat spiritus tam pie sentit, perniciose non sinitur errare, etiam si quem forsitan sanctum esse credat qui non sanctus foret. Nam deus ad fidem respicit orantis secundum quam ipse colens & venerans creaturam cœlitus sanctificatam, & postulans illã apud deum habere intercessorem, non in vllam creaturam, sed in deum suam ponit fiduciam, quemadmodum glossa magistralis docet in supra dicto verbo Apostoli. Angelus Sathanę transfigurat se. Angelus Sathanę, inquit

endę sunt. Item gesta sanctorum Martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus, & mirabilibus confessionum triumphis irradiant. Quis ita esse catholicorum dubitet, & maiora eos in agonibus fuisse perpessos, & dei gratia & adiutorio non suis viribus vniuersa tolerasse. Sed ideo secundum autoritatem vel consuetudinem antiquam singulari cautela in sancta Romanorum Ecclesia non leguntur, quoniam eorum qui scripsere nomina penitus ignorantur, & aut ab infidelibus aut dictis superflua minusq; apta, quam fuerit rei ordo scripta esse putantur. Nos tamen cum Ecclesia catholica omnes martyres & eorum gloriosos agones, qui deo quam hominibus magis noti sunt, omni deuotione veneramur. Item vitas patrum, Antonij, Pauli, Hilarionis & omnium eremitarum, quas tamen vir beatissimus scripsit Hieronymus cum omni honore suscipimus. De Ruffini operibus illa sentimus, quæ beatum Hieronymum sentire cognoscimus. Origenis quædam opuscula, quę beatus Hieronymus non repudiat, legenda suscipimus. Reliqua autem omnia cum autore suo dicimus esse remouenda. Chronicon Eusebij Cęsareensis, atq; eiusdem historię Ecclesiasticę libros, non vsquequaque dicimus remouendos. Item Orosij eruditissimi, Sedulij, & Vincentij opera insigni laude preferimus. Quę vero ab hęreticis conscripta sunt nullatenus recipit catholica & Apostolica Romana Ecclesia. Item nouellas quasdam reuelationes, veluti scripta de inuętione sanctę crucis, & alia de inuentione capitis Ioannis non nulli catholici legunt. Sed hęc cum ad catholicorum manus peruenerint, beati Pauli teneatur sententia, Omnia ꝓbate, qđ bonum est tenete. Hactenus Gelasius primo loco in catalogo Ecclesiasticorum scriptorum, statuens Cyprianum, quem pręcesserunt quidem multi, qui suis dogmatibus Ecclesiam in fide & moribus illustrarunt, vtpote Dionysius Areopagita, cuius & si non meminerit Hieronymus, ex eius tñ libris citauit ante mille circiter annos sẽtentias beatus Gregorius. Clemens Romanæ Ecclesiæ Episcopus, Ignatius Ecclesię Antiochenæ, Irenę Ecclesiæ Lugdunensis, & alij quidam Dionysij, Clemens Alexandrię Episcopus, omnes viri catholici, & Martyres gloriosi, quorũ opuscula & si nõ expresse, tacite tamen approbat generali sermone, adijciens, Opuscula insup omnium orthodoxorum patrum, qui in nullo a Romanę Ecclesiæ consortio deuiauerunt. Idcirco autem non expresse forsitan approbat, quod multa quæ ipsorum dicebantur esse aut comperta aut suspecta erant, vel non esse ipsorum vel esse ab Hęreticis deprauata, aut etiam in erroribus quibusdã dictata, nondum plane intellectis ab illis prophetarum scripturis, quemadmodum diuus Hieronymus in commentarijs super caput trigesimum sextum Ezechielis testatur de libris quibusdam Tertulliani, Lactantij, Victorini, Seueri, Irenęi, & Apollinarij, intelligentium ex scripturis futuram esse rerum omnium felicitatem in terrena Hierusalem, de quo vide & eundem Hieronymum super verbo, Papias, in libro de viris illustribus. Sic & ipse Gelasius testatur de octo libris Clementis Romani episcopi, in quibus (teste Hieronymo) Eunomij dogma asseritur, filium dei creaturam asserens, quod & interdum reperiri dicit in libris Clementis Alexandrinę Ecclesiæ episcopi. Octo libros recognitionum Clementis, Ruffinus Hieronymo contemporaneus in epistola ad Gaudentium, testatur se simul & epi

Ecclesiæ Christi in Paulo Christum prædicante,deum clarificabant. Item Christus ipse cum misit Apostolos,dedit illis potestatem lãguores corporis sanandi in nomine suo. Sed de his infra latius,cum agitur de inuocatione sanctorum. Amplius autem sciendum est,quod in prædicta Gelasij decre tali sancta Romana Ecclesia post illas veteris & noui testamenti scripturas, quatuor etiã synodos suscipere mandat,in quibus fidei doctrina in Euange lijs descripta plenissime declaratur tam de patris,filij,& spiritus sancti diui nitate,q̃ de dñi nostri Iesu incarnatione. Prima vniuersalis Ecclesie synod⁹ Nicena,circiter annũ a natiuitate dñi .324. sub imperatore Constantino,in qua dãnatur blasphemia negantis Christũ esse deũ,cõtra quã patres definie rũt Christũ esse verũ dei filium,patri cõsubstantialẽ. Secũda synodus Cõ stantinopolitana, iubẽte Damaso papa sub imperatore Theodosio seniore, circiter annũ a natiuitate Christi.383. In hac dãnat̃ blasphemia Macedonij negãtis spiritũ sanctũ deũ esse, contra quã patres definierũt spiritũ sanctum verũ esse deũ,patri & filio cõsubstantialẽ. Tertia synodus Ephesina, circi ter annũ dñi.431. iubente Celestino papa sub Theodosio Iuniore,in qua dã nat̃ pfidia Nestorij asserentis duas esse in Christo psonas, virgineq́ꝫ Mariã nõ dei,sed hoĩs esse genitricẽ. Quarta vniuersalis Ecclesię synodus Chal cedonensis,circiter annũ dñi.449. sub Martiano principe,in qua dãnat̃ pfi dia Euticis asserẽtis in Christo 'ybi &carnis vnã solã esse naturã,cõtra quã patres definierunt in Christo duas esse naturas,humanã scilicet et diuinã in vnitate psonę. Hęc quatuor cõcilia sicuti quatuor dei Euãgelia sũt venerãda.

Item Gelasij sæculo opuscula quę inter apocrypha computantur,idem ostendit dicens,Arimnensem synodum a Constantino Cęsare constantini filio congregatam,ex tunc & in æternum confitemur esse damnandam. Item Itinerarium nomine Petri Apostoli quod appellatur,sancti Clemẽtis libri.9. Apocryphi. Act⁹ & Euãgelia extra scripturas canonicas sub noĩb⁹ Apostolorum inscripta apocryphi,liber de infantia saluatoris apocryphus,li ber,qui appellatur,pastoris, apocryphus. Item liber intitulatus de filiabus Adæ,vel de pœnitẽtia Adę,vel transitu beatę Mariæ apocryphus,Historia Eusebij Pamphili, & liber,qui appellatur Canones Apostolorum, opuscula Tertulliani,opuscula Cassiani presbyteri Galliarum& Faustini apocrypha. Epistola Iesu ad Abagarium regem,& item Abagarij ad Iesum,apocrypha. Hæc & his similia multa annos ferme centum ante pontificatum beati Gregorij papę recenset Gelasius,quæ Ecclesia a scripturis sanctorum patrũ separauit circiter annum a natiuitate domini nonagesimum supra quadrin gentesimum. Deinde quia in primo libro dictum est Euangelium secundũ Matthæum esse Hebraice scriptum & vsque in Hieronymi tempora fuisse custoditum in Cæsariensi bibliotheca, Sciendum est in Cæsariensi biblio theca sub Hieronymi sęculis fuisse custoditum Euangelium quoddam He braicis literis scriptum aliud, quam est illud quod apud Ecclesiam iuxta Matthæum inscribitur,vt manifeste patet ex doctrina Hieronymi libro tertio aduersus Pelagianos citantis Euangeliũ quoddã Chaldaico Syroq́ꝫ ser mone,sed Hebraicis literis scriptũ, & in Cęsariensi bibliotheca cõstoditũ, ex quo & citat ibidem testimonia quę in Euangelio nostro non habentur, q̃ & si Hieronymus ibidem doceat non esse vtendum ad autoritatem,conce dit tamen eo vti saltem ad ostendendum antiquitatem, quid omnes Eccle

Deinde & ipsi nonnulla suis in libris & scripserunt & crediderunt secundum humanum sensum, innixi opinionibus hominum, præsertim in describendis historijs rebusque gestis hominum siue bonorum, siue malorum, in quibus cognoscendis colligerunt rumores aut opiniones, secundū humanę infirmitatis conditionē, mutuantes ab alijs res gestas, quas in scripturis inuenerant eorū q̄ solo auditu forsitan & per opiniones scripserunt. Sic & antiquissimus Irenęus per solum auditum scripsit Christum post quadragesimum suę ętatis annum, esse passum, inductus etiam argumentis, quæ id efficaciter non probant. Ait enim & Euangelium, & omnes seniores, qui in Asia apud Ioannem conuenerant, id testari, & Ioannem id ipsum tradidisse illis. At vero testimonium illorum seniorum in Asia, quibus innixus est venerabilis Irenęus, non esse verum, ex eo possimus considerare, quod beatus Ignatius ipse in Asia eiusdem Ioannis discipulus, de ætate domini non illam, sed communem tenet Ecclesiæ sententiam in epistola ad Trallos dicens, quod Christus triginta annos habens est baptizatus, trib9 annis prædicauit Euangelium, faciens coram Iudæis signa & prodigia, die Parasceue hora tertia accepit sententiam a Pilato, sexta vero hora crucifixus est, nona autem emisit spiritum. Ante solis occasum depositus est de cruce, sepultus in monumento sabbato, mansit sub terra in sepulchro, descendit ad inferna solus, ex inferno autem ascendit cum multitudine dirumpens maceriam, quę erat a sęculo. Dominica autem die resurrexit a mortuis.

Hęc Ignatius. Non est igitur hac in re standum sententiæ Irenæi innixi testimonio non verisimili. Cæterum ethnici scriptores Græci ex opinione & per auditum, vt libuit de temporibus & genealogijs multa tradiderunt nihil certi affirmantes, & vt cuiq; visum est diuersas proferentes sententias, vt autor est Iosephus contra Appionem Grammaticum, & Eusebius de temporibus in prima olympiade, quemadmodum & in superioribus est declaratum, Vt non iniuria dixerit Iuuenalis, Quicquid Grecia mēdax Audet in historia. Et ideo Ecclesiastici tractatores in huiusmodi historijs, quas a Græcis acceperunt, non sunt vsquequaquam recipiendi.

Proinde Eusebius qui in supputationibus temporum, regumque Persarum. Et item Orosius, qui in supputationibus Assyriorum sequuti sunt Græcorum Historias, non vsquequaq; recipiuntur, quemadmodum patuit in regulis interpretandi scripturas, in capitulo de supputationibus temporum. Vnde nec in eodem ordine cum Augustino & Hieronymo statuuntur in decretali præfata Gelasij. Sed hæc in eorum historijs, aut sunt fidei impertinentia, aut secundum historiam scripturæ sacræ sunt corrigenda. In cæteris autem quæ ad necessitatem fidei & morum spectant religionis Christianæ pro generali regula in omnibus sanctorum patrum libris, obseruandum est studioso lectori, quod huiusmodi patres in Ecclesia catholica, tā ante, quam post Gelasium differentes, quia vsque ad mortem in vnitate fidei Ecclesiæ, in qua est cathedra Petri, permanserunt, non se aliter intelligi voluerunt, quam catholica intelligit Ecclesia. Et idcirco hęresibus quibusdam nondum exortis, securius dixerunt multa, quæ postmodum hęreticis ad sensum alienū torquētibus, ciuili interpretatiōe indigēt, accipienda, tū ex his q̄ vel pręmittunē, vel sequūnē, tū ex alijs suis ipsorū scriptis. Exempli causa

pli causa. Sācti patres anteq̄ hæresis exorta esset Pelagiana pro libero arbitrio contra Manichæos dixerūt multa, quę fauere videnī heresi Pelagianæ, quę & ipse Pelagius pro sua heresi corroboranda citauit, veluti quod Ioan. Chrysostomus dicit, infantes non habere peccata, quod ipse & alij dicunt, nostrum est incipere, nostrum est credere, nostrum est pulsare, orare & petere, dei autem est perficere, aperire, & dare postulata.

Hæc & id genus alia Pelagius ad suam prauam intellexit sententiam, contra quem mox Augustinus ex scripturis suam posuit doctrinam, pro gratia contra ipsum stabilienda, multa dicens quæ posterioribus sæculis rursus ad sensum a mente Augustini alienum deprauari cœperunt, vt videretur liberum tollere arbitrium. Istud non intelligentes pręsumptuosi huius temporis hæretici calumniantur patribus Chrysostomo videlicet & alijs ante Pelagium contra Manichæos pro libero arbitrio scribentibus, arbitrantes illos nimium libero arbitrio tribuisse, & ita gratiam domini nostri Iesu Christi redemptoris non bene intellexisse. Sed frustra id putant, non considerantes etiam nostra liberi arbitrij opera esse, quę nos facimus ex illius gratia, non diceretur in scripturis deus nos adiuuare, nisi etiam nos censeremus vere aliquid agere, tanq̄ deo cooperantes. Huius generis multa sunt apud patres. Cōsilio igitur diuini spiritus prodierunt nouissimi doctores, qui appellantur scholastici, vt Guilelmus Altissidorensis, Alexander de Hales, Thomas, Bonauentura, & similes, qui sepositoomni verborum ornatu, per quęstiones & argumenta, per propositiones, corollaria, per præcisas verborum formas in rebus fidei procedentes, tutissimam nobis contra Hęreticos reddiderunt theologiam, qui & auferētes hæreticis occasionem praue interpretandi doctrinas patrum, licentiam quodlibet dicendi coercuerunt, qui & quantum attinet ad intellectus eruditionem, sunt (inquit Gerson) compendiosiores, commodiosiores & vtiliores, tametsi veteres sint ad inflammandum affectus vehemētiores. Hęreticis per quęstiones captiosas, variaq; argumenta perturbantibus simplicem Christianorum fidem, absq; omni secularis eloquentię fuco, spiritu sancto in sacris literis nobis propositam, opus fuit pro defensione fidei, in ædificationē Ecclesiæ, rationes contra eandem fidem soluere, & ex scripturis doctrinisq; Ecclesiæ multa dicere quę videbantur simplicitati Christianæ fidei impertinentia, quæ tamen reuera impertinentia non sunt, cuiusmodi sunt sententię de futuris contingētibus, de diuinarum personarum processionibus, emanationibus, notionibus, & distinctiōibus, & in vnitate essentiæ, & de proprietatibus loquutionum in arte grammatica super dictionibus exclusiuis, de differentijs in modo significandi inter masculinū & fœmininum genus. Hęc & id genus alia multa q̄busdam visa sunt, aut superflua, aut friuola, aut sacratissima theologia indigna, de quibus tamen tractare in sacris literis intelligendis est necessarium. Nā quo pacto poterimus defendere, cum dei pręscientia & prouidentia stare, deum multa quę non facit, posse facere, nisi de futuris contingentibus, an possint non esse futura, disseramus, & gentilium ac hæreticorum perplexitates & nodos dissoluamus. Qua via intelligemus sententias sermonū quib⁹ dicimus q̄ nō solus pater est deus altissimus, sed etiā Christus Iesus ē altissimus, tamē nihil aliud a patre est deus altissimus, solus filius & nō pater est

factus

deus altiſſimus,& tamen nihil aliud a patre eſt deus altiſſimus. Solus filius
& non pater,eſt factus homo,cum tamen pater non ſit alius deus a filio.
Huiuſmodi ſententias nō poterimus oſtendere,niſi ex fide credentes diſtin
ctionem perſonarum in vnitate eſſentiæ, nouerimus proprietatem ſermōis
grammaticalis,intelligentes dictionem excluſiuam, ſolus, nunc excludere
perſonam,nunc autem non perſonam,ſed eſſentiam,veluti cum dicimus,So
lus pater domini noſtri Ieſu Chriſti eſt creator cœli & terræ, excluditur nō
alia perſona,ſed alia natura, quia nihil aliud a deo patre eſt creator cœli &
terræ. Cum autem dicimus,ſolus pater generat filium,ſolus filius eſt incar-
natus,excluſa intelligitur perſona. Quo pacto penetrabimus ſentētiam qua
dicitur, Pater eſſe alius, aut alia perſona a filio, ſed nō eſſe aliud a filio, niſi
concipiamus ꝙ alius in maſculino genere ſignificat aliam perſonam,ſeu a-
liud ſuppoſitum,aliud vero in genere neutro, aliam deſignat naturam, ſeu
ſubſtantiam. Neq; eſt his in rebus inter hæreticos, & Eccleſiam controuer
ſia ſolum de vocabulis ſeu nominibus,ſed de rebus ipſis,hoc eſt de patre,&
filio,& ſpiritu ſancto tribus perſonis,vno deo in vna ſubſtantia. Arrius hæ
reticus,ſecundum tres perſonas ſimul & tres docuit eſſe ſubſtantias ſeu na
turas. Sabellius ſecundum vnicam ſubſtantiam ſolum vnā docuit in diuinis
eſſe perſonam trinominē. Nequaq; igitur candorem ſacratiſſimæ theologiæ
polluimus friuolarum rerum ſordibus, ſed magis illuſtramus, dum in ſa-
cris literis,in ſententiarum libris,& in ſcripturis,vbi congruit,exponēdis,
vtimur huiuſmodi rebus & diſtinctiōibus. Cōtra ſcripta diui Thomæ Aq-
natis,Bonauenturæ, atq; aliorum recentiorū, qui ſuis in libris,per quæſtio-
nes,per argumenta in vtramq; partem, per concluſiones tractant Chriſtia-
næ religionis dogmata,ſolent aduerſarij (quibus ſola veterū ſcripta placēt)
obijcere,calumniantes recētiores theologiæ tractatores, candorem caſtiſſi-
mæ theologiæ ethnicorum Philoſophorum ſordibus eſſe pollutum,multis in
eorum libris ſententijs aſſumptis de Platonis,Ariſtotelis,cæterorumq; phi
loſophorum huius mundi. Sed ꝗ friuola ſit hæc eorum obiectio, ſatis iam
olim oſtendit diuus Hieronymus in epiſtola ad Magnum oratorem Ro-
manum,recenſens viros eruditiſſimos,patreſq; ſanctos ante ſua ſæcula,tam
Græce quam Latine ſcribentes, quorum libri inueniuntur referti philoſo-
phorum ſententijs,accommodatis ad res ipſas Chriſtianæ religionis.
Ex Græcis recenſet Quadratum Apoſtolorum diſcipulum, Eccleſiæ Athe
nienſis pontificem. Ariſtidem philoſophum eloquentiſſimum illi contem-
poraneum. Iuſtinum, qui Antonino Pio & filijs eius, totiq; ſenatui li-
brum contra gentes tradidit,defendens ignominiam crucis,& reſurrectio-
nem Chriſti, tota prædicans libertate. Item Mylitonem Sardenſem epi-
ſcopum. Apollinarium & Dionyſium Corinthiorum epiſcopum. Ta-
tianum & Irenæum Photini martyris ſucceſſorem. Pantænum Stoicæ
ſectæ philoſophum a Demetriano Alexādriæ epiſcopo,miſſum in Indiam,
vt Chriſtum apud Brachmanas prædicaret. Clementem Alexandrinæ Ec
cleſiæ preſbyterum omnium eruditiſſimū,q octo ſcripſit Stromatum libros,
& totdē Hypotypoſeon, & aliū contra gentes,quem imitatus eſt Origenes
comparans inter ſeſe Chriſtianorum ſententias, & omnia noſtræ reli-
gionis dogmata, de Platone,Ariſtotele,Numenio Cornutoq; confirmans.

Scripſit

Scripsit Miltiades contra gentes egregium volumen. Hippolytus quoque & Apollonius Romanæ vrbis senatores, propria opuscula condiderunt. Extant & Iulij Africani libri, qui temporum scripsit historias. Theodori, q postea Gregorius est appellatus, viri Apostolicorum signorum atq; virtutũ. Extant & opuscula Dionysij Alexãdrini episcopi, Anatholij, Pamphili, Pierij, Luciani, Malchionis, Eusebij Cęsareensis episcopi, Eustachij Antiocheni, & Athanasij Alexandrini, Eusebij quoq; Emiseni, & Triphilij Cyprij, & Asterij Scythopolitę, & Serapionis confessoris. Titi quoq; Postrensis episcopi, Basilij quoq; & Gregorij & Amphilocij Cappadocum, qui oēs in tantum, inquit Hieronymus, philosophorum doctrinis atq; sententijs suos refartiunt libros, vt nescias quid in illis primum debeas admirari, eruditionem sæculi, an scientiam scripturarum. Veniam, inquit ad Latinos. Quid Tertulliano eruditius? quid acutius? Septem libros aduersus gẽtes Arnobius ædidit, totidemq; discipulus eius Lactantius, qui de ira quoque & opificio dei, duo ędidit volumina, quos si legere volueris, dialogorum in eis Ciceronis epitomen reperies. Victorino martyri in libris suis, licet desit eruditio, tamen non deest eruditionis voluntas. Cyprianus, quod idola dij non sunt, qua historiarum omnium scientia, quo verborum & sensuum splendore perstrinxit? Hilarius meorum confessor temporum & episcopus, duodecim Quintiliani libros & stilo imitatus est, & numero. Iuuencus presbyter sub Constãtino historiam domini Saluatoris versibus explicauit, nec pertimuit Euangelij maiestatem sub metri leges mittere. Hactenus Hieron. de viris, qui ante ipsius tempora, ꝓ defensione Christianę fidei libros ædiderunt, assumentes in eis sententias ex philosophorum libris, quia omnes pene omnium philosophorum libri, exceptis his, qui cum Epicuro literas non didicerunt, eruditionis doctrinęq; plenissimi sunt. En vides quantam recenseat diuus Hieron. eruditissimorum virorum pro Christiana religione scribentium cateruam, quorũ in sua decretali non meminit Gelasius, qui sane omnes suis in libris miscuerunt ethnicorum philosophorum sententias, neq; enim naturalis philosophia per lumen rationis internæ adinuenta, est Christianæ religioni contraria, sed assumenda est vt pedissequa & ancilla.

Pręmissis consideratis rationabilis & manifesta poterit videri distinctio doctorum sententias trifariam distinguentium. Quasdam esse de necessitate fidei, alias de pietate fidei, alias fidei impertinentes. Item quandam falsitatem esse hæresim. Aliam quæ de hęresi est suspecta, & sapit hæresim, Aliam hæresi impertinentem. Scimus q; huius generis distinctiones oderunt omnes hęretici, quorum omnium vna est intentio, contemnere communem Magistrorum doctrinam, & odisse (vt inquit Augustinus) Ecclesiã, eamq; opprobrijs, & maledictis insectari. Nos autem immorantes his, quę veneranda nobis tradidit antiquitas, credimus omnem veritatem esse de necessitate fidei, quæ vel in scripturis sacris est expressa, vel demõstratur ex necessitate consequi ex his, quæ in eisdẽ scripturis sunt tradita vel definita traditione vniuersalis Ecclesię. Ex necessitate consequitur Christum habuisse pulmonem, cerebrum, neruos & venas, quæ tamen in scripturis non reperimus expressa. Et quia iam multa sunt ex scripturis sacris elucidata, quę olim

sub ipsis

ipsis fidei Christianę rudimentis nondum erant ex illis declarata. Idcirco nunc multa reputantur Hęretica, de quibus tunc nondum ex scripturis sacris elucidatis licebat olim aut dubitare aut in vtranq; partem disputare. Ex definitiōe Ecclesiæ Apostolici credere oportet beatā Mariā permansisse virginem post partum, quod tamen ex scripturis sacris non sequitur necessario. Ad pietatem fidei pertinet veritas, ad quam, vt non temere reijciatur, sed credatur pia affectio fidei Christianę consulta ratione mouet. Nam pietas fidei quemadmodum iam patuit, est affectio pia, qua circūspecta ratione fides Christiana adiuuatur, id est nutritur, fouetur, roboratur. Et idcirco ad pietatem fidei attinet quicquid aptum est fouere fidem, quod & vnumquemque pie affectum ad Christianam fidem ratione prudenter considerante verisimilia aut probabilia quędam argumenta non solum oportet non contēnere, sed & decet potius credere sic esse, aut gestum aut factum, q̃uis neq; scripturis sacris neq; determinatione, aut Ecclesiæ, aut generalis concilij sit definitum. Et huius generis sunt sanctorum Martyrum & Confessorum ac virginum vitæ, miracula, & gesta quæ sunt vel per vniuersam Ecclesiam celebrata, vel a viris probatissimis conscripta, quæ Ecclesia non pręcipit, non cogit, non definit oportere nos credere tanq̃ gesta & miracula in Euangelijs scripta, sed proponit tanq̃ probabilia, verisimilia, relatione virorum fide dignorum accepta. Veritas omnino impertinens fidei est, quę neq; ex necessitate, neq; ex probabili argumēto consequitur ex his quæ sunt vel in scripturis sacris, vel in vniuersalis Ecclesiæ aut Apostolorum definitionibus expressa. Falsitas contraria alicui sententię, primi generis est hęresis. Falsitas contraria alicui sententiæ secundi generis de hęresi suspecta est. Patebunt autem hæc ex sequentibus. Naturalis & moralis philosophiæ documēta sunt fidei impertinentia, quatenus vel a philosophis vel a gentibus sunt conscripta, multa tamen ex eis sunt de necessitate fidei, quatenus ex scripturis sacris possint vel tacite vel expresse demonstrari. Naturalis philosophiæ documentum est, causas secundas cooperari primę causę operanti & aliquid etiam agere, & idcirco non primam causam solam oīa facere. Idipsum quoq; ex scripturis sacris discimus, docentibus deum omnium rerum conditorem ab exordio impressisse creaturis suis vires, proprietatesq; agendi, vt patet genesis primo & secundo capitulis. Deus cōdidit terram, quæ germinaret, & quæ fructum faceret, & animalia quę crescerent, generarent, & propagarent. Vnde & Salomon deo docente cognouit rerum causas, animalium naturas, herbarum vires, cursus planetarū, dispositiones syderum, tertij Regum quarto, & Sapientię octauo. Proinde & hęreticus est, quisquis pertinaciter asserere pręsumpserit creaturas in hoc mundo esse ociosas, & nihil ex viribus desuper datis operantes, Deum solū omnia facere, creaturis solum præsentibus, & nihil operantibus, & ita hominem per lumen rationis internæ liberumq; suæ voluntatis arbitrium nihil operari, sed in omni suo motu electionis sese habere, vt patiens diuinæ operationis subiectum. Insuper & hęresis est asserere pertinaciter deum super his quę fiunt in hoc mundo iam esse ociosum, ita vt solum sinat seu permittat res, quas condidit, proprios agere motus. Sic & in moralibus philosophorum doctrinis demonstrantur, furtum, adulterium, mendacium, homi-

cidium, falsum testimonium, & id genus alia esse mala, de quibus dicit Aristoteles, ꝙ mox nominata conuolutā secum maliciam habeant, quæ & sacra theologia docet mala esse. Proinde & hęresis est pertinaciter asserere aliquod adulterium, aut furtum, aut falsum testimonium non esse peccatum, veluti si quis aut amator libidinis, defenderet carnalem voluptatem esse felicitatem hominis, aut pertinaciter defenderet licitum esse adulterium, vt alter vitet homicidium, aut licere furari a diuitibus ad largiēdum eleemosynas pauperibus. Sic primitiua Apostolorum Ecclesia, hęreticum iudicauit Nicolaum ex septem diaconis vnum, docentem vxores esse communes, & viuendū esse secundum carnis desideria, prout libido fert animi. Sic & hæreticum iudicauit Simonem Magum, qui negās operationes naturaliter iustas, docebat Angelos, qui mundum fecerunt per præcepta huiuscemodi operum naturalis legis deduxisse homines in seruitutem, repromittens se sua gratia liberaturum eos ab imperio eorum qui mūdum fecerunt, vt liberati quęcunq; velint agāt, sicuti & mystici huius Simonis sacerdotis libidinose viuunt, quemadmodum docet Ireneus libro pri. aduersus hęreses Valen. capite .20. Sed non inde consequens est ꝙ oīs incorrigibilis fur, aut mœchus, aut adulter, aut falsus testis sit hæreticus. Nam & contingit aliquem sic esse pertinaciter criminosum, ex sola deprauatione affectus per libidinem & concupiscentiam deducti in consuetudinē, recto permanente iudicio ipsius intellectus. Ex superioribus patet ante Cypriani tempora fuisse quidem multos eruditissimos viros, qui scripserant contra gentes & hæreticos volumina eruditionis & doctrinæ Christianæ plænissima, viri aut Apostolis contemporanei, aut ab Apostolis ordinati, eorumue successores, mox in ipsis Apostolorum temporibus Christianorū Ecclesijs crescentibus in omnem regionē & puinciā, ꝑ totā Asiam, Africam, et Europam, vbilibet locorū iam sparsa domini nostri Iesu suæq; doctrinæ fama, neq; oportet, consequens esse si Gelasius horū libros nominatim non designauerit cum alijs Ecclesiæ doctoribus, ꝙ propterea cēsuerit omnium illorum libros habēdos vt apocryphos, aut a lectione Ecclesiarum prorsus alienos. Sed quia in pluribus eorum libris nōnulli sunt errores respersi, & nōnulli etiam libri falso sub illorum nominibus inscripti, ideo cum ad catholicorum manus peruenerint, singulari quadam cautela sunt legendi, ne intermixti errores accipiantur tanq̄ sententię salutares, & ne credatur mox esse acceptandum, si quid apud eos legitur quod deprehenditur esse contra communem vniuersalis Ecclesię traditionem atq; consuetudinem, qui sane errores annis iam multis satis vniuersis Ecclesijs innotuerunt, satis etiam a patribus annotati & designati in eorum libris, qui paucis illis erroribus repurgatis, sunt eruditionis doctrinæq; Christianæ plenissimi. Quis ergo nonnulla Irenæi, Papiæ, Tertulliani, & Origenis volumina non mereanť habere locum cum Cypriani, Hiero. Augustini, aliorumq; doctorum castissime scribentium opusculis, neq; tamen ipsi prorsus merentur priuari suo ordine, neq; eorum opera cætera sunt ob id respuenda, quorum autores manserunt vsq; ad finem vitę in vnitate pacis Ecclesiæ. Nā & ipse Cyprianus in quibusdam errasse deprehenditur, ipse quoq; Gelasius in pręfata decretali nōnulla Origenis opuscula suscipiēda esse, & legenda decernit, reliquis in q̄bus ipsum notauit beatus Hie. cū suo autore repudiatis.

 Capur

Caput secundum in quo demonstratur Ecclesia esse vna, aperiturque via internoscēdi illā.

Iam operępretium ē considerare, quęnam sit vera Christi Ecclesia, & apud quos sit. Et partiemur caput istud in duas partes, In quarum vna ostendemus quæ & qualis sit Christi Ecclesia, & quod sit vna ab initio mundi. In secunda demonstrabimus, vbi & apud quos sit huiuscemodi Ecclesia.

Primum igitur sciendum est, quod inter hęreticos & veros Christianos vetus est hęc controuersia, vbi nam & apud quos sit vera Christi Ecclesia, duabus præsertim Ecclesijs inter se differentibus, & vtrisque asserentibus se velle in fide saluatoris Iesu permanere, in Euangelicis Apostolicisque doctrinis, in vera Christi fide, in Christianorum religione. Nā & ab exordio semper hæretici sunt conati defendere veram Christi Ecclesiam apud se permanere. Sub Tertulliani & Irenęi tēporibus hęretici a vera se Ecclesia separantes apud se esse Ecclesiam dixerunt. Sic olim (vt inquit Cyprianus in Epistola ad Iubaranum) Nouatianus simiarū more, quæ cum homines non sint, homines imitantur, voluit Ecclesijs catholicis autoritatem vendicare, & cum ipse in Ecclesia non esset, sed contra Ecclesiam rebellis foret, hoc vnum sibi vendicabat, quod cæteros faciens hæreticos apud se esse Ecclesiam defendere præsumeret. Sic & Augustinus contra Donatistas eadem docet suo tempore accidisse. Controuersia, inquit, hęc inter nos ē. Vbi vera sit Christi Ecclesia, vtrum apud vos, an apud nos. Quatenus ergo valeamus ad huius rei intellectum peruenire facilius, Primum de significatione nominis Ecclesiæ videamus, ostendentes vnam & eandem esse Ecclesiam dei a principio mundi vsque ad consummationem sæculi.

Ecclesia interpretatur conuentus seu cœtus a coeundo seu conueniēdo in vnum. Per Ecclesię nomen multorum hominum communitas, vnitas seu potius vnaminitas designatur. Ecclesia enim generaliter secundum institutionem accepto vocabulo, est multitudo hominum consentientiū in vnū aut conuenientium in vnam aliquam societatem, veluti cum dicimus Ecclesiam Christi, significamus eos qui conueniunt in Christo. Et cum dicimus Ecclesiam Sathanę, significamus eos qui conueniunt & consentiunt in Sathanā, quam & scriptura nominat Ecclesiam malignantiū & Ecclesiam impiorū.

Ecclesia autem sancta est multitudo quę sancta vnitate lętatur, vnitate intellecta non secundum congregationem in vnam patriam aut prouinciā, in vnum corporalem locum, sed secundum vnionem vnius signaculi fidei, vnius spiritus viuificantis in omni loco & gente siue se facie nouerint siue non nouerint. Esse in hac Ecclesia non exigit certum locum, non tempus, non patriam, non gentem, aut cognationem, dicente scriptura, Nō est distinctio Iudæi & Græci, non est acceptio personarum apud deum, sed in omni gente & loco qui timet deum acceptus est illi. Vnde & appellatur Ecclesia catholica. i. vniuersalis generaliter extendens palmites suos in quælibet loca & tpa præterita, pręsentia, atque futura, secundū seriē successiōis nascentiū & decedentiū cōtinuata sub vno duce inuisibili deo, in vnitate fidei & religionis. Hisce noim interpretationibus intellectis, operę pretiū ē declarare

vnam esse Ecclesiam Christi, quę secundum seriem successionis continuata est a principio mundi vsq; in consummationem sæculi. Quod intelligere facile erit considerantibus fundamenta Christianæ fidei, Adam & Eua cum ciues essent paradisi, fecerunt se seruos sub potestate diaboli, perijssentq; in æternum & ipsi & eorum posteri, nisi humano generi prouidisset gratia dei segregantis eam, quam prædestinauit ecclesiam, Christi sanguine tunc redimendam de potestate diaboli. In Abel & Cain filijs Adæ atq; Euę cœpit ecclesia dei esse disticta ab ecclesia Sathanæ. Ab Adam, Abel iusto, Seth, et Enoch, cōtinuat eccl'a dei vsq; ad Noe. Sub Noe declarat manifestissime, dum ipsa ab Ecclesia Sathanæ diluuio absumpta in arcam segregata seruat, inuento Christo gratiæ fundamento, quemadmodum deus ipse testat, Noe inuenit gratiam coram me, vbi cum adhuc parua & modica esset post diluuium, rursus Ecclesię diaboli in filijs Noe in Cam videlicet & Chanaan resuscitatæ corporaliter permiscetur, inde secundum successionem deuoluta vsq; ad domum Abrahę. Sub quo per datum sensibile fidei signaculum iterum manifestatur, & ab Ecclesia Sathanę secernitur, tam per Noe arcam, q̃ per Abrahæ domum figurata qualis futura esset in posterum. Abraham cum septuagintaquinque esset annorum, diuino dignus habetur eloquio, & quemadmodum dicitur Gene. 12. iubetur egredi de terra sua in terram Chanaan, accipiens promissionē benedictionis futuræ in vniuersas terræ cognatiōes. Ab hoc anno septuagesimoquinto Abrahę vsq; ad egressum Moysi gētisq; Hebrææ ex Aegypto supputan anni. 430. de quibus Exodi. 12. & ad Gala. 5. De Abraham per traducē successiōis non tā secundū carnalē propagationem & circūcisionis signaculum, quam secundum imitationem fidei Ecclesia deriuatur in Isaac, Iacob, cæterosq; patriarchas, qui pauci numero, vtpote in animabus septuaginta duabus, descenderunt in Aegyptum, vbi & eiusdem Ecclesiæ membra honorabantur sub Ioseph super Aegyptum principe constituto. Ibidem multiplicati sunt valde eiusdem Ecclesiæ filij, inter Aegyptios quidem corporaliter conuersantes, fide tamen & religione ab Aegyptijs segregati. Vnde & tandem sub dura seruitute Pharaonis molientis hanc ecclesiam dei extinguere, persecutionem passi, profitebā tur sese conuenire cum illa fide, cum illa religione, & ecclesia, quę olim ante se fuerat, id est cum Abraham, Isaac, & Iacob, deum suum vocantes deum Abraham, deum Isaac, & deum Iacob.

Huiusmodi ergo Ecclesia sic in vnitate fidei eiusdem secundū successionis seriem ab Abel continuata vsq; ad ingressum filiorum Israel in Aegyptum, & exinde in vnam quandam rempublicam diuinitus congregata, rursus ab impijs segregatur, deducitutq; ex Aegypto per mare Rubrum sub Moyse duce, cui loquebatur deus facie ad faciem, sicut homo ad amicum suū loqui consueuerat, vbi & institutis ministrorū dei, sacerdotum, pontificum, Leuitici generis ordinibus, acceptis a deo iudicijs, ceremonijs & sacramentis Christi nasciturí, per signa & prodigia declaratur eiusdem Moysi cathedra esse veri dei cathedra, sub qua & tanta, & tam ampla fuit respublica, vt numerus filiorum Ecclesię potentium ad bella procedere a vigesimo anno & supra ascenderet ad tria & sexcenta milia viroℜ, quingentos & quinquaginta, exceptis viris de Leuitica tribu, quorum officium erat non bellare, sed

re,sed esse in ministerio dei, in tabernaculo fœderis, quemadmodum docet scriptura in libro Numerorum,cap .1. numeratione facta sub Moyse Aaron,& duodecim principibus filiorum Israel. Ex Aegypto igitur translata dei Ecclesia & deducta per desertum transplantatur tanq̃ vinea electa in terram promissam Abrahæ,vbi in vnam rempublicam congregata cœpit crescere sub ducibus,iudicibus.& regibus,sed & illic incrassata, inpinguata,dilatata,oblita est dei creatoris sui,& derelinquens illum conuersa ad gẽtium idola,attritionibus,persecutionibus,bellis & captiuitatibus diuinit⁹ exercetur,varijsq; beneficijs expectata & prouocata vt faceret vuas, fecit labruscas, cõtemnens prophetas,& iustos ad se missos,in tantum demum venit odium veritatis,& abominationem iusticiæ,vt occideret autorem iusticię Christum ad se missum,reprobans verum augularem lapidem,verumq; fundamentum,facta est eadem Iudæorum synagoga absq; fundamento, & schismatica,& abscindens se a vero suo capite, repudians suũ verum ducẽ, non amplius neq; habet vere spiritũ vitæ, neque inhabitat veram dei ciuitatem,neq; tenet veram Mosy cathedram,neq; verum altare,neq; vera sacrificia,neq; verum sacerdotium,quemadmodum & diuinitus inspirati ꝓphetę de illa iam olim prędixerunt,quo fit, vt deus iam odio habeat calendas,solemnitates,victimas,& sacrificia Iudaieę plebis,quę sane plebs iam olim sicut Sodoma & Gomorra perijsset,nisi dominus sabaoth reliquisset semen conseruans ex illa aliquod iustorum genus,in quibus permaneret vera dei Ecclesia,cui coagularentur gentes,in qua & conseruatum intelligeret semẽ Israel & spiritualis ciuitas sancta Hierusalem,cui & deus in prophetis loquutus est, Non te deseram neq; derelinq̃. Nunquid mulier potest obliuisci infantem & cęt. Et si illa oblita fuerit,ego non obliuiscar tui. Hoc autẽ iustorum genus est Ecclesia Apostolorum cęterorumq; Iudæorum credentium in Christum,per quos ab Hierusalem cœpit vera Christi Ecclesia crescere in omnes gentes per vnum semen Christum Iesum copulantem vtrumq; populum in vnum,vt non amplius veri sacrificij locus sit constitutus in sola Hierusalem Iudęorum terra,sed in omni loco & gente,iuxta Zachariæ vaticiniũ, Ponã Hierusalem in omnibus gentibus. Ex his infero aliquot cõclusiones. Prima est. Ecclesia quæ cœpit in Adam, Eua,& Abel in hęc vsq; tempora manet, neq; desijt vnq̃,neque transijt in aliam Ecclesiam, suam deferens,sed Ecclesiæ cęteræ ab ipso deo alienæ transeunt in istam, dũ gentes, quę erant in Ecclesia sathanæ,illam deseruerunt,iungentes sese deo Abraham & Apostolicis viris,patriarchis & prophetis. Et ita Ecclesia spiritualis Iudęorum ab Ecclesia carnali Iudęorum expulsa creuit in gentẽ magnã.

Secunda conclusio, Hæc diligenter considerata multum per omnem modum conferunt ad intellectum scripturarum,quæ inter sese pugnare videntur,quibusdam dicentibus domũ Israel,& domũ Iacob deserendam, & fore sterilem, Alijs vero dicentibus, domum Iacob neq; derelinquendam, neq; fore vnquam in obliuione apud deum, sed futurum vt germinet, quasi lilium,& extendat palmites suos a mari vsq; ad mare,& in omnes fines terrę,deserta est carnalis domus Iacob,persistens in legis litera. Creuit domus spiritualis Iacob in gentẽ magnã. Tertia conclusio, Vna & eadem ecclesia idcirco dicit̃ catholica,quia vniuersalis est,extendens palmites suos in

tempora quęlibet & loca, vt non sit affixa aut determinata vlli loco, vlli regioni, vlli genti, aut familiæ. Quocunq; fueris loco constitutus, secundum regulam nostri saluatoris in vno patris, filij & spiritus sancti nomine baptizatus per spiritum charitatis membrum es Ecclesiæ. Quarta conclusio, Quemadmodum humanum corpus suas habet temporum ętates, vicissitudines, suaque augmenta tam secundum membrorum quantitatem, quam secundum sensuum & discretionis incrementa. Suis insuper vescitur cibis, nunc istis, nunc alijs, nunc lacte, nunc solido cibo, Ita & Ecclesia quæ tanquam vnum est corpus, vna ciuitas sua habet tempora, suas ętates, & ętatum accessus, suaq; incrementa & status. Ante legem modica erat & paruula, sub lege autem aucta, sub Euangelio autē tanq; arena maris in omnes gentes multiplicata, varijs tamen zizanijs permixta, tandem tota sub gloria in cœlo coronata absq; macula & ruga. De Ecclesia sub hoc statu gloriæ intelligunī scripturæ, quę loquunī de Ecclesia exhibenda sine macula & ruga & de tollēdis oībus scandalis de regno dei, & de Hierusalē futura, vt nō vltra pertranseat per illā incircuncisus, & q̄ nō erit amplius in ea luctus & flet⁹, aut timor & metus. Ecclesia autē sub hac peregrinatione cōstituta nondū ē sine fletu & luctu, nondū sine paleis & zizanijs, nondū sine macula & ruga, etiā in membris viuis. Itē secundū sua incrementa suas habet leges, suos pędagogos, sua alimenta. Proinde & modus quidā viuendi congruebat primitiuę Ecclesiæ Christi, qui nunc Ecclesię nō conueniret, & ecōtrario, cōgregato nūc populo Christiano in vnā rēpublicam mod⁹ quidā expedit hoc tēpore q̄ tūc nō cōueniebat. Et idcirco nō oportet ritus in ecclesia Christi primitiua obseruatos a nobis seruari, Inter initia fidæi omnes docebāt, omnes de clero, ingt Ambro. in cōmentarijs epistolæ ad Ephesios, baptizabāt quibuscūq; diebus & locis & tpibus fuisset occasio. Neq; enim Philippus tps quæsiuit, aut diē, q̄ Eunuchū baptizaret, neq; ieiuniū interposuit. Adhuc præter septem diaconos nullus fuerat ordinatus. Vt ergo cresceret atq; multiplicaretur Ecclesia, omnibus de clero inter initia concessum est & Euangelizare & baptizare, & scripturas in Ecclesia explanare. At vbi omnia loca circumplexa est Ecclesia, ex tunc sunt constituta conuenticula, & rectores, & officia in Ecclesia sunt subordinata, vt nullus de clero qui ordinatus non esset auderet præsumere officium, quod sciret sibi non esse creditum, vel concessum. Et ita cœpit alio ordine & prudentia gubernari Ecclesia, quia si omnes eadem possent, irrationabile esset & vulgaris res, vilisimaq; videretur. Hinc est vt nunc neque diaconi in populo pręedicant, neq; clerici, neq; laici baptizant. Hactenus Ambrosij sententiæ. Sic & inter ipsa fidei initia, omnes qui ex Iudęis credebāt viri & mulieres erant pariter, & omnia habebant communia, possessiones & substantias vendebant, & illa omnibus diuidebant prout cuiq; opus erat. Sub initijs Christianę fidei, omnes quidem Christiani spiritu sancto pleni sic faciebant, iungentes se in congregationem Apostolorū, sed non inde consequens est oēs credentes sic oportuisse facere. Nam in illis primitijs credentium, secundū traditionē sanctorum patrum, docebaī status perfectionis religiosorū. Qui primū inter Iudæos crediderūt, ex quibus facta est prima ecclesia Hierosolymitana, tā capaces, inquit August. extiterunt spiritus sancti, vt

ctis,vt oĩa sua venderent,eorumq̃ preciũ indigẽtibus ante Apostolorũ pedes distribuendum ponerent,seq̃ totos dedicarẽt deo,tanq̃ templũ nouũ in orationibus, & fractione panis spiritualis & corporalis,quæ prius veteri templo seruiebãt,qđ nullas gentiũ ecclesias fecisse scriptum est,quia nõ tã prope erant, quæ simulachra manu facta deos habebãt. Hęc ille tertio li. de doctrina Christiana. Bonũ erat q̃ siue Iudęi,siue gẽtes faciebãt, q̃ de sua substãtia Christo ac discipulis necessaria ministrabant,sed melius,qui oẽm substantiam dimiserunt,vt expeditiores eundẽ dñm sequerentur. Proinde Martha & Lazarus, Maria, Zachęus, Ioseph ab Arimathęa,Simon Leprosus, cæterique de sua substantia ministrantes Christo,nõ fuerunt in abrenuntiatiõe temporalium rerũ pares Apostolis,qui non solum animi affectu,sed & abdicatione ꝓprietatis & dominij, reliquerũt omnia. Vnde & ex eisdem Apostolorum Actis patet Christianos habuisse proprias possessiones & domos. Simon coriarius,apud quem multos dies morabatur Petrus. Itẽ discipula nomine Tabitha plena opibus bonis & eleemosynis,Cornelius centurio religiosus,ac timẽs deũ, Philippus Euangelista,qui erat vnus de septẽ. Eccl'ę ĝq̃ ꝑ loca & ciuitates constitutę non ponebãt pretia añ pedes Apostolorum oĩbus quę habebãt vẽditis. Neq; ipsi Apostoli imponebãt baptizandis, vt possessiões & domos venderẽt,sed tñ vt pœniterent, crederent Euangelio, & baptizarenť. Zachæus iustus nõ totũ,sed dimidiũ largiẽs pauperib⁹,cõmendať & diciť ei, Iã salus huic domui facta ẽ. Paul. ĝq̃ ad discipulum suũ loquẽs Timotheũ, Pręcipe,inquit,diuitibus huius sæculi nõ alta sapere, nõ dixit, Præcipe diuitibus huius sęculi oẽs possessiões & domos vẽdere & dare pauperibus. In eccl'a dũ Christus visibiliter viueret,nõ opus erat vicariũ generalẽ cęteris Apol'is pręlatũ cõstituere. Cũ aũt iã secundũ corporalẽ cõuersationẽ abscessurus esset ex hoc mũdo ad patrẽ,vt schismatis tollereť occasio,expediebat eidẽ eccl'ę visibilẽ habere vicariũ toti ecclesię pręfectũ. Sic alias leges,aliosq̃ ritus lex olĩ vetus habuit,alias nũc lex noua. Ecclesia illius legis indigebat sacramẽtis significãtibus seu ꝓmittẽtibus, nũc vero opus habet sacramentis,quę sunt rerũ significatarũ & exhibitarũ testimonia. Añ legẽ in gradibus cõsanguinitatis & affinitatis,nõnulla cõiugia erãt licita, quę adueniẽte lege Moysi ãpli⁹ nõ licebãt. Rursus in lege Moysi multa in gradib⁹ qbusdã fuerũt cõiugia licita,quæ aduenięntibus legib⁹ humãis facta sũt illicita. Queãdmodũ ꝓbat Aug. 15. de ciuit. dei, cap. 16. Itẽ in veteri lege nascebanť sacerdotes ex genere Aarõ Leuitę,neq; poterãt ex alia tribu cõsecrari põtifices. Nũc aũt oẽs ex gñe sunt sacerdotali,dicẽte Petro Apostolo. Quia estis,ingt,genus regale & sacerdotale,ideoq̃ ex populo,ingt Am. potest fieri sacerdos. Habes igiť secundũ aliũ & aliũ ecclesiæ statũ esse alias leges ac cõsuetudines. Alius erat ecclesię Romanæ status sub Petro,qñ astiterũt reges terrę & imperatores Romanorũ sęuiẽtes aduersus dñm, & aduersus Christũ eius. Ali⁹ nũc cũ reges terrę eruditi suspiciũt,intelligũt,veneranť dominũ & Iesum Christũ ei⁹. Proinde & alię humanę leges illis,aliæ istis,inquit Augustin. cõueniunt temporibus. Quemadmodũ iã post lapsũ humana natura est facta mutabilis , & respublica instabilis & variabilis, ita & lex humana,quæ pro loco,tempore,causa,ratione,& personarũ qualitate est iusta & æqua,pro alio loco,tempore,causa,& ratione est iniqua.

Sunt quæ

clesię Iudæorũ p fidem vbi placuit, quod facere etiã absq; visibili sacramento potuit. Itaq; sub tpe legis datę etiã potuit populus de aliena gẽte nõ subiect⁹ eiusdẽ legis ceremõijs absq; circũcisiõis signo saluus fieri, sed nõ absq; virtute in eisdẽ ceremonijs adũbrata. Et ita populus ille circũcisus q̃uis nõ cõplecteretur totam dei Ecclesiam, sic tñ suis ceremonijs celitus datis figurabat illam Christi sanguine redimendam, vt quisquis extra fidem & spem promissam illi populo vitam ageret, membrum Ecclesiæ non esset.

Septima conclusio. Quis ante legẽ & añ circũcisionem datã nondũ fuerit Ecclesia dei per visibile sacramentũ ab ecclesia Sathanę neq; separata, & in vnam rẽpublicam congregata, neq; vllis adhuc visibilibus distinctionũ signis ac ceremonijs figuraliter significata, semper tñ ipsa fuit ab ecclesia Sathanę fide & religione distincta. Vtrũ aũt ante Abrahã & ante diluuiũ fuerit contra originale peccatum vllũ corporale seu visibile signũ, q̃ hoẽs coagulabantur ecclesiæ, sicut circũcisio postmodũ erat Abrahæ imperata, & sicut nunc per baptismũ hoẽs adgenerant̃ ecclesię, sacra tacet scriptura, sacrificasse tñ illos & inuocasse nomen domini .i. Iesum, nõ tacet. Sunt qui dicunt cũ beato Gregorio. Quod valet apud nos aqua baptismatis, hoc egit apud veteres, vel ꝓ paruulis sola fides parẽtum, vel pro maioribus virtus sacrificij, vel pro his, qui ex Abrahę stirpe prodierant mysteriũ circũcisiõis. Sunt alij qui dicunt solam fidẽ non suffecisse vnq̃ sine sensibili signo per intentionẽ directã & applicatã paruulo. Et hæc videtur Augustini sententia, lib. 19. cõtra Faustum dicentis, in nullum nomen religionis siue verũ, siue falsum coagulari hoẽs possunt, nisi aliquo signaculorum seu visibiliũ sacramentorum consortio colligerentur, sed nec hęc August. sentẽtia forsitan conuincit ante circũcisionẽ oportuisse ꝓ spirituali paruulorũ regeneratiõe adhiberi sensibile signũ. Nã aliud est in noĩe Christianæ religionis coagulari, quod fieri nõ potest sine sensibili signo, q̃ vt talis appareat, noĩet. Aliud est ex terrestri vita ĩ cœlestẽ regenerari, qđ fieri potest deo intus inuisibiliter opante. Vtrũ ergo in veteri lege ꝓ his q̃bus circũcisio pręcepta nõ erat solus fidei motus a parẽte in saluiẽ paruuli directus suffecerit, quemadmodũ videt̃ sentire Ber. An potius necessaria fuerit sensibilis quædã ꝓtestatio fidei paruulo applicata, q̃a sacra tacet historia, nõ temere cõuenit definire, nec oportet vnã aut alterã sentẽtiam contẽnere, cũ scire sufficiat, neq; paruulũ, neq; adultũ potuisse vnq̃ ex ecclesia Sathanę fieri viuũ mẽbrũ, nisi p gratiã dei miserẽtis ĩ fide tacita vel expressa Christi redimentis, Et hãc fidẽ nullo vnq̃ tpe defuisse ecclesię, quẽadmodũ docet Paul. nos habere eũdẽ spm̃ fidei, quẽ & illi. Sed & hic sciendũ, quẽadmodũ ecclesia Christi sua habet incremẽta, ita et fides. Sic docuerũt venerabiles patres Aug. Greg. & Bern. docẽtes secundũ incrementa tpm creuisse fidẽ atq; scientiã spiritualiũ patrũ, q quanto viciniores aduẽtui dñi extiterũt, tãto mysteriũ redẽptionis plenius pceperũt, qđ facile poterit persuasum esse nobis cõsiderantib⁹ diuersos ecclesiæ status. Prim⁹ post diluuiũ ecclesiæ status fuit a diluuio vsq; ad Abrahã, cui repromissionẽ accipienti aliquid plus de Christo est reuelatũ. Secund⁹ fuit ab ortu Abrahę vsq; ad Moysen sub patribus & patriarchis, Abel, Enoch, Noe, Abrahã Isaac, Iacob, de q̃b⁹ dicit ad Moysẽ de⁹, Nomẽ meũ adonai nõ indicaui illis, significãs de noĩe dei tetragrãmatõ, q̃d ẽ Iesus, aliq̃d plus indicatũ esse Moysi quam

si q̃ patribus prædecessoribus, q̃uis & ipse Abraham fuerat habitus dign⁹ diuino eloquio, q̃ nouit ex se futurũ semen, in q̃ benedicerentur oẽs gentes.

Tertius Ecclesiæ status fuit in eremo, & in terra promissionis sub Moyse & Iosue, alijsq; iudicibus vsq; ad Saul regem primum Iudæorum.

Quartus Ecclesię status fuit sub regibus vsq; ad regni Hebræi diuisionem. Quintus Ecclesiæ status fuit deinde post mortem Salomonis, sub regni Hebręi diuisione in duo regna, in regnum scilicet Iuda, continens duas tribus, Iudę videlicet & Beniamen, & in regnum Israel, vel Samarię, quod erat reliquarum decem tribuum. Sub hoc statu viguerunt prophetæ, fuit q̃; translatio regni Israel in Medorum & Persarum montes sub Salmanasar & Sennacherib Assyriorum regibus. Iste status describitur in tertio & quarto libris Regum, & in secundo Paralipomenon. Sextus Ecclesiæ status fuit sub reditu filiorum Israel ex Babylone, sub ducibus & pontificibus, qui describitur in libris Esdræ, Neemię, Hester, Iudith, & Machabęorum. Septimus Ecclesiæ status fuit sub regibus alienigenis, ablato sceptro de Iuda, appropinquante aduentu Messiæ, in quem pendebant omnia prophetarum vota, qui & sub hoc statu natus fuit fundator eiusdem Ecclesię, in qua natus est, iuxta prophetã, Homo natus ẽ in ea, & ipse fundauit eã altissimus, de quo & idem propheta, Sanctificauit tabernaculum suũ altissimus. Hic est altissimi filius, altissimo deo patri æqualis & cõsubstantialis, ab initio vna cum illo iusticię gratiam operans in omnibus veteris legis hominibus expectantibus se, loquens tunc in patribus & prophetis, nouissime ex alto descendens, serui induit formam, propria persona visitans eandem Ecclesiam suam, loquens ore proprio, apparens in carne mortali, in qua exoluit debita peccatorum veteris Adæ, & omnium filiorum eius, aperiens ianuam cœlestis regni olim clausam omnibus expectantibus illum, completis redemptionis nostræ officijs, remeans in altum, captiuamq; secum ducens captiuitatem ex inferno liberatam, relicto Ecclesiæ in terris vicario, cui claues tradidit regni cœlorum, potestatemq; ligandi & soluendi in terris, quę soluta ac ligata essent in cœlis, largiens eidem Ecclesiæ in Apostolis potestatem remittendi & retinendi peccata. Octauus ecclesiæ status incepit post ascensionem, dum ipse eandem ecclesiam in terra Iudæorum adhuc modicam & paruulam a se fundatam, induit fortitudine ex alto, faciens eandem ex Apostolis, paucisq; Iudęis credentibus crescere in gentem magnam, inserens & coagulans populum gentium ecclesiæ iustorum Iudęorum. Proinde iusta ratione sub hoc statu ecclesia dicitur noua Christi ecclesia, & primitiua ecclesia, Apostolica ecclesia, initium sumens ab Hierusalẽ, super petram fundata, eo quod sub eadem ecclesia in hoc statu verum iam fũdamentum est datum, verus angularis lapis olim ꝓmissus, iam est positus, connectens gentium ecclesiam cum ecclesia Apostolica. Dispensata sunt oĩa linguarum dona pro omnibus gentibus in vnitatem fidei congregãdis, declarata sũt adimpleta esse oĩa ꝓphetarũ oracula, et reserata oĩa olĩ in vmbris ac figuris abscondita atq; velata, lex spũs vitę in cordib⁹ & viscerib⁹ ẽ scripta, repudiata vsq; in finem incredula Iudæorum synagoga. Vnde congrua ratione tempora huius status appellantur finis sæculorum & nouissimum tẽpus, siue dies nouissimi, propterea quod hic est finis atq; interitus reipublicæ Iudę

cæ Iudęorum,& templi atq; sceptri eorum,in quo fine omne ipsorum boni euanuit,& venit super eos horribilis nox tenebrarum postq; repudiauerunt Christum veram lucem,quę irradiat totum mundum. Vna est igitur sancta dei Ecclesia,quæ successione nascentium & decedentium continuaẽ a principio vsq; in consummationem sæculi,secundum quod diuinitus inspi rati prophetæ de illa olim prędixerant, cuius Ecclesię vnio seu conuentus accipitur non secundum concursum in vnitatem loci,sed secundum concursum in vnitatem fidei sub vno deo,sub vno humani generis redemptore.

Sed videbuntur forsitã supradictis obuiare argumenta. Primũ,Christ⁹ est Ecclesię caput & angulare fundamentum,non secundum diuinã,sed secũ dum humanã naturam, cum ergo Ecclesia non potuit vnq; esse sine capite, & sine fundamento,consequens videtur non fuisse vnam & eandem Ecclesiam Christi anteq̃ nasceretur Christus. Vnde & ipse factus homo in fine temporum,promisit se ædificaturum Ecclesiã suam supra petram, subindicans tunc Ecclesiam nondum inchoatam. Secundum,contra epistolam Petiliani,demonstrat Augustinus scripturæ testimonijs,Ecclesiam ab Hierusalem incipere & illinc crescere in oẽs gentes, nõ potuit igiẽ Ecclesia esse priusq; esset Hierusalẽ ciuitas terrena. Tertiũ,Iudęorũ synagoga,quæ olĩ fuit ante Christum pręnuntiaẽ in scripturis deserenda,& repudiãda,Esaiæ primo,& Matt.23.ait Christus ad Ecclesiam Iudæorum, Ecce relinquetur domus vestra deserta. Deinde & Christus in hunc mundũ veniens, dicitur fecisse omnia noua,delectis lapidibus,fundamentis,ac ædificijs veteris ciuitatis,legiturq; fecisse nouum ędificium,nouos lapides,nouos parietes,legem nouam,mandatum nouum,vt noua quoq; sint cantica, legiẽ & Ecclesia noua esse ciuitas de cœlo descendens. Quarta obiectio,Illius veteris legis Ecclesię nulla est vnio seu identitas cum ea quę nũc est, neq; secundũ materiam,neq; secundum formam. Non secundum materiam quidem,quia tũc fuerunt alia Ecclesię membra,q̃ nunc sunt,Neq; secundum formã,quia tũc alius spiritus q̃ nunc, tunc spiritus seueritatis in timore,nunc spiritus adoptionis filiorum,alia lex,alia pręcepta,alia sacramenta,aliud sacerdotiũ,alia viuendi ac regendi forma,alij ritus,aliud pręmium q̃ nunc. Secundũ doctrinam Pauli Apostoli,tunc erat lex mortis,ministratio damnationis, lex irã operans,lex occidens,virtus seu fortitudo peccati, lex posita non iusto, sed impijs & adulteris,lex aũt Euangelij,diciẽ lex pacis & gaudij intus scripta in viscerib⁹ cordis. Præcepta illius Ecclesiæ dicunẽ esse non bona pręcepta, sacramẽta. In illa Ecclesia fuerũt vmbrę & figurę,fuit & illic graue iugum, vile ac tpale. Prœmiũ aũt hui⁹ ecclesię dicũẽ sacramẽta grę et veritatis nume ro paucissima,iugũ suaue,on⁹ leue,magnũ insup & inenarrabile premiũ, vt pote regnũ cœlorũ. Videẽ igiẽ in veteri lege eccl'a nõ posse eadẽ esse cũ ista.

Ad primã obiectionẽ dicimus ipsam non concludere,procedit nempe tanq; fundamentũ,caput, & angularis lapis, acciperẽtur quemadmodũ accipiuntur in corporalibus secundũ sitũ partium, ordinemq; positionis corporalis,cũ tñ oĩs ista cõstructio,& mẽbrorum ecclesiæ cõpago,fundamẽtiq; positio,metaphorice intelliganẽ secundũ fidẽ in credentiũ cordibus. Christ⁹ cum nondum factus esset homo, fundamentum erat in cordibus iustorum per spiritum fidei in Iesum tunc futurum liberatorem.

Ex huius

Et huius virtute qui tunc aderat ſuſtinens ſpiritualis ædificiĳ onus, deflue-
bant ſenſus & motus ſpiritualis vitę in viua Eccleſię membra, idcirco ratio-
ne congrua fundamentum appellatur. Nec ſequitur, Chriſtus homo funda-
mentum erat ſpiritualis vitę in corde iuſti, ergo Chriſtus erat homo. Q'uis
autem Chriſtus nondum fuerat cum ſuis membris eiuſdem naturę conſors,
carne nondum aſſumpta, & idcirco nondum vera vitis eiuſdem naturæ cũ
palmitibus, per ipſum tamen erat eadem in membris Eccleſiæ vita, eadem
fides, idem ſpiritus viuificans, eadem diuina virtus ſecundum diuinitatem
præſens intus baptizans, & purificans in virtute ſanguinis Chriſti tunc fu
turi, q̃uis nondum fuerit omnium horum donorum ęqualis cognitio, non-
dum luce Euangelicę veritatis demonſtrata. Chriſtus ergo non quia nondũ
erat filius hominis, idcirco gratiam ſuam & miſericordiam influere in cor-
da ſuorum electorum minus potuit. Coram deo patre iam erant omnia fu-
tura redemptionis noſtræ opera, languores quos ipſe filius portaturus erat,
vulnera quibus erat vulnerandus, orationes & lachrymę, iam merita omnia
erant illi præſentia, q̃uis nondum exhibita. Ipſe filius iam ab æterno ꝓ ſua
bonitate loquutus erat. Pœnitentiam ego agam pro homine miſero, futurus
obediens patri vſq; ad mortem crucis. Eiuſdem igitur Chriſti & virtute &
meritis præuiſis ſegregata eſt ab impĳs veterum iuſtorum Eccleſia. Pro-
inde & ipſe agnus occiſus legitur ab origine mundi. Quod autem
Chriſtus iam factus homo per verba futuri temporis, dixit, Super hanc pe-
tram ædificabo Eccleſiam meam, ſignificat non quod Eccleſia ſua ante non
fuerit, ſed quod alterius ſtatus & conditionis erat futura q̃ fuerat, dum repu
diandis legalibus vmbris, & figuris, & ſignis, ipſa veritas olim promiſſa
manifeſtaretur non tam Iudęis q̃ omnibus gentibus. Et huius conſidera-
tione inuenies patres aliquot docentes Eccleſiam Chriſti initium habuiſſe
ab Hieruſalem, intelligentes Eccleſiam Chriſti ſecundum alterum quendã
incepiſſe ſtatum, ſub quo impletur promiſſio facta patriarchis & prophetis,
ſub quo iam manifeſtata luce veritatis, euaneſcebant legales vmbræ &
figurę. Ex eadem radice ſoluitur obiectio ſecunda.
Eccleſia nempe ab Apoſtolis in Hieruſalem cœpta, continuata erat Eccle-
ſię iuſtorum Iudęorum credentium, vtpote Simonis iuſti, Annę viduæ, Za
chariæ, Elizabeth, Nathanael, qui expectantes Chriſtum, erant iuſtificati an
teq; naſceretur Chriſtus. Gentium autem Eccleſia continuata erat Iudæoꝝ
Eccleſię, vtpote Apoſtolorum & aliorum, qui in Chriſtum crediderunt, &
ita priuſquam eſſet terrena Hieruſalem, fuerat Eccleſia Chriſti, q̃uis nõ ſub
eo ſtatu, ſub eaq; perfectione, qua cœpit ab Hieruſalem. Eccleſia Chriſti fuit
ab initio mũdi in hominib' a peccatis liberatis, in Adam videlicet & Eua,
in Abel, Seth, Noe, cæteriſq; iuſtis, non tamen a Chriſto ſortiebatur nomen,
quo vocaretur Eccleſia Chriſtiana, priuſq; filius dei ęternus fieret Chriſtus,
id eſt, vnctus & in carne manifeſtatus. Religio Chriſtiana antiqua res eſt,
in qt Aug. ſortita ẽ nomẽ nouũ, ſiqdẽ in Antiochia, primũ vocati ſũr diſcipu
li Chriſtiani. Ad tertiã obiectionẽ dicimus nõ totã Iudęorũ ſynagogam
eſſe repudiatã, crediderunt enim Iudæi multi in Chriſtũ, vtpote Apoſtoli &
alĳ, ex quorum fide & doctrina dei virtus, creſcere fecit palmites multos ſu-
pra arenam maris innumerabiles, & ita deus non aliam plantauit, ſed eam

dt. Ego

cit. Ego sum vitis vera, vos palmites. Quod aũt ecclesia per Christũ & Apostolos in Hierusalem cœpta dicitur noua ecclesia, significat non ꝙ sit Ecclesia alia. i. quæ habeat aliud caput, alium vitę spiritũ, aut ꝙ aliunde hoc habeat, ꝙ̃ habuerit prior iustorꝝ ecclesia, sed ꝙ impletis iam veteris legis vmbris ac figuris, & luce veritatis olim promissæ iam manifestata nouo quodam ac mirabili modo cœpit apparere in Hierusalem, vt fructum plus afferat, abunde accipiens eundem fidei spiritum, qui subito corda adhuc timida & carnalia prorsus transformauit, induens illa virtute ex alto, noua quædam mirabiliaq́ʒ operans in linguis nouis, in nouis sacramentis, in signis & ꝓdigijs nouis, in doctrina noua, quę dicitur Euangeliũ, tãq̃ bonũ ac magni gaudij nuntium, docens gratiã & veritatẽ per Iesum Christũ esse, & adimpletam, & spargendã, non modo per Iudæã, sed per vniuersum orbem, donec in oĩbus gentibus fuerit manifestata, quemadmodum & olim ꝓmissa erat in lege & prophetis, proinde & psallenda esse noua gratiarũ actionũ cantica, de tã copiosa redemptione nobis impẽsa. Est ergo quodã mõ eadem ecclesia, & quodã modo altera, quẽadmodum est vnus & idem vitæ iustificandæ spũs, sed nouos effectus operãs, nouas plãtationes inserẽs, nouos palmites germinare faciens, dum gentes quæ non erant in ecclesia iam sunt ecclesię membra. Iudęorum synagoga, quę olim in ecclesia erat iam ex parte repudiata, ex parte autem per gẽtes in oẽm terram ampliata, atq́ʒ ita non inde consequẽs est, nõ vnã & eandẽ manere ecclesiam, sed eandẽ esse potius quæ olim fuit, ꝑ Christum apparentẽ in carne ampliata. Vnde & prophetę hæc in spũ præuidentes futura, ad ecclesiam loquũtur Iudęorum, Dilata locum tentorij tui, pelles tabernaculorum tuorum extende, semen tuum gentes hæreditabit, ecce accola veniet & aduena adiungeť tibi. Quẽadmodum non ideo est alia arbor, ꝙ in ea noui prodeunt rami, nec idcirco alia est vitis, quod in ea noui generanť palmites, dum maneat identitas arboris & vitis in virtute trũci & radicis, ita non alia fit ecclesia, supra numerum multiplicatis viuis in illa membris, resecatis palmitibus aridis, qui non vuas sed labruscas faciebant. Vnde & sensus iste ex scripturis manifestus est, quibus commonstrať Christus non aliam plantasse vineam, quæ aliam habeat radicem, alium vitæ spiritum, sed ipsam quę erat auxisse, perfecisse, & in melius commutasse, et malis agricolis perditis. i. Iudæorum scribis & pontificibꝰ locasse eandẽ alijs agricolis, episcopis videlicet ecclesiæ & Apostolicis viris, quemadmodum in Euangelio legitur, Malos male perdet, & vineam suam locabit agricolis alijs, non aliam, inquit, vineam plantabit, sed suam, inquit, scilicet olim plantatam alijs locabit. Confirmat sententiam hanc Apostolus Paulus, & propheta. Paulus quidem ad Romanos. 11. docens deum non repulisse plebem suam Israhel quam præsciuit, & gentilem populum oleastrum insertum esse illi plebi tanq̃ bonæ oliuę, & itã factum esse socium pinguedinis atq́ʒ radicis. Propheta autem in psalm. 79. dicens. Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentem & plantasti eam. Dux itineris fuisti in conspectu eius, & plantasti radices eius propheticos, videlicet & sanctos viros, & impleuit terram patribus promissam, extendit palmites suos a mari vsq́ʒ ad mare, sed vindemiant eam omnes qui prætergrediuntur viam. Et exterminauit eã aper de sylua, et singularis ferus depastus est eam. Verum ne vinea ista arbi

traretur prorsus deserenda, orat in spiritu ꝓphetico, Vineam istam visitari & perfici in virtute filij hominis, id est, Christi ad hoc prædestinati, vt quicunq; inuocauerit nomen eius viuificetur, non pereat, & non discedat ab eo. Deus virtutum inquit conuertere, & respice de cœlo & vide & visita vineam istam & perfice, perfice inquit eam, non aliam institue, perfice dico super filium hominis, id est, Christum, quem confirmasti tibi tanq; verum & immobile fundamentum. Vides igitur vnam & eandem vineam, vbi eędem radices, sub eadē vite & radice Christo, vnū fundamentū, idem spiritus viuificans, vnus deus & pater omnium per sanguinem filij liberatoris omnium iustorū, ex eadē fide in eundē Christū. Vnde & Iudęa, vt inquit, Chrysostomus, secundum deum mater est gentiū. Sic enim dicit ad eam deus ꝑ Esaiā prophetam, Tūc vocaberis ciuitas institię, & mater ciuitatum, id est Ecclesiarum. Quod aūt dicit saluator, mādatū nouū do vobis, vt diligatis inuicē sicut ego dilexi vos, significat non ꝙ hoc in antiqua lege pręceptū nō sit. Diliges proximum tuum sicut teipsum, non ꝙ antiqui sancti non sic dilexerunt se inuicem, sed ꝙ dilectio ista quæ pręcipitur de veteri homine faciat hominem nouum, & ita mandatum hoc dicitur nouum, non tanq; tunc prius non fuerit datum, non ꝙ apud veteris legis iustos non fuerit charitatis donum in cordibus eorum diffussum per spiritum sanctum, sed ꝙ ad impletionem huius mandati, homines expurgato fermento malicię & nequitiæ veteris vitæ, quæ est secundum desideria terrestris, seu carnalis Adæ in nouitatem vitæ spiritualis transformentur, induentes nouum hominem Iesum Christum, vt iam illi viuant. Vnde & Ecclesia credentium in veteri lege dicebaī etiā noua, ꝓpterea ꝙ oīa carnalis sāguinis iura veterisq; Adę desideria exuta trāsierat in nouā quādā cœlestē vitā. Ecclesia vero quā Ioan. Apocal. 21. describit Hierusalē nouā ciuitatem descendentē de cœlo, dicitur Ecclesia in ipso iam iudicio nouissimo constituta, in qua est innouatio perfecta, charitate, claraq; visione consummata, quę in hac peregrinatione adhuc sub lachrymis & persecutionibus est constituta, fide, spe, & charitate quadam inchoata, donec fides transeat in visionem, spes in adeptionem eius quod speratur, & charitas secura & æterna pace fruatur.

Ad quartam obiectionem dicimus identitatem Ecclesiarum particularium considerari secundum identitatem formarum, vtpote propter eandē fidem, eundem spiritum inhabitantem, propter eandem legem intus docentē & adiuuantem, propter eandem spem vocationis ad eandem cœlestem beatitudinem, per eundem redemptorem Christum testificatum in lege & prophetis, & iam datum nobis. Vnde & quę olim fuerunt ecclesię membra in hodiernum vsq; diem manent membra ecclesię Christi, quę tametsi transierint ex ecclesia hic peregrinante, non tamen desierunt esse membra in ecclesia Christi, neq; enim perierunt, sed secundum animam mutata sunt in melius secundum carnem reseruata corpori claritatis Christi configuranda. Et quamuis illius ecclesię fuerit forinsecus alia viuendi atq; regendi forma, alij ritus, aliaq; sacramenta. Omnia tamen hæc tendebant ad eundem beatitudinis finem obtinendum per eundem Christum redemptorem, secundū eundem spiritum intus viuificantem & adiuuantem. Quod autem dicitur illa lex esse mortis, lex occidēs, irā inferēs, aut fortitudo peccati, intelligitur ꝙ lex

ꝙ lex illa fuerit Iudæis carnalibus horum malorum occasio. Quemadmodũ autẽ scientia sine charitate inflat, non efficiendo, sed hominibus elatis corde inde occasionem sumentibus superbiendi, Ita lex illa sine spiritu occidebat, nõ efficiendo, suggerendo, aut inuitando Iudæos ad peccata, qbus merẽtur mortẽ, sed eisdẽ Iudæis carnalibus occasionẽ peccandi ex lege illa bona sumentibus. Ad eundem ꝗꝙ sensum præcepta illa erant non bona hoibus illius ecclesię absꝗ spiritu fidei & charitatis viuentibus, ex illa lege nõ trãseuntibus in Christum. Vnde etiam lex decalogi est non bona homini viuẽti absꝗ spiritu fidei. Ipsa etiã, vt Aug. docet de spũ & lrã, est litera occidẽs hoĩes absꝗ fide carnales, sub eadẽ lege coactos. Ex lege autẽ illa tã ꝗ̃ ex pædagogo transeuntibus in Christum, lex illa sancta est & bona. Proinde & duorum testamentorum distinctio, quę in vnitate fidei concordant sub vno duce Christo, non distinctas facit ecclesias, sed vnam, non ꝙ ille populus veteris legis fuerit iste, qui est nouæ legis populus, sed ꝙ populi duo fuerint vnus secundum fidei spiritum vnum in Christo capite, secundum cor vnum & animam vnam in domino.

Sequitur pars secunda huius capituli.

HACTENVS de Ecclesia quænam & qualis sit, & ꝙ vna & eadem sit ab initio mundi vsꝗ ad consummationem sæculi. Iam considerare conuenit, vbi & apud quos huiuscemodi ecclesia sit, & qui nam in eadem ecclesia sint, & qui non sint. Quatenus aũt hæc fiãt manifesta duodecim præmittemus sententias ad fidem rectam catholicam pertinentes.

Prima est. In Ecclesia vnumquemꝗ esse dicimus eo inessendi mõ, secũdum quem dicimus partem in toto esse, & membrum in corpore suo. Vnde dicitur ecclesia vnum corpus, vna ciuitas, vrbs beata Hierusalẽ cõstructa viuis ex lapidib⁹, vnus panis, vnum corpus multi sumus. Et quemadmodũ in corpore vno multa habemus membra, non oĩa vero eundem habent actũ, Sic & iuxta Pauli Apostoli doctrinam, Multi vnum corpus sumus in Christo Iesu, singuli autem alter alterius membra, habentes dona iuxta gratiam nobis datam differentia. Proinde schismatic⁹ est, qui recusat vt pars seu mẽbrum ecclesię viuere & operari. Secunda. Quemadmodum humano corpori plærumꝗ adhęrent membra aut mortua, aut arida, aut putrida, aut languida, quę interdum sunt resecanda, ne alia membra horũ putredine inficiantur, interdum vero toleranda, ne forte si abscindantur, totum corpus pereat, quæ & si non communicent cum mẽbris cæteris in spiritu vitę, tñ colligantia quadam viuis adhærent, & idcirco adhuc etiam dicuntur membra, & esse in corpore partes. Sic & suo modo sentiendum est de corpore Christi quod est ecclesia. Firmissime, inquit August. credas, & nullatenus dubites aream dei esse ecclesiam catholicam, & intra eam vsꝗ in finem sęculi bonos malis sacramentorum communione misceri, & in omni professione siue clericorum, siue monachoꝝ, siue laicorũ bonos simul esse & malos. Ex quo consequens est, inquit, quosdam ita esse in ecclesia dei, seu in ciuitate dei, vt & ipsi etiam sint domus dei seu templum spiritus sancti. Alios vero esse in domo dei per colligantiam quandam sacramentorum, sicut palea est in frumẽto, Malos esse in ecclesia secundum quendam inessendi modum alium, ꝗ̃ gẽtes corporaliter inter mẽbra ecclesiæ habitantes, & ciuiliter cũ eisdẽ couer

ſantes, negare nō poſſumus docētibus id ſcripturis aptiſſime. Paulus Apoſtolus Corinthium quendam fornicarium iubet tolli, ſegregari, & foras mitti donec reſipiſcat. Non iuberet tollere illum & ſegregare, niſi eum Corinthij intus tolerasſent. Proinde & ibidem docet paganos foris eſſe, & eos nō pertinere ad ſuum iudicium. Deinde & alibi, In magna domo dei eſſe vaſa, non aurea ſolum & argentea, ſed & lignea atq; fictilia, & quædam in honorem, quædam in contumeliam. Qđ tractans Auguſtinus lib .4. de baptiſmo cōtra Donatiſtas ex doctrina Cypriani interpretatur Apoſtolum Paulum, per magnam domum non aliud intellexiſſe q̃ eccleſiam, vbi ſunt & boni & mali, donec in fine mundi ſicut area ventilata purgetur. Item ſaluator Regnum cœlorum, id eſt, eccleſiam in hoc mundo dicit eſſe ſimile decē virginibus, quinq; ex eis fatuas eſſe, quinq; prudentes. Rurſus, Regnum cœlorum ſimile eſſe ſagenę miſſæ in mare congreganti ex omni genere piſciū, id eſt, bonos piſces & malos. Item docet eccleſiam Chriſti eſſe aream quandam ſeu horreum, in quod colligitur frumentum, vna cum paleis in die iudicij ſegregandis in ignem inextinguibilem. Item eccleſiā eſſe vineam in qua palmites ſunt non ſolum facientes vuas, ſed etiā labruſcas. Manifeſtum aūt eſt in præfatis parabolis, neq; collegium decem virginum, neq; ſagenam, neq; aream, neq; vineam ſignificare totius mundi populum, ſed communitatē quandam a populo toto ſegregatam. Verum quidem eſt, q ager, quemadmodum interpretatur ſaluator, intelligitur totus hic mundus, per quem eccleſia dominica fuerat ſeminanda, ſicut & per totū mundum ſuperſeminanda erant zizania, tamen ſeges ipſa intelligitur eccleſia.

Ex ſcripturis igiť maniſeſtiſſimis diſcimus ſecundū quendam ineſſendi modum, etiam ſceleratos peccatores eſſe in eccleſia Chriſti. Hic iam ſi roges, cur illi peccatores magis eſſe dicantur eccleſiæ membra, q̃ hæretici ac pagani, ac ſchiſmatici, cum ſint vacui charitate, & nullum exerceāt ſpiritualis vitæ opus, ſecundū doctrinam Apoſtoli Paul. Si gaudet vnū membrum, congaudent omnia membra, ſi patitur vnū membrum cōpatiuntur omnia membra. Videtur ergo non eſſe mēbrum in corpore Chriſti, quod eſt mortuum, & vacuum charitate, nullum habens ſpiritualis vitę officium. Deinde Apoſtolus multis in locis iuſſit non conuerſari, nec etiam commedere et bibere cum auaris, ebrioſis, ac fornicarijs. Quomō poſſunt eſſe vnius ſocietatis membra, qui non poſſunt vllum ſimul habere commercium? quæ ſocietas lucis ad tenebras? quæ coniunctio Chriſti ad Belial? Tertio ois talis cum non habeat ſpiritum Chriſti, ſpiritum habet diaboli, Eſt ergo mēbrū in corpore diaboli, nō in corpore Chriſti. Vos ex p̄re diabolo eſtis, inqt ſaluator. Quarto. Quomodo poſſunt in eccleſia eſſe qui non habent Chriſtū tanq̃ caput & fundamentum? Non exiſtimo quēq̃, inquit Augu, ita deſipere, vt credat ad eccleſiæ vnitatem pertinere eū, qui nō habet charitatē, lib .1. contra Creſcentiū Grammaticū cap.19. Sed hic conſideranda eſt doctrina Pauli Apoſtoli, Viſibilia pietatis ſacramenta ineſſe poſſunt etiam in impijs, de quibus dicitur, Habentes formam pietatis, virtutem autē eius abnegantes, ſicut ſanctum baptiſma habuiſſe legimus Simonē Magum.

Pro ſalutione igiť horū, conſideranda eſt doctrina ſaluatoris, vbi ſupra docentis, In regno cœlorum, qđ eſt eccleſia, etiam fatuas eſſe virgines, et in

area

area esse zizania,& in sagena pisces interdum mortuos. Vnde & huius cō sideratiōe Augustinus libro septimo contra Donatistas docet, esse in domo dei,seu esse in Ecclesia bifariam dici. Vno modo esse in ea tanquam membra in compage iusticiæ,particeps videlicet spiritualis vitæ , hoc est cohærens cæteris membris in spiritu charitatis. Alio modo , esse in domo dei siue Ecclesia,est adhęrere membris Ecclesię sicut palea tritico. Sic omnes q habentur tanq̃ sacramento fidei visibiliter ascripti Ecclesię,secundum pacē quandam corporaliter cum Christiano populo conuersantes dicuntur esse in Ecclesia donec vel iudicio Ecclesię separentur, vel sua sponte exeant,ipsā Ecclesiam contēnentes & persequentes. Et ita Pagani cum Ecclesiam dei vel contemnant vel non cognoscant,& non sint secundum eandem visibilē religionis Christianę & sacramenti formam Ecclesię coagulati,dicūtur nec esse in Ecclesia,nec vnq̃ fuisse. Hæretici autem & schismatici sua spō te Ecclesiam deserunt,& ita exeuntes,ab Ecclesia sunt separati. Cæteri autem Christiani peccatores,auari, fornicarij,qui in Ecclesia carnaliter viuūt licet intus separati sint,non colligati vnitate spiritus & vniculo charitatis, corporaliter tamen manent coniuncti cohærentes cæteris membris, secundum visibilem quandam Christianę fidei formam,tales non occultos solum sed & manifestos peccatores esse in Ecclesia negare non possimus , supra dictis scripturis sacris manifestissime obuiantibus. Proinde & dicere in Ecclesia posse esse peccatores occultos,non autem manifestos est hęresis Donatistarum olim sub Augustini sæculo damnata a patribus. Docet id Augustinus in epistola ad Donatistas post collationem per totam epistolam , addens hanc doctrinam , non esse ab humano sensu confictam, sed Apostolicam,& scripturis sacris fundatam & manifestam ex Euangelio & doctrina Apostoli Pauli. Ex Euangelio quidem per claues Ecclesiæ traditas, quas ad ligandū & soluendū suscepit Ecclesia. Vñ frater peccans in nos nō ob id mox foris esse legit,sed tolerat,donec primū monitus inter nos & ipm solū,postea denūtiatus contēpserit iudiciū Ecclesię. Iā vbi contēpserit,habē dꝰ ē tāq̃ ethnicus & publicanus .i. habendus est tanq̃ foris & a consortio Christianæ ecclesiæ prorsus alienus. Sequitur ergo fratrem peccantem esse in Ecclesia donec iudicium ecclesiæ contemnens separetur. Item Paulus in epistola prima ad Corinthios,obiurgat illos ꝙ fornicarium quendam publicum in Ecclesia tolerabant,iubēs illum tolli seu auferri, & extra ecclesiam fieri. Paganos autem & infideles foris esse,& ita non pertinere illos ad ecclesię iudicium. In secunda ad Corinthios subindicat eundem fornicarium pœnitentia peracta rursus receptum ad Ecclesiæ gremium.

Ecclesia igitur gladio censuræ suę seu clauium suarum potestate eiecit ac separat a se quędam sua membra,non quod illa adhuc viua faciat, aut mortua, aut arida,aut esse a spiritu vitę separata,sed quod corporis sui cōmunionem subtrahit illis iam intus mortuis,intus separatis,& in sua contumacia persistentibus. Huiuscemodi enim separatio,eiectio seu excōmunicatio non lętifera,non mortalis,sed medicinalis est, vel ei qui eijcitur vel cæteris membris. Et cum in argumento assumitur, Non potest esse Ecclesiæ membrum, quod nullo fungitur spiritualis vitæ officio. Respondeo.

Quod in Ecclesia per membra sic intus separata,aguntur forinsecus multa

Ecclesiæ mysteria, quæ siue per membra intus mortua, siue per mēbra viua fiant, prosunt per illos digne sumētibus seu vtentibus. Inter apostolos Iudas & iter discipulos alij quidā non ex zelo, sed per inuidiā & contentionē Euangelizantes ac baptizantes profuerunt populo in Ecclesia tolerati, Ita non ē inconueniens eum qui intus est membrum in corpore seu in Ecclesia diaboli, forinsecus esse in Ecclesia dei, dum neq; contemnens est Christinæ religionis Ecclesiam aut fidem, neque adhuc ab ecclesia contemptus est atque reiectus. Ad testimonia scripturæ dicimus quod iussiones ac prohibitiones Pauli iubentis, vt abstrahamus nos ab omni fratre carnaliter viuente, vt neq; cibum cum eo sumamus, neq; potum, causas habent videlicet lucrum & custodiam charitatis, lucrum quidem vt eum quem vitamus lucrifaciamus, vt cōfusus tandem resipiscat, & spiritus saluus fiat. Custodiam vero charitatis in nobis, & in cæteris, ne inficiamur ex praua alteri⁹ societate. His similibus que causis cessantibus cessant, inquit Augustinus, & prohibitiones ipsę. Nā & saluator cum publicanis & peccatoribus manducabat, vt eos lucrifaceret. Iussit etiam tolerare vsque ad tempus zizania, ne conculcaretur triticum. Scripturę autem, quæ loquuntur de communione, conuentione, & societate lucis cum tenebris, intelliguntur de communione & societate non corporaliter, sed spiritualiter intellecta, id est de communione quæ est non secundum corporalem, sed secundum spiritualem societatem, qualis est ea, qua aut fouetur impietas, aut fauetur eidem tacendo, approbando, correctionē negligendo. Deinde & hoc sciendum quod Apostolus Paulus iubens non sumere cibū cū peccatore, sed abstrahere, loquit̄ toti ecclesię aut Corinthiorū aut aliorum q̄rū officiū ē, vt per censurā ecclesiasticā coerceant malos & cōtumaces, quemadmodum cum ait. Auferte malum ex vobismetipsis. Verbū apostoli dicentis. Si gaudet vnum membrum, congaudeant omnia membra, plane intelligitur de membris, quæ habent sensum & motum spiritualis vitæ, qualia sunt mēbra viua. Manifesta ē itaq; veritas sentētię primę & secūdę.

Tertia sententia, quemadmodum dominus noster Iesus honorauit & suum sacerdotium, & suam Ecclesiam apud Iudęos, in cuius cathedra sedebāt sacerdotes impij, scribę & pharisęi, præcipiens leprosis, Ite, ostendite vos sacerdotibus. Quę dicunt facite, ita & nunc Ecclesia Christi honoranda est, & non ob id deserenda, quod in illius cathedra videamus interdum sceleratos pręsidere pontifices. Proinde quemadmodum in veteri lege iuxta saluatoris doctrinam non erat recedendū a cathedra Moysi propter maliciam sedentiū in illa, Ita nec nūc recedendū est ab Ecclesia Apostolica, q̄uis in ea secundum visibilē sacramentorū faciē, corporaleq; cōuersationē cōmixta esse videam⁹ zizania, sicut in Arca Noe animalia mūda simul erant cū immūdis, quod & saluator, quemadmodum iam diximus, in Euangelijs demonstrauit, corporalibus exemplis docens. In area frumentum esse simul cum palea, & in vinea palmites aridos adhęrere viti, & in sagena congregari pisces bonos & malos, & inter virgines euntes obuiam sponso & sponsę, quinq; esse fatuas, & quinq; prudentes. Ex quibus parabolis discimus in Ecclesia dei secundum quendam inessendi modum, etiam membra esse praua, vitiata, arida, & mortua. Verum in omnibus, inquit, Augustinus tenenda est beatissimi Cypriani plenissima charitatis pietatisq; sententia, dicentis. Quanq; in Ecclesia videamus

deamus esse zizania, nō tamē debet perturbari aut fides aut charitas nostra, neq; de Ecclesia ipsi recedere debemus, ob id q; zizania in Ecclesia esse cerni mus. Quemadmodum ad suos discipulos ait saluator, Nolite eradicare ziza nia, ne simul conculcetis & triticum, sinite vtraq; crescere vsq; ad messem, idest, vsq; ad consummationem sæculi.

Quarta sententia, Quemadmodum constat apud veteris legis populū omnes Ecclesias post Moysen professione fidei, & religionis per tempora si bi inuicem succendentes inter se conuenisse, & cum illa Ecclesia mansisse, in qua permanebat Moysi cathedra, sicut & Moyses in illa Ecclesia manebat, in qua fides & doctrina erat suorum antecessorum, Noe, Abraham, Isaac, Ita iam omnes post Christum Ecclesias oportet conspirare cum Ecclesia, quæ erat in Christo apostolica, quæ erat & Ecclesia Petri Iesu Christi vicarij, cui Christus ex hoc mundo abscessurus delegauit eiusdem suæ Ecclesiæ curam, dicens illi, Petre pasce oues meas. Idcirco Ecclesia nunc Christiana est inter illos, apud quos ē fides, doctrina, et cathedra apostolica. Et quemadmodum tunc non poterat esse vlla Christi Ecclesia a cathedra Petri segregata, ab Ec clesia Apostolorum aliena, Ita nec nunc potest esse vera Christi Ecclesia quę se separat, & seiungit ab ea, apud quam est Petri cathedra. Nam & spiritus sanctus remittens peccata, non alibi residet quam apud Ecclesiam Apostoli cam, cui dixit Iesus, Accipite spiritum sanctum. Quorū remiseritis peccata, remittuntur eis. Hic spiritus copulat & sociat omnia Ecclesiæ membra, nō secundum corporalem cōgregationem in vnam patriam, prouinciam, aut re gionem, sed secundum spiritualem copulam in vno fidei sacramento, in vna professione, in vno grege, in vno ouili, sub vno pastore, sub vna cathedra, quæ est & cathedra illius, cui dixit Christus. Tibi dabo claues regni cœlorū &c. Petre pasce oues meas. Quæ verba, si Cypriano cęterisq; Ecclesiæ patribus credimus, dixit ad omnes futuros tunc prępositos, qui petro vicaria ordinati one succedūt. Nō potest igitur vera esse Christi Ecclesia, quę separat se a Pe tri cathedra.

Quinta sententia. Quāuis non omnes pontifices etiam rita ordinati one sedentes in Apostolorum cathedra, habeant spiritum, quo ipsi sunt sancti ficati & iusti, Omnes tamen quam diu ab Ecclesia intus tolerantur, habent spiritum sanctum per eorum ministeria in Ecclesia remittentem peccata. Omnia sacramenta cum obsunt, inquit Augustinus, indigne tractantibus, prosunt tamen per eos digne sumentibus. Christus, cum circuncidendus & offerendū esset pro illo legale sacrificium, non spernebat sacramenta Iudęo rum sacerdotum, non deuitabat Iudęorum templum, quod vocabatur ab illo spelunca latronū, in quod boni & mali intrabāt. Vnde & ipse cum suo tra ditore vsq; ad vltimum vixit osculum Cyprianus cum auaris & rapacibus non solum laicis & clericis, sed & Episcopis, inquit Augustinus, atq; ponti ficibus panem domini manducabat, & calicem bibebat, nec tamen terreba tur verbo Apostoli iubentis non commisceri illi, nec cibum sumere, sufficie bat enim illi a talibus corde seiungi, vita & moribus distingui, qui non po terat ab eis corporaliter separari, non poterat communionem eorum in sacra mentis dandis & accipiendis vitare. Aliud est currere cum fure ad furandū. Aliud est currere cum fure in templum ad orandum & accipiendum sacrū.

Aliud

Aliud est cum adulteris portionem ponere in fauorem vel promotionem adulterij, Aliud cum adultero manducare, bibere, aut accipere ab eo sanctū. Augustinus tertio libro contra Crescentium Grammaticum. Si ad hominē baptizandum, & sanctificandum sacramentum quod accipitur tanto meli⁹ est, quanto est melior per quem traditur, tanta erit in accipientibus baptismorum varietas, quanta in ministris meritorum diuersitas. Meliorem igitur baptismū dedit Paulus, ꝙ Apollo, qui meritis inferior erat Paulo. Hoc autem falsum ē & contrarium doctrinę eiusdem Pauli, qui huiuscemodi errorem scribens in epistola prima ad Corinthios, aduersus eos clamat, qui iā schismata cœperant facere in Ecclesia, arbitrantes sacramenta esse inæqualia, propter diuersa ministrorum merita. Cum sit, inquit, inter vos zelus & contentio, nonne homines estis? nonne carnales estis? & subijciens quæ nā fuerit huiusmodi contentio. Cur enim, inquit, dicit quis, ego sum Pauli, ego Apollo, nonne secundum hominem ambulatis? Gratias ago quod neminē vestrum baptizaui, ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Non est ponēda in homine spes, sed in eo de quo dicitur. Hic est qui baptizat. Et idcirco non est melius sacramentum, quod per meliorem datur, nec deteri⁹ quod per deteriorem datur. Neque enim qui plantat aliquid est, neqꝫ qui rigat, sed qui incrementum dat deus. Maledictus qui spem ponit in homine, sacerdos immundus si baptizat mundatur baptizatus, non ab immundo, sed a Christo qui intus baptizat in homine. Quid est Paulus, quid Apollo, quid alius, quis sacerdos, nisi ministri eius qui intus lauat, intus incrementum donat. Dicimus autem de his latius in, de libertate Christiana.

Sexta sententia. Non idcirco apud hæreticos & schismaticos, aut alios quoslibet sese ab Ecclesia Petri separantes, arbitrandum est veram esse ecclesiam, quod vera habeant sacramenta, vera quatuor Euangelia, vni⁹ veri dei cultum, verum Christiani signaculum, vera altaris sacrificia. Nam & in his quæ sunt extra Ecclesiam, possunt omnia illa esse vera, ipsa tamen nequaquam prodesse possunt vllis extra Ecclesiam permanentibus. Extra Ecclesiam nulli prodest etiam verum sacrificium. Olim prohibuit deus fieri sacrificium extra tabernaculum, cui postea templum successit in Hierusalem, & in vtroqꝫ, Ecclesia Christi intelligitur figurata, vt sciamus extra societatem Ecclesiæ non esse locum veri sacrificij. Verum nunc sicut in omni loco & gente potest sancta esse Ecclesia, ita & in omni loco possumus vera habere altaria, verumqꝫ offerre sacrificium in societate Ecclesiæ permanentes. Cum factus est Emanuel dei filius, huius templum simul omnes & singuli templa, vt inquit Apostolus, sumus sancti spiritus. Cū habemus ad illum corda sursum, eius altaria sunt corda nostra, ei sacrificamus hostiam humilitatis & laudis in ara cordis, igne feruidę Charitatis, quamuis sit rationabili lege ab Ecclesia constitutum vnicum illud magnum sacrificium, Christum per vniuersum orbem quotidie in Ecclesia pro viuis & defunctis sacramentaliter celebratum, non debere fieri nisi in locis deo dedicatis, & a ministris ad efficium id celebrandum consecratis, quemadmodum olim in veteri lege Dathan & Abyram sua autoritate arripientes thuribula, deo vero obtulerunt sacrificia, sed non ob id recte sacrificauerunt. Ita & extra Petri cathedram & Apostolicā ecclesiā, ꝗuis interdū a quibusdā ver⁹ colatur

deus, ha

deus, habeantur & nonnunquam vera sacramenta, vera altaris sacrificia, extra tamen hanc ecclesiam, neque salubriter, necp vtiliter hęc habentur. Baptisma, inquit Augustinus apud hæreticos & schismaticos manet ratū, & ab ipsis ministratum suum operatur effectum in eo, qui aut ignoranter, aut ex necessitate quadam ab illis recepit, si illam retineat ecclesiam, quā Cyprianus non deseruit, qui errore quodam deceptus hæreticorum & schismaticorum sacramenta esse irrita & inania non pertinaciter censuit. Vera igitur catholica ecclesia est, non extra quam non colitur verus deus, nō extra quam non habentur vera dei Euangelia, vera sacramenta, vera altaris sacrificia, sed extra quam necp salubriter colitur vnus verus deus, necp salubriter & vtiliter habentur vera Euangelia & sacramenta. Et ita quemadmodum non omnes fiunt salui, qui secundum visibilem quandam sacramentorum formam in ecclesia colligati, præstant se cęteris secundum conuersationem corporalem similes in ritibus & ceremoniis, veluti qui sunt palmites arescentes, putridi, non adhęrentes viti, & capiti suo Christo, non manentes socij pinguedinis oliuæ. Ita extra hanc ecclesiam nemo (quantumlibet laudabiliter se viuere existimet) saluus fieri potest.

Septima sententia. Quamuis in his qui sunt extra ecclesiam, vera sunt quæ ministrantur sacramenta, & vera est apud eos Eucharistia, verū chrisma, verum baptisma, tamē non est apud eos super membra ecclesię potestas vlla ecclesiastica, non ius vtendi sacramento. Errauit hac in re tam olim diu Cyprian. qui & si recte sensit, tradēs baptismū a prauis ministris exhibitum, quam diu in ecclesia tolerantur esse ratum, tamen non recte sensit tradens, sacramentum ab his, qui sunt extra ecclesiam, vtpote hęreticis, et schismaticis administratum esse nullum. Et quia hanc suam sententiam erroneam nondum ecclesię definitione lucidatam, nō pertinaciter, sed sub iudicio eiusdē tenuit ecclesię, idcirco in vnione mansit & pace.

Octaua sententia. Quemadmodum ecclesia a Iesu Christo corporali præsentia ædificata secundum iusticiam in lege & prophetis olim promissam, & pollicitam in vnitate fidei, & fraternæ societatis colligata, fuit ecclesię, quę sub Moyse erat, propter quod & ipse Christus in scripturis lapis angularis vocatur, vtpote connectens vtriusc testamenti patres. Ita et ecclesia vera, quę nunc est in terris nobiscum, secundum corporalem pręsentiam continuatur ecclesię a Christo Iesu in Apostolis cœptę. Vnde & Christus in monte coram vtriusc patribus testamenti cœlitus trāsfigurauit semetipsum, loquens cum Moyse, Helia, & Apostolis, vt significaret se esse vnum & eundem, qui olim multifarie, multisc modis loquut⁹ in Moyse & Helia, cęterisc prophetis, nouissime loquutus est in suis Apostolis & discipulis. Nona sententia. Ea quæ nunc est ecclesia ex scripturis sacris inuenitur & certo cognoscitur, & idcirco hęreticis rogantibus nos, vbi nam sit ecclesia, & apud quos, vbi nam inceperit. Respondendum ē, quemadmodū & olim tradiderunt patres, ecclesia quę nūc est, ex scripturis sacris quę renda est. Omnes prophetę loquuti sunt de Christo et eccl'a eius. Sed obscurius inqt Aug. dixerūt de Christo, q̄ de eccl'a Christi, in spū pręuidentes cōtra Christi eccl'am hoēs facturos esse schismata, de Christo aūt nō tantā litē habituros, qui tn̄ de ecclesia magnas cōtentiones essent excitaturi.

Decima sententia. Quemadmodum qui de Ecclesiæ capite, quod est Christus, a scripturis sacris dissentiunt, non sunt in Ecclesia, etiam si in locis inueniantur vbi est Ecclesia, Ita quicunq; de Christi corpore, qd' est Ecclesia a scripturis sacris dissentiunt, etiam si de diuinitate & humanitate Christi recte sentiant, non sunt in Ecclesia. De Christi corpore, quod est Ecclesia, male sentiunt, qui arbitrantur ecclesiam Christi aut esse vbi non ē, aut non esse vbi est, velut sunt, primum qui dicunt Ecclesiam Christi non posse esse, vbi zizania permittuntur crescere cum tritico, vbi scelerati homines dimittuntur viuere in commune iustorum. Deinde qui dicunt non esse ecclesiā cui præsident pastores, et pontifices superbi, auari, aut aliter perditis moribus deum stimulantes. Tertio qui dicunt ecclesiam Christi non esse, cuius membra, & præsertim pastores & pontifices habent temporalium rerum proprietatem, aut villas, aut temporales possessiones, & sic de alijs erroribus, quorum doctrinę contrarię fuerunt iam olim per vniuersam ecclesiam a sanctis patribus creditæ & obseruatæ omni dubitatione semota.

Contra primum errorem dicit saluator, Nolite eradicare zizania, nè simul conculcetis & triticum, sinite vtraq; crescere. Conta secundum dicit. Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisęi. Quę dicunt facite, secundum opera eorum nolite facere. Contra tertium Paulus loquitur ad Timotheum. Præcipe diuitibus huius sæculi non alta sapere, & cæt. Item oportet episcopum domui suæ bene esse præpositum, hospitalem. Vnde & Christus loculos habuit, in quibus collectam reportaret pecuniā. Paulus laborabat manib', vt haberet propria quibus viueret. Si nihil reponendū est in crastinum, inquit Augustinus, cur Apostoli sic indigentes sanctorum necessaria procurabant ne qd deesset in posterū. Ex hac sententia discimus, aliud esse de his qui Christum offendunt per malam vitā, non deferentes tñ fidem. Aliud de his, qui Christū offendunt apostatantes a fide, vtpote male sentientes, aut de Christo, aut de illius Ecclesia, vtrumq; est fidei & credere in Iesum Christum dominum nostrum, & credere sanctam Eccl'am catholicam. Ex supra dictis opponet fortassis quispiam, & dicet, Huius temporis Ecclesiam Romano pontifici subiectam, non esse veram Christi ecclesiam, cum sit localis & diuisa in vnum angulum Europæ. Ecclesia autem Christi secundum supra dictam sententiam, oportet esse catholicam, id est, vniuersalem, & per totum mundum dilatatam, quam & Augustinus cōtra Permenanum, alijsq; in locis plurimis probat oportere crescere vsq; ad consummationem sęculi. Discipulis interrogantibus de consummatiōe sęculi, respondebat Christus. Oportet Euangelium in vniuerso orbe prędicari, & tunc erit consummatio. Quod si dixeris iam olim prophetias similes esse cōpletas, & per totum mundum Euangelium aliquando esse prædicatum, sed nunc de cætero mundo ecclesiā perijsse, & in parte Romanę ecclesię in sola Europa remāsisse. Iam videris incidere in errorē Petiliani Donatistę, interpretantis scripturas, quę docent ecclesiam per totū orbē diffundi, iam olim esse cōpletas, & orbē terrarū iā apostatasse, & remāsisse in pte Donati in sola Africa. Quam Petiliani responsionē arguens Augustin. ex scripturis docet vtrumq; genus tam triticum scilicet q̄ zizania. i. tā genus iustorū, q̄ generationē impiorum, p totū mundū vsq; in consummationē sęculi pmansurū.

Regnum

Regnum Messię quod est Ecclesia Christi, in scripturis prænunciatur futurum esse tale, quod complecteretur omnes filios Israel, & ad quod venient omnes gentes in mõtem sanctum Hierusalem, dicente Esaia propheta, Fluent ad eum omnes gentes, & alibi, In domino laudabitur & iustificabitur oẽ semen Israel. Item Michea, Congregatione congregabo Iacob, totum in vnum conducam. Cum igitur non videmus præsentem Christo Ecclesiam complecti, neque omnes gentes, neque omne semen Israel, consequens videtur falsam esse sententiã, quæ docet Ecclesiam Christi manifestissimis scripturarum testimonijs designari & cognosci. Deinde & contra sententiam decimam videẽ argumentari, Vera Christi Ecclesia apud eos ẽ, qui quantumlibet sint pauci numero, conueniunt in nomine Iesu, dicente saluatore, vbi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, illic ego sum in in medio eorum. Præterea vera Christi Ecclesia apud eos est qui ex deo sunt, ex deo autem sũt omnes qui confitentur Christum venisse in carnem. Dicit enim Ioannes, Omnis spiritus qui confitetur Christum in carne venisse, ex deo est. Et Paulus, Si confitearis in ore tuo dominũ Iesum, & corde credideris quod deus suscitauit illum a mortuis, saluus eris, sed omnis humanus spiritus qui ex deo est & qui saluus est, membrum est Ecclesię. Videtur ergo quis esse membrum Ecclesię, quamuis de corpore Christi quod est Ecclesia non recte sentiat, modo recte de Christo capite sentiat.

Respondeo, Neq; saluator in Euangelio, neq; scriptura aliqua, neq; Augustinus ex doctrina scripturæ docet Ecclesiam indies super hanc terrã magis ac magis dilatari, vsq; consummationem sęculi. Ex scripturis sacris, simul & doctrina Augustini consequens est Ecclesiam crescere, & fidẽ per omnes terrę nationes dilatari, donec ipsum salutis verbum omnes nationes audierit. Sicut & Apostolus ait ad quosdam. Verbum, inquit Euangelij peruenit ad vos, sicut in omni mundo est fructificans & crescens. Verbum salutis Apostoli temporibus erat fructificans & crescens in omni mũdo, sed non inde oportet consequens esse, quod ergo tunc fuerit Ecclesia in toto mundo. Deinde non oportet si sub illis temporibꝰ fuerit quotidie crescens in omni mundo, quod ergo adhuc sub temporibus nostris sit sic in oĩ mundo crescens. Nam ex scripturis ꝗuis sit consequens, non esse futuram consummationem sęculi priusq; & Ecclesia creuerit per vniuersas gentes, & Euangelium regni fuerit prædicatum per vniuersum mundum, & tunc .i. in tempore post huiuscemodi prædicationem, venturam esse consummationem, Non tamen inde consequens est, quod tunc mox futura sit consummatio sęculi, cum fuerit Euangelium per vniuersum orbem prędicatum, ꝗa non vnum solum sed plura sunt signa futuri aduentus. Et cum videritis hęc fieri, inquit saluator, scitote quia prope est. Ad complementum igitur veritatis prophetię saluatoris, neq; oportet per Apostolos, & sub Apostolorum sæculis Euangelium esse in toto mundo prædicatum, neq; oportet in ipsa cõsummatione sæculi Euangelium & Ecclesiam Christi per vniuersum orbẽ spargi ac dilatari, & Euangelium in oẽs gentes prędicari. Neq; opertet, ꝙ vsq; in finem sęculi sint in oĩbus nationibus per vniuersum orbem hoẽs q credant in Christum, sed oportet ante cõsummationem sęculi Euangelium ꝑ vniuersum orbẽ prędicatum esse. Scriptura voluit hanc prophetiam ante consum

consummationem sęculi impleri, non simul sed paulatim. Et ita nō oportet, quod pro aliquo sæculo prædicetur Euangelium in omnibus gentibus, sed satis est quod paulatim dilatetur, donec verificatum fuerit in omnibus gentibus prædicatum esse Euangelium. Quemadmodum si dicerem, oportet si dei gratiam super omnem spargi electum, & tunc veniet finis sæculi. In quibus ergo gentibus inquit Augustinus nondum est Ecclesia, neq; Euangelium pręadicatum oportet esse futuram Ecclesiam, non quod omnes qui ibi futuri sunt credant, sed vt sint qui credant. Alioquin quomodo implebitur eiusdem saluatoris verbum: Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meū, nisi in omnibus gentibus sint & homines q oderūt, & Christiani quos oderunt. Ad id autem quod dixit Apostolus, In omnem terram exiuit sonus eorum, Dicimus Paulum quidem loquutum esse verbis præteriti tēporis, sed quia prophetia erat ex psalmo desumpta, non quod iam prorsus completum esset, sed quod futurum erat dixit, sic tamen vt & simul insinuet sui sęculi populum in Iudæa tunc audiuisse Euangelium, tum ob id quod sonus ille Apostolorum in omnem terram exiens, a Iudæa inceperit, totam que Iudęam repleuerit, tū & ob id quod apud illos, de hoc doctrina legis & prophetarum ab antiquo tempore a Mosi videlicet sæculo publicata fuerit. Ex huiuscemodi ergo scripturis discimus Ecclesiam crescere, simul & discimus vsq; quo, & ad quos terminos seu fines ipsa crescendo erat futura, & tunc fore finem sęculi, cum omnis gens audierit prędicationem Christi. Ecclesia olim videtur dispersa per totum mundum tunc cognitum, per Hæreticos autem Arrium, Nestoriū, Eunomium, Mahumetā, maior pars verā ecclesiam Christi deseruit, ad dogmata a traditionibus sanctorum patrū aliena transiens. Verumtamen & hic sciendum est, quod hanc prophetiam etiā sā nondū completā esse forsitā necessariū putabit, quandoquidē & nōmultis effluxis annis sub Ferdinando et Emanuele Hispanorū Regib⁹ inuētę sunt insulæ quatuor, maxime pristinis sæculis prorsus incognitæ. In quibus an vnq̄ fuerit Christi fides prædicata, certum nobis non est. Patres autem dicentes id olim in omnibus gentibus esse completum, loquuti sunt de nationibus terrę tunc cognitis sibi aut inuentis.

Sed de his hactenus, nunc sufficiat scire neq; ex scripturis sacris, neq; ex doctrina Augustini aut aliorum patrum consequens esse in hac vita, ecclesiam vsq; consummationem sæculi ita crescere, vt numerus credentium in hoc sæculo peregrinantium indies maior fiat, quamuis sit consequens ecclesiā Christi esse tanq̄ vineam, cui quotidie accrescunt noui palmites ex gētibus vsq; in finem sęculi, & hunc finem sæculi non esse futurum, donec euangelium salutis in omnibus gentibus prædicatum fuerit, & pręsentem ecclesiā esse spiritualem Hierusalem, & spiritualem Siō, de cuius semine & filijs in scripturis legitur, nunc q̄ pauci sint, nunc autem q̄ multi sint, neq; hęc inter se pugnant, nam idē numerus in relatione ad diuersa paucus est & multus. Pauci quidem intelliguntur fideles facta comparatione ad vniuersum genus hominum infidelium per vniuersum orbē, quemadmodum ait saluator, Arcta est via quę ducit ad vitam, & pauci sunt qui ambulant in ea. Plures sunt qui pereūt, q̄ qui salui fiunt, quia multi ambulant in perditionis via, quę est lata & spatiosa. Rursus idem fideles multi sunt in comparatiōe Iudęorum, quia

plures, vt inquit Esaias, filij desertæ, q̃ eius quę habet virũ. Vbi Esaias prænuntiat multitudinẽ filiorũ ecclesię gentium futurã esse maiorẽ, q̃ tunc erat multitudo synagogę Iudęorũ. Neq; obstat huic responsioni doctrina Augu. contra Petilianum Donatistam, siquidem Donatistæ Ecclesiam esse localem sic intellexerunt, vt non sustinerent Ecclesiæ membra esse in congregatione, vbi zizania cõmixta sunt. Item Petilianus dicebat fidem in cæteris gentibus perijsse, & in sola Africa a parte Donati remansuram esse vsq; in finem mundi. Et hanc sententiam destruit Augustinus, demonstrans Ecclesiam non apud Donatistas, sed apud eos esse quorum fides ex gentibus crescit in vniuerso mundo. Sunt, inquit Augustinus, nonnullę gẽtes, in quib⁹ Euãgelium nondum est prædicatum. Et cum necesse sit omnia pręnuntiata per Christũ & prophetas adimpleri, necesse est illis gentibus etiam Euangeliũ prædicari, quod cum impletum fuerit, veniet consummatio.

Propositiones vniuersales, quibus dicitur, Omnes gentes seruient ei, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Omnes gentes quascunq; fecisti venient & adorabunt coram te. Dicimus huiusmodi sermones vniuersales significare, non quod singulę gentium sint credituræ (alioquin quomodo stabit sententia saluatoris, Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meũ) sed quod omnes gentes id ẽ nationes gentiũ secundum aliquam sui partem & credent in Christũ, & adorabunt eum, tanq̃ significare volens, Palmites habebit ecclesia in omnibus gentibus, & in omni loco, in omni regno, & ita omnia regna terræ secundum aliquam sui partem sunt adoraturi Christum quemadmodum de vniuersa terra prænuntiatur q̃ ipsa adorabit Christũ. Sic & alia dicit prophetia. Adorabunt in conspectu eius vniuersæ patriæ gentium, quibus significatur, quod ramos suos extẽderet ecclesia per vniuersum orbem. Et hunc esse intellectum ex scripturis planissime discimus significantibus in omni gente futuros esse, qui sunt credituri. Et rursum in omni gente futuros esse, qui non sunt credituri. Vnde & saluator ad Apostolos, Ite, & docete omnes gentes, qui non crediderit, condemnabitur. Orat quidem propheta, Cõfiteantur tibi domine oẽs reges terrę, sed nõ illic dicit, oẽs reges terrę adorabũt eũ. Quod si vspiã diceret ita interpretandũesset, vt alijs scripturis nõ cõtradicat de adoratiõe subiectiõis. Vñ & in nouissimo die omnes hoẽs erunt Christo subiecti, siue voluntarij in iusticia & gloria, siue coacti in pœna. Ex huiuscemodi ergo scripturis plane demonstratur nobis quę sit ecclesia Christi. Quoniam schismata futura erant, quæ inuiderent ecclesię catholicę toto terrarum orbe diffusę. Idcirco diuina, inquit Augustinus, sunt nobis tradita eloquia, quibus ecclesia catholica non sicut quęlibet schismata in angulo aliquo terrę, sed in vniuerso mundo fructificando, & crescendo vsq; ad ipsos Aethiopes extremos, videlicet & teterrimos hominũ nunciatur peruẽtura. Dominabitur a mari vsq; ad mare, & a flumine vsq; ad terminos orbis terrarum, Coram eo procedent Aethiopes, & adorabunt eum omnes Reges terrę. Ad scripturas, quibus significatur omnia homo fieri saluus, & esse in ecclesia, qui aut crediderit aut cõfessus fuerit Iesum Christum in carne venisse, Dicimus huiusmodi scripturas sic interpretandas, vt non aduersentur alijs scripturis, quibus significatur solam fidem ac confessionem fidei non prodesse, nisi fidem comitentur opera. Oportet sic

ore confi-

ore confiteri, vt opa eius nō dissentiant a cōfessione oris. De quibusdā dicit scriptura, Confitentur ore se nosse deum, factis autem negant, Non omnis qui dicit mihi, domine, domine, intrabit in regnum cœlorum. Nemo vere credit Iesum Christum in carne venisse, qui non credit eum verum deum, & hominem saluatorem, in carnem venisse propter nos homines, & propter salutem nostram, & mortuum esse ad tollendum nostra peccata. Peccatum si tam magnum est malum, vt pro illo tollendo mortuus sit Christus, consequens profecto est nos oportere odisse peccata, credentes promissionibus, cōminationibus, & omnibus verbis, quæ loquutus est tum per semetipsum, tum per Apostolos suos. Patet igitur supradictarum sententiarum veritas.

Ex supra dictis igitur manifestum est, veram Christi Ecclesiam apud eos esse, qui permanent in illa Ecclesia, quæ ab Apostolis fundata incepit crescere ab Hierusalem in omnes gentes vsque in diem hanc durans.

Illa autem Ecclesia est ab Apostolis fundata, cuius fides & cathedra seu doctrina & potestas Ecclesiastica, id est ius seu potestas dimittendi seu retinendi peccata, ligandi & soluendi, baptizandi, & docendi, & interpretādi scripturas deriuantur a Christo in Apostolos, quibus & sensus aperuit, vt easdem scripturas intelligerent, & ab illis per traducem succedentium sibi inuicem Ecclesiarum & episcoporum durans ad tempus vsque præsens. Sūt hæretici qui libenter audiunt Ecclesiam Christi illic esse, vbi est fides & verbum Christi. Sed de legitima episcoporum successione & Ecclesiastica potestate retinendi & remittendi peccatum, quæ a Christo in Apostolos, & ab Apostolis in solos episcopos & sacerdotes secundum seriem successionis descendit, audire contemnunt, nescientes secundum scripturam veram Christi Ecclesiam non posse esse in societate eorum, apud quos non est vera Christi cathedra, quę & Petri & Apostolica cathedra appellatur. Hæc autem nō esse apud eos, quorum cathedræ & episcopatus ab Apostolica cathedra non trahūt originem. Et quia omnium hæreticorum ac schismaticorum vnus ille mos est, vt iactent sese Christianum habere nomen, & quatuor dei Euangelia, vera Christi sacramenta, & ita Ecclesiam ac cathedram Christi apud se permanere, videamus quam intelligentiam super vera Christi cathedra atq; Ecclesia cognoscenda habuerūt ab initio sancti & ecclesiastici patres. Hi certo vno animo & vno ore, omni ambiguitate semota tradiderunt veram Christi Ecclesiam esse eorum, apud quos ē Apostolorum fides, & doctrina. Et hanc esse apud eos qui custodiunt professionem omnium sanctorum patrum secundum suorum temporum successiones in his quæ sunt fidei, concorditer reddentium testimonium, concorditerque scripturas sacras intelligentium, Sunt huius doctrinæ antiquissimorum patrum testimonia. Ireneus vetustissimus aduersus hæreses Valentini libro quarto, capite. 43. Item capite sexagesimotertio. Agnitio vera, est Apostolorum doctrina, & antiquus Ecclesię status in vniuerso mundo, & in charactere corporis Christi, secundum successionem episcoporum, quibus illi eam quæ in vnoquoq; est, Ecclesiam tradiderunt, quæ peruenit ad nos. Item Tertullianus non lōge posterior illo in lib. de præscriptionibus hæreticorum, docens apud quos debeamus quærere Ecclesiam Christi. Apostoli primo, inquit, per Iudeam contestata fide in Iesum & Ecclesijs institutis, dehinc in orbem profecti

 eiusdē

eiusdem fidei doctrinam nationibus prouulgarunt, & Ecclesias apud vnam quamque ciuitatem condiderunt, a quibus traducem fidei & suam doctrinam cæteræ exinde Ecclesiæ mutuatę sunt, & quotidie mutuantur vt Ecclesię fiant, & per hoc & ipse Apostolicæ deputabantur, vt soboles Apostolicarum Ecclesiarum, vt omne genus ad originem suam censeatur. Necesse est itaque inter tot ac tantas ecclesias vnam esse illam ab Apostolis primã, ex qua oẽs, sic omnes primæ Apostolicæ, dum omnes simul vnam probant vnitatem, quę est communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, contestatio hospitalitatis. Hęretici autem, vt inquit Ambrosius, sunt qui discordant ab Ecclesia catholic, adiuersa sentientes aut de Christo, aut de sensu legis in traditiõe ecclesię siue Cataphrygiæ siue Nouatiani, siue Donatiani, aut cęteri hęretici. Hactenus de vnitate ecclesię, & vbi, & apud quos, sit & qui sint intus, qui autem extra ecclesiam.

Sequitur caput tertium huius libri, in quo tractatur de Ecclesia cathedræ Petri, & vtrum oporteat omnes particulares Ecclesias conuenire cum illa, eique subesse. Diuiditur autem caput istud in tres partes. In prima demonstrabitur omnes particulares Ecclesias, omnemque Christianum populum oportere conuenire atque subesse vni catholicæ & Apostolicę Ecclesiæ. In secunda demonstrabitur omnes ecclesias particulares, omnesque aliorum episcoporum cathedras subesse cathedrę & ecclesię Petri. In tertia, Cathedram & Ecclesiam Petri non posse deficere a fide.

IN superioribus demonstratum est ecclesiam esse vnam, quę post manifestatã iusticiã in lege & prophetis testificatam, atque promissam a Christo per Apostolos fundata, incepit crescere in omnem terram, & ita omnes particulares ecclesias habere originem ab ecclesia Apostolica. Verum quia calumniantes hęretici forsitan responderent ex huiuscemodi testimonijs cõsequẽs quidẽ esse oportere oẽs eccl'as conuenire in vna fide, in vna spe vocatiõis, in charitate, in scripturis, in Euãgelijs, in doctrina, ĩ pace, cũ catholica ecclesia ab Apostolis ĩ gẽtibus fundata, & cũ hoĩbus Christi fidelibus. Sed cũ aliud sit vinculũ spei, fidei, & charitatis cum aliqua ecclesia, aliud habere originem, ordinationem, & potestatem ab illa, non inde videtur consequens esse omnes Ecclesias habere aut sacerdotalem, aut episcopalem potestatem ab Ecclesia Apostolica, quin potius sufficiens videtur, omnes Ecclesias habere eandem fidem, idem fidei symbolum, eundem deum patrem, & filium, & sanctum spiritum, eadem Euangelia. Et hæc videtur plana fuisse doctrina Cypriani passim docentis, Ecclesiam esse vnam, & episcopatum vnũ esse. In epistola ad Antonianum, docet vnum esse episcopatum a Christo multorum episcoporum, concordi numerositate diffusum, sicut a Christo vna est Ecclesia in multa membra, per totum mundum diffusa. Et in libro de simplicitate prælatorum. Quamuis post resurrectionem suam Christus Apostolis suis omnibus parem tribuit potestatem, dicens, Sicut misit me pater, & ego mitto vos, Accipite spiritum sanctum, Quorum remiseritis peccata, tamen vt vnitatem manifestaret, vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem

entem sua autoritate disposuit hoc. Erant vtique & cæteri Apostoli, quod fuit Petrus, pari consortio prediti & honoris & potestatis, sed exordium ab vnitate proficiscitur, vt ecclesia vna esse monstretur. Episcopatus vnus ē, cuius a singulis pars in solidum tenetur. Vna est ecclesia per vniuersum orbem luce radiorum suorum perfusa, & qui ab huiusmodi Ecclesia, ab huiuscemodi episcopatu se separat, schismaticus est, hæreticus est. Sed ex his nihil aliud consequens esse videtur, ꝙ quod sit multorum episcoporum concordia, in vnitate fidei, charitatis, & pacis, sicut & ecclesia est vna. Vnde & hoc indicant verba vnius episcopatus concordi numerositate multorum episcoporum diffusus, sed non inde consequens esse videtur, quod populus alicuius prouinciæ, aut regni, aut familiæ non possit sibi & constituere & eligere & ordinare episcopum, modo sic conueniat cum cæteris Christi fidelibus in nomine Iesu, id est, in fide & charitate, credens eundem deum Christum, verum illius filium & paracletum, habens eandem symboli legem, eadem Euangelia, easdem Apostolorum scripturas, præsertim cum dicat saluator. Vbi sunt duo, vel tres cōgregati in noīe meo, illic ego sum ī medio eorū. Pro istius igitur dilucidatione, operęprętium est aliqua præmittere. Primū, Potestas sacerdotalis ac pontificalis, neq; est per adinuentionem humanam facta, neq; per solum consensum cōmunitatis hominum suborta, sed per Christum spiritu sancto instituta, & ecclesiæ in Apostolis data, huiuscemodi nēpe potestatis officia sunt spiritus sancti opera, & supra naturę humanę vires, cuiuscemodi sunt remittere, & retinere peccata, dare spiritum sanctum, claudere & aperire regnum cœlorum, conficere panē & vinum in corpus & sanguinem Christi, & id genus alia, quæ non humanæ, sed cœlestis potestatis sunt opera. Proinde & Christus hanc potestatem largiens, præmisit. Accipite spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, plane insinuans hoc esse opus spiritus sancti per ipsorum ministeria operantis remissionem peccatorum. Potestates autem sæculares sunt ad officia secundum humanæ naturæ vires, vt regere & dirigere rempublicam in pace & tranquillitate secundum vniuscuiusq; reipublicę leges, aut factas aut faciendas, paci & tranquillitati accommodatas. Proinde possunt huiuscemodi potestates instituti vel ab illo qui illius cōmunitatis dominium habet, qualis est Rex aut Imperator, vel si cōmunitas dominum superiorem non habet, potest institui potestas sęcularis ex consensu ipsius cōmunitatis eligentis principem in quem trāsferat supra se potestatem. Secundo præmittendum est, quod aliud est eligere ac nominare hominem qui incipiat esse aut pastor, aut Pontifex, aut Papa. Aliud instituere potestatem pontificalem ac sacerdotalem. Aliud constituere sacerdotes, Aliud instituere sacerdotalē potestatem. Cōstituerunt Apostoli diaconos, presbyteros, ac episcopos per loca & ciuitates, sed non instituerunt potestatem sacerdotalem, ac pontificalem, quam solus Christus instituit, largēs desuper spiritum sanctum, donansq; illam ecclesiæ in Petro cæterisque Apostolis vsq; ad consummationem sęculi, eandam tribuens his qui ordinati sunt ab Apostolis, vel ab illorum successoribus. Quemadmodum autem sacerdotes baptizātes non faciunt gratiam & remissionem peccatorum in paruulis, sed faciunt aliquid ad quod consequens est deum dare gratiam & peccatorum remissionem baptizatis, Ita episcopi ordinantes clerum & diaco-

nos & presbyteros nõ efficiũt in illis potestatẽ remittẽdi ac retinẽdi peccata ac cõsecrãdi panẽ & vinũ, sed faciũt aliquid, ad quod cõsequẽs est deũ dare potestatẽ illã ordinatis. Sic cõsessus, clerusq; Romanus, sede vacãte, eligit quẽ papam, sed non creat pontificalem potestatem, quã promisit dominus Petro, & in Petro successoribus dicens, Tibi dabo claues regni cœlorum.

Tercio pręmittendum est, Non omnes qui aut dicunt, aut arbitrantur se conuenire in nomine Iesu, reuera sic conueniunt, dicente saluatore, Non omnis qui dicit mihi domine domine &c. De quibus Cyprianus in tractatu de simplicitate prælatorum, Serpens dum apertis persequutionibus homines a Christo non potest auertere, nouam excogitat fraudem constituens hæreticos & schismaticos, qui sub pretextu Christiani nominis Christianam fidem sic se habere iactitantes, nec cum Christo, nec cum illius Ecclesia sunt.

His præmissis ostendendũ est ex supra dictis testimonijs consequẽs esse, omnẽm ecclesiam seu cõmunitatem oportere nõ solum conuenire sic in vnitate quadam pacis secundum sententias, in mentibus eorum qui conueniũt, sed & habere originem sui episcopatus secundum successionis seriem ab ecclesia Apostolica. Petrus & Apostoli cæteri fuerunt a Christo sacerdotes ordinati, & ab illis ad nos vsq; descendit omne sacerdotium in huius temporis sacerdotes non regeneratione fidei, sed ordinatione sacramenti superuenientis homini iam baptizato, & per episcopum aliquẽ visibilem ordinato, misso, vncto, & consecrato. Et hęc sententia quam ex Apostolica eruditione habemus quam & contra cathedrę Petri aduersarios nunc probare intendimus videlicet non omnem hominem Christianum esse sacerdotem, & idoneũ ad consecrandum corpus Christi & sanguinẽ, & ad remittendũ peccata. Neq; rursum omnem sacerdotem esse episcopum, sed oportere donationem spiritus sancti accedere, visibili ordinatione & vnctione per põtifices, descendentes ab Apostolorum successoribus. Vñ neq; crederetur vlli homini dicẽti se inuisibiliter missum, & inuisibiliter vnctum a deo patre, nisi & ipse, quemadmodum Paulus Apostolus & Bernardus segregaretur autoritate Apostolica ad Ecclesiastica ministeria. Nam & talem intellectum de ecclesia Christi habuerunt patres ab initio credentes Ecclesiam Christi veram apud eos esse quęrendam, vbi episcopi legitima ordinatione sibi succedunt, a Christo per Apostolos in successores, & ab illis in cęteros ad hæc vsq; tempora. Irenæus aduersus hæreses Valẽt. lib. 4. capit. 63. postq; pręmiserat. Vera agnitio est Apostolorũ doctrina, cõtinuo adiecit, & antiquus ecclesię status in vniuerso mũdo, & charactere corporis Christi secũdũ successionẽ episcoporũ, qui bus Apostoli eã quę in vnoquoq; loco est, ecclesiã tradiderũt, quę peruenit vsq; ad nos. Et ne putaretur solius fidei successio sufficere, & vnũquẽq; sibi posse cathedrã constituere, libro. 4. capite. 41. dicit presbyteris obediendum esse, qui successionem habent ab Apostolis, qui cum episcopatus successione, charisma veritatis certum secundum placitum patris acceperunt. Reliquas aũt congregationes absistentes ab huiuscemodi successione habendas vt suspectas, & tanq; hęreticas & schismaticas. Sic & Tertul. lib. de præscriptionibus hęreticorũ, docet episcopũ primũ, in vnaquaq; ecclesia habuisse autorẽ vel Apostolũ aliquẽ, vel Apostolicũ virũ, quẽadmodũ Polycarpus primus Smyrneorũ episcop. a sancto Ioan. ẽ collocatus, et sic de reliqs. Episcopus prim. Rom. Clemẽs a sancto Petro est ordinatus. Est ergo huiuscemodi ab Apostolica ecclesia successio & deriuatio accipiẽda nõ solũ secundũ candẽ fidẽ, & secundũ

easdē canonicas scripturas, sed & secundū seriē episcopor accipientiū legitima ordinatione ius & potestatē. Et idcirco eū, qui semetipsū cōstituerit episcopum, nemini succedens, nemine legitima ordinatione episcopatum dāte, non posse esse membrum ecclesiæ quantūlibet sub se congreget multitudinem aliquam populi, & dicat se seruare atq; docere quatuor dei Euangelia, Apostolicam scripturam, & fidem, & charitatem, cum cæteris ecclesijs.

Ab initio patres secundum seriem successionis edocti ab Apostolis ipsis, vt Irenæus, Tertullianus Cypria. tradiderunt non posse esse episcopū eum, qui semetipsum constituerit episcopum nemini succedens. Irenę⁹ quidē & Tertul. docentes seriem successionis pontificum in Romana ecclesia Petro succedentium, quēadmodum in superioribus patuit. Cypria. multis in locis, & signanter in epistola ad Antonianū in superioribus allegata docēs etiā Romanæ eccesię episcopum esse in loco Petri, eumq; sede vacante, eligi & fieri episcopū ab alijs in vrbe Roma episcopis, & in tractatu de singularitate clericorū, eos docet esse schismaticos, q se pręposítos cōstituūt sine vlla ordinatiōis lege, q nemine episcopatū dāte, episcopi sibi nomē assumūt. De q̄ Hier. aduersus Luciferanos, p suo sęculo loquit, iā nullus ē episcopus, nisi quē Nicena synodus ordinauit. Nicena vero synodus fuit ecclesię Apostolicæ. i. pficiscētis ab Apl'is, & ita ecclesia quę nūc ē p successionē episcopor, pficiscitur ab ecclesia sub Nicena synodo, vt soboles quędā, sicuti et illa pfecta erat ab ecclesia Apostolor. In illa igit ecclesia pmanēdū ē, quę ab Apostolis fundata secundū successiōis seriē vsq; in hāc diē durat, in qua & claues regni cœlor, potestas ecclesiastica, ius baptizādi ac remittēdi peccata, et ętera id genus ecclesiasticor sacramentor officia, ab Apostolica descendūt ordinatiōe. Sine chrismate & episcopi iussione, ingt, idē Hiero. neq; presbyter, neq; diaconus ius hn̄t baptizādi. Ois ergo episcop⁹ si secundū ordinē successiōis ab istitutiōe Apostolica descēdit, cōsequēs ē et ius baptizādi ex missiōe Apostolor secundū seriē successiōis episcopor descēdere. Clara & apta voce hāc sentētiā tradidit Aug. Extra ecclesiā, inquit, sunt qui relicto episcopo dei ordinatiōe succedanea pręcedēte, aut sibimetipsis, aut semetipsos constituūt pręposítos, primates, & episcopos. Habemus igit traditionē antiquor patrū Irenei, Tert. Cyp. Hier. Aug. ex scripturis sacris intelligentiū verā Christi fidē, verā Euangelior doctrinā, & indubitatā sanctā ecclesiam catholicā quęrendā esse, vbi agnitio ē Apostolor, & antiquus ecclesię status .i. vnitas corporis Christi. Hāc aūt vnitatē, vt inquit Cyp. illic esse vbi episcopatus ē vn⁹. Ibi aūt vn⁹ episcopat⁹ ē, vbi ab vnitate pficiscit. Ibi episcopatus ab vnitate proficiscitur, vbi episcopi legitima sibi ordinatione succedunt a Christo per Apostolos, & ab Apostolis ad successores vsq; ad nos. Hęc est sola religiōis Christiāę machina quę cūctas hęreses semel aboleuit, ipsa inq̄ cōcors omnium patrū sanctorū, secūdū suorū tēporū successiōes cōcorditer reddētiū testimoniū verbis Christi in Euāgelijs scriptis, & cōsuetudini primitiuę ecclesię. In hac machina, iā olim ante mille & trecētos annos pugnauit Irenæus aduersus Valentinum cæterosq; sui sæculi hęreticos libro. 3. cap. 3. docens primā Christianā esse fidē eā quā ab Apostolis præceptā suis filijs ecclesia distribuit, deinde eā fidē esse ab Apostolis pręceptā, quā per successiones presbyterorū, & episcoporū tenemus in ecclesia custoditā perueniētē vsq; ad nos, postremo in ecclesijs ab Apostolis istitutos esse episcopos, & ab illis successores eorū vsq; ad nos, idē quoq; venerabilis pater recēsens

ibidē ecclesiasticorum & episcoporum successores vtitur supra dicta machina. Eos, inquit, qui quoquo modo, vel per sui placentiam malam, vel per vanam gloriam, vel per cecitatem & malam sententiam. fidem pręterq̃ oportet colligunt, confundimus indicantes eis fidem traditionemq; maximę & antiquissimæ ecclesiæ omnibus cognitæ Romæ a gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo fundatę & constitutę, quam fidem & traditionem ipsa habet ab Apostolis annūtiatam, & peruenientem vsq; ad nos, ad hanc enim ecclesiam propter potentiorem principalitatem, si quando de aliqua quęstione disputatio est, necesse est omnes conuenire Ecclesias, hoc est, eos qui sunt vndiq; fideles, in qua semper ab his, qui sunt vndiq;, conseruata est traditio ea quæ est ab Apostolis, qui fundantes seu instituentes Ecclesiam episcopatum administrandę ecclesiæ tradiderunt Lino, cuius Paulus meminit in epistola ad Timotheum. Succedit autem ei Anacletus. Post eum tertio loco ab Apostolis episcopatū sortit̄ Clemens, qui & vidit ipsos Apostolos, & contulit cum eis, sub quo & facta dissensione inter Corinthios, Romana Ecclesia scripsit potentissimas literas ad pacem congregans illos, huic Clementi succedit Euaristus, cui Alexander. Et deinde sextus ab Apostolis constitutus est Sixtus. Et ab hoc Telesphorus, qui etiam gloriosissime martyrium fecit. Post quem deinceps Higinus, deinde Pius, post quem Anicetus, cui successit Soter, & nunc duodecimo loco ab Apostolis, episcopatum habet Eleutherius. Hac ordinatione, episcoporumq; successione, traditio, pręconiumq; veritatis peruenit ab Apostolis vsq; ad nos. Hactenus Irenæus. Addens et hæc, inquit, est ostensio plenissima, demonstrans vnam & eandem fidē esse, quę in Ecclesia ab Apostolis vsq; nunc est conseruata ac tradita in veritate.

Polycarpus non solum ab Apostolis edoctus & conuersatus cum multis eorum qui dominum nostrum Iesum viderunt, sed etiam ab Apostolis constitutus in Smyrnis Aziæ episcopus, quē & nos vidimus in prima nostra ætate, valde enim senex gloriosissime martyrium faciens, exiuit de hac vita. Hic docuit semper quæ ab Apostolis didicerat, quibus rebus testimoniū perhibent omnes, qui sunt in Azia Ecclesiæ, & episcopi, qui vsq; nunc successerunt eidem Polycarpo, qui & ad Philippenses scripsit epistolam perfectissimam, ex qua curam suę salutis habentes, possunt veritatem fidei discere. Deinde & Ecclesia in Epheso a Paulo fundata, apud quam & Ioannes permansit vsq; ad Traiani tempora, testis est vera traditionis Apostolorū. Si ergo de aliqua quæstiōe disputatio est, oportet ad antiquissimas recurrere Ecclesias, in qbus conuersati sunt Apostoli, & ab eis de ꝓposita quęstiōe sumere qđ certū est. Quid aūt si neq; Apostoli quidē scripturas reliquissēt nobis, nōne oportebat ordinē sequi traditiōis, quā tradiderūt ipsi his, qb⁹ committebant ecclesias, cui ordinationi assentiunt multæ gentes barbarorum, credentes in Christum sine charactere & atramento scriptam habentes per spiritum in cordibus suis salutem, & diligenter custodientes veterem traditionem, credentes in deum patrem omnium fabricatorem per Christum verum deum, & dei filium ex virgine natum, passum & mortuum propter hominum reconciliationem, qui resurgens a mortuis, & ascendens in coelum iudex venturus est, mittens in ignē æternū, q̃tquot fuerint contēptores patris sui, & aduētus eius hanc fidē sine literis crediderūt barbari. Hęc ille.

Ex his

Ex his igitur sententijs Irenęi patet Ecclesiam Christi apud eos esse, quorũ episcopatus est ab ordinatione Apostolica. Qui autem ordinatione contempta, semetipsos constituunt episcopos aut pastores, quantumlibet videantur sibi habere fidem in Iesum, & tenere sancta quatuor Euangelia, Apostolicasq; scripturas, etiam si in confessione nominis Iesu fuerint occisi, inquit Cyprianus de simplicitate prælatorum, macula huius discordiæ nec abluitur sanguine, nec purgatur confessione, quia separantes se a communione illius Ecclesię, vbi episcopi legitima ordinatiõe sibi succedũt, in Ecclesia Christi (extra quã non est salus) esse non possunt. Neq; suffragatur illis verbum Christi dicentis, Vbicunq; sunt duo vel tres congregati in nomine meo, illic ego sum in medio eorum. Nam hæc scriptura ex his quæ præmittunt & sequuntur, inquit Cyprianus, est interpretanda. Pręmiserat autem Christus, Si duo ex vobis consenserint, &cęt. Ex vobis, inquam, qui iam estis discipuli, & membra in corpore Christi. Non possunt duo vel tres in nomine Iesu congregari qui discordes sunt a corpore Christi, seu a fraternitate Christi. Ab hac autem discordant, qui a communione illius ecclesiæ se separant, vbi episcopi legitima ordinatione succedunt. Vana ergo sese, inquit, interpretatione decipiũt, ex eo ꝙ saluator dixerit, Vbicũq; sunt duo vel tres congregati in noie meo, cũ illis sum. Corruptores Euãgelij atq; interpretes falsi extrema ponũt & supiora prętereũt. Dñs de Ecclesia sua loquit, ad eos q sunt in Ecclesia, Si duo inquit ex vobis. Ex horum numero esse non possunt, qui se vltro apud temerarios cõuenas, sine dispositione diuina præficiũt, qui se prępositos sine vlla ordinationis lege constituunt, qui, nemine episcopatum dante, episcopi sibi nomen assumunt. Hactenus ille de simplicitate prælatorũ. Et idem in epistola ad Magnum. Ecclesia vna est apud Cornelium Romanæ Ecclesię pontificem, qui episcopo Fabiano legitima ordinatione successit. Apud Nouitianum Ecclesia esse nõ potest, qui Apostolica traditione cõtempta, nemini succedens a semetipso est ordinatus. Neq; sibi blandiantur, inquit Hieronymus, si de scripturarum capitulis videantur sibi affirmare quod dicunt. Nam & diabolus de scripturis nonnulla est loquutus, & scripturę non in legendo, sed in intelligendo consistunt, alioquin si literam sequimur, possimus & nos quoq; nouum vobis dogma componere, vt afferamus non esse in Ecclesia recipiẽdos, qui & calciati sunt, & duas tunicas habent, Lucę nono. Scriptura insuper, primę Ioannis. 4. quę dicit. Omnis spiritus qui confitetur Christum in carne venisse ex deo est, interpretationem recepit, alioquin & ex deo esset ipse malignus spiritus, qui cõfitebatur Christum in carne venisse dicens, Scio ꝙ tu es Christus filius dei. Proinde si quis opponens, inquit Cyprianus, dicat se tenere eandem Euangelij legẽ, eodem symbulo quo & nos baptizare, nosse eundem deum patrem, eundem filium Iesum, eundem spiritum sanctum, & idcirco se posse vsurpare potestatem & baptizandi, & offerendi sacrificium, quod videatur in interrogatione baptismi, a nobis non discrepare.

Sciat quisquis hoc opponendum putat, Primum non esse vnam nobis & schismaticis symboli legem, neq; eãdem interrogationem. Nam cum dicũt, Credis remissionem peccatorum & vitam ęternam per sanctam Ecclesiam, mentiuntur in interrogatione, cum non habeant Ecclesiam. Quod vero dicunt se nosse eundem deum patrem, eundem filium, eundem spiritum san-

ctum

ctum, nec hoc eis suffragari potest, nã & Chore, Datam, atq; Abyrõ, Nume. vigesimosexto, cum sacerdote Aaron & Moyse eundem deum nouerant, pari quoq; lege & religione viuentes, vnum verum deum, qui colendus fuerat, inuocabant, tamen quia loci sui ministeriũ transgressi contra Aaron sacrificandi licentiam vendicauerunt, diuinitus sunt percussi. Schismaticos ergo iuuare non potest, quod aut superbia quadam inflati, aut mirabili cecitate decepti, dicunt se tenere scripturas, & recte sentire de domino nostro Iesu, & credere sancta dei quatuor Euangelia. Nam iste mos est omnium hæreticorum, in hoc ab apostatis dissidentium, quod iactant Christianum se habere nomen, & apud se esse Christi sacramenta, scripturas, & professionẽ. Deinde & ipsi hæretici atq; schismatici omnes, aut mentiuntur, aut falluntur, dicentes se tenere scripturas. Nam, vt inquit Cyprianus, scripturas si seruarent, Ecclesiam Christi cognoscerent, & in ea permanerent. Ecclesia Christi, inquit Augustinus, quærenda est in scripturis sacris, vbi manifeste cognoscitur, quibus designatur ipsa ab Hierusalem incipiens crescere, & inde per Apostolos diffundi in omnes gentes, secundum seriem successionis, durans ad hæc vsque tempora. Quisquis ab hac Ecclesia catholica fuerit separatus, quantumlibet laudabiliter se viuere existimet, hoc solo scelere, q; a Christi vnitate seiunctus est, non habebit vitam æternam, sed ira dei manet super eum. Quisquis autem in hac Ecclesia bene vixerit, nihil ei præiudicant aliena peccata, quia communio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensione factorum. Sic Augustinus, cæteriq; patres in concilio Certensi definierunt ex scripturis sacris. Vnde & Christus præuidens futuros reprobos, qui propter zizania, & malam præpositorum vitam huius Ecclesiæ vnitatem rumpere conarentur, suos præmonuit discipulos, eosdemque cautos esse voluit, ne propter malos præpositos, aut putrida Ecclesię membra salutaris doctrinæ cathedram desererent, in qua coguntur etiam mali bona docere. Neque enim sua, sed dei sunt quæ docent. Quæ dicunt, inquit, facite, quæ autem faciunt, nolite facere. Inter primitiuæ ecclesiæ schismata, hoc vnum erat præcipuum, quod Paulus Apostolus in prima ad Corinthios refellit, eorum videlicet, qui arbitrabãtur propter diuersitatem vitę ministrorum Ecclesię, variari vim & efficaciam donorum, aut sacramentorum Christi. Quid est Paulus, inquit, quid Apollo, nisi ministri eius, cui credidistis. Vnde Chrysostomus tractans id Ioannis vigesimo. Quorum remiseritis peccata, magna, inquit, est sacerdotalis dignitas, q̃tauis igitur reuerentia colamus illos. Obedite, inquit Paulus, præpositis vestris, & subiacete illis. Ipsi enim peruigilant tanq; rationem reddituri pro animabus vestris, id est, officium peruigilandi habent, tanq; propter hoc officium & ministerium sunt honorandi, neque propter hoc a subditis iudicandi, etiam si male & vitiose viuant. Non hæc dico q; indignos ad sacerdotium assumi probem, sed miserescens dico, quia non solũ pro proprijs actionibus, sed pro nostris quoque iudicandi sunt, & ideo magis illos venerari oportet. Per asinam loquutus est deus, & per linguam immundam Balaam, benedictiones spirituales largitus est, multo magis per sacerdotes malos sedentes in Christi cathedra ipse operatur bona.

Deinde etiam hoc considerandum q; bifariã quis separatur ab Ecclesia. Vno

modo

modo dum propter contumaciam aliquam, aut inobedientiam ab ecclesię cō munione reijcitur, de quo saluator, Si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus, de q̃ & Paulus primæ ad Corinthios quinto, iubens fornicarium de medio fratrū tolli. Secundo dū proprio suo iudicio Ecclesiam Christi derelinquit, reputans eam non esse veram Christi Ecclesiam. Secundum hunc modum se ab Ecclesia Christi separant, qui Apostolica potestate, seu ordinatione contempta suas sibi constituunt cathedras, aut superba animositate inflati, aut vana cecitate decepti, arbitrantes non esse Ecclesiam, vbi zizania seu palea commixta est cum tritico, vbi pontifices praui præsident, vbi sacerdotes habent tēporalium rerū possessiones. Si quis ob huiuscemodi causas ab ecclesia Romana se separat, aliam sibi constituens congregationem & alios prælatos, membrum est non corporis Christi sed diaboli. Et ita non oportet esse consequens, mox aliquem esse membrum in Ecclesia Christi, si de Christi diuinitate & humanitate, recte sentiens arbitratur se laudabiliter in fide & charitate viuere. Sic & Augustinus, quemadmodum ex superioribus patet, iam olim docuit duplici ex causa contingere aliquem non esse membrum Ecclesię. Vno modo, si de capite Ecclesiæ, quod est Christus, a literis sacris dissentiat, etiam si in locis reperiatur, vbi est Ecclesia. Secundo modo, si de corpore Christi, quod est Ecclesia, a scripturis sacris dissentiat, etiam si de capite Christi recte sentiens, laudabiliter viuere videatur. Possunt quidem apud Indos & Babylonios, & in vltimis mundi partibus esse vera membra Christianæ Ecclesię, colligata non secundum locorum spatia, sed secundum animorum vincula quæ sunt fides & charitas christiana. Sed fides hęc & charitas christiana esse non possunt apud eos, qui aut sibimetipsis, aut semetipsos constituunt episcopos, contemnentes Ecclesiam illā in qua est sacerdotium Christi, hoc autem est, vbi episcopi ligitima sibi ordinatione succedunt, serie tracta a Christo in Apostolos, ab Apostolis in successores a se constitutos Episcopos, & per illos in alios, ad hęc vsq; tempora.

Sequitur pars secunda.

HActenus de Ecclesia, & quibus vijs vera Christi Ecclesia ab adulterinis ecclesijs internosci valeat, in eo quod omnem ecclesiam oporteat deriuari ab ecclesia Apostolica. Iam de Romana Ecclesia differendum est, vtrum oporteat tenere ipsam habere vigorem & potestatem super omnes ecclesias. Quamuis ex supradictis sit demonstratum omnem christianū populum, & omnem particularē Ecclesiam debere conuenire, atq; sub esse vni catholicæ & Apostolicę Eccl'ę, & eos schismaticos esse qui nemine secundū seriē successionis episcopatū dante, aut semetipsos, aut sibimetipsis cōstituūt episcopos, non tamen inde consequēs est Petri cathedram, in qua secundum ordinem successionis hactenus consident Romanæ Ecclesiæ pontifices, esse cęteris ecclesijs in potestate superiorē, cęterisq; propterea ecclesijs prælatū, vt ab ea deriuari & originem habere debeant cęteri episcopi & pontifices. Et neq; id, sed contrariū potius videt̃ cōprobatū ex scripturis, ex quibus cō sequēs apparet, quod oēs Apostoli fuerint inter sese æquales, & q̃ parē oēs acceperit a Christo potestatē remittēdi, & retinēdi peccata, parē facultatē ligādi et soluēdi, parē potestatē docēdi et testificādi salutis euāgeliū, ius baptizādi. Aequa

Aequaliter & indistincte Christus dixit omnibus, Accipite spiritum sanctū. Quorū remiseritis peccata &c. Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ, baptizantes eos in nomine patris, & filij & spiritus sancti. Aequaliter omnibus dixit, Quęcunq; ligaueritis super terrā, erunt ligata & in cælis. Et ita videtur ex iure diuino quilibet episcopus in sua diœcesi esse supremus, & non esse alterū in potestate superiorem altero, singulis dedit potestatem super mundum vniuersum, omnibus æqualiter dicens; Euntes in mundū vniuersum, vt per eos impleatur prophetia, Pro patribus tuis nati sunt tibi filij, Cōstitues eos principes super omnem terram, Eos, intelligens Apostolos, tunc futuros principes super omnem terram. Quod & Cyprianus plane docere videtur, Apostolis omnibus Christus parem inquit potestatem tribuit, dicēs. Sicut me misit pater, & ego mitto vos. Accipite spiritum sanctum. Ex his similibus scripturis inueniunt schismatici occasionem, vt dicant inter sacerdotes, pastores, & episcopos non esse alterum altero superiorem. His igif & id genus alijs maliciosis dogmatibus obuiantes, primum dicimus ꝙ omnes Apostoli acceperint a Christo post resurrectionem parem cum Petro potestatem docendi Euangelium, facultatem æqualem baptizandi & remittendi peccata, Ioannis vigesimo. Ipse tamen Christus postea ex hoc mundo transiturus, vt vnitatem Ecclesiæ, inquit Hieronymus, significaret & obuiaret occasioni schismatis, præfecit Petrū vniuersalis ecclesię pastorē, Ioannis vigesimo primo, volens vt cęteri Apostoli hac potestate vterentur tanꝗ membra manentia in vnione corporis Christi, & totius fraternitatis Ecclesię, tāꝗ filij & oues sub cathedra Petri. Dum Christus omnibus diceret, Ecce ego mitto vos sicut misit me pater, & insufflās dixisset. Accipite spiritū sanctū, Quorū remiseritis peccata, nondum videtur Petrus toti Ecclesiæ cæterisq; Apostolis prælat⁹, neq; plus cęteris aliquid accepisse, Ioannis vigesimo, Cum autem post dies octo, rursus Christus apparuisset Petro cæterisq; quibusdam discipulis, & diceret Petro præ cæteris, Petre amas me, pasce oues meas, ipse iam Petrus constituitur vniuersalis Ecclesiæ pastor, cæterisq; Apostolis prælat⁹ est, Ioannis vigesimo primo, & tunc ei Christus dedit claues, quas ante resurrectionē ipse promiserat dicens, Tibi dabo claues regni cælorum. Quibus consideratis clara erit sententia patrum docentium Christum omnibus Apostolis primum dedisse parem potestatem, deinde prefecisse Petrum cæteris, vt schismatis tolleref occasio.

Vñ & Petrum accepisse a Christo primatum super omnes oues & esse episcopum catholicæ, id est, vniuersalis Ecclesiæ ex scripturis sacris intellexerunt omnes Ecclesiæ patres ab exordio primitiuę Ecclesię, ad hęc vsq; tēpora honorantes cathedram Petri, vt matricem & caput vniuersalis Ecclesię. In exordio nascentis ecclesię vniuersi Africę episcopi sup rebus quibusdā dubijs sedē consuluerunt Apostolicam Petri cathedram. Quib⁹ & Euarist⁹ quartus a Petro Romāę Ecclesię episcop⁹, Respōdet simul & cōmendat illos ꝙ prudenter fecerit ad Apostolicam sedem tāꝗ ad caput confugientes.

Scripturę aūt sacræ ex quibus præcipue sancti patres ab initio semper intellexerunt Petrum a Christo ordinatum fuisse pontificem vniuersalis ecclesię cęterisq; Apostolis prelatum sunt huiuscemodi. Primum Matthęus euāgelista capite decimo, numerum Apostolorum describens, sic loquif. Duodecim au-

cim autem Apostolorum nomina hęc sunt. Primus Simon, qui dicitur Petrus. Hoc autem nō potest intelligi, quod Petrus fuerit primus tempore aut vocationis ordine, quoniam Andreas prius sequutus est Christū quam Petrus, Ioannis primo. Dicit ergo Petrus esse primus Apostolorum dignitate, & prælationis potestate. Hæc est plane Ambrosij sententia super capite 11. secundę ad Corinthios. Prius inquit sequutus est Andreas saluatorem q̄ Petrus, & tamen primatum nō accepit Andreas, sed Petrus. Et q̄uis Apostolus ad Galatas nominando pręponat Iacobum Petro, non tamen similiter hinc cōsequens est Iacobū esse Petro superiorē potestate. Nō enī argumētati sumus, Petrū Apos. habuisse primatū ꝓpterea, q̄ inter Apostolos primo loco fuerit noiatus, sed q̄ primus Apořum fuerit nūcupat⁹. Deinde Mat. 16. Christus alijs Apořis præsētibus peculiariter dixit Petro. Beat⁹ es Simō. &c. Tu es Petrus, & super hāc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portę inferi non pręualebunt aduersus eam. Tibi dabo claues regni cęlorum, Quod cunq; ligaueris super terram & c. In hac scriptura, quēadmodū mox sumus ostensuri semper ab initio intellexerunt patres Petro promissum esse primatum super ecclesiā, per petrā intelligentes Petrū Apostolum, super quē Christus sua autoritate fundauit ecclesiam. Amplius autē manifestus est & alius scripturæ locus, docens Petrum a Christo habuisse primatum seu pręsidentiam super vniuersalem Ecclesiam. Dominus noster Christus post resurrectionem suam transiturus ex hoc mūdo præsentibus Ioanne, Iacobo, Thoma, Nathaniele & alijs duobus dicipulis, dixit soli Petro, Petre pasce oues meas, nihil de hoc dixit Ioanni, nihil Thomæ, quibus tamē postea cōmissi sūt particulares greges, soli aūt Petro generali v̄bo & absq; distictiōe oues, & claues regni cœlorū committūtur. Scripturis igitur sacris demonstratur Petrus fuisse vniuersalis ecclesię pastor, cęteris omnibus prælatus. Hic iam si dixeris huiuscemodi scripturas posse interpretari aliorsum, atq; in alios sensus, ex quibus non erit consequens Petrum accepisse primatū super Apostolos cæteros, & ita non videtur necessarium huic sententię tanq; doctrinę fidei inhærere. Respondeo id consequens non esse. Nā & ille mos est omnium hæreticorum, qui cum easdem habeant scripturas aliter q̄ habet traditio Ecclesiastica interpretantur. Verum quidem est q̄ huiuscemodi verba Christi sicut & multa alia in scripturis sacris, hæretici exponāt secundum sensum, quem sibi vnusquisq; præsumpserit, sed in omnibus obijcienda est illis Christianæ religionis machina inuincibilis, quæ, vt ait Augustinus, cunctas hæreses semel abolcuit. Hæc autem, quemadmodum iam diximus crebro, est traditio seu definitio ecclesiæ, hoc est ipsa professio concors omniū sanctorum patrum secundum suorum temporū successiones concorditer reddentium testimonium scripturis sacris, sententijs Christi, & consuetudini primitiuæ ecclesiæ. Cum igitur in verbis Christi dicentis, tu es Petrus, & super hanc petram &c. Et quodcunq; ligaueris & cætera. Item Petre amas me, pasce oues meas, concors sit patrum professio secundum suorum temporum successiones ab initio ecclesiæ, ad hæc vsq; tempora definientium in Petro fuisse primatum vniuersalis ecclesiæ, Consequens est omnem arrogantē, his pertinaciter reluctantem, contemnere Ecclesiam catholicam, & scindere inconsutilem domini tunicam. Hic iam si rursus obieceris quibusdam patri

bus sanctis placuisse per petram,super quam fundatur ecclesia,non Petrum, sed Christū intelligere. Respondeo,Nemo est qui asserit hoc non posse aliter interpretari,& per petram non posse intelligi Petrum. Deinde etiam si per petram velis intelligere Christum, nihilominus probatur illic apud Matt. Petri primatus. Nam & alia verba quibus in eadem sententiarū cohærentia vsus est Christus,dicens, Tibi dabo claues regni cœlorum. Quodcunque ligaueris super terram,&c.sufficienter docent Petro promissam fuisse præsidentiam super vniuersalē ecclesiam,patribus talem intellectum colligentibus ex eisdem verbis. Deinde Petrum fuisse petram,super quā Christus ædificauit ecclesiam,admittunt Origenes,Cyprianus,Hilarius,Chrysostomus,Ambrosius,Hieronymus,Augst.Gregori⁹, Bernar. Quis est tam maligni sensus,qui calumnietur patres istos ignorasse solum Christum esse fundamentum & caput. Fundamentū dico & caput, quod propria sua ipsius virtute ędificium & compagem membrorum ecclesiæ contineat,qđ ex se ecclesiam firmam,stabilem,& immobilem faciat.Caput quod ecclesiæ membris robur vitę,incrementum seu augmentum præstet. Tale enim caput & fundamentum aliud pręter dominum Iesum nemo potest ponere.Sed huic non obuiat, quin & Petrus constitutus Christi vicarius fuerit fundamentum,quod ex virtute pascendi a Christo accepta ecclesiam vniuersalem tenuerit stabilem & immobilem,per ipsum ligandi & soluendi potestate in totū terrarum orbem deuoluta. Sic eni Cyprian. Chrysost. Hieronym⁹, & cęteri patres ex scripturis docuerunt Christum verum ecclesię pastorem,et firmam petram,& substantiale fundamentum sua autoritate disposuisse originem vnitatis ecclesię,ab vno incipiente Petro.Ecclesiastici ergo patres cū ex scripturis Petrum faciunt petram seu fundamentum,& caput ecclesię dicentes Christum ædificasse suam ecclesiam super ipsum Petrum, & eundē Petrum positum esse caput & pastorem super eandem ecclesiam, non tam stupidi sunt intellectu, vt Petrum intelligant talem fuisse pastorem,tale caput, & tale fundamentum quale est Christus, qui sua virtute continens ędificij onus, intus operans, robur & incrementum facit ecclesiam inter blandimenta & irritamenta huius sæculi esse stabilem atimmobilem. Quis nescit huiuscemodi esse solius Christi officia, qui solus est mediator,qui intus pascit,intus sustentat,de quo Paulus prim.ad Cor.3. Neque qui plantat est aliquid,neque qui rigat,sed qui incrementum dat deus.

Proinde patres sancti exactissime discutientes sacras literas considerarunt ex eisdem esse manifestissimum,huiuscemodi officia,quæ sunt potestate propria Christo,participatione quadam esse communia Petro, cæterisque Apostolis,quasi dijs quibusdam in terra,& attributa Petro,quasi horum deorum principi.Sic ait Chrysostomus. Vide qualiter Christus reducit Petrum ad excelsam de ipso intelligentiam,promittens se hoc ipsi daturū, quę sunt propria solius dei,scilicet peccata soluere,& ecclesiam immutabilem facere,inter tot persequutionū & tentationū procellas. Sicut legitur Christo data omnis potestas in cœlo & in terra,qui solus aperit & nemo claudit, q & vn⁹ deus,cum patre & spiritu sancto,solus peccata remittit,a quo & fluunt charismatum dona in omnia ecclesiæ membra. Ita & Petro legitur data potestas claudendi & aperiendi,continendi & consolidandi,pascendi,& illumina

illuminandi, & remittendi peccata, dicente ad illum Christo, Tibi dabo claues regni cœlorum, quodcunque ligaueris super terram &cæt. Tu autem conuersus confirma fratres tuos, Pasce oues meas. Et ad omnes discipulos, Vos estis lux mundi, vos estis sal terrę. Vnde & Paulus ipse testatur sese po suisse fundamentum, Vt sapiens, inquit, architectus fundamentum posui.

His similibusq; scripturis consideratis, Ecclesiastici patres intellexerũt non derogare diuinę potestati, nec iniuriam fieri Christo vero Ecclesiæ fũdamento, soli vero pastori & capiti, si dicamus ipsum ædificasse Ecclesiam suam super Petrum, dum a se deriuata potestate in Petrum, voluit suam nouam incipere Ecclesiã. Nec obstat quod Christus non dixit, Tu es Petrus & super te petram ędificabo Ecclesiam meam. Nam & hoc ponderandum qđ ipse nõ dixit, super me petram ędificabo ecclesiã meã, neq; petram, sed se dixit ædificaturũ esse Ecclesiã super petrã. Ego inquit, super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, secundum sensũ magis germanum, volens significare alium esse qui ædificat, aliud super quod ædificat, & ita se esse fundatorem, Petrum autem fundamentum, portas inferi appellans hęreses, schismata, tyrannorum persequutiones & blandimenta, quibus abstracti homines qui ad inferos vadunt, qui aduersus eam non pręualebunt. Aduersus eam intellige non petram, sed Ecclesiam, quam huiuscemodi vires nõ potuerũt vincere seu expugnare, nec a soliditate fidei, quam confessus ẽ Petrus, separare. Christus itaq; ædificauit Ecclesiam suam & super se, & super Petrum. Super se quidem, quia ipse est cuius virtute & merito Ecclesia iustorum inter tot & tantas persequutiones manet immobilis. Super Petrum autem, dum ipse ex hoc mundo trãsiturus, vt schismatis vitaretur occasio, pręfecit illum vniuersali Ecclesię, constituens illum generalem suum vicarium, per cuius ministerium deriuarentur seu dispensarentur sua gratiarum munera in cæteros Ecclesiæ pastores. Quemadmodum Anacletus post sanctum Clementem, Ecclesię Romanę pontifex, adhuc viuentibus Apostolis Thoma & Simone. In nouo testamento, inquit, post Christum dominum sacerdotalis ordo a Petro cœpit, quia ipsi primum a Christo pontificatus in Ecclesia Christi est datus, dum factus est vniuersalis Ecclesiæ episcopus, per quem Christus communicatis illi clauibus, aperiendi & claudendi regnum cœlorum, in totam plebem Christianam diuina sua munera ita voluit dispẽsari, vt exortẽ, id est, extra sortem Ecclesię intelligat se esse, qui a societate cathedræ Petri ausus fuerit recedere, vt sit vnum ouile, & vnus inuisilis pastor Christus, & vnus totius Christianę ouilis pastor visibilis Christi vicarius. Et sic Ecclesiastici patres ab initio ad hæc vsque tempora intellexerunt non esse absurdum, si per petram intelligatur Petrus, super quem ipse Christus ædificauit ecclesiam, tametsi non fuerit absonus intellectus etiam per Petram intelligere Christum, vt accipiantur verba Christi sub hoc sensu. Tu es Petrus a me petra, & super hanc petram, id est, super memetipsum ædifico Ecclesiã meã, secundũ quem sensum, cõsequens est eundem esse fundatorem & fundamentum. Sed nihil refert modo intelligamus quod deus pater fundauerit Ecclesiã suam super Christum hominem, quem mittens in hunc mundum visibilem, constituit fundamentum & caput super omnem Ecclesiam. Et q; Christus ex hoc mundo transiturus, futurus

tam gestis quam dictis semper intellexisse, quod Petrus pro se & suis successoribus acceperit a Christo vniuersalis Ecclesię primatum, & quod verba, quibus claues regni cœlorum Christus promisit Petro, dicens, Tibi dabo claues regni cœlorum. Verba item quibus fecit illum vniuersalis ecclesię pastorem, dicens, Pasce oues meas, dicta sunt non soli personę Petri, sed omnibus qui Petro legitima ordinatione succedunt. Et quod Petrus est Petra, super quam Christus fundauit Ecclesiam, & ita eundem fuisse pastorem quē prefecit vniuersali Ecclesiæ. Erit autem hoc manifestissimum, si consideremus quod omnes ab initio ecclesiastici pontifices, patres, martyres, & vniuersalis ecclesiæ concilia honorauerunt Romanæ ecclesiæ pontificem tanq̃ supremum & vniuersalis ecclesię episcopum, ad quem super anxijs rebus, quoties ratio fidei ventilatur, debeat haberi recursus. Quemadmodum beatus Innocentius docuit ante annos mille & centum, ad Augustinū cæterosq; Africanos scribens secundū antiquę sedis regulam, toto semp ab orbe seruarā, causam fidei ad Petri sedem debere referri. Cum audis beatum virum Innocentium ante mille annos testificantem antiquum ecclesię statum, & antiquam regulam, in toto orbe seruatam causas fidei debere referri ad sedē Petri, quid adhuc dubitas? Et quod ille fuerit antiquus ecclesię status testanē ecclesiastica gesta. & scripta sanctorum patrum ante Innocētium ab exordio Christianę ecclesię, quibus manifestum est episcopum Romanę Ecclesiæ vsum fuisse sui primatus potestate super vniuersum orbē. Ab initio, postq̃ cōstitutis diœcesibus Petrus cathedram suam deo iubente fixerat Romæ, omnes episcopi vbiuis gentium cōstituti fuerant in toto mūdo, tam in Africa quam in Asia, & in Europa, etiam nonnullis Apostolis adhuc viuentibus honorauerunt Romanæ Ecclesiæ cathedram, vt primam, ad quam in rebus fidei dubijs alijsq; arduis vniuersalis Ecclesiæ negotijs habebatur recursus, ad quam & omnibus semper episcopis grauatis licuit appellare. Euaristus quintus a Petro Romanæ Ecclesiæ episcop⁹, sub cuius pontificatus anno secundo moritur euangelista Ioannes, precepit episcopis in Africa, vt septē apud episcopum sint diaconi, qui quasi sint oculi ipsius episcopi. In Africa Cyprian⁹ & Augustin⁹ residentes, honorauerūt Romanę ecclesię pontificē, vt sibi & cæteris omnibus præpositum. Ante mille & ducentos circiter annos sub suis temporibus, ipse Cyprianus, & cęteri episcopi acta in synodis referebant ad Apostolicam sedem. Hęretici insuper & schismatici ab Africana Ecclesia reiecti Romam, si credimus Cypriano, nauigabant appellaturi Romanæ Ecclesiæ pontificem, successorem Petri. Basilides post crimina sua detestata, & conscientiam etiam propria confessione nudatam Romam, inquit Cyprianus, pergens apud Stephanum Romanę Ecclesię episcopum ambiuit sese iniuste reponi in episcopatum, de quo fuerat iuste depositus. Deinde Augustini sęculis Cecilianus Carthaginensis episcopus ab hæreticis reiectus causa sua iam agitata, fuit restitutus per Melchiadem Romanę ecclesiæ pontificem. Testis est Augustinus in Epistola ad Gloriū & Felicē. Deinde & in Asia, in Aegypto, in Gręcia episcopos fuisse sub Romano pontifice, patet ex antiquissimis historijs atque decretis, ex quibus luce clara deprehendimus Antiochenos, Athenienses, Alexandrinos, Constantinopolitanos, Dardanios, Corinthios semper honorasse episcopum Ro-

hę Ecclesię vt prępositum, primum & maximū episcoporum Flauianus cōstantinopolitanus episcopus appellauit ad Leonem Magnum, per quem & ipse in sedē suā est restitutus. Sic & Athanasius suæ sedi in Asia restituitur per Romanę Ecclesię episcopum, quem & multis in locis appellat vniuersalis ecclesiæ episcopum. In epistola ad Marcum Romanę ecclesię episcopum sic scribens. Domino sancto & Apostolici culminis venerando Marco sanctæ Romanæ & Apostolicæ sedis, atq; vniuersalis Ecclesię papæ Athanasius, & vniuersi Aegyptiorū episcopi. Item Chrysostomus Cōstantinopolitanus episcopus appellauit ad Innocentium papam, & restitutus est per cundem episcopum Romanæ ecclesię. In rebus fidei cōsuluit Hieronymus scribens ex Asia ad Damasum papam. Item beatus Ambrosius, quemadmodum & cæteri episcopi in Italia, cognouerunt Romanæ Ecclesiæ episcopum, vt sibi præpositum & vniuersalis Ecclesiæ primatum, tractans illud ad Galatas primo. Post annos tres ascendi Hierosolymam videre Petrum, dignum inquit est vt cuperet videre Petrum, quia primus erat Apostolorum, cui delegauerat dominus curam Ecclesiarum. Idem in sermone de fide & pœnitentia Petri. Et quemadmodum ex superioribus patet secundum eundem Ambrosium, Petrus appellatur Apostolorum primus, quia cæteris omnib⁹ fuit prælatus. Prior sequutus est Andreas saluatorem quam Petrus, tamen primatū inquit Ambrosius non accepit Andreas sed Petrus. Quod etiam ipse Petrus, & post illum primi successores exercuerunt primatus potestatem super cæteros episcopos patet primum ex scripturarum gestis. Deinde ex historijs sanctorum, ab initio primitiuæ Ecclesię ad hęc vsq; tempora, ipse Petrus post ascensionem præsentibus alijs Apostolis, & Maria matre Iesu, exurrexit in medio fratrum & quasi pręsidentię suę actum exercens, proposuit de nouo Apostolo eligendo in locum Iudę substituendo. Similiter & in die Pentecostes exurgens in medio fratrum loquutus est Iudæis, & primū fecit miraculum sanans claudum, & tanquam caput, os, & vertex Apostolorum, alijs Apostolis pręsentibus, ipse solus respondit Iudęis. In Ananiam & Saphyram sententiam mortis dedit, vide capitulum primum, tertium, & quartum in Actis Apostolorum. In Hierusalem dubitatione habita, super legalium obseruantijs, ipse surgens soluit quęstionem, declarans salutem fieri per gratiam Iesu Christi ex fide, & iugum legalium pręceptorum non esse imponendum credentibus. Iacobus quidem secundum Petri doctrinam, sententiam pręnunciauit, sed hoc (si Hieronymo credimus) fuit Petro deferente Iacobo in propria Ecclesia residenti. Vnde & idem Iacobus frater domini a Petro coassumptis Ioanne & Iacobo Zebedęi ordinatus est primus episcopus Hierosolymorum. Cuius rei testes sunt Anacletus martyr, Hieronymus, & Chrysostomus homelia octogesima septima super Ioannem. Deinde & beatus Clemens plane testatur Petrum per orbem instituisse episcopos, & Paulum segregatum autoritate Ecclesię ad episcopale ministerium indicat scriptura Actuum.

Beatus Anacletus martyr in epistola quam scripsit omnibus Ecclesijs, docet in maioribus causis ad sedem Apostolicam appellari posse, quoniam

hoc Apo

hoc Apostoli, inquit, statuerunt iussione saluatoris, vt maiores causæ & difficiliores, quę omnes semper ad sedem referantur Apostolicam, super quam Christus vniuersam construxit Ecclesiam, dicente ipso ad beatum principem Apostolorum Petrum, Tu es Petrus, & super hanc, & cęt. Sacrosancta igitur Romana & Apostolica Ecclesia, inquit, non ab Apostolis, sed ab ipso domino saluatore nostro primatū obtinuit, sicut beato Petro Apostolo dixit, Tu es Petrus, & super. & cæt. Deinde Anacleti successor Euaristus in epistola quam scripsit ad fratres vniuersos Africę regionis sic loquitur. Dilectissimis fratribus vniuersis Africæ regionis episcopis Euaristus. Consulētibus vobis fratres charissimi, quid super his, quæ in vestris continebantur scriptis, visum nobis esset, vel quid docibilis ratio psuaderet, aut quid a beatis Apostolis nobis traditum aut custoditum remaneret optantes, vt retulistis, nostris instrui documentis. Siquidem dilectio vestra normam sequuta prudentium, ad sedem Apostolicam reddere maluit quasi ad caput, quid deberet de rebus dubijs custodire potius quam vsurpare, præsumere. Rursus in altera epistola scribens ad fratres in Aegypto tradit autoritate huius sanctæ sedis Apostolicæ terminandum esse, si populus aduersus episcopos vllam habeat querelam. Deinde Alexander martyr successor Euaristi in epistola decretali ad omnes patres orthodoxos, plane affirmat sanctæ Romanæ sedis apicem esse caput, cui summarum causarum dispensationes, & omnium ecclesiarum negotia ab ipso domino sunt tradita. Item beatus Marcellus iam olim ante annos mille & trecentos, quartus ante Siluestrum Romanæ Ecclesiæ pontifex Antiochenis, & vniuersis in Dardania constitutis. Beatus Petrus caput, inquit, est totius Ecclesiæ, cui domin⁹ ait, Tu es Petrus & super hanc petram ædific. & cæt. Huius sedes primit⁹ apud vos fuit, quæ postea iubente deo, Romam translata est. Rursus in concilio Calchedonensi declaratur Ecclesiæ Romanæ pontifex esse petra refugij, ad quam & cæteri episcopi liberam habent potestatem appellandi, cui soli ius est decernēdi episcoporum infamiā secundū claues sibi a deo datas. Item Cyprianus ante annos mille & ducentos super hac re pro suo tempore vniuersalis Ecclesiæ statum diuersis suis scripturis manifestat. Et primum ex tractatu de simplicitate prælatorum, quædam illius dogmata ad cognoscendum veros articuli huius occasione hæreticos videamus. Illic docet, quod plus, inquit, metuendus & cauendus est inimicus cum latenter obrepit, cum sub pretextu Christianæ fidei & pacis, occultis accessibus serpit, vnde & nomen serpentis accepit, ꝙ dum apertis persequutionibus per tyrannos, apostotas, & persequutores Christiani nominis grassatur. Quid astutius, quid ue subtilius, ꝙ vt ipse iam per Christi aduentum detectus & prostratus videns per nimiam credentium multitudinem sedes suas ac templa deserta, excogitauerit nouam fraudem, vt sub ipso Christiani nominis titulo fallat incautos, inueniens hęreses & schismata, quibus subuertat fidei veritatē, & corrūpat corporis Christi vnitatē, vt quos detinere nō potest in veteris vię cecitate, circumscribat & decipiat noui itineris errore, rapiēs de Christi Ecclesia hoēs, etiā eos, qui sibi vidētur non deserere Ecclesiam Christi, &

sti, & dum sibi videntur iam appropinquasse lumini, lucemque ortam, seq; tenebras & regionē vmbræ mortis euasisse, alias nescientibus tenebras rursus infundant, vt nec cum Christo, nec cū illius lege, nec Euangelio reuera consistant, existimantes tamen sese habere Christi doctrinam, veramque Euangeliorum fidem, & apud se esse sanctam & Apostolicam ecclesiam, cū sint ceci, & in tenebris. Sic ergo per hæreticos & schismaticos transfigurat sese angelus Sathanas in angelum lucis, subornās suos quosdam ministros, veluti ministros Christianæ fidei, veluti ministros iusticiæ, qui propinēt noctem pro die, & perfidiam sub prætextu fidei, Antichristum sub vocabulo Christi, odium ac diuisionem contra Christum illiusq; Ecclesiam sub titulo fidei & charitatis Christianæ, vt dum verisimilia mentiūtur, veritatem subtilitate frustrentur, aperiens ibidem huius fallaciæ causam, docet eos idcirco falli, quia ad veritatis originem non redeunt, nec caput quærunt, nec cœlestis Euangelij doctrinam seruant, quæ si quis consideret & examinet, non est opus, inquit, tractatu longo & argumentis. Probatio est ad fidem facilis compendio veritatis. Loquitur dominus ad Petrum, Ego dico tibi, inquit, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum non vincent eam. Tibi dabo claues regni cœlorum, & quę ligaueris super terram, erunt ligata & in cœlis, & quæcumq; solueris super terram, erunt soluta & in cœlis. Et eidē post resurrectionem suam dicit, Pasce oues meas. Et quamuis Apostolis omnibus post resurrectionem suam parem potestatem tribuat, & dicat, Sicut misit me pater, & ego mitto vos, Accipite spiritum sanctum. Si cui remiseritis peccata, remittuntur eis, cui tenueritis, tenebuntur eis, tamen vt manifestaret vnitatis eiusdem originem ab vno incipientem sua autoritate disposuit, hoc erant vtiq; & cæteri Apostoli, quod fuit Petrus pari consortio prædití & honoris & potestatis, sed exordium ab vnitate proficiscitur, vt Ecclesia vna esse monstretur, quam vnam Ecclesiam etiam in Cantico canticorum spiritus sanctus in persona Christi loquens designat. Vna est columba mea, vna est matri suæ electa genitricis suę. Hāc Ecclesię vnitatem, qui non tenet, quomodo tenere se fidem credit, quomodo se in Ecclesia esse confidit? Quando & beatus Paulus hoc doceat & sacramentum vnitatis ostendat, dicens vnum corpus, vnus & spiritus, vna spes vocationis, vnus dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus deus, quam vnitatem firmiter tenere obligamur maxime episcopi, qui in Ecclesia pręsidemus, vt episcopatum quoque vnum probemus esse atq; indiuisum, cuius a singulis pars tenetur in solidum, quomodo solis radij multi, sed lumen vnum, rami arboris multi, sed robur vnum tenaci radice fundatum, fons vnus, sed rami plurimi. In his omnibus numerositas diffusa est exundantis copię largitate, vnitās tamen seruatur in origine, a qua si pręcidatur. aut ramus, aut radius, aut riuus, perit aut arescit. Sic & ecclesia dñi luce perfusa p orbem totum, radios suos porrigit, vnū tñ lumē est, quod vbique diffunditur, vnum caput est, & origo vna, & vna mater fœcunditatis successibus copiosa. Illius fœtu nascimur, illius spiritu animamur, illius lacte nutrimur, hæc nos deo seruat, hęc filios regno, quos generauit, assignat. Habere non potest deum patrem, qui ecclesiā non habet matrem. Hoc vnitatis sacramentum, hoc vinculum concordiæ de diuina firmitate veniens, sacramē

cramentisque cœlestibus cohærens, scindi nō posse ostendit, quando in Euā gelio tunica domini non diuiditur omnino, nec scinditur, sed sortientibus de veste quis Christum potius indueret, integra vestis accipitur. Ipse deꝰ in Euangelio, Erit vnus grex, & vnus pastor, non possunt igitur esse, aut multi greges in vno loco, aut multi pastores. Hęc et alia multa de vnitate Ecclesiæ ibidem contexuit Cyprianus. Verū quæ hactenꝰ ex scripturis deduxit, cum ad hoc videantur tendere, vt ostendatur vnitas hæc per cohærentiam membrorum in vnione fidei & charitatis sacramentorum & Euangeliorū sub vno pastore Christo, dicent osores cathedræ Petri, non inde consequens esse episcopos & pastores omnes aut instituendos, aut subiectos esse cathedræ Petri. Respondeo ex doctrina eiusdem ibidem, Verum quidem esse vnionem per fidem & charitatem sufficere, sed talem vnionem non seruāt hęretici, quantumuis arbitrentur se & congregari in nomine Christi, & habere eandem symboli legem, eadem Euangelia, eadem Christi sacrāmenta. Et quia cecitate percussi, se hæreticos esse fateri non volunt, simul & aperit, qui nam sint huiuscemodi hæretici, Tales, inquit, sunt, qui se vltro apud temerarios conuenas sine diuina dispositione præficiunt, qui sedes alias, & conuenticula sibi diuersa condunt, veritatis caput atque originem relinquentes, qui sibi prępositos sine vlla ordinationis lege constituunt, qui nemine episcopatum dante, episcopi nomen sibi assumunt, qui non Apostolicę Ecclesię episcopis in vnitate pacis cohęrent. Hæc & alia multa Cypriani dogmata in tractatu de simplicitate prælatorum. Ex quibus plane patet Ecclesiæ vnitatem ex scripturis sacris esse quærendam, in quibus legitur Christus sua autoritate disposuisse originem vnitatis suæ Ecclesiæ ab vno incipere Petro, cui ipse tradidit claues regni cœlorum. Et q̄uis omnibus Apostolis parem dedit potestatem priusquam Petrum præficeret, postea tamen originem vnitatis & paritatis huius potestatis ab vno incipientem disposuit, dum inter duodecim primum pari potestate praeditos, postea vnus eligitur, & præficitur ab ipso Christo. Quamuis ergo parem acceperint a Christo potestatem, Christus tamen sua autoritate disposuit vnitatem ab vno incipere scilicet Petro. Hæc ē manifesta sentētia venerabilis Hieronymi contra Iouinianum. Et eandem hanc esse Cypriani sententiam plane intelligere possumus ex alijs diuersis epistolis, in quibus ipse plane docet episcopalem patestatem esse ecclesiæ gubernandę vigorem, sublimem & diuinam potestatem, hortans cęteros, quatenus & cognoscant, & teneant Ecclesiam Romanam, vt catholicę matricem atq; radicem & ecclesiam principalem, vnde vnitas sacerdotalis exorta est, & illius Ecclesię fidem Apostolico ore esse laudatā, & ad illam non posse perfidiā habere accessum, & ecclesiam catholicam tunc fuisse apud Cornelium Romanę ecclesię pontificem, qui Fabiano legitima ordinatiōe successit, & ecclesiā non posse esse apud Nouatianum, qui Apostolica traditione contempta nemini succedens, semetipsum ordinauit, & Romanæ Ecclesię episcopum esse catholicę ecclesię, id est, vniuersalis ecclesię pontificem, qui canones tradit vniuersales, id est ab omnibus coēpiscopis obseruandos & schismaticos ad ecclesiā redeuntes, tunc esse confessos Cornelium esse episcopum sanctissimæ catholicæ ecclesię, & vnum episcopum in catholica ecclesia esse debere, & eos qui existi

qui existimabant se grauari ex Africa, ad Romanam Ecclesiam apellasse.
Et Petrum Romanæ Ecclesiæ pontificem fuisse super quem a Christo fundatur Ecclesia, & eiusdem Romanę Ecclesiæ episcopū esse qui secūdum successionem Petro vicaria ordinatione succedit, & eum esse primum episcopum, & eos non seruare vnitatem Ecclesiæ, qui se contra illum erigunt.

Hactenus Cypriani dogmata. Ex quibus manifestum est Christum post suam resurrectionem omnibus Apostolis parem potestatem tribuisse, & tamen vnitatis originem ab vno incipientem, sua autoritate disposuisse, dum vni dixit, Pasce oues meas, vbi inter duodecim vnus a Christo eligitur præfectus, vt sublata occasione schismatis, vnitas Ecclesię seruaretur.

Et ne quisquam arbitretur nos confingere ex cerebris nostris, videamus an ne sit plana Hieronymi sententia contra Iouinianum. Super Petrum, inquit, fundatur Ecclesia, licet idipsum in alio loco super Apostolos fiat, & cuncti claues cœlorum accipiant, & ex quo fortitudo Ecclesiæ super eos solidetur, sed propterea inter duodecim vnus eligitur, vt capite constituto schismatis tollatur occasio. Intelligit autem inter duodecim vnum electum, non ab Apostolis, sed à Christo. Nam & ibidem dissoluens quæstionem cur non Ioannes electus est, qui virgo erat, & supra cæteros magis dilectus. Aetati, inquit, delatum est, quia Petrus senior erat. Ne igitur adhuc adolescens & pene puer præferretur progressæ ætatis hominibus, & ne magister bonus, qui discipulis occasionem iurgij auferre debuit, in adolescentem quem dilexerat causam videretur præbere inuidiæ, Petrus est electus.

Item beatus Gregorius non dubitauit hac in re quicquam, passim in suis scriptis supponens, Petrum fuisse vniuersalis Ecclesiæ pontificem cæteris omnibus prælatum, etiam autore deo. Vnde vigesimosexto Moralium sic habet. Petrus, autore Deo, Ecclesiæ principatum tenens, & cætera. Eidem sententię firmiter assentit venerabilis ipse Bernardus, vt mox patebit, & cæteri quotquot sunt posteriores.

Ex supra dictis igitur primum patet, secundum doctrinam sanctorum Cypriani, Ambrosij, Hieronymi, Augustini, & cæterorum omnium, Apostolum Petrum esse a Christo electum, vt caput esset Apostolorum. Deinde patet ex eisdem patribus Romanæ Ecclesię episcopum ab initio vsum esse huiuscemodi primatus potestate, & Hieronymum, Cyprianum, Augustinum, & cęteros omnes etiam Africanos episcopos suas sententias subiecisse iudicio episcopi Romanę Ecclesię. Ex horum procul dubio consideratione, Bernardus in libro de consideratione ad Eugenium, plane docet q͞ episcopus Ecclesiæ Romanæ est summus pontifex primus episcoporum, potestate Petrus, vnctione Christus, vnus omnium pastorum pastor, cui claues traditę sunt, cui oues creditæ sunt. Alij pastores habent greges sibi assignatos, singuli singulos, Ecclesiæ autem Romanę pontifici vniuersi greges sunt crediti, non modo oues, sed & pastores. Proinde vnus ipse omnium pastor, qui locum Petri tenet, inquit, peremptoriam potest dare sententiam. Ad depositionem episcoporum solius Romani pontificis autoritas noscitur pertinere, quod & si alij multi episcopi sunt vocati in partem solicitudinis, solus ipse plenitudinem habet potestatis. Rursus in epistola ad Mediolaneñ. quæ recensetur numero. 131. Plenitudo, inquit, potestatis

super

super vnniuersas orbis ecclesias singulari prærogatiua apostolicæ sedi donata est. Qui igitur huic potestati resistit, dei ordinationi resistit. Potest si vtile iudicauerit nouos ordinare episcopatus, vbi hactenus nõ fuerunt. Potest eos, qui sunt, alios deprimere, alios sublimare, prout ratio ipsi dictauerit. Potest a finib9 terræ sublimes quascũq; psonas ecclesiasticas reuocare & cogere ad suam pręsentiã, nõ semel aut bis, sed quoties expedire videbitur. Porro in promptum est ei vlcisci omnem inobedientiam, si quis forte reluctari conatus fuerit. Hęc Bernardi sententia, quam effluxis iam annis quadringẽtis tenuit, docuit, & pręedicauit Ecclesia de potestate Romani pontificis. Docuit autem hęc Bernardus suo sęculo, non suam solius sentẽtiam imitatus, sed ex eccl'iastica traditiõe edoctus in huiuscemodi re tenẽs, docẽs, & prædicans, sicuti inuenerat Ecclesiam suo sęculo docẽtem. Ecclesia vero sub sæculo Bernardi docuit sicuti inuenerat docuisse, & prædicasse Ecclesiam supra quingentos annos ante se, temporibus videlicet Augustini, & Hiero. Rursus didicit ecclesiã tpibus Augu. de huiuscemodi cathedra Romani põtificis docuisse, & pręedicauit, sicuti inuenerat Ecclesiã ante se ascendẽdo vsq; ad Apostolorum tempora docuisse, & pręedicasse, vt ex superioribus patet, & precipue ex doctrina Cypriani in Africa honorantis Romanam Ecclesiam, vt caput Ecclesiarum, & ex epistola Innocentij, ad beatum Augustinum & cęteros episcopos Africanos. In fide igitur errat quisquis dixerit φ fas esset plures esse papas, & quemlibet in sua diœcesi esse papam, & pastorem supremum æqualem Romano pontifici. Errat in fide, qui errat super vnitate Ecclesię cõtra articulũ, qua credit̃ vna sancta Ecclesia catholica. Ex quib9 patet, quanta suffultus autoritate fuerit Bonifacius octauus Romanę Ecclesię episcopus publico suo docens decreto. Sub esse, inquit, Romano pontifici omni humanæ creaturæ declaramus, dicimus, definimus, & pronunciamus omnino esse de necessitate salutis. Petro dixit, Pasce oues meas, vbi tñ generaliter dixit, non singulariter has vel illas, intelligitur commisisse vniuersas. Siue ergo Græci, siue alij dicant, se non esse oues a domino cõmissas Petro & successoribus eius, fateantur se non esse necesse est de ouibus Christi, dicente domino, vnum esse ouile. Vnde & beatus Gregorius in registro libro 3. recitans formam abiurandi schismata, docet abiurantem promittere papæ se permansurum in vnitate ecclesię catholicæ, & communione Romani pontificis, quemadmodum citat Gratianus. Quod si quis eppositerit nobis & dixerit Romanũ pontificem non esse catholicæ, seu vniuersalis Ecclesiæ pontificem, tum ob id φ ipse ecclesiam, quę legitur diffundi in totum terrarum orbem, & in omnes gentes pascere nequeat, non sufficiens copiam pręsentiæ suę toti mundo exhibere, tum φ gratiarum dona, vt episcopatus & dispensationes ministeriorum dei a Christo congruentius, citius, & facilius in totũ orbẽ Christianũ defluant per omnes episcopos pares in potestate, quã per vnũ Romanę ecclesię pontificẽ, vt singulæ prouincię suos habeãt episcopos summos, & nõ sit opus in longinquũ recurrere, tũ φ vniuersalia sua ipsius decreta sup ordinatiõe, institutiõe, & consecratiõe sacerdotũ, super cõtractibus, super censuris, & pœnis excõmunicationũ & irregularitatũ, et super alijs nequeãt deduci ad noticiã populi, i singulas orbis terrarũ natiões, alioq quid dicem9, si popul9 aliqs cõstitut9 i orbis terraꝝ finib9, cõstitutionũ eiusmodi

di ea, quę nouerit ex Euangelica lege saluti necessaria. Deinde & deus, qui inspirauit rectam fidem ei, qui iustus fieret pro sua misericordia illuminabit illum, vt & sciat & habeat qđ agere debeat, si ex fide vel imperfecta, quā desuper accepit cum Cornelio Centurione, orationibus, & eleemosynis ad deum confugiat. Ex his igitur hanc habemus conclusionem clare demonstratam, videlicet Romanę Ecclesię pontificem esse vniuersalis Ececclesię episcopum, Iesu Christi in terris vicarium, & Petri Apostoli successorem non vicarium, firmissime tenendum est, & nullatenus dubitandum. Non quia Bernardus sic docet, Non quia Cyprianus, aut Hieronymus, aut Augustinus, sed quia ecclesia Christi ab initio secundum successionem serie tracta ad hęc vsque tempora ex scripturis sic credidit, tenuit, docuit, & prędicauit. Proinde & si nulla scripturæ auctoritas super hoc foret expressa, tñ auctoritas ecclesiæ, quæ hoc semper tenuit, sufficeret, per quam ante annos mille atque ducentos in Nicena synodo patribus omnibus concorditer approbantibus est roboratum, non debere absque Romani pontificis sententia concilia celebrari, & eos qui metropolitanum episcopum, aut comprouinciales iudices habuerint suspectos, posse interpellare sanctam Romanam sedem, cui a domino potestas ligandi & soluendi speciali est priuilegio super eos cō cessa. Ex quibus patet falsum esse, impium & temerarium dicere primatum Ecclesię Romanę, aut incepisse a quadringentis annis & citra, aut post Syluestrum papam, aut probari solum ex frigidis pontificum decretis. Siquidē ab initio ad hæc vsque tempora tota Ecclesia, & concorditer omnes Ecclesiastici patres intellexerunt huiuscemodi Ecclesiæ Romanę primatum ex verbis Christi in Euangelijs ad Petrum dictis. Neque ob id vituperāda ē cathedra, quod homo qui sedet in illa abutatur potestate accepta. Neque enim potest hęc in mundo res vlla esse tam bona, qua non abuti potest peruersitas humana. Qñquidē & ipsis virtutibus cōtingit abuti, qbus in vita nihil est vtilius hoībus, quibus & nemo male vtitur, operās ex illis. Episcopatus bona res ē. Nā qui episcopatū desiderat, bonū opus desiderat, bene desiderat, qui officiū desiderat, non honorem, qui cupit prodesse, non pręesse. Episcopi nomen non dominium sed officium sonat. Summus episcopus, summum onus et solicitudo, omnium Ecclesiarum, vicarius non dominus, forma iusticię, speculum sanctimonię, legum moderator, pro lucro Christianę fidei, pro custodia charitatis, canonū dispensator. Pręfectus nō vt leges nouas, quibus grauia, & importabilia onera imponat, sed vt decreta talia potius cōdat, quibus dei leges custodiri faciat. Ex supra dictis ergo diligenter consideratis, manifestū est oēs Christianos, & ecclesias Christianorū omnes oportere conuenire non solum, quē admodum hęretici prętendunt, in vna fide, in vna spe vocationis, & eisdem scripturis, sed & in vnitate sub cathedra Petri omnibus ecclesijs prelata.

Sequitur tertia pars.

IAM operæ pretium est considerare, quemadmodū accipienda sit sententia ex scripturis, docēs fidem, vsque in consummationē sęculi non deficere vnquā a Petri cathedra seu ecclesia Petri. Ad inteligendū igitur verba saluatoris dicentis ad ecclesiam in collegio Apostolorū designatā. Ego vobiscum sum vsque in consummationē sęculi. Et ad pastores vniuersalis ecclesię designatos in Petro. Simon, Sathanas expetiuit, vt excribaret vos sicut triticū,

Ego aũt ꝓ te rogaui, vt nõ deficiat fides tua. Et iterũ, Sup hãc petrã ædificabo ecclesiã meã, & portæ inferi nõ pręualebũt aduersus eã, operæ pretiũ est cõsiderare, ꝙ ex huiuscemodi scripturis firmiter tenendũ est, & nullatenus dubitandũ, Christũ & fidẽ Petri nunꝗ deficere ab ecclesia Petri, ab episcopatu Petri, a cathedra Petri, vsq; in cõsummationẽ sęculi. Verũ hic animaduertendũ, aliud esse qđ dicimus primatũ, fidẽ, & claues regni cœlorũ esse inseparabiles, & nõ deficere ab ecclesia seu diœcesi Romana, aliud qđ dicim⁹ ea esse iseparabilia ab eccl'a seu cathedra Petri. Hoc et insup cõsiderandũ est, Aliud esse quod dicimus, fidẽ Petri nõ deficere ab ecclesia seu a potestate Petri. Aliud quod dicimus Petrũ & eius successorem, aut populum Romanũ non deficere vnꝗ a fide. Et qui huiuscemodi diuersitatem non diligenter obseruat, in sententijs patrum facile fallitur. Eadem enim est fides Christiana quę in Petro ẽ & in cæteris credentibus, & idcirco tametsi deficiat fides in persona vel Petri aut successoris, vel Romana diœcesi, non ob hoc cõsequẽs est fidem deficere in cathedra, in sede, vel ecclesia Petri. Proinde & hoc sciendũ qđ ṽbũ Christi patrem rogantis ꝓ Petro, vt nõ deficiat fides eius, potest cõcipi sub triplici intellectu. Vel primũ ꝓ eo, vt fides nũꝗ deficiat a corde pontificis vniuersalis ecclesię, nec videlicet a persona Petri, nec a persona pontificis, qui Petro vicaria ordinatiõe succedit. Vel secundo vt fides nunꝗ deficiat a generali cathedra, a sede, ab vniuersali ecclesia seu ouibus ipsius Petri vsque in consummationem sęculi. Vel tertio vt fides non deficiat vnꝗ a propria sede vel diœcesi, quam Petrus peculiariter pascẽdum, dirigendum, & gubernandum suscepit. Horum primus intellectus videtur esse extra intentionem saluatoris. Neq; enim videtur Saluator huiuscemodi verbis voluisse Petro omnibusq; successoribus eius promittere ꝑseuerantiam fidei vsq; in finẽ. Ex quo consequens esset omnes successores Petri esse ad perseuerantiam fidei prędestinatos. Siquidem & Petrus post illa verba ad tempus defecit a fide, sicut & Apostoli cæteri, dicente scriptura. Exprobrauit Iesus incredulitatem eorum, quia his qui viderant eum resurrexisse non crediderunt. Vnde & testimonia Angelorum sanctarumq; mulierum de resurrectione Christi visa sunt Apostolis tanquam deliramenta. Verum quidem est quod Petrus post acceptum spiritum non defecit a fide, sed hoc priuilegium non erat speciale Petro, sed & commune cęteris Apostolis, pro quibus & Christus orauit. Pater sancte serua eos quos dedisti mihi, & nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis. Postremum quamuis propter promissiones saluatoris sit firma fide credendum Petrum non defecisse finaliter a fide, hoc tamen non oportet sic credere de successoribus Petri, qui neq; ita in fide sunt confirmati vt Petr⁹, neq; tales habuerũt ꝓmissiones a Christo, q dixit, Sedebitis super sedes duodeci, &c. Neq; videt vlla esse scriptura qua cogamur credere vniuersalis ecclesię põtificẽ nõ fieri vnꝗ hęreticũ. Nõ oportet igit accipere ṽbum saluatoris secundũ intellectũ primũ. Secundus aũt intellectus ẽ fide tenẽdus ꝓpter ṽbũ saluatoris, Ego vobiscũ sum vsq; ad cõsummationẽ sęculi, Super hanc, &c. Et portę inferi nõ præualebũt aduersus eã. Ex quib⁹ cõsequens est Christũ ꝑmãsuꝝ cũ episcopatu, & eccl'a, & sede Petri, vsq; in consũmatiõem sæculi. Hoc aũt nõ ẽ sic cõsequens de episcopatibus seu ecclesijs aliorũ Apostolorũ deficiẽtibus iã a fide suis ipsorũ gregibus. Verũ & hic sciendũ ẽ secundũ hãc interpretationẽ nõ oportere cõsequẽs esse, ꝙ Ro-

mana dioe

mana diœcesis certis limitibus ab alijs distĩcta, ĩ qua et finaliter Petrus rẽsedit, non deficiet vnq̃ a fide. Aliud potest intelligi ecclesia seu cathedra Petri, aliud eccl'a Romana, siquidẽ ecclesia seu diœcesis Romana potest intelligi esse destructa pmanẽte Petri cathedra, quæ ẽ cathedra vniuersalis eccl'æ. Vñ et tertiũ intellectũ pertinaciter hæretici refellũt, imitati insaniã Iudæorũ, qui odiẽtes ecclesiã Rom. expectãt finalẽ illius interitũ. Fuerũt iã olĩ & alij, qui nõ pertinaciter, sed quasi probabiliter sententiã defendere voluerũt ex scripturis nobis incertũ esse an diœcesis Romana deficiet vnq̃ a fide & idcirco esse temerariũ asserere alterã partẽ tãq̃ fidei articulũ, cũ neutra sit ex scripturis necessario cõsequẽs. Neq̃ vspiã reuelatũ sit quod oẽs Christiãĩ a Mahumeta vel Turca nõ expellẽt vnq̃ a Rom. diœcesi, aut nõ trãsferent in aliã diœcesim, nunq̃ amplius reuersuri Romã. Quatenus ergo inuestigãdo magis appareat veritas, quędã argumẽta subijciam⁹ aduersus eos, q ex scripturis conanẽ demonstrare ecclesiã Rom. ita esse fundatã super firmam petrã, vt nõ possit a fide deficere. Primũ, verba Christi dicẽtis, Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua, &c. & rursus, Ego vobiscum sum vsq̃ in consummationẽ sęculi, non possunt intelligi de populo Romãę ecclesiæ, quasi Christus illi populo promissionẽ fecerit, cum ipso sese permansurũ, & quasi fides ab illa diœcesi nunq̃ sit passura defectum. Nam & dum Christ⁹ huiusmodi verba loquęretur, nondum erat Romana ecclesia. Videntur igiẽ oratio & promissio Christi de fide & pręsentia sua permansura cũ Petro, & Apostolis vsq̃ in consummationem sæculi, esse facta non Romanis, qui nõdum erãt credẽtes, sed ecclesię in Petro & Apostolis generaliter intellectę, a qua nõ deficiet fides vsq̃ ĩ finẽ sæculi. Videẽ ergo nõ posse ex scripturis demonstrari, primatũ ecclesiæ & fidem esse a Romana diœcesi inseparabilẽ. Præterea verba hæc Christi ad Petrum, sunt dicta Petro non vt priuato hoĩ, (sed secundum Augustinum in Ioannẽ, capite vltimo) vt gerenti figuram ecclesię, & idcirco intelliguntur dicta non personę solius Petri, sed in Petro toti ecclesię. Quod vobis dico, inquit saluator, omnibus dico. Vñ & Mat. 16. Christus non solũ Petrũ, sed oẽs Apostolos interrogabat, Quẽ dicũt hoẽs esse filium hois, Illis autem respondentibus, alij dicunt esse Ioannem Baptistam, alij Heliam, &c. Denuo Christus, non Petrum solũ, sed oẽs interrogat, Vos autem quem me esse dicitis, cui interrogationi vnus pro omnibus, vt inquit August. respondet Petrus. Tu es Christus filius dei viui, ac si dicat Petrus, non oẽs dicimus te esse Christum filium dei viui. Ergo ea quæ Christus sic Petro pro omnibus respondenti dixit atq̃ promisit, Tu es Petrus & super hanc petram edificabo ecclesiam meam, portę inferi non præualebunt aduersus eam, Tibi dabo claues regni cœlorum, & reliqua, videntur oĩbus Apostolis dicta atq̃ ꝓmissa. Vnde q̃ Petro singulariter dixit, Ego pro te rogaui Petre, &cæ. Et quodcumq̃ ligaueris super terram, hoc & postea pro oĩbus orauit, Pater sancte serua eos. Insuper & omnibus dixit, Quęcumq̃ alligaueritis super teraam, &cæ. Videtur igitur ex his non esse consequẽs fidem & primatum ecclesiarum ab ecclesia Romana non deficere vnq̃. Pręterea ab ecclesia Romana ipse pontifex irruentibus hostibus, vel seuientib⁹ inimicis crucis Christi, potest fugere, & suam cathedram alibi collocare, dicente saluatore, Cum persecuti vos fuerint in vna ciuitate, fugite in aliam.

Vnde & Paulus Apostolus secundę ad Thessal. 2. inter signa quę præcedēt futurum Christi aduentū, ponit discessionem seu defectionē, quæ (si Lactantio, Athanasio, Chrysostomo, Ambrosio, Hieronym. cæterisq; probatissimis scripturę sacræ interpretib⁹ credimus) intelligitur Romani regni abolitio.

Insuper & de ecclesia Romana videtur forsitan intelligenda prophetia Balaā, Numeri vigesimo quarto dicētis, Venient in triremibus de Italia, q superabunt Assyrios, vastabuntq; Hebręos, & ad extremū etiā & ipsi peribunt. Cuius prophetię prior pars iam esse completa videtur per Titum & Vespasianum, qui venientes de Italia, vastauerunt Hebręos, destruentes Iudęorum regnum. Posterior autem secundum vanam spem Hebręorū expectatur futura, & id quidem (quemadmodum fingit Rabbi Salomon) p Messiam regem, qui (vt inquiunt) deuastabit ecclesiam Romanam. Postremum Romanæ ecclesię pontifex potest cathedram suā ob causam trāsferre ex diœcesi Romana, in aliam diœcesim præficiendo eidem diœcesi Romanę, aliū episcopum, quemadmodū & ipse Petrus cathedram suam ex Antiochia trāstulit in vrbem Romanam instituens episcopum Antiochiæ venerabilem Enodium, & illo mortuo Ignatium. Ecclesia Romana quæ nunc fidē Petri & primatum obtinet, non videtur magis priuilegiata in constantia fidei, & primatus, q ecclesia Antiochena, quæ cum esset quondam cathedra Petri, iā a fide & primatu defecit. Hæc & similia sunt, ex quibus & hæretici, & alij quidam nimium pertinaciter arbitrantur stultum & temerarium esse, si qs doceat ecclesiam Romanam super alias ecclesias præsidentem, sic a Christo esse priuilegiatam, vt ab ea non deficiat vnq; neq; fides, neq; primatus pontificalis. Ex quibus consequens esse videtur, tertium intellectū non esse a saluatore intentum. Sed his non obstantibus sciendum est probatissimos sacræ scripturę interpretes illum tertium intellectum ex verbis saluatoris singulariter ad Petrum dictis habuisse, quales sunt Cypria. Hiero. Aug. Ber. Thomas, & Albertus, quemadmodum & verba ipsa saluatoris sonare vidētur, quæ pręmiserat ad Simonem. Satanas expetiuit, vt cribraret vos sicut triticum, non dixit, vt cribraret te, sed vt cribraret vos, id est, vt totam ecclesiam in collegio vestro designatā extingueret, sed ego peculiariter regaui p te, id est, pro ecclesia tua, vt non deficiat in sede & in cathedra tua fides. Et vt ascendamus a nouissimis, audiamus super hoc venerabilis Bernardi sententiam ante quadringentos annos contra errores Petri Abilaiardi in epistola ad Innocentium papam. Oportet, inquit, ad vestrum Apostolatum referri pericula quæq; & scandala in regno dei, ea præsertim quæ de fide contingunt. Dignum namq; arbitror ibi potissimum resarciri damna fidei; vbi non possit fides sentire defectum, cui enim alteri sedi aliquando dictum est, Ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua. Hæc ille. Ex cuius sententia consequens est verbum saluatoris exponendum esse de fide in sede Petri, tanquam distincta ab alijs sedibus, & hanc Bernardi sententiam iam longe ante intellexit Cyprianus in epistola ad Cornelium papam, docens Petri cathedram, atq; ecclesiam esse principalem, vnde vnitas sacerdotalis est exorta, illamq; esse ecclesiam Romanorum, quorum fides est Apostolico ore laudata ad quos non possit perfidia habere accessum. Hęc ille, docens perfidiā non posse habere accessum ad cathedrā Petri, & nec ad ecclām Romanorum,

quorum

Quorum fides est Apostolico ore laudata. Item Hieron. aduersus Ruffinū, Romana fides Apostolico ore laudata, nō recepit contra fidē vllas prestigias etiā si angelus aliter annuntiet q̄ semel prędicatū est. Item Romana ecclesia nullā hæresem fouit vnq̄. Sāncta Romana ecclesia semp immaculata pmansit, & dño prouidente, ac beato Apostolo ferente opem, in futuro manebit. Itē Augu. in epist. ad Generosū peculiariter recēsens ordinē episcoporū Romanę ecclesię, Si ordo, inqt, episcoporū sibi inuicē succedētiū cōsiderād⁹ est, q̄to certius & vere salubriter ab ipso Petro numeram⁹, cui totius ecclesię figurā gerēti dñs ait, Sup hāc petrā ędificabo ecclesiā meā, & portę inferi nō vincēt eā. Recensent ab Augustino ibidē sub hoc ordine ecclesiæ Rom. pōtifices, Petrus, Linus, Clemens, Anacletus, Euaristus, Alexander, Sixt⁹, Telesphorus, Iginus, Amcetus, Pius, Sother, Eleutherius, Victor, Sephirin⁹, Calixt⁹ Vrbanus, Pontianus, Antherus, Fabianus, Cornelius, Lucius, Stephanus, Sixtus, Dionysius, Felix, Curticianus, Caius, Marcellinus, Marcellus, Eusebius, Melchiades, Siluester, Marcus, Iulius, Liberius, Damasus, Siricius, Anastasius. In hoc ordine successiōis nullus Donatista reperitur episcopus. In illū ordinē episcoporum, qui ducitur ab ipso Petro, vsq̧ ad Anastasium, q nunc in eadē cathedra sedet, etiam si quisq̧ traditor per ista tpa subrepisset, nihil pręiudicaret ecclesiæ, & innocentibus Christianis. qb⁹ dñs præuidēs ait de propositis malis, Quę dicunt facite, quę aūt faciūt nolite facere, vt certa sit spes fidelis, quæ non in hoie, sed in deo collocata, nunq̧ tempestate sacrilegij schismatis dissipetur. Hęc Augustini doctrina plane docentis portas inferi nō pręualere vnq̧ aduersus ecclesiā seu cathedram Petri. Sed quia odiētes ecclesiā Romanā forsitan dicēt portas inferi nō priualere vnq̧ aduersus ecclesiā Petri Vniuersalē, & hoc voluisse Augustinū ex doctrina saluatoris. Nam & ait ibidem August. Petrum gessisse figuram totius ecclesiæ.

Respondeo. Ex doctrina August. Patet eundem non id solum voluisse, sed etiam ꝙ non deficiet fides ab ecclesia Petri, in sede seu in cathedra sua. Nam & ipse, quemadmodum cæteri episcopi in concilio Africano, & Milenitano, in his quæ sunt fidei consulebāt Romanā sedē, tanq̄ normā a fide nō deuiantem, cupientes eiusdem sedis autoritate, vel approbari, vel reprobari, quę sunt seruanda per vniuersum orbem. Sic & antiquissimus ille Irenæus in libro tertio aduersus Valentinum, ordinē episcoporum Romanę eccl'æ enumerans, vsq̧ ad sua tempora, id est, vsq̧ ad Eleutherium, quem dicit duodecimum ab Apostolis obtinere locum, plane definit ad hanc ecclesiam, scilicet Romanā, propter potentiorem principalitatem oportere omnem conuenire ecclesiam, & in hac semper ab his, qui sunt vndiq̧ fideles, conseruatā esse eam traditionem, quæ est ab Apostolis, & nos cōfundere vnūquemque hæreticorū indicantes traditionē in ecclesia Romana ab Apostolis vsq̧ ad nos peruenientē, & traditionē, fidē atq̧ doctrinā Apostolorū esse in hac custoditam vsq̧ ad nos per successiones presbyterorū, & nos oportere sequi traditiones ecclesię, quā fundauerūt apostoli Petrus & Paulus, etiam si Apostoli nullas nobis reliquissent scripturas. Nō temere igitur, sed pia fide cum patribus nostris prędecessoribus credimus, ꝙ fides & primatus ecclesię & sedes seu cathedra Petri, claues regni cœlorū, potestas ligandi & soluendi, sūt a diœcesi Romana inseparabiles, et ꝙ deo prouidēte, et beato Petro opē ferēte

Roman⁹ episcopatus seu populus sub Romana dioecesi non deficiet vnquã totus a fide. Cũ videamus ab initio ad hęc vsq; tẽpora in tot ac tantis tyrannorum persecutionibus eandem dioecesim Romanã, nec a tramite Apostolicę traditionis vnquã errasse docendo, nec hęreticis nouitatibus succubuisse credendo, sed antiquã fidei regulã secundũ Apostolorum traditionẽ semper tenuisse. Neq; turbari debet fides nostra, vt separemus nos a cathedra vllius pontificis, si quẽ videamus forsitan male viuere, & auarum esse aut ambitiosum, superbũ, siquidẽ tales etiã videbant suis sæculis Cyprianus, Hiero. & August. non idcirco tñ separabant se ab vnius aut alterius cathedra. Doctrina Pauli primæ ad Corin. 5. iubentis, vt nec cibum sumamus cũ eo, qui frater. i. Christianus nominatur, si sit fornicator, aut auarus, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, scribitur ad ecclesiã Corin. Ecclesia aũt quęlibet seruata lege Euangelij, debet auferre malos contumaces sibi subiectos a sua communione. Bernar. suo sæculo videbat Romanũ clerum, magna ex parte, vanũ, ambitiosum, moribusq; corruptũ, sed nõ ideo prætermisit docere veritatem contra sui sæculi hęreticos, qui cõtemnebãt Apostolicã sedẽ, seu pastoralem potestatẽ in vicario Christi, & successore Petri. Aliud est contemnere primatum pastoralis potestatis, aliud contemnere corruptam vitam hois sedentis in illa, imo nõ vita, sed spiritus sancti dona & ministeria, p quę Christ⁹ operatur, sunt etiam in malis episcopis honoranda. Si personam vllius pontificis velimus curiose inspicere, consideremus illum similẽ nobis filiũ Adę, multis repletũ miserijs, tentationibus, & tribulationibus carnis, & huius mũdi subiectũ, esse quidẽ pastorẽ nõ talẽ, qualis ẽ is, q dicit, Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas & vitam æternã do eis, ad cuius bonitatẽ nemo potest pertingere, sed vicarium illius, & vnum ex numero eorũ, quales Apostolus ad Hebræos describit circundatos infirmitate, quẽ tanquam seniorem non increpare, sed rogare & venerari oportet, vt patrẽ, illiusq; pudẽda, si quæ videamus abscondere, timentes nobismetipsis maledictionem æternam, cũ filijs Cam, qui verenda patris sui Noe, fratribus suis nudata indicauit, Gene. nono. Ortum est nostro infelicissimo sęculo impudentissimũ hominum genus, qui non modo huius sęculi patres & pontifices, sed et totã venerandam sanctorum patrum antiquitatem defoedare, & lacerare conãtur qui iuxta Comici sententiam, nisi quod ipsi dicunt nihil rectum putant, qui silentio prętereũtes eorundẽ patrum laudabilis vitę sanctimoniã, ob oculos adulescentum ponũt totius pręteritę ætatis errata, etiam mendacijs quibusdam & figmẽtis ampliata, atq; adaucta, non ad cautelam posterorum, sed in contemptum prædecessorum in quos tãq; in specula quędam sanctimoniæ, recteq; viuẽdi normas, totam posteritatem spectare decuit. Satius igitur est nobis seruata Christianę pietatis modestia admirari, spectare & imitari venerandorum patrum sanctimoniam, sententias eorum tractare reuerenter, & sicubi errauerint (quod certe in paucissimis quibusdam contigit) cum lenitate eos ostendere humano spiritu esse lapsos, neminem iudicantes, neminem a cõmunione separantes. Vbiq; tenenda est Cypriani plenissima charitatis doctrina, vt nõ turbetur fides nostra, si cernamus in eccl'a Christi esse zizania. Etiam in prauis pontificibus odienda est vita, sed in ipsis honorãda est Petri cathedra, doctrina euangelij, clauis & potestas a Christo data.

Neque

Neq; ob id aut fauit quispiam tyrannidi principũ, aut adulatur põtificibus q; venerans superiorem potestatem & cathedram Petri, obedientiam vnionẽ & pacem inter Ecclesię membra suggerit, interim sub spe recuperande sanitatis, etiam infirma & putida membra, tolerans, sustinẽs patienter & orationibus adiuuans. Antiquus omnium schismaticorum mos, volentium pacem ecclesiæ scindere, est colla erigere contra sacerdotes dei, & contra cathedram Petri, non semetipsos respicere, sed alios temere iudicare, seruos dei mẽdacijs lacerare, iniurijs detractionibus & libellis famosis infamare, quibus contemptibiles reddãtur, quibus & minuatur apud plebem non solum eorũ fama sed & sacerdotalis autoritas & veneranda successoris Petri cathedra & potestas, quemadmodũ olim de suis sæculis schismaticis (inquit Cyprianus in epistola ad Antonianum) q; mendacia aduersus sacerdotes dei, diaboli voce prolata ad rumpendum catholicę vnitatis concordiam vbiq; iactabantur.

Sed iam respondeamus ad argumenta, ad primũ dicimus quemadmodũ verba Christi dicta ad vndecim Apostolos, Euntes docete omnes gentes baptizantes in nomine patris &c. docentes eos seruare omnia quæcunq; mandaui vobis, ecce ego vobiscum sum vsq; in consummationem sęculi, intelligũtur dicta non solum collegio Apostolorum, tunc pręsentium sed in illo, omnibus collegijs episcoporum & sacerdotum, qui secundum seriem successionis legitima ordinatione Apostolis succedunt, vnde vsq; in cõsummationem sęculi manebit ecclesia cum suorũ integritate membrorum a Christo immobilis. Sic & verba Christi ad Petrum dicta, ego pro te rogaui Petre, vt non deficiat fides tua, accipienda sunt vt intelligantur dicta non Petro soli, vt priuatæ personæ, sed vt futuro vniuersalis ecclesiæ pastori, & ideo quod Petro ꝓmittitꝰ dignitati cathedræ Petri promittitꝰ. Proinde & intelligitur ꝓmissum oĩbus qui Petro in dignitate pastorali succedunt, cum in Petro intelligatur & ipse & omnes successores illius, Rursus intelliguntur de fide permansura non apud personam Petri & successorũ illius, sed apud sedem dignitatẽ postoralem cathedram, seu ecclesiam Petri, sic sensus erit vt non deficiat fides tua, id est, vt non prorsus pereat fides a sede tua, a cathedra tua, intelligendo sedem cathedram seu ecclesiam, non solum vniuersaliter sed specialiter futurã ad curam Petri et successorꝝ illius. Quo fit vt verba Christi dicta Petro ex consequenti intelligantur dicta Romanæ sedi, cui præsidet episcõpus qui Petro legitima electione succedit. Non est igitur arbitrandum absurdum si Christus specialiter videtur orasse pro diœcesi ipsius Petri & successorum suorum, talem siquidem intelligentiam habuerunt, Cyprianus, Bernardus, cæteriq; patres ex eadem doctrina saluatoris arbitrantes apud ecclesiam Romanam, fidem non perituram vsq; in consummationem sæculi. In Romana sede hactenus nullus sedit hæresiarcha qui docendo definierit aliquid fidei nostræ repugnãs. Neq; hæresis vlla sumpsit illinc initium, sed mos ibi seruatur antiquus. Defecit Hierosolymitana ecclesia cui Iacobus pręsedit, defecit Achaia, vbi Andreas, Asia vbi Ioannes, India vbi Thomas, Persis vbi Iudas, Ethiopia vbi Matthęus, Gręcia vbi Paulus. Romana sedes hactenꝰ manet in fide Christi erecta. Vnde ex gestis synodi Chalcedonẽsis patet q; soliꝰ Romani pontificis est synodum congregare, sententiam synodi confirmare, & ad ipsum a synodo appellare.

Ad aliud

eadem ratione consequens esset Christum non rogasse pro vlla ecclesia; quia cum Christus hoc diceret nondum erat vlla Petri ecclesia, neque orasset Christus pro ecclesia post Petrum, in qua resederunt pontifices, martyres sancti, fide stabiles. Ad id autem quod Apostolus ad Thessalonicenses docet, discessionem futuram, priusquam veniat Antichristus.

Respondeo discessionem illam non oportere intelligi apostasiam a fide Christiana, sed defectionem, abolitionem, seu ablationem, destructionem imperij a Romanis, quemadmodum sancti interpretantur. Primum Ambrosius, tractãs verbum illud Apostoli in commentarijs. Deinde Hieronym⁹ quæstione vndecima ad Algasiam. Item Athanasius (vel si placet) Vulgarius. Vnde videmus iam Mahumetam detraxisse ad se Asiam, Africam, & magnam Europæ partem. Ex quo consequens est, Romam a Monarchia imperij deficere, & regna gentium iam a Romano regno cui tempore Pauli, ex Asia ad Cæsarem appellantis, omnia etiam Iudæa subiecta erant discesse. Amplius autem si admittamus Apostolum Paulum per discessionem intellexisse apostasiam a fide, quemadmodum nonnulli interpretantur, nihil obuiat supra dictis, quia non significatur fides ab omnibus Romanis defectura, sed regna gentium credentium, potius defectura a fide catholica Romanæ ecclesiæ. Vtrumque suo sensu quodammodo verum est. Nam defectio ab imperio Romano sub Mahumetarum imperio fuit maxima, & sub ipso Mahumeta vtcumque cœpit a fide Christi esse discessio, quę tamen ex scripturis sacris maior timetur futura sub Antichristo. Prophetia cum tempus futurum spectet, non semper tota simul, sed paulatim impletur.

Prophetia Balaam de Italia peritura seu Romanorum regno deuastando creditur iam per prædicationem Euangelij adimpleta, Christo euacuante et subijciente sibi imperium Romanum tametsi possint esse & alij huius prophetiæ intellectus catholici. Ex hac prophetia patet quidem Balaam multis annis ante Romam conditam prophetasse de regno Romanorum tunc futuro, quod videlicet ipsum & superaret Assyrios, & vastaret Hebræos, & quod tandem etiam ipsum esset periturum, quam sane prophetiam secundũ duas partes ipsius priores cernimus oculis nostris olim esse adimpletam Assyrijs, Persis, & Medis & Gręcis transeuntibus in ditiõem Romanorum, qui & Hebręorum regnum per Titum & Vespasianum vastauerunt. Prophetauit aũt Balaam sub Moyse in deserto annis septingentis quirquaginta, & vltra, ante vrbem Romam conditã a Remo & Romulo gemellis fratribus imperantibus sub imperio regni Acham in diebus Esaiæ prophetæ.

Ex supra dictis ergo diligenter consideratis, non erit difficile soluere argumenta, quę iam olim solent iniuriatores cathedrę Petri obijcere. Primũ ex eo, φ generaliter iussit saluator omnibus Apostolis, vt irent in mundum vniuersum, baptizarent & prędicarent Euangelium. Deinde ex eo φ oibus Apostolis ex ęquo dixit. Quæcumq; ligaueritis sup ter. &c. & iterũ, Accipite spiritũ sanctũ. &c. Ex eo quod ꝓphetia prędixit de eisdẽ Apostolis, Cõstitues eos principes sup omnem terram. Ampli⁹ ex eo qd᷑ etiã dicit Pau. Qui operat⁹ est Petro in Apostolatu circũcisiõis operatus ẽ mihi inter gẽtes. Et ex eo φ Ambrosius verbum hoc tractans, docet ibidẽ, Sicut Petrus primatum accepit ad fundandum ecclesiam Iudęorum, Ita & Paulus primatũ

accepit

accepit ad fundandum ecclesiam gentiū. Et ex eo quod Cyprianus dicit Apostolos oēs parem accepisse potestatem a Christo, & ꝙ nemo nostrum sese episcopum episcoporum facit. Et ex eo ꝙ Augu. dicit Petrum accipientem claues regni cœlorum significasse ecclesiam. Item ex eo ꝙ Hieronymdocet super omnes Apostolos ecclesiam esse fundatam ex æquo, & propterea inter duodecim vnum esse electum, vt capite constituto schismatis tolleretur occasio. Et ex eo, quod idem Hieron. ad Euagrium docet episcopos magis consuetudine, ꝙ dispositiōe diuinę veritatis superiores esse presbyteris. Et Paulum Apostolum perspicue docere eosdem esse presbyteros & episcopos, & postea vnum esse electum, qui cęteris proponeretur in remedium schismatis Et ex eo quod Gregorius docet in registro docet neminem, etiam Romanū pontificem appellari vniuersalem episcopum, aut vniuersalem pastorem.

Harum omnium obiectionum solutio patet ex supra dictis scripturis, quibus ostenduntur Apostoli simul accepisse Apostolatum ad fundandas ecclesias, simul insuper accepisse spiritum sanctum, & potestatem docendi fidem, & baptizandi, & remittendi, ac retinendi peccata. Sed hæc nō esse cōtraria supra dictis, hic patet ꝙ hāc potestatē acceperunt a Christo, qui Petrū Apostolum eisdem præfecit, iam abscessurus ab illis in cœlū, illū constituēs suum vicarium, & sic nihil contra primatum Petri. Cum acciperent Apostoli parem potestatem prædicandi Euangelium, & baptizandi remittendi, & retinendi peccata, nondum erat Petrus cęteris forsitan prȩlatus. Nihil ergo absurdi sequitur cum dicitur omnibus Apostolis pari prȩditis consortio honoris & potestatis, postea vnum a Christo esse prȩlatum. Vnde paritas est multiplex, est paritas sanctimoniæ seu meritorum, & de hac non loquuntur sancti. Est paritas Apostolatus, secundum quam omnes Apostoli fuerūt pares, æqualiter a Christo missi ad Euangelizandum, docendum, & baptizandum gentes in omni loco in quem venirent. Rursus est paritas potestatis sacerdotalis, est & paritas iurisdictionis in iudicando & prȩsidendo, & in hac eminet Petrus. Proinde ꝙuis omnes Apostoli fuerint inter se fratres, vnus tamen cæteris est prȩfectus. Vtrum autē Christus omnes Apostolos æqualiter ordinauerit episcopos, & consecrauerit eos inuisibili vnctione, cum dixit insufflans, Accipite spm̄ sanctū, vel an postea cōsecrauerit eos ministrāte Petro, nihil refert ad primatū Petri. Oēs Apostoli fuerunt æqualiter Apostoli. i. missi ad prȩdicandum fidē, & testificādum Euangeliū, & ad fundandū ecclesias, & ad instituendū episcopos in oī loco, in quē ipsi erāt venturi, vt cresceret ecclesia Christiana, & multiplicaretur in oī terra. Deide oēs fuerunt ęqualiter sacerdotes & episcopi, sed in dignitate prȩsidētię, et primat⁹, prȩpositus est Petrus cęteris Apostolis. Paulus aūt loquīt de potestate Apostolatus. i. missionis ad prædicandū Euangeliū oī creaturæ, & ad fundandū ecclesias, & sic accipiēdo Paulus prȩlatum habuit in prȩdicatione gentium, Petrus in prædicatiōe Iudæorū, ita tñ vt & Petrus gentibus prȩdicaret, & Paulus Iudæis, si causa fuisset. Nā vterq;, inquit Amb. inuenit vtrumq; fecisse. Primus tñ potestate gubernatiōis episcopalis & pastoralis fuit Petr⁹. Neq; obuia ē illi sententię doctrina Cypr. nā ex superiorib⁹ patet eundē Cyprianū docuisse Romāę ecclesię episcopū, esse vniuersalis ecclesiæ episcopū, et cęteris supiorē. In epl'a ad Iubaianū, cui⁹ et Aug. sępe meminit, sic loquit.

Manā

Manifestũ est autem,vbi,& ꝑ quos remissio peccatorum dari possit, quę in
baptismo scilicet datur. Nam dominus primũ Petro,super quem ędificauit
ecclesiam,& vnde humanitatis originẽ instituit,atq; ostendit potestatem i-
stam dedit. Et infra in eadẽ epistola Christus ecclesiam suam quæ vna est,fũ
dauit super vnum, qui claues eius accepit. Hactenus ille. Studeant igiť
Romanæ cathedræ hostes verum intellectum doctrinæ Cypriani docentis,
ꝙ omnes Apostoli a Christo acceperint parem potestatem,& ꝙ nemo ex vo
bis dicit se esse episcopũ episcoporum,& diligenter attendant & ad ea quæ
huiuscemodi sententias Cypriani antecedunt,& ad ea quæ sequuntur, idẽ
seruantes in doctrina Hieronymi & Augustini,& cæterorum patrũ. Nã
Augu.cum dicit,ꝙ Petrus accipiens claues regni cœlorũ figurã gerebat ec-
clesiam intendebat,non ꝙ Christus hanc potestatem immediate dederit ec-
clesiæ,& quod Petrus hanc potestatem acceperit ab ecclesia, sed quod pote-
stas illa fuerit data Petro,non ꝑ sua solius persona,sed pro ecclesia,& ita cã-
dem potestatem esse datam ecclesiæ in Petro,& in oĩbus,qui ipsi Petro vica
ria ordinatione succedũt. Ecclesia enim dicitur accipere id,quod minister ꝑ
vtilitate eius accepit. Claues datæ sunt ecclesiæ,quia datę sunt Petro,qui da
tus est pastor ecclesię. Sciendum enim est,quod Petrus dona quædã habuit
personalia.i.suæ personæ data, videlicet meritum & sanctimoniam vitæ,
constantiam fidei,& charitatem,intelligentiam scripturarum . Habuit &
dona quædam ecclesiæ data,id est,cathedrę seu sedi,& officio pontificali da
ta,cuiusmodi sunt, habere claues super vniuersam terram, super vniuersum
ouile domini, vnde priuilegium concessum dignitati transit in successores.
Quemadmodum igitur ecclesiæ Romanę pontifex succedit Petro,nõ in ꝑ-
sonalis vitę sanctimonia,sed in cathedra seu potestate pastorali. Ita & succe
dit in priuilegiis datis sedi,cathedræ,& primatui Petri,non in donis perso
nalibus. Sẽtentia Hieronymi dicentis,Inter duodecim vnus eligitur,& c.
est manifeste obuia schismaticoꝝ doctrinæ. Nam & obuiandum schismati
inter duodecim,non ab Apostolis,sed ab ipso Christo eligitur vnus qui cæ-
teris prafertur. Manifestum est igitur vnum Petrũ ex electione Christi fu-
isse cæteris Apostolis superiorem. Et illũ intellectum habuerunt ab initio
ecclesiastici patres,vt patet ex supra dictis. Alia sententia Hieron. ad Eua-
grium,& super epistola ad Timo.dicentis eosdẽ esse presbyteros & episco-
pos manifesta fiet,si consideres Hieron.attendisse vim noĩs episcopi,& vo-
luisse ipsum nomẽ episcopi q̃d ex ratiõe significat opus seu officiũ oli attri-
butũ fuisse presbyteris parochianis,q ex autoritate Apostolica ordinati,con
sesu cõi regebãt ecclesiã. Postea vero ĩ remediũ schismatis singulos pastores
per parochias & ciuitates esse deputatos, dicere episcopum nulla differẽtia
debere discerni a sacerdote,fuit hæresis Aerii,sub Augustini sęculo inter hę
reses recitata in libro de hęresibus,cap.53. Deinde manifestũ est doctrinam
Gregorii in registro non obstare supra dictis,cũ & ipse Greg.ibidem mani
feste dicat,Cura totius ecclesię & principatus Petro cõmittiť, & tamẽ vni-
uersalis pastor nõ appellať. Ecce vbi Greg.vetat Romanũ põtificẽ nõ appel
lari vniuersalẽ pastorẽ,ibi et plane asseruit totius eccl'ę,ei curã esse cõmissã.
Aliud ergo appellat vniuersalẽ pastorẽ,aliud vniuersalis eccl'ę pastorẽ. Per
vniuersalẽ pastorẽ seu episcopũ intelligẽs eũ,q solꝰ esset pastor et episcopꝰ,ita

 vt alii

vt alij ſint dumtaxat illius vicarij & miniſtri,& non veri paſtores,non ve-
ri epiſcopi,hoc etenim manifeſte eſt falſum. Vnde & Romanę Eccleſiæ epi
ſcopus vocat ſe epiſcopum ſeruum ſeruorum dei, iuxta ſaluatoris doctrinā,
Qui maior eſt veſtrum,erit veſter miniſter. Cęteros epiſcopos vocat fratres
ſuos,ſeu coepiſcopos,alios autem ſacerdotes appellat filios.

Ex ſupra dictis igitur eſt manifeſtum Romanæ Eccleſiæ epiſcopum eſ-
ſe ſuper totā terram Chriſti vicariū, & vniuerſalis eccleſię epiſcopū,& verā
Chriſti eccleſiam apud eos eſſe,vbi epiſcopi Apoſtolica ordinatione ſibi ſuc
cedunt,& id eſſe tenendum,non quia Cyprianus,Irenæus,Tertul. Ambro
ſius,Hiero. Auguſt.& cæteri hoc dicunt, ſed quia tota eccleſia ab initio ad
hæc vſq; tempora ſic tenuit,docuit & prædicauit. Hactenus de Eccleſia
Chriſti,quæ nam ſit,& apud quos ſit,& apud quos non ſit,& quemadmo-
dum permanſit vna ab origine mundi creſcens vſq; in conſummationem
ſæculi,& quemadmodum oporteat omnem particularem eccleſiam, omnē
q; epiſcopatum ſubeſſe cathedræ Petri,& quo nam pacto ſit accipiendum ꝙ
fides nunq; deficiet a Petri cathedra. Hæc generaliter dicta ſufficiant.

Caput quartum.

RESTAT nunc conſiderare de autoritate & poteſtate eiuſdem Eccle
ſiæ, an maior ſit Eccleſię autoritas, q̄ ſcripturæ ſacræ, an econtrario.
Et vtrum ſcriptura ſacra habeat ſuam vim, efficaciam, ſeu certitudinem ex
autoritate ſeu teſtimonio Eccleſiæ,& vtrum in his rebus,quæ ex ſcripturis
ſacris efficaciter probari non poſſunt,oporteat ex autoritate ſtare diſinitio
ni Eccleſiæ. Sciendum eſt igitur quod ſcriptura ſacra eſt teſtimonium
Eccleſię ex ſpiritu ſancto teſtificantis,& idcirco ipſa ſcriptura Euangelij po
ſterior eſt Eccleſia,ex ſuperioribus eſt manifeſtum apud Apoſtolos fuiſſe ec-
cleſiam Chriſti,cum nondum eſſet ſcriptura Euangelij,apud Abraham,Iſa-
ac & Iacob fuiſſe veram Eccleſiam dei in fide vnius creatoris & redempto-
ris tunc futuri,cum nondum eſſet ſuper his rebus ſcriptura Moyſi. Moyſes
primi voluminis ſacræ theologiæ Hebraicis literis fuit ſcriptor. Inter illi9
ortum & ſęculum noſtrum,interceſſerunt tria milia annorum centū & vi-
ginti ſeptem. Nullus eſt nobis ethnicus ſcriptor tam vetuſtus,nullus hiſto-
riarum ſcriptor illo antiquior,ſicut & nulla lingua eſt Hebręa vetuſtior. Si-
quidem Cadmus,Moyſe iam defuncto in diebus Ioſue fertur Gręcos chara-
cteres primus adinueniſſe,docuiſſeq; populum tunc adhuc rudem & incul-
tum ipſis vti. Græci gloriantur literas,artes,& philoſophiā a ſeſe primū
eſſe profectas ſub Cadmo,vel alio quouis autore Gręculo, ſed vane & men-
daciter id iactitant,cum ſit manifeſtiſſimum tum ex ſacris literis,tum ex ve
tuſtiſſimis probatæ fidei ethnicorum hiſtorijs initium philoſophię atq; lite
rarum, non a Græcis in Phœnices & Aſſyrios,ſed ab antiquiſſimis potius
Phœnicibus ſeu Aſſyrijs,Chaldæis,atq; Aegyptijs pfectum eſſe in Gręcos,
quemadmodum & Ioſephus docet contra Appionem grammaticum. Vn-
de & Apoſtolus ſanctus Iudas recitat Enoch ante diluuium ſcripſiſſe quæ-
dam. Item poſt diluuium Academia olim vetuſtiſſima in Phœnicia, hoc eſt
in Aſſyria,ſeu in terra Chanaan fuit Cyriat,Sepher,id ciuitas literarū proxi

ma ciſ-

ma ciuitati Hebron, ab antiquo etiam ante Iosue & Moysi tempora sic appellata, quod ibi primum res gestę, ac memoriæ Assyriorum, seu Phœnicū, sunt literis mandatę. Cuius ciuitatis scriptura meminit Iosue. 15. & Iudicum. 1. Longe autem posteriores sunt Grecorum libri. Nemo enim Græcorum, inquit Origenes, quippiam de regibus ante se gestis, tradidisse legit ante Homerum & Hesiodum, qui quadringentis ferme annis post Moysi tempora extiterunt. Libri autem si qui fuerint ante Moysen a Phœnicibus, & ab Assyrijs æditi vetustate perierunt, diuina prouidentia conseruatis scripturæ sacræ libris. Cum ergo nullum habeamus volumen, nullam historiam, nulla literarum monumenta ante Moysen scripta, consequens est sacrā scripturā in quinque libris scriptam oībus scripturis nunc extantibus esse antiquiorē, sed tamen hac scriptura antiquior est dei ecclesia, quæ ante diluuium incepit secundum successionem credentium, durans ad hæc usque tempora. A principio Adam & Eua, de peccato suo ex fide in futurum Christum pœnitentibus usque ad ortū Moysi durauit ecclesia fidelis populi, annis. 2373. secūdum ęditionem ex Hebraica veritate. Secundum ęditionem autem. 70. interpretū, a principio mundi, usque ad ortum Moysi, sunt anni. 3610. cuius differentiæ ratio in superiori libro assignata. Longe igitur antiquior est ecclesia, quam sit scriptura a Moyse ædita. Hanc autem esse sacram & veram scripturam dei loquentis ad Moysen, facie ad faciem, sicut homo solet loqui ad amicum suū, credimus ex testimonio ecclesiæ, quę ab initio, quo hęc scripta sunt, sic credidit & docuit. Illam autem ab initio sic credidisse cognoscimus ex testimonijs posterorū, videlicet Iosue, Samuelis, Dauid, Esaiæ, Hieremiæ, Ezechielis, cæterorumque prophetarum & pontificum, serie successionis protracta ad Christi usque tempora, ex quorum scripturis manifeste cognoscimus populū seu ecclesiā dei post Moysen semper credidisse, prædicasse, & docuisse, sic vt Moyses ipse in suo volumine credidit, docuit, & posteris legendū tradidit. Ecclesia igitur fidelis populi innitentis gratię dei miserentis, mox post exordium mundi incipiens, ab antiquo est orta. Quartus annorum mūdi millenarius iuxta Eusebij calculum secundum Hebraicā veritatem supputatū, completur anno Tiberij Cæsaris decimosexto, in quo & dominus noster Iesus antea baptizatus, cœpit prædicare Euangelium regni, signis & virtutibus demonstrans suam ecclesiam in se credentem, esse veram dei ecclesiā, conuenientem cum Moysi cathedra & ecclesia. Hunc quoque annorum numerum a principio mundi usque in decimumsextum Tiberij annum, Beda in libro de ratione temporum erudite notauit, sub anno quo Christus baptizatur, dicens, dominum nostrum Iesum post baptismum annuntiare mundo regnum cœlorum, peractis a principio mundi (vt Eusebius in chronicis suis signat) quatuor milibus annorum. Qui sane numerus. 4000. annorum a principio mundi usque in decimumsextum annum Tiberij, colligitur etiā secundum conclusiones in vltimo capite præcedentis libri designatas. Ex quibus consequens est hoc nostro æuo, quo ab vniuersa ecclesia catholica scribitur a natiuitate domini trigesimus secundus annus supra millesimū quingentesimum, esse a principio mundi peracta quinque annorum milia cum quingentis. quo fit, vt hoc sæculo nostro simus in dimidio sexti millenarij. Ad id autem quod August. quidam Eugubinus scribit a conditione mūdi,

vſq; ad hæc tpa apud Hebræos nunc numerari ſolū annos .5292. Dicimus a Cyro vſq; ad Chriſtum, non eſſe ſtandum Hebræorū Talmudiſtarum autoritati in annorum ſupputationibꝰ, quemadmodum in ſuperiori libro demōſtrauimus. Si ergo iuxta ſcripturam Chriſtus verus agnus ab origine mundi ſit occiſus in cordibus credentis populi, conſequens eſt eccleſiam Chriſti duraſſe .5500. annis. Ex his patet primo, quod quęrere, an eccleſiæ catholicę autoritas ſit prior, aut maior autoritate ſcripturæ, eſt idem acſi quęreretur, an autoritas perſonę teſtimonium dantis, maior ſit ſuo teſtimonio. Manifeſtum eſt autem nos habere fidem tum ſcripturis quibuslibet, tū teſtimonijs, propter autoritatem, & veracitatem perſonę teſtificantis, quam credimus adeo veracem eſſe atq; probatam, vt non velit fallere, adeoq; ſapiētem, quæ falli non poſſit. Ex huius conſideratione intelligere poſſumꝰ quis latior, & ad plura ſit eccleſię catholicę, q̄ ſcripturæ autoritas, eadem tamen & ęqualis eſt eiuſdem eccleſię catholicæ & ſcripturæ ſacræ veracitas, ęqualis vis, par dignitas, ſeu poteſtas, eodem dei ſpiritu loquente vtrobiq;, & in ſcripturis ſacris, & in eccleſia. Idcirco ſcriptura ſacra, & eccleſia non poſſūt inter ſe eſſe contraria, quamuis Euangeliorum ſcriptura non ſit neq; vera, neq; diuinitus reuelata per teſtimonium aut eccleſię, aut Euangeliſtarum. Neq; enim idcirco verificata ſunt Euangelica dogmata, quia eccleſia & Euangeliſtę ſic ſunt teſtificati, ſed econtrario potius, eccleſia & Euāgelici ſcriptores, hæc idcirco olim ſunt teſtificati, quia vera erant, & per Chriſtū, & Apoſtolos reuera ſic facta & adimpleta. Eandem tamen Euangeliorū ſcripturam eſſe ad probandū efficacē & autenticā, declaratū eſt per autoritatē, & teſtimonium eccleſię in ſpiritu ſancto teſtificantis hāc ſcripturā cōtinere ea, quæ docere pręcepit Chriſtus, dicens Apoſtolis, Euntes in mundum vniuerſum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Euangelium nondum erat ſcriptum, niſi in cordibus diſcipulorum, & pręcepit Chriſtus collegio Apoſtolorum prædicare Euangelium. Vnde Irenæus vetuſtiſſimus, qui Polycarpum diſcipulum Ioannis facie ad faciem vidit. Pleniſſima aduerſus oēs hæreticos, inquit, contradictio eſt traditio, quam eccleſia ab Apoſtolis perceptam per ſucceſſiones preſbyterorum & ſacerdotū cuſtodit, peruenientē vſque ad nos, & diſtribuit filijs ſuis, non enim per alios diſpoſitionem ſalutis noſtrę cognouimus, quam per eos, per quos Euangelium ſalutis venit vſq; ad nos, qui primum prędicauerunt, poſtea vero per dei voluntatem fundamentum & columnam fidei noſtræ in ſcripturis nobis tradiderunt. Addit, Matthęus Hebræis, inquit, ipſorum lingua ſcripturam ædidit, cum Petrus & Paulus Romæ Euangelizarent, & fundarent Eccleſiam. Poſt horum exceſſum, Marcus diſcipulus & interpres Petri, ea quæ a Petro annuntiata erant, perſcripta nobis tradidit. Poſtea vero & ipſe Ioannes ędidit Euāgelium, in Aſia commorans. Hactenus ille, multa adijciens ibidem libro tertio aduerſus Valentinum ſalutaria dogmata contra hęreticos, videlicet non eſſe recipienda alia Euangelia, pręter quatuor ea, quę eccleſia tradidit, & veritatē fidei per ſucceſſiones preſbyterorum in eccleſijs eſſe cuſtoditā, & quotieſcumque ſuper aliqua quæſtione diſceptatio eſt, oportere nos recurrere ad eccleſias antiquiſſimas, in quibus Apoſtoli conuerſati ſunt, & ab eis de propoſita quęſtione ſumere certitudinem. Nam & ſi Apoſtoli nullas ſcripturas

pturas nobis reliquissent, tamen & oportebat, inquit, nos sequi, ordinem traditionis ecclesiæ, & veterem fidem ex ecclesia cognoscere. Manifestum est igitur Christi ecclesiam esse antiquiorem scripturis Apostolicis, atque Euangeliorum libris, easdemque scripturas non esse factas nobis autenticas, sine autoritate ecclesię testificantis. Vnde & huius consideratione venerabilis ait Augustinus, Ego Euangelio non crederem, nisi me ecclesię commoneret autoritas. Amplius autem est ex supra dictis manifestum, ab ecclesia posse esse alicuius catholicę veritatis verum testimonium, quod nusquam in scriptura sacra est traditum, & posse esse traditiones sanctas ex necessitate credendas, quę in sacris libris canonicis iam ęditis non continentur, sicuti veritates catholicæ erant sub Apostolorum temporibus, cum nondum essent Euangelistarum & Apostolorũ codices. Aliquot annos ecclesia vsa est tribus Euangelijs scriptis, antequam Ioannes suum scriberet Euangelium, & sub eisdem annis multa tenuit, credidit, & docuit Apostolorum Ecclesia, quæ nondum erant scripta in vllo Euangelio quo vtebatur ecclesia, veluti, quod verbum æternum apud patrem verus deus sit factum caro, quod Christus resuscitauerit Lazarum quatriduanum in monumento, de verbis Christi ad Petrum, vt pasceret oues, & alijs multis scriptis in Euangelio Ioannis, quæ non habentur in alijs Euangelijs. Neque enim Christus vllum scripsit Euangelium, neque pręcepisse legitur Apostolis, aut vllis suis discipulis, vt vel Euangelium conscriberent, vel omnia quę ipse docuerat atramento depingerent: Sed iniunxit, vt Euntes in mundum vniuersum docerent Euangelium & prædicarent. Rursus neque Christus vspiam præcepit ecclesiæ, vt ipsa nihil amplius, aut teneret, aut crederet, quam quod in libris Euangeliorum tunc aut scribendis, aut scriptis traderetur. Neque Apostolus Paulus dixit, Si quis vobis Euangelizauerit præter id quod in quatuor Euangelijs scriptum est, anathema sit. Neque rursus ait, Si quis vobis Euangelizauerit præter id quod ego scripsi vobis. Sed si quis vobis, inquit, Euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit. Vnde & idem ipse Paulus in secunda epistola ad Thessalonicenses loquitur. Itaque fratres state & tenete traditiones quas didicistis siue per sermonem, siue per epistolam nostram, aperte insinuans se nonnulla tradidisse, quæ scripta non erant in sua epistola, quemadmodum & ait Ioannes Euangelista, concludens librum sui Euangelij. Multa quidem alia fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Pręterea manifestum est ex supra dictis quædam esse in quibus magis standum est autoritati ecclesiæ, quæ fuit ab initio, quam scripturę sacrę demonstrationi, quę nulla super hoc esse potest. Nam super his, quæ ex eisdem scripturis sacris comprobari non possunt, quæ tamen hactenus semper ab ecclesia sunt credita, tenta, & obseruata, non habet ipsa scriptura directe suam vim & efficaciam. Idcirco super huiuscemodi inhęrendum est autoritati & testimonio ecclesiæ, quæ sic nunc tenet, credit, & prędicat, quemadmodum docuit ecclesia, quæ fuit ab initio, ad hæc vsque tempora. Epistolas Pauli, quibus vtitur ecclesia, esse veras epistolas ęditas ab Apostolo Paulo, diuinitus ad Apostolatum vocato, non aliunde contra hæreticos probare possumus, quam per testimonium ecclesiæ. Quemadmodum Euangelia credimus esse scripturas autenticas, nõ ex alijs

scripturis, sed ex testimonio ecclesię testificantis, quę erat ab initio cum nõdum vllum esset scriptum Euangelium, secundum successionem episcoporum continuata ad hæc vsque tempora. Neque datur ex his vlli homini occasio, aut dubitandi vbi nam sit vna Christi ecclesia, aut suspicandi ecclesiã, quæ nunc est posse falli, aut quodlibet in rebus fidei pro libito suo definire. Neque enim dicimus ecclesiam quæ nunc est, pro libito posse definire quodlibet ad fidem pertinere. Nã doctrinã fidei pręsentis ecclesię intelligimus esse doctrinã illius ecclesię, quæ spũ fidei continuata est præcedentibus Christi ecclĩjs vsq; ad primitiuã Apostolorũ ecclesiã, quę i docẽdis & tradẽdis Christianę fidei mysterijs atq; doctrinis, maioris erat autoritatis quã ecclesia que nunc est, & id quidẽ ꝑpter Apostolos, qui illius ecclesię columnę testimonium de his quę viderant ꝓhibere poterant, qui & ipsum Christũ, illiusq; miracula & opera, mortem & resurrectionem viderunt, & doctrinã eius ex ore eius audierunt, manifestationemq; diuini spiritus habuerunt in signis & prodigijs, quibus & post resurrectionem aperuit sensus, vt intelligerent prophetarum scripturas, & idcirco q̃uis ecclesia quæ nunc est in remittendis & retinendis peccatis, in sacramentis, cæterisq; mysterijs Christi dispensandis, & in ecclesiastica potestate a Christo semel ecclesię data, sit æqualis autoritatis cum Apostolorum ecclesia, habens easdem claues regni cœlorum, quas Christus Petro & omnibus successoribus illius dedit, Ecclesia tamen primitiua propter collegium Apostolorum, ad tradendam nouã fidei nostræ doctrinam maioris erat gratiæ, maiorisq; autoritatis, quam ecclesia quæ nunc est. Nam ecclesia huius temporis innititur antiquę fidei, & antiquis scripturis atq; traditionibus veteris ecclesię Apostolicæ, cui hęc ecclesia per eundem fidei spiritum continuatur, & ideo q̃uis hæc ecclesia non possit docere fidem aliam, tamen in rebus fidei dubijs, & in locis scripturæ ambiguis suam censuram habet & autoritatem.

Secundum hunc sensum de ecclesia Augustinus in libro contra Manichęos, dixit. Palam, inquit, est, quod in re dubia ad fidem ac certitudinem valeat autoritas ecclesię catholicæ, quæ ab ipsis fundatissimis Apostolorum sedibus, vsque in hodiernum diem durans, succedentium sibimet episcoporum serie, & tot populorum consensione firmatur. Super oĩbus ergo quę ex scripturis sacris sunt manifesta prior, notior & vetustior autoritas eiusdẽ scripturæ, q̃ eius ecclesię quę nunc est. Nã & huiuscemodi ecclesia quæ nũc est, quemadmodum in superioribus diximus, ex scripturis sacris quærenda est & cognoscenda. Augustinus autem cum dicit, Ego Euangelio non crederem, nisi me ecclesię commoneret autoritas, intelligit de ecclesia catholica, quæ fuit ab initio Christianæ fidei secundum seriem successionis episcoporum crescens, ad hæc vsq; tempora, quę sane ecclesia complectitur collegiũ Apostolorum, qui Christum & miracula eius, vidẽtes doctrinamq; fidei ex ore eius audientes scripturas Euangelicas nobis tradiderunt, qui & spiritũ intelligendi prophetas, salutisq; nostrę mysteria in visibilibus signis cœlitus acceperunt, corroborantes doctrinæ suæ veritatem prodigijs & miraculis. Vnde tantę autoritatis est scriptura semel ab eisdem Apostolis tradita seu approbata, vt etiam ipsi Apostoli fuissent anathema, neq; mãsissent ecclesiæ membra, si sententiam fidei ab ipsis prædicatę mutantes, incepissent doctrinam

nam contrariam Euangelijs tradere. Verbum enim semel diuino spiritu enuntiatum manet in æternum. Et hanc Ecclesiam sic semper ab initio secundum seriem successionis docuisse concludimus ex testimonijs & scripturis patrum nostrorum, & antecessorum doctorum, secundum seriem successionis ab initio, concorditer de his scribentium. Proinde Ecclesiam quæ nunc est ex scripturis cognoscimus apud eos esse, vbi doctrina est quatuor Euangeliorum conueniens in fide & moribus, & vnitate pacis sub Petri cathedra, cum ecclesijs, quę fuerunt in prioribus sęculis.

De ecclesia autem quę nunc est intelligendo eam, vt præcisam seu abstractam seu nudam & absq; cohærentia in fide, & moribus cum ecclesijs quæ fuerunt in prioribus sæculis diceret Augustinus. Ego huius ecclesiæ homines non agnoscerem esse ecclesiam Christi, nisi doceret me quatuor euangeliorum autoritas, ego ecclesiæ non crederem si aliud Euangelium nobis euãgelizaret, si Apostolorum doctrinas non doceret. Quemadmodum ait Paulus etiam si nosipsi aut Angelus de cœlo Euangelizauerit vobis præter id quod accepistis, anathema sit. Apostoli fuerunt testes earum rerum, quas & viderant & audiuerunt, quos saluator misit dicens, Eritis mihi testes in Hierusalem, in Iudęa, & Samaria vsq; ad vltimum terrę. Vnde & ipsis in loco Iudæ traditoris nouum Apostolum electuris ait Petrus, Oportet ex his viris qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos dominus Iesus incipiens a baptismate Ioannis, vsq; in diẽ qua assumptus est a nobis testem resurrectionis nobiscum fieri vnũ ex istis. Item quatuor Euangilistæ sunt tanquã notarij publici, ipsa vero Euangelia tanq; instrumenta publica sub testimonio primitiuę Ecclesię, hactenus inuiolata & absq; corruptione conseruata. Marcus Christum non vidit, Lucas non ab initio sermonibus & factis Christi pręsens fuit, & tamen eorum Euangelia vera esse credimus, recipientes eadem vt assertiones eorum qui habentes spiritum veritatis fuerint diuinitus per ministeria hominum edocti, super rebus quas scripserunt sua nobis relinquentes Euangelia, vt instrumẽta publica, & approbata, & multipliciter examinata sub testimonio primitiuæ ecclesiæ, id est, Apostolorũ qui Christum viderunt & audierunt. Quẽadmodum & Lucas scripturus Euangelium testatur in prooemio dicens, Sicuti tradiderunt nobis qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis. Quod vidimus, inquit Ioannes, quod audiuimus, quod perspeximus oculis nostris, & quod manus nostræ contrectauerunt de verbo vitę, hoc vobis annuntiamus, hoc testamur. Verbum caro factum est; & habitauit, inquit in nobis, huiusque testimonij causam adijciens. Vidimus, inquit, gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre. Hic est discipulus qui testimonium perhibet de his, & scimus quia verum est testimonium eius. Non possimus, inquit Petrus, ea quę vidimus & audiuimus non loq. Et alibi, Non indoctas, inquit, fabulas sequuti, notum fecimus vobis domini nostri Iesu Christi virtutem & præsentiam, sed speculatores facti magnitudinis illius, voce huiuscemodi a deo patre delapsa, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Hanc vocem de cœlo, inquit, allatam audiuimus, dum essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem propheticum sermonem cui benefacitis, attendentes. Scripturas, in quibus hęc legimus esse

sacras & autenticas, & esse vera testimonia Apostolorum, qui cum Christo vero dei filio loquuti sunt, in quibus & loquutus sit spiritus sanctus credimus ex autoritate ecclesiæ super huiuscemodi scripturas sic testificantis.

Hic iam si obieceris, Animus vere Christianus credit Euangelio ꝓpter vocem dei intus loquentis, accipiens verbum Euangelij, non vt testimoniũ hoĩs, sed vt verbum dei, & vt reuelationem spiritus sancti credens euangelio, non ex persuasione humana, sed ex fide desuper infusa. Fides enim est donum dei cœlitus immissum & inspiratum, dicente Paulo, Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex vobis, dei enim donum est, non ex operibus. Item saluator ad Petrum, Beatus es Simon Bariona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, & cęt. Et Paulus, Ego non ab homine accepi Euangelium, sed per reuelationem Iesu Christi. Respondeo. Animus vere Christianus credens ex vera fide, credit quidem propter vocem dei intus loquentis, accipiens Euangelia vt verba dei intus docentis & reuelantis. Sed sciendum est ꝙ deus multifariam, multisque modis reuelat seu loquitur hominibus. Loquitur enim, reuelat, seu docet, nunc per prophetas, quemadmodum ait propheta, Lingua mea calumus est scribe velociter scribentis. Spiritus domini loquutus est per os meum, & sermo dei per linguam meã. Nunc per angelos, nunc per Iesum filium suum in carne visibilem, Nunc ꝑ Apostolos seu per ecclesiam, loquitur & in hodiernũ vsq; diẽ per scripturas.

Quęstiões magnę & ꝑplexę a doctoribus ecclesiæ disputant̃, ex quib⁹ & schismata interdũ suborta sunt. Vtrũ eccl'a Rom. cui pręficit̃ successor Apostoli Petri, sit pręlata oĩb⁹ aliorũ episcopoꝝ ecclesijs. Vtrũ vniuersalis eccl'ę autoritas, sit maior autoritate seu potestate papæ, an ecõtrario. Vtrũ vniuersale cõciliũ secluso papa, sit supra papã, hoc est, vtrũ papa sit subiectus potestati vniuersalis ecclesię, sicut subdit⁹ duci suo. Et vident̃ has quęstiões soluere doctrina Christi, & determinatio Constãtiensis cõcilij. Doctrina quidem Christi in euãgelio docẽtis, Si peccauerit in te frater tu⁹, corripe illũ inter te & ipsũ solũ, & reliqua, vsq; in eũ locũ vbi dicit̃, Si ecclesiã nõ audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. Vbi Christ⁹ videt̃ apud ecclesiã posuisse vltimũ et supremũ iudiciarie potestatis tribunal. Cũ ergo papa sit frater et mẽbrũ in corpore Christi, cõsequẽs videt̃, ꝙ ipse aut a fide deuiãs, aut scandolose viuẽs, subiect⁹ sit iudicio eccl'æ, cui & in toto Apostoloꝝ collegio designatę, Christus ibidẽ inquit, Quęcũq; alligaueritis super ter. & cęt. Item & definitio cõcilij Constatieñ. sessiõe quinta, declarauit & definiuit, ꝙ illa sancta sinodus in spiritu sancto legitime cõgregata, faciẽs generale conciliũ, & representãs ecclesiã catholicã, habet immediate a Christo potestatẽ, cui & quilibet cuiuscũq; status vel dignitatis, etiã si papalis extiterit, obedire tenetur in his quæ pertinẽt ad fidẽ & extirpationẽ dicti schismatis, ĩ reformationẽ ĝq; dictæ ecclesię, in capite & in mẽbris. Pro harũ quęstionũ ac rationũ dissolutiõe cõsideranda ẽ hæc cõclusio in superiorib⁹ declarata, Romanã videlicet ecclesiã, in qua ẽ generalis Christi vicarius, Apostoli Petri successor, esse oĩm aliarũ ecclesiarũ magistrã, quẽadmodũ & in superioribus ostensum ẽ ipsum Romãę eccl'ę episcopum, Christi vicariũ, Petriq; successorẽ, cęteris oĩbus episcopis esse prælatum. Proinde quemadmodũ Antiochena ecclesia, quę olim erat prima ꝓpter Petrũ in illa residentẽ cessit eccl'æ Rom., *Petro*, iussu dei, ad eandẽ ecclesiã Rom. trãseunte. Sic & ecclesia Rom. quæ nũc ẽ

prima

prima, cedere deberet alteri ecclesię, si deo iubēte successor in cathedra Petri ad aliā ecclesiā sese trāsferret, aliū quēdā praeficiēs Romanę ecclesiae episcopū. Quemadmodū Rom. ecclesia in qua residet Apostoli Petri successor est oībus ecclesijs pręlata, ad quā ceu fidei magistrā ac matrē oēs maiores totius ecclesiae causę recurrūt, sumētes terminū seu finē iuxta sentētiā eiusdē ecclesię, cui⁹ vis & potestas ecclesiastica ē in pōtifice eiusdē ecclesię, ita & Rom. ecclesię sentētia praeualet oībus sententijs aliarū ecclesiarū a Rom. ecclesia discrepantium. Papa in causis fidei & schismatis psonā suā tangētis atq; cōcernētis subijcit iudicio vniuersalis ecclesiae, quamobrē si ipse fieret haereticus aut schismaticus, aut argumētis pbabilib⁹ de his suspectus pertinaciter defendens doctrinā contrariā euāgelio Christi, ipse esset ab ecclesia monēd⁹, corripiend⁹, & si cōtumax fuerit, iudicandus tanq̄ anathema, & vel deponēdus, vel declarādus, pter cōtumaciā ab ecclesia fuisse depositus a tpe ex quo talia docere aut pdicare coeperit. Neq; eni tenent oues subesse pastori vlli, q iā factus ē aut ex pastore lupus, aut saluti gregis cōtrarius, queadmodū et Apostoli fuissēt a Christo anathema, si cōtrariā doctrinā icepissēt pdicare, vt docet ad Gal. 1. Pau. q & alibi ait, hęreticū hoēm post primā aut secūd. correp. deuita. Ioan. apost. in. 2. sua canonica, Si qs venit ad vos, & hāc doctrinā nō affert, nolite recipere eū ī domū, nec aue ei dixeritis, ē. Et q̄uis primatus papę sup oēs particulares eccl'as sit cōstitutus diuino iure, nō hic tñ oportet cōseques esse eundē papā in causis pprijs ius diuinū cōcernētibus, non esse subiectū potestati vl'is ecclesię, sicut Iosue cōstitut⁹ a deo dux in Israhel dū sorte diuisisset terrā singulis p tribus suas dederūt filij Israhel eidē Iosue possessionē in medio sui, iuxta pręceptū dñi, vrbē quā postulauit, Iosue. 19. Intellectus doctrinae Christi & Constantieñ cōcilij ponētis ecclesiā tanquā vltimū iudiciarie potestatis tribunal, patebit in sequentibus.

Caput quintum de multis sententijs orthodoxa fide tenendis, quae ex scripturis sacris efficaciter demonstrari non possunt.

IAM ergo superest ostendere scripturas sacras non sufficere ad confutandas haereses omnes. Ex supra dictis est manifestum, multas fuisse iam olim, & adhuc esse hęreses, super quibus haeretici pertinaces ex scripturis sacris euidenter conuinci non possunt, veluti sunt errores contra virginitatē perpetuam Mariae, contra baptismum paruulorum in remissionem peccatorum baptizandorū, & alia multa, quae tametsi semper obseruauerit ecclesia, euidenter tamen ex scripturis monstrari non possunt, & idcirco super illi⁹ generis traditionibus contra haereticos, aggrediendum est alio argumento, quo & ab initio contra eosdem vsi sunt ante nos secundum seriem successionis ecclesiastici patres, Irenęus, Tertullian⁹, Origenes, Cyprianus, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, & cęteri posteriores ad hęc vsque tempora. Hoc autem argumentum est autoritas ecclesiae catholicae, cui pollicitus est Christus, Ego vobiscum sum vsque in consummatione sęculi. Haec sola, inquit Augustinus, est religionis machina, quae cunctas haereses semel aboleuit. Ipsa inquā concors omnium sanctorum patrum doctrinā secundum suorum tēporum successiones concorditer scribentium & reddentium testimonium verbis Christi, & consuetudine primitiuae ecclesiae.

Amplius autem Tertullian⁹. Autrix & confirmatrix fidei est consuetudo, quę fuit ab initio ecclesię, etiam in his rebus, super quas nulla praetenditur

scripturae

scripturę autoritas, & idcirco hęreticis, qui ad singula canonicas exigũt scripturas interrogantibus, quo nam scripturę loco monstremus ecclesiæ sacramenta, missę officium, eucharistiæ oblationem ac sacrificium, purgatorium ignem post mortem, inuocationes sanctorum martyrum, orationes viuorum prodesse defunctis, & orationes sanctorum defunctorum prodesse viuis, & necessarium esse infantibus baptismum, & id genus alia, quæ iam per vniuersum orbem catholica seruauit ecclesia. Respondemus, vicissim interrogantes, vt & ipsi dicant nobis ex qua nam scriptura habeantur Euãgelia Matthæi, Marci, Lucę, & Ioannis esse vera illorum Euangelistarum Euangelia, & ab eis vt veracibus testibus veraciter conscripta. Et cum non habeant quod respondeant nisi testimonium ecclesiæ, quę ab initio ad hęc vsque tempora sic credidit, docuit, tenuit, fateantur necesse est autoritatem eiusdem ecclesię sic a temporibus Apostolorum secundum successionis seriẽ continuatæ ad hęc vsq; tempora esse sufficiens robur, & argumentũ ad stabiliendum, corroborandumq; super pręfatis articulis fidem orthodoxam. Et idcirco mirabili cæcitate falluntur, qui morem omnium hęreticorum pręcessorum imitati, neq; æstimant communem ecclesiæ traditionem, neque recipiunt ecclesiasticorum patrum venerandam antiquitatem ante mille annos & supra, ad hæc vsq; tempora obseruatam per totum orbem Christianum, qui certe, si Augustino credimus, insolentissime insaniunt, nescientes, q; si in his quæ sunt fidei contemnamus veteris ecclesiæ traditionem, quæ ad hęc vsque sęcula suum tenuit vigorem, non erit per quod libros euangeliorum valeamus ostendere esse verorum Apostolorum Euangelia. Nec erit nobis vllum scutum, quo doctrinam fidei quę nunc est defendere valeamus contra vllum hominem pertinaciter dicentem se habere, aut alium quendam ex Euangelijs intellectum de personarum trinitate, & de Christi incarnatione, cæterisque fidei articulis, aut alia quædam verorum Apostolorum Euangelia, & adducet quisq; pro sua voluntate quod volet.

Vt ergo hæreses huius temporis plenius habeantur detectæ, omnibusq; manifestæ, non erit inutile considerare res quasdam secundum veterẽ ecclesiæ statum obseruatas, quas iam aduersarij ecclesiasticarum consuetudinum nituntur subuertere. Sunt autem huiuscemodi veneratio & inuocatio sanctorum martyrum solenne ieiunium a carnibus, & cęteris cibis abstinẽtia, suffragia viuorum pro defunctis, voluntaria vota in castitate, deoq; dicata virginitate, purgatorius ignis post mortem, paruulorum baptismus. Sacramenta confirmationis, confessionis, sacri ordinis vnctionis, matrimonij insolubilitas, corpus Christi sub specie panis & vini, missę sacrificium, cæteraq; officia ecclesiastica, sacerdotum celibatus, hæc & similia sunt, quæ aut omnia, aut plura, multi contra venerandam antiquitatem colla erigentes impugnare & destruere pręsumunt, renouantes iam olim sepultas hæreses, magis autem apparebit illorum insania, si primum ostenderimus easdem hæreses ante mille annos fuisse euentilatas, tritas & damnatas. Vigilantius iam olim ante mille & centum annos, quemadmodum diuus testatur Hieronymus docuit non esse veneranda sanctorum martyrum sepulchra, proclamauit contra sanctorum ieiunia, impugnauit virginitatem, & orationes sanctorum, irrisit Christiani populi deuotionem, accensionem cereorum in honorẽ

in honorem martyrum sole splendente, dum viuimus mutuo, inquit, pro nobis orare possimus, postq̃ autem mortui fuerimus, nullius ꝓ alio est exaudiẽda oratio, pręserti cũ martyres vltionẽ sui sanguinis impetrare nõ quiuerit. Sic & recitat Augustinus, quod suo sæculo Aerius quidam cum esset presbyter doluisse fertur, quod episcopus non potuisset ordinari, & idcirco sua priuata dogmata spargens in ecclesias, docuit nos non oportere nec orare, nec offerre orationem pro mortuis, nec solenniter celebrare statuta ieiunia, sed cum quisque voluerit, ieiunandum esse, ne videatur esse sub lege. Et presbyterum ab episcopo nulla differentia debere discerni. Hactenus Augustinus in libro de hæresibus, capitequinquagesimotertio. Et ibidem capite octogesimosecundo, a Iouiniano quodam monacho, hęresis quædam, inquit, orta est, ætate nostra cum adhuc iuuenes essemus, qui dicebat omnia peccata esse paria, nec aliquid prodesse ieiunia, vel a cibis abstinentiam, virginitatem, sanctimonialium seu continentiam, coniugum meritis adęquabar, ita vt quædam virgines sacræ, prouectę iam ętatis eo audito, nupsisse dicantur. Cito tamen, inquit, ista hæresis extincta est, nec vsque ad deceptionem aliquorum sacerdotum potuit peruenire. Hactenus ille.

Sed iam proh dolor latius hęc pestis sum sparsit foetorem, cum peruenerit nunc ad deceptionem non solum monialium, sed & monachorum, sacerdotum, & pastorum. Erigamus mentes viri Christianissimi, & solliciti simus, vt non sint inter nos super huiusccmodi rebus schismata, vt & vtiliter ecclesiæ commodis consulentes, diuisa inter sese ecclesiæ membra ad vnionęm pacis ac concordiæ, quantum in nobis est studeamus prouehere, et zelum dei arripientes, non iniurias sanctorum martyrum solum, sed & dãna tam miserarum animarum defunctarum, quę priuãtur viuorum solatijs, atq; suffragijs, q̃ viuorum, qui discunt contemnere venerandam ecclesię antiquitatem, non surdis auribus transeamus. Nihil est quo Saranas sic occulte contra Christi ecclesiam insidiatur, quam ipsa scriptura sacra, qua ipse vtitur vt sub prætextu Christianę fidei fallat Christianorum hominum corda, qui dum existimant se tenere Euangelicam veritatem, & scripturas canonicas seruare ad vnguem, arbitrãtur se vere esse Christianos, cũ tamẽ ceci sint ac in tenebris ꝓsenī. Et idcirco ipse olim semel extinctas hæreses iterũ atque iterum denuo seminare, & crescere cupit, nec cessat insidiari vnquam ad hęc vsque tempora sub prętextu cõstantiæ fidei Christianæ, tantam suggerens pertinaciam in hominum corda, vt etiam ipsi tradant corpora sua ad mortem, arbitrantes se pro fide Christi mortem pati. Neque recens aut noua est hæc hęreticorum vsq; ad mortẽ pertinacia. Nam ante mille annos tẽporibus Cypriani, Hieronymi, & Augustini, legimus hęreticos etiam a ꝑsequutoribus Christianę fidei fuisse in confessione nominis Christi exustos & occisos, sed quia extra ecclesiam, inquit Cyprianus, confitebantur Christum, non potuerunt assequi remissionem peccatorum. Macula enim discordię in hæreticis nec abluitur sanguine, nec purgatur igne, quos et in spiritu beatus Paulus pręuidens futuros notauit, Si habuero, inquit omnem fidem, vt montes transferã, &c. si tradidero corpus meum vt ardeam, charitatẽ aũt nõ habuero, nihil mihi ꝓdest. Iã oli añ annos ferme ccc, præpositus quidã venerãdus, Stenelden. interrogabat beatũ Bernar. Vellẽ, inq̃t, scire sancte pater

si pręsens

mina plane videmus sup præfatis articulis veterẽ ecclesiæ doctrinã prorsus cum doctrina ecclesię, quę nũc est, conuenire, et hisce in rebus faciem ac statũ ecclesiæ quæ nunc est, esse antiquum ecclesiæ statum, & ecclesiam Christianam per totum orbem nũc credere, & obseruare, sic vt credidit tenuit et prędicauit ecclesia quæ fuit añ quadringẽtos annos, cũ adhuc venerandus ille doctor Bernar. & cęteri sæculo illo præclarissimi scriptores viuerẽt, et ecclesiã eã, quę tpe Bern. erat super eisdẽ articulis credere, tenere, et docere, sic vt ipsa obseruasse inuenit totã Ecclesiã Christianã, quę Bernardũ sexcentos an nos antecesserat, sicut erat ecclesia temporibus Chryso. Hierony. Ambro. & August. in quorum sæculis vniuersa ecclesia infantes baptizabat, pro defunctis orabat, sanctos martyres inuocabat, & in eorũ memoriã altaria cõstruebat. In missa eucharistiæ sacrificium offerebat, vota monastica faciebat, alia ꝙ multa quę in hodiernum diem, tota seruat ecclesia, quod facile potest pspici ex scripturis, quas singuli suis sæculis posteritati legendas tradiderunt, quemadmodum iam in sequentibus partibus sumus ostensuri. Cęterũ Gregorius, Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, huiuscemodi res, neq; e suis cerebris confixerunt, neq; recenter tunc ex scripturis sacris intellexerũt, sed in eisdem articulis crediderunt, tenuerunt, & docuerunt, sic vt inuenerant ecclesiam ante se docuisse ascendendo vsq; ad apostolorum tempora, secundũ interpretationem Ecclesiæ, intelligentes, ac concludentes in scripturis, non nulla esse implicita & præsupposita, quę ex eisdem scripturis euidenter concludi non possunt. Quod planum & manifestum nobis erit, si adinuicem cõferamus volumina antiquorum patrum, qui per successiones temporum Ecclesiastica dogmata & sacrarũ scripturarum interpretationes nobis tradiderũt, qui & si luce clara deprehenderint nonnulla scripturæ loca talia esse, ex quibus non euidenter consequerentur sententiæ quas ipsi dabant, tamen imitantes ecclesię traditionem, ita sunt interpretati vt ipsorum interpretationes cum ecclesiastica traditione, ac obseruatione conuenirẽt. Huius rei vnũ afferamus exẽplum, ex verbo saluatoris, docẽtis quoddam esse peccati genus quod nec in hoc sęculo, nec in futuro remitteretur, Origenes, Augustinus, Gregorius, & Bernar. cęteriq; multi probatissimi patres intellexerunt, saluatorem voluisse insinuare quoddam esse genus peccati remittendum post hanc vitam, & ita purgatorium esse non ꝙ venerabiles isti patres adeo fuerũt ingenio stupido, vt existimarent ex illa negatiua saluatoris sententia posse concludi sententiam affirmantem, peccata quędam remitti in futuro sæculo, & ita ex necessitate sequi purgatorium esse, sed considerantes ecclesiam illius temporis, secundum antiquum morem & cõsuetudinem, pro defunctis orare, intellexerunt spiritum sanctum, in huiuscemodi loco voluisse hanc Ecclesiæ sententiam insinuare; videlicet peccata quædã remitti post hãc vitã. Huiuscemodi ergo res, etiam ꝗuis in eis nulla esset scripturę autoritas, sufficienter demonstrãtur per antiquum ecclesię statum, & secundum vniuersalem ecclesię morem ab initio obseruatum, qui ab Apostolorum traditionibus ad nos vsq; descendit. Neq; foret opus alia probatione, ꝗ ostendere, ꝙ super huiuscemodi rebus seruatis, per vniuersam ecclesiã fuerit antiqua cõcors eccl'arum sibi inuicẽ succedẽtiũ cõsuetudo, custodita non longe ab ipis Christianæ fidei initijs ad hæc vsq; tempora.

Secunda pars huius capitis, in qua de Christianę ecclesiæ consuetudinibus & sacramentis, fundamenta quædam atq; initia tractantur ex scripturis sacris.

NE calumnientur hęretici nos prorsus sine scripturis velle pugnare, antequā recenseamus patrum sententias secundum seriem successionis, ab exordio nascentis ecclesiæ, oportet primum declarare, etiam initia huiuscemodi rerum ex ipsis scripturis sacris habere argumenta, & recensere scripturas, ex quibus patres ab initio intellexerunt huiuscemodi rerum institutiones. Considerandum est ergo ex supradictis, ꝙ vniuersales & vere deo digni Apostoli, habentes sensum prophetarum & Euangeliórum scriptum in cordibus suis, fideliter exequentes præceptum magistri præcipiētis, quatenus in mundum vniuersum euntes, testes essent ac prędicarent Euangelium, per quorum & linguas loquebatur spiritus sanctus, non tam conati sunt Euāgelium scribere in chartis & pergamenis, quā in cordibus hominum, scientes viuam vocem habere suam vim ac energiam, & Euangelij fidem indigere, non suasorijs argumentis humani spiritus, vnde ab initio iam late per omnem locum erat dispersa Christi Ecclesia, erantq; in obseruantia Ecclesiæ ritus & instituta quædam ab Apostolis præcepta, priusq; scripta essent vlla Euāngelia, Petrus Romę crucifixus erat, & Paulus capite truncatus sub Nerone, priusquā Ioannes suum scriberet Euangelium post mortem Domitiani. Iam vero Euangelij testificatione longe lateq; diffusa & institutis per orbē Christianis, tunc primum spiritu dei prouidente, cęperunt Apostolici viri ad eos qui iā credebant tradere in chartis sermones, misteria, traditiones, sacramenta, gesta & facta Christi. Vnde & omnes Apostolorum epistolæ, non ad paganos, non ad infideles & gentiles, sed ad fratres, id est, Christianos sunt scriptæ, Paulus ad Romanos omnibus inquit qui sunt Romæ dilectis dei vocatis sanctis, gratias ago deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo. Ad Corinthios, Ecclesia dei quę est, inquit, Corinthi sanctificatis in Christo Iesu, & sic in epistolis reliquis sermonem dirigit ecclesijs. Et quāuis qui diuinos sermones diuinitus inspirati scripserunt, breues hos & succinctos esse voluerunt, non sic tamen abbreuiarunt vt prętererirent & intacta prorsus dimitterent vlla Christianæ fidei mysteria, & sacramēta quę vsq; in diem hodiernum vniuersalis seruat ecclesiæ, quę tametsi hæretici per successionē temporum ab initio semper impugnare conati sunt sub prætextu libertatis, & defensionis Christianæ fidei non tn̄ pręualuerunt cōtra ecclesiam, quę hactenus manet in antiquo statu secundum Apostolorum institutiōem. Et quāuis crescente multitudine ac deuotione credentium, solennitates, & ritus super huiuscemodi sacramentis celebrandi, sint aucti, & id quidem a præpositis ecclesiæ rationabiliter in vtilitatē fidei & charitatis, ne si leniter peragerentur vilescerent, origo tamen vtilitas eorum & approbatio ex Apostolica doctrina est nobis declarata, & per terram vniuersam credita, habita, retenta, & reputata. Et idcirco nō modo hęresis, sed etiā insolētissimę insanię est, dicere huiuscemodi rerū obseruātias in Ecclesia Christi esse inutiles, confictas ab humano spiritu, aut abusus, aut falsas doctrinas, aut scripturis sacris cōtrarias, aut religioni Christianæ

inperti

impertinentes,quemadmodum nonnulli impudentissimi idiotæ absq; literis laici viri & mulierculæ hoc nostro sæculo nimia arrogantia præsumpserunt pertinaciter asserere,& ad vincula vsq; defendere,tumultuantes contra omnium doctorum sententiam,& venerandam patrum antiquitatem.

Quatuor sacramenta,vtpote baptismum,sacramentum ordinis seu ecclesiasticæ potestatis,eucharistiam & pœnitentiam, ecclesiastici patres ab initio secundum seriē successionis intellexerunt ex doctrina saluatoris,dantis Apostolis formam baptizandi,potestatem consecrandi panem & vinum in corpus & sanguinem suum,potestatem ligandi & soluendi in terris,quæ ligata & soluta essent in cœlis,potestatem remittendi & retinendi peccata. *De septē sacramētis ecclesiæ ex scripturis.*

Apostolis iam spiritum sanctum habentibus Christus post resurrectionem insufflans dixit, Accipite spiritum sanctum,quorum remiseritis peccata.& iterum,Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ,baptizātes in noīe patris,& filij,& spiritus sancti. Insufflatio hęc, seu inspiratio,inquiunt Augustin⁹ & cęteri sancti,est gratia quędam, quæ per traditionem infunditur baptizatis cū ordinantur,de qua dicit Apostolus, ad Timotheū,Noli negligere gratiam dei,quę data est tibi per impositionē manuum presbyteri. Ex his scripturis Cyprianus,Ambro. August. intellexerunt aliud esse sacramentum baptismi,aliud ordinis, quemadmodum patebit infra in eorum sententijs. *Sacramētū ordinis*

Sacramentum confirmationis intellexit ecclesia ab initio semper aliud esse a sacramento baptismi ex Actis Apostolorum,& vtrumq; esse sacramentum docuerunt Clemens Petri successor, Irenęus,Cypria. Hieron. August. cæteriq; patres. Clemens confirmationē esse a baptismo sacramentum distinctum, a solo episcopo conferendum docet,in epistola quam,teste Merlino,scripsit ad Iulium & Iulianum fratres. Cyprianus in epistola ad Stephanū,quę est prima ordine in secundo libro epistolarum docet vtrumq; esse sacramentum. Hieron. aduersus Luciferianos,docet hanc obseruationem ex ea autoritate descendere,q̧ spiritus sanct⁹ post assensum dn̄i,ad Apostolos descēdit,asserēs multis in locis idē factitatū reperiri,baptizatū videlicet per man⁹ presbyteri aut diaconi in baptismo accipere spm̄ sanctū, & rursus accipere spm̄ sanctū per solas manus episcopi, et id quidē ad honorē poti⁹ sacerdotij, q̄ ad legis necessitatē,alioquin si tm̄ ad episcopi imprecationem spiritus sanct⁹ defluit in hominum corda,lugendi sunt,qui in villis & castellis per presbyteros & diaconos baptizati dormierunt priusq; ab episcopis inuiserentur. Ecclesię salus in summi sacerdotis dignitate pendet,cui si non exors quædam & ab omnibus eminens detur autoritas,tot in ecclesijs efficientur schismata,quot sacerdotes. Inde venit, vt sine chrismate,& episcopi iussione,neq; presbyter,neq; diaconus ius habeat baptizandi,quum fræquenter,si tamē necessitas cogit,sciamus etiam licere laicis. Hęc Hiero. ex cuius doctrina consequens est sacramentum confirmationis a solis episcopis dari,baptismum autem a presbyteris & diaconis,& in necessitate a laicis, & sacramentum confirmationis non esse necessitatis sacramentum. *Sacramentum confirmationis.*

Sacramentum vnctionis intellexerūt ex doctrina Iacobi Apostoli, Infirmatur quis ex vobis inducat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum,vngentes eum oleo in nomine domini,& oratio fidei saluabit infirmū, & si in peccatis fuerint,remittentur illi. De antiquitate autē & autoritate

Sacramentũ eucharistiæ ex scripturis concessum ab omnibus.

huius epistolæ, sicut diximus in primo libro. Tria esse sacramenta ireiterabilia, videlicet baptismum, ecclesiasticum ordinem, & confirmationem, semp ab initio tenuit & credidit vniuersa ecclesia ex scripturis, & traditione Apostolorum edocta. Ex scripturis quidem docentibus spiritum sãctum rer datum Apostolis. Primum in baptismo ad iustificationem, & remissionem peccatorum accipiendam. Secundo post resurrectionem ad remissionem alijs dandam. Tertio post ascensionem ad robur fidei, & charitatis confirmationem. Sic docent Cyprian. Hiero. Augustinus ex scripturis.

Verũ corpus Christi in altari.

Tria vero sacramenta, vt pœnitentiam, vnctionem, matrimonium, altero cõiugum mortuo, posse iterari, scripturis & exemplis docuerunt Christus & Apostoli, & vniuersa semper credidit Christi ecclesia, simul eucharistiã frequentandam tanq̃ animæ cibum & viaticum. Sacramentum eucharistię plane tradiderunt quatuor euangelistę ex institutione saluatoris, qui in vltima cœna accipiens panem benedixit, dicens, Accipite & cõmedite, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur, & repetita benedictione, accipiens calicem, dixit, Hic est sanguis meus. Ex hac traditione euãgelica ecclesiastici patres, & tota Christianorum schola ab initio semper intellexit post consecrationem sub visibili figura panis & vini, esse verum corpus & sanguinem Christi. Adeoq̃ hoc fuit ab exordio creditum & obseruatum, vt ipse quoq̃ Paulus Apostolus mysterium hoc omnibus fidelibus aperire dignatus sit, plane commonstrans totũ corpus & sanguinẽ Christi participari a singulis fidelibus sub fragmento panis & vini. Calix cui benedicimus, inquir, nonne communicatio sanguinis Christi est, & panis quẽ frangimus, nonne participatio corporis domini est? primæ ad Corin. 10. Itẽ ex eadem Pauli doctrina in capite. 11. Ecclesia ab initio semper credidit, tenuit & docuit sub figuris panis & vini, potestate verborum Christi, esse verum corpus Christi, & eum qui manducat & bibit indigne, reum esse corporis & sanguinis domini, & iudicium sibi manducare & bibere, p eo q̃ non dijudicat corpus domini. Non igitur sub figura tantum celebratur mysteriũ istud, sed sub veritate. Nos, inquit Augustinus, in specie panis & vini, quã videmus, res inuisibiles, scilicet carnem & sanguinem honoramus, fideliter confitemur ante consecrationem esse panem & vinum, quod natura formauit, post consecrationem vero carnem Christi & sanguinem, quod benedictio cõsecrauit. Sed quia heretici malignis suis interpretationibus conãtes subuertere antiquã ecclesię fidem, detorquent huiuscemodi scripturas ad sensum alium, operæpreciũ est hic paululũ immorari. Et primum supra dictis obijcientes proponamus argumenta, ex quorum solutionibus tota hæc materia reddetur illustrior. Primum Apostolus Paul. docet patres nostros in testamento veteri manducasse eandem escam, bibisseq; eundẽ potum de petra spirituali, & hanc petram fuisse Christum. Patres nostri omnes, inquit, sub nube fuerunt, omnes mare transierunt, in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari, & oẽs eandem escã manducauerunt, omnes eundem potum spiritualem biberunt, bibebant autem de spirituali, consequente eos petra, petra aũt erat Christus. Ipsi ergo si in sacramentis illis manducauerũt eundem panẽ viuũ quem & nos manducamus de mensa altaris domini, videt̃ consequẽs esse, vel hunc panem quem de altari sumimus non esse corpus dñi, sed figurã vel manna

Argumenta.

Paul. pri. ad Corin. decimo

vel manna illud quod manducabant patres, etiam fuisse verum corpus Christi, & non solum figuram. Quod & venerabilis pater Augustinus significasse videtur, docens veteris & nouę legis sacramenta in signis quidem esse diuersa, sed in re quę significatur, paria. Item aliud illos, aliud nos sub specie visibili mãducasse, quod tamen idem significabat virtute spirituali. Magno, inquit Augustinus, errore delirant, qui putant signis, sacramentisq; mutatis, etiam res ipsas esse diuersas. Deinde & alia videtur hoc ratione roborare. Nam ex eo quod Christus dicit, Ego sum vitis vera, vos palmites, nõ sequitur Christum esse vitem nisi metaphorice accepta vite. Ergo etiam ex eo quod Christus dicit de pane, Hoc est corpus meum, caro mea verus est panis, verus est cibus, non oportet consequens esse, verum corpus Christi, & sanguinem esse in sacramento altaris. Respondeo hæc esse antiqua hæreticorum retia malignis suis interpretationibus tradentiũ pànem hunc & potũ, quẽ nos in sancto altari cõsecratũ comedim⁹ & bibimus, nihilo magis esse verum corpus & verum sanguinem Christi, q̃ fuerat illud manna, qđ populus ille manducabat, & aqua illa quam de petra productam populus & iumenta bibebant. Quæ sane deliramenta iam olim euentilata sunt, irrita & euersa a concilio patrum, qui diuino spiritu ex scripturis didicerunt nos nõ solum fide, sed & ore manducare ac bibere veram carnem & verum sanguinem Christi. Si corporalis nostræ dominicæ mensæ communicatio non esset altior, grandior, sublimior atq; mirabilior, q̃ fuerat olim illius mannæ manducatio, & vtrobique fide sola, non etiam ore sub visibilibus speciebus Christus ipse figuratus solum, non præsens, sed absens acciperetur, nihil magnum, nihil grande, nihilq; nouum & admirandũ haberet illa traditio dñi, quam ipse ore proprio prædocuit sub ipso sacrosanctæ passionis imminentis articulo, nihilq; excellens, nihilq; viuum ac viuificatiuum in cruce immolandũ dedisset discipulis ex proprijs suis manibus, in ipsa dominica cęna, dicens, Accipite & comedite, hoc est corpus meum, qđ pro vobis tradetur. Accipite & bibite, hic est sanguinis mei calix, qui pro vobis effundet. Nisi addidisset Apostolus, quod pro vobis tradetur, potuissent hæretici inuenire occasionem calumniæ, dicendo panem illum esse corpus Christi mysticum in significando, quemadmodum præmiserat, Vnus panis & vnum corp⁹ multi sumus. Ex his ergo consequens est, q panis ille quem suis discipulis Christus dedit in cœna, est verum corpus viuum, traditum pro peccatis nostris. Non autem sic viuum fuit illud manna, illaq; aqua de veteris legis petra, qbus homines & iumenta communiter vtebantur. Scriptum est enim, Cum eleuasset Moyses manum, virga percutiens bis silicem, egressæ sunt aquæ largissimæ, ita vt biberent homines & iumenta. De isto autem pane, & de isto vino dicit Apostolus, Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui enim manducat indigne, iudicium sibi manducat & bibit, non dijudicans corpus domini. Manifestum est autem Apostolum per totum illud caput fuisse loquutum, non de sola spirituali manducatione, sed de illa manducatione, quę fit ore corporali, secundum quam si quis mãducauerit indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Nihil autem tale de mãducãtibus vetus illud manna dici potest, quippe quod nõ vera viua caro, sed figura fuit Christi veri panis tunc quidem secundum diuinitatẽ

Aug. contra [illegible]

Aliud argumentũ
Ioan. 15.

Responsio ad argumenta.

Mathei. 26.

uiui,sed nondum incarnati,nondum in carne immolati. Panis autem quem de altari nos sumimus consecratum,dominus noster Iesus docuit esse corpus suum,tunc pro nobis in cruce immolandum. Aliter ergo Christus dicit hoc esse corpus suum,aliter Paulus dicit petram fuisse Christum.

Ad aliud argumentum dicimus,verum quidem esse,quod eadem veritas ait,Ego sum vitis vera,sed verbum hoc per similitudinē esse dictum,indicāt sequentia verba,quibus dicitur,vos palmites,talem ergo Christus significabat se vitem esse,quales significabat illos esse palmites. Manifestum autem est illos non fuisse palmites,nisi per metaphoram. Non significabatur ergo Christus esse vitis,nisi metaphorice. Vnde & continuo similitudinem subiungit, Sicut palmes non potest facere fructum nisi manserit in vite, sic nec vos,nisi in me manseritis. Christus autem cum acceptum panem consecratum dixisset,Accipite & manducate,hoc est corpus meum,continuo vt oēm metaphoram excluderet adiecit,quod pro vobis tradetur. Deinde Christus non dixit,Ego sum hæc vitis,singularem rem aliquam demonstrando,sed ī genere ait,Ego sum vitis,volens se etiā ꝑ quamlibet vitem veram significari. Loquens autem de corpore suo,certum panem accipiens benedixit & fregit,dicens,Hoc esse suum corpus,plane indicans non alium quemlibet prophanum panem esse suum corpus,sed panem illum acceptum & benedictū, & illū esse discernendū ab alio quolibet pane laico. Sic & quod dicit saluator apud Ioan.capi. sexto,de manducatiōe carnis sui,& potu sanguinis sui, non sic generaliter secundum omnem manducandi modum accipitur,sed secundum peculiarem quendam modum,quo quis non carnaliter solum, sed spiritualiter dicitur manducare,dum corde credit ad iustitiam in Iesum redemptorem. Non tamen negligēs manducationem illam sacramentalem, quam Christus instituit docens,carnem suam & sanguinem,etiam sub visibili specie panis & vini corporali ore pro loco & tempore esse accipiendum in suę passionis & mortis commemorationem. Vnde in eodem capite,mā ducationem illam spiritualem, quæ fit corde credendo, præmisit tanquam fundamentum,sine quo non proficit sacramentalis vlla manducatio,& ex illa ad hanc sacramentalē ī hunc modum institutam descendit, dum Iudæis interrogantibus & dicentibus,Quomodo hic potest nobis dare suam carnē ad manducandum. Respondet,Amen amen dico vobis,nisi manducaueritis carnem filij hominis,& biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem,in me manet, & ego in eo,tanquam dicat,Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem,eo videlicet modo, quo traditurus sum, corde videlicet credendo ad iustitiam,& ex illa fide etiam ore manducando ac bibendo ad salutem,hic in me manet,& ego in illo,vt iam non duo sint,sed vna caro. Illum autem modum sic ore proprio manducandi,discipulis carnaliter intelligentibus de carne in propria specie manducāda,sicut caro vitulorum manducatur,arguit & docet,addens filium hominis in propria specie ascensurum in cœlum,& ita carnem non prodesse quicquam,id est,carnem sine spiritu intellectàm, hoc est solam carnalem manducationem nihil prodesse,sed spiritum esse qui viuificat. Quod ergo dicit Augustinus,veteris & nouæ legis sacramenta in signis esse diuersa,sed paria in re significata, vtique verum est,

Modus manducandi est,secundū quē si quis manducauerit ex hoc pane uiuet in æternum.

Declaratur textus Ioannis sexto.

rum est, sed hinc non sequitur rem significatam sic esse vtrobiq; præsentem, q̃uis vtrobiq; idem sit spiritus fidei in eundem Christum, qui & iustificabat & viuificabat animas veterum patrum, quamobrem & Apostolus corporale illud manna appellat spirituale, corporalemq; aquam spiritualem, petramque illam inanimatam dicit spiritualem, quia hæc fuerunt figuræ spiritualis rei tunc futuræ, tametsi non omnes ipsi cibum illum potumq; illum spiritualiter manducarent & biberent. Proinde magis videtur probabile, quod Apostolus ipse, dicens omnes escam eandem spiritualem manducasse, omnesq; potum eundem spiritualem bibisse, neq; loquatur de manducatiõe spirituali, sed de corporali, neq; intelligat eandem escam, eundemq; potum secundum identitatem communem ipsis & nobis, sed ipsis communem volens significare illos eandem escam, eundẽq; potum manducasse, ipsos inq̃, tam malos q̃ bonos, tanq̃ dicat. Eandem escam, eundemque potum, manducauerunt & biberunt Dathan & Abyron, quem Moyses & Aaron. Eãdem etiam Choren cũ suis, q̃ Caleph & Iosue. Neq; tamen propter hanc corporalem cibi & potus, aliorumq; spiritualium sacramentorum cõmunionẽ, æqualiter deo placuerunt. Hoc enim intendebat Apostolus in ea lectione, vt solicitum reddat hominem, ne arbitretur propter corporalem eorundẽ sacramentorum cõmunionem, se iam accepturum promissiõis premium. Ex hac igitur Apostolica doctrina sic intellecta, nemini suffragatur volenti accipere eandem escam, vel eundem potum esse dictum, vt referatur ad identitatẽ cibi & potus viuifici, quem in sacramento altaris sumimus de manu sacerdotis, tanq̃ panis, & vinum quod in mensa sancti altaris corporaliter accipimus, essent solum vmbra & figura Christi iam in carne passi, perinde atque manna illud in deserto potus, & petra fuerant figuræ & vmbræ Christi tũc futuri. Si tamen cuiq̃ placeat interpretari Apostolum in hoc loco, quemadmodum & Augustino videtur, q̃ patres in illo visibili manna, & in illa visibili aqua, spiritualiter manducauerunt eandem escam, quam & nos manducamus in pane & vino consecratis, nõ aberrabit a veritate catholica, sempq; erit inuicta veritas ex Pauli doctrina, docentis hæc omnia in figuris contigisse, illis ad significandam gratiam redemptoris Christi, qui vera est petra, de qua dominus deus saturauit ecclesiam suam melle dulcedinis gratiæ, supra quam petram fundantur ecclesiæ, ex qua etiã percussa in ligno crucis fluxerunt nobis aquæ salutaris vitæ & sapientiæ. Proinde non solũ scripta, sed & tota vita illorum patrum, & prophetarum gesta in scripturis, deo inspirante, recitata, intelligantur eiusdem gratiæ redemptionis prophetica signa. Non sunt proinde res diuersæ, nam quas prophetarum verba, gesta prænũciauerunt futuras, has easdem euangelicus sermo annunciauit impleri, ritusque euangelicus exhibet præsentes. Aliter igitur petra illa in deserto erat Christus, aliter panis in altari consecratus est Christus. Illa erat Christus in figura seu in significatione, In altari autem est Christus sub specie panis & vini in veritate. Quod autem Augustinus in epistola ad Bonifacium, dicit sacramenta plærumq; appellari nominibus earum rerum quarum sunt sacramenta, & ita corpus Christi appellari, quod est sanctum corporis Christi, quod item Tertullianus dicit, interpretando verbum Christi, Hoc est corpus meum, id est figura corporis mei, qualiter secundum men

Primæ ad Cor. 10

Quid mel de petra

tem istorum doctorum accipiēda sint, patebit in sequenti parte capituli. Añ annos iam mille venerabilis Ioannes Damascenus, docuit panem & vinum per inuocationem, & aduentum sancti spiritus supernaturaliter transmutari in corpus & sanguinem Christi, & panem non esse solum figuram corporis, sed esse ipsum corpus domini deificatum, ipso domino dicente, Hoc est corpus meum, non dixit figuram corporis, sed corpus.

Sequitur pars tertia huius capituli in qua traduntur quædam ex scripturis sa-sacris fundamenta.

SVNT contentiosi quidā ac pertinaces clamantes semper, Euangelium Christi, Euangelium Christi, de vnaquaque re hactenus in ecclesijs obseruata, exigentes scripturę testimonium, & quonā scripturæ loco hęc demōstrentur. Homines profecto, quemadmodum dicit Augustinus, arrogantes, & insanæ mentis, dum contemnunt vniuersalem ecclesiæ obseruationem ab ipsis fidei initijs custoditā, quę nō aliud est quam Christi & Apostolorū aut successorum spiritu sancto loquentium, traditio & doctrina. Neq; enim alio argumento demōstramus, hæc quę habemus esse vera sacrosancta Euangelia ab ipsis Apostolis descripta, quā ex traditione ecclesię, quæ secundū seriem successionis, ad hęc vsque sæcula custodit hæc eadem quatuor Euangelia. Demonstrabimus igitur super his rebus antiquum ecclesię statum ex sententijs patrum. Verum ne contemptores ecclesiarum & venerandę antiquitatis existiment patres docuisse & tradidisse hæc, quæ prorsus sunt a scripturis sacris aliena. Primum collegimus paruum epilogum ex eisdem scripturis, demonstrantes quod harum rerum origo, atque fundamenta in scripturis aut explicentur plane, aut insinuentur tacite.

Primum ex scripturis discimus, quod in corpore Christi, quod est ecclesia, sit graduum & potestatum tam sęcularium, q̄ spiritualium distinctio facta ex ordinatione & prouidentia dei, qui dedit quosdam Apostolos, alios prophetas, alios euangelistas, alios pastores, alios doctores, alios linguarum interpretes, alios gubernatores, & sublimiores potestates in ædificationem corporis Christi, donec occurremus omnino in vnitatem fidei.

Paul. ad Rom. 13. Ad Ephe. 4. Ioannis .20.

Item quod gemina sit potestas, vna sæcularis, quę gladium ad vindictā malorū portat, cui oportet vnumquēq; esse subditū, non solum propter timorem, sed & propter conscientiam, de qua Apostolus ad Rom. 13. Altera ecclesiastica, quę est super corpus Christi verum in sacrificio altaris, sup ipsū videlicet panem & vinum in corpus & sanguinem Christi benedictio. Et super corpus Christi mysticum, quod est ecclesia, super membra videlicet, in ligando & soluendo in terris, quæ ligata & soluta sint in cœlis, remittendo & retinendo peccata, de qua potestate, Ioan. 20. & . 21. & Matthęi. 16. & . 18. Et quod hæc potestas episcopalis, aut sacerdotalis, ac diaconalis, non est secūdum institutionē aut adinuentionē humanā, sed diuinit⁹ instituta, ecclesiæ data a Christo, qui dixit, Tibi dabo claues regni cœlorū. Item quorū remiseritis, & c̄. & quod Christus hoc non ad omnes qui erāt credituri loquut⁹ est, patet, quia pręmisit, Sicut misit me viuens pater, ego mitto vos, non oēs autem tunc futuri credentes, intelliguntur in illo verbo missi sicut Aposto-

li. Vade

ii. Vnde & post resurrectionem multi erant credentes ecclesiæ membra, & tamen solus Mathias diuina sorte iunctus est Apostolorum collegio.

Item ex scripturis discimus, quod ministri seminantes spiritualia, habent ius & potestatem accipiendi temporalia stipendia vitæ, & dominum ordinasse, qui Euangelium annunciat, de Euangelio viuere, & operarium esse dignum mercede sua, & nihilominus ministros oportere gratis dare, ac dispensare diuina munera. Pau ad Corint.9.

Deinde ex scripturis sacris habemus, quod membra in corpore Christi, debent obedire & subdita esse propositis, episcopis, & etiam sublimioribus potestatibus secularibus, & vnicuiq; quod suum est tribuere, cui honorē honorem, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal. Ad Rom.13. Ad Hebræos.13.

Item q officium ecclesiasticę potestatis sit non solum docere verbum dei, orare p populo, & ministrare sacramenta, sed et criminosos aut suspectos in ius vocare, ab officio destituere, alijsq; vijs coercere, cōtumaces. Est enim secundum claues ecclesię datas, iurisdictio & potestas ecclesiastica, & iudiciaria potestas in ecclesię præpositis, qua valeant fermentum seu zizania, id est facinorosa atq; scelerata membra a corpore ecclesiæ reijcere ac resecare, partim ne illorum communione cæteri aut inficiantur aut foueantur in malo, partim quo ipsi correcti pudore tandem resipiscant. Et q in reijciendis mēbris a communione fidelium, seruandus sit ordo quidam iudiciarius, vt nō criminosus occultus, sed testibus coniunctus eijciatur, & hanc iudiciariā potestatem docuit Christus Matthęi.18. Et eandem potestatem in se esse insinuabat Paulus cum ait, Ego cum venero, in ore duorum aut trium stabit oē testimoniū. Et quod iudex a testibus possit exigere iuramentum, & quod licitum sit interdum iurare ad subueniendum malo infirmitatis vel necessitatis humanę nolentis sine iuramento non sic credere, quemadmodum credere expedit, & q iurauerit Apostolus Paulus, secundæ ad Corinth.1. dicens Testem inuoco deum super animam meam, & q finis controuersię ad cōfirmationem est iuramentum, & q sermo iurantis est, quem dicit idem Apostolus, Quotidie morior per vestram gloriam fratres, & quod deus in scripturis iurauerit secundum Apostolum Paulum, ad Hebreos sexto. dicentē, deū interposuisse iusiurandum, & iurasse per semet ipsum, cū nō haberet maiorem, per quē iuraret. Matthæi.18. Prim. ad Corin.5.

Item quod potestas tam secularis q̄ ecclesiastica debeat interdū quosdam sceleratos hoēs ad tempus tolerare, ne stat⁹ rei publicę perturbet, & ne triticū conculcetur. Matt.13. Pri. ad Corint.5.

Et quod in secularibus controuersijs ecclesia debeat constituere iudices, qui causas audiant, & quod non debeant Christiani inter se habere causas. & lites coram ethnicis iudicibus, sed coram iudicibus secularibus ab ecclesia constituendis, qui in causis prophanis, controuersias terminent.

Et quod ecclesiæ præpositi, ac principes, vigore hui⁹ potestatis vlcisci possunt oēm inobedientiā & cōtumaciā, & ordinare quędā atq; statuere p ædificatione & custodia ecclesiæ, & quod inde consequens est eosdem principes in quibus & reipublicæ consensus residet, vel ad excludendum molestias male viuentium, vel ad fouendum seu custodiendum in republica pacem & tranquillitatem posse constituere iura quædam ciuilia de matrimoniorum & vsurarum contractibus, de iniuste ablatis, de hæreditatum successionibus, alijsq; rebus, sine quibus non po Secun. ad Cor.10. & ad Roman.13.

non poteſt corpus Chriſti, quod eſt eccleſia iam in vnam rempublicam congregatam, in hac vita conſiſtere. Et quod non ſolum poteſtas ſæcularis, ſed eccleſiaſtica conſideratione habita ad ædificationem eccleſię in lucrum, aut cuſtodiam fidei, religiõiſq; Chriſtianę, poteſt ordinare iura quędam canonica, ſeu decreta obſeruanda in matrimoniorum contractibus, in ſacramentorum miniſterijs, diuiniſq; officijs. Et quod etiam debeat interdum a communione altaris ſeparare homines, eccleſiæ moleſtos, & raptores rei alienę, detentores nolentes debita creditoribus ſoluere, vt vel cæteri timorem habeant, vel ipſi fiant salui, minuſq; ſint eccleſiæ moleſti, quemadmodum docet venerabilis pater Auguſtinus in epiſtola ad Macedonum. Cyprianus quoque in epiſtola nona libri primi. Et quod in omnibus vtraq; poteſtas tam ſęcularis, q̃ eccleſiaſtica, debet non ſuis, ſed reipublicę vtilitatibus intenta eſſe. Item quod non ſemper ſit illicitum in iudicio, & cauſam agere, & ſeſe defendere, etiam beneficio appellationis, non ſinere ſeſe percuti aut interfici, quemadmodũ Paulus non peccauit, neq; in eo quod inter flagella profitetur ſe eſſe ciuem Romanum, neq; in eo quod refutans Iudæorum tribunal, Cæſarem appellauit.

Iura ciuilia condere ad excludendũ moleſtias male uiuentium.

Iura canonica condere ad lucrũ & cuſtodiã fidei ſeu diuini cultus.

Matthæi.16. & Ioan. ultimo.

Item quod cathedra Petri habet primatũ ſuper aliorum epiſcoporum cathedras & eccleſias, & quod fides a Petri cathedra nunq; deficiet, quemadmodum in ſuperioribus demonſtrauimus.

Item quod ſit diſtinctio ordinum in epiſcopalem, ſacerdotalem, & diaconalem, patet primę ad Timo.3.& Act.6. Et quod proinde non omnes Chriſtiani ex æquo ſunt omnes ſacerdotes, neq; ſacerdotes ex æquo ſunt pontifices, & q clerus diſtinctus eſt a populo ſæculari ſeu laico, & quod ad imprecationem epiſcopi ſeu preſbyteri ſacramentum miniſtrantis, ſpiritus ſanctus datur & remiſſio peccatorum.

Et quod ex laicis quiſquã aſſumendus, ad talem ordinem non debeat ſeſe ingerere, ſed ordinari, & accipere eccleſiaſticam poteſtatem ſeu dignitatẽ per impoſitionem manuum, primę ad Timotheum quarto.

Et quod ordinator non debeat cito manus imponere alicui, qui accipiẽs poteſtatem, audeat vice domini ſacrificium offerre deo, ſed quod oporteat eũ priuſq; conſtituat quempiam in tali poteſtate, probare vitam & mores eius, ne ipſe ordinator commaculetur vicijs ſeu delictis eius, primę ad Timot.5.

Et q ordinandus debeat eſſe irreprehenſibilis, vnius vxoris vir, non q debeat eſſe maritus vnius vxoris, ſed q debeat eſſe vir, qui ſecundam nõ habuerit vxorem, ſobrius, pudicus, ornatus, hoſpitalis, & reliqua ab Apoſtolo Paulo deſcripta, primæ ad Timo.4. Et quod epiſcopus ſeu ſacerdos debet nunc etiam a quibuſdam licitis & conceſſis abſtinere propter ſublimitatem ipſius ordinis. Item q diſtincta ſunt ſacramenta, baptiſmus et ordo eccleſiaſticus, & confirmatio, et quod confirmatio poſt baptiſmũ, per ſolũ epiſcopum adminiſtratur per impoſitionem manuum, Actuum.8. Et q ſacerdotes acceperunt in ſua ordinatione ſpiritum ſanctum, & poteſtatem remittendi, & retinendi peccata, Ioan.20. Item quod aliud ſit ſacramẽtum, aliud ſacramenti effectus. Sacramentũ dat miniſter qui foris operať, effectũ aũt ſacramẽti, qui eſt incrementũ ſalutis, int⁹ dat deus, primę ad Cor.3.

Prim. ad Cor.3.

Item quod ſacerdotum & epiſcoporum diuerſitas, in ſanctimonia vitæ non vari-

non variat effectum sacramentorum,ac ministeriorum dei,quia non hominis,sed dei sunt munera quæ dispensantur. Et quod infantes nascuntur in ira dei,& quod ab hac ira non liberantur, nisi per sanguinem Christi, qui proinde sint baptizandi ad intrandum regnum dei,& habendum remissionem peccatorum. Et quod a baptismo exigenda est fides,& pœnitentia veteris vitæ. Et q̃ post susceptum baptisma voluntarie peccantibus, relinquetur locus pœnitentiæ per claues ecclesiæ datas sacerdotibus,qui accipientes spiritum sanctum in ordinatione sua,simul & acceperunt potestatem remittendi & retinendi peccata. Et q̃ pœnitentia hæc est reiterabilis,quemadmodũ & eucharistia,baptismus aũt irreiterabilis. Item ex scripturis, Mat. 26. discimus,quod frequentandum sit sacramentum manducandi corpus,& bibendi sanguinem domini. Et quod manducaturus panem hunc debeat non sumere illum,nec vna cum cibis prophanis,nec post cibos alios , sed probare,examinare,& iudicare semetipsum,ne non diiudicans corpus domini,iudicium sibi manducet & bibat, ac reus fiat corporis & sanguinis domini. Et quod ꝓpter indignam contrectationem illius sacrosancti corporis & sanguinis domini,deus iratus,morbos mittat in populum , pestes & mortes. Et quod olim sub Apostolorum temporibus officium benedicẽdi panem & calicem in corpus & sanguinem domini,fiebat non per quoslibet homines, sed per presbyteros ordinatos,nõ in domibus prophanis,sed in ecclesiastico cõuentu orantiũ,seu loco sacro deputato,in quem conueniebant populi , non ventris aut gulæ causa,sed vnitatis & pacis manducaturi ac bibituri corp⁹ & sanguinem domini, primæ ad Corinthios vndecimo.

Paul. ad Roma. 5.
Actuum. 2.
Prim. ad Cori. 11.

Et quod Paulus coarguit Corinthios,quod sumerent sacrosanctam cœnam dominicam discordes & pransi,illamq̃ suis cœnis prophanis intermiscentes. Audio, inquit, inter vos scissuras esse,& vobis sic scilicet cum scissuris conuenientibus cum schismate in vnum,non licet dominicam cęnam manducare. Vnusquisq̃ vestrum presumit ante cęnam dominicam manducare suam cęnam prophanam,quam in domibus vestris prophanis deberetis mãducare,& non in ecclesia, idest in cœtu fidelium,non in loco orationibus et mysticis rebus deputato. Vnde subdit, An ecclesiã dei contẽnitis? Itẽ ex scripturis ðdĩdiscim⁹, q̃ Christ⁹ dedit corp⁹ suũ & sanguinẽ discipulis post cęnã,sed nõ inde consequens est nos oportere sumere post cęnã. Nã & simili argumento deberemus agnum pascalem,quemadmodum discipuli manducare,priusquam corpus domini sumeremus. Et quia figura præcedit veritatem & gratiam,idcirco Christus qui non venit soluere legẽ, sed adimplere,congruo ordine cęnam agni paschalis celebrauit, priusq̃ panem & vinũ in corpus suum consecratum discipulis dispensaret. Proinde ne Christiani post hac,tali modo & ordine corpus Christi sumendum putarent, Paulus Apostolus,primę ad Corin. 11. modum & ordinem manducandi tradit,quẽ & ecclesia a temporib⁹ Apostoloꝝ declarauit,debere stomacho fieri ieiuno. Ex scripturis discim⁹ q̃ presbyteri vocãdi sunt ad infirmos, q orent super illos,& vngant illos oleo in nomine domini, & quod talis oratio fidei saluat infirmum,& peccatorum impetrat remissionem. Et quod olim in primitiua ecclesia homines confitebantur peccata sua nõ soli deo, sed & hominib⁹. Item quod matrimonium est indissolubile inter Christianos, vxorem a viro non

Prim. ad Cori. 11.
Matthæi. 26.
Pri. ad Corin. 11.
Iacobi.

Matthæi.19. ro non diſcedere, aut ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconcilia
ri. Inter infideles autem matrimonium diſſoluitur, ſi alter conuertatur ad
Pri. ad Corin.7. fidem, altero nolente cohabitare ſine contumelia creatoris. Et quod cœli-
Quod Actuū.5. batus virginalis præferendus eſt caſtitati coniugali. Item quod ſub ipſis
dicitur, Cyp. de uo Apoſtolorum temporibus fuerit inter Chriſtianos diſtinctio perfectorum a
to emiſſo interpre minus perfectis, quibuſdam renuntiantibus omnibus per abdicationem pro-
tatur. prietatis & dominij, ita vt nihil proprium aut ſuum eſſe dicerent. Alijs
poſſeſſiones & diuitias retinentibus. Et quod melius faciunt, qui poſſeſ
ſionibus venundatis ſemel omnia largiūtur, ꝙ qui vtunt rebus ſuis, & pau
latim fructus ſuarum poſſeſſionum pauperibus diuidunt, quemadmodū ex
Apocal.3. doctrina Chriſti probat Hiero. contra Vigilantium. Et ꝙ fuerunt profeſſio
nes in ſtatibus perfectionis, per continentiæ, & caſtitatis, & paupertatis vo
ta. Et quod fuerit feſtiuitatū diei dominicæ poſt ſabbatū, itē paſchę, penthe
coſtes, & aliarum ſolennitatum obſeruatio, & ꝙ obſeruata fuerint ſolennia
Ad Hebr. primo. ieiunia. Rurſus ex ſcriptura diſcimus, ꝙ angeli in cœlo videntes fa-
ciem patris, & gaudentes ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, ſoliciti
ſunt pro ſalute viuorum, & adminiſtratorij ſpiritus ſint. Vnde conſequens
Lucæ.22. eſt illos eſſe pro viuis interceſſores. Item ꝙ animæ ex corpore commi-
Lucæ.16. grantes ſunt immortales, aut cum latrone in cruce prorſus beatæ in cœleſti
Secundi Machab. paradiſo, aut cum diuite epulone ſepultę in inferno, aut ad tempus cum Ma
chabæis in loco quodam medio per ignem quendā purgandi conſequuturi
dei miſericordiam, & peccatorum quorundam non dimiſſorum in hac vita,
remiſſionem. Et quod viuorum ſuffragia atq; eleemoſynę illis proſint ad
liberationem, & ad huiuſcemodi peccatorum remiſſionem. Et quod beati
martyres viui adhuc in corpore ſoliciti fuerunt pro ſalute noſtra orātes, iā in
cœlo beati perfectiore charitate expectāt nos, & deſiderant conſummationē
electorum. Vnde conſequens eſt illos orare pro viuis. Item quod mu-
Prim. ad Cor.14. lieres non debeant docere, aut loqui in publico conuentu, quod ſi quid quæ-
Prim. ad Timo.2. ſtionis habent, domi viros ſuos interrogent. Et ꝙ mulieres debent eſ-
Ad Ephe.5. ſe ſubditæ viris, & velatæ in eccleſia orare. Et ꝙ vim legis habeat vni-
Prim. ad Cori.9. uerſalis eccleſię conſuetudo, quam Apoſtolus Paulus obijcit contentioſis,
docens mulierem debere in eccleſia orare velatam. Si quis, inquit, contentio
ſus videtur rixis ſcilicet & clamoribus impugnans hanc meam ſententiam
in euangelio non expreſſam, volens ꝙ mulier oret non velato capite, is ſciat
oportere ſibi ſufficere, quod neq; nos, neq; eccleſię dei talem habemus con-
ſuetudinem. Hæc & id genus alia multa, ſunt tanꝙ ſeminaria quædam &
fundamenta in ſcripturis ſacris tradita, nunc quidem plane expreſſa, nunc
autem tacite inſinuata, aut a Chriſto tradita, aut ab Apoſtolis diuino ſpiritu
edoctis promulgata, cuſtodita & obſeruata.

Quo autem deinceps ordine, quibus ritibus & ſolennitatibus eſſent hęc in eccleſijs frequentanda, ſpiritus ſanctus in ſcripturis non expreſſit, volens Apoſtolis, epiſcopis, & ſucceſſoribus, per quos diſpoſiturus erat eccleſiam, ſeruare hunc locum, hanc ordinandi poteſtatem, & id quidem paulatim, non mox ſimul omnia, nimirum cum nondum eſſet eccleſia ſic, vt nūc in vnam rempublicam congregata, ſed adhuc inter incredulos Iudæos, inter gentes, & inter tribunalia infidelium regum & poteſtatum verſaretur.

Proinde

Proinde non omnia quę in ecclesia primitiua seruabantur, conueniunt ordinationi quæ nunc est. Postq̃ autem Apostoli & ab illis ordinati constituerunt ecclesias, diuersis in locis atq; prouincijs constituta sunt loca sacris officijs deputata, oratoria, rectores, ritus ac ceremonię ecclesiasticorum officiorum, ne viderentur esse res prophanę, aut viles ac indignæ. Antiquum igitur ecclesiæ statum, his in rebus volentes conspicere, operæ precium est ex veneranda patrum antiquitate super his rebus sententias quasdam colligere, ex quibus poterit quisq; considerare, qualis fuerit antiquus ecclesię status, quales ritus in ecclesiasticis officijs, qualis consuetudo, quibus consideratis videbimus ecclesiam quę nũc est, antiquæ ecclesię statui esse conformẽ, hoc est, in fundamentis fidei, & in substantia sacramentorum, ac officiorũ ecclesiasticorum esse vnius moris cum illa quæ olim fuit, vt impleatur prophetia Dauid, Qui habitare facit vnius moris in domo.

Quarta pars huius capitis in qua tractantur veteres ecclesię mores, ritus, & consuetudines, acceptæ partim ex scriptura, parti ex Apostolorũ & antiquissimorũ patrum traditione.

Sub visibilibus sacramentis deum inuisibiliter operari in abdito humani cordis, est concors omnium patrum sententia intelligentium hoc ex scriptura quæ testatur, dicens, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest intrare in regnũ dei. Item imposuit illis manum, & acceperunt spiritum sanctum. Insufflauit & dixit, Accipite spiritum sanctum, Quorum remiseritis peccata remittuntur. Deus igitur qui omnia inuisibiliter intus operaṫ, voluit vt etiam visibili signo, sua inuisibilis operatio foris ostendatur. Neq; ob id fidelis populus docetur confidere in visibilibus elementis, sed docetur pręstare deo suę obedientiæ fructum, vt subijciat se corporalibus elementis, & fiduciam ponat, ac salutem quærat a deo, qui pręsẽs est ĩ sacramentis visibilibus, hoc est propter quod hæreticorum & infideliũ oculi sacramenta venerari contemnũt, quia in illis tantũ, id qđ foris est cernunt, non agnoscentes, suæ obedientiæ fructum, neque virtutem intus operantis per ministeria sacerdotum, quibus dedit in terris potestatẽn remittendi & retinendi peccata, ipse qui solus peccata remittit, in cuius potestate est etiam homines sine sacramentis saluos facere. Vnde & in symbolo canit ecclesia, Confiteor vnum baptisma in remissionem peccatorum. Ita & generaliter in symbolo canit se credere, esse remissionem peccatorũ, cœlitus edocta. intelligens hãc fieri non modo p baptismi gratiã, quę vnica est & ireiterabilis, sed & per ecclesię claues. quibus subuenitur pœnitentibus post baptismum relapsis per reconciliatiõis gratiam. Sic sancti patres docuerunt eos, qui post susceptum baptisma perpetrant crimina, de quibus loquitur Apostolus, Qui talia agunt regnum dei non possidebunt, pœnitentes & suspirantes ad deum ex fiducia, in sanguine Christi denuo recipere peccatorũ indulgentiam, & sancti spiritus consolationem, per ministerium eorum q̃ dictum est, Quorum remiseritis peccata, remittuntur, & quorum retinueritis, retenta sunt eis. Sic docet venerabilis Amb. vtrumq; esse sacramentum baptismi videlicet & pœnitentię, & vtriusq; sacramenti ministeriũ concessisse Apostolis, & ab illis vtriusq; sacramenti ministerium transmissum esse ad sacerdotum officia.

Sic docet

Sic docet venerabilis Cyprianus visibilibus sacramentis inesse æternæ vitę fructum, illic esse spiritum Christi præsentem intus sanctificantem. In epistola ad Magnum, credentibus largitur indulgẽtiam, etiã eis qui in necessitate mortis asperguntur aqua. Aequalis fit baptismi effectus in omnibus q̃ baptizantur, sicut dies æqualiter omnibus nascitur, cuius æqualitatis sacramẽtum videmus, inquit, in Exodo esse celebratum, cum de cœlo manna defluxit, & in epistola secunda, & tertia, libro primo de relapsis pœnitentib⁹, sub ictu mortis pax danda est, vt in cœlo possint esse soluta, quæ prius hic in terris soluuntur. Et in epistola ad presbyteros & diaconos, quæ recensetur .14. numero, & in sequentibus epistolis lib. 3. docet peccatores etiam in minoribus peccatis iusto tempore pœnitentiam agere, & secundum disciplinę ordinẽ ad exomologesin, i. ad cõfessionem venire, & per impositionẽ man⁹ episcopi, & clerici ius communicationis accipere, & illis eucharistiam dari non posse, nisi confessione facta & manu ab episcopo aut clero imposita, cum scriptum sit, Qui ederit panem aut biberit domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini, & delictorum genera & quantitates esse inspiciẽda anteq̃ pax detur. Deinde sermone quinto de lapsis docet, sui temporis peccatores, etiam eos qui nullo sacrificij aut libelli facinore cõstricti erant, tamen quia de hoc vel cogitauerunt, hoc ipsum apud sacerdotes dei dolenter & simpliciter confiteri. Neq; oportet hic curiosius inquirere, quonã pacto per homines & sacramenta remittantur peccata, si nemo possit peccata remittere, q̃ solus deus, siquidem & Christus ore suo proprio hanc nobis quæstionem absoluit. Ne enim videretur incredibile, q̃ homines peccata remitterent, diuinã præmisit potestatem qua hoc facerent. Accipite, inquit, spiritum sanctum, vt hinc intelligeremus spiritũ sanctũ intus inuisibiliter operari per uisibile mynisterium sacerdotum. Secundum quem autem modum sacramenta contineant gratiam & claues ecclesiæ sese extendant ad culpæ remissionem apud doctores sunt quęstiones, quas in vtramlibet partem disputarę non erit hæreticum, modo absit ab animis pertinacia, & firmiter credatur verbis Christi dantis sacerdotibus potestatem remittendi & retinendi peccata, & ita Christi virtutem intus inuisibiliter operari per sacerdotũ mynisteria, non oportet seruum dñi litigare, aut verbis cõtendendo schisma facere, sed deo gratias agere, qui talem dedit potestatem hominibus. Et in præsentiarum scire sufficiat, diuinæ prouidentiæ sic placuisse, q̃ per hominũ ministeria operaretur salutem in hominibus, qui per meritum Christi hęis, & non alias decreuit liberare hominum genus a peccatis, magis conueniat nos operam impendere, vt quæramus dei gratiã, & fructum passionis Christi sub ipsis sacramentis ex fide percipiendis, q̃ curiose multa inquirere de ipsis sacramentis, hæreticis tamen perturbantibus ecclesiam captiosis argumentis, oportet pręsides ecclesiæ & peritiores esse solicitos, & paratos se præstare, reddere rationes fidei nostræ, & dissoluere captiosorum hominum ecclesiam perturbantium argumenta. Verum ipsis sic ecclesiam perturbantibus, & contemnentibus quicquid in sacris literis non reperitur expressũ, obijcienda est semper irrefragabilis regula in superioribus fræquentius inculcata, illud videlicet tenendũ esse tanq̃ Apostolorũ traditionem & doctrinam, quod sancti patres ab initio secundum suorum temporum successiones concordi-

De confessiõe etiã occulti peccati.

Per sacramenta remittuntur peccata.

Regula hereticis obijcienda.

cōcorditer in ministeriis fidei ecclesiasticisq; sacramētis custodierunt & ob seruauerunt,hanc regulam obiecerunt, Irenæus, Tertul. & Hieron. suorum tprum hæreticis, & ptinaciter sup qualibet re scripturam sacrā exigentib⁹. Hac regula vsus est Augu. lib.4.ca.21.22. contra Donatistas hæreticos, exigētes q̄nā pacto scripturę autoritate possit stabiliri, baptismū pdesse paruulis qui nondum possunt corde credere ad iusticiam, cū scripturæ promittentes regnum dei his qui baptizantur, plane videantur loqui de his, qui iam adulti euangelium & audire & credere possunt. Respondet. Quod vniuersa tenet ecclesia, nec in concilijs constitutum, sed semper retentum, nō nisi autoritate Apostolica traditum rectissime creditur. Quemadmodum ergo Apostolus Paulus viro contentioso obijcit consuetudinem tanq; pond⁹ & momentū super his quæ agenda sunt & seruanda in ecclesia Christi, sic & Paulum imitantes Irenæus, Tertullianus, Hieronymus, Augu∫t. hæreticis suorum temporum obiecerunt veterem ecclesiæ morem. Sic & Tertullianus in libro de corona militis, docet suo tempore consuetudinem esse idoneam testem traditionis veteris, fideiq; obseruationem, etiam si nulla scripturæ adsit autoritas. Vnde arbitratur ex Apostolica traditione descendere, quod fiat abrenunciatio Satanæ in baptismo, & q terna fiat immersio, & q eucharistiam non de alterius, q̄ presidentis manu quisq; accipiat, & q oblationes fiant pro defunctis, & q nefas sit die dominico ieiunare. Has & id genus obseruationes alias consuetudo corroborauit, quę sine dubio de traditione Apostolorum manauit. Nam & scripturam ipsam quam appellam⁹ sacram nouæ legis, non habemus aliunde q̄ a traditione Apostolica, neque aliud est scriptura, q̄ Apostolorum de Christo Iesu & de doctrina illius testimonium. Mos fuit in ecclesia primitiua baptizatos inungere chrismate, seu oleo in altari sanctificato, de quo habes doctrinam Clementis in recognitionibus, & Dionysij & Cypriani in epistola ad Ianuanum, & Origenis super epistola ad Roman. Item mos fuit canendi antelucanos hymnos in ecclesia primitiua, sub ipsis Apostolorum tpibus, patet ex epistola quam scripsit Plinius secundus imperatori Traiano, Multa hominum milia quotidie obtruncari, in quibus neq; omnino sceleris quicq̄ deprehenderetur admissum, neq; aliquid contrarium Romanis legibus, nisi hoc solum, q ante lucanos hymnos, Christo cuidam canerent deo. Idem manifestum est ex doctrina Philonis, de qua infra. In hymnis & psalmis non solum corde, sed & ore & voce canendis. Habemus & prophetarum & Apostolorum, & ipsi⁹ domini nostri Christi exēpla. Laudabat Dauid deum in tympano & corde & in symbolis bene sonantibus. Ex Actibus Apostolorum, capite.16. patet q Paulus & Silas media nocte cecinerunt laudantes dominum, ita vt audirentur ab his, qui simul detinebantur in custodia. Pueri Hebręorum, Osanna in excelsis, clamantes laudant Christum, qui dixit, Si tacuerint isti, lapides clamabunt. Flebam, inquit Augu. vberrime in hymnis & canticis suaue sonantibus ecclesię vocibus vehementer affectus, voces quidem influebāt auribus meis & veritas eliquabatur in cor meum. Sancti patres sub ipsis Apostolorum temporibus deputabant loca sacra, & oratoria dedicabant, in quibus celebrabant diuina officia, & missæ sacrificium agentes, atq; etiā festorū solennitates, in honorem defunctorum martyrum erigentes altaria, in

Cōsuetudo est idonea, Christianæ fidei testis et custos

vasa & vestimenta deputata ad vsum in officio missæ solent consecrari, patet ex scripturis Sixti papæ, & Origenis homilia decima super Leuiticum, & ex sententia Augustini super psalmum centesimum decimumtertium.

Sancti patres ab ipsis Apostolorum temporibus appellauerunt sacrosanctam eucharistiam sacrificium, vsi etiam huiusmodi loquutionibus, hoẽs videlicet hunc panem consecratum tangentes & manducantes, & hunc potum bibentes, tangere suis manibus, oreque corporali manducare ac bibere sanctum domini corpus, sacrosanctum sanguinem eius, quemadmodum & loquitur Apostolus prim. ad Cor. 11. Re⁹ erit corporis & sanguinis domini, non dijudicans corpus domini. i. non discernens panem hunc, qui est corpus & sanguis domini ab alijs prophanis cibis. Vnde Ambro. ad Theodosium imperatorẽ, q̃ ppter seditionẽ in Thessalonica ciuitate (vbi fuerāt lapidati iudices ipsius) iusserat innocentes simul cū nocentib⁹ occidi, sic loquit̃. Quomodo huiuscemodi manibus tuis suscipies sanctum domini corp⁹? qua temeritate ore tuo poculū sanguinis preciosi pcipies? Qua correptiõe Theodosius commotus gemens & flens subtraxit se a sacrosancta cõmunione mẽsibus. 8. Habes de hoc testimoniū Theodoreti scriptoris veteris in ecclesiastica historia lib. 9. cap. 29. Verum Christi corpus esse in sacramento altaris crediderunt antiquissimi patres Dionysius, Tertul. Irenæus, Cypri. Aug. & vniuersi posteriores, quorum testimonia in sequentibus trademus.

Sacrificium pro defunctorū requie offerre, quia per totum orbem semp a temporibus Apostolorum est custoditum, credimus ab ipsis Apostolis esse traditum, quemadmodum plane testatur Isidorus, primo lib. de origine officiorum. Super hoc autem testimonia patrum in sequenti parte recitabuntur. Mixtionem vini cum aqua non esse humanam adinuentionem aut fictionem, sed antiquam ecclesiæ obseruationem ex Apostolica traditione descendentem, patet ex antiquissimorum patrum sententijs. Cyprianus in epistola ad Cecilium. Si quis de antecessoribus nostris aquam vino non miscuerit in calice domini, quod Christus & exemplo & magisterio docuit nos facere, potest simplicitati eius venia concedi, nobis vero iam non potest ignosci, qui nunc a domino instructi sumus, vt calicẽ sic mixtum offeram⁹. Eandem sententiam habemus apud Hiero. Augus. & Damascenum, de q̃ ritu venerabilis Rabanus ante annos sexcentos sic loquitur. Aqua, inquit, cum sanguine miscetur, quia de latere Christi, vbi passio domini adimplet̃, sanguis cum aqua manauit, quod certe mysterium Apostoli plane intelligẽtes faciendum in calice censuerunt, vt nihil deesset nobis in sacramento hoc ad commemorationem passionis, quod tunc extitit in cruce ad consummationem nostræ redemptionis. Hactenus ille. Ex Cypriani ergo & Rabani testimonio consequitur mixtionem aquæ cum vino in sacrificio missę descendere ex Apostolica traditione. Sacrificium missę, & verba quibus sacrificium perficitur habet ecclesia a Christo, ordinem autem & modum quendam sacrificandi habet ab Apostolis, quem ordinem post Apostolos auxerunt ecclesiæ pontifices ad custodiam & luerum Christianæ fidei, ad pmotionem deuotionis Christiani populi, ad ampliandum ornatum, cultum, & reuerentiā sacrosanctę eucharistię. Ordinem autem sic auctum, custodiuit ecclesia iam mille annos a sæculo videlicet venerabilis Gelasij papę, viri quidem sanctissimi, ad hæc vsque tempora, Si possim quibuslibet psonis

xerunt oēs patres ab initio,ęstimantes ieiunium esse in remediū peccati, ne committatur, & in vltionem vt vitetur.

Quarto fit abstinentia a tali vel tali genere cibi ex sanctā parsimonia, vt quis substrahat sibi,quo subueniat indigenti,quod sane ieiunium est deo gratissimum. Quinto fit ex cupiditatis parsimonia,quemadmodum auari abstinent a certis generibus ciborū,ne thesauros pecuniæ minuant. Mos fuit antiquis ab ipsis Apostolorum temporibus, quosdam simpliciter dedicare se deo per votum perpetuæ castitatis,& continentię,quemadmodum docēt Philo,Cyprianus,Hieronymus,Augustinus,Basilius,Chrysostomus,& quod ante votum licebat,post votum non licere,quē admodum de Anania in Actibus Apostolorum,cui non licebat possessum agrum semel promissum retinere. Actuum quinto, & de viduis apud Apostolum,quę damnationem habebant,volentes nubere, quia primā fidem irritam fecerunt,primę ad Timotheum quinto. Quod Hieronymus,Ambrosius,& Augustinus interpretantur,quia primam fidem, id est, fidelitatem promissionis deo factæ per votum violarunt. Hieronymus contra Iouinianum,& Cyprianus de habitu virginū,tractantes verbum Apostoli,Si nupserit virgo non peccat,non illa,inquiunt,virgo accipienda est, quę semel se diuino cultui dedicauit,harū enim,si qua nupserit habebit damnationē,quia primā fidem irritam fecit. Virgines quę post consecrationem nupserint,nō tam adulteræ sunt q̄ incestæ. Sic Augustinus libro primo de adulterinis coniugibus,capite vigesimoquarto. Quemadmodum nemo potest vnq̄ vxorem dimittere,& aliam ducere, Ita semel Christo per votum dedicatus,non potest vxorem ducere, etiam si vxor ducenda promittat se fore Christianā.

A temporibus Apostolorum vsq; nunc Ecclesia credidit sanctos martyres defunctos esse honorandos ,annotandosq; esse ac celebrandos dies exitus eorum ex hac vita,eosq; esse pro nobis intercessores,& venerandas esse eorum reliquias,quemadmodum infra ex sententijs patrum demonstrabit̄. Vnde & ecclesia reputauit hęreticos contrarium sentientes,vt patet ex epistola Hieronymi contra Vigilantium ,& ex doctrina Augustini in multis locis contra Faustum.

Mos fuit antiquis ab ipsis Apostolorum temporibus custoditus, episcopos & sacerdotes oportere seruare celibatum,post susceptum semel ordinē sacrum non contrahere matrimonium,quemadmodum docet Hiero.contra Iouinianū,tradens Apostolos habuisse quidem vxores,quemadmodū docet & venerabilis Ignatius,sed quas ante Apostolatum acceperant, eosque post Apostolatum reliquisse cōiugale officium , & vixisse semper continenter.

De huiuscemodi celibatu sacredotis,& de votis perpetuæ castitatis,latius infra tractatur ,& præcipue in libro de redemptione generis humani ex captiuitate. In presentiarum tamen obiter de sacrificio missæ aliquot statuemus argumenta,quæ supradictis videbuntur forte obuiare.

Primum, Iuxta Pauli Apostoli doctrinam sanctificati sumus per oblationem corporis Christi semel in cruce pro nobis immolati, quæ oblatio sufficiens est ad delendum omnium hominum peccata. Christus igitur aut pro peccatis nostris non amplius immolatur,aut si immolatur, frustra immolatur,aut si non frustra,non fuit oblatio in cruce pro peccatis nostris suf-

 ficientissi

citos esse pro salute nostra. Ita ex eo quod Christus se obtulit sacrificium sufficientissimum pro peccatis totius mundi, non consequitur, nihil amplius valere, neque sacrificiū internum, humiliati & contriti spiritus, neque sacrificium externum oblatum ex fide in virtute sanguinis semel pro nobis immolati. Non aliud sacrificium nunc offerimus, non aliam hostiam, sed idem quod olim semetipsum in ara crucis obtulit in carne passibili, satisfaciens, et soluens pœnam peccatis nostris debitam, hoc nunc impassibile & gloriosū offerimus deo, in commemorationem grandis illius beneficij in ara crucis pro nobis exhibiti. Dicitur autem immolatio Christi in carne sacrificium sufficiens, meritum sufficiens, satisfactio & propitiatio sufficiens, non quod proficiat nobis qualitercumque dispositis, & qualitercumque viuere volentibus, sed quod proficiat nobis credentibus, & obtemperantibus sibi, neque requiritur vllum aliud meritum, vlla alia hostia per quam ex impijs efficiamur iusti, & reconciliemur deo patri. Veruntamen de meritis sanctorum hactenus tenuit & docuit ecclesia, quemadmodum sancti patres ab initio tradiderunt ex Apostolicis scripturis, sicuti & clarissimo sermone tradit Augustinus in epistola ad Sixtum, multa videlicet esse sanctorum merita, sed vt ex impijs iusti fierent, nulla esse merita eorum, sed Christi, ex cuius fide iustificamur gratis, id est, absque meritis nostris, non tamen absque nostrarum voluntatum consensibus, quibus deo vocanti atque pulsanti incipimus corda nostra aperire, credere, & acquiescere, & credendo, remissionem peccatorum implorare, quæ tamen omnia voluntatis nostræ interna opera non potuissemus facere, nisi deus sua misericordia præueniens nos, dignat⁹ fuisset vocare nos, trahere, & adiuuare. Et ita in iustificatione, qua ex impijs iustificamur, aliquid est nostrum, & est nostræ voluntatis opus, vipote motus liberi arbitrij credentis in Iesum & pœnitentis de peccato suo, sed hic motus noster non esset, si non dei misericordia nos præuenisset, & ita de nullo bono motu voluntatis possumus gloriari tanquam de nostro solo, id est, tā quam facto a nostra solius voluntate. Vnde deus pro sua sapientia iudicium suę misericordię atque iusticiæ ita statuit, vt in operibus siue misericordiæ, siue iusticiæ dispensantis vtatur voluntarijs hominum ministerijs, quibus & ipsi etiam semetipsos, & alios faciant, aut ad participandum fructum passionis Christi aptos, aut reos, & contemptibiles, quemodmodum ait Apostolus, Reconciliauit nos deus sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis, ponens in nobis verbum reconciliationis, pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam deo exhortante per nos, secundę ad Corinthios. 5. Declarantur hæc latius in libro de redemptione generis humani.

Ad secundum argumentum respondeo antecedens falsum esse, nam in eo quod Christus dedit potestatem accipiendi panem & vinum benedicendi & gratias agendi & consecrandi illa in corpus & sanguinem suum, intellexerunt patres ab exordio nascentis ecclesiæ in sacrificium offerendum, & fræquentandum, vsque in consummationem sæculi. *Ad secundum argumentum.*

Quod autem dicit se nolle sacrificium, intelligit de sacrificio carnis, & sanguinis antiqui testamenti, quæ est caro & sanguis hircorum & vitulorum & agnorum, non autem de carne & de sanguine noui testamenti, de quo ipse loquitur, Hic est calix sanguinis noui testamenti. De quo & propheta

Malachias

Sacerdos, inquit, vice Christi fungitur verumq; & plenum offert sacrificiũ deo patri, si sic incipiat offerre, secundum quod ipsum Christum videat obtulisse. & infra. At Christus non mane, sed post cœnam mixtum calicem obtulit, nos tamen non propter hoc post cęnam celebrare debemus, ecce testatur Cyprian⁹, Christum post cœnam obtulisse deo calicem, sed nõ ideo nos posse offerre illud post cœnam.

Ad quartum argumentum dicimus, quod pontifices illi nõ rem aliquam nouam adinuenerunt, sed id quod pridem ab Apostolis doctum, traditum, ac promulgatum erat, iusserunt & fecerunt pręceptum. Quemadmodum enim teste Augustino Cyprianus dum correxit eos, qui putabant ante octauum diem infantem non esse baptizandum, non nouam rem instituit, non nouum decretum condidit, sed rem antiquã docuit, & seruandam statuit. Ita & putandum est pontifices volentes Apostolicas traditiones obseruare quędam præcepisse & mandasse, quę non sic prius decreto publico iussa & mandata fuerant, & per hanc viã concordari iam poterunt multæ sentẽtię patrũ, quæ inter se pugnare videntur, alijs dicentibus tale quid, vel tale descendere ex Apostolorum traditione, vel Christi institutione, alijs vero dicentibus idem ipsum esse institutum ac præceptum per hunc vel illum pontificem Petri Apostoli successorem. *Ad quartum argumentum. Augusti. ad Hiero. de immortalitate animæ.*

Ad quintum dicimus argumentum non concludere, nam aliud est sãctos adorare, aliud est sanctos inuocare vt ꝓ nobis ad deũ sint intercessores. Cum honoramus sanctos orantes vt habeamus eos intercessores pro nobis, solum deum adoramus, illi soli seruimus latrię cultu, menteque plærumque magis sub deo humiliati adoramus & colimus illum, reputantes nos indignos præsentes stare oculis inmensæ suæ maiestatis, ꝙ si per nosmetipsos prȩsumam⁹ accedere illum rogaturi. Oportet peccatorem iam mortis reum humiliari sub potenti manu dei, iudicis sui tremendi, & indignum sese reputare, qui compareat in diuinæ maiestatis conspectu. Proinde miserabilis & indignus peccator plærumq; maiorem consolationem impetrat, dum peccatorum suorum conscius ab altitudine maiestatis Christi, quem toties offendit, cuius sanguinem toties pollutum duxerit, resilit in suam paruitatem, tãquam non audens oculos suos leuare in cœlum, aut dicens cum Petro, Exi a me domine, quia homo peccator sum ego, aut cum muliere Chananęa procurans alios magis qui Christo sunt amici habere intercessores, vt p illos quasi aduocatos suos exponat miserias suas, & acceptabilis fiat oratio, si in conspectu diuinæ maiestatis erubescens intus cogitet, Domine Iesu ego non sum dignus orare te, sancta Maria Magdalena ora me. Tali quoq; genere orationis magis plęrumq; humiliati accedimus ad thronum gratię Christi, quemadmodum publicanus dum stans retro a longe, non audebat oculos suos leuare in cœlum, sed prostratus in terram percutiebat pectus suũ, expectans diuinam propitiationem. Cordis ergo sub deo multum humiliati oratio est dicentis. Sancta Maria Magdalena pro me miserrimo peccatore ora dominum Iesum Christum. Neq; igit̃ iniuriã Christo facimus, neq; honori illius detrahimus, quin poti⁹ honoramus, & colimus, dũ in nostris necessitatib⁹ oram⁹ martyres, vt ipsi iã facti amici dei & domestici ac filij intercedãt pro nobis peccatoribus sic pressis peccatorum pondere, sic fœdis & immundis *Ad quintum argumentum. Lucæ. 5. Lucæ. 18.*

non simpliciter prohibuit Iudęis ne facerent sculptile, sed ne facerent tale quid ad colendum & adorandum illud, vel creaturam vllam, aut si simpliciter prohibuit, sicuti Iudæi putant, erat ratio hoc prohibendi Iudæis, quæ nō currit nunc pro Christianis cum iam deus sit homo factus. Vnde aliud est picturam adorare, aliud per picturam quid sit adorandum recordari.

Ad sextum argumentum dicimus sacramenta, quibus societas noui populi colligatur, sunt numero paucissima, & obseruatione facillima. Verum quia in diuersis ecclesijs, diuersisque prouincijs sunt diuersæ sacramentorum & ceremoniarum consuetudines, tam in missarum solennijs, quam in ieiuniorum, aliarumque rerum obseruationibus, vt sciat vnusquisque dum ad diuersas regiones peregrinatur, ad quot, & ad quæ obseruanda constringatur, sciendum est quod venerabilis Augustini libri duo, quorum titulus est, Ad inquisitiones Ianuarij, multa, vt ipse testatur, de sacramentis disputata continent, siue quæ vniuersaliter, siue quæ particulariter, seu non in omnibus locis obseruat ecclesia, nec tamen omnia commemorari potuerunt. In hisce libris ad interrogata ipsius Ianuarij, per sententias tres principales respondet secundum triplex genus sacramentorum, rituum, rerum seu obseruationum ecclesiasticarum. Vnum genus est earum rerum quę in scripturis continentur. Alterum earum quæ in vniuersali ecclesia per vniuersum orbem custodiuntur. Tertium, earum quæ per loca, regionesque variantur. Dicit igitur, Ad ea quæ me interrogasti, primum te volo scire, dominum nostrum Iesum Christum, sicut ipse in euangelio docet, leui iugo suo nos subdidisse, & sarcinæ leui, nam sacramentis numero paucissimis, obseruatione facillimis, significatione pręstantissimis societatē noui populi colligauit, sicut est baptismus nomine trinitatis consecratus, communicatio corporis & sanguinis, & si quid aliud in scripturis canonicis demonstratur, & hoc de genere primo. Secundum genus est eorum quæ tota per orbem frequentat ecclesia, & in dubium vertere aut disputare, inquit, an hæc sint facienda, insolentissimę insaniæ est, de quibus & mox subiungit in eodem capite. Illa autem, inquit, quæ non in canonicis scripturis sunt scripta, sed tradita custodimus, quę quidem toto terrarum orbe obseruantur, datur intelligi, ea vel ab Apostolis ipsis, vel a plenarijs concilijs, quorum est in ecclesia saluberrima autoritas, commendata atque statuta retineri, sicuti quod anniuersaria solennitate celebratur dominica passio, resurrectio, ascensio in cœlum, spiritus sancti aduentus de cœlo, & si quid tale occurrerit, quod seruatur ab vniuersis, vt quod corpus & sanguinem Christi vnusquisque accipiat ieiunus, obseruatio diei dominicæ post sabbatum, & quadragesima, quā Christus exēplo docuit, & ecclesię cōsensio roborauit.

Tertium genus est eorum, quæ per loca, regionesque variantur, sicuti quod alij ieiunant in sabbato, alij non ieiunant, alij communicant quotidie corpori & sanguini, alij certis diebus accipiunt, alibi nullus dies intermittitur, quo non offeratur, alibi sabbato tantum & dominico. De hoc tertio genere ibidē Aug. dans consiliū, Faciat quisque, inquit, quod inuenerit in eccl'a, ad quā venit. Quod enim neque contra fidē, neque cōtra bonos mores iniungit, indifferēter est habendū, & pro eorū, inter quos viuitur, societate seruandum. Mater mea cum Mediolanum venit, inuenit ecclesiam sabbato non ieiunantē, tamen

Ad sextum argumentum.

Triplex genus rituū ecclesiasticorum.

Ad quemcūque locū veneris, eius morē serua in ieiunijs.

tamen ecclesia Romana vnde venerat ieiunabat,cœperat perturbari & fluctuare quidnam ageret,tunc ego talia non curabam, sed propter ipsam tunc consului de hac re Ambrosium,qui respondet,Cum venero Romam ieiuno in sabbato,cum autem hic sum non ieiuno,sic & tu ad quam ecclesiam forte veneris , ei⁹ morem serua,si cuiquam non vis esse scandalo, neq; quemq; tibi. Ego, inquit Augustinus, de hac Ambrosij sententia iterum atq; iterũ cogitans,ita semper habui eam,tãquam cœlesti oraculo susceperim.Sensi enim sæpe dolens & gemẽs, multas infirmorum perturbationes fieri per q̃rundam fratrum,tum contentiosam obseruationẽ,tũ superstitiosam timiditatem. De eucharistia aũt,an quotidie sit accipienda,an rarius. Recitat ibidẽ Augustinus pro vtraque parte sententias. Dixerit aliquis non quotidie accipiendam eucharistiam,quoniam eligendi sunt dies, quibus purius homo continentiusq; viuat,quo ad tantum sacramentum dignus accedat, q enim manducat & bibit indigne,iudicium sibi manducat & bibit.

Diuini Ambrosij sententia.

Alius contra, Imo, inquit, si tanta est plaga peccati atque impetus morbi,vt medicamenta talia differenda sint autoritate antistitis, debet quisque ab altari remoueri, & eadem autoritate reconciliari, hoc est enim indigne accipere,si eo tempore accipiat,quo debet agere pœnitentiam,nõ vt arbitrio suo cum libet vel auferat se communioni vel reddat. Cæterum si peccata tanta non sint, vt excommunicandus quisq; iudicetur, non se debet a medicina quotidiana dominici corporis separare. Rectius inter eos forsitan q̃s dirimit litẽ q mouet, vt præcipue in Christi pace permaneãt,& faciat vnusquisq; quod secundum fidem suam pie credit esse faciendum,neuter eorum exhonorat corpus & sanguinem domini. Nam hic honorando non audet quotidie sumere, Ille vero honorando non audet vllo die prætermittere. Zachęus gaudens suscepit Iesum in domum suam. Centurio dixit,Domine non sum dignus,vt intres sub tectum meum. Ambo saluatorem honorantes, diuerso & quasi contrario modo,ambo peccatis miseri,ambo misericordiam consequuti. Valet etiã ad hanc similitudinẽ q in primo populo vnicuiq; manna secundum propriam voluntatem sapiebat,contemptum solum non vult cib⁹ iste sicut manna fastidium. Inde enim Apostolus dicit indigne acceptum ab eis,qui non discernebant a cæteris cibis veneratione singulariter debita. Cum enim dixisset, Iudicium sibi manducat & bibit, continuo addit non dijudicans corpus domini. Qui autem in his quæ per loca regionesque variantur,consuetudinem suæ patriæ consuetudini alterius patriæ conantur præferre, ac præponere contendentes se secundum fidem,alios autem contra fidem,aut contra bonos mores agere,violant sane quietem,& pacem,sua de superflua quęstione rixando, non enim quicquam eorum contra fidẽ, aut contra bonos mores est,si hinc vel inde sint meliores. His etenim causis .i. propter fidem,& propter bonos mores,vel emendare oportet quod perperã fiebat,vel institui quod non fiebat. Ipsa aũt consuetudinis mutatio,etiã quadã vtilitate adiuuans,ecclesiam sua nouitate perturbat. De his itaq; quę varie per diuersa loca obseruanť,vt ritus canendi psalmos,hymnos,alleluya cęteraq; id genus alia.nõ est necessariũ scribere,quia vna in his saluberrima regula est retinenda. Vt quę neq; sunt contra fidem,neq; contra bonos mores,& habent aliquid ad exhortationem vitæ melioris vbicumq; institui videmus,

Lucæ.19. Matthæi.8.

demus vel instituta cognoscimus, non improbamus, sed etiam laudando & imitando sectamur, si tamen non aliquorum infirmitas ita impediat vt amplius detrimentum sit. Manifestum est autem, quando Apostoli primum acceperunt corpus & sanguinem domini, non eos accepisse ieiunos, non tamen ppterea calumniari oportet vniuersam ecclesiam, quod a ieiunis sempr accipiatur, hoc enim placuit spiritui sancto, vt in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius domini corpus intraret quam cæteri cibi. Et idcirco mos iste per totum orbem seruatur. Neq; enim quia post cibum dedit dominus, propterea nos pransi aut cœnati ad sacramentum illud accipiendum conuenire debemus. Nam & eos, qui sic faciebant, coarguit Apostolus Paulus, & emendat eos, qui mensis suis huiuscemodi sacramenta miscebant. Quod autem Christus post cœnam discipulis dedit, hoc fecit, vt huius ministerij altitudinem tanq; vltimum memoriale sui testamenti altius infigeret cordibus discipulorum, a quibus iam discessurus erat. Et ideo non præcepit quo deinceps ordine sumeretur, vt Apostolis, per quos dispositur⁹ erat ecclesiam, seruaret hunc locum. Vnde & de hoc sacramento loquens tãtum subtexuit. Cætera autem cum venero ordinabo. Sed nonnullos probabilis quędam ratio delectauit, vt vno certo die per annum, quo cœnam ipsam deus dedit ad insigniorẽ cõmemorationẽ post cibos & offerri & accipi liceat corpus & sanguinẽ dñi. Hacten⁹ Aug. Quęsiuit preterea Ianuanus, Quę causa sit, cur anniuersarius dies celebrandæ dominicę passionis nõ ad eundẽ redeat anni diem, sicut dies, qua traditur natus. Ad quam quęstionem respõdens, primum, inquit, nosse oportet diem natalem domini non in sacramẽto celebrari, sed tantũ in memoriam reuocari, quod sit natus. In celebratione autem paschæ, ita rei gestæ commemoratio fit, vt aliquid etiam significari intelligatur, consideratione etiam habita ad solis & lunæ cursum. Neq; hoc sic celebrantes obseruamus annos & menses, & tempora cum eis, contra q̃s loquitur Apostolus ad Galatas quarto, eos enim inculpat, qui dicunt, Non proficiscar, quia luna sic fertur, vel proficiscar, vt prospera cedant, quia ita se habet positio syderum, non plantabo hoc anno vinum, quia bisextus est. Nemo autẽ sapiens arbitratur obseruatores temporum reprehendendos, q dicunt, nõ proficiscar, quia adhuc sunt hibernæ reliquiæ, vel quia tempestas exorta est, vel si qui forte alij naturales effectus circa motum aeris & humoris ad variandas temporum qualitates in sydetum ordinatissima conuersione notati sunt, de quibus dictum est, cũ conderentur, & sint in signis, in diebus, in annis, in temporibus. Quadragesima ieiuniorũ habet autoritatem in veteribus libris ex ieiunio Moysi & Helię, & ex euangelio, quia totidem diebus Christus ieiunabat, demonstrans euangelium non discentire a lege & prophetis, vt quadraginta illi dies ante pascha obseruentur, ecclesię consensio roborauit. Quod autem instituitur pręter consuetudinem, vt quasi obseruatio sacramenti sit, approbare non possum, etiam si multa huiuscemodi per nonnullarum personarum scandala deuitando liberius improbare non audeo. Sed hoc nimis doleo, quia multa in diuinis literis saluberrima pręcepta minus curantur. Concludit tandem Augustinus, Omnia itaq; talia, quę neque sanctarum scripturarum autoribus continentur, neque in concilijs episcoporum statuta inueniũtur, nec consuetudine vniuersę ecclesię

roborata sunt, sed diuersorum locorum diuersis morib⁹ innumerabiliter variantur, ita vt vix aut nunquam inueniri possint causæ, quas in eis instituendis homines sequuti sunt, vbi facultas tribuitur sine vlla dubitatiõe resecãda sunt. Datur autem facultas cum mutatio ipsa consuetudinis non perturbat sua nouitate ecclesiam. In singulis vero ecclesijs, quæ pia sunt, quæ religiosa, quæ ad lucrũ et custodiam fidei prosunt, iam in consuetudinem posita prorsus sũt obseruanda, nisi quorundam infirmitas ita impediat, vt maius sit detrimentum. Sic olim admonebat beatus Gregorius Augustinum ad instituendam primitus ecclesiam Anglicanam. Ex singulis quibusque Ecclesijs, quæ pia sunt, quę religiosa sunt elige, & hęc quasi in fasciculum collecta apud Anglorum gentes in consuetudinem depone.

Missæ officium a Christo institutũ a patribus in orationibus & ritibus auctum.

Missę officium a Christo institutionem & originem habet, quamuis ab Apostolis eorumque successoribus sanctis patribus statutum fuerit, quo deinceps ordine, quibus solennitatibus tam grande mysterium frequentaretur in Ecclesijs. In officio missæ omnia primo nuda erant, & simpliciter tractabantur. Petrus vbi consecrauerat, oratione Pater noster vsus est.

Anacletus beati Clementis successor immediat⁹, adhuc viuẽtibus Apl'is in epistola quam scripsit oĩbus ecclesiarum episcopis. Sacerdotes, inquit, ipsi sacrificantes quando domino sacrificant, testes secum adhibeant, vt domino perfecte in locis sacratis sacrificare probentur, ministrosque secum habeant sacris indutos vestibus, peracta consecratione omnes communicent, qui noluerint ecclesiasticis carere luminibus, sic enim Apostoli statuerunt. Statuit & pontifex iste, ne clerici comam & barbam nutrirent, & ne episcopus a paucioribus quam a tribus episcopis ordinetur.

Euaristus martyr in epistola ad vniuersos Africæ episcopos, de sacramẽto Eucharistiæ sic loquitur. A patribus, inquit, accepimus, & a sanctis Apostolis, eorumque successoribus traditum inuenimus legitimum non fieri cõiugium, nisi vxor petatur ab his, qui sup ipsam dominationem habere videntur, & suo tempore sacerdotaliter, vt mos est, cum precibus & oblationibus a sacerdote benedicatur, & solenniter accipiatur, & biennio vel triennio orationibus vacent, castitatem custodiant, vt bonę soboles generentur.

Gloriosus martyr Alexander septimus a Petro, Romanus pontifex, quem alij extra ordinem pontificum, prętermisso Lino & Cleto, quintum in ordine ponunt. Nihil in sacrificijs, inquit, maius esse potest, quam corpus & sanguis Christi, nec vlla est hac potior, quę pura cõscientia, puraque mente domino est offerenda. Hic pontifex primum sacrificio missæ addidit, Qui pridie quam pateretur, vsque ad hanc clausulam, Hoc est corpus meum, voluitque aquã admisceri vino in consecratione, & oblationem fieri non ex fermentato, sed ex azymo. Instituit aquam, quã benedictã appellamus, sale admixtam, interpositis sacris orationibus, in templis & in cubiculis, ad fugandos dæmones retineri.

Sixtus martyr, octauus Romanę ecclesiæ pontifex, mandauit in officio missæ cantari, Sanctus, sanctus, sanctus dominus deus sabaoth, constituit ne a quoquam, nisi a ministris sacrorum mysteria & vasa sacra tangerentur, maxime vero ne a fœminis, & ne, quod sacerdotes corporale vocant, ex alio quam ex lino fieret.

Telesphor⁹

Telesphorus martyr supradicti immediatus successor, instituit, vt septē hebdomadibus obseruaretur ante pascha ieiunium, & vt in natali Iesu Christi tres missæ celebrarentur, & vt in sacrificio hymnus ille cantaretur, Gloria in excelsis deo. Omnes martyres isti secundum seriem successionis sedentes in cathedra Petri non dubitauerunt sacerdotes consecrantes eucharistiam sacrificare deo, & eucharistiam esse verum corpus domini, atq; sacrificium.

Ex supradictis ergo considerare possumus antiquū ecclesiæ statum a temporibus Apostolorum custoditum super sacrificio missę, super cultu sanctorum martyrum, super suffragijs defunctorum, sup quadragesima & ieiunijs, super septem sacramentis, & super ritibus seu ceremonijs in sacramentorum ministerijs, super festorum solennitatibus, super seruandis votis perpetuę continentiæ super celibatu episcoporum & sacerdotum. Insuper colligere possumus antiquam consuetudinem a temporibus Apostolorum custoditam per vniuersas ecclesias sufficiens esse argumentum ad demonstrandum hinc suscepisse originem ex Apostolorum traditione. Nam & sic Irenæus, Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, Hieronymus Hæreticis & contentiosis obiecerunt vniuersalis ecclesię consuetudinem ex antiquo custoditam, tanq; pondus & momentum ex Apostolica traditione initiatum, æstimantes talem consuetudinem tāquam testem fidei ab Apostolis traditæ. Consuetudinem autem antiquam esse ab initio custoditam discimus & sententijs patrum secundum seriem successionis scribentium, quas in sequenti parte ex diuersis libris collectas in medium proferemus.

Sequitur pars quinta huius capituli, in qua recitantur antiquorum doctorum ecclesiasticorum sententiæ, quibus res ipsę, quas contemnunt huius temporis Romanę ecclesię aduersarij, demonstrantur.

QVEMADMODVM scripturam aliquam vel epistolam demōstramus esse Pauli Apostoli, ex eo quod omnes antiqui maiores nostri ab initio semper illam vt Pauli apostoli susceperunt, semper vsi illa tanq̄ ab eodem Paulo edita, ita & res has vel alias quas ab initio custodiuit ecclesiæ consuetudo, probamus originem habere ex Apostolorū doctrina eo quod veneranda Patrum antiquitas ecclesiaq; in omnibus locis ab initio semper tales res custodierunt, & obseruauerunt tanquam Apostolorum traditionē, ad se secundum seriem successionis deuolutam. Super rebus multis, quæ ex scripturis sacris demonstrari nequeunt contra hereticos quosq;, & contentiosos, poterimus perspicere ecclesię vetustissimam consuetudinem considerantes seriem successionis patrum scribentium ab initio primitiuę ecclesiæ

ad hæc vsq; tempora. Ipsis Apostolorum temporibus aut vicinissimis, fuerunt magnę autoritatis viri scriptores, Ignatius, Philo, Polycarpus, Clemens, Dionysius. Primum beatus Ignatius, discipulus Ioannis euangelistæ ordinatus secundus Antiochenæ ecclesiæ episcopus, anno altero quo Petrus & Paulus passi sunt martyrium, intellexit distinctionem ordinum & graduum in ecclesia, & alios esse laicos, alios clericos, & inter hos, alios pontifices, alios presbyteros, alios diaconos, aliosque infra diaconos diuersorum ordinum clericos. Meminit & celebrandæ missæ, eucharistiæ, ac sacrificij immolandi, quadragesimæ hebdomadæ, passionis, ieiuniorum sextæ & quartæ feriæ, & solennitatis Paschalis celebrandæ, non cum Iudæis, sed ipso die post sabbatum parasceues, hoc est, ipso die resurrectionis, & diei dominicæ celebrandæ in locum sabbati. Meminit & virginitatis præferendæ nuptijs, & concursus populi in templum dei. In epistola ad Smyrnenses ex Troia. Nemo (inquit) præter episcopum aliquid agat eorum, quæ ad ecclesiam pertinent. Firma eucharistia reputetur, quæ ab episcopo concessa fuerit. Non licet sine episcopo, neque sacrificium immolare, neque missas celebrare. Illic plebs congregetur vbi fuerit episcopus, cui & oportet plebem obedire in his, quæ ad ecclesiam pertinent. En vides temporibus Ioannis Apostoli præceptoris Ignatij fuisse vsum celebrandæ missæ, & in illa eucharistiam appellari sacrificium. Et ne captiosus quispiam calumnietur, hanc non esse diui Ignatij epistolam, sed ab alio quodam æditam & illi attributam, sciat probatissimum Hieronymum in libro de viris illustribus, hanc epistolam ex Troia ad Smyrnenses ęditam, diuo Ignatio tribuisse. Item in epistola ad Magnesianos, cuius & idem Hieronymus meminit, docet obediendum esse episcopo tanquam dei vicario, & omnem populum vnanimiter concurrere ad templum dei, & pro sabbato celebrandum esse diem dominicum, propter resurrectionem domini eminentissimum dierum, de qua propheta dicebat, Expectans pro octaua, cuius dominicę meminit & ipse Ioannes in Apocalypsi.

In epistola ad Philippenses, plane explicat fidem trinitatis, & alium quendam esse patrem, alium filium, alium spiritum sanctum, non vnum quendam trinominum, sed tres esse vnum deum, solum filium factum hominem. Dies festos esse honorandos, Dies festos, inquit, nolite inhonorare, quadragesimam nolite pro nihilo habere, hebdomadam passionis nolite despicere, quarta & sexta feria ieiunate, reliquias pauperibus erogate. Adhuc dico episcopis et presbyteris in domino. Quicumq; cum Iudęis pascha egerit, aut solennia festiuitatis eorum susceperit, comparticipabit eis, qui dominum, & Apostolos occiderunt.

In epistola ad Trallianos, cuius epistolę meminit & ipse Hieronymus, iterum atque iterum inculcat, plebem oportere & episcopis obedire, et honorare illos sicut Christum, & seruare præcepta eorum. Sine episcopis, & presbyteris, neque ecclesiam esse electam, neque collectionem esse sanctorum, neque congregationem sanctam, & diaconos esse ministros, non in cibo & potu, sed in ministerio ecclesiæ dei. Quid, inquit, diaconi nisi imitatores Christi, ministrantes episcopo, sicut Christo patri & operantes illi ope

rationem

rationem mundam & immaculatam, quomodo sanctus Stephanus beatissimo Iacobo, Timotheus & Linus Paulo, Anacletus & Clemens Petro. Docet & Christum esse verum deum, qui per Mariam factus est homo ex semine Dauid ab ęterno natus a patre. Coarguit insuper & eos, qui Christum alienauit a patre, & eos qui ipsum dicunt esse patrem, traditque ibidē totius Christianę fidei symbolum, de Christo Iesu dicens, quod deus verbū vere suscepit corpus, vere lactatus est & nutritus, sicut nos cibo & potu. Triginta annos agens, a Ioanne baptizatus est, tribus annis prædicauit Euangelium vitę, die parasceues hora tertia accepit sententiam a Pilato, hora sexta crucifixus est, nona emisit spiritum, ante solis occasum de cruce depositus est, & sepultus in monumento nouo; sabbato mansit in sepulchro sub terra, dominica die resurrexit a mortuis secundum quod dictum est ab eo. Sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus, descendit in infernū solus, ascendit vero cum multitudine, & dirupit maceriam, quæ erat a sæculo. Hæc & alia incarnationum mysteria multa tradidit Ignatius in eadem epistola. En vides totius fidei nostrę summam, vniuersalisq; ecclesię statum temporibus diui Ignatij conuenire cum rebus fidei huius sæculi. Vnde in epistola ad Philadelphum commendat virginitatem tanquam nuptijs pręferendam. Virgines tamen non debent execrari nuptias, sed vt melius bonum honorare. Asserit ibidem, quod Melchisedech & Iosue filiꝰ Naue, & Helias, Helisæus, Hieremias, Ioannes baptista, Timotheus, Titus, Clemens in castitate ex hac vita exierunt. Docet insuper quod pœnitentes si ad vnitatem ecclesię concurrunt, & ad consensum episcopi cum omni mansuetudine sūt suscipiendi. Philo quamuis Iudæus fuerit, tamen testimonium dat de ritibꝰ & ceremonijs, quę custodiebantur in ecclesia Christiana ipsis apostolorum temporibus. Nam & is, vt ex antiquissimis libris recitat Eusebius libro secundo ecclesiasticę historię Romam veniens, vidit Petrum eiusq; colloquijs adhęsit, qui & omnia primitiuæ ecclesiæ instituta complectens, asserit quosdam illis sæculis primum renunciare omnibus facultatibus, omnes vitæ sollicitudines abijcere, extra vrbes vitam ducere, & in multis regionibus id genus hominum inueniri in Gręcia, in Aegipto, in Barbaria, & maxime circa Alexandriam, & in singulis locis esse consecratam orationis domum, & in hanc nihil prorsus inferri eorum, quæ ad cibū potumque pertinent, sed tantum legis codices, prophetarum volumina, hymnosq; in deum, eosq; etiā nouos in deum hymnos componere, & continentiam seu castitatem, veluti primum fundamentum ponere, & ante solis occasum non sumere cibum, cō plures etiam grandes virgines integritatem casti corporis custodire, non vi la necessitate, sed spontanea voluntate sese deo consecrare, nec vinum bibere, nec carnes comedere, eosque habere ministros, sacerdotes, & pontifices rite illis exhibentes ministeria. Hactenus Philonis sententiæ, quas, vt inquit Eusebius, certum est eum dixisse & intellexisse de euangelicis & Apostolicis viris. Vnde consequens est ipsis Apostolorū temporibus fuisse, abstinentias ciborum, dedicationes virginum, & consecrationes oratoriorum, renunciationes rerum temporalium per abdicationem proprietatis & do-

minij. Quemadmodum legimus Actuum quatto, Multitudinis credētium erat cor vnum, & anima vna in domino, nec quisq̄ eorum, quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia, quotquot enim possessores agrorum & domorum erant vendentes, afferebant pretia eorum quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apostolorum. Verum hic sciendū est hoc dictum esse de Apostolis, & de his qui se iūxerunt Apostolorum collegio in Hierusalem, sed non inde consequens est omnes Christianos sic oportuisse facere, quemadmodum ex eodem actuum libro patet. Iudas Christianus erat, propriam habens possessionem in Damasco, in cuius domum infertur Paulus, Actuum nono. Petr⁹ in domo Simonis coriarij hospitio suscipitur. Lydia Philippis cum tota domo regenerata domum habuit, Actuum decimosexto, & Paulus Corinthijs scribit, Nūquid domos non habetis ad manducandum. Dat Paulus Christianis diuitibus pręcepta constituens per singulas ciuitates presbyteros iubens, vt bene sint pręposit domui suę, atq̄ familiæ, pręcipiens etiam diuitibus vt non alta sapiant. Proinde vtrumque heresis est pertinaciter asserere videlicet & non licere omnibus renunciare per abdicationem proprietatis & dominij, & non licere Christianis a presbyteris & episcopis habere possessiones proprias.

Ex testimonio igitur Philonis Iudæi possumus conijcere *statum monachorum* per abdicationem proprietatis & dominij in celibatu in obedientia non aliunde quam ex apostolorum traditione sumere originem.

Dionysius Ariopagita Pauli discipulus in libro de ecclesiastica hierarchia docet ecclesiæ sacramenta, baptismum videlicet, confirmationē, eucharistiam, pœnitentiam, sacrum ordinem, docet & purgatorium esse post hanc vitam, & suffragia viuorum prodesse defunctis. Venerandus antistes precem, inquit, sacram supra mortuum peragit, vt cuncta deus dimittat peccata per infirmitatem humanam commissa defuncto, eumque in luce statuat in regionem viuorum, in sinu Abrahæ, Isaac, & Iacob, vnde aufugit dolor & tristicia.

Et ne quis calumnietur hos qui feruntur libros non esse æditos a Dionysio, qui Actuum decimoseptimo cognominatur Ariopagita, sciat diuum Gregorium ante annos nongentos citasse ex libro cœlestis hierarchiæ tanquam ædito a Dionysio Ariopagita, vt in superioribus diximus.

Liber recognitionum Clementis discipuli Apostolorum, quamuis sit apocryphus, eo quod in illo sunt quædam ex persona Petri dicta, quibus assentitur Eunomij dogmati, tamen antiquus est liber ad Hieronymi tempora in vsu apud multos. Vnde Ruffinus temporibus Hieronymi hunc librum ex Græcis in Latinum vertit. Proinde quæ in illo libro scribuntur de obseruationibus officiorum ecclesiasticorum, confirmat antiquū ecclesiæ morem super his rebus, quæ in hodiernum vsque diem per vniuersum orbem custodiuntur, super quo vide, si placet, apologiam Hieronymi aduersus Ruffinum.

Iste Clemens

Iste Clemens tertio libro recognitionum, tradit suo tempore baptismum fieri in aquis, inuocata trinitate, & facta vnctione olei per orationem sanctificati. In sexto recognitionum libro, interrogantibus, quid aquæ baptismus conferat ad dei cultum. Respondet primo quidē, quod deo placeat, impletur. Secundo, quia regeneratio ex aquis, deoque renato, natiuitas fragilitatis prioris, quæ tibi per hominem facta est, amputatur, & ita demum poteris peruenire ad salutem, aliter vero impossibile. Sic enim nobis de vero sacramento testatus est Christus. Amen amen dico vobis, inquit, nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, non potest intrare in regnum dei. Est in aquis quædam misericordiæ vis, quæ ab initio ferebatur super aquas, eripiens eos de supplicijs futuris, offerens domino animas per baptismum consecratas. Confugite ergo, inquit, ad aquas istas, quæ solæ sunt, quæ possunt vim futuri ignis extinguere, & salutem conferre. Siue iustus fueris, siue iniustus, baptismus tibi semper est necessari9. Iusto quidem est necessarius, vt in eo adimpleatur perfectio, & regeneretur deo. Iniusto vero, vt peccatorum quæ in ignorantia infidelitatis gessit, tribuatur remissio. Eandem sententiam tradit in epistola, quam teste Marlino ad Iulium & Iulianum scribit, addens, Iam autem baptismus, postmodum ab episcopo septiformi gratia consignetur, aliter perfectus Christianus esse non poterit, nec sedem habere inter Christianos, si non necessitate, sed incuria aut voluntate talis remanserit, quemadmodum a beato Petro accepimus, & cæteri sancti Apostoli, domino præcipiente docuerunt. Cum autem fuerit baptizatus, & postmodum septiformi gratia ab episcopo confirmatus, demum operibus bonis ostendat in se similitudinem patris, qui genuit, & ita viuat, sicut ipse vult. Homicidium & adulterium nesciat, odium & auariciam fugiat, iram, inuidiam, superbiam, iactantiam, respuat. Castimoniam custodiat, ne passionis soli9 libidinis causa coeat, sed posteritatis reparandę gratia. Primum obseruet ne mulieri menstruatæ misceatur, hoc enim execrabile ducit lex domini.

Irenæus Lugdunensis episcopus circiter annum a passione domini quinquagesimum supra centesimum libro quarto, capite quadragesimo tertio & sexagesimotertio aduersus Valentinum, de obedientia præpositis exhibenda loquens, Oportet, inquit, obedire presbyteris his, qui successionem habent ab Apostolis, reliquos qui absistunt a principali successione, quocumque loco colliguntur, suspectos haberi quasi hæreticos, & malę sententiæ.

De sacrosancta eucharistia, inquit, Is qui a terra est panis percipiens vocationem dei, iam non panis communis est, sed eucharistia ex duabus rebus confecta, terrena & cœlesti, quam offerimus deo non quasi indigenti, sed gratias agentes donationi eius sanctificantis creaturam. Iesus enim qui

ex creatura

ex creatura est, panem accipiens & gratias agens dixit, Hoc est corpus meum, & calicem similiter, qui ex eadem creatura est, quæ secundum nos est, suum sanguinem confessus est, & noui testamenti nouam docuit oblationē, quam ecclesia ab Apostolis accipiens in vniuerso mundo offert deo. De quo Malachias ab ortu solis, vsque ad occasum incensum offertur nomini meo.

De baptismo infantum libro secundo contra hæreses Valentini, in capite trigesimosecundo sic loquitur. Omnes Christus per seipsum saluare venit, omnes, inquam, qui per illum renascuntur in deum infantes, & paruulos pueros, & iuuenes, & seniores. Ideoque per omnem ætatem venit infantibus factus est infans sanctificans infantes, paruulis factus paruulus, iuuenibus iuuenis, senior senioribus, vt omnes sanctificaret.

Ex doctrina igitur antiquissimi Irenæi habemus, infantes esse baptizandos, episcopis esse obediendum eis, qui ordinem habent ab ecclesia Apostolica, & eucharistiam in sacramento altaris, iam non esse communem panem, sed cœlestem, eamque esse oblationem & sacrificium purum & mundum, de quo apud Malachiam prænuntiatum est, vbi reprobatis Iudæorum sacrificijs, approbatur sacrificium ecclesiæ tunc futuræ, non in sola Hierusalem, sed omni loco per vniuersum orbem dispersa ecclesia.

Amplius autem Tertullianus presbyter quamuis post ætatem suam mediam turbatus propter inuidiam, & contumeliam clericorum Romanæ ecclesiæ in Montani hæretici dogma delapsus aduersus ecclesias volumina ediderit, damnans secundas nuptias, commemorans & prophetiam nouam per spiritum sanctum in alios q̃ in Apostolos missam, multa tamen priusquam sic delapsus esset, volumina scripsit, ex quibus simul & ex alijs facile est considerare antiquum ecclesiæ morem super his rebus, quas iam schismata inter ecclesiæ membra facientes moliuntur contemnere. Vnde in libro quarto aduersus Marcionem, Christus qui desiderauit desiderio edere Pascha, acceptum panem & distributum discipulis corpus suum fecit illum dicendo, Hoc est corpus meum, id est figura corporis mei. Figura autem non fuisset, nisi veritatis esset corpus, vacuitas quæ est phantasma figuram capere non potest, aut si propter corpus suum finxit sibi panem, quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit tradere pro nobis. Vetus ista fuit figura corporis Christi dicentis per Hieremiam, Aduersus me cogitauerunt cogitatum dicentes, Venite mittamus lignum in panem eius, hoc est, faciamus lignum crucis in corpus eius, & eradamus eum de terra. Vinum insuper vetus fuit figura sanguinis Christi. Lauabit, inquit patriarcha, in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum, hoc est, carnem suam lauabit in sanguine, qui nunc sanguinem suum in vino consecrauit, tunc vinum in sanguine figurauit.

Ex hisce Tertulliani sententijs, patet corp⁹ Christi esse sub specie panis, & sanguinē esse consecratū sub specie vini. Qđ si obieceris Tertullianū sensisse in sacrificio altaris esse nō verū corpus Christi, sed figurā coporis ei⁹

pro co

pro eo quod ipſe ibidem verbum Chriſti dicentis, Hoc eſt corpus meum, in interpretatur, hęc eſt figura corporis mei.

Reſpondeo Ex his quæ & præmittuntur, & ſequuntur, ſatis patet mens illius. Nam præmittendo dixit, quod ipſe Chriſtus acceptum panem, & diſtributum diſcipulis corpus ſuum fecit dicendo, Hoc eſt corpus meū. In ſequentibus dicit, quod hoc non ſic eſt figura corporis, vt ſit vacuum veritate, ſed quod ſit figura veri corporis, quod pro nobis tradetur, & quod ipſe Chriſtus in vino conſecrauit ſanguinem ſuum.

Quod ſi cuiquam videatur hoc in loco obſcurum eſſe ſermonem Tertulliani, & ex eo etiam poſſe contrariam ſententiam defendi, is audiat eum alio in loco expreſſius loquentem. In libro ſecundo ad vxorem, de muliere loquens, quę gentili nupta ſit, plane indicat alium hunc panem eſſe, ꝙ gentiles credunt. Non ſciet, inquit, maritus quid ſecreto ante omnem cibum guſtes, & ſi ſcierit panem non illum credit eſſe, qui dicitur. Item in libro de corona militis, de ſacramentis ſic loquitur. Aquam baptiſmatis adituri, aliquanto prius ſub antiſtitis manum conteſtamur nos renunciare diabolo & pompis, & angelis eius, de hinc ter immergimur, nihil amplius reſpondentes, quam quod dominus in Euangelio determinauit. Et paucis interpoſitis addit, Euchariſtiæ ſacramentum, & in tempore victus, & omnibus mādatum a domino etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu, ꝙ præſidentium accipimus oblationes pro defunctis, pro natalitijs annua die facimus. Die dominico ieiunium nephas ducimus, vel geniculis adorare. Eadē immunitate a die paſchæ, vſq; in pentecoſtem gaudemus, calicis etiam aut panis noſtri aliquid decuti in terram auxie patimur. Ad omnem aditum & exitum, ad veſtitū, ad calceatum, ad menſas, ad cubilia frontem ſignaculo terimus. Et obijcientibus hæreticis, quonam ſcripturæ loco hęc monſtrentur. Reſpondet iſtarum & aliarum diſciplinarum ſi expoſtolas legem, nulla legis traditio tibi prætendetur. Auctrix ē conſuetuddo, confirmatrix eſt & fidei obſeruatrix conſuetudo, idonea eſt teſtis traditionis veteris. Antiquas obſeruationes eccleſiæ, ſi nulla ſcriptura determinauit, certe conſuetudo corroborauit, quæ ſine dubio de traditione manauit. Hactenus ille. Item in libro de pręſcriptionibus hæreticorum tradit Apoſtolos Petrum & Paulum ſuo ſanguine fundaſſe totam Romanę eccleſię doctrinam, & illic Petrū dominicæ paſſioni, Paulum vero in exitu Ioannis baptiſtæ adæquari, hoc eſt Petrum eſſe crucifixum, Paulum autem capite truncatum, & Ioannem Apoſtolum in oleo merſum nihil mali ſenſiſſe. Item in libro contra Praxeum docet patrem, filium, & ſpiritum ſanctum tres eſſe vnum deum, nec tamen patrē eſſe, qui filius eſt, nec patrē, ſed filiū eſſe paſſum.

Item in libro de pœnitentia docet eſſe geminam pœnitentiam, vnam quam vocat primam, ſecundum quam pœnitent baptizandi, alteram quam vocant ſecundam, oſtendens ex libro Apocalypſis, & ex parabola de filio prodigo deum ignoſcere pœnitentibus, & hanc oſtendi actu aliquo quæ vocatur exomologeſis, id eſt, confeſſio, quæ eſt diſciplina hominis proſternendi & humiliandi ſe in cinere, & cilicio, in ieiunijs, ingemiſcere, lachrymari, dies ac noctes ſuſpirare dominum deum.

presbyteris

deum prodesset plurimum. Hic primum habes festiuitates antiquitus fuisse institutas, & orationes sanctorum defunctorum prodesse viuis.

Deinde ipsius Origenis sæculo, Christianorum ecclesia, fide plenissima, credidit verum corpus Christi in sacramento altaris esse, magnaque reuerentia venerabatur illud, æstimans grande esse piaculum, si quid Eucharistiæ in terram decideret, quod homilia super Exodū decimatertia. Volo, inquit, vos admonere religionis vestræ exemplo nostro, qui diuinis mysterijs interesse consueuistis, quomodo cum suscipitis corpus domini cum omni cautela & veneratione seruatis, ne ex eo parum quid decidat, ne consecrati muneris aliquid dilabatur, reos enim vos creditis, & recte creditis, si quid inde per negligentiam decidat, quod si circa corpus tanta vtimini cautela, & merito vtimini, quomodo putatis minoris esse piaculi, neglexisse verbum dei, q̄ corpus eius. Item super epistolam ad Romanos. Secundum typum, inquit, ecclesiæ traditum, omnes baptizati sumus in aquis istis visibilibus, & in Chrismate visibili. Alia multa possunt ex eiusdem libris colligi antiquitatis documenta, de ritu baptizandi, exorcizandi, inungendi oleo, confitendi peccata, de chrismate, de ieiunijs, de quadragesima, de sacrificio missę, de celibatu sacerdotum. Theophylactus super epistolam ad Hebræos, ante annos mille & centum sæpe explicat missæ sacrificium, illud nunc offerre quotidie, quod semel oblatum est in cruce. Vnde & Leuita Laurentius ad beatum Sixtum iam properantem ad crucem, dixit, Quo progrederis sine filio pater, quo sacerdos sancte sine diacono properas, tu nunq̄ sine ministro sacrificiū offerre consueueras. Accedentes ad Cyprianum, qui circiter quinquaginta annos scripsit ante concilium Nicenum, eiusque libros diligenter euoluentes, poterimus considerare veteris ecclesiæ morem & statum ante mille ducentos & quinquaginta annos, in sacramentorum ritibus, talem fuisse, qualem in hodiernum vsque diem seruat per vniuersum orbem Christianorum ecclesia, de baptismo, de infantibus baptizandis, de confirmatione, de pœnitentia, de sacramento ordinis, de eucharistia, de missæ sacrificio, de purgatorio, de cultu sanctorum martyrum defunctorum, de veneratione reliquiarum sanctorum, de primatu Romāę ecclesiæ. Vnde in epistola ad Iubaianum, & in epistola ad Pompeium, baptismi, & pœnitentiæ, & confirmationis sacramenta tradit, de quibus in superioribus patuit.

Corpus domini cū omni cautela seruandum.

Item libro secundo, epistola tertia, quæ est ad Cecilium, testatur sacerdotem sanctificātem panem & vinum, in corpus & sanguinem Christi deo sacrificare, neque calicem cum aqua sine vino, nec rursus vinum sine aqua recte posse offerri, & secundum scripturam aquam significare populum, & Christo populum adunari, quando aqua cum vino in calice miscetur. Si vinum tantum quis offerat, sanguis, inquit, Christi incipit esse sine nobis. Si vero aquam solam, plebs incipit esse sine Christo, & corpus domini nostri non esse farinam solam, nec aquam solam, sed oportet vtrumque esse adunatum, & vnius panis compage solidatum. Et quamuis aliter forsitan per ignominiam sit factum a quibusdam, nobis tamen, iam si aliter facimus, nō posse ignosci, & quamuis Christum oportuerit offerri circa diei vesperum, vt hora ipsa sacrificij ostenderet casum & vesperum mundi, nos tamen illud post cœnam celebrare non posse.

Cyprianus

Item epistо

Item epistola tertia libri sexti, Non potest videri sanguis quo redem pti sumus & viuificati, esse in calice quando vinum deficit in calice, q̃ Christi sanguis ostenditur. Vide & reliqua multa de corpore Christi per epistolam totam. Item epistola duodecima libri primi, docet aquam baptismi prius a sacerdote sanctificari, & baptizatum vngi chrismate seu oleo in altari sanctificato. In sermone de oratione dominica meminit præfationis & aliorũ quorundam, quæ seruantur in missa. Sacerdos ante orationem, præfatione inquit præmissa, parat fratrum mentes, dicendo, Sursum corda, dum respondet populus, Habemus ad dominum, admonetur nihil aliud q̃ dominum cogitare debere. Ignis purgatorij, ex Cypriani doctrina ostenditur multis in locis. Primum ex epistola ad Antonianum, Postq̃ docuerat ecclesiam adulteris & mœchis concedere pœnitentiæ tempus, subdit aliud esse, ad veniam stare, aliud ad gloriam peruenire, aliud missum in carcerem non exire donec soluat nouissimum quadrantem, aliud statim accipere fructum, atq; virtutum mercedem, aliud in die iudicij pendere ad sententiam iudicis, aliud stati a domino coronari. In eadẽ epistola adulteris, mœchis, & lapsis agentibus pœnitentiam, & dolorem delictorum suorum toto corde, & manifesta lamentatione testantibus, pacem esse dandam, probat ex Apocal. Io. dicentis, Memento vnde excideris, & age pœnitentiam. & ex euangelio, Gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente. & ex Iohelis secundo, Reuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, fletu, & plãctu. & ex Apostolo, secundæ ad Corin. 12. Deinde in epistola nona libri primi dicit, Iam pridem in concilio, inquit, episcoporum statutum est, ne quis de clericis & de ministris tutorem vel curatorem testamento suo constituat, causam subijciens, quia singuli diuino sacerdotio honorati, & cuncti in clericali ministerio constituti, non nisi altari & sacrificijs deseruire, precibusq; & orationibus vacare debent. Scriptum est enim, Nemo militans deo, implicat se negotijs sæcularibus. Quod cum de omnibus, inquit, dictum sit, quanto magis de his, qui diuinis rebus & spiritualibus debent esse occupati, vt sunt episcopi & sacerdotes, cuius ordinationis formam prius in lege tenuerunt Leuitæ, qui altaribus, ministerijsq; diuinis vacantes, alijsque terrã colentibus decimas percipiebant, vt in nulla re auocarẽtur, nec cogitare, aut agere sæcularia cogerentur. Quod episcopi antecessores, inquit, nostri religiose considerantes statuerunt salubriter, ne quis frater excedens de sæculo ad tutelam vel curam, clericum nominaret, quia si quis hoc fecerit, non offeratur pro illo, nec sacrificium pro dormitione eius celebretur, neq; enim ad altare dei meretur nominari in sacerdotum prece, qui sacerdotem ab altari voluerit reuocare. Et ideo Victor cum contra formam nuper a sacerdotibus datam, Geminium Faustum presbyterum, ausus sit actorem constituere, nõ est quo pro dormitione eius apud vos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua in ecclesia, eius nomine frequentetur vt sacerdotum decretum religiose & necessitate factum seruetur a nobis, simul & cæteris fratribus detur exemplũ, ne quis sacerdotes dei ad sæculares molestias deuocet. Hactenus Cyprian'. Hic habes veteres ecclesiæ mores Cypriani sęculis, videlicet & in episcoporum concilijs facta esse & noua decreta & suffragia pro defunctis in sacerdotum prece, & in missa offerri sacrificium pro defunctis. Item libro tertio epistola

epistola sexta, docet commemorationes sanctorum celebrandas, mandans presbyteris et diaconis dies quorundam morientium pro Christo adnotari, vt commemorationes eorum, inquit, inter memorias sanctorum martyrum celebrare possimus. Celebrantur apud nos, inquit, oblationes & sacrificia, ob commemorationes eorum. Item in epistola ad fidum fratrem docet infantes ante octauum diem posse baptizari, quamuis apud Iudæos octauus dies pro circumcisione obseruetur, docet & lapsis pœnitentibus pacem non esse dandam ante legitimũ tempus satisfactionis, nisi vrgente infirmitate aut alia necessitate, pacem tamen quocunque a sacerdote semel datam non esse reuocandam. Et in epistola ad Cornelium docet hæreticorum crimina omnibus esse publicanda, vt tanquã pestis omnibus innotescant. In sermone quinto de lapsu recitat miracula super indigna tractatione sacrosanctæ eucharistiæ, asserens etiam suo tempore peccatores confiteri apud sacredotem pecca ta oculta cogitatione sola siue interiori consensu concepta, & apud deum gratam esse satisfactionem, & grauiora peccata grauioribus lamentis diluẽda, & accessurum ad sacrosanctam eucharistiam debere discutere conscientiam suam, vt accedat mundus & impollutus. Insuper in omnibus passim epistolis, & in ea præsertim quæ nunc est quarta, libro quarto, nos admonet vt ad placandum deum nõ voce sola, sed & ieiunijs & lachrymis, & omni genere deprecationis ingemiscamus. Item in libro ad Quirinum probat credendũ, vel non credendũ libertatem esse in arbitrio positam per verbum deut. .30. Ecce dedi ante faciem tuam vitam & mortem, & p verbum Esaię. Si volueritis & audieritis me, & per verbum Christi Lucæ decimoseptimo, Regnũ dei intra vos est. Probat & ibidem vota esse seruanda tam ex nouo quã ex veteri testamento. Quod quis deo vouerit cito, inquit, reddendum, apud Salomonẽ, pro vt voueris votum domino ne moram feceris illud reddere, In Deutronom. Si voueris votum domino deo tuo, non tardabis reddere. Item in psalmo, Redde altissimo vota tua. De hoc ipso in actibus Apostolorum, Cur tentauit Sathanas cor tuum mentiri te spiritui sancto, cum esset fundus in tua potestate non hominibus mentitus es, sed deo. Hæc ille. Et ibidem ex Paulo Apostolo pri. ad Corint. septimo, & ex alijs scripturis commendat bonum virginitatis & continentię. In tractatu de habitu virginum, Virgines, inquit, quæ se Christo dedicauerunt, & tam carne, ꝙ mente se deo deuouerunt, quæ se castrauerunt propter regnum dei, si virgines esse desinant, non mariti, sed Christi adulterę sunt. Prima sententia crescere & generare pręcepit, Secunda ad continentiam suasit. Cum adhuc rudis mundus & inanis est, crescimus ad humani generis augmentum, cum iam refertus est orbis quę capere possunt continentiam, spadonum more viuentes, castrantur ad regnum Christi, cum habitationes multas apud patrem esse dicat, melioris habitaculi hospitia demonstrat; quæ si peritis carnis desideria castrantes, maioris gratiæ premium in cœlestibus obtinetis. Hæc Cyprianus. Ex cuius sententia patet, continentibus maiora esse in cœlis premia, ꝙ matrimonio iunctis. Item epistola vndecima libri primi, Si de virginibus talibus aliqua deprehendatur corrupta, agat pœnitentiam plenam, quia quę hoc crimen admisit, non mariti, sed Christi adultera est. Et ideo iusto tempore ęstimato, postea exomologesi, id est, confessione facta ad

ecclesiam redeat, quod si obstinata perseueret, nec se a masculo separet, sciat se cum hac impudica obstinatione nunquam a nobis in ecclesia admitti posse, ne exemplū cęteris ad ruinā delictis suis facere incipiat. Nec putet sibi virg aut salutis constare rationem si episcopis & sacerdotibus obtemperare nolu erit. Quod autem idem dicit Cyprianus de eisdem virginibus. Si autem perseuerare nolunt, vel non possunt melius est, vt nubant quam in ignem delitijs suis cadant, continuo adiecit. Certe nullum fratribus aut sororibus scandalum faciant. Videtur in hac epistola Cyprianus loqui nō de Monialibus, quales nunc professione solenniter vouent, sed de virginibus, quæ semel statum suum continenter, & firmiter tenere decreuerunt, quemadmodū dicitur in principio eiusdem epistolę. Ex hisce Cypriani sententijs consideramus ante mille annos & ducentos sanctos Martyres honorari, & pro defunctis supplicationes fieri, & in missæ oblatione esse sacrificium, & in sacrificio missæ oportere aquam misceri vino, & hoc sacrificium per sacerdotem ex pane & vino consecratum esse corpus & sanguinem Christi, & sanguinem, quo redempti sumus esse in calice, & hoc sacrificium nō posse celebrari post cęnam, sed ieiuno stomacho, & vota esse deo soluenda, & virgines deo dicatas, si desinant esse virgines, esse Christi adulteras, & Romanam ecclesiam habere primatum super cęteras ecclesias. Sunt & alia multa aut antiquitatis ecclesiæ documenta, ex Cypriano de distinctione sacramentorum, baptismi confirmatione, & ordine, & de distinctione ordinum, acoluthi, subdiaconatus, presbyteri, & episcopatus, & publicæ pœnitētem esse reconciliandum per ecclesiæ episcopum, & quod clerus Romanus, vacante sede episcopali, suspendebat absolutiones seu reconciliationes, ac donationes pacis super lapsos pœnitentes, & quod Cyprianus in Aphrica obediebat decretis Romani pontificis, & quod episcopus Romanus est catholicæ, id est, toti⁹ vniuersalis ecclesiæ episcopus, & quod soli sacerdotes habeant facultatem celebrandi diuina officia, & dandi lapsis pœnitentibus reconciliationem & pacem, & quod non solum qui fidem negant, aut idololatriam fecerunt, sed & adulteri atque periuri reconciliantur per ecclesiæ pontifices, facientes exomologesin.i. confessionem & satisfactionem. Vnde & Nicenum concilium omnium celeberrimum celebratum iam ante annos mille & ducentos statuit, vt diaconi secundum ordinem post presbyteros accipiant sacrosanctam communionem, vel ab episcopo, vel a presbytero, addens neq; regulam vllam, neq; consuetudinem tradidisse, vt diaconi q offerendi sacrificij potestatem non habent porrigant corpus Christi presbyteris, qui ipsius sacrificij offerendi habent potestatem.

Insuper de morituris statuit antiquę legis regulam obseruari, vt si quis forte ex corpore decessurus sit, necessario vitę suæ viatico non fraudaretur.

Reliquū est iā videre de antiquitatibus & legibus ecclesię, Magni Basilij temporibus. In libro de sancto spiritu, capit. 29. affirmat Apostolicum dogma esse, etiā nō scriptis traditionibus inhęrere. Laudo, inquit, vos q oīa mea meministis, & quemadmodum tradidi vobis traditiones obtinetis, siue per sermonem, siue per epistolam, & citat patres aliquos, Irenęum, Clementem Romanum, & Alexandrinum Dionysium, & Eusebium Palestinum, Origenem, Gregorium Magnū. Idem in lib. eodem cap. 27. sic loquit.

Dogmata

Dogmata quæ in ecclesia prędicantur,quædam habemus e doctrina scripto prodita,quædam rursus ex Apostolorum traditione in mysterio.i.in occulto tradita recepimus,quorũ vtraq; parem vim habent ad pietatem,nec in his quisq; contradicit,quisquis sane vel tenuiter expertus est. Nã si consuetudines,quæ scripto proditę non sunt,tanq; haud multũ habētes momenti conemur reijcere imprudentes,& ea dãnabimus,quę in euangelio necessaria ad salutem habent,imo potius ipsam fidei prædicationem ad nudũ nomen contrahemus. Quod genus est vt eius quod primum est & vulgatissimum,primo loco commemorem,vt signo crucis eos qui spem collocarunt in Christũ signemus, quis scripto docuit? Vt ad orientem versi precemur,quæ nos docuit scriptura? Inuocationis verba,cum ostēditur panis eucharistię, & poculum benedictionis, quis sanctorum in scriptis nobis reliquit? Nec enĩ his contenti sumus quæ commemorat Apostolus aut euangelium. Verũ & alia ãq;,& ante,& post dicimus,tanq; multũ habentia momēti ad mysteriũ,quę ex traditione citra scriptũ accepimus. Consecramus aũt aquã baptismatis,et oleũ vnctionis,ex quibus scriptis,nonne a tacita secretaq; traditione? Ipsam porro olei inunctiōem,quis sermo scripto proditam docuit? Iam ter immergi hoẽs vnde traditũ? veluti renunciare Sathanę & angelis eius ex qua scriptura habemus? nonne ex priuata & arcana hac traditiōe? nonne ex doctrina quã patres nostri in silētio quod curiosos & otiosos submouet, seruarũt? Pulchre quidē illi, nimirũ docti arcanorũ venerationē silentio conseruari. Nã quę nec intueri fas est non initiatis,qui cõueniebat horũ doctrinã publicitus circumferri scripto? aut quid tandē sibi voluit magnus ille Moyses, q non omnia quę erant in templo passus sit omnibus esse peruia, sed prophanos extra sacros cancellos statuit,priora atria puriorib⁹ permittens,Leuitas solos dignos censuit numinis ministerio,mactationes autem & holocaustomatum oblationes,reliquumq; ministerium sacerdotibus assignauit,atque vnum ex omnibus selectum recepit, ac ne id quidem semper, sed vno tantũ die quotannis,rursus & huius diei certam horam,qua fas esset ingredi præstitit,quo propter nouitatem & insuetudinem cũ stupore intuerentur sancta sanctorũ.probe sciens ꝓ sua sapiētia res vsu tritas,& vndecũq; parabiles expositas esse contēptui. Cæterũ quod sepositum est, quodq; rarum est huic natura coniunctum esse summam admirationem ac studium. Ad eũdem ꝓfecto modũ,& qui in primordijs ecclesię certos ritus pręscripserunt Apostoli & patres in occulto silētioq; mysterijs suã seruauere dignitatē. Neq; enĩ omnino mysterium est quod ad populares aut vulgares aures effertur. Hęc est ratio cur quædam citra scriptũ sunt tradita, ne dogmatũ cognitio ꝓpter assuetudinem vulgo veniret in contemptũ. Aliud autem est dogma,aliud edictum, nã dogmata silentur,edicta publicantur. Est etiam silentij obscuritas, qua vtitur scriptura,mentem ad contemplationē dogmatum inhabilem exercens,idq; ad vtilitatem versantiũ in scripturis. Hactenus Basilius, qui et multas illic alias tradit antiquitatum obseruatiões citra scriptũ ab Apostolorũ tpibus custoditas,tandē cõcludēs,Deficiet,inqt,me dies,si ecclesię mysteria citra scriptũ tradita pergam recensere. Idē Basilius in lib. quęstionũ ad Antiochum principē,quęst.34.docet sanctorũ animas sentire beneficia, cũ super illis fiunt conuentus,& peractiones bonorũ. Nam si nõ aliquo, inqt,

beneficio participarent, non fieret in cura & in exequijs commemoratio. Item & in libro de vita solitaria demonstrat vota perpetuę castitatis seu cōtinentiæ seruanda esse, & Ananiam non inuenisse pœnitentiæ locum, qa in voto facto de sua possessione non perseuerauit. Videamus iam obseruationes ecclesiasticas ex Hieronymi libris. Hieron. ad Hedibiam quęst. 2. Nos autem audiamus panem quem fregit dominus, deditq; discipulis suis, esse corpus domini saluatoris, ipso dicente, Hoc est corpus meum, accipite et comedite. Et calicem illum esse de quo iterum loquutus est, Hic est sanguis meus, calix de quo propheta, Calicem salutaris accipiam, calix præclarus & inebrians. Non Moyses dedit vobis panem verum, sed dominus Iesus & ipse conuiua & conuiuium, ipse comedens & qui comeditur quotidie in sacrificijs eius de genimine vitis veræ & vineæ sorec rubentia musta calcamus, & nouum ex his vinum bibimus de regno patris, nequaquam in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus cantantes canticum nouum, quod nemo potest canere, nisi in regno ecclesię, quod est regnum patris. Hūc panem & Iacob patriarcha comedere cupiebat dicens, Si fuerit dominus meus mecum, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad operiēdum, desiderans indutum habere dominū Iesum Christū, quotquot enim in Christo baptizamur, Christum induimus. Item in epistola contra Vigilantiū. Romanus pontifex offert domino sacrificia super mortuorum hominum Petri & Pauli ossa veneranda, & tumulos eorum arbitratur altaria Christi. Constantinus imperator sanctas reliquias Andreę, Lucæ & Timothei, trāstulit Cōstantinopolim, apud quos dæmones rugiunt & inhabitatores. Vide reliqua in epistola, & plane disces Constantini sæculis sanctorum martyrum reliquias venerari, & opertas precioso velamine custodiri in vniuersis ecclesijs, & portari ab episcopo populis conuentum & processionem facientibus. Item sanctos orare pro nobis precantibus, vigilias quoq; & pernoctatiōes in Basilicis sanctorum martyrum celebrare, neq; abusum iuuenum & vilissimarum mulierum esse religiosis hominibus imputandum. Contra Vigilantius hæc omnia contemnebat, quāobrē & reiectus est tanq̃ hęreticus. Habuit aūt ipse sua quędam argumenta. Ritus, inquit, gentiliū ē sub pręcepto religionis introductus in ecclesijs sole fulgēte moles cereorū accendere, & puluerē in precioso vasculo, precioso linteamine circundatū, osculando adorare, & ęstimare inde honorē petere sanctis martyribus tāq̃ nostro lumie illustrandis, quos agnus in medio throni cū oī fulgore maiestatis suę illustrat, quomodo aiæ consident viuentes, vel in sinu Abrahę, vel in loco refrigerij, vel subter aram dei, quæ neq; possunt suis tumulis, vbi voluerūt, esse pręsentes. Proinde dū viuimus, inqt, ꝑ alijs orare possumus, postq̃ aūt mortui fuerimus, nullius est oratio pro alio exaudienda oratio, pręsertim cū martyres vltionē sui sanguinis impetrare nequeūt. Huiuscemodi argumēta reijciens Hieron. soluit. Quis, inquit, martyres vnq̃ adorauit, aut martyrū ossa? Nō oīs q colit aut venerat͂ aliquid, mox illud adorat. Veneramur martyrū reliquias, nō adoramus. Si sacrilegi sunt, qui venerant͂ illa, ergo sacrilegus fuit Constantinus imperator, ergo oēs ecclesiarū episcopi, nō solū sacrilegi, sed et fatui, qui reliquias in serico, & vase aureo portauere. Addit præterea Hier. sanctorum martyrum aias, nō tanq̃ in vinculis vsq; in diem iudicij teneri

in locis

in locis vllis inclusos & custoditos, sed eos cum domino semper esse, de quibus & scriptum est. Sequūtur agnum quocunq; ierit. Si agnus vbiq; est, & hi, qui cum agno sunt, vbiq; esse credendi sunt, & cum diaboli & dæmones toto vagentur in orbe, & celeritate nimia præsentes sint, quomodo martyres post effusionem sanguinis in arca inclusi tenebuntur, vt exire non possint? Deinde Apostoli & martyres si adhuc, cum essent in corpore constituti, potuerunt orare pro cæteris, quando adhuc pro se debebant esse solliciti, quanto magis orant pro alijs post coronas, post triūphos & victorias? Vnus Moyses sexcentis milibus armatorum impetrauit a deo veniā. Stephanus imitator domini sui & primus martyr, pro persecutoribus veniam deprecabatur, quo modo minus valebunt iam cū Christo regnantes? Causabantur olim Iudas & Apostoli quod periret vnguentum perfusum in caput domini, sed voce illi⁹ correpti sunt. Neq; Christus indigebat vnguento, neq; martyres lumine cereorum, qui accenduntur non ad illuminandum martyres, non ad fugādas ab illis tenebras, sed vniuscuiusq; deuotio recipitur a deo, & sub typo luminis corporalis, lux æterna ostenditur. Sic per totas orientis ecclesias, quādo legitur euangelium, accenduntur luminaria, iam sole rutilante. Postremū neq; oportet martyrum animas circumuolare suos cineres, aut semper esse præsentes, vt audiant homines precantes, nam & absentes audire possunt & cernere in deo, quæ ad se pertinent. Hæc Hieronymus. Vnde & contra hanc eandē hęresim inquit Hiero. scripsit Tertul. vir eruditissim⁹ insigne volumen. Item in commentarijs Esaię, cap. 65. quosdā habet tanq; hęreticos, qui contemnebant sanctorū martyrū basilicas, quales nuper, inquit, sub magistro cerebroso in Gallia pullularunt, qui basilicas martyrū declinātes, nos qui ibi orationes ex more celebramus, quasi immundos fugiunt. Super Ezechielē quoq; capite. 44. de voto sic loquitur, Nazaręi sponte offerunt & quicūq; aliquid vouerit & nō impleuerit, voti reus est. Vñ & de viduis dicitur, Cū luxuriatę fuerint in Christo, nubere volūt, habētes damnationē, quia primam fidem irritam fecerunt, melius ē enim non promittere q̄ ꝓmittere & non facere. Et ne quis arbitretur votū perpetuæ continētiæ esse illicitū, lib. pri. aduers⁹ Iouinianū interpretās ꝟbū Ap̄li. Si nupserit virgo, nō peccat, nō illa virgo, inquit, accipienda est, quę semet dei cultui dedicauit, harū enim si qua nupserit habet damnationem, quia primam fidem irritam fecit, virgines quę post consecrationē nupserint, nō tā adulterę sunt q̄ incestæ.
Quod symbolum fidei sit ab Ap̄lis editū, patet ex epistola eius ad Pammachiū. Symbolū fidei spei nostrę ab Apostolis traditū, nō scribiꝰ in charta & atramento, sed in tabulis cordis carnalib⁹, in q̄ post confessionē trinitatis, et vnitatē ecclesię, oē Christiani dogmatis sacramentū carnis resurrectiōe iclu diꝰ. Sūt & alia multa apud Hiero. documēta super ritib⁹ & obseruatiōibus, quę nunc custodiuntur in ecclesia secundum antiquū ecclesiæ morem, veluti de celibatu episcoporū & sacerdotū custoditi a temporib⁹ Apostolorū, & de votis perpetuæ castitatis, in libro contra Iouinianum, de quibus & lati⁹ oēs difficultates, & hæreticorum argumenta dissoluunꝰ in lib. de Christiana libertate. Deinde Ambrosius iā mortuus, priusq̄ Aug. in Pelagiū scriberet, in quæstionē vertere non dubitauit, imitat⁹ antiquū ecclesiæ morē de sacramentis ecclesię, de sacrificio missę, de eucharistia, de cultu sanctorum

martyrum, de purgatorio, & de suffragijs viuorum pro defunctis, de celibatu sacerdotum, de votis monasticis. Quid de cultu sanctorum senserit licet considerare ex libro de viduis. Tractãs, illud Luc. 4. Cum socrus Simonis febribus magnis cruciaretur, Petrus & Andreas rogauerunt pro illa, habes proximos, inquit, qui deo pro te supplicent, habes Apostolos proximos, habes martyres proximos, si ipsa martyribus deuotionis societate, misericordiæ quoq; muneribus appropinques. Petrus & Andreas tunc sancti cum viuerent poterant rogare pro viduis, nunc omnia possunt pro nobis, & pro omnibus impetrare. Obseruandi sunt angeli qui possunt pro peccatis nostris orare, sunt præsules & speculatores vitæ nostræ actuum quoq; nostrorum, non erubescamus illos adhibere intercessores nostræ infirmitatis, qui infirmitatem corporis cum viuerent cognouerunt. Hactenus ille. Deinde suffragia viuorum prodesse defunctis docet libro secundo epistolarum in epistola ad Faustinũ cõtristatum propter germanæ obitum, ego eã, inquit, non tam deplorandam quam orationibus prosequendam reor, non mœstificandam lachrymis tuis, sed magis oblationibus aĩam eius domino commendandam arbitror. Rursus in oratione de exitu vitæ & virtutibus Theodosij imperatoris ipse Ambrosius orat pro ipso Theodosio iam defuncto. Tu domine inquit da defũcto seruo tuo Theodosio requiẽ quã præparasti seruis tuis, vt illo conuertatur aĩa eius, vnde descẽderat. Dilexi eum & idcirco prosequor eum vsque ad regionem viuorum, nec deseram donec fletu precibusq; inducam virum, quo illum sua merita vocant in montem domini. Ambrosius ꝑ defunctis animab' orauit. Credidit igitur locum esse purgatorij. In sermone de mysterijs ad neophytos multis sermonibus inculcat et ingerit veram Christi carnẽ esse quã sub forma panis opertam accipim', & verũ sanguinẽ eius esse, quẽ sub specie vini bibimus, & sibimetipsi opponẽs, forte dicit aliud video, quomõ tu mihi asseris, quod Christi corpus accipiã. Respondet, Quantis, inquit, vtimur exemplis ad ꝓbandũ corp' hoc nõ esse id qđ natura formauit, sed quod benedictio cõsecrauit, maioreq; esse vĩ benedictionis ꝙ naturæ, quia benedictiõe oĩa, etiã ipsa natura mutať. Virgam tenebat Moyses quæ proiecta in terrã facta est serpens, quæ rursum in virgæ naturã vertiť, aquarũ flumina in sanguinẽ. Si tantũ valuit humana benedictio, vt naturam cõuerteret, quid dicis de ipsa consecratione diuina, vbi ipsa verba dñi saluatoris operanť? Nõ erat corpus Christi añ consecrationẽ, sed post consecrationẽ dico tibi corp' Christi est. Ante verba Christi, qđ offertur, panis dicitur, vbi autẽ Christi verba deprompta fuerint, non iã panis, sed corpus Christi est, quẽadmodũ ipse dicit, Comedite & bibite ex eo oẽs, hoc est enim corpus meũ. Ante verba Christi calix est vini & aquæ plenus, vbi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Sunt & alia diuersa antiquitatis documenta ex Ambrosio manifesta de baptismo, de exorcismo, de sacramento ordinis per manuũ episcopi impositionem, de distinctione ordinum, de cultu sanctorum martyrum.

Ex doctrina Ioannis Chrysostomi, quondã ante mille &. 10. annos episcopi Constantinopolitani homilia. 51. super Matthæũ, & super euangeliũ Mat. de cœna domini, & super. 9. cap. ad Hebræos, plane discimus Christũ semel oblatũ passibiliter in cruce, quotidie offerri seu sacrificari in altari, & idcirco quando videmus sacerdotis manũ nobis porrigere corpus dñi, oportere nos

tere nos arbitrari nō sacerdotis, sed Christi manū ad nos porrigi. Item homilia .17. ad Hebr. Hoc sacrificiū nostrū exemplar illius in cruce semel oblati idipsum semper offerimus, nec nūc quidē aliū agnū, crastino die aliū, sed semper idipsum, nec quia in multis locis offertur, multi sunt Christi, sed vn⁹ vbiꝗ, & hic plenus existēs. Praeterea in homilia. 60. de sumentibus indigne sācta mysteria, docet Christū per res sensibiles donare nobis res intelligibiles; per sensibilem baptismum fieri intus intelligibibilem regenerationē ac renouationē, & in eo ꝙ dicit, Accipite & manducate, hoc est corpus meum, dare nobis semetipsum, & oportere nos credere illi, licet cogitatiōibus & oculis nostris aduersari videat. Ei aūt q dicit, vellem ipsius formam videre, figurā, vestimenta, calciamenta, respondet, Ecce eū vides, ipsum tangis, ipm manducas. Et homilia sequente manifestissimas habes de hac re sententias. Itē in orōne de beato Philogenio, dicit mēsam dominicā explere vicē presepis, nam & in hac ponitur corpus dominicum, non quidem fascijs inuolutum, sed vndique spiritu sancto conuestitum.

Item homilia. 84. super Ioannem. Eam morientium curam habeam⁹, quae & nobis & illis conferat ad gloriam dei, largas pro his eleemosynas faciamus, mittamus eis pulcherrima viatica. De quadragesima, & hebdomada sancta ante paschae, habes veterem ecclesiae morem apud Chrysostomū homilia. 29. super Genesim. Ecce tandem ad finem, inquit, sanctae quadragesimae venimus, & ieiunij nauigationem perfecimus, verum non ideo negligētes simus, sed hac de causa iterum maius studium, maioremꝗ vigilantiā exhibeamus, & infra. Quemadmodum naucleri, athletae, & cursores, vbi ad finem veniunt, magis enituntur & vigilant, eodem modo & nos facere oportet, quia in magnam, inquit, hanc hebdomadā peruenimus, dei gratia, nunc maxime & ieiunij cursus intendendus, & magis continuandę sunt preces, faciendaꝗ est diligentius pura peccatorum confessio. Magnā vocamus hebdomadam, non quod plures horae in ea sint, neꝗ quod plures dies habeat, sed quia magna quędam & ineffabilia contigerunt nobis in ea. In ea enim solutum est bellum diutinum, extincta mors, maledictio interempta, diaboli tyrannis dissoluta, vasa eius direpta, deus hominibus reconciliatus, coelum penetrabile factum, sepes sublata, fenestra remota. Deus pacifica fecit omnia, quae in coelis, & quae in terris, & hac de causa magnam hebdomadā vocamus, quia tantam nobis donorum multitudinem in ea largitus est dñs. Et idcirco fideles populi & ieiunium intendunt, & vigilias, & pernoctationes sacras, & eleemosynas faciunt, vt hebdomadae huic honorem habeant. Nam si dominus talia bona in ea nobis donauit, quo modo non & nos debemus, q̄tum possumus reuerentiam & honorem ostendere? Enimuero illum & reges ipsi declarant, vt venerabiles illos dies habeant, mandantes, vt omnibus sint inducię & ferię, qui ciuilibus funguntur negotijs, claudendo fores iudiciorum, & auferendo omnes litium & contentionum species, q̄ magna tranquillitate & quiete liceat ad spiritualia recte perficienda festinare, sed & aliā libertatē ostendunt, soluunt enī vinculis eos q habitāt in carcere, imitantes dñm suū, q hac septimana graui nos peccatorū carcere exoluit. En vides ante mille & ducentos annos antiquum ecclesiae morem de obseruatione ieiunij quadragesimalis cum veneratione sanctae hebdomadae, &

quomodo huic tam præclare sententiæ mox alia sententia potuit obuiare. Intelligant igitur Augustinum docuisse Christum dedisse nobis ad manducandum ipsum verum corpus, & quodam modo non ipsum, id est non ipsum visibile & carnaliter dentibus lacerandum. Sic carnem manducare intellectum non prodest quicq̃. Item in libro de cura pro mortuis agenda, cuius libri ipse meminit in retractationibus, siue recitat sententiam Paulini dicẽtis suo sæculo fuisse consuetudinem ecclesiæ per vniuersum orbem orare pro defunctis. Per vniuersum orbẽ, inquit, ecclesia ꝓ defunctis supplicare cõsueuit. Citat & August. ibidem ex lib. Machabæorum oblatum fuisse munus pro mortuis. Addit non paruam esse huius consuetudinis autoritatem, vbi in precibus sacerdotis, quæ domino deo ad altare funduntur locum primũ habeat etiã commendatio mortuorum. Docet insuper sepulturis & exequijs honoranda esse defunctorum corpora, quibus vsus est spiritus sanctus ad omne opus bonum, quę & in resurrectione futura sunt gloriosa, & pium esse morientibus, si desyderent sepulturas in basilica huius vel illius martyris, & secundum quorundam fidelium hominum scripta defunctos sepe viuentibus apparuisse aut dormientibus eis, aut vigilantibus, aut alibi quocunque aliter se habentibus. In Euangelio Moyses, qui mortuus est, cum Helia, qui mortuus non est, legitur apparuisse Apostolis adhuc in carne viuentibus. Samuel etiã mortuus apud ecclesiasticum legitur prophetasse & apparuisse Sauli, primi regum. 28. Ex quibus consequens est secundum scripturas quosdam ex mortuis interdum missos esse ad viuos. Docet præterea quod animę defunctorum nõ intersunt viuentibus, neq; viuorum rebus actibusq; cognoscendis adiuuandisq; miscentur. Nã si interessent malis nostris, mater mea, inquit Augustin⁹, nulla nocte me desereret. Proinde videt̃ eos nescire quid hic agatur, sed dum agitur illos vel audire ab eis qui hinc moriendo ad illos pergunt vel spiritu reuelante cognoscere ea quæ necessarium vel congruum est scire illos. Itẽ super Ioannem. 84. de oratione pro defunctis, de cultu sanctorum martyrum sic loquitur. Ad mensã domini non sic sanctos martyres cõmemoramus quemadmodum illos, qui in pace requiescunt, vt etiam pro eis oramus, sed magis vt orent ipsi pro nobis vt eorum vestigijs inhęream⁹. Deinde illud verbũ Apostoli Saluus erit quasi per ignem ipse interpretat̃ de purgatirio igne. Itẽ in libro de. 8. Dulcitij questionibus, quęst. 2. docet defunctorum animas releuari pietate viuentium, dũ pro ipsis vel sacrificium mediatoris offertur, vel eleemosynæ in ecclesia fiunt.

Item in epistola ad Aurelium episcopum affirmat oblationes pro spiritibus dormientium vere aliquid iuuare, & dies solennes celebrare in honorẽ ipsorum martyrũ, & populũ solere cõuenire ad sanctorũ corporũ sepulchra, ad loca sacra, & ad domos orationũ, & solere in cœmeterijs fieri abusus, vt cõmessationes, ebrietates, quorũ malorũ tantũ, inquit, fuisse suo sæculo petulantiã, vt arbitraret̃ ea nõ nisi autoritate sanari nõ posse. Item libro. 2. contra Parmenand, cap. 13. docet vtrumq; esse sacramentum irreiterabile, & baptismũ videlicet & ordinationẽ, secundum quam est ius dandi baptismum, & vtrũq; quadam consecratione homini data, Istud cũ ordinatur, illud cũ baptizat̃, & idcirco neutrum licet a catholico reiterare. Item alibi docet post baptismum relapsis necessarium esse sacramentum pœnitentię per sacerdotis ministerium

bus omnes ferme sacræ theologiæ difficultates & quæstiones tractat, quas ex diuersis patrū scripturis collegit in quatuor suis libris, eximius ille theologus, quem appellamus Magistrum sententiarum. Hic Damascenus in primo libro tractat de patre, filio, & spiritu sancto, vno incomprehensibili deo, & de trium harum personarum distinctione ac ratione. In secundo autem de creatione mundi, & de angelis, & de dæmonibus, corporibusq; cœlestibus ac elementis, de libero arbitrio, de dei prouidentia, præscientia, ac prædestinatione. In tertio de filij dei incarnatione & de vnione duarum naturarum in Christo in vnitate personę, & de duabus voluntatibus creata, videlicet & increata in ipso, & de mysterijs passionis, mortis, resurrectionis, descensionis ad inferos, & ascensionis illius, & quod beata virgo Maria sit vera deipara, id est vera dei genetrix. In quarto de fide & baptismate, de sanctorum & reliquiarum honore, de veneratione imaginum, de sanctis & incontaminatis Christi mysterijs creditis & traditis a sanctis patribus ab exordio nascentis ecclesiæ, quorum omnium rationes, prolixas difficultates & quæstiones contra hæreticos illustrauerunt recentiores sacræ theologiæ tractatores, Altissiodoreñ. diuus Thomas, Bonauentura, et cæteri posteriores, quibus & hæretici ac infideles suis captiosis argumentis, & curiosi homines suis quæstionibus, & etiam plærunq; studiosi suis scrutinijs ad penetrandum intellectum scripturarum in medium adductis, præstiterunt causam & occasionem multiplicandi quæstiones, dogmata, & componendi nouos libros, ad illustrandum scripturas, & ad soluendum hæreticorum ac curiosorum hominum argumenta, ad defendendum Christianæ fidei simplicitatem, non solum inter simplices & idiotas, sed & inter sapientes, atq; philosophos, quibus iuxta Apostoli Pauli doctrinam, oportet ecclesię episcopos paratos sese exhibere ad reddendum rationem de ea, quæ in nobis est, fide, spe, & charitate. Præfatus Damascenus inter cętera suarum antiquitatum dogmata, libro quarto, capite decimoquarto, tractans de sanctis incontaminatis Christi mysterijs plane docet, quod natiuitas nobis per aquā & spiritum sanctū donata ē, per sanctū dico baptisma, cibus vero nobis donatus est panis iste, & quod ipse panis & vinum transmutātur in corpus & sanguinem domini. Si autem modum, inquit, requiris, quo nam pacto fit, sat sit tibi audire, quoniam per spiritum sanctum, quemadmodū oīa quæ fecit deus, spiritu sancto operante fecit, sic & spiritus sancti operatiōe hæc supra naturam operatur deus, que non potest nisi sola fides capere. Quomodo fiet mihi istud? dicit sancta virgo, quoniam virum nō cognosco. Respondet angelus. Spiritus sanctus superueniet in te. Si ergo nunc interrogas, Quomodo panis fit corpus Christi? & vinum & aqua fit sanguis Christi? Respondeo, inquit, tibi & ego, Spiritus sanctus obumbrat, & hæc operatur super sermonem & intelligentiam. Panis autem & vinum transmutantur, & quemadmodum in baptismate, quia consuetudo est hominibus in aqua lauari, & oleo vngi, coniunxit aquę & oleo gratiam spiritus sancti, & fecit illud lauacrum regenerationis hunc in modum. Quia mos est hominibus panem manducare, & vinum & aquam bibere, coniunxit his ipsis suam diuinitatem, & fecit hæc suum corpus & sanguinē, vt per assueta, & quæ sunt secundum naturam, in his quæ sunt supra naturam collocemur.

Corpus

Corpus enim secundum veritatem coniunctũ est diuinitati, ꝙ ex sancta virgine corpus est, non ꝙ ipsum corpus assumptum ex cœlo descenderit, sed ꝙ ipse panis & vinum transmutatur in corpus & sanguinem dei.

Si verbo dei, cœli firmati sunt, & spiritu oris eius, omnis virtus eorum, si ex purissimis & illibatissimis sanguinibus, sine semine verbum dei factum est homo, non potest panem ipsius corpus facere? & vinum & aquam sanguinem? Dixit in principio deus, Producat terra herbam virentem, & vsq; nũc depluta, producit germina diuino coadiuta & vigorata pręcepto, Dixit de⁹, Hoc est corpus meum, hic est sanguis meus, hoc facite in meam commemorationem, & omnipotenti eius præcepto donec veniat efficitur.

Similitudo. Si autem modum requiris, quonam pacto fiat, sat sit tibi audire, quoniam p spiritum sanctum, quemadmodum ex sancta deipara seipso & in seipso dominus carnem sustentauit, modus autem est inscrutabilis. Et quemadmodũ naturaliter panis per comestionem, vinum & aqua per potionem in corp⁹ & sanguinem comedentis & bibentis transmutatur, & non fit aliud corp⁹ præter id quod prius erat ipsius. Sic & propositionis panis vinũq; & aqua per inuocationem & aduentum spiritus sancti, transmutatur in corpus & sanguinem Christi, & non sunt duo sed vnum & idem. Non est figura, panis & vinum, corporis & sanguinis Christi (absit enim hoc) sed est ipsum corpus domini deificatum, ipso dicente, Hoc est corpus meum, non inquit, figura corporis, sed corpus, non figura sanguinis, sed sanguis. Caro mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus, hunc panem, panes figurabant propositionis, hæc est pura scilicet hostia & incruenta, quam ab ortu vsq; ad occasum ipsi offerri per prophetam dominus loquitur, corpus videlicet & sanguis Christi in stabilimentum animę nostræ & corporis inconsumptũ, & incorruptum, nõ in secessum iens, absit enim, sed in nostram substantiã, & conseruationem, omnis nocumenti reparatio, omnis sordis purgatio. Et si quidam exemplaria corporis & sanguinis domini panem & vinum vocauerunt, vt deifer vocauit Basilius, non tamen post sanctificationem dixit, sed priusquam sanctificaretur ipsa oblatio ita vocabant. Fit igitur his qui digne assumunt in remissionem peccatorum, & in vitam æternam, & in custodiam animæ & corporis. His autem qui in infidelitate indigne sumunt, in punitionem & supplicium. Qui manducat & bibit indigne, iudicium .i. damnationem sibi manducat & bibit. Proinde omni cum timore, & conscientia pura & indubitabili fide accedamus, veneremur ipsum omnĩ puritate animi & corporis ardenti desiderio, manus in crucis modum formantes, crucifixi corpus suscipiamus, diuinum carbonem concipiamus, vt ignis desiderij nostri sumens ex eodem carbone ignitionem, comburat peccata nostra, & illuminet corda nostra, & participatione diuini ignis igniamur & deificemur. Carbonem vidit Esaias, Quemadmodũ carbo simplex non est, sed vnitus igni, sic panis communionis non simplex est, sed vnitus diuinitati. Hactenus Damasceni sententiæ, de sacramento eucharistię. *Esaiæ sexto.*

Philippus presbyter discipulus beati Hieron. super librum Iob cap. 12. probat purgatorium, & peccata quædã remitti defunctis animab⁹, & post hanc vitam homines in die iudicij posse super quibusdam peccatis inuenire misericordiam, secundum quem sensum dicitur illud, inquit, Apostoli secundæ ad

dę ad Timotheum .1. de Onesiphoro, Det illi dominus inuenire misericordiam a domino in die illa. Quę sunt aũt illa peccata, vel cuiuscemodi sint solus deus nouit, qui illa remissurum se esse promittit. Ex doctrinis patrum, quę abhinc octingentos annos suis dogmatibus ecclesiã illustrauerunt, nõ est opus adducere testimonia multa ad comprobandum omnia supradicta, quę iam hęretici reijciunt, cum adeo sint omnia ex scriptis eorum manifesta ta, detecta & custodita, vt nulla valeant tergiuersari, celari. Quamobrem & Bernardus ipse suis sęculis non dubitauit hæreticos reputare quotquot in rebus supradictis consuetudini ecclesiæ ab initio custoditæ fuerint pertinaciter reluctati, quemadmodum & ante mille annos Tertullianus, Hieronymus, & Augustinus ęstimauerunt & reputauerunt hęreticos eos qui suis sæculis fuerant sic pertinaces, vt docerent contemnendam esse vniuersalis ecclesiæ consuetudinem, quę ab initio semper obseruata, idonea est testis veteris traditionis ex Apostolorum doctrina descendentis. Vnde & venerabiles patres, Irenæus, Tertul. Cypri. Orig. Ambro. Hiero. Augu. non ex opinionibus suis confixerunt sanctos esse colendos, pro defunctis esse orãdum, & fieri sacrificium deo in officio missæ, sed annixi fuerunt autoritati ecclesiæ Christianę, & consuetudini, quam inuenerant obseruatam fuisse ab ecclesia quæ añ se fuerat serie ꝓtracta ascendẽdo vsq; ad Apostolorũ tpa. Et idcirco Hiero. Aug. cęteriq; patres venerabiles ante mille annos in hæreticorũ numero annumerauerũt hoẽs arrogantes, contrariũ docentes, vt Iouinianũ, Vigilantium, Arrium, cæterosq; contra ecclesiam sese animositate erigentes, qui solam scripturã sacrã appellantes secundũ suas adinuentiones, eã interpretari pręsumpserunt, reijcientes veterẽ sanctę matris ecclesiæ morem, venerandã patrũ antiquitatẽ. Quod si dixeris ecclesiæ consuetudo est super res multas, quę siue sic, siue aliter obseruentur, nihil præiudicij est, neq; legi diuinæ, neq; fidei Christianę, euangelijq; doctrinæ, sed ecclesia non debet a se mox reijcere, aut schisma facere, propter huiuscemodi indifferentia, cũ doceat Apostolus infirmos in fide esse suscipiendos. Respondeo duplex esse ecclesiasticarũ consuetudinũ genus. Est super quibusdam rebus interdum consuetudo vniuersalis ecclesiæ, nõ eius solũ, quę nunc est, sed & eius quæ olim fuit & ab initio semper. Et in dubium vertere aut dubitare, an hæc, inquit Augu. sint facienda, insolẽtissimę insanię est. Est et cõsuetudo super quibusdam rebꝰ nõ sic ab initio custoditis, sed vel constitutione, vel lege institutis, vel consensu hoim longo vsu corroboratis. Duplex insuper est genus hominũ propter consuetudinẽ ecclesiã perturbantiũ. Sunt qui innixi solis scripturis contentiosa obstinatione, nihili faciant veterẽ ecclesiæ consuetudinẽ, maiestatem, & autoritatem. Sũt alij qui superstitiosa quadam tumiditate mouiter & immobiliter adhęrent cuilibet consuetudini ecclesiæ in his rebus, quę pro conditiõe temporum & personarum, salua fidei vnitate variantur, contendentes pertinaciter defendere suam consuetudinẽ, tanq̃ diuinę legis traditionẽ. Verũ quidem est ecclesię pontificem oportere non esse nimis pręcipitem ad resecandum ab ecclesia infirmos in fide, sed verum etiã est, & inuictum Apostoli præceptum, hæreticum hoẽm post vnã aut alterã admonitionem deuita. Paulus iussit infirmos suscipiendos esse in fide, non disceptationibus cogitationum. Sic Irenæus monet Victorem Romanę ecclesię

clesiæ episcopum, ne facile ab vnione ecclesiæ scinderet eos, q pascha decima quarta luna celebrant, habentes pro se in Asia sic obseruandi consuetudinem. Sed qui potuit fieri, vt his tēporibus non scinderenť ab ecclesia, qui se metipsos separauerūt ab illa ex pertinacia aī, contēnentes oēm veterē ecclesiæ consuetudinē, venerandā insuper patrū antiquitatē, vniuersalis ecclesiæ concilia. An qui tales sunt, æstimandi sunt ex eorum numero, q̄s Paulus vocat infirmos in fide, & nō potius tales, de quib⁹ Christus loquiť, Si ecclesiā nō audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus, de quibus & Apostolus Ioannes, Si quis venit ad vos, &c. Non propter nudas ceremonias hac nostra ætate venit ecclesia in hoc amplissimū schisma, sed propter contumaciā et superbiā hoim, qui sua nouitate perturbātes ecclesiā cōtemnunt antiquas ecclesię cōsuetudines super rebus fidei, quę nisi subsisterēt, falleretur ecclesia per vniuersum orbē, & pro defunctis iuuandis tot suffragia totq; adminicula quotidie administrans, & sanctos martyres inuocās, cupiēs illos habere intercessores, adorans eucharistiam deciperet, veniretq; deridēda, nisi esset purgatoriū, & orationes sanctorū p viuis, ac verū corpus Christi in eucharistia. Certū est in Christianorū ceremonijs custodiri multa, quę neq; fidē vlli⁹ particularis credibilis, neq; necessitatē diuinæ legis cōplectunť, quæ obseruantur, nō tanq̄ sine illis non possit esse aut fides, aut fidei sacramētum, aut vita Christiana, sed tanq̄ vtilia, aut fidē in Iesum, & deuotiōem excitātia. Et illa q̄uis nō sint per seipsa de necessitate Christianæ vitæ, asserere tamen illa sic per vniuersam ecclesiam obseruata esse ridicula, friuola, inutilia, & ecclesiam talia obseruantē errare, & mala agere, hęresis est, quemadmodū celibat⁹ virginalis, nō est de necessitate vitæ Christianæ. Attamen hæresis est asserere virginalē celibatū, aut non placere deo, aut nō esse pęferendū vitę cōiugali. Neq; est vlla obseruatio sic per vniuersū orbē in prouentū fidei, aut castitatis custodita q̄tumlibet fuerit in sacris literis suppressa, cui cōtradicere non sit hæresis, si fuerit admixta pertinacia animi contemnentis, non esse standum definitioni ecclesię catholicæ, quam Paulus Apost. vocat firmamentū & columnam veritatis fundatam super firmam petram, aduersus quam neq; portę inferi vnq̄ potuerunt præualere. Sed hic ne fallamur, oportet distin gnere tria quædam distincta, q videlicet aliud est non obedire ecclesiæ, aut negligere siue contemnere, aut nihil facere vniuersalis ecclesiæ determinatiōes seu obseruatiōes, quas iubet ecclesia, aut is in q̄ ē toti⁹ ecclesię cōsens⁹, qualis est vicarius in cathedra Petri. Aliud est substrahere se ab ecclesia velle aut se nō esse mēbrum, vel se non gerere vt membrū sub cathedra Petri. Aliud vero non credere vnitatē ecclesiæ, aut nullum vigorem esse clauium ecclesię in cathedra Petri. Et idcirco ęstimant ea quę disponit & ordinat Petri cathedra esse friuola, inutilia, aut nulli⁹ momenti.

Primū est peccatū contemptus aut inobedientię, aut superbię. Secundū est schismatis quod contingit absq; hęresi. Tertiū est hęresis. Fiet aūt manifesta hęc cōsiderantibus. Nā contingit quēpiam nolle obedire, & nolle exequi præceptū seu sententiā cathedrę Petri, qui tñ nō hoc intendit, vt se se diuidat vel separet ab vnitate ecclesię. Manifestū est nō idcirco quēpiā esse reputandū & habendū vt schismaticū, q pęcepta ecclesiæ, vel decretum, & sentētiam cathedrę Petri nō seruat, sed q diuisionē ab vnitate pacis ecclesię

catholicæ

catholicæ facere intendat. Ad hoc enim efficaciter operatur ſchiſmaticus, vt deſtruatur vnitas eccleſiæ catholicę. Poteſt quis victus aut ira, aut concupiſcentia, aut auaritia, aut timore non ſeruare ea quæ pręcepit eccleſia, & non parere ſententiæ & decreto cathedræ Petri, vtpote non reſtituere iniuſte ablata vel detenta, non derelinquere adulteram ſibi cohabitantem, aut non ſeruare eccleſiæ ieiunia aliaq; decreta, ſed nō idcirco reputandus eſt vt ſchiſmaticus, quē plærumq; contingit nihil cogitare de diuiſione vnitatis eccleſiæ facienda. Deinde poteſt quis intendere ſciſſurā ab vnitate eccleſię catholicę ſub cathedra Petri, & tamen credere vnam eſſe ſanctā eccleſiā catholicā, & vigorem clauium regni cœlorum, & eccleſię vniuerſalis curam eſſe apud Petri cathedrā. Quamobrē & contingit quempiā eſſe ſchiſmaticū, qui tamē non mox hæreticus eſt, vtpote deprauatus non errore fidei in intellectu, ſed prauo amore diſſidij cōgregationis ſeu vnitatis eccleſię ī affectu. Sic Hiero. inter hęreſim & ſchiſma diſtinguit. Schiſma, inquit Aug. eſt eadē opinantē atq; eodē ritu colentem quo cæteri, ſolo congregatiōis diſſidio delectari. Hęreſis vero diuerſa opinantem ab his quæ eccleſia credit. Proinde q̄uis omnis hæreticus ſit ſchiſmaticus, non mox tamen omnis ſchiſmaticus hæreticus eſt, dicente Hierony. in epiſtolā ad Galatas. Schiſma a principio aliqua ex parte poteſt intelligi diuerſum ab hæreſi. Cęterum nullū ſchiſma eſt, niſi ſibi aliquam hæreſim confingat, vt recte ab eccleſia receſſiſſe videaf. Supra dictis omnibus conſideratis poteſt eſſe manifeſtus antiquus eccleſię ſtatus, de ſacrificio miſſę, de purgatorio, de cultu ſanctorum, de corpore & ſanguīe Chriſti, de ſacroſācta euchariſtia, de votis caſtitatis ꝑpetuæ, de celibatu ſacerdotis, de infantibus baptizandis, de primatu cathedræ Petri, de ſolennibus ieiunijs, de ſeptem ſacramentis. Perſpicuū inſuper eſt pijs lectoribus quanta cęcitate, quantaq; præſumptione, & arrogantia delirent huius temporis ſchiſmatici, qui rumpentes catholicæ pacis & vnitatis concordiā, Romanā eccleſiam irridentes, & docentes res huiuſcemodi eſſe friuolas, inutiles, & contra libertatem euāgelij, & neq; in ſcripturis fundari, neq; fuiſſe apud veteres in vſu, ſed per humanum ſpiritum adinuentas aut excogitatas, cū iam luce clari⁹ ſit demonſtratum ex patribus ſecundum ſeriem ſucceſſiōis hæc omnia fuiſſe ab initio cuſtodita, & deſcendiſſe ab Apoſtolorum doctrina.

Sequitur huius libri caput ſextum, in quo ſoluūtur argumenta in principio libri adducta.

IAM reſtat ſoluere argumenta quædam in principio huius libri facta. Ad primum pro intellectu propoſitionis an̄cedentis, dicimus, q; Chriſtus non iuſſit ſuis Apoſtolis, vt euangelium ſcriberent omni creaturę, neq; item dixit, vt in ſcripturis ꝛderent omnia quęcumq; mandauerat illis, ſed voluit quod euangelium prædicarent omni creaturæ, & docerent omnia quæcumq; mandauerat illis. Et ita ex verbo Chriſti non oportet conſequēs

esse, quod doctrina in quatuor euangelijs palam, dilucide, & sufficienter expressa doceat omnia quæ Christus mandauerat, sed quod apostoli docuerint omnia quęcunque Christus mandauerat illis. Priusque scriberetur euangelium Ioannis, iam longe antea erant scripta tria cętera euangelia, ex quibus nō tā dilucide ac euidenter quam ex euangelio Ioannis demonstratur quod Christus factus homo fuerit verus deus, vnus cum patre & spiritu sancto. Deinde concedamus quod doctrina Christi & apostolorum in libris canonicis expressa sufficienter nos doceat, continens omnia dogmata ad salutem humani generis necessaria. Non tamen inde consequens est, aut apocrypha, aut superflua esse sanctorum patrum scripta. Nam & Sathanas humani generis inimicus, se transfigurans in Angelum lucis, huiusmodi dogmata sacrarum scripturarum in sententias ab intentione diuini spiritus alienas deprauat. Ipse enim dum apertis incursionibus non potuit populo Christiano persuadere scripturas sacras, aut esse falsas, aut confictas, mox incepit vti insidijs, proponens sententias falsas & impias tanque intellectas in scripturis canonicis, ex eisdem testimonia aliorsum, quam sint dicta, detorquēs. Huiusmodi iaculo & aggressus est ipsum Christum dicens, Si filius dei es, mitte te deorsum, Scriptum est enim, Angelis suis mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis. Serpens dum apertis (inquit Cyprianus) persecutionibus homines a Christo nō potest auertere, nouam excogitat fraudem, constituens hæreticos & schismaticos sub prætextu Christiani nominis, qui cum se iactitant seruare quatuor euangelia, cæteras que canonicas scripturas, & credere Christo, non tamen vere credunt Christo, sed diabolo, qui se Christum fingit. Habet diabolus iacula multa, quibus interficiat innocentum corda, sed huiusmodi iaculum est oīm periculosissimum longe, & perniciosissimū. Hæretici igitur quia ex eisdem scripturis sententias præsumunt accipere, alienas a religione Christiana, Idcirco Christus iam in cœlum ascensurus, non reliquit nos orphanos, mittens spiritum veritatis, qui manens nobiscū vsque in consummationem sęculi, nō sinit nos in ecclesia permanentes errare in his quæ ad salutem sunt necessaria, per saluberrima ecclesiæ concilia, per doctrinas sanctorum patrum secundum successionis seriem tradens earundem scripturarum verum sensum. Et ita inde consequens non est sanctorū patrū, & ecclesiæ dogmata esse aut supflua, aut apocrypha, aut extra autoritatem reijcienda canonicam. Neque enim solas sententias in libris canonicis euidenter expressas debemus recipere vt canonicas, verum etiā eas, quæ ex scripturis ipsis per necessariā consequentiam sunt demonstratę. Et eas itē, quas vel ecclesia, vel generale concilium, vel tota ecclesiasticorum patrū schola docuit in eisdem scripturis canonicis intellectas. Easque rursus, quę & si non videantur aut explicite aut implicite in eisdem scripturis designatæ, tamen quia custodiuntur per vniuersam ecclesiam, & in toto terrarum orbe semper custoditę obseruantur, non nisi ab ipsis Apostolis traditæ & emendatę creduntur. Et huius quoque tertij generis esse habendas, vt diuinas semper ab initio tradiderunt ecclesiastici patres, Irenæus, Tertullianus, Cypri. Hieronymus, August. Et ipsa quoque docet scriptura canonica, saltem tacite, dum pręcipit vt Apostolos & ecclesiam audiamus. Proinde q̄uis Apostoli nulla nobis scripta reliquissent, tamen oporteret nos ecclesiam audire Apostolicam,

ſtolicam. Tali argumento vſi ſunt iam olim contra hęreticos, Irenęus, Tertullianus, Hieronymus, & Auguſtinus, quemadmodum in ſuperioribus longe lateq; demonſtrauimus.

Ad ſecundum argumentum ſumptum ex verbo Apoſtoli dicentis, *Si quis vobis euangelizauerit præter q̃ quod accepiſtis, anathema ſit.* Dicimus per ſententiam in ſolutione ſuperioris argumenti datam verbum illud Apoſtoli omnino eſſe alienum ad id concludendum, quod in argumento infertur, quod videlicet nihil aliud ſit euangelizandum præterquã quod in quatuor euangelijs ſit ſcriptum. Aliud ſignificamus dicentes euangelizare ſupra quam quod accepiſtis, Aliud autem dicentes euangelizare ſupra q̃ quod ſcriptum eſt in euangelijs. Cum Apoſtolus epiſtolam illam ex Epheſo ad Galatas ſcriberet, nondum erant ſcripta ſancta quatuor euangelia. Manifeſtum eſt nondum Ioannis ſcriptum fuiſſe euangeliũ, & forſitan neq; Marci, neq; Lucæ euangelia adhuc erant edita. Aliud eſt euangelium, aliud ſcriptura euangelij. Vides ergo quam alienum ſit a mente Apoſtoli intelligere ſententiam eius, ac ſi vellet dicere anathema eſſe, quiſquis euangelizauerit præterquam quod ſcriptum eſt in quatuor euangelijs, aut in libris canonicis, nondum editis, cum hoc diceret, euangelijs. Primum ędítum eſt euangelium Matthæi, ſed nonnulla in illo ſunt prætermiſſa, quæ suppleuit Lucas. Vnde ſententia illa Pauli ex Epheſo ad Galatas ſcripta ſtãs integra ſuo erat in vigore, editis iam euangelijs per euangeliſtas Matthęum, Marcum, & Lucam. Nunquid ergo poſt illos euangeliſta Ioannes ſcribens euangelium, & multa adijciens, quæ in ſupradictis tribus euangelijs ſcripta non erant iuxta ſententiam Pauli tunc ſcriptam, anathema erat euangelizans pręter quam quod euangelizatum erat in euangelijs antea ſcriptis. Abſit. Vnde ſicut poſtremus in ſuo euangelio multa expreſſit Ioannes quę illi prętermiſerunt. Ita poſt quatuor euangelia Paulus, Petrus, Iacobus, & Ioannes in ſuis epiſtolis nonnulla palam & dilucide expreſſerunt, quæ tamen in ſacroſanctis quatuor euangelijs non ſic palam, & euidenter declarantur. Demun ſecundum doctrinam omnium eccleſiaſticorum patrum, Irenæi, Tertulliani, Cypria. Hieronymi. Ambroſij, Auguſti. antiquus eccleſiæ ſtatus ex Apoſtolica traditione ducens originem nonnulla docet, quę in canonicis libris expreſſe & palam non inueniuntur. Vides ergo q̃ longe a vero intellectu detorquent aduerſarij doctrinam Apoſtoli Pauli.

Sed iã videamus quonam pacto ad illud argumentum hæreticorum reſpondeat Auguſtinus tractatu. 98. ſuper Ioannem, docens aliud eſſe hoc qđ dicimus euangelizare pluſq̃ accepiſtis, aliud euangelizare pręter q̃ quod accepiſtis. Euãgelizare pręter q̃ qđ accepiſtis, ẽ trãſgredi fidei regulã, & recedere de via euãgelij ſemel p̃ Apl'os prędicata. Non ait Apl'us pluſq̃ accepiſtis, ſed pręterq̃ qđ accepiſtis. Nã ſi illud diceret, ſibi ipſi præiudicaret, qui cupiebat venire ad Theſſalonicenſes, vt suppleret quę aliorũ fidei defuerant. Qui ſupplet, nõ qđ inerat tollit, ſed vel qđ minꝰ erat addit, vel qđ implicitũ erat explicat, vel quod tectũ erat detegit & reuelat. Vnuſquiſq; ſermo diuinæ ſcripturæ ſimilis eſt, inquit Origenes, alicui ſeminũ, cuius natura hæc eſt, vt cum iactum fuerit in terram, generat, & vel in ſpicam, vel in aliam quampiam ſui generis ſpeciem multipliciter diffunditur, & tanto cumula-

tius, quanto peritus agricola, vel plus laboris impēderit, vel beneficium fœcundiori terræ indulserit. Sic sermo vnusquisq; diuinæ scripturæ breuis quidem videtur et exigu⁹, qui si spiritū dei habeat colonū qui excolat, & spiritualiter retractet in publicū plures salutares parit sentētias, quę intus erāt.

Ad scripturas veteris testamenti in eodem secundo argumēto citatas, videlicet ad verbum dei in Deuteronomio quarto dicentis, Audi præcepta & iudicia quæ ego doceo te, non addetis ad verbum quod vobis loquor, nec auferetis ex eo, & Deuteronomij. 12. Quod ego præcipio tibi, hoc tantum facito domino, nec addas quicquam nec minuas. Dicimus huiusmodi scripturas esse omnino alienas ad concludendum id quod infertur. Neminem credo tam stupidi esse ingenij, vt credat ex verbis illis Iudæorum populo olim dictis, consequens esse nos duntaxat oportere & facere, quę deus illic præcepit, & habere pro sacris dei verbis quæ illic loquutus est. Alioqui deberem⁹ nunc paruulos circuncidere, offerre vitulos, agnos, & arietes, celebrare neomia & sabbata. Quid ergo hoc, quod nihil addendum erat verbis dei super iudicijs & ceremonijs olim dictis, veteris legis populo attinet, ad concludēdum omnia quę locutus est deus per Christū aut p Apostolos, aut per semetipsum scripta esse in quatuor euāgelijs. Vides quam absurda sit consequentia. Olim præceptum erat populo veteris legis, verbis Christi neq; addere quicq̄, neq; auferre, ergo omnia quæ iam locutus est deus per Christum & Apostolos, scripta sunt in euangelijs & in Apostolorum scripturis, certo scimus quod olim non licuit addere quicq̄ verbis dei nec auferre ab eis, ita vt nec tunc licet. Nam ad verbum dei addit, qui dicit deum aut dixisse, aut prę cepisse, quod neq; dixerat, neq; pręceperat. A verbo dei aufert, qui aut sententias subtrahit, aut docet deum, neq; dixisse, neque præcepisse, quę aut dixerat aut præceperat, quemadmodū faciūt hęretici scripturā sacrā falsis interpretatiōibus deprauātes. Quis nō impudentissimū & mendacē argueret eū q hoc pacto vbis dei aut adijceret aliqd aut auferret ab eis? Neq; Apl'i, neq; eccl'æ, neq; pōtifices, neq; ecclesiastici patres hoc pacto aliquid adiecerūt, aut vbis, aut preceptis, quæ vel p semetipsum, vel p Ap'los loquutus est dn̄s. Sed quē admodum apud veteris legis populum erant constituti pontifices, sacerdotes, iudices, legisperiti, quorum officium erat populum in his quæ ad deū sunt gubernare, ius decernere, declarare, legem dei explicare, certum reddere si quid ambiguum emersit. Erant & duces & principes, quorum officium erat populum in pace & tranquillitate dirigere secundum Dei & naturæ leges, & ex potestate illis data nonnulla etiam pro lucro & custodia pacis, ac reipublicæ ad commu nem vtilitatem populo imponere. Nec tamen hoc facientes addebant aliquid dei verbis aut præceptis, cum hęc naturali iure comitentur potestatem præsidendi. Quod & ipse dei spiritus in scripturis illorum non tacuit, Exodi. 12. & Deuteronomij. 17. Vnde & in lege, cū pater secundū ius suū paternum aliquid imperabat filio, tenebatur filius obtemperare, ad quod alioqui non tenebatur. Et tamen non inde consequens est, vel patrem sic iubendo vel aliquid addere, aut verbis dei, aut preceptis illius, vel filiū sic obtemperando agere contra verbum dei, dicētis, Quod ego præcipio tibi, hoc tantū facito. Ita & nunc apud ecclesiā Christianam, deo iubente, sunt constituti pontifices, pręlati, & potestates, per quos

deus

deus suā gubernari vult ecclesiā, quę tāetsi secundū potestatē eis datā ꝓ lucro & custodia fidei ac pacis, aut iubeāt, aut statuant quicꝗ, & id quidē secundū mutationē humanorū morū & tpis conditiones mutabiles & variabiles, nō ob id dicūt aliqd addere aut ꝟbis dei, aut pręceptis, sed vtūt officio, & potestate data. Tractauim⁹ de his lati⁹ ī his quę dixim⁹ de libertate Christiana.

Ad illud quod in tertio argumento adductū est, doctores, sanctosq; patres in suis libris inter sese esse contrarios, etiā super his quę æstimātur ad salutē necessaria, quemadmodū Stephanus Romanę vrbis epūs, & Cyprian⁹ Carthaginēsis, cōtrarij erāt sup baptismo ab hæreticis suscepto. Respōdeo, ex hoc vtiq; cōsequens esse sanctorū patrū libros nō esse habēdos tanꝗ canonicos scripturę sacrę libros. De istorū enim canonicorum librorū vniuersis & singulis sententijs assertis dubitare nō licet, quia illic assertę sunt. De sententijs aūt patrū nō debemus sic credere eas esse veras, idcirco quod aut in libris illis, aut ab ipsis fuerūt assertæ. Neq; enim ipsi oēs suas sentētias suis in libris dictas tradiderūt nobis tanꝗ fidei sententias, dicētes quidē vel ꝑ æstimationē, vel per opinionē, vel per rōem solū ipsis ꝓbabilē ac verisimilē sup rebus gestis, innixi interdū solis hoīm quorundā testimonijs, quos crediderunt veraces, & tñ potuisse & falli & fallere. Proinde & de multis sententijs in libris patrū possumus interdū ratione aliqua commoniti dubitare. Ad alias sententias Augustini, Primo ad primam quę est ex epistola ad Hieronymum, Dicim⁹ quod Augustinus ibidē duas pręcipuę docet sentētias. Vnam qua dicit se non ideo credere aliquid scilicet in fide, & morib⁹ Christianis verū esse, quia sancti scriptores ita senserunt. Alterā qua docet se ideo credere scriptorib⁹ sanctis, quia ipsi vel per canonicos autores, vel per rōem ꝓbabilē sic esse persuaserunt. Ex quibus plane vides Augustinū credere dictis sanctoꝝ nō solum cū per canonicos autores suas sententias probauerūt, Verū & tunc etiam cū eas ꝓbabili rōe persuaserint. Et hanc caudā hæretici subtrahentes a verbis Augustini conanť decipere mundū. Vnde & auctoritas canonicorū scriptorū ē auctoritas Apłoꝝ, ꝓpterea ꝙ id qđ ex Apłoꝝ traditione habemus etiam sine expressione scripturæ sacræ in ecclesia custoditū, per canonicos autores reputatur esse dictum. Nihil iā dubitamus de Cypriani, Gregorij, Hiero. Augustini assertionib⁹, docentib⁹ baptismū ꝓdesse infantibus, & piū esse in ecclesia colere & orare sanctos martyres defunctos, & purgatoriū ignē esse pro aīabus quibusdā defunctis, quib⁹ ꝓdesse possunt viuoꝝ suffragia, & id gen⁹ alia, quæ immutabili fide credimus, nō qđ Augustinus & Hiero. ex suis ipsorum opinionibus hæc senserunt, sed quia ipsi rōe & argumento ita esse nobis persuaserunt, demonstrantes vniuersalē ecclesiā ꝑ vniuersum orbem sic credidisse, simul tenuisse, & obseruasse, & definiuisse contrariū sentiētes habēdos tāꝗ hæreticos, quemadmodū Bern. docet homilia. 65. & 66. in Cātica. Et aū eū Hieron. de cultu & intercessiōibus sanctorū, in epistola cōtra Vigilantiū. Et August. de purgatorio, de suffragijs ꝓ defunctis, & de cultu sanctorū martyrū, multis in libris. Et ita autoritas, quę suadet nobis esse. 4. sancta euāgelia, qb⁹ oporteat credere, de qua inquit August. Ego euāgelio nō crederē, nisi me autoritas ecclesiæ admoneret. Eadē & nobis ꝑsuadet baptismū prodesse infantibus, & viuorū suffragia defunctis, & vtile esse ī eccła orare, & colere sanctos martyres defūctos. Et in his vult Augu. suis dictis haberi fidē, nō vt suis solū, & a se dictis, sed

vt ecclesię sentētijs & Apostolorꝫ, ac veterꝫ patrū traditiōibus. In sententijs ergo fidei & morū Christianæ religionis ad salutē attinentib⁹ credim⁹ Cypriani dictis Aug. & aliorꝫ patrꝫ, quorꝫ scripturas ecclesia legendas suscepit nō quia Cyprianus & Aug. dicunt, sed quia iā ꝑsuasū est nobis Augustinū, & cęteros patres ab ecclesia receptos, ī qb⁹ & Christianæ fidei pietas reperitaē nō vacillare, in huiusmodi reb⁹ nō asserere, nisi qđ vel ex scripturis sacris ē elucidatū, vel qđ secundū antiquū ecclesię statū ex apostolica traditione venientē, sit obseruatū. Cæteras autē eorū sententias, quas ipsi neqꝫ ex scripturis canonicis, neqꝫ ex veteri traditione ecclesię definiunt, suis freti ingenijs, licet examinare, excutere, & ex aliquo experimento vel argumēto cōtrariū sentire, velut dū vel interpretantes sermonē dei, afferūt talē, vel talem illius intellectū, recitantes res gestas, aut tēporū rōes, & supputationes, quę citra periculū fidei & morꝫ licet ignorare. Verꝫ quidē ē ipsos patres in scripturarꝫ expositionibus variare, dū vn⁹ scripturā sic intelligit, ali⁹ autē aliť. Sed nihilominus verū est huiuscemodi varias expositiones in spiritu charitatis, & fidei cōcordare, dū vtriusqꝫ partis sentētię ī fide & morib⁹ veræ sit, & catholicæ, quemadmodū in præcedenti capitulo latius diximus.

Ex his possumus & cęteras Augustini sentētias ī argumento assūptas intelligere. Verū em̄ est Cypriani & Hilarij cæterorumqꝫ patrū literas nō esse legendas vt canonicas scripturas, neqꝫ sic vt contrariū sentire non liceat. Sed nō inde cōsequēs ē extra scripturas sacras nō esse vllā Christianā & catholicā veritatē. Nō em̄ vspiā legimus euangelistas & Apl'os scripsisse oīa, quæ Iesus Christus, & fecit, & docuit, qui potius cōtrariū legim⁹, Multa Iesū fecisse, quę nō sunt scripta. Sunt ergo nōnulla quæ licet in canonicis non inueniantur scripturis, tamen quia custodiunť ꝑ vniuersā ecclesiā & toto terrarū orbe semꝑ custodita obseruanť, nō nisi ab ipsis Apostolis cōmēdata creduntť. Huius generis exempla tradit Aug. in epistola ad inquisitiones Ianuarij, & in libro primo cōtra Donatistas, corpus dñi ieiuno stomacho māducare, baptismum ad remissionē peccatorꝫ ꝓdesse infantibus, qui neqꝫ propter ætatē adhuc credere possunt neqꝫ ad interrogationes respondere, & adultum interdum posse fieri saluum, nō suscepto baptismo, cōtēpto autē baptismo nō posse, & id gen⁹ alia nōnulla, de quibus in parte pręmissa huius capituli latius tractauimus. Post Apostolorum igiť & euangelistarꝫ scripturas ęditas nō habemus vllos quātumlibet laudatorꝫ hominum libros vt canonicos. Nō em̄ quia ipsi autores eorum sunt librorum, nō quia ipsi sic sēserūt, idcirco fide tenenda sunt. Proinde nō ē cōsequens sic aut sic esse credendum fide, quia Aug. aut Cyprianus aut Hiero. sic dicit, eorꝫ eni autoritas non est sic idonea ad ea quę in contentionē veniunt roboranda. Sed non inde sequitur doctrinas eorꝫ nō esse sentētias diuinas, & canonicas. Absurdissimū est argumētum, si dixero huius libri nulla est canonica autoritas, ergo hui⁹ libri nulla ē canonica veritas. Cōtingit interdum librꝫ aliquē nihil cōtinere, nisi diuinas sentētias, canonicas, & catholicas veritates in scripturis sacris tacite vel explicite significatas, alio verborum ordine, vel dictatas, vel abbreuiatas, vel elucidatas, non tamen inde mox consequens est librū illum recipiendum vt canonicum. Sententiæ enim nō quia vel in illo libro ab ab illo authore scribuntur, idcirco eas fide credere oportet veras esse. Sed ideo verę sunt, quia in canonicis scriptutis, vel Apostolicis traditionib⁹ creduntur veræ expresse vel tacite asseruntur. Iam olim opuscula & tractatus orthodoxotum patrum, Cypriani, Athanasij, Gregorij, Nazanzeni, Basilij,

Chry

Chrysostomi, Hilarij, Hieronymi, Ambrosij, August. Leonis, Prosperi, cęterorũq; orthodoxorũ patrum in ecclesijs recipienda & legenda docuit Gelasius primus iusta ac certa ratione motus, quod longo iam temporis vsu compertũ est in eorũ scriptis nõ vacillare fidei pietatem, nec eos a consortio, & fideli prędicatiõe Romanę ecclesię vspiã seiungi. Proinde nihil amplius dubitamus de Cypriani, Basilij, Hilarij, Hieronymi, Augustini cæterorũq; patrũ assertionibus. De his, inq̃, quas de fide & Christianis moribus ad salutem attinentibus tradiderunt, quia iam olim eas multifariam examinatas credimus non aliud esse quam aut veteres Apostolicæ ecclesię traditiones, aut expressiones earum rerum, quæ vel expresse, vel tacite insunt ĩ scripturis canonicis, exceptis paucis locis iam olim in vno aut altero libro per censuram ecclesiæ notatis. Et hinc iam mos per vniuersas inoleuit Christianorum scholas, quod in disputationibus pro indaganda veritate ex Hieronymo, Cypriano, aut Augustino citata nobis de fide & moribus testimonia, non contemnimus, non reijcimus, non temere eisdem reluctamur, sed pie reuerenterq; tractantes exponimus, & ex sanctis ipsorum sententijs aut elucidamus, aut retractata vel aliter intellecta, aut non pertinaciter, sed per solam opinionem probabiliter afferta deducimus. In cęteris autem velut in scripturis obscuris, aut interpretationibus, translationibus, aut expositionibus, aut in quęstionibus, super quibus salua pietate fidei licet dubitare, non arbitramur absurdũ, si forte melius aliquid, aut rectius, aut per nos, aut per alios inueniatur. Aliud est errare in expositione, seu intellectu alicuius scripturæ, & non assequi verum illius scripturæ sensum, Aliud est errare in regula fidei, aut in viæ morum. Ad id autem, quod in argumento dicitur, In scripturis sacris quicquid est vtile, inuenitur, & quicquid est noxium, damnatur, Dicimus verum esse in scripturis sacris id reperiri vel expresse vel tacite, non emim omnia Christianę religionis dogmata euidenter & dilucide sunt in canonicis libris expressa, sed quædam clarius, quædam autem obscurius. Deinde quod manifestissime in vno videtur loco scripturæ expressum per aliam scripturam quæ videtur illi contraria, interdum fit obscurum, cum etiã in locis quibusdam manifestissimis videntur scripturæ inter se contrarię. Proinde nihil tam recte, tam dilucide, tam aperte in vno scripturæ loco dicitur, quod non interdum a malignis interpretibus per alias scripturas perperã intellectas in alienũ sensũ deprauatur. Sic Arriani oẽs scripturas indicãtes Christũ esse verũ deũ & hominẽ, & Nouatiani oẽs scripturas indicãtes post baptismũ relapsis dandũ esse reconciliationis sacramentũ, malignę interpretatione deprauabãt, ex alijs scripturis accipiẽtes suę malignitatis ansam. Sic Pelagiani, Luciferiari, & quotquot olim fuerunt hæretici suas hęreses ex scripturis sacris defendere præsumpserunt. Sciendũ ẽ autem q̃d multifariã tacite aliquid in scripturis sacris inuenitur. Primum, cũ illud nec expresse in scripturis significatur, nec adeo euidenter pẽdet ex illis, vt ipsis admissis cogatur quisq; nõ dissentire. Sed tamẽ necessitate quadã cõsequitur ex illis secundũ traditionẽ vniuersalis ecclesiæ intellectis, aut secundũ antiquã Christianorũ scholã iterpretatis, qualis ẽ hęc sentẽtia. Tres personę pr̃, filius, & spiritus sanctus sũt vnus deus. Huius generis sũt oẽs articuli fidei cõtra Hęret. editi ĩ symbolo Niceno, qd' ĩ missa canitur, & ĩ symbolo qd' ĩscribitur Athanasij. Hęc enim tãetsi ĩ scripturis sacris significãtur, nõ tñ tã euidẽter, & dilucide q̃ ea quę leguntur ĩ Apl'orũ symbolo, q̃ ex necessitate et euidẽter ex eisdẽ scripturis cõsequũtur intellectis ꝓprie & absolute secundũ ꝓpriã ipsarũ significationẽ.

Et

Et ꝓpterea hęretici, admiſſo Apl'rum ſymbolo, admiſſis & oīb⁹ ſcripturis ca
nonicis, nihilominus ī articulis de trinitate pſonarū, & incarnatiōe filij dei,
de gr̄a Chriſti, de libero arbitrio, de ſacramētis baptiſmi, pœnitētię, et eucha
riſtię a recta fide deuiarunt, & dum prætermiſerunt expoſitiones, & inter
pretationes a patribus & prædeceſſoribus datas, proprijs innixi pruden
tijs, ſuiſq; freti ingenijs, continuo ex ſcripturis ſacris intellexerunt ſenten-
tias, nō ſpūs ſancti, ſed ſuas, & a religiōe Chriſtiana ꝓrſus alienas. Priuſq̄
V rbic⁹ cognomēto Mani⁹ ſuā hęreſim de duob⁹ pricipijs cōtrarijs fingeret,
omnis prædeceſſorum doctoꝝ chorus ex ſcripturis ſacris intellexit liberum
hoīs arbitriū licet ī Adā vitiatū, dei gr̄a & liberāte & adiuuāte poſſe coope
rari ſuę cōuerſiōi, & ita hoēm ex vna eadē vi, atq; potētia poſſe bn̄ & male
viuere. Sic crediderūt Dionyſi⁹, Igna. Aegeſip. Iren. Tert. & Orig. & cęte
ri, vſq; ad Manichęorū tp̄a. At vero Manichęi hęreſis iā exorta, ipſe ſcriptu
ras ſacras, ex q̄bus cōprobat̄ liberū hoīs arbitriū, cœpit in ſenſus a religione
Chriſtiana alięnos deprauare, cōtra quā hęreſim rurſus vigilātes poſteriores
eccl'ę p̄res Baſil: Athana. Chryſo. Amb. tā validas, tamq; efficaces accumu
lauerūt ſcripturas ſacras, liberū hoīs arbitriū cōprobantes, vt ex eiſdē praue
rurſus intellectis, Hæreſiarcha Pelagi⁹ cœperit pertinaciter defendere libe
rū hoīs arbitriū cū iniuria diuinę gratiæ, ꝓperā docēs hoēs ex viribus liberi
arbitrij, abſq; dei gr̄a bn̄ viuere, & mereri gr̄am ac remiſſionē peccatorum,
cōtra quā hæreſim rurſus ſcribētes Hiero. Augu. & Proſper, cęteriq; illius
ſęculi patres demonſtrarūt hoēs, abſq; gr̄a dei nihil boni poſſe, & ſi qua ſine
hoīm merita, illa eſſe dei dona, & ꝓ hac ſua ſentētia tam lucidas, tāq; validas
adduxerūt ſcripturas, vt ex illis rurſus praue intellectis ſæculo Auguſtini
adhuc viuentis, alia exurgeret hæreſis quædā monachorū, q ꝓpter dei præ-
ſcientiā, prędeſtinationē & gratiā arbitrati ſūt ꝓrſus ſublatū eſſe liberū hoīs
arbitriū, quā hereſim & Augu. validiſſimis refellit ſcripturis in ep̄la ad Va
lentinū, quę ſane hæreſis olim extincta, rurſus iā vna cū alijs hæreſib⁹ Lu-
theranis reuiuiſcit. Harū & oīm ſimiliū inuentrix fuit præſumptio vana et
ſuperba, ſecundū quam q̄ſq; hęreſiarcha relectis ſententijs patrū, nouas expo
ſitiones ſcripturarū præſumpſit cōfingere, alienas a traditiōibus ſecundū an
tiquū eccleſiæ ſtatū. Sic anteq̄ hæreſis exurgeret Arriana, oēs eccleſiaſtici
patres, Ignati⁹, Diony. Polycar. Iren. Tert. Cypria. & Orige. ex ſcripturis
intellexerūt Chriſtū eſſe verū deū & hoēm, etiā cōtra hæreticos tūc exortos.
Nec articulus ille in quæſtionē vllā aut dubitationē, vt inq̄t Ruffin⁹, apud
eccl'am venerat. At vero Arrius prætermiſſis prædeceſſorū ſuorū ſentētijs,
in ſcripturis intelligēdis ſuo fidēs ingenio, mox oīa turbās, oīa cōfundens,
magnā eccl'æ partē in ſuā traxit pſidiā, ſeparās filiū ab ęterna dei patris ſub
ſtantia. Proinde Nicena ſynodus hac in re non nouā ſtatuit fidē, ſed eā quæ
antiqua fuerat, & apud oēs eccleſias obſeruata confirmauit, impiā Arrij dā-
nans inſaniam. Neq; Arrius hanc ſibi hæreſim confinxit, ſiquidem &
ipſis Apoſtolorum tēporibus, anteq̄ Ioannes ſuū ſcriberet Euangeliū, Corin
thus & Hebeon, huius hæreſis ſparſerūt ſemina, negātes Chriſtū eſſe verū
deum & hominem, contra quos tunc exortos Ioannes ſuum ſcripſit euange
lium, in illo declarans ęternum dei verbum, verū deum & hominem, diuina
rum perſonarum trinitatem in vnitate ſubſtantiæ, non tamen adeo euiden-
ter & dilucide, quin hæretici Arriani pertinaces huiuſmodi euāgelium ad-

mitten

mittentes, malignis suis interpretationibus hoc ipsum deprauant, concedentes deum æternum verbum factum carnē, & Iesum filiū dei vnum esse cum patre missum in hunc mundum, & spiritum sanctū a patre pcedere, & mitti a filio, & nihilominus cum his non esse consequens, patrem, filiū, spiritū sanctum, tres esse personas eiusdem substantię. Vides quo nam pacto aliqd tacite inest scripturis, & necessitate quadam consequitur ex illis, secundum ecclesiasticam traditionem intellectis, quod tamen non euidenter & manifeste patet in illis. Deinde aliquid tacite in scripturis inuenitur, quod nō sic immediate ex scripturis sacris secundū traditionem ecclesiæ intellectis ex necessitate consequitur, sed vel indicatur magis ꝙ explicatur, vel quia inuenitur per vniuersam custoditum ecclesiam, ortum esse creditur ab Apostolis, quorum doctrinas scriptura sacra in omnibus commendat, Qui vos audit, me audit, inquit Saluator, & qui vos spernit, me spernit. Manifestum est autem Apostolos multas traditiones diuini iuris in sacramentorum officijs & tradidisse, & obseruasse, quæ ex sacris scripturis euidenter demonstrari non possunt. Et ex multis sumamus exempli causa baptismū vnum, de quo sunt sententię ex Apostolica obseruatione venientes Quod interdum adultus non babtizatus ex aqua, non contempto baptismo, intrat in regnum cœlorum, quod legitimus atq; irreiterabilis sit baptismus ab hæreticis, & schismaticis dispensatus. Deinde quod verus & irreiterabilis est baptismus ab hæreticis, siue non credentibus susceptus, & quod propterea adultus, q inter suscipiendū baptisma, respondet verbo se credere in deum patrem, nō credens corde, & qui verbo renunciat seculo, non renuncians mente, verum suscipit sacramentum, licet non suscipiat baptismi gratiam, & spiritum fidei, & quod paruulis qui credere non possunt, qui & adhuc propria voluntate non peccauerunt prodest baptismus tam ad remissionem peccatorum, ꝙ ad regnum cœlorum, & quod eisdem paruulis baptizandis non sit necessaria, nec fides parentum, nec bona voluntas, nec fides eorum, qui vel ad fontem baptismi illos deferunt, vel pro illis in fonte respondent. Huiusmodi sententię de baptismi sacramento ex scripturis sacris euidenter ex necessitate non consequūt, tamen quia consuetudo in talibus fuit obseruata a primordijs ecclesię Christianæ, idcirco hæc credimus. Quod autem illa consuetudo sic fuit a principio ecclesię obseruata, credimus per irrefragabiles testes, Hieronymum, Augustinum, cæterosq; patres idipsum in scripturis suis nobis testificantes. Vnde & plurimi, inquit Hieronymus, hæretici emerserunt, adhuc viuente Ioanne Apostolo, videlicet Nicolaus, vnde Nicolaitę, & Simon Magus, ac discipuli eius, qui & ipsi erant baptizati, a quibus & alij multi fuerunt baptizati, & tñ nullū eorū legimus rebaptizatū, quin potius in libro Apocal. sic baptizati, nō ad reiterandū baptisma, sed ad pœnitentiā exhortanť. Nūquid dicit scriptura, Rebaptizenť q in Nicolaitaꝝ baptizati sūt fide, quin potius, inquit, pœnitentiā agite. Hactenꝰ Hieron. doctrina.

Sic ergo circa baptismi sacramennum multæ sunt sententiæ diuini iuris, & idcirco immutabiles, quas credimus ecclesiā ex Apostolorū traditiōe suscepisse, quę tñ ex scripturis sacris euidēter demonstrari nō possunt, ita cōtingit & in alijs sacramētis, de quibus latiꝰ in lib. de libertate Christiana. Deinde ꝙ nonnulla statuta ac pręcepta pro varietate locorum, temporum, persona-

personarum mutabilia susciperet ecclesia exemplorũ traditione, patet. Nam Apostoli atq; seniores in Hierusalem cum declarassent salutem, iustificationem, seu purificationem cordis, non ex operibus legis esse, sed per gratiam ex fide in Iesum. Nihilominus tamen supra pręcepta & naturalis, & euangelicæ legis decreta quędã positiua, ex lege Moysi posuerũt Christianis seruanda ad temp⁹, videlicet abstinere ab immolatis simulachrorum, a sanguine, a suffocatiõe, & fornicatione, quę & Paulus euãgelizans prædicauit obseruanda, quemadmodũ dicit scriptura, Paulus perambulabat Syriã & Ciliciam confirmans ecclesias, præcipiens custodire præcepta Apostolorum & seniorum, Actuũ.15. & capite sequenti. Paulus & discipulus Timotheus, propter Iudæos erant in illis locis circumcisus, cum pertransirent ciuitates tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis & senioribus qui erant Hierosolymis. In scripturis ergo sacris quicquid est vtile in religiõe Christiana commendatur, & quicquid noxium damnatur siue tacite, siue expresse, quia illic traduntur concilia ac præcepta de audienda ecclesia Apostolica, & de præpositis audiendis. Patet igitur ex sententijs Augustini non esse consequens extra scripturas sacras non esse vllam Christianæ religionis veritatem, & non esse canonicam autoritatem in vllo libro aut concilio extra scripturas sacras traditio. Ex quibus manifestum est veras esse sententias Gregorij de quatuor concilijs. Et item Gelasij de epistola Leonis ad Flauianũ, aliorũq; similiũ docentium eadẽ quatuor concilia, dogmataq; Leonis in epistola ad Flauianum esse recipienda vt canonicas scripturas, vt sancta quatuor euangelia. Quandoquidem ecclesia certo edocta, declarauit illorum conciliorum dogmata, simul & Leonis papæ in epistola illa non esse aliud ꝙ expressionem eorum quæ de trinitate personarum, de Christi diuinitate & forma humana assumpta vel expresse vel tacite insunt scripturis canonicis secundum Apostolorum traditionem intellectis atq; interpretatis. Ad verbum Hieronymi ex commentarijs super Matthæum dicentis hoc, quia de scripturis autoritatem non habet eadem facilitate contemnitur qua probatur. Respondeo neminem in doctrina Hieronymi esse tam stupidi ingenij, qui ex huiusmodi libris Hieronymi intelligat docuisse vnumquemq; omnia posse contemnere, quæ in sacris literis non explicantur, An liceat contemnere omnes rerum gestarum historias post canonem biblię scriptas, continentes sanctorum martyrum passiones, quarum nonnullas & ipse beatissimus scripsit Hieronym⁹, q & in epistola ad Letã de institutiõe filij, adhortaẽ eundẽ, vt vna cũ scripturis canonicis semp in manibus teneat Cypriani opuscula, Athanasij epistostolas, Hilarij libros. Vt ergo plane videamus quam insulse & corrupte verbum illud Hieronymi citatur ab hæreticis, subscribamus verba eiusdẽ super capite.23. Matthęi tractantis illud saluatoris, vt veniat super vos oĩs sanguis iusti, qui effusus est in terram a sanguine Abel iusti, vsque ad sanguinem Zachariæ, quem occidistis inter templum & altare.

Quærimus, inquit Hieronymus, quis sit Zacharias iste filius Barachię, alij dicunt eũ esse Zachariam, qui inter duodecim prophetas vndecimus est. alij Zachariam patrem Ioannis intelligi volunt, ex quibusdam apocryphorum somnijs approbantes ꝙ propterea occisus sit, quia saluatoris prędicaret aduen-

aduentum, hoc quia de scripturis non habet veritatem, eadem facilitate contemnitur qua probatur. Hęc ille. Plane vides Hieronymum non velle posse contemni quicquid in scripturis sacris non inuenitur. Ipse enim neq; adiecit notam vniuersalitatis quicquid, nec nomē sacris, nec hoc verbum inuenitur aut reperitur, sed singulariter loquitur de quadam particulari sententia ex apocryphorum somnijs accepta, Hoc, inquit, scilicet ex Apocryphorū somnijs assumptū, quia de scripturis autoritatem non habet, eadem facilitate contemnitur qua probatur. Aliud est habere autoritatem de scripturis, Aliud habere autoritatē ex scripturis sacris; Aliud reperiri in scripturis sacris. Multa sunt quæ autoritatem habent ex scripturis autenticis, quæ tamen in scripturis sacris non reperiuntur. Vnde & ipsa sacra scriptura docet non esse contemnenda probatorum hominum testimonia. Ad verbum eiusdem Hieronymi in prologo Galeato. Quicquid extra hos inter apocrypha ponendum esse dicimus, illic vniuersalem loquutionem nō fieri pro oībus extra illos supra nominatos viginti duos, & quatuor libros testamenti veteris, alioqui sancta quatuor euangelia, & omnes nouę legis libri inter apocrypha censerentur. Deinde & ipse Hieronymi prologus, cęteraq; illius, & sanctorum prædecessorum scripta forent inter apocrypha numeranda. Quod falsissimum esse nemo ambigit, sed vniuersalis intelligitur loquutio secundum materiam subiectam pro his duntaxat, qui inter veteris legis libros ex Hebræo in Latinum versos consueuerunt connumerari, & ob id vult Hieronymus prologum illū quasi galeatum principium omnibus libris versis de Hebræo in Latinum conuenire, vt nos sciamus omnia, quæ consueuerunt libris illis veteris legis connumerari, vt Iudith, Tobiam, Ecclesiasticum, Sapientiam Salomonis, Machabęorum & Pastorem inter apocrypha ab Hebræis connumerari, quos tamen excepto Pastore iā Christianorum schola tanquam diuinos libros honorat & prædicat.

Ad quartum argumentum quo dicitur, Ecclesia est societas hominum, q & fallere & falli possunt, quia omnis homo mendax. Respondeo homines ex se posse & falli & fallere, sed per spiritum sanctum loquentes, neque fallunt, neq; falluntur vnq̄. Omnis homo ex se mendax, deus autem qui in homine & in ecclesia loquitur verax, mittens ecclesiæ paracletum spiritum veritatis, vt maneat cum eadem ecclesia vsq; in consummatiōem sęculi. Vnde & simili argumento concluderetur Apostolorum & prophetarum ecclesiam in docendo, aut scribendo doctrinam fidei Christianæ potuisse errare, vel eorum doctrinam tanq̄ incertam posse propterea haberi a nobis suspectam, tanq̄ ęditam aut scriptam per homines qui falli potuerunt.
Ad illud qđ in argumento illo assumitur totā ecclesię autoritatē residere in concilijs cōcedimus. Nā & hanc fiduciā de generalibus concilijs habuerūt ante nos oēs patres a principio. In exordio religiōis Christianę quęstio erat inter Apostolos & fratres Christianos, de pręceptis in lege Moysi, an videlicet oporteret ea seruare simul cū euangelio, quæ sane quæstio nō reperitur soluta in vllo ex quatuor euāgelijs. Paulus igitur & Barnabas Apostoli spiritu sancto iā pleni, expectantes super hac quæstiōe definitionē totius concilij Apostolici, ascenderūt ad Petri cathedram, ad Apostolos, & presbyteros in Hierusalē, vbi erat Petrus, qui etiā post spm̄ sanctū in die Pentecostes acceptum,

ceptū, videṫ dubitasse de lege Moysi, an esset necessaria cū euāgelio, dū Act. 10. in visione horruit, & refutauit edere aialia lege Moysi ꝓhibita, dicens, Absit dñe, quia nūq̄ manducaui oē commune & immundū. Quā Petri opinionē corrigit deus, illi dicens, Qđ de⁹ purificauit, tu commune ne dixeris.

Ad id quod vltra in argumento assumitur, cōcilia generalia interdū errasse. Respondeo hoc falsum esse. Concilia particularia, inquit Augustinus, interdū errauerūt, & reformanṫ plenariorꝫ conciliorꝫ autoritate. Augustinus aūt cum alibi dicit, plenaria concilia sæpe a posterioribus emendantur.

Respondeo Augustinum loqui de emendatione, non in credendis, seu in fidei articulis, vel i alijs ad saluṫ necessarijs, sed de emēdatiōe in his quę sūt aut facti, aut directionis ecclesiæ in cōstitutionib⁹, quas pro qualitate tpm, locorū, personarū expedit immutare, sed de his alibi latius. Ad id quod in argumento assumitur, oportere nos magis stare vnius hoīs sententiæ, scripturam sacrā sufficienter allegātis, q̄ sententiæ generalis cōcilij sine scripturis sacris aliquid definientis. Respondeo argumentū nihil cōcludere contra ea quę diximus. Nā si cōcilium aliquod definiat contra sententiā vnius demonstrantis illam sententiā ex scripturis sacris, iam totū hoc conciliū secluso vno illo nō est cōcilium generale, neq̄ ecclesię dei, sed ecclesiæ Sathanę conciliū. Et ad illum intellectū dicit Paulus Apost. Si nos aut angelus de cœlo euangelizet vobis pręter id quod accepistis, anathema sit, tanq̄ dicat. Doctrina per nos vobis prædicata tā veraciter, tamq̄ infallibiliter est a spiritu veritatis profecta, qui in nobis loquutus est, vt etiam nos tanq̄ hoēs ex nobis mendaces, vel angelus de cœlo, erimus anathema, si euangelizemus aliā fidei regulā, per quam scilicet discedatis a via semel a nobis prædicata. Verum quemadmodū Paulus hæc dicēs intēdebat nihilominus euāgelizare illis, aliquid plus q̄ acceperant, cupiens vel supplere ea quę deerant, pluraq̄ ac sublimiora quædam explanare, ea insuper quæ dicta erant declarare. Ita & ecclesia post Apostolorum tempora multas fidei sententias nouas, olim occultas elucidauit, docuit & probauit, aut ex scripturis sacris, aut ex antiqua consuetudine ecclesię per vniuersum orbē custodita. Dicuntur autem hæc latius in libro de captiuitate & redemptiōe gēneris humani, ac in tractatu de libertate euangelica.

Hūc igiṫ in modū de scripturis apocryphis, et de autoritate librorꝫ sanctorū patrū, & de Christi ecclesia, quæ nam sit, & apud quos sit, & de vnitate ecclesię a principio mundi, & de Romana ecclesia, in qua est Petri cathedra, quod sit omniū ecclesiarꝫ caput, & quod errare nō possit in fide, & de autoritate ecclesiæ, simul et autoritate scripturę sacrę, vtra sit maior, an videlicet ecclesię autoritas, an scripturę sacrę. Et de multis rebus propter autoritatem ecclesiæ orthodoxa fide tenendis, quas ex scripturis sacris demonstrare non possumus, dicta sufficiant.

Finis libri quarti.

Louanij ex officina Rutgeri Rescij, quarto Idus Iunias
An. M. D. XXXIII.
Sumptibus eiusdem ac Bartholomæi Grauij.

